De werken van Vondel
Deel 5. 1645-1656

Joost van den Vondel

editie J.F.M. Sterck, H.W.E. Moller, C.G.N. de Vooys, C.R. de Klerk, B.H. Molkenboer, J. Prinsen J.Lzn., L. Simons, C.C. van de Graft, L.C. Michels en A.A. Verdenius

bron

J.F.M. Sterck, H.W.E. Moller, C.G.N. de Vooys, C.R. de Klerk, B.H. Molkenboer, J. Prinsen J.Lzn., L. Simons, C.C. van de Graft, L.C. Michels en A.A. Verdenius (eds), *De werken van Vondel. Vijfde deel 1645-1656*. De Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam 1931

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/vond001dewe05_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

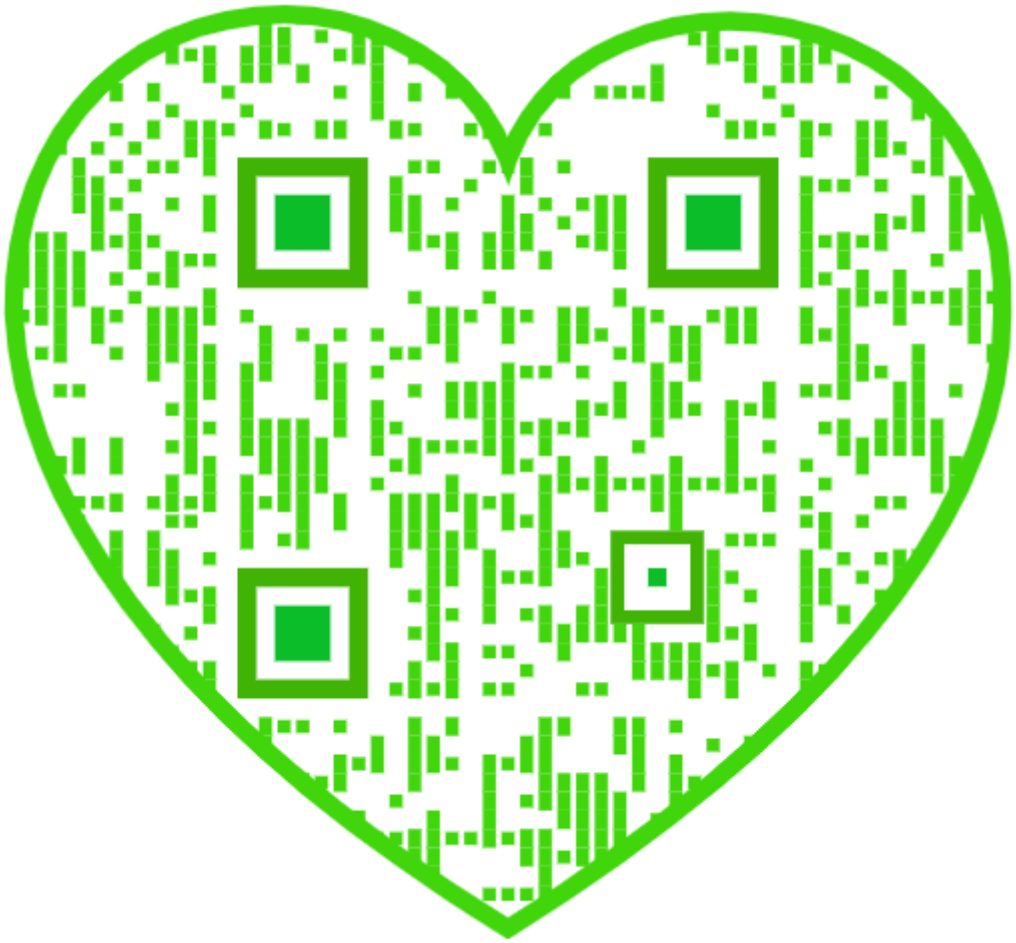

t.o. III

Vondel op 66-jarigen leeftijd naar de schilderij van Gov. Flinck (1653)
(Rijksmuseum te Amsterdam)

Aan den lezer over de bewerking van deel V en van de beide volgende deelen

De in Deel V afgedrukte Vondel-tekst is toegelicht door Prof. Dr. C.G.N. de Vooys met medewerking van Dr. C. Catharina van de Graft en door Lr. B.H. Molkenboer O.P.

De laatste heeft bewerkt: *1°* Eeuwgety der Heilige Stede t'Amsterdam, Kenteken des Afvals, Schilt des Geloofs: *drie gedichten behoorende bij de* Altaergeheimenissen; *2°* Lucifer, *met de vier bijlagen achter in de eerste uitgave van het treurspel:* Moyses Gezang, Het Geloofs-teken der Apostelen, Het Gebedt des Heeren *en* Noodigh Berecht over de nieuwe Nederduitsche misspellinge; *3°* Salmoneus.
De in dit Deel opgenomen werken zijn verschenen in de jaren 1645-1656, behalve Salmoneus, *dat eerst uitkwam in 1657, maar dat hier onmiddellijk achter den* Lucifer *van 1654 wordt geplaatst, omdat het, naar Vondels eigen getuigenis, onmiddellijk na den* Lucifer *werd geschreven, en wel in nauw en wezenlijk verband met den inhoud en de geschiedenis van dit treurspel*.
Niet *opgenomen in dit Deel zijn Vondels proza-vertalingen van Vergilius in 1646 en van Horatius in 1653; ook niet zijn vertalingen in verzen van Vergilius' eerste ecloga onder den titel* Herderskout tusschen Melibeus en Tityr, *van 1647, en van het tweede boek der* Aeneïs, *onder den titel* Ondergang van Troje, *van 1655*.

De redactie is hier met opzet afgeweken van de chronologische volgorde ter wille van de overzichtelijkheid der stof en de doelmatigheid bij de toelichting en bij het gebruik. De genoemde vertalingen uit het Latijn zullen namelijk met Vondels overzettingen in Nederlandsche alexandrijnen van Vergilius (*1660*) *en van Ovidius* (*1671*) *te zamen worden opgenomen in de Deelen VI en VII*.

Deel VI zal aan Vondel-tekst uitsluitend bevatten het grootste gedeelte der twee *Vergilius-vertalingen en wel, volgens het gelukkige denkbeeld van den bewerker, Dr. A.A. Verdenius, zóó geredigeerd, dat naast elke bladzij der proza-vertaling een bladzij met de correspondeerende verzen wordt afgedrukt*.

Deel VII zal het slotgedeelte der Vergilius-uitgaven bevatten, gevolgd door Q. Horatius Flaccus Lierzangen en dichtkunst, in het rijmeloos vertaelt *en* Publius Ovidius Nazoos Herscheppinge, *de vertaling der* Metamorphoses, *die bewerkt wordt door den Heer L.C. Michels*.

Deel VI zal waarschijnlijk uitkomen in den zomer van 1932, Deel VII in het voorjaar van 1933.

Het leven van Vondel door Dr. J.F.M. Sterck
V 1645-1656

Men krijgt den indruk, dat Vondel, naar zijn innige overtuiging, in 1646 een hoogtepunt had bereikt op den berg der Muzen; doch niet door een dichtwerk van zijn hand; want in Juni verscheen ‘Publius Virgilius Maroos Werken vertaelt door J.v. Vondel’, in proza. Zoo had hij althans zijn dichterlijk ideaal van verre kunnen benaderen: den verheven Mantuaan. Zoo had hij aan zijn landgenooten de schoonheden bekend gemaakt, die hij zich reeds sedert lang tot voorbeeld had gesteld.

Een lang voorbereide uitslag van zijn ijverige oefening gaf hij met zijn verdietsching in het licht. In een der uitgaven komt een opdracht voor, weliswaar onderteekend ‘Prudenter’, maar stellig door Vondel gedicht:

> Hier streeft de Zwaen, Augustus' Hofzwaen, henen,
> En strijckt de schoonste lauwerkroon:
> Zijn brave zwier en hooge toon
> Verrucken my. Moght ick zijn schachten leenen!

‘Moght ick zijn schachten leenen!’ Hoe vurig verlangt de dichter den Hofzwaan ook in verzen te vertolken; hij vervolgt: ‘'K loop Maro in het weeligh groen bejegenen, Zoo dra zijn fluit den weerklanck port’. Maar nog jaren zou het duren eer de geheele Virgilius in verzen konde gereed komen. Intusschen is zijn invloed voortdurend merkbaar in Vondels gedichten.

In een kernachtige opdracht had de dichter zijn boek aangeboden aan 's Prinsen geheimschrijver, Constantijn Huygens,

de rechterhand van Zijne Hoogheid; deze had den naam toen ten onzent stellig de meest kunstzinnige geleerde te zijn, en de meest bevoegde rechter in de poëzie. Wel gevoelde Vondel het als een gebrek, dat ‘de vertolcker liever Augustus' Hofzwaen in rijm en op maet mocht leeren opzingen’; doch hij wil zich verontschuldigen: ‘maer hoeveel meer had'er de Mantuaen van zijn vederen moeten laten, indien men zijnen geest door benaeutheid van voeten en rijm bestont te prangen en te knijpen, en uit verlegenheit te rucken, te plucken, en ter noot doorgaens met geleende pluimen van rijm-en-noodige stopwoorden te decken’.

Na vele jaren zou Vondel er anders over denken. Huygens ontving het boek in het leger. In wat termen hij Vondel heeft bedankt, is niet bewaard. Ook Hooft werd met een presentexemplaar vereerd, als wilde Vondel hem het eerst de hand reiken ter verzoening na hun scheiding en diepgaande meeningsverschillen.

Een Jood, schrijft hem Vondel, had eens geweigerd zijn *Koninklijcke Harp* aan te nemen, omdat het zijn sabbath was. Ook de Drost, meent Vondel, zou misschien bezwaar kunnen hebben tegen het aanvaarden van zijn Virgilius, omdat hij daardoor gestoord zou kunnen worden op zijn ‘Staetsabbath’, dat is zijn politieken rust- en devotiedag. Een stille herinnering aan 1643, toen Vondel Hooft als ‘devoot-politijck’ had betiteld tegenover Vondel als ‘devoot-catholijck’. Hierna was toen een verkoeling ontstaan in beider onderlinge kunstbroederschap.[aant.]

‘Speelsche ironie in den aanvangszin’, zoo kenschetst De Klerk dezen brief,[1] ‘goedlachsche vertrouwelijkheid verder, weemoed zelfs aan het slot, toch altijd een glimlach heel uit de hoogte. Het fijn-beheerscht spottende in den eersten zin met die leukluimige herinnering aan het grappige geval en de vlijmend-vernuftige toepassing er van op Hoofts uit Staat- en kerkgeschil ontstane verkoeling, *Staetsabbath*, vooral dat eene ondeugende woord - Hooft voelde het in eens koud enfel als een bliksemvonk’.

Vondel trachtte den hooghartigen Drost nu te bewegen door een Sint Virgilius-feestdag voor te stellen, waarop alle verschillen

1) *Van Onzen Tijd*. 1902 Derde Jrg. blz. 19.

afgedronken zouden worden. Vondel herinnert aan de vroolijke dagen van weleer, aan de grapjes van beider vriend Mostert; alles om Hooft gunstig te stemmen. Vele goede vrienden, herdenkt hij, zijn gestorven: Reael, Plemp, Baeck, Blaeuw, Victorijn en Mostert. De Groot is ook al heen. Een teeken, dat wij zullen volgen: 'Godt geve ter zaliger ure'.

Hun herdenking vermocht Hoofts hart toch niet te bewegen; hij antwoordt hoog en koel met een kort bedankbriefje. Ook hij haalt een oude herinnering op: aan Vondels hoogvereerden Vader des Vaderlands, Oldenbarneveldt. Deze wilde niet weten van heilige dagen vieren, als er in de Staten van Holland nog te arbeiden viel. Wat Vondel dus figuurlijk bedoelde neemt Hooft kwansuis op als letterlijk. De Drost wil ook van geen staatsabbath hooren, die hem zou verhinderen Vondels geschenk aan te nemen.

Vondel kan ook niet nalaten, zoowel aan Huygens als aan Hooft te herinneren, dat het geloof nu voor hen geen bezwaar behoeft te zijn tegen aanvaarding van zijn geschenk. 'Want hier geen zaken verhandelt worden, waerover men tegenwoordigh strijt voert', dus geen godsdienstkwestie, schrijft hij aan Huygens; en aan Hooft: 'Het is Maro en geen kerkgeschil'.

Doch onder elkander meesmuilden de vrienden over Vondels vertaling. 'Gij hebt Vondels Virgilius gelezen', schreef van Baerle in een Latijnschen brief aan Huygens, 'of ten minsten gezien, maar zonder leven, zonder mergh, en de lenden gebrooken'.

'Maar' schrijft Brandt, 'die grondige kennis hadden van de Hollandtsche taale en hare eigenschappen, oordeelden, dat zijn taal in dit werk onverbeterlijk was; en dat men nergens, waar Duitsch [d.i. Nederlandsch] gesproken wordt, iemant vinden zou, die Hollantsche woorden en spreekwijzen zou weeten te vinden, de kracht van Maroos Latyn zoo naa uitdrukkende, als hij doorgaans hadt gedaan'.

Barlaeus, die zich zelden in het Hollandsch uitdrukte, en steeds in het Latijn dacht en schreef, was zeker geen bevoegd beoordeelaar van Vondels taal.

En Vondel lag zijn vertaling zóó na aan het hart, dat hij er niet

van kon zwijgen. Want, toen Louise Maria de Gonzaga, op weg naar haar gemaal, koning Uladislaus van Polen, te Amsterdam vertoefde, gaf Mantua, haar vaders Hertogdom, tevens Virgilius' geboorteplaats, den dichter stof, om, bij zijn gelukwensch-verzen, ook in herinnering te brengen, dat hij: ‘Augustus trotsche Zwaen In Duitsch vertolleckt’, voor ‘Koningin Louyze, Die's Mantuaners wieg bewaert’. Bij haar portret wordt de Mantuaner opnieuw herdacht.

Zijn oude vrienden, de Hinlopens op den Eickhof, wil hij op de voorlezing van de herdersdichten vergasten, en ze komen voordragen aan Katharina en Anna. Maar ziekte in zijn gezin noopt den dichter tot uitstel. De vreugde van het buitenleven wil hij haar niet ontzeggen: ‘Maer spaerze op een gelegen tijt, Die Goeilants herderinnen sticht, In Duitsch met Maroos herdersdicht, Alreede in 't rijmeloos vertaelt; Waerdoor mijn geest wat adems haelt’.

Ja, Vondel had wel verwacht, zooals hij in de opdracht aan Huygens schreef: dat den Latijnen deze vertaling min zou behagen dan den Nederduitschen, ‘wanneer ze zien, hoe de Fenix hier vrij wat van zijne blinkende vederen gelaten hebbe’. De dichter had zich in de Nederduitschen niet vergist. In 1646 verschenen drie uitgaven van zijn werk in verschillende formaten, ook in 12° zakformaat, als reislectuur, zooals bijna alle volgende drukken. Vervolgens in 1652, tweemaal in 1659, en zoo voort.

Al schijnen verschillende gedichten in dien tijd te duiden op een bezoek van Vondel aan Zuid-Nederland, aan Antwerpen, misschien Mechelen, (zie *Leven* IV, blz. 35), - voor zulk een reisje vallen toch geen directe bewijzen bij te brengen. Overigens wijst ook het gedicht: ‘De Druckkunst, aen Balthasar Moerentorf’, weer zóó dringend op een persoonlijke relatie met het Zuiden, dat een uitstapje niet ondenkbaar is. Vondel schildert daarin de Plantijnsche drukkerij zóó duidelijk, dat hij haar zelfs met den typograaf aan de zetkast gezien kon hebben. De nauwe bekendheid van Vondel met Balthasar Moretus II, die o.a. in 1640 te Amsterdam verbleef, wordt voldoende aangetoond door

Dr. Maurits Sabbe, die ook vermeldt, dat Vondels dochter Anna in Juli 1643 te Antwerpen logeerde bij Balthasar Moretus II. Zij keerde toen naar Amsterdam terug wegens de bruiloft van haar broer Joost Jr. met Aeltje van Bancken. Dr. Sabbe trekt dan de conclusie, dat men kan veronderstellen, hoe Vondel en de zijnen zeker in meer dan één omstandigheid van hun leven ook anders dan in gedachten terugkeerden naar de stad aan de Schelde, vanwaar hunne verwanten in beroerlijke tijden eens waren uitgeweken[1].

Kort nadat Vondel Louise Maria van Mantua had gehuldigd, in 1646, kwam Frederik Willem, zoon van den Keurvorst van Brandenburg, uit Kleef naar 's Gravenhage, als bruigom van Frederik Hendriks oudste dochter Maria Henriëtte. Vondel vond hierin aanleiding dit huwelijk te bezingen in een majestueus gedicht ‘De Kleefsche Hofzwaen’, opgedragen aan de Bruid. De titel herinnert weer aan ‘Augustus' Hofzwaen’. Onvermoeid was de dichter in verzen tot lof van den Prins en de zijnen.

Dat Vondels geloofsgenoot, de advocaat Joan de Witte, die in hetzelfde jaar zijn gouden ambtsfeest vierde, ook zijn rechtsgeleerde raadsman is geweest in de moeilijke jaren, valt wel op te maken uit het hartelijke gedicht, dat in gouden letters op blauw satijn gedrukt, den feesteling werd toegewijd. Bij de Witte's dood in 1653 heeft Vondel hem herdacht in een ‘Grafschrift’, met de onderteekening ‘Prudenter’, dat nog in geen Vondeluitgave is opgenomen, maar duidelijk 's dichters taal verraadt.

Waren wij in Deel IV vooruitgeloopen op de biographie om meer eenheid te brengen in het verhaal van het Brandt-Westerbaen-bedrog; - alvorens de groote treurspelen, *Maria Stuart, Leeuwendalers, Salomon* en *Lucifer* te bespreken, komen hier nog enkele kleinere gedichten in aanmerking, die tot een vroegere periode behooren. Op 1643 wordt bibliographisch geplaatst een eigenaardige ‘Rey van Bacchanten’, die het eerst gevonden wordt in een dier typische liedboekjes, welke in den regel, door een ofc anderen drukker, bijeengebrachte stukjes en wijsjes bevatten, meestal dateerend uit veel vroegere jaren.

1) *Uit het Plantijnsche Huis*. Verspreide Opstellen. Antw. 1924.

In ‘Het Eerste Deel van d'Amsteldamsche Minnezuchjens Op verscheyde nieuwe wijsjes Door Lievende Gheesten uyt ghestroyt. Gedruckt voor Ailtie Verwou’ 1643, komt ook deze ‘Rey van Bacchanten’ voor. Het is blijkbaar een gedicht uit Vondels vroegere jaren, want het komt vreemd uit tusschen de ernstige verzen, die toen zijn geest bezielden. Er valt hier geen aanleiding voor te vinden. Van Lennep en Van Vloten plaatsen het dan ook op 1636. Vele jaren daarna, toen ‘Lucifer’ den ijver der predikanten weer tegen Vondel had gaande gemaakt, kwam een ‘Rey van Boschbacchanten’ in de ‘Uitvaert van Orfeus’, dien vroegeren Bacchantenrey weer in herinnering brengen door inhoud en rhythme, en 's dichters hekelzucht weder opwekken ter verdediging van zijn treurspel.

Vondels dichterlijke relaties met Zweden, het Rijk van de schrandere koningin Christina, komen het eerst aan den dag in een geestigen bruiloftszang op het huwelijk, in 1643, van Cornelis Le Blon, zoon van den Zweedschen Gezant Michaël Le Blon, met Elisabeth van den Kerckhove. De dichter draagt, wel opmerkelijk, zijn verzen op aan den Zweedschen Rijkskanselier Axel Oxenstern, den voornamen beschermer van Hugo de Groot, als Gezant van Christina. Dan begint voor Vondel een tijd van wederzijdsche waardeering met de Le Blons. Een dochter van Michiel, Isabella, was reeds in 1636 overleden, en door Vondel met een *Grafdicht*, en *Vertroosting* aan de ouders herdacht. Hij ontvangt van den Gezant een portret van de reeds katholizeerende Vorstin, waarop de dichter in een uitvoerigen lofzang: ‘Afzetsel der Koningklycke Printe’, dat is afdruk van het koninklijke portret, haar verheerlijkte.

Christina gaf ook nu weer blijk van haar hoogschatting voor Hollandsche geleerden door aan Vondel een gouden draagpenning met dito keten te vereeren, waarop haar beeltenis was weergegeven. Het geschenk bereikte hem echter pas in 1649, waarna hij in een ‘Danckoffer’ haar zijn erkentelijkheid betuigde. Ook aan de kinderen van Le Blon, ‘toenze door last van hunnen heere vader, den Agent, my de koningklycke keten en medalje

van Koningin Christine om den hals hingen', uitte Vondel zijn dankbaarheid in een gedicht: *Wieroock*. Aan wien kon hij toen zijn *Leeuwendalers* beter opdragen dan aan zijn kunstzinnigen beschermer Michiel Le Blon.

Dichter vóór alles, bleef Vondel toch een nijver en degelijk koopman, vol belangstelling voor den bloei van Europa's eerste koopstad aan 't IJ. Hoe mooi komt dit uit in zijn gedichten op de Amsterdamsche Beurs, dat 'Doorluchtigh koopslot, meesterstuck Van Keijzer'. Geestig stelt hij daar ten toon den levendigen handel in geld en goederen; maar ook soms: 'Eens koopmans gasthuis vol getreurs', wanneer 'De Beurs heeft oock haer Martelaren'; en den wissel, die 'op en neêr draeft' in koers, als een postpaard, en wel eens 'knecht van heer maakt'. Vondel blijkt uit zijn beschouwing van den beurshandel een voorzichtig koopman te zijn. 'Wie weet, wat kans u zal gemoeten?' roept hij den speculanten toe. Vondels zijdehandel verkeerde toen nog in hoogen bloei. Zijn jaarlijksche rekening bij de stadswisselbank, sedert 1635, beliep wel eens over de *f*40.000, in 1637 zelfs *f*42.000. Uit het bewaarde winkelboek van den zijdehandel, dien Clementia zelfstandig dreef, blijkt dat de dichter ook bij haar zijn zijdevoorraad aanvulde. Maar na den dood van zijn vrouw in 1635, en na het verlies van Sara Cranen, zijn moeder, in Mei 1637, schijnen zijn zaken gaandeweg verminderd te zijn, totdat na 1652, dus toen Joost Jr. in 'De Trouw' zijn zaken kwam doen, Vondels naam geheel verdwenen was uit de wisselbank, en zijn zoon dien door zijn roekeloozen zakenhandel had geschandvlekt.

Een merkwaardig lot heeft 'Het Pater Noster des zaligen Vaders en Apostels van Oost Indien, François Xaveer' ondervonden, welk 'Heiligh kerkjuweel' Vondel in een gedicht heeft vereeuwigd. Eenige Portugeesche Jezuïeten, die te Bahia in Brazilië een missiestatie hadden gevestigd, zagen deze bloeiende stichting in 1624 door de mannen van Piet Hein uitgeplunderd en verbrand, terwijl de missionarissen op de schepen werden weggevoerd naar Amsterdam. Een hunner, de Overste, pater Domingo Coelho, was in het bezit van den rozenkrans, die in handen viel van de

plunderaars. De Overste wist door Albert Coenraedsz. Burgh, een der Burgemeesters, die den Katholieken niet ongenegen was, te verkrijgen, dat hem het heilig kleinood werd teruggegeven, en dat Burgh het vereerde aan de Vorstin Maria de Medicis bij haar bezoek aan Amsterdam in 1639. Zij liet zich met den rozenkrans in de hand afbeelden op het levensgroote portret, dat Honthorst toen van haar heeft geschilderd. (Zie Dl. III, blz. 620).
Meêwarig had Hooft aan Barlaeus geschreven, ‘Mij deert des mans die geenes dings eerder moede schijnt te worden dan der ruste’, zonder de hooge beteekenis van Vondels onrust te kunnen begrijpen of waardeeren. De Drost bleef de stoicijnsche filosoof, die zijn leven liefst sleet in onbezorgd genieten van kunst en schoonheid.

Vondels levensdoel was echter: strijden voor waarheid en recht, in hoe groote moeilijkheden hij daardoor ook zou kunnen komen. Nauwelijks was de storm bedaard, die zijn *Altaergeheimenissen* en *Eeuwgety* hadden ontketend, of hij vond opnieuw aanleiding op te komen, thans voor de verdrukte onschuld, door zijn treurspel *Maria Stuart*. ‘Een treffelijck kunststuk, (zegt Brandt) maar in het verhandelen der stoffe gaf hij, uit ijver voor 't Roomsche geloove, geen kleenen aanstoot’. In dit treurspel had Vondel den moed, tegen alle toen gangbare opvattingen over het gedrag van Maria Stuart in, zijn meening te handhaven, dat zij onschuldig, en als martelares voor haar geloof is gestorven. De dichter durfde haar te beoordeelen volgens de onpartijdige geschiedenisbronnen, die hij kon raadplegen, en was daarmede zijn tijd verre vooruit. Als hoofdgetuige voor zijn meening haalt hij aan den Protestantschen geschiedschrijver, en tijdgenoot van Maria, William Camden[1)], om aldus bij de verdediging van zijn heldin zoo onbevangen mogelijk ten tooneele te komen. Moeilijk is het dan ook vol te te houden, dat ‘ieder die ook maar eenigszins met de vaststaande historische feiten bekend is, zal moeten toegeven, dat dit beeld [nl. van Maria Stuart] ook niet meer is dan fantasie’. (Zie *Vondel*

1) *Annales rerum Anglicarum et Hibernicarum regnante Elisabetha*. Londen 1625.

van de W.B., Dl. I, blz. 93). Juist blijkt de geschiedkundige literatuur van de latere jaren over Maria Stuart Vondels voorstelling herhaaldelijk te steunen. (Zie vooral het artikel van J.F. Kenens in *Studiën*, Mei 1929).

De directe aanleiding om het treurspel te dichten, verklaart Vondel in de 'Opdracht': 'Het lagh al eenige jaren geleden by my, als een belofte, haere Majesteits godtvruchtige faem, die zoo hoogh gestegen, mijne nochte iemants pen behoeft, van verre in haer schaduwe naer te streven; en noch te vieriger, dewijl ick, des onwaerdigh, mijn geboortejaer by Mariaes moortjaer (marteljaer most men zeggen) of liever geboortejaer gedencke'. Die overeenstemming der jaren (1587) was voor Vondel als een mystiek verband tusschen dichter en heldin. Hare marteling trof hem bijzonder om die reden.

Het droevige lotgeval van de Schotsche Koningin was reeds lang vóór Vondel het onderwerp van gedichten en tooneelspelen. Hare terechtstelling had diepen indruk gemaakt op de katholieke wereld. Dit feit gold als een zoenoffer, dat de Roomschen moesten brengen ter vergelding van den Bartholomaeusnacht. Haar dood werd daardoor een gebeurtenis van hooge politieke beteekenis in de kerkgeschiedenis. Haar sterven werd een symbool van het katholieke geloof.

Zoo hadden de Jezuïeten te Praag, twee jaar voor het verschijnen van Vondels treurspel, door de studenten van de Koninklijke Universiteit der Sociëteit van Jezus aldaar laten opvoeren de 'Königliche Tragedie, oder Maria Stuarta'.[1)] Dit tooneelspel heeft weliswaar door het verschijnen van allerlei zinnebeelden, als 'Ketzerei', 'Ehrsucht', 'Unglück' en 'Elend', meer het karakter van een rederijkersstuk dan van een klassieke tragedie; maar voor wie zich Vondels hartelijke vriendschap met de Jezuïeten herinnert, is het niet ondenkbaar, dat dit spel eenigen invloed heeft geoefend op het ontstaan van Vondels *Maria Stuart*, in 1646.

1) Zie Dr. Karl Kipka, *Maria Stuart im Drama der Weltliteratur vornehmlich des 17. und 18. Jahrhunderts*. Leipzig, 1907. Een degelijk en goed gedocumenteerd werk, ook betreffende Vondel.

Meer dan in de historie van eenig ander land stelde Vondel belang in de geschiedenis van Engeland. Niet alleen de staatkundige verhouding, waarin de Republiek reeds sinds lang tot Albion had gestaan, was hiervan de oorzaak. Vanzelf had de roomsche dichter partij gekozen toen in 1641 de Graaf van Strafford werd onthoofd, zonder dat op de voorspraak van Koning Karel I werd acht geslagen. In een waardige ‘Klachte over de Weerspannelingen in Groot Britanje’, was hij toen tegen de Puriteinen, in wie hij verwantschap zag met de Gomaristen, te velde getrokken. Zijn hechte Koningsgezindheid deed hem partij kiezen voor Karel, en geeft hem tevens aanleiding toen reeds het beeld van Maria Stuart op te roepen:

> Het bloet, dat lang most rotten,
> En droop van 't hooft, gewijt bij Vranck en Schotten;
> 't Godtvruchtigh hooft van haer,
> Die 't aertsche Rijck versmade om 't Kristaltaer.

Het begin van dit gedicht: ‘O plaegh van 't edelste Eilant Der eilanden’ enz. geeft reeds een opmerkelijken voorsmaak te proeven van den ‘Rey van Staetjofferen’, na het tweede bedrijf van *Maria Stuart:* ‘O eerstelingen van dit eilant’ enz. In beide gedichten wordt de bekeering van Engeland tot het Christendom bezongen.

Ook *Morgenwecker der Sabbatisten* en *Het Radt van Avonturen* behooren, evenals nog enkele andere verzen, tot de hekeldichten op de Engelsche politieke toestanden.

Werden deze hekelingen door de Overheid geduld, de scherpe veroordeeling van den moord op Maria Stuart verwekte eenige politieke onrust bij de Amsterdamsche burgervaders. Sommigen, verhaalt Brandt, namen de verschijning van het treurspel euvel op, ‘zoo dat eenigen den Schout en Scheepenen zoolang aanliepen, en de zaak zoo zwaar voorstelden, dat men eindelyk den Dichter voor 't recht betrok, en verwees in de boete van honderdt en tachtig guldens. ‘Twelk veelen vremdt voortquam; weetende wat vryheit van schryven te deezer tydt wierdt gedooght, en dat men den Poëten van oudts noch meer toeliet dan anderen’. Maar voor Vondel werd wederom een andere maatstaf van vrijheid gebruikt. Abraham de Wees betaalde de boete, die hem ruim

werd vergoed, doordat in 1646 niet minder dan zes drukken van zijn pers kwamen. Natuurlijk werd het nooit opgevoerd. Het kwam voor 't eerst ten tooneele bij de herdenking van Vondels sterfdag vóór 250 jaar, in April 1929, door het Amsterdamsch Tooneel van Verkade, met Vera Bondam als Maria. Toen is gebleken, al is het stuk zwak van handeling, welke hoog tragedische indruk vooral door de samenspraken wordt verkregen, waarin Vondel altijd de groote meester is.

In één exemplaar van den eersten druk van dit treurspel kan men het bewijs vinden, dat Vondel stellig den tekst zelf verzorgde, want het is een drukproef met eigenhandige verbeteringen en aanteekeningen van den dichter. (Zie afb. op volgende blz.).[aant.]

Behalve de boete bracht zijn treurspel hem weer een aantal schimpdichten en hatelijke uitvallen aan, die de dichter thans eens niet beantwoordde, maar die Jan Vos afsloeg met zijn vers: ‘Aan D'Algemeene Rymers of Galbrakers’, waaronder nu zelfs een dichteres was opgetreden: eene Juffrouw Gondina van Weert, die Vondel reeds tot het ‘Vagevier’ veroordeelde.

Terwijl de Republiek, en bovenal Amsterdam, zich opmaakte om den Europeeschen vrede, die te Munster werd voorbereid, luisterrijk te vieren, kwam Frederik Hendrik, zoo dikwijls door Vondel als Vredevorst bezongen, te overlijden op 14 Maart 1647. Vondels dichtlier zweeg bij dit afsterven van zoo groote beteekenis. Maar in de opdracht van *De Leeuwendalers* aan Michiel Le Blon kwam zijn hooge bewondering voor den Prins eerlijk aan den dag: ‘Prins *Vrederyck Henrick* heeft zijnen naem met de daet, en alle zijne oorlooghstriomfen, en laurieren met eenen eenigen Vredetriomf, en den gezegenden olijftack gekroont, en ons den Vrede, zijnen lesten adem, tot een geluckigh testament nagelaten’. Dit klinkt heerlijker dan het mooiste lofgedicht. In ‘Oegstmaand’ van hetzelfde jaar bracht Vondel eveneens een oprechte hulde: ‘Aen onze vredevaders, Vaders des Vaderlandts, de Heeren Burgemeesters van Amsterdam’, toen hij hun opdroeg zijn jubelzang: *De Getemde Mars*, ‘Op hope van den algemeenen Vrede’.

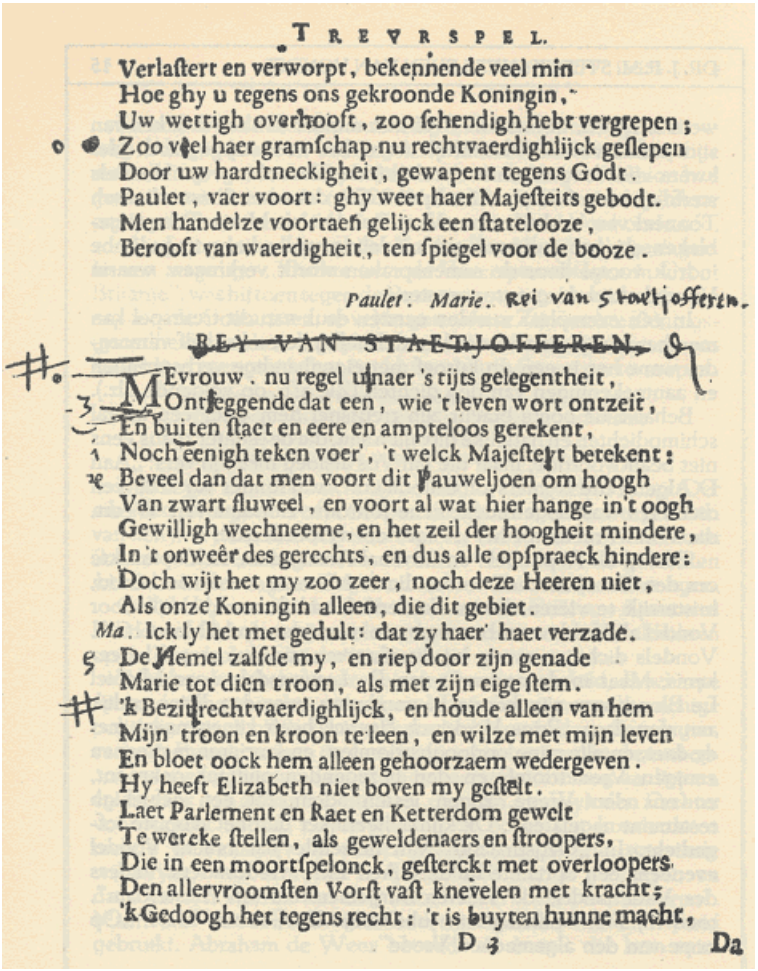

TREVRSPEL.

Verlaſtert en verworpt, bekennende veel min
Hoe ghy u tegens ons gekroonde Koningin,
Uw wettigh overhooft, zoo ſchendigh hebt vergrepen;
Zoo veel haer gramſchap nu rechtvaerdighlijck geſlepen
Door uw hardtneckigheit, gewapent tegens Godt.
Paulet, vaer voort: ghy weet haer Majeſteits gebodt.
Men handelze voortaen gelijck een ſtatelooze,
Berooft van waerdigheit, ten ſpiegel voor de booze.

Paulet. Marie. Rei van Staetjofferen.

~~REY VAN STAETJOFFEREN.~~

MEvrouw. nu regel u naer 's tijts gelegentheit,
Ontſeggende dat een, wie 't leven wort ontzeit,
En buiten ſtaet en eere en ampteloos gerekent,
Noch eenigh teken voer', 't welck Majeſteyt betekent:
Beveel dan dat men voort dit Pauweljoen om hoogh
Van zwart ſluweel, en voort al wat hier hange in 't oogh
Gewilligh wechneeme, en het zeil der hoogheit mindere,
In 't onweêr des gerechts, en dus alle opſpraeck hindere:
Doch wijt het my zoo zeer, noch deze Heeren niet,
Als onze Koningin alleen, die dit gebiet.

Ma. Ick ly het met gedult: dat zy haer' haet verzade.
De Hemel zalfde my, en riep door zijn genade
Marie tot dien troon, als met zijn eige ſtem.
'k Bezit rechtvaerdighlijck, en houde alleen van hem
Mijn' troon en kroon te leen, en wilze met mijn leven
En bloet oock hem alleen gehoorzaem wedergeven.
Hy heeft Elizabeth niet boven my geſtelt.
Laet Parlement en Raet en Ketterdom gewelt
Te wercke ſtellen, als geweldenaers en ſtroopers,
Die in een moortſpelonck, geſterckt met overloopers
Den allervroomſten Vorſt vaſt knevelen met kracht;
'k Gedoogh het tegens recht: 't is buyten hunne macht,

Drukproef van 'Maria Stuart' (vss. 649-678) door Vondel zelf verbeterd. Bijzonderheden over Vondels corrigeeren vindt de belangstellende lezer in Sterck's *Oorkonden*, blzn. 220-230.

Het overlijden van den Prins had nog een voor Vondel zeer treffend gevolg. De Drost van Muiden, Pieter Cz. Hooft, die den begrafenisstoet van den Prins urenlang te voet had gevolgd, ofschoon hij reeds ziekelijk was, had daarbij koude gevat, en stierf op 21 Mei ten huize van zijn schoonzoon, Johan Van der Meyden in Den Haag.

Ook voor den doorluchten Drost dichtte Vondel geen lijkzang. 's Dichters belofte ‘zoo zal ik somtijdts noch een Ave Maria voor hem lezen, op dat hij sterve zoo devoot Catholijck, als hij zich toont devoot Politijk’, zal hij nu hebben omgezet in een ‘Ave’ voor zijn zielerust; was dit niet de oprechtste en dichterlijkste lijkbede, die Vondel voor hem kon storten? Na hun droge briefwisseling was hier geen plaats meer voor poëzie. In 1649 heeft Vondel Hoofts werk toch nog gehuldigd met twee gedichten, toen de jonge Aernout Hooft zijns vaders ‘Rampsaligheden der Verheffinge van den Huize van Medicis’ had uitgegeven.

Toen Vondel, op zijn zestigsten verjaardag, in 1647, zich eenzaam begon te voelen; toen vele vrienden gestorven waren, anderen hem om zijn bekeering hadden verlaten, had de krachtige grijsaard nog een menschenleeftijd vóór zich, want hij heeft nog twee-en-dertig jaar geleefd; - toen dichtte hij zijn treffende ‘Geboortezangh aan Gregorius Thaumaturgus’, zijn geboorteheilige. Deze verzen zijn, als autobiographie, te belangrijk om er niet wat langer bij stil te staan:

Nu sestigh jaer het voorhooft kreucken,
Het bloet in d'aderen verkoelt,
Het hair besneeuwt, mijn tytgenoten
My vast bezwijcken, voor en na,
Rontom en aen myn zy geschoten,
Terwijl ick hier noch strijde, en sta
Op schiltwacht, reede alle oogenblicken
T'ontworstelen het zielgevaer
Van 'sweerelts zorghelijcke stricken,
Verstreckme een schilt en beuckelaer,
Waer onder ick Godts naem magh eeren,
Vrymoedigh zingen 's hemels lof.

Zij geven zoo juist de stemming weer, waarin Vondel, na zijn bekeering, opging. Hij bleef leven voor zijn geloof en zijn dichtkunst: ‘Justus fide vivit’. Voortdurend bleef hij waken en alleen op schildwacht staan, om te strijden voor het Christendom, en te zorgen voor zijn zieleheil.

Zijn eenige verlangen was voortaan, ‘dat dierbaar kleinoot’ den tijd, te besteden ‘in aandacht en bespiegelingen van Godt en 't allerhoogste goet’, dat is: ‘die beste Perle, die zoo diep begraven lag, bestulpt met aerde’. Hij smeekt zijn Geboorte-heiligh: ‘Volhardt voor mij en elck te bidden Bij hem, die licht uit duister schept’.

Maar steeds meer vrienden sneuvelden rond den op schildwacht staanden strijder. In 1648 was het Caspar van Baerle, die steeds een van Vondels trouwste gezellen was; hem herdacht hij in een ‘Lyckzang’ met dit oprechte slot, dat ook Hooft nog weer in herinnering brengt:

> Heelaes, hoe noo
> Verliest een kenner zijn juweel!
> Zoo valt oock 't eelste een graf ten deel.
> Men houwe 'r, in een' lauwerkrans,
> Dees letters op, ten roem des mans:
> *Hier sluimert BAERLE, neffens HOOFT.*
> *Geen zerck hun glans noch vrientschap dooft.*

Vooral 1649 was voor Vondel een treurjaar; professor Gerard Vossius, zijn leermeester in de klassieken, en oprechten vriend, verloor hij in Maart. Een lijkdicht droeg hij op aan Isaack diens eenig nog levenden zoon.

Kort daarna stierf Tesselschade, zijn hoogvereerde vriendin, de bekeerlinge, met wie hij door zulke verheven zielebanden verbonden was. Haar dood heeft hij in geen gedicht herdacht.

‘De hemelsche en in klay gevangen ziel; Die haeckt te spoên, met wyde en wisse schreden, Naar 't zaligh honck, waer op haar liefde viel’, - zij had dit *honck* bereikt. Dit was Vondel troost genoeg.

Het sluiten van den in de Republiek alom zoo vurig verlangden Vrede; de gerustheid, dat de krijg, dat ‘verslindend dier’, getemd

was, waardoor allerwegen nieuw, jeugdig leven kon ontspruiten, heeft ook op Vondels genie een bevruchtenden, krachtig ontwikkelenden invloed gehad. Ook de inwendige vrede van zijn hart, sedert hij de ‘kostbare perle’ gevonden had, gaf aan zijn gemoed de noodzakelijke rust, die al zijn heerlijke talenten in zijn grootsche dichtgave deed rijpen.

De gelegenheid om dit in zijn verzen te doen uitkomen, deed zich nu schitterend voor, toen Burgemeesteren en Vroedschap van Amsterdam, die zooveel invloed hadden uitgeoefend op het slagen der onderhandelingen, zich hadden voorgenomen, het sluiten van den Vrede luisterrijk te vieren.

Evenals nu, was toen de schouwburg gewoonlijk het glanspunt bij een feestviering; en blijkbaar op uitnoodiging van Burgemeesteren, of de Regenten, stelde Vondel een gelegenheidsstuk samen, dat geheel voldeed aan die voorname opdracht. Een treurspel kon moeilijk dienen bij een jubelfeest; en een blijspel was minder in overeenstemming met de plechtigheden van de viering. Vondels genie, even ontwikkeld voor vroolijke liedjes en geestige hekelversjes, als voor aangrijpende dramatische gedichten, schiep toen een kunstwerk, zóó geschikt voor deze gelegenheid, en zóó oorspronkelijk van vinding en samenstelling, dat het nu bij de opvoering nog treft en verrast door zijn frischheid en geest.

De Leeuwendalers noemde Vondel een ‘Lantspel’, een soort herdersspel, dat al de onschuldige vroolijkheid van de landlieden vereenigt met een ernstigen twist tusschen twee partijen, van Noord en van Zuid, waardoor een dramatische ontwikkeling verkregen wordt. Al volgt de dichter hierin van verre Tasso's ‘Aminta’ na, de bewerking is echt Hollandsch in de personen en het landschap. Zijn verbeelding kon hij hier den vrijen loop laten.

Geestig laat Vondel door een ‘Voorredenaer’ verklaren: ‘Hoe Melpomens Treurpoëet, In Talleies dienst getreden’ is, en een blijspel heeft gemaakt; en hij verdedigt het opvoeren van een herdersspel in de nu zoo rijke stad, wier grootsche prachtpaleizen van de Heeren- en Keizersgracht hij met zooveel ingenomenheid voorstelt, met marmersteenen vloeren, met de zalen trotsch van

binnen, met kostbare tapijten bekleed. Waar ‘de schoorsteen met haar posten Vrij van louter marmer glimt’; Waar ‘de stoep bij trappen klimt’, als een troon, met kunstige leuningen, tot steun van onzen Adel.

De inhoud van het spel is vernuftig gevonden. Een kort overzicht kan dit duidelijk maken.

Een twist tusschen de Leeuwendalers, ontstaan bij feestspelen ter eere van den landgod Pan, op een ‘lantmaeltyt’, terwijl ze dronken aan het vechten geraakten, gaf aanleiding dat Waerandier, een held genoemd om zijn kracht en vroomheid, en Duinryck, een zoon van Pan, die de vechtenden trachtten te scheiden, werden gedood. Hierdoor raakten Zuidzij en Noordzij in strijd, de eerste onder Lantskroon, de andere onder Volckaert. De weduwe van Waerandier had een zoon, Adelaert, nagelaten, dien Lantskroon aannam en opvoedde, en Duinrycks weduwe Vredegunt, gedwongen met Kommerijn, de voedster, te vluchten, bracht een dochter ter wereld, Hageroos genaamd, met ‘een bloetroos op den arm geboren’. Zij was op het erf van Volckaert te vondeling gelegd uit vrees voor vergiftiging, en werd in een haag gevonden; vandaar haar naam. Twintig jaar moest haar afkomst verborgen blijven; Kommerijn vertrok naar een vreemd gewest; maar Hageroos werd door Grooten Frederik zorgvuldig opgevoed. Allerlei onheilspellende voorteekenen maakten dat de landzaten raad gingen vragen bij Velleede, priesteres en waarzegster van Pan, die jaarlijks een bij het lot getrokken offer van een jongeling eischte, als zoen voor de beleedigde godheid en ‘ten doele des Wildemans, hem van Pan opgezonden’. Velleede, om uitkomst gevraagd, gaf slechts dubbelzinnige orakel-antwoorden. Na twintig jaar keerde Kommerijn, oud en arm, terug juist op den dag, dat het bloedig lot op Adelaert viel en hij aan den Wildeman zou worden overgeleverd.

Hageroos, die liefde voor Adelaert gevoelde en door hem van een aanrander was gered, bood zich aan om voor hem te sterven; waarop Pan verschijnt en het offer opschort, na een duistere uitspraak, die de omstanders verbaast. Kommerijn heldert de

geboorte van Hageroos op en wordt beloond voor haar trouw. Nu wordt het orakel begrepen, het huwelijk tusschen Adelaert en Hageroos voltrokken, en in dit paar ook Noord en Zuid verzoend en vereenigd. Lantskroon erkent Noordzijde voor een vrijgebied, en het stuk eindigt met de bruiloft, en met een vroolijken ‘Rey van Leeuwendalers’.

De Leeuwendalers viel bijzonder in den smaak. Op 7 Mei 1648 voor het eerst opgevoerd, werd het stuk op 11 en 14 Mei, en 2 en 23 Juni herhaald. Vondel had een meesterstukje geleverd door elke politieke toespeling te vermijden, geen personen aan te duiden, en toch de aanleiding tot de viering van den Vrede zeer duidelijk weer te geven in den twist tusschen Noord en Zuid van Leeuwendaal, d,i. de beide Nederlanden, die elk een leeuw in hun wapen voeren.

Het Lantspel werd, behalve in een afzonderlijke uitgave in 1648, ook gedrukt in een bundeltje, verschenen in 1649, getiteld *Olijf-Krans der Vreede, door de Doorluchtigste Geesten, en Geleerdste Mannen, deezes tijds, gevlochten*. Het bevat, geheel vredelievend naast elkaar, gedichten van Jan Vos, Geraerd Brandt, S. Koster, Reyer Anslo, J. Westerbaen en Vondel, alsof de Vrede alle oneenigheid had doen vergeten. Vondels *Bouwzang* herinnert daarbij aan de eerste-steenlegging van het grootsche Vredesmonument te Amsterdam, het nieuwe Stadhuis. Aan de jeugdige zonen en neven der regeerende Burgemeesters, ‘de eerste grontsteenleggers van het Stadthuis’, droeg hij zijn verzen op, die in zang en toezang opgesteld, blijkbaar bij die gelegenheid ook gezongen zijn. Een opgewekten *Vredezang* aan de Burgerij, liet Vondel nog hooren, om de stad te laten gevoelen, wat zij voor den Vrede te danken had aan de vier Burgemeesters: Schaep en Pankras, De Graef en Valckenier:

Teffens steigren lant en erven
In waerdy: de Pais is milt,
Dies verrijcktze kunst, en gilt.
Neering, leggende op haer sterven,
Springt ten bedde uit, en ontluickt
Met dat zy de teervlam ruickt.

Bouw nu zolders boven zolders.
Legh de kelders in tiras.
Spaer noch kranen, noch windas.
Legh verdroncke weide in polders.
Mael het Haerlemsch meir tot lant,
Nu de vette teerton brant.

In de Oude Kerk werd te eeuwiger gedachtenis aan het vreêverbond met Philips IV een gekleurd glasraam onthuld, waarop een slap versje van Vondel geplaatst is.

'In 't Vredejaer 1648' gaf Vondel nog een treurspel uit: *Salomon*; hij zette daarmede de reeks van zijn groote bijbelsche drama's, met de hoofdfiguren uit het Oude Testament, voorgoed in. De beide Josephspelen en *Gebroeders* geven meer tafereelen uit den Bijbel gegroepeerd om één hoofdpersoon, minder tragiek van individuen, die zoo treffend is in *Salomon*, in de Adam- en David-drama's, in *Samson* en *Lucifer*.

Den ouden dichter, die zelf steeds waakzaam was, als schildwacht, om t'ontworstelen het zielsgevaar van 's werelds zorgelijke strikken, trof diep in 't gemoed het tragische lot van Salomon, dien wijzen grijsaard, die niet waakte tegen het zielsgevaar, dat hem van alle kanten bedreigde in de omgeving van zijn weelderige hofhouding, en hem tot diepen val bracht.

Salomon bracht het bij Vondels leven tot zeven-en-twintig opvoeringen. Het toont in zijn dramatische samenstelling en schitterende verzen, met levendigen dialoog, hoe hoog 's dichters kunst was gestegen. Op ons tooneel zou het nog een successtuk kunnen worden. Een paar tafereelen verdienen bijzondere aandacht.

In het vierde bedrijf boeit vooral de beschrijving van den 'starrendans', door Sidonia na het feestmaal voor Salomon uitgevoerd; waarna hij op haar vraag: 'Bie met ons het wierroock aan Astarte', belooft met haar aan de afgoden te zullen offeren.

Het verdere verloop van 's konings aanvankelijken terugkeer en hervalling is van een opmerkelijk dramatisch effect. De Aartspriester Sadock vergelijkt in zijn toespraak den koning met een schip van de goudvloot uit Ofir, dat naar Salomon genoemd werd, doch 'op 't ongezienst met volk en schat gebleven is': 'Dit schip,

zoo rijck geladen, | Is Koning Salomon, grootdadigh in zijn daden, | Die grijs van ouderdom, gezegent met den schat | Van wijsheid en geluck... gevaer loopt van te sneven, | En schipbreuck in zijn eere en zijn godtsdienstigh leven | Te lijden, op het zant van wulpsche afgodery, | Voor 's levens avontstont'. Salomon twijfelt, maar laat zich eindelijk tot wijsheid overreden:

> Ick zal Sidonia (betrouw het my) haer bede
> Ontzeggen. Zijt gerust: ick wil in plaets van Godt
> Noch Ammons Moloch, noch Sidonische Astaroth (vieren).

De verleiding van den zwakken koning, als hij opnieuw met Sidonia samenkomt, stelt Vondel weer echt menschkundig voor. Over het offerfeest spreekt de Vorst schuchter tot haar:

> Ick hebbe, ontstel u niet, my op die zaeck beraden....
> D'Aertspriester raet het af: zijn inzicht maecktme schuw.

Met aandrang tracht Sidonia nu den Vorst tot haar 'offerzede' over te halen, en beschuldigt hem van woordbreuk. Zij zoekt hem te overtuigen, dat haar godsdienst verkeerdelijk afgoderij wordt genoemd. Maar Salomon houdt stand, totdat Sidonia dreigt: 'En (ik) sta bereit het Rijck te ruimen met mijn' stoet'. Dan begint hij spijt te gevoelen: 'Ghy zijt mijn Koningin, mijn aengenaemste gloet. Zoudt ghy uw' Heer en Vorst zoo lichtelijck begeven?' Sidonia: 'Ben ick uw Koningin, waer is uw trouw gebleven?' Heftig verwijt zij hem ondankbaarheid tegenover haar vader, die allerlei kostbaarheden, cederhout, marmer, goud, en vooral kunstenaars uit Tyrus gezonden had om Salomons tempel te bouwen. Maar nog weigert Salomon, een heidensch afgod te vriend te nemen.

Sidonia gevoelt zich misleid, nu men haar 'In 't hof van Salomon' heeft getroond. 'Ick nam op Vaders raet des Konings trouwring aen..., Hoe liet ick, slechte duif, my locken en belezen'.

> Zoo wert mijn groene jeught besteet aen grijze hairen;
> Mijn lente, aen wintersneeuw; mijn bloem, aen dorre blaren.

Zij tracht hem dan te bewegen: 'met oogen nat van tranen'. Hierdoor wordt Salomon verteederd en roept:

> 'Hoe schreitghe dus, mijn hart? zijn wij hier oorzaeck van?'

En listig verwijt zij hem zijn vroegeren roem: ‘De Koning Salomon is recht een vrouweman’. Zij zweert dan: het den trouweloozen man niet meer te zullen vergen, ‘by Sidons oppergodt’, en tracht den koning door toorn over te halen. Gij zult uw koningin ten schimp van al de wereld stellen:

> Sidonia ontloock, gelijck een weereltswonder:
> Zy ging in roozen op: nu gaetze in tranen onder.
> Een schoonheit, tienmael waert van eenen Godt geschaeckt,

noemt zij zich. Hiertegen is de oude Vorst niet langer bestand en hij roept dan geheel vertwijfeld uit:

> Hoe beeft mijn hart! Wat raet? Ick drijf verbaest in 't midden
> Van Godt, en afgodt. Och, wien staet my aen te bidden?
> Te wieroocken? helaes, wat zijde kieze ick nu?
> Een worrem knaeght mijn hart, van Sidons Godtheit schuw;
> En ondertusschen blaeckt de Min het onder 't knagen.
> Hoe kan men Sadock en Sidonia behagen,
> Al t'effens? Wie van bey zal Salomon gebiên?
> Hoe weent die schoone ziel! wie kan haer tranen zien,
> Al was zijn hart van steen? Neen, neen, ick ly dit nimmer,
> Noch hael op my den haet van al het vrouwetimmer,
> Van duizent vrouwen, elck de braefste Koningin.
> Vergeef het Salomon, mijn Schepper: och, de Min,
> De vrouweliefde doet my struickelen; en dolen
> Uitwendigh, maer het hart aenbidt u in 't verholen.
> Uw wijze Godtheit keer' zich aen geen hantvol smoocks.
> Wy wijden u het hart, en niet een luttel roocks.
> Mijn Schoone, zijt gerust: hoe weentghe dus verbolgen?
> Mijn Schoone, geef gehoor: ick zal uw offer volgen.

In een feestelijken reidans wordt hierop ten offer getreden, terwijl de Rey van Jeruzalemmers treurzangen aanheft.

Het vijfde bedrijf brengt het verhaal van den bode, die den hevigen storm beschrijft, waardoor het feest werd verstoord. Wanhopig roept Salomon: ‘Waer vloodt mijn Koningin?’ Maar Nathan de Profeet voorspelt Salomon den ondergang van zijn rijk. ‘In dit treurspel wordt geen bloed, maar die groote ziel gestort’, zoo typeert Vondel het wezen van zijn tragedie.

Door de opdracht van zijn treurspel aan Justus Baeck, den zwager van Hooft, gaf Vondel blijk ondanks zijn bekeering nog

in diens ouden, trouwen vriendenkring te verkeeren. Ook Justus' dochter Debora heeft van jongsaf een sterke neiging tot het oude geloof gevoeld, en is reeds jong katholiek geworden, buiten weten harer ouders. Maar dit was eerst in 1653. Dat Vondel hierop eenigen invloed kan hebben gehad, is mogelijk. Pater Laurens S.J. had haar onderwezen.

Als bijlagen van *Salomon* gaf Vondel drie opmerkelijke gedichten: op *Lastmans offerstaetsi van Listren aen Joannes Six*; op een schilderij van Maria Magdalena, de patrones van Baecks vrouw; en de *Geboortezang aen Gregorius Thaumaturgus*, het boven besproken bekeeringsvers. Dergelijke roomsch getinte verzen moeten dus den Baecken niet onwelkom zijn geweest.

Kan Vondels gedicht op Maria Magdalena van Titiaan, afgedrukt na *Salomon*, worden beschouwd als een vriendelijkheid voor Baecks vrouw, Magdalena van Erp; dat op het schilderij van Rembrandts leermeester Pieter Lastman is een fijne hulde aan den ‘kunstgeleerden’ Jan Six, die voor Vondel, evengoed als voor onzen grootsten schilder, mecenatische gevoelens koesterde. In het reeds genoemde vrienden-album ‘Pandora’ van Six is Vondels geestig gedicht in handschrift opgenomen, naast een paar teekeningen van Rembrandt:

> Wat dunkt U, kunstgeleerde Six?
> Wie had de schikkunst oit zoo fix
> Als Lastman, waert de Tekenkroon
> t'Ontfangen voor Sint Pauwels troon,
> Toen hy zyn wonderwerck van Lystren
> Zoo versch vertoonde, als beurde 't gistren?

Waarom zou Vondel geen van zijn treurspelen aan Jan Six hebben opgedragen? Mannen en vrouwen van allerlei rang en stand heeft hij er mede vereerd. Hierop moet het antwoord nog worden gegeven. Vondel zag tegen den aristocraat Six hoog op.

Vondels beste, zeker meest belangstellende vriendin Agnes Block, werd op 2 Mei 1649 met een *Mayboom* vereerd bij haar huwelijk met Vondels neef Joan de Wolff. In hetzelfde jaar weerklonk 's dichters jubelzang bij het gouden priesterfeest van den

Aartsbisschop van Utrecht Philippus Rovenius, in ballingschap vertoevend in de abdij te Vorst bij Brussel. Vondels verzen strekken vaak tot opluistering van allerlei feesten, zelfs wanneer hij er niet bij betrokken was. Het gold dus blijkbaar als een groot voorrecht door hem te worden bezongen.

Deze waardeering ook van andere gedichten dan zijn treurspelen, kwam bij voorbeeld aan het licht, toen in 1650 een bundel van zijn verzamelde poëzie verscheen, om verschillende redenen een merkwaardig boekje. Na de *Verspreide Gedichten* van 1644, voor hem zoo grievend aangevuld met een 'Tweede Deel' in 1647, was het noodig, dat Vondel zelf het verzamelen van zijn echte verzen ter hand nam in een bundel, die duidelijk het waarmerk van den auteur zou dragen. De titel liet daarover geen twijfel: *J. van Vondels Poëzy of Verscheide Gedichten. By een vergadert, vermeert, en op een nieuw overzien. Mitsgaders een Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste. t'Amsterdam, Voor Joost Hartgers, 1650*.

Met de 'Aenleidinge', waarover straks meer, wordt het boek geopend. Hierop volgt 'De Dichter Aen zijnen Vrient', beginnende met dezelfde aanhaling uit Hippocrates, waarmede de brief: 'aen zijnen afwezenden Vrient' aanvangt in de uitgave der *Poëzy* van 1644: 'De kunst is langk, het leven kort'. Bij dezen 'Vrient' kan nu niet meer aan Hugo de Groot worden gedacht, overleden in 1645. De brief in den bundel van 1650, blijkt, wat zeer eigenaardig is, niets anders te zijn dan een sterk verkorte herdruk van dien uit 1644. Vermoedelijk heeft de uitgever Hartgers, om de copie op één pagina te kunnen zetten, met Vondels goedkeuring de noodige bekortingen aangebracht. Daardoor is alleen de waarschuwing des dichters tegen zijn 'groene en onrype vaerzen', die hij liever 'onherdruckt' wenschte, overgenomen. Het opschrift aan den Vriend heeft daarbij zijn zin verloren.

Maar zeer duidelijk is Vondels vers, dat op de keerzijde van den brief gedrukt staat als *Toets-steen*. In dit eerste gedicht van den bundel geeft de dichter, om alle misverstand en misduiding te voorkomen, een klaar en krachtig verweer tegen de verwijten

over zijn vroegere gedichten gedaan wegens zijn veranderde godsdienstovertuiging. Het is een direct antwoord op de ‘Voorreden’ van P. in de uitgave van 1647: ‘Indien hier Roomsch of Onroomsch dicht | Den Lezer sticht, of hem ontsticht; | Men schell' mijn pen die vlacken quijt, | En toets' de stof naer heuren tijt’. Enz. Nu wist ieder die Vondels verzen zou lezen, waaraan hij zich te houden had.

Niet alleen om voor zijn geloof te getuigen heeft Vondel dezen bundel uitgegeven. De verhandeling, waarmede hij wordt geopend geeft ook zijn taal- en dichtkundige beginselen aan, als ‘Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste’. Het is: ‘op het aenhouden der leergierigen’, dus voor zijn leerlingen, dat hij haar heeft samengesteld; maar zij heeft ook voor onzen tijd nog groote beteekenis. Onze ‘spraeck’, betoogt de dichter, is sedert weinige jaren herwaart ‘van bastertwoorden en onduitsch allengs geschuimt, en gebouwt’ en biedt daardoor den leerling een groot voordeel boven de anderen, ‘die met zulck een zure moeite en arbeitzaemheit dit spoor onlangs begosten te leggen’. Daarbij geeft Vondel aan, hoe nauwgezet hij en de andere taalzuiveraars te werk zijn gegaan. ‘Zoo men uit hunne gedichten en schriften, oock uit Neerlansche handvestboecken, de eige manieren van spreecken byeenzamelt, en zich eigen maeckt; daer is een schat van welsprekenheit by der hant, veel tijts gewonnen, en middel om noch maghtigh in nieuwe koppelwoorden (waer in onze spraeck niet min geluckigh dan de Grieksche is) aan te winnen, zoo men met oordeel te wercke ga’. Allerlei goede wenken, op eigen ervaring gegrond, geeft hij aan de jonge dichters. ‘Het rijmen moet hy zich eerst gewennen, om rijckdom van woorden en rijmklancken gereet te hebben, zonder het welck de vaerzen kreupel en verleemt zouden vallen, en zelfs aertige vonden en gedachten hunne bevallijckheit verliezen’. ‘Men magh om het rijm en de maet de tael niet vervalschen, en gelijck een kint stamelen en struickelen. Het rijmwoort schijne niet gevonden om het rijm te vinden, maer zy zoo gestelt of het geen rijmterm waer. Het vaers schijne oock geen rijmelooze rede, maer trecke den aert van een

vaers aen, en sta wacker op zijne voeten'. Zoo gaat de dichter voort met nuttige raadgevingen, geheel op eigen ondervinding steunend, en wier toepassing overal in zijn eigen verzen te herkennen valt.

Met welk een gezag voelde Vondel zich bekleed, dat hij zoo scherp de regelen van de verskunst en de compositie aan de leergierigen kan voorschrijven. Maar hoe streng toont hij zich hier in de kritiek op zijn eigen werken, die hij met zooveel studie en zorg samenstelde.

Bij elke groote gebeurtenis was aller oog steeds gevestigd op Vondel, in wiens verzen daarvan vaak de weerklank werd gehoord. Dit bewijst ook dat hij als een nationale dichter bij uitstek werd aangezien. Toen de vloot van Venetië in 1649 de Turksche schepen, Vondels 'erfvijanden' en een gevaar voor het christelijk Europa, had verslagen en verbrand, was het dan ook Vondels jubelzang: *Op de Neerlaegh der Turksche Vlote*, die de algemeene vreugde vertolkte. Vol vaderlandschen trots bezingt hij het aandeel dat de Hollandsche schepen in den slag genomen hadden: 'De Leeuw van Hollant, niet gezint | Meer Kristensch bloet te storten, | Loopt met sint Markus Leeuw voor wint | Den Turck zijn vleugels korten, | En geeft hem, onder Uwe vlagh, | By Smirne trots den Koningsslagh'.

Maria Stuarts kleinzoon, Karel I, werd in 1649 onthoofd, en Vondel kan zijn hevigen toorn tegen Cromwell niet bedwingen; hij noemde hem in het vers: *Op den Vadermoort in Groot Britanië*, den *Vermomden Lucifer*, zich reeds vervuld toonend van zijn ontworpen treurspel.

Het krachtigst kwam Vondels belangstelling in de staatszaken aan den dag, wanneer het zijn land en vooral zijn stad gold. Al was de vrede geteekend, dit waarborgde nog geen einde aan den strijd van Amsterdam, zoowel als van de Republiek, tegen vijanden van binnen en van buiten. De teleurstelling van Prins Willem II, dat hij geen krijgsroem meer kon behalen, evenals zijn vader, uitte zich vooral tegen de regeering van Amsterdam, en haar machtige Burgemeesters Andries en Cornelis Bicker, aan wier krachtigen invloed vooral de vrede te danken was. Wat verder

gebeurde is bekend. Er ontstonden allerlei geschillen tusschen Amsterdam en den Prins; over afdanken van krijgsvolk en inhouden van soldij; over een Amsterdamsch gezantschap naar Engeland, waar Cromwell 's Prinsen schoonvader op het schavot had gebracht. De wrijving werd nog versterkt door de weigering van de stad om een deputatie van den Prins te ontvangen, die wilde trachten de soldij weer uitbetaald te krijgen. De Prins zou echter alleen als Stadhouder worden toegelaten; en werd afgewezen toen hij in Juni 1650 onverwacht de poort binnen kwam. Toen was de verbittering op het hoogst, en gaf de Prins bevel aan Graaf Willem Frederik van Nassau de stad te gaan bezetten. Zooals bekend is, mislukte de belegering, en stelde Amsterdam zich sterk in verweer.

Tot juist begrip van Vondels stemming in die dagen, die zich uitte in zijn verzen, was het noodig deze feiten in het kort te herinneren. Zijn groote genegenheid voor de Oranjes werd heel wat bekoeld, toen de jonge Vorst zijn dierbare stad bedreigde. Den Prins noemde hij ‘een wulpschen Heer’; op dezen jeugdigen, onnadenkenden vorst doelt hij, waar hij schrijft: ‘Geen Adel, maer een schelm heeft lust de Kroon der steden te trappen met den hoef’.

Aan de Blokhuizen, die ter verdediging in den Amstel werden gebouwd, wijdde Vondel een forsch gedicht, en de Bickers werden luid gevierd in verschillende bijschriften op hun marmeren borstbeelden. Eindelijk werd de Prins in *De Monsters onzer Eeuw* nog gesteld naast de Engelsche koningsmoordenaars en de Turken, als aartsvijanden van het Christendom!

Vondel was meestal dichterlijk overdreven in zijn sympathieën en antipathieën; maar oprechte smart spreekt uit de *Lykstaetsi van Leonardus Marius*, zijn geestelijken vader, en de geleerde vraagbaak van zijn leven, die in October 1652 overleed. Aan hem, den *Involger der weêrstrevende Onbekeertheid*, had Vondel het zeker voor een groot deel te danken, dat hij gevonden had de ‘Perle, waarvoor men 't al met winst verliest’. Ook andere priesters uit zijn vriendenkring ontvielen hem in dit jaar; Steven Kracht, Jacob Vlieger, Adriaan Motman te Hoorn, waar Vondels zuster Catharina katholiek was geworden, worden door hem bezongen.

Kort na de begrafenis van pastoor Marius in het Hooge Koor der Oude Kerk, waar reeds zoovelen van zijn dierbaren: zijn vrouw, zijn zuster Clementia en Tesselschade rustten, woonde Vondel weder een rouwplechtigheid bij in dit heiligdom, toen *Het orgel in den rouw over Mr. Diedrick Zweling* door hem bezongen werd, met herinnering aan de meesterlijke avonduitvoeringen in die kerk, toen ‘juichte 't hart van oude en jongen, | Wanneer sijn vingers ongedwongen | Op Noten en op Stecken sprongen|!’

Ook Andries Bicker, de heldhaftige verdediger van Amsterdam tegen den Prins, stierf in 1652. Vondel getuigt van hem: ‘Al's Burgermeesters lust, en leven, | Was rustigh recht door zee te streven, | Aen last en eere en eedt verknocht’. Een herinnering aan het geliefde middeleeuwsche Amsterdam, het ‘Alout Stadthuis’, dat in zijn *Gysbreght* zulk een belangrijke rol vervult, verbrandde in 1652, en is door Vondel bezongen. Het nieuwe Raadhuis van Jacob van Campen was reeds in aanbouw, als grootsch Vredes-monument.

Een reeks gedichten toont Vondels steeds vernieuwde belangstelling in de kerkelijke feesten, die toen gevierd werden. Een wijding van twee Bisschoppen te Brugge bezingt hij in 1654 zoo treffend in kleine bijzonderheden, dat men bijna zijn aanwezigheid bij de plechtigheid zou gaan vermoeden. Waarschijnlijker is dit het geval bij de *Staetsie van Jongkvrouw D*(ina) *N*(oordtdyck), een klopje, dat als geestelijke zuster werd gewijd, en verbonden aan de Krijtbergskerk der Jezuïeten. Daar werd 2 December 1652 het *Eeuwgety van Franciscus Xaverius* gevierd, en door den dichter in een hooggestemd loflied bezongen. Na het verlies van zijn geestelijke vaders: Marius en Kracht, gevoelt Vondel zich inniger getrokken tot de leden der Sociëteit van Jezus. Er gaat geen hunner gedenkdagen voorbij, zonder dat hij er een lierzang aan wijdt. Zelfs het werk van twee buitenlandsche ordegenooten Athanasius Kircher en Famianus Strada, S.J. heeft zijn belangstelling. De *Oedipus Aegyptiacus* van Kircher, waarin deze trachtte de hieroglyphen te ontcijferen, is door Vondel in een groot gedicht, met zang en tegenzang verheerlijkt: *Op den Edipus of Teeckentolck*. En P. Famianus Strada's *Nederlantsche oorlogen*

heeft, vóór in het tweede, deel een lofdicht van Vondels pen.

Vol bezieling wanneer het feesten of rouw van anderen gold, heeft Vondel zijn eigen verwanten slechts zelden bezongen. Anna en Joost, zijn kinderen, komen in zijn poëzie niet voor. Anna was hem voorgegaan in zijn bekeering en leidde thuis een geestelijk leven, verzorgde haar vader en bracht hem veel troost in tegenspoed, vooral veroorzaakt door het wangedrag van Joost. Deze was tegelijk met zijn vader in 1641 tot het roomsche geloof overgegaan, en in 1643 gehuwd met Aeltje van Bancken. Brandt noemt hem ‘kleen van geest en los van hoofde’. Doch ‘met zyn eerste vrouw by zynen vader woonende, nam [hij] zyne zaaken eenighszins waar en droeg zich passelyk’. Hij had moeilijkheden met allerlei menschen over geldzaken en andere kwesties, zeker niet in het belang van Vondels zijdehandel. Twee jaar na het overlijden van zijn vrouw, trouwde Joost Jr. in 1650 met de beeldschoone, 32-jarige Baertje Hooft, weduwe van Dirck Hooft, en verwant aan den Drost. De oude Vondel, zeer ingenomen met dit huwelijk, ook wel om de patricische verwantschap, gaf hiervan blijk in het gedicht, dat hij, vol bewondering maakte voor haar ‘Gekleurt wassen beelt’. Hier is de dichter, zoo gevoelig voor vrouwelijk schoon, in zijn volle kracht. Weldra zou hem blijken, dat hij zich door het uiterlijk van Baertjen had laten verblinden, zonder haar aard te kennen. Brandt zegt, dat Joost Jr. was ‘quaalyck gepaart met een vrouwe, die zyn losse zinnen voort aan 't hollen holp, en veel geldts verdeê’. Dit huwelijk gaf den vader zooveel verdriet en zakenschade, dat hij met Anna afzonderlijk ging wonen.

Om niet te veel in bijzonderheden te treden over het verdriet door Joost Jr. aan zijn ouden vader berokkend, zij hier nog slechts vermeld dat de zoon, in 1654 ingeschreven in het makelaarsgilde, na twee jaar insolvent werd verklaard, en zich ook aan groot bedrog schijnt te hebben schuldig gemaakt. In December 1659 is Joost door bemiddeling van Burgemeesteren naar Oost-Indië gezonden, maar op reis gestorven, tot nameloos verdriet van den ouden vader. ‘Noemt geen kinders naar uwen naam; want die wordt gebrandmerkt als zij niet deugen’, zei de oude dichter. Dikwijls

komen in Vondels latere treurspelen nog herinneringen voor aan zijn zoon.

Bij al den smaad hem aangedaan om zijne gedichten, en bij het verdriet hem door zijn zoon berokkend, was het voor Vondel een grootsche voldoening, toen een honderdtal van zijn kunstbroeders, de Amsterdamsche schilders van het St. Lucas-Gilde, hem in hun vergadering op den St. Joris-Doelen een spontane en echt hartelijke hulde brachten. Of zij daartoe hun bijeenkomst op hun patroonsfeest, in 1653 of 1654 hebben gekozen, valt niet met zekerheid vast te stellen. In de Aanteekeningen zal dit nader worden toegelicht.[aant.]

Gedurende den gildemaaltijd, waarbij Vondel was genoodigd, ‘en aan 't hooger eindt van de tafel op een hoogen stoel geplaatst’, kwam een kunstbroeder, Apollo verbeeldende, den dichter een lauwerkrans op het hoofd zetten, en werd hij met deze verzen van Asselijn toegesproken:

> Apol, omringt met goddelycke straalen,
> Ontving aldus dat overgroote Ligt.
> O Fenix, zoo in Zang- en Maat-gedigt,
> Myn Zoon ghy zult hier met myn Lauwre praalen.
> Men offerd myn gewyde offer-vieren,
> U godlyck breyn, vervult met hooge stof,
> Men wijd aan U, onsterflyckheyt, en lof,
> En leeft altoos in heylige Lauwrieren.

Onder de huldigende kunstenaars waren o.a. ook Bartholomeus van der Helst, Nicolaas van Heldt Stockade en de mecenas Marten Kretzer. Met zang en toespraken werd de feestavond gevierd, en Lievens maakte een geestige schets van Vondel, staande, met den lauwerkrans getooid. De dichter beantwoordde de zoo sympathieke belangstelling van zijn kunstgenooten met zijn: ‘Inwydinge der Schilderkunste. Op Sint Lukas Feest 1654’. Het vorig jaar had Vondel zijn vertaling van Horatius' *Lierzangen en Dichtkunst. In het rijmeloos vertaelt*, opgedragen: ‘Aen de kunstgenooten van Sint Lukas, t'Amsterdam, Schilders, Beelthouwers, Tekenaers, en hunne begunstigers’.

Vondel stond op goeden voet met vele schilders, zooals valt

op te maken uit talrijke bijschriften en lofzangen, die hij dichtte op schilderijen en portretten van kunstenaars; al blijkt daaruit niet altijd 's dichters kunstkennis en -smaak. Behalve Sandrart, telde Vondel onder zijn vrienden Philips de Koninck, Govert Flinck en Herman Saftleven. Het schilderwerk van Bol, Bleeker en Ovens, evenals het beeldhouwwerk van Quellinus heeft hij bezongen. De goudsmid en paarlemoerwerker Dirck van Ryswyck was zijn buurman en huisvriend, ja, zelfs getuige bij een testament van zijn kleinkinderen. Het kunstige zilverdrijfwek van de beide Lutma's schatte de dichter hoog. Dat Vondel Rembrandt niet geringschatte als kunstenaar, bewijzen drie waardeerende bijschriften op portretten van dezen meester; portret-etsen van Th. Matham, C. van Dalen en Corn. Visscher dragen bijschriften van Vondel.

Vondels dichtersnaren bejubelden in Maart 1653 de ‘Vrije zeevaart onder de vlagge van den Doorluchtigen Zeeheldt, Marten Harpertsz. Tromp’, toen deze in den Driedaagschen Zeeslag de vloot van Admiraal Blake verslagen had, zoodat onze koopvaardijvloot veilig de Hollandsche haven kon binnenvallen. Tromp werd weldra in een hooggestemd ‘Uitvaertsgedicht’ herdacht na zijn sneuvelen bij Ter Heyde. Even zwaar was het verlies van Joan van Galen toen deze in de Middellandsche Zee de Engelsche vloot, onder commando van Bodley, had aangevallen en verslagen, maar te Livorno overleed. De dichter vereerde den held met een schitterende ‘Scheepskroon’.

Het meest sprekende portret van Vondel is in 1653 geschilderd door Govert Flink. (Zie de reproductie in kleuren voor in dit Deel). De blik van zijn dringende arendsoogen treft u diep en onvergetelijk. Het stelt hem voor op het toppunt van zijn geniale ontwikkeling, toen hij den *Lucifer* dichtte: ‘Terwyl ick Lucifer zyn treurrolleer volspeelen, En met den blixem sla op hemelsche tooneelen, Ten schrick en spiegel van de Staetzucht en de Nyt’.

Reeds lang was de dichter vol van dat treurspel; zijn portret door Lievens in 1650 geteekend, vond hij, gaf het zoo duidelijk aan dat: ‘Men vat uit 's Dichters print wat treurspel hij wil dichten’.

Na zijn treurspel *Salomon*, in 1648 uitgegeven, had Vondel

geen drama meer geschreven. Dus pas na zes jaar, in 1654, verscheen de *Lucifer* als een rijpe vrucht van zijn geniale dichtkunst. De stof sproot voort uit 's dichters innigste gemoed. Was onder al zijn dichter-tijdgenooten Vondel de moedigste, hij ontwikkelde zich tevens met de jaren tot den ootmoedigsten van allen. Nederigheid was zijn hoogste deugd: ‘Al wie in ootmoed wordt herboren | Is van het Hemelsche geslacht’ zong hij in *Gysbreght*. En de afkeer van den hoogmoed bracht hem er toe deze ondeugd ook bij anderen fel te bestrijden, en in zijn gedichten te wraken. Bovenal vervulde hem met afschuw het oudste en sterkste voorbeeld van hoogmoedigen opstand, die van Lucifer en de Engelen tegen God. Verhevener stof voor een treurspel was nog nooit gevonden, en alleen een genie als Vondel was is staat dit onderwerp waardig en grootsch te behandelen. Het verhevenste en tevens diepst aangrijpende drama, waarmede de geschiedenis van de schepping aanvangt, is door geen anderen dichter met zooveel bezieling opgevoerd, en in zulke onsterflijke verzen voorgesteld. Verzen, de volmaaktheid zelve, door hun rijke afwisseling, zoo juist het karakter van de personen en de handeling weergevend. De lieve bruid Eva treft door haar beminnelijken eenvoud; de duivel vol trots en eigenwaan, Lucifer, is aangrijpend van verschrikking en afschuw, en toch weer in zijn aard en karakter zoo echt en waar, we zouden zeggen, menschelijk weergegeven.

‘Het tooneel is in den hemel’, geeft de dichter aan en bepaalt zoo de verhevenheid van zijn spel. Maar God laat hij niet handelend optreden uit eerbied voor het Opperwezen, ofschoon Gods stem steeds gehoord wordt, en Zijn leiding overal uitkomt. Vondels fijn religieus gevoel stelt hem hier boven andere dichters, als b.v. Hugo de Groot, die God op het tooneel laten verschijnen.

Beschouwingen over den inhoud van het treurspel behoeven hier niet gegeven te worden, nu L. Simons in den herdruk van zijn studiën over *Vondels Dramatiek*, opgenomen in deze uitgave (Dl. III, blz. 75-vlgg.) een voortreffelijke weergave van het drama heeft geschreven.

Hoe werd Vondels hoogste drama ontvangen door het publiek?

Evenmin als aan de kunst van Rembrandt, viel het aan die van Vondel te beurt door de tijdgenooten te worden gewaardeerd volgens haar werkelijke beteekenis. ‘Claudius Civilis’ werd, onbegrepen, uit het Amsterdamsche Stadhuis verwijderd; *Lucifer* is, verkeerdelijk opgevat als een godslastering, van het Amsterdamsche tooneel geweerd.

Den 2n Februari 1654 werd *Lucifer* voor het eerst ten tooneele gevoerd. De Regenten van den schouwburg op de Keizersgracht hadden groote verwachtingen van deze vertooning en lieten opzettelijk een nieuwen tooneelhemel schilderen, die ‘kostelijk en kunstig’ wordt genoemd. Ook de verwachting van het publiek was gespannen; met reden werd verondersteld, dat de regie van het drama gemoderniseerd zou zijn, meer in den smaak van Jan Vos en de zijnen, die toen den stijl aangaven. Jan Vos had Vondel zelfs kunnen overtuigen dat er dansen bijhoorden.[aant.] De goede en kwade geesten zouden van boven komen gevlogen (vs. 1453-54); bijzondere lichteffecten werden verkregen: ‘Hoe zien de hoffelijcke gevels zoo root?’ Lucifer wordt verheerlijkt ‘met licht en glans van fackelen’ en komt op in een praalwagen door duivelsche geesten voortgetrokken; een heusche slag wordt geleverd tusschen Engelen en Duivelen, waarbij bliksem en donder op het tooneel schrik verwekken.

Door de repetities kon het publiek reeds over dergelijke vele nieuwe bijzonderheden zijn ingelicht. Doch allen werden bitter teleurgesteld; want al gaf de groote belangstelling bij het publiek ook reden om *Lucifer* den 5n Februari ten tweeden male op te voeren, Vondels oude tegenstanders, de ‘Bedienaren des Woords’ gevoelden zich wederom geroepen, evenals bij *Gysbreght*, hun beklag bij Burgemeesteren in te dienen, nadat in den kerkeraad de verschijning was bekend gemaakt van, zooals zij het, met een minachtende verdraaiïng noemden: ‘Luisevaers treurspel’ (met die ‘luizige vaerzen’?), van den val der engelen handelende, waarin op een vleesselijke manier de hooge materie van de diepten Godes, met veele ergerlijcke en ongheregelde verdichtselen wordt voorgesteldt’.

Daarop werd een uitverkoren driemanschap: Ds. Ruleus, en Ds. Langhelij, vergezeld van Broeder Elyson, afgevaardigd om den E.E. Burgemeesteren dit te ‘remonstreeren ende versoecken, dat H.H.A.A. dit met hare autorityt te weeren, dat dese tragedie niet ghespeelt en wort, en tot dien einde de E.E.H.H. in 't particulier te begroeten’. De deputatie gaf zich veel moeite, wandelde van het stadhuis, waar het college vergaderde, naar het huis van elken Burgemeester; maar kreeg tot antwoord, dat zij, ‘door veel occupatiën verhindert waren, tselve van dezen Avont te weeren [nl. op 5 Februari], maar dat het morghen zal verbooden worden, en order gestelt sal worden, dat noit na desen dach meer ghespeelt sal worden’.

Zoo werd Vondels geniaalste treurspel van het tooneel verbannen; ook de uitgave, die in één week reeds was uitverkocht, had de Kerkeraad graag verboden gezien, ‘dewyle de tragedie van Joost vande Vondel, ghenaempt Lucifers treurspel in druck opentlyck te koop hangt, In welcke veele schandelycke dinghen vervat zyn’. - Maar Burgemeesteren gaven blijk meer menschenkennis te bezitten dan de predikanten en berichtten hun, dat zij ‘eenige difucultaiten hadden, zegghende, dat de Luiden des te begheriger zouden zyn om 't zelve te koopen’.

De vergadering der predikanten vernam dit wederom ‘met groote droefheyt’ en besloot om ‘alle mooghelycke middelen teghen dit lasterlyck boeck aen te wenden’. Na een herhaald bezoek, gaven Burgemeesteren toe en beloofden, dat ‘wt Respeckt voor den Kerckenraet de voorschreven tragedie door last van Burgemeesteren sal opgehaelt werden’.

Toch verschenen in 1654 zes verschillende drukken! Vondel oogstte van zijn tijdgenooten niets dan schimp en lasterverzen voor zijn schoonste meesterstuk, waarin hij den val van hoogmoed en staatzucht den volke ter waarschuwing had voorgesteld.

De dichter wreekte zich niet, als voorheen, met felle hekelrijmen; maar zijn tegenstanders, die zijn drama ‘een gruwelspel’ hadden gescholden, stelde hij aan de kaak in het treurspel *Salmoneus*, dat hij toch wel niet alleen wilde laten opvoeren,

omdat dezelfde tooneeltoestel als in *Lucifer* gebruikt kon worden; maar ook om met scherpe ironie de predikanten te parodieeren. De priesters komen daarin voor den dag met de ernstige bezwaren van de predikanten:

De tempel moet voor speeltooneelen
Den vinger leggen op den mont,
Om zulck een' godeloozen vont
Van mommerye op haer stellaedje.
Een worrem speelt Godts personaedje. (200-204)

Hoog boven de kleinzielige aanvallen verheven, nam Vondel nog een andere nobele wraak op de predikanten. In zijn ‘Samson of heilige wraeck’ speelt de dichter soms zelf mee in de rol van Samson, en de protestantsche kerkeraad als het Orakel van Akkaron, dat wil beletten dat in Dagons tempel, ‘inde kercke, een spel van zinnen’ door den blinden Jood (Samson = Vondel) zal worden opgevoerd.[1)] Het treurspel is vol van allerlei bedekte toespelingen op het tooneel van Vondel, en van hem geldt het:

Die groote stoockebrant zal op een kercktooneel
Beschimpen in zyn hart den godtsdisch

en duidelijk is in den mond van de Koorwaerzeggerin, die zich zelf noemt ‘Godts mont’ deze verwensching:

De schouburgh moet verzincken
Met Dagons kercke en al wat aen dien gruwel vast,
Op koorwaerzeggery, noch ons waerschuwing past!

Evenals den vorst van Gaza in de prachtig plastische verzen 668-698, laat Vondel den Aertspriester een lofrede houden op de kunst van het tooneel, dat niets ongodsdienstigs behoeft te hebben:

Tooneelspel was van outs verdienstigh by de Goôn
Zoo wort hun naem ge-eert, een hoogen draf en toon
Gezet op stoffen, die, met weetenschap te schicken,
Toehoorders wonderlijck verrucken, en verquicken:
Want als de personaedje in 't ende binnen stapt,
Dan hoort men hoe al 't volck in zijne handen klapt,
Den Goden toejuicht, lacht, en met een luid geschater
De schouburgh uitberst, dat het, over wal en water
En merckt en hoftin, klinckt, en weergalmt langs de kust. (793-801)

1) J. te Winkel, *Vondel als Treurspeldichter*, blz. 267 en volg.

Een geheel anderen toon dan in zijn vroegere hekeldichten op de predikanten liet Vondel hooren na de tegenwerking bij *Lucifer*. In een paar geestige liedjes: ‘Uitvaert van Orfeus’, en ‘Speelstryt van Apollo en Pan’ maakte hij hun hatelijke bemoeizucht op luchtigen toon belachelijk. Zich zelf stelde hij voor als Orfeus, die in het mastbosch gezeten, bezingt den strijd van het ‘Reuzerot’ tegen Jupiter (of van de Luciferisten tegen God).

Jolig zingt de dichter: ‘Toen Orfeus met zyn keel, en veel, In 't mastbosch zong, en speelde, Tierelier, tierelier, Dat schoone lustpriëel’, toen kwamen de boomen, de vogels, de wilde dieren naar hem luisteren. Maar onder spel en zang kwam een ‘Rey van Boschbacchanten’ (lees: rei van Predikanten) naar hem toe, en zagen daar ‘Godts Helt in 't velt, En 't bosch; en d'elementen, Bekoort door 't goet gewelt’. En ‘door den dranck dootkranck van zinnen en van zeden’ holden zij voort en bulkten overluid: ‘Wat plaeght ons al dit spelen, daar Bacchus' vreught op stuit’. Valt hem aan ‘met veltgeschrey’; hij moet er onder. Zij werpen hem met keien; een ander breekt zijn stok uit wrok op Orfeus' hoofd, zoodat het brein zijn rok bespat en hij dood neêrvalt, terwijl al de dieren wegvluchten. Het heele bosch raakt aan 't schreien, en de beek- en boomgodinnen betreuren haren zanger. De Wijngod bestrafte de Bacchanten; maar Apollo kwam met de negen Zanggodinnen en verzamelde het gebeente om het klagende te begraven.

Orfeus' hoofd kwam te Lesbos aangedreven, waar een zeeslang, wit van tong, zich wrong om 't bloedig hoofd te likken en te slikken. Zoo werd de Zeeuwsche predikant Wittewrongel, die fel tegen *Lucifer* was opgetreden, bespot. De dichter troost zich ten slotte:

> Nu vrees geen' haet en nyt
> Nu vrees geen' haet en nyt, noch stryt,
> Wat kan een dier ons schaden,
> Tierelier, tierelier,
> Dat gaept, maer niet en bijt.

Ook het andere spotlied de ‘Speelstryt van Apollo en Pan’ hekelt duidelijk de predikanten en hun aanmatiging tegen het tooneel.

Het treurspel, dat *Lucifer* moest vervangen, wordt ingeleid door een merkwaardig 'Berecht aen alle kunstgenooten en voorstanders van den Schouburgh', dat tot strekking had nu eens voor goed het tooneel te verdedigen tegen de bekrompen aanvallen van een misplaatsten godsdienstijver, die ook vooral ingegeven waren door haat tegen den afvalligen roomschen dichter.

Eerst komt nog een steek aan de predikanten. Hooft had Vondel eens een verhaal gedaan van een voorval in het dolhuis, waar elke gek, op het hooren van een fluitspeler, eigenaardige geluiden en grimassen begon te maken. 'Toen nu mijn leerachtigh treurspel van *Lucifer* zoo veel spels maeckte, docht my het verhael van den Heere Drossaert hier niet qualijck op te sluiten, en dat ick mede onder diergelijck gezelschap vervallen was'. Speel ik bijbelstoffen, dan schreeuwt men, dat Gods naam gelasterd en het heiligdom des Heiligen Geestes ontheiligd wordt; bij Heidensche fabelen beschuldigt men mij van ijdelheid en lichtvaardigheid, en bij zinnespelen, om goede zeden te planten, wanen sommigen, [d.z. de predikanten], dat dit alleen aan hen is toevertrouwd. Zoo kan men het niet iedereen naar den zin maken. Aardige herinneringen aan zijn jeugd, brengt Vondel dan te pas in verband met het tooneel. Hoe zijn zuster te Keulen bij een schoolmeester van de Geneefsche gezindheid, voor Mozes' zuster speelde; hoe hij te Utrecht voor het stadhuis, het tafereel van David en Goliath zag vertoonen; en hoe hij bijwoonde den intocht van de Brabantsche kameristen te Haarlem, bij het loterijfeest voor den bouw van het Oudemannenhuis, toen de Barmhartige Samaritaan werd voorgesteld in den optocht, en 'men speelde eenige weecken voor het stadthuis, in het gezicht der kercke, zonder belet van de kercke'. Dit zijn Vondels oudste tooneelherinneringen, die hij, met een rijkdom van lectuur uit godgeleerde en profane schrijvers te berde brengt om het goed recht der tooneelopvoeringen aan te toonen. 'Hoewel het tooneelspel zulck eene ry van eeuwen in eere gehouden, gehanthaeft, en oock gehanteert van Keizeren, Koningen, Vorsten, Veltoversten, Staeten en letterwyzen, voor geen gewelt van eenen hoop dringeren en

dommekrachten zwicht, nochtans past het den voorstanderen der tooneelen niet altijt stomme honden te zyn, maer hunne loflijcke kunst tegens dwersdryvers en tooneelvlegels te verdaedigen, op dat het stichtelijck gebruick des Schouburghs in aenzien en eere blyve'.

De predikanten konden het met deze qualificaties doen. Vondel gevoelde zich nu verre boven hunne aanvallen verheven. Als gezaghebbend tooneelkunstenaar treedt hij op, die zijn tegenstanders met ironie terecht wijst, omdat hun bezwaren niet alle uit zuivere bron voortkomen, maar mede opborrelen uit hun haat tegen dien brutalen 'paapschen hond', wiens tooneelstukken meer invloed hadden dan hun predicaties tegen *Lucifer*.

Wel niet alleen om de blanco pagina's achter *Lucifer* te vullen, voegde Vondel nog drie vrome gedichten: *Moyses Gezang, Het Geloofs-teken der Apostelen* en *Het Gebedt des Heeren*, aan dit treurspel toe. Het eerste is als een verheerlijking der Godheid tegenover den smaad door Lucifers opstand het Opperwezen aangedaan. Door het *Geloofs-teken* wilde hij weer getuigen voor zijn geloof in 'De heilge en Katholycke Kerck'. Het derde, een dichterlijke parafrase van het 'Onze Vader', geeft de innig vrome stemming aan, waarin de dichter steeds bleef verkeeren. Ook *Eenzaeme Aendacht in de Vasten*, blijkbaar gedicht bij een prent, een kluizenaar verbeeldende; *Gethsemane of Engeletroost* en de *Lof-zangen* van *Sinte Agnes* en *Sinte Klara*, stellen hem voor als te mediteeren in een geestelijke afzondering. Het gedicht *Ecce Homo* bevestigt dit.

De allerlaatste pagina's zijn gevuld met Vondels *Noodigh Berecht over de nieuwe Nederduitsche misspellinge*, ter verdediging van zijn beginselen tegen de opvatting van Dominus Leupenius, een voorstander van de verdubbeling der klinkers in open lettergrepen. Onze spelling heeft zoo van ouds aanleiding tot strijd gegeven, evenals nog in onze dagen. Leupenius antwoordde in een lang 'Naaberecht', en toonde ook in den *Lucifer* eenige inconsequenties in de spelling aan; hij noemde Vondel een 'snoode Aerdworm, [die] sich vermeet den helderen Heemel.... in synen

dònkeren schouwburg te vertoonen'. Gelukkig brengt thans de spellingstrijd, al is hij soms hartstochtelijk, niet meer zulke scheldwoorden mede.

Toen de Secretaris van Amsterdam, Gerardus Hulft, in 1654 benoemd was tot eerste Raad en Directeur-Generaal van Nederlandsch-Indië, was dit niet slechts voor de Vroedschap een reden om hem met geschenken te vereeren, waaronder een kunstig bewerkte tafel van toetssteen; doch ook aanleiding voor Vondel om zoowel dit geschenk, een kunstwerk van zijn vriend Dirck van Rijswijck, den parelmoerwerker, te bezingen, als een bijschrift te maken op Hulfts portret door Govert Flinck. De dichter moet met den Secretaris bijzonder bevriend zijn geweest, want Vondels mooiste portret, ook door Flinck, werd hem aangeboden, waarschijnlijk door de Vroedschap. Wel een bewijs voor de hooge waardeering waarin de dichter stond. Maar vóór dat de beide kunstwerken den Goeverneur bereikten, ja zelfs vóór de verzending, sneuvelde deze in een gevecht te Colombo op Ceylon. Zoowel zulk een tafel, als Vondels portret zijn ten minste nog in het Rijksmuseum te zien.[1)]

Zeker het voornaamste huwlijksvers door Vondel ooit gedicht, is dat voor Joan de Witt en Wendela Bicker. Niet slechts wegens den hoogen stand van het paar, doch vooral door de edele gedachten en de welluidende verzen. Het spruit uit 's dichters hart, geheel vervuld van 'De Witt, mijn trouwen held, op Katoos ouden stoel, aan 't roer des lants gestelt', en van de herinnering aan dien Kato, Oldenbarneveldt, die dezen stoel eens bekleedde. Een prachtwerk, dat in stijl de *Geboortklock* voor den geest roept, hoewel het geen anderen mythologischen opschik heeft dan de onmisbare vergelijking met Hercules en Venus. De dichter gevoelde ook het politieke belang der verbintenis van den Raadpensionaris met het machtige Amsterdamsche Regentenpatriciaat.

Tal van gelegenheidsgedichten geven blijk van waardeering van Vondels poëzie door voorname Amsterdamsche families; al was

1) Wellicht is de geschonken toetssteenen tafel het exemplaar dat in het Neue Palais te Potsdam wordt bewaard. Zie *Hoofdstukken over Vondel* blz. 91; en hierachter bij Aanvullingen.[aant.]

er wellicht besteld werk bij, dit vermindert niet de waarde van de opdracht. De huwelijken van Hoofts zoon, Aernout met Maria van der Houve, en van Joan Six met Margarita Tulp, beide bruiden dochters van bekwame geneesheeren; van Govert Flinck met Sofia van der Houve, werden bezongen.

Bij de Sixen stond Vondel reeds lang in de gunst. Hij kende het hartelijke familie-leven van de kinderen met de oude moeder Anna Wijmers, en weet in zijn bruiloftsdicht een gevoelige snaar te treffen door van den bruigom en zijn broeders te herinneren:

> Wat eer wat dienstbaerheit oit kint zijn waerde moeder
> Van harte opdraegen kon, als een vereischte schult,
> Die droegenze op aen haer, uit schijn niet, noch vergult
> Met een geveinst gelaet, maer uit oprechte trouwe.
> Wat was het een vermaeck voor d'oude weduwvrouwe
> Zich dus te zien gedient, door haer gehoorzaem bloet!

Het geheele gedicht is fijn gevoeld en intiem; nu volkomen vrij van mythologisch klatergoud. Ook katholieke, en adellijke bruidsparen, Peter Nooms en Beatrix Ram van Schalckwyck, evenals Gysbrecht van Zusteren met Helene Donkers werden door Vondel gehuldigd. En het ‘Inwijden’ in 1655, van Fabio Chigi tot Paus Alexander VII, wel den hoogst door hem vereerden kerkvorst, vond weerklank in Vondels snaren.

Tusschen al dat kleinere gelegenheidswerk moet het voor het dichterhart een opleving zijn geweest zich te kunnen uitstorten bij de *Inwydinge van 't Stadthuis t'Amsterdam*, het eeuwige monument voor het sluiten van den vrede. ‘De Inwydinge, - zegt zoo juist Mejuffrouw M.E. Kronenberg, in haar voortreffelijke uitgave, - is het hooglied van Amsterdams grootheid’.

Vondel heeft in zijn gedicht den bouw van het Stadhuis mede beleefd. Men ziet hem staan kijken bij het groeiende bouwwerk. Vooreerst bij het heien, als: ‘Het Noortsche mastbosch neemt het Raethuys op den rugh’. Vol leven beschrijft hij het eerste werk boven den grond:

> De bouw van 't Raethuis schynt op dezen trant te gaen.
> Dus komt een regement ruighwerckers op de baen,
> En schickt den baiert op van balcken steen en masten.

Steenzaegers, kanters, en polijsters, fluxe gasten,
Een ieder past zijn werck te spoeden, even drock.
Men draeft 'er af en aen, op 't luiden van de klock.
Men voert pylasters aen, en voedsel voor de muuren.
De bicksteen wast en groeit, om al de stadt te schuuren,
En d'afval van arduin, vertreden, en veracht,
Als puin en stof, betaelt den Trezoorier noch pacht.

Hoe geniet de dichter van den durf der Regenten, die zulk een gebouw lieten optrekken, zoodat: ‘Dus schijnt de weerelt heel om Amsterdam gebouwt’. Hoe vol bewondering is hij voor den kunstzin van bouwmeesters, beeldhouwers en schilders. De architekt Daniël Stalpaert verklaart hem de kunstwerken: ‘Toen Stalpaert mij de kunst aldus liet zien en hooren, Op 't Raethuis, steegh mijn lust... mijn geest gingh weiden, in beelde- en schilderkunst verruckt’.

Het gedicht is vol leven en geestige tafereeltjes: Vondel staat te kijken tusschen het volk bij de Kamer voor huwelijkszaken, waar, evenals nu, de bruidsparen over de tong gaan:

Terwijl de drang des volcks en toeloop vast de wangen
Der bloode bruiden verft, in 't op-en-nedergaen
Van 't Raethuis, naer hun straet, bestroit met pallemblaên,
En goude loveren, door eene straet van menschen,
Die 't nieugetroude paer den schoot vol zegen wenschen;
Of weegen onderling de bruit, en bruidegom,
Te rijck, te vreck, te lang, te kort, te wijs, te dom.

Evenals het gebouw, is het gedicht een echt Amsterdamsch kunstwerk. De dichter is nu in zijn volle kracht: eenvoudig, natuurlijk en verheven. Het nu zoo sombere ‘paleis’ was toen als Raadhuis schitterend door den glans van den blanken steen. Moge het weldra ook weer als Raethuys toegankelijk zijn voor iedereen, ter bewondering van wat nog in onveranderden luister is gebleven.

Voor zijn heerlijk ‘Epos van Amsterdam’ werd Vondel door de ‘Regeerders der Stadt’ vereerd ‘met een zilvre kop of schaal’, verhaalt Brandt.

Zoo leefde Vondel het leven mede van zijn grootsche stad; maar ook het godsdienstige Amsterdam had steeds zijn hartelijkste belangstelling. Het ‘Eeuwgetijde van den H. Vader Igna-

tius' werd in de Jezuïeten-statie herdacht en door Vondel gevierd in een verheven lierzang. Enkele jaren na zijn huldiging door Vondel, deed Alexander VII den dichter op nieuw een lofzang aanheffen, toen in 1657 de Sociëtas Jesu te Venetië, die in 1606 was opgeheven, door dezen Paus was hersteld.[1)]

'Indien ik den troost der psalmen niet hadde, ik verging in mijne ellende' heeft Vondel gezucht in droevige dagen van tegenspoed en familieleed; bij tusschenpoozen vertaalde hij dan enkele van Davids lierdichten. In 1657 verscheen dit groote werk in 12° formaat, en het werd door den dichter toegewijd aan de Vorstin, reeds lang het voorwerp van zijn bewondering, Christina van Zweden, die, na haar afstand van den troon en bekeering, den toenaam Alexandra had aangenomen ter eere van den Paus. Toen was zij door den dichter reeds bezongen in drie gedichten: *Afbeeldinge van Christine der Zweden Gotten en Wenden Koninginne*, in 1653; *Op den afstant der kroone en het reizen van Koningin Christina*, in 1654; en hare *Blijde Inkomste te Rome*, in 1656.

In de opdracht van de *Harpzangen* spreekt Vondel Christina toe: 'Gy, die de kerne en kracht van veele tongen, Oock 't Neêrlantsch kent, zult, zoo my d'eer gebeurt, Best smaecken of ick wel hebb' nagezongen Den Harpenaer, die heilrijck juicht of treurt'.

Weinig bijzonderheden weten wij van de waardeering door Vondels tijdgenooten aan zijn gedichten bewezen. Zeker heeft hij, naast lof, ook hoon ondervonden. Over de Virgilius-vertaling zagen we Barlaeus en Hooft meesmuilen; Huygens vatte eens in een brief aan Hooft zijn oordeel over den dichter als volgt samen: 'Vondelens geschriften rekene ick onder de dinghen daervan niet wel te oordeelen is. Sy duncken my oneenparigh ende haer selven hier en daer beschamende. Soo valt er in 't gros weinigh van hem te verklaren'. Zulk een meening klinkt toch verbijsterend, en heeft wel als ondergrond wat afgunst, en verblinding door partijdigheid. Huygens' verzen, dikwijls vol valsch vernuft en gezochtheid, zijn door een geheel anderen geest geïnspireerd dan Vondels gedich-

1) Blijkbaar was dit gedicht op verzoek van de Antwerpsche patres S.J. gedrukt, want het heeft als adres: *Hantwerpen, Ter Druckerije voor de Societeit*. 1657.

ten. Alberdingk Thijm heeft de waarde der laatste zoo juist omschreven: ‘Krachtig, frisch, nieuw, geestig, beurtelings stout en teder, gloeyend en liefelyck, vaak verrassend natuurlijk zijn zijne dichtvonden; grootschheid van opvatting en adel van gevoel breekt altijd bij hem door. Bij al de rijpheid en vindingrijkheid van zijn geest, had hij iets kinderlijks, dat iedereen voor hem won’. aant.

Van Huygens' verzen kan dit niet gezegd worden. Hij kan Vondel ook niet echt waardeeren, omdat de Haagsche hoveling nu eenmaal nuchterder van aanleg was dan de eenvoudige Amsterdammer. Vondel, daarentegen, stelde Huygens, als dichter, op hoogen prijs. Zijn *Spore voor Christiaen Huigens ... dat hij zijn Heer Vaders gedichten het licht gunne*, geeft blijk van bijzondere hoogschatting van deze poëzie. Toen Vondel in 1657 deze uitnoodiging richtte tot den ‘zoon vol geest’, was deze geniale wis- en sterrenkundige door zijn ontdekkingen in de natuurkunde reeds een wereldberoemdheid. En omgekeerd is de schatting, die hij betoonde voor Vondels poëzie zeer opmerkelijk in dit genie, dat geheel voor de wetenschap leefde en zich weinig inliet met politiek of godsdienstkwesties. Aan J. van der Burgh schrijft hij onbevangen wat hij over Vondel dacht en hoe vereerd hij zich door zijne verzen gevoelde. Tusschen allerlei brieven vol mathematische en astronomische betoogen, gericht tot de geleerdste tijdgenooten, worden we verrast door deze oprechte woorden over Vondel:

> Je n'entreprendray pas, Monsieur, d'emettre icy les louanges qui sont deues a vos vers,... mais en laisse le soign à mon Pere, qui au moins s'en scaura mieux acquiter que moy, et ne differera pas de vous faire responce et a Monsieur Van Vondel aussi tost que ses forces le luij permettront.... J'en suis de mesme redevable a Monsieur Van Vondele, et en outre de ce qu' en s'adressant à moy par ses vers, il m'a fait de l'honneur que je n'avois ny merité ny attendu. Quand vous le verrez je vous supplie de le luy tesmoigner de ma part, et de l'asseurer que je luy suis comme a vous Monsieur
> *Le treshumble serviteur*
> Chr. Huygens de Zulichem[1].

1) Brief v. Chr. Huygens aan J. van der Burgh, 14 November '57. (Oeuvres complètes de Chr. Huygens, vol. II, p. 83) 1889. (Origineel in de coll. Huygens, Leiden).

Hoe geheel anders dan 's vaders meening klinken deze woorden; niet in den toon van de toen gebruikelijke, opgeschroefde complimenten, in den regel meer door de mode dan door oprechte waardeering ingegeven. Vondels gedicht is opgenomen in de *Korenbloemen* van 1658.

In de Turken zag Vondel de ergste vijanden der Christenheid. Over een nederlaag door hen geleden kon zijn dichterlier dan ook niet zwijgen. De Venitiaansche vloot versloeg in 1656 dicht bij Constantinopel deze aartsvijanden van het Christendom, en de dichter jubelt *Op den zeetriomf der heerschappye van Venetië*: ‘Noch leeft de Zeeleeuw van Sint Marck, | En keert met afgeruckte snuiten | Van Zeegalajen, fors, en sterck, | Op trommelslagh, trompet, en fluiten, | Al brullende, uit het bloedigh perck’.

Heel wat vreedzamer kon nu weer Vondels *Jaghtzang* klinken aan Johan Mauritius, die aan Burgemeesteren en Wethouders, zijn jachtbuit, wildbraad, had vereerd op hun blijden maaltijd den 2 Februari, bij de vernieuwing van de regeering. Blijkbaar is dit gedicht bedoeld als dankbrief in opdracht van de Vroedschap.

Groot was Vondels vereering voor dezen Prins, dien hij reeds in een ‘Keurdicht’ op zijn keurstadhouderschap had verheerlijkt, toen hij den Keurvorst van Brandenburg vertegenwoordigde ter verkiezing van een keizer in plaats van Ferdinand III.

Vondels eigen rustlooze werk voor studie en poëzie werd door hem zoo juist getypeerd ìn den *Knipzang;* nu nog ten voorbeeld van velen:

> Laat het kostelijkst van al
> U niet reukeloos ontslippen,
> Dat 's de tijdt, die snel gaat glippen,
> Zonder dat hy keeren zal.
> Och, hoe dun is dit getal,
> Dat zijn uren meet by stippen,
> Eer de doodt den draadt komt *knippen*
> Van hun leven onverwacht.
> Meest verlooren, minst geacht.

De genealogie van Vondel door Dr. J.F.M. Sterck

Inleiding

De eerste genealogie van het geslacht Vondel is door J.A. Alberdingk Thijm samengesteld en uitgegeven als bijlage tot zijn *Portretten van Vondel*, in 1876. Van Lennep had in het eerste deel van zijn *Vondel* slechts een overzicht gegeven van Vondels voorouders van vaders en moeders zijde, ontleend aan het *Leven* door G. Brandt, en met eigen veronderstellingen uitgebreid. Thijms gegevens werden uitvoerig aangevuld door P. Génard, die de belangrijke uitslag van zijn onderzoek in de Antwerpsche archieven, in 1887 bekend maakte in de Koninklijke Vlaamsche Academie te Gent, en uitgaf in hare Verslagen als *Aanteekening over de voorouders van Vondel*.

In hetzelfde jaar, bij gelegenheid van 'Het Derde Eeuwfeest van Vondels geboorte', gaf A.A. Vorsterman van Oyen een boekje uit: *Joost van den Vondel en zijn geslacht*, waarin hij de gegevens van Thijm en Génard tot één geheel verwerkte, en aanvulde met eenige bijzonderheden omtrent de nazaten van Vondel.

Over 'Vondeliana in Noord-Brabant' verstrekte ik nog eenige mededeelingen in *Taxandria,* 1910, afl. 5.

Een nieuw gezichtspunt opende Dr. J. van der Valk in 1912 over 'Vondels grootouders onder Alva om het geloof vervolgd', in het *Annuarium Stud*^{m}. *Reform*. van 1912. Hij bewijst o.a. dat Vondels grootmoeder Clementia te Keulen katholiek is gebleven; en hij maakt nieuwe conclusies uit de gegevens van Génard.

Met mijn *Oorkonden over Vondel en zijn Kring* heb ik in 1918 een aantal nieuwe gegevens bekend gemaakt omtrent leden der Vondelfamilie, ontleend aan de notarisprotocollen. Een nieuw samengestelde 'Genealogie Vondel' is daarnaast als bijlage toegevoegd, met een 'Genealogie De Wolff'.

In de boedelscheiding van Sara Cranen, Vondels moeder, wordt o.a. vermeld als debiteur een Abram de Craen. Het lag voor de hand in hem een broer te zien van Sara, temeer daar een A. Pietersz. Kranen als dichter van

Pastorellen of Bosch-Gesangen voorkomt in *De Amsterdamsche Pegasus*, 1627, en Sara Cranen ook *Pieters*dochter was. Deze dichter was ook lid van de 'Duytsche Academie' evenals Vondel.

Door Mr. H.F. Wijnman is hiertegen bezwaar gemaakt doordat hij een Andries Pietersz. Craen elders kon aanwijzen, als de dichter van *De Amsterdamsche Pegasus*. Toch komt het mij vrij zeker voor, dat de Abraham de Craen, uit de boedelscheiding, een familielid is van Sara. De dichter van de *Pegasus* is toch in alle geval een poëtisch bentgenoot van Vondel, al behoort hij wellicht niet tot zijn familie.[1)]

Al de bovengenoemde gegevens vormen het materiaal waaruit de hier volgende genealogie van Vondel is samengesteld, aangevuld met enkele jaartallen, ook nog hier en daar, o.a. in *De Dietsche Warande*, gedrukt.

Eerste generatie

1	JOOST VAN DER VONDELLEN I, van Antwerpen, † voor 1604. Hij huwt: a. in 1545 Anna van Uffele, en b. vóór 1557: Catharina Sampsons, † 1604. Uit dit tweede huwelijk zijn 4 kinderen bekend.	Zie 2 -5 .

Tweede generatie

Kinderen van Joost I en Catharina Sampsons.		Zie 1.
2	JOOST VAN DEN VONDEL II, geboren, 1559 of 1560, te Antwerpen; † te Amsterdam, begraven ± 48 jaar oud, 12 Februari 1608 in de Oude Kerk. Hij huwt: a. ....? en b. in 1585 Sara Pietersdr. Cranen te Keulen, dochter van Pieter Cranen en van Clementia X .... (Zie Vrouwelijke lijn	Zie 6 - 12.

1) Vgl. *Het Leven van Vondel*, Dl. I, blz. 6, en *Literatuur-opgave*, Dl. IV, blz. 835.

A). Zij sterft te Amsterdam 12 Mei 1637. Uit dit huwelijk zijn zeven kinderen geboren.

3 CATHARINA VAN DEN VONDEL, geboren te Antwerpen, gedoopt 18 October 1563 in de Kathedraal aldaar, leeft nog in 1604.

4 CHRISTINA VAN DEN VONDEL gedoopt in de Kathedraal te Antwerpen 13 September 1570, leeft nog in 1604.

5 SUZANNA VAN DEN VONDEL, gedoopt 22 Augustus 1572 in de Kathedraal te Antwerpen, huwt in 1594 te Keulen François Provoost, geboren te Antwerpen. Zij leeft nog in 1604.

Derde generatie

Kinderen van Joost II en Sara Cranen. Zie 2.

6 CLEMENTIA VAN DEN VONDEL, geboren te Keulen in 1586, † 1641. Zij huwt in Juni 1607 Hans de Wolff, zoon van Willem de Wolff en van Tanneken Symons Putze. Hij is in 1607 weduwnaar van Neeltgen Cornelisdochter en sterft vóór 1615 te Amsterdam. Uit dit huwelijk zijn vijf kinderen geboren. (Zie Genealogie de Wolff (*Oorkonden*, blz. 364).

7	JOOST VAN DEN VONDEL, geboren te Keulen 17 November 1587. Hij woont sedert 1596 te Amsterdam en sterft aldaar 5 Februari 1679. Op 20 Februari 1610 gaat hij in ondertrouw met Maeyken de Wolff, geboren te Keulen 1586, dochter van Willem de Wolff en van Tanneken Symons Putze (Zie Genealogie de Wolff 6, in *Oork.*). Zij wordt begraven den 15 Februari 1635 in de Oude Kerk te Amsterdam. Uit dit huwelijk zijn vijf kinderen geboren.	Zie 13 - 17.
8	SARA VAN DEN VONDEL, geboren te Keulen in 1594. Zij woont sedert 1598 te Amsterdam en is aldaar begraven 9 April 1630 in de Oude Kerk. Zij huwt aldaar 20 April 1614 Joost Willemsz van Nyekercke, geboren in 1588, die haar overleeft. Er zijn 5 kinderen uit dit huwelijk. (Zie Vrouwelijke lijn B).	
9	REBECCA VAN DEN VONDEL leeft 16 Juli 1602.	
10	PETER VAN DEN VONDEL leeft 16 Juli 1602.	
11	CATHARINA VAN DEN VONDEL, geboren te Amsterdam in 1602, woont op de Heerengracht en sterft te Hoorn in 1672. Zij gaat 14 Juni 1624 in ondertrouw met Jan	(Zie Vrouwelijke lijn C).

Ariszen Bruyningh, geboren in 1602. Hij woont dan op den N.Z. Achterburgwal en leeft nog in 1644. Uit dit huwelijk zijn 4 kinderen geboren.

12 WILLEM VAN DEN VONDEL geboren 1603 te Amsterdam. Hij wordt 10 Mei 1623 te Leiden als student ingeschreven en is in 1627 advocaat, wonende in de Berghstraat. Hij sterft ongehuwd en wordt begraven 12 Januari 1628 te Amsterdam.

Vierde generatie

Kinderen van Joost van den Vondel en van Maeyken de Wolff. (zie 7).

13 JOOST DE JONGE, geboren in 1612 te Amsterdam, woont op de Blauwewal, als hij 7 Augustus 1643 ondertrouwt: a. met Aeltje Ariaens van Bancken, geboren in 1622, † 1648, dochter van Ariaen Fransz van Bancken en van Geertie Adriaens Block. Uit dit huwelijk werden 3 kinderen geboren. Naar Ned.-Indië gezonden in 1659; † op de terugreis in 1660. Zie 18-20.

Hij huwt 21 Mei 1650: b. Baerte Hooft, Wed. van Dirck Hooft, geboren in 1618, dochter van Krijn Hooft en van Maria van Bronckhorst. Uit dit Zie 21 en 22.

	huwelijk zijn 2 kinderen geboren.
14	ANNA VAN DEN VONDEL, geboren na 7 Dec. 1613, en † ongehuwd 2 Dec. 1675.
15	Kind, begraven 29 Mei 1618 in de Oude Kerk.
16	SARA VAN DEN VONDEL, geboren in 1625 en begraven 12 September 1633 in de Oude Kerk.
17	KONSTANTIJN VAN DEN VONDEL, geboren en gestorven in 1632.

Vijfde generatie

Kinderen van Joost den Jonge en van Aeltje van Bancken	(zie 13a).
18	ADRIAAN VAN DEN VONDEL, geboren te Amsterdam 1644, begraven 22 Augustus 1664 in de N.Z. Kapel.
19	WILLEM VAN DEN VONDEL, geboren te Amsterdam in 1646, † 11 Mei 1670 en begraven 16 Mei in de Nieuwe Kerk.
20	MARIA VAN DEN VONDEL, geboren 1648, † 7 December en begraven 17 December 1668 in de Nieuwe Kerk.

Kinderen van Joost den Jonge en van Baerte Hooft. (zie 13b).

21 JOOST VAN DEN VONDEL, geboren te Amsterdam 1651, schoenmaker, later ‘adelborst’, (d.i. zeesoldaat). Hij huwt in 1674 te Amsterdam: a. Aeltje van Rechteren uit Xanten; en huwt 2 Maart 1677 kerkelijk te Haarlem en 11 Juni 1678 burgerlijk te Amsterdam, b. Margrita Nacken, die 8 Juli 1695 sterft te Amsterdam. Hij sterft kort na 1686 op 't schip ‘Nederland’. Uit dit huwelijk is éen kind geboren. (Zie 23).

22 Kind geboren, en gestorven Mei 1656.

Zesde generatie

Kind van Joost den kleinzoon en van Margrita Nacken. (Zie 21).

23 JOOST VAN DEN VONDEL, geboren in 1681, woont te Waalwijk en huwt aldaar 7 Juli 1704 Jacoba du Bois, zij † 8 October 1721, als weduwe. Uit dit huwelijk is een kind geboren. (Zie 24).

Zevende generatie

Kind van Joost van den Vondel en van Jacoba du Bois.	(Zie 23).

24	JACOBUS VAN DEN VONDEL, geboren na 1704. Hij hield te Waalwijk een Fransche kostschool.

Vrouwelijke lijnen

A

CLEMENTIA X.	Zie 2.
Clementia X .... huwt a. Wielss van Ceulen. Hun dochter Agneta Wielss huwt Dirk Cnobbe, hij † vóór Nov. 1620: Agneta koopt 1585, en bewoont het huis 'Zur Fiolen', te Keulen, waar Vondel in 1587 geboren is. b. Pieter Cranen. Hun dochter is Sara Cranen.	Zie 2.

B

Kinderen van Sara van den Vondel en van Joost Willemsz van Nyekercke.	(Zie 8).
1 Pieter v.N. 2 Rutgert v.N. 3 Willem v.N. te Bordeaux. 4 Elias v.N. te La Rochelle. 5 eene dochter.	

C

Kinderen van Catharina van den Vondel en van Jan Ariszen Bruyningh. (Zie 11).

1	Anna Bruyningh geboren 1625. Zij wordt in 1641 katholiek en in 1658 geestelijke zuster. In 1662 Overste van het klooster Bethlehem bij Brussel: † vóór 1672.
2	Arnoldus Bruyningh, geboren 1627 en katholiek gedoopt 24 Maart 1643 in de 'Krijtberg'. † vóór 1672.
3	Catharina Bruyningh (geestelijke zuster?). Wordt 1672 vermeld als jongedochter, Leeft in 1675 ongehuwd te Hoorn. † na 12 Mei 1683.
4	Jan Bruyningh, † na 1672, doch vóór 12 Mei 1683.
5	Sara Bruyningh in 1672 bejaard en ongehuwd, na 12 Mei 1683.
6	Rebecca Bruyningh. Zij huwt in 1659 Jhr. Reynier van Estvelt op Vlierbeek. Zij † na Mei 1683.
7	Joost Bruyningh, woont 1675 Koepoortswal, Hoorn, † na 25 Januari 1675, doch vóór 12 Mei 1683. Hij laat na één dochter, Catharina.

Aanteekeningen bij de genealogie

I.	Suzanna v.d.V. heeft als lidtmaete der Gereformeerde Nederlantsche Gemeinte binnen Ceulen, belijdenisse hairs geloofs gedaen den 23 Julij 1598. (*Dr. A.A. van Schelven, Archiv der Evangel. Gemeinde Köln*).
II.	Tanneken Symons Putze was een Duitsche, blijkbaar van gegoeden stand. Elias Putzius, Antverpiensis is 17 Februari 1599 ingeschreven als student te Leiden; en 5 November 1604 te Heidelberg: Helias Putschius Antverpiensis, blijkbaar dezelfde (*Handel Maatsch. Ned. Lett. Leiden, 1886*).
III.	De man van Sara v.d.V., Joost Willemsz van Nyekercke, groot-graankooper, ging bankroet in 1629.
IV.	Catharina v.d.V. is met al haar kinderen katholiek geworden 1644, tegen den zin van haar man.
V.	Baerte Hooft, de tweede vrouw van Joost v.d.V. Jr. is in 1657 gescheiden van haar man, en den 9 October 1660 na zijn dood (op zee in 1660) in de Herv. Kerk hertrouwd met Jan Dussel van Coeln (= Keulen), wijnverkooper, 28 jaar oud.

STAMBOOM VAN VONDEL

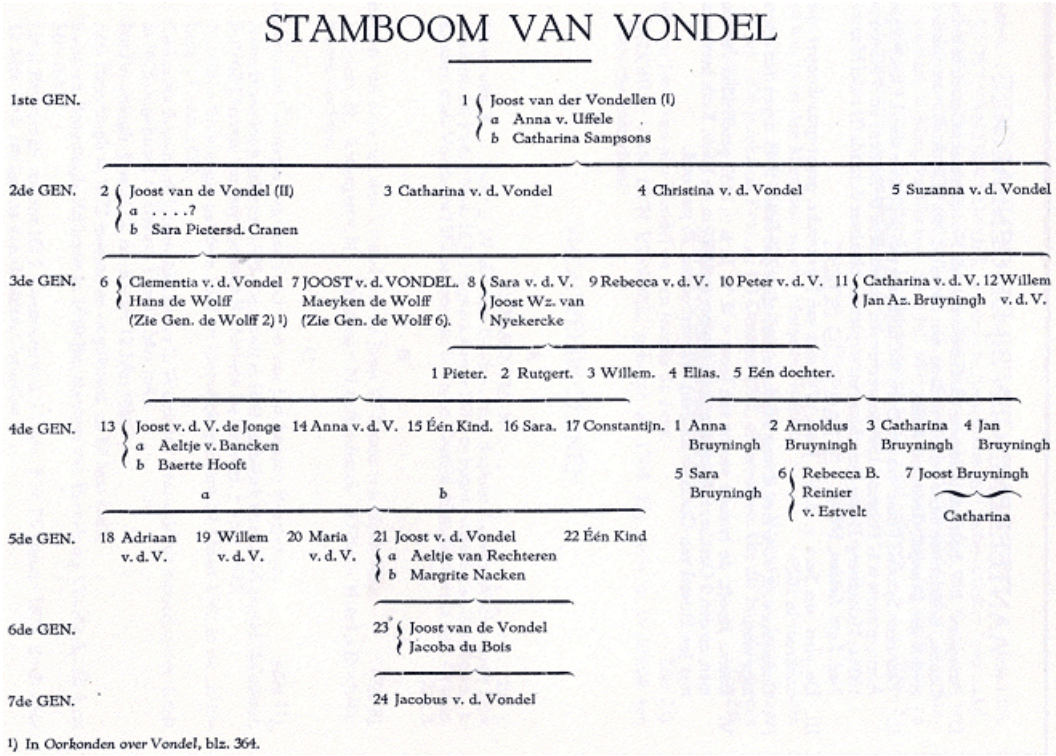

1) In *Oorkonden over Vondel*, blz. 364.

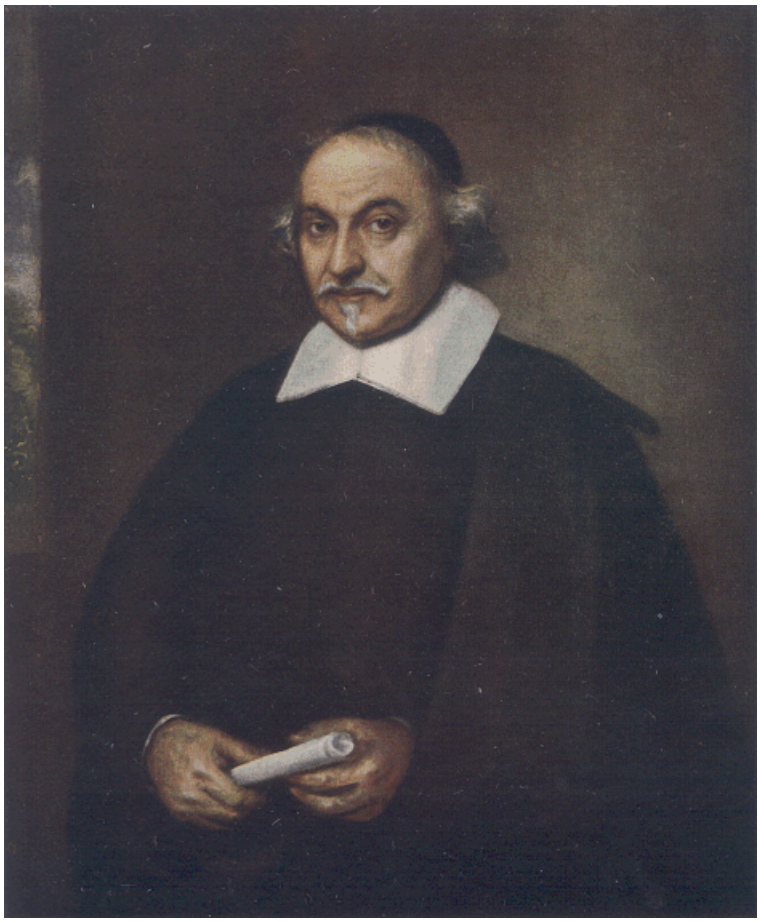

Vondel naar de schilderij van Jan Lievens in 1660 (Universiteit van Amsterdam)

Cultuurbeschouwende inleiding tot Vondels Spelen door C.R. de Klerk

Een woord vooraf

Deze bladzijden zijn een herdruk van de in 't jaar 1911 voltooide studie, waarmee ik de Wereldbibliotheek-uitgave van *Vondels Spelen* openen mocht.

Een herdruk, in wezen en hoofdzaak niet gewijzigd.

Behalve door het weglaten van uitvoerige aanhalingen, die ik in déze uitgave kon vervangen door verwijzingen naar verschenen deelen, heb ik ook op andere punten kunnen bekorten.

De algemeene inleiding wordt aangevuld met een keuze uit mijne aanteekeningen over verschillende spelen afzonderlijk. Bij dit samenlezen hield ik allereerst rekening met wat reeds gezegd is in L. Simons' meesterlijke monografie ‘Vondels Dramatiek’, opgenomen in het tweede en derde deel van deze uitgaaf.

De aanteekeningen over den *Gysbreght* zijn een bescheiden herinnering aan de gouden Vondel-dagen die Willem Royaards ons beleven deed. Ze zijn namelijk overgenomen uit mijn ‘Inleidend woord tot het Treurspel, met afbeeldingen naar Frits Lensvelt's tooneel- en Nell Bronger's kostuumontwerpen’, het schouwburgboekje dat ik op uitnoodiging van Royaards schreef voor de grootsche *Gysbreght*-opvoering van 25 Juni 1912, toen onder zijne en Mengelberg's leiding het stuk ging met de Reijen van Diepenbrock.

Gelijk Dr. Sterck aankondigde op bladzij 843 van het vorige deel, stel ik me voor, nader en op zich zelf te beschouwen in het licht onzer nationale cultuur één hoofdstuk uit Vondels leven, dat tegelijkertijd een hoofdstuk is uit Grotius' leven. Dat opstel zal in denzelfden geest worden geschreven als waarin de hier herdrukte Inleiding Vondels persoonlijkheid zich verhouden ziet tot de figuren der beide Hoofden en tot Oldenbarnevelt.

Maar het zal zijn beschouwingen vooral gronden op Vondels l y r i e k .

Eerste gedeelte

1

Wij met ons bewust-critisch en onklassicistisch litterair schoonheidsbesef, hebben ons hart het hoogst leeren ophalen aan de opperste maar onbewuste zelfcritiek, die is lévend gegéven, niet gezegd maar gezongen, in Vondels poëzie. Zijn geleerde leer van de Navolging der klassieke Modellen aanvaarden wij slechts voor een gering deel; - de humanistische Latijnachtigheid van zijn uiterlijken stijl bederft ons vaak de *eerste* lezing van zijn beste werken. Maar hoog boven zijn theoretisch dichtkundig bedoelen speurt ons critisch oog zijn practisch kunstscheppend bereiken na in de lichtende wereldsfeer van zijn Renaissance-verbeeldingen.

Wij lezen Vondel anders dan zijn beste tijdgenooten, wij, minder en moeilijker kúnnenden maar meer en gemakkelijker wétenden; wij lezen Vondel anders dan hij vermoeden kon ooit gelezen te zullen worden.

Vondel verwacht bij voorbeeld waardeering van de getrouwheid en het vernuft waarmee hij oude heidensche en christen wijzen navolgt; wij waardeeren niet *daarom* maar niet zelden *desondanks* zijn *kunst* van ontleenen, zoo eigenaardig Vondelsch, dat ze van nature onnavolgbaar is. Wij glimlachen soms, als hij ons in de Berechten bij zijn tooneelspelen met zekere triomfante bescheidenheid rekenschap geeft van zijn gelukkige vonden en kunstig-bedachte schikkingen, - van zijn te pas te brengen van dit, zijn herinneren aan dat, zijn gewijzigd overnemen van een of ander gezegde, zijn verwerken van deze of gene lectuur.

Niet dat we die gemoedelijke uiteenzettingen niet dankbaar aanvaarden om er zaakkundiger mee na te rekenen wording en ontwikkeling, bouw en inrichting zijner drama's, - maar wij glimlachen soms langs den rederijken prater heen tot zijne Muze met een blik van verstandhouding.

Want straks aan het verzen-schrijven, blijkt die prettige praatvaêr van zooeven een ziener en zegger van veel dieper dingen dan zijn Berecht zou doen vermoeden. De beste schilders zijn niet zelden de onbeholpenste stamelaars, als ze hun eigen werk trachten te duiden in woorden. Vondel maakt in zijn voorredenen op den modernen lezer wel eens den komischen indruk van zoo'n oncritisch sprekend artiest, maar dan van eenen met een prachtigen ‘flux de bouche’, op zich zelf genietbaar als proza, maar overigens langs het eigenlijk Vondelsche in zijn vèrzen heen.

Intusschen verwondert dit ons niet. Wat wij het grootste en echtste vinden

van Vondels schoonheid, kòn - cultuurhistorisch gesproken - eerst bewust geweten en met woorden benaderd worden in onzen tijd. Doch wat wel merkwaardig mag heeten, omdat het anders had kùnnen zijn, is dat zijn dichtertijdgenooten ook niet onbewust de bekoring schijnen te hebben ondergaan van dàt wonder-eenige, wat voor òns is het Vondelsche. De aristokraat Huygens was er te burgerlijk van ziel voor; Nederlands 'artistiekst' vernuft, onze Petrarca-Tacitus: Hooft, heeft te spoedig zijn Romaansche ziel laten verheeren door zijn Romeinschen geest om in zijn binnenste een beeld te kùnnen vormen - stel, hij zou het getracht hebben! - van Vondels aldoor breeder en rijker uitgroeiend Renaissance-genie.

Dat dit *zien* van een dichter-tijdgenoot toch mogelijk was, heeft Vondel zelf bewezen in zijn verzen voor den Drost, vooral in het bruiloftslied - een poëziefestijn, dat de Romaansche verschijning van den befeeste wezenlijk niet anders ziet en zingt dan de moderne Hooft-kenner diens prachtfiguur critisch waarneemt en liefheeft.

Dit schitterend cultuurhistorisch geval echter staat ook in het leven van Vondel alleen. Maar het *is* er, en het leert den modernen lezer ook daar waar hij wereldwijzer meent te zijn of minder geloovig is, bescheiden te blijven tegenover Vondels grootheid.

2

Toen de Amsterdamsche boekverkooper Joost Hartgers, niet op Vondels verlangen, maar ten minste niet geheel zonder zijn voorkennis (gelijk in dien tijd ook al gebeurlijk was en gelijk Vondel 3 jaar later zoo pijnlijk ondervinden zou) in 1644 de eerste verzamelde uitgave zijner gedichten ondernam, werd achter in den bundel afgedrukt de brief van 'Vondel aan zijnen afwezenden vriend', dien de lezer herdrukt vindt op blz. 845 van ons vorige deel.

Onder het 'al wat' deze mannelijke en hartige open brief ontijdig voortgebracht krabbelwerk en den dag onwaardig noemt behoort zijne eerste dramatische proeve, in 1611 door de Brabantsche Rederijkerskamer te Amsterdam opgevoerd en in 1612 ter perse gelegd, getiteld: *Het Pascha ofte de Verlossinge Israels wt Egypten. Tragecomedischer wijse een Ieder tot leeringh opt tonneel gestelt*.

Vondel wil de reeks zijner oorspronkelijke en vertaalde Spelen gerekend zien aan te vangen met zijn tweede: *Hiervsalem Verwoest* van 1620.

Bij een nieuwen gewijzigden en vermeerderden herdruk, in 1650 door den dichter zelf bezorgd, heeft hij dat vonnis over zijn eersteling niet herroepen.

Ons standpunt van terugzien echter is zoowel historisch als aesthetisch een ander: we zouden voor onze schets beter een der rijpste vruchten uit Vondels vollen dramatischen oogsttijd kunnen missen, dan de vroege vrucht zijner rederijkerslente.

Het Pascha, godsdienstig tooneelwerk, door den dichter zelf in verband

gebracht met het Bestand, ‘de vrijwordinghe der Vereenichde Nederlantsche Provincien’ ziet uit op de *Leeuwendalers*, landspel op den vrede van Munster.

Tusschen dat gewijd spel van verlossing en dit wereldsch spel van bevrijding ligt de tijd van Vondels innerlijke vrijwording, de groei en de volwassing van zijn geestelijk wezen; de periode, die begint met den beginneling en eindigt met den dramadichter in zijn volle kracht.

Tot haar stoutste stijging geraakt zijn volle kracht echter eerst zeven jaren later, met den *Lucifer*.

In dezelfde verheven denk- en geloofswereld op verschillende hoogten bewegen zich de *Adam in Ballingschap* van '63 en de *Noah of Ondergang der Eerste Weerelt* van '67.

Het Pascha dramatiseert een oud-testamentische, *Hiervsalem Verwoest* een gedeeltelijk profaan-historische gebeurtenis uit het tragisch bewogen leven van de Israëlieten, van die eenen onzer ‘Geestelijke Voorouders’, wier geschiedenis den leerstelling-vromen Christen levenslang heilig zal blijven en lief, en die hem zoowel ná als vóór zijn *Peter en Pauwels* van '41 telkens en telkens weer zal bezielen tot dramatische scheppingen.

Maar ook met die anderen onzer ‘Geestelijke Voorouders’, de Klassieken, is er dadelijk, schoon middellijk, contact: de eerste woorden van het Berecht voor zijn eersteling luiden: ‘D'oude wijse Heydenen...’.

Als met oudere tijdgenooten inderdaad zal Vondel levenslang geestelijk verkeeren met Romeinen en Grieken. Ná ást maar ná het als Goddelijk beleden gezag van den Bijbel, zal hij ten einde toe der Antieken voorbeeldigheid in het louter natuurlijke: ‘in al het ghene wat loflijck ende eerlijck by hun mochte ghenaemt worden’, gelijk het heet in den eersten zin van het *Pascha*-berecht, aanhalen en vieren.

Ook in het berecht van zijn laatste oorspronkelijk drama, den *Noah*, bijna zestig jaren na zijn eerste, zal hij Grieksche en Romeinsche schrijvers vermelden na en naast ‘Mozes' onfaalbare historie’ en de Apostelbrieven van Petrus en Paulus. Pleizier in de ‘poëtische fabelen ende verzierde gedichten’ der Grieksch-Romeinsche mythologie bewijst al zijn oudst bekende rederijkersrijm, dat ‘*Schriftuerlijck* Bruylofts-Reffereyn’ heet, maar in den eersten regel al aankomt met Phoebus, den god der zon en der poëzie, en dat verder een omweg neemt over Grieksche huwelijks- en bruiloftsgoden om te komen op Christus ter bruiloft van Cana.

Zoo'n staaltje van klassicistischen wansmaak, te vergeven in den zeventien jaar ouden gelegenheidspoëet, is niet te vergeten.

Later immers, als zijn antieke weten en klassieke mooi-vinden samen-en tot één vergroeid is met zijn innerlijk kunstenaarswezen, dan blijft op

dat hooger stijlplan toch nog de naast-elkander-verschijning van het godsdienstige en het mythologische.

In het vizioen van den *Kruisbergh* ziet zijn Renaissance-oog dan:

> De Sonne, die met *bevende assen*
> *Te rugge rijd*, beswijmt en sterft.

En als in 1654 de Amsterdamsche regeering zwicht voor het alarm der predikanten en den *Lucifer* na twee opvoeringen verbiedt, dan speelt Vondel een mythologisch virtuozenstuk klaar. Om het Wees- en Oudemannenhuis zooveel mogelijk schadeloos te stellen voor de buitengewone uitgaven, opzettelijk aan Lucifer's tooneelhemel ten koste gelegd, dicht hij *Salmoneus*, eene dramatiseering der mythe van den Koning van Elis, die ‘stond naar de vergodinge’. Levendiger dan iemand voelde Vondel tusschen de eene en de andere stof een afstand als tusschen hemel en aarde. In het berecht van zijn *Lucifer* had hij zelf immers geschreven: ‘Niemant, die de spraeck van d' onfeilbare orakelen des goddelycken Geests [d.i. van den Bijbel] verstaet, zal oordeelen, dat wy een gedichtsel van Salmoneus bybrengen’.

Maar zoekt de dichter in dit prozaïsch noodgeval een planken-remplaçant voor den Aartsengel, dan hoeft zijn klassicistisch vernuft niet lang te zoeken: achter den schriftuurlijken en kerkvaderlijken Hemelgeestziet hij den heidenschen Heros als zijn mythologische schaduw.

In zijn *Salmoneus*-berecht, gedeeltelijk een proza-gedicht van kostelijken spot, verklaart hij zich door dolhuisindrukken tot den ‘dollen Salmoneus’ gekomen. Was hij echter aan het verzenschrijven toe, dan was hem ook dit drama ernst. Zeker meer plichtmatige dan gevoelde ernst, maar in elk geval verstond het genie, dat *Lucifer* vermocht te s c h e p p e n , het ook nog den *Salmoneus* te maken. Welnu, deze maker was op virtuozenhoogte de zelfde als de klassicist in den dop, die 'n kleine veertig jaar terug zijn eerste Berecht begon en tegelijk zijn tooneeldichtersleven inleidde met ‘D' o u d e w i j s e H e y d e n e n ’.

Zoo heeft Vondel onbewust met het toevallige dubbelgeval: *Lucifer-Salmoneus* een juist beeld gegeven van de verhouding der twee cultuurelementen, die levenslang in zijn dramatische kunst samengingen: zijn aangeboren en van binnen uit ontzaglijk zich verbreedende Christelijke Renaissance-visie, die zijn onsterfelijke schoonheid is, - en zijn aangeleerd Latijnsch vernuft, Erasmiaansch van aard, vernuft, dat *uit zich zelve* geniale virtuositeit kan geven, maar waarachtig levend en warm bloeiend kunstschoon nooit.

Heeft dit geestelijk sport- en studie-element niettemin Vondels spelen zoowel uitnemend gediend als sterk geschaad, dat k u n n e n dienen dankte zijn klassicisme aan het soeverein-oorspronkelijke, dat vooruit aanwezig was en meester bleef, - aan den Vondelschen Renaissance-aard, die ook scheppende doorarbeidde van buiten naar binnen en met veel model-ideaals

ook veel doode schoolschheid verwerkte in stijl en stoffage van zijn Christelijke en nationale verbeeldingen.

3

Klassicist al vóór hij klassiek kan zijn: vóór hij de Antieken eigenlijk, dat wil zeggen in het oorspronkelijk kent; nalatijner vóor hij Latijn verstaat; met een mondvol doode-taalgeleerdheid een hoofd vol verstandelijken drang naar den Erasmiaanschen geest van zijn tijd en zijn land; - ziedaar den drie en twintigjarige, die het proza gaat schrijven van het *Pascha*-berecht bij de verzen van het blij-eindend spel.

Maar in het schoon-geboren binnenwezen van dien Warmoesstraatschen koopman, die lekkerbekt naar klassieke boeken ‘van schoone lessen al vervuld en die geheel dik opgehoopt op malkanderen liggende eenen heerlijken winkel’ maken, is de natuur onmiddellijk de leer een eind vooruit.

De leer luidt: geen tweedehandsche kennis meer, maar het volle bezit van de Romeinsch-Grieksche zegeningen der Renaissance; de natuur spreekt, en bij haar eerste uiten geeft zij blijk de Renaissance te beléven met eene aan Vondels jaren evenredige volheid. De geest en ziel dier Europeesche cultuur is reeds in den beginneling begonnen als een tweede natuur zijn eerste natuur te doordringen. Voor hij met inspanning zich eigen maakt, wat er steekt in Europeesche boeken, heeft zijn ingeschapen ontvankelijkheid vanzelf ondergaan wat er leeft in de Europeesche lucht.

Zonder het te weten en als om niet geeft hij in zijn *Pascha*-berecht dat onbewust ontvangene weer; en wèl is het òns dank waard, want dat eerste proza is in zijn eenvoud een wonder. Monsieur Jourdain, de burger-edelman ‘*fait de la prose sans le savoir*’, Monsieur Vondel, de edelman-burger ‘*fait de la Renaissance sans le savoir*’. Dat onbevangen *Pascha*-proza toont met naiëver of beter: natiever klaarheid dan de kunsttaal van zijn *Pascha*-vers, dat Vondel was een geboren r e n a i s s a n t, laat zonder schuld voor den burgerlijken stand der geschiedenis, naar den staat van zijn geest vroeg zonder verdienste, - maar van aard allerminst een nakomer.

Had de ‘eigenlijke Renaissance’, schoolsch genomen voor het aanvankelijk Zuidsche kunsttijdvak, toen Vondel zijn dramatischen eersteling schreef, al een eeuw terug haar hoogtepunt bereikt ook in het Westen, - zij zou zelve nog een wedergeboorte beleven als school een eeuw na Vondel, het eerst in Germaansch Europa. Maar gesproken naar de k u n s t en niet naar de l e e r, hadden wij op de verlichte theorie van Lessing vóór een verlichte praktijk.

In onze zeventiende-eeuwsche letterkunde beleefde de geest der Renaissance twee schoone reïncarnaties: Hooft en Vondel, individuën, die niet verschijnen als gewestelijke nabloeiers, maar als grootstijlsche Europeeërs, niet te meten naar de dateering van hun arbeid of het gebied van hun taal, maar naar den aard van hun aanleg en de weidschheid van hun wezen.

In zooverre heeft zijn historische laatheid Vondel gediend, dat hij met betrekkelijk weinig zelfcultuur al zóó jong zóó vol een vertegenwoordiger zijn kon van eene boekenwijs geboren beschaving.

Woei in dien laten tijd heden een zuidelijk-bezielende zwoelte aan uit de eene hemelstreek, morgen kon ze aangolven met een anderen luchtstroom, voor den eenen ontvankelijke met de eene, voor den anderen met een andere vlaag.

Van wat er levensvatbaar zweefde in de geestelijke sferen boven Holland: naruisching of aansuizing, naglanzing of aanlichting, vingen de gretige inwendige zinnen van een groote als Vondel het hùnne: onbewust en vanzelf voor het eene, half-bewust en spelenderwijs voor een ander deel.

Zoo ware er niet zonder vrucht of nawerking voor dezen begin-zeventiend'eeuwer ook een Nederlandsche zestiende eeuw geweest, al zou hij slechts ter loops kennis genomen hebben van de literatuur uit dien tijd; - zoo had den Warmoesstrater reeds vroeg, al maakte hij geen Italiaansche studiereis gelijk zijn broer, bij weinig of geen kennis nog van Tasso's taal toch rechtstreeks uit Fransch geluid de zonnige, muzikale *ziel* bereikt van het in Italiaansche lucht geboren Herdersspel.

> Wie heeft den mensch doch eerst tghesuysel en tghehoore
> Van eenen sachten wint gheblasen in syn oore?
> Wie heeft den appel kleyn van syn ghezicht bepaelt?
> Waer mede hy alsins myn heerlijcheyt bestraelt?

vraagt van 's menschen lichamelijke zintuigen God aan Mozes in het eerste deel van *Het Pascha*.

Wat van den bijzonderen mensch die Vondel was, de gevoelige innerlijkheid en het fijn-bewerktuigde onderbewustzijn toevallig het eerst heeft geraakt en gewekt tot zien en luisteren: een gebouw, een boek, een geschilderd of een werkelijk landschap, de gelukkige kon het evenmin weten als wij.

Maar zeker is zijn artistieke binnenst in eens ontwaakt in den ‘aage doré’, waarvan zijn *Pascha*-opdracht musiceert: de gulden verbeeldingswereld der Eclogie, waar de dingen vredig lagen en het leven zich rustig bewoog in de landsche behaaglijkheid van arcadisch Renaissance-licht. Zelfs den Bijbel, zijn boek-voor-het-leven, hem meer dan cultuur want cultus: oorkonden van der Godheid dienst, - zag hij er glanzen in een na-Vergiliaanschen schijn.

In den idyllisch-idealiseerenden brief aan den Maecenas zijner fantazie, zijn vriend Vaerlaer, den *Epistre*, die de bescheiden opdracht en tevens een onbedoelde cultuurhistorische inleiding is van zijn dramatischen eersteling, ziet hij ook de patriarchaal-zalige eenzaamheid der ‘premiers Ancestres’, die het voedsel der onsterfelijkheid zochten en naarstig bladerden in de boeken van den driewerf heiligen Geest.

> La plus part qui cerchoynt les immortelles vivres,
> Et qui diligemment ont feuilletté les livres
> Du trois-fois sainct Esprit.

Met genegenheid te luisteren naar het bijbelen van een innigen Christen als dezen Doopsgezinde, is misschien moeilijk voor veel moderne lezers; maar wie heeft geen muzikaal gehoor voor het nieuwe zuidelijk veldgeluid van den vromen ziener, die *Het Pascha* openen laat door een bijbelschen 'Pastor fido' met een herderlijke alleenspraak van zoo vogelklare, couleuriglachende landmuziek; - die in de levendige verbeelding der Egyptische Plagen van het eerste choor zoo'n teederen toon treft voor 't vluchtig vogelken, dat dood uit de lucht valt en 't lokkig schaapken, dat sterft onder het blaten; - die in het derde choor de vreugde van Israëls vrijheid het zangerigst zingt in de gevoelige jubeling der twintig regels van de vrijheid der dieren, die leven in lucht, bosch, duin en water van Holland? .....
Probeer eens, moderne lezer, de eerste alinea van het *Pascha*-berecht niet dood-ouderwetsch te vinden, ondanks die vier eerste woorden 'D'oude wijse Heydenen' en tracht liever uw rhythmisch gehoor te laten gaan op de rustig deinende maten van die breede perioden en even aan te voelen de geestelijke ruimten waarin die volle zinnen zich bewegen.

Erkent ge dan niet onmiddellijk dit proza kunstschoon, zeker voelt ge toch, dat het visionnair-bewerktuigde oogen waren, die zágen dien heerlijken winkel bezielde dingen als boeken hun schenen, - oogen, vol lust in grooten, hoogen levensstijl, die glanslachten tegen die 'gulden redenen in koperplaten ende marbelsteenen konstig gegraveerd alszins in 't voorhoofd van treffelijke gebouwen, die de voorbijgangers al verbaasd op hielden.'

Dat deze prozaïst zijn klassieke leerjaren niet noodig heeft om te schrijven als een Renaissance-geest met zelfbehagen in zijn plastische taal, bewijst, retrospectief, die zin uit de *Hiervsalem*-opdracht van 1620, die roemt op Hooft als op den Apollo, 'wiens gulden rijmen in het voorhoofd van aanzienelijke Stadsgebouwen kunstig gegraveerd, en in de kerken boven de tomben met gouden letteren en gladde toetssteen uitblinken en de voorbijgangers al verbaasd ophouden.'

Weer en nog is het in 1657 de prozaïst van 1609, die in het *Salmoneus*-berecht over zijn eigen 'gulden rijm' gewagend, schrijft: 'Het vaers, in het voorhooft des schouburghs uitgehouwen, magh wel zeggen:

> De weerelt is een speeltooneel,
> Elck speelt zijn rol en krijgt zijn deel'.

Van dat later gedichte gulden rijm vindt ge de gedachte breed-uit geschreven in de tweede alinea van het *Pascha*-berecht. Hoe is hier eeuwenoude levenswijsheid, den modernsten mensch intusschen nog gemeenzaam, persoonlijk gevoeld en met karakter gezegd! Heb oog voor die 'levende schoonverwige schilderije'; - voor die typische Renaissance-figuren in hun humanistisch-gekleurden woordentooi: dien Koning, dien Ruiter, dien Minnaar, dien Zeevaarder, dien Boer, elk in 'hun eigen rolle ende perso-

nagie' op het wereldtooneel, waar de altijd loerende Dood hen onverwacht 'achter de gordijne wegrukt', - Dürersche schets van den tragischen Spelbreker der rijkste, avontuurlijkste, lustigste, vredigste rollen in het onbarmhartig doorjubelend heerlijke leven....

'Wat is de dood een leelijke prij! Daar leit nu die schoone jongeling en is een lijk, dat rot,' zal deze treurspeler in 1670 als grijsaard zeggen tot zijn dochter Anna, als ze staan bij de kist van den tweeden kleinzoon, die den naam had gedragen van grootvaders lieven broer Willem van den Vondel. Dit wrange woord over den dood zei hij 's jaars nadat hij in zijn laatste drama dat dood-en-hel-tartende lied van hartstochtelijken levenslust gelegd had in den mond van Achiman's joffers:

Zou het al zincken en vergaen,
Waer bleef de zwaen?
Waer bleef de zwaen,
De zwaen, dat vrolijke waterdier,
Noit zat van kussen?
Geen watren blussen
Haer minnevier.
Stervende zoekt haer flaeu gezicht
Nog eens het licht,
Nog eens het licht,
Den bruitschat, van de natuur te leen
Aen elk gegeven,
Om bly te leven.
Zoo vaertze heen.

Als na Anna's dood de anders niet gemelijke oude in een levensmoede bui tot Agnes Block zegt: 'Bid voor mij, dat God de Heer mij uit dit leven wil halen' en zij, zijn vroegere uitlating zich te binnen brengend, vraagt: 'Wilt gij dan nu, dat die leelijke prij zal komen?' - dan antwoordt hij: 'Ja, dat ze kome, of ik langer wachte, Elias' wagen zal toch niet komen, *men moet den gemeenen weg in*.'

Die gemeene weg staat altijd en alom den gemeenen mensch tegen, maar de soms bittere weerzin waarmee deze afgeleefde rijklevende nòg opzag tegen den dood, is als ingehouden voelbaar onder dat ongemeen tragische tooneelbeeld: 'wegrukken achter de gordijne'.
Zoo teekenen vizie en rhythme, toon en geestelijke houding van Vondels eerste prozaregels een Renaissance-persoonlijkheid in een godsdienstigen zeventiende-eeuwer.

Het *Pascha*-berecht heeft niet alleen een 'zakelijken', het heeft ook een 'persoonlijken' inhoud, waarover menig uitnemend Vondelkenner schijnt te hebben heen gelezen.

Ook bij het eerste schoolgaan verstaat en spreekt men een moedertaal vóór men haar spraakkunst kent; bij Vondel ging dit ook door voor zijn

kunst-leerjaren. Bewijst alleen al de ‘persoonlijke’ inhoud van zijn eerste prozaregels niet voldoende, das hij als geboren was met een Renaissance-accent; dat de stijlspraak der Renaissance hem reeds in zijn eerste dichterjeugd afging als de moedertaal van een tweede natuur?....

Met *Het Pascha* zijn we in de sfeer der beiden onbewuste Romaansche verwantschap tusschen Hooft en Vondel; hier ligt jaren voor zij kennis maken met elkaar hun eerste geestelijke ontmoeting en hun eerste uiteengaan: ontmoeting die vooruitlicht op Vondels gedicht voor Hooft in 1627, - verwijdering die vooruitlicht op de in 1646 van Hoofts zijde onherstelbaar blijkende vriendschapsbreuk.

Hooft, de eerdere en aanvankelijk ook artistiek de meerdere, had zijn Romaansche lente, waarvan *Granida* de rijpe vrucht zou zijn, ingeleid met zijn *Rijmbrief* uit Florence; Vondel leidde zijn Romaanschen eersteling in met de Fransche poëzie van zijn Dedicatie, een spelend teruggeven van het spelsgewijs geleende. Ik vertaal haar vrij als volgt:

‘1-46 Geen geur van Arabische rooken, geen zoeten honing van Attica, geen schat of rijkdom van Peru, geen paarlen of keur van kostbaarheên, geladen aan Oostindisch strand, heb ik u te bieden, ik wijd uw eer in alle nederigheid de lentebloem van mijn gulden jaren.

Mijn Muze lacht alreeds, zich welkom te zien en onder de schutse van zoo'n goedgunstig Mecaenas, die de straten vlucht en de velden treedt, die zijn dagen slijt ver van de bemuurde stad en haar rumoerig volk, die voor de groene boorden der Lek den blauwen Amstelstroom liet en, koning in miniatuur van *Jaersveldt,* daar op zijn landgoed den keizer te rijk is; de *beatus ille,* die dagelijks genieten mag de eeuwig-groenende en -zingende natuur, alle koningspracht en kunstmuziek tebovengaand; die na de deugd-en-vreugd-doende wisseling der drie eerste seizoenen: na het groeien, bloeien en oogsten, met wellust rond zijn welgedanen kop de wieken waaien voelt van den eersten winterwind.

47-60 O God! wat is dat daar tusschen de welige velden een veilige vrijheid en een blije patriarchale rust, ver van fellen hartstocht en jachtig wereldrumoer; buiten angst voor onfortuin of rampen uw rijksten schat en soevereine goed te dragen in uw hart, zonder begeerten of vreezen; en de voetstappen te drukken van onze eerste Vaderen.

61-72 Onze oudste Ouderen, die beleefden de Gouden Eeuw, toen het Geluk de wereld regeerde, toen Astrea, godenkind van het recht, rondwandelde op aarde, een Eden van eeuwige lent. Toen de vruchten van 't land der menschheid overvloedig gemeengoed waren. Toen er geen misdaad was en geen schavot, geen bloeddorst en geen krijg; toen niemand aan 't bouwen dacht van sterkten te land of drijvende kasteelen en iedereen opging in den gezegenden, alvervullenden arbeid des velds!

73-78 (Doch om niet langer van een denkbeeldigen maar van een werkelijk

historischen tijd te gewagen), gij zijt van den hemel, o heilige veldarbeid, gij droegt op uw voorhoofd het zegenmerk der wet en gerechtigheid en der vreeze van Israëls grooten God Jehova; u beoefenden de deugdzame Abel, Mozes, Abram en hij die de hemelen luisteren deed naar zijn gouden harp en die triomfeerde over den reus.

79-82 Hoe lange jaren hebben ook onze heidensche voorouders, de Romeinen, niet gebloeid, bestuurd door mannen, die zelf het ploegkouter dreven door den grond!

83-88 En niet alleen de Romeinen! Ze zijn niet om te noemen de goudgescepterde koningen, halfgoden en wetgevers der volken, die hun onbestreden kroon vrijwillig neerlegden om in het vreedzaam veld te leven ver van de ijdelheden en beslommeringen voor den geest, die Heraclitus schreien doen.

89-96 En niet alleen de patriarchen van het oude verbond, ook de vaderen der eerste Christenheid, die niet leefden alleen van het brood der aarde, maar onsterflijk levensvoedsel zoekend ijverig bladerden in de boeken van den driewerf heiligen Geest, - ook zij hebben zich teruggetrokken, want de Poëzie der waarheid heeft het zoet geluid lief van veldschalmei en herdersfluit, klinkend onder 't lommer van hemelhoog geboomt.

97-116 Gij, mijn vriend, die brandt van datzelfde goddelijk vuur, en die te mijnen opzichte een levendig oordeel aan hooge genegenheid paart, aanvaard deze mijn zwakke dichtproeve; duld, dat ik onder schutse van uw naam hier hernieuwen ga het oud tooneel van den afgodendienaar Pharaö, den verstokte, die zijn laatste zuchten en tranen laat in de Roode Zee; duld dat ik hier de verlossing schilder van Israël, Abram's wettige nakomelingschap. Onder uw schutse zullen mijn lentebloemen veilig zijn tegen Zoïlus met zijn schaamteloos gezicht.

Gaarne, mijn trouwe Maecenas, schuilt onder uw bescherming mijne Muze. Onder den weerklank van uw naam gaat zij de heilige hoogten in van Arabië's bergtop Sina en het hoofd stooten aan's hemels grillig gewolkt en licht-hoornig gestarnt.

Aanvaard dan deze verzen, die te uwer eer wel mochten klinken met geschoolder geluid’.

Later wijdt hij zijn *Gulden Winckel* toe aan een Maecenas, nog dichter bij huis, namelijk zijn zwager Abraham de Wolf. De vroolijk vloeiende verzen luiden:

> Maer als ick ommezie wie met een milde ontfermen
> Mijn slechte *Musa* voor de Schempers zal beschermen,
> Ick mijnen *Abraham* verkieze, knap en gaeuw,
> Die heur vergunnen zal een liefelijcke schaeuw':
> Alreede is sy verblijd, misschien om dat den zegen
> Die hy te *Roomen* heeft zoo goedertieren kregen

Van zijne *Heyligheyd*, hy uyt zijn goedheyd pleyn
Zal storten op heur hooft, en maecken heur gemeyn:
Ey! ziet eens hoe sy lacht, om dat sy valt in handen
Des genen die verliet des *Rhijns* vermaerde stranden,
En quam *te Phartenop*', daer *Maro* uyt der tijd
Heeft zijne sterflijckheyd den marmor toegewijd.
Goedwilligh dan aenveert *Maecenas* mijne gunste,
Die hier in meer uytmunt, als mijn geringe kunste.

Met dezen tweeden Maecenas, die de oevers van den Rijn verliet en te Napels (Parthenope) Vergilius' (Maro's) graf bezoekt, komt Vondel p l a a t s e l i j k verder dan met den eersten:

Qui pour les flots du *Leck* et son bord verdissant
Quitta le bleu Triton de l'*Amstel* ondoyant,

maar met zijn geestig-spelende f a n t a z i e is de schrijver van den *Epistre dedicatoire* feitelijk in het hartje der zuidelijke wereld, waar der Romeinen heldendichter Vergilius de herders van het Tiberland deed droomen van een ‘gouden eeuw’. Bij voorbeeld in zijn beroemde Ecloga voor *Pollio*, de blijde begroeting der geboorte van Pollio's kind, ‘herderskout’, waaruit we het volgende aanhalen in Vondels eigen proza-vertaling van 32 jaar later:

‘....Nu is de leste eeuw, die ons de Kumaensche Sibylle spelde, voorhanden: nu komt 'er een lange ry van eeuwen weder op; nu komt de maeght Astrea en de gulde tijt ons weder by: nu wort ons een nieuwe afkomst uit den hoogen hemel toegezonden. O kuische Lucijn, begunstigh slechts de geboorte des kints, waer door eerst d'yzere eeuw zal ondergaen, en een goude eeuw over al de weerelt opstaen: uw Apollo regeert alreede. O Pollio, deze doorluchtige tijden en heerlijcke jaeren zullen onder uw Burgemeesterschap beginnen en ingaen. Indien 'er noch eenige voetstappen van onze boosheit staen, die zullen door uw beleit uitgewischt, en het aertrijck van langdurige vreeze ontslagen worden. Hy zal vergodet worden, de helden onder de Goden zien verkeeren, zelf onder hen verschijnen, en de weerelt, door zijn vaders deugden bevredight, regeeren. Maer o kint, d'aerde zal u slecht en recht d'eerste geschenckjes opofferen, klimop, hazelwortel en kallefskruit met lachende beereklaeuw, onder een gemengt. De geitjes zullen met volle uiers t'huis komen, en de kudden voor geene groote leeuwen verschricken: liefelijcke bloemen zullen uit uw wiegh opluicken: de slang zal quijnen, vergiftigh kruit verdwijnen, en d'Assyrische roos op alle velden wassen.
Maer zoo ras ghy den lof der helden en uw vaders daden komt te lezen, en de deught begint te kennen, dan zullen de korenairen het velt allengs beginnen te vergulden, blaeuwe druiven aen d'ongesnoeide hagedorens hangen, en harde eicken honighdauw zweeten: niettemin zullen 'er noch zommige voetstappen van d'oude bedorvenheit onder loopen, die den gierigaert aenporren het zeegevaer te wagen, steden te bemuren, ackers te beploegen: dan wil 'er een tweede Tifys opstaen, om met een tweede Argo de bloem der helden aen te voeren: dan wil 'er noch een tweede Trojaensche

oorloogh oprijzen, en een groote Achilles weder voor Troje gezonden worden.
Wanneer ghy hier na uw mannelijcke jaren bereickt, dan zal de zeeman het varen staecken, geene kiel heur waeren vermangelen, d'aerde overal alles teelen: men behoeft dan geen lant te eggen, geen wijngert te snoeien: d'arbeitzame ackerman zal de stieren uit den ploegh spannen, geene wol allerhande verf behoeven aen te nemen; maer de ram in den beemt zijnen rugh met een vacht van geurig en gloeiende purper en oranjeverf decken, en berghroot den lammeren, onder het grazen, van zelf zijn verwe geven....'

Uit de arcadische droomwereld van Vergilius ontwikkelde zich tegen het eind der Middeleeuwen het muzikaal-poëtische genre der Italiaansche

pastorale. In de laatste helft der zestiende eeuw onstonden Tasso's *Aminta* en Guarini's *Pastor fido*, meesterstukken van idyllische tooneelkunst, die weerklank en navolging zouden vinden in heel de Europeesche Renaissanceliteratuur.

Met Romaansch-muzikale verbeeldingsmotieven als uit een herdroomd Vergiliaansch paradijs, is ook Vondel ontwaakt tot zijn eerste drama.

En mèt zijn ontwaken was er in beginsel onmiddellijk de Vondelsche kunst van ontleenen: de Vondelsche kunst van spelen met het vreemde.

Dat is heel iets anders dan de klare en fijn-sterke bewust-Romaansche artisticiteit van Hooft's *Granida*, Hollandsche pastorale volmaakt in den trant van den nieuw-Italiaanschen kunstvorm. Daartoe ontbrak Vondel toen zoowel het meesterschap als de roeping. Nooit trouwens lag dat *genre* in Vondels aard. Ook niet, al schijnt het, toen hij 35 jaar na zijn *Pascha* zelf een landspel schreef: de *Leeuwendalers*. Die verheerlijking van den vaderlandschen vrede was meer rechtstreeks dan afgeleid 'Romeinsch'. Bewust en gewild. Uit drang van inwendige roeping móést de groote Roomsch-Vergiliaansche Nederlander, die Vondel toen was, de nationale vreugde vieren van den nationalen vrede. Maar de dichter van *Palamedes* en *Maria Stuart* kende de politiek, en hij kende zijn volk, van het 'Goyers kind,' den vlegel uit zijn *Gysbreght*, tot den Gooischen grooten-heer, den libertijnschen Drost. Was niet versch van 's jaars te voren Hooft's laatste briefje: 'Mij gedenckt', het onvriendelijk antwoord op het 'Mij gedenckt', den brief van Vondel, die naar Muiden zijn vertaalden Vergilius begeleid had?... Ja, de dichter besefte het diep: wilde hij zelf tot geen enkelen wanklank op het verbroederingsfeest aanleiding geven, in de hoogte niet en in de laagte niet, dan mocht zijn eigen Roomsche levensrust en zielevrede niet meezingen in het Vredesspel. Toen kwam hem te gemoet de geest, wiens licht al sinds zijn *Hiervsalem Verwoest* het Romaansche element in hem had overschitterd: zijn Parnas-heilig Vergilius en nú zei hij tot zich zélf, wat hij 's jaars te voren hoog maar hartelijk geschreven had aan Hooft: 'Kom, laat het eens Sint-Virgilius-dag zijn!' En zoo kwam hij de *Leeuwendalers* te dichten met elementen ontleend aan Italiaansche pastorale-modellen, doch in de kern oud-Vergiliaansch.

Wel is dan ook dit gelegenheidsstuk voluit en uitnemend Vondelsch in dien zin, dat het een glorieuze daad was van zijn soeverein karakter en Europeeschen geest, maar den kunstenaar vertegenwoordigen in de volle vrijheid van zijn schoone kracht deed het niet.

De *Leeuwendalers* hebben dus niet onwaar gemaakt, dat de pastorale niet in Vondels aard lag, evenmin als het erotische *genre* in het algemeen.

Dit heeft voor Vondel beteekend een gelukkig gebrek.

Hij was de artistiekste genieter van het Hooftiaansche, maar in alle nederigheid zong Vondels l e v e n s l i e f d e reeds met zijn *Geboortklock* van

1626 hoog uit boven de onvergelijkelijke m i n n e k u n s t van den Muyder Drost, waarvan hij-zelf die stralende verbeelding gaf in zijn Tafelspel voor Hooft's bruiloft in 1627.

Vondels Romaanschheid is van veel onbewuster, algemeener aard, meer van cultuurhistorische en geestelijke beteekenis voor zijn persoonlijkheid dan van Hooftiaansche kleur en kracht voor zijn kunst. Vondels Romaansch begin is geweest de onmiddellijke opname van zijn dichterwezen in den w e r e l d s c h e n heilstaat eener m e n s c h e l i j k e openbaring.

Renaissance-gegeven, dat in dien lateren tijd gemakkelijker zich vergeestelijken en stilizeeren liet door een sterke en vrome individualiteit als de zijne tot pracht van stijl-en-sier voor den Eeredienst der G o d d e l i j k e Openbaring van zijn Schriftuurgeloof.

Vondels zien der patriarchale en hierarchische bovennatuursfeer van Bijbel en Kerk in het goudlicht der pastorale en der heroïsche natuur van de Renaissance, is het eerst gegeven in den eersteling *Pascha*.

Wat Vondel zelf niet zien kon, in '44 niet toen hij voor de eerste, in '50 niet toen hij voor de tweede maal bundelde, en wat hij niet had kùnnen zien, zoo hij in het laatste heldere jaar van zijn grijsheid een laatste maal gebundeld zou hebben, dat valt voor het eerst in het gezichtsveld van ónzen tijd: wij zien in *Het Pascha*, zijn eersteling, de eerste wording van den Eden-ziener, die het hemelsch en het aardsch paradijs-drama van den *Lucifer* en van den *Adam* scheppen zal, en wiens laatste treurspel, van Noach's ‘bedorven eeuw’, - derde in deze drieëenheid - met die Engelenklacht:

> Waer is de klaere luister
> Gebleven, die voorheen
> Uit 's eersten vaders aenschijn scheen?

de zwane- en krone-zang tevens zijn zal van het gouden-eeuwsch bestaan, dat in 1612 uitkwam met de ‘printanière fleur’ van zijn gulden leeftijd.
Ge voelt nu wel, dat ge de belangrijkheid van Vondels Romaansche jeugdjaren niet moet meten naar het uitteraard zeer onvolmaakt-Vondelsche kunstvermogen, noch naar het slechts éénige tooneelspel uit deze periode.

Zoo ge tellen wilt, tel dan den *Pascha*-tijd als het eerste d e r d e van dezen geleidelijk opgaanden Romaansch-, Romeinsch-, Roomsch-Vergilianiseerenden levensgang.

Dat eerste derde zult ge zien overgaan in het tweede en dit in het laatste, - maar geheel onder te gaan schijnt er niets wezenlijks in dien langen wonderdag van zielegroei, waarmee de Hemel dezen Hollander gezegend en onder Europeesche persoonlijkheden onderscheiden heeft: - een groei, die om zoo te spreken nog het t a c h t i g s t e levensjaar n o o d i g h a d voor zijn laatste gave en volle dramatische vrucht.

4

Met Vondels tweede drama, *Hiervsalem Verwoest* van 1620, gaat ook de tweede phase in van zijn dichterlijke zelfcultuur: zijn Erasmiaansche of ‘Romeinsche’ periode, die, gelijk we reeds weten, in zijn eigen klassicistische tijdrekening als de eerste wil gelden.

Dit drama is het treurspel van Gods wraakgericht over den Godsmoord: het cultuurvolk van den Jordaan vernietigd door het cultuurvolk van den Tiber.

Onmiddellijk valt òp het dubbele motto: een vers uit het Evangelie en een vers uit Vergilius.

Hier is Vondels eerste bewust ontmoeten van den Mantuaanschen geest, naar de Romaansche verchristelijking van wiens eclogische droomwereld we Vondels Pascha-tijd on- of halfbewust maar spontaan zagen uitgaan, en van wiens beroemde vierde Ecloga we boven een stuk weergaven in Vondels proza-vertaling van '46.

Om dat wondere herdersdicht ‘Pollio’ heeft de Christelijke Oudheid den edelen Heiden-dichter als een profanen Isaias vereerd, als een ongewijd ziener, onbewust maar bezield de ‘Heileeuw’ profeteerend, die de Heiland brengen zou.

Er is dus in het dubbele motto van 1620 niets wat naar de profanatie zweemt, die ons hinderde in het rederijkersrijm van 1605.

In een theologischen tijd als dien van het Twaalfjarig Bestand kan men zich moeilijk een Doopsgezind diaken denken van Vondels aard en met zijn Christelijke en heidensche lectuur, die niet bij eerste kennismaking met Vergilius' ‘Pollio’ zich verzen herinnert uit Jesaja, of gelijk Vondel den oudtestamentischen ziener in zijn ‘Helden Godes’ van hetzelfde jaar 1620, betitelt: ‘Esaias, de evangelische profeet’.[1)]

> Wonen zal dan de wolf met het lam
> en de panter met het bokje rusten;
> dan zal het kalf en de leeuwenwelp samen weiden
> en een klein knaapje hen hoeden;
> dan zullen vaars en berin samen grazen
> en naast elkander liggen hare jongen;
> en de leeuw zal als het rund stroo eten;
> dan streelt de zuigeling over den kop van een adder,
> en over den gevlekten kop van een giftslang
> zal het kindeke zijn hand uitstrekken.
> Geen boosheid meer, geen verwoesting
> op gansch Mijn heiligen berg;
> want de aarde is vol van de kennis Jahwe's,
> evenals de wateren de zee vullen.[2)]

In de opdracht van zijn ‘Helden Godes’ geeft Vondel blijk Tasso te kennen in het oorspronkelijk en vertaalt hij een strofe uit diens *Gierusalemme*. Maar de Christen heldendichter van het Jerusalem der Kruisvaarders

1) Het *Evangelista potius quam propheta* der Kerkvaders.
2) Vertaling Dr. W.v. Koeverden.

heeft, schoon Vondel hem geheel in proza vertaalt jaren vóór hij het den Latijnschen heldendichter Vergilius doet, slechts iets bijkomstigs in zijn leven beteekend, vergeleken bij de gouden verheerlijking, die de Genius van Mantua heeft uitgestraald over het geheel van zijn geestelijk Renaissance-rijk, van zijn eerste dramatische proeven af tot aan zijn laatste treurspel *Noah*.

Vergilius is geen 'meester' voor hem geweest in dien zin als te beginnen met *Hiervsalem Verwoest* Seneca het wordt voor zijn dramatiek en het een tijd lang blijft tot Vondel zijn voordeel gaat doen met Grieksche tragediekennis; geen 'model' ook voor zijn poëzie in den geest als Tacitus het was voor Hooft's proza.

Vergilius heeft vanaf de eerste bewuste ontmoeting niet voor een tijd en voor een deel zijn poëtiek *geleid,* maar levenslang zijn gaan tot de Schoonheid *begeleid*. In het nooit rustende *Paradiso*-streven van Vondels idealiseerenden en scheppenden levensgang is Maro's goede genius als een gezondene Gods, trouw aan zijn zijde, zoodra en zoo vaak hij een 'selva oscura', een helledonker woud dóórmoet van beproevingen en tragische conflicten. Niet 'werkelijk' en geweten leidt Vergilius hem in zijn Tragedie gelijk hij Dante doet in zijn Goddelijke Komedie, maar de goddelijke Mantuaan *maakt alles mee* in Vondels eenzaamst zielebestaan: het moeilijkste, het innigste, het heiligste.

Van het moeilijkste en teederste raakten wij een voorbeeld met onze duiding van de *Leeuwendalers* in verband met de geschiedenis van Vondels Vergilius-vertaling in '46.

In de Opdracht dier vertaling aan Huygens schrijft hij:

'Ik zend uwe Ed. den Virgilius u toegeëigend.... Ik hope het zal mij niet kwalijk afgenomen worden, nochte uwe Ed. in zijn staat of ambt [secretaris van Prins Frederik Hendrik] kwetsen, alzoo hier geen zaken verhandeld worden, waarover men tegenwoordig strijd voert en een Maro een iegelijk even na is....'

En bij het present-exemplaar, dat naar Muiden gaat waar de auteur zelf niet meer komt, schrijft hij aan Hooft:

'Mij gedenckt, dat ik eens eenen Jode, een musikant [musicus] mijn "Koninklijke Harp" aanbood, die hij weigerde te ontvangen, dewijl het zijn Sabbath was: nu wil ik evenwel niet hopen, dat de Staatssabbath onzer onderlinge kunstbroederschap den toegang van uw huis zal stoppen voor onzen Parnasheilig, die uwe Ed. hier toegezonden wordt.... Behaagt u iets van het mijne, zoo laat het eens Sint Vergilius-dag zijn, en te zijner onsterfelijke gedachtenisse den roemer eens omgaan....'

't Was hartelijk gemeend in de opdracht: 'Maro een iegelijk even na', maar bijzonder en eenig na was Maro toch den dichter van het Vergiliaansche Landspel op den Vrede....

Hoe de geest van dien eenige, van '*de* Poëet' het innigste meemaakt van

Vondels alleen-zijn, zien we in 1635, als hij geheel opgaand in den arbeid aan zijn ‘Konstantijn’ - het epos, dat mislukken zal tot zijn bitter verdriet - de lieve vrouw en moeder komt te verliezen, die hij drie jaar te voren zoo roerend getroost had over het verlies van háár Constantijntje. Dan leent de ongelukkige heldendichter voor zijn ‘Marie’ een teederen naam uit het heldendicht van zijn Vergilius, en hoor hoe innig dat ‘Kreüse’ klinkt in zijn *Lyckklacht aan het Vrouwekoor!* (zie Dl. 3, blz. 421).

't Eerste drama, dat Vondel na deze lijkklacht schrijft, is zijn meest e p i s c h e drama: *Gysbreght*. De hoofdfiguur heeft - en wil die hebben - al de deugden en gebreken van Vergilius' ‘vromen Aeneas’. Den schoonen brand van Troje stichten te Amsterdam, is van dit treurspel het visionnaire doel; het gaat er groot op zooveel en zoo letterlijk mogelijk epische figuren en fragmenten uit de *Aeneïs* te dramatiseeren. Badeloch, 't beminnelijkst vrouwentype naar Vondels hart, ‘slaat’, gelijk hij zelf in het *Voorspel* zegt, op Kreüse, de gade van Vergilius' held, met wier, als gewijden, naam hij sprak over zijn eigen ‘Marie’.

In hetzelfde drama maakt de Romein, die voor Vondel was als voor Dante ‘aller dichteren eer en luister’, de heiligste aangelegenheid mee van Vondels diepste denken en moeten, namelijk zijn eerste katholiseeren.

In de zoo Vergiliaansch mogelijk gehouden dramatiseering der middeleeuwsche stof is voor protestantsche zeventiende-eeuwsche ooren hoorbaar, dat de dichter op het stuk der religie ‘aan het waggelen’ is, - en voor ons zielkundig inzicht voelbaar, dat Vondels k u n s t hier begint te zingen uit katholiek levensbesef, vier jaren voor hij zich m e t t e r d a a d inschrijven laat als lid der Katholieke Kerk.
In zijn *Gysbreght*, den roem van Hollands geïdealiseerde cultuurstad, laat hij Amsterdam van verre gelijken op Keulen, *zijn* Rijksstad, die hij in zijn ‘Olyftack aan Gvstaaf Adolf’ verheerlijkt had als ‘Een stad vol volcks, vol kloosters, en vol kercken’. In zijn *Maeghden*, twee jaar na den *Gysbreght*, viert hij die Rijksstad als het *Duitsche* Rome. Weer twee jaar later in zijn *Peter en Pauwels,* zingt hij tromfantelijk het *Roomsche* Rome.

En ook bij dézen overgang blijft de Romeinsche Genius hem bij. ‘T a n t a e m o l i s e r a t R o m a n a m c o n d e r e g e n t e m’[1]; dat motto leent hem Vergilius voor zijn Roomsche tooneel-belijdenis van 1641.
Hadden in Vondels d r a m a t i s c h e verbeelding van Middeleeuwsch Amsterdam - den *Gysbreght* van '37 - Romeinsch en Roomsch zich vreedzaam verdragen naast elkander, - in zijn l y r i s c h e verheerlijking van oud Amsterdam met zijn Roomsch ‘Mirakel’ - *Eeuwgety der Heilige Stede*, a c t u e e l in 1645, maar opgedragen aan de ‘oude Burgerij’, ‘uit *Gysbreght's* erf gesproten’ - was de verhouding anders.

1) ‘Zoo veel had het in, het Romeinsche (Roomsche) volk te stichten’.

Dan zingt de dichter: ‘Nu zing ik n i e t ’:

Nu zing ick niet, hoe 't eeuwigh vier van Veste
Den brant ontsloop, daer Troje lagh op 't leste;
Noch van de vlam, die spoockende om het kint,
Zijn hairlock niet verslint;
Noch van den gloet, die 's Konings dochter raeckte,
En hare kroon noch blonde vlechten blaeckte;
Of wonderspoock, en droom, en nachtgezicht,
Uit Heidensch brein gedicht[1].

Maar waar Vondel zóó dóórzingend en niet dalend uit den hoogen geloofstoon van de voorafgaande verzen:

Uw jonge stadt, die tweemael plofte in d'asschen,
Is tweewerf weêr, uit roock, in top gewassen;
Gelijck of Godt zijn gunst en maght, door vlam,
Ontvouwde t'Amsterdam;

zegt: al het ongewijde, ook het hem heiligst en wonderst, te weren uit de Goddelijke aanbiddings- en mirakelensfeer van het Allerheiligste, - daar heeft dit toch even laten v o o r b i j g a a n van den Romeinschen Genius een wezenlijker en weidscher beteekenis dan van een gewone rhetorische stijlfiguur, die bij de klassieken *praeteritio*, ‘voorbijgang’ heet De dichter toont er mede, dat hij, in den trant van den rhetor-kerkvader Augustinus ook zijn laatst- en hoogstbereikte, zijn R o o m s c h e cultuur versieren wil en blijft met heerelijk Romeinsch en heugelijk Vergiliaansch.

Voor moderne oogen is de vizie in de laatst aangehaalde strofe zuiver Roomsch-Vergiliaansch.

Nog 22 jaar later past de goudeneeuwsch-Roomsche Vergiliaan het A e n e ï s -vers: *Tantaene animis coelestibus irae*: ‘Is er dan zoo hoog een toorn in goddelijke gemoederen?’ toe op Jehova's: ‘Het berouwt mij den mensch gemaakt te hebben’, door het als motto te kiezen voor zijn laatste treurspel *Noah*.

Dit deed hij na een halve eeuw lang bijna, te beginnen met *Hiervsalem Verwoest* ondertusschen aldoor het voorbeeld gevolgd te hebben van den grootsten der Latijnsche Kerkvaders, Augustinus:

‘Dit licht der godtvruchtigheit en zoovele godtgeleerden en weereltwijzen stoffeeren en vergulden hun godtvruchtige en geleerde bladen met Virgilius' vaerzen en vonden’.

Dit schreef de dichter zelf in de inleiding tot zijn Vergilius-in-proza van '46.

‘S t o f f e e r e n e n v e r g u l d e n ’ met Vergilius heeft Vondel niet enkel eenige bladen gedaan, maar heel zijn geestelijk Renaissance-gebied.

Dat Vergilianiseeren, als persoonlijke devotie van Vondel beschouwd en als klassiek s i e r a a d op zich zelf - laat dàt voor òns zijn vers niet mooier

1) Al toespelingen op Vergilius' heldendicht *Aeneïs:* het kind is Aeneas' zoontje Ascanius; 's Konings dochter de ‘Lavinia Virgo’ van het VIIde Boek, vs. 72.

en zijn toon niet hooger maken, - in de v e r s i e r i n g van het vroom-enschoone Boek, dat zijn duur-en-cultuurrijk Leven is, zien wij dat Vergiliaansch als een edel gevoeld en majestatisch opgevat hoofdmotief: als het symbool van het groot-menschelijke en profaan-profetische dat zich verdroeg met het individueele, nationale en Europeesche in Vondels christelijke verschijning en met den ontwikkelingsgang van zijn Romaansch-RomeinschRoomsche persoonlijkheid. Teekent dit Vergilianiseeren den dichter volmaakt in zijn eigenaardig 'goudeneeuwsch' karakter en in zijn wezen van gestileerden mensch en stileerenden kunstenaar, het teekent hem bijzonder in zijn verhouding tot het t r a g i s c h e . Het bereidt voor op een overwegend e p i s c h element naast het reeds overheerschend - aangeboren - l y r i s c h element in zijn drama.

Het bereidt voor op schildering en zang 'ten koste der handeling' - 'genotbedervende' en door niets te vergoeden gebreken voor modernen schouwburgsmaak, die het binnengezicht en psychisch-muzikaal oor mist voor de innerlijke beweging in het Vondelsche vers en voor de soms zoo verrassend-aangrijpende t r a g i s c h -bewogenheid van verhaal en beschouwing in het Vondelsche spel.

N i e t verwacht gij van zoo'n Vergilianiseerend-goudeneeuwsch tragediedichter geweldigen i n d i v i d u ë n -tragiek, die de donkerst-diepe geheimen van hartstochtelijke menschelijkheid doorvorscht en verbeeldt, gelijk alleen die Germaansche koning van alle dramaturgen der wereld, Shakespeare, vermocht heeft.

Maar daartegenover staat: dat in geen vreemde dramatische letterkunde de weerga te vinden is van Vondels *visionnaire* spelenskunst.

Alleen reeds als ideaal-ziener en -verheerlijker van Amsterdam, Keulen, en Rome in *Gysbreght, Maeghden* en *Peter en Pauwels*, is de princelijke Steden*zinger*, die de gouden-eeuwgenoot en de lauweraar was van den Prins-Stedend*winger*, onvergelijkelijk.

Tweede gedeelte

1

Dat de dichter ook in zijn zakelijke en zedelijke verhouding tot menschen en dingen der werkelijkheid van Stad en Staat, van ‘Wereldlijk en Kerkelijk’, van Heden en Verleden, en bijgevolg in zijn dramatiseering der geschiedenis van zijn dag, altijd zijn stijl en gestileerdheid meebracht, laat hij u zelf afleiden uit de opdracht van zijn Vergilius-in-verzen.

Op 73-jarigen leeftijd, dat is drie jaren voor hij aan de *Civitas Dei* van den Vergilius-vierenden Kerkvader architectuur en bouwstoffen ontleenen gaat voor de didactische epiek van zijn *Heerlijckheit der Kercke*, getuigt hij daar, nog om te gaan met het verlangen een nationaal Vergiliaansch epos te dichten:

> Indien de tyt my gunt, naer 's Mantuaners wetten,
> Den krijghshelt Bato met opklinckende trompetten
> In top te voeren, naer den eisch van 't vrye lant,
> Door twalef boecken heen, tot daer de vredebant
> Gesloten wort; men zal de boschnon[1)] hooren melden,
> Voorspellen op een ry de vaders en de helden
> Der volgende eeuwen, die alom met raet en daet
> Zich queeten in gevaer, tot nootweer voor den staet,
> De Graven, Boelensens, de Bickers en de Hoofden,
> Zoo trou in 't leveren, gelijckze 't trouw beloofden.

Met den vierden der Amsterdamsche magistratennamen uit deze Vergilius-opdracht van '60 komen wij terug op het begin van Vondels ‘Romeinsche’ periode: *Hiervsalem Verwoest* van '20.

Dit treurspel is opgedragen aan den grijzen Amsterdamschen staatsman, C o r n e l i s P i e t e r s z . H o o f t , die voor Vondel het klassiek Hollandsch evenbeeld was van Censor Cato, den om zijn strenge reinheid van politieke zeden spreekwoordelijk beroemden Romein.

Naar zijn *inhoud*: Israël's ondergang, is dit Senecaansch gekleurde drama een pendant van den rederijkers-eersteling ‘Pascha’, dat Israëls verlossing behandelt. Als zoodanig sluit het een hoofdstuk in Vondels leven af en wel den tijd van zijn onbeproefde Doopsgezinde geloofsrust, zijn door de theologische politiek van den dag nog niet geschokt vertrouwen in de menschen en zijn door geen openbaar onrecht nog gemartelden gemoedsvrede.

Tegelijkertijd, hoe vreemd het klinke, is de verschijning van dit politieklooze drama de eerste krijgskundige datum in den eerlang hoog en schoon loopenden cultuurstrijd, waartoe Vondels tragische kunst zich uitrusten gaat.

1) Velleda of'n andere Germaansche wichelares, plaatsvervangster van de Sybille in de *Aeneïs*.

Niet natuurlijk om den inhoud van het stuk zelf heeft '*Hiervsalem Verwoest*' deze beteekenis, maar om het onderwerp der *Opdracht*.

Die opdracht geldt een Amsterdamschen magistraat nadrukkelijk in zijne hoedanigheid; zij spreekt een Stads- en Staatspersoonlijkheid aan met den dubbelen waardigheidstitel, waarvan bij dezen in het regeeren vergrijsden drager de over een derde-eeuw loopende geschiedenis gelijkstaat met een aanzienlijk en boeiend stuk historie der Republiek zelve.

Gedagteekend van Louwmaand 1620, is zij in de eerste maanden der Theocratie van Praedestinatie- en Princegeuzen een openbare hulde van den volksvrijheid- en godsdienstvrede-lievenden Vondel aan dien prachtigen Patriot, dien vromen, historisch-voelenden Oud-Geus, met wiens karaktervol openbaar en bijzonder leven hij nu al weet, dat hij solidair zal blijven tot aan zijn dood.

Toch..... neen liever uitteraard, uit den aard namelijk der persoonlijke verhoudingen en tijdsomstandigheden is de opdracht volkomen onpolemisch gesteld; ze is beknopt en geeft toch veel te lezen, maar meer nog te verstaan met haar véélzeggend zwijgen.

Met bewust opzet en correcte nauwgezetheid is de toewijding geschreven zonder één uitdagend woord: er mocht voor den Calvinistischen tijdgenoot geen 'politiek' achter steken.

De dichter was dit aan den raad en oud-burgemeester verplicht: het lag historisch en psychologisch in de rede.

Hooft immers was de eenige onder al zijn mederaden geweest, die niet zwijgend maar karaktervol van zich sprekend in het Revolutie-jaar '18 gezwicht was voor den regeeringsverzetter Maurits. Dat spreken van Hooft moet voor Vondel zelf een meer cultuurschoone beteekenis hebben gehad dan zijn eigen voortreffelijke, met Prins en Praedestinatie-politiek lachende, satyre bij de spotprent 'Op de Ionghste Hollantsche Transformatie' van hetzelfde omwentelingsjaar.

Maar mèt dat spreken had Oldenbarnevelt's evenouder en trouwe medestander in de Hoofdstad dan ook het eervolle *recht* verworven om voortaan te *zwijgen* of althans praktisch te berusten en om te *blijven* regeeren ten bate van het gemeenebest, zoo beginselvast als hij dat verstond. Begon nu voor den dichter de roeping tot spreken waar voor den regent het recht tot zwijgen begon, eene openbare hulde, die den staatsman *aan*sprak in zijne waardigheid, behoorde te geschieden in den geest van Hooft, al mocht het moeite kosten aan Vondels hart.

De twee hoofdstukken der geschiedenis van den dag: 'Het Revolutiejaar' en 'De Theocratie aan het staatsroer'[1)], van welker brandende vragen 's dichters binnenste kookte, mochten dus niet worden aangeroerd.

1) Gelijk Mr. J.C. Naber ze betitelt in zijn belangrijke studie *Calvinist of Libertijnsch*.

Wilde Vondel reppen van een bepaalden tijd uit Hooft's met eerstkomende Lichtmis 37 jaren tellende magistratenloophaan, dan kon hij, zoo 't hem lustte, gewagen van ‘eenige jaren herwaarts’, maar niet van den jongsten tijd, dien van het Bestand. Wilde hij zich roemend uitlaten over Hooft's staatkunde, het stond hem vrij, mits hij het deed in algemeene bewoordingen.

Dit laatste deed Vondel, eerbiedig en kiesch, maar niettemin klinkt de toon van zijn lofspraak als een mannelijke, critisch bewuste solidariteitsverklaring:

‘Ghy, mijn Heere, hebt met heylzame raden vaeeken dezes Stads en der hooger Heeren Staten vergaderinge bekleed en uw eygen voordeel te rugge zettende, het gemeene best na tijds gelegentheyd gevordert en helpen vorderen’.

Een princelijker Prins dan Maurits zou deze lofspraak van den princelijken poorter ten antwoord wenschen gegeven te hebben op de rede van den Bestevaêr bij de vroedschapsverzetting van 3 November 1618....

Wàt in Vondels mond deze lofspraak beteekende, zal hij later in verzen zeggen: met zijn monumentaal-gebeeldhouwd sonnet op het overlijden van den Burgervader en met de weemoedige verheerlijking zijner nagedachtenis in den *Roskam*.

Dàt Vondels lofspraak tot den levende in 1620 werkelijk inhield wat hij later met ‘klaarder spraak’ uitsprak over den doode, blijke ten overvloede uit het vervolg onzer beschouwing.

‘Politiek’ dan zat er voor ‘gevoelige’ lezers van 1620 niet hinderlijk ‘achter’, maar wat er voor iederen tijdgenoot vanzelfsprekend ‘in’ zat, al werd er niet óver gesproken en al kon het daarom elken heethoofd, wien de opdracht onder de oogen mocht komen, koud-laten, - dat was het lest en best heugende optreden van den regent, dat was Hoofts jòngste verleden; en wat er voor òns bovendien nog ‘in’ zit, dat is Vondels nááste toekomst.

Toekomst, waarvan de Opdracht-schrijver van 1620 geen uitgewerkt krijgsplan vóór zich had met titels van stukken en cijfers van jaartallen, maar waarvan hij zichzelven toen wel voorspeld en eigenlijk wel gezworen had, dat ze oorlog brengen zou. Oorlog tegen de Theocratie met minstens éénen grooten slag, die zóó hij slaagde, voor alle eeuwen de nagedachtenis zou hebben gewroken van den grooten Vermoorde en Martelaar-van-Staat van 1619, Johan van Oldenbarnevelt.

Zoo stellen wij in de onpolemisch-gehouden *Hiervsalem*-opdracht een krijgskundige houding vast: geen oorlogsverklaring, maar een oorlogsvoorzegging en -voorbereiding.

Inderdaad liggen de drie eerste treurspelen na zijn eersteling, die 's dichters persoonlijk werk[1] zijn, hetzij dan oorspronkelijk of vertaald, in ééne strategische lijn: de *Hiervsalem* van 1620 door zijn opdracht, de *Palamedes* van

1) Terecht beschouwt Vondel de *Amsteldamsche Hecvba* als een hors-d'oeuvre.

1625 door zijn inhoud, de *Hippolytus* van 1628 door zijn toewijding. Zij huldigen ieder op eigen wijs het strijdbare cultuur-driemanschap: Hooft, Oldenbarnevelt en De Groot, elk op hunne door de omstandigheden geboden beurt en op den door 's dichters innerlijkheid bepaalden toon.

Voor de onbetwistbaarheid van Vondels opstandig voelen en krijgskundig bedoelen doet het er evenmin toe, of de *Hiervsalem*-opdracht zóó neutraal gehouden is, dat mogelijk Hooft zelf in de verte geen geweldig vervolg heeft vermoed als hij juist nog beleven zou met de verschijning van 'Palamedes' - evenmin als het Vondels geestelijke houding van 1628 wijzigt, wanneer de verzen, die den *Hippolytus* toewijden aan Hugo de Groot, om hun scherpe openhartigheid niet worden aangedurfd door den uitgever en liggen blijven voor de tweede editie van 21 jaar later.
Men zie den tekst der cultuurhistorisch zóó belangrijke en door menig Vondelaar zóó oppervlakkig gelezen opdracht in Dl 2, blz. 77. Adres en datum van dezen open Vondel-brief hebben er den toon van bepaald; mèt dien toon maken zij het voornaamste deel van den ongeschreven inhoud uit.

Tevens echter werpen ze een actueel, persoonlijk en locaal, licht over het met zekere opgetogenheid voorgedragene in de eerste helft van den brief, die eindigt met het Vergilius-citaat. Waardoor het geheel ten slotte verschijnt als een niet bewust bedoelde maar, bij instinkt ingegeven en vooruitgepubliceerde, zelfverdedigende proloog voor den dramatischen staatsgreep van 1625. Vondels *Palamedes*-geschiedenis begint, zielkundig-historisch, met de *Hiervsalem*-opdracht. Want wie, vriend of vijand, in 1620 'Hooft' zei, die zei 'Oldenbarnevelt' èn die zei 'De Groot'. Die als Vondel zei: 'Leve de oud-burgemeester van Amsterdam', die zei of eigenlijk *zei te zwijgen:* 'Leve de vermoorde Advokaat van Holland!' en 'Leve de gevangene op Loevenstein!'

Dat misschien niemand der vrienden het opmerkte, lag eerstens aan Vondels ingehoudenheid en bovendien aan hun nog te geringe vertrouwdheid met zijn stèm; dat het den kerkelijken ontging, hieraan: dat ze begrijpelijkerwijze vóór den *Palamedes* niet aan 'Vondel-studie' deden.

Wàt was dan het jongste verleden van den Raad en Oud-burgemeester Hooft? Aan de Aanteekeningen van den grijzen Magistraat zelven over de jaren 1610/11 ontleent Brandt in zijn *Historie der Reformatie* het volgende: 'Ook lieten zich eenigen der Amsterdamsche Kerkelijken door hunnen ijver aandrijven om degenen, die *in 't stuk der Predestinatie* met hun niet eens waren, Mammulukken, Duivels en Pesten te noemen, die men met hunne kinderen behoorde te verdrijven. Ja, sommigen ontzagen zich niet, den Magistraat, ter intrede hunner bedieninge plechtelijk ter tafel zittende, met gedrukte Geschriften en aanhitsingen, daartoe strekkende, te begroeten. 't Welk bij Meester David Mostaert, voorzanger van een der stads-hoofdkerken, met

groote vrijmoedigheid werd gedaan.... David Mostaert voerde deze tale: ‘Pellite ab urbe mala | Pellite ab urbe mala quoque semina, pellite pestem | Qua *basis aeterni dogmatis* eruitur: Verdrijft het kwaad toch uit de stad | Verdrijft ook uit de stad het zaad des kwaads, verdrijft | De pest, die 't *grondgebouw van 't eeuwig leerstuk* schendt’.

De Predikanten en hun aanhang bemoeien zich ook met de verkiezing der leden van het Amsterdamsche Stadsbestuur en trachten te weren, ‘*degenen die op het stuk der Predestinatie wat gematigder waren dan anderen*’. Het begin der rede van Hooft in eene raadszitting van 1611 over de politieke aanmatiging der kerkelijke drijvers luidt aldus: ‘'t Is nu zoo ver met ons in de Reformatie gekomen, dat men niet alleen goede, verstandige, eerlijke luiden, en aldegenen, die in geen dadelijke bedieninge van Kerkeraad zijn, maar ook zelfs de Magistraten der Steden, en anderen van de hoogste ambtenaren, en Staten van den lande, *niettegenstaande zij ook meermalen 't ouderlingschap met groote eere hebben bediend, voor onbekwaam houdt om te oordeelen van de tegenwoordige kerkelijke verschillen*.... Dit is niet billijk. Men behoort eikanderen meer te dulden, zonder den eenen aan des anders verstand te willen binden, veel min zich tot *eenige scheiding van de beste patriotten* te laten misleiden door degenen, wien zulks, veel *uitheemschen* zijnde, niet betaamt. Dezen zoeken *een nieuwe hardigheid* [de Predestinatie], die in hun vaderland niets goeds heeft gewerkt, hier te lande door te drijven’.

In het verder verloop derzelfde rede van '11 heet het: ‘Hoe *hoog en hevig drijven* nu eenigen *de Predestinatie* en andere punten. Maar of nu al de *kerkelijke* personen van den lande alle van een verstand waren of wierden *over die hooge punten,* zou 't niet ten hoogste ongerijmd en onredelijk zijn, dat ze den Staten des lands dat gevoelen zouden willen opdringen, ten einde zij allen ingezetenen van het land zouden opleggen dat gevoelen aan te nemen, zonder dat eenigszins te mogen tegenspreken, op peene van lijfstraffe, of ten eeuwigen dage met vrouw en kinderen uit den lande gebannen te worden? En zou 't niet nog veel ongerijmder en onredelijker wezen, indien zoodanig besluit bij 't meerendeel van de Predikanten, met tegenspreken van een groot deel van andere Kerkelijken, hunne medebroederen, gemaakt wierde, en dat overzulks alle die tegensprekende kerkelijke personen genoodzaakt zouden zijn gelijke straffe te dragen? Zoude dat niet wel een *droevige uitgang zijn van zoo genadige uitkomst als God dezen landen uit hunne zwarigheid heeft verleend?*’

Heeft niet de Dordtsche Synode voor elken onbevooroordeelden geschied-beschouwer van heden de rechtmatigheid bevestigd van de instinktieve vrees, die Cornelis Pietersz. Hooft en zijn geestverwanten voedden voor een officieele beslissing van de theologische geschillen?....

In Louwmaand van 1615, precies 5 jaren vóór Vondels opdracht, vinden wij Hooft in den Amsterdamschen raad weer aan het woord over de theo-

logische politiek van den dag. Aan de orde is de vraag, of men van stadswege in het, wat den kerkeraad betreft, overwegend Contraremonstrantsch Amsterdam, iets zou doen ten behoeve van de te Hoorn officieel in het ongelijk gestelde en van de plaatselijke openbare Kerk zich ‘afgezonderd’ hebbende Contraremonstranten. Hooft is er tegen: ‘Wat gebied hebben wij meer over hen (die van Hoorn) dan zij over ons’, betoogt hij:

‘Wij nemen kwalijk - gaat hij voort - dat die van de genaamde kruiskerk tot Hoorn bij de regeering aldaar worden genoemd afgewekenen van de kerke, bewerende (n.l. deze Contraremonstranten) dat de anderen door 't invoeren van *nieuwigheid* zelf afgewekenen zijn. Maar wij moeten weten, dat alle nieuwigheid niet kwaad, nochte alle het oud niet goed is, dat toont ons de eerste Reformatie.

’De formulieren van Confessie en Catechismus te overzien, is niets nieuws: de Confessie van Augsburg van zoo groot een naam is in den tijd van haar eerste een en dertig jaren wel elf reizen overzien, dat's om de drie jaren eens. Dit weten immers de onzen wel en gelaten zich echter alsof 't schier een godslastering ware, van zoodanigen werk te reppen.

‘Calvinus durft wel vrijmoedelijk spreken van de kleene kennisse des keizers Konstantijn in eenige schriftuurlijke zaken, ten tijde van 't Concilium van Niceen. Men kan ook wel denken, hoe het hier te lande in de eerste vergadering is toegegeaan. *De Contraremonstranten mogen, mijns bedunkens, met meerder reden van nieuwigheid worden beschuldigd, als willende in dezen vrijen tijd de gematigdheid, die van ouds met zoo groote zorgvuldigheid in 't verhandelen der Predestinatie en aankleven derzelve is gebruikt, afschaffen, zulks dat men Melanchton, Bullingerus, Hemmingius en hunner gelijken nu verwerpt, die in de eerste Reformatie in zoo groote achting waren. Is 't niet een groote nieuwigheid, dat men de Overheid dezer landen alle kennis en gezag in kerkelijke zaken, meer dan anderen Vorsten en Republieken, wil afsnijden?*’

Blijkt uit het bovenstaande, dat Burgemeester Hooft voor den raad in theologie en hervormde kerkgeschiedenis niet onbeslagen ten ijs kwam, in het volgende bewijst hij, niet misdeeld te zijn van voornaam nationaalhistorisch zelfbesef en van algemeene patrologische kennis. Hij zegt:

‘De Heeren van deze vergaderinge, welker ouders, ten tijde der Spaansche tyrannie, gebannen of voortvluchtig waren of meerder smaad en ellenden moesten lijden, gelieven eens te overdenken, hoe de zaken, die nu in geschil zijn, bij hunne lieve ouders werden verstaan; en ik meen, dat zij wel bevinden zullen, dat die meest hebben geheld over de gematigde zijde.... Schijnt het niet, dat wij zoodoende den luiden alle tegenspreken en onderzoek willen afsnijden *en overzulks onze predikatiën stellen boven de Schrifture?* Wij bevinden nochtans, dat er te allen tijden bij de voornaamste vrienden Gods, *bij de vermaardste Oudvaders en andere treffelijke geleerde luiden der volgende eeuwen*, groote gebrekkelijkheid is geweest in kennisse van goddelijke zaken’.

Leerzaam voor het begrip van Vondels Burgemeester Hooft-vereering, in zijn *Hiervsalem*-opdracht, in 't klankrijke *Klinckdicht* op zijn dood en in de viering zijner nagedachtenis door den *Roskam*, is wat Brandt op blz. 249 en 250 van zijn IIe Deel aanteekent over den geringen invloed van 's Burgemeesters verdraagzaamheids-redevoeringen in den raad. Brandt zegt: 'Doch zijne redenen hadden nu minder kracht dan bij andere tijden, door 't verminderen van zijn gezag in de stadsregeeringe. *Want dat hij ettelijke wethouders, die zich zelven, zijns oordeels, te zeer zochten te verrijken, had tegengesproken, bracht hem bij hen in 't ooge en in ongunst*. De oorzaak dezer verwijdering, waardoor zoo groot een man werd teruggezet, tot merkelijk achterdeel van 't gemeen, en, zoo 't eenigen verstonden [Brandt bedoelt allereerst zijn geestverwanten: de Remonstranten, maar ook Vondel heeft tot die "eenigen" behoord] tot schadelijk gevolg in 't kerkelijk, verdient nader aangewezen te worden. Eenige Regenten, ziende een nieuwe uitlegging der stad, die in den jare 1601 een aanvang nam, tegemoet, en daartoe arbeidende, hadden niet lang te voren vele landerijen, even buiten de stad gelegen, opgekocht. Na dat opkoopen weigerden ze hunne erven tot des stads gebruik, op de schatting van de Heeren van den Gerechte, af te staan, gelijk andere gemeenteburgers moesten doen'. Burgemeester Hooft tikte hen in den raad op de lange vingers, hen eraan herinnerend, dat zij *bij 'eede verplicht waren des stads voordeel en niet hun eigenbaat daarin te zoeken'*.

Of het optreden van den burgemeester resultaten heeft opgeleverd, weet Brandt niet te zeggen, maar het is zeker, '*dat degenen, die zich daardoor geraakt vonden, macht kregen om den Heere Hooft van jaar tot jaar uit het Burgemeesterschap te houden, en dat eenigen sedert van hem zeiden, spelende op die opgekochte erven:* 'dat hij leed aan de e r f z o n d e '.

Lees nu Vondels lofspraak in de *Hiervsalem*-opdracht: Gij hebt, uw eigen voordeel terugzettend, het gemeenebest gediend, - en wees overtuigd, dat Vondel de historische beteekenis wist van het woordje 'oud', toen hij hem in 1620 *oud*-burgemeester noemde.

Wie 'Hooft' zei, zei 'De Groot', - schreef ik; inderdaad, voor dezelfde Amsterdamsche vroedschap, waarvoor oud-burgemeester Hooft voortaan mooi praten had, verscheen in 1616 de raad en pensionaris der stad Rotterdam, Hugo de Groot, als woordvoerder der bezending van vijf heeren van wege de Staten van Holland.

De bezending had ten doel de vergadering der 36 raden van Hollands machtigste stad te overreden tot de verdraagzaamheidspolitiek der Staten tegenover het drijven der Contraremonstranten. Ook De Groot had mooi praten, al sprak hij schatten van godgeleerde, wijsgeerige en kerkhistorische kennis uit met het beleid en de waardigheid van een kerkvader op een concilie.

Niet alle leerstukken, betoogde De Groot onder meer, waren van eene ter zaligheid noodwendige beteekenis.

‘Om nu dezen generalen regel van Tolerantie te appliceeren *tot de questiën van de Predestinatie en den aankleve van dien,* zulks, die in de voorschreven Conferentie [bedoeld is de Conferentie van Remonstranten en Contraremonstranten in Den Haag], zijn gedisputeerd, en waardoor (God beter 't) zoo droevige alteratie is gerezen in onze kerken, - wie is zoo vermeten, die zoude durven zeggen, dat de kennisse van dezelve ter eenrer ofte ter andre zijde ten eenenmale noodwendig is ter zaligheid? Want de punten, die alzoo noodwendig zijn, moeten bij vrouwen zoowel als bij mannen, bij jongen zoowel als bij ouden, bij arbeidsluiden zoowel als bij Doctoren verstaan en aangenomen worden, op verlies van hunne zaligheid. *Hoeveel eenvoudige godzalige menschen zijn daar nu in de gemeente Christi, ja misschien onder de Kerkedienaren zelven, die den stand van 't verschil niet en verstaan, en veel minder weten wat zijde zij behooren te kiezen. Zullen wij dien dan de zaligheid durven ontzeggen? 't Zij verre van een Christen mensche, dat hem zulks in den zin zoude komen*. Beide de opiniën komen daarin o v e r e e n , dat alle de besluiten en werkingen Godes aangaande de zaligheid der menschen zijn gegrond in Jezus Christus, en houden overzulks het eenige fondament, hetwelk is Jezus Christus; de meeste d i s p u t e n komen aan *op de ordre die daar is tusschen Godes voorwetenschap en Godes besluiten, die nochtans in Gode alle beide zijn van alle eeuwigheid*. Hier op zijn door de groote subtielheid van disputen gerezen zoo intricate questiën, *dat de allergeleerdsten kwalijk raad weten om zich zelven daardoor te redden*’.

De zaken der religie en politiek gaan den door Hooft, De Groot en Oldenbarnevelt gehaten kant uit; Prins Maurits verzet de stedelijke regeeringen naar den zin der Contraremonstrantsche kerkeraden en predikanten, die den wil der Staten van Holland in de Staten-Generaal overstemd wenschen en op een nationale Synode aandrijven.

Den 3den November 1618 - de gevangenneming van Oldenbarnevelt had plaats gehad 2 maanden te voren - verschijnt Maurits in de Amsterdamsche Raadkamer en dankt de zes en dertig Raden af. Als de heeren zwijgend willen vertrekken, vraagt de oud-burgemeester Hooft aan de twee aanwezige burgemeesters Hoing en Bas: ‘of zij daarop niets begeerden te zeggen’. Zij zeiden van neen. ‘Toen verklaarde de Heer Hooft, dat hij zich in zijn gemoed en eedshalve gedrongen vond een weinig te zeggen, verzoekende daartoe verlof van zijn Vorstelijke Doorluchtigheid, met verdere verklaringe, dat hij anders zoude zwijgen. De Prins zijn verzoek toestaande, - wij citeeren Brandt - sprak hij op dezen zin:

‘'t Zal Doorluchtige Vorst, op Lichtmisse eerstkomende vijf en dertig jaar wezen, dat ik in den Raad ben beroepen, en gedurende al dien tijd heb ik mijne genegenheid tot het huis van Nassau dikwijls betoond.

‘Dikwijls ben ik van dezer stede wege ter vergaderinge der Heeren Staten van Holland, ook ter Generaliteit verschenen. Verscheiden misver-

standen zijn in dien tijd tusschen deze stad en de steden Haarlem en Leiden ontstaan, die tot scherpe rechtelijke en andere handelingen uitbarstten en geschapen waren hooger te loopen, zoodat men goedvond Uwe Vorstelijke Doorluchtigheids tusschensprake en bemiddeling daarover te verzoeken, waardoor die geschillen eindelijk waren neergeleid: dies acht ik mij gelukkig, dat ik mijn gemoed in deze gesteltenisse van zaken voor Uwe Vorstelijke Doorluchtigheid mag ontlasten. Ik zal anders niet zeggen dan dit weinige: dat de geheele vergadering van dezen Raad bij dieren eede was verbonden tot voorstand van de voorrechten en vrijheden dezer stede, en dat zich de Heeren Raden tot nog toe met groote eendracht en zorgvuldigheid daarin behoorlijk hebben gekweten, met name omtrent drie punten, die mij nu in den zin komen: eerst om bij middel van arrest op personen of goederen alhier jurisdictie te fundeeren, en allerlei zaken bankvast te maken, 't welk somtijds met groote moeite en onlust tegen eenige steden, met name Rotterdam en Middelburg is gehandhaafd;

'ten andere het Privilegie "de non evocando", medebrengende dat men geen burgers voor een vreemde vierschaar of rechter mag betrekken;

'ten derde, dat geen burgers in gevangenis mogen gehouden worden, als ze vermogen borge te stellen van ter aanmaning des rechters voor 't recht te verschijnen.

''t Is wel waar, dat het welvaren van den staat de opperste wet moet zijn; maar ik houde het daarvoor, dat zelfs niemand uit den Raad ter zake van de strijdigheid der gevoelens, die somtijds in den Raad zijn geweest, eenig besluit poogde te maken tot nadeel van de Leden, die de minste stemmen uitbrachten, alsof die niet zoowel als de anderen voor eerlijke, voor vrome luiden en goede Patriotten, en tegenstanders van Spanje, mochten bestaan. En hoewel die Heeren, welke de minste stemmen hadden, hun inzicht en gevoelen van de zwevende verschillen met goeden ernst, volgens hunnen plicht, voorstelden, zoo heeft nochtans niemand uit hen zich ooit eenig complot of iets diergelijks in 't minste onderwonden, om de anderen met slinksche middelen te verkloeken. Waardoor de zaken ook zijn uitgevallen gelijk men nu ziet.

'Die ook de vergaderinge der Heeren Staten van Holland en ter Generaliteit wat veel bezochten, weten wat strijdigheden en hevigheden daar menigmaal onder de Leden voorvielen, hoe dikwijls de zaken werden uitgesteld van de eene dagvaart en vergadering tot de ander, totdat ze na lang geduld nog eindelijk tot een goede uitkomst zijn gebracht; zonder dat men ooit heeft gepoogd op dusdanige maniere tegen iemand te handelen. Indien men zulks in diergelijke verscheidenheid van gevoelen zoude hebben gedaan, 't zoude een werk zijn zonder einde, en dikwijls te doen zijn geweest.

'Dies bidde ick uwe Vorstelijke Doorluchtigheid ten einde het hem gelieve deze goede stad en deez' eerlijke vergadering te verschoonen, naar behooren'.

2

Voor de 'Vaderlandsche geschiedenis' in de verouderde schoolbeteekenis van het woord, is dit optreden van *Cornelis Pieterszoon Hooft* een nauwelijks noemenswaard incident geweest: een geval immers, dat in den gang der zaken van Stad en Staat geen langer oponthoud teweegbracht, dan de enkele minuten van zijn duur.

Ook mist het Amsterdamsche Vroedschapsincident van 3 November 1618 ontegenzeggelijk de indrukwekkende voornaamheid van dat Haagsche Generaliteitsincident op den eersten der droeve Bloeimaand van 1619: toen de Fransche gezant *Du Maurier* in de vergadering der Staten-Generaal waar de Prins tegenwoordig was, namens zijne regeering - voogdes onzer Unie! - nogmaals rechtvaardigheid en menschelijkheid pleitte jegens den Advokaat van Holland en in ridderlijke taal des harten zich tot den persoon van Maurits wendde om hem te verbidden toch zich zelven te overwinnen - schoonste overwinning die hij ooit behalen konde.

Mist het Amsterdamsche protest bovendien de tot het lest op zijn best zich werende, door geen dommekracht dood te drukken, door geen laster-gerecht of moordenaar te breken, alleen door schavot en beul te vernietigen veerkracht van den genialen Oldenbarnevelt, wiens jaren en inzichten Hooft deelde, - het mist ook.... Hooft op zijn best en in zijn kracht.

De oude man is blijkbaar slecht op dreef en erg uit het veld geslagen door het onverwacht geweldig gebeuren. Vergeleken immers bij zijn *Bedenckinge* tegen de gevangenneming van Oldenbarnevelt en de zijnen, protest voorgelezen en mondeling uitgebreid in de vroedschapszitting van 8 September voor een alleszeggend deel[1] - heeft de toespraak op 3 November iets onbeholpens en onbevredigends.

Doch waar de d a a d van zijn optreden alreeds al zijn v r o e g e r e w o o r d e n opnieuw met nadruk bevestigde, daar ontleent het incident Hooftcontra-Maurits een aandoenlijken ernst aan den stamelenden toon van den thans sprekende: zóó toch komt hier tot uiting de zwakke en voor het oogenblik niet anders mogelijke maar zuivere stem van het voor overmacht zwichtend nationale[2] geweten, dat eerlang met niet te verstommen bazuinklank zal spreken in *Palamedes*, het dramatisch '*j'accuse*' van den g e e s t e l i j k e n regeeringsverzetter, den rebellen dichter Vondel.

Dan, er moge geen h e r o ï s c h e grootheid zijn in Hooft's ootmoedig optreden tegenover Zijne Vorstelijke Hoogheid, het mist waarlijk geen k a r a k t e r.

De Prins ontslaat de 36 raden van hun eed, en de grijze oud-burgemeester

1) Het geheel beslaat 30 blz. in *Memoriën en Adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft*.
2) Officieel mocht het *Europeesche* geweten, o.a. bij monde van *Du Maurier* zich vrijelijk uiten, maar het werd dan ook door Maurits en zijn particulieren raad - Aerssen en Marquette! - met een diplomatieken kunstgreep om den tuin geleid.

is de eenige, die zich ‘in zijn gemoed, uit kracht van hunnen eed, gedrongen’[1] verklaart een weinig te zeggen.

Maurits, die na zijn laatste daden tegen den Advokaat wel allerminst bang is voor nieuwe woorden van diens evenouden, gewoonlijk welbespraakten maar ongevaarlijken, maat, geeft verlof.

En wat verklaart nu Hooft's zoo onderdanig en deemoedig mogelijk bedoeld, tam-parlementair toespraakje feitelijk den Stadhouder in het gezicht, - den Stadhouder, die zich zooeven heeft voorgesteld als redder in den nood van zaken en geschillen der Religie en Politye, - den Nassauer, die het vorig jaar om zijn optreden in de Haagsche Kloosterkerk-geschiedenis van zijn vurig-Calvijnschen neef, den Stadhouder van Friesland, het Fransche compliment had thuisgekregen, dat dit zijn openbaar en uitdagend partijkiezen voor de Preciesen vast de instemming had van ‘*touts les bon patriots et vieulx reformez*’, en dat hem, zoo voortgaande, wis wachtte ‘*la couronne du conservateur de la religion et du pays?*’

Hooft verklaart feitelijk in klaar Hollandsch, zij het dan op nog zoo beverignestoralen toon: Al heb ik de vele jaren van mijn politieke loophaan uw Huis altijd geëerbiedigd, - al weet ik, dat uw stadhouderlijke instructie van wege Holland inhoudt, dat gij den hervormden godsdienst hebt te handhaven, en al beweert gij hier te staan uit last van de regeerders des lands; - Uwe Vorstelijke Hoogheid duide het mij ten goede, dat de woorden ‘Religie’ en Politye’ in den mond van *uw* persoon voor mij niet hebben een overtuigend en in geweten geruststellend *accent*. Sta mij daarom toe, dat ik uwe aandacht even bepaal en zelf volharden blijf bij mijn eigen godsdienstig levens- en nationaal regeeringsinzicht als geus en patriot van den ouden stempel. Gij noemt u ‘gezonden’, maar in deze hoogere dingen

1) ‘Dan alzoo zij daarop verklaarden: neen, - gelijk zich ook mede niemand anders om iets te spreken openbaarde, zoo hebbe ik verklaard, dat ik daarom *mij in mijn gemoed, uit kracht van onzen eed, gedrongen vond*, een weinig daarop te zeggen’ - heet het in nr. XVI der naar zijn handschrift afgedrukte Memoriën en Adviezen, uitgegeven door het Historisch Genootschap te Utrecht in 1871, en waarbij de voorberichter aanteekent: ‘Treffend is de inhoud dezer Memoriën en Adviezen van den waardigen man, en alleszins geschikt om het drijven der Contraremonstranten en dergenen, die hen uit staatkundig inzicht stijfden, in zijn waren aard te leeren doen kennen. Hoe trouw de auteur is, kan ons uit de aanteekening blijken, door hem gehouden van de woorden, die hij gesproken heeft in de Vroedschapsvergadering van den 3den November 1618, te Amsterdam. Deze aanteekening toch verraadt, dat de oude man toen onder den invloed was van 's Prinsen schrikinboezemende tegenwoordigheid. Had hij al de gronden, die hij *zoo menigmaal had uiteengezet,* levendig voor den geest gehad, hoe krachtig had hij toen kunnen spreken. Maar ook, ware hij de man geweest om de waarheid eenigermate op te sieren, hoe licht had hij zich in zijne aanteekening krachtiger woorden in den mond kunnen leggen, dan hij werkelijk gesproken had’.
Wij haalden Hooft's toespraak aan in den vorm, dien zij heeft bij Brandt, den vorm der aangenamer lezende *oratio directa*.

zijt gij voor mij een ongeroepene, te goeder trouw misleid en ‘groffelijk geabuseerd.’[1] Ieder sociaal-voelend verledenbeschouwer, die de waarachtig-zedelijke waarde der demokratische instinkten *onder* de Praedestinatie- en Princegeuzen-beweging niet hooger kan aanslaan dan de historisch g e b l e k e n zuivere innigheid harer godsdienstige bezielingen, noteert den derden November van het Revolutiejaar als een schoonen datum in de beschavingsgeschiedenis van het Land van....Vondel. Om het protesteerend getuigen van dien Christelijk-humanen veteraan.

Deze Hooft: de vrome en menschkundige Theocratie-weerspreker, op dien najaarsmorgen den even roem*loos* godsdienst- en- staatkundigen als roem*rijk* wis- en krijgskundigen Maurits een oogenblik staande houdend op zijn revolutionnairen kruistocht; en dit doende na zoo menigmaal in vorige Bestandsjaren als de Cato der eerbiedwaardigste Oud-Geuzen den Amsterdamschen Senaat zijn *hoc censeo* te hebben voorgehouden: dit is mijn Christen-staatsmans overtuiging, dat de uitsluitend van extreem-Calvinistische zijde gestelde en zoo fanatisch gedreven ‘antithese’ zoowel kerk- als vaderlandsch-historisch recht van bestaan mist, noodeloos de beste patriotten verdeelt en de nationale gewetensvrijheid bedreigt, - dat Praedestinatie-politiek verderflijk is voor het gemeenebest; - *deze* Hooft en geen ander, wijl er zeker voor geen belangstellend[2] poorter en eigenlijk voor niemand in heel Amsterdam een ander bestond, is de man, wien Vondels *Hiervsalem*-opdracht geldt van Januari '20. Stilzwijgend maar vanzelfsprekend geldt zij den medestander van den v e r m o o r d e n Landsvader, gelijk Hooft's toespraak tot Maurits, zonder Oldenbarnevelt's naam te noemen, solidariteit had ingesloten met den g e v a n g e n e. Wèl was Vondels open brief aan den ‘wijzen, grijzen en landsnutten Raadsheer’ meesterlijk gesteld in den geest van den geadresseerde, die

1) Vgl. *Memorien en Adviezen*, blz. 320 en 321, aangehaald in het vervolg dezer inleiding.
2) Over de critische belangstelling van burgers in de Raadsaangelegenheden heeft Hooft in 1615 deze aanteekening (M. en A. blz. 108): ‘De Regenten worden geacht als te staan op een tooneel, vanwaar hun actiën door groot en klein aanschouwd en geoordeeld mogen worden, en wij moeten niet gelooven dat al 't verstand van de gemeente besloten wordt binnen de kameren van de regeeringe. *Daar zijn alleen in dezen strijd zooveel treffelijke en verstandige mannen van oordeel buiten deze vergaderingen, die mede uit hun oogen zien;* waarom ik meen te meer noodig te wezen dat wij van alle onze actiën, doen en laten, met een goede conscientie en voor al de wereld mogen verantwoorden, *zonder dat hetzelve eenige schijn hebbe van eenig particulier profijt, 't welk tot nadeel van 't gemeene beste* zouden mogen strekken’. Deze aanteekening van 1615 kon een noot zijn bij Vondels lofspraak in 1620: ‘Ghy, mijn Heere, hebt met heylzame raden vaecken dezes Stads en der hooger Heeren Staten vergaderinge bekleed, *en uw eygen voordeel te rugge zettende, het gemeene best* na tijds gelegentheyd *gevordert* en helpen vorderen’.

zooveel ‘jaren herwaarts’ in de zelfs zijn hoofd bedreigende, Leicestersche troebelen ‘geen gedachte had van wijken of van wanken’[1] - die echter in '18 en '19 niet zweeg noch zijn droefheid verheelde - integendeel! - maar toch van zijn klassiek-evenwichtig temperament verkrijgen kon te zwichten en te berusten zonder de minste verzoeking tot dreigement of rebellie; - die zich zelven kende als niet in de wieg gelegd voor ‘enfant terrible’ met een ‘coup d'état’ op zijn toekomstprogram, en zich zelven bezat als ten eenenmale niet voorbeschikt om op hoogen leeftijd met het stoksken[2] van gebrekkelijkheid nog een slagvaardige weerpartij te blijken voor een schrikbewindsman uit Oranje's huis en van prins Maurits' kracht.

Hoezeer hij den geest van zijn gesproken Memoriën en Adviezen buiten de Raadskamer geweten en gewaardeerd en gepopulariseerd mocht wenschen, wat lag minder in zijn aard dan tot een staatsambteloos dichter van hartstochtelijker bloed dan zijn eigen zoon, den Drost, te zeggen: Maak er een treurspel van en draag het op aan mij!

En hoe weinig heeft de man, die het onderwerp was der *Hiervsalem*-opdracht, vermoed, dat hij met zijn memoriën en ‘heilzame raden’ Vondel zou dienen meer dan tot levende historische b r o n, want mede tot levend zedelijk m o d e l voor het karakter der hoofdfiguur, de ‘Vermoorde Onnoozelheid’ van *Palamedes*, 't opstandige spel, dat voor de nationale cultuurgeschiedenis meer zou zijn dan een ‘advies’, want een vonnis zonder gratie, en meer dan een ‘memorie’, want een glorieuze vereeuwiging. *Na* den ‘Palamedes’ en *na* het klinkdicht op Hooft's overlijden, zal de vragende aanhef van den *Roskam*[3] een Christelijken gevoelstoon aanslaan zóó echt Cornelis Hooftiaansch, dat die verzen een Vondelsche overzetting lijken van een paar zinnen uit 's Oudburgemeesters ‘Bedenkinge op de Kerkelijke geschillen, Ao 1616’.

Hooft hekelt daar de valsche zelfverootmoediging en eigengerechtigheid der drijvende en dreigende Praedestinatiepredikanten, en vraagt:

‘Z o u d e d a t n i e t w e l s c h i j n e n G o d m e t d e n m o n d e n m e t d e l i p p e n t e g e n a k e n e n d a t h e t h e r t e v e r r e d a a r v a n z o u d e m o e t e n w e z e n?

‘Schijnt dat geen ronde belijdenisse te wezen van den kleinen voortgang dien zij vooralsnog in de schole des Heeren Christi hebben gedaan? En zullen zij evenwel met zulke confidentie en goeddunkendheid anderen goeden luiden zoo zware perikelen, miseriën en uiterste ellendigheden, mogen bearbeiden, omdat ze alles wat *zij* den luiden voordragen zonder alle onderscheid niet kunnen aannemen? Waarheen wil men de luiden leiden?’[4]

1) *Roskam*, vs. 31.
2) *Roskam*, vs. 26.
3) Zie Dl. III, blz. 300.
4) *Memoriën en Adviezen,* blz. 76. Vergelijk ook den predikant naar Hooft's hart aan het slot derzelfde ‘Bedenkinge’, met den idealen godsdienstleeraar van Vondels *Harpoen*.

Zóó duidelijk C.P. Hooftiaansch voor iedereen, tijdgenoot en nakomeling, uitte de Opdracht-schrijver van 1620 zich enkele jaren later in verzen.

Niet zoo open van bedoeling en duidelijk van geestelijke houding was voor derden het proza der *Hiervsalem*-dedicatie. Maar de letterkundige Oudburgemeester zelf - die zeker niet zonder vertrouwelijke voorkennis en mogelijk niet zonder vooraf verzekerd te zijn van 's dichters bescheidenheid, zijn naam gedrukt zag aan het hoofd van Vondels tweede Spel - moet bij eerste lezing beseft en in zijn binnenst gezegd hebben: die Doopsgezinde poëet schrijft niet enkel in mijn g e e s t, hij schrijft als uit mijn h a r t, ja in mijn eigen s t i j l.

Want neem den eersten zin den besten: naar de letter neutraal en algemeen, was de toon onmiddellijk op den man af, den man, die in al zijn staatkundige vertoogen Bijbelsch vóór heidensch, klassiek naast Goddelijk gezag aanhaalde, die bijvoorbeeld nog in zijn toespraak tot Maurits, blijkens zijn handschrift, den Apostel Paulus genoemd had om eenige regels verder in het oorspronkelijk aan te halen den Romeinschen rechtsregel: 'Salus Reipublicae suprema lex esto'. Vondels eerste zin begon met denzelfden Apostel en eindigde met 'een treffelijk philosoof': *'Ubi praeses fuerit philosophus, ibi civitas erit felix'*. Hoe onschuldig en kleurloos ook omschreven, - i n v e r b a n d m e t d e v o l g e n d e h i s t o r i s c h e h e r i n n e r i n g e n, stokpaarden van Hooft in de vroedschap, of liever: herinneringen, die voor dezen actieven *laudator temporis acti* op zijn dagelijksche strijd-agenda stonden, - was Vondels Latijnsch citaat voor een verstaander als den geadresseerde niet zóó argeloos en bekende het de algemeene kleur van 's dichters politieke geloofsbelijdenis: Vondels *'philosophus'* stond tegenover den *'theologus'*, tegenover het kanselbewind van thans, - bewind, waarvan hij de hybridische wording en malle vertooning in zijn *Weegschaal*-satyre van '18 belachen had als een k o m e d i e vóór hij er de t r a g e d i e van gezien had, die hij nu op weg was te wreken.

Deze duiding van Vondels eersten opdracht-zin moge op het eerst vernemen gezocht schijnen, ze is inderdaad innerlijk gegeven. Want wie beteekenden de 'wijze en vrome Overheden' van dien zin anders dan die van den tweeden: de 'zorgvuldige Vaderen' van het oude, nu verstooten Oldenbarneveltsche régime: die echte en oprechte Oud-Geuzen, niet die van het nieuwe, historisch-onhoudbare, Praedestinatie-spraakgebruik, - *mis*bruik volgens Hooft, herhaaldelijk in het openbaar door hem afgewezen, ja gehekeld, en nog kort te voren gewraakt in zijn *Consideratiën* van den 26sten Juni 1619?

En welke andere jaren bedoelden die 'eenige jaren herwaarts' van Vondel dan 'den tijdt van veertich ende meer jaren herwerts', uitgaande waarvan Hooft zelf de onvergeldbare en zoo snood vergolden staatsdiensten had opgehaald van Oldenbarnevelt en de zijnen, toen hij in 1618 en 1619 in

den Amsterdamschen Raad vóór en na de vroedschapsverzetting zoo warm-welsprekend zijn stem had verheven tegen hunne wederrechtelijke ‘apprehensie’?

Hoe had de groote grijsaard toen getracht harten en gewetens te vermurwen, die hamer-hard echter niet zwichtten voor een reeks van zoo rake overwegingen, als de redenaar voordroeg in zijn gevoelig herhalen:

‘Sij zijn immers degene dye....

‘Sij zijn oock degene dye....

‘Sij zijn oock de principaelste dye....

‘Alsoo zijn sij mede degene dye....

‘Ende eyntelick, sij zijn immers deyegene, *door welker beleydt Godt de Heere dese landen alsoo heeft gesegent*, datse tegen de nature van den oorloge, waardoor alle coninckrijken, vorstendommen, republycken etc. in veel corter tijdt plegen gedepopuleert, verarmt, uitgeput en geruineert te werden, dese landen alsnu *in den tijdt van veertich ende meer jaren herwerts, van tijdt tot tijdt in aenwas van volck,* van neringe, welvaert, oock met verscheyden grote wateren, met excessive costen tot vruchtbaer landt te maecken, dye alleen menich graefschap in waardye passeren, ende insonderheydt van verbeteringe van tslands incoomsten grotelicks zijn toegenomen. *Hoe souden d'onderdanen* van Coningen, Princen *ofte Republycken meer affectie, billicheydt, trouwe ofte sorchfuldicheydt mogen verwachten van hare souverainen*, wije zij oock waren’.

Vondels gewagen van ‘zoovele gevaren gelukkiglijk voorbijgezeild’ door *hun* ‘voorzichtig en wijs beleid’, hoe sprak het den man toe, die in den geest van Oldenbarnevelt's historisch woord op den avond vóór zijn sterven: ‘Na mijn dood zullen zij eerst weten, wat regeeren is’, - in het vervolg zijner vermelde rede gesproken had:

‘Maer dyegene, dye alsnu alsulcke vrome, versochte, kloeckmoedige, vaillante helden van schippers ende stuyrluyden,.... dye vandt begin aen ende voorts successive van tijdt tot tijdt het gemene schip onses vaderlandts zoo veel jaren lanck in zoo veel periculen, stormen ende tempeesten geregeert ende eyntelick, door Godes wonderlijcke genade ende zegen, in zoo onverhoopten geluckigen haven gebracht hebben, alsnu meestal tseffens ende op eenen bot vandt roer gestoten ende over boort geworpen, ende andere, meest onbedrevene en onbevarene luyden wederom in haerluyder plaetsen gestelt willen hebben, - Ist nyet grotelicks te duchten, dat dye een quaden cours setten, ende het costelijcke gemene geborgen schip aen een blinde klip, ofte aen de wal verseylen zullen’?

Sympathischer meetrillende snaar kon een balling geboren Mennist, thans stadspoorter van goeden huize in geestelijken en maatschappelijken zin, (of kwam het *huis*-Vondel niet voornaam en *uit*stekend uit met dit Treurspel van Joost, ingeleid met een klassicistisch-volmaakt sonnet van Willem?) - in

Hooft's hart wel niet treffen dan wanneer hij repte van de martelaren der Spaansche Inquisitie.

Als jonkman had Hooft zelf het brood der ballingschap gegeten; hoe vaak zinspeelde hij tegenover de onverdraagzame nieuwerwetsche 'Oud-Geuzen' van de Praedestinatiepartij op die beproeving, als op een soort eerstgeboorterecht, dat het recht en den plicht inhield verdraagzaamheid te prediken jegens broeders van één gevoelen tegen Spanje en tegen het 'Pausdom'!

Met een beroep op zijn jaren lang zwerven buitenslands om wille der gewetensvrijheid had hij de 'groote servielheid' versmaad: het lidmaatschap der stedelijke kerk te verkrijgen op voorwaarde dat hij 'met niemand zoude mogen communiceeren' van zijn gemoedsbezwaren tegen het harde Praedestinatie-gevoelen.

Werden er door de 'Preciesen' martelaars voor dit dogmatisch gevoelen in het verleden gezocht, Hooft was er bij:

om de Doopsgezinden uit te spelen, met tien martelaren van hun tegen één van het gereformeerde geloof;[1)]

om te ontkennen, dat men 'bij de martelaarsboeken zal bevinden, dat er ooit iemand onderzocht is geweest om 't stuk van de predestinatie, veel min dat daarom iemand zwaarlijk gestraft zoude zijn geweest;'

om op grond van een en ander te besluiten, dat, waar de 'verschillen' tusschen protestanten van allerlei naam en 'tusschen die van het Pausdom' de 'voornaamste en importantste hoofdpoincten van de religie' betroffen, door een onderlinge protestantenvervolging ter wille van 't Voorbeschikkingsstuk 'de tyrannie niet alleen cesseeren, maar grootelijks verzwaard wezen zou, als niet op veel poincten, maar alleen op één poinct gefundeerd zijnde'..... 'Willen wij alzoo doende den Koning van Spanje niet tot een goed man maken', verzuchtte de 'wijze grijze en landsnutte Raadsheer' zes weken na de terechtstelling van den Advokaat in zijn *Consideratiën*, waaraan we de aanhalingen in den vorigen zin ontleenden.

Waarlijk, Vondel heeft gevoeld, voor wien hij den gloedvolsten zin zijner opdracht schreef over martelaren en inquisitie....

Vondels Vergilius-citaat, jubileerend van geléden wreedheden en genoten vrijheid in dagen, dat de voor het gemeenebest zóó warm sociaal-voelende en met de burgerij kameraadschappelijk-begane Christen-aristokraat van den morgen tot den avond omging met de bittere gedachte, dat dat ver-

1) 'Ick meene (dyet weten mocht) ende zooveel mijn memorie gedoocht, dat onder dengeenen dye voor de troublen, zoo hier ter stede als in andere plaetsen van Hollandt ende Vrieslandt, om tgelove zijn omgebracht, *wel thyen Doopsgesinde tegen een Gereformeerde zijn geweest*, ende dat ondert pretext van de sedities, lange te voorn zoo tot Munster als hyer ende elders aengerecht, nyettegenstaande dat men wel wist dattet heel andere luyden waeren'. (Noot bij zijn *Sommier Discours* van 1611).

leden niet tot het verleden behooren wilde maar in zoo hatelijken en onmenschelijken vorm herleefd was onder het nageslacht der martelaren en ballingen, - het trof een pijnlijk maar deugdoend, want diep-meegevoeld, accoord met 's grijsaards eigen Livius-citaat van 7 maanden tevoren: '*Crudelitatis odio in crudelitatem ruitis, et prius pene quam ipsi liberi sitis, dominari iam in adversarios vultis:* Uit wreedheidshaat valt ge aan 't wreedheid bedrijven, en nauw zijt gij zelven vrij of gij wilt andersdenkenden knechten'.
In 1637 zal Vondel terugkomen op zijn Vergiliaansch herinneren van 1620.

Maar dàn blij, en niet voor éénen Raadsheer, maar voor 'al 't Raedhuis'.

Dan richt hij andermaal een onpolemisch-gestelde opdracht tot één van het strijdbare cultuur-driemanschap, tot den eenig-overlevende, Hugo de Groot.

Weer is die toewijding zonder één uitdagend woord, niet omdat het zoo moet gelijk in '20, niet omdat de dichter anders denkt over het lot van 'den getrouwen Hollander' dan in '28, - maar omdat het nu zoo heerlijk lijden kan.

Want het zijn betere dagen: de Hoofdstad, wars van Calvinistische volkscultuur en weer geregeerd in den geest van Hooft, wijdt een nieuwen schouwburg in met den *Gysbreght-Aeneis* van Vondel-Vergilius.

De volledige titel van het stuk spreekt van 'ondergang' en 'ballingschap' en van 'treurspel', maar 't is geen *treur*-spel, 't is een treur-*spel*, - blijer en vrijer kunstdaad dan het Landspel van '47. Oorlog is 't nog, maar op zijn Frederiksch, dat is op z'n goudeneeuwsch en *om* den vrede.

De stadhouder, Breda berennend en vermeesterend in evenveel weken als wijlen Spinola weleer maanden behoefde voor de verovering, 't is óók stof om op te varen; Holland's Prins aan het stedendwingen en Amsterdam's Raadsheer aan het schouwburgbouwen, 't is geen tragisch contrast: 't is een tegenstelling om feestelijk mee te spelen in verzen.

Opgetogener kon Vondel zijn episch-dramatisch Stedeverheerlijkingsspel niet inzetten dan met dat waarlijk hoogtijvierende Voorspel:

De trotze Schouwburgh heft zijn spitze kap
Nu op, en gaet de starren naderen,
En wellekoomt met dartel handgeklap
Al 't Raedhuis, en ons wijze Vaderen.
Het heiligh Raedhuis wijd den Schouwburgh in.
En wacht met zijn aendachtighe ooren,
Soo vierigh, als Karthagoos koningin,[1)]
Belust het droef verslagh te hooren,
Hoe Ilium van Argos werd verplet,
En door de torts in d'assche raeckte:
Dat zoeter dan al 't Afrikaensch bancket
De tong, haer leckre zinnen smaeckte....

1) Dido; vergelijk het Vergilius-citaat in de 'Hiervsalem'-opdracht.

Nu ziet de dichter op den achtergrond van het tooneel geen bloedige schim zweven, maar in een stralenkrans den ‘deughdige ommetreck’ van den gezaligden Hooft, wiens geest herleefd is in dezen ‘grijzen Raad’ en dien hij herdenkt in de opdracht voor Hugo de Groot, zonder zijn naam te noemen maar met zijn type te teekenen aan het slot van dezen treurspel-belovenden zin:

‘Of eenige Amsterdammers moghten walgen van den zwaeren val hunner muuren, en 't verstroien der voorouderen te hooren; *zoo word die bittere nasmaeck verzoet*, door Rafaël's voorspelling van de heerlijcke verrijssenisse der verdelgde vesten en verstroielingen; dat wy nu op 't allergelukkighste beleven, onder de wijze regeering der tegenwoordige burgemeesteren, *die het gemeen beste boven hun eigen behartigen, en geenen oorloogh prijzen, dan die om vreede gevoert word*’.

Eén man was er in dit burgemeesterscollege zoo Hooftiaansch als wijlen Hooft zelf: Jacob de Graef; indertijd waren beiden tegelijk om dezelfde reden *oud*-burgemeester geworden. Door Maurits ook uit den r a a d gestooten, was De Graef na 's Prinsen dood nu voor de vijfde maal burgemeester herkozen. Het was aan hem, dat zijn ambtgenooten opdroegen *Gysbreght* te keuren: of het stuk namelijk behoorde verboden te worden, wijl het volgens den Kerkeraad strekte ‘om het pausdom smakelijk te maken’. De Graef had geen gewetensbezwaren en beleefde vóór zijn dood nog in hetzelfde jaar 1638 de eerste dertien vertooningen.
De naam van De Graef en zijn geslacht zou niet ondergaan aan Vondels Vergiliaanschen hemel, maar er blinken naast de ster van Hooft. Het waren immers De Graven, Boelensens, de Bickers en de Hoofden, wien de grijsaard nog in '60 een epos toedacht ‘naer 's Mantuaners wetten....’

3

Zoo duidelijk als Vondel later in het Vergilius-motto van zijn *Peter en Pauwels* het woord ‘r o m a n a m’ *wil* laten zeggen tegelijk ‘Romeinsch’ èn ‘Roomsch’, - zoo ‘r o m a n i s e e r t’ zijn geschiedkundige *Gysbreght*-fantazie in *niet* bedoeld dubbele beteekenis: in Virgiliaanschen en in katholieken zin; het eerste met speelsch opzet, het laatste uit teeder-dringende onbewustheid.

Gysbreght-keurders als de Erasmiaansch getinte Protestanten De Graef, Vossius en De Groot waren wèl de allerlaatsten om zich te ergeren aan elk objectief weergeven van Roomsch verleden, maar zij waren daarom nog niet de allereersten om uit den dieperen gevoelstoon van den *Gysbreght* het ook subjectief en persoonlijk katholieke te verstaan.

Tusschen het argeloos, ‘romaniseeren’ van den vredezoekenden Vondel in den *Gysbreght* en het àl irenischer, àl minder anti-Roomsch ‘catholiseeren’ van dien eersten aller Pacifisten, aan wien hij het stuk opdroeg, lag in '37 bij alle geestverwantschap een groote afstand van zielen. Ver-

keerden De Groot en Vondel met elkander op een plan van congenialiteit dat geestelijker en breeder was dan de verhouding tusschen Hooft en Vondel, bij alle verschil in wezen en temperament trilde er misschien meer gemoedswarmte in de vrome sympathie van den inwendig-rebelleerenden dichter voor den parlementair-protesteerenden oud-burgemeester.
Moet ongetwijfeld de voorspelling der Reformatie (in *Gysbreght* vs. 1832-38) door den aartsengel Rafaël beschouwd worden als minstens *objectief* bedoeld, hoe weinig hemel-geestelijk en hoe weinig evangelisch- 'geestelijk' vielen die profetische verzen uit!

Hoe miste de toon dezer bovenaardsche troost- en verlossingsmare alles wat kon denken doen aan een nieuwe 'Blijde Boodschap', aan een naklank van Bethlehemsche Engelenstemmen, nù brekend door middeleeuwsche 'duisternissen' en jubelend van 'geestelijker' tijden waarin de Roomsche Kerstnacht voor eeuwig *mocht* liggen 'in stukken'!

Dàt schijnt Vondels geleerden vrienden evengoed ontgaan te zijn als aan het schouwburgpubliek; zeker heeft het hen niet gehinderd.

Mocht de onbezielde kroniekmatigheid van de Godsspraak hun zijn opgevallen, dan hebben zij het zich 'zakelijk' verklaard als een onvermijdelijk gebrek, voortvloeiend uit den gelegenheidsopzet, hoogstens als een technische fout in de compositie.

Een onbewuste dissonant met de gevoelig-visionnaire muziek van zoo menigen 'paapschen' *Satz* in het middeleeuwsche spel heeft hun zielkundig gehoor niet getroffen.

Zoo is het geschied, dat hervormd Nederland argeloos het Roomsch-*worden* heeft toegejuicht van den wereldwijzen Christen-vaderlander, wiens Roomsch-*zijn* het zoo moeilijk erkennen zou als zijn hoogste cultuur en als de schoone volgroeiing van zijn Romaansch-Romeinsch-Roomsch kunstenaarsbestaan.

Deze ongenade van de menschen heeft de bekeerling niet verdiend, die later zingend belijden zou 'uit geen verdienste, maar genade' de Perle te hebben gevonden van zijn nieuw - het oude - Geloof. Mogen alleen geestverwanten deze godsdienstige zelfbeschouwing van den dichter kunnen deelen, cultuurhistorisch staat het vast voor iederen verlichte, dat zijn Roomsche tijd het rijkste en grootste 'derde' geweest is van Vondels goddelijkbegenadigden levensgang.

4

Tot die als op vredefeesten praeludeerende schepping van zijn treur*spel* in '37 ware Vondel nooit gekomen zonder zijn hartstochtelijk met het openbaar leven om-vrede-vechtende stuk van '25, het rouw-*treur*spel *Palamedes*.

Deze Vondelsche tooneelreproduktie naar de bloedige uitvoering van dat 'Lands-treurspel', - waarvan ons nationaal cultuur- en eerbesef in

1919 de driehonderdste verjaring wel mocht gedenken met minstens twee monumenten voor Oldenbarnevelt: één in de Residentie, te schenken door Oranje's Huis, een tweede in Vondels Stad, te schenken door ‘Hollands goê gemeent’, en met drie maal honderd *Palamedes*-vertooningen in Noord en Zuid;[1] - heeft als evenement in onze beschavingsgeschiedenis reddende beteekenis voor onze volkseer.

Ons roemrijkst verleden is belang*hebbend* bij Vondels belang*stelling* in den cultuurkamp, dien Oldenbarnevelt voerde. Omdat hij meer was dan een kritisch-denkend, edel-voelend toeschouwer tot de dingen van zijn dag: hij was niet enkel *van* zijn tijd, hij *was* zijn groote tijd voor *zijn* deel, gelijk de Driemannen het waren voor het hunne. In het maatschappelijk leven hen volgend op een afstand, was hij op het gebied van z i j n genie de eenig groote vertegenwoordiger van zijn volk. Dáár had hij op Hooft en De Groot vóór het *tragisch* zien der Praedestinatie-conflicten; daar had hij op al zijn kunstmakkers: napleitende als Coster, zwijgende als de Drost, vóór, dat hij in staat was met Schoonheids wapenen een geestelijke contra-executie te stellen, waarvan bij het verste nageslacht de naam van Maurits niet opkomen zou en waarbij Oldenbarnevelt's gedachtenis zou rijzen in stilte eeuwig beweend.

‘Het gemeene beste is niet weinig gehouden in de geschiedschrijvers, poëten, en redenaars, die de beroemde helden hebben onsterfelijk gemaakt door hunne geschriften, zonder dewelke zoo vermaarde en loffelijke daden met den grave en eene eeuwige vergetelheid zouden overstelpt blijven’.

Deze gedachte uit de voorrede van *Palamedes* is in eenigszins gewijzigde formuleering ook waar voor het Nederlandsche ‘gemeene beste’ en zijn poëet Vondel, die aan onbevangen geschiedschrijvers der toekomst zijn hardste woord zou leenen tot hun laatste. In zijn *Geschiedenis van het Nederlandsche Volk* teekent prof. Blok bij Maurits' overlijden aan:

1) Dit werd geschreven in den tijd, dat stukken van Vondel of van andere Meesters met glans honderd opvoeringen haalden bij Royaards. Hoe heel anders, hoe triest stond het in 1919, 't eerste na-oorlogsjaar, met ons tooneel geschapen! Een Vondel-voordracht voor den ledenkring van den ‘Larenschen Kunsthandel’, waartoe de leider, de veelzijdige letterkundige N. van Harpen, mij had uitgenoodigd, eindigde met twijfelende vragen: ‘Dames en Heeren! We schrijven thans *negentien honderd negentien*. De dag dat “'s Lands Treurspel” ging, de sterfdatum van Oldenbarnevelt, is 13 Mei. Zullen we het beleven, dat Nederland naast een der donkerste bladzijden van zijn cultuurgeschiedenis na drie eeuwen een glorieuze rehabilitatie gaat stellen, die twee onzer nationale Europeeërs, Oldenbarnevelt en Vondel, gelijkelijk huldigt? Zal men onzen verdienstelijksten literatuur-docent en voortreffelijksten Vondel-vertolker, Willem Royaards, uitnoodigen en in staat stellen tot een jubilé-voorstelling van den *Palamedes?*’...
Op deze vragen heeft ‘de ongunst der tijden’ haar ongewenschte antwoord gegeven. Men heeft Royaards niet de gelegenheid geboden het stuk ten tooneele te brengen. Eerst tien jaar later - helaas, na Royaards' heengaan! - heeft de *Palamedes* zijn eerste moderne creatie beleefd, dank zij PAUL HUF; onder zijn regie werd het drama den 3^{den} Juni van het Vondel-gedenkjaar 1929 opgevoerd in den Stadsschouwburg door de Katholieke Studentenvereeniging *Sanctus Thomas Aquinas*.

‘Het ongeregelde levensgedrag van den grooten veldheer is niet *de donkerste vlek, die op zijne nagedachtenis rust. Veel donkerder is die, welke zijne onverzoenlijke hardheid tegenover Oldenbarnevelt op zijn karakter heeft geworpen, een zedelijke en politieke fout tevens, die voor zijn Huis en zijn land de schromelijkste gevolgen heeft gehad*. Zelfs de onwaardeerbare verdiensten die hij den lande heeft bewezen, in de jaren van schitterenden glans, die hij heeft beleefd, zelfs de welverdiende roem zijner krijgsdaden *heeft deze vlek niet kunnen uitwisschen, heeft, zooals Vondel zingt, ‘de wellen van dien moord’ niet kunnen ‘stoppen’....* (Blok IV blz. 262).

‘Het eindoordeel over de twisten van het Bestand moet zijn’, - volgens denzelfden schrijver - ‘dat beide partijen, door de omstandigheden gedrongen, hoogst laakbare handelingen hebben gepleegd, maar dat de bovendrijvende partij de grootste schuld op zich heeft geladen door het bedrijven *van een gerechtelijken moord op den grooten tegenstander - een gerechtelijken moord, zooals ook Macaulay, Motley en Fruin de gruwelijke executie op den 13den Mei 1619 met volle recht hebben genoemd*’ (Blok IV blz. 203 en 204).

Het Vondel-vers in Blok's eindoordeel over Maurits is ontleend aan het hekeldicht op Oldenbarnevelt's rechters, grootendeels zijn verbitterdste persoonlijke vijanden: *Geuse Vesper of Sieken-Troost Voor de Vierentwintigh* (zie Dl. 3, blz. 339).

Uit dit hekeldicht, samengepersten inhoud van den *Palamedes,* haalt Prof. Blok drie andere verzen aan in zijn zoo gewetensvolle beschrijving van Oldenbarnevelt's verhoor, geschied onder omstandigheden die als zoovele rechtsmoorden waren op zich zelf.

De Leidsche hoogleeraar zegt daar: ‘En toch: de gezanten hadden onbetwistbaar gelijk met de bewering, dat er geen bewijs gevonden was voor de zware aanklacht van landverraad. Wat men in dit opzicht kon verkrijgen, was weinig meer dan een zekere algemeene verklaring van twee Utrechtsche heeren, die beweerden een aanhanger van den Advocaat “in zekere herberg” in Augustus 1618 te hebben hooren zeggen, “dat hij van goeder hand uit de voornaamsten van Holland verstaan” had, dat de Staten den Prins wel zouden bedwingen door het aannemen van soldaten, die in eenige plaatsen zouden worden gelegd, waarna men hem dreigen zou, als hij niet toegaf, “met den Aartshertoge van Oostenrijk te verdragen”.

Behalve dezen zwakken grond was er nog een getuigenis van den voormaligen Utrechtschen burgemeester Berck, dat Oldenbarnevelt vóór het Bestand tijdens de eerste geheime onderhandelingen met Cruwel zich uitgelaten had, dat het beste middel om uit den oorlog te geraken, gelegen was in onderwerping aan het huis van Bourgondië, dat “deze landen niet qualijk en had geregeert” en zijne dienaars en vrienden goed placht te beloonen, terwijl ook het verschil van religie zoo groot niet was als het wel scheen.

Maar de Advocaat zoo wel als Uittenbogaert, die evenzoo door Berck was beschuldigd, wierpen deze beschuldigingen van zich af en wezen op Berck's haat tegen hen. Eindelijk *bracht de oude griffier Aerssens, de vader van Oldenbarnevelt's doodsvijand, de beschuldiging tegen hem in, dat hij tijdens de onderhandelingen met Pater Neijen en Cruwel zonderling gesproken had over de toen door den vijand aan hen beiden en aan andere heeren aangeboden geschenken en dat hij die blijkbaar gaarne had willen aannemen, terwijl men meende te weten dat hij eenmaal 14000 gulden in "Spaense pistoletten" had betaald voor zijn zoon*.

De Advocaat wierp ook deze beschuldiging met verontwaardiging van zich. Er werd dan ook later bij het nauwkeurig onderzoek van zijne papieren, waarnaar men tijdens het proces niet eens had omgekeken, *niets gevonden, wat naar "de pistoletten van 't verraad" zweemde, een feit, waarop niet genoeg de aandacht kan worden gevestigd*.

En toch moest de Advocaat veroordeeld worden. Is het wonder, dat zijne belagers zelfs aan de pijnbank hebben gedacht?' (Blok IV, 195 en 196).
In zijn *Land van Rembrandt*, licht Busken Huet, slecht kenner van Vondel-*geschiedenis* evenzeer als van Vondel-*verzen*, zijn meening, 'dat de tijdgenooten, onbekend met de stukken van het proces,.... meer dan eens van de grieven tegen den Advocaat eene karikatuur gemaakt hebben,' - toe met de volgende beterwetendheid: 'De *pistoletten van het verraad* worden in de akte van beschuldiging niet genoemd'....

Zoo zou de 'moderne' Huet van den geschiedkundig-*zienden* tijdgenoot Vondel een historischen simpelaard maken.

Een laatste aanhaling uit Blok over de omstandigheden, waarvan ten slotte het moordvonnis afhing over den grijzen vader des vaderlands:

'Ook de pogingen der Prinses-Weduwe Louise de Coligny om haren stiefzoon (Prins Maurits) te vermurwen, nog in Maart op raad van Willem Lodewijk (den Frieschen Stadhouder van het Fransche compliment: zie boven) en Anthonis Duyck in het werk gesteld, mochten niet baten. Het eenige waartoe men den prins kon brengen was, dat hij bereid was genade te verleenen, wanneer die genade door den Advocaat of zijne kinderen werd gevraagd. Maar dit was van den eerste, die zijn onschuld volhield, nooit te wachten, en ook zijne kinderen weigerden daarmede de schuld huns vaders te erkennen, gelijk ook zijne vrouw en verdere betrekkingen dezen weg niet wilden inslaan; zij vroegen alleen billijke behandeling en recht, richtten lange en dringende vertoogen in dezen zin tot de rechters en ontzagen zich niet om ten teeken van hunne blijde verwachtingen op 1 Mei den meiboom voor hun huis te planten en het volksfeest mede te vieren. *Deze houding ergerde den Prins ten zeerste en niet minder de rechters*. De geruchten van remontstrantsche oproeren, van aanslagen op 's Prinsen

leven verbitterden de stemming nog meer. Toch aarzelden de rechters het doodvonnis, door 's Advocaats hevigste vijanden *als straf voor het beweerde landverraad* en voor Oldenbarnevelt's optreden te Utrecht gewild, uit te spreken. Met name wees een hunner, de raadsheer Junius, (Nestor in *Palamedes*) op het daarmede te bedrijven onrecht; *en de meerderheid was in den beginne huiverig om tot dit uiterste te gaan*. Men zocht een tusschenweg, een soort van voorwaardelijke veroordeeling, uit te voeren alleen in geval van nieuwe woelingen der gevallen partij. *De tartende houding der familie van den Advocaat bracht ten slotte de aarzelenden tot eene beslissing: bij meerderheid van stemmen werd over den Advocaat het doodvonnis uitgesproken*'. (Blok, IV, 197).

Als dit klein brokje Nederlandsche Goudeneeuw-geschiedenis onontkenbaar iets heeft van beschaafd gestelde schandaalliteratuur, dan is dat waarlijk niet te wijten aan gemis van Vaderland-en-Oranje-lievendheid bij den om het tegendeel bekenden Leidschen hoogleeraar; de zonder tranen van ergenis nauwlijks in te denken feitlijkheden zijn eenvoudig wetenschappelijk niet te omschrijven op gematigder toon. Iets zedelijk leelijkers en monsterachtigers heeft de geschiedenis onzer natie nergens te boeken dan de houding van dien Nassauer en van zulke rechters. Noem die houding: onchristelijk, onmenschelijk, laaghartig, gij zegt onmogelijk te veel: ze is van alles wat leelijk is. Dat demonisch leelijke heeft Vondels ziel aangedaan als met physieke pijn en levenslang geschrijnd: nooit heeft hij berouw gehad over den zedelijken genadeslag, dien de kunst van zijn schoone wraak heeft toegebracht aan Oldenbarnevelt's moordenaars.

In hetzelfde jaar 1884 verschenen Busken Huet's *Land van Rembrandt* en Mr. J.C. Nabers *Calvinist of Libertijnsch*. Mij komt het voor, dat Naber's wetenschappelijke rijk-gedocumenteerde 'vaderlandsche geschiedenis'-studie zijdelings meer bijdraagt dan Huet's geniaal 'cultuurhistorisch' journalistenwerk om den wensch tot werkelijkheid te brengen, dien Bakhuyzen van den Brink had uitgesproken aan het slot van zijn baanbrekend opstel: *Vondel met Roskam en Rommelpot,* den wensch: 'Ware het oogenblik tot onpartijdig oordeelen over Vondel's tijd reeds aangebroken!'

Toch heeft Huet in zijn Oldenbarnevelt-bespreking een t h e o l o g i s c h e bijzonderheid naar voren gebracht, die men bij Naber bekend, maar niet met den gewenschten nadruk behandeld vindt.

Die bijzonderheid is deze:

'Oldenbarnevelt is door de groote meerderheid zijner land- en tijdgenooten een godloochenaar genoemd, een libertijn, een vrijdenker. Doch lees in zijn *Remonstrantie* de bepaling welke hij van de p r a e d e s t i n a t i e geeft; in zijn jeugd door hem onderworpen aan het oordeel van regtzinnige Heidelbergsche theologen, verhaalt hij, en aan welke hij op zijn ouden dag plegtig

betuigt levenslang getrouw gebleven te zijn. In den tegenwoordigen tijd kunnen alleen godgeleerden van beroep, zoo fijn is het onderscheid, uitmaken in hoever Oldenbarnevelt omtrent dit dogme regtzinnig was of niet'. Aldus Huet.

Oldenbarnevelt's praedestinatie-belijdenis nu hield in: 'Dat een goed Christen moet gelooven, dat hij door Gods genade en om de voldoening onzes Heilands en Zaligmakers Jezus Christus voor zijne zonden, gepredestineerd is om zalig te wezen; en dat hij dat geloof, daardoor hij vast gelooft dat zijne zaligheid is gefondeerd alleen op Gods genade en de verdienste onzes Zaligmakers Jezus Christus, heeft door dezelfde genade Gods; en of hij in groote zonden mocht komen te vervallen, dat zijne vaste hoop en vertrouwen moet wezen, dat God de Heere hem daarin niet zal laten volharden, maar, om genade biddende, hem genadelijk zal bekeeren, tot berouw brengen, en uiterlijk in 't geloof ten einde zijns levens doen volharden zou'.

Twee Heidelbergsche professoren der theologie hadden hem in dit geloof waarin hij 'verhoopte te leven en te sterven' gesterkt, zeggende: 'dat hij zich daarmede wel mocht gerust houden, *zonder dat stuk verder te onderzoeken*'. Het was in *dit verband*, dat hij voor het overige zich in zijn 'Remonstrantie' voorstelde, als 'hebbende gepracticeerd een spreuk, achtergelaten bij mijn overgrootvader, inhoudende: *Nil scire tutissima fides:* niet te weten is het veiligst geloof".

Een pamflettist, wiens geest heeft voorgezeten in de 'bastaard-vierschaar', hekelde Oldenbarnevelt op grond van deze Latijnsche lijfspreuk als een volslagen godloochenaar.

De beroemde katholieke Fransche kerkvorst Bossuet zou zich eenige jaren later uitlaten in even 'godloochenenden'(!) geest, waar hij in zijn *Traité de la Concupiscence* schreef: 'Quand on se jette dans l'abîme, on y périt. Combien ont trouvé leur perte dans la trop grande méditation des secrets de la prédestination et de la grâce! Il en faut savoir autant qu'il est nécessaire pour bien prier et s'humilier véritablement, c'est-à-dire qu'il faut savoir que tout le bien vient de Dieu, et tout le mal de nous seuls. Que sert de rechercher curieusement les moyens de concilier notre liberté avec les décrets de Dieu? N'est-ce pas assez de savoir que Dieu qui l'a faite, la sait mouvoir et la conduire à ses fins cachées sans la détruire?.,.. Cette vie est le temps de croire, comme la vie future est le temps de voir; c'est tout savoir, dit un Père, que de ne rien savoir davantage: *Nil ultra scrire, omnia scire est*'[1)].

1) 'Wanneer men zich in den afgrond stort, komt men erin om. Hoevelen hebben hun verderf gevonden in een te hoog bespiegelen der geheimen van de praedestinatie en de genade! Zooveel behoort men ervan te weten als noodig is om goed te bidden en zich waarachtig te verootmoedigen, met andere woorden: men behoort te weten, dat alle goed van God komt en alle kwaad van ons alleen. Waartoe dient het nieuwsgieriglijk te vorschen naar middelen om onze vrijheid met de raadsbesluiten Gods te rijmen? Is het niet voldoende te weten, dat God, die haar geschapen heeft, haar weet te bewegen en te leiden naar Zijn verborgen doeleinden zonder haar te vernietigen?.... Dit leven is de tijd van gelooven, gelijk het toekomstige leven de tijd is van schouwen; *Niets méér weten, is alles weten*", zegt een Kerkvader'.

Zoo mis als Busken Huet deed met de ‘pistoletten van 't verraad’ te verduisteren, zoo wèl deed hij met Oldenbarnevelt's - laat het zijn meer katholiek dan Calvijnsch getint - maar in elk geval leerstellig-godsdienstig Praedestinatie-geloof in het licht te stellen. Mr. Naber daarentegen wekt bij het gros zijner lezers het misverstand, dat de ‘Libertijn’ Oldenbarnevelt een sceptisch en anti-confessioneel Liberaal in modernen zin moet zijn geweest, waar hij op bladzij 15 van zijn overigens boven mijn lof verheven scherpzinnige studie, Oldenbarnevelt's Latijnsche spreuk vertaalt in het volgend verband:

‘Daarbij (bij de Roomschen, Lutheranen, Mennonieten, David Joristen) kwamen (als tegenstanders der Calvinisten) de Libertijnen, lieden ‘zonder religie’, die nauw eens in de tien of twintig jaar ter kerk gingen, in wier oog alle secten en opiniën eveneens waren, daar, zoo zij meenden, ‘*onwetendheid de basis van het geloof was*’ .... Hier verwijst Naber naar een der plaatsen in de *Remonstrantie* van den Advocaat, boven aangehaald, en hij doet het een tweede maal in geheel ander verband op bladzij 78 met een noot achter het woord ‘vinden’ in dezen zin: ‘Veeleer in dit onvoorwaardelijk autoriteitsprincipe dan in zijn afkeer van het dogma der Calvinisten, waarin hij zich trouwens nimmer heeft kunnen vinden, is de sleutel van Oldenbarnevelts optreden in de kerkelijke zwarigheden gelegen’.

Het is van uitnemend belang hier scherp te onderscheiden, en ook aan de *theologie* van het groote leeken-driemanschap haar deel te laten in hun rol[1)], want met hoeveel uitloopers ook, de kerkelijk-politieke twisten, die met ‘'s Lands treurspel’ hun meest tragische hoogte bereiken, hebben zich bewogen om een *dogma;* het leerstuk der Voorbeschikking, gelijk de Calvinisten het dreven tegen de geloofsovertuiging van alle andere confessioneele Christenen met al de ‘hartstochtelijke onmenschelijkheid’, waartoe cultuurhistorisch die Godstheorie leiden moest.

Hoe weinig hebben de Heidelbergsche professoren Bocquinus en Zanchius, die met den juridischen student Oldenbarnevelt geruststellend over de Praedestinatie spraken, kunnen vermoeden, dat een Heidelbergsch hooggeleerde van de twintigste eeuw[2)] zou moeten vaststellen: Der Kulturkampf, den Oldenbarnevelt führte, zerschellte an ihm’ als eerst

1) De ‘Memoriën en Adviezen’ van Hooft, typeerend voor het politiek-en-theologischgemengd karakter hunner beginselen en motieven, bewijzen tevens, dat die gemengdheden werkelijk en waarachtig *leefden* in hun binnenste.
2) Weber in zijn studie over ‘Die protestantische Ethik und der “Geist” des Kapitalismus’, gepubliceerd in *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 1905.

bewijs voor de ‘Bedeutung, welche jenem Dogma[1] nach seinem kulturgeschichtlichen Wirkungen zuzumessen ist’.

Inderdaad, Hooft mocht herhaaldelijk in den Amsterdamschen raad en De Groot ook eenmaal als Oldenbarnevelt's en der zijnen tolk voor dezelfde vroedschap het grootste gelijk van de wereld hebben met de wijsheid dat het zuiver godsdienstig zielenleven weinig belang kòn hebben bij de theoretisch-theologische kwesties der voorwaardelijke(Oldenbarneveltsche) òf volstrekte (Calvinistische) Praedestinatie - al langer hoe duidelijker zou hun vermoeden door de geschiedenis worden bevestigd, dat de politieke hartstocht, die onder en achter het dogma opereerde, het onvruchtbaar academisch getwist zou doen ontaarden in tweeërlei wezenlijk en niet gradueel verschillende levensverhoudingen, die niet uiteen maar tegen elkander op liepen. De Praedestinatie in het bijzonder en in het openbaar leven van Oldenbarnevelt *gezien* naar haar ‘kulturgeschichtlichen Wirkungen’ en *gezegd* met één tragisch-gevoeld woordspel - dat heeft Vondels hekeldichtje gedaan, 't welk eindigt met van Barnevelt te getuigen, hoe

> hij, om 't kwaad bloed te koelen
> Storf in 't Gommarist *gevoelen,*
> In 't *gevoelen* van een swaerdt
> Dat geen Patriot en spaardt. (Dl. 3, blz. 263).

Dat ‘Gommarist gevoelen’ sloeg op de Praedestinatie-plaatsen in de Remonstrantie van den Advocaat, waar de redelijkste en verdraagzaamste volgelingen van Gomarus feitelijk geen ernstige gewetensbezwaren tegen hebben konden.

De Praedestinatie met haar ‘zwaard’-rol in Maurits' leven had Vondel in 1618, nog vóór het moment van haar hoogste spel, gewogen met zijn spot *Op de Ionghste Hollantsche Transformatie* (Dl. 1, blz. 790).

1) Den theologischen inhoud van het Calvinistische leerstuk beschrijft de Nederl. cultuurhistoricus *Pierson* in zijn *Studiën over Johannes Kalvijn* naar diens eigen *Institutio,* aldus:
‘Wie geacht wil worden een godvreezend man te zijn moet belijden *praedestinationem qua Deus alios in spem vitae adoptat, alios adjudicat aeternae morti* (de voorbeschikking waarbij God de eenen aanneemt tot de verwachting des levens, de anderen doemt tot den eeuwigen dood). Een tweede uitspraak neemt alle dubbelzinnigheid weg: *Praedestinationem vocamus aeternum Dei decretum, quo apud se constitutum habuit, quid de unoquoque homine fieri vellet*’. (Voorbeschikking noemen wij het eeuwige raadsbesluit Gods, waardoor Hij bij zich zelven vastgesteld houdt, wat Hij van iederen mensch wil geworden zien).
Het is dus een voorbeschikking in den vollen zin des woords, een bepalen door God van hetgeen Hij zelf met elken mensch, niet eenvoudig een voorzien van hetgeen de mensch zelf, doen zal. De mensch wordt geschapen met een onherroepelijke bestemming; dood of leven.... Voor Gods keus, voor Zijn aannemen althans, is hoegenaamd geen grond aan te geven, dan Gods vrijmachtig welbehagen. Men wordt niet uitverkoren, omdat men reinen en heilig zal zijn in dit aardsche leven, maar men moet dit zijn omdat men uitverkoren werd.... Alles hangt alleen af van Gods ‘placitum’, (‘bon plaisir’, gelijk een beroemde Fransche vertaling der *Institutio* heeft), dus van goddelijke willekeur’ (blz. 181).

Op de spotprent uit het Revolutiejaar, waarvan dit eerste Vondelsche hekeldichtje de volmaakte reproductie in verzen is, maakt ‘mijn Heer de Prins’ het potsierlijkst figuur, zooals hij daar met brute bazigheid den dóórslag geniet, dien zijn zwaard aan de schaal geeft, waarop Calvijns *Institutio* staat. In de richting van Maurits' blik, ziet de open hal uit op de Neude te Utrecht, waar de Waardgelders worden afgedankt; - het gewapend begin der omwenteling.

Of de teekenaar den dichter, dan of de dichter den teekenaar heeft gezocht, is niet bekend; maar wat *is* die diaken van de on- en afzijdige Waterlandsche gemeente al dadelijk ‘bij’ en *up-to-date* met zijn kijk op de Praedestinatietwisten, en wat is zijn houding hoog, - dreigend-hoog voor het geval de kerkelijke komedie zou verkeeren in een politieke tragedie, voor het geval, dat dit ‘risum teneatis’ zou veranderen in een ‘fletum teneatis’!

Maurits' zwaard bewerkt dien overgang in enkele maanden: 's Lands Treurspel gáát den 13den van Bloeimaand volgend jaar.

Palamedes (vs. 1920-1930) beschrijft het toeschouwend publiek:

> Een yeder heeft syn wit: dees draeght sich stil, en koel
> In 't wereldlyck beloop, noch' weet wat hy sal wenschen,
> En om te kycken volght slechts 't spoor van andre menschen:
> Die braeckt syn' gal, en scharpt syn tong gelyck een pyl,
> En bootst in 't spreken na den priesterlycken styl,[1)]
> En scheld, en is vol viers, en groeyt in 's naesten schennis,
> En word al heel bereen van yver sonder kennis,
> En dorst na'et edel bloed: een ander ruym soo flaeu
> In tegenyveren, uyt vreese van het graeu,
> Sigh intoomt, en met rou het treurspel komt bekycken,
> En 't voorspel tot bederf der Europeesche rycken. (zie Dl. 2, blz. 732).

Dat is het pupliek, geteekend door een geniaal menschenkenner: partijen en buitenstaanders, het Nederlandsche volk.

> *Een eenigh swyger weegt de wereld in een' schael.*

Zoo luidt het volgende vers. Die zwijger is Vondel.
Blijven zwijgen wilde Vondel en moest hij, zijn geestelijke krachten wikken en wegen, eer zijn zelfbesef bewust genoeg was, en totdat hij het groote overwicht voelde van zijn wezen: cultuur-persoonlijkheid, poëet, waaraan het gemeenebest niet weinig was gehouden.

Eerst dan weegt de revolutionnaire dichter-soeverein in de open hal van *zijn* Treurspel ten aanschouwen van tijdgenoot en nageslacht het treurspelig zwaard, dat het beschreielijk oude hoofd afsloeg van den grooten Landsvader....
Dan daalt wèl diep, gedekt door Vondels gouden wapen en haast zonder zedelijk tegenwicht aan 's Prinsen zijde, de roemzware schaal van den be-

1) de fanatische dweperstaal der Praedestinatie-predikanten.

doelde in den aanhef van *Palamedes'* voorrede: ‘Die tot staet en ampten beroepen wezende, yvert voor 't gemeen beste, set goed en bloed inde weegschael om het gemeen beste’.

Het zwaard van den *tweeden* Oranje, in 1609 door den dichter herdacht als rusten mogend ‘geschaard van 't veel doorkerven’ en in de eerstvolgende Bestandsjaren meer dan eens door hem gevierd, argeloos of idealistisch als hij het beschouwde in dienst eener nationale ‘Israël’-idee met een Nederlandschen Mozes als den *eersten* Oranje, - hoe moest Vondel het wantrouwen en verwenschen, toen de ‘stalen kling’ al luider geruisch maakte en al duidelijker zich leenen liet tot de hybridische rol van het Jehu- of Gideonzwaard in den onnationalen ‘Israël’-waan der Praedestinatie-drijvers, die alle andersdenkende Christen-patriotten voor Kanaänieters scholden. Een man van onvroom leven en geringen godsdiensternst zich zóó aan de zijde en aan het hoofd te zien stellen van die Israëlizeerenden ‘op de basis van 't eeuwig leerstuk’, - geen tragikomischer verschijnsel, geen politieke zonde meer vloekend tegen den geest van het Christendom en minder vergeeflijk uit haren aard, was er denkbaar voor Vondel.

Er is hier voor den modernen beschouwer van ons nationaal verleden slechts ééne lichtzijde, die niet evengoed voor Vondel waarneembaar was als voor ons, en dat is deze: het treurspelig zwaard van den onridderlijksten Nassauer heeft Hollands princelijksten Poëet geslagen tot ridder der tragische Muze; waardigheid waarvoor gebóren en geroepen hij gebleken was al met zijn eersteling, maar waartoe het inwendig *Palamedes*-procédé[1] hem om zoo te spreken in zielkundigen zin heeft hèrdoopt.

‘L'orage d'un sanglant eschaffaut’, over de zalige ondenkbaarheid waarvan de *Pascha*-jeugd van den Doopsgezinden en Vergiliaanschen man des vredes schoon droomen gehad had, was met den schavotmoord van 13 Mei 1619 verbijsterend over zijn levensopgang gevaren en had hem tegen den grond geslagen, brandend gewond in zijn ziel.

Psychische verslagenheid die samentrof met physieke neerslachtigheid en al jaren durend lichaamslijden.

‘Mijd het’, vermaande in zijn binnenste de stem der gemeente; ‘wreek het’, rebelleerde zijn persoonlijkheid; ‘bedenk u’, leerde het optreden van Hooft; ‘beheersch u’, waarschuwde zijn ziekte.

Is het wonder dat het den armen dichter te benauwd wordt, dat we hem nog in hetzelfde jaar van zijn *Hiervsalem*-opdracht het diakenschap bij de Doopsgezinden neerleggen zien en dat we hem het volgend jaar in een tot God om uitkomst verzuchtend noodgebed hooren klagen:

1) Procédé, dat àf was natuurlijk toen het proces begon, het proces, waarbij het *jus de non evocando*, door Hooft aan Maurits voorgehouden bij de Amsterdamsche wetsverzetting, den dichter maar ternauwernood redde van het Haagsche schavot.

Als ick de Swaluw sie geherbergt aen de Gevel
Van 't overlenend huys, ô die van d'aertsche nevel,
Ontslagen spreeck ik dan, mocht nestlen daer 't gestarnt,
Daer 't gout in 't blau Torkoys soo flonckerende barnt. (Dl. 2, blz. 409).

Zoo bindt in den eersten tijd na '19 zoowel innerlijke als uiterlijke onmacht de vrije vlucht van zijn geest.

Het was de toon van zijn eigen wezen, die in het *Pascha* (vs. 1415-1422) gezongen had:

Oft schoon t'wildt voghelken met lust
Int korfken tiereliert en fluytert,
En inde traly twijl het tjuytert
Verdient tghekochte zaedt gherust,
T'zou liever inde tacxkens schieten,
En klieven met syn vlercxkens locht
Den blauwen Hemel, zoo het mocht
Slechts magher synen kost ghenieten.(Dl. 1, blz. 233).

Die melodieuze natuurstem, zoo mat klinkend in '21, zal in '32 een ander geluid zijn:

't Wild vogelkijn dat singt, daar 't onbeknipt is:
Al d'ope lucht is mijn;
Noch steent het, om te sijn
By 't lieve nestje, daar het uitgekipt is.
Ick meed: *hoewel mijn blyde geest vaart speulen,*
Daar draaiboom sluit nocht heck;
Een heimelicke treck
Verleit het hart naar mijn geboortstad Keulen. (Dl. 3, blz. 377).

Maar het Vondelsch-muzikale en visionnair-spelende van die gestileerde en goudeneeuwsch-gestèmde stem, die zich nog aldoor vervolmaken zou tot aan de verbeelding van *Lucifer* en voor het laatst zich ophalen tot weinig daar beneden in *Noah's* zwanezang, - hij was ze in beginsel al meester vijf jaren vóór zijn *Olyftack*.

Toen zijn genie en zijn zelfcultuur hem zóó ondeerbaar boven menschen en dingen hadden en hielden geheven, dat kort na *Palamedes* de *Geboortklock* volgen kon; dat zijn vloek den eenen Nassauer uit- en zijn zegen den anderen inluidde met evenschoonen hekel en jubel.

Toen de vreugd zijner fantazie om het pasgeboren Prinsenkind opwoog tegen zijn leed om den grijzen Martelaar-van-staat, en de Nederlandsche Vergiliaan een *Pollio*-lied zong, waarbij het geboortedicht van den goddelijken Mantuaan zelven niet halen mocht.

Toen de wond-voor-het-leven, aan Vondels ziel geslagen door ‘'s Lands Treurspel’ slechts nu en dan rauwe en heete pijn deed en zich al meer heelde tot een stigma, waaraan tot aan 's Dichters dood zijn belustheid op treurtooneelen haar kracht en gloed zou ontvonken.

Derde gedeelte

Gysbreght van Aemstel

‘*De krijgh ziet heiligh noch onheiligh aen:*
Wat kan er tegens staen!’

Het Voorspel van den *Gysbreght*, dat aan Amsterdam's regeering beduiden wil, van welk voornaam een wereldburgerschap zoo'n klassiek schouwburggebouw het triomfante teeken is en hoe de ‘keizerlijke’ Stede in haar wassende kracht en cultuur herinnert aan Augustus' gouden eeuw en dezer lofzanger Virgilius, - dat Voorspel, vol vernuft en vol namen, uit Virgilius' *Aenëis* en Vondels *Gysbreght* naast elkander gesteld, en toch zoo'n zuiver en zangerig lied, - eindigt met een voorspelling van nog grooter grootheid, als 't eenmaal vreê mag zijn voor Stad en Land en voor Europa.

Zoo eens de vreê ons scheeprijck Y bestrael,
En 't oorlooghs onweer rust van ruisschen,
Kiest gans Euroop dees stad tot Amirael:
En 'k zie eer lang ons zilvre kruissen
Bezaeit met goud van starren eerst ontdeckt,
En 't wapen, tot een hemelsch teecken,
Om hoogh, van mist noch aerdschen damp bevleckt,
Den zeeheld hart en moed in spreecken,
Daer hy, beducht door 't gieren van de naeld,
In d'yszee drijft en dwaelt. (Dl. 3 blz. 524).

En als op dat voorspel, toegezongen aan ‘al 't Raedhuis’, nog een bijzondere toewijding volgt aan Nikolaes van Kampen, den raadsheer-bouwmeester, die in den schouwburg zijn eigen werkstuk inwijdt, dan zinspeelt Vondel kunstig op de gelukkige krijgsbedrijven van Frederik Hendrik, die wel oorlog voert maar ‘op z'n goudeneeuwsch’, dat is òm den vrede, in den geest der Amsterdamsche Burger-váderen, ‘die het geméén beste boven hun eigen behartigen, en geenen oorloogh prijzen, dan die om vreede gevoert word’, gelijk hij hun bijvalt in de proza-opdracht van het spel aan Hugo de Groot.

Bepaaldelijk doelt de dichter op de berenning van Breda, door den Stedendwinger ondernomen op den 20sten Juli 1637, toen de Schouwburgbouwer bezig was aan zijn werk-des-vredes. En herinnerend, hoe wijlen Spinola, de Spaansche veldheer, indertijd evenveel máánden als onze Stadhouder wéken behoefde voor het nemen dier vesting, roemt zijn vers:

Wy bootzen 't groote Rome na in 't kleen,
Nu KAMPEN bezigh is met bouwen,
En na den hemel vaert met hout en steen.
Geschut noch donders van kortouwen

Versteuren hem, terwijle Spinola
Van boven ziet zijn maenden krimpen
In 's Princen weecken, en hoort in Breda
Ons kort, zijn lang belegh beschimpen.
De bouwkunst bloeit in 't midden van 't gevecht,
En opent schouwburgh en tooneelen:
Daer strijckt de grijze Raed het voorhoofd slecht, (*slecht:* glad).
En word door droeve en blijde speelen
Verquickt: daer groeit ons Amsterdamsche jeughd,
Die in haer schick den bouwheer prijzen:
Zoo dat zijn naem, op 't schatren van haer vreughd,
Tot in den boogh om hoogh koomt rijzen,
En stuit 'er op, en barst ten venstren uit.
Pompejus zou zijn eer benijden,
En Scaurus zelf, vernamen zy 't geluid,
Dat, na'et verloop der eerste tijden,
Hun faem verdooft; mits 't oude Rome vlack
Ter aerde plofte met zijn wallen,
En 't ijsselijck gevaerte kreegh een' krack,
In puin begraeven of vervallen.
De krijgh ziet heiligh noch onheiligh aen:
Wat kan 'er tegens staen? (Dl. 3, blz. 526)

Amsterdam is Rome ‘in 't kleen’; wint Van Kampen het dan van Pompejus en Scaurus? Ja, inzoover zijn werk daar staat en het hunne viel voor 't geweld waar niets tegens staan kan....

Hoor die twee slotverzen met hun diepen, droeven klank in plotseling contrast met het glorieerend begin en het jubelend vervolg; beschouw ze als het motto van het inwijdings-treurspel zelf en verwacht, dat de grondtoon der *Gysbreght*-muziek de heiligheid zal zingen van den vrede.

Begrijp, dat de dichter met tragedische bedoeling den Kerstnacht koos voor Aemstel's val en in dien gewijden nacht dat allerheiligst uur van ‘Gods geboorte’ (*vs. 444*), *het uur der menschwording van den Goddelijken Vredevorst*.

Gysbreght van Aemstel, het vrome Stedespel van '37, is de als gewijde voorzang op het vroolijk Landspel van '47: zijn *Leeuwendalers* op den vrede van Munster.

‘*De kersnacht lagh in stucken*’

Vondels *Gysbreght* is een wonder van zien-en-scheppen: de verhollandsching en dramatiseering immers in één tafereel van twee zoo òn-eene cultuursferen als oud-Romeinsche epiek en middeleeuwsch-Roomsche liturgie.

Het treurspel verheerlijkt het vredelievend bestaan en beweent de barbaarsche verwoesting van eene gemeenschap, wier openbaar en bijzonder leven gelouterd en gedragen wordt door een tot arbeid en gebed, tot strijden en lijden heroïsch bezielend Christus-geloof.

Het bezingt een aloude Stad met een aloude Liturgie, een geloof en een eeredienst, bij wier mysteriën vroom-dappere mannen en teeder-sterke vrouwen de rol hunner roeping leerden spelen op 's levens tooneel, hun

binnenste vervuld van gemeenzaamheid met het eeuwige en van verheugdheid met elken nieuwen morgen, samenlevend allen in gewijde of wereldsche maatschap.

Mysterievol treft telkens in deze Kersttragedie tusschen de hartstochtelijkbewogen treurbedrijven, het uiterlijk rustig optreden der uit hooger sfeer ingrijpende Reijen met hun triomfeerende of weeklagende menschelijkheid, met hun kinderlijke aanbidding en heldhaftige Godgelatenheid. Hun stand tusschen het beweeglijk-gebeurende zelf lijkt wel een symbool van ideaal-gezien middeleeuwsch leven.

Hoe onvergelijkelijk veel hooger kunst is dit 'Amsterdam verwoest' van 1637 dan *Hiervsalem Verwoest* van 17 jaren vroeger!

Toen liet Vondel het cultuurvolk van den Jordaan tegenover het cultuurvolk van den Tiber vertegenwoordigen door een hoofdrol, die 'D e d o c h t e r S i o n' heette, een zielkundig-onbeholpen tooneelfiguur echter, want te veel persoon om personificatie en te veel type om individu te schijnen.

In zijn 'Amsterdam verwoest' zoekt hij voor deze 'dochter Sion' geen zusterfiguur in eene Stedemaagd of ander allegorisch schepsel; maar Amsterdamsche Maagden, Edelingen, Klarissen en Burgzaten zijn de vier namen en vier stemmen van de ziel der Stad, van de geestelijke persoonlijkheid der Gemeente, die in den *Gysbreght*, schoon ongenoemd onder de personagiën, voor het binnengezicht en -gehoor van den modernen lezer of toeschouwer de tragisch-ontroerende hoofdrol speelt, zooals ridder Gysbreght de hoofdpersoon is van het treurig historisch-romantisch gebeuren.

Evenmin als de hoofdpersoon in *Palamedes of Vermoorde Onnoozelheid* van 1625, is de vervolgde onschuld, die in 1637 Gysbreght van Aemstel heet, een tragedische figuur.

Palamedes (Oldenbarnevelt) m o c h t dat niet zijn om wille der g e s c h i e d k u n d i g e waarachtigheid waar t o e n alles op aankwam; om z e d e l i j k e zoowel als artistieke overwegingen m o c h t de historisch-romantische hoofdpersoon van het stadsgelegenheidsspel, de ridder van Aemstel, géén middeleeuwsch oorlogsman zijn, maar m o e s t hij optreden als een vader der gemeente, onbelust op krijgsroem en wèl held, maar alleen uit plicht, in nood. Doch klaarder dan in *Palamedes* die ééne Reij, die zoo hartstochtelijk-ònmenschelijk en gemoedloos de godheid van het Noodlot aanbidt:

> *O kraght die niet en syt t'ontvlien!* (Dl. II, blz. 668)

vervullen de vier Reijen van *Gysbreght* hun in tragischen zin àldoend, zij het dan ook niet 'handelend', deel.

Om dien indruk te wekken bij den Vondelsch-gevoeligen toeschouwer heeft de moderne *Gysbreght*-vertooner niets ánders te doen dan - 't a l l e r m o e i l i j k s t e : gewetensvol zich te houden aan de verbeelding van Vondels verzen en aan wat er verwerkelijkt ligt in zijn visionnaire spelenskunst....

Volgen wij nu de r o l der Reijen, in haar stijging, van dat zij inzet, haast dramatisch meespelend, met

Nu stelt het puick van zoete keelen,

tot zij bereikt haar opperst-tragischen, daad- en weerloozen zienerstoon:

Vergun, o God, op zijne bede....

In den noen van den dag, als het klooster de getijden zingt en bidt van Kerst-vigilie, begint het voorbedrijf van het verraad, dat Gysbregh't's waakzaamheid ganschelijk aftrekt van den vijand om ze te keeren tot het Godmenschelijk Vredefeest van middernacht.

Reeds heeft hem de welkome Kerstavondgroet bejegend van vader Willebord; nu valt hem de zingende vreugd der Stad toe, der edele en getrouwe, onschuldig vervolgde als haar ridder zelf; zij zegeviert, maar weet alles Gode dank en prijst haar heer in zijn eigen geest als den gelukkige, die overwinnen mocht zonder slag. God is met ons, Amsterdammers, zingt zij, en geloovend in de verlossende beteekenis van 'Emmanuel', het Goddelijk feestwoord van Kerstnacht, wekt zij de burgerij en haar heer op, om deze aardsche blijdschap te huwen aan die bovenaardsche vreugd:

Nu stelt het puick van zoete keelen,
Om daar gezangen op te speelen,
  Tot lof van God, die op zijn' troon
Gezeten is, zoo hoogh en heerlijck;
Van waer hy zien kon, hoe begeerlijck
  Het Sparen stack na Aemstels kroon.

Als in het tweede bedrijf de vijand zijn eerste heiligschennis heeft bedreven en zelfs de edelaardige Egmond zoo weinig godsdienstig gestemd is, dat hij Gods naam wel noemt, maar niet anders dan in dit slotvers:

God geef, dat u en my dees aenslagh wel geluck,

dan heffen wèl edellijk de Edelingen van Aemstel's Stede een teederen aanbiddingszang aan voor den 'zoeten Jesus'; ter kerke komen zij en knielen 'voor de kleene voeten van 't Kind, waarvoor Herodes vreest'. Alsof de dichter zich geïnspireerd had op een Kerstpreek van Tauler (wat n i e t waarschijnlijk is, maar Plemp kan hem in diens geest hebben voorgelicht), zóó stemt hun ingaan tot den Heiligen Nacht samen met den *Introïtus* van de Nachtmis, waarvan het eerste vers God den Vader opvoert, het Kind begroetend als Zijnen Zoon, en waarvan het tweede vers de wederspannigheid herdenkt van die zich verzetten tegen Zijn heerschappij.

Als uit een voorgevoel van hetgeen gebeuren gaat - zoo dunkt het den hoorder - komt hun slotstrofe op het weerspannigheidsmotief terug.

  Wy edelingen, bly van geest,
Ter kerke gaen op 't hooge feest
Den eerst geboren heiland groeten,
En knielen voor de kleene voeten
Van 't kind, waer voor Herodes vreest...

Dan opent het derde bedrijf met Badeloch's voorzeggenden angstdroom, droom bevestigd door den kreet van den Priester en zijn heilige verontwaardiging:

> De Kersnacht heeft gedient tot dit verraeders werck,
> Bestaen voor maeneschijn, doen 't volleck in de kerck
> Met offren bezigh was, en zingen in de kooren;
> *Vermits de stad vol vreughd, als Christus scheen herboren*.

De nood heeft de Kerststemmen verstomd van triomfeerende Maagden en adoreerende Edelingen: erger dan heidensche barbaren branden de Grafelijken op moord en schennis. Alleen het weerlooze heiligdom der Godverloofde vrouwen heft dan nòg een Kerstlied aan, dat doorgaat op het tiranmotief van den tweeden Reij.

Zong deze

> *Van 't kind, waer voor Herodes vreest:*
> .....
> *Laet den tyran zijn' aenslagh missen*,

de Klarissen zingen:

> *Hoe kan Herodes 't licht verdraegen*,
> .....
> *Wat kan de blinde staetzucht brouwen*,
> *Wanneerze raest uit misvertrouwen!*
> *Wat luid zoo schendigh dat haer rouwt!....*

Eene Abdisse van Velsen en een Kerkprins van Aemstel met een choor van geestelijke dochters - hoe kon Aemstel's Stede beter haar beste binnenst en schoonste zelf geven dan in de onaardsche en tevens teederst-menschelijke stemmen van deze uitgelezenen onder haar ‘geestelijk volk’.

Wisten de bloeiende jonkvrouwen en de klare tenoren der twee eerste Reijen te léven en te gelooven, weet de Slotreij der Burgzaten te berusten en te troosten, - de Rey der Kloostermaagden weet te stèrven en te verzinken in de scouwinge der dingen Gods.

Neen, het tooneel van Gosewyn en de Klarissen is niet maar een treffende episode in den gang van 't verhaal of een apart bedrijf in den bouw van het stuk, *het is in de tragedische lijn van Vondels* v e r b e e l d i n g *het hoogst en spannendst gebeuren*.

Dezen reinen-van-harte, onschuldig zelven als Bethlehem's kinderen, en zelven straks een krans van martel-bloemen, wit en rood, hier en nu zóó roerend te doen vieren de *Flores martyrum*, gelijk de Liturgie de kleine Kerst-heiligen bij de Kribbe prijst, - het is van den kunstenaar een *tragedische* greep zonder voorbeeld.

En wat is *heroïscher* gevoeld dan het levensavondlied van den ouden Ziener

> Vergun, o God, op zyne bede....

te leggen in déze monden op het oogenblik dat de Kerstnacht verzinkt in een helnacht van moorden en schenden.

Waarlijk, dit is een onsterfelijk sterven.

Niet alleen voor de belijders van het oude geloof, maar voor alle schoonheidsgevoeligen.

't Binnengezicht van iederen toeschouwer ziet onder 't zingen der Klarissen en 't dramatisch verhaal van haar dood een hemel opengaan.

In deze aardsche engelen culmineert de *Gysbreght* als Kersttragedie en de hemelsche verschijning van Rafaël met zijn ‘reddende’ sluitrol van het romantisch-historisch gebeuren wordt bij heur verhevenheid betrekkelijk banaal.

Gebroeders

In een ‘paxken’ zendt Vondel den 4den van Herfstmaand 1639 aan Hugo de Groot te Parijs zijn vertaalde *Elektra* - Sophocles' noodlotsspel van de bloedwrekende dochter - met *Maeghden* - zijn eigen legendespel van de jonkvrouwelijke Martelaressen - en brieft er bij: een nieuw Bijbelstuk onder handen te hebben en wel een met het ‘volmaaktste’ tragedie-onderwerp, dat naar zijn oordeel in de H. Boeken te vinden is.

‘Volmaakt’ beteekent op Vondels Grieksch-klassieke standpunt van toen: echt-antiek en zuiver-Sophocleaansch. Nog hetzelfde jaar komt het drama af, dat 27 jaar na zijn eerste Bijbelstuk eene reeks van 12 Oudtestamentische spelen opent met een typisch Oude-Wetsche en vóór-Evangelische bloedwraakgeschiedenis. De Groot leest het spel: ja, echt Sophocleaansch, stemt hij in; - Vossius leest het: ‘*Scribis aeternitati*: gij schrijft voor de eeuwigheid’, profeteert hij; - het ‘trok alle oogen en ooren der kunstverstandigen tot zich’, verhaalt Brandt; het sloeg in bij het schouwburgpubliek: na de eerste opvoering den 8sten April 1641, ging het - zeldzaam veel voor dien tijd - in dezelfde maand nog 8 keer.

Wat dat publiek vóór had was ten eerste, de opvoering gezien te hebben van Vondels *Elektra*, gewend te zijn dus aan Sophocleaanschen stijl in. Vondeliaansche taal, maar bovendien hadden de tijdgenooten méé hun rechtzinnige vastheid in en vrome vertrouwdheid met den Bijbel, om zich aan de stof als zoodanig niet te stooten. Ja, stel: de dichter zou zonder het antiek-tragisch karakter van het Bijbelsch gegeven te schaden, dat gegeven gewijzigd hebben in minder onbarmhartigen zin dan het nu verloopt, trouw naar het Schriftuurverhaal, - hoe zouden ze zich dan geërgerd hebben! Nù was er tòch al een theoloog, gelijk Vondel zelf aanteekent in zijn opdracht, die bezwaar maakte tegen de rol van David, als te menschlievend en teergevoelig in zijn optreden: ‘David was al te bereid Gods bevelen te gehoorzaemen, noch maeckte zoo veel wercks van den verworpen Saul en zijne kinderen niet, om die straf zoo lang te vertrecken [uitstellen]’.

Later heeft men anders geoordeeld dan deze godgeleerde, omgekeerd ongeveer, maar even averechts en, artistiek, ernààst...

De litteraarhistorische waarheid is, dat Vondel even diep en evenwichtig den ‘menschelijken’ en den ‘noodlottigen’ inhoud van het Schriftuurgegeven heeft doorvoeld, en dat hij de uit dat gevoel bewust gecreëerde verhoudingen en spontaan gerezen motieven, tegenover en door elkander

verwerkt heeft tot een harmonieus geheel van waarlijk tragische ontroering en krachtige pracht.

Elektra en *Maeghden*, twee cultuurhistorische uitersten, in één 'paxken', en binnen eenige maanden daarna een oorspronkelijk 'Sophocleaansch' Bijbelstuk, zooals de *Gysbreght* een oorspronkelijk 'Virgiliaansch' Stedestuk geweest was, - welke Nederlandsche groote heeft zich meester gemaakt van het moeilijkste en groote geestelijke ruimten met wilssterke gratie beheerscht als Vondel!

Joseph in Dothan

'Iosefs onwraeckgierige verzoenelijckheid stelt hem eer onder den Christelijcken doop, als onder de wet der besnijdenisse' zegt Vondel in de voorrede tot zijn *Sofompaneas* van 1635, vier jaar vóór de *Gebroeders*.

Om dit karakter alleen al staat Josephs figuur en geschiedenis, schoon niet minder oud, ouder eigenlijk dan de lotgevallen van Saul's huis, nieuweren tijden nader dan de echt Oude-Wetsche bloedwraak-tragedie, die Jehova gehengt en bestemt in Vondels Bijbelstuk van '39.

Dit inzicht van den dichter zelf is natuurlijk geen rechtvaardiging, veeleer een veroordeeling van de negentiende-eeuwsche critiek, die dáárin aanleiding vond het treurspel van Saul's nakomelingen, *als kunst*, minderwaardig te achten. Onder het dramatiseeren van dit vóór-Evangelisch d e c r e t u m h o r r i b i l e, - voor den geloovigen dichter geen fataal mènschenbedenksel, - heeft Vondel den lezer even opgetogen gewenscht als hij zich den beschouwer voorstelde van het in de opdracht gefantazeerde Rubens-tafereel, en voor een Renaissance-verstaander klinkt er dan ook niets schrils in de feestelijke toostrijmen op den Amsterdamschen magistraat na het bijwonen der opvoering van 'Gebroeders':

> De Schouburgh, galmende op zijn vaerzen,
> En trotzer tredende in de laerzen,
> *Heeft nu al 't Koningklijck geslacht*
> *Met betren zwier ten val gebraght*.

Voeg hier nog bij dat Vondel, mèt die al vroeger uitgesproken voorkeur voor het Christen-karakter van Jacobs zoon, er in slaagde èn der Gebroeders èn Josephs historie als in éénen adem - immers hoe kort na elkander! - tot dramatisch leven te bezielen en ge hebt recht gedaan aan zijn sterk objectiveer-vermogen.

Maar dàn ook hebt gij volle vrijheid uw voorkeur te geven aan 's dichters eigen voorkeur en onvergelijkelijk liever dan zijn *Gebroeders*, zijn *Joseph in Dothan* te hebben. Lijkt deze Hebreeuwsche knaap een jonge Christenmartelaar, Joseph's Jehova lijkt een ander dan Saul's, het is de Al-beminnelijkste, met Wien de dichter in 1631 andere verbijsterde moeders troostte tegen een ànder verwerpingsgeloof:

> 'Iehova, die uw saed al meer bemint, als ghy'.

Hoe bewùst moet Vondel het contrast geweest zijn tusschen de Bijbelstukken van '39 en '40! Al in het proza der opdrachten, wat een verschil van toon!
Deze treurspelstof raakt den dichter zelf aan zijn hart en aan zijn huis en familie; zij raakt ook zijn tijd; zie maar hoe de Turken, nieuwe 'Ismaëlleren', Christen-Europa teisteren en hoe tegenover hen en elkander zich de volken gedragen, die in de belijdenis van één Evangelie broeders moesten zijn en medestanders! 'O helsche razerny van burgerlijcke tweedraght, wat al quaets hebt ghy gebrouwen'! roept de pacifist en geestverwant van Hugo de Groot uit in de opdracht van *Joseph in Dothan,* en hij wenscht: 'Liet Ioseph sich wat luider hooren!'...
Laat mij u mogen wijzen op éénen tragischen stand van de weerloosheroïsche hoofdfiguur, een moment van opperste, maar innerlijke en - alleen bij een groot dichter mogelijke - visionnaire actie.

Als onbewust voorziener en onvoorzichtig voorzegger van zijn eigen uitverkorenheid, is de knaap gekomen; slapende - omwaakt door Engelen; opstaande - sprekend van droomen; bij zijn naderen - van verre al verwenscht: 'de droomer, de droomer'!

'Wie kan gebeteren, dat hy van starren droomt' (vs. 678) - 'Misduit mijn droomen niet: daer steeckt niet arreghs in' (vs. 686), hebben wij Joseph, nog altijd den *naïef*-ongewonen knaap van het begin, hooren zeggen bij de putscène. Van nu af zien we het binnenwezen van den droomer meer naar buiten lichten; wij vernemen zijn klagen 'Myn Godt, mijn Godt....' (vs. 743-762) en het roemen van den derden Rei op de doorklaarde 'duisternissen des puts'.

Doch dàn is er Josephs gáán en even vóór dat gaan, zijn stáán voor den Arabier, na eerst zijn werktuiglijk voldoen aan de proefeischen van den slavenmeester. 'Helaes! ick ben verkocht'! snikt hij, een vernietigde.... 'Loop ginder aen een zy'; automatisch gehoorzaamt hij ook den broeder. Maar dan heft en spant en strekt zich zijn geest: de argelooze droomer blijkt plotseling door desolaat leed gerijpt tot bewust en heroïsch ziener: hij voelt en doorproeft in zijn eigen geval het tragisch-ethisch moment der ontmoeting van de beide verwante en vijandige rassen, en een wonder van innerlijke dramatiek is de stand van den profetisch-verlichten knaap met die alleenspraak: 'Och Ismaëller, nu mijn lot...' (Dl. IV, blz. 125)

Peter en Pauwels

Met *Palamedes, Gysbreght* en *Maeghden* had Vondel aan zijn volk geleerd: ten eerste, dat een vroom burger een geweldig richter kon zijn van overheid en overmacht, die 't recht verkrachtten in naam van politije en religie; ten tweede, dat er vóór den 80- of den 30-jarigen oorlog zoowel buiten als

in Holland Christelijk geleefd en heldhaftig gestorven was voor het Geloof. Met *Peter en Pauwels, Maria Stuart* en *Leeuwendalers* kwam hij bewijzen:

1° dat Nederlands grootste dichter, de meerdere of gelijke van andere cultuurpersoonlijkheden zijner groote eeuw, den vrede voor zijn leven en wezen had gevonden in de oude Moederkerk;

2° dat hij zijn katholiciteit werkelijk internationaal beleefde;

3° dat zijn geestelijk wonen op de 'Zeven Heuvelen' hem niet belette zich een zoon te toonen van de Lage Landen, zóó nationaal en patriottisch als geen tweede in heel de Republiek.

Van al wat er door Katholieken en Protestanten over Vondels *Peter en Pauwels* als drama geschreven is, schijnt mij het oordeel van wijlen Prof. Dr. Jan te Winkel in zijn *Ontwikkelingsgang* lang niet het minst doordachte. De Amsterdamsche hoogleeraar geeft daarmede onopzettelijk een wijze les aan vele letterkundige geleerden, wier aesthetisch inzicht tegenover Vondel nog altijd tobt met den eersten regel der dramatische critiek: voor alles haar recht te laten aan de levensbeschouwing van den dramaturg en aan die van zijne personagiën. Te Winkel oordeelt:

> 'Het eerste grootere dichtwerk, dat Vondel na zijne bekeering schreef, was zijn treurspel *Peter en Pauwels*, de verheerlijking van den eersten bisschop van Rome en van den grooten apostel der heidenen, *in wier marteling Christus als het ware een tweeden kruisdood onderging*. Christus echter was, zelf zondeloos, gestorven voor de zonden der menschheid, bij *Peter en Pauwels* werd juist de geestdrift voor het ondergaan van den marteldood uit schuldbesef geboren. Beiden toch hadden eene oude schuld uit te wisschen, die hun zwaar op het hart lag: de een zijne verloochening van Jezus, de ander zijne vervolging van de eerste Christenen. *Deze maakte hun dood tot eene zedelijke noodzakelijkheid, en alzoo het treurspel tot eene ware tragedie, ook in Aristotelischen geest;* maar juist omdat zij *vrijwillig* den dood zochten na eerst wonderdadig[?] uit hunne gevangenschap verlost te zijn, omdat zij, uit *diep berouw* over het bedreven kwaad, door opoffering van hun leven getuigenis *wilden* afleggen van de waarheid hunner geloofsovertuiging, konden zij tevens werktuigen worden in Gods hand *om in het goddelooze Rome der keizers die heilige kerk der pausen te grondvesten*, wier rij met Peter geopend, door Linus werd voortgezet.
>
> Wèl is de "Peter en Pauwels", evenals de "Maeghden" *de dramatiseering eener martelaarsgeschiedenis maar tegelijk ook de voorstelling eener indrukwekkende wereldgebeurtenis: de overwinning van de Oude wereld door de Nieuwe*. In de geesten van "Simon den toveraer" en Elymas, bij den aanvang van het stuk (*evenals de geesten bij Seneca*) uit den afgrond der hel opgerezen om, in bondgenootschap met Cornelia, de opperpriesteres van Vesta, den bloedgierigen en wellustigen Nero aan te zetten tot vervolging der Christenen, is de oude, toen zoo diep vervallen, godsdienst van koning Numa verpersoonlijkt: het Heidendom, *dat in Nero's verstandsverbijstering ondergaat*. In Peter en Pauwels, de standvastige geloofshelden, die "triomfeeren" konden, omdat zij "strijden, sterven,

> lijden" hadden geleerd, openbaart zich de onweerstaanbare kracht en meesleepende gloed van den jongen godsdienst des Gekruisten, de wereldveroverende macht van het opbloeiend Chistendom'.

De belangrijkste woorden in Te Winkel's beschouwing heb ik onderstreept. Ik heb alleen bezwaar tegen zijne motiveering van de 'zedelijke noodzakelijkheid', waarmee de Apostelen de marteldood wachtte. 'Verdiendheid', ware in Te Winkels gedachtengang al sterk genoeg. Toch *is*

er noodzakelijkheid: een voor Peter en Pauwels aanbiddelijk en zaligend Noodlot. Die noodzakelijkheid ontstaat uit de nog altijd onvervulde, Petrus boven het hoofd hangende, voorspelling van den verheerlijkten Jezus aan de zee van Tiberias:

'Voorwaar, voorwaar Ik zeg u: Toen gij jong waart, deedt ge zelf uw gordel aan en zijt ge gegaan, waarheen ge zelf hebt gewild; maar wanneer ge oud zijt, *zult ge uw handen uitstrekken*, een ander zal u omgorden, en u brengen waar ge niet heen wilt'.

Aan het verhaal van welke voorzegging de Schrift (Joh. XXI) toevoegt:

'Dit zeide Hij om aan te duiden, door welken dood hij God zou verheerlijken. En na deze woorden zeide Hij hem: Volg Mij'.

Wéten dat die Goddelijke godsspraak nú in vervulling staat te gaan, doen de boet- en kruis-vaardige Apostelen van het eerste bedrijf evenmin als wij, die wèl weten, dat nu de hel tegen hen is losgelaten. Maar komt straks de ontknooping van het *Quo vadis*[1]: de verschijning van den Gekruiste aan de vluchtenden langs den Appischen weg, en de verrassende 'staat-verandering': de triomfante terugkeer van de ter-dood-gewijden in het derde Bedrijf, dan herinnert Peter zich zelven, zijne bevrijdster en ons:

> d'Alziende spelde my dit kruis, dit martellot.
> Al overlang, niet lang na dat, aen 't hout ontslapen,
> En 't nare graf ontruckt, zijn koy, zijn kudde schapen,
> Niet eens, maer driewerf, bleef bevolen mijnen staf;
> Toen hy my liefde verghde, en ick hem antwoort gaf.
> Mijn trouwste leerling, sprack de Meester, die noit ruste,
> Ghy gorde u, in uw jeught, en gingt, waer 't u geluste;
> Maer in uw' ouderdom zult ghy, dees handen langk
> Uitstreckende, en gegort van andren, uwen gangk
> Eens zetten derwaert, daer 't hun lust u heen te leien.
> Nu wort dit rijp. die kelck was my van toen bescheien. (Dl. 4, blz. 272)

Maar dan rijpt ook bij den toeschouwer plotseling de *terugziende* erkenning, dat, terwijl de geesten van den afgrond spookten in tempel en paleis, de geest van den Meester de Zijnen bezielde in het kerkerhol, toen zij in het derde tooneel van het eerste Bedrijf zoo jammerlijk rouwklaagden om de droefheid, hun thans zóó beminden Heer eenmaal aangedaan; toen zij in het volgend tooneel, Peter met zijn:

> 't Is altijdt kruistijd. kruis, is 't schoonst dat my bekoort

en Pauwels met zijn:

> Ick roem in Christus kruis, ja sterven is mijn leven.

zich zoo noode door wèl Christelijke, maar tegelijkertijd óók zeer menschelijke redenen lieten bewegen tot uitstel van den hen misschien wachtenden en om Jezus begeerden dood.

Lijdelijk, want geleid: zóó begrijpt dan de toeschouwer het uiterlijk

1) *Quo vadis, Domine:* 'Waar gaat Gij heen, Heer?'

actielooze spel van de door twee hoofdfiguren vervulde *zichtbare* hoofdrol, - de onzichtbare is Jezus, Die niet ten tooneele verschijnt maar wel er zich manifesteert in den met verbijstering geslagen Nero. Het tweede tooneel van het vijfde Bedrijf is een - in Vondel bijna vreemd - Shakespeariaansch spel; er is geen tragischer dramatiseering denkbaar van het Romeinsche spreekwoord: *Quos Deus vult perdere, prius dementat*[1)], dan Vondel geeft in den diepzinnigen artiesten-waanzin van den dierlijken en satanischen verworpeling, wiens laatste woord binnenkort werkelijk zijn zal: '*Qualis artifex pereo!* Wat sterf ik een artiest!'

Deze, door dien wonderen Rei na het tweede Bedrijf voorbereide, oplossing, die het moeilijk dramatisch te realiseeren *Quo-vadis*-gegeven ook artistiek 'redt', is een der schoonste vindingen van Vondels kunstvermogen. Hier is het wonderspreukige waar, dat de hoofdrol zegeviert door te verschijnen in de tegenrol. (Zie vs. 1465-1469).

Ik wijs in dit verband op die dramatisch-gelukkige creatie van den verduivelden Tooveraar, een satanischen *Vosmeer de Spie*, die het stuk opent. Met prachtiger en beweeglijker verzen dan de demonisch-geestige woordenjacht van dien duivel-al-op-aarde heeft de dichter nooit een 'Voorrede' (expositie) laten spreken. Hoe blijkt hier de vereerder van Seneca te staan boven alle seniel-Senecaansch klassicisme van zijn tijd en boven zijn Romeinsch model!

Onder den naam 'Eusebia' heeft Vondel het stuk opgedragen aan Tesselschade, de beroemde vrouwelijke hoofdfiguur uit den Muider Kring, die hem het volgende jaar zou volgen in zijn overgang tot de Katholieke Kerk.

Die Opdracht is onbetwistbaar - en naar ik meen, ook historisch onbetwist - een van zijn heerlijkste lierzangen.

Zij wordt gedragen door de gedachte van de feest-hymne op Sint Petrus en Paulus, met die strofe: *O Roma felix*:

'O gelukkig Rome, gewijd door het glorieuze bloed der beide Apostel-vorsten, met dit bloedig purper gaat gij te boven alwat er schoons is ter wereld!'

In den *Gysbreght* zong de vredezoekende:

> [Heil u], *die zonder slag kunt overwinnen*.

In *Maeghden:*

> *Zoo triomfeert men overwonnen.*

In de Opdracht van *Peter en Pauwels*, zijn derde Stedespel, zingt hij:

> *Nu leer met mij zachtzinnig oorelogen*.

Al de drie Stedespelen verheerlijken gemartelde weer- en wapenloozen.

Geen subliemer lectuur kent ge, zingt hij nu Eusebia toe, dan oude Martelschriften:

1) Dien God wil verderven, maakt Hij eerst krankzinnig.

Ghy kust en leest de blaên die eeuwigh leven;
De lelien met roozen overstroit;
Spierwit satijn met martelinckt beschreven,
En bloetkorael op sneeuw, dat niet ontdoit.

Maar uw ziel moet beginnen met Rome's Apostelvorsten;

Geen Labyrinth der weerelt kan verwarren
Haer opzet, zoo zy volght den marteldraet,
En 't licht der beide in bloet vergulde starren;
Waer voor het kroost van Tyndar onder gaet.

Op dit laatste vers heeft de waanzinnige Nero een terugslag, als hem het gezaligd Martelpaar verschijnt en hij aarzelt of 't Galileeschen zijn dan wel Castor en Pollux, Tyndar's kroost - het goddelijk Tweeling-gestarnte der Romeinsche mythologie.

Het geheel is een zaligspreking van Rome in den geest van Leo de Groote's feestpreek op Sint Petrus-en-Paulus-dag:

‘Minder beteekent wat de oorlog u toebracht, dan wat de Christen-vrede u onderwierp’.

Maria Stuart

Dit dramatisch-beschrijvend en elegisch-beschouwend verhaal van Maria Stuart's laatsten levensdag en dood kan alleen ‘treurspel’ heeten als de ontroerende weergave van wat de Rei in vs. 1460 zelf een treurspel noemt:

Dit treurspel aen te zien moght geen van ons gebeuren.

Het is eene ‘oraison funèbre’ in verzen, verheven als het gevoeligrhythmisch proza van den koninklijken lijkredenaar Bossuet. Het wekt geen verzoendheid met het lot der heldin in tragedischen zin, maar vrome berusting en gelaten droefheid, als de Gregoriaansche zang van een *Requiem*-mis.

We zien, nòch aanschouwelijk, nòch visionnair een worsteling van even sterke instinkten voor en tegen; geen beslissenden hartstocht van onmenschelijkheid, zich zelve opdrijvend tot het bovenmenschelijke om ten laatste zich zelven te aanbidden als een geestelijke macht boven en buiten zich, gelijk de dichter dat vroeger bereikte boven en om het leven van de ‘Vermoorde Onnoozelheid’ met de *rol* der ‘Palamedes’-*reien*. Van *die* kracht is dit stuk der ‘Gemartelde Majesteit’ niet, al zijn beide werken verwant als staatkundige hekelingen.

Herinnert de dichter in de opdracht aan de omstandigheid van zijn geboorte*jaar* - het jaar van Maria's dood, - het dramatisch karakter van het stuk herinnert het meest aan dat van ‘Maeghden’, het spel voor zijn geboorte*stad*.

Er zit geen spèl in als in *Gysbreght* en *Peter en Pauwels*.

Bij een tooneel als dat der Klarissen in den ‘Gysbreght’ ziet iedere schoonheidsgevoelige, geloovig of ongeloovig, gelijk ik zeide, een hemel opengaan, en vóór er een Engel verschijnt, is de hoorder innerlijk verzoend

met Aemstel's ondergang. Maria Stuart's gratievolle majesteit is beminnelijk als heilige en martelares, uiterlijk weerloos en heldhaftig Godgelaten, maar tot het laatst toe te zeer mensch met de menschen om haar heen; van den ouden ziener Gozewijn van Aemstel en zijne maagden mist zij den weerloozen hemelvrede en innerlijke verklaardheid, die den hoorder overweldigen en alle vragen in zijn binnenste doen zwijgen.

Het stuk geeft den dichter in zijn teederste menschelijkheid en vroomste ridderlijkheid.

Aanleiding tot het ‘politieke’ gedicht was de revolutie in Groot-Brittannië.

Het was in 1646; de zaak van den Engelschen koning Karel I, in zijn strijd met het Parlement, begon hachelijk te staan: drie jaar later zou hij het leven laten op het schavot evenals, in 1587, zijn grootmoeder Maria Stuart.

Vier jaar te voren was zijn echtgenoote, Henriëtte Marie van Frankrijk, toen zij persoonlijk, met staatkundige bedoelingen, haar dochtertje, ook Maria Stuart geheeten, naar Holland bracht als de jonge bruid van prins Willem II, met vorstelijk feestvertoon ontvangen, gehuldigd door de voltallige Staten-Generaal en, vergezeld van den Stadhouder, Frederik Hendrik, benevens het jonge Prinselijk paar, schitterend verwelkomd en gevierd in de hoofdstad. Onze dichtervorst was niet achtergebleven: hij had haar een statigen huldezang toegezongen met veel prachtige verzen, waaronder merkwaardig deze herinnering aan Sint Ursula, eertijds scheepgegaan van Brittanje's kust:

> Van dees begaefde kust stack af de zuivre ziel,
> Die met haer' sleep, gelijck een dauw van roozen, viel
> Op 't Rijngras, t'Agrippijne, en koelde de gemoeden
> Der heete Hunnen; taeie en scherpe martelroeden,
> Geweeckt, om al dit weeck en wit albast te slaen.
> Helaes! mijn Ursul valt; neen, neen, zy krijght de maen
> En zon beneden zich, van schooner dagh beschenen.
> Die kuische druppels bloets veranderen in steenen;
> Karbonckels aen de kroon, die H E N R I E T T E draeght,
> Op 't zedigh voorhooft; 't welck zoo klaer en helder daeght,
> Dat schalckheit en bedrogh, en Plutoos helsche vloecken,
> Beschaemt voor zulck een' dagh, haer doncker schuilhol zoecken. (Dl. 4, blz. 306)

Van vrede droomde en roemde zijn zang; een tweede gelegenheidsgedicht werd hem ingegeven door het jeugdig Hollandsch-Engelsch prinsenpaar: *Hymen van Oranje en Brittanje*, maar er waren ook duidelijke toespelingen op de Engelsche toestanden in zijn vredevierende toespraak tot Henriëtte Marie te Amsterdam:

> Het misbruick van zijn' staet past vorst noch onderdaen.
> 't Zijn vrome vorsten, die hun vrome burgers loonen.
> 't Zijn booze burgers, die gewenschte vorsten hoonen.
> Een yeder waere 't ampt, dat hem is opgeleit. (Dl. 4, blz. 309)

En als in een voorgevoel van hare aanstaande beproevingen, troostte hij bij voorbaat:

> Maer ondertusschen, ô juweel der koninginnen!
> Of Godt, die 't al bestiert, weerspannige Yrsche zinnen
> Liet hollen eene poos; daer koningsstijl op stijl
> Den hals ten beste gaf aen bast, en dolle bijl;
> Zoo zijt ghy uitgeleert te harden, onder 't lyen
> Van 't zaligh hout; gelijck geduldige Maryen
> (Van wie ghy uwen naem godtvruchtiglijck ontleent)
> Niet zwichten, op den bergh, daer 't hooft der vorsten steent.
> *Der landen heilanden, de moeders en de vaders*
> *Der volcken, staen ten doel van bystere verraders;*
> *Verslyten zomtijts wel heur jaren, in den nacht*
> *Des naren kerckers: of, op 't moortaltaer gebraght,*
> *Besprengkelen de kroon met onverzoenbren bloede*. (Dl. 4, blz. 313)

Bij de laatste, door mij onderstreepte, verzen moet de dichter gedacht hebben aan Maria Stuart, de grootmoeder van Henriëtte Marie's gemaal, aan wier droevige nagedachtenis hij in '46 zijn drama wijdde.
Er viel boete: de gangbare vaderlandsche geschiedbeschouwing, door Vondel beleedigd, kreeg het Amsterdamsche gerecht op haar hand. Nù - anders dan in het *Palamedes*-geding - had Vondel misschien veiliger in Den Haag gewoond, wijl de Staten-Generaal en Oranje nog altijd op de hand der Stuarts waren, terwijl de Staten van Holland 't Parlement steunden.

Leeuwendalers

Had de gerechtelijke boete voor zijn *Maria Stuart* van het vorige jaar Vondel niet boetvaardig gestemd of zijn gemoedsrust verstoord, - ze had ook de officieele heugenis aan den dichter van *Gysbreght van Aemstel* niet uitgewischt, en Vondel kreeg opdracht het gelegenheidsstuk voor den Stadsschouwburg te dichten op den vrede met Spanje, waar de Amsterdamsche regeering zoo warm voor geijverd had. Vondels Vredesspel, het Vergilianiseerende Landspel *Leeuwendalers,* kwam nog in 1647 van de pers, dus vóór de afkondiging van den vrede, die in 't begin van het volgende jaar plaats had.

Zoo was er tijd in overvloed tot critiek voor de tegenover Vondel zeer waaksch geworden Calvinisten, maar d'een zal er geen verkeerde politiek, d'ander wel echte poëzie in gevonden hebben; en onder algemeenen bijval ging het stuk driemaal in Mei en tweemaal in Juni van het Vredesjaar.

Zóó volmaakt meester van zich zelven en van zijn kunst was Vondel toen, dat hij, om zoo te spreken, kon wat hij wou; hij koos den vorm, die hem het wijste scheen: een opzettelijk onzijdig-gehouden puur fantazie-spel. En zóó slaagde hij, dat hij, naar het schijnt, lezers en hoorders van alle gezindten bevredigd heeft en verheugd.

Ook bij de litteraarhistorische critiek der negentiende eeuw won van Vondels tooneelstukken de *Leeuwendalers* den meest onverdeelden lof.

Toch heeft de dichter, ondanks zijne nadrukkelijke waarschuwing in de opdracht aan Michiel le Blon, niet kunnen voorkomen dat sommige geleerden, vooral - schoon niet uitsluitend - zulke, die meer *achter* Vondel plachten te *zoeken* dan ze *in* Vondel vermochten te *vinden*, in zijn Vredesspel specifiek-Roomsche tendenzen ontdekten.

Salomon

Enkele maanden na de *Leeuwendalers* verscheen het vierde in de reeks van Bijbelspelen, die in '39 geopend was met *Gebroeders*.

Stèmde toevallig ook de naam: *Salomon*, in het Hebreeuwsch 'Sjelomoh' dat is 'Vreedzame', met de gelegenheids-jaarteekening der uitgaaf: 'in 't Vredejaar 1648', - toonaard en kunsthoogte van het stuk beantwoordden bij Vondel-zelf wezenlijk en ten volle aan de innerlijke gelegenheid van zijn vromen levensvrede en aan den cultuurstand van zijn dichterschap.

Van het geestelijk hoogland, dat wij hem sedert de drie vorige Bijbelspelen beheerschen zien met eene geheel eigen Christelijke en nationale tooneel-poëzie, gaat met den *Salomon* zijn dramatische vlucht stijgen in de richting van haar topppunt: den *Lucifer*.

Was hij met *Gebroeders* Seneca voorbij en aan het model-antieke toe, met *Salomon* voerde hij den g e e s t van het zuiverst-klassieke op een hooger en moderner plan. Het stuk stelde tegenover de tragedische vormleer of vormpraktijk der beste Grieken een nieuwe dramatische formule, aan het Christengenie van den Zeventiende-eeuwer geïnspireerd door den ouden Bijbel.

'I n d i t t r e u r s p e l w o r d t g e e n b l o e d , m a a r d i e g r o o t e z i e l g e s t o r t', - luidde die vondst.

Met één slag bracht ze Vondel alle knechtelijke gehechtheid aan vormelijkheden, al waren ze afgeleid van echteren en ouderen dan Senecaanschen huize, i n n e r l i j k te boven, - hoezeer de aanbidder der Ouden dan ook tot zijn dood verzot bleef op klassicistische stijl-u i t e r l i j k h e d e n .

'Geen bloed, maar die groote ziel gestort' - naderen wij niet met een vaart de grootsche scheppingsdaad van zijn tragedie der G e e s t e n in 1654?...

Zoo zien we Vondel, in zijn denken over en in zijn duiden van den Bijbel leerstellig-gebonden, met dienzelfden Bijbel zijn vrije en blije verbeeldingsspel spelen, in zijn soort óók een 'speulen, daar draaiboom sluit noch hek'.

Bijbelsche moeilijkheden - Vondelsche fijnheden: vóór den *Salomon* had de dichter er al menig voorbeeld van gegeven, maar zóó als de fijnheid van déze vondst een Bijbelsche moeilijkheid bedoelde te dekken, doch tevens een zielkundige winst behaalde voor de dramatische cultuur, - zóó gelukkig zagen we den 'vinder' Vondel nog niet.

Den zedelijken val en onbloedigen ondergang te dramatiseeren van Israël's derden koning: weeken fijnaard, ouden maar gewézen wijze, bezwijkend voor de geraffineerde perversiteit van eene zijner vele 'vreemde' vrouwen, -

het was wel een gansch andere opgaaf dan de onbarmhartige Oude-Wetsche noodlots- en wraaktragedie van Israël's eerste koningshuis in *Gebroeders*.

Vóór Salomon's levensgeschiedenis aanving, gelijk Vondel ze beschreven vond in het eerste boek der Koningen, had Jehovah zelf in het tweede boek van Samuel het onderscheid aangegeven tusschen Saul's g e b e u r d e en Salomon's g e b e u r l i j k e verwerping en straf. Jehovah laat daar den profeet Nathan voorzeggen aan David:

'Wanneer uwe dagen zullen vervuld zijn, en gij met uwe vaderen zult ontslapen zijn, zoo zal ik uw zaad na u doen opstaan dat uit uw lijf voortkomen zal [Salomon!], en ik zal zijn koninkrijk bevestigen.

'Die zal mijnen naam een huis bouwen, en ik zal den stoel zijns koninkrijks bevestigen tot in eeuwigheid.

'Ik zal hem zijn tot een vader, en hij zal mij zijn tot een zoon, dien ik, als hij misdoet, met eene menschenroede en met plagen der menschenkinderen zal straffen, *maar mijne goedertierenheid zal van hem niet wijken, gelijk ik die weggenomen heb van Saul, dien ik van voor uw aangezicht heb weggedaan*'.

Met deze voorzegging waren voor Vondel de grenzen en de lijnen aangewezen, binnen en langs welke het Bijbelsch geval zich had af te spelen.

Het aanvaarden dier grenzen en het volgen dier lijnen was geboden door zijn rechtzinnige geloofshouding, - houding, die voor een mindere dan Vondel belemmering zou kunnen beteekenen bij de dramatiseering van het schriftuurlijk gegeven.

Dat Vondel bij de godsdienstige aanvaarding dier grenzen de schrandere oplossing vònd en de artistieke vrijheid zág om dienzelfden profeet Nathan, die van Godswege het eerste woord gehad had over den nog ongeborenen Salomon, ook het laatste woord te laten hebben met den Rei over den van naberouw verstomden Salomon (vs. 1897-1960), - het is voor den modernst-voelenden mensch een waarlijk tragische gedachtengang. Dat hij langs die lijnen zich zóó te bewegen wist, - het is zijn, na eeuwen bestaans van den *Salomon*, nog altijd haast onvermoed eigenaardig dramatisch meesterschap.

Salmoneus

Een bedoeling, niet in wezenlijk verband staand met den inhoud, met het dichtgegeven - een bijbedoeling dus, is nooit opzettelijker en onbevangener vooruit bekend dan door Vondel in den eersten zin van zijn *Salmoneus*-berecht 'aen alle Kunstgenooten en Voorstanders van den Schouburgh'. Toch zou Van Lennep geloof vinden bij de letterkundige dilettant-theologen van zijn tijd voor een 'heimlijke bedoeling'. Looze en leege vondst, die verlies beteekende, wijl ze 't spoor bijster maakte tot het inzicht, wat de dichter van *Lucifer* had weten te bereiken aan b i j z o n d e r schoon in zijn *Salmoneus* bij deze vooropzetting en dus bewuste beperking van poëtische mogelijkheden.

Het *idée fixe* van een staatkundige allegorie, als hoedanig Van Lennep den *Lucifer* wou beschouwd zien, vervolgt hem óók bij den *Salmoneus*. De wettige dienst van Jupiter moet, volgens dat waandenkbeeld, voorstellen den Roomsch-Katholieken eeredienst; Salmoneus en zijn trawanten verbeelden ‘typen der Ketters of Protestanten’. 't Is kurieus te zien, hoe Van Lennep zijn meening vasthoudt ook waar hij het evidentste innerlijk bewijs van haar onjuistheid onder de vingers heeft. Komt hij namelijk de twistrede te bespreken tusschen Hierofant en Theofrastus (*Salmoneus* vs. 443-509-vlgg.), fabelkundig-theologisch dispuut, waarbij de Jupiter-dienst niet weinig wordt gecompromitteerd naar zijn meening, dan bedenkt Van Lennep niet: dus *kan* Vondel zijn dierbaar geloof niet allegorisch vereenzelvigd willen hebben met Jupiter's partij, neen, hij vindt den d i c h t e r , niet z i c h z e l v e n , onbegrijpelijk onnoozel en schrijft:

> ‘Men herleze aandachtig de geheele plaats, en dan, geloof ik, zal 't ieder als mij onbegrijpelijk voorkomen, dat V. - anders toch met een helder brein begaafd - niet gevoelde, hoe hij hier juist een andere uitwerking teweeg moest brengen, dan hij bedoelde. Hij stelt den eerdienst van Jupiter voor als type der Roomsche Kerk, en laat aan dien eerdienst dingen ten last leggen, erger dan immer door den grootsten tegenstander der Kerk zijn uitgebracht.... Waarlijk, men zou bij 't lezen van dit tooneel veeleer denken, dat het uit de pen van een bestrijder, dan uit die van een verdediger van 't pausdom gevloeid was’.

O dilettant-theologie in de Nederlandsche Republiek der Letteren, *al* te vindingrijk als het gaat om ‘'t pausdom’!

Eenmaal den weg kwijt door deze waanvoorstelling, kan Van Lennep den eersten *Salmoneus*-rei maar matig waardeeren. Juist is deze rei een van Vondels gelukkigste grepen. Bedenk, dat hier aan het woord is de dichter van den *Lucifer*-rei: ‘Wie is het, die zoo hoogh gezeten!’, van die meest majestatische Godsbespiegeling, die ooit in Nederlandsche verzen geschreven is. Wat is nu *hier* voor *dien* dichter de opgaaf: zal hij het van zich verkrijgen, rhetorica te schrijven van valsche verhevenheden ter eere van den Zeus-Jupiter der mythologie? Geen denken aan. De denker-dichter weet ook hier wáár te zijn en zuiver van toon. De anekdoten van den mythologisch-werkelijken Jupiter hinderen hem niet, wijl hij er hoog over heen ziet: hij laat den rei Jupijn aanspreken, als een *Symbool* van het bovenaardsch wereldbeheer, als de opperste *Rede,* en stelt er tegenover de redeloosheid en den hoogmoed van den mensch in zijn Godswaan, die de voorrechten van zijn natuur, hem door den Hoogste geschonken, tegen dezen aanwendt en misbruikt. Zóó grijpt en houdt de dichter Salmoneus' zelfvergodingsgeval in de sfeer van het algemeen- en eeuwig-menschelijke, waarvan het besef in de vóór-Christelijke cultuur vooral bij de Grieken aanwezig was.

Een toon van eenvoudig-schoone ingetogenheid draagt dien geheelen eersten rei; klaar vloeien, zonder eenige rhetorische vertroebeling, de zangen en tegenzangen naar hun slotregels, die gevoelige s e n t e n t i e s zijn.

D'ondanckbre staet naer hooger waerde,
De mensch was gaerne een Godt op d'aerde

eindigt de eerste Zang. De eerste Tegenzang, de harmonie bespiegelend in het leven der vegetatieve en dierlijke natuur, besluit:

Natuur verneemt noch klaght, noch bede.
Het mindre als 't meerder rust in vrede.

De tweede Zang specificeert het geval van het individu Salmoneus met een slotvers als dit:

Een worrem speelt Godts personaedje.

De tweede Tegenzang is een uitbreiding van die gedachte. Hij vangt aan en sluit met voluit-Vondelsche verzen. 't Begin:

De Hoovaerdy houdt streeck noch maet,
Men kentze aen mijnen en gelaet,
De tong en tekens der gepeinzen;

hoe herinnert het aan die waarlijk a e s t h e t i s c h -ethische waarschuwing tegen een andere Begeerlijkheid, in vs. 152-55 van *Joseph in Egypten:*

Sluit voor Begeerte uw graegh gezicht:
Zy loert, zy loert om in te vaeren,
Sluit d'oogen, vensters van het licht,
Indien ghy wilt uw hart bewaren!

't Slot van den rei legt deze droeve levenswijsheid vast:

Een Godtsdienst, daer men wel by vaert
Wort van de menighte aengebeden.
Hier duickt de Waerheit en de Reden.

Samson

'En het geschiedde als hun hart vroolijk was, dat zij zeiden: *Roept Samson, dat hij voor ons spele*'.

Met den oostersch-wreeden, onmenschelijken inval van dit 'spelen' heeft Vondels spelenskunst haar tragedisch voordeel gedaan.

Het eerste bedrijf belicht, bij monde van den vijandigen demon en de meelijdende vrouwen, het ondanks alles hiëratisch en gewijd karakter van den Speler, 'Gods held', gelijk de eerste rei besluit:

Helaes, waertoe verviel Godts helt!

In het tweede bedrijf beklaagt dezelfde rei van Jodinnen den, zijn verleden met smart berouwenden, vorst die haar het mysterie voorzègt van zijn straks zich voltrekkende wraak. Het derde bedrijf brengt den w r o k k e n d e n Samson, die misschien meer

ontroert dan de w r e k e n d e Samson. Hij ‘speelt’ met de vorstin, die hem ten spel noodigt in Dagon's tempel:

> Kan ick met spel en zang den vryen staet herwinnen,
> Wy willen, op die hoop, een heiligh spel beginnen,
> Dat Gaze en al het lant wel eeuwigh heugen zal.

De vorstin noemt de vrouw, die mèt hem spelen zal, en Samson gaat in op dezer medewerking en duidt aan te begrijpen, wàt spel men haar met het

blinde slachtoffer van Dalila zal willen doen opvoeren; *zij* mag ‘verzieren’

> Een spel van zinnen, dat den wulpschen aert leert stieren.

Het vierde bedrijf brengt Samson's toorn-donderende en dreigementen-bliksemende alleenspraken, waaraan beantwoorden de onheilspellende profetieën der Filistijnsche waarzegster. Deze vlucht onverrichterzake weg. De koralen der Heidenen jubelen:

> Haelt uw hart op, gy genooden,
> Die ten offermaeltijt zult
> Samson zelf op treurtooneelen
> Zien zijne eige treurrol speelen.
> Schrickt niet, zoo hy briescht en brult.

Maar het bedrijf eindigt met een zang van Jodinnen, die de katastrophe voorspelt:

> Zoo Samson Godts getijde raem,
> Met een doorluchte daet zijn' naem
> Bezegle, en wecke een lantgeschreeu:
> De zon zal gloeien uit den Leeu.
> Dan zal men alle Filisteenen
> Zien heenesmilten, dootgescheenen:
> Dan smilt Godts zon een' bergh van sneeu.

Het vijfde bedrijf verhaalt het bovenmenschelijk spel van den wreker, die gekomen was op de stemmen: ‘Roept Samson, dat hij voor ons spele!’

David-cyclus

1

Het tweeling-karakter van het Spelen-paar, dat kort na elkander in 1660 het licht zag: *David in Ballingschap* en *David hersteld*, geeft de dichter zelf aan, waar hij in de opdracht van het laatstgenoemde schrijft: ‘Ik werd ontsteken deze treurstof, uit haren aard zoo hartroerende en leerzaam, te ontvouwen, en nog te vieriger, aangezien koning Davids herstellinge als het anderde deel vast is aan zijne ballingschap’.

Trouwens de voorspelling der Aartspriesters aan het slot van den eersten ‘David’ was als een proloog voor den tweeden.

Onder Vondels treurspelen vormt dit tweelingpaar de kern en het middenstuk van wat we een *David-cyclus* zouden kunnen noemen, ring, waartoe dan te rekenen zijn: *Gebroeders* van 1639, *Salomon* van het Vredesjaar, de beide *Davids* en de *Adonias* van 1661.

Al treedt Davids persoon slechts in drie dezer stukken ten tooneele, de overige, die hun naam ontleenen aan zonen van hem, zijn méde van-denhuize-David, ook in dien zin, dat het vooruit gegéven Oudtestamentisch *Uebermensch*-wezen, het aan geweldige en teedere conflicten rijke leven van den Vader noodzakelijk méde den

aard dezer stukken bepaalt en erin na-heerscht onzichtbaar, maar zoowel aesthetisch- als ethisch-voelbaar.

Gelijk er eene godsspraak was, aan David gedaan óm Davids doen, omtrent

den persoon en het leven van zijn zoon-en-troonopvolger, eene godsspraak, die Vondel de lijnen en grenzen afteekende, binnen en langs welke zijn *Salomon* zich had te bewegen en af te spelen, zóó was er wederom de godsspraak, aan David gedaan óm Davids doen (Jehovah's vloek namelijk: ‘Het zwaard zal van uw huis niet afwijken’), die het treurspelgeval-*Adonias* beheerschte.

Zóó beheerscht de levende en tegenwoordige David, of de overleden maar gestorven-nog~meesprekende David den cyclus, dien we naar hem noemden.

Men mag de tragedisch-zielkundige hoedanigheden van dit vijftal Oude-Wetsche drama's niet meten naar zijn persoonlijke meening over, of naar de mate zijner genegenheid voor den ‘held’ van den cyclus, - noch naar een zeer menschelijken weerzin misschien tegen de verdiepte lectuur van sommige voor-Evangelische Schriftuur-verhalen.

Natuurlijk is iedereen vrij om, wat Vondels bijbelsche spelen betreft, een stuk als *Gebroeders*, oudtestamentische Godsgericht-verbeelding, het allerlaatst op het moderne Vondel-tooneel te wenschen; maar de ernstige lezer in zijn binnenkamer heeft tegenover zoo'n meesterstuk, vooral waar het eene reeks bijbelsche spelen en daarin een bepaalde groep opent, geen andere vrijheid dan het met zelfovergave te lezen en te bewonderen, òf het ongelezen te laten en af te zien van de kans zich te verrijken met een zielkundiger en artistieker begrip van Vondels tragedisch zienerschap.

2

De algemeene moderne lezer begint met den h o o f d p e r s o o n in de beide ‘Davids’ sympathiek te vinden, eer hij zich nog rekenschap geeft van de r o l; hij eindigt met na te denken over den ongewonen aard van diens dramatisch-episch ‘heldschap’.

Merkwaardig immers is, dat de man, die aan waarachtige heldendaden in den gewonen zin zijn vroege populariteit bij zijn volk te danken had, in het Spelenpaar, naar hem genoemd, nergens optreedt als een geweldige: veeleer is zijn doen en laten dat van een meditatieven wijze, die door zijn zedelijke grootheid ook zijn omgeving boeit, ze stil maakt en ingetogen. Ook trouwens in *Gebroeders* was Davids houding als die van een in-zijn-hart-aarzelende.

Inderdaad draagt het ‘heldschap’ van Vondels David een geheel eigenaardig *geestelijk* karakter.

Het eerste algemeene antwoord op de vraag, hóe Vondel David heroïsch zag, geven zijn jeugdverzen van een kleine halve eeuw terug, die den ‘Koninghlijken Propheet’ sprekend laten optreden onder ‘De helden Godes des Ouwden Verbonds’. Ik citeer en onderstreep:

> Ick was noch herder, *als beweeght van 's Dryheyds vinger,*
> Myn kogel was een steen, en myn pistool een slinger,
> Waer mede ick Goliath, die 't dwerghjen hiel voor nar,
> Smeet plompverloren ne'er, doen 't bloed sprongh uyt zyn star.

Zoo luidt het begin; en het slot, na een boetvaardige zelfaanklacht en een herinnering aan rampen en beproevingen:

> Wie meer begeert van hem, wiens graf noch groent van palmen,
> Die luyster *hoe zyn herp weckt d'Echo van zijn psalmen*,
> *Daer David off'ren gaet zyn ryke diadem*
> *Den Koningh van het ouwde en 't nieuw' Ierusalem*. (Dl. 2, blz. 355)

Deze jeugdrijmen teekenen al dadelijk het geestelijk karakter van den ‘held’ David: zelfs in de prachtig-drastische regels over Goliath is er de geestelijke noot: ‘beweeght van 's Dryheyds vinger’. Het slot omschrijft nader het godsdienstig-mystieke in den aard van Davids geestelijke heldschap.
De jongste van Isaï's acht zonen was voor Vondel en de overgroote meerderheid zijner tijdgenooten de onmiddellijk door Jehovah geroepene tot opvolger van koning Saul en tot uitroeier van diens door den Hemel gevloekte huis. Een uitverkorene onder de uitverkorene zieners van Israël, wien het gegeven was in bovenaardsche vizioenen den toekomstigen Verlosser der wereld, den Messias, naar Zijne menschelijke natuur van Davids geslacht, te aanschouwen in Zijn leven en lijden en vooruit van Hem te zingen in waarlijk goddelijke menschentaal.

Huiveringwekkend diep was deze Godsheld gevallen, maar zijn val had zijn grootheid niet gebroken, integendeel bracht zijn schoone boetvaardigheid hem nieuwe glorie.

Domineerend in hun David-beschouwing was hun ontzag voor het religieuze en bovenmenschelijke in het dubbelleven van den Profeet en Koning, maar hun warmste liefde ging toch ook uit naar den grooten en goeden wijze, die voor Saul zoo ridderlijk een vijand, voor Jonathan zoo teeder een vriend, voor Absolon zoo liefderijk een vader was; naar den mensch, wiens hart zoo weinig verhard werd door de bloedige Godsgerichten, waarvan hij de uitvoerder of de schuldige oorzaak was, dat men met aandoening van hem in de H. Schrift vond opgeteekend:

‘En David, als hij den engel zag die het volk sloeg, sprak tot den Heer en zeide: Zie, *ik* heb gezondigd en *ik* heb onrecht gehandeld, maar wat hebben deze schapen gedaan? Uwe hand zij toch tegen mij en tegen mijns vaders huis’.
Als déze Held werd geroepen door Jehovah tot het voltrekken der bloedwraak aan Saul's huis, dat volgens het gewijde orakel de oorzaak was van de drie-jarige droogte en duurte, dan was dat een buitengewoon smartelijk-groot moment in Davids leven. En de lezers van de eerste tekst-uitgaaf der *Gebroeders* zijn er den dichter dankbaar voor geweest, dat hij, in een waarlijk tragisch-gevoelden gedachtengang, de verzen van dat droeve noodlotsspel onmiddellijk deed volgen door Davids heerlijke *Lyckklaght over Saul en zijn zoonen:*

De braefsten, dien ghy hebt gedraegen,
O Isrel, leggen nu verslaegen
Op uwe bergen. Wat geweld
Of 't puick der mannen heeft gevelt?
Verhaelt dit niet aen ons misgonners
Te Gath, noch meld toch d'Askalonners
Op hunne straeten 't ongeval,
Door uw luidruchtigh lijckgeschal:
Om niet de maeghdelijcke reien
Des Philistijns ten dans te leien:
Dat 's onbesnedens dochters niet
Gaen lachen over ons verdriet.
O Gilboa, dat dauw noch regen
Voortaen uw hooge toppen zegen
Met loof en gras, noch d'acker draegh
Zijn tiende, die Gods hut behaegh:
Want op uw hooghte en ope velden
Ontzeegh de schild, en 't hart der helden;
De schild van Saul in den strijd;
Als had hem God noit ingewijd. (Dl. 3, blz. 877)

Welk een ontroerende tragiek in deze door ons onderstreepte lyrische verzen!

Nog een tweede gedicht voegde Vondel toe aan dezelfde uitgaaf: *De Koningklycke Harp*, een lofdicht op David als psalmzanger:

Wie David pooght te steecken naer zijn kroon,
Die terght, als Lucifer, den hooghsten troon,
En word geschopt uit dat oneindigh schoon
Des grooten Vaders.
Gods goude tong van hemelsch mann' bedouwt
Gaet weiden, als een pen gedoopt in goud,
Die treckend haer geleert vernuft ontvouwt,
Op zuivre bladers.
.....
Zijn rijck gedicht, geen droom, geen ydle vond,
Begrijpt den schat van 't oud en nieuw verbond,
Vertelt, en leert, en bid, en heelt en wond,
.....
Mijn Zanger zit in Gods verholen raed,
En spelt Messias, dat beloofde zaed,
Zijn koningklijcke' en priesterlijcken staet,
En wonderwercken.
Wie blaeckt niet wanneer David David kust?
En 't voorbeeld 't nabeeld tegentreed met lust,
Den dieren hoecksteen, daer 't gebouw op rust
Van bey de kercken?[1)]
Hy streckt een spiegel van oprechte boet,

1) Omschrijving der laatste strofe: Wie raakt niet in vervoering, wanneer hij den oudtestamentischen David in den geest zijn goddelijken Afstammeling ziet omhelzen, wanneer de voorafbeelder, David, den toekomstigen Christus met geestdrift verwelkomt, Christus, den kostbaren Hoeksteen, waarop de beide Testamenten, de Joodsche en de Christelijke Kerk, rusten.

En valt zijn' God voor 't hoogh autaer te voet,
En wascht vermagert het bevleckt gemoed
In droevigh zuchten.
Gods pylen, een onlydelijcke smart,
Die zitten diep in zijn doorschoten hart,
Van misdaên en van vyanden benart. (Dl. 4, blz. 53)

Trok, naar Brandt's getuignis, het eerste Vondel-drama, waarin David optreedt, de ‘oogen en ooren der kunstverstandigen’ tot zich om zijn Sophocleaansche tragiek, ge moogt gelooven, dat het de harten der vromen trok om Davids wil, en ge verbaast u niet meer, dat het stuk na de eerste vertooning nog achtmaal ging in dezelfde maand, - voor dien tijd buitengewoon!

3

Hiermede moge ik ook den minst bijbelsch-denkende en-voelende mijner lezers eenigszins hebben ingeleid in de cultuursfeer van Davids mystiek- en geestelijk-heroïsch karakter, de sfeer, waarin Vondel en zijn geloovige tijd-genooten ademden met hun diepste zielewezen, - de sfeer, waaraan de modernst-critische mensch geen schoone verhevenheid ontzeggen kan.

Hoe waarlijk zielkundig Vondel in zijn *David in Ballingschap* een dramatisch geheel bouwde, dat paste bij het dubbel-karakter van den geestelijken held, en hoe werkelijk tragisch hij de buitengewone botsingen naar buiten bracht, die in het zoo bovenmenschelijk en tegelijk toch zoo menschelijk binnenwezen van David zich afspeelden; met andere woorden, hoe hij dezen buiten vergelijking vallenden tragischen mysticus wist te geven gelijk deze was in een stuk, dat als tooneelwerk geen model kon zijn, maar dat van het begin tot het eind ontroert als eene geslaagde tragedie, - dat moge de lezer, na het bovenstaande, zich zelven gemakkelijker en klaarder bewust maken uit het aandachtig genot van het stuk-zelf.

Noah

1

Het drie-één karakter van den *Lucifer,* den *Adam* en den *Noah* ligt vast in den naam van Uriël, die vóór alle drie de drama's de lijst der Personages sluit.

Als aan het slot van den *Lucifer* Gods Boodschapper, Gabriël, wiens vooraanduiding van den Godmensch den opstand der Geesten verwekt heeft, nú duidelijk voor alle hemelingen den Godmensch aankondigt als V e r l o s s e r der gevallen menschheid, dan ontvangt Uriël van Gods Veldheer den last om met zijn vlammend zwaard het eerste menschenpaar uit Eden te verdrijven.

In den *Adam* spreekt Uriël zelf den vloek der zonde en de belofte der Verlossing uit die in G e n e s i s geschieden door den Allerhoogste. Op het tooneel moest Vondel

die een Engel in den mond leggen. In den *Lucifer* (vs. 2135-41) was het Gabriël, die profeteerde:

Maer om den armen mensch een' vasten troost te geven,
In zulck een jammernis, belooft de Godtheit trou
Te wecken, uit het zaet en bloet van d'eerste vrou,
Den Stercken, die de Slang, den Draeck, het hooft zal pletten,
Door erfhaet, van geen tyt noch eeuwen te verzetten.
En schoon dat felle Dier hem naer de hielen byt,
Noch triomfeert de Helt met eere, na dien stryt.

In den *Adam* zegt de Gerechtsengel Uriël hetzelfde, maar gestreng en zoo min mogelijk menschelijk, immers in den toon van *Genesis* III, 15, waar de Heere God spreekt tot de slang: ‘Vijandschap zal ik stellen tusschen u en de vrouw en tusschen uw zaad en haar zaad: Dit zal u den kop verpletteren en gij zult Het den hiel belagen’. Uriël vertaalt dit vrij trouw in Vondelverzen:

Het hoog gerechte zal een' onuitbluschbren haet
Ontsteecken tusschen u, en tusschen 't vrouwezaet,
Dat u het hooft verplet: hoewel gy, bits in 't wrijten
En wederstreven, dit durft in de hielen bijten.

Aan het slot van den *Noah* verschijnt dezelfde Gerechtsengel op het wanhoopstooneel en openbaart zich zelven aldus:

Hier staet Uriël zelf, gewapent met Godts slaghzwaert,
d'Aertsengel des gerechts, die Adam, eerst gedaghvaert,
Ten lusthove uitdreef, om zyn wederspannigheit,
En 't schendigh quetsen van de hooghste majesteit.

Urania, de perverse grootvorstin, smeekt om genade, en Uriël's antwoord luidt:

Dees naklaght komt te spa.
Vertrekt uit ons gezicht, Gij zijt in d'ongena
Te diep verzeilt: *doch komt gy met berou te sterven,*
Zoo kuntge, hier gestraft, genade om hoogh verwerven.

2

Men lette vooral ook op de p r o g r e s s i e bij de behandeling van het Verlossings-motief, blijkend uit eene vergelijking van het slot van den *Lucifer* met het einde van den *Noah*. Zooals in *Lucifer* de voorspelde Godmensch eerst in het laatste bedrijf geopenbaard wordt als blij te aanbidden en reikhalzend te verbeiden Heiland, wien de Rei toezingt:

Wy tellen d'eeuwen, en het jaer, ja dagh, en uur,
Dat uw gena verschyn';

zoo openbaart zich aan den Rei der Wachtengelen van den *Noah*, op het oogenblik dat zij, nu meer dan 16 eeuwen later, de verzinking aanschouwen der Godvergeten wereld, het eerste v o o r u i t - i n - w e r k i n g -treden der toekomstig-geweten goddelijke Verlossing in de redding van meerdere doodzondige, maar boetvaardige zielen. Immers zelfs aan een der laagst gezonkenen van allen, aan Urania, is Gods

woord door Uriël gegeven: Sterft gij in rouwmoedig geloof, gij zult wel omkomen naar het lichaam, maar niet verloren gaan in de eeuwigheid.

Als een dankbare Toezang dan ook op den slot-rei van den *Lucifer,* klinken

de zes eerste verzen van den slot-rei in *Noah*: zij besluiten het treurspel van de ‘bedorven eeuw’ met het al nader besefte uitzicht op de Heileeuw, als de Heiland zal nederdalen ‘ter helle’, d.i. in de verholen plaats, waar de zielen der oudtestamentische heiligen[1)] of boetvaardigen, buiten bereik van den erfvijand, de zaligende aanschouwing Gods en de opening van den hemel verbeiden. Ja, de profeteerende Hemelgeesten zien nòg verder: de ark zelve is slechts eene voorafbeelding van Christus' Kerk, die tot aan het einde der tijden dóór het water (het Doopsel) zielen zal deelachtig maken aan de Verlossing. Zóó sluit de Rei van Wachtengelen het drama van den ondergang der eerste wereld:

> Wie Godts almogenheit en zyn gena beseft,
> Bekent dat Godts gena zyn werken overtreft.
> Verlosser, lang belooft, verschyn, als een versterker,
> Den geesten, streng gedoemt in schaduw van den kerker,
> Den geesten, vuil besmet door ongehoorzaemheit,
> Godts goetheit tergende, toen d'ark wert toebereit;
> Een voorbeelt van de kerk, waarin gy uw vertrouden,
> Als in een' vryburgh, door het water zult behouden,
> Het afgebeelde badt en eenigh middel van
> Genade, die de smet der ziele afwasschen kan.
> *Zoo zullenze, eens verlost, in 't ende u eeuwigh loven*.
> *Zoo ga uw heilgenade uw wonderdaên te boven*.

Vinden we bij den *Lucifer,* naar de oorspronkelijke opmerking van Simons ‘in de doorwerking van het Verlossingsmotief Vondels theologisch-wijsgeerig dóórdenkvermogen op het gelukkigst beproefd’, - meer-dan-ééns is dit waar voor de trilogie, waarin dat motief tot den laatsten regel van het derde spel toe evenwichtig is volgehouden en zielkundig doorvoeld.
Na het bovenstaande zal den lezer de onderlinge vergelijking der drie stukken, waarmee de dichter zelf de opdracht van den *Noah* aanvangt, duidelijk zijn. Die vergelijking klinkt zuiver theologisch-wijsgeerig. De dichter zegt: meet gij het tragisch-ontzaglijke dezer gewijde treurspelstoffen ten slotte naar heure verhouding tot den Verlosser, dan is *Lucifer* het meest tragisch, immers het meest hopeloos, en *Noah* het minst tragisch, immers het rijkst aan verzékerd uitzicht op eeuwige redding.

Maar deze alleen theologisch klinkende beschouwing brengt voor den modernen verstaander van Vondels dramatiseerend kunstvermogen ook hare zielkundige en aesthetische wijsheid mee. Zooals het geval was met dien eenen zin van de *Lucifer*-opdracht: ‘Doch hier dient inzonderheid aangeteekend, hoe wij om den naarijver der hoogmoedige en nijdige Gees-

1) Vgl. Augustinus' *Confessiones*, X, 43: ‘De Middelaar Christus is beduid aan de oudtestamentische (a n t i q u i s) heiligen, opdat zij zouden zalig worden door het geloof in Zijn t o e k o m s t i g , gelijk wij door het geloof in Zijn h i s t o r i s c h lijden’.

ten te heftiger t'ontsteken, den Engelen de geheimenis van het toekomende menschworden des Woords.... *eenigszins ontdekken*; hierin.... volgende, niet het gevoelen der *meesten*, maar *sommiger* Godgeleerden, *naardien dat ons treurtafereel rijker stof en luister bijzet*'. Hoe gemoedelijk klinkt dat, nietwaar? - en was in die woorden niet gegeven de o p z e t en de k e r n tot eene tragedie, groot zelfs in de wereldliteratuur? Wel niet van zóó diepgaande beteekenis is de bedoelde aanhef van de *Noah*-opdracht, maar zij heeft, behalve haar theologischen, toch ook dézen dubbelen letterkundigen zin: ten eerste stelt zij de cultureele drieëenheid van *Lucifer, Adam* en *Noah* vast als door den dichter bedoeld, zoodat zij samen te beschouwen zijn *als het tragedisch verhaal van God en de Zonde in drie dramatische tafereelen,* - en ten andere wijst zij op de bewustheid bij den dichter, dat er met het tafereel van den ondergang der eerste wereld niet viel te trachten naar eene zoo sterke en titanische tragedie-op-zich-zelve als hij bedoeld en bereikt had met het spel van den opstandigen Aartsengel, juist door het inbrengen van het Verlossings-motief.

3

Minder nog dan het vallend menschenpaar in den *Adam* kon en mocht het grootvorsten-paar in den *Noah* sympathiek zijn in tragedischen zin: dit paar moest immers ook missen dat zielsaandoenlijke van de weder-zijdsche trouw, waarmee de ballingen uit het Paradijs heengaan, samen dragend hun schuldbesef en hun gevloekte lot, tragisch ontroerend door eene betrekkelijke zedelijke grootheid als van rechtvaardig door God geslagenen maar niet van God verlatenen, als van niet geheel onwaardige dragers eener Goddelijke Verlossingsbelofte.

Kon uitteraard het spel van de verzinking eener zedelijk-verzonken wereld niet worden een van het begin tot het eind streng tragedisch door-gecomponeerd geheel, - het bleek niet boven het bereik te liggen van Vondels dramaturgische scheppingsmacht, dan toch eenige zedelijke momenten en geestelijke standen te vinden van waarlijk heroïsche tragiek. Hoe ontzaglijk is bijvoorbeeld het eerste optreden van Noë in het midden van het eerste bedrijf, dat uiterlijk volkomen gelijk van vorm is aan het eerste bedrijf van den *Adam*. Vergelijk eens het idyllisch intoneeren dáár van Adam's groet aan de zon:

> Daer rijst het alverquickend licht,
> Dat, laegh gedaelt beneên de kimmen,
> De schaduwen en bleecke schimmen
> Verdrijft van 's aerdtrijx aengezicht;

met dat zwaar-hijgend klagen van den onder een wereldlast zuchtenden Noë:

> Daer komt het morgenlicht gevaeren,
> Als een heraut, uit Godts palais,
> Om 't menschdom voor de leste reis
> Te wecken of hen Godt wou spaeren;

de alleenspraak van den vereenzaamden Rechtvaardige, invallend na de voorrede van den sensueelen Eva-beschrijver uit *Lucifer*, nù koning des afgronds, Apollion met zijn:

> Door vrouwelist wert eerst de man in 't net getogen.
> Men bezige dees kunne, en legre zich in d'oogen
> Van Kains dochtren, en beschiete uit haer gezicht
> Het hart der Reuzen. Schoon het voor geen wapen zwicht,
> Noch moet de grootvorst zelf voor 't joffrentimmer buigen
> En heur naer d'oogen zien. Wy hoeven geen getuigen
> Te zoeken: d'uitkomst heeft doorgaens genoegh geleert
> Hoe wellust over al de weerelt triomfeert.
> Het danssen, speelen, het geduurigh banketteeren,
> En bruiloften gaet hier het gansche jaer in zwang.
> Men bint de zielen aen geen wetten, en bedwang
> Van Enochs voorbeelt, of geboden en verboden.
> De blyschap kort den tijt. Godinnen scheppen goden.

En onmiddellijk na de smartenklacht van dien grijsaard de eerste van die waarlijk-hemelsche, meditatieve, onhartstochtelijke Reien, die met een elegischen glimlach den eenigen Rechtvaardige lofzingt, hem vergelijkend met Henoch, wiens hemelvlucht naïef verhaald wordt of 't een vertelling-van-d'aarde waar' uit een Engelen-sprokenboek:

> Wy schaduwen met goude pennen
> De treden van
> Die vroomen man,
> Gewaerdight Godt alleen te kennen...

Was aan de p e r s o n e n der wellustelingen geen gebaar of geluid van heroïek te verleenen, hoe weet Vondel het perverse toch zijne tragisch-heroïsche stem te geven in het wellust-m o t i e f van dat dood-en-hel-tartend zwanelied tegen het eind van het derde bedrijf. Als lied zonder meer is dit gedicht van een tachtig-jarige een aandoenlijk wonder, en als moment in den gang van het spel ontroert het even heroïsch-tragisch als het eerste geluid van den Rechtvaardige in zijne ontzaglijke alleenspraak.

Want met deze - om zoo te spreken - demonisch-sublieme verzen van God-verzoekende en Zijne wraak uitdagende wellust-verheerlijking, heeft Vondels visionnaire spelenskunst een opperst hoogtepunt bereikt in de tragedische waarmaking der noodzakelijkheid van een massalen ondergang; de toeschouwer-hoorder vóélt het: eene z o o om hare verderving v l e i e n d e menschheid m o e t verzinken.

Besef vanaf dit hoogtepunt het dramatisch meesterschap, dat de motiveering dier noodwendigheid inzette vanaf den beganen grond: het realistisch-gelijkvloersch tooneel namelijk tusschen den genotzuchtigen harem-vorst met zijn aanstellerigen vraag- en spotlust, en den bouwmeester met zijn leuke nuchterheid en praktisch scepticisme-van-de-straat. Stijgen gaat dan die motiveeringslijn in de twistrede tusschen Noë en Achiman, om

straks te weifelen en even te dalen in het gesprek van den twijfelmoedig geworden vorst met zijn hofmeester, - totdat Urania, die wel tien van zulke verwijfde mannen áánkan als haar voornaamsten aanbidder, steil de lijn doet stijgen, welke eindelijk haar toppunt bereikt in het Zwanelied.

Na dát lied, het visionnair-perverse antwoord op zijn aanschouwelijk, en als verwerkelijkend, dreigen met de aanstaande wrake Gods, heeft de eenzame Rechtvaardige tot de menschheid niets meer te zeggen; voor zich heen uit hij nog ééne verzuchting, die de toeschouwer-hoorder in zijn binnenste beaamt:

> Hoe bitter wil in 't endt dees bruiloft hun opbreeken!
> Geen woorden gelden hier: de klaere daet moet spreeken...

Maar dán is er nog de Rei van Engelen, die heeft te zingen eene bovenaardsche ziening van de orde-der-dingen; en Vondels genie vindt ook voor dat hooger plan den aan de voorgaande mènschelijke uitersten geëvenredigden toon. Dezelfde Rei, die na Achiman's:

> Vlecht roosekranssen. Zet op elke knie een bruit,

de door de zonde verstoorde innerlijke harmonie in 's menschen wezen had betreurd, beweent nu als eene voor hemelsche verstanden klare gevolglijkheid van dàt verbroken evenwicht, de breuk in de orde van het heelal, den opstand der elementen, bepaaldelijk van de zee, tegen de van God verlaten en in ontucht verzonken menschheid:

> De zee, dus lang te temmen,
> Te stuiten op het strant,
> Wil, springende uit den bant,
> De wanhoop leeren zwemmen.

Vergelijk de breede òpvaart in het muzikale rhythme dezer verzen even met den doffen neergang en zinkenden toon in vs. 1106-7:

> En 't water neêrgeschoven,
> Toogh naer den diepen gront,

één klein voorbeeld uit heel vele: van hoe volmaakt-Vondelsche factuur het vers van den grijzen Bard is gebleven.

Vondels werken
Vijfde deel

[Gedichten]

Eeuwgety der Heilige Stede t'Amsterdam.[aant. aant.*]

Aen d'oude Burgery.

Nu 't Eeuwgetey van 't vierenswaerdigh wonder
Zijn' derden ringk op heden toesluit, ronder[2]
Dan goude pen of passer ronden sluit;[vs. 2-3]
Zoo breeck, als bloessem, uit,
In Lentemaent, met haer verquickte loten;[5]
O BURGERY, uit Gysbrechts erf gesproten,[6]
En noit veraert van uwen ouden struick,[7]
In 't wettigh kerckgebruick.[8]
Men vlechte, om strijt, nu lovers in laurieren
En duurzaem loof, om 't wonderfeest te cieren:[10]
Men spann' tapijt, schakeere zangk met snaer,[11]
Bewieroock' 't hooge altaer,
En eere alom DE HEILIGHEIT DER STEDE;
Daer d'yver plaght, met barrevoetsen trede,[14]
t'Aenbidden, als de Godtstolck*, op dat lant[15]
Daer, midden uit den brant

*[Randschrift:] *Moses*.

* Afgedrukt naar de uitg. van 1645, op blz. 162-65 achter de eerste uitg. van *Altaergeheimenissen:* Van de planodrukken in Maart 1645, de maand van het derde eeuwgetij, schijnt er geen enkele meer over, vgl. Dl. 4, blz. 829.
In 't opschrift: *Eeuwgety der Heilige Stede:* 15 Maart 1645 was het 300 jaar geleden, dat het Mirakel van Amsterdam plaats had, vgl. *Altaergeh*. II, vs. 1023, Dl. 4, blz. 744; *de Heilige Stede:* de heilige plaats (in de Kalverstraat), waar het mirakel plaats vond en de, nu afgebroken, kapel werd gebouwd. - *Aen d'oude Burgery:* Vondel bedoelt de oorspronkelijke, de vóór-reformatorische, de katholieke burgerij, vgl. vs. 6-8.

2 *Zijn' derden ringk op heden:* het mirakel geschiedde op 15 Maart 1345; tegen 15 Maart 1645 moet Vondel 't gedicht dus geschreven hebben.

vs. 2-3 Een eeuw, als beeld van de eeuwigheid, wordt voorgesteld als een zuivere gesloten cirkel, vgl. *Altgeh.* I, 1303-4.

5 *verquickte:* frissche.

6 Waar Vondel kans heeft, stelt hij Gysbreght voor als den stamvader van de Amsterdammers, vgl. Opdracht van *Gysbr. v. Aemstel,* r. 9-10 (Dl. 3, blz. 520); *Inwydinge van 't Stadthuis,* vs. 105 enz.

7 Versta: nooit van uw kath. voorgeslacht afgeweken.

8 *'t wettigh kerckgebruick:* de eeuwenoude traditie van den katholieken eeredienst, in tegenstelling met de opgedrongen Hervorming *wettigh* genoemd.

10 *duurzaem loof:* sparregroen; *'t wonderfeest:* het feest ter eere van het wonder (Mirakelfeest).

11 *schakeere zangk met snaer:* wissele zang af met muziek.

14 *Daer:* waar; *d'yver:* de ijver der vromen, de ijverige vromen; *met barrevoetsen trede:* blootsvoets.

15 *de Godtstolck:* Mozes, meermalen Gods tolk genoemd in *Altgeh.* I, 97, 173 enz.; Vondel is hier de echo van Marius' *Amstelredams Eer ende Opcomen* (A'dam, 1639, blz. 65): 'Waerom sy... nae Moyses... exempel zijn met bloote voeten devotelijck komen bidden, aensiende die heyligheyt des plaets'; vgl. *Altgeh.* II, 1027-29.

De Heilige stede in Vondels tijd

Der doorne haegh, de Godt der twalef Stammen[17]
Hem riep, en 't bosch niet zwichte voor de vlammen:[15-1818]
Die zelve Godt verscheen uwe oudren hier,[19]
In 't weêrlicht van hun vier,[20]
Tot tweewerf toe; versterckte Kristensche eeuwen,[21]
Door wonderheên, en klopte zijn Hebreeuwen[22]
Op hunnen mont; en trat voor J E S U S schaer,[23]
In dezen vierpylaer:[24]
Waer van dees kerck en achtien Stommen tuigen,[25]
Haer pylers, die om gunst noch afgunst buigen,[26]
Noch weifelen, maer dragen 't Godtsgebouw,
Als Reuzen, sterck en trouw.
Uw jonge stadt, die tweemael plofte in d'asschen,[29]
Is tweewerf weêr, uit roock, in top gewassen;[30]
Gelijck of Godt zijn gunst en maght, door vlam,
Ontvouwde t'Amsterdam;[31-32]
Dat, uit moerasch en water opgetogen,
Nu watren kroont, met hoogh gewelfde bogen;[34]
En 's Keizers kroon, van gout en diamant,
Op alle kusten spant.[35-36]
Augustus, die u kroonde, heeft Godts zegen[37]
Door bedevaert genadigh hier verkregen:
De Faem trompet hoe Maximiliaen
Gezont is opgestaen;

17 *twalef:* twaalf.
15-18 Vgl. *Exod.* III, 2.
18 *zwichte voor:* bezweek onder, verbrandde door.
19 *Die zelve:* diezelfde; *oudren:* voorouders.
20 *'t weêrlicht van hun vier:* het vuur uit de Mirakel-geschiedenis was een herhaling, weerspiegeling van Mozes' brandende doornehaag.
21 *Tot tweewerf toe:* eerst in de haardkolk, waarin de heilige Hostie, daarna bij den stadsbrand van 1452, waarbij het tabernakel der Heilige Stede gespaard bleef; Marius, *Amstelredams Eer ende Opcomen,* blz. 64.; *versterckte Kristensche eeuwen:* bevestigde de Middeleeuwers in hun geloof.
22 *klopte* enz.: iemand op of voor den mond kloppen beteekent: hem het zwijgen opleggen, overtreffen; *zijn Hebreeuwen:* het door God uitverkoren volk.
23 *Jesus schaer:* de Christenen.
24 *In dezen vierpylaer:* klemtoon op *dezen;* Versta: God ging in de vuurzuil van de Amsterdamsche eucharistie-mirakelen de Christenen nog wonderlijker voor dan Hij de oude Joden met de vuurkolom van *Exod.* XIII, 21 had gedaan.
25 *dees kerck:* de kapel der H. Stede of Nieuwe Zijds Kapel, gebouwd in 1347 en na vele vergrootingen voltooid in 1560, afgebroken in 1908; *achtien Stommen:* 18 pijlers; *tuigen:* getuigen.
26 *die* enz.: die nergens voor wijken.
29 *Uw jonge stadt:* kort na de stad-wording in 1275; *plofte in d'asschen:* afbrandde; nl. in 1421 en 1452.
30 *in top gewassen:* volkomen herbouwd.
31-32 Vergelijk *Inwydinge van 't Stadthuis*, vs. 297-98.
34 *hoogh gewelfde bogen:* als van de Mirakelkapel, de Oude St. Nicolaas- en de Nieuwe St. Catherijne-kerk.
35-36 *'s Keizers kroon:* boven het stadswapen aan de spiegels der Amsterdamsche koopvaardijschepen.
37 *Augustus:* de Duitsche keizer (Semper Augustus).

Na dat hy hier de Kristgeheimenissen[41]
Aenbiddende, eer zijn' staf en kroon wou missen,
Dan 's Heilants troost, gevoelt in lijf en ziel,
Daer hy ten outer viel;[44]

41 *Kristgeheimenissen:* het Sakrament, waarin Christus tegenwoordig is; vgl. *Altaergeheimenissen, Dischgeheimenissen* enz.
44 *ten outer viel:* voor het altaar neerknielde, zooals het prentje (no. 10) bij Marius voorstelt.

En neêrgeknielt de zelve kracht most loven,[37-45]
Die, aen d'Eufraet, in 't onweêr van den oven,
Zijn Drietal*, ongezengt aen kleet en hair,
Verloste uit doots gevaer:[46-48]
Die 't H E I L I G H D O M , de vrucht der Maeght ook louter,[49]
By uwen stroom, behoede, op 't gloeiende outer,[50]
En in den haert; twee troonen van Godts Zoon,[51]
Herkruist door offerhoon
Van blinden, die 't al scheppend Woort mistrouwen,[53]
En niet het licht der Wonderen aenschouwen,[52-54]
Dat, jaer op jaer, ja eeuwen achter een,[55]
Den Aemstel overscheen:
Het zy dit straelde, uit koorgewelf en tenten,[57]
Hem toegewijt, die over d'elementen
Den scepter voert, en spaert dien Offerschat,[59]
Ons Manne, in 't gouden vat:[60]
Het zy 't Geheim, op zijn gezette dagen[61]
En jaergety, wert stichtigh omgedragen;[62]
Gelijck van outs 't Orakel van Godts mont,[63]
De Heilkist van 't Verbont.
Hoe zagh men 't volck, gewont van helsche slangen,[65]
Dan vloeien, als rivieren, uit verlangen
Naer gene slang van koper, die den Doot
Haer kopre tanden boodt;[67-68]

*[Randschrift:] *Drie jongelingen*.

37-45 Aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk, graaf van Holland, werd in 1482 in Den Haag van een ziekte genezen door zijn belofte om de H. Stede te gaan bezoeken, Marius, blz. 68.
45 *most:* moest.
46-48 De drie jongens die in Babylon (*aen d'Eufraet*) wonderbaar uit den vuuroven werden gered, vgl. *Dan.* III, 93.
49 *'t Heilighdom:* de heilige Hostie, Christus' lichaam en daarom *de vrucht der Maeght* Maria; *ook louter:* eveneens ongeschonden.
50 *uwen stroom:* (tegenover den Eufraat) de Amstel; *op 't gloeiende outer:* op het brandende altaar in 1452.
51 *in den haert:* bij het eerste mirakel, vergelijk vs. 21.
53 *blinden:* ongeloovigen; vergelijk *Altaergeheimenissen* I, 1184, 1220; *mistrouwen:* wantrouwen, niet gelooven.
52-54 Tegen de Hervormers; *Herkruist door offerhoon:* opnieuw gekruisigd als het ware door den hoon der Hervormers tegenover het heilig Sakrament.
54 *het licht der Wonderen:* het stralendste wonder, nl. dat van Amsterdam.
55 Drie honderd jaar.
57 *koorgewelf en tenten:* het altaar in het priesterkoor.
59 *spaert dien Offerschat:* behoedt tegen brand dat H. Sakrament.
60 De h. Hostie wordt in de Kath. kerken bewaard, zooals het Manna in den tempel, vgl. *Altaergeheimenissen* II, 75-76.
61 *'t Geheim:* het H. Sakrament; *op zijn gezette dagen:* op de bepaalde dagen, bij het Mirakelfeest gedurende half-Vasten en op H. Sakramentsdag.
62 *wert stichtigh omgedragen:* werd stichtend in processie rondgedragen, de groote Mirakelprocessie, sedert 1578 afgeschaft.
63 *'t Orakel van Godts mont:* hoort bij vs. 64: *de Heilkist van 't Verbont:* de Ark van het oude Verbond, waarbij de Hoogepriester God raadpleegde.
65 *gewont van helsche slangen:* gewond door duivelsche verleidingen.
67-68 vgl. *Num.* XXI, 6-9.

Maer naer het Lam, des Talmuds vloeck, gehangen[69]
Aen 't heilzaem hout, en nu onthaelt met zangen;[70]
Als artseny des lijfs, en zielespijs
Van 't hemelsch paradijs.
Wat kerckbelofte en gaef en pelgrimaedje
Doorgalmden niet dees nette timmeraedje,

69 *des Talmuds vloeck:* de vloek der Joden.
70 *hout:* kruis; *onthaelt:* begroet.

Met lof en danck, gestort van klein en groot,
Na 'et nijpen van den noot;
Zoo dra men frisch, behouden 's lijfs, en stercker,
Verlost van kruck, en boey, en bangen kercker,
En blinden stock, en schipbreuck, en van 't bedt,[79]
Zich vont door Godt geredt.[73-8077-8080]
Nu zing ick niet, hoe 't eeuwigh vier van Veste[81]
Den brant ontsloop, daer Troje lagh op 't leste;[82]
Noch van de vlam, die spoockende om het kint,[*83]
Zijn hairlock niet verslint;
Noch van den gloet, die 's Konings dochter[*] raeckte,[85]
En hare kroon noch blonde vlechten blaeckte;
Of wonderspoock, en droom, en nachtgezicht,[87]
Uit Heidensch brein gedicht:
Maer toom den Nijt, door zegels, brieven, blijcken[89]
Van Sticht en stadt, en keuren en kronijcken.[90]
Is 't valsch? betight de myters, uw steêhuis,[91]
En brantmerck 't witte kruis:[92]
Betight gewaet en bladen van Messias,[93]
's Apostels riem, den mantel van Elias,[94]
Oock Arons roede, en Elizeüs lijck,[95]

[*][Randschrift:] *Askaen*.

[*][Randschrift:] *Lavinie*.

79 *blinden stock:* lees: blindenstok, stok voor een blinde; *en [verlost] van 't bedt:* hersteld van het ziekbed.
73-80 Van de velen, die in ziekte of leed een bedevaart (*pelgrimaedje*) of gave aan de H. Stede beloofd hadden, gonsde de Kapel; *dees nette timmeraedje:* dit fraai gebouw.
77-80 Zinspelingen op de vele wonderen, door Marius van blz. 54-137 omstandig verhaald.
80 *vont:* bevond.
81 *'t eeuwigh vier van Veste:* het vuur van de Godin Vesta, dat nooit mocht uitgaan, vgl. *Aeneis*, II, 296-97.
82 Dit vuur werd uit het brandende Troje gered; *lagh op 't leste:* ten onder ging.
83 *het kint:* volgens de kantt. Ascanius, den zoon van Aeneas, veilig uit de vlammen van Troje gered, vgl. *Aeneis* II, 682-84.
85 *'s Konings dochter:* volgens de kantteekening Lavinia, dochter van koning Latinus en vrouw van Eneas. In *Aeneïs* VII, 72-77 wordt intusschen volgens Vondels vertaling o.a. verhaald: hoe Lavinia ‘scheen de vlam [van 't altaar] in 't hangende hair te vatten’ en de ‘Koninklycke vlechten’ schenen ‘te blaken’.
87 *wonderspoock:* vreemde verschijning.
89 *toom den Nijt:* ik betoom de Hervorming, die het Mirakel ons misgunt; *zegels* enz.: alle opgenoemde dokumenten uitvoerig bij Marius, blz. 62-v.v.
90 *Sticht:* het bisdom Utrecht, waar Amsterdam in 1345 onder ressorteerde, Marius, blz. 64, 67.
91 *uw steêhuis:* uw eigen stadhuis, dat de getuigenissen van 't oude stadsbestuur bewaart, Marius, blz. 63.
92 *'t witte kruis:* het Amsterdamsche wapen draagt drie keer een wit kruis. Vondel legt den nadruk op dat wit als symbool van eerlijkheid en goede trouw.
93 *gewaet en bladen van Messias:* wat de H. Schrift (*bladen*) over de kracht van Christus' kleed verhaalt (vgl. *Matth.* IX, 21; XIV, 36).
94 *'s Apostels riem:* de doeken en gordels van den Apostel Paulus genazen ziekten, *Hand.* XIX, 12.
den mantel van Elias: die wateren scheidde, vgl. IV Kon. II, 8.
95 *Arons roede:* die bloeide ten teeken van zijn uitverkiezing, vgl. *Num.* XVII, 8 en *Altaergeheimenissen* I 1208-9; *Elizeüs lijck:* dat een doode opwekte. vgl. IV *Kon.* XIII, 21.

Ja schaduw, min dan slijck.[96]
Hier mangelt niets dat redelijcken wenschen,[97]
Getuighenis van Godt en vrome menschen:
Wy mommen hier met geenen Antikrist,
Die grijns van staet en twist.[99-100]

96 *schaduw:* de schaduw van St. Petrus genas zieken, *Hand.* V, 15; *min dan slijck:* nog minder dan het slijk, waarmee Christus blinde oogen genas, vgl. *Joan.* IX, 6.

97 Versta: hier in de geschiedenis van het Amsterdamsch mirakel ontbreekt (*mangelt*) niets wat men redelijkerwijze aan getuigen kan verlangen.

99-100 De hekeldichter! Wij verstoppen ons niet achter het masker (*grijns*) van angst voor den Anti-Christ, zooals de Hervorming den Paus en de Roomsche Kerk noemde, waardoor twist onder de volken woedt; *staet en twist:* hendiadys: twist van staten. Van Vloten leest onnoodig: *staetentwist*.

Almogentheit, betuight door d'Offerlammers,[101]
Van tijt tot tijt; geley toch d'Amsterdammers[102]
Uw heirbaen op, in 't eeuwigh schijnend licht,[103]
En kroon mijn Eeuwgedicht.[104]
Thronus ejus flammae ignis. Dan. VII.
M CCC XLV.

Kenteken des Afvals.[aant. aant.]

Hebr. VII.[*]

Het Priesterdom verandert zijnde, zoo is het noodigh
dat de veranderinge der Wet geschiede.

Ireneus, leerling van *Polykarp,* 's Apostels leerling.

Hy leerde een Nieuwe Offerhande des Nieuwen Testaments.

Waer zagh oit zon geregelt Rijck[vs. 1]
Godtsdiensteloos, in 's weerelts ronde?
En waer den Godtsdienst, zonder blijck[3]
Van Offerhande, voor de zonde?
Natuur, en Moses strenge Wet,
En Euangeli 't Offer wijdden;[5-6]
Het zy bebloet, of zonder smet
Van bloet; als, in de leste tijden,[7-88]

101 *Almogentheit:* Almachtige God; *betuight:* beleden, bevestigd. *Offerlammers:* de wonderbare Hosties, in *Altaergeheimenissen* II 1020: *Outerlammers*.
102 *Van tijt tot tijt:* telkens opnieuw door de vele mirakelen.
103 *Uw heirbaen:* de koninklijke weg der katholieke Kerk; een gebed van Vondel voor de bekeering van onroomsch Amsterdam.
104 *kroon:* bekroon daarmee.
Thronus ejus flammae ignis: (*Dan.* VII, 9): Vuurvlammen zijn Zijn troon.
* Van 1645, op blz. 166-68 als slotgedicht van de oude uitgave der *Altaergeheimenissen*; vgl. Dl. 4, blz. 829.
In 't opschrift: *Kenteken des Afvals:* Het gedicht, een samenvatting van het Derde Boek der *Altgeh.* en speciaal van vs. 1509-38 legt den vollen nadruk op de in de kantteekening op vs. 1521 geuite meening: ‘d'Offerhande uit de Kercke vagen, is den godtsdienst uitroien’, d.w.z. het verwerpen van de H. Mis is het begin en kenteeken van volkomen godsdienstloosheid. - *Het Priesterdom* enz.: vgl. *Hebr.* VII, 12. - *Ireneus* enz.: de H. Irenaeus († 202) was de leerling van St. Polycarpus († 155) en deze van den apostel Joannes; zie vs. 37-40 en vgl. *Altaergeheimenissen* II, 1590 en III, 1529. - *Hy leerde* enz.: ‘novi testamenti novam docuit oblationem’, vgl. *Altaergeheimenissen* III, 1530-31.
vs. 1 *geregelt:* wèl geordend.
3 *blijck:* teeken.
5-6 Zie ditzelfde in den breede betoogd in *Altgeh.* III, 51-150.
7-8 Bloedig of onbloedig.
8 *de leste tijden:* in de laatste van de drie aangegeven tijdperken, in den tijd van de Nieuwe Wet.

d'Aertspriester offerde, op Godts disch,[9]
Zijn vleesch en bloet, in schijn van koren,
En druifs en wijns gestaltenis,
Ten zoen van Godts gerechten toren:
Een zuiver Offer, lang beduit[13]
Door Offers, en van Malachias
Ons klaer gespelt, zoo lang vooruit,
Voor 't bloedige Offer van Messias;[16]
Die na 'et onbloedigh offer quam[17]
Ter slaghtbanck, nedrigh en geduldigh,
En hing aen 't hout, gelijck een lam,[18-1919]
Geoffert bloedigh en onschuldigh.
De Heilant zelf verzagh zijn Kerck[21]
Van middelen, om dees genade
Haer toe te dienen, in dit perck
Des strijts; het zy hy zielen bade[23-24]
Met water, in de kracht van 't bloet,
Zijn zichtbaer bloet, aen 't Kruis vergoten;
Het zy hy die verzoent, en voedt,
Door Offerhande en spijs, genoten[28]
En opgeoffert op 't altaer,
Door wettigheit van Stedehouders.[24-3030]
Dees gront staet vast: dit licht is klaer:
Dees grontleer storf op 't kint van d'ouders.[32]
Men vraegh' den Martelaer Justijn,
Die schier d'Apostels had gesproken,[33-34]
Eer nauwelix de zonneschijn
Der eerste heileeuw was gedoken:[35-36]
Men vraegh het Ireneus, scherp[37]
In 't luistren, om Godts wil te hooren,
Als een scholier van Polykarp,[39]
Zijn' meester, door Sint Jan herboren:[40]

9 *d'Aertspriester:* Christus.
13 *Een zuiver Offer:* de ‘oblatio munda’ van Malachias I, 10, breed behandeld in *Altgeh.* III, 675-886.
16 *Voor:* vóór.
17 *na 'et onbloedigh offer:* in het laatste Avondmaal.
18-19 Vgl. *Is.* LIII, 7.
19 *'t hout:* het kruishout.
21 *verzagh:* voorzag.
23-24 *perck des strijts:* het menschelijk leven.
28 *Offerhande en spijs:* H. Mis en Kommunie.
24-30 Van de genademiddelen of Sakramenten noemt Vondel de twee voornaamsten: het Doopsel en de Eucharistie.
30 Door wettige plaatsbekleeders, de priesters.
32 *grontleer:* fundamenteele leer, waarmee de godsdienst staat of valt; *storf:* stierf, ging over; *op 't kint van d'ouders:* van het eene geslacht op het andere, was de traditioneele leer.
33-34 De H. Justinus († 165) bijna een tijdgenoot der Apostelen en dus een waardevolle getuige, vgl. *Altaergeh.* II, 1171-72 en 1581-88.
35-36 Vlak na de eerste eeuw van het Christendom; *gedoken:* ondergegaan.
37 *Ireneus:* zie de noot bij het aan Irenaeus ontleende motto.
39 *Polykarp:* idem.
40 *herboren:* gedoopt.

Men vraegh' de Vaders, op een ry,[41]

41 *de Vaders:* de Kerkvaders en oudste kerkelijke schrijvers, vgl. *Altgeh.* III, 995-v.v.

Wat Malachias profeteerde[42]
Van 't zuivere offer: kent hier by[43]
Den tuimelgeest, die 't volck verkeerde,[44]
En zoo vermetel vloeckt en schelt
Voor een vervloeckte afgoderye[46]
Den dienst, van J E S U S ingestelt.[47]
O tastelijcke razernye!
Hoe sloeght ghy voort, gelijck vergift,
En smette stroomen en landouwen,[50]
Met uw vernuft, en schijn van Schrift,[51]
Om d'offerloosheit op te bouwen![52]
Een laster, die zoo luide schreit[53]
Tot Godt: o heilooze opperschennis,[54]
Die Godt zijn wettigh Recht ontzeit,[55]
En blint noch roemt van Kristus kennis![56]
Wie Kristus eeuwigh Offer stuit,
Die bluscht de zon des Godtsdiensts uit.

1.Koning. 2. *Waerom stoot ghy mijn offerhande met voeten?*

42 *Wat Malachias* enz.: zie boven bij vs. 13.
43 *kent hier by:* leert daardoor kennen.
44 *tuimelgeest:* dwaalgeest, geest van dwaling en bedrog; *verkeerde:* verkeerd maakte, op den verkeerden weg plaatste.
46 *vervloeckte afgoderye:* zooals het Kalvinisme de H. Mis noemde; in de *Altgeh.* zinspeelt Vondel meermalen op deze uitdrukking, vgl. I, 830; II, 1383; III, 1195.
47 *van:* door.
50 *stroomen en landouwen:* de landen, die de Hervorming aannamen.
51 *vernuft:* aardsch, kortzichtig menschelijk verstand, vgl. *Altgeh.* I, 1049, 1090, 1141 enz.; *schijn van Schrift:* te onpas aangehaalde Bijbelteksten.
52 *offerloosheit:* een godsdienst zonder offer, zonder Mis.
53 *laster:* misdaad.
54 *opperschennis:* hoofdschennis, ergste schennis.
55 *zijn wettigh Recht:* zijn recht op het offer.
56 *noch:* nog; versta; en bij haar verblinding nog durft zeggen, dat zij Christus' woord verstaat. *1. Koning. 2:* Vondel vertaalt hier uit de Vulgaat: ‘Quare calce abjecistis victimam meam’, I *Kon.* II, 29 (vgl. *Statenb.:* I *Sam.* II, 29) en sluit zich ook door dit citaat bij de *Altaergeheimenissen* aan, wijl Samuel deze woorden spreekt tot Heli, wiens zonen in *Altgeh.* III 548-49; 1171 en 1222 als de prototypen van de Hervorming worden voorgesteld.

Schilt des Geloofs,
Tot Verdadiginge van Gods Wonderwerck,
In de Heylige Stede t' Amsterdam.[aant.*]

TYDREKENINGE,
In 't saCraMent Is ChrIstVs VLeIIs en bLoet,
En tot beVVIIs heeft hII 't In 't VVVr behoet.
M C C C X L V.
BEVESTIGINGE door den M A G I S T R A E T
van *AMSTERDAM*.

Die Gods macht, als onalmachtich,
Die 't Gerecht, als onwaerachtich,
En der vroomen Eedt bestrijt,
Kan die klaerder Waerheyd wenschen?
Neen: maer zulke blinde menschen
Zijn Geloof en Reden quijt.

OVERTUIGINGE.
1. Cor. XIII.
Want wy vermogen niet tegen de Waerheyd, maer voor de Waerheyt.

* Van 1645. Afgedr. naar den tekst op blad D2 keerzij van *Der Poëten Vegtschool*. (Vgl. *Unger: Bibliographie, nr.* 830).
In 't o p s c h r i f t : *Schilt des Geloofs:* naar *Eph.* VI, 16. Het statige bovenschrift met de versjes en teksten is wellicht de inscriptie van een gedachtenis-prentje bij de viering van het derde Eeuwgetij van het Sakrament van Mirakel in Maart 1645. - *In 't saCraMent* enz.: de som der Romeinsche cijferletters geeft het jaar van het Mirakel 1345. - *Bevestiginge* enz.: vgl. het 11de prentje van Marius' *Amstelredams Eer ende Opcomen* naast de oorkonde van Floris van Boechorst: 'Dewijle alles waerachtigh is, ende wy weten, alles in der daedt soo gheschiedt te zijn' enz. Marius, bl. 63, en zie *Eeuwgety*, vs. 89-90. - *Die Gods macht* enz.: het versje heeft dezelfde maat en bouw (naar de hymne *Lauda Sion*) als de plaatonderschriften bij Marius; - *Overtuiginge:* afdoend getuigenis; *I Cor.* XIII: lees: *II Cor.* XIII, 8; *Want wy* enz.: de Statenvertaling luidt precies eender; *niet:* niets.

Danckoffer aen Jakob, Aertsbisschop van Mechele;[aant. *]

Toen het zyn Doorluchtigheit beliefde myne Altaergeheimenissen te erkennen.

HAVD EQVIDEM TALI ME DIGNOR HONORE.

Zoo wyt d'Aertsbisschoplycke staet[vs. 1]
Het keizerdom te boven gaet;
Het koningspurper stryckt alom[3]
Ter eere van 't Aertspriesterdom;
De hooge myter kan verdooven[5]
Der kroonen luister in de hoven;
Zoo wyt verdooft, met haren glans,
Dees doornekroon den eiloofkrans[8]
En 't loof, dat Flaccus hair bedeckt;[9]
Nu J A K O B myn Mecenas streckt,[10]
En neêrdaelt met penseel en pennen,
Om myn Altaergedicht t'erkennen.[11-12]
Hooghwaertste Vader, wat verbant[13]
Verdient myn zangk van uwe hant
Noch meer t'ontfangen; naerdemael
Ghy zelf myn afkomst met den strael[16]
Der Godtheit op het voorhooft merckte,
Haer zalfde, en in den stryt versterckte?
Had uw godtvruchtigheit myn dicht
En lagen styl op 't hooghst verplicht;[19-20]

* Van Nov. 1645. Afgedrukt volgens de tekst in de *Hollantsche Parnas,* Amsterdam 1660, blz. 375.
Het Latijnse motto, ontleend aan Virgilius' *Aeneïs* I, 335, betekent: 'Ik acht mij een dergelijke eer volstrekt niet waardig'. De aartsbisschop Jacob Boonen (1573-1655) had Vondel voor zijn *Altaergeheimenissen* een dankbrief en een schilderij ten geschenke gezonden. Uit vs. 8 is op te maken dat dit altaarstuk de lijdende Christus met de doornenkroon voorstelde. Volgens Brandt werd Vondels vreugde getemperd, toen dit schilderstuk een slechte kopie bleek te zijn, zodat hij 'die haatelijke gedachtenis der armelyke vergeldinge' niet langer wilde zien en aan zijn zuster te Hoorn zond.

vs. 1 *d'Aertsbisschoplycke staet:* het Pausdom.
3 *stryckt:* moet onderdoen voor.
5 *verdooven:* overstralen. De gedachte van 1-2 (de geestelike macht staat boven de wereldlike) wordt dus tweemaal als voorzin herhaald.
8 *Dees doornekroon:* op het bisschoppelik geschenk; *eiloofkrans:* krans van klimopbladen.
9 *Flaccus:* Horatius.
10 *streckt:* is.
11-12 zich verwaardigt om met een schilderij en een brief zijn erkentelikheid te tonen voor mijn opdracht.
13 *verbant:* bewijs van dank (van zich verplicht gevoelen).
16 *myn afkomst:* mijn dochter Anna, die in 1643 van de aartsbisschop het sacrament van het Vormsel ontvangen had.
19-20 *myn dicht en lagen styl:* mijn beneden de waardigheid van de stof gebleven gedicht.

Hoe kon dan rym en ruwe kunst
Verdienen danckbrief, gaef, of gunst?
Doch Grooten, die de Godtheit eeren,
Aldus in ootmoedt triomfeeren.[23-24]
Alreede ontvonckt uw vier myn mergh
En bloet, om naer den Dootshooftbergh,[25-26]
Den onverzierden Helikon,[27]
En d'allerlevendighste bron
Te rennen, en met duizent klancken
Den Vader in den Zoon te dancken.
Daer gaen de hemel, aerde en zee
In arrebeit, van wee op wee:[31-32]
De zon bedeckt haer aengezicht
Met rouw, om 't noit geschapen licht,
Wiens stralen, die zoo heiligh bloncken,[35]
Nu dryven, in hun bloet verdroncken.
Al borst myn ader, als een sluis,
Om 't heiligh bitter van Godts Kruis,[38]
Des Alverzoeners liefde en trouw,
Zyn zuchten, dootzweet, bloet, en rouw
Hun' volle verf en zwier te geven;[41]
Onmooglyck waer 't hier door te streven.[42]
Hier schieten verf en inckt te kort.
Het bloeiend Kruis, dat niet verdort,[44]
En uw gehoor, zoo luisterscherp,[45]
Vereischen David, en zyn harp:[46]
In zulcke worstelpercken zweeten[47]
Zoo veele orakels, en Profeeten.[48]
O licht der Nederlanden, laet
(Nu myne Nederduitsche maet
Uw oor beheght) my dan volstaen
Met dezen wensch, dat ick, voortaen
Gerekent by uw minste leden,[53]
Geniet' de kracht van uw gebeden.
J. V. VONDEL.

23-24 Zij die in godsvrucht het meest uitblinken, tonen hun grootheid juist door hun nederigheid.
25-26 *uw vier:* uw godsdienstijver; *myn mergh en bloet:* mijn innerlik, mijn ziel; *den Dootshooftbergh:* Golgotha.
27 *onverzierden Helikon:* ware (niet verzonnen) zangberg, waar de Christelike dichter zijn bezieling zoekt.
31-32 *gaen in arrebeit:* beginnen te baren.
35 *Wiens:* bij Vondel ook terugslaande op een onz. substantief.
38 *'t heiligh bitter:* de bittere, smartelike heiligheid.
41 *verf:* kleur; dus: naar waarheid te schilderen.
42 *hier door te streven:* de moeielikheden te overwinnen.
44 *Het bloeiend Kruis:* men denke aan het bekende embleem van de Kamer 'In Liefde Bloeiende'.
45 *luisterscherp:* met scherp oordeel luisterend.
46 Zouden alleen door de psalmdichter David bevredigd kunnen worden.
47 *zweeten:* spannen zich in, wedijveren.
48 *orakels* en *Profeeten:* orakeltaal sprekende profeten.
53 *Gerekent by:* geteld onder; *leden:* nl. van uw diocees.

Geluck *aen* Louyze Marie, Koningin van Polen en Sweden, Hertogin van Mantua en Nevers.[aant.*]

Hoe kan mijn veder stille staen!
Nu my *Augustus* trotse Zwaen,[vs. 2]
In Duitsch vertolleckt, leert de wijse,[3]
Waer mede ick Koningin LOUYZE,
Die's Mantuaners wieg bewaert,[5]
En nu na VLADISLAUS vaert;
Geleide door een straet van zielen,[7]
Die om haer Bruilofts-wagen krielen.
Geluck, o Koninglijcke BRUIT!
Geluck, daer soo veel nijts op stuit.[10]
Een lente volgse, nimmer moe,[11]
Van haer Nevers tot Warssou toe:[12]
In 't hartje van de winter-dagen
Bestroy geen sneeu, maer roose-vlagen[14]
Het rijck-gesegent bruilofts-padt;
En elcke roose blose, als 't bladt,[16]
Dat op haer minnelijcke wangen
Nu opluickt om den kus t'ontfangen
Des dappren zoons van ZEGEMONT,[19]
Wiens assche juycht om dit verbont.

* Van 1645. Afgedrukt volgent de tekst in *J.v. Vondels Poesy. Het tweede Deel,* 1647 (A en B), blz. 117.
Uladislaus IV, Koning van Polen (1632-48) was in September gehuwd met Maria de Gonzaga, dochter van de Hertog van Mantua en Nevers. In November zond hij twee gezanten, de Bisschop van Warmeland en de Graaf Opalinsky, om zijn bruid van Parijs af te halen. De reis ging over Holland. De 25ste Desember had de feestelike intocht te Amsterdam plaats. Er waren duizend man in de wapenen om haar in te halen; Prins Willem kwam haar uit naam van zijn vader verwelkomen. Na een paar dagen verliet zij de stad, en reisde over Utrecht en Groningen verder.

vs. 2 *Augustus trotse Zwaen:* de fiere dichter van Augustus, d.i. Vergilius.
3 *In Duitsch vertolleckt:* in het Nederlands vertaald. Deze vertaling, in proza, had Vondel juist voltooid; *wijse:* blijkens het rijm met *ie*-klank.
5 *'s Mantuaners wieg bewaert:* heerst te Mantua, waar Vergilius geboren werd (*bewaren:* in zijn hoede hebben; *Ned. Wdb.* II, 2380).
7 *een straet van zielen:* de dichte drommen van de toeschouwers.
10 *stuit:* afstuit.
11 *volgse:* moge haar volgen.
12 *Warssou:* Warschau.
14 *roose-vlagen:* een stortvloed van rozen.
16 *als 't bladt:* als het rozeblad op haar wangen.
19 *Zegemont:* Sigismundus III, Koning van Polen (1587-1632) wiens schim zich nog verheugen zal in het huwelik van zijn zoon.

De Bruigom, met de borst vol gloet,
Vol yver blaecktse te gemoet,[22]
En wenscht dat hem dees zon beschijne;
Gelijck de leeuw in een woestijne,
Na syn afwesende leeuwin,[24-25]
Zoo prickelt hem gekroonde Min,[26]
Die syne pylen wet op borsten[27]
Van Helden en doorluchte Vorsten
En Koningen, hem onderdaen,[29]
Waer sy syn boog ten doele staen.
Sy nadert dien befaemden staf:[31]
Hy wischt, hy droogt haer tranen af,
Versacht de prickels van haer smarte,
En spreecktse moedt en troost in 't harte:
Hy kroontse met een dobble Kroon,[35]
En wijdt haer in op 's Vaders troon:
Daer 't puick der Riddren haer, in 't midden
Van 't hof vol Adeldoms, aenbidden.
En dus bejegenen, gelijck
Haer deugt verdient aen 't Poolsche Rijck.[40]
O Koningin, ontfang den kus
Van hem, die Tarter, Turck en Rus[42]
Door wetten toomt, en drijft te rugge,
Langs velt, door stroom, en over brugge;
Bezoedelt van hun eigen bloet,
Waer syn geverfde sabel woet;[46]
Waer hy vertrappelt met sijn paerden
En hoeven, helmen, velt-standaerden
En vaendelen; en streckt een wijck[49]
Voor 't aengestormde Kristenrijck.[50]
Dat tuyge u *Osman* die het sag[51]
Van 's torens toptrans, op dien dag[52]

22 *blaecktse te gemoet:* gaat haar, blakend van liefde tegemoet.
24-25 Hierbij is aan te vullen: door liefde gedreven wordt, een gedachte die in vs. 26 uitgedrukt wordt.
26 *gekroonde Min:* liefde voor een vorstelike bruid.
27 *syne:* wegens de mannelike personificatie (Amor); *wet:* scherpt en mikt.
29 *onderdaen* (participium): onderworpen aan zijn macht.
31 *staf:* koningsstaf; hier: de Koning.
35 *een dobble Kroon:* van Polen en van Zweden.
40 Waarop zij, door haar voortreffelike eigenschappen, van de zijde der Polen aanspraak mag maken.
42 Ta(r)taren is een verzamelnaam voor verschillende Mahomedaanse horden van Midden-Azië, die telkens invallen deden in Europa. De Poolse veldheer versloeg in 1633 de Turken bij Kamenez; Wladislaus dwong in 1634 het Russiese leger de wapens neer te leggen, waarop Turken en Russen met Polen vrede sloten.
46 *geverfde:* door hun bloed gekleurde.
49 *streckt een wijck:* de toevlucht is.
50 *aengestormde:* door vijanden bestookte.
51 *Osman* II: de Turkse sultan, die in 1621 een leger van bijna 400.000 man, onder aanvoering van Karakas (vs. 53), tegen Polen uitrustte, dat door Ladislaus, aan het hoofd van 60.000 man, in Walachije verslagen werd.
52 *toptrans:* de hoogste omloop.

Toen ons *Karakas* quam bestryen,
Die op den gront van *Walachyen*
Den witten *Adelaer* soo fier
Zag sweven in ons rijcx-banier,[56]
Noch hooger dan syn halve manen;
Waer mee zich *Machometh* wou banen[58]
Door 't edel bloet van 't Kristensch heir
Een heirbaen, tot aen 't Baltisch meir.
Dat tuyg de nazaet *Amurath,*[61]
Die Polen op de hielen zat,
Door sijn geharrenaste Bassen;[63]
Terwijl de Poolsche benden passen[64]
Smolensko van beleg t'ontslaen;[65]
Daer *Fedrowicx* moet schaem-root staen,[66]
En syn beleggers siet belegen,[67]
Soo vast, dat self *Sehin* den degen[68]
Uit dwang voor 's Konings voeten leyt,
't Welck *Moskou* sulck een brant voorseyt.[70]
Zoo dra *Smolensko* adem schept,
Het heir sich na *Ruslemburg* rept;[72]
Daer hem de *Tracische* Gesanten[73]
Bevredigen, van alle kanten,[74]
Uit schrick voor's Helts zeeghaftigheit.[75]
Podolie, zoo heesch geschreit,[76]
Verrijst met ingetrede necken,[77]
En ziet *Murthazi* angstig trecken[78]
Den *Nester* over, ruim soo ras[79]
Sijn wraeckzucht aengetrocken was.[80]

56 *ons:* de dichter vereenzelvigt zich hier met de verdedigers van het Christenrijk.
58 *Machometh:* de Mahomedaanse macht.
61 *Amurath:* sultan Murad IV, broeder en opvolger van Osman, die in 1634 door Abazi Pacha een inval in Podolië liet doen.
63 *Bassen* (enkelvoud Basja): Turkse legerhoofden.
64 *passen:* zorg droegen.
65 *Smolensko* werd door de Russen belegerd.
66 *Fedrowicx:* Grootvorst der Russen, die bij de vrede van Poljanowka in 1634 afstand moest doen van Lijfland en Smolensk.
67 Het onderwerp van deze zin is Smolensko; te ontlenen aan vs. 65; *syn beleggers siet belegen:* zijn belegeraars belegerd, ingesloten ziet, nl. door de Polen.
68 *self Sehin:* Sehin Aga, de afgezant van Amurath, de bondgenoot der Russen, in eigen persoon.
70 Wat niet veel goeds voorspelde voor Moskou. Onder Sigismond was Moskou veroverd, maar Uladislaus had in 1634 afstand gedaan van alle aanspraken op Moscovië.
72 *Ruslemburg:* de hoofdstad van Klein-Rusland.
73 Traciërs is een verzamelnaam voor de Ariese volkstammen, die uit de Karpaten tot in Klein-Azië doordrongen.
74 *Bevredigen:* verzoenen; in dit verband wschl.: onderwerping aanbieden.
75 *zeeghaftigheit:* alles overwinnende dapperheid.
76 *Podolie:* gouvernement in W. Rusland, door Litauers en Polen veroverd.
77 *met ingetrede necken:* met de sporen van de doorstane onderdrukking.
78 *Murthazi:* de aanvoerder van de Kozakken.
79 *Nester:* Dnjester.
80 *aengetrocken:* (tegen hem) opgetrokken.

Dees *Mars* versmaet nu sijn helmet,[81]
En wacht de *Schoonste* in 't sachte bedt,

81 *Dees Mars:* deze krijgsheld, nl. Uladislaus.

Dat pas dien zegen kan verswelgen,[83]
En bloeyen sal van Roomsche telgen,
Niet ongelijck dien grijsen stam,[85]
Waer onder 't Rijck tot ruste quam,
En alle starren ons beloofden[87]
Een zegen van bekranste Hoofden,[88]
Zoo groen als *Caesars* lauwerier,
Ten trots van al dat oorlogs vyer.
Uw Bloem in onse Koren-schoof[91]
Verçiert het Katholijck Geloof,
Verbint Françoisen en Sarmaten;[93]
De zuilen van de Kriste Staten.
O glori van *Gonzagaes* huis!
Wy ridders, trouw aen God en 't Kruis,
Beloven u, tot 's adems ende,[97]
Getrouwigheit, soo lang dees bende
De wapens voer, tot heil en eer
Van uwen noit verwonnen Heer.
Zoo groet haer, op den hoogsten trap,
De bloem der oude Ridderschap;
Terwijl de Wijssel, rijck van granen,
Voortaen den Aemstel voller kaenen[104]
Belooft en toegiet, op dees trouw;[105]
Waer d'ackerlieden in den bouw,
De Lelien in 't koren pluicken;[107]
De Lelien, die geurig ruicken
Door hagel, winter-sneeuw en ys,
Nu Dantzigk feest houdt met Parijs.
I.v.V.

83 *pas:* nauweliks.
85 *dien grijsen stam:* de stamvader van de Poolse koning.
87 *ons:* hier is dus de Ridderschap al aan het woord (vgl. vs. 96, 101-102).
88 *bekranste:* met de lauweren van de overwinning.
91 *Uw Bloem:* de (Franse) lelie (vgl. vs. 106-107); *Koren-schoof:* de Weichselstreek bracht veel koren voort (vs. 103).
93 *Sarmaten:* Polen, evenals de Fransen katholiek.
97 *tot's adems ende:* tot onze laatste snik.
104 *kaenen:* graanschepen.
105 *op dees trouw:* ten gevolge van dit huwelik, dat de positie van Polen versterkt heeft.
107 *pluicken:* plukken.

By-schriften *op d'Afbeeldinge van de* Koninglijcke Bruit van Polen.

aant. *

Te Parijs geschildert, als een Nymf in bosschaedje, en gouden laken, met diamanten en paerlen geboort.

Geen diamantkool gloeit so schoon op gouden laken,[vs. 1]
Als d'oogen in het hooft van vrou *Louize* blaecken;
Noch *Vladislaus* hof droeg oit soo leckre een kers,[3]
Gelijck dees roode mont, vol necktars van Nevers.[4]
Aldus sag Venus self haer zoon in 't bosch verdolen.
Sy spant in 't Cypersch Rijck, maer dees de kroon in Polen.[6]
Anders.
Zoo kan *Louize* 't oog der Koningen behagen,
En heffen 't bloet van *Kleef, Neverssen* en *Gonzagen*[8]
Tot aen de noorder as, met haer gewijde Kroon.[9]
Het gout en purper blinct aen sulk een schoonheydt schoon,
Noch schooner by haer deugt, wel waert dien prijs te winnen.
Een Koningin bezit soo veel als drie Godinnen.[12]
Anders:
Zag *Maro* vrouw Natuur haer schoonsten schat besteden,[13]
Om d'eere van *Nevers* en *Mantua* te kleeden,[14]
Gelijckse aen scepters trout, op 't Koninglijcke feest;[15]
Hy wischte Venus uit, herschiepse na de leest[16]
Van dese Koningin L O U Y S E , waert te baenen
De heirbaen van 't geluck der oude *Mantuanen*,
Verheerlijct door syn Wieg, en nu door hare kroon.[19]
Men ley de Bruit te koore, op *'s Mantuaners* toon.[20]

* Van 1645. Afgedrukt volgens de tekst in *J.V. Vondels Poesy, Het tweede Deel,* 1647 (A en B) blz. 121.

vs. 1 *diamantkool:* schitterende diamant; *gouden laken:* goudlaken.
3 *leckre een:* blijkens het ritme te lezen als: leckren.
4 *necktar:* de Olympiese godendrank.
6 *spant:* te verbinden met *de kroon; 't Cypersch Rijck:* Venus werd vooral op Cyprus vereerd.
8 *'t bloet van Kleef:* Johannes I, hertog van Kleef, was getrouwd met Elizabeth, dochter van Jan, hertog van Bourgondië, en graaf van Nevers. Hun tweede zoon Engelbrecht erfde dit graafschap en werd door Lodewijk XII tot hertog van Nevers verheven.
9 *de noorder as:* het Noordelik gelegen Polen.
12 *Een:* met accent; *als drie Godinnen:* de dichter denkt aan de drie godinnen, onder wie Paris de schoonste moest aanwijzen.
13 *Maro:* Vergilius.
14 *d eere van Nevers en Mantua:* Louise Marie.
15 *Gelijckse aen scepters trout:* als koninklike bruid.
16 *Hy wischte Venus uit:* hij zou de beschrijving van Venus, in zijn Eneïs, uitschrappen, en deze Bruid als model voor zijn Venus kiezen; *leest:* gestalte.
19 *door syn Wieg:* door het feit dat Mantua de geboorteplaats van Vergilius was.
20 *te koore:* naar het trouwaltaar, in het koor van de kerk; *op 's Mantuaners toon:* vgl. de aanhef van *Geluck aen Louyze Marie*.

Anders.
Een schoonheit, tegens kroon en scepter opgewassen,
Is zeldzaem: zulck een leest, die 's Konings voet sal passen,
Wort eens in hondert jaer gesneden, in een woudt
Aen godt Jupijn gewijdt, en een uit al dat hout.[24]
Schep moed, ô Kristenrijck! dees is de bant der Staten:
L O U Y Z E huwt aen een de *Gallen* en *Sarmaten*.[26]

Op 'sKonings afbeeldinge.[aant.*]

Apelles, wilt gy meer dan Alexander malen,[vs. 1]
Zie V L A D I S L A U S aen, maer wacht u voor sijn stralen,[2]
Die zeven heiren, elck van hondert duizent man,
Al t'effens, op sijn zwaert vol schaerden, keeren kan.[4]
Wie verf en oly soeck' tot zulck een schilderye,
Die menge stof met bloet, op 't velt van Walachye.[6]

Aen de Heeren Gezanten.[aant.*]

De groote Kantzler *Ossolijn*[vs. 1]
Verscheen, in sulck een pracht en schijn,[2]
Te Rome, voor den Achtste URBAEN;
Toen Mars van 't Noorden onderdaen[4]
Zich boog voor 't heilige gebiet;[5]
Gelijck men u verschijnen ziet,[6]
Liscinski, roem van Vrouwenborg,[7]
En *Opalenski*, die uw zorg[8]

24 *en een:* en er maar één te snijden is.
26 *huwt aen een:* verbindt door haar huwelik.
* Van 1645. Afgedrukt volgens de tekst in *J.V. Vondels Poesy, Het tweede Deel,* 1647 (A en B), blz. 122.
vs. 1 *Apelles:* de beroemde schilder uit de Oudheid; *meer dan Alexander:* een groter held dan Alexander de Grote.
2 *stralen:* pijlen.
4 *Al t'effens:* alle tegelijk; *vol schaerden:* dat de sporen droeg van veelvuldig gebruik; *schaerde:* een hap uit iets, of een breuk, door het houwen; *keeren:* afweren.
6 *'t velt van Walachye:* vgl. *Geluck aen Louyze Marie*, vs. 51. Alleen zijn heldendaden doen hem in zijn ware gedaante kennen.
* Van 1645. Afgedrukt volgens de tekst in *J.V. Vondels Poesy, Het tweede Deel,* 1647 (A en B), blz. 122.
vs. 1 *Ossolijn:* Georgius Ossolinski, die door verschillende gezantschappen naam gemaakt had, klom op tot Grootkanselier. Paus Urbanus VIII schonk hem de vorstelike titel.
2 *pracht en schijn:* schitterende gedaante.
4 *Mars van 't Noorden:* de Poolse koning Uladislaus; *onderdaen:* onderdanig.
5 *'t heilige gebiet:* de heilige macht, nl. van de Paus.
6 *Gelijck men:* evenals men nu.
7 *Liscinski:* Wenceslaus Lescinsky, bisschop van Warmeland, later aartsbisschop; *Vrouwenborg:* Frauenburg, in Oost-Pruisen.
8 *Opalenski:* Christoffel Opalinsky, waiwode van Posen en generaal van Groot-Polen, die uit naam van zijn meester te Parijs het huwelik. tot stand gebracht had, en de bruid naar Polen geleidde.

Voor Pozen voegt by d'eer van Bnin:[9]

9 *Bnin:* een plaats ten Z.O. van Posen.

Geleiders van u Koningin
Naer 's Konings stoel, haer toegewijdt,
Waer in Europe sich verblijt.
Zy heeft een veilich toeverlaet,
Die tusschen twee Orakels staet.
I.v.V.

De Drvckkvnst.
Aen Balthasar Moerentorf.[aant.]*

Doorluchte en wijze B A L T H A S A R ,[vs. 1]
Die, als een blijde Morgenstar,
De werelt toelicht door den Druck,
En haer geheughnis met een kruck
Van zwarten stut, op witte bladen,[4-5]
En vrolijck zit met Druck beladen;[6]
Ick zing den Druckzangk, op uw' naem,
Zoo wijt gezongen, als de Faem
Uw' uitgebreiden lof trompet;[9]
Daer 't licht, uit zijn welrieckend bedt,[10]
Bestraelt den kruit-oeghst der Chinezen,[11]
Die uw geleerde boecken lezen.[12]
Zoo nutte en onvergeltbre een Kunst[13]
Verdient met recht der volcken gunst;[14]
Al is het geen twee eeuwen out,
Dat Haerlem, in zijn geestgroen Hout,[16]
Gelagh van zulck een uitverkoren,[17]
Uit zijne beuckeschors geboren:[18]

* Van 1645. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (*Unger: Bibliographie, nr.* 417). Balthasar Moerentorf of Moretus (1615-1674), was de zoon van Balthasar Moretus I, die zijn grootvader Christoffel Plantijn opgevolgd was als bestuurder van de beroemde Antwerpse drukkerij en uitgeverszaak.

vs. 1 *Doorluchte:* in verband met *toelicht*, in vs. 3, is hier een woordspeling bedoeld: die uw licht verspreidt.

4-5 *haer geheughnis stut:* haar geheugen te hulp komt, met een *kruck* (noodhulp) van *zwarten:* zwarte letters. *Kruck* is waarschijnlik weer een woordspeling met de naam van het werktuig, de haak, waarmee de drukker de natte vellen op de drooglatten legt.

6 *Druck:* ook hierin schuilt een woordspeling, dezelfde die ook Huygens in een bekend puntdicht maakte.

9 *trompet:* uitbazuint.

10 *zijn welrieckend bedt:* het doorgeurde Oosten.

11 *kruit:* specerijen.

12 De Jezuieten voerden in China boeken uit Europese drukkerijen in. De firma Plantijn drukte boeken in vele talen.

13 *onvergeltbre:* onbetaalbare; het lidwoord *een* smelt weer met het vorige woord samen.

14 *gunst:* liefde.

16 *geestgroen:* volgens het *Ned. Wdb.* (IV, 752): geestig, bevallig groen. Of is *geest* hier: zandgrond?

17 *Gelagh van:* baarde; *uitverkoren:* te verbinden met *Kunst*.

18 Zinspeling op het bekende verhaal dat Koster een letter, uit beukenschors gesneden, in het zand liet vallen en zo door toeval de boekdrukkunst uitvond.

Dat L A U R E N S K O S T E R (dien ik hier
Nu niet met Delfisch lauwerier[20]
Maer met zijn eigen beuckloof krans)
In Hollant oploock met dien glans,[22]
En d'eerste boeckstaef sneet uit boomen,
Die voor geen heilige eicken schroomen.[24]
Al roemt zich Mentz van zulck een vont;[25]
De Keurstadt kloppe op haren mont,[26]
Als Haerlem spreeckt: de fiere Rijn
Geef d'eere aen 't Sparen, met dien schijn
Van Recht, en zwijgh van Vuist, den zetter,[28-29]
En Gutenberghs geroofde letter.[30]
Hier gelt bescheit, van hant tot hant,[31]
Van stam tot stam, ons ingeplant:
Wy stutten hier den Druckroem meê,[33]
Ten roem der wijtberoemde steê,
En haer vernuft, wel waert te wyen
Ten Heiligh aller druckeryen.[36]
O Kunst! ick draef hier hoogh, en ren[37]
Op uw gerief. De moede pen[38]
Bedanckte u, toen ghy quaemt in 't licht,[39]
Die den Parnas zoo dier verplicht.[40]
O moeder van ontelbre kindren!
Wie kan uw vruchtbaerheit behindren?[42]
Wie treckt dees Kunst haer slaghveêr uit,[43]
Van plaets noch tijt noch nijt gestuit?
Wie keert haer snelheit, in de vlught,
Op zee, en stroom, en door de lucht?
Wat lettervyant schut dat zwieren[47]
Der alomzwevende papieren?
Dit yzer koper tin en loot
Der lettertonge is voor geen doot[50]

20 *Delfisch lauwerier:* de lauweren van Apollo, die te Delphi vereerd werd.
22 *oploock:* begon te schitteren (oorspr.: openging).
24 *heilige eicken:* de eik was in de Oudheid aan Jupiter gewijd; *schroomen:* behoeven onder te doen.
25 *Mentz:* Mainz; *vont:* uitvinding.
26 *Keurstadt:* stad van de Keurvorst; *kloppe op haren mont:* zwijge.
28-29 *schijn van Recht:* duidelik blijkend recht; *Vuist:* vernederlandsing van Faust, of Fast, de man die met Gutenberg de eerste drukkerij te Mainz stichtte.
30 Volgens de legende zou Gutenberg bij Koster in dienst geweest zijn, en hem de eerste letters ontstolen hebben.
31 *bescheit:* afdoend antwoord, beslissing.
33 *stutten:* geven steun aan.
36 *Ten Heiligh:* tot de beschermheilige.
37 *ick draef hoogh:* ik zwaai u hoge lof toe.
38 *Op uw gerief:* om u te eren (*gerief:* voordeel).
39 *Bedanckte u:* was u dankbaar.
40 *den Parnas:* de dichtkunst zo zeer aan u verplicht.
42 *behindren:* belemmeren.
43 Wie houdt deze kunst tegen in haar vlucht.
47 *schut:* houdt tegen.
50 *lettertonge:* sprekende letters vgl. de *boeckspraeck* in vs. 52.

Noch eenigh element vervaert:
De boeckspraeck zelf geen' afgront spaert,[52]

52 *zelf:* zelfs; *afgront:* helse machten; *spaert:* ontziet.

Waerze onbewimpelt looft, of lastert
De deught, en wat van deught verbastert.[54]
'k Verworp al wat naer boosheit ruick,[55]
Doch niet de Kunst, om snoot misbruick,[56]
Haer andre zustren oock gemeen.
Men moetze Godt ten dienst besteên,
Den mensch tot nut, tot niemants hinder:
Dit was het ooghmerck van haer Vinder.
Aldus hanteert haer M O E R E N T O R F ,
Op wien zijn vaders erfdeught storf.[62]
Hy groeit (terwijl een ander treurt)
In Druck, daer hy ten hemel beurt[63-64]
Zijn hooft, zoo druckrijck als zijn vaders,[65]
En zoo vermaert, gelijck hun bladers.[66]
Hem volght Araber, en Chaldeeu,[67]
En Syrisch ridder, en Hebreeu,
En Griecksche voetknecht, en Latijn,
En die nu lang verbastert zijn,[70]
Oock heel Germanje, en wat rechtschapen[71]
Bekent wort door zijn eigen wapen.[71-72]
Hy stelt, in 't velt der druckery,
Zijn druckheir blanck, van ry tot ry.[74]
Hy treet, gelijck een veltheer, daer
In 't midden van zijn letterschaer,
Bereit ten slage, in haer vierkanten,[77]
En weet zijn legers net te planten.[78]
Hy monstert zijn verminckten uit,[79]
En trage krijgsliên, moe van buit
Te halen, met hun stomp geweer;
En vult de lege vaendels weêr[82]
Met jongen, kloeck op hunne stucken,[83]

54 *De deught* is te verbinden met *looft; wat van deught verbastert* (vervreemdt) behoort bij *lastert*.
55 *Verworp:* verwerp.
56 *om snoot misbruick:* wegens een (mogelik) schandelik misbruik, dat ook bij andere kunsten voorkomen kan.
62 *storf:* verstierf, overging.
63-64 *groeit in:* geniet van; *Druck:* dezelfde woordspeling als in vs. 6.
65 *druckrijck:* vol plannen voor nieuwe uitgaven; *zijn vaders:* de Plantijn's.
66 *bladers:* boeken.
67 De letters van alle talen staan onder zijn bevelen; ze gehoorzamen hem als hun *veltheer* (vs. 75).
70 *die nu lang verbastert zijn:* de Romaanse talen, die volgens de renaissance-beschouwing 'schuimtalen' waren, verbasteringen van het klassieke Latijn.
71 *heel Germanje:* de Germaanse talen.
71-72 *wat rechtschapen bekent wort* enz: wat als voortreffelik erkend wordt, op grond van oorspronkelike verdiensten (*rechtschapen:* welgevormd, voortreffelik).
74 *blanck:* in blinkende wapenrusting.
77 *vierkanten:* vierkante drukramen, als slagorden voorgesteld.
78 *net te planten:* de juiste plaats aan te wijzen.
79 *verminckten:* de versleten of gebroken letters, die dus slechts *stomp geweer* (wapenen) hebben.
82 *vaendels:* vendels, legerafdeling.
83 *kloeck op hunne stucken:* stevig van struktuur.

En ficks om lustigh los te drucken.[84]

84 *los te drucken:* opnieuw woordspeling met het afschieten van het geweer.

Men treckt'er toe, al even versch[85]
Van moedt, op 't kraecken van de pers.
Men schrickt'er voor geen druckgeschal,[87]
Noch voor 't opgeven van den bal;[88]
En 't harsverspreiende gedommel[89]
Van bal op bal verstreckt een trommel.[90]
Al sneuvelt zomtijts vaen by vaen,[91]
Het komt'er op geen duizent aen:
De lettermoeders baeren vast,[93]
En stijven 't leger, zonder last.[94]
Zoo stuit Geleertheit, met dees scharen,
De woeste rotten der Barbaren.[95-96]
I. V. VONDEL.

t'AMSTERDAM, *voor* ABRAHAM DE WEES, *Boeckverkooper op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament*. 1645.

85 *versch:* fris, krachtig.
87 *druckgeschal:* gedruis van de pers.
88 *'t opgeven van den bal:* het zwart maken van de drukvormen door een elastiek-lederen bal met drukinkt.
89 *'t harsverspreiende gedommel:* de doffe geluiden, die de bal bij 't op- en neergaan maakt, waarbij zich de reuk verspreidt van de kleverige, harsachtige drukinkt.
90 *verstreckt:* dient als.
91 Al geraken er hele groepen letters versleten.
93 *lettermoeders:* de matrijzen, waarin nieuwe letters gegoten worden; *vast:* voortdurend.
94 *zonder last:* zonder dat het bezwaren oplevert.
95-96 Zo kan de wetenschap zich van deze letters bedienen om barbaarse onwetendheid te verdrijven.

De Kleefsche Hofzwaen.[aant.*]

Aen de doorluchtighste Princes Louise van ranje, Keurvorstin des Heiligen Roomschen Rijcks, Princes van Oranje.

Nu zal het Zwaneslot een Helikon verstrecken,[vs. 1]
L O U I S E een Pallas. Haer geboomte en bosschen decken
De dichters met hun versch en nieuw gewonnen loof.[3]
By zulck een edel groen staen Tempe en Pindus doof.[4]
Haer Rijnstroom geeft meer nat dan duizent Hengstebronnen.[5]
Hier rijst een nieuwe dagh, en schooner morgenzonnen
Bekooren het gemoet om adem in het velt
Te scheppen, daer verraet, en lagen, en gewelt
Niet langer duren, en alle ooreloogsgeruchten[9]
Voor onze Hertogin verbaest te velde uitvlughten.[10]
Hier valt de schaduw koel: hier spreit de beemt een bedt[11]
Van kruiden, onbeschroomt voor trommel en trompet,
En zwaert en donderbus. De vogels quinckeleeren,
En voeren 's menschen geest ten hemel op hun veeren.
Op op, ghy Klevenaers: vermaeckt u in dien glans:
d'Oranje Keurzon rijst: vereertze krans op krans.[16]
De Kleefsche Hofzwaen zagh, ten trans uit van den toren,
Zoo verre door al 't lant, het lantkrackeel geboren,
Drie Vorstendommen schrap om 't kiezen van een' Heer;[19]
Toen Hertogh Jan, helaes! dien grijzen stam ter neêr[20]
Zagh storten op zijn lijck, en al zijn onderzaten
Rontom zijn tombe in rouw, verlegen en verlaten,[22]
Gelijck een kudde, die haer' trouwen herder mist.

* Van 1646. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (*Unger: Bibliogrophie, nr. 440*).
De Brandenburgse Keurvorst Frederik Willem, die zijn opleiding deels in de Nederlanden verkreeg, en in 1640 zijn vader opvolgde, verlegde in 1646 zijn residentie van Koningsberg naar Kleef. In September van dit jaar deed hij aanzoek om de hand van Louise Henriëtte, de oudste dochter van Frederik Hendrik. Half November kwam hij met groot militair gevolg naar Den Haag om zijn bruid af te halen en met de Staten een traktaat van vriendschap en vrede te sluiten. De 7de Desember werd het huwelik voltrokken.

vs. 1 *het Zwaneslot:* de Zwanetoren te Kleef; *een Helikon verstrecken:* de rol vervullen van de Griekse zangberg.
3 *versch:* fris.
4 *doof:* dof, verbleekt.
5 *Hengstebronnen:* Hippokrene's.
9 *duren:* het uithouden.
10 *verbaest:* ontsteld.
11 *valt:* is.
16 *d'Oranje Keurzon:* de Keurvorstin uit het huis van Oranje, verrijzend als een zon.
19 *schrap:* zich schrap zettend, zich gereed makend tot het verweer.
20 *Hertogh Jan:* de dood van de kinderloze hertog Jan Willem, van Gulik, Kleef en Berg, in 1609, had aanleiding gegeven tot de Gulikse successie-oorlog.
22 *verlegen:* wanhopig.

Zy zagh den rock des staets verscheuren door den Twist,
En al haer eerste weelde in jammeren verandert;
Terwijl Bellone plant den standert tegens standert,[26]
Ia voertze tegens een met zulck een hitte en kracht,[27]
Dat al de bodem dreunt, een schrickelijcke nacht
Van stof en pulversmoock de lucht en 't licht verduistert,
Daer woestheit naer geen' toom van recht of wetten luistert.
Hoe worpt de Twist om verre al wat de Vrede plant![31]
Hoe raeckt dit Hertoghdom in zijnen eersten stant![32]
Op 't endeloos gekerm van Adel en gemeente,[33]
Nu zonder bloet en mergh in adren en gebeente,
Gaet Themis endelijck in 't billijcke gerecht:[35]
Daer wort voor haren troon het lantgeschil beslecht,
De rijcke vredeschat tot rust des volcks gevonden,
En Kleef ter goeder ure aen B R A N D E N B U R G H verbonden,[38]
Aen d'onverwelcklijcke eere en glori van den Keur,[39]
Die 't Sleutelrecht bewaert van Cezars hooge deur.[40]
Zoo wort gemeene scha met overwinst gedragen.[41]
Zoo durf de voorzaet zich des nazaets niet beklagen.[42]
Want let men op den Burgh van dees doorluchtste spruit;
Hy munt in 't Kerckelijcke en in het Weerlijcke uit:[44]
Befaemt door menigh Vorst: verwant aen Koningskroonen:
Gehuwt aen Adelaers en 's Keizers oppertroonen:
Aenzienelijck door d'eer der Burreghgraeflijckheit:
Vereert door 't Sleutelampt van Cezars Majesteit:[48]
Verheven door de Keur: verheerlijckt door de stralen
Van 't purper en den Hoedt der grijze Kardinalen,
's Aertsbisschops Herdersstaf, en Myters zonder vleck:
Vermaert in 't Duitsche Huis: ontzaghlijck om den neck[52]
Des Kristens van het juck der Turcken te verlichten,
Door d'orde van Sint Jan, wiens helden nimmer zwichtten.[54]
Een tweede Cicero, en andre Achilles trock
Den Roomschen Tabbert, en den Grieckschen Wapenrock
Den ouden van het lijf, hoe zeer 't hun moght verdrieten,[55-57]

26 *Bellone:* de krijgsgodin.
27 *tegens een:* tegen elkaar.
31 *worpt:* werpt.
32 Retoriese vraag: hoe zal dit hertogdom ooit zijn oude welvaart herkrijgen!
33 *gemeente:* burgerij.
35 *Gaet in 't gerecht:* geeft een rechterlike uitspraak.
38 De wettige bevestiging geschiedde eerst door het verdrag van 8 April 1647.
39 *Keur:* Keurvorst.
40 Als Rijks-kamerheer droeg de Keurvorst van Brandenburg bij plechtige gelegenheden de sleutel voor de keizer uit.
41 Zo liep de gemeenschappelik gedragen schade nog uit op winst.
42 *durf:* behoeft; *des nazaets:* over de nakomelingen (oude genitief bij *zich beklagen*).
44 *Weerlijcke:* oude samentrekking van: wereldlike.
48 *Sleutelampt:* zie vs. 40.
52 *ontzaghlijck:* ontzag inboezemend.
54 *d'orde van Sint Jan:* de Joannieter-orde, gesticht om de heidenen te bestrijden en het Christendom te beschermen; *wiens* slaat terug op *orde*.
55-57 Door zijn welsprekendheid beschaamt hij Cicero; door zijn dapperheid Achilles; *andre:* tweede; *Den ouden* (Datief): hij berooft de Oudheid van wat tot nu toe haar hoogste roem was.

Op dat dees brave stam die glori zou genieten.
Hoe klimt het Hof van Kleef door zulck een' erfgenaem!
De starren maecken plaets, en wijcken voor de Faem
Van dezen Adelaer, dat groote weereltswonder.
O Hertoghdom, nu schrick voor blixem noch voor donder.
Het antwoort: och ick wort geknaeght van nieuwe zorgh,[63]
Zoo lang als F R E D E R I C K , ons spruit van B R A N D E N B O R G H ,
Zich niet door huwelijck op eenen stam laete enten,
En loten winne, en schutt' by tijts de dreigementen[66]
Der onverzoenbre Doot, die geene Vorsten spaert.
Wat onbekende Bruit, hem toegewijt, bewaert[68]
Voor ons de hoop des lants, noch nauwelijx ontsprongen
Den muil van 't oorlooghszwijn, na zoo veel strijts gedwongen?[70]
Ons hope steunt alleen op zulck een wederga.[71]
Wy drijven zonder haer in zee op Godts gena.
Zoo klaeghde 't Vorstendom. De Keurvorst aen 't ontvoncken,
Begon in 's Gravenhaegh zijn Schoone te beloncken,
Te quijnen in den gloet van 't schoone minnevier.
Haer wezen, haer gelaet, haer opzicht, spraeck en zwier[76]
Gaen waeren door zijn ziel. Nu denckt hy om geen Heeren,
Noch wilde zwijnejaght, noch renstrijt, noch regeeren.
Hy acht op lant noch liên: al zijn gemoedt en zin
Blijft staeren op L O U I S E , om haere wedermin
t'Ontvoncken, en haer pruick met zijne Keur te kroonen,[81]
Tot heil van zoo veel volcks, en al zijn erreftroonen.
De Vader ondergaet zijn Dochter, die beschreit[83]
En bang voor 't juck des echts, te noo van Hollant scheit,[84]
En wisselt 's Vaders hof om al 't gewas der zomeren
Van 't graenrijck Pruissen, en den korenoegst van Pomeren.[86]
Een tedere Princes verlaet haer ouders noo.[87]
De tederheit, en schaemte, en jongkheit maecktze bloo.
Haer Bruigom troostze: ick zal uw Vaders plaets vervullen,
Wanneer hy u ontvalle. Ick wil u laten hullen[90]
Te Kleef op mijnen stoel, uw Vaders nagebuur,[91]
En schenck dien Bruitschat u, zoo lang uw leven duur'.
Daer wachten op uw komst veel duizent onderdanen,
Dien ghy een' ruimen wegh kunt tot genade banen,

63 *Het antwoort:* nl. van *'t Vorstendom* (vs. 73).
66 *schutt':* afwere.
68 *hem toegewijt:* voor hem bestemd; *bewaert:* handhaaft, vervult.
70 *gedwongen:* bedwongen.
71 *wedergâ:* echtgenote.
76 *opzicht:* oogopslag, blik (*Ned. Wdb.* XI, 1415).
81 *pruick:* lokken; *Keur:* keurvorstelike kroon.
83 *ondergaet:* spreekt haar met beleid toe, overreedt haar om toe te stemmen (*Ned. Wdb.* X, 1306); *beschreit:* in tranen.
84 *te noo:* zeer ongaarne.
86 *korenoegst:* met *oe*-klank.
87 *tedere:* zachtaardige, gevoelige.
90 *hullen:* oorspr.: het hoofd of haar dekken; in dit verband: kronen.
91 *stoel:* troon.

En winnen jeders hart door uwen heuschen aert.[95]
Indien ghy eenen zoon, der landen zegen, baert,
Die zal uw Vaders naem, en mijne Keurmuts dragen.[97]
Op zulck een hope laet dien trouring u behagen.[98]
Zoo spreeckt hy: zy aenvaert dat Vorstelijcke pant,
En trouwt de Keur des Rijcks met 's Vorsten rechte hant.[100]
Leef lang, o *Keurvorstin*, en queeck zijn' minnevlammen,
Om haest van wederzijde uw Keizerlijcke stammen[102]
Te kroonen met een vrucht, de glori van haer tijt.
Zoo vreeze uw erfgebiet noch ongeval noch strijt.
Zoo scheppe 't Heiligh Rijck, de bodem van Germanje,
Veel heils uit *Brandenburgh*, en 't heldenrijcke *Oranje*,
Waer ghy uw treden zet, en zegent ieder een.
Verdadigh en beschut den Vrydom van 't gemeen.[108]
Verschoon des lantzaets hals van al t'ondraeghbre jucken.
Laet niemant, die u eert, verdelgen of verdrucken.
Dat goedertierenheit in alle uw daden blijck'.
De goetheit maeckt Vorstin en Vorst een' Godt gelijck.
J.V. VONDEL.

t'A M S T E R D A M, voor A B R A H A M de W E E S, op den Middeldam.

95 *heuschen:* vriendelike.
97 *Keurmuts:* keurvorstelike muts.
98 *dien* (Nominatief).
100 *rechte hant:* rechterhand.
102 *haest:* weldra.
108 *Vrydom van 't gemeen:* vrijheid van het gehele volk.

Gvlden Iaer van den Heer Ioan de Witte, Rechtsgeleerde.[aant.*]

Der Rechtsgeleerden roem, D E W I T T',
Sluit vijftighmael de groote zonneringen,[vs. 2]
Na dat de wijsten aen het pit[3]
Van zijn vernuft hun deftigh zegel hingen,[4]
En wijdden 't Wetorakel in,[5]
Dat met een vry en onbevleckt geweten
Zich sedert, vreemt van vuil gewin,
In 't heiligh Recht op 't loflijckst heeft gequeten;
Dies danck, o bloeiende Aemsterlant!
Den Vader der verdruckte Burgerye,[10]
Die tonnen schats, door kloeck verstant,
Ontzet heeft uit den klaeu der Geltharpye;[12]
Den klaeu die boedels rijt en slijt.[13]
Zijn tong en pen staen godloos onrecht tegen,
En blijven Themis toegewijt.[15]
Zijn wijsheit streckt den vromen tot een zegen.[16]
De vrede bloeit door zijn beleit.
Hy drijft en sluit den vos en wollef buiten.
Hy paeit den wrock en 't onbescheit.[19]
Arghlistigheit kan hy voorzichtigh stuiten.[20]
Hy troost het ouderlooze huis
En droeve weeuw, en al wie tegens reden[22]
Gedaghvaert, onder 't lastigh kruis,[23]
Ter pleitrol zucht, en schendigh wert vertreden.[24]

* Van 1646. Afgedrukt volgens de tekst van de plano-uitgaaf (41 × 30 cM.) in gouden letters op blauw satijn gedrukt (waarschijnlijk door de dichter de jubilaris aangeboden). Eigendom van het Vondelmuseum.
Deze Katholieke rechtsgeleerde (1572-1653) promoveerde in 1596 (vgl. H.J. Allard in *Studiën* XXIII (1890) en J.F.M. Sterck in het *Negende Verslag* van het *Vondelmuseum* (1920). Het *Gulden Jaer* is de herdenking van zijn vijftig-jarige ambtsbekleding.

vs. 2 *zonneringen:* omloop van de zon, jaarkring.
3 *wijsten:* de professoren.
4 *deftigh zegel:* eerbiedwaardig zegel, d.w.z. dat hem de doctorsbul uitgereikt werd.
5 *'t Wetorakel:* de rechtsgeleerde, die onaantastbare uitspraken doet.
10 Deze eretitel zal slaan op de bescherming van het vermogen van zijn cliënten wier *boedel* door hebzuchtigen (*Geltharpye,* vs. 12) bedriegelik aangetast werd. Sterck (t.a.p.) onderstelt dat hij Vondel zelf in moeielike finantiële omstandigheden bijgestaan zou hebben.
12 *Ontzet heeft:* losgemaakt heeft.
13 *rijt en slijt:* uiteenrukt en vernietigt.
15 *Themis:* de godin van het recht.
16 *vromen:* rechtschapenen.
19 Hij weet verbitterde tegenstanders te verzoenen en onverstandigen te overreden (*onbescheit:* onverstand).
20 *voorzichtigh:* met vooruitziende blik.
22 *reden:* billikheid, recht.
23 *lastigh:* drukkend.
24 *Ter pleitrol:* bij de behandeling van het proces; de *rol* is de lijst van te behandelen zaken; *schendigh:* schandelik; *vertreden:* vertrapt, verdrukt.

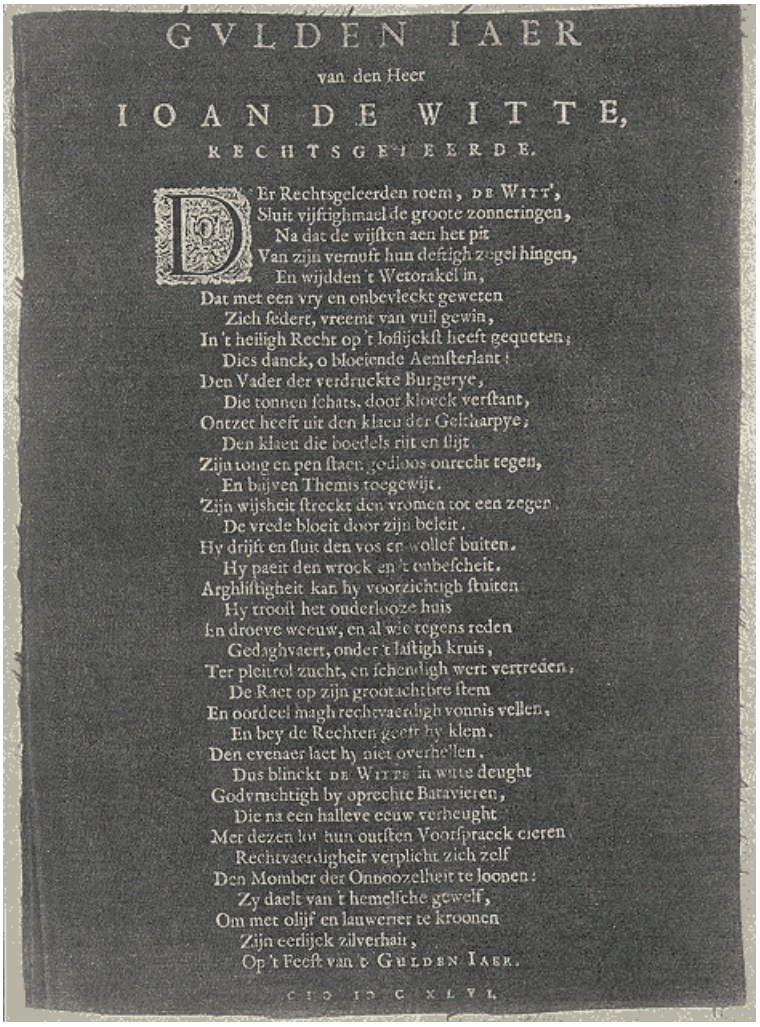

GVLDEN IAER

van den Heer

IOAN DE WITTE,

RECHTSGELEERDE.

DEr Rechtsgeleerden roem, DE WITT',
Sluit vijftighmael de groote zonneringen,
Na dat de wijsten aen het pit
Van zijn vernuft hun deftigh zegel hingen,
En wijdden 't Wetorakel in,
Dat met een vry en onbevleckt geweten
Zich sedert, vreemt van vuil gewin,
In 't heiligh Recht op 't loflijckst heeft gequeten;
Dies danck, o bloeiende Aemsterlant!
Den Vader der verdruckte Burgerye,
Die tonnen schats, door kloeck verstant,
Ontzet heeft uit den klaeu der Geltharpye;
Den klaen die boedels riit en slijt.
Zijn tong en pen staen godloos onrecht tegen,
En bijven Themis toegewijt.
Zijn wijsheit streckt den vromen tot een zegen.
De vrede bloeit door zijn beleit.
Hy drijft en sluit den vos en wollef buiten.
Hy paeit den wrock en 't onbescheit.
Arghlistigheit kan hy voorzichtigh stuiten.
Hy troost het onderlooze huis
En droeve weeuw, en al wie tegens reden
Gedaghvaert, onder 't lastigh kruis,
Ter pleitrol zucht, en schendigh wert vertreden.
De Raet op zijn groot achtbre stem
En oordeel magh rechtvaerdigh vonnis vellen,
En bey de Rechten geeft hy klem.
Den evenaer laet hy niet overhellen.
Dus blinckt DE WITTE in witte deught
Godvruchtigh by oprechte Batavieren,
Die na een halleve eeuw verheught
Met dezen lof hun outsten Voorspraeck cieren.
Rechtvaerdigheit verplicht zich zelf
Den Momber der Onnoozelheit te loonen:
Zy daelt van 't hemelsche gewelf,
Om met olijf en lauwerier te kroonen
Zijn eerlijck zilverhair,
Op 't Feest van 't GULDEN IAER.

CIↃ IↃ C XLVI.

De Raet op zijn grootachtbre stem[25]
En oordeel magh rechtvaerdigh vonnis vellen,[26]
En bey de Rechten geeft hy klem.[27]
Den evenaer laet hy niet overhellen.[28]
Dus blinckt D E W I T T E in witte deught[29]
Godvruchtigh by oprechte Batavieren,
Die na een halleve eeuw verheught
Met dezen lof hun outsten Voorspraeck cieren.[32]
Rechtvaerdigheit verplicht zich zelf
Den Momber der Onnoozelheit te loonen:[34]
Zy daelt van 't hemelsche gewelf,
Om met olijf en lauwerier te kroonen[36]
Zijn eerlijck zilverhair,[37]
Op 't Feest van 't G U L D E N I A E R.
C I □ I □ C X L V I.

Aen de Joffers Katharyne *en* Anna Hinlopen[aant.]

In het Goy.[*]

Myn geest, tot lantvermaeck geneight,
Had uwen Eickhof hardt gedreight,[vs. 2]
Daer eick by eick zoo vrolijck groeit,
Het velt vol zoete boeckweit bloeit,
En levert aen de honighby
Een levendige schildery,[6]
Die 't oogh misleit door groeizaem kleur,[7]

25 *De Raet:* de rechters.
26 *magh:* kan.
27 *bey de Rechten:* het Romeinse en het Canonieke recht; *geeft hy klem:* weet hij krachtig te doen gelden.
28 *Den evenaer:* het bekende beeld van de weegschaal, door de Gerechtigheid gehanteerd.
29 *witte:* blanke, reine.
32 *Voorspraeck:* advokaat.
34 *Den Momber der Onnoozelheit:* de voogd, de beschermer van onschuldig verdrukten.
36 *olijf en lauwerier:* als symbolen van de vrede en de roem, voor de vredestichter en welsprekende pleitbezorger.
37 *eerlijck:* eerwaardig.
* Van omtrent 1646. Afgedrukt volgens de tekst in *J.v. Vondels Poëzy*, 1650, blz. 270. De datering berust op de herinnering aan Vondels Vergilius-vertaling in vs. 24-25. Katharyne en Anna waren dochters van Jacob Jacobsz. Hinlopen en Sara de Wael. In 1618 had Vondel hun huwelik bezongen (Deel 1, 781); in 1644 schreef hij het gedichtje *Op den lager van Eickhof* (Deel 4, 602). Blijkens het bovenstaande gedicht was Vondel op deze buitenplaats een welkome gast.
vs. 2 *hardt gedreight:* nl. met een bezoek.
6 *levendige:* levende.
7 *groeizaem:* groeikracht hebbende, vruchten belovende; *kleur* is hier onzijdig, gelijk meermalen in Vondels taal.

En noodt den reuck op verschen geur;[8]
Maer och de damp van eene koorts,
Die 't naeste bloet, gelijck een toorts,[10]
Zoo vierigh blaeckt, benyde my[11]
Dat schoon gezicht en zomerty:
Waer door het weimans hart ontluickt;[13]
Wanneer 't in koele schaduw duickt,
In 't groene gras, en 't piepend kruit,[15]
En Titer volght met keel en fluit;[16]
Of vlieght en jaeght, door 't Paradijs[17]
Van 't lachend Goy, naer eêl Patrijs,
En haes, en vos, met valck en hont,
In 't kriecken van den morgenstont.
Noch schel ick u die vreught niet quijt,[21]
Maer spaerze op een' gelegen tijt,
Die Goeilants herderinnen sticht[23]
In Duitsch met Maroos herdersdicht,
Alreede in 't rijmeloos vertaelt;
Waer door mijn geest wat adems haelt,[26]
Terwijl een anders koortsverdriet[27]
My uwe hoef en 't velt verbiet.[28]

8 *verschen:* frisse.
10 *'t naeste bloet:* de naaste verwant, waarschijnlik dus zijn dochter Anna.
11 *vierigh blaeckt:* koortsachtig doet gloeien.
13 *weiman:* jager.
15 *piepend:* bij Vondel een gewoon epitheton bij kruid en gras, volgens het *Ned. Wdb.* (XII, 1543) onder invloed van de uitdrukking ‘groeien dat het piept’.
16 *Titer:* Arcadiese herdersnaam bij Vergilius.
17 *vlieght:* jaagt met jachtvogels (*Mnd. Wdb.* IX, 617), dus met de *valck* (vs. 19). Deze verzen zijn dus een zinspeling op de jachtliefhebberij van de eigenaar van Eickhof (vgl. het bovengenoemde gedichtje).
21 *schel:* scheld.
23 *Goeilants herderinnen:* de beide joffers, in de stijl van Vergilius' herderszangen tot herderinnen gemaakt. De dichter wil hun dus de onlangs voltooide proza-vertaling voorlezen of aanbieden.
26 *wat adems haelt:* verademd, op dreef geraakt.
27 *een anders:* nl. van zijn *naeste bloet* (vs. 10).
28 *hoef:* buitenplaats.

Maria Stuart[aant. aant.]

VAN 1646. AFGEDRUKT NAAR DE TEKST VAN DE eerste uitgave (te Kevlen in d'oude druckerye [lees: Amsterdam voor Abraham de Wees] 1646), waarvan het titelblad hiernaast typografies is nagevolgd. *Unger: Bibliographie, nr. 431*.

Op de plaats van het putje met devies ‘Elck zyn bevrt’ ziet men het portret van Maria Stuart, naar een verdwenen schilderij, met onderschrift ‘Myn hartekenner zit om hoogh’. In de linkerbovenhoek de roos van Engeland, de lelie van Frankrijk en de distel van Ierland, samengevat in de doornenkroon; rechts de palmtak, laurier en korenaar, verbonden door de rijkskroon. Een beschouwing over Vondel's bronnen vindt men achter in dit deel bij de *Aantekeningen*.

Maria Stuart of Gemartelde Majesteit.

Te Kevlen
In d'oude druckerye.
MDCXLVI.

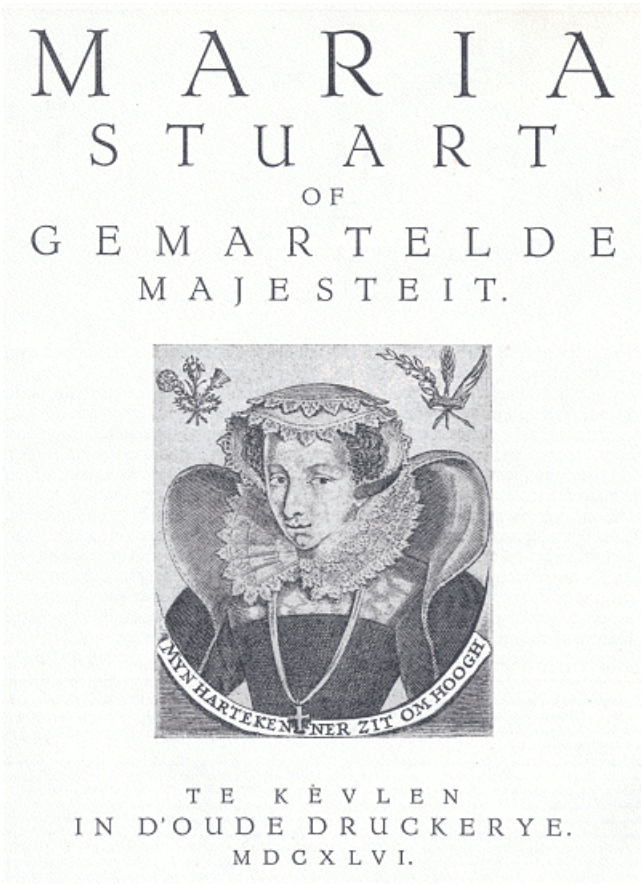

Den doorluchtighsten Vorst en Heere Eduart door Godts genade Palts-Grave by den Ryn, Hertoge van Bajere.*

[1] Ick brenge, ô doorluchtighste Vorst, uwe Grootmoeder, waerlijck een[r. 1]
[2] groote Moeder, Dochter, Gemalin, Moeder en Weduwe der Koningen,[2]
[3] en, dat het allergrootste is, een Koningklijcke Kruisheldin en gekroonde[3]
[4] Martelares op ons Nederduitsch Toneel; niet gelijckze in Schotlant gezalft,
[5] nochte te Parijs getrout, gekroont, en op den troon gezet, maer in Engelant,[5]
[6] haer grootvaders en naer Rechte haer eigen erfrijck, op een schavot, na een[6]
[7] langdurige gevangenis, van de naeste bloetvriendinne gemartelt wert, alleen[7]
[8] om haere erfwettigheit tot de zelve kroon, en stantvastigheit in het Katholijck[8]
[9] Geloof, heur waerdiger dan vier scepters en kroonen, ja haer eigen leven.[9]
[10] Weinigen streecken hier die kroon van (Gode en zijn eere ten dienst) een[10]
[11] zichtbare kroon en dit leven te versmaden. In de heilige boecken wort Moses
[12] en Kristus alleen die lof toegeschreven. Moses weigerde, geloofs halve, een
[13] zoon van Faroos dochter genoemt te worden (en zoo Iosephus getuigt, de[13]
[14] kroon zoo vroegh van zijn hooft ruckende, tradtze met voeten) en schatte
[15] Kristus rijckdom en zijn volcks versmaetheit hooger dan de schatten van[15]
[16] Egypten. Kristus, het eenige voorbeelt der volkomenheit, versmade beyde[16]

* *Eduart:* de vijfde zoon van Keurvorst Frederik, de verdreven Koning van Bohemen en Elizabeth van Engeland. Hij was 5 Oktober 1625 in Den Haag geboren, huwde op twintigjarige leeftijd Anna de Gonzaga, en ging tot de Katholieke godsdienst over. Als de enige achterkleinzoon van Maria Stuart die Katholiek was, werd hem dit drama opgedragen.

r. 1 *Grootmoeder:* eigenlijk dus: overgrootmoeder.
2 *Dochter:* van Jacob V van Schotland; *Gemalin:* van Frans II van Frankrijk; *Moeder:* van Jacob I (als koning van Schotland Jacob VI); *Weduwe:* van Frans II.
3 *Kruisheldin:* heldin, lijdende voor haar geloof.
5 *getrout* in 1558; *gekroont* in 1559 als koningin van Frankrijk.
6 Aan het huwelik van Margareta Tudor, dochter van Hendrik VII van Engeland, met Jacob IV van Schotland, ontleende het huis Stuart zijn aanspraken op de Engelse troon.
7 *gevangenis:* gevangenschap; *van:* door.
8 *erfwettigheit tot:* wettige aanspraken op.
9 *vier:* nl. van Frankrijk, Schotland, Engeland en Ierland.
10 *streecken hier die kroon van:* hebben deze eer behaald.
13 *Iosephus:* Flavius Josephus: *Antiquitas iudaica* (boek II, cap. VI) verhaalt dat Pharao aan Mozes, als teken dat hij hem tot zoon aannam, de kroon opzette, maar deze wierp de kroon op de grond en trapte er op. Dit scheen een slecht voorteken en een heilig schrijver ried Pharao het kind te doden.
15 *versmaetheit:* vernedering.
16 *eenige:* door niemand overtroffen (vgl. r. 21).

[17] de kroon en dit leven, om Godt, zijnen vader, met de doornekroon te eeren.
[18] In d'oude Martelschriften vint men de Koningen en Koninginnen, om den[18]
[19] godtsdienst gemartelt, dun gezait, gelijck trouwen gekroonde hoofden zelfs[19]
[20] dun gezaeit zijn. In deze leste, zoo veel koeler in yver dan d'eerste, tijden,[20]
[21] komt een eenige M A R I A S T U A R T op, als een nieuwe star. Zy versmaet
[22] haren grijzen stam, het edelste geslacht van geheel Kristenrijck. Zy vergeet[22]
[23] over de hondert voorzaten en voorvaders, alle Monarchen van haren bloede,
[24] wiens oirsprong het einde van Alexander de Grootes tijt bereickt. Zy buight[24]
[25] haer vrye schouders gewilligh, geduldigh onder het kruis, ten spiegel van[25]
[26] alle Kriste Vorsten. Hierom blincktze nu met recht onder de zalige Martel-[26]
[27] starren in Godts hemelsche klaerheit, aen de voeten van Maria, wiens naem
[28] zy zoo waerdigh gedragen heeft, als zy haer, onder het twintighjarige kruis,
[29] en met zoo vele zwaerden van wederwaerdigheit doorregen, nader dan zoo[29]
[30] vele Koninginnen stont. De tooneelwetten lijden by Aristoteles naulicks,[30]
[31] datmen een personaedje, in alle deelen zoo onnozel, zoo volmaeckt, de
[32] treurrol laet spelen; maer liever zulck eene, die, tusschen deughdelijck en[32]
[33] gebreckelijck, den middelwegh houde, en met eenige schuit en gebreken[33]
[34] behangen, of door een hevigen hartstogt tot iet gruwzaems vervoert wert:[34]
[35] waerom wy, om dit mangel te boeten, Stuarts onnozelheit en de recht-[35]
[36] vaerdigheit van haere zaeck met den mist der opspraecke en lasteringe en[36]
[37] boosheit van dien tijdt benevelden, op dat haer Kristelijcke en Koningklijcke
[38] deugden, hier en daer wat verdonckert, te schooner moghten uitschijnen.[38]
[39] Zoo steeckt gouden en purperen glans op nevels en wolcken, en licht op
[40] bruine schaduwen af. Het docht my al t'onbillick, dat de Nederduitschen[40]
[41] hier in andere volcken en tongen, die haer tooneelen met dit kostelijcke[41]
[42] bloet purperden iet zouden toegeven: en het lagh al eenige jaren geleden[42-43]
[43] by my, als een belofte, haere Majesteits godtvruchtige faem, die zoo hoogh

18 *Martelschriften:* levensbeschrijvingen der martelaren.
19 *trouwen:* trouwens; *zelfs:* zelf.
20 *yver:* geloofsijver.
22 *grijzen:* overoude.
24 *wiens:* bij Vondel ook na het meerv. en na vrouwelike woorden (zie r. 27).
25 *geduldigh:* lijdzaam.
26 *Kriste:* meerv. vorm naast Kristen.
29 *wederwaerdigheit:* tegenspoed, lijden.
30 *lijden:* dulden.
32 *deughdelijck:* deugdzaam.
33 *gebreckelijck:* slecht van aard.
34 *vervoert:* meegesleept.
35 *dit mangel te boeten:* deze tekortkoming te herstellen; *onnozelheit:* onschuld.
36 *opspraecke:* afkeuring, blaam.
38 *hier en daer wat verdonckert:* de bedoeling is: ‘tegen die donkere achtergrond’. Vondel tracht vergeefs te vergoeliken, wat in de hoofdpersoon van zijn drama inderdaad in strijd met Aristoteles' opvatting is: zij blijft immers de ‘vermoorde onnozelheit‘.
40 *bruine:* donkere.
41 *andere volcken en tongen:* Antoine de Montchrestien dichtte een drama: L'Ecossaise, ou Marie Stuart (1601) en Frederigo della Valle: La Reina di Scotia (1628).
42-43 *het lagh by my:* ik had het voornemen.

[44] gestegen, mijne nochte iemants pen behoeft, van verre in haer schaduwe[44]
[45] naer te streven; en noch te vieriger, dewijl ick, des onwaerdigh, mijn ge-
[46] boortejaer by Mariaes moortjaer (marteljaer most men zeggen) of liever[46-47]
[47] geboortejaer gedencke. De Heilige Kerck is van outs gewoon de geboorte
[48] der Martelaren naer de geboorte der ziele, en niet naer de lichamelijcke,
[49] te vieren; aengezien de ziel ten marteldage, van den lichame ontbonden,

44 *haer:* nl. van die buitenlandse voorgangers.
46-47 *of liever geboortejaer:* de volgende zin geeft de verklaring.

[50] in den hemel, en het licht der onsterflijckheit, ten eeuwigen leven geboren[50]
[51] wort. Ick nam de vrymoedigheit dit treurspel uwe Vorstelijcke Doorluchtig-
[52] heit op te dragen, die d'eerste van uwe Grootmoeders nakomelingen haer[52]
[53] heilige asschen en geest verquickt met den Katholijcken Roomschen Godts-
[54] dienst t'omhelzen, en haer godtvruchtige voetstappen na te volgen; een[54]
[55] zaeck, die zy in het uiterste haren eenigen zoon Iakob, uwen Grootvader,[55]
[56] namaels Monarch van Groot Britanje, zoo hartelijck beval, als zy die groot-[56-57]
[57] hartigh met haer Kristelijck bloet bezegelde: en zeker boven uw Groot-
[58] moeders voorbeelt vermaent u daer toe u eigen naem, zoo loflijck by de[58]
[59] Katholijcke Koningen van Engelant, uwe voorvaders, gedragen, en waer
[60] onder men twee Eduarden telt, eenen met den tijtel van Martelaer, den[60]
[61] anderen met dien van Heiligh gekroont. Oock ontbrack het van outs den
[62] Hertogen van Bajere, waer uit uw Keizerlijck en Keurvorstelijck stamhuis
[63] zijnen oirsprong nam, noit aen voorbeelden van Heiligheit en godtvruch-[63]
[64] tigheit, die u nu op deze hemelsche heirbaen welkomen, zegenen, en met[64]
[65] hun voorbede stercken, terwijl ick het gewijde tooneel openzet, daer uwe
[66] Grootmoeder weder te voorschijn komende, den aenschouweren te gelijck
[67] schrick aenjaeght, en tranen van medoogen ten oogen uitperst.[67]

50 *ten:* voor het.
52 *d'eerste:* als eerste.
54 Die overgang was juist in het jaar 1645 geschied.
55 *in het uiterste:* op het laatst van haar leven.
56-57 *zoo hartelijck beval, als:* even nadrukkelik aanbeval (waar zij even sterk op aandrong) als; *groothartigh:* dapper.
58 *by:* door.
60 *twee Eduarden:* Eduard de Martelaar (963-78) en Eduard de Belijder (± 1002-66).
63 *voorbeelden:* Willem V, de Vrome (1579-97) van Beieren, stond geheel onder invloed van de Jezuïeten, trok zich in een klooster terug en liet de regering over aan zijn zoon Maximiliaan I (1597-1651) die, door de Jezuïeten opgevoed, in Duitsland aan de spits van de Tegenhervorming stond.
64 *welkomen:* verwelkomen.
67 Het teweegbrengen van *schrick* en *medoogen* bij de toeschouwer was de eis, die de Grieken, volgens Aristoteles, aan de tragedie stelden. Ook hiermee wil Vondel dus te kennen geven dat hij de klassieke regels in het oog gehouden had.

Inhout.

[1] Koningin M A R I A S T U A R T, eenige erfdochter van Jakob den vijfden,
[2] Koning van Schotlant, en nicht van Henrick den zevenden, Koning van Enge-[r. 2]
[3] lant, wert om hare stantvastigheit in den Katholijcken Godtsdienst, na het
[4] uitstaen van valsche lasteringen, gewelt, lagen en gevangenis, genootzaeckt[4]
[5] ten rijcke uit te vlughten, voor de wreetheit van den staetzuchtigen tyran[5]
[6] Mouray, haren bastertbroeder, en de godtvergetenheit en meineedigheit[6]
[7] der Puriteinsche Schotten, aengeschonden door hare nicht Elizabeth, die[7]
[8] deze onnozele en oprechte ziel onverzoenelijck haette, dewijlze noch jong[8]
[9] in Vranckrijck aen den Dolfijn getrouwt, niet uit eige staetzucht, maer[9]
[10] ontijdige drift van Guize en Lothringen, haere oomen, en Koning Henrick,[10]
[11] den tweeden, haren schoonvader, en Francois den tweeden, haren gemael,
[12] voor Koningin van Engelant en Yrlant uitgeroepen wiert; waer van men,
[13] hoewel zy in der daet wettiger dan Elizabeth was, nochtans vredes halve,[13]
[14] eerlang afstont, behoudende evenwel het erfrecht van de naeste na Eliza-[14]
[15] beth, indien deze zonder oir overleedt, tot de kroon gewettight te zijn.[15]
[16] De vervolghde Koningin nam dan in noot haren toevlught in Engelant,[16]
[17] listigh derwaert getroont van Elizabeth, die op woort nochte beloften[17]
[18] passende, en het heiligh gastrecht schendende, de vervolghde en in haer[18]
[19] recht verdruckte bloetvriendin, in plaetse van Kristelijck en Koningklijck[19]
[20] onthael, en beloofde noothulp, over de achtien jaren zoo vast gekerckert[20]
[21] hielt, dat vriendelijcke bede nochte verzoeck, nochte tusschenspraeck,[21]
[22] nochte aengewende middelen, of aenslagen de gevange niet alleen aen
[23] geenen vrydom holpen, maer heur ellende t'elckenmale meer bezwaerden,[23]
[24] tot dat men endelijck, (aengezien zy noit om eenige beloften den Room-

r. 2 *nicht:* afstammeling, nl. de achterkleindochter.
4 *uitstaen van:* blootstaan aan; *lagen:* aanslagen (oorspr. hinderlagen).
5 *staetzuchtigen:* heerszuchtige.
6 *Mouray:* Murray (zie de aant. bij vs. 120).
7 *aengeschonden:* opgezet (eig. opgejaagd).
8 *onnozele en oprechte:* onschuldige en rechtschapen.
9 *Dolfijn:* dauphin, kroonprins; *staetzucht:* zie bij r. 5.
10 *drift:* het doordrijven; *Guize en Lothringen:* Frans van Lotharingen, hertog van Guise en Karel van Guise, Kardinaal van Lotharingen, broeders van Maria de Guise, Maria Stuart's moeder.
13 *wettiger was:* meer wettige aanspraken had.
14 *afstont:* afstand deed; *de naeste:* het naast.
15 *oir:* erfgenaam.
16 *nam haren toevlught:* vluchtte om hulp te zoeken.
17 *van:* door.
18 *passende op:* zich bekommerende om.
19 *bloetvriendin:* bloedverwante.
20 *onthael:* ontvangst; *noothulp:* hulp in nood.
21 *tusschenspraeck:* bemiddeling, voorspraak.
23 *vrydom:* vrijheid; *holpen:* oudere vorm dan hielpen.

[25] schen Godtsdienst wou verloochenen) haer, op een daer toe met voordacht[25]
[26] gesmede wet, en onder schijn, datze Elizabeth naer het hart en de kroon
[27] gesteecken had, valschelijck en gruwelijck, tegens alle goddelijck en men-[27]
[28] schelijck Recht, ter bijle verwees. Het tooneel vertoont het kasteel van
[29] Fodringaye. De Rey bestaet uit Staetjofferen der Koninginne.[29]

25 *met voordacht:* met voorbedachten rade, opzettelik.
27 *gesteecken:* oudere vorm dan gestoken.
29 *Fodringaye:* het kasteel Fotheringay, in het graafschap Northampton, waar Maria Stuart onthoofd is.

Personaedjen.*

BIECHTVADER.
MELVIN. *Hofmeester.*
BURGON. *Lijfarts.*
REY van STAETJOFFEREN.
MARIA STUART. *Monarche van Groot Britanje.*
KENEDE'. *Kamenier.*
DE GRAVEN. *Halsrechters.*
PAULET. *Slotvooght.*

Incomparabilis Heroïnae Anagramma.
Maria Stuarta erat Matura arista.

EPITAPHIUM.
Vivificante Fide MATURA resurget ARISTA.
Secta odio, JESU lecta, STUARTA, manu.

Byschrift Op d'afbeeldinge van Koningin Maria Stuart.aant.*

Zoo bloeide STUARTs jeught, eer haet heur hooft zagh rollen;
Eerze, op 't verwoet schavot, van hartewee gezwollen,vs. 2
Onnozel storf, onthalst naer die gesmede Wet.3
Zoo wert MARIE omhelst van nicht ELIZABETH.4
Twee punten hebben haer de bijl door 't vleesch gedreven,
Haer erfrecht tot de Kroon, en haer Katholisch leven.6

* *Biechtvader:* zie bij vs. 1; *Melvin:* Sir Andrew Melville, Maria's intendant, ondanks zijn Protestants geloof, aan zijn meesteres gehecht; *Burgon:* eigenlik Bourgoing; *Kenede':* de statiedame Jane Kennedy; *de Graven:* zie bij vs. 485; *Paulet:* zie bij vs. 5.
De vertaling van het Latijn luidt: De letteromzetting van de onvergelijkelike Heldin Maria Stuart was Matura arista (d.i. rijpe korenaar). - Graf schrift: Door het levendmakend geloof zal Stuart, een rijpe korenaar, door de haat afgesneden, door Jezus' hand geplukt, herrijzen.

* Van 1646. Afgedrukt volgens de tekst in de eerste druk van *Maria Stuart* (1646) *Unger's Bibliographie, nr. 431.*

vs. 2 *'t verwoet schavot:* 't schavot, door haar verwoede vijandin opgericht; *gezwollen:* zinspeling op de kwaal, in het drama (vs. 199-vlg.) beschreven.
3 *Onnozel storf:* onschuldig stierf; *gesmede:* voor dat doel gemaakte.
4 Vgl. de parallel in de Rei van het eerste bedrijf.
6 *Katholisch:* met een aan het Duits ontleend suffix.

Maria Stuart.
Het eerste bedryf.

Treurspel.

BIECHTVADER, MELVIN.[*]

B i e c h t v a d e r :
Hofmeester, die mijn hart door uw beproefde trouwe
Verknocht, en voor de deur van ons gevange Vrouwe[vs. 2]
Vast wandelt hene en weêr, in 't oogh der kamerwacht;[3]
Heer Melvin, zegh my toch, wat onraet heeft te nacht
Drurei, Paulet, en al die dit kasteel bezetten[5]
Geweckt met trommelen en steecken van trompetten,[6]
Noch schichtiger dan oit in leger wert gehoort;[7]
Ja anders niet dan of de Spanjaert brugh en poort,
Door kracht van buspoêr en petarden opgesprongen,[9]
Bemaghtight had, en quam gewapent ingedrongen?
Was 't vyand, die u joegh, of ingebeelde schroom?
Ick lagh in mijn gebedt, en schoot als uit den droom.[12]

M e l v i n :
O Vader, was het vreemt, dat zoo veel harten krompen?
Paulet hoorde in zijn' slaep een steen in 't water plompen,
Aen d'oostzy van de graft, en angstigh of men hier[15]
Den muur al stil beklom, stack op, gelijck een vier,[16]
En flucks ten bedde uit, riep in 't hemde: wapen wapen;[17]
En schoon men niets vernam, noch kost zijn geest niet slapen,[18]
Voor datmen om 't kasteel en Fodringaje zagh[19]
Of ergens volck of laegh in 't velt verborgen lagh.[20]

* *Biechtvader:* de Franse priester Le Préau, met wie Maria Stuart sinds lang niet meer in aanraking mocht komen.
vs. 2 *Verknocht:* aan u verplicht; *gevange:* in Vondel's taal vrouwelike vorm naast gevangen.
3 *Vast:* voortdurend.
5 *Drurei:* Drury, toegevoegd aan de slotvoogd Sir Amyas Paulet, een streng Puritein, sinds drie jaren verantwoordelik voor Maria Stuart, en sinds haar verblijf te Fotheringay slotvoogd van het kasteel.
6 *steecken:* opheffen om aan de mond te zetten, en dus: blazen.
7 *schichtiger:* gejaagder, plotseling opklinkend.
9 *buspoêr:* kruit; *petarden* (Fr. pétard): springbussen; *opgesprongen:* opengesprongen.
12 *schoot:* ontwaakte plotseling.
15 *graft:* Noord-Hollandse vorm naast gracht.
16 *stack op:* sprong haastig op.
17 *wapen:* een alarmkreet: te wapen! (vergelijk *alarm* uit à l'arme).
18 *kost:* Brabantse vorm naast kon.
19 *Fodringaje:* het kasteel Fotheringay.
20 *laegh:* mannen in hinderlaag verborgen.

Men mompelt over al door vlecken, steên en dorpen,
Van op de brugh, by dage, een' wagen om te worpen;[22]
Of' s nachts een' lossen steen te lichten uit den muur;
Of door verstant op 't slot een geestigh avontuur[24]
Te waegen, en Mevrouw in mans gewaet te redden.
Zoo menigh aenslagh steurt de Heeren op hun bedden,[26]
Bezwaert met dit juweel, den kercker toebetrouwt:[27]
Want noot zoeckt troost aen list, en acht geen stuck te stout.[28]

B i e c h t v a d e r :

Zoo houdt de vrees de wacht, de wacht Mevrouw gevangen:
Zoo prangt de mensch zijn hart, om 's anders hart te prangen.[30]
Een achterdocht, uit angst voor staet gesproten, acht[31]
Zich nimmermeer genoegh verzekert op haer wacht:
Die hofplaegh raemt geen maet, noch kent geen zekre palen,[33]
Maer jaeght haer schim, en 't geen zy niet kan achterhalen:[34]
Mistrouwen blijft haer borgh en trouwste toeverlaet:[35]
Dit boeit Marie hier, ten steun van 's nabuurs staet.[36]

M e l v i n :

De Faem, die nimmer rust, verbiedt dit lant te rusten.
Men wacht een Spaensche vloot, te Milfort op de kusten:[38]
Men ducht of 't Schotsche heir bestoockte 't Engelsen Rijck;
Of Essex Guises maght moght dienen tot een wijck:[40]
Marie is 't reede ontslipt, en vint al heul aen 't Noorden:[41]
Men dreight Elizabeth met lagen en met moorden,
En Londen met een brant te delven in zijn asch.

B i e c h t v a d e r :

Hier loopt de schrick mede om, en list, of wat het was,[44]
Dat dees geruchten voedde, en breeder uit ging recken,
Waer uit de Grooten dienst en nut en voordeel trecken.
Hoe velen treken hoeft het weereltlijck bezit,[47]
Op dat het entlijck treff' het langbeooghde wit!

22 *worpen:* Hollandse vorm naast werpen.
24 *verstant:* onderlinge verstandhouding; *geestigh:* listig bedacht.
26 *steurt:* verontrust.
27 *juweel:* kostbaar bezit.
28 *geen stuck te stout:* geen onderneming te vermetel.
30 *prangt:* beknelt. Zo kwelt de mens zich zelf door angst, om een ander leed aan te doen.
31 *angst voor staet:* bezorgheid voor eigen hoge positie.
33 *Die hofplaegh:* die zelfkwelling, aan het Hof eigen; *raemt* (berekent) *geen maet:* is eindeloos; *zekre palen:* vaste grenzen, beperking.
34 *schim:* schaduw.
35 *borg:* beschermer, toeverlaat (*Ned. Wdb.* III, 553; misschien met bijgedachte aan *borg:* burg).
36 *boeit:* houdt gevangen; *Marie:* drielettergrepig te lezen, evenals op volgende plaatsen (vs. 113, 181, 237, enz.).
38 *Milfort:* een gunstige landingsplaats in Zuid-Wales.
40 Of de krijgsmacht der Guises, Maria Stuart's bloedverwanten van moederszijde, reeds geland mocht zijn in het graafschap Sussex (door Vondel bij vergissing Essex genoemd. Zie aant. over de bronnen).
41 *Marie is 't reede ontglipt:* nl. in hun angstvoorstelling; *heul:* hulp, toevlucht.
44 Met zulke geruchten houdt de schrik zich bezig.
47 *treken:* streken, listen; *hoeft:* heeft nodig.

M e l v i n :

't Verraet van Babington en zijn aenhangelingen,[49]
Verbonden naer den hals der Koningin te dingen,[50]
(Ten minste zoo men roept) en meester van haer kroon,
Den rechten erfgenaem te zalven op den troon,
En over 't bloedigh lijck der bloetvriendin te stappen,[53]
Om met gewelt de nicht te heffen langs die trappen
In 't wettigh erfgebiedt, zoo gruwelijck belaeght;[55]
Dit is een stuck, waer van al 't eilant dreunt en waeght:[56]
Dit schouwspel bloet noch versch, en brugh en poorten hangen
Verciert met zulck een wilt, op zulck een jaght gevangan.[58]

B i e c h t v a d e r :

O lasternacht! vertreck voor 't licht der Schotsche zon.[59]
Geen pen van Kurle of Nau, geen brief van Babington,[60]
Of iet, hun uit den hals door pijn of schrick getogen,[61]
Vont vatten aen haer eer, tot voorstant van de logen;[62]
Ja niet de minste stip der Koningklijcke hant[63]
Gaf schijn van deze schuit. O Rechters! is 't geen schant,
Dat ghy den lastermont, die Stuart durf betijgen,[65]
Niet hoorde in haer gezicht, ja toesloot en hiet zwijgen[66]
Voor eeuwigh, om met glimp d'onnoosle Majesteit[67]
Te smetten, door een vlack haer valsch te last geleit?[68]
Ghy durft den levenden door pijn den mont opbreken,[69]
Dan sluiten, om uw' wil door 's dooden mont te spreken.[70]

M e l v i n :

Wat zachter: matigh u: de schiltwacht staet niet wijt:[71]
Zy let op ons gebaer: bedenck eens waer ghy zijt.

49 *Babington:* Antonie Babington, een edelman uit het graafschap Derby, beraamde in 1586 een aanslag tegen het leven van Elisabeth en stierf met zijn aanhangers op het schavot.
50 *naer den hals dingen:* of: naar het leven (*Ned. Wdb.* III, 2636): naar het leven staan.
53 *bloetvriendin:* verwante, nicht.
55 *erfgebiedt:* erfelike macht, waardigheid.
56 *waeght* (synoniem van dreunt): in beroering is.
58 *zulck een wilt:* de slachtoffers, daar terechtgesteld.
59 *lasternacht:* de lasterlike geruchten die de waarheid verduisteren.
60 *Kurle of Nau:* sekretarissen van Maria, die, omgekocht door Elisabeth's sekretaris Walsingham, getuigd hadden dat zij medeplichtig was aan Babington's samenzwering, de onmiddellike aanleiding tot Maria's terechtstelling.
61 *door pijn:* op de pijnbank.
62 *Vont vatten aen:* kon vat krijgen op; *tot voorstant van:* tot steun van.
63 *stip:* letter, geschreven bewijsstuk.
65 *betijgen:* aantijgen, beschuldigen.
66 *in haer gezicht:* in haar tegenwoordigheid; *hiet:* heette, beval te.
67 *glimp:* schijn van recht; *onnoosle:* onschuldige.
68 *vlack:* smet.
69 *den levenden:* nl. getuige; *opbreken:* openbreken.
70 *sluiten:* nl. door hem te doen ombrengen, zodat hij zijn getuigenis niet herroepen kan. De rechter beroept zich dan op het getuigenis van de dode.
71 *de schiltwacht:* collectief; vandaar *zy* (vs. 72).

B i e c h t v a d e r :
Men vaerdight hier op af gemaghtighten van Londen,
Die vallen plotseling, als losgelate honden,
Dien afgejaeghden roof, by vijftigen, op 't lijf.[75]
Men ruckt, en pluckt, en bijt, een ieder even stijf:[76]

75 *afgejaeghden roof:* moegejaagde prooi.
76 *stijf:* hard.

De minste omstandigheit heet blijck van scepterschennis:[77]
Geen onschult grijpt hier plaets: erfvyantschap draeght kennis[78]
Van 't geen zy liefst gelooft, by 't hair treckt, en misduit.[79]
Zoo velt men vonnis, op een ongegront besluit.
Z'ontfing die bo des doots al over zes paer weken:[81]
'T is Godt bekent, waerom dit hapert en blijft steken.

M e l v i n :

De bulle en aenhang van den Pauselijcken stoel[83]
Verbitterden den wrock. De Pausen nimmer koel[84]
In yver, Portugael, de Franschman, Yr en Spanje
Verzochten reis op reis in d'onrust van Britanje[86]
Te visschen, door verbont en heimelijck verstant,[87]
Met ingezetenen, ontslagen van den bant
Des eedts, Elizabeth, het hooft des Rijcks, gezworen;
Een aenslagh Norfolck zelf ten zwaren val beschoren,[90]
Die vlammende op de kroon, en bruit, hem vast belooft,[91]
Opofferde aen de bijl zijn wederspannigh hooft.[92]

B i e c h t v a d e r :

Gansch Kristenrijck gevoelt de ketens van dees vrome.
De Pausen yverden voor 't Recht des stoels van Rome,
Den Tyber, van den Teems, eenstemmigh toegestaen;[95]
Naerdien Elizabeth zich noit als onderdaen
Wou dragen onder hem, en 't leen verheergewaden,[97]
Maer volghde 's vaders voet en averechtse paden,[98]
Onthielt de Kerck haer Recht, verdruckte 't Roomsch altaer,
En steef het Ketterdom, zoo stout als openbaer.[100]
Men vondt geraên den arm der Vorsten te gebruicken,[101]
Om dit hardtneckigh zaedt de vleugels kort te fnuicken;[102]

77 *blijck van scepterschennis:* bewijs van majesteitschennis.
78 *onschult:* verontschuldiging.
79 *by 't hair treckt:* er bij sleept (*Ned. Wdb.* V, 1412); *misduit:* verkeerd uitlegt.
81 *over:* voor.
83 De bul die Paus Sixtus V in 1570 tegen Elisabeth uitvaardigde.
84 *Verbitterden:* verergerden.
86 *Verzochten:* beproefden.
87 *visschen:* zinspeling op de uitdrukking: in troebel water vissen; *verstant:* verstandhouding.
90 *Norfolck:* Thomas Howard, graaf van Norfolk, werd wegens majesteitschennis, 2 Junie 1572 onthoofd. Hij stond in briefwisseling met de Paus, Philips II en Alva, en had een plan beraamd om Maria Stuart te verlossen, een aanslag die dus voor Norfolk uitliep op een noodlottige val (*ten zwaren val beschoren*).
91 *vlammende op:* vurig verlangende naar; *vast:* reeds.
92 *Opofferde:* overleverde.
95 *Den Tyber, van den Teems:* aan Rome door Engeland.
97 *dragen:* gedragen, zich schikken; *'t leen verheergewaden:* het eigendomsrecht van de leenheer (de Paus) over het leen erkennen.
98 *'s vaders:* van Hendrik VIII; *averechtse paden:* verkeerde gedragslijn.
100 *steef:* versterkte; *zoo stout als openbaer:* even onbeschaamd als openlik.
101 *den arm der Vorsten:* buitenlandse hulp van de Guises, Philips II en de Paus om een omkeer in Engeland te bewerken. Van die zijde was Norfolk gesteund (vs. 90); vlg. vs. 105-vlg.
102 *zaedt:* afstammeling; *kort te fnuicken:* te kortwieken.

Te blusschen zulck een pest, eer 't een en eenigh bedt[103]
Al 't huis, en 't eene lidt al 't lichaem voort besmett'.[104]

103 *'t een en eenigh bedt:* deze ene, ongehuwde vorstin.
104 *Al 't huis:* het gehele stamhuis; *voort:* verder.

M e l v i n :
Dat ooghmerck bleeck wel klaer, toen d'opgehitste Graven
Met dien verliefden Vorst zich vlack in 't velt begaven,[105-6]
En kap en kelck en kruis stont om soudy verzet:[107]
Had Albaes afgunst zelf dien zeetoght niet belet,
Het scheelde een etmael tijdts Vitel waer ingevallen,[109]
En met een Vlaemsche vloot al meester van stadts wallen,
Elizabeth geschupt, Marie alree gekroont:[111]
Noch heeftze veertien jaer haer sedert 't lijf verschoont.[112]

B i e c h t v a d e r :
Marie droegh geen schult, noch waeghde oit zulcke kanssen.

M e l v i n :
Zy was nochtans de Bruit, om wie de Roomschen danssen,[114]

B i e c h t v a d e r :
Een yeder heeft zijn wit: verlossing was haer wit.[115]

M e l v i n :
Die gun ick haer, en d'andre een ongesteurt bezit.[116]

B i e c h t v a d e r :
Wie steurnis haet vermijde een anders rust te steuren.[117]

M e l v i n :
Wat rust moght Engelant of Schotlant oit gebeuren?[118]

B i e c h t v a d e r :
In Schotlandts onrust heeft gansch Engelant gevischt,[119]
En door den bastertbroêr Mouray dien burgertwist[120]

105-6 *d'opgehitste Graven Met dien verliefden Vorst:* o.a. de graven van Westmoreland en Northumberland met de Hertog van Norfolk (zie vs. 90). Het plan was dat 10.000 soldaten van Vlaanderen naar Harwich gevoerd zouden worden.
107 *kap:* koorkap; *kelck:* miskelk; *stont om soudy verzet:* was verpand, om de soldij te kunnen betalen.
109 *Vitel:* Capino Vitelli, door zijn krijgstochten in de Nederlanden beroemd, en als leider van de expeditie aangewezen.
111 *geschupt:* van de troon gestoten.
112 *'t lijf verschoont:* het leven gespaard.
114 *Zy was nochtans de Bruit,* enz.: spottende zinspeling op de spreekwoordelike uitdrukking: ‘de bruid waarom gedanst wordt’, d.i. de zaak waarom het te doen is, het eigenlike doel (*Ned. Wdb.* III, 1624).
115 *wit:* doel; accent op *haer*.
116 *bezit:* nl. van de heerschappij.
117 *Wie steurnis haet:* wie zelf met rust wenst gelaten te worden.
118 *gebeuren:* te beurt vallen.
119 Vgl. vs. 86-87.
120 *den bastertbroêr Mouray:* Murray, zoon van Maria Stuart's vader en zijn minnares Margaretha Douglas. Hij genoot eerst het vertrouwen van zijn zuster, maar koos partij tegen haar na haar huwelik met Darnley (1565). Na Maria's gevangenneming door de Schotten werd Murray regent voor haar zoon; na haar ontsnapping versloeg hij haar leger (1568), waarop Maria Stuart naar Engeland vluchtte.

Gekoestert: hier uit sproot de steurnis van het huwelijck
Der vrome Koningin, besproken al te gruwelijck[122]
Van ongebondenheit, toen Riccio zijn ziel,[123]
Daer hy voor 't reine altaer van hare voeten viel,

122 *besproken:* in opspraak gebracht.
123 *Riccio:* een Italiaan, sekretaris en gunsteling van Maria, die door de hovelingen van haar jaloerse echtgenoot gedood werd in haar tegenwoordigheid, terwijl hij vergeefs haar knieën omvatte. Met het wapen werd ook de zwangere vorstin bedreigd.

Opofferde in zijn bloet, dat zelf 't gewaet besmette[125]
Der zwangere, op wiens borst de moort het zinckroer zette,[126]
Om t'effens met een' schrick en snick en zelven zucht[127]
Te smooren op het hof de moeder met haer vrucht.

M e l v i n :
De Koning gaf te licht geloof aen 's basterts treken.[129]

B i e c h t v a d e r :
Zoo wert het bussekruit moordadigh aengesteken,
Het Koningklijcke bedt geslingert in de lucht,[130-31]
D'onnoosle Gemalin van manslaght valsch berucht,[132]
En echter schalck in 't net van Botwels echt getrocken;[133]
Waer op d'aertskettery, noit afgemat van wrocken,[134]
Als op een lecker aes vast aenbeet te gelijck,[135]
En stack banieren op, waer in het oir van 't Rijck,
Voor 's vaders dooden romp en uitgestreckte beenen,
Den hemel weckte om wraeck, met jammeren en steenen.[136-38]
De moeder, na veel smaets, gekerckert in een' poel,[139]
En midden in 't morasch getrapt van s'vaders boel,
Moet scheiden van den staf, en goddeloos verlastert,[141]
Haer eenig kint, haer' troost, betrouwen aen dien bastert.[142]

M e l v i n :
Men zoeck' niet aen den Teems de springkaer van al 't quaet,[143]
Maer aen de Seine, als zy, door Guises blinden raet[144]
Voor Koningin verklaert, bestont naer 't Rijck te gapen,[145]
En mengde Schotsch en Yrsch en Fransch en Engelsch wapen[146]

125 *Opofferde:* vgl. vs. 92; *zelf:* zelfs.
126 *zinckroer:* pistool.
127 *snick:* doodssnik.
129 *treken:* streken, listen.
130-31 Henry Darnley, Maria's gemaal, werd door die aanslag gedood.
132 *berucht:* beschuldigd.
133 *echter:* daarna; *schalck:* op boosaardige wijze. Door allerlei intrigues werd zij gedwongen, zogenaamd vrijwillig, met de moordenaar, de graaf van Bothwel, te trouwen.
134 *d'aertskettery:* de Puriteinen, die, onvermoeid in hun haat, van haar schandelik huwelik een gretig gebruik maakten.
135 *vast:* intussen.
136-38 *waer in het oir van 't Rijck,* enz.: op die banieren was Maria Stuart's zoon Jacobus afgebeeld, knielend vóór het lijk van zijn vader, de hemel om wraak biddend over de moord.
139 *een' poel:* het kasteel Lochlevin, gelegen midden in het meer (*'t morasch*), waar Maria gevangen gezet werd, onder de ruwe bewaking van Margaretha Douglas, de minnares van haar vader (*'s vaders boel*, vs. 140). Vgl. de aant. bij vs. 120.
141 *den staf:* de scepter; *verlastert:* belasterd.
142 *betrouwen:* toevertrouwen; *dien bastert:* Murray.
143 *springk-aer:* springbron, oorsprong.
144 *blinden:* kortzichtigen. Hij voorzag niet de onverzoenlike vijandschap van Elisabeth, die daarvan het gevolg zou zijn.
145 *Koningin:* nl. van Engeland, omdat Elisabeth, van Katholiek standpunt een onwettig kind, geen recht op de troon had; *bestont:* ondernam, waagde; *te gapen:* verlangend uit te zien.
146 *mengde:* voegde bijeen, in een vierdelig schild.

In 't velt van haren schilt; braveerde met dit merck,[147]
Gewrocht in hoftapijt, gebootst in zilverwerck:
De Wapenrocken zelfs der Stuartsche Herouten,
Haer gevelprael, waerop de Franschen zich verstoutten,[150]
Onaengesien 't beklagh des Londenschen Gezants,[151]

147 *braveerde:* pronkte trots.
150 *gevelprael:* het wapenbord, pralend in de gevel van haar paleis.
151 *Onaengesien:* zonder acht te slaan op.

Bestelden d'eerste stof tot zoo veel misverstants,[152]
Hier entloos uit gebroeit, en lijdigh zwaer te smooren.[153]
Zou 't bloet van Henrick d'Achtste, een vrouw ten troon geboren,[154]
Verduwen, zich te zien gehoont, by groot en klein,[155]
Voor een onwettigh zaet, een bloetschant van Boulain;[156]
Terwijl uw Myters zelfs naer heuren val verlangen,[157]
En aen dit lasterstuck gewijde zegels hangen?[158]

B i e c h t v a d e r :

Berooft de vader zelf het kint zijn wettigheit,[159]
Waer toe Sint Peters stoel dit stuck te last geleit?
Zoo self de staet des Rijcks haer dorst van 't Rijck versteken,[161]
Wat heeft Elizabeth op Paus of bul te spreken?[162]
Zoo Guize zoo Valois oit holden zonder toom,[163]
Wat wijt men dees de schult van schoonvaêr, man en oom?[164]
Die, schoon men haer met recht dien tijtel wel moght geven,
Nochtans dit tijtelrecht afstonden by hun leven;
Gelijck des Konings weeuw, noch treurende op het lijck,
Den kus van vrede boodt aen dit gequetste Rijck;
Behoudens datze noit zich 't erfrecht liet ontrucken,[167-69]
Hoe fel men sedert zocht haer erfrecht t'onderdrucken:
Want al d'Onroomscheit zagh niet ongedootverft in,[171]
Hoe na de kinderlooze Onroomsche Koningin
Een Roomsche volgen moght, en Romes hope alreede
Te Kercke en Koore gingk, naer d'oude en eerste zede.[173-74]

M e l v i n :

Het heughde een ieder, hoe de godtsdienst nam zijn' keer,
En t'elckens ommesloegh by wisseling van Heer.
Wie heden boven drijft is morgen de verachtste:

152 *Bestelden:* verschaften; *misverstants:* onenigheid, twist.
153 *lijdigh* (versterkend): zeer.
154 *'t bloet:* de dochter.
155 *Verduwen:* kunnen verkroppen.
156 *zaet:* kind. Hendrik VIII had Catharina van Arragon, zijn wettige vrouw, verstoten, om Anna Boleyn te trouwen. Anna's dochter Elisabeth was dus geen wettig kind, maar *bloetschant*.
157 *uw Myters:* de Kardinalen Campeius en Wolsey, die de poging van Hendrik VIII naar pauselike goedkeuring van de scheiding, ondersteunden. Melvin spreekt hier, verwijtend, als Protestant.
158 *lasterstuck:* schandelike daad.
159 Hendrik VIII had Anna Boleyn van ontrouw beschuldigd en Elisabeth voor onwettig verklaard.
161 *de staet des Rijcks:* het Parlement, dat deze uitspraak bekrachtigde; *van 't Rijck versteken:* het recht op de heerschappij over het rijk ontzeggen (*versteken:* wegstoten).
162 *spreken op:* aanmerkingen te maken op.
163 *holden zonder toom:* hard van stapel liepen, door Maria de koningstitel te doen aannemen.
164 *dees* (met accent): Maria; *schoonvaêr, man en oom:* Hendrik II, Frans II en de hertog van Guise.
167-69 Kort na de dood van Frans II, deed Maria Stuart afstand van haar rechten op Engeland voor zich zelf, niet voor haar erfgenamen.
171 *d'Onroomscheit:* de Protestanten; *niet ongedootverft:* niet zonder angst, met de grootste bezorgdheid.
173-74 En zij die op het herstel van de Katholieke godsdienst hoopten, in gedachten reeds de kerken geopend zagen en de mis hersteld.

Dat leerde ons 't wanckel radt,'t welck onder Henrick d'Achtste[178]
Zoo haestigh ommedraeide, en weêr in twijfel hing,[179]

178 *'t wanckel radt:* het rad van avontuur, het wisselend lot.
179 Hendrik VIII vervolgde de Hervormden, maar toen de Paus zijn huwelik niet wilde ontbinden, verklaarde hij zich tot hoofd van de Anglicaanse kerk.

Eer Eduwart den groet des onderdaens ontfing:
Het weifelde noch eens op 't wencken van Marye;[180-81]
Noch eens op 's nazaets staf, haer zusters heerschappye.[182]
Zoo menighmael het hof Sint Pauwels wintveêr draeit,[183]
De weerhaen van de kerk dan Roomsch, dan Onroomsch kraeit.

B i e c h t v a d e r :
O Henrick, wat al leets hebt ghy de Kerck gebrouwen![185]

M e l v i n :
Dat kleet is uit zijn ploy: wie kan het weder vouwen?[186]

B i e c h t v a d e r :
De hant, die 't al vermagh, en 't onrecht effen vlijt.[187]

M e l v i n :
Vrouw Stuart wort gesolt van een verwarde tijt.[188]

B i e c h t v a d e r :
In zulck een barning zat de moeder oock benepen.[189]

M e l v i n :
Ick ducht de rechtbijl wort voor 's dochters hals geslepen.[190]

B i e c h t v a d e r :
Indien ghy moortbijl zeit, dat was de rechte naem.

M e l v i n :
Zy draeght den naem van Recht.

B i e c h t v a d e r :
Een Recht dat ick my schaem.[192]

M e l v i n :
Men zagh weleer Boulain ten block en bijl verdoemen.

B i e c h t v a d e r :
Die wil ick met Mevrouw op eenen dagh niet noemen.[194]

M e l v i n :

180-81 *Eduwart:* Eduard VI, zijn zoon, was voorstander van de Calvinistiese Episcopale kerk; zijn zuster en opvolgster, Mary Tudor, herstelde het Katholicisme.
182 *staf:* scepter; *haer zusters:* van Elisabeth, die weer de Anglicaanse kerk erkende.
183 *Sint Pauwels:* de Londense hoofdkerk; *wintveêr:* windwijzer.
185 *Henrick:* Hendrik VIII.
186 *Dat kleet is uit zijn ploy:* de eenheid is nu eenmaal verbroken.
187 Gods hand; *effen vlijt:* weer in de juiste plooi brengt, dus: herstelt.
188 *gesolt:* heen en weer geslingerd; *van:* door.
189 *barning:* branding; *de moeder:* Maria de Guise, die na de dood van haar man, Jacob V, ook als regentes (sedert 1554) veel moeielikheden ondervond bij het onderdrukken van de hervorming in Schotland, o.a. bij een opstand in 1559.
190 *rechtbijl:* de bijl van de scherprechter.
192 *dat:* (waarover) is de plaatsvervanger van een oude genitief *des* bij het werkw. schamen.
194 *op eenen dagh:* op dezelfde dag (vgl. in één adem).

Ick ga: de deure kraeckt.

B i e c h t v a d e r :
Gewis hier komt Burgon,
De Lijfarts van Mevrouw, een ondergaende zon.[196]

een ondergaende zon: Burgon, die op het punt is zijn pozitie te verliezen (met Maria's dood).

*

BIECHTVADER. BURGON.

B i e c h t v a d e r :
Hoe vaert de Koningin, van mijnen dienst versteken?[197]

B u r g o n :
Vry beter dan het scheen geschapen voor vijf weken,[198]
Toen al dit hartewee, het welck oneindigh is,
Eens uit te bersten quam op een missteltenis[200]
Van 't gantsche lijf; en zoo wy 't onheil noemen zouden
Met zijnen naem; het wort gemeenelijck gehouden
De wisse voorbo van een bolle waterzucht,
Uit eene trage koorts gesproten, als haer vrucht;
Een koorts, die haer een maent in 't bedde heeft bereden,[205]
En blies dees bollicheit door al haer ziecke leden.[206]
Dat onweêr is bedaert, en entlijck neergeleit,[207]
Doch zy behoudt, helaes! die bleecke bollicheit,
Waer uit men anders niet dan waterzucht kan spellen,
En dat het lichaem moght allengs van water zwellen:[210]
Want milt en lever (dees de winckel van het bloet,[211]
En die het vuylnisvat des lijfs, te lang misvoedt)[212]
Zijn beide schier verslenst, bedorven, overstreden[213]
Door overvloet van raeuwe en koude vochtigheden,
Die (d'oirsprongk van dit quaet) met vuilen damp op damp
Bezwalcken 't edel brein; benevelen de lamp[216]
Van 't kloeck vernuft, ja zelf door 't beckeneel geslagen,[217]
'T gezalfde hair met sneeuw bedecken voor zijn dagen:[218]
En wie verwondert zich, die op haer jammer ziet?
Des kerckers eeuwigheit, en 't nypende verdriet,
Verdruckten de natuur, die al te noode aen 't wijcken,[221]
Ten leste eens onder 't pack der rampen most bezwijcken.[222]

* TEKSTKRITIEK: in vs. 204 heeft de oude uitgave *een;* de latere *eene,* dat door het vers-ritme vereist wordt.
197 *versteken:* verstoken.
198 *Vry:* vrijwat; *geschapen:* gesteld.
200 *missteltenis:* ongesteldheid, ziekte.
205 *bereden:* gekweld. Oorspronkelik gebruikt van het gekweld worden door een boze geest (*Ned. Wdb.* II, 1891).
206 *bollicheit:* opzwelling.
207 *neergeleit:* tot rust gekomen.
210 *moght:* zou kunnen.
211 *winckel:* hoek, bergplaats.
212 *misvoedt:* slecht, gebrekkig gevoed.
213 *verslenst:* verdroogd; *overstreden:* overstelpt (oorpr. aangevallen; *Ned. Wdb.* XI, 2088).
216 *Bezwalcken:* synoniem van benevelen (*zwalck:* rook, walm; *Ned. Wdb.* II, 2509).
217 *beckeneel:* schedel; in dit verband: hersenen.
218 *voor zijn dagen:* vóór de tijd.
221 *de natuur:* haar gestel.
222 *pack:* drukkende last.

Zy houdt nochtans den moedt, en in verwezen staet,[223]
Schijnt kloecker dan ick 't hart gestelt vinde in der daet.

B i e c h t v a d e r :

Een edelmoedige aert kan qualijck zich verbergen:
Hy schiet zijn stralen uit, en breeckt door al dat tergen,

223 *in verwezen staet:* toestand van kwijning, van verslagenheid (*Mnl. Wdb.* IX, 343); *verwezen:* verslagen is in Brabant nog bekend (Antw. Idiot).

Door zoo veel onrecht, hoon en wederwaerdigheit,[227]
Aen alle kanten door met grooter majesteit.
Doch 't aertsche deel lijt last, door stadigh tegenwoelen
Der geesten, die wel scherp hun ongelijck gevoelen:[230]
Want schoon de mensch van mensch te wonderlijck verscheelt;[231]
Men schudt den mensch niet uit: oock schiet het vrouwebeelt[232]
Door tederheit te kort: en of 't zijn leet wil schuwen,[233]
Het kan al d'ingekropte ellende niet verduwen.
Zoo sleepte een stroom van ramp haer wijze moeder me.
Kon Kalis, het verlies van zulck een kleine ste,[236]
Marie, hare nicht, door waterzucht verslijten;[237]
Hoe zou Mevrouw bestaen, die uitstont al dit wrijten[238]
Van twintigh jaren wrocks en staetzuchts, hoogh in top?[239]
Het yzer wijckt den vijl, jae steen den waterdrop.[240]
Wat raet? Hoe zoeckt men best 't gevreesde voor te komen?[241]

B u r g o n :
't Gebreck zit diep, en heeft alreede toegenomen,
Zoo datmen langkzaem baet verwacht van artseny:
Doch aengeperst van zorgh en eere, zullen wy[244]
Met puick van heilzaem kruit, gepluckt in winterweiden,
Het zwacke lichaem eerst een luttel toebereiden,
Tot dat de zomerzon ons beter hope geef,
Een keur van weeligh groen in beemt en heide leef.
Wy gaen in 't velt, om kruit met krijghsvolck uitgezonden.[249]

B i e c h t v a d e r :
Ick bidde u luister scherp naer tijdingen van Londen,
En kunt ghy, troost Mevrouw, tot lichting van haer smert:
Een blijde nieuwmaer zet de zwaricheit van 't hart.[252]

REY VAN STAETJOFFEREN.

Z a n g k :

227 *wederwaerdigheit:* tegenspoed.
230 *geesten:* de levensgeesten, gedacht als vluchtige vloeistoffen in het bloed, die het eigenlike levensbeginsel vormden (*Ned. Wdb.* IV, 731); *hun ongelijck:* het onrecht, hun aangedaan (doordat ze onvoldoende gevoed worden).
231 *te:* zeer.
232 *vrouwebeelt:* de vrouw, vrouwspersoon (vgl. *Hd. Weibsbild*).
233 *tederheit:* gevoeligheid; en al tracht zij zich aan haar smart te onttrekken.
236 *Kalis:* Calais ging voor Maria Tudor in 1558 verloren. Het hartzeer over dit verlies was, volgens de overlevering, de oorzaak van haar dood.
237 *verslijten:* doen wegkwijnen.
238 *bestaen:* in leven blijven; *uitstont:* doorstond; *wrijten:* tegenstreven.
239 *staetzucht:* heerszucht; *hoogh in top:* ten top gevoerd.
240 Het ijzer moet, bij langdurige werking, zwichten voor de vijl, zelfs steen voor druppelend water.
241 *voor te komen:* te voorkomen.
244 *aengeperst van:* gedreven door.
249 Om, onder geleide van krijgsvolk, kruiden te zoeken.
252 *nieuwmaer:* tijding.

M A R I E , uit Jesses stam geboren,[253]
En tot een rijcker kroon gekoren

253 De ontmoeting van Maria en haar nicht Elisabeth (*Lucas* I, 40-vlg.) bracht, door de gelijkheid van de namen, tot deze treffende parallel, die Vondel ontleende aan gedicht nr. XVI achter RomoaIdus Scotus: *Summarium de morte Mariae Stuartae* (Ingolstadt, 1588).

Dan David droegh in 't Jootsche Rijck:
Marie in ootmoet hoogh verheven,
Van vreugt en blyschap aengedreven,
Bezoeckt haer nicht in Arons wijck.[258]
E L I Z A B E T H , tot Godt genegen,
Schiet op, en vlieght Marie tegen,[260]
Omhelst en kust die groote Nicht.
Aenschouw dit hartelijck verlangen,
Hoeze in elckanders armen hangen:
Hoe liefde bloet aen bloet verplicht.[264]

T e g e n z a n g k :

M A R I E , uit Stuarts stam geboren,
En tot een rijcker Kroon gekoren
Dan Henrick droegh in 't Engelsch Rijck:
Marie, in rampspoet hoogh verheven,
In druck en ballingschap gedreven,
Neemt tot haer Nicht in noot de wijck:
E L I Z A B E T H tot wraeck genegen,
Blijft pratten, zent heur wachters tegen,[272]
En vangt en spant die groote Nicht.[273]
Zy laetze twintigh jaer verlangen,
En tusschen hoop en dootschrick hangen:
Want Staetzucht past op bloet noch plicht.[276]

T o e z a n g k :

Hoe stemden dees twee leste t'zamen,
Indien de daden met de namen
Te gader stemden juist en net,
Als 't eerste paer; maer nu beschamen
De wreetheên van E L I Z A B E T H
Haer' naem, vol geurs, en 't heiligh voorbeelt;
Naerdienze op haer gesmede wet[283]
M A R I E tegens Recht veroordeelt.

258 *in Arons wijck:* in de woonplaats der priesters (in het huis van Zacharias).
260 *Schiet op:* staat ijlings op.
264 *verplicht:* verbindt.
272 *pratten:* een trotse afwijzende houding aannemen (Mnl. *pratten:* pruilen, mokken).
273 *spant:* bindt, boeit.
276 *Staetzucht:* heerszucht; *past op:* geeft om.
283 *op haer gesmede wet:* op grond van een willekeurig door haar vastgestelde wet.

Het tweede bedryf.

MARIE. REY.

M a r i e :

Aertsbisschop Hamilton, hoe dick, hoe menighwerf[vs. 285]
Beroude 't my, dat ick (noch op mijn Vaders erf,[286]
Gelijck een simple duif ontslipt, en onbenepen
Van 's oproers klaeuw, en reede om over zee te schepen)[288]
Niet hoorde uw gryze les, uw' Vaderlijcken raet;[289]
En schuwende den muil van ingekropten haet,
Het aenzette op de Vlaemsche of Fransche Koningskusten;[291]
Daer ick, schier afgesolt, moght zacht en veiligh rusten,[292]
In dien gerusten schoot; daer mijn gemael Francois,[293]
Mijn eerste bruidegom, die telge van Valois,[294]
Zoo lieflijck slaept en rust by 't Vaderlijck gebeente,
Beklaeght van my, zijn weeuw, en alle zijn gemeente.[296]
O had my toen 't verstant niet averechts gestaen,
Tot straffe van het gene ick geensins heb misdaen
Mijn lieve bloetvriendin, maer zelf den Heer van allen;[298-99]
Ick waer aen deze kust noit blindeling vervallen,
Tot schipbreuck van mijn' staet gezontheit goet en bloet;[301]
Een dwaesheit, die ick hier zoo dier bezuren moet;
Daer alles zackt, om zich tot mijn bederf te neigen,[303]
En Zusters byl begint alle oogenblick te dreigen[304]
Mijn' afgematten hals, gesleten onder 't juck
Des kerckers, zonder endt, en nimmer zonder druck:
Doch ick verdiende aen Godt, helaes! noch harder slagen:
Hy stercke my, om 't kruis geduldiger te dragen.

R e y :

Mevrouw, ick bidde u, breeck dit treurigh steenen af:
Ghy steent u weder kranck, en voor den tijt in 't graf.
Ghy storte korts van rouw en hartewee te bedde,[311]
En elck met u begaen, eer d'artseny u redde,

vs. 285 *Hamilton:* Vondel legt het accent op de eerste lettergreep; *dick:* dikwels.
286 *erf:* grondgebied.
288 *Van:* door.
289 *gryze:* uit rijpe levenservaring voortkomend (vgl. vs. 321-vlg.).
291 *Het aenzette:* de steven richtte naar.
292 *afgesolt:* uitgeput door de slingeringen van het lot; *moght:* zou kunnen.
293 *Francois:* Frans II († 1560).
294 *bruidegom:* jonge echtgenoot.
296 *gemeente:* volk.
298-99 Tot straf van wat ik misdaan heb, niet jegens mijn nicht Elisabeth, maar jegens God zelf.
301 *schipbreuck:* ondergang; *staet:* positie.
303 *zackt:* (op mijn hoofd) neerdaalt; *bederf:* verderf.
304 *Zusters:* van haar stiefzuster Elisabeth.
311 *korts:* onlangs.

Niet zonder hulp en gunst van 's hemels medecijn,[313]

313 *medecijn:* in verband met *gunst* wellicht een Gallicisme, voor geneesheer (het *Ned. Wdb.* geeft daarvan geen oude voorbeelden).

Was kranck, terwijl ghy laeght in dien bedroefden schijn,[314]
Op d'oevers van de doot. Wat denckt ghy aen 't voorleden!
'T zy weelde, 't zy verdriet, dat is voorby gegleden:
Het tegenwoordigh geeft ons zwarigheits genoegh:
Wy zetten 't grijze hair en rimpels noch te vroegh.[318]

M a r i e :

Hoe kan ick aen dien dagh gedencken zonder weenen,
Die my te scheep zagh gaen, aen 't water te Dundrenen?[320]
Toen Hamilton zich voor mijn voeten nederboogh,
Zijn beide handen vouwde, en met de traen in 't oogh,
My toonde baeck op baeck in ons historiboecken,[323]
Afradende de kust der Engelschen te zoecken;
Daer grootvaêr Jakob, d'eerste, eilaes! zoo deerlijck voer;[325]
Malkolm, der Schotten Vorst, en Willemheer, zijn broêr,[326]
Van Henrick bleef geprest in dienst op Fransche toghten;
Daer oock 't Albaensche hooft en anderen bezochten[328]
Hun wreetheit en verraet; een eigenschap, die dit
Geslacht tot in het been en mergh gekropen zit.[329-30]
d'Aertsbisschop ruste niet van bidden en bezweeren,
Toen hy den zeeman 't schip aen 't water zagh ontmeeren[332]
Hy woude onschuldigh zijn, en eischte schrift en bladt,
Tot tuigen hoe hy zich aen my gequeten hadt.[334]
O Vader! 'k houde u vry, en soo veel trouwe vrienden:[335]
Mijn schulden hadden schult, die zulck een straf verdienden.
Men waerschuwt al vergeefs: wien Godt zijn hoede ontzeit,[337]
Bemerckt den valstrick niet, die voor zijn voeten leit:
Men wort door rampen wijs, en ondervint te spade,
Hoe los men henedrijve op 's nagebuurs genade.[340]

R e y :

Ghy meet een anders hart naer 't uwe, nimmer valsch,
En voelde eerst met den slagh dien slagh op uwen hals.
De scepters gaen te traegh met billijckheit te rade:[343]
Zy achten deucht en eere, indienze koom' te stade.[344]

314 *schijn:* toestand.
318 *zetten:* krijgen.
320 *Dundrenen:* na de nederlaag vluchtte Maria en bereikte de derde dag Dundrennan, aan de Solway.
323 *baeck:* waarschuwend teken.
325 *Jacob:* Jacobus I van Schotland, als prins op weg naar Frankrijk, in Yorkshire aangeland, werd in Engeland gevangen gehouden; *deerlijck voer:* jammerlik te land kwam.
326 *Malkolm:* Malcolm IV (1153-1163) en daarna zijn broeder *Willem* werden door Hendrik II van Engeland naar Londen ontboden en daar gedwongen te strijden tegen Frankrijk.
328 *'t Albaensche hooft:* de hertog van Albany, broeder van Jacobus III, werd door Engelse zeerovers gevangen genomen; *bezochten:* ondervonden.
329-30 *dit geslacht:* de Engelse vorsten.
332 *ontmeeren:* de kabels los maken.
334 *aen my gequeten hadt:* zijn best gedaan had om mij te weerhouden.
335 *'k houde u vry:* ik geef u de schuld niet.
337 *wien:* hij wien.
340 *op:* afhankelik van.
343 *De scepters:* de vorsten.
344 *indienze koom' te stade:* als er voordeel uit te trekken is.

Het wrocken tusschen Schot en Engelander staet
Van weerzijde op veel bloets en oorlooghs, zonder maet.[345-46]
Mevrouw, als op een rots geketent tusschen beide,
Verstreckt hun borreghtoght, tot dat de tijt dit scheide.[348]

M a r i e :

Wy staken af in zee, en zagen vast de schaer,[349]
Die op den oever kermde, en badt met groot misbaer,
Beschreien deze vlught, te treurigh en verlaten,[351]
En voor haer' boezem slaen. Zoo hoort men lammers blaten,
Wanneer de herderin, geperst van watersnoot,
Of strooper, zonder naem, oock door haer eigen doot[354]
Geen kudde bergen kan; terwijl hy aen komt streven,[355]
En hongerigh naer buit, te woest en overgeven[356]
Den herder jaeght voorheen, die deerlijck ommekijckt,[357]
Bekommert met zijn koy, die op den zeekant wijckt.[358]
Aldus belandden wy te Wirkinton in 't ende,[359]
En wisselden van gront, maer geensins van ellende.
Ick zende aen zuster 't hart, haer diamanten pant,[361]
Maer och! haer eigen hart verkeert in diamant,
Vermorwt door be noch klaght. Zy houdtme zitten quijnen;[363]
Zy boeitme in eenzaemheit en duistere woestijnen,[364]
Vervoert van slot op slot. Zy geeft party geloof,[365]
En och! voor my alleen zijn ieders ooren doof.

R e y :

Zoo vlught de nachtegael het vogelvangers garen,
En valt in 's arents klaeuw, op vrybuit lang ervaren.[368]
Zoo schuwt het weerloos lam den wreeden wollefstant,
En wort van een leeuwin of luipert aengerant.
De roozen gloejen schoon, maer wacht u voor haer doren.[371]

345-46 *staet op:* komt te staan op.
348 *Verstreckt hun borreghtoght:* is voor hen een borg, dat de rust gehandhaafd wordt. Immers, zodra zij vrij kwam, zou de burgeroorlog weer ontbranden; *tot dat de tijt dit scheide:* totdat de tijd een oplossing zou brengen, en toenadering mogelik maken.
349 *vast:* reeds.
351 *te:* zeer.
354 *zonder naem:* toespeling op de bastaard Murray.
355 *bergen:* beveiligen, redden; *hy:* de rover (*strooper*).
356 *overgeven:* misdadig.
357 *voorheen:* voor zich uit; *deerlijck:* deerniswekkend.
358 *met zijn koy:* over zijn schapen.
359 *Wirkinton:* In een open vissersboot stak Marie over van Dundrennan naar Workington, in het N.W. van Engeland.
361 *'t hart:* Elisabeth had Maria bij haar terugkomst in Schotland een diamant in twee stukken gezonden. Als Maria Elisabeth's hulp behoefde, moest zij haar de ene helft overzenden. Maria Stuart had haar als tegengeschenk een diamant in hartvorm geschonken. De dichter heeft deze biezonderheid enigszins anders voorgesteld.
363 *be:* smeekbede.
364 *woestijnen:* onherbergzame streken.
365 *party:* tegenpartij, dus: mijn tegenstanders.
368 *op vrybuit:* in roof.
371 *gloejen:* warm rood bloeien,

Het roozebladt bedeckt een adder bits van toren.[372]
Het diamanten hart, u toegezonden, spelt
Te vore hoe haer hart van binnen is gestelt:
Noch kan het bockenbloet op diamantsteen winnen,[375]

372 *bits van toren:* uit kwaadaardigheid geneigd tot bijten.
375 *bockenbloet:* volgens een oud volksgeloof zou men de diamant kunnen doen afnemen door hem met bokkebloed te wrijven (Vgl. Maerlant's *Nat. Bl.* II, 1002: ‘Sijn bloet es oec van sulker macht, Dattet scuert den diamant’).

Maer Koninginnebloet verzacht geen Koninginnen.

M a r i e :
Mijn broeder speelt terwijl den Koningk op mijn' troon,[377]
Misbruickt d'onmondigheit en kintsheit van mijn' zoon,
Een onderdruckte wees, van 's moeders raet verstooten.
Hy plondert en verwoest kasteelen, huizen, sloten,
En laeuw, maer niet verzaet van 't Koningklijcke bloet,[381]
Vint smaeck en slaet zijn' klaeuw in 't onverbeurde goet,
Ziet Godt noch menschen aen, om 't ketterdom te stercken,[383]
Te stichten op het puin van kloosteren en kercken,
Berooft van tiende en schat en offer en altaer,
En geestelijcken staet, gedoken in gevaer.[386]
Soo veel baldadigheits geleên, by t'zamenrotten
Der wederspannigen, verdriet mijn vroomste Schotten,
Die duizenden in 't velt het harnas schieten aen,
Getroost het Recht van Godt en Koningk voor te staen.
Ick laetme niet te min op toezegh noch gezeggen,[391]
En hopende op verdragh, de wapens nederleggen.[392]
Mijn klaght en onschult wort in 't Parlement gehoort,[393]
Ick vry gekent: Maer och! men houtme trouw noch woort:[394]
Geen voorslagh baet: ick vindt my reis op reis bedrogen:
Wat zich beweeght of niet, mijn ramp staet onbewogen.

KENEDE. MARIE.

K e n e d e :
Geluck, Mevrouw, geluck en zegen sla hier toe.[397]

M a r i e :
Getrouwe Kamenier, wat wil dit zeggen? hoe?

K e n e d e :
Nu wensch uw Kenede dat haer geluck bejegen'.[399]

M a r i e :
Dat quam in twintigh jaer uw Koningin noit tegen.

K e n e d e :
Ick zie ons morgen vroegh ter goeder tijdt verlost.[401]

377 *Mijn broeder:* de bastaard Murray (vgl. vs. 120); *speelt den Koningk:* speelt voor koning, nl. als regent van de onmondige prins.
381 *laeuw:* te verbinden met: *van 't bloet:* door het lauwe bloed bevochtigd.
383 *'t ketterdom:* het Calvinisme.
386 *gedoken:* zich verschuilend.
391 *Ick laetme gezeggen:* ik schik mij, ik geef toe; *toezegh:* belofte.
392 *de wapens nederleggen:* te verbinden met *laet* in vs. 391.
393 *onschult:* verontschuldiging.
394 *vry gekent:* vrijgesproken.
397 *sla hier toe:* moge hierbij komen, hierop rusten.
399 *Kenede:* met hoofdaccent op de derde lettergreep (Eng. Kennedy).
401 *ter goeder tijdt:* op een gezegend ogenblik.

M a r i e :
Ghy stuurt, naer uw gewoonte, uw hoop vooruit te post.[402]

402 *te post:* snel. Gij zijt, als gewoonlik, te optimisties.

K e n e d e :
Ick hoop u morgen vroegh, als eertijts, na te springen.[403]

M a r i e :
Gelijck te Lochlevijn? belachelijcke dingen.[404]

K e n e d e :
Waerom belachelijck? 't is errenst, en geen spel.

M a r i e :
Hier leit geen Douglas t'huis, geen jonge Daniël.[406]

K e n e d e :
En of mijn aenslagh eens in 't endt met Godt geluckte?[407]

M a r i e :
Uw brein verziert wat nieuws: zoo troost men de bedruckte.[408]

K e n e d e :
Mevrouw ontslipte toen in mannelijck gewaet.

M a r i e :
Vergeefs. Nu rep my niet van oproer of verraet.[410]

K e n e d e :
Het geen natuur ons raet: ons staet een kans te waegen.[411]

M a r i e :
Dat waegen stont voorhene op bloet en nederlagen.[412]

K e n e d e :
Men heeft, hoe dick en sterck dit slot oock schijn' bemuurt,
Van langer hant een hol van onder uitgeschuurt,[414]
Waer door men aen de graft gemackelijck kan kruipen,
En langs een biesbrugh stil by donckre maene ontsluipen,[416]
Daer een gezadelt paert u, zonder lantgerucht,[417]
In luttele uren tijdts, zal bergen met der vlucht,[418]
En voeren strandewaert, bestuwt met brave Ridderen,[419]

403 *na te springen:* Na de ontvluchting van Maria Stuart uit Lochlevin was Jane Kennedy (uit het venster van Maria's kamer) in het meer gesprongen om aldus haar boot nog te bereiken.
404 *Lochlevijn:* op het kasteel Lochlevin was Maria gevangen gezet.
406 De jonge page George Douglas, sleutelbewaarder van de buitenpoort, die op Maria verliefd was, hielp haar bij de vlucht. Hij wordt vergeleken met Daniël, die Susanne verloste.
407 *met Godt:* met Gods hulp.
408 *verziert:* verzint.
410 Spreek mij niet van de kans om door oproer of verraad vrij te komen.
411 *ons staet te waegen:* wij moeten wagen.
412 *stont op:* kwam te staan op.
414 *Van langer hant:* langzamerhand.
416 *biesbrugh:* van biezen gemaakte brug, in oorlogstijd gebruikelik (*Ned. Wdb.* II, 2555).
417 *zonder lantgerucht:* zonder dat het in het land bekend wordt (*Ned. Wdb.* VIII, 996).
418 *bergen:* in veiligheid brengen.
419 *bestuwt:* omstuwd, omringd (vgl. vs. 428); *brave:* dappere, betrouwbare.

Om in een visschers pinck....

M a r i e :

Och! zwijg: mijn leden sidderen.
Wat heeft het edel huis van Hawart niet geleên![421]

421 *Hawart:* het geslacht Howard, dat voor Maria's rechten opkwam; vooral Thomas Howard, Hertog van Norfolk (vgl. vs. 90).

*

Wat heeft het niet bezuurt! hoe is het plat getreên![422]
Mijn vrydom kan, hoe kloeck een aenslagh zy begrepen,[423]
Niet anders dan 't bederf van velen met zich slepen.[424]
'k Onslipte Lochlevijn geluckighlijck, en won
Het velt met zulck een hoop van haest te Dombreton[426]
De klaeuwen van Mouray en zijn griffoens te schuwen:[427]
Maer zoo veel Heeren als hun Koningin bestuwen[428]
Vervielen jammerlijck te Langsid in zijn laegh;[429]
Een jammer daer ick noch in 't harte rouw om draegh:
Men waeghde een schoone kans, van weerzijde afgeronnen,[431]
Wat wert 'er bloets gestort! Getrouwe Hamiltonnen,[432]
Dat Godt uw trouw bekroone in 't eeuwighduurzaem Rijck.
O Koningklijck geslacht! ghy hoopte lijck op lijck
Wel sestigh in getal. Wie ons had aengehangen
Geraeckte hier ten val, verslagen of gevangen,
En ick, verlost van 't Schotsche, in 't Engelsche gewelt.[437]

K e n e d e :
Daer klopt Burgon: hy brengt u kruiden uit het velt.

BURGON. MARIE. KENEDE.

B u r g o n :
Of kruiden, of wat nieuws, gezonder dan mijn kruiden.

M a r i e :
Wat brengt ghy nieuws, Burgon? dit moet wat vreemts beduiden.

B u r g o n :
Ick hoop wat goets, Mevrouw, en beter dan ghy waent.

M a r i e :
Zegh op, ghy hebt alree genoegh den wegh gebaent.
Ontveins my niet 't geen streck' tot korting van mijn lijden.[443]
Behaegh het Godt, hy geve ons moedigh door te strijden.

* TEKSTKRITIEK: vs. 422, het tweede uitroepteken staat alleen in de latere uitgaven.
422 *bezuurt:* ellende ondervonden; *plat getreên:* vertrapt.
423 *begrepen:* beraamd.
424 *bederf:* verderf, ondergang.
426 *haest:* weldra; *Dombreton:* Dombarton, een vesting in Schotland.
427 *griffoens:* wrede dienaren (oorspr. mythologies wezen: half adelaar, half leeuw: de grijpvogel; dan hebzuchtige, hardvochtige mensen); *schuwen:* ontwijken.
428 *zoo veel als:* alle die.
429 *Langsid:* Langside, bij Glasgow, waar 15 Mei 1568 de beslissende slag plaats had, die aan Maria's heerschappij een einde maakte; *laegh:* hinderlaag.
431 *afgeronnen* (sterk part. van *afrennen*)*:* te velde getrokken.
432 *Hamiltonnen:* een van de oudste en aanzienlikste Schotse geslachten; James IV steunde Maria, en werd daarom door Murray gevangen genomen, maar weer vrijgelaten. Met zijn broeder Claude bleef hij, als leider van de Kath. partij, de zaak van Maria Stuart verdedigen.
437 *gewelt:* macht.
443 *Ontveins:* verberg.

B u r g o n :

Wy lazen hier en daer het heilzaem kruit by een,
Wanneer een Ridder quam van Petersburgh gereên,[446]

446 *Petersburgh:* Peterborough, stad, drie uur van Fotheringay.

Gevolleght in 't verschiet van paerden en karrossen.

K e n e d e :
Ter goeder ure: ick hoop zy komen u verlossen.[448]

B u r g o n :
Ick spreeck hem aan, en vraegh naer tijding uit het hof.
Hy kende my, en sprack: mijn Heer, nu hebt ghy stof
Om uitkomst van verdriet voor uw Princes te hopen:
Misleit de roep my niet, ick zie den Kercker open.[452]
Zoo dra het vonnis was door Londen getrompet,
Heeft ieder, die haer droegh, dien zwaren slagh belet.[454]
Men dreight Elizabeth met wraeck aen alle kanten:
Men houdt door brieven aen, vertoogen en Gezanten,[456]
En al wat achterdocht en omzicht baert en zorgh.[457]
Hier dreight en smeeckt Parijs, daer 't hooft van Edenborgh,
Haer zoon, Bourbon, en d'ooms, zoo Lotheringe als Guisen,[459]
En al wie by haer bloet aen Majesteit verliezen.[460]
Bellievre boven al verbloemt vrouw Stuarts schult,[461]
En stuit ons Koningin, gedwongen met gedult[462]
Ter liefde van Valois het Recht zoo lang te schorten,[463]
Oock met gevaer van Kroon en leven te verkorten.[464]
Het Keizerlijcke hof, gansch Duitschlant, ja Euroop
Gaen zwanger van dit pleit. De Roomschen scheppen hoop[466]
Dat onze Koningin uw Koningin zal sparen.
Ick hoop dit onweêr zal ten leste nu bedaren.
Het Rijck is vol geruchts, dat alle dagen wast.
Dees Heeren komen nu ontvouwen hunnen last.
Verquick uw Koningin het hart met deze maeren.

M a r i e :
De zee leit op haer luim, om met noch feller baren[472]
't In slaep gewieghde roer te wecken met een' slagh,
Daer 't reddelooze schip niet langer tegen magh.[474]

448 *Ter goeder ure:* gelukkig!
452 *de roep:* het gerucht.
454 *die haer droegh:* die haar partij koos (*Ned. Wdb.* III, 3237).
456 *houdt aen:* dringt aan.
457 *achterdocht:* nadenken, wikken en wegen (*Ned. Wdb.* I, 653); *omzicht:* behoedzaamheid; *zorgh:* bezorgdheid. Men dringt dus aan met alle middelen, die voortkwamen uit overleg en bezorgdheid met haar lot.
459 *Lotheringe als Guisen:* vgl. *Inhout,* r. 10.
460 *by haer bloet:* door het vergieten van haar bloed; *aen Majesteit verliezen:* gekrenkt zouden worden in hun vorstelike waardigheid.
461 *Bellievre:* Bellièvre, buitengewoon gezant van Frankrijk te Londen; *verbloemt:* niet in de moderne betekenis, maar: stelt haar daden in gunstiger licht, zodat haar schuld verkleind wordt, en zij dus vrijgepleit.
462 *stuit:* weerhoudt.
463 *het Recht:* de terechtstelling.
464 *Kroon en leven:* nl. van haar zelf.
466 *Gaen zwanger van:* zijn vervuld van dit proces.
472 *op haer luim:* op de loer.
474 *tegen magh:* tegen bestand is.

Betrouw een zeegedroght: betrouw uw lijf de winden[475]
En wateren des volcks, genegen tot verslinden.

475 *zeegedroght:* zeemonster.

Men peilt geen gront van 't hof: zijn afgront leit te diep.[477]

K e n e d e :

't Is noch geen hallef jaer dat zy haer woort herriep,[478]
En onder 't lezen zelf den mont des Rechters snoerde,[479]
Eer Amias door last u op dit huis vervoerde:[480]
Ja menigh jaer geleên verwees u 't Parlement,[481]
Doch zonder nadruck: al dat dreigen quam in 't endt[482]
Op dezen kercker uit: dit zijn de zelve vlagen.[483]

M a r i e :

Het gae zoo 't Godt belief: zijn wil zy mijn behagen.
Daer kloppenze: my dunckt dat ick de Graven hoor.[485]
Burgon, doe op: vertreck: de Heeren zijn daer voor.[486]

DE GRAVEN. MARIE.

D e G r a v e n :

Mevrouw, vergeef het ons, zoo wy uw' geest beroeren,[487]
En komen met den last van 't vonnis uit te voeren,
Door wil der Koninginne en 't volle Parlement
Gestreken tegens u; op dat men eens in 't endt,[490]
Bykans aen lager wal, tot schipbreuck toe, gedreven,
Den staet des Rijcks zijn rust, de Koningin haer leven
Verzekere, eer de storm van zoo veel ongevals
Door reuckeloos verzuim hun t'effens op den hals[494]
Koom' storten, en met een den Godtsdienst te verpletten,
Waer aen ons Godt verbint, geweten, eedt en wetten:
Getroost dan morgen vroegh u zelve hier bereit
Te buigen onder 't Recht, u wettigh opgeleit;
En wijt ons niet, dat wy 't gevelde vonnis uiten,[499]
Als dienaers van 't Gerecht, door gunst noch haet te stuiten.

M a r i e :

Zoo lagh het niet by my, dat uwe Koningin,[501]
Mijn zuster, die ick meer dan zusterlijck bemin,
Mijn doot bezeeglen zou, en dus dien twist beslechten;
Dewijl ick geensins ben gehouden aen uw Rechten:[504]

477 *afgront:* diep liggende bodem. De beweegredenen van de koningshoven zijn ondoorgrondelik.
478 *zy:* Elisabeth.
479 *'t lezen:* nl. van het vonnis.
480 *Amias:* de slotvoogd Paulet; *door last:* op haar bevel.
481 *verwees:* veroordeelde.
482 *zonder nadruck:* zonder gevolg te geven aan het vonnis.
483 *de zelve:* dezelfde.
485 *de Graven:* van Shrewsbury en Kent.
486 *op:* open
487 *uw' geest beroeren:* u een ontstellende tijding brengen.
490 *Gestreken:* geveld.
494 *reuckeloos:* roekeloos; *t'effens:* tegelijk.
499 *uiten:* bekend maken.
501 *lagh het niet by my:* zo had ik het mij niet voorgesteld.
504 *ben gehouden aen:* mij gebonden acht; *Rechten:* rechtspraak.

Edoch behaeght het haer te zoenen dit geschil
Met storten van mijn bloet; ick stem in haren wil,[506]

506 *stem in:* ben het eens met, berust in.

En ga die schoone doot gemoeten met verlangen:[507]
Oock is de ziel niet waert om hoogh de kroon t'ontfangen,
Indien hier 't lichaem schroom' voor d'opgeheve bijl,
En schrick' voor eenen slagh. Ick heb my al een wijl
Bereit, en wissel bly den kercker van dit leven,[511]
Om mijnen bruidegom en Heer de hant te geven,[512]
In 't onbenevelt licht, daer haet noch afgunst bast;
Daer Godt de tranen zelf van oogh en aenschijn wascht.[514]

De Graven:

Verschoont ons Koningin, en reinigh uw geweten
Van 't lasterlijck vergrijp en bloedige vermeten,[516]
Te kenbaer aen het volck, dat haer om d'ooren loopt.[517]
Men heeft verradery en list op list gehoopt,
Gedongen naer ons kroon, en Roomschen, die u noemen
Hun rechte Koningin, baldadigh hooren roemen
Op Stuarts wettigheit, en stoffen, woest en wilt,[521]
Op uwe luiperden en aengenomen schilt.[522]
De kroon (dit weet Mevrouw) verdraeght geen stoelgenooten.[523]
De Londensche gemeent, de kleenen en de Grooten,
Een ieder roept om 't luitst: verzeker uwen Staet:[525]
Maer 't gene dees gekroonde op 't hooghst ter harte gaet
Is d'eere des geloofs, gezuivert door 't hervormen,
Het welck in dezen nacht van dagelijcksche stormen
Geen veiligheit kan zien (wy tuigen 't zonder ergh)[529]
Ten zy het door uw doot ter noot zijn leven bergh'.[530]
De doot van 't een geloof is 't leven van het ander.
Zoo scheit men Belial en Kristus van malkander:[532]
Zoo puurt men ons gheloof van schuim en valschen schijn;[533]
Dies neem ghedult: het magh, het kan niet anders zijn.

Marie:

Gelooft zy Godt, nu zelfs de vyanden betrouwen[535]

507 *gemoeten:* ontmoeten. Hier en in de volgende verzen spreekt M. als martelares, die vrijwillig de ‘schone’ dood ingaat (vergelijk de Ifis-figuur in de *Jeptha*).
511 *wissel:* verruil; nl. voor de hemel; *den kercker van dit leven:* dit aardse leven, waarin de ziel gevangen is als in een kerker.
512 *mijnen bruidegom:* Jezus.
514 *zelf:* te verbinden met *Godt*.
516 *lasterlijck:* misdadig; *vermeten:* vermetele poging, nl. om opstand te verwekken.
517 *Te kenbaer aen:* maar al te bekend bij; *dat haer om d'ooren loopt:* waarschijnlijk doelt dit op de Puriteinen, de ‘round-heads’, ook ‘prick-eared’ gescholden, die het haar kort geknipt droegen.
521 *stoffen:* bluffen.
522 *luiperden:* de luipaarden in het Engelse wapen, dat Maria geplaatst had in haar *aengenomen schilt* (vergelijk vs. 164).
523 *stoelgenooten:* mededingers naar dezelfde troon.
525 *verzeker uwen Staet:* beveilig uw koninklike macht.
529 *zonder ergh:* zonder boze bedoeling.
530 *ter noot:* als de nood dringt; *bergh':* beveilige.
532 *Belial:* de duivel, als symbool van het verkeerde geloof.
533 *puurt:* zuivert.
535 *betrouwen:* vertrouwen.

Dat mijn ghezagh alleen waer maghtigh op te bouwen[536]

536 *waer maghtigh:* in staat zou zijn om.

*

Den overouden dienst van 't omgewroete altaer;[537]
Een roem zoo goddelijck, dat ickze met gevaer
Van Stuarts kroon en bloet, den oppersten ter eere,[538-39]
Ter eere zijner Kercke, op 't vierighste begeere.

De Graven:

Volhardt vry even stijf, en hou den zelven toon:[541]
Maer och! zy staet vergeefs naer d'eer der martelkroon
En naem van Heiligh, die naer 's anders hart durf steecken,[543]
Met eenen naer heur kroon, een stuck te klaer gebleken.[544]

Marie:

Dat waer vermetenheit, en anders dan my voeght.[545]
Zy hoeft geen dubbele eer, wie d'eenige eer vernoeght.[546]
Ghy hebt aen 't lichaem maght door Godts gehengenisse,[547]
Geensins door Recht; dat vraeght uw overtuight gewisse,[548]
Zoo wel bewust, dat ick, die een Gezalfde ben,[549]
Een vrije Koningin, naest Godt geen hooger ken:
Noch stelt ghy mijne ziel door dreigement geen wetten,[551]
En kuntze niet de hoop op die gena beletten,
Waer door ick hem mijn bloet opoffer, die my sterck',
Dat mijn vermindring streck' tot wasdom van zijn Kerck;[554]
Waer buiten mij niet lust de werelt te regeeren,
En om 't vergangkelijck 't bestendigh Rijck t'ontbeeren,[556]
Veel min tot zusterslagh te geven raet of daet.[557]

De Graven:

Hoe lochent ghy 't geen blijckt by Babingtons verraet.[558]

Marie:

Ick legh mijn hant op 't boeck, gelijck een vrouw van eere,[559]
Ia kriste Koningin, ten troon gezalft, en zweere
Op 't noit vervalschte Woort, dit heiligh perckement,

* TEKSTKRITIEK: vs. 537, de oude uitgave heeft *omgevroete;* de latere *omgewroete*.
537 *omgewroete:* door de woelingen van de reformatie omver geworpen.
538-39 *met gevaer van:* met gevaar, te verliezen. *den oppersten:* God.
541 *stijf:* krachtig.
543 *durf:* durft.
544 *stuck:* vergrijp.
545 *vermetenheit:* vermetelheid, overmoed.
546 Accent op *Zy; hoeft:* heeft geen behoefte aan; *d'eenige eer:* nl. van de martelkroon.
547 *gehengenisse:* toelating.
548 *dat vraeght uw overtuight gewisse:* als het recht was, dan moest gij in uw geweten overtuigd zijn (van mijn schuld).
549 *Zoo wel bewust:* slaat terug op *uw gewisse*, of liever op het, daaraan te ontlenen *gij:* die innerlik zozeer overtuigd zijt, dat ik, als vorstin bij de gratie Gods, geen hogere macht naast God erken.
551 *Noch:* en niet.
554 *vermindring:* vernedering. Accent op *mijn* en *zijn* (Gods).
556 *'t vergangkelijck* (*Rijck*)*:* de aardse macht; *bestendigh:* onvergankelik, eeuwig.
557 *zusterslagh:* het vermoorden van mijn zuster Elisabeth.
558 *Babingtons verraet* (vgl. vs. 49).
559 *'t boeck:* de bijbel; *'t noit vervalschte Woort* van vs. 561.

Dat my noch zustermoort noch opzet is bekent,[562]
Die naer heur' ondergangk of nadeel hebb' geroken.[563]

562 *opzet:* plan.
563 Dat ook maar het geringste te maken had met.

De voorspoet van heur staet (hoe snoot ick zit besproken)[564]
Was t'allen tijde my ten hooghste waert en lief.[565]

De Graven:

Ghy zweert by Roomschen text, maer kunt den cijferbrief[566]
En Naus getuighenis en Kurle niet verstommen.[567]

Marie:

Hoe zit d'onbillijckheit zoo hoogh in top geklommen?
En bezight men nu knecht en huurling, luttel trouw,
En vlammende op genot, ten laste van hun vrouw?[570]
De waerheit schijnt te sterck in 't aenzicht van de logen.
Men brengze eens (heeft men 't hart) ons levende onder d'oogen.
Wy kennen Walsingam, en wat hy broet in 't hart:[573]
Zijn schalckheit weet, hoe zy zich diende van Balart,[574]
Meineedigheit gebruickte, en spreecken kost door monden
En pennen, aen geen' plicht of eere en eedt gebonden.[575-76]
Ick zie de Majesteit der Kroone in slijck getreen,
Indienze, in zulck een zaeck, moet hangen aen het geen
Geheimeschrijvers, dier verplicht voor haer te buigen,[579]
Gevalle om jemants zucht lichtvaerdigh te getuigen.[580]
Ghy weet wie hen misschept: ick heb hun trouw beproeft[581]
In billijckheit, die geen getuighenis behoeft.
Het blijckt hoe Saul noch dus, tegens zijn geweten,[583]
Al t'onrecht David pooght aen muur en want te speeten:[584]
Hy sprong te venster uit, en ick, die anders niet[585]
Dan mijn verlossing zoeck, het geen Natuur gebiet
Den vogel in zijn kouw; 't geen zelfs de wetten raden,[587]
Zit hierom met een' moort en zusterslagh beladen.[588]

564 *hoe snoot ick zit besproken:* hoe schandelik ik ook verdacht word.
565 *waert:* dierbaar.
566 *Roomschen text:* de Roomse bijbel, volgens de Calvinisten niet de zuivere bijbeltekst; *cijferbrief:* brief in geheim cijferschrift, die Maria in Des. 1585 ontving, quasi geschreven door een Katholiek Engels edelman, die haar hulp bood, maar inderdaad listig samengesteld door Walsingham, staatssekretaris van Elisabeth. Maria ging er op in, ten gevolge waarvan haar brieven onderschept en gelezen werden door Walsingham. Het slot was de samenzwering van Babington, door Walsingham georganiseerd.
567 *Naus en Kurle:* Maria's sekretarissen (vgl. vs. 60 en *knecht en huurling* in vs. 569); *verstommen:* het zwijgen opleggen, ter zijde stellen.
570 *vlammende op:* vurig verlangende naar; *vrouw:* meesteres.
573 *Walsingam:* zie de aant. bij vs. 566.
574 *schalckheit:* boosaardigheid; *zy* slaat daarop terug; *Balart:* Ballard, een der medeplichtigen van Babington.
575-76 *spreecken kost door monden en pennen:* zich bedienen kon van valse getuigenissen en valse geschriften.
579 *Geheimeschrijvers:* datief, bij *gevalle:* behaagt; *dier:* met een dure eed.
580 *om jemants zucht:* uit genegenheid voor iemand, om iemand ter wille te zijn.
581 *misschept:* tot meinedigen maakt (oorspr. misvormt).
583 *Saul:* tweelettergrepig te lezen: Sauwel; vergelijking met het bekende bijbelverhaal (I *Sam.* 19, 10).
584 *speeten:* met de speer hechten aan.
585 *Hy* (David) *sprong te venster uit* (I *Sam.* 19, 12).
587 *kouw:* kooi.
588 *zusterslagh:* vgl. vs. 557; *beladen:* beschuldigd van.

Een krancke weduw, die gekerckert zucht en smeeckt,[589]
Misdoet, terwijlze bidt dat Godt haer boeien breeckt;
Misdoet, terwijlze schreit, dat hier of daer een stercker

589 *krancke:* zwakke, ziekelike.

Op hare klaghte ontwaecke en opene dien kercker
Der entlooze eeuwigheit, alle oogenblick bespiet;
Terwijlze smilt als sneeuw, en smoort in dit verdriet.
Noch zochtze Flippes noit haer erfrecht op te dragen,[595]
Om niet (al belght hy 't zich) de zuster te mishagen,[596]
En diende zich veel eer van Hesters zoeten aert,
En lieflijck smeecken, dan van Judiths bloedigh zwaert.[597-98]

De Graven:

Mevrouw, ghy hoort den last betrouwt aen onze zorgen,[599]
Die u geen uitstel geeft dan tot den dagh van morgen.

Marie:

Welaen, ick heb voorhene uw aenklaght wederleit,
En wil, als een wie Recht en reden wort ontzeit,
My zelve op 't hoogh gerecht der opperheerschappye,[603]
Waer voor Elizabeth gelijck staet met Marye,
Beroepen. Ghy verstaet, u allen is bewust,[605]
(Want geen bewimpeling 't geweten dempt of bluscht)
Dat mijn geboorte alleen en Godtsdienst my bezwaren:[607]
Doch 't is in niemants maght zich zelf te wederbaren,[608]
Te lochenen zijn bloet, t'ontkennen 't heiligh merck
Der vonte, die de ziel dit indruckte in de kerck.[609-10]
Men noem' het zoo men wil, dit zijn de lasterstucken,[611]
Waer op ick my getroost voor uw gewelt te bucken.

De Graven:

Wy hebben ons gemoedt gezuivert, zoo 't behoort:
Beroep u vry op Godt: wy varen echter voort.[614]

Marie:

Dewijl men in dit Rijck my nauwelix zal kunnen
Een uitvaert, naer den eisch van mijn geloof, vergunnen
En Koningklijcken staet; gelijck 't aelout geslacht
Der Koningen van outs ter aerde wert gebraght;
En aengezien de wrock der nu veraerde Schotten[619]

595 En nooit heeft ze het voornemen gehad, Philips II van Spanje erfgenaam te maken van haar rechten op de Engelse troon.
596 *al belght hy 't zich:* al is hij er boos om.
597-98 *Hester*, of Ester, de Joodse gemalin van de Perziese koning Ahasverus, bespaarde door haar tussenkomst haar volk een bloedbad (boek *Esther* cap. II-VIII); *Judith:* de Joodse heldin, redde haar vaderstad door de vijandelike veldheer in zijn tent op te zoeken en te doden (in het apocriefe boek *Judith*).
599 *betrouwt:* toevertrouwd.
603 *'t hoogh gerecht:* namelik van God.
605 *u allen is bewust:* gij allen zijt er van overtuigd.
607 *mijn geboorte:* mijn recht op de troon, krachtens mijn geboorte; *mijn Godtsdienst:* het feit dat ik Katholiek ben; *my bezwaren:* mij als schuld aangerekend worden.
608 *te wederbaren:* uit andere ouders geboren te doen worden.
609-10 *'t heiligh merck der vonte:* de doop; *dit:* het geloof.
611 *lasterstucken:* misdaden.
614 *varen voort:* volvoeren onze opdracht.
619 *veraerde:* ontaarde.

Ons Vaderlijck gebeent verboodt in 't graf te rotten,
En stroide d'asch en stof der Vorsten in den wint;
Zoo bidde ick, als de haet der menschen, dol en blint,
Verzaet zy met mijn bloet onnozelijck te plengen,[623]
Dat dan mijn hofgezin en dienaers 't lichaem brengen[624]
In eenigh heiligh lant, of naer de Fransche kust,
Daer mijn Vrouw Moeders lijck begraven, lieflijck rust;
Zoo magh dit zwacke lijf, waer in de ziel ging treuren,[627]
Gescheiden van de ziel, in 't einde eens rust gebeuren;[628]
Terwijl 't onsterflijck deel door offers en gebeên
Gedient, met meer cieraets zijn hoop te moet ga treên.[630]

De Graven:
Dat staet uw dienaers eerst de Koningin te vragen,[631]
Behaeght haer dit verzoeck, wy laten 't ons behagen.[632]

Marie:
'k Verzoeck mijn Biechtvaers dienst, om, volgens ons manier,
Het hart te zuiveren, en voor mijn afscheit hier
Te nuttigen ons Manne en Kristgeheimenisse.[635]

De Graven:
Vervloeckte afgodery! het strijt met ons ghewisse.[636]

Marie:
Magh nu mijn zielzorgh, my geheele jaren langk[637]
Geweigert, al te straf, niet stutten een, die kranck[638]
Naer geest en lichaem, zich godtvruchtigh zoeckt te troosten?[639]
Men weigert zulck een bede oock niet den allerboosten
En godtvergetensten, in 's levens uiterste uur.
Hoe wrijft men deze loogh noch in mijn hartquetsuur?[642]

De Graven:
Men heeft u toegeschickt een' Bisschop met den Deken.[643]

Marie:

623 *onnozelijck:* zonder dat ik schuldig ben (het *Ned. Wdb.* X, 1744, geeft alleen plaatsen uit Hooft).
624 *hofgezin:* hofhouding, hovelingen.
627 *magh:* kan.
628 *Gescheiden:* nadat het gescheiden is; *gebeuren:* te beurt vallen.
630 *met meer cieraets:* in schoner gewaad; *zijn hoop:* nl. de zaligheid; *te moet:* tegemoet.
631 *staet te vragen:* moeten vragen.
632 *laten 't ons behagen:* voegen ons daarnaar.
635 *Manne:* aan het Oude Testament ontleende beeld voor de hostie, dus synoniem met *Kristgeheimenisse*, dat hier concreet gebruikt wordt (oorsp. transsubstantiatie; *Ned. Wdb.* III, 2019).
636 *ghewisse:* geweten.
637 *zielzorgh:* biechtvader.
638 *straf:* gestreng.
639 *troosten:* sterken.
642 *loogh:* bijtende stof (alcali).
643 *toegeschickt:* gezonden; *Bisschop en Deken:* Anglikaanse geesteliken, door Maria dus verworpen.

Geen Onroomsch yveraer verstout' zich my te spreken.
Gelooft zy Godt dat ick al onderwezen ben,
En zonder hun zijn Kerck, en mijne misdaet ken,[646]

646 *zijn:* nl. Gods; *mijne misdaet:* mijn zonden.

Gelijck het kromme spoor en dwaellicht der verkeerden.[647]

De Graven:

Naerdien ghy dan den raet der wijze Godtgeleerden
Verlastert en verworpt, bekennende veel min[649]
Hoe ghy u tegens ons gekroonde Koningin,
Uw wettigh overhooft, zoo schendigh hebt vergrepen;[651]
Zoo voel haer gramschap nu rechtvaerdighlijck geslepen[652]
Door uw hardtneckigheit, gewapent tegens Godt.
Paulet, vaer voort: ghy weet haer Majesteits gebodt.[654]
Men handelze voortaen gelijck een statelooze,[655]
Berooft van waerdigheit, ten spiegel voor de booze.[656]

PAULET. MARIE. REI VAN STAETJOFFEREN.

Paulet:

Mevrouw, nu regel u naer 's tijts gelegentheit,[657]
Ontzeggende dat een, wie 't leven wort ontzeit,[658]
En buiten staet en eere en ampteloos gerekent,
Noch eenigh teken voer', 't welck Majesteit betekent:
Beveel dan dat men voort dit pauweljoen om hoogh[661]
Van zwart fluweel, en voort al wat hier hange in 't oogh
Gewilligh wechneeme, en het zeil der hoogheit mindere,[663]
In 't onweêr des gerechts, en dus alle opspraeck hindere:
Doch wijt het my zoo zeer, noch deze Heeren niet,
Als onze Koningin alleen, die dit gebiet.

Marie:

Ick ly het met gedult: dat zy haer' haet verzade.
De hemel zalfde my, en riep door zijn genade
Marie tot dien troon, als met zijn eige stem.
'k Bezit rechtvaerdighlijck, en houde alleen van hem
Mijn' troon en kroon te leen, en wilze met mijn leven
En bloet oock hem alleen gehoorzaem wedergeven.
Hy heeft Elizabeth niet boven my gestelt.
Laet Parlement en Raet en Ketterdom gewelt

647 En evenzeer de dwaalleer der ketters.
649 *Verlastert:* belastert; *verworpt:* verwerpt; *bekennende veel min:* volstrekt niet geneigd om te bekennen.
651 *schendigh:* schandelik.
652 *geslepen:* gescherpt, versterkt.
654 *vaer voort:* vgl. vs. 614.
655 *handel:* behandele; *statelooze:* een gewone misdadigster, omdat haar *staet* (waardigheid) vervallen is.
656 *de booze* (meerv.).
657 *'s tijts gelegentheit:* uw nieuwe omstandigheden.
658 *Ontzeggende:* die weigeren, verhinderen; *wie 't leven wort ontzeit:* die ter dood veroordeeld is.
661 *voort:* dadelik; *pauweljoen:* baldekijn, boven haar zetel aangebracht, in vs. 715 troon genoemd.
663 *het zeil mindere:* gelijk de schipper doet, als er een storm nadert. De bedoeling is dus: laat men niet de schijn van hoogheid bewaren, nu het noodlottig vonnis geveld is, om alle kritiek te beletten.

Te wercke stellen, als geweldenaers en stroopers,[675]

675 *stroopers:* rovers.

Die in een moortspelonck, gesterckt met overloopers,[676]
Den allervroomsten Vorst vast knevelen met kracht;[677]
'k Gedoogh het tegens recht: 't is buiten hunne macht,
Dat ick geen Koningin (zy doen hun beste) sterve;[679]
Hoewel mijn staet wat glimps in 't oogh der menschen derve.[680]

P a u l e t :
De bloem der Majesteit gaet open, en vergaet.
Ghy zijt niet die ghy plaght, maer in verwezen staet.[682]

M a r i e :
Noch houdt het Koningsdom zijn' luister onbedorven.
De Koningen des Rijcks zijn meer dan eens gestorven
Een doot, zoo eerelijck voor 't Koningklijck geslacht,[685]
Als schandelijck voor 't volck, dat in die boosheit lacht:[686]
Wat wonder is het dan, zoo weder een verwoede
't Getal der Koningen van Engelantschen bloede[688]
Vermeere met mijn lijck? 't is Engelants manier:
Dat schatte noit het bloet der Koningen zoo dier,[690]
Of plengde 't milt, en maeide, als met een dolle zeissen,[691]
De telgen van den stam, die recht hadde iet te eischen,
Te vorderen, uit kracht van tijtel, op dees kroon.
De Koning Rijckaert wert met zulck een' haet en hoon[694]
Bejegent, en getrapt, om hem zijn recht t'ontwringen.

P a u l e t :
Ghy spreeckt als had ghy maght om anderen te dwingen.
Regeert de Moeder nu in Schotlant, of de zoon?
Ontwijde Koningin, berooft van Rijck en troon,
Wat moedight u? wat staet u echter meer te hopen?[699]
Bedenck, 't is tijt, hoe verre uw zaecken zijn verloopen.[700]

M a r i e :
Noch zoo niet, dat mijn moedt bezwijcke voor dien last,
En ick bestemme 't geen mijn grootheit nimmer past.[702]
Men pooght vergeefs het merck der zalvinge uit te wissen:[703]

676 *overloopers:* renegaten van het Katholiek geloof.
677 *vast knevelen met kracht:* voortdurend met geweld gevangen houden.
679 *geen Koningin:* niet als koningin; *zy doen hun beste:* al doen zij er ook hun best voor.
680 *wat glimps:* enige vorstelike glans, glorie.
682 *verwezen staet:* in de toestand van een veroordeelde.
685 *eerelijck:* eervol.
686 *lacht:* zich verheugt.
688 Eduard II van Plantagenet (1307-27) werd tot afstand gedwongen en in de gevangenis vermoord. Richard II (1377-1399) werd door het Parlement afgezet en vermoord. Hendrik VI stierf in de Tower (1471).
690 *dier:* kostbaar.
691 *zeissen* (enkelvoud): zeis.
694 *Rijckaert:* Richard, hertog van York, die aanspraak maakte op de Engelse troon, werd in 1460 smadelik ter dood gebracht.
699 *moedight u:* geeft u de moed om zo te spreken; *echter:* hierna.
700 Hoe ver het met u gekomen is.
702 *bestemme:* goedkeure.
703 *het merck der zalvinge:* de rechten van het koningschap.

Oock kan de wettigheit onze afkomst geensins missen;[704]

704 *onze afkomst geensins missen:* onze nakomelingen volstrekt niet ontgaan, ontzegd worden.

Beneemze al wat u lust, ghy neemtze nimmer af
Het voorrecht van haer' stam, geheilight tot den staf.[706]

P a u l e t :
Ghy mooght dan zonder scha dees ydle pracht ontbeeren,
Die u geen voordeel geeft, en onze zaeck kan deeren.

M a r i e :
Ontheilight men in ons der Vorsten Majesteit?

P a u l e t :
Ghy hebt door hoogh verraet die stralen afgeleit,[710]
En zijt van stam en bloet veraert door snoode wercken.[711]

M a r i e :
Beroof ons't overschot der Heerelijcke mercken,[712]
Wanneer 't genoemde Recht zich paeie met ons hooft.[713]

P a u l e t :
Zoo zult ghy levend zien uw glanssen uitgedooft.
Ghy Joffers, helpt dien troon zoo daetlijck uit onze oogen.

R e y :
Is alle ontzagh zoo schoon en t'effens uitgetogen,[716]
Dat ghy de Majesteit, die altijt stip op 't punt
Van eere stont, voor 't lest zoo luttel luisters gunt?
Een schijn van eere plaght de Grooten in het sterven
Te volgen, en magh dees zoo weinigh niet verwerven?

P a u l e t :
't Gebeurt wel dat men straf en schijn van eere paert:[721]
Maer zulck eene acht men oock geen schijn van eere waert.
Zy zie noch levend dus haer lijck ter aerde dragen,[723]
En hoore u, eerze sterf, haer dooden romp beklagen.

R e y :
Helaes! verdient Mevrouw geen deernis in dien staet
Van sterven? hoopt men noch met vruchteloozen smaet
Zo fel en dartel op den stapel der ellende[726-27]
En jammeren, een nacht voor haer rampzaligh ende?[728]
Dees kamer huilt u toe, terwijlze in tranen smelt.[729]
Het schenden van dien troon door openbaer gewelt

706 *staf:* scepter:
710 *die stralen:* de glans van het koningschap.
711 *veraert van:* vervreemd van, onwaardig geworden; *snoode:* schandelike.
712 *Beroof:* ontroof; *Heerelijcke mercken:* tekenen van vorstelike macht
713 Wanneer het zogenoemde Recht zich bevredigd acht met ons hoofd, d.w.z. na de terechtstelling.
716 *schoon:* geheel en al; *t'effens:* tegelijk, opeens; *uitgetogen:* uitgetrokken, afgelegd.
721 Dat men bij het straffen een schijn van eer bewaart.
723 *dus:* op die wijze, d.w.z. zonder vorstelike eerbewijzen.
726-27 *hoopt... op:* stapelt opeen.
728 *een:* één.
729 *Dees kamer:* de kamerjonkvrouwen.

Kan 't halsrecht wettigheit noch schijn van 't wettigh geven.[731]
Zy schelt van alle hoop op 't weereltsche uit dit leven
En slaet haer' oogen reede op een geruster Rijck.[733]

P a u l e t :

Het is dan tijt dat zy beneên de vlagge strijck',[734]
En eenmael leer' versmaên al 's weerelts ydelheden.[735]
Zy heersche vry om hoogh, een ander hier beneden.
Wie hier zijn oogen sluit, en naer den hemel ziet,
Bekreunt zich met dit aertsch en aertsche hofprael niet.[738]

R e y :

Men plagh 't verwezen hart door heuscheit te verquicken,[739]
Beleeft te handelen, te stercken voor de schricken[740]
En 't grimmen van de doot: maer niemant luistert hier
Naer reden, of bescheit. Barbarische manier![742]
Waer zijn wy? in een woudt? wie nestelen hier binnen?

P a u l e t :

Dewijl ick met gemack noch heuscheit niet kan winnen,[744]
Zoo staet my boven al te passen op mijn eer.[745]
Trauwanten, haest u, ruckt en smijt die pracht om veer.[746]

R e y :

Heer Melvin, kunt ghy ons niet helpen noch beschermen?

P a u l e t :

Trawanten, rept u, voort, en keert u aen geen kermen.[748]

R e y :

O Godt, verdraeght ghy dit? O wee! O wraeck! O smert!
Tyrannen, stoot haer eerst den moortpriem in het hart,[750]
Op datze niet, haer eere en tytels overlevende,
Gevoele hoe de nicht van Henderick den zevende[752]
(Dewijlze in errefrecht en godtsdienst niemant zwicht)[753]
Tyrannigh wort tot stof gemalen van haer nicht.[754]

731 *halsrecht:* recht op leven en dood.
733 *geruster:* veiliger.
734 *beneên:* hier op aarde; *de vlagge strijck':* zich onderwerpt.
735 *eenmael:* eindelik eens.
738 *Bekreunt zich met:* bekommert zich over.
739 *'t verwezen hart:* een ter dood veroordeelde; *heuscheit:* vriendelike behandeling.
740 *Beleeft:* heeft in 17de eeuwse taal geen betrekking op de uiterlike vormen, maar op het karakter: menslievend; *schricken:* verschrikkingen.
742 *bescheit:* verstandig oordeel; *manier:* zede.
744 *gemack:* inschikkelikheid; *niet:* niets.
745 *te passen op:* zorg te dragen voor.
746 *Trauwanten:* dienaren.
748 *voort:* dadelik; *keert u aen:* bekommert u om.
750 *moortpriem:* dolk.
752 *nicht:* nakomelinge (vgl. *Inhout*, r. 2).
753 *niemant zwicht:* voor niemand uit de weg gaat.
754 *van:* door; *nicht:* bloedverwant.

M a r i e :

Mijn dochters, houdt gemack: beveel de wraeck een stercker,[755]
Die in de duisternisse en damp van dezen kercker

755 *houdt gemack:* blijf kalm; *beveel:* vertrouw toe, laat over.

Ons ongelijck aenschouwt van zijnen hoogen stoel.[757]
Hy streckt zijn armen uit, om ons uit dezen poel,
Een' rechten jammerpoel, door zoo veel smaet en lijden
En wederwaerdigheit op zijnen troon te wijden.[760]
Ick zie al wat hier blinckt voor stof en vuilnis aen:
Ik zie een' rijker troon daer boven open gaen.

REY VAN STAETJOFFEREN.

Z a n g k :

O eerstelingen van dit eilant,[763]
Donalt en Lucius, die eerst[764]
Uw kroonen neerbooght voor den Heilant,
Van wien de weerelt wort beheerscht,[766]
En lochende uw besmette altaren[767]
Voor 't zuiver outer van het Kruis,
Dat, als een baeck, ons Noortsche baren
Verlichte, en broght den zeeman t'huis,
Die, nat van 't ongestuimigh weder,[771]
Geen Glaukus danckte, na dien druck,[772]
Maer stortende voor 't kruisbeelt neder,
Messias toeschreef zijn geluck;
Bewees zich danckbaer dien Behoeder,
Betemmer van de wilde zee,
En zong den lof der Maeght en Moeder,
Die, als een Noortstar, hem de ree[778]
En haven met haer' vinger toonde;
O Koningen, gelijck van zin,
Ziet neder, hoe uw erfgekroonde[781]
Ontwijt zit van uw nazaetin,[782]
Die afgevallen, zoo verbolgen
Den ouden godtsdienst durf vervolgen.[784]

T e g e n z a n g k :

In 't schuim der Kaledonsche baren,[785]
Om Orkades noch Yrlant vont[786]

757 *ongelijck:* onrecht; *stoel:* troon.
760 *wederwaerdigheit:* tegenspoed.
763 *eerstelingen:* eerste vorsten.
764 *Donalt:* koning van Schotland, die daar, volgens de overlevering, in 187 het Christendom invoerde; *Lucius:* zoon van Coilus, bracht in 183 Brittannië tot het Christendom.
766 *Van:* door.
767 *lochende:* verlochende; *besmette:* door heidense offers.
771 *ongestuimigh:* onstuimig.
772 *Glaukus:* de Griekse zeegod, die aan de zeelieden zijn hoogvereerde orakels gaf; *druck:* doorgestane ellende.
778 *Noortstar:* de poolster, die de schippers leidt. Zinspeling op Maria's epitheton: stella maris, de sterre der zee.
781 *erfgekroonde:* met erfelike koningsmacht beklede.
782 *nazaetin:* door Vondel gevormd naast mnl. *nazaet*.
784 *durf:* durft.
785 *Kaledonsche:* Schotse.
786 *Orkades* (accent op de eerste lettergreep): de Orcney-eilanden, aan de Noordkust gelegen.

De visscher, grijs en afgevaren,[787]

787 *afgevaren:* afgemat van het varen.

Geen zeegedroght, zoo wreet van mont
Dan dit, zoo spits en scherp van vinnen,[789]
Zoo schalck, zoo loos en boos van aert.[790]
Laet schepesloopen en verslinnen[791]
Wat wil, met balgh en slingerstaert;[792]
Een' staert, die 't water om kan roeren
Van onder op, en met een' klinck[794]
De kielen, die zoo veiligh voeren
Zoo treffen, dat de vloot verzinck':
Dit lantgedroght beschaemtze altzamen[797]
In wreetheit, onrust en gewelt,
Die oit gestrant te voorschijn quamen,[799]
Wanneer hun voorspoock plagen spelt:[800]
Het laet geen nageburen slapen:
Het rooft op 's buurmans kust en grens.
Het wil den aerdtkloot overgapen:[803]
't Vermomt zich met de grijns van mensch:[804]
Het Engelsch hof hier van bezeten,[805]
Magh dit met recht Nayver heeten.

T o e z a n g k :

Helaes! wat baet het dat Natuur
Britanje van de weerelt scheide?
Wat baet het dat Seveer dien muur[809]
In 't midden van twee volcken leide,
Om Albion voor Kaledon
En zijnen intoght te bevryen?[812]
Nu dit gedroght niet rusten kon,
En over muur en graft quam glyen,
En voede in 't Kaledonsche Rijck
Die booze lucht van burgertwisten,
Om hier ons Koninginnelijck[817]
Op 't hart te trappen, en te kisten
Al levendigh, na zoo veel smaets.[819]
Wat baert een dor ghedroght al quaets![820]

789 *Dan:* in plaats van *als*, door bijgedachte aan: wreder dan.
790 *schalck:* kwaadaardig.
791 *verslinnen:* verslinden.
792 *balgh:* buik, romp.
794 *klinck:* hevige slag.
797 *Dit lantgedroght:* dit landmonster, dat in vs. 806 *Nayver* blijkt te heten.
799 *gestrant:* aan land gespoeld.
800 *hun voorspoock:* zij, als onheilspellend voorteken. Dat men in een aangespoelde walvis een voorteken zag, blijkt uit de *Leeuwendalers* vs. 561-64.
803 *overgapen:* verslinden.
804 *grijns:* masker.
805 *hier van:* hierdoor, nl. door dit monster.
809 *Seveer:* L. Septimius Severus, Romeins keizer (193-211) die om de invallen der Caledoniërs te stuiten, een grote muur liet bouwen, van de Solway tot aan de mond der Tyne.
812 *intoght:* invallen.
817 *ons Koninginnelijck:* Maria, die als koningin reeds gestorven was.
819 *levendigh:* levend.
820 *dor:* hongerig, onverzadelik (eig. uitgedroogd; *Ned. Wdb.* III, 3146).

Het derde bedryf

PAULET. DE GRAVEN.

P a u l e t :
Belieft den Heeren my iet anders te bevelen?[821]
Ick heb den hoogen last gevolght in alle deelen,[822]
Beval twee Edeliên de kamer van Mevrouw,[823]
Verzekerde het huis zorghvuldigh en getrouw[824]
Met stercker wacht dan oit, om onraet uit te sluiten.
Nu vreest men met den dagh alree den drang van buiten,
Eer ons 't nieuwsgierigh volck, en meer dan 't enge perck[827]
Der zale bergen kan, met dringen vall' te sterck.[828]

D e G r a v e n :
Men houde het kasteel en zijne poort gesloten,
En opene ons klincket by tijts voor luttel Grooten[830]
Van Adelijck geslacht, of Ridderlijcken staet;
Doch met eerbiedigheit, bescheidenheit en maet.[832]
Het sta den Ridder vry twee dienaers in te brengen,
Den Edelman slechts een'. Dat zich geen andren mengen
In dien benauden drang dan wacht en slotgezin.[835]
Men neem' van buiten slechts tweehondert koppen in.[836]

P a u l e t :
Al wat ghy meer beveelt dat laet ick my behagen.[837]

D e G r a v e n :
Hoe heeft die droeve zich na uw vertreck gedragen?

P a u l e t :
Bedaert, en min noch meer dan een die ergens reist,
En eerst bezorght het geen de henevaert vereischt.[840]
Zy laet het avontmael wat tijdiger bereiden,
Om voort het noodigh werck te spoeden, voor het scheiden,[842]
En neemt met matigheit haer' nootdruft, zoo gerust,[843]
Gelijckze plagh, en als van geen verdriet bewust.

821 *Belieft:* belieft het.
822 *den last gevolght:* de opdracht uitgevoerd.
823 Vertrouwde de bewaking toe aan; *Edeliên:* spelling voor edelliên (vgl. *Adelijck* in vs. 831).
824 *Verzekerde:* beveiligde.
827 *'t enge perck:* de geringe ruimte.
828 *vall':* zou zijn.
830 *klincket:* kleine deur in de poort; *luttel:* een klein aantal.
832 *bescheidenheit:* verstandig inzicht.
835 *slotgezin:* personeel van het slot.
836 *koppen:* personen.
837 *laet ick my behagen:* keur ik goed.
840 *bezorght:* zorg draagt voor.
842 *voort:* dadelik; *spoeden:* bespoedigen, af te maken.
843 *nootdruft:* noodzakelikste voedsel.

De tafel luistert vast naer heur gezoute woorden;[845]

845 *vast:* voortdurend, aandachtig; *gezoute:* vol wijsheid, vol stichting (oorspr. pittig).

Een troost en hemelval voor d'ooren, die dit hoorden.[846]
Zy vraeght Burgon of hy, als zy, oock nam in acht[847]
Hoe sterck de waerheit is, en met hoe groot een kracht
De Waerheit Logentael den mont weet op te breken,[849]
Om door die vyandin 't gelochende uit te spreken.
Het vonnis, zeitze, 't welck my scherp ter straffe daeght,[851]
Verwijstme, als eene die Elizabeth belaeght,[852]
En nietemin wil Kent dat ick het licht zal derven,[853]
En sterven, eer door my zijn Godtsdienst koom' te sterven;
Getuighenis, die dus gehouwen op mijn graf,
My eer ten roem gedijt dan tot schandael en straf.[856]

De Graven:
Zy ga hier op getroost den slagh des doots verbeiden.[857]

Paulet:
Zy drinckt, na'et avontmael, en voor het jongste scheiden,
Zoo rustigh als bedaert, haer' stoet den scheidranck toe,[859]
En wil dat hooft voor hooft haer hier bescheit op doe:[860]
Die wachten 't op hun knien, nu Godt het wil gehengen:[861]
Daer ziet men elck den wijn met zoo veel tranen mengen
En nocken en misbaer, dat zelf een Edelman,[863]
Die 't my verhaelt, zich niet van tranen spenen kan.[864]
Een jeder bidt gena voor 't geen 'er zy misdreven.
Zy zelve smeeckt, men wil haer' misslagh oock vergeven,[866]
Vertroostze, als eene die den kercker vol verdriet
Geopent, en in 't licht van 's hemels blijschap ziet:
Zy wil een jegelijck in haer gebedt gedencken,
By Godt en d'Engelen, die haer van boven wencken.
Aldus geneestze 't hart, ter doot bedroeft en kranck.

De Graven:
Het hofgezin verliest by haren ondergangk.

Paulet:
Zy neemt de pen, en schrijft op 't spoedighste drie brieven,
Te leveren (hoewel alleen op uw believen)[874]
Den Koningk te Parijs, en Guize, en eenen hier,

846 *hemelval:* verheven, goddelike klanken (oorspr. iets dat uit de hemel neerdaalt). In Vondels spraakgebruik een geliefd woord (zie *Ned. Wdb.* VI, 567).
847 *nam in acht:* opgemerkt had.
849 *op te breken:* open te breken, nl. om de valse getuigenis te herroepen (vs. 850).
851 *scherp ter straffe daeght:* voor de scherprechter brengt.
852 *Verwijst:* veroordeelt.
853 *Kent:* Fletcher, de Anglicaanse bisschop van Kent (vgl. vs. 1547, 1567).
856 *schandael:* schande.
857 *getroost:* in vrede.
859 *rustigh:* flink, geestkrachtig; *scheidranck:* dronk tot afscheid.
860 *hier bescheit op doe:* dit beantwoordt.
861 *wachten 't:* ontvangen het; *knien:* éénlettergrepig; *gehengen:* gedogen.
863 *nocken:* snikken; *misbaer:* rouwbetoon; *zelf:* zelfs.
864 *spenen:* onthouden.
866 *wil:* zal, moge.
874 *op uw believen:* als gij het goedvindt.

Bevelende haer ziel den Biechtvaêr, hoogh en dier.[876]
Zy leest haer' jongsten wil, en staet van lijfcieraden,[877]
Juweelen en gesteente, en giften en gewaden;
En deelt den reetsten schat aen haer getrouwen uit,[879]
Waer na zy zich terstont in haer gebecel sluit,[880]
En d'uren nu besteedt tot bidden en tot waecken.

De Graven:
'T gaet wel: 't gestarrent daelt. Wie durf ons hier genaken?[882]

MELVIN. DE GRAVEN.

Melvin:
Dat uw Genade zich mijn aenspraeck toch niet belgh.[883]
Een druck te groot, en dien ick levend' naeuw verzwelgh,[884]
Verruckt my, om by nacht de Heeren noch te spreken;[885]
Hoewel ick ducht vergeefs: het streck' ten minste een teken
Van 't eerlijck hart, verknocht aen zijne Koningin.

De Graven:
Hofmeester, hou uw rust: wat komt u in den zin?

Melvin:
Is 't vruchteloos, 't gedy tot rust van mijn geweten,[889]
Indien ick eenighzins my zelven hebb' gequeten.[890]

De Graven:
Indien ghy met uw tong dit schellemstuck vergult?[891]

Melvin:
Ick onderwint my niet te weten van haer schult,[892]
Of onschult aen dit stuck, waer van de menschen spreken:
De Rechters weten best wat hier van zy gebleken
Of niet: 'k geloof alleen [indien ickze anders ken[895]
Uit haren ommegangk, als die haer dienaer ben,[896]
En gansch onzijdigh, best getuighenis kan geven]
Dat zy de zuster noit gedongen hebb' naer 't leven,
En hier op is getroost t'ontfangen dezen slagh,[899]

876 *Bevelende:* toevertrouwende; *dier:* dierbaar.
877 *staet:* lijst.
879 *reetsten:* op 't ogenblik bij de hand zijnde.
880 *gebecel:* bidkamer.
882 *durf:* durft.
883 *mijn aenspraeck:* over het feit dat ik u durf aanspreken.
884 Een innerlike aandrang, die mij tot stervens toe benauwt.
885 *Verruckt my:* noopt mij (oorspr. sleept mij mee).
889 *'t gedy tot:* het strekke tot.
890 *my zelven hebb' gequeten:* gedaan heb wat ik kon.
891 *vergult:* een mooie schijn geeft, vergoelikt.
892 *Ick onderwint my niet:* ik wil niet beweren (*zich onderwinden:* op zich nemen).
895 *anders:* tenminste.
896 *als die haer dienaer ben:* omdat ik haar dienaar ben.
899 En daarvan overtuigd, bereid is, in volle gemoedsvrede, de doodslag te ontvangen.

Waer op het hoogh gerecht en d'allerjongste dagh[900]
Zal volgen, t'zijner tijt, om al die vonnis vellen
Voor 't al doordringende oogh van Godt te Recht te stellen.[902]

900 *d'allerjongste dagh:* het laatste Oordeel.
902 *te Recht te stellen:* voor de rechtbank te dagen.

De Graven:
Zy hou zich dan getroost, en klaegh' niet over 't lot
Van 't Recht, het welck ons staet te wettigen voor Godt.[904]

Melvin:
Zy kende schult noch Recht in dit geschil, en echter[905]
Beveelt men tegens Recht haer Majesteit den Rechter.[906]

De Graven:
Het heiligh Recht is blint, en kent geen Majesteit.

Melvin:
De Majesteit geen mensch, maer Godts almogentheit.[908]

De Graven:
Geen Hoogheit was het Recht der wetten oit ontwassen.

Melvin:
De hemel straftze zelf, die op geen wetten passen.[910]

De Graven:
Zoo most het Recht te lang op d'aerde stille staen.[911]

Melvin:
Men onderscheide hier den Vorst van onderdaen.

De Graven:
Zoo doenze, die hier op rechtvaerdigh vonnis strijcken.[913]

Melvin:
De mindre vonnist hier dan over 't hooft der Rijcken?

De Graven:
Marie buighe 't hooft voor Vrouw Elizabeth.

Melvin:
Zy staen gelijck van Godt op 's weerelts troon gezet.[916]

De Graven:
Hier heerscht Elizabeth alleen, en geen Marye.

Melvin:
Dat haere heerschappy tot heil des volcks gedye.[918]

De Graven:

904 *ons staet te wettigen:* wij zullen moeten rechtvaardigen.
905 *kende:* erkende.
906 *Beveelt men:* levert men over.
908 *De Majesteit* (kent) *geen mensch*.
910 *passen op:* geven om.
911 Nl. als men altijd moest wachten op de straf des hemels.
913 *hier op:* dat in 't oog houdende.
916 *van:* door.
918 *Dat....:* Moge.

Het heil des volcks eischt straf van zijne vyandin.

M e l v i n :

Een heilige, een gezalfde, een vrye Koningin?

De Graven:
Een tijtelkoningin, een Koningins gevangen.[921]

Melvin:
Gevloden in haer schoot, doch luttel heusch ontfangen.[922]

De Graven:
Verstooten van haer volck en Rijck, en aengeklaeght.

Melvin:
Onwettigh tegens Recht en reden uitgejaeght.

De Graven:
Wy willen dat geschil hier slechten, noch bepleiten.

Melvin:
Ten minste draeght ontzagh den glans der Majesteiten.[926]

De Graven:
Aen die geen Majesteit oit quetsten door verraet.[927]

Melvin:
Wat stroit men niet al uit door vyantschap en haet?

De Graven:
Wy laten ons door haet noch vyantschap vervoeren.[929]

Melvin:
Het godtlijck Recht verbiet Gezalfden aen te roeren.

De Graven:
Dit Recht gebiet, dat zy den moort ten spiegel dien'.[931]

Melvin:
De Koningk David zelf heeft Saul wel ontzien.[932]

De Graven:
En Davids zoon ontzagh niet eens zijn' outsten broeder.

Melvin:
Die stack hem naer de kroon, door voorbe van de moeder.[933-34]

De Graven:

921 *tijtelkoningin:* een koningin in naam, die (ten onrechte) aanspraak maakte op de troon.
922 Gevlucht om zich onder haar bescherming te plaatsen; *luttel heusch:* zeer onvriendelik.
926 *den glans* (Datief): voor de glans.
927 Wij zijn bereid ‘ontzag te dragen’ aan....
929 *vervoeren:* meeslepen.
931 Dat zij als afschrikwekkend voorbeeld gesteld wordt voor hen die moordaanslagen beramen willen.
932 Nl. toen hij hem had kunnen doden, maar wegvluchtte (I *Sam.* 24, 5-7); *Saul* (tweelettergrepig; vgl. vs. 583).
933-34 Salomo, de zoon van Bathseba, volgde op en strafte de ‘kroonzucht’ van Davids eerstgeboren zoon Adonias met de dood.

En deze heeft zich lang aen 's anders kroon vertast.[935]

M e l v i n :
Onschuldigh wortze met haer schoonvaers schult belast.[936]

935 *vertast:* vergrepen.
936 *haer schoonvaer:* Hendrik II (vgl. *Inhout,* r. 10-11).

De Graven:
Zy heeft het me bestemt, dies wort het haer geweten.[937]

Melvin:
Die wonde is lang gezalft.

De Graven:
De nasmert niet vergeten.

Melvin:
Men zie hier stam en bloet en eigen maeghschap aen.[939]

De Graven:
Hier gelt geen bloet, al zou die gansche stam vergaen.[940]

Melvin:
Zult ghy uw handen dan zoo woest aen 't gastrecht schenden?[941]

De Graven:
Aen een, die voester was van endelooze ellenden.[942]

Melvin:
Gevoedt door 't ongelijck, dus lang haer aengedaen.[943]

De Graven:
Men heeft gewapent trots naer 's Rijcks bederf gestaen.[944]

Melvin:
Naer vryheit, om dees duif uit 's kerckers klaeu te slaecken.[945]

De Graven:
Zich meester van de staet en 't Koningkrijck te maecken.

Melvin:
Zoo jagen achterdocht en vrees haer eige schim.[947]

De Graven:
Men denckt zoo erregh niet, of 't valt noch ruim zoo slim.[948]

Melvin:

937 *me bestemt:* mede goedgekeurd; *dies:* daarom.
939 *zie... aen:* neme in aanmerking; *bloet:* verwantschap.
940 *stam:* stamhuis.
941 *'t gastrecht:* dat Elisabeth zou verplichten om de gevluchte Maria in bescherming te nemen; *schenden:* slaan.
942 Aan iemand die zoveel rampen veroorzaakt had.
943 *Gevoedt* slaat terug op *ellenden:* rampen die voortkwamen uit het *ongelijck* (onrecht), haar aangedaan.
944 *bederf:* ondergang.
945 *slaecken:* losmaken, bevrijden.
947 *jagen haer eige schim* (schaduw): maken jacht op schrikbeelden, door die achterdocht en angst zelf geschapen.
948 Men stelt zich niet zoveel kwaads voor, of in werkelikheid is het nog veel erger.

Een krijghsgevangen zelf verschoont men naer de wetten.[949]

De Graven:
Gevangens, die zich niet door lantverraet besmetten.

Melvin:
Gevangens, die met kracht zich redden uyt dien noot.

De Graven:
Gevange Koningen zijn menighmael gedoot.

949 *zelf:* zelfs.

M e l v i n :
Men breng' geen voorbeelt by dan met gelijcke reden.

D e G r a v e n :
Aldus heeft Konradijn verdiende straf geleden.[954]

M e l v i n :
Een onverdiende straf, van duizenden vervloeckt.[955]

D e G r a v e n :
Zijn misdaet blijckt te klaer, in dien menze onderzoeckt.

M e l v i n :
Hy dong in 't harrenas naer Karels kroon, en leven.[957]

D e G r a v e n :
Hoe kan 't Elizabeth Marie dan vergeven?

M e l v i n :
Die quam hier wapenloos en smeeckende in haer hof.

D e G r a v e n :
En sedert hier gehooft, verliepze zich zoo grof.[960]

M e l v i n :
De Koning Konradyn versteurt de rust der Kercke.[961]

D e G r a v e n :
En deze niet zoo stil, dat ieder het niet mercke.[962]

M e l v i n :
Onschuldigh draeghtze al 't geen men aenschrijft op haer' naem.[963]

D e G r a v e n :
Zoo schendigh, datmen zich der blijcken billijck schaem'.[964]

M e l v i n :
Ontslaetze, en al het Rijck met eenen van die zorgen.

D e G r a v e n :
Ontsla ons Rijck van zorgh.

954 *Konradijn:* de jeugdige erfgenaam van de kroon van Napels, door Karel van Anjou overweldigd en te Napels in 1268 onthoofd; *geleden:* ondergaan.
955 *van:* door.
957 *in 't harrenas:* in openlike strijd, dus niet als verrader.
960 *gehooft:* gehuisvest, vertoevend; *verliepze zich zoo grof:* heeft zij zich zo schandelik misdragen.
961 *versteurt:* op te vatten als verleden tijd (histories praesens); de Paus, die Napels aan Karel van Anjou geschonken had, stond namelik tegenover hem.
962 *deze* (versteurt de rust der Kercke).
963 *aenschrijft:* haar toeschrijft.
964 *schendigh:* schandelik; *der blijcken* (bewijzen): genitief, afhangende van *zich schaem':* zich zou moeten schamen.

Melvin:
verzekert het door borgen.[966]

De Graven:
Wat borgen hielden oit een Koningin in toom?

Melvin:
Verbint den zoon by eede, en Guize haren oom.

966 Accent op *ons; verzekert:* beveiligt.

De Graven:
Geen borge kan den staet des Rijcks gerustheit geven.

Melvin:
Haer leven streckt een schilt, en bergt heur nabuurs leven.[970]

De Graven:
Noch beter door haer doot, die velle al 't oproer neêr.

Melvin:
Dat slaet dan licht zijn oogh op een' uitheemschen Heer.[972]

De Graven:
Op Spanje? die is wijt van 't Britsche strant gezeten.

Melvin:
Kan Vranckrijck zijn gekroonde en zuster wel vergeten?[974]

De Graven:
Wy zijn de wraeck getroost, indienze ons oorloogh verght.[975]

Melvin:
Genade baerde oit gunst, daer straf den wrevel terght.[976]

De Graven:
Genade stijft, de straf verschrickt den lantverrader.[977]

Melvin:
Het maegschap grenst te na.

De Graven:
Het vaderlant noch nader.[978]

Melvin:
Bewaert uw Koningins kronijck voor zulck een vleck.[979]

De Graven:
Indien rechtvaerdigh Recht tot schande of laster streck'.

Melvin:
Ziet toe, ghy zult het recht der volcken overtreden.

De Graven:

970 *bergt:* geeft veiligheid aan haar *nabuur*, Elisabeth, omdat zij dan geen wraak over de terechtstelling te duchten heeft.
972 *Dat* (oproer): d.w.z. de samenzweerders die het oproer maakten.
974 *gekroonde* (als vrouw van Frans II) en *zuster:* en zóó nabestaande vorstin.
975 *zijn de wraeck getroost:* berusten in die wraak, aanvaarden die wraak, ook al zou een oorlog het gevolg zijn (*verghen:* eisen).
976 *oit:* altijd; *gunst:* genegenheid, welwillende gezindheid; *den wrevel terght:* de wrok prikkelt.
977 *stijft* (den lantverrader): versterkt zijn boze plannen.
978 De verwantschap (tussen de vorstinnen) is te nauw. Het vaderland gaat ons nog meer ter harte.
979 *kronijck:* de geschiedenis van haar regering.

Geensins 't byzonder recht, het heil van volck en steden.[982]

M e l v i n :
't Vergaet hem zelden wel, die 't recht der volcken schent.

D e G r a v e n :
Wie recht doet naer den eisch, ontziet geen dreigement.

982 *'t byzonder recht:* het recht dat voor ons eigen volk geldt.

M e l v i n :
't Natuurrecht lijt dit niet, en spreeckt het vonnis tegen.[985]

D e G r a v e n :
Dat lijt geen zusterslagh, noch houdt die kromme wegen.[986]

M e l v i n :
Men kan de vangenis verzwaren tegens list.[987]

D e G r a v e n :
Zoo doet men, met een zerck te rollen op de kist.

M e l v i n :
Het gansche Kristenrijck zal 't vonnis overwegen.[989]

D e G r a v e n :
Wy overwoegent eerst: nu staet ons Recht te plegen.[990]

M e l v i n :
Te vellen zulck een hooft met een verwate bijl?[991]

D e G r a v e n :
De rechtbijl houw' slechts toe: 't is Engelanders stijl.[992]

M e l v i n :
Een Engelsch oir gedoemt van Engelsche onderzaten?[993]

D e G r a v e n :
Van 't volle Parlement, en driederhande staten.[994]

M e l v i n :
O Hendericken, voelt ghy dit niet in uw graf!

D e G r a v e n :
Zy voelen dat 'er heersche een nazaet van hun' staf.[996]

M e l v i n :
Besprengkelt met dit bloet uit hunnen stam gesproten?

D e G r a v e n :
Geen bloet uit dartelheit, maer hooge noot vergoten.[998]

985 *Natuurrecht:* volgens Hugo de Groot: ‘het oordeel des verstands, te kennen gevende wat saecken, uyt haer eygen aert, zijn eerlijck of oneerlijck’ (*Ned. Wdb.* IX, 1632); *lijt:* duldt.
986 *zusterslagh:* vgl. vs. 557.
987 *vangenis:* gevangenschap; *tegens list:* om gewaarborgd te zijn tegen listen.
989 *overwegen:* beoordelen, in dit verband: veroordelen.
990 *overwoegen* (met *oe*-klank) verl. tijd; *Recht te plegen:* het vonnis te voltrekken.
991 *verwate* (vr. vorm van verwaten): vervloekte.
992 *stijl:* gewoonte.
993 *Een Engelsch oir:* een afstammeling van Engelse koningen; *van:* door.
994 *staten:* standen.
996 *staf:* scepter, koningshuis.
998 *dartelheit:* moedwil.

M e l v i n :
Gevolght van naberouw en tranen, doch te spa.

D e G r a v e n :
Van juichen en triomf en blijschap, zonder ga.[1000]

1000 *zonder ga:* weergaloos.

Melvin:
Triomfen op het lijck van zulck een hooghgeboren?

De Graven:
Noch liever haer dan Vrouw Elizabeth verloren.

Melvin:
Noch liever geen van beide, en bloet met bloet vereent.

De Graven:
Zoo paey men bloet met bloet.[1004]

Melvin:
Daer gansch Europe om weent?

De Graven:
Een korte wijl, tot dat het lichaem leit begraven.

Melvin:
Een Koningin, van Godt verrijckt met zoo veel gaven?

De Graven:
Met gaven, lang misbruickt, ten val van menigh Heer.[1007]

Melvin:
Bekommert met haer kruis en leven staet en eer.[1008]

De Graven:
Wat is 'er bloets gestort, om haer in staet te houden![1009]

Melvin:
Dat treffe op 't hooft van hun, die haer die moeiten brouwden.[1010]

De Graven:
De rust van Engelant en Schotlant hangt aen haer.

Melvin:
Die t'elkens vrede zocht en kocht, op heur gevaer?[1012]

De Graven:
Die noit zich naer des tijts gelegenheit wou vlyen.[1013]

Melvin:
Gewilligh, en zoo veel haer errefrecht kon lyen.

1004 Zo (door die terechtstelling) stelle men de ene verwante tevreden door de dood van de andere (tevens woordspeling met *bloet*).
1007 *Heer:* edelman.
1008 *Bekommert met haar kruis:* die medelijden hadden met haar treurig lot.
1009 *in staet te houden:* in haar koninklike waardigheid te handhaven.
1010 *brouwden:* bezorgden.
1012 *op heur gevaer:* haar eigen leven en goed op het spel zettende (*Ned. Wdb.* IV, 1887: *gevaer:* risico).
1013 *des tijts gelegenheit:* de tijdsomstandigheden; *vlyen:* schikken.

De Graven:

Wie 't heerschen luste, leer' zich zelf te buiten gaen.[1015]

Melvin:

Zoo verre dit met haer geweten kan bestaen.[1016]

1015 *zich zelf te buiten gaen:* zich zelf verlochenen (*Ned. Wdb.* III, 1810).
1016 *kan bestaen:* mogelik is, in overeenstemming te brengen is.

De Graven:
Zoo verre zullen wy haer misdaet oock verschoonen.

Melvin:
Ghy zult dien grooten zoon in zijne moeder hoonen.
Hoe wil die jonge Vorst, hoe wil dat ziedend bloet[1019]
Opbobbelen van toorne, en met verbolgen moet[1020]
Te paerde in 't harrenas met zijn gehoonde Schotten,
Gesterckt van over zee, op dit barbarisch knotten
Des overouden stams van zulck een brave spruit,[1022-23]
Het moederslaghtigh volck bestoken, niet om buit,[1024]
Of roof en snoot gewin, maer door het eerlijck vechten[1025]
Zijn moeders ongelijck met bus en degen rechten.[1026]
Geen kans stont oit zoo schoon of 't keerde op 't ongezienst.[1027]
Ick bid verschoon Mevrouw, uw eige kroon ten dienst.[1028]

De Graven:
Dat staet geensins aen ons, aen last en tijt gebonden.[1029]

Melvin:
Door uitstel wort het Recht, zoo 't Recht zy, niet geschonden.

De Graven:
Wy kunnen niet een uur verlengen haren tijt.

Melvin:
Men schelt haer niet den hals, maer luttel dagen quijt.[1032]

De Graven:
Wat nut kan uitstel haer, die lang gedoemt zat, geven?

Melvin:
'k Verzeker u, men pleit tot berging van haer leven.[1034]

De Graven:
't Is al vergeefs gezweet, geronnen, en gepleit.[1035]
Dit schrift is d'eige hant van hare Majesteit.

Melvin:
De wraecklust heeft misschien de pen dit afgedrongen.[1037]

1019 *wil:* zal.
1020 *Opbobbelen:* opbruisen; *moet:* gemoed.
1022-23 *knotten van:* beroven van.
1024 *moederslaghtigh:* dat zijn moeder vermoordde.
1025 *snoot:* schandelik; *eerlijck:* eervol.
1026 *ongelijck:* onrecht; *bus:* geschut.
1027 *op 't ongezienst:* op het onverwachtst.
1028 *ten dienst:* ter wille van.
1029 *aen last en tijt:* maar aan onze opdracht, en aan de tijd, voor de terechtstelling bepaald.
1032 *den hals:* het leven.
1034 *berging:* redding.
1035 *geronnen:* gedraafd (in V.'s taal deelw. v. rennen).
1037 *de pen* (Dat.).

De Graven:
Monarchen tekenen door niemants maght gedwongen.

Melvin:
Zy kan veranderen van opzet en beraet.[1039]

1039 *opzet:* plan.

De Graven:
En trof 'er midlerwijl een onheil onzen staet?[1040]

Melvin:
Men komt noch tijts genoeg om zulk een bloet te storten.[1041]

De Graven:
Wy willen onzen last verlengen noch verkorten.

Melvin:
Hy eert den zoon op 't hooghst, wie zijne moeder eert.

De Graven:
Den zoon, die t'Edenburgh, te Londen niet regeert?[1044]

Melvin:
Hy moet Elizabeth door 't Recht der kroone volgen.[1045]

De Graven:
Die hope paeit zijn wraeck, hoe grimmigh, hoe verbolgen.[1046]

Melvin:
Een Vorst ontveinst zijn leedt, en wreeckt dan d'euveldaet
Der ouderen in 't eindt met woecker aen hun zaet.[1048]

De Graven:
Rechtschapen Engelschman liet noit zich zoo verbluffen,[1049]
Dat hy in zijnen plicht, hem opgeleit, zou suffen[1050]
Om jemants dreigement. Wie Stuarden ontziet,
Verdient geen eere, daer Elizabeth gebiet.

Melvin:
Men leest van Rechters, die gevangens 't lijf verschoonden,[1053]
Het welck de meesters hun, gelijck een weldaet, loonden;
Dewijl het vonnis lagh uit hevigheit gevelt.[1055]

De Graven:
Dit is met rijpen raet te langkzaem ingestelt,
Om nu zoo reuckeloos en schichtigh in te trecken,[1057]
Dat onder 't morrend volck slechts oproer zou verwecken;
Dewijl 't verkondight wert by stekende trompet.[1059]

1040 *trof:* indien trof.
1041 *tijts:* bijtijds.
1044 D.w.z.: Met een vorst die alleen te E. regeert, hebben wij niets uit te staan.
1045 *volgen:* opvolgen.
1046 *Die hope* (op de troonsopvolging) *paeit zijn wraeck:* verzoent, kalmeert zijn wraaklust.
1048 *zaet:* nakomelingen.
1049 *Rechtschapen:* rechtgeaard.
1050 *suffen:* verslappen.
1053 *'t lijf verschoonden:* het leven spaarden.
1055 *lagh uit hevigheit gevelt:* geveld was in verbitterde opwinding.
1057 *reuckeloos:* roekeloos, ondoordacht; *schichtigh:* plotseling.
1059 *by stekende trompet:* met opgestoken trompetten, met trompetgeschal.

M e l v i n :

d'Oploopende gemeent wort lichtlijck neergezet,[1060]
Indien de predickstoel zich wacht dien haet te voeden.

1060 *d'Oploopende gemeent:* het oproerig geworden volk: *neergezet:* tot rust gebracht.

De Graven:
Het is der herdren ampt hun kudden zoo te hoeden.[1062]

Melvin:
Zy hebben naer dit bloet nu menigh jaer gedorst.

De Graven:
Uit yver tot de Kerck gesproken uit de borst.[1064]

Melvin:
Hoe yverde Mevrouw om d'eendraght van Britanje!

De Graven:
Om 't eilant onderdaen te leveren aen Spanje.[1066]

Melvin:
Noit quetste ick, zeitze, 't Recht van Engelschman of Schot:
't Geweten wroeght my niet: 'k beroep my zelf op Godt,[1068]
Die weet hoe vreedzaem ick de tweedraght zocht te schuwen;
Hoe ick mijn Zuster kende, oock zellef in 't herhuwen,[1070]
Veel lager dan mijn staet; na dat men 't huwelijck
Met Zweden, met de kroon van Spanje en Oostenrijck[1072]
Erghlistigh had gestuit. Hoe heeft men my gedolven[1073]
In eenen poel van bloet, gedompelt in de golven
Van wederspannigheit en laster en verdriet!
Hoe heeft men my gelockt, getroont in dit gebiet,[1076]
Met zulck een' schoonen schijn van trouweloos beloven!
En van haer' staet ontzet, van vrydom gaen beroven
Een vrouw, ter heerschappy geschapen al te fier,[1079]
Gedwongen ter gena van schiltwacht en cippier,[1080]
En reis op reis gesleurt van d'eene op d'andre sloten.
Hoe zuiver schouwden my de besten, en de Grooten,[1082]
Gestelt tot onderzoeck, oock zelf in Norfolcks zaeck![1083]
Hoe stont ick oit mijn woort, en noit naer wederwraeck![1084]
En entlijck, nu men hier dit lichaem, aen de keten
Van twintigh jaren wrocks en kerckers, ziet gesleten,[1086]

1062 Men denke hierbij aan Vondel's afkeer van de Calvinistiese predikanten, zijn oude vijanden!
1064 *uit de borst:* uit volle overtuiging.
1066 *onderdaen* (adj.: onderworpen) *te leveren:* ondergeschikt te maken.
1068 *wroeght:* klaagt aan.
1070 *kende:* erkende, d.w.z. mij naar haar wil schikte; *zellef:* zelfs.
1072 In 1562 was er sprake van een huwelik met Philips II van Spanje, in 1563 met Don Carlos. In hetzelfde jaar verzette zich Elisabeth tegen een huwelik van Maria Stuart met Oostenrijk en beval de koning van Zweden aan.
1073 *Erghlistigh:* arglistig.
1076 *dit gebiet:* Engeland.
1079 *al te:* zeer.
1080 *ter gena van:* om afhankelik te zijn van.
1082 *Hoe zuiver schouwden my:* hoe oordeelden mij onschuldig (*schouwen:* keuren; met een adj.: achten; *Ned. Wdb.* XIV, 961).
1083 *Norfolcks zaeck:* vgl. vs. 90.
1084 Hooftiaanse zinsamentrekking: *stont:* deed gestand, en *stond naer:* streefde naar; *oit:* altijd.
1086 *wrocks:* van haat, van vervolging.

Verwijst men 't hooft ter bijle, op een gesmede wet.[1087]

1087 *Verwijst:* veroordeelt; *gesmede wet:* voor dat doel gemaakte wet (vgl. vs. 283).

Indien Marie dus haer nicht Elizabeth,[1088]
(Wiens stoel de hemel noch op Stuarts wensch wil zegenen)[1089]
Met reden en bescheit in 't aenschijn moght bejegenen;[1090]
Hoe waer het mogelijck, dat zy zou treden tot[1091]
Dit schouwspel, en dit hooft zien gapen op 't schavot?
Ghy Heeren, kan het zijn, verstreckt nu middelaren,
En eigent u dien roem van 't oir des Rijcks te sparen,[1094]
Ten minste naer uw maght: voor zulck een weldaet zy
En blijf de Hooghste uw loon. Helaes! vergeeft het my,
Indien ick wat te brusk een weduwe verweere,[1097]
Gedreight met zulck een' val, dien d'allerhooghste keere.[1098]

De Graven:
Vertreck terstont van hier, en breeck dees woorden af.
Dit is maer tijt verquist: geen voorspraeck schut dees straf.[1100]

BURGON. MELVIN.

Burgon:
Ghy hebt u zelven dan voor 't uiterste gequeten?[1101]

Melvin:
Gequeten, en vergeefs wat moeite en tijt versleten.

Burgon:
Zy luisterden ten minste een weinigh naer uw beê?

Melvin:
Gelijck een harde rots naer 't ruischen van de zee.

Burgon:
Wat raet dan om dit hooft die blinde bijl t'ontrucken?

Melvin:
Geen raet, geen hoop altoos: Mevrouw zal moeten bucken.[1106]

Burgon:
Men draeght dan Koningsbloet nu langer geen ontzagh?

Melvin:
Noch min dan ander bloet, en van gemeenen slagh.[1108]

1088 *dus:* in deze omstandigheden.
1089 *stoel:* troon; *wil:* moge.
1090 *in 't aenschijn moght bejegenen:* haar zou kunnen ontmoeten en in de ogen zien.
1091 Accent op *zy*.
1094 *eigent u:* verwerft.
1097 *brusk:* heftig.
1098 *dien d'allerhooghste keere:* die God moge verhoeden.
1100 *schut:* houdt tegen.
1101 *u voor 't uiterste gequeten:* uw uiterste best gedaan.
1106 *geen hoop altoos:* volstrekt geen hoop meer.
1108 *van gemeenen slagh:* van gewone soort, van de gewone onderdaan.

B u r g o n :
Zoo reuckeloos 't geheim des Koningsdoms ontdecken?[1109]

1109 *'t geheim des Koningsdoms ontdecken:* het koningschap, van goddelike oorsprong, heeft voor de onderdaan iets geheimzinnigs, iets bovennatuurliks. Door de terechtstelling van een koningin, als een gewoon mens, wordt die opvatting ondermijnd. (Zinspeling op *Tobias* XII, 7: Het is goed, het geheim des konings te verbergen).

B u r g o n :
Men ziet op geen gevolgh, hoe breet men dit kan recken.[1110]

B u r g o n :
De nazaet zal dit stuck vervloecken als een pest.[1111]

M e l v i n :
Men dient zich nu hier van: de nazaet vloeck' zijn best.[1112]

B u r g o n :
Rechtschapen voorzaet plagh op 's nazaets heil te letten,

M e l v i n :
Men zoeckt, om 's nazaets heil, den godtsdienst vast te setten.[1114]

B u r g o n :
In 't moederlijcke bloet, het terghsel van de wraeck?[1115]

M e l v i n :
Beneem veraerden Schot en Engelsman dien smaeck.[1116]

B u r g o n :
Ja wel veraert van deught, en woester dan Barbaren.

M e l v i n :
Zy hopen door dit bloet zal 't onweêr stracks bedaren.[1118]

B u r g o n :
Zoo worpt men 't oir des Rijcks dien afgront in den mont?[1119]

M e l v i n :
Uit vreeze dat de Staet niet strande, en ga te gront.

B u r g o n :
En wat verzekert hen na Stuarts doot voor stranden?

M e l v i n :
't Verpletten van dit hooft der Roomscheit onzer landen.[1122]

B u r g o n :
Na 's moeders doot versterft dit Recht op haren zoon.

M e l v i n :

1110 *hoe breet men dit kan recken:* hoe ver (die gevolgen) zich ook kunnen doen gelden.
1111 *dit stuck:* deze misdaad.
1112 *de nazaet vloeck' zijn best:* al zou de nakomeling het vervloeken, zoveel hij kon.
1114 *den godtsdienst vast te setten:* het Protestantisme te grondvesten.
1115 *moederlijck:* van de landsmoeder (vgl. vs. 1209); *het terghsel:* een prikkel.
1116 *Beneem* (ironies): tracht maar eens te ontnemen!; *veraerden:* ontaarden.
1118 *stracks:* weldra.
1119 *worpt:* werpt; *in den mont:* tegemoet; dus: stort men haar in die afgrond.
1122 *dit hooft der Roomscheit:* Maria Stuart.

Met zuiver zogh gevoet, en beter zogh gewoon.[1124]

B u r g o n :

Maer bijster ongewoon te zwelgen zulck een' beker.[1125]

1124 Deze regel is mij niet duidelik. Slaat dit op zijn Protestantse opvoeding?

1125 *bijster:* zeer; *zulck een' beker:* de lijdensbeker door de terechtstelling.

M e l v i n :
Hy kieze, uit hope op 't erf, het zeker voor 't onzeker.[1126]

B u r g o n :
En koos hy 't hachelycke, en zong zijn moeders zangk?[1127]

M e l v i n :
Zoo gingen zy met hem zijn moeders eigen gangk.[1128]

B u r g o n :
Hy breidele by tijts de Puriteinsche listen.

M e l v i n :
Dat volck stelt eere in trots met Koningen te twisten.[1130]

B u r g o n :
De scepter is te slecht met dit gebroet bewaert.[1131]

M e l v i n :
De Koning zwaei' den staf: zy loeren op zijn zwaert.[1132]

B u r g o n :
De staf heeft sonder 't zwaert geen kracht, noch iet te zeggen.[1133]

M e l v i n :
En hierom zoecken zy hun Heeren 't zwaert t'ontleggen.[1134]

B u r g o n :
Wat is een Heer, berooft van 't opperste gezagh?

M e l v i n :
Een slaef des Puriteins, verrijckt door dit bejagh.[1136]

B u r g o n :
Zoo drijft de heerschappy op 's volcks geschrey en vuisten.[1137]

M e l v i n :
Dat warenze, die stout den grootsten Koning kruisten.[1138]

B u r g o n :

1126 *'t erf:* de erfopvolging.
1127 *'t hachelycke:* het gevaarlike, nl. de partij van het Katholicisme; *zong zijn moeders zangk:* volgde het voorbeeld van zijn moeder.
1128 *zijn moeders eigen gangk:* dezelfde weg als zijn moeder; dan onderging hij hetzelfde lot.
1130 *trots:* op trotse wijze.
1131 Het koningschap (*de scepter*) kan zich bij dat gebroedsel niet veilig voelen.
1132 Al laten zij de koning regeren, zij willen de wapenen in handen hebben en het leger in hun macht.
1133 *iet:* iets.
1134 *ontleggen:* afhandig maken.
1136 *verrijckt:* behoort bij *Puritein; bejagh:* verwerven van de macht van het zwaard.
1137 *drijft op:* is afhankelik van.
1138 Ook Jezus werd door het opgeruide volk gekruisigd.

Nu kruissenze Mevrouw, en schreeuwen hemelhoogh.

M e l v i n :

Haer Katholijckheit schijnt te sterck in ieders oogh.

B u r g o n :
Zy schijne vry, en kroone in 't eint haer heiligh leven.[1141]

M e l v i n :
Men pooght haer doot een verf van zustermoort te geven.[1142]

B u r g o n :
En tusschen moordenaers hing Kristus aen het hout.[1143]

M e l v i n :
Haer leste dagh komt op: ick schrick: mijn hart wort kout.[1144]

B u r g o n :
O schantvleck, van geen tijt noch eeuwen uit te wissen![1145]
Wat sal de kroon hier door aen glans en luister missen?
Ick zie Britanje noch in 't uiterste gevaer;[1147-vlg.:]
De stale vuist des Schots verwart in 't Engelsch hair;[1148]
De rechtbijl scherp gewet op 's Konings Stedehouders,
En 's Kantelbergers hals; het graeuw op zyne schouders[1149-50]
Des Ouderlings gezagh verheffen op de straet;[1151]
En Londen hoofdeloos verscheuren zijn gewaet.[1152]
O schantvleck, van geen tijt noch eeuwen uit te vagen!

M e l v i n :
Met wat gelaet zal ik den zoon de tijding dragen?[1154]
Hoe durf ick zijnen troon genaecken met dees maer?
My jammert zulck een spruit van vierentwintigh jaer.
Wat reden zet hem neêr? wie zal die bloetwel stoppen?[1157]
Hoe kan die helt zijn leet verteeren of verkroppen?
My dunckt ick zie, hoe hy ontzint zijn purper scheurt,[1159]
De Kroon ter aerde smijt, en raest, en quijnt, en treurt,
En vloeckt Elizabeth, en Engelschen, en Schotten;
Terwijl het schuim des volcks, deze uitgepuurde rotten[1162]

1141 *Zy:* haer Katholijckheit.
1142 *een verf te geven:* te doen voorkomen als gevolg van de haar toegedichte moordaanslag op Elisabeth.
1143 Ook Christus werd tussen moordenaars gekruisigd, om de schijn te wekken dat hij een misdadiger was.
1144 *komt op:* nadert.
1145 *van:* door.
1147-vlg.: profetie van de latere geschiedenis, Burgon in de mond gelegd.
1148 Karel I geraakte in strijd met de Schotten, omdat hij de Episcopale kerk in Schotland wilde invoeren.
1149-50 In 1641 werden Strafford, stadhouder van Ierland, en Laud, aartsbisschop van Canterbury, onthoofd.
1151 *Des Ouderlings gezagh:* de Presbyterianen waren republikeinsgezind en erkenden boven zich slechts het kerkelik gezag van ouderlingen en synoden.
1152 *hoofdeloos:* zonder regering.
1154 *gelaet:* houding.
1157 *Wat reden:* welke redenering kan hem doen bedaren.
1159 *ontzint:* krankzinnig van smart.
1162 *uitgepuurde:* woordspeling met Purit.; *rotten:* benden.

Vast lachen in hun vuist, op kruiswegh en op straet;[1163]
Als of men eere trock uit zoo een euveldaet,
Waer over duizenden van vromen zich bedroeven.
Maer gaenwe: 't is geen tijt hier langer te vertoeven.

1163 *Vast:* voortdurend.

REY VAN STAETJOFFEREN.

Z a n g k :

Geluckigh Engelant,
Bekende ghy 't gheluck,[1168]
U toegeleit van boven,[1169]
Die trots de zeekroon spant,[1170]
En hebt het uitheemsch juck
Der slaverny geschoven
Van uwen blancken neck;
't Zy Cezar, 't zy de Noor[1174]
U eischte vee en vruchten;
Ghy sluit noch koy, noch heck,[1176]
Uit angst voor wolvespoor,
Noch hoeft geen slang te duchten;
Uw heiningh geeft een geur
Van roosmarijn; geen klip
Verbiet uw strant te naecken;
Geen bancken schieten veur[1182]
Uw havens; dies geen schip
Zijn vaert behoeft te staecken.
O Eilant, waert benijt,
Ghy weet niet wat ghy zijt.

T e g e n z a n g k :

Ellendigh Engelant,[1187]
Misbruickt ghy zoo 't geluck
U toegeleit van boven?
Dat ghy de bloetkroon spant,[1190]
En hebt dat schendigh juck[1191]
Op Stuarts hals geschoven;
Ja durft, zoo wreet en valsch,
Noch woester dan de Noor,
Die bijlen schaert op dennen,[1195]
Doorhouwen zulck een' hals.
Helaes! wie schiet 'er voor?[1197]
Nu moet ghy zelf bekennen
Dat hier oock slangen zijn,

1168 *Bekende:* besefte.
1169 *toegeleit:* beschikt, voor u bestemd.
1170 *de zeekroon spant:* de heerschappij voert ter zee.
1174 *Cezar:* de Romeinse overheersers; *de Noor:* de plunderende Noormannen.
1176 *koy:* schaapskooi.
1182 *schieten veur:* strekken zich verraderlik uit voor.
1187 *Ellendigh:* rampzalig.
1190 *de bloetkroon spant:* uitmunt in het moorden; uitdrukking om het parallelisme met vs. 1170, door Vondel gevormd.
1191 *schendigh:* schandelik.
1195 *schaert:* van *schaerden:* kerven, ontstaan in de snede van de bijl, door het hakken (*Ned. Wdb.* XIV, 164).
1197 *wie schiet 'er voor:* wie zal dat beletten.

En wolven, wreet van tant,
Daer d'Eilandin gezeten,[1201]
Betovert met venijn
Geen lichaem, maer 't verstant,
En leit het aen de keten
Van staet, gelijck een dier,
Och och! wie troonde ons hier?

T o e z a n g k :
O alleropperste Behoeder,
O allerzegenrijckste Moeder,[1208]
Wy gaen ons lieve moeder quijt:[1209]
Wat staet de Weezen dan te hopen?
Wat haven houdt zijn' boezem open,
Om ons te bergen, daer de tijt
Het rouwkleet, niet den rouw verslijt?

1201 *d'Eilandin:* Elisabeth wordt hier vergeleken met Circe, die op haar eiland door toverdranken de vreemdelingen in wilde dieren herschiep. De koningin met haar Calvinistiese aanhang brengt het *verstant* van streek, en boeit het met de *keten van staet:* het belang van haer oppermacht.
1208 De Moedermaagd Maria.
1209 *gaen quijt:* verliezen.

Het vierde bedryf

MARIA. REY.

M a r i a :

Myn ziel, eens afgesolt op d'ongestuime baren[vs. 1214]
Der weerelt, na verloop van vijfmael negen jaren,
Verlangt, als 't moede schip, naer een gewenschte kust
Van veiligheit, en loopt de haven van de rust
Met volle zeilen in, op 't rijzen van de stralen
Der zonne, vroeger op om mijn geluck t'onthalen[1219]
Met levendiger vier en glanssen danze plagh.
'k Begin door 's weerelts damp en nevels nu den dagh
Der zaligen te zien, en vrydom te genieten,[1222]
In 't onbenijde licht, na kerckers en verdrieten[1223]
En ketens zonder endt. Het juichende gemoedt[1224]
Begeert naer zulck een prijs te rennen door het bloedt[1225]
Der adren, en om hoogh t'aenschouwen, vol genoegen,
Hoe hier de vyanden, geknaeght en bleeck van 't wroegen,[1227]
En onverzaet van wraeck, geen vatten vinden aen[1228]
't Onsterflijck deel, de ziel, nu 't lichaem moet vergaen.

R e y :

Och! och! ghy Koningen van Engelschen en Schotten,
Hoe stappen nu helaes! uw dochters de schavotten
In ste van troonen op. Wat is ons bang te moe'!
Men vloeckt uw afkomst zelf den scherreprechter toe.[1233]
Waer toe vervalt de stam der Koningen, eilaci!

M a r i a :

Gelooftme, dat de dagh van mijne bruiloftstaetsi,[1235]
Die my, door zulck een' drang van 't juichende Parijs,[1236]
Te kercke en koore leide, in 't bruiloftsparadijs,
Daer 't eenigh oir des Rijcks Francois op 't heerlijckst praelde,
En in de bloem der jeught zijn lieve Bruit onthaelde,[1239]
Noit blijder scheen dan nu in mijn ontloken hart.[1240]

vs. 1214 *afgesolt:* afgemat door de slingering; *ongestuime:* onstuimige.
1219 *t'onthalen:* te ontvangen, te aanschouwen.
1222 *vrydom:* vrijheid.
1223 *onbenijde:* dat niet aan nijd blootstaat, waarin men zich veilig voelt.
1224 *gemoedt:* de ziel, die volgens de oude opvatting zetelde in het bloed.
1225 *rennen* (beeld van de wedloop).
1227 *wroegen:* beschuldigen.
1228 *geen vatten vinden aen:* geen vat kunnen krijgen op, geen macht over.
1233 *vloeckt.... toe:* zendt, verwensend.... naar; *afkomst:* kinderen; *zelf:* zelfs.
1235 *bruiloftstaetsi:* huweliksplechtigheid.
1236 *drang:* dichte menigte.
1239 *onthaelde:* inhaalde.
1240 *ontloken:* opengegaan (voor de hemelvreugde).

Schept moedt, ick zie het honck van mijn gelede smart.[1241]
De weerelt is maer rook met al haer ydelheden,
Een oogenblick, een niet. De mensch, die hier beneden
Iet zekers zoeckt, is blint. Wat baet een hantvol tijt?[1244]
Terwijl men grijpt naer 't aertsch zoo wort men 't hemelsch quijt.

R e y :

Waer vinden wy een' schilt om dezen slagh te schutten?[1246]
Wie zal ons nu met troost en voorspraeck onderstutten?
Och, och! wy gaen Mevrouw, ons aller noothulp, quijt.[1248]
O zware nederlaegh, na zulck een' zwaren strijt!

M a r i a :

Betrouwt op Godt, die kan uw schade licht vergoeden:
Die groote Koningk zal zijn kinders wel behoeden.
'k Beval u aen de kroon van Vranckrijck door mijn pen.[1252]
Indien ick het gemoedt van Koningk Henrick ken,
Hy zal om mijnent wil u alle gunst betoonen,
Met zoo veel gunstigen als aen de Seine woonen;[1255]
Daer ick, zoo veel mijn woort by mijnen Heer vermoght,[1256]
Een ieder heb verplicht, en aen mijn trouw verknocht.[1257]
Genoeght u met het geen ick ieder heb besproken:[1258]
Het heeft my niet aen wil, maer aen de maght ontbroken.
De tijdt verloopt: men wacht ons komste daer beneên;
Dies knielt, en onderstut mijn uiterste gebeên.[1261]
Myn Hartekenner, die daer boven
  Uw' stoel met Cherubijnen schraeght,[1263]
  En aller sceptren scepter draeght,
Daer d'Engelen u eeuwigh loven,
  En Eendraght en Rechtvaerdigheit
En liefde en Trouw met blyschap kroonen,
Op nimmer wanckelende troonen;
  Aenbiddelijcke Majesteit,
Ontfarm u mijner: sla uw oogen,
  Uw alziende oogen, uit gena
  Op my, uw dienstmaeght, die nu ga
Veroordeelt, zonder mededoogen,
  Gelijck een Offerhande, daer

1241 *honck:* tehuis, waar ik van mijn smart bekomen kan.
1244 *Iet:* iets; *een hantvol tijt:* een korte spanne tijds.
1246 *schutten:* af te weren.
1248 *gaen quijt:* vgl. vs. 1209; *noothulp:* helpster in de nood.
1252 Ik gaf u een schriftelike aanbeveling voor de Franse koning (Hendrik III).
1255 *gunstigen:* mij gunstig gezinden.
1256 *Daer:* waar; *mijnen Heer:* mijn jonge gemaal Frans II.
1257 *heb verplicht:* aan mij heb verbonden.
1258 *Genoeght:* vergenoegt; *besproken:* toegedacht.
1261 *uiterste:* laatste.
1263 *stoel:* troon.

Ick, na veel smaets, mijn bloet ten leste
En al mijn aders geef ten beste,[1276]
Ter eere van het Roomsche altaer,
En uwen grooten naem ter eere.
Ontfarm u myner, die mijn Rijck[1279]
En staf en purper acht als slijck,[1280]
En voor uw kroon mijn kroon verneêre.
Versterckme tegens dezen slagh,
Den slagh, die lijf en ziel zal scheiden:
Dat my uw Engelen geleiden,
Daer ick uw' naem betuigen magh:[1285]
Gelijck ick, vroom en zonder smette,
Betuighde uw Waerheit in den nacht
Der ketteryen, schoon haer maght[1288]
My hierom uit den erftroon zette.
Alwetende, aldoorstralend Licht,
Ghy kent al wie van 't licht verbastert,[1291]
Verblint door staetzucht, brult en lastert,[1292]
En mijn onnozel bloet betight.
Indien ick uwen naem belye,
En eere Vader, Zoon en Geest;
Is immermeer my waert geweest[1296]
De Naem van J E S U S en M A R Y E ;
Zoo reken niemants ziel tot schult[1298]
Haer onrechtvaerdigheit en boosheit.
Vergeef, vergeef het 's menschen broosheit:[1300]
Versterck mijn zwackheit met gedult:
En magh ick mijnen wensch verwerven,
De Godsdienst leve door mijn sterven.[1303]

R e y :

Zy kloppen voor de deur: een voorbo van de doot.
Waer bergen wy Mevrouw, in 't nijpen van den noot?
Men komt ons onzen troost en toeverlaet ontrucken.
Wat raet? wat gaet ons aen? Mevrouw zal moeten bucken.[1307]
Marie, bidt voor ons: Marie, bergh Mevrouw.[1308]
Och! berght de Koningin: waer blijven wy van rouw![1309]

1276 *geef ten beste:* opoffer.
1279 *die* heeft betrekking op *my*, te ontlenen aan het voorafgaande *myner*.
1280 *staf:* scepter.
1285 *betuigen* (ook in vs. 1287): belijden (*Ned. Wdb.* II, 2258); vgl. vs. 1294.
1288 *haer* heeft betrekking op *ketteryen:* het ketterse Engelse hof.
1291 *'t licht:* de waarheid; *verbastert van* (vgl. het vroegere *veraert van*)*:* vervreemd van.
1292 *staetzucht:* heerszucht.
1296 *waert:* dierbaar.
1298 *reken.... tot schult:* reken aan als schuld.
1300 *'s menschen broosheit:* de mens, die immers zwak is.
1303 *Godsdienst:* het Katholicisme.
1307 *wat gaet ons aen:* wat zal ons overkomen.
1308 *bergh:* red.
1309 *rouw:* smart.

M a r i a :

Mijn dochters, zijt getroost: ghy kunt met al dit kermen[1310]
En jammeren ons niet beschutten, noch beschermen:
De tranen baten niet, en zijn een kranck geweer.[1312]
Vergeefs omhelst ghy ons: uw armen zijn te teêr,
De vyanden te sterck, en zonder mededoogen.
Genoeght u aen Godts wil: hy roept my uit den hoogen:[1315]
My dunckt ick hoor zijn stem. Nu sus, mijn kinders, sus:[1316]
Ontfangt den lesten groet, Maries lesten kus.
Mijn kinders, matight u: ghy zult in droefheit sticken:
't Is wijsheit zich naer tijts gelegenheit te schicken,[1319]
Te kunnen sterven, als men immers sterven moet.[1320]
Volhardt in 't out geloof, het welck ick met mijn bloet
Bezegel, en zoo wijdt gehoorzaemt d'overheden.[1322]
Schept moedt: gedenckt mijn ziel voor Godt in uw gebeden.

DE GRAVEN. MARIA. MELVIN.

D e G r a v e n :

Mevrouw, op hope dat ghy heden zijt bereit
Den last der Koninginne, u gistren aengezeit,
Te volgen, komen wy ('t behage u) dien vertoogen.[1326]
Daer ziet ghy d'eige hant, bezegelt voor uw oogen.
Ontschuldigh ons: het is de wil der Majesteit.[1328]
De hemel, zoo het schijnt, heeft u dit opgeleit.

M a r i a :

Ick heb my onder Godt en zijnen wil gegeven,[1330]
En vindt meer zoetigheits in sterven dan in leven.
Ick ben gereet de doot, oock zonder ongedult,[1332]
t'Ontmoeten op het spoor, daer ghy my leiden zult.

M e l v i n :

Bedruckte Koningin, ô steun der vrome zielen,[1334]
Ghy ziet op 't uiterst hier onwaerdigh voor u knielen
Een' dienaer, wien het druckt u heden in dien schijn[1336]
t'Aenschouwen, en verplicht door uw gena te zijn
De tijding van uw eindt naer Edenburgh te brengen.

1310 *zijt getroost:* schik u in uw lot.
1312 *een kranck geweer:* een zwak wapen, een onvoldoende redmiddel.
1315 *Genoeght u aen:* schik u naar.
1316 *sus* (interjektie): wees stil.
1319 *naer tijts gelegenheit:* naar de omstandigheden.
1320 *immers:* in elk geval.
1322 *zoo wijdt:* zo ver (als ge kunt)?
1326 *vertoogen:* vertonen.
1328 *Ontschuldigh:* verontschuldig.
1330 *my gegeven:* mij begeven, mij gevoegd.
1332 *zonder ongedult:* berustend (*ongedult* heeft hier de oudere betekenis: het zich niet kunnen schikken in zijn ongeluk (*Ned. Wdb.* X, 1588).
1334 *Bedruckte:* in verdrukking levende, bedroefde (sterker dan in hedendaagse taal).
1336 *schijn:* toestand.

Helaes, wat moeten wy, nu Godt dit lijdt, gehengen![1339]
Hoe durven wy, helaes! bewust van uwen noot,
Ververschen by den zoon zijn moeders droeve doot.[1341]

M a r i a :

Mijn waerde Melvin, ô mijn willige en getrouwe,
Wat weent ghy te vergeefs, en mat u af van rouwe?
't Is ydel dat ghy om Marie tranen schreit:
Ghy zult haer heden zien van alle zwaericheit
En jammeren geslaeckt, van hartewee ontslagen.[1346]
'k Bezweer u heen te gaen, mijn' zoon de tijding dragen,
Hoe ick stantvastigh leefde, en sterve wel gerust
In 't Katholijck Geloof, van geen verraet bewust.
'k Vermaen hem, over wien my 't hart zoo heeft gehangen,
Het zelve Roomsch Geloof, van hant tot hant ontfangen,[1351]
Uit zijner vadren mont, t'omhelzen, voor te staen,
En in gerechtigheit en pais den onderdaen
Te stieren, zonder zich in 't minst te stellen tegen[1354]
Elizabeth, waer op hem d'allerhooghste zegen'.
Ick heb ons errefrecht bewaert in zijnen glans,[1356]
En trouw aen 't Schotsche Rijck, getrouw volhart by 't Fransch.[1357]
O Godt! vergeef het hun, die my het licht misgonnen,
En hijgen naer mijn bloet, als 't hart naer versche bronnen.[1359]
Mijn Hartekenner, die de zon der waerheit zijt,
En ziet my door en door, en meet een ieders tijt,
Ghy weet het, kan het niet by al mijn daden blijcken,[1362]
Hoe zeer ick d'eendraght zocht der beide Koningkrijcken;
Hoe garen ick het vier van tweedraght zagh gedooft,
En 't lichaem van dit lant verknocht aen 't eenigh hooft.[1365]
Mijn moedt loopt over: kan ick, zonder traen te laten,[1366]
Verkroppen al 't verdriet, by d'oprechtste onderzaten[1367]
Voor Godts altaer en eere en Kristus zaeck geleên,
En mijn onnozelheit, door rampen afgestreên.[1369]

M e l v i n :

Doorluchtighste Princes, hy haele uw' geest in vrede,
Die alle harten kent. Ick wil uw afscheitrede

1339 *gehengen:* dulden (synoniem van *lijden*).
1341 *Ververschen:* vernieuwen, nl. de smart over haar dood. De bedoeling zal zijn, dat zij voor hem eigenlik reeds gestorven was.
1346 *geslaeckt:* verlost.
1351 *Het zelve:* dat zelfde.
1354 *stieren:* besturen.
1356 *bewaert:* gehandhaafd.
1357 *by 't Fransch:* aan het Franse hof, tijdens haar eerste huwelik.
1359 *hart:* hert; *versche bronnen:* frisse wateren (zinspeling op het bekende psalmvers).
1362 *kan het:* al kan het; *by:* door.
1365 *'t lichaem van dit lant:* het gehele land.
1366 *moedt:* gemoed.
1367 *by:* door; *oprechtste:* accent op de eerste lettergreep.
1369 *En mijn onnozelheit:* en voor mijn onschuld; *afgestreên:* afgemat, uitgeput ten gevolge van de strijd.

En uiterste oorlof trouw verhalen uwen zoon.[1372]
De hemel roept uw ziel tot een volmaeckter kroon
Dan deze, kort van duur, en zorgelijckst te heffen,[1374]
Daer 's weerelts buien eerst gekroonde hoofden treffen.
Ick kus eerbiedighlijck (als 't wezen moet) dees hant,[1376]
Den scepter toegewijt, en neem door zulck een pant
Van onverdiende gunst verlof, ter droevige ure,[1378]
En wensch, dat d'allersterckste uw gangen stercke en sture.

M a r i a :

Ghy Heeren, magh het zijn, bezorght dat mijnen stoet[1380]
En arrem hofgezin niet anders werde ontmoet[1381]
Dan eerlijck en beleeft; en zy, voor veel verdrieten,[1382]
Geproeft in mijnen dienst, de slechte vrucht genieten,[1383]
Uit Stuarts armoe noch hun nootdruft toegeleit.[1384]
Vergunt my, daer ick sterf, hun tegenwoordigheit,[1385]
En mijnen Biechtvaer mede, om my ten steun te strecken.
Verguntze, na mijn doot, in vryheit te vertrecken,
Ter plaetse, daer de noot hen voere, op Godts geley.[1388]

D e G r a v e n :

Men staet u 't eerste toe: maer 't leste moght geschrey
En kermen en misbaer en bygeloof verwecken.
Onnutte sleep kan slechts d'ellende langer recken,[1391]
Ontstichten al de zael, en stooren het Gerecht.

M a r i a :

Ontzeit men ons, helaes! een be zoo kleen en slecht?[1393]
Dat zou Elizabeth de Zuster niet ontzeggen.
Wat hoeft men veel bewijs, om dit te wederleggen?
Dees droeve Joffers, dit rampzaligh hofgezin
Verzoecken slechts verlof van hare Koningin
Te nemen: oock vereischt de staet en eer der vrouwen
Dat kamenieren noch haer vrouw gezelschap houwen.
'k Verbinde my, beloof en stel my in voor haer,[1400]
Dat geen van allen u zal stooren door misbaer[1401]
In 't uiterste. Ick bezweer u by dien eeuwigh levenden,[1402]

1372 *oorlof:* afscheid.
1374 *zorgelijckst te heffen:* slechts met zorgen te dragen.
1376 *als 't wezen moet:* gelijk het mij past.
1378 *verlof:* evenals *oorlof:* (vgl. vs. 1397) afscheid.
1380 *bezorght:* draagt zorg; *mijnen stoet:* mijn gevolg; door Vondel blijkbaar als Datief *by* een onpers. ww: opgevat. Inderdaad is het onderwerp bij *werde ontmoet:* moge worden bejegend.
1381 *hofgezin:* personeel van het hof.
1382 *eerlijck en beleeft:* met eer en vriendelikheid.
1383 *Geproeft:* ondervonden; *slechte:* sobere.
1384 *hun nootdruft toegeleit:* geschonken om hen in hun armoedig bestaan te steunen.
1385 *daer:* waar.
1388 *op Godts geley:* onder Gods hoede.
1391 *sleep:* gevolg van dienaren.
1393 *Ontzeit:* weigert (vgl. vs. 1403, 1408); *slecht:* eenvoudig.
1400 *stel my in:* stel mij borg.
1401 *misbaer:* rouwklachten.
1402 *In 't uiterste:* bij mijn sterven.

Ontzeght toch nu de nicht van Henderick den Zevenden,[1403]
Elizabeths verwante en maeghschap voor altoos,
Een boedelhoudtster van gansch Vranckrijck en Valois,[1405]
En dit gezalfde hooft der Schotten niet een bede,
Een nootbe, van geen Turck, noch Tarter, woest van zede,[1407]
Oit Kristensch mensche ontzeit: of gelt hier stam noch bloet;
Zoo laet de tederheit van 't vrouwelijck gemoedt,[1409]
Van een verweze weeuw zoo veel by u vermogen:[1410]
Geen steenrots is zoo hardt, of wort noch wel bewogen.

De Graven:
Mevrouw, verkies dan zelf hier zes of zeven uit.
Belieft het u, wy gaen u voor op dit besluit.[1413]

REY VAN STAETJOFFEREN.

Zangk:
Ontfangt dees bron der marteladren,[1414]
  Ghy Engelen, nu treet
  Haer tegen: zy vergeet[1416]
  Haer volck en vaders huis,
  Gesproten uit Ferguis,[1418]
Dien ouden stam, en hondert vadren;
Al Koningen, van Godt geschapen
  Ten scepter, ingewijt[1421]
  In 't aenzicht van den Nijt;[1422]
  Gezalft van eeuw tot eeuw.
  O roode Koningsleeuw
In 't gouden velt van 't Schotsche wapen,[1424-25]
Hoe durvenze uw Leeuwin benaeuwen!
  Hoe ziet men haer zoo tam
  Verandren in een lam,
  Sneeuwit van vacht en vlock,
  Verscheuren door den wrock
Der Luipaerdinne, scherp van klaeuwen!

1403 *de nicht:* vgl. *Inhout,* r. 2.
1405 *boedelhoudtster:* langst levende echtgenoot (die in 't bezit van de boedel blijft). (*Ned. Wdb.* III, 63). Zo noemt Maria zich als weduwe van Frans II.
1407 *nootbe:* bede in de uiterste nood; *van:* door.
1409 *tederheit:* zwakheid.
1410 *verweze:* veroordeelde.
1413 *op dit besluit:* na deze beslissing begeleiden wij u naar de terechtstelling.
1414 *dees bron der marteladren:* het vloeiende bloed van deze martelaresse(?) (*Ned. Wdb.* IX, 276). De uitdrukking is vreemd en gezocht; wellicht onder invloed van het woord *bronader* (*Ned. Wdb.* III, 1524), dat ook wel op personen toegepast is.
1416 *tegen:* tegemoet.
1418 *Ferguis:* volgens de legende was Fergus, in de vierde eeuw, de eerste koning van Schotland.
1421 *ingewijt:* gekroond.
1422 Terwijl de Nijd (vergeefs) toezag.
1424-25 In verband met dit Schotse wapen wordt Maria Stuart een *Leeuwin* genoemd (vs. 1426), evenals Elisabeth, naar het Engelse wapen (drie gouden luipaarden op een rood veld), vergeleken wordt met een *Luipaerdinne* (vs. 1431).

T e g e n z a n g k :

Men kon den gront der Ketterdommen[1432]
Niet leggen dan verwoet
In dier tieras van 't bloet[1434]
En vleesch der S T U A R D I N ,
Die Fenixkoningin,[1436]
In top van glori opgeklommen;
Gesteigert na twee duizent jaren[1438]
Door d'ongesteurde ry
Van d'opperheerschappy,[1439-40]
Wiens ongedwongen staf[1441]
Noit Cezars schatting gaf,
En eeuwigh flickerde op de baren.[1442-43]
Waer toe vervallen de geslachten,
Die d'eerste van Euroop[1445]
Hun hoofden in den Doop
Begaven onder dit,[1447]
Dat Kristus plaets bezit,
En Rome gout en wieroock braghten![1449]

T o e z a n g k :

Wat baet het dat Palladius,[1450]
Van Celestijn gezonden,
Pelagiaensche voncken blusch',[1452]
En zalve Kristus wonden?
Indien, na duizent jaren rust,
Dit uitgepuurt gebroetsel[1455]
Een pest van boosheit langs dees kust,
Een Hydra helpe aen voetsel,[1457]
Dat S T U A R T , twintigh jaer bemuurt,
Te deerlijck met den hals bezuurt.[1459]
Dit treurspel aen te zien moght geen van ons gebeuren:[1460]
Ten minste laet ons gaen het warme lijck betreuren,

1432 *den gront der Ketterdommen:* de grondslag van het Protestantisme in Engeland.
1434 *dier tieras:* kostbaar cement (nu samengetrokken tot *tras*).
1436 *Fenixkoningin:* als de wondervogel Fenix verrezen.
1438 *Gesteigert:* omhoog geklommen.
1439-40 Door de onafgebroken reeks van Schotse vorsten.
1441 *ongedwongen staf:* nooit bedwongen scepter.
1442-43 Dezelfde gedachte als in de vorige *Rei*, vs. 1171-75.
1445 *d'eerste:* als eerste, het eerst.
1447 *dit* moet het antecedent zijn van het volgende vers, en dus betekenen: dit gezag, nl. van het Pauselike Rome.
1449 *gout en wieroock:* als weleer de Drie Koningen uit het Oosten.
1450 Palladius, een diaken, in 430 door Paus Celestinus naar Schotland gezonden om het Pelagianisme te bestrijden.
1452 *voncken:* de door deze ketterij gestichte brand, die Christus verwondde.
1455 *Dit uitgepuurt gebroetsel:* vgl. vs. 1162: *uitgepuurde rotten*.
1457 *Hydra:* het monster van de burgeroorlog.
1459 *Te deerlijck:* zeer jammerlik; *bezuurt:* moet bekopen.
1460 *treurspel:* droevige gebeurtenis.

Het vyfde bedryf

BURGON. BIECHTVADER

B u r g o n :
O Vader, neem gedult: waer toe vergeefs geschreit?
Marie, nu ontlast van 't pack der sterflijckheit,[vs. 1463]
Is t'effens met een' sprongk twee kerckers hier ontsprongen,[1464]
En leeft by Godt, om hoogh, om laegh, op alle tongen.[1465]

B i e c h t v a d e r :
Ick voel in 't harte een' strijt van vrolijckheit en druck,[1466]
Gemengelt onder een. Verhael my stuck voor stuck
Dien uitgangh, aengezien de wreetheit, zoo verbolgen
En bits, verboodt haer jongste en bloedigh padt te volgen,[1469]
Toen zy, gelijck een lam, van noit verzade Wraeck[1470]
Ter vleeschbanck wert geleit, om Godts gerechte zaeck.[1471]

B u r g o n :
Na datze eens afscheit had van 't hofgezin genomen,[1472]
En reede stont om braef in 't martelperck te komen,[1473]
Zoo traden d'Edelen en bey de Graven voor,
De Burghgraef desgelijcks: zy wert op 't leste spoor[1475]
Gevolght van luttel stoets, ten hooghste zes of zeven,[1476]
Getuigen van haer doot en afgepijnight leven.
Heer Melvin droegh heur na het slepende gewaet.
Zoo quamze, in zulck een' schijn, als 't licht, dat onder gaet,[1479]
Niet zonder gout en glans, waer voor de nevels breken,[1480]
Vol majesteits, gerust ter dootzale ingestreken,[1481]
Verwondert en bedroeft om zulck een' avontstont
Der schoonheit, die de wreetste en wiltste tijgers wont.[1482-83]
Het zwart fluweele kleet bedeckt de kuische leden,
Een doeck 't gezalfde hooft, van waer een doeck beneden
Ja tot op d'aerde toe heel statigh nederhangt.

vs. 1463 *'t pack der sterflijckheit:* de last van haar sterfelik lichaam.
1464 *t'effens:* tegelijk; *een:* een zelfde.
1465 *om laegh, op alle tongen:* hier op aarde in de herinnering van alle onderdanen.
1466 *druck:* smart.
1469 *bits:* boosaardig.
1470 *van:* door.
1471 *vleeschbanck:* slachtbank.
1472 *eens:* nu.
1473 *reede:* gereed; *braef:* vastberaden; *martelperck:* de plaats van haar martelaarschap.
1475 *op 't leste spoor:* bij haar laatste gang.
1476 *van luttel stoets:* door een klein gevolg.
1479 *schijn:* toestand.
1480 *Niet zonder* (versterkend): in volle goudglans.
1481 *ingestreken:* binnentreden.
1482-83 *Verwondert en bedroeft* hangen af van *dootzale* (1481) en hebben dus betrekking op de aanwezigen; *avontstont der schoonheit:* ondergaande, ten dode gedoemde schoonheid; *wont:* zou kunnen wonden, treffen.

Zy draeght den Bruidegom, naer wien de ziel verlangt,
Van gout om haren hals, zoo schoon van Godt geschapen.[1488]

1488 *van:* door.

Zy draeght den Bruidegom, aen 't heiligh Kruis ontslapen,
En onze Lieve Vrouws getyboeck in de hant.
Men ziet aen haren riem, van gout en diamant,
Den Roozenhoet gehecht, tot een gebedeteken,[1492]
Van hare zachte hant gesleten en gestreken.[1493]
Dus volght Marie vast den Heilant op Kalvaer,[1494]
En torst met hem zijn kruis, heur opgeleit zoo zwaer.
Zoo drijft de bleecke maen den nacht voor, zonder hoornen:[1496]
Zoo bloeit de leli blanckst in distelen en doornen.
Zy trouwde in andren schijn den scepter te Parijs;[1498]
Nu traptze op d'aertsche kroon, om die van 't Paradijs.[1499]

B i e c h t v a d e r :

Hoe klopt mijn hart! ick ben om 't uiterste verlegen.[1500]
Getrouwe Kristheldin, dat u de hemel zegen.

B u r g o n :

Aen 't hoogh eindt van de zael, rontom in rouw gekleet
En laken, stont alree het moortschavot gereet,
Twee voeten hoogh, en juist in 't vierkant zes paer voeten,
Bespreit met zwart: het schrickt d'onnoosle te gemoeten.[1505]
Men ziet 'er eenen stoel, een kussen en een' block;
Het outer van den haet en onverzoenbren wrock,
Gewapent met de bijl, om Koningklijcke struicken[1508]
Te vellen, zooze niet naer Puriteinscheit ruicken.[1509]
Zy nadert onbeschroomt dit naere treurtooneel,[1510]
Van waerze steigren zal in 't hemelsch lustprieel;[1511]
Gelijck een nachtegael, die in de kou besloten.[1512]
Zoo menigh jaer geen lucht noch vrijdom heeft genoten,
En haeckende vergeefs naer zon en ademtoght,
Nu eerst een open ziet, en vint het geen hy zocht.[1515]
Hier komtze, en tart de doot en nijt, die leelijck grimmen.
Zy maent Paulet, dat hy voor 't lest haer helpe klimmen,
En opgeklommen, zet bedaert en even koel,
Niet zonder Majesteit, zich neder in den stoel,
En hoort aendachtiger dan oit, als onverwezen,[1520]
Beal den wreeden last der bloetvriendinne lezen.[1521]

1492 *Roozenhoet:* rozenkrans.
1493 *gesleten en gestreken* (proteron hysteron): als bewijs van haar ijverig gebed.
1494 *vast:* reeds; *Kalvaer:* de Kruisberg.
1496 *drijft voor:* drijft voor zich uit; *zonder hoornen:* zonder de uiteinden van de maansikkel, dus de volle, blanke maan.
1498 *schijn:* toestand, omstandigheden.
1499 *traptze op:* vertreedt ze, minacht ze.
1500 *om 't uiterste verlegen:* verlang naar de beschrijving van haar laatste ogenblikken.
1505 *gemoeten:* ontmoeten, in aanraking te komen met de onschuldige.
1508 *struicken:* afstammelingen.
1509 *ruicken naer:* in de reuk staan van.
1510 *naere:* sombere, angstwekkende.
1511 *steigren:* opstijgen; *lustprieel:* lusthof, paradijs.
1512 *kou:* kooi.
1515 *een open:* een opening.
1520 *als onverwezen:* alsof er niet gevonnist was.
1521 *Beal:* Robert Beale, door de rechtbank gezonden. *Beal* moet tweelettergrepig gelezen worden.

De Joden leerden zoo zich spieglen aen 't gedult[1522]
Van Kristus, stil en stom verwezen, zonder schult;
Geprickelt met een kroon van stekelige doornen,
Omringt van menigh stier, gedreight van ossehoornen,[1525]
O Engelander! preeckt ghy den gekruisten Godt,
En steeckt ghy met uw tong een' Engel naer den strot?[1527]
Vaer voort met Henricks bloet en Stuarts te verneêren:
Zy zal van dezen troon beginnen te regeeren,
In 't zaligh Engelsch Rijck, daar haet noch oproer woont,[1530]
En d'onderdruckte deught met eere wort gekroont,

B i e c h t v a d e r :
Och, of ick in dien staet heur hart verquicken konde![1532]

B u r g o n :
Haer oogen weidden vast door al de zael, in 't ronde,[1533]
Begeerigh, in 't gezicht van allerhande liên,
Vergiffenis by Godt, op haer geboge knien,
Te vorderen van u, gelijckze u had geschreven;[1536]
Dan och! zy zocht vergeefs: en Kristus wil 't vergeven
De boosheit, die te helsch u uit de bloetzael hielt,[1538]
En naer heur maght de ziel en t'effens 't lijf vernielt.
Een kamenier met kracht door 't volck gedrongen, binnen
Het perck, stack op en kreet, als ging 't haer aen de zinnen,[1541]
Dat zy Mevrouw, helaes! op dien benaeuden dagh,[1542]
In 't midden tusschen twee schavottrauwanten zagh.[1543]
De Koningin vernamze in 't midden van de koppen,[1544]
En wees vast, het was tijt om op den mont te kloppen,[1545]
Te zwijgen, naar den eisch des tijts haer opgeleit,
Ten waerze derven wou haer tegenwoordigheit.

B i e c h t v a d e r :
Ick luister en verlang wat Fletcher wilde prevelen.[1548]

B u r g o n :
Die Deken teegh terstont aen 't ratelen en revelen,
En scheen met errenst noch verlegen om de ziel;[1550]

1522 *gedult:* lijdzaamheid.
1525 *stier* en *ossehoornen:* bijbels getinte beeldspraak, symbolies voor de wrede vijanden die hem omringden.
1527 *met uw tong:* door uw gerechtelike uitspraak, uw doodvonnis.
1530 *In 't zaligh Engelsch Rijck:* het engelen-rijk (met de bij Vondel gewone woordspeling).
1532 *staet:* toestand.
1533 *vast:* voortdurend.
1536 *vorderen:* vragen.
1538 *De boosheit* (Dat.).
1541 *stack op:* verhief haar stem, begon plotseling te schreien, als werd ze krankzinnig.
1542 *benaeuden:* angstwekkende.
1543 *schavottrauwanten:* beulen.
1544 *vernamze:* merkte haar op.
1545 *vast:* voortdurend; *op den mond te kloppen:* zich in te houden, stil te zijn.
1548 *Fletcher:* de deken van Petersborough; zie vs. 853 en 1567; *prevelen:* minachtend bedoeld, evenals *ratelen* en *revelen* (dwaze praat uitslaan) en vs. 1549.
1550 *verlegen om:* bekommerd met.

Doch zy verstiet dien troost des huichelaers, en viel

Hem t' elckens in zijn woort, dat hy met schrift verbloemde,[1552]
Naer 's afgronts stijl, die valsch op zijnen Bybel roemde.[1553]
Die rechte schijndeught dorst wel eischen, dat Mevrouw[1554]
Haer jongste zegel noch aen 't bloetrecht steken zou,[1555]
Op dat hy, die het lijf slechts ophoudt by verdraeien,[1556]
Zijn glossen op dien teckst ten preeckstoel uit moght kraeien,[1557]
En azen Petersburgh, zoo zuiver, zoo gezont,[1558]
Gelijck hy 't had herkaeuwt uit Stuarts eigen mont.[1559]
Zy zeit: men magh dien troost, een' kranken troost, wel derven.[1560]
Ick leefde Katholijck, en ben getroost te sterven[1561]
In 't Katholijck geloof: zoo wert ick opgevoet:
Zoo offre ick 't Roomsche altaer mijn kroonen en mijn bloet.
De Graven bieden haer te stutten met gebeden.[1564]
Zy dancktze voor die gunst: maer in gebedt te treden
Met Onroomsch yveraer, versmaetze met bescheit.[1566]
De Kentenaer beschimpt, als bygeloovigheit,[1567]
Het Kruisbeelt in haer hant, den afgodt, die hem smarte,
En wenscht haer Kristus zelf te dragen in het harte.
Zy antwoort: het betaemt den Kristen 't liefste pant[1570]
Te dragen in het harte, en t'effens in de hant,
Om d'oogen door het beelt te slaen met vast betrouwen[1572]
Op 't afgebeelde heil, by d'Engelen t'aenschouwen.[1573]

B i e c h t v a d e r :
Stantvastige, sta vast, ghelijck een kerckpilaer.

B u r g o n :
Zoo keertze 't aengezicht naer d'opgetoge schaer,[1575]
Driehondert vyanden, verlegen met heur lijden.[1576]
Dit schouwspel, zeitze, is nieuw, in deze ondanckbre tijden,

1552 *in zijn woort:* in de rede; *met schrift verbloemde:* die hij met bijbelteksten opsierde.
1553 *Naer 's afgronts stijl:* op de manier van de hel, d.i. van het verderfelike Protestantisme; *valsch:* ten onrechte.
1554 *schijndeught:* synoniem van *huichelaer* (1551).
1555 Kort voor haar sterven het goed recht van het doodvonnis nog zou erkennen, d.w.z. haar schuld zou belijden.
1556 *het lijf ophoudt by:* zich in het leven houdt, zijn brood verdient door.
1557 *Zijn glossen op dien teckst:* zijn kommentaar bij die afgeperste schuldbelijdenis van de preekstoel zou verkondigen (*uitkraeien* is weer minachtend bedoeld).
1558 *azen:* voeden, d.w.z. dat verhaal voorzetten aan; *zuiver* (weer met woordspeling): op Puriteinse wijze.
1559 *had herkaeuwt:* had vernomen en weer oververteld.
1560 *een' krancken troost:* een zwakke troost. Spottende woordspeling met de Protestantse kranckentroost, die de stervenden voorgelezen werd (vgl. Deel 3, 339).
1561 *ben getroost:* berust er in.
1564 *bieden:* bieden aan.
1566 *bescheit:* juist inzicht.
1567 *De Kentenaer:* Fletcher (vgl. vs. 853).
1570 *pant:* kostbaar bezit.
1572 *door:* door middel van.
1573 *'t afgebeelde heil:* Christus zelf, de Heilant, door het crucifix afgebeeld; *by:* door.
1575 *opgetoge:* in gespannen aandacht toeziende.
1576 *verlegen met:* ontdaan over (vgl. vs. 1550).

Te zien op een schavot een vrye Koningin
Haer Koningklijck cieraet, voor zulck een hofgezin,
Voor scherreprechter, en gemeente, nederleggen;

Doch Godes wil geschiede, oock zonder tegenzeggen.
Hy blijf mijn tuige: ick zweer u voor zijn aengezicht,
Dat ick mijn leven noit het leven van mijn nicht[1583]
Noch heuren staet belaeghde, of boosheit hebb' bedreven,
Die waerdigh zy om dus onwaerdighlijck te sneven;[1585]
Ten waer men 't oudt Geloof my opleide, als een vleck;[1586]
Waer voor ick gaerne sterf, en offre dezen neck
En lesten druppel bloets. Mijn eenigh welbehagen
Omhelst in 't beelt mijn' Heer, mijn' Godt, aen 't kruis geslagen:[1588-89]
Hy sterck' mijn hoop: ick hoop door deze korte doot,
Bezuurt te zijner eere, in dien gerusten schoot[1591]
Der endtlooze eeuwigheit onsterfelijck te leven,
By zoo veele Engelen en zielen, als 'er zweven,
En wachten om mijn bloet, het welck mijn vlecken spoel',[1594]
Gelijck een offerhant, te brengen voor Godts stoel.

B i e c h t v a d e r :
Ick zie hoe d'Engelen haer plaets om hoogh bereien.

B u r g o n :
Men zagh hier op terstont zeshondert oogen schreien,
En onder al dien hoop, die Stuart vloeckt, en haet,
Is naulijcks een zoo boos, die niet zijn tranen laet.
Nu knielenze, en men stort gebeên van wederzijden.
Zy, met de haren, leest ons Lieve Vrouws getijden
Godtvruchtigh in Latijn, roept Godt en Kristus aen,
Zijn Moeder, d'Engelen, en al die om hem staen,
Gezalight en gereet de ziele te bejegenen.[1604]
Zy bidt dat Godt de Kerck, haer Rijck en Zoon wil zegenen,
De Seine, en oock den Teems, ja zelf de Koningin[1606]
Elizabeth, haer bloet, en errefvyandin.[1607]
Zy bidt voor schijngerecht, en scherreprechter mede,[1608]
En wenscht haer vyanden en vloecken rust en vrede.[1609]
Aldus beveeltze Gode, en Kristus haren geest,[1610]
Herkust het Kruisbeelt vast, om hem, die 't hart geneest,[1611]
En spreekt: O J E S U S , wil u mijner toch ontfarmen:
En even eens ghelijck ghy hingt met opene armen
Aen 't bloedigh Kruis gehecht, zoo neem my, nu ick ga

1583 *mijn leven:* gedurende mijn leven.
1585 *waerdigh zy:* zou verdienen; *sneven:* vallen, sterven op 't schavot.
1586 *opleide:* ten laste legde; *vleck:* smet, iets misdadigs.
1588-89 *Mijn eenigh welbehagen omhelst* enz.: de bedoeling is: mijn enig welbehagen bestaat daarin, dat ik in dit crucifix mijn Heer mag omhelzen.
1591 *Bezuurt:* smartelik ondergaan; *gerusten:* veilige.
1594 *vlecken:* zonden.
1604 *bejegenen:* tegemoet te treden.
1606 *zelf:* zelfs.
1607 *bloet:* bloedverwante.
1608 *schijngerecht:* de rechtbank, die het recht verkracht had.
1609 *vloecken:* misdadigers, degenen die haar misdaan hadden.
1610 *beveeltze:* vertrouwt ze toe.
1611 *vast:* voortdurend, herhaaldelik.

Ten offer, in den schoot en arm van uw gena.

B i e c h t v a d e r :
Gekruiste, eilaes! verhoor haer zuchten, en gebeden.

B u r g o n :
Hier op begintze zich voor 't allerlest t' ontkleeden.
De scherreprechter knielt, en bidt vergiffenis,
Hem gaerne toegestaen, die al te vaerdigh is[1619]
Om heiloos met zijn hant haer feestgewaet t'ontwijden;[1620]
Een snootheit, die te snoot, haer geensins staet te lijden.[1621]
z'Ontzeit dien snooden dienst uit edelmoedigheit.[1622]
De Joffers helpen dan vol drucks de Majesteit,
En Eruit, gereet om Godt in 't zaligh licht te kussen.
Zy kustze, en kruistze in 't einde, en zeit, om haer te sussen:[1625]
Misgun mijn ziel geen rust van al 't geleên verdriet.
Zy zegent blijdelijck haer dienaers, en gebiet
En wijst de schreiende te scheiden, te vertrecken,
Die met 't gewijde doeck haer vrolijcke oogen decken,[1629]
Ja zonder datze in 't minst, voor 't grimmen van de doot,
Haer levendige verf in 't aenschijn eens verschoot.[1631]
Zoo knieltze voor het block, en roept uit deze ellende:
O Heer! ick hoopte op u: bezwijck my niet in 't ende:[1633]
Ontfang, ontfang mijn' geest. Zoo buightze haren hals,
Noch trotser dan een zwaen, na zoo veel ongevals,
Op 't Puriteinsch altaer. Hoe kan het Godt verdragen!
Zoo scheit de moortbijl hooft en lichaem met drie slagen.
Elizabeth, nu drinck uit deze oprechte borst[1638]
Mariaes bloet, en lesch dien ongeleschten dorst.

B i e c h t v a d e r :
Dat Godt haer vyandin dit tot geen bloetschult reken.
Triomfe: lof zy Godt, zy heeft den palm gestreken.[1641]
Ick kniel uit danckbaerheit: zy heeft dien strijt volstreên.
M A R I E , eilaes gedenck uw dienaers hier beneên.

B u r g o n :
De scherreprechter grijpt het hooft op by de vlechten,
Dat hooft, door geen berouw aen 't levend lijf te hechten,

1619 *vaerdigh is:* gereed staat.
1620 *heiloos:* heilloos, smadelik.
1621 *snootheit:* schande, vernedering; *die haer geensins staet te lijden:* die zij volstrekt niet wil dulden.
1622 *Ontzeit:* weigert, slaat af; *edelmoedigheit:* fierheid.
1625 *kruistze:* zegent ze met het kruisteken.
1629 Die haar blinddoeken; de doek is als gewijd door de aanraking van de heilige.
1631 *Haer verf verschoot:* verbleekte; *levendige verf:* gewone gelaatskleur.
1633 *bezwijck:* begeef, verlaat.
1638 *oprechte:* rechtschapen, vrome.
1641 *den palm gestreken:* de palm der overwinning behaald.

Dat bloedigh hooft der ree gekroonde Kristheldin,[1646]
En roepende overluit: Godt hoede ons Koningin;
Wordt vrolijck toegejuicht van Graef en Deken t'zamen:[1648]
Zoo moetenze vergaen. De Kentenaer spreeckt: Amen;[1649]
Terwijl een jeder weent van rouw en hartewee,
Dat scherper dan de bijl zoo menigh hart doorsnee.
Noch speelt en leeft de ziel in bey de diamanten
Der oogen met haer vier, en blinckt aen alle kanten.[1652-53]
Het laeuwe en roockend bloet in zilvre beckens stremt.[1654]
Ick weet naeu wat ick zegh, zoo wort mijn hart beklemt.

B i e c h t v a d e r :

Dit Martelbloet roept wraeck, en houdt niet op van tergen.[1656]
Dat zich Herodias uit schaemte ga verbergen,[1657]
Versteken in het hof: zy heeft dien wrock gebluscht,
Al veinstze zich bedroeft, gesteurt en onbewust.[1659]
Zy koelde haren moedt: maer 's overledens assen[1660]
En geest zal haer op 't bed des midnachts noch verrassen;[1661]
Des middaghs aen den disch vervolgen, dootsch en bleeck;
Verandren haer bancket en wijn in gal en eeck;[1663]
Den slaep en zachte rust in gruwelijcke spoocken.[1664]
Het knagend hart wil haer ten brein, ten kop uitroocken,[1665]
Bezwalcken al het hair met bang en bloedigh zweet.[1666]
Zy zal by naere nacht verbaest, met kreet op kreet[1667]
Verschricken hofgezin en hof en kamenieren,
En, als een Razerny, door zael en kamer zwieren;[1669]
Tot dat haer struick verdorre, en elck Maries zoon,[1670]
Geheel Britanje door, geluck wensche op den troon.

B u r g o n :

Wat zien wy? och! het lijck, door d'opene gordijnen,

1646 *ree:* reeds.
1648 *van:* door.
1649 *moeten:* mogen.
1652-53 *de diamanten der oogen:* de glanzende ogen.
1654 *roockend:* dampend.
1656 *tergen:* prikkelen (tot wraak).
1657 *Herodias:* Elisabeth wordt hier Herodias genoemd, omdat deze - evenals zij - het afgeslagen hoofd (van Johannes de Doper) verlangde te zien.
1659 *gesteurt:* ontdaan; *onbewust:* onbekend (met de gang van het proces) en dus onschuldig.
1660 *assen:* meerv. van asch, voor het oog gelijk gespeld met het rijmwoord: verrassen; *'s overledens:* eigenaardig, als genitief bij een vr. woord (evenzo in vs. 1835).
1661 *geest:* schim, geestverschijning; *des midnachts:* te middernacht.
1663 *haer bancket:* haar lekkerste spijzen (oorspr. feestmaal; dan het daar genuttigde, in 't biezonder bij het nagerecht); *eeck:* edik, azijn.
1664 *spoocken:* droombeelden.
1665 *wil:* zal; *uitroocken:* uitdampen. Het hart zal zich in damp oplossen, de hersens benevelen en dan uit het hoofd ontwijken.
1666 *Bezwalcken:* bezoedelen; *bang zweet:* angstzweet.
1667 *naere:* angstwekkend; *verbaest:* verbijsterd.
1669 *Razerny:* Furie.
1670 *haer struick verdorre:* haar Stamhuis (met haar) uitsterft.

En Joffers daer rontom, die by de lijcktorts quijnen,[1672-73]

1672-73 Deze verzen wijzen op een vertoning evenals vroeger in de *Elektra* - waarvoor gordijnen op de achtergrond van het toneel geopend werden (zie vs. 1823). Het is hier evenwel geen zogenaamde ‘stomme’ vertoning, want de Rey, die het lijk omringt, heft de volgende jammerklachten aan.

REY VAN STAETJOFFEREN. BIECHTVADER.

R e y :
Ontfang ons klaghte en lijckgebeden,
O Roomsche Roos, noch versch gesneden
Van uwen steel; hoe knap[1676]
Verliest ghy geur en sap!
Hoe ras verwelcken en verslenssen[1678]
Uw bladers! Sterfelijcke menschen,
Het schoonste, dat ghy ziet,
Wat is het schoonste? niet.[1681]
Een oogenblick, een blick gaet strijcken[1682]
Met d'eere en 't licht der Koningkrijcken.
Een buy ontkleet die bloem
Van al haer pracht en roem.
Een nevel, och! voor ons te duister,
Berooft die zon van al haer' luister,
Benijt ons droef gezicht
Dat hartverquickend licht.
Die flonckrende oogen zijn geloken,
't Aenminnige gezicht gebroken,
Die scherpe stralen stomp,[1692]
Het lichaem slechts een romp;
Dat lichaem, 't welck Valois verwarmde,
Dat den Dolfijn Francois omarmde[1695]
Met zulck een' gloet en zwier,
Is kout, en zonder vier.
Zoo veele op een gehoopte gaven
Zijn t'effens onder 't kleet begraven.[1699]
Schenkaedien van Natuur,[1700]
Wat zijt ghy kort van duur!
Het purper ziet zijn' glans versterven:
Hier moet de kroon haer' luister derven.
O gaven van 't geluck,[1704]
Hoe smelt ghy wech in druck!
't Is al vergeefs wat wy vermanen,[1706]
Vergeefs gestort een' dauw van tranen;
De lentetijt komt weêr,
Dees telge nimmermeer.

1676 *knap:* snel.
1678 *verslenssen:* verleppen.
1681 *niet:* niets.
1682 *gaet strijcken:* gaat heen.
1692 *scherpe stralen:* doordringende blikken, hier met pijlen (*stralen*) vergeleken.
1695 *Dolfijn:* Dauphin, kroonprins.
1699 *t'effens:* tegelijk.
1700 *Schenkaedien* (drielettergrepig): met oudere spelling, maar waarschijnlik reeds met de klank van het Franse -age.
1704 *'t geluck:* het lot.
1706 *vermanen:* smeken.

B i e c h t v a d e r :

Gedult, ô klaghtgenoten![1710]
De kleenen en de grooten
  Zijn onderworpen 't lot
  Der sterflijckheit, van Godt[1713]
Hun opgeleit op d'aerde;
Toen d'eerste misdaet baerde[1715]
  De bleeke en bange doot,
  Daer Eve, uw moeder, vloodt
(Van d'oude slang bedrogen)
Voor d'aldoordringende oogen.
  Of treurt ghy om de wijs
  Van sterven? Dees heeft prijs
En eer by Godt hier boven;
Daer d'Engelen haer loven,
  Die by M A R I E zit,
  In 't onbesmette wit,
Gekroont met martelstralen;
Daer hemelsche koralen
  Verheffen Stuarts deught,
  In 't licht van 's hemels vreught,
Door dicke droeve dampen[1730]
Van tranen bloet en rampen,
  Gestegen by Sint Jan,[1732]
  Den ongeveinsden man,
Wiens heiligh hooft verzade
De dertele ongenade[1735]
  Der booze Tirannin,[1736]
  Die, als een looze spin,
Hem ving in 's kerckers netten,
Om namaels haer bancketten[1739]
  Te kroonen met dien kop,
  Gestooft in 't bloedigh sop
Van zijn godtvruchtige aderen.
De Martelaers vergaderen,
  Na veel verstroitheits, daer,
  By deze ontelbre schaer:
Triomfe volght het lijden

1710 *Gedult:* weest lijdzaam.
1713 *van:* door (evenzo in 1718).
1715 *d'eerste misdaet:* de zondeval in het Paradijs.
1730 *droeve:* sombere.
1732 *Sint Jan:* Johannes de Doper. In de hemel zetelen Maria (vs. 1724) en Sint Jan het hoogst. Zij liggen rechts en links van de Godheid geknield.
1735 *dertele ongenade:* ongenadige loszinnigheid.
1736 *Tirannin:* Herodias (vgl. vs. 1657).
1739 *bancketten:* feestmaal.

Van hun, die W E T T I G H strijden.[1747]
Men wisselt wijsselijck
Het aertsche om 't eeuwigh Rijck.

R e y :

Geluckigh zijnze, die de schatten
Des rijcken hemels hier omvatten
Met d'overleên, die trots,[1752]
Gelijck een vaste rots,
Van 't Puriteinsche schuim bedolven,
Ontzagh noch storm noch watergolven[1755]
Van Babels razerny,[1756]
En dolle kettery,
Uit Wyklefs helsche borst ontsprongen;[1758]
Ontzagh geen zee vol lastertongen
En adderen vergift,
Gezogen uit de Schrift;
Maer stack het hooft uit gloende baren
Van kercken en verwoeste altaren,
Beschimpt door 't nieuw geloof,
Verhit op outheits roof.[1765]
V O L S T A N D I G E , verhoor ons smeken.[1766]
Vertroost uw weezen, die noch steken
In dezen paddepoel,[1768]
En offer voor Godts stoel
Ons tranen, die uw lijck besprengen,[1770]
Waer onder wy het zuchten mengen
In ons benaude lucht.
Het schreien, het gezucht
Verlicht het knijpen van de smerte.
Het schreien zet den druck van 't harte:
Het doet Maryen wel,[1776]
Daer zy Emanuël[1777]
Met tranen op zijn graf beschreien,
Met liefdetekenen geleien,
Als wy, een klein getal,[1780]

1747 *Wettigh:* voor hun geloof.
1752 *Met d'overleên:* in gezelschap van de gestorven Maria Stuart.
1755 *Ontzagh:* vreesde.
1756 *Babel* als symbool van het ongeloof, de ketterij. In vs. 1825 wordt het omgekeerd door de tegenpartij gebruikt!
1758 *Wyklefs helsche borst:* Wycliff of Wiclef (1330-84), hoogleraar te Oxford, Engels kerkhervormer, vertaalde de Latijnse bijbel in het Engels. Door het concilie van Constanz werd hij als ketter veroordeeld, en daarop verbrand.
1765 *Verhit op outheits roof:* belust op de buit bij kerkplundering (vergelijk vs. 1763); *outheit:* het oude geloof.
1766 *Volstandige:* die volhard heeft in het geloof.
1768 *paddepoel:* het aardse tranendal.
1770 *besprengen:* besprenkelen.
1776 *Maryen:* de drie Maria's, die op Paasmorgen naar Christus' graf togen: Maria Salome, Maria Jacobi en Maria Magdalena.
1777 *Emanuël:* Christus, Gods zoon.
1780 *Als:* evenals.

Maries lijck. Waer zal
d'Onzatte Wraeck het rust vergunnen?[1782]
Wy doen, helaes! al wat wy kunnen.
Al wat ons overschiet
Zijn tranen, anders niet.

B i e c h t v a d e r :

Verbijt uw droefheit wat: ick zie de Graven komen,[1786]
En tronien, van schrick en boosheit ingenomen.[1787]
Zy sidderen uit angst, en schijnen onversaeght.
My dunckt ick voel wat worm hun boos geweten knaeght.

DE GRAVEN. BIECHTVADER.

D e G r a v e n :

Die last is uitgevoert, al 't Rijck aen ons verbonden.
Heer Talbot, voort te post, te paerde hene, om Londen,[1791]
Van hoope en vrees beknelt, te zeegnen met dees maer,[1792]
Waer op het heeft met smart gevlamt zoo menigh jaer.[1793]
Wat opspraeck hier op vall' by Koningen en Heeren,[1794]
Dat staet niet ons, die slechts bedienaers zijn, te keeren;[1795]
Maer zelf de Koningin, en 't gansche Parlement.[1796]
Oock is het hoogh verraet de weerelt door bekent.
Laet vry den Roomschen Draeck met zeven hoofden lastren,
En die, van Godt veraert, den puren teckst verbasteren;[1799]
Rechtschapen Engelsman weet beter, en beseft
Den noot en 't Rijcksgevaer, eer 't ongeval hem treft.
Hy weet hoe noode wy ons dierverplichte necken[1802]
Begaven onder 't juck van 't nootrecht te voltrecken.[1803]
Ja zelf tot belgens toe der wijste Majesteit,[1804]
Die met haer eige hant ons dit heeft opgeleit.
Hy ziet op perckement, getuigen, blijcken, zegels,[1806]
Op nootwet, erfgewoonte en welgegronde regels,
By oude ervarenheit beslepen, vast gestelt,[1808]
Tot nootweer tegens moort en lagen en gewelt,

1782 *Onzatte:* onverzadigbare.
1786 *Verbijt:* bedwing.
1787 *tronien:* gezichten (zonder de ongunstige kleur van het tegenwoordig taalgebruik); *van:* door; *ingenomen:* bezet, verwrongen.
1791 *Heer Talbot:* zoon van de graaf van Shrewsbury, die terstond na de onthoofding met een brief naar Londen gezonden werd; *voort:* dadelik.
1792 *te zeegnen met:* gelukkig te maken met.
1793 *gevlamt op:* vurig verlangd naar.
1794 *opspraeck:* kritiek, afkeuring.
1795 *bedienaers:* uitvoerders van de gegeven last.
1796 *zelf de Koningin:* de Koningin zelf.
1799 *van Godt veraert:* van God afvallig geworden; *den puren teckst:* de zuivere bijbeltekst, door Roomse uitlegging *verbasteren*.
1802 *dierverplichte:* met een dure eed verbonden.
1803 *nootrecht:* het strenge recht dat voltrokken moet worden (*Ned. Wdb.* IX, 2081).
1804 *Ja zelf tot belgens toe:* ja zelfs op gevaar af, hare M. te vertoornen.
1806 *blijcken:* bewijzen.
1808 *By oude ervarenheit beslepen:* door rijpe ervaring nauwkeurig geformuleerd.

En wat men wijders brouwe, om listigh in te sluipen,[1810]
Het Recht van Godts gemeente en staten t' onderkruipen.[1811]

1810 *wijders brouwe:* verder berame.
1811 *onderkruipen:* ontduiken.

Heer Amias, bezorgh dat al het overschot[1812]
Van toestel, bijl en block, en kussen en schavot,
Behangsels, beckens, bloet, en wat de scherreprechter
Van kleedren of cieraet genoten hebbe, of echter[1815]
Verwacht, gezuivert werde, en gansch tot asch verbrant,
Op dat afgodery en haet en misverstant[1817]
Geen stof tot kerckschandael of weerwraeck hier uit vissche;
En dit begraven blijf met haer gedachtenisse.
Hoe nu, wie breeckt ons 't hooft met huilen en gezucht?
Dit jancken is onnut, dit ydele gerucht:[1821]
Men staecke al dit gesteen: Mevrouw verlost van pijne
Is doof voor uw gekerm. Men schuive de gordijne,[1823]
En drijfze van het lijck. De ziel vooruitgetreên,
Bevint geen baet of troost by Babels lijckgebeên.[1825]

B i e c h t v a d e r :
Ghy Heeren, matight toch en toomt wat uwen toren:
Wy zijn in dat geloof gewonnen en geboren,
En droncken 't met de melk van moeders borsten in.
De Joffers, doot van rouw, om haere Koningin,
Ontlasten het gemoedt, en zijnze 't zielrecht schuldigh.[1830]

D e G r a v e n :
Zy heeft haer schult betaelt: wat raest ghy ongeduldigh
En steurt de rust van 't huis! dit kermen komt te spa.

B i e c h t v a d e r :
Ons bloode hoope drijft voortaen op die gena,[1833]
Dat ons 't gebalsemt lijf, wiens ziel met Gode ruste,[1834]
Naer 's overleêns verzoeck, magh vrijstaen van dees kuste[1835]
Te voeren in den schoot der moeder, of het graf,
Daer heur gemael Francois zijn kroonen met den staf
Zoo vroegh heeft afgeleit, en wacht zijn wedergade.
't Verzoeck is kleen: gedenckt of hy en zy 't u bade.[1839]

D e G r a v e n :
Wat grafstede, of wat graf, wat staetsi 't lijck verbeit,[1840]
Dat staet het minste aen ons, maer aen haer Majesteit,
En eischt beraet en tijdt: men magh u eer niet slaecken:[1842]

1812 *Amias:* Paulet; *bezorgh:* draag zorg.
1815 *genoten hebbe:* als aandeel gekregen heeft; *echter:* later.
1817 *misverstant:* onenigheid, twist.
1821 *jancken:* jammeren.
1823 *Men schuive de gordijne:* vgl. de aant. bij vs. 1672.
1825 *Babels:* vgl. de aant. bij vs. 1756.
1830 *'t zielrecht:* het recht op de gebeden der achterblijvenden, waar de afgestorvene aanspraak op heeft.
1833 *bloode:* schroomvallige; *drijft op die gena:* richt zich op (eig.: berust op).
1834 *ons* te verbinden met *magh vrijstaen; 't gebalsemt lijf* met *Te voeren*.
1835 *'s overleêns:* vgl. vs. 1660.
1839 *kleen:* gering, gemakkelik in te willigen; *gedenckt of:* neem het in overweging, alsof.
1840 *staetsi:* plechtige uitvaart.
1842 *u eer niet slaecken:* u niet eer vrij heen laten gaan.

Terwijle blijf de kist, van niemant te genaecken,
Besloten in de zael, bewaeckt met wacht en slot,
En wachte t'zijner tijt het hoffelijck gebodt:[1845]
Doch magh ons gissing nu een wijl voorhene draven;[1846]
Wy zien de doode haest te Petersburgh begraven[1847]
Met overdaet van pracht, by Koningin Katrijn,[1848]
En dezen sleep, in rouw en jammerlijcken schijn,[1849]
Haer volgen achteraen; daer drang van menschen leere,
Hoe licht het wanckel radt der hoven ommekeere.

B i e c h t v a d e r :
O zalige Katrijn! ô bloem van Arragon!
Die nu zoo lieflijck slaept, men zagh u, als een zon,
In tranen ondergaen, terwijl uw deughden bloncken;
En zal uw wederga, Marie, neergezoncken
Beneffens uwe kist, en onder eenen zerck,[1856]
Verzellen uw gebeente, in Godts ontwijde kerck;[1857]
Zoo troost malkandre noch. Hoe past ghy twee te gader,
In leven en in doot! De moeder en de Vader[1859]
Verdruckten u te hardt, ja buiten schijn van schult;[1860]
De dochter leerde dees de lessen van gedult:[1861]
Het strecke u beide om hoogh tot rijcker martelzegen;[1862]
Terwijl wy hier benaeut, gekerckert, en verlegen,[1863]
Ons spieglen aen uw kruis, der vromen eigen lot.[1864]
Zoo groeie en bloei de Kerck: zoo ga men recht naer Godt.

E I N D E .

1845 *het hoffelijck gebodt:* het bevel van het Hof.
1846 Maar als wij de tijd vooruit mogen lopen en raden wat er gebeuren zal.
1847 *haest:* weldra; *Petersburgh:* Peterborough.
1848 *by:* in de nabijheid van; *Koningin Katrijn:* Katharine van Arragon, de verstoten gemalin van Hendrik VIII.
1849 *sleep:* gevolg; *schijn:* toestand; *in rouw en jammerlijcken schijn:* met uiterlik rouwbetoon.
1856 *eenen:* eenzelfde.
1857 *ontwijde:* waaruit de katholieke eredienst verdreven was.
1859 *De moeder en de Vader:* namelik van Elisabeth: Anna Boleyn en Hendrik VIII.
1860 *u* (met accent): Katharina.
1861 *De dochter:* Elisabeth; *dees* (met accent): Maria Stuart, *gedult:* lijdzaamheid.
1862 *martelzegen:* zegen, de martelaren toebedeeld.
1863 *verlegen:* in ellende.
1864 *der vromen eigen lot:* het lot dat voorbestemd is voor de vromen, waaraan alle vromen zich hebben te onderwerpen.

*

Triomf van Maria Stuart.[aant.]

Zy spreeckt.

Ick roemde op geen doorluchte troonen,
Noch grijzen stam, noch schoone Jeught:[vs. 2]
Maer stelde mijn gewijde kroonen,
Uit liefde tot de hooghste Deught,
Godtvruchtigheit, in Godes handen,
Van wien ikze al te leen bezat,[6]
En hierom in benaeude banden[7]
Beooghde en koos een wisser schat.
Hoe schielijk vloeiden d'andre heenen!
Mijn Koninglijcke Bruydegoom
Gelijck een leli is verdweenen.
Toen most ick, tegens windt en stroom,
In mijn verwildert Eylant zwerven;
En zien onmenschelijcken haet
(Boosaerdich woedende in 't bederven[15]
Van Kristus Rijck, en mijnen staet)[16]
Naer mijn Godtvruchtich harte steecken,
Dat al t'oprecht, die valsche Nicht[18]
En Bastertbroêr zoo snoode treecken
Min toebetroude dan hun plicht,
En 't Vreêverbond, gesterckt met eeden:[19-21]
Maer helsche staetzucht stack den brant[22]
Des oorloghs aen in alle steden,
En joegh den zegen uit mijn lant.
In 't barnen van die moortkrackelen[25]
Verdubbelde ick mijn' eedlen moedt,

* TEKSTKRITIEK: In vs. 3 heeft de oude druk: *koonen* (aldus ook in de Unger-editie).
vs. 2 *grijzen stam:* een overoud stamhuis.
6 *al te leen bezat:* reeds (nog slechts) te leen had; in tegenstelling met de *wisser schat* (vs. 8).
7 *banden:* gevangenschap.
15 *bederven:* ten onder brengen.
16 *Kristus Rijck:* de Katholieke Kerk; *staet:* waardigheid als vorstin.
18 *oprecht:* rechtschapen, te argeloos.
19-21 *Bastertbroêr:* Murray; zulke schandelike streken niet verwacht had van hen, maar veeleer vertrouwen gesteld had op hun plichtsgevoel en hun plechtig bezworen belofte om de vrede te bewaren.
22 *staetzucht:* heerszucht.
25 *'t barnen:* het hevige woeden (eig. de brand); *moortkrackelen:* moorddadige burgeroorlog.

Op Godts geleyde, wiens bevelen[27]
Ick waerder schatte als staet en bloedt.[28]
Laet d'onbeschaemde lasterlogen
Uitbraecken haer vergift en gal;
Het schijnrecht vry zijn wet vertoogen,[31]
Vervloeckt gesmeet tot mijnen val;
Het is vergeefs mijn Faem te smooren,
Die op der wijzen tongen leeft,
En haere loftrompet laet hooren
Zoo verr' de zon haer loopbaen heeft.
Gelijck besnoeide looten bloejen;
Het graen versterft eer 't rijcker wast;[38]
De lelien in doornen groejen;
De palmen steigren tegens last;[40]
Zoo triomfeert de Deught na rampen,
Die hemelhoogh door druck gevoert,[42]
Haer glori ziet geveeght van dampen[43]
Des lastermondts, uit spijt gesnoert.[44]
Heldinnezielen voeght naer 't strijden[45]
Alleen dees uitgeleze kroon.
Hoe feller weên het hart doorsnijden,
Hoe grooter, hoe volmaeckter loon.
Wie zich getroost voor Godt te sterven,[49]
Zal 't eeuwig Rijck en leven erven.
P R U D E N T E R .

27 *Op:* vertrouwende op.
28 *staet en bloedt:* mijn positie en mijn leven.
31 *zijn wet vertoogen* (vertonen): zich beroepen op wettelike bepalingen.
38 *Het graen versterft:* de graankorrel moet sterven, eer hij rijke vrucht kan voortbrengen.
40 *steigren tegens last:* omhoog groeien, ook onder drukkende last (naar de Latijnse spreuk: palma sub pondere crescit).
42 *door druck:* door de smart heen.
43 *geveeght:* schoongeveegd, gezuiverd.
44 *uit spijt gesnoert:* het zwijgen opgelegd. De toevoeging *uit spijt*is mij in dit verband niet duidelik.
45 *naer:* na.
49 *zich getroost:* er in berust.

[Gedichten]

Uyt seker Stam-boeck.[aant. *]

De Kercke die gy blincken siet,
Van toets en marmer-steen en gout,[vs. 2]
Dat is de rechte Kercke niet,
O neen, Gods Kerck is steen noch hout:
Het is al vry een schooner werck,[5]
Dat niemandt met den vinger toont:
't Geloovig hart is Jesus Kerck,
Daer God door sijnen geest in woont.
I.V.V.

Uyt het Stam-boeck van Kristiaan Kas, Dienaer van sijn Excellentie De Groot.[aant. *]

Een *Kristenkas* bewaart ter noodt:[vs. 1]
Ons heylig land-juweel, *DE Groot:*[2]
Toen 't Vaderlandt hem viel te kleen.
O blindheyd! o verkeerde zeen![4]
I.V.V.
Waer leit een onderdrukte staat
Dat *Cassius* met *Brutus* gaet?[5-66]
I V S T E .

* Van (of vóór) 1647. Afgedrukt volgens de tekst van de eerste uitgave in *I.V. Vondels Poesy* 1647 II (beide delen), blz. 66.

vs. 2 *toets:* te verbinden met *steen:* harde, zwartachtige basaltsteen (waarop men goud en zilver toetst).

5 *al vry en schooner werck:* een zeer veel schoner kunstwerk.

* Van (of vóór) 1647. Afgedrukt volgens de tekst van de eerste uitgave in *I.V. Vondels Poesy* 1647 II (beide delen), blz. 66.

vs. 1 *Kristenkas:* dubbele woordspeling met de naam van De Groot's trouwe dienaar Kristiaan en *kas,* waarbij Vondel wel aan een relikwie-kas of schrijn gedacht zal hebben, waarin een heilig voorwerp bewaard werd; *ter noodt:* in de nood, in zijn ballingschap.

2 *land-juweel:* kostbaar bezit voor ons land.

4 *verkeerde:* verdorven.

5-6 Het eerste vers zal betekenen: Is er weer ergens een staat van een onderdrukker te verlossen, als eertijds te Rome, toen Cassius met Brutus samenzwoer tegen Caesar?

6 Want ook nu trekken Cassius (Kristiaan Kas) en Brutus (De Groot: wegens zijn welsprekendheid en staatmansgaven?) samen op.

Op Jacobus Arminius,
In sijn leven Professor der H. Godtheidt, tot Leiden.[aant. *]

Dits 't aensicht van *Armijn,* die 't zy hy schreef of sprak,
Het heiloos noodlot van *Kalvijn* gaf sulk een krak,[vs. 2]
Dat Lucifer noch beeft voor 't dondren van syn lessen:
En d'Afgront zwoegt en zweet om 't stoppen deser bressen.[4]
Stil kraam-vrou, sprak hy, stil, scheit vry gerust van hier:
God werpt geen zuigeling in 't eeuwig helsche vyer.[5-6]

Op Simon Episcopius,
In sijn leven Professor der Heyliger Godtheidt.[aant. *]

BISCHOPPELYCKE praal, en pronk van Godgeleertheyt,[vs. 1]
Die *Leyden* vryen woud' van twist en school-verkeertheyt:[2]
Gy wikt het al met reên, en sulck een leering wraect,[3]
Die God verschept, en tot den slimsten duyvel maect.[4]
V tong den laster-mond van *Bogerman* kon snoeren,[5]
Die 't Dorts besluyt met macht geweldig uit most voeren.[6]

* Van (of vóór) 1647. Afgedrukt volgens de tekst in *I.V. Vondels Poesy* 1647 II (beide delen), blz. 69.

vs. 2 *heiloos:* spelling voor heilloos: het leerstuk van de praedestinatie; *een krak:* wegens de vernietigende bestrijding.

4 *d'Afgront:* de Hel; *om 't stoppen deser bressen:* om de daardoor geslagen bres te stoppen.

5-6 Zinspeling op Vondel's *Decretum Horribile* (zie Deel 3, blz. 346).

* Van (of vóór) 1647. Afgedrukt volgens de tekst in *I.V. Vondels Poesy* 1647 II (beide delen), blz. 69. - Het gedicht, met ondertekening I.V. Vondel, is gegraveerd onder het (door Bary gesneden?) portret van Episcopius. Het opschrift luidt: ‘Mr. Simon Episcopius, Amsterd. gewesen profess. der H. Theol. tot Leyden Gestorven Anno 1643. Out 60 jaren’. Links onderaan: H. Focken Exc. (Vgl. *Unger: Bibl., nr. 753*).
I n ' t O p s c h r i f t : *Episcopius* (latinisering van Bisschop), geb. 1583 te Amsterdam, was een volgeling van Arminius, die hij te Leiden opvolgde. Na de veroordeling door de Dordtse synode, vertrok hij naar het buitenland. In 1626 keerde hij terug als Remonstrants predikant te Rotterdam; van 1634-43 was hij professor aan de Amsterdamse ‘Illustre Schoole’.

vs. 1 *Bischoppelycke*: woordspeling met zijn naam; *praal*: pronkstuk.

2 *vryen:* verlossen; *school-verkeertheyt:* valse academiese lering.

3 *wraect:* keurt af, verwerpt.

4 *verschept:* herschept, verandert; *slimste:* ergste. Opnieuw een zinspeling op de praedestinatie (vgl. *Decretum horribile*).

5 *Bogerman:* voorzitter van de Dordtse synode, die de Remonstranten veroordeelde.

6 *geweldig:* met gewelddadige middelen.

Op een Medaillie *Van* Kornelis Tacitus.[aant. *]

Het Roomsche raadhuys stont op diamante stijlen,[vs. 1]
Toen 't over-oudt gezag van bondelen en bijlen[2]
Kornelis Tacitus, eerbiediglijck bescheen;
Daar, met den Tabbert aen, hy na den Raad quam treên.[4]
Geen koper beelt hem uit soo levende als syn bladen,[5]
En werelt-wys gestarnt van spreuken rijck geladen,[6]
En regelen van staat: welsprekentheyt, gepropt[7]
Met wijsheyt, heerelijk, en bondig, en beknopt.[8]
I.V.V.

Op D.P. Pers.[aant. *]

Gy burgers en vremden.
Dit's *Perssius* van Embden.
Syn beelt na *Febus* zwijmt;[vs. 3]
't Zy dat hy dicht of rijmt.
Die sijn boecken, en prenten
Op 't dierste weet te venten.[6]

* Van (of vóór) 1647. Afgedrukt volgens de tekst in *I.V. Vondels Poesy* 1647 II (beide delen), blz. 70. Van dit gedicht bestaat een onecht handschrift met de - nergens elders voorkomende - ondertekening *I. Vondel* (zie *Oud-Holland* II, 1884, blz. 308).
I n 't o p s c h r i f t : *C. Tacitus* (± 54-112 n. Chr.) is de bekende geschiedschrijver.

vs. 1 *Het Roomsche raadhuys:* de Romeinse staat; *stont op diamante stijlen:* op onverbrekelike zuilen, d.i. was stevig gevestigd.
2 *bondelen en bijlen:* de roedenbundel met de daarin gebonden bijl, het kenteken van de lictoren. die het eregeleide vormden van de hoge Romeinse magistraten.
4 *met den Tabbert aen:* de toga was de gewone dracht der vrije Romeinen. Hier is waarschijnlik de toga met purperen streep bedoeld, die de hogere magistraatspersonen droegen.
5 *koper* is in de uitgave van 1650 veranderd in zilver; *syn bladen:* zijn geschiedverhaal.
6 *En:* later veranderd in Met; *gestarnt van spreuken:* schitterende wijze uitspraken.
7 *regelen van staat:* staatmanswijsheid; *gepropt:* overvol.
8 *bondig:* met bindende kracht, overtuigend.

* Van (of vóór) 1647. Afgedrukt volgens de tekst in *I.V. Vondels Poesy* 1647 II (beide delen), blz. 70. - Uit vs. 3 en uit het opschrift ‘Op d'afbeelding van D.P. Pers’ in *Poëzy* 1682 II, blz. 577 blijkt dat dat gedicht oorspronkelik een bijschrift was bij zijn portret.

vs. 3 *na Febus zwijmt:* gelijkt op Apollo.
6 Die goed geld weet te maken voor enz. (zo duur mogelik weet te verkopen).

Op D.P. Pers. [II]aant.*

Vernuftig volck, die steets bepropt uw ruime winkels,vs. 1
En kleed in 't parkament, de beenen noch de schinkels,
Maer 't breyn der geener die met letters zyn gedoopt.3
Komt en siet *Persius* uw glori, hoog gezeten,4
Die, midden in het choor der Hollandtsche Poëten
Met 't drucken van sijn rijm, veel geldt te zamen hoopt.6
I.v.V.

Uyt Hugo de Groot, *Aen* Thuanus.aant. aant.*

Vertaalt door I.v. Vondelen.

Door-lees met yver reys op reys het heylig boeck,
Dat klaar is voor een vroom en oprecht ondersoeck;
Zie naerstig van onse eeuw te rug, na d'oude jaren,
Toen d'eerste Godsdienst slecht en recht en onervarenvs. 4
Noch geene konst verstreckte: Toen's oorlogs onbescheyt5
En Helsche staat-sucht noch met geen Godvruchtigheyt6
Verbloemt wiert: Toen Godts wet tot betring kort begrepen,7
Alleen niet was bekent den Leeraar scherp geslepen,8
Maar self 't gemeene volck: toen 't vinnig School-krakeel9
Geen zaat tot scheuring zaayde om nodeloos verscheel;
Maar elck om strydt beminde, en met een geest gedreven,11
De waarheyt staande hielt, oock met gevaar van 't leven,

* Van (of vóór) 1647. Afgedrukt volgens de tekst in *I. Vondels Poesy* 1647 II B, blz. 174. Zie voor de datering de Aant. achter in dit deel.
Pers is de uitgever-boekverkoper, tevens dichter, bij wie Vondel tussen 1613 en 1622 zijn werken liet verschijnen.

vs. 1 *Vernuftig* (verstandig) *volck:* de boekverkopers; *bepropt:* geheel vult.
3 *'t breyn:* de produkten van hun vernuft, de boeken; *die met letters zyn gedoopt:* schertsend voor: die van hun geboorte af met letters omgegaan hebben.
4 *Persius:* latinisering van Pers; maar tegelijk woordspeling met de naam van de Latijnse dichter A. Persius Flaccus; *uw glori:* de roem van de boekverkopers.
6 *veel geldt te zamen hoopt:* een ruime winst maakt.

* Van (of vóór) 1647. Afgedrukt volgens de tekst in *I.V. Vondels Poesy* 1647 II (beide delen), blz. 74. Hugo de Groot's gedicht *Silva. Ad Franciscum Augustum Thuanum, Jac. Augusti F.* verscheen te Parijs in 1621, 1622, 1634 en 1643 (Catal. Grotius-tentoonst. te 's-Gravenhage 1925, nr. 738-40a) en is opgenomen in alle uitgaven van Grotius' *Poemata*. In *Poëzy* 1650 luidt het opschrift: 'Uit Grotius Latijn vertaelt. Voor Joan Victoryn, Rechtgeleerde. Aen Thuanus'. Deze Thuanus (1607-42), of du Thou, was al jong een groot geleerde, die te Parijs een eervolle betrekking bekleedde, maar in 1642, wegens de samenzwering van Cinq Mars, onthoofd werd.

vs. 4 *slecht en recht:* eenvoudig.
5 *geene konst verstreckte:* geen theol. geleerdheid was; *'s oorlogs onbescheyt:* de dwaasheit van de oorlog.
6 *staat-sucht:* heers-zucht.
7 *tot betring kort begrepen:* kortweg opgevat werd als middel tot verbetering.
8 *Alleen niet:* niet alleen; *scherp geslepen:* met scherpzinnig verstand.
9 *self:* zelfs; *'t gemeene volck:* de gewone burger; *School-krackeel:* twisten over de leer.
11 *een:* eenzelfde.

En niemant socht uyt haat te storten yemants bloet.
I.v.V.

Uyt Klaudiaan.[aant.*]

Noyt zwichte Rome in tegenspoet:
Om geen quetsuur bezweeck haar moedt:
Wat ramp haar *Trebia* en *Kannas* had beschooren
Noch stak zy 't hooft om hoog, en gaf het niet verlooren.

Uyt Juvenalis.[aant.*]

Het vollek, vol bekommeringen,
Begeert slechs tweederhande dingen,
Dats broot, tot voedzel van het lijf,
En schouspel, tot sijn tijdt-verdrijf.[vs. 3-4]

Uyt Lucanus.[aant.*]

De Vryheit en haar zonne-schijn,
Week over Tigris, en den Rijn:
En zy, (die wy soo dickwijls zochten,
En met den hals en 't leven kochten,
Gelijck een schat voor Duitsch en Scyth)[vs. 5]
Schelt Rome nu voor eeuwich quijt.[6]
En een weinig daar na.
Van zoo veel volken, als de dach
Door Koningen regeeren zach,
Zijn wy de leste, die voortaan
Zich schaamen, onder hen te staan.

* Van (of vóór) 1647. Afgedrukt volgens de tekst in *I.V. Vondels Poesy* 1647 II (beide delen) blz. 82.
Klaudiaan: Claudianus, de laatste der 'klassiek'-Romeinse dichters (± 380 n. Chr.), bezong in lof- en heldendichten de krijgsdaden van zijn begunstigers Stilicho en Honorius. Deze verzen zijn vertaald uit *De secundo consulatu Stilichonis,* vs. 944-45.

* Van (of vóór) 1647. Afgedrukt volgens de tekst in I. *V. Vondels Poesy* 1647 II (beide delen), blz. 82. Vertaald uit *Sat.* X, 80.
Juvenalis: Romeins hekeldichter (± 60-140 na Chr.), geselde het zedenbederf van zijn eeuw.

vs. 3-4 *broot en schouspel* (panem et circenses), waarmee de machthebbers het volk tevreden trachtten te houden.

* Van (of vóór) 1647. Afgedrukt volgens de tekst in *I.V. Vondels Poesy* 1647 II (beide delen), blz. 82. Vertaald uit *Pharsalia* VII, 433-35: zie de Latijnse verzen in de Aantekeningen (achterin dit deel).
Lucanus (39-65 na Chr.) bezong in zijn *Pharsalia* de burgeroorlog tussen Caesar en Pompejus.

vs. 5 *Duitsch:* Germaan.

6 *Schelt Rome quijt:* wil van Rome niets meer weten.
De laatste vier verzen vindt men *Pharsalia* VII, vs. 444-45.

Op een Roomsche Lampe uyt Martiaal.[aant. *]

Hoewel ick al de Gastery en 't maal[vs. 1]
Verlichte door myn lemmet en sijn straal,[2]
Noch ben ick niet in desen duystren damp[3]
Dan slechs een licht, en rokerige Lamp.

Uyt Martiaal, *Op een mier in een Amber-steen geslooten*.[aant. *]

De drop des Brand-steens vangt, terwijl die nederdruipt,[vs. 1]
De Mier, dat kleene dier, dat in de schaduw kruipt:
Zoo wortse door 't verlies des levens waart en rijck;
Die levend wert veracht, is nu een dierbaar lijck.[4]

Op het Dolhuis t'Amsterdam.[aant. *]

Treê sacht, en gaat gerust verby,
Hier word getoomt de Rasery.[vs. 2]
I.v.V.

* Van (of vóór) 1647. Afgedrukt volgens de tekst in *I.V. Vondels Poesy* 1647 II (beide delen), blz. 83. Vertaald uit *Epigr.* XIV, 6: 'Inlustrem cum tota meis convivia flammis | totque geram myxas, una lucerna vocor'. - *Martialis:* Romeins puntdichter (± 40-101 of 102 na Chr.).
vs. 1 *Gastery:* gastmaal.
2 *lemmet:* pit.
3 *niet:* niets.
* Van (of vóór 1647). Afgedrukt volgens de tekst in *I.V. Vondels Poesy* 1647 II, blz. 83. Vertaald uit *Epigr.* VI, 15.
vs. 1 *De drop des Brand-steens:* de druppel hars, die later zal verharden tot barnsteen.
4 *dierbaar:* kostbaar, waardevol.
* Van 1647. Afgedrukt volgens de tekst in *I.V. Vondels Poesy* 1647 II (beide delen), blz. 128.
vs. 2 *Rasery* (in alle latere uitgaven *Raserny*)*:* krankzinnigheid. In 1650 geeft Vondel een gewijzigde tekst: en wandel onbeschroomt. Hier wort de Razerny getoomt.

Gesang van d'Egyptische Goden, Apis en Isis, In 't Treurspel van Josef in Egypten.[aant.*]

Wijse: *Object dont les charmes si doux.*

Och *Apis, Apis*, och wat haet
Brocht u soo jammerlijck om 't leven;
Wat wraak, wat schrickelijk verraet
Heeft u het punt in 't hart gedreven:[vs. 4]
Ja 't hart uyt uwen boesem noch,
Al lillende gesneên,
En 't lijf gehackt soo kleen,
Och, och, och, och, och, och!
Och *Isis, Isis,* treur niet meer,[9]
Mijn suster laet het kermen varen,
U hert is veel te weeck en teer,
Ey wilt dees yd'le tranen sparen,
Om hem, die garen d'Aerde derft
Voor soo een Heemels lot;
Ay treurt niet om een God.
Geluckig die soo sterft.
Och *Apis, Apis*, och soo lang
De Son haer gang gaet uit den oosten,
Sal ick vervarschen 't lijck-gesang,[19]
Noch God, noch mensch kan mijn vertroosten.[20]
Helaas wat schrickelijck bedroch
Begon die vuyle moordt:
Had yemand u gehoort,
Och, och, och, och, och, och!

* Van (of vóór) 1647. Afgedrukt volgens de tekst in *I.V. Vondels Poesy* 1647 II B, blz. 166. Dit gezang is blijkbaar gedicht om ingelast te worden bij de vertoning van *Joseph in Egypten,* waarschijnlik in het eerste bedrijf vóór vs. 471-vlg., waar de Pharao Josef opwekt om de lijkstatie van de Apis te gaan bijwonen.

vs. 4 *het punt:* het zwaard.

9 *Isis:* Egyptiese godheid, gemalin van Osiris, de godin der aarde.

19 *vervarschen:* vernieuwen, herhalen.

20 *mijn:* deze vorm voor *my* gebruikt Vondel in deze tijd niet meer. Als die inderdaad tot de tekst behoort, zou dit ons aan het auteurschap van Vondel kunnen doen twijfelen.

Blaauwe scheentje.[aant.*]

Blauwtje zouw een meysje drucken:[vs. 1]
Maar de kunst en wouw niet lucken:
Blauwtje kreeg een blauwe scheen,
En hy liep al hinckend' heen.
Blauwtje, met jouw blauwe scheentje,
Lieve treurt doch niet om eentje.
Hebje een blauwe kous van doen?
'k Hebber noch van goet fatzoen.

* Van (of vóór) 1647. Afgedrukt volgens de tekst in *I.V. Vondels Poesy* 1647 II B, blz. 167.

vs. 1 *Blauwtje:* een lid van de beroemde uitgeversfamilie Blaau (vgl. Dl. 3, blz. 416 en 423); *drucken:* omhelzen; woordsp. met zijn beroep.

Op de zeven Keurvorsten, de doodt, en eenige hondert doots-hoofden, konstich van een Bayersche Non, op een karsse-steentje gesneden.

aant. *

Tot Amsterdam ten huyse van Ian Pietersz. van den Eeckhoudt.

Hier siet sich d'arent blindt, hoe kon[vs. 1]
De Bayersche gewijde Non,
Haer groot vernuft zoo rijck ontvouwen,
En soo godvruchtich in het kleen
Begrijp van desen Kriecke-steen,[4-5]
Ons leeren alles te mistrouwen,
Om 't welck de kloot der mane draeyt,[7]
Terwijl de klooster-konst besaeyt
Het velt des steens met beckeneelen,[9]
Met uur-glas, doots-hooft, bleecke doot[10]
En 't Seven, Keurtal, uyt wiens schoot[11]
De duytschen zien hun Keysers teelen.[12]
Hoe staet der Vorsten glori af,[13]
Na dien de heerschappy op 't Graf,[14]
En Kerck-hof bouwt haer hooge troonen,
De doot beschimpt hier onvervaert,
Rijcx-appel, Myter, Scepter, Swaert,
En armelijne voer en kroonen.[18]
O Karsse-steentje kleen en kloeck,[19]
Gy leert my meer dan meenich boeck.

* Van 1647. Afgedrukt volgens de tekst van *I.V. Vondels Poesy* 1647 II, blz. 175. - I n ' t o p s c h r i f t : *karsse-steentje:* kerssepit, evenals *kriecke-steen* in vs. 5.

vs. 1 Zelfs een scherpe arendsblik zou verblind worden.

4-5 *het kleen begrijp:* de kleine omvang.

7 Al het aardse.

9 *Het velt des steens:* de oppervlakte van de pit; *beckeneelen:* schedels, doodshoofden.

10 *uur-glas:* zandloper, als symbool van de heensnellende tijd, van vergankelikheid.

11 *wiens:* welks.

12 *duytschen:* Duitsers; *teelen:* voortbrengen, kiezen.

13 *staet af:* moet onderdoen (oorspr. achteruit gaan staan; *Ned. Wdb.* I, 1515).

14 *Na dien:* nu; *de heerschappy:* de vorstelike macht.

18 *armelijne voer:* hermelijnen voering (van de koningsmantel).

19 *kloeck:* verstandig, wijs.

De getemde Mars.[aant.]

Aen onze Vredevaders Vaders des Vaderlants
De Heeren Bvrgemeesters van Amsterdam.

t'Amsterdam,
By Abraham de Wees, Boeckverkooper op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament, in 't Vredejaer
MDC XLVIII.

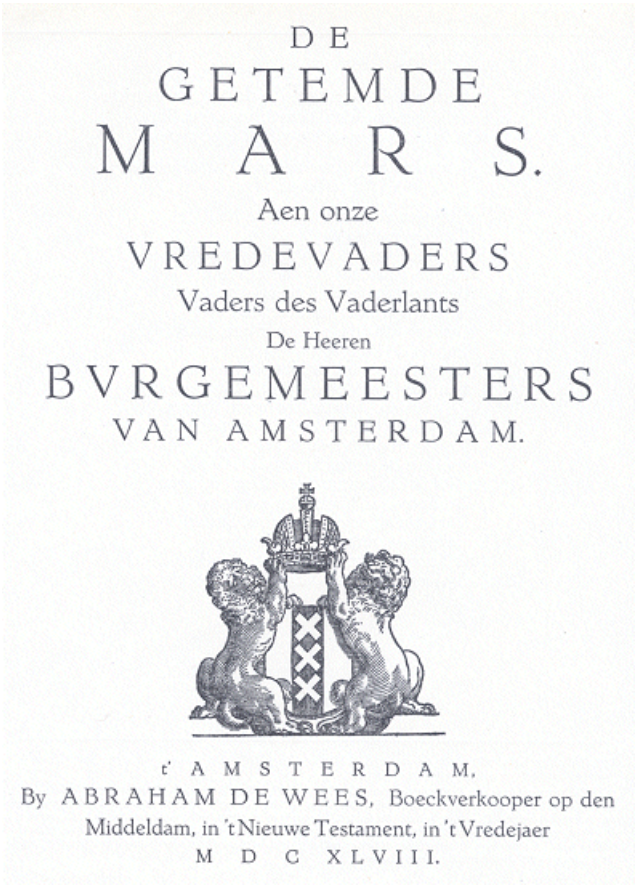
DE
GETEMDE
MARS.
Aen onze
VREDEVADERS
Vaders des Vaderlants
De Heeren
BVRGEMEESTERS
VAN AMSTERDAM.

t' AMSTERDAM,
By ABRAHAM DE WEES, Boeckverkooper op den
Middeldam, in 't Nieuwe Testament, in 't Vredejaer
M D C XLVIII.

Aen onze Vredevaders Vaders des Vaderlandts De Heeren Burgemeesters van Amsterdam.[aant. *]

Nu berst een bron von blyschap uit onze aders,
Op 't klincken van de zilvre Vretrompet,
Daer ghy een wyze op 's weerelts Vrede zet,[vs. 3]
O Amsterdamsche oprechte V R E D E V A D E R S .
Uw wijsheit holp d'Oranje snoeren vlechten,[5]
En banden, daer 't Gewelt aen leit getemt,[6]
De barsse Krijgh, zoo lang van rust vervremt,[7]
En op wiens hart geen vredewensch kon hechten.
Europe, ja al d'aertkloot met vier deelen[9]
Des aertkloots, rolt u juichende te moet,
Naer dien ghy stopt de Wel van 't burgerbloet,[11]
En d'eerste smoort dees Hydra van krackeelen.[12]
Nu kroonen u de Burgers in uw veste,
Dewijl ghy gaerne uw eigen nut vergeet,
En hangt uw zorgh en arrebeit en zweet[15]
Aen 't Vaderlant, en algemeene beste.
Ay hanthaef zoo het wit der oorelogen,[17]
Den V R Y D O M , uw bevochten errefgoet,
Dat ieder duicke in schaduw van dien Hoedt.[19]
Zoo bloeie uw stadt in eendraght, en vermogen.[20]

* Van 1647. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio, bij Abraham de Wees te Amsterdam, 1648 (*Unger: Bibliographie, nr. 441*).

vs. 3 *een wyze op 's weerelts Vrede zet:* een lied aanheft ter ere van de vrede.
5 *holp:* hielp.
6 *'t Gewelt:* het oorlogsgeweld.
7 *vervremt van:* ontwend aan.
9 *vier deelen:* Australië werd in Vondel's tijd nog niet als werelddeel beschouwd.
11 *Naer dien:* aangezien.
12 *d'eerste:* Latinisme = als de eerste, het eerst; *Hydra van krackeelen:* monsterlike, afschuwelike oorlogen.
15 *hangt aen:* wijdt aan.
17 *het wit:* het einddoel, nl. de *Vrydom,* de verworven vrijheid.
19 *Hoedt:* vrijheidshoed.
20 *vermogen:* macht.

De getemde Mars.

De weerelt had, van weelde en voorspoet droncken,
Iupijn geterght, en zijne Majesteit[vs. 22]
Nu jaren langk zijn' eisch en recht ontzeit;[23]
Dies zijne wraeck in 't endt begon t'ontvoncken.
't Is tijt, sprack hy, in 't midden van de Goden,
Dat Mars ons Recht bewaere met zijn zwaert:[26]
De menschen zijn te wijt van deught veraert:[27]
Zy passen noch op wetten, noch geboden.[28]
Door 's Vaders last klom Mars op zijnen wagen,
Getrocken van twee wolven, wreet van muil.[30]
Het aertrijck schrickte, en kendeze aen 't gehuil;
Een voorspoock van afgrijsselijcke plagen,[32]
Zoo hoort in zee de zeeman 't onweêr ruisschen,[33]
Dat hem genaeckt, en dreight met dootsgevaer.
Hy neemt hier op by tijts dien veurbo waer,
Eer 't water ziede, en luidt beginn' te bruisschen.
Op dat gerit, dien storm, uit Mavors oorden,[37]
Op 't rollen en het hollen van zijn as,
Begon het al te dreunen wat 'er was,[39]
Het Schelt, de Rijn, de Donauw, en zijn boorden.[40]
Al 't ongediert van menschen, diep gescholen
In bergh en bosch, in wout en wildernis;
Al wat veraert, verwoet, verwildert is
Komt naer dees lucht gestoven uit zijn holen.
Men zagh al 't schuim tot heiren t'zamenrucken,
De Roof, de Moort, de Vloeck, de Stokebrant,[46]
Gewelt, Verraet. Megeer bedeckte 't lant[47]
Met eenen vloet van gruwlijcke ongelucken.
Het stof begon tot aen de lucht te wassen,
Gelijck een zee van zant en roock en smoock.
De zon, die uit den Oosten opquam, doock
Voor 't weerlicht van geweer en harrenassen.

vs. 22 *Iupijn:* Vondels verbeelding neemt, ondanks zijn Christelik geloof, steeds weer Renaissance-vormen aan.
23 *eisch en recht:* rechtvaardige eis.
26 *bewaere:* handhave. De dichter stelt dus de oorlog voor als een gesel Gods.
27 *van deught veraert:* ontaard, van de deugd afgeweken.
28 *passen op:* geven om.
30 De wolf was aan Mars geheiligd.
32 *voorspoock:* onheilspellend voorteken (vgl. *veurbo* in vs. 35).
33 *onweêr:* storm.
37 *gerit:* aanval (oorspr. gerij, inval van ruiterij; *Ned. Wdb.* IV, 1677); *Mavors:* Mars.
39 *het al:* alles.
40 *Het Schelt:* de Schelde.
46 *Vloeck:* misdaad.
47 *Megeer:* de wraakgodin.

Toen viel een nacht van rampen, zoo veel jaren,
Op 't hart des volcks, dat sedert geenen dagh,
Geen schemerlicht van vreught of voorspoet zagh,
Maer gingk bedruckt in duisternissen waeren.[56]
Men zagh helaes! nu langer by geen starren,
Of zon, en maen, maer by den lichten brant
Van stadt op stadt; van overrompelt lant
En Staten, aen 't verbijstren, en verwarren.
Dat hongrigh vier greep d'uitersten van Spanje[61]
Van weerzijde aen, 't oproerigh Lissebon,
En Katalonje, en 't razend Roussiljon.
De brant sloegh voort in Yrlant, en Britanje.[64]
Italie, oock aen 't blaecken ondertusschen,
Broght water aen, en schutte vast den brant,[66]
Die van 't geberghte en Adriatisch strant
Haer overviel, en lastigh viel te blusschen.
Ia d'oorlooghsvlam sloegh over in de daecken
Van Krete, daer het uit de bare zee[70]
Zijn kroon verheft. Dat deed Europe wee.[71]
Och, 't is hoogh tijt, hoogh tijt om op te waecken.[72]
Zoo riepze, en zagh, te rugge naer Sicilje,[73]
Dat eilant in een' gloet van oproer staen;
Die vlam, van daer, in 't hof te Napels slaen,
Tot bijstren schrick der Rijcken van Kastilje.
Zy gingk Iupijn haer' noot en jammer klagen.
Och Vader, och, wat baetme nu mijn faem,
En dat een deel der weerelt mijnen naem,[79]
Zoo dier gekocht, in eeuwigheit zou dragen?
Bewillighde ick uw minn' tot zulck een ende?[81]
En schonck ick u den bloessem van mijn tijt,[82]
Om aen te zien hoe Mars mijn' bruitschat rijt',
Verscheure, en schenne, en dompele in ellende?
Verwaerloost ghy het lant van uw geboorte,[85]

56 *waeren:* ronddolen.
61 *d'uitersten:* het uiterste Westen en Oosten, nl. *'t oproerigh Lissebon,* d.i. Portugal, dat zich in 1640 vrij maakte van Spanje, en Catalonië, dat in 1640 in de macht van Frankrijk kwam. Lodewijk XIII wist ook Roussillon, tot die tijd bij Catalonië behorende, te bemachtigen.
64 *Yrlant, en Britanje:* herinnering aan de burgertwisten onder Karel I.
66 *schutte vast den brant:* weerde intussen de brand, d.w.z. wist een oorlog die van Turkse zijde dreigde, te voorkomen.
70 *Krete:* in 1644 werd Kreta door de Turken aangevallen; *uit de bare zee:* uit de aan alle zijde omringende zee.
71 *Europe:* hier doelt Vondel op de mythologiese prinses Europe, die door Jupiter, als stier, geschaakt was, en naar Kreta gebracht. Op Jupiter's liefde voor haar zinspeelt zij in vs. 81-82.
72 *op te waecken:* wakker te worden.
73 *Sicilje:* in Sicilië hadden herhaaldelik oproeren plaats, die in verband stonden met het oproer van Mas-Anjello te Napels (vs. 75).
79 *een deel der weerelt:* het werelddeel Europa.
81 *ende:* doel.
82 *den bloessem van mijn tijt:* mijn frisse jeugd.
85 Jupiter was op Kreta geboren; daar bevond zich ook zijn *aengebeden graf* (vs. 87).

Uw voesterplaets, die u het leven gaf?
Vergeetghe uw wiegh, en aengebeden graf?
Onthaelt nu Mars mijn' vyant in die poorte?[88]
D'erfvyanden, die mijn geluck benijden,[89]
Gansch Asie wil my met maght aen boort;[90]
De Libiaen stuwt zijn gedroghten voort.[91]
Hoe kan 't Europe ontworstlen, of ontrijden?
Der Goden Tolck daelt neder op die klaghten,[93]
Op dat hy Mars in 't velt te rugge roep',
Daer hy braveert, in 't midden van den troep,[95]
Verhit op bloet, en moort, en menscheslaghten.
Maer Mars, ocharm! in stede van bedaeren,
Verbittert op den oppersten Iupijn,
Schelt d'aerde quijt, om Heer van al te zijn,[99]
En ruckt te hoop de kracht der oorlooghsscharen.
Hy roept: nu staeckt dit snoot gevecht, ghy Reuzen:[101]
Brengt bergen aen van muurwerck: schept uit puin
Van woeste steên een stormkat, steil en schuin,[103]
Om Iupiter het beckeneel te kneuzen.[104]
Al lang genoegh verzaet van bloet en tranen,
En menschevleesch: wy moeten hooger gaen:
Wy moeten naer den opperscepter staen
En ons een' wegh ter eeuwige eere baenen.
Hy heeft zich eens van Reuzen vrygevochten,[109]
En onder wight van rotsen hen beknelt:
Nu zwichte hy ten leste voor 't gewelt
Van Helden, die het aertrijck t'onderbroghten.
Zoo sprack hy, en al 't puin rees op by hoopen
Tot aen de lucht: daer zagh de Majesteit
Der Goden Mars met al zijn heir bereit,
Gereet, en heet om daetlijck storm te loopen.[116]
Hier viel een storm van boven, en van onder.[117]
De hemel stont in enckel vier en gloet.
Het buskruit weeck den blixem niet een' voet.[119]
De berghkortouw versufte voor geen' donder.[120]
De hemel kraeckte, en al 't gestarrent schudde,

88 *Onthaelt:* haalt gij nu binnen.
89 *D'erfvyanden:* de Turken.
90 *met maght aen boort:* met talrijke legers overvallen.
91 *De Libiaen:* de Barbarijse roofstaten; *gedroghten:* roofschepen.
93 *Der Goden Tolck:* Mercurius.
95 *braveert:* luidruchtig zijn dapperheid ten toon spreidt (*Ned. Wdb.* III, 1159).
99 *Schelt d'aerde quijt:* laat de aarde met rust.
101 *snoot:* gering, onbeduidend.
103 *stormkat:* belegeringswerktuig.
104 *beckeneel:* schedel.
109 In de strijd met de Titanen.
116 *heet:* vurig verlangend.
117 *van boven, en van onder:* Jupiter streed van boven met bliksem en donder; Mars van onder met buskruit en geschut (*berghkortouw,* vs. 120).
119 *weeck niet een voet:* deed volstrekt niet onder voor.
120 *versufte voor:* verslapte, week voor.

Gelijck de blaên by buien aen een' boom.
De hemel scheen een wagen zonder toom;
Al 't hemelsch heir een herderlooze kudde.
Neptuin verloor den drietant, die de stranden
En rotsen schudt. De Krijghsgodt wrong Vulkaen
Den moker uit zijn vuisten, onder 't slaen,
En klonck den staf van stael uit Plutoos handen.[128]
Hy brack de speer van Pallas, ruckte 't wapen,
Meduses hooft, van haren slincken arm,[130]
En schrickte voor geen slangen, die noch warm
En klam van gift, naer bloet en aders gapen.
Alcides most zijn hantknots nederleggen.[133]
De Wijngodt zagh vast naer zijn Panthers om:[134]
En Tritons schulp was by trompet en trom[135]
Te heesch, te schor om vyanden t'ontzeggen.[136]
De gansche burgh des hemels stont verlegen.[137]
Saturnus maeide al wat naer boven quam,
Tot dat hem Mars de kromme zeissen nam,[139]
En die gebruickte in plaets van zijnen degen.
Toen zagh Iupijn zijn Recht in twijfel hangen,[141]
En 's hemels kans aen 't keeren, slagh op slagh.
Zijn vyant had geen ooren tot verdragh,[143]
Noch wou geen wet van hooger hant ontfangen.
Wat raet Iupijn? uw hof begint te blaecken.
Uw blixem trof voorhene Faëton,[146]
Den stouten zoon en voerman van de Zon,
Die 't al verbrande, en zengde uw hooge daecken.
De Vader zagh om troost uit aller wegen,
En uit de lucht van Neêrlant een Godin
In eene wolck verschijnen, meer noch min
Als Venus komt te wagen aengestegen:
Als Pallas door den hemel aen komt strijcken.
't Most Pallas zijn, of Venus zelf, of geen
Van beide, of uit haer aengezicht gesneên,[155]
Om twee in een gemengelt te gelijcken.
Gerustheit schijnt uit haer gezicht te stralen.

128 *klonck:* sloeg met kracht.
130 *Meduses hooft:* de Medusakop stond als wapen op het schild van Pallas Athene, dat zij aan haar linker arm droeg. Deze kop, met slangenhaar, deed de toeschouwers verstijven van schrik.
133 *Alcides:* Herkules.
134 Bacchus reed op een wagen, door panters getrokken; *vast:* voortdurend.
135 *schulp:* de schelp waarop deze zeegod blies.
136 *ontzeggen:* de strijd aankondigen, uitdagen.
137 *verlegen:* verbijsterd.
139 *zeissen* (enkelv.): zeis.
141 *in twijfel hangen:* beeld aan de weegschaal ontleend, die op het punt is om door te slaan.
143 *tot verdragh:* om vrede te sluiten.
146 Faëton bestuurde roekeloos de zonnewagen van zijn vader Apollo en stortte neer, door Jupiter getroffen.
155 *uit haer aengezicht gesneên:* sprekend op hen beiden gelijkend.

D'olijfkrans, versch gevlochten, deckt het hooft.
Haer aenschijn elck een' blijden dagh belooft,
En troost al wat zijn' adem niet kan halen.
Het wit gewaet, bezaeit met groene olijven,[161]
Verrijcktze met een' glans van majesteit,
Die hooger draeft dan 's menschen sterflijckheit[163]
Bereickt. Zoo komtze allengs wat nader drijven.
De wagen wort van Nederlantsche Leeuwen,
Zachtmoedigh voort getrocken door de lucht.[166]
Zy luistren mack naer heure roede en tucht,
En weten nu van brullen, noch van schreeuwen.
Men twijfelt of dit Cibele magh wezen:[169]
Maer z'is te jongk, en voert geen torenkroon.
't Is Iuno niet, op haren leeuwetroon;
Noch Ceres, voor wiens sickel slangen vreezen.[172]
Ootmoedigheit en Liefde voor haer zwieren,
En ademen een' dauw en frisschen geur.
De lucht ontlaet, en krijght een blijder kleur.[175]
Men hoort rontom de vogels tierelieren.
Zoo plagh in May de Morgenstar te klimmen,
Voor 't roozespoor van 't blancke schemerlicht,
En trock naer zich een ieders aengezicht,
Eer noch de zon haer pruick hief uit de kimmen.[180]
Toen riep Iupijn: ry aen, ry aen, ghy Schoone:
Betem nu met een' lonk van uw gezicht
Den barssen Godt, die voor geen blixems zwicht:
Geen schooner parle aen 't loof van uwe kroone.[184]
Dus nadert zy den Godt der oorelogen;
Die staeckt den storm, als hy dat aenschijn ziet.
Hy ziet zich blint, en kent die Godtheit niet,
En zuight terwijl de voncken uit heur oogen.[188]
Een luchtje speelt, en zwaeit de blonde locken
Om hals en neck. De minnelijcke mont,[190]
De roode roos, op 't sneeuw der wangen, wont
Het hart des Godts, dat walght van al zijn wrocken.[192]
't Geweer ontzijght van zelf zijn ruwe handen.[193]
Zy stijght hier op om laegh, en vleugelt vlugh[194]

161 *groene:* de latere uitgaven hebben: *gulde*.
163 *hooger draeft dan:* uitstijgt boven.
166 *Zachtmoedigh:* zachtjes.
169 *Cibele:* de moeder der goden.
172 *Ceres,* de godin van de landbouw, houdt de haar gewijde akkers zuiver van ongedierte.
175 *ontlaet:* wordt zachter (*Ned. Wdb.* X, 1894).
180 *pruick:* stralend hoofd.
184 *'t loof van uwe kroone:* het gebladerte van uw krans.
188 *zuight de voncken:* neemt bewonderend de gloed in zich op, die uit haar ogen straalt.
190 *minnelijcke:* liefelike.
192 *wrocken:* haatdragendheid.
193 *'t Geweer:* het wapen.
194 *vleugelt:* synoniem van *bint,* vooral gezegd van het vastbinden der armen.

En bint hem bey zijn armen op den rugh
Met geen metael, maer zachte Oranje banden.
  Zoo drijftze Mars groothartigh voor haer wielen,[197]
En voert hem in triomf heel Neêrlant door.
Haer volgen op dat zegenrijcke spoor
Een dicken drang en wolck van danckbre zielen:[200]
  Die zingen: lang regeer' de Vregodinne,
Zoo lang verwacht: zy maeckte Mars gedwee,
En stack zijn zwaert, dat bloedigh zwaert, in scheê.
Dat Nijdt noch Tijdt haer' scepter overwinne.
  I. V. VONDEL.

Gedicht in den jare 1647, in Oegstmaent, op hope van den algemeenen Vrede.

197 *groothartigh:* dapper.
200 *wolck:* drom.

Geboortezang, aen Gregorius Thaumaturgus, mijnen Geboorteheiligh.[aant. *]

Geboorteheiligh, Wonderwercker
G R E G O R I U S , die door 't geloof
Des afgodts onverlichten kercker
Zijn' vastgeboeiden zielenroof[vs. 3-4]
Ontruckte, bergen kost verzetten,
En stroomen stuiten; Oostersch Licht,
Die Cezars stadt aen J E S U S wetten[7]
Verknocht; ontfang mijn Boortedicht[8]
In uwe goude schael, vol reucken,[9]
En offer het voor's Lams gestoelt,[10]
Nu sestigh jaer het voorhooft kreucken,
Het bloet in d'aderen verkoelt,
Het hair besneeuwt, mijn tijtgenoten
My vast bezwijcken, voor en na,[14]
Rontom en aen mijn zy geschoten,[15]
Terwijl ick hier noch strijde, en sta
Op schiltwacht, reede alle oogenblicken[17]
T'ontworstelen het zielgevaer
Van 's weerelts zorghelijcke stricken.[19]
Verstreckme een schilt en beuckelaer,[20]
Waer onder ick Godts naem magh eeren,
Vrymoedigh zingen 's hemels lof,
Om hoogh gevoert op Engleveêren,
En vlechten uitgeleze stof
Tot kranssen, en altaerfestoenen,

* Van 1647. Afgedrukt volgens de tekst achter de eerste uitgave yan Salomon (1648) (*Unger: Bibliogr. nr. 458*). Gregorius Thaumaturgus (d.i. *Wonderwercker,* vs. 1) of Gregorius van Neocaesarea was, evenals Vondel, een bekeerling. Uit een heidens gezin voortgekomen, studeerde hij te Alexandrië en te Athene. Omstreeks 234 werd hij door Origenes bekeerd. Als bisschop van zijn geboortestad Neocaesarea bracht hij bijna de gehele bevolking tot het Christendom. Zijn bijnaam kreeg hij door de wonderen die van hem verhaald werden, o.a. het verzetten van bergen en stuiten van stromen (vs. 5-6). Hij stierf de 17de November 265. Vandaar dat hij Vondel's *Geboorteheilighe* werd.

vs. 3-4 Uit de gevangenschap van het onverlichte heidendom, uit de dienst der afgoden verloste hij de zielen.

7 *Cezars stadt:* Neocaesarea, de hoofdstad van Cappadocië.

8 *Verknocht:* verbond.

9 *reucken:* wierook.

10 *'s Lams gestoelt:* de troon van Christus.

14 *My vast bezwijcken:* mij telkens weer ontvallen. Vondel denkt hier o.a. aan Reael, Plemp, Baeck, Victorijn, Mostaert, Hooft.

15 *geschoten:* door de pijlen des doods getroffen.

17 *reede:* bereid.

19 *zorghelijcke:* gevaarvolle.

20 *Verstreckme:* wees voor mij; *beuckelaer:* synoniem van schilt.

Op uwe feest, mijn Jaergety,[26]
Het welck my leert de Godtheit zoenen,[27]
Als Slaghtmaent, meer dan half voorby,
Den zonring sluit op mijn verjaren.
Hoe slijt het leven, als een kleet!
Waer is de vlugge tijt gevaren,
Dat dierste kleinoot, waert besteet[32]
In aendacht, en bespiegelingen[33]
Van Godt en 't allerhooghste goet,
En wat wy van den Zoon ontfingen,
Die door de stralen van zijn bloet
Ons zuiver wiesch, en openbaerde
De beste Perle, die zoo diep[38]
Begraven lagh, bestulpt met aerde,[39]
Eer hy ons tot zijn Waerheit riep,
Uit geen verdienste, maer genade.[41]
Geluckigh zijnze, die voor 't ent[42]
Met vleesch noch bloet niet gaen te rade,
Noch dit vergangklijck element.[44]
De melck der voester, slimme wennis[45]
En d'eerste ploy van errefleer[46]
Wort spa verleert door betre kennis,[47]
Zoo lang men d'Ootmoet noch ontbeer;
Die schiet te traegh haer eedle wortelen
In steen van 't eigenzinnigh hart,
Het welck verhardt in tegensportelen,[51]
En by zijn opzet blijft verwart.[52]
Geboorteheiligh, die in 't midden
Der Zaligen uw' zetel hebt,
Volhardt voor my en elck te bidden
By hem, die licht uit duister schept.
MDC XLVII.
JUSTUS EX FIDE VIVIT.

26 *uwe feest:* uw sterfdag, uw kerkelike feestdag, die tevens mijn geboortedag (*Jaergety*) is.
27 *de Godtheit zoenen:* mijn vrede maken met God, in Gods wil berusten.
32 *waert besteet:* dat verdient om besteed te worden.
33 *aendacht:* vrome overpeinzingen.
38 *De beste Perle:* het Christelik geloof (vgl. *Matth.* XIII, 45).
39 *bestulpt:* overdekt.
41 *Uit geen verdienste:* niet om menselike verdienste.
42 *voor 't ent:* voordat de dood nadert.
44 *dit vergangklijck element:* de wereld.
45 *De melck der voester:* al wat men als 't ware met de moedermelk ingezogen heeft; *slimme wennis:* verkeerde aanwensels.
46 *errefleer:* de leer die men van zijn ouders overgenomen heeft.
47 *verleert door:* afgeleerd, verdrongen door.
51 *tegensportelen:* tegenstreven.
52 *by zijn opzet:* in zijn eerste neigingen.
Justus ex fide vivit, of Justus fide vivit; d.i. de rechtvaardige (of Joost) leeft door zijn geloof. De door Maria Stuart gekozen spreuk als randschrift van de munt met haar beeldenaar, maakte Vondel tot de zijne; zie Dl. 4, blz. 642.

Op den Burger-twist van Britanje.[aant.*]

Voor's grooten *Caesars* aankomst plag
Britanjen onder 't hoog gesach
Van sijne Koningen te staan:[vs. 1-3]
Nu is het Heeren onderdaan,[4]
Die 't Landt door onderlingen twist,
En tweedracht jammerlijck gesplist,[6]
Vast sleurden, na hun eigen lust:[7]
Dies trapte Rome soo gerust[8]
De sterckste volken op het hart:
Dewijlze, twistich en verwart,[10]
Niet stemden voor het algemeen.[11]
't Gebeurde zelden, dat twee steên
Of drie verdroegen in hun Raat,[13]
Ten oirbaar van den Britschen staat,
Die dus krakeelig, hooft voor hooft,[15]
Van sijnen welstant bleef berooft.
Zoo dit Britanje noch verstont;[17]
Het zach den Koning naar den mondt,[18]
En stemden tot der burgren nut:[19]
Want eendracht is der rijcken stut.

* Van 1647. Afgedrukt volgens de tekst van *Vondels Poesy* 1647 II (beide delen), blz. 81. - Dit gedicht slaat op de politieke twisten die in Engeland losbarstten, toen Karel I, na de nederlaag van Naseby (1645) naar de Schotten gevlucht, door hen aan het Engelse Parlement was uitgeleverd (1647). De geschillen duurden voort, totdat Cromwell in 1648 doortastte.

vs. 1-3 Julius Caesar versloeg in 54 v. Chr. de Britse koning Cassivelaunus.

4 *Heeren:* de Puriteinen, gesplitst in twee fel tegenover elkaar staande partijen: de Presbyterianen (met de meerderheid in het Parlement) en de Independenten (met de meerderheid in het leger), die elk de Koning voorwaarden aanboden, waaronder zij hem wilden erkennen. Aldus ging het koninklik gezag te gronde; *onderdaan* (adj.): onderdanig, ondergeschikt aan.

6 *gesplist:* gesplitst, verdeeld.

7 *Vast:* voortdurend.

8 *Dies:* daarom; in verband te brengen met *Dewijl* in vs. 10.

10 *twistich:* twistziek; *verwart:* onderling onenig.

11 *het algemeen:* het algemene welzijn.

13 *verdroegen:* het eens waren, eendrachtig waren.

15 *krakeelig:* tot twist geneigd.

17 *verstont:* inzag.

18 *zach naar den mondt:* luisterde naar, schikte zich naar de wil van.

19 *stemden tot:* namen hun besluiten tot.

I.V. Vondels
Leeuwendalers. Lantspel.[aant. aant.]

PAX OPTIMA RERUM.

t'A m s t e r d a m, Gedruckt by *Jacob Lescaille*.

Voor *Abraham de Wees*, Boeckverkooper op den Middeldam, in 't nieuwe Testament, in 't jaer M.D.C. XLVII.

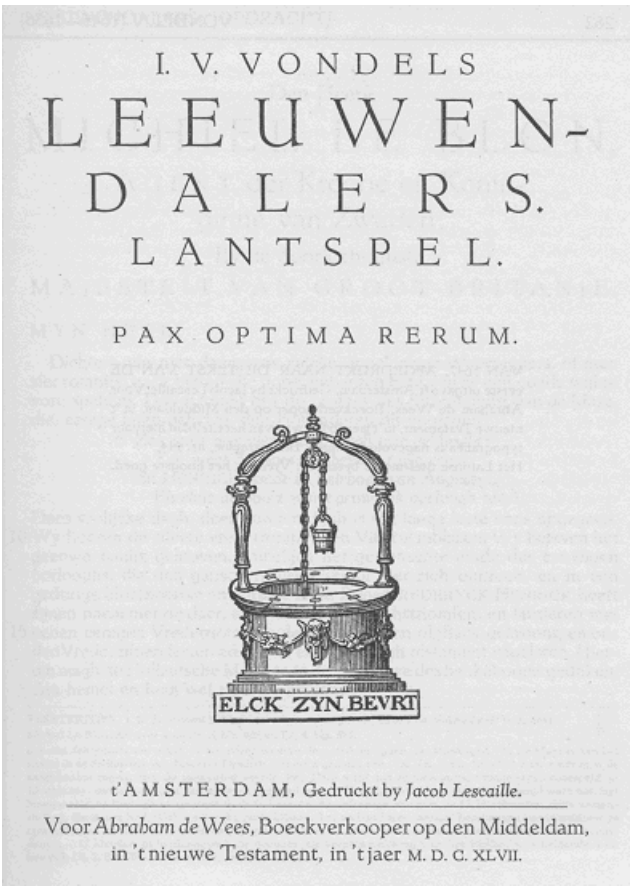
I. V. VONDELS

LEEUWEN-
DALERS.

LANTSPEL.

PAX OPTIMA RERUM.

ELCK ZYN BEVRT

t'AMSTERDAM, Gedruckt by *Jacob Lescaille.*

Voor *Abraham* de Wees, Boeckverkooper op den Middeldam, in 't nieuwe Testament, in 't jaer M. D. C. XLVII.

VAN 1647. AFGEDRUKT NAAR DE TEKST VAN DE eerste uitgave (t'Amsterdam, Gedruckt by Jacob Lescaille. Voor Abraham de Wees, Boeckverkooper op den Middeldam, in 't nieuwe Testament, in 't jaer 1647), waarvan het titelblad hiervoor typografies is nagevolgd. *Unger: Bibliographie, nr. 444*.

Het Latijnse titel-motto betekent: Vrede is het hoogste goed.

*

Den Heere Michiel le Blon, Agent der Kroone en Koninginne van Zweden,

By de doorluchtighste Majesteit van Groot Britanje.*

MYN HEER,

[1] Dichters zijn niet deurgaens zulcke ongeluckige Waerzeggers, of men[r. 1]
[2] ziet zomtijts, oock buiten alle hope, gebeuren het geen zy een goede wijl te
[3] vore spelden. Dat getuight ons de profecy des Stroomgodts van de Maze,[3]
[4] die, eenige jaren geleden, den Hollanderen dit voorzong:

Zoo wort met vier het eeuwigh vier gebluscht:
Zoo vreet de vlam des hemels taeie roe:
En HENRICK *houdt de heirbaen van August,*
En sluit de poort van 't gruwlijck oorloogh toe.

[9] Dees vrolijcke dagh, dees gouden dagh is ten lange leste eens opgegaen.
[10] Wy hooren de zilvere vredetrompet den VREDE inblazen. Wy beleven het[10]
[11] geenwe naulix gelooven, namelijck het gewenschte einde des eeuwigen
[12] oorlooghs, die den ganschen weereltkloot met zich omtrock, en in een[12]
[13] gedurige bloetkoortse en onruste hielt. Prins VREDERYCK HENRICK heeft[13]
[14] zijnen naem met de daet, en alle zijne oorlooghstriomfen, en laurieren met[14]
[15] eenen eenigen Vredetriomf, en den gezegenden olijftack gekroont, en ons
[16] den Vrede, zijnen lesten adem, tot een geluckigh testament nagelaten. Hier-[16]
[17] om magh de Hollantsche Melcker, in de schaduwe des beukebooms gedoken,[17]
[18] den hemel en hem wel ter eere zingen:

* TEKSTKRITIEK: r. 16 *Testament* hebben de volgende uitgaven; alleen de oudste heeft *testement*.

* *Michiel Le Blon:* zie over hem Dl. 3, blz. 486 en Dl. 4, blz. 587.

r. 1 *niet deurgaens:* niet altijd.

3 *spelden:* voorspelden, verkondigden. De stroomgod van de Maas is aan het woord in de *Stedekroon van Frederik Hendrik,* Vondel's gedicht van 1632 (Dl. 3, blz. 384-386: daar vindt men de aangehaalde regels, met de verklaring, op blz. 386). Daar werd dus de toekomstige vrede reeds voorspeld.

10 *inblazen:* met trompetgeschal het begin verkondigen.

12 *den ganschen weereltkloot:* de strijd werd ook met Spanjaarden en Portugezen gevoerd in de Indiese en Amerikaanse wateren.

13 *bloetkoortse:* deze samenstelling, die in het *Ned. Wdb.* ontbreekt, moet blijkens het verband met 'oorlog' betekenen: een bloeddorstige opwinding.

14 *naem:* nl. Vrederyck: rijk aan vrede.

16 *zijnen lesten adem:* als daad van zijn laatste levensdagen.

17 *Melcker:* in herderspoëzie de veeboer, als verpersoonliking van het Hollandse arbeidende volk (zie ook Dl. 2, blz. 764, vs. 47 en 792, vs. 648).

O Maetelief, ick hou gewis een Godt,
Een Godtheit, holp ons aen dit vreedzaem lot.[20]
Ick wil hem oock opoffren mijn gedachten,[21]
En lam en vaers, het puick der kudde, slaghten;
Dewijl hy my laet weiden zoo gerust,
En spelen wat mijn hart begeert, en lust.[19-24]

[25] Wy mosten dan mede op het spoor van Virgilius (die in 't geruste bezit van
[26] zijn hoeve en lantgoet herstelt, Augustus aldus met Herderszangen eerde)[26]
[27] den Hoogen mogenden Heeren Staten, d'assche van den Nassauschen[27]
[28] Vredehelt, uit Keizerlijcken stamme, WILLEM, zijnen eenigen zone, Prince
[29] van Oranje, en onze Burgemeesteren, die getrouwe Vredevaderen, dit
[30] Lantspel toespelen, het welck wy uwe E. opdragen, die een rechtschapen[30-31]
[31] Neêrlanders aert, uit den bloeienden welstant der Nederlanderen niet dan
[32] blyschap kunt scheppen, en wiens onbloedigh ampt eigentlijck bestaet in[32]
[33] Vrede tusschen drie en vier Kroonen aen te voeden en t'onderhouden, en[33]
[34] Koningkrijcken door zachte zijde banden van vrientschap en eendraght
[35] onderling te verbinden. Heerlijcke pallaizen zijn zelfs Koningen en hun[35]
[36] Gezanten en Agenten zoo aengenaem niet, of het lust hun zomtijts, ten[36]
[37] platten lande, by simpele herders en ackerluiden, zich te vermeiden, en[37]
[38] hoffelijcke grootsheit en pracht voor kleenheit en eenvouwigheit te ver-[38]
[39] wisselen. Ghy naemt, om u zomtijts van gewightige bekommeringen wat
[40] t'ontlasten, altijt geenen lust in historischilderyen van Vorsten, Vorstelijcke[40]
[41] personaedjen, en trotse hofgebouwen, maer oock dickwils in kunstige
[42] lantschappen, dorpen, en gehuchten, van boeren en herderen bewoont;
[43] en zaeght 'er met genoegen zelfs de Goden uit den hemel, in de gedaente
[44] van sterflijcke menschen, den stockouden Filemon en Baucis, onder hun
[45] rieten dack vergasten, hun schamele hut in eenen rijcken tempel, hen beide[45]
[46] in boomen veranderen. Hierom durven wy den Heer Agent te vrypostiger[46]

20 *holp:* hielp.
21 *opoffren:* wijden.
19-24 Vertaling van Vergilius' 'herderskout' (*Bucolica, Ecl.* 1, vs. 6-10), waar de herder Tityrus deze woorden zegt.
24 *spelen:* in de latere prozavertaling: op de herderspijp spelen.
26 *hoeve:* synoniem van *lantgoet* (zie blz. 160).
27 *Hoogen mogenden* (machtige): opzettelike ontbinding van de gewone titel: Hoogmogende.
30-31 *toespelen:* voorspelen, voor hen bestemmen; *een rechtschapen Neêrlanders aert:* als rechtgeaard Nederlander.
32 *onbloedigh ampt:* als Agent van Zweden te Londen.
33 *drie en vier Kroonen:* Zweden, Noorwegen en Denemarken tegenover de Engelse, Schotse, Ierse en Franse van de Engelse koningen (vgl. Dl. 4, blz. 587); *aen te voeden:* te kweken, te bevorderen.
35 *Heerlijcke:* vorstelike; *pallaizen:* deze vorm ook in *Voorrede,* vs. 52.
36 *Agenten:* vertegenwoordigers bij een vreemde regering. Die titel droeg Le Blon.
37 *simpele:* eenvoudige; *zich vermeiden* (met hypercorrecte *d*)*:* zich vermaken, zich ontspannen.
38 *hoffelijcke:* aan het hof eigen; *grootsheit:* voornaamheid.
40 *altijt geenen:* niet altijd.
45 *vergasten:* als gasten bezoeken. Het verhaal van Zeus en Hermes, die het oude echtpaar Philemon en Baucis bezochten, komt voor bij Ovidius: Metamorphosen VIII, 621-vlg.
46 *vrypostiger:* vrijmoediger.

[47] ditmael aen den boerendisch noodigen, op natuurlijck veltgewas, in teene
[48] korfkens, houte nappen, en aerdewerck aengerecht. Uwe goetrontheit en[48]
[49] rustigheit zal ons open hart aenzien, dat zich en anderen, op dit gezegende[49]
[50] vredefeest wenscht, uit danckbaerheit voor zulck een onuitsprekelijcke

48 *aengerecht:* opgedist; *goetrontheit:* openhartige vriendelikheid.
49 *rustigheit:* flinkheid, doortastendheid; *ons open hart:* ongeveinsdheid, argeloosheid. Vergelijk r. 52 *zonder gal, zonder erghwaen;* (*Ned. Wdb.* XI, 523); *aenzien:* oog hebben voor, in aanmerking nemen.

[51] deught en hemelsche weldaet, te verquicken, en in het groen spelen te voeren,[51]
[52] zonder gal, zonder erghwaen, zonder de helderheit van dien schoonen zomer-[52]
[53] schen zonneschijn, en dat zuivere hemelblaeuw met een allerminste neveltje
[54] te rimpelen en misverwen. Honighbyen zullen uit deze bloemen niet dan[54]
[55] honigh en nekter zuigen. Indien by ongeval een spinnekop hier venijn uit[55]
[56] trecke; het komt by haren aert, niet by de bloem toe. De Voorredenaer zal het[56]
[57] wit van dit werck ontvouwen. Wie hier te diep in verzinckt, en neuswijs, in[57]
[58] alle personaedjen vaerzen en woorden, geheimenissen zoeckt, zalze 'r niet[58]
[59] visschen. Wy hebben slechts eenige verwen en geuren, die ons voornemen
[60] dienen konden, uitgezocht, en onder een gemengt, en het beloop van oorloge
[61] en vredehandel aldus in het klein ten ruighsten ontworpen, om alle hatelijck-[61-62]
[62] heit te schuwen; anders had men de bloem van deze verzieringe netter op de
[63] zaeck zelf konnen passen. D'aeloutheit getuight nergens dat de Heidenen[63]
[64] Pan, maerwel Diane, menschen opofferden. Evenwel brengen wy Pan op het
[65] tooneel; eensdeels dewijl de veerijckheit der Nederlanden een Veegodtheit
[66] vereischt; anderdeels om iet grooters aen te wijzen, 't welk van het Heiden-[66]
[67] dom door dien zeltzamen afgodt uitgebeelt wert. Want die vervloeckte af-[67]
[68] godery, en het menighvouwdigh verdeelen van het enckele en eenige Wezen
[69] der Godtheit in ontelbare bygoden, ter zijde gestelt, zoo schilderde Pan haer[69]
[70] wat groots en waerachtighs voor d'oogen. Pan is in het Grieksch A L gezeit,[70]
[71] en de natuurwijze Heidenen wouden door zijn beelt de geheele Natuur, of[71]
[72] liever de Godtheit, die zich in alle schepselen uitstort, uitbeelden. Zijn boven-
[73] ste deel vertoont den hemel; zijn onderlijf en ruige bocksvoeten, het aert-
[74] rijck met zijn ruighte, en bosschaedjen, en boomen, en steenklippen. De[74]
[75] roode troni betekent het vier, dat om hooge zweeft: de horens op het[75]
[76] voorhooft, de maen: de lange baert, de zon met hare stralen: de gespickelde

51 *deught:* synoniem van *weldaet; te verquicken:* te verbinden met *wenscht* (50); *in het groen:* in een landelike omgeving; *spelen te voeren* (causatief van *spelen varen*)*:* te doen genieten.
52 *gal:* boosaardigheid; *erghwaen:* verkeerde bedoeling.
54 *misverwen:* een onaangename, hate-like kleur te geven.
55 Spreekwoord, berustend op een oud volksgeloof, dat de spin gif zoog uit de bloemen, door Maerlant aldus uitgedrukt: ‘Die bie trect honech uter brame, dats der coppen onbequame’. Vondel doelt hier op beoordelaars, die zouden menen dat hij als Katholiek eigenlik meer sympathie moest tonen voor de Zuidzijde en Spanje, dan voor de Noordzijde.
56 *by:* door; *komt toe:* wordt veroorzaakt.
57 *wit:* doel, bedoeling; *neuswijs:* eigenwijs.
58 *geheimenissen:* geheime bedoelingen.
61-62 *ten ruighsten ontworpen:* in het ruw, slechts in het algemeen geschetst; *hatelijckheit:* aanstotelikheid; *de bloem van deze verzieringe:* deze dichterlike verbeelding; *netter:* nauwkeuriger.
63 *passen op:* laten slaan op, toepasselik maken op; *D'aeloutheit:* de klassieke Oudheid.
66 *iet:* iets; *aen:* door.
67 *zeltzamen:* biezondere.
69 *ter zijde gestelt:* daargelaten (absolute constructie).
70 *is gezeit:* betekent. Wat hier over *Pan* gezegd wordt, is ontleend aan de Iconologia van Cesare Ripa, vertaald door D.P. Pers (Amsterdam 1644), blz. 600 (zie de *Aant.* achterin dit deel).
71 *natuurwijze:* die zich in de studie van de natuur verdiept hadden, de filosofen.
74 *ruighte:* struikgewas; *steenklippen:* rotsen.
75 *troni:* gelaat (niet in ongunstige zin).

[77] huit om het lijf geslagen, de starren: de gekringkelde wichelstock in d'eene[77]
[78] hant, het ronde jaer, 't welck zijn begin aen het einde knoopt: het speel-
[79] tuigh van zeven ongelijke fluiten aen een gekleeft, de zeven dwaelstarren[79]

77 *gekringkelde:* kromme, gebogen.
79 *fluiten:* rieten pijpjes, van ongelijke lengte.

[80] en het goddelijck muzijck der overeenstemmende hemelklooten. Zy wouden[80]
[81] met Pan het zelve zeggen, dat Anchises geest tegens Eneas zeide:[81]

Een innevloeiend Geest voedt hemel, aerde en zee,
De klare zon en maen, en alle sterren meê.
Een eenigh Geest, gestort door 's weerelts lijf en leden,
Beweeght dit groot gevaert, van boven tot beneden.[82-85]

[86] In zulck eenen zin, en niet anders moet men vatten deze woorden van
[87] eenen anderen Poeet:[87]

Al wat ghy ziet, in 't lang en breê,
Is Godt, het zy dan lucht, of zee.

[90] D'allerootmoedighste en wijste Filosoof, die in den derden hemel, ja in[90]
[91] den Paradijze, ter schole voer, pooghde zelf den bygeloovigen Atheneren[91]
[92] den waerachtigen Godt, in wien wy leven en zweven, levendigh in te[92-93]
[93] boezemen door het opschrift van hun eigen altaer, DEN ONBEKENDEN[93]
[94] GODT toegewijdt. Het zal den Agent gelieven onze onnozele tooneelschil-[94]
[95] dery aldus of andersins een luttel te helpen ontschuldigen, nu wy, naer den[95]
[96] aert der weelige Poëzye en hare vryheit, onder de schors van een ver-[96-97]
[97] ziersel, toeleggen, om jeught en burgery by deze gelegenheit vermakelijck
[98] te stichten, niemant t'ontstichten, met dit Lantspel, dat niet te plat en[98]
[99] plomp van toon moet vallen, nochte hooger dan zijn behoorlijcke maet[99]
[100] rijzen, en welcks onbebloet tooneel doorgaens vast en stil staet: gelijck[100]
[101] het Spel oock niet bloot behoorde te wezen van gezonde leeringen en[101]

80 *het goddelijck muzijck der hemelklooten:* de harmonie der sferen, de geluiden die volgens de Pythagoreïese leer voortgebracht werden door de bewegende hemelbollen (*hemelklooten*).
81 *het zelve:* het zelfde; *Anchises* is de vader van Eneas, die hem als geest verschijnt (*Aeneïs* VI, vs. 724-727, waarvan Vondel later een andere vertaling gaf).
82-85 In Vondel's prozavertaling luidt deze plaats: ‘voor eerst voedt een invloeiende Geest hemel, aerde en zee, en zon en maen en starren; en een eenige Geest, den leden ingestort, beweeght het geheele gevaert der weerelt, en mengt zich in dat groote lichaem’.
87 *eenen anderen Poeet:* Lucanus: *Phars.* IX, vs. 652: ‘Juppiter est quodcunque vides, quodcunque moveris’.
90 Paulus. Vgl. *II Corinth.* XII, vs. 3-4.
91 *zelf:* zelfs.
92-93 *levendigh in te boezemen:* een levend besef te geven (van de ware God).
93 Zie dit verhaal in *Handelingen*, XVII, 23.
94 *den Agent:* de aangesproken persoon; *onnozele:* eenvoudige, onschadelike.
95 *andersins:* op andere wijze; *ontschuldigen:* verontschuldigen.
96-97 *weelige:* fantasierijke; *onder de schors van een verziersel:* onder de bedekking van een verdichte geschiedenis; *toeleggen:* ons er op toeleggen, de bedoeling hebben; *vermakelijck:* door een aantrekkelike stof.
98 *plat:* alledaags.
99 *plomp:* ruw, onbeschaafd.
100 *onbebloet:* niet bloedig; *doorgaens:* voortdurend.
101 *bloot:* ontbloot.

[102] zeden, en die beide van outs her gepreze eigendommen, de Herkennisse[102]
[103] en den Overgangk, hier van zwaricheit en verlegenheit in blyschap en
[104] geluck, het welck uwe E. in zijn doorluchtigh Agentschap toegewenscht
[105] wort van

[106] *Uwe E. dienstschuldige*

[107] JOOST VAN DEN VONDEL.

102 *eigendommen:* eigenschappen (van het drama, volgens de leer der Ouden); *Herkennisse:* (Lat. agnitio), die hier in 't slottoneel voorkomt, en de *Overgangk* (peripetia). Vgl. hiervoor het *Berecht* van Vondel's *Jeptha*.

Inhoudt.

[1] Toen de Leeuwendalers, door vrede en voorspoet verwaent en baldadig[r. 1]
[2] geworden, op de feestspelen van vee-en-jaghtgod Pan de groote lant-
[3] maeltijt hielden, gebeurde het datze, al beschoncken, en droncken, van[3]
[4] woorden tot vuisten, en messen quamen. Waerandier, Helt genoemt, om[4]
[5] zijn sterckheit, en vromicheit, een zoon des Woudtgodts; en Duinrijck,[5]
[6] een zoon van Pan, zich midden onder het gevecht werpende, om onheil
[7] te verhoeden, en hevigen te scheiden, lieten 'er onnozelijck hun leven.[7]
[8] Woudt- en Veegoden hierom gestoort, plaegden het lantschap, dat sedert[8]
[9] noit rust hadde: want Zuidtzy en Noortzy bleven door haet en nijt ge-
[10] deelt, en beschadighden, en quetsten elckandere dagelijcks; de Zuidtzijde[10]
[11] onder Lantskroon; de Noortzijde onder Volckaert, en zijn Medeheem-
[12] raden. Godelieve, Waerandiers weduwe, was op haer mans lijck overleden,
[13] en had eenen zoon nagelaten, Adelaert genoemt, dien Lantskroon aen-
[14] nam, en opvoedde. Vredegunt, Duinrijcks zwangere weduwe, wert ge-
[15] dwongen met Kommerijn, wiens man onnozelijck neergeleit was, in duin[15]
[16] te vluchten, gelijck meer andere vrouwen; daerze van een schoone dochter
[17] beviel, en op haer verscheiden leggende, Kommerijn, wiens borsten zy[17]
[18] gezogen hadde, haren merckring gaf, en belofte van haer nam, dat ze[18]
[19] het kint, alzoo zy voor vergift vreesde [want men uit boosheit Duinrijcks
[20] bloet zocht te vernielen] zoude onbekent op Heemraet Volckaerts werf[20]
[21] te vondeling leggen, en des zelfs herkomste twintigh jaren verbergen.
[22] Aldus wert dit kint, met een bloetroos op den arm geboren, in de hage[22]
[23] gevonden, Hageroos hier naer geheeten, en Grooten Vrerick overgelevert,[23]
[24] die het zorghvuldigh opvoedde. Kommerijn uit haer armoetje geschupt,[24]
[25] en hier langer geen heil te gemoet ziende, vertrock naer een vreemt ge-[25-26]
[26] west, daerze zich armelijck en eerlijck beholp. Verscheide voorspoken
[27] van aenstaende zwaricheden, en een vreesselijcke staertstar voor haer

r. 1 *Leeuwendalers:* Noord- en Zuid-Nederlanders, aldus genoemd naar de leeuw in het wapen (*Ned. Wdb.* VIII, 1372); *verwaent:* overmoedig.
3 *al:* geheel.
4 *Waerandier:* genoemd naar de vele *waranden* d.i. bosrijke streken, in Zuid-Nederland, is de vertegenwoordiger van de Spaanse Nederlanden, gelijk *Duinrijck* die van het Noorden.
5 *vromicheit:* dapperheid.
7 *hevigen:* verwoede strijders; *onnozelijck:* buiten hun schuld.
8 *gestoort:* verstoord.
10 *beschadighden:* brachten schade toe.
15 *wiens:* bij Vondel ook vrouwelik gebruikt; ook in r. 17; *neergeleit:* gedood.
17 *op haer verscheiden leggende:* op sterven liggende.
18 *merckring:* zegelring met wapen (een konijn, vgl. vs. 1973).
20 *bloet:* geslacht.
22 *bloetroos:* een soort moedervlek (Hd. Blutrose, vgl. *Ned. Wdb.* II, 2873).
23 *overgelevert:* overgedragen.
24 *uit haer armoetje geschupt:* uit haar armoedige, schamele inboedel verdreven.
25-26 *een vreemt gewest:* Duitsland: zie vs. 112 en 1900; *daer:* waar: *zich beholp:* in haar levensonderhoud voorzag; *voorspoken:* (noodlottige) voortekenen.

[28] vertreck opkomende, en de lantzaten dreigende, beweegden hen raet te[28]
[29] vragen by Velleede, Priesterin en Waerzeghster van Pan, die jaerlijcks
[30] eenen jongeling, ten gezetten dage wettigh by keur en lot getrocken,[30]

28 *opkomende:* aan de hemel verrijzende; *beweegden:* in Vondel's taal ook zwak gebruikt.
30 *gezetten:* vastgestelde; *by keur en lot getrocken:* door loting uitgekozen (vgl. vs. 55).

[31] eischte, om tot een zoenoffer der gequetste Godtheit gestelt te werden
[32] ten doele des Wildemans, hun van Pan opgezonden: en hoewel men onder-[32]
[33] tusschen dickwils by Velleede om een uitkomst aenhielt; zy troosteze[33]
[34] niet dan met dubbelzinnigh antwoort. Na twintigh jaren keerde Kommerijn,
[35] oudt en arm, weder, op het verschijnen van Vredegunt, haer radende den[35]
[36] schuilhoeck der ballingschappe, oock door tweedracht en oproer gesteurt,[36]
[37] te verlaten, en het vaderlant en d'oude buurt te bezoecken, daerze heur
[38] geluck zou vinden. Zy quam 'er dan juist ten zelven dage, dat het bloedigh
[39] lot op Adelaert viel, en hy na vele moeite ten doele des Wildemans gestelt
[40] wert. Hageroos uit minne, en door Adelaerts langdurige gedienstigheit
[41] bewogen [te meer, alzoo hy haer, effen te voren op de jaght, des schoffeer-[41-42]
[42] ders handen ontweldighde] boodt zich aen voor hem te sterven; maer
[43] Pan verschenen, schutte dien scheut, en schortte het offer, niet zonder een[43]
[44] duistre uitspraeck, waer over d'omstanders verbaest stonden. Kommerijn,[44]
[45] op dit gerucht aenkomende, en hoorende den naem van Vredegunt noemen,
[46] geraeckte in gespreck met hun, broght de gelegenheit der geboorte van[46]
[47] Hageroos aen den dagh, en wert voor haer getrouwicheit beloont. Toen
[48] zagh men den dagh door het orakel, sloot het huwelijck van Adelaert en[48]
[49] Hageroos, beide uit Ackergoden gesproten; en vereenighde en verzoende
[50] in dit paer Zuidtzijde en Noortzijde. Lantskroon kende de Noortzijde van[50-51]
[51] Leeuwendael voor een VRYHEIT op zich zelve. Men verwelkomde en om-
[52] helsde malkandere van wederzijde, en hier op ging de bruiloft in.[52]

[53] Het tooneel vertoont Leeuwendael. De Rey bestaet uit Leeuwendalers.

32 *ten doele:* als doel, mikpunt; *hun opgezonden:* op hen afgezonden.
33 *aenhielt:* aandrong.
35 *op het verschijnen van:* na een (geest)verschijning van; zie vs. 1903.
36 *oock door tweedracht en oproer gesteurt:* in beroering gebracht. Dit kan slaan op de dertigjarige oorlog.
41-42 *effen:* even, juist; *schoffeerder:* onteerder; *ontweldighde:* met geweld ontrukte.
43 *schutte dien scheut:* hield dat schot tegen; *schortte:* belette.
44 *verbaest:* ontsteld.
46 *gelegenheit:* omstandigheden.
48 *den dagh door het orakel:* licht, klaarheid in de orakelspreuk.
50-51 *kende voor:* erkende als; *Vryheit:* vrije staat.
52 *ging in:* begon.

Personaedjen.

K O M M E R Y N . Vredegunts minnemoeder.[r. 1]
B L I N D E W O U T E R . Roeper, en bode.[2]
A D E L A E R T . Lantskroons voesterkint.
H A G E R O O S . Groote Vrericks voesterkint.
R E Y VAN L E E U W E N D A L E R S .
H E E R E M A N . Heemraet van de Zuidtzijde.[6]
V O L C K A E R T . Heemraet van de Noortzijde.
L A N T S K R O O N . Heerschappen.
V R E R I C K . Heerschappen.
W A R N E R . Huismans.[10-11]
G O V A E R T . Huismans.
V E L L E E D E . Priesterin en Waerzeggerin van Pan.[12]
D E W I L D E M A N .
P A N . Vee-en-jaghtgodt.

r. 1 *Kommeryn:* deze naam herinnert zowel aan het Mnl. commeere (Fr. commère): doopmoeder, als aan kommer (vgl. vs. 130-131).
2 *Roeper:* omroeper, afroeper (*Mnl. Wdb.* VI, 1532).
6 *Heemraet:* lid van de dorpsraad (vgl. vs. 462).
10-11 *Huismans:* boeren.
12 *Velleede:* deze naam ontleende Vondel aan Tacitus (*Historiae* 4, 61, 65; 5, 22, 24 en *Germania,* 8). Zie over de andere personen de aantekeningen achter in dit deel.

J.V. Vondels
Leeuwendalers. Lantspel.

Voorredenaer.

Schoon nu alle personaedjen[vs. 1]
Ree staen, om op dees stellaedjen,[2]
Op dit groene speeltooneel,
In dit boere lantprieel,
Uit te komen, en uw ooren
Haere rol te laten hooren;
Noch zent my Taelleie hier[7]
Eerst vooruit ('t is haer manier)[8]
Om onze Aemstelnymf te groeten,[9]
En met reden te gemoeten;[10]
Want zy niet begrijpt, noch weet
Hoe Melpomens Treurpoëet,[12]
In Taelleies dienst getreden,
Dorpen kiest voor groote steden;
Mangelt al de pracht van 't hof[15]
Voor een stulp, en ackerstof;[16]
Leiendack voor riete daken;
Tabberts, die van purper blaecken,[18]
Voor een ruwe huismans py;[19]
Koningklijcke leckerny
Voor wat melcks, en rogge korsten;
Koningen en rijcke Vorsten
Voor een' lantman, slecht genoegh;[23]
Scepters voor een schup en ploegh;

vs. 1 *personaedjen:* de *dj* in dit woord had in Vondel's tijd waarschijnlik reeds de klankwaarde van de Franse *g*.
2 *stellaedjen:* de dichter stelt het voor alsof zijn *Lantspel* gespeeld wordt op een geïmproviseerd toneel op het platte land; vgl. *groene* in vs. 3 en *lantprieel* (prieel: lusthof) in vs. 4.
7 *Taelleie:* Thalia, de Muze van het blijspel en het herdersdicht.
8 *'t is haer manier:* in de 17e eeuw werden, in navolging van de rederijkersgewoonte, de spelen vaak van een proloog voorzien, b.v. de spelen van Coster. Men denke ook aan Hooft's *Warenar*, die een klassiek voorbeeld daarin volgt.
9 *Aemstelnymf:* de Stedemaagd, die de Amsterdamse burgerij vertegenwoordigt.
10 *met reden te gemoeten: m*et een toespraak tegemoet te treden; in dit verband: om ons te verantwoorden.
12 *Melpomens Treurpoëet:* Vondel, die tot nu toe slechts treurspelen schreef (Melpomene is de Muze van het treurspel).
15 *Mangelt:* ruilt.
16 *ackerstof:* onderwerp aan het landleven ontleend.
18 *blaecken:* schitteren.
19 *huismans py:* boerekiel.
23 *slecht genoegh:* zeer eenvoudig.

Kroonen, trots om op te roemen,
Voor een krans van boterbloemen;
Treurzang voor een boereliet
Op een fluit, of herdersriet.
Goelijke Aemsteljoffer, luister,[29]
Zaeghtghe Apollo niet zoo duister[30]
Schuilen in een' herdersrock,
Met een' hazelaeren stock,
En een' staf de schapen drijven?
Lees dan wat al d'Ouden schrijven.
Zaeghtghe Paris, en Adoon,[35]
Elck een Koningskint en zoon,
Niet op 't velt de harten winnen
Van hun Nymfen en Godinnen?
'k Gaef den Dichter ongelijck.[39]
Maer de stadt is nu te rijck[40]
Om een Lantspel te begapen,[41]
En een dorp, vol herdersknapen.
Herdersspelen, het is nacht,[43]
Roept de Heere- en Keizersgracht.
Wegh met herderinne, en boeren.
Legh ons marmersteene vloeren.
Treck de gevels hemelhoogh:
Trots van buiten in het oogh.
Bouw de zalen trots van binnen,
Dat een storremleêr de spinnen
Daer bestorme, reis op reis.[50-51]
Kleet den wandt van 't graftpallais[52]
In tapijt: ontzie geen kosten.
Dat de schoorsteen met haer posten[54]
Vry van louter marmer glimm'.
Dat de stoep by trappen klimm',[56]
Als een troon, en kunst van leunen[57]
Onzen Adel ondersteunen.[58]

29 *Goelijke:* bekoorlike.
30 *duister:* onherkenbaar vermomd als herder. Bij Homerus (Ilias II) weidt hij als herder de kudden van Admetos en Laomedon.
35 *Paris* beminde als herder de veldnimf Oenone (vgl. Deel 4, 344); *Adoon:* Adonis werd bemind door de godin Aphrodite.
39 Als ook de dichters van de Oudheid niet dergelijke stof gekozen hadden, dan zou ik de dichter (Vondel), die dit onderwerp gaat behandelen, ongelijk geven.
40 De volgende woorden geven de tegenwerping van de Amsteljoffer, die op de deftige grachten woont (vs. 44).
41 *begapen:* met open mond, met naieve verbazing aan te zien (vgl. vs. 65-66).
43 *het is nacht:* daarmee is het voorgoed gedaan, die zijn ui*t* de mode (vgl. *Lucifer,* vs. 360).
50-51 Zodat een hoge ladder nodig is om het spinrag weg te vegen.
52 *'t graftpallais:* het herehuis aan de voorname grachten.
54 *posten:* steunzuilen.
56 *by trappen klimm':* met trappen omhoog ga (nl. de toegang tot de hoofddeur) als naar een troon.
57 *kunst van leunen:* kunstig gesmede leuningen.
58 *Adel:* de koopmansaristokratie van de regenten.

Dat de rijckdom, vol ontzagh,[59]
Door een ysre trali lach',[60]
En beschimpe een' kermiskinckel,[61]
Die hier kraem en poppewinckel[62]
Komt bekijcken uit het groen;[63]
En verbaest om 't nieuw fatsoen,[64]
Stockstijf staet en gaept daer buiten,
En vergeet zijn' mont te sluiten.
Zacht Mejoffer, niet te prat:[67]
Amsterdam is tot een stadt
Uit de groene zo gewassen,[69]
Uit haer veen, en visschersplassen.
Laeck den huisman niet te veel.
Rome roept met luider keel:[72]
'k Haelde voortijts met genoegen
Burgemeesters van de ploegen:[74]
Die in dorp en acker school,
Klom op 't gouden Kapitool.
Hooptghe, als Rome, noch wat verders?[77]
Danck den hemel: danck uw Herders,
GROOTEN VRERICK, Vooght van 't lant:[79]
Danck der landen rechte hant,[80]
Ons Stadthuis met al zijn Heeren,
Die het zwijn des oorlooghs keeren,[82]
Dat de weerelt ommewroet,
Zat en dol van menschenbloet.
Maer wie zal de paiskroon spannen[85]
Onder ons doorluchte mannen,
Vredevaders, nimmer moe?
Zingze prijs en eere toe.
Noem nu elck een' lantbeschermer,
Waert een beelt van gout, of marmer,[89-90]

59 *de rijckdom:* de rijken; *vol ontzagh:* ontzag inboezemend.
60 *een ysre trali:* de tralies van de benedenvensters.
61 *kermiskinckel:* boerelummel, die in de stad kermis komt houden.
62 *poppewinckel:* snuisterijen.
63 *uit het groen:* uit zijn landelik dorp.
64 *'t nieuw fatsoen:* die nieuwmodiese produkten.
67 *prat:* hooghartig.
69 *zo:* zode, nl. van het weiland.
72 *luider:* Datief-vorm na *met*.
74 *Burgemeesters:* consuls. Zinspeling op het bekende verhaal van L. Quintus Cincinnatus, de oud-consul, die in 458 v. Chr. van de ploeg weggeroepen werd tot het dictatorschap op het Capitool.
77 *wat verders:* een grote toekomst voor uw stad.
79 *Grooten Vrerick:* Frederik Hendrik, die overleden was, toen Vondel de Opdracht schreef, leefde waarschijnlik nog, toen V. dit vers schreef; *Vooght:* bestuurder.
80 *rechte hant:* rechterhand.
82 *het zwijn des oorlooghs* (klassieke beeldspraak), Lat. sus belli: de verwoestende oorlog. De Amsterdamse regenten drongen sterk aan op het sluiten van de vrede.
85 *de paiskroon spannen:* letterlik: de vredeskrans ombinden, d.w.z. de vrede tot stand brengen.
89-90 *beschermer* en *marmer* staan in Vondel's taal als rijmklanken dichter bij elkaar dan nu *beelt:* standbeeld.

By 't gekroonde wapenkruis,[91]
Midden voor ons nieuw stadthuis;[92]
Dat gebouwt op die pylaren,[93]
D'eeuwigheit, ontelbre jaren,
Kan verduren, zonder last,
Schoon de Nijt hier tegens bast.[96]
Laet den Dichter dan geleiden
Door de Nederlantsche weiden
Met een Lantspel deze vreught;[99]
Dat u toone, hoe de Deught
Zoo van hooge als lage Heeren
Haere rol in boerekleeren
Uitvoer' met een boeretael;
Hoe dit kleine Leeuwendael
Durf heel Neerlant overschreeuwen,[105]
Dat met wapenen, vol leeuwen,[106]
(Nu getoomt, en mack, en tam)
Brullende te velde quam.
LANTSKROON houde 't woort van Spanje.[109]
VRERICK ga hier voor Oranje;
Heereman van genen kant,
Volckaert hier, voor Staet van 't lant,[112]
Dat gereten aen twee deelen,
Zuidt- en Noortzy hoort krackeelen.
Zie eens hoe een Wildeman
U wat groots verbeelden kan,[116]
En den oorloogh weet te schilderen,
Daer de menschen door verwilderen,
En alle ackers, wilt en woest,
Maejen eenen jammeroegst.[120]
Zie wat Wildaert u kan dwingen,[121]
Die de bloem der Jongelingen
Jaerlicks eischt, en helt op helt
Deerlijck schiet, en nedervelt,[124]

91 *'t gekroonde wapenkruis:* het wapen van A. met de drie kruisen en de keizerskroon.
92 *ons nieuw stadthuis:* V. zag dat in zijn verbeelding al verrezen. In Jan. 1648 werden de eerste heipalen geslagen.
93 *die pylaren:* E. Verwijs dacht hierbij aan de heipalen, maar Vondel doelt op de *Vredevaders* (87); anders zou het geaccentueerde *die* misplaatst zijn.
96 *de Nijt:* allen die Amsterdam zijn roem misgunnen.
99 *deze vreught* (geleiden): leiding, uiting geven aan deze vreugde.
105 *Durf:* durft; *overschreeuwen:* zich luide laten horen, zodat het overal weerklinkt.
106 *vol leeuwen:* verschillende provincies hadden een leeuw in hun wapen; vandaar *Leeuwendaal*. Tegelijk zinspeling op hun dapperheid.
109 *houde 't woort van:* voere het woord voor, vertegenwoordige; synoniem met *ga hier voor* (110).
112 *Staet:* de (Generale) Staten.
116 *verbeelden:* afbeelden, vertonen.
120 Brengen, in plaats van vruchten, slechts ellende voort; *oegst* (zonder g gesproken) rijmt dus op *woest*.
121 *Wildaert:* de *Wildeman* (115) als verpersoonliking van de oorlog.
124 *Deerlijck:* jammerlik.

Eer in 't loof van Haegsche linden[125]
Wy door Godt een uitkomst vinden,
Die partyen, korts zoo schuw,[127]
In een paer te gader huw'.
Leen dan leerzaem ons uw zinnen,[129]
Want men gaet de rol beginnen:[130]
Looptze op uw genoegen af,
Danck den Dichter, dieze gaf.

125 *Haegsche linden:* (woordspeling met *haag:* heg, dus: landelike en) de linden van 't Haagse Voorhout, d.w.z. de zetel van het stadhouderlik hof.
127 *korts:* onlangs; *schuw:* van elkaar afkerig.
129 *leerzaem:* leergraag; *uw zinnen:* uw aandacht.
130 *de rol:* het spel (eigenlik: de tekst van het spel).

Het eerste bedryf.

KOMMERYN. BLINDE WOUTER.

K o m m e r y n :

Ter goeder ure toont de klaere morgenstrael,[vs. 1]
Een veurbo van de zon, my 't oude Leeuwendael,
Het vleck van mijn geboorte, en zijn beplante wallen;[3]
Waer langs de versche Beeck zachtzinnigh komt gevallen,[4]
De zandige oevers schaeft, en Zuidt-en-Noortzy deelt:
Terwijl een morgenlucht in 't boomloof ruischt, en speelt.
Hier rijst de Leeuwenbrugh, en ginder breit de linden,[7]
Waer onder my ter sluick mijn vryer wist te vinden,[8]
Zijn bevende armen uit, en is alreede krom,
En gemelijck, als ick, van hoogen ouderdom.[10]
Aen deze zijde plagh de koe van room te zwellen;
Aen d'andre 't weeligh ooft, en pruimen, en moerellen.[12]
Ick zie de lantkappel des Veegodts in 't verschiet,[13]
En 't schamel dack des Godts, gedeckt met mosch en riet,[14]
Daer 't volck om zegen bidt. Ick zie ons boerehuizen,[15]
En hoore, zoo my dunckt, van veer de baren bruizen.
Ter goeder ure brogh ick 't hier al steenende aen,[17]
In 't kriecken van den dagh, op 't kraejen van den haen,
Die vast den huisman weckt, en duizent nachtegalen,[19]
Gewoon hun' wilden zangk te leeren aen de dalen.[20]
O goede vader, Pan, ghy zegenaer van 't vee,
Mijn komst mishage u niet, in mijn geboorteste,
Den zeilsteen van mijn hart, zoo krachtelijck bewogen.[23]
Heeft Vredegunt my hier in deze streeck getogen,[24]

vs. 1 *Ter goeder ure:* op een gezegend ogenblik (vgl. vs. 17 en *Adam in Ballingschap* vs. 457).
3 *vleck:* dorp (gehucht).
4 *versche:* frisse; *zachtzinnigh:* rustig voortkabbelend.
7 *de Leeuwenbrugh:* (over de beek), die de Noord- en de Zuidzijde verbindt; *linden:* oudere vorm dan linde, de dorpslinde.
8 *ter sluick:* tersluiks, heimelik.
10 *gemelijck:* verzwakt, ziekelik.
12 *d'andre:* de Zuidzijde.
13 *lantkappel:* de schrijfwijze met *pp*, voor kapel, is te vergelijken met *pallais* (voorrede vs. 52): de *aa*-klank is dus *a*-klank geworden; *des Veegodts:* van Pan.
14 *schamel:* nederig, armelik.
15 *ons:* bij Vondel vaak onverbogen.
17 *brogh ick 't hier aen:* kwam ik hierheen; *steenende:* steunende, zuchtende.
19 *vast:* reeds; *huisman:* landbouwer, dorpeling.
20 *wilden zangk:* wildzang (in tegenstelling met kunstig, aangeleerd gezang); *leeren aen de dalen:* doordat die uit 't dal, als echo, weerklinkt.
23 *zeilsteen:* die mijn hart, als een magneet, aantrekt; *krachtelijck:* krachtig(lik); *bewogen* behoort bij *hart*.
24 *getogen:* getrokken, gelokt. Vredegunt is haar in de droom verschenen haar radende naar het vaderland terug te keren; zie Inhoudt, r. 35.

Zoo stierme voort te recht met dezen krommen stock,[25]
Waer op ick leun en steun: verdelgh den bittren wrock,
En wortel van 't krackeel, indien het noch blijf duren,

25 *stierme te recht:* wijst mij de juiste weg; *voort:* dadelik. Let op de woordspeling van recht en krom.

En legh een' bant van vrede om zulcke nageburen.[28]
Maer luister: wat bediet dat ysselijck getoet,[29]
Gevolght van iemants stem en galm, die my gemoet?[30]
Hoe vat ick deze leus, en onbekende reden?[31]
Men wort door vragen wijs: hier komt hy aengetreden.
Verstout u, Kommerijn, en vraegh hem naer bescheit.[33]

W o u t e r :
Ghy Leeuwendalers, rijst: de zoendagh, lang beschreit,
Het gruwlijck jaergety verdaeght u om te loten.[35]
De Wildeman heeft noch zijn pijlen niet verschoten:
Hy eischt den Jongeling, tot boete van 't geschil.[37]
Ghy Leeuwendalers, op: gehoorzaemt 's hemels wil.

K o m m e r y n :
Ay Roeper, wat bediet dit blazen van den horen,
Dit roepen voor de zon? wat komt my hier ter ooren?[40]
Wat eischt dit jaergety? wat wil de Wildeman,[41]
De Jongeling, en 't geen ick niet begrijpen kan?[42]

W o u t e r :
O bestemoêr, ghy zijt te grijs en out van dagen,[43]
Om naer de jammeren van Leeuwendael te vragen:
Al 't omgelegen lant gewaeght van 't ongeval,
Dat jaren heeft geduurt, en eeuwigh duren zal,
Ten zy de Woutgodt zelf, of vader Pan dit keere.
Wy vieren dezen dagh, dit feest, geen' mensch ter eere,
Noch reuckloos, maer door last, ja Godtheên tot een' zoen,[49]
En offren haer een' man, om erger te verhoên.[50]
Het Leeuwendaelsch krackeel was reede hoogh geloopen,[51]
En d'aerde had het bloet der Ackergoôn gezopen,[52]
Wanneer Velleede ons riedt met haren eigen mont,[53]
Voor dezen Wildeman, dien vader Pan ons zondt,
Een' Jongelingk, by keure en lotinge uitgekoren,[55]
Te stellen, tot een wit en boete van Godts toren.[56]

28 *zulcke nageburen:* degenen, die zo dicht bij elkaar wonen.
29 *getoet:* nl. van Wouter's hoorn.
30 *gemoet:* tegemoet komt.
31 *deze leus:* dit signaal; *onbekende reden:* het mij onbekende motief daarvan.
33 *bescheit:* verklaring, inlichtingen.
35 *jaergety:* jaarliks terugkerende vastgestelde dag; *verdaeght u:* roept u op.
37 *boete:* herstel, middel tot herstelling, bevrediging (vgl. vs. 56).
40 *voor de zon:* voor zonsopgang.
41 *wat wil:* wat bedoelt hij toch met....
42 *en 't geen ick niet begrijpen kan:* en met al die onbegrijpelike woorden.
43 *out van dagen:* als één woord op te vatten, waarbij dan het voorafgaande *te* hoort.
49 *reuckloos:* zonder nadenken, zonder bepaalde reden.
50 Accent op *één*.
51 *reede:* reeds.
52 *gezopen* (in Vondels taal geen plat woord): ingezogen.
53 *Velleede:* (zie bij Inhoudt r. 29).
55 *keure en lotinge:* door loting bepaalde keuze.
56 *wit:* doel, mikpunt.

Wy zagen twintighmael den bloessem aen den boom,
Dat hier de zode dreef in eenen rooden stroom[57-58]

57-58 Twintig lentes zijn verstreken, waarin telkens weer....

Van dit onnozel bloet, uit hoogen noot vergoten;[59]
En sedert heeft ons ramp de Godtheit noit verdroten.
Ghy zult, eer noch de zon de westkim raecken kan,
De jaerlijcksche offergaef zien offeren aen Pan,
En dien rampzaligen, van 's Wilden pijl getroffen
En Wildemans geweer, ter aerde hooren ploffen.[64]
Ick blaze met den dagh aldus het hooghtijt in.[65]
Men vraeght d'Orakels vast, en 's lants Waerzeggerin,[66]
Door welck een middel best dees roe werde afgebeden;[67]
Maer zy vertroost ons slechts met dubbelzinnigheden,[68]
Dat Pan genezen zal de langgeproefde smart,
Wanneer de wilde boogh hem micke naer zijn hart.[70]
Wy zien dien tijt te moet, en tellen dagh en uren,[71]
Te lang, ocharm, vergeefs.

K o m m e r y n :

En blijft die twist noch duren?
Wat Wildeman is dit, die dus het lantschap quelt?

W o u t e r :

Een gruwzaem boschgedroght: hy houdt zich op het velt,[74]
In bosch, in duin, aen strant, en leeft by raeuwe kruiden,
En dorre wortelen, dan Noortwaert, dan ten Zuiden,[76]
Waer hem een buy, in 't brein gestegen, henedrijf.[77]
Een holle boom is 's nachts zijn slaepstal, en verblijf.[78]
Men zagh hem onder dack, gebouwt met menschenhanden,
Noit rusten. Hy erkaeuwt de boomschors met de tanden,[80]
En valt op d'aerde plat voorover met zijn borst,
En slorrept plassen uit, tot lessing van den dorst.[82]
Wanneer de zee begint het avontvier te dooven,[83]
Dan leunt hy op zijn' rugh, en roockt, gelijck een oven,
En ronckt, dat koe noch kalf kan rusten hier ontrent.
De menschen loopen voor, wanneer hy loopt en rent,[86]
Noch sneller dan een paert. De vrijsters ziet hy garen,[87]
En lachtze minlijck toe, die anders van bedaren
Noch vrientschap weet, en grimt gestadigh even nors.

59 *onnozel:* onschuldig.
64 *geweer:* wapen; hier dus: boog.
65 *het hooghtijt:* in Vondel's taal onz. (vgl. *Gijsbr.* vs. 646).
66 *vast:* voortdurend, telkens weer.
67 *afgebeden:* door gebeden afgeweerd.
68 *dubbelzinnigheden:* een dubbelzinnige (in dit verband: raadselachtige) orakelspreuk.
70 *de wilde boogh:* de boog van de Wildeman.
71 *te moet:* tegemoet.
74 *houdt zich:* bevindt zich, woont.
76 *Noortwaert:* in het Noorden; *ten Zuiden:* in het Zuiden.
77 *buy:* gril.
78 *slaepstal:* slaapplaats.
80 *erkaeuwt:* bijt stuk; herkauwen heeft hier niet onze betekenis, maar eer: langdurig kauwen.
82 *lessing:* Vondel spelt meermalen *s* voor etymologiese *sch*.
83 *het avontvier:* het dalende zonlicht.
86 *voor:* voor hem uit, voor hem weg.
87 *vrijsters:* jonge meisjes.

Zijn grof gebeente is ruigh bewassen met een schors.[90]
De handen, vingers, voet en teen gelijcken wortelen.

90 *ruigh:* ruw.

Zijn eicke hielen treên de kaien zelfs te mortelen.[92]
Hy wandelt barevoets, en spoelt de voeten niet.
De baert is groen, als gras: de locken schijnen riet,
En biezen onder een, en lieten zich noit kemmen,[95]
Of scheeren, noch met strick, of lint en hairsnoer temmen.[96]
Hy spalckt twee uiens op, en geeft u een gezicht,[97]
Gelijck door een lantaerne een kaers by avont licht.
Een bondel pijlen, boogh, en knodts verstreckt zijn wapen,[99]
Die wappren aen den boom, waer in hy 's nachts gaet slapen.[100]
Maer zeghme, bestemoêr, indien men 't weten magh,
Wat jaeght u hier zoo vreemt, in uwen ouden dagh,
In dit geplaeght gewest? Wie zijtghe die zorghvuldigh[103]
Naer onze ellende vraeght? Ghy zijt geen antwoort schuldigh,
Doch meltme nietemin uw' naem, en uit wat oort
Ghy eenzaem herwaart koomt: maar spoedigh: ick moet voort.

K o m m e r y n :

O lantsknecht, schroom niet eens te vragen naer wat zaecken[107]
Het u believe, en 't geen my vry stae aen te raecken.
Mijn naem is Kommerijn, dit lant mijn vaderlant.
Ick zocht uit dezen twist, aen eenen andren kant,[110]
Nootdruftigheit en rust, gestooten uit mijn eigen;[111]
En teegh den Rijn op, toen de staertstar ons quam dreigen,[112]
Gelijck een roode roede, en menigh vrouwmensch vloot[112-113]
Om 't Leeuwendaelsch gevecht, in bittren baerens noot.
Nu oproer my verbiet by vreemde oock stil te leven,[115]
Zoo koom ick dus uit noot den Rijnstroom afgedreven,
En zoeck mijn avontuur, en oude kennis hier.[117]
O knaep, mijn ouderdom viel zuur, en staetme dier;[118]
Indien ick mijn fortuin u levendigh zou melden.[119]
O weide, o boterkarn, o kampen, klavervelden,

92 *kaien:* keien (met Amsterdamse *ai*-klank); *te mortelen:* tot gruis (vgl. 1652).
95 *kemmen:* Brabantse vorm naast *kammen*.
96 *scheeren:* afsnijden.
97 *uiens:* meerv. van *uien;* oude vorm voor *ui*. Onjuist is de mening dat de dichter het woord ‘figuurlik’ gebruikt voor ogen. In verband met de gehele voorafgaande schildering van dit monsterlike wezen, dat in plaats van menselike vormen lichaamsdelen heeft die aan de plantenwereld, de natuur, herinneren, moeten we ons doffe, *ui*-vormige oogballen voorstellen, waar een flauw licht door heen schijnt, gelijk kaarslicht door een lantaren (vs. 98); *gezicht* (97): blik.
99 *verstreckt:* dient hem als.
100 *wappren:* hangen te slingeren.
103 *zorghvuldigh:* met bezorgdheid, met meegevoel.
107 *lantsknecht:* jongeling (oorspr. soldaat); in vs. 806 verkort tot *lantst; niet eens:* volstrekt niet.
110 *uit dezen twist:* mij onttrekkende aan deze twisten.
111 *Nootdruftigheit:* levensonderhoud; *eigen:* eigendom, bezittingen.
112 *teegh:* histories-onjuiste verleden tijd, in plaats van toog: trok, doordat de vormen van twee op elkaar gelijkende werkwoorden (tien en tiën) dooreenliepen.
112-113 *de staertstar:* als onheilspellend voorteken, een straf (*roede*) van de hemel.
115 *oproer:* de dertigjarige oorlog; *vreemde:* (meerv. zonder *n*).
117 *avontuur:* geluk; *kennis:* bekenden.
118 *viel zuur:* was zwaar te dragen; *staetme dier:* komt mij duur te staan, baart nog steeds veel zorg.
119 *levendigh:* in felle kleuren.

Weest hartelijck gegroet: zijt anderwerf gegroet,

Wel eer gezegent lant, en vleck: mijn weerkomst moet[122]
Mijn lantsliên tot geen' last, en my tot rust gedyen.[123]

W o u t e r :

Indien mijn korte tijt het eenighzins kost lyen,[124]
'k Had lust uw avontuur wat breeder te verstaen,[125]
Nu jaeght mijn ampt my voort, en dwingt my om te gaen.[126]
Ghy Leeuwendalers rijst: de Zoendagh is geboren:
Op op, en treckt het lot: verzoent der Goden toren.

K o m m e r y n :

Wat hoor ick hier al nieuws, och, och, maer luttel goets?[129]
O Kommerijn, most ghij, na zoo veel tegenspoets
En kommers en verdriets, noch hooren d'ongelucken,[131]
Die uw geboorteplaets en Leeuwendalers drucken?
Waer heeft u d'ouderdom ten leste toe gespaert,[133]
Daer menigh zoo gerust zoo stil ten grave vaert?[134]
Tot noch toe hebtghe dan vergeefs met uw gebeden
Geworstelt, en om hulp met vader Pan gestreden;[136]
Naerdien hy 't vleck bezwaert met zulck een' wreeden eisch,[137]
En zich niet zoenen laet dan och door menschevleisch.
Afgrijslijck zoenaltaer! ick ben mijn hoop ten ende,
Ten zij de hemel 't radt van 's lants fortuine wende,
En zette ons lantschap weêr in zijnen eersten staet,[141]
Verlost van nijt en twist, en bittren burenhaet.
My schrickt voor dezen dagh. Wat moet een mensch beleven![143]
Wat uitkomst zal ons Pan in zoo veel jammers geven!
Maer kijck eens, wie komt hier met zulck een blijde vlaegh[145]
In 't aenzicht? 'k Wil hem gaen beluistren uit dees haegh.

ADELAERT. HAGEROOS.

A d e l a e r t :

O schoone zon, ghy rijst wel schoon
En heerlijck uit den oostertroon,[148]
En treckt tot u al 's weerelts oogen;

122 *moet:* moge.
123 *gedyen tot:* worden tot.
124 *kost:* Brabantse vorm, naast *kon*.
125 *verstaen:* vernemen, aan te horen.
126 *ampt:* taak, plicht.
129 Het vraagteken achter dit vers, dat eigenlik achter *nieuws* past, is in de latere druk door een punt vervangen.
131 *kommers:* woordspeling met de naam *Kommerijn* (130).
133 *ten leste:* tegen het einde van uw leven.
134 *menigh:* menigeen.
136 *gestreden:* nl. getracht hem te vermurwen met uw gebeden.
137 *Naerdien:* omdat, nu.
141 *staet:* toestand.
143 *My schrickt:* bij Vondel en Hooft meermalen onpersoonlik gebruikt.
145 *vlaegh:* in M.-E. taal gebruikelik als gemoedsaandoening, die zich door de uitdrukking van de ogen openbaart (*Mnl. Wdb.* IX, 577).
148 *oostertroon:* oostelike hemel.

Maer met een krachtiger vermogen
Verrijst mijn zon, die opgeweckt,[151]

151 *opgeweckt:* verrezen (vgl. wakker geworden).

Zoo vele harten tot zich treckt,
En waerdiger is aengebeden[153]
Van al wat ademt hier beneden.[154]
'k Verwachtze nu, schier afgepijnt:[155]
Hoewelze slechts voor andren schijnt,
En niet voor my, wanneerze uit jagen,
In niemant minder schept behagen
Dan in een' minnaer, die zoo trouw,
Zijn zinnen hing aen zulck een vrouw,
En in een' doolhof van gedachten
Om haer verdwaelt geheele nachten,
Geheele dagen, op het spoor,
Daer hyze vont, en stracks verloor:[164]
Gelijck een hart, dat niet te vangen,[165]
Den jager pijnight met verlangen.
Ick zieze, en wilze aen dezen kant
Al stil verwachten. Zy houdt stant,[168]
Voor ons kappelle, als jagers plegen,
En groet den Godt, op hoop van zegen;
Dewijl, zoo vroegh voor zonneschijn,
De deuren noch gesloten zijn.
Zie Hazepoot van blyschap springen.[173]
Zy heft haer stem op om te zingen,[174]
En zal gewis den voglezangk
Ontsteken aen dien zoeten klanck.[175-76]

H a g e r o o s :

Nu ren de hazepooten,
Mijn trouwe hazewint,
Door duin, en over slooten,
Voorby, en grijp gezwint[177-80]
Dees hinde, die geen honden
Grijpen konden.

A d e l a e r t :

Mijn nuchtre Hageroos, die met den dageraet,[183]
Belust op koelen dauw, zoo geurigh open gaet,
En 't veld een' geur verleent, die alles kan verquicken;[184-85]

153 *aengebeden:* om aangebeden te worden.
154 *Van:* door.
155 *afgepijnt:* door zorgen afgemat (deelw. van *zich afpijnen; Ned. Wdb.* I, 1242).
164 *stracks:* weldra weer.
165 *hart:* Holl. vorm naast zuidelik *hert*.
168 *Al:* heel.
173 *Hazepoot:* naam van de jachthond; door bijgedachte aan hazewind (178)?
174 *heft op:* verheft.
175-76 Met haar liefelik geluid zal zij ook de vogels aan 't zingen brengen.
177-80 *ren de hazepooten voorbij:* loop harder dan de hazen.
183 *nuchtre:* vroeg opgestaan zijnde.
184-85 Woordspeling met de *roos* in haar naam.

Hoe wensche ick u ten dienst iet oirbaers te beschicken.[186]
Behaeght het u, dat ick den hont by 't leizeel ley,[187]
Of hazen onderscheppe, of 't vlugge wilt verbey,
En keere in zijnen loop, of uwen boogh help' dragen?[189]
Gewaerdigh my die gunst, dat ick u onder 't jagen[190]
Magh dienen, of daer ghy wat adems schept in 't groen.

H a g e r o o s :
Een minder dienaer kan het Hageroos wel doen.
Neen Adelaert, ick ben om niemants dienst verlegen,
En minst met u gedient. Ick ken genoegh de wegen,
En holen, daer de haes zich heimelijck onthoudt.[195]

A d e l a e r t :
Alleen en onverzelt te jagen, is 't niet stout?[196]
Wie weet wat Saters, hier en daer, in duin, en kuilen,
In heggen, ruighte, en riet, zich bergen, en verschuilen?[198]
Wat schoonheit blijft in velt en wouden onbeloert?
Hoe dickwils wort een maeght van Boschgoôn aengesnoert,[200]
Mishandelt, en gesleurt in duistere speloncken?
Wie 't vier te dicht genaeckt, verzengt zich aen de voncken,
Of brant zich in de vlam: men koom' het niet te na.

H a g e r o o s :
Ick leedt in 't jagen noit de minste schimp, of scha:[204]
't Is veiliger dan oit: en quaem my iet t'ontmoeten,
Mistrouwen blijft mijn borgh: 'k verlaet my op mijn voeten.[206]

A d e l a e r t :
Maer d'eerbaerheit vereischt gezelschap op de jaght.

H a g e r o o s :
Dat vinde ick aen mijn' hont, mijn troost, mijn trouwe wacht.

A d e l a e r t :
Een hont, die redenloos slechts bijten kan, en bassen?[209]

H a g e r o o s :
Twee eigenschappen, die ons dienen, honden passen.

A d e l a e r t :

186 *iet oirbaers:* iets nuttigs; *beschicken:* tot stand brengen, verrichten.
187 *leizeel:* touw waarmee men de honden vasthoudt.
189 *keere:* stuite.
190 *Gewaerdigh:* sta toe.
195 *zich onthoudt:* zich ophoudt.
196 *stout:* vermetel, overmoedig.
198 *ruighte:* struikgewas.
200 *aengesnoert:* aangeklampt, aangerand (*Ned. Wdb.* I, 328; oorspr.: aan zijn snoer krijgen).
204 *leedt:* onderging, ondervond; *schimp:* belediging, kwetsing.
206 *Mistrouwen blijft mijn borgh:* wantrouwen (tegenover onbekenden) is de beste waarborg voor mijn veiligheid.
209 *redenloos:* zonder rede, zonder verstand.

Geluckigh dier, hebt ghy met haer de jaght gemeen?[211]

211 *hebt ghy gemeen:* deelt gij.

H a g e r o o s :
Indien u 't jagen lust, sla voort, en jaegh alleen.[212]

A d e l a e r t :
Helaes! ick jaech vergeefs, en vang alleen de schimmen.[213]

H a g e r o o s :
Ghy raeskalt, als ghy plaght. De zon is reede aen 't klimmen.[214]
Zie daer hoe zy den top van bosch en boom vergult.
De tijt verbiet dien kout. Ghy leertme vast gedult,[216]
Met eenen dezen hont. Ay, zie hem 't leizeel trecken.[217]
Hy janckt van vierigheit, en wenscht zijn padt te recken.[218]

A d e l a e r t :
Ick hoop niet dat u reede een luttel kouts verveelt.[219]

H a g e r o o s :
't Is wonder dat een zoon, gewonnen en geteelt
Van Godtheên, zoo verblint lafhartigh blijve, en teder,[221]
Zich zelve tegens my zoo klein kenne, en verneder',[222]
En najancke eene maeght, die maegh noch moeder kent;[223]
Een maeght, die dagelicks door woudt en weide rent,
En meer behagen schept in hazen, en konijnen,
In dootsche wildernisse, en zandige woestijnen,[226]
Dan in de tronien van al de jonge jeught,[227]
Die zich ten reie schickt, en noemt de min een deught[228]
Van 's levens lentebloem, en schept vermaeck in verven[229]
Van lip en wang, die ras verbleecken, en versterven.
Ay Adelaert, my deert uw dwaes en blint bejagh.[231]
Verander van beraet, zoo raet u helpen magh.[232]
Bestee den tijt voortaen in nutter oeffeningen,
Of zie naer uws gelijck: of zoeck by jongelingen
Gezelschap hier en daer. Beschry een brieschend paert,[235]
Dat geene weerga hebbe in snelheit, vlught, en vaert,

212 *sla voort:* spoed u heen (*slaan* werd oudtijds gebruikt voor een snelle beweging).
213 *schimmen:* schaduwen.
214 *raeskalt:* slaat dwaze praat uit.
216 *vast:* al maar. Zij bedoelt dus, spottend: je wilt mij zeker een lesje geven in geduld, d.w.z. je houdt mij al veel te lang op.
217 *Met eenen:* en tegelijk.
218 *zijn padt te recken:* weg te snellen (vgl. *Gijsbr.* vs. 295).
219 *een luttel kouts:* het weinige dat ik sprak.
221 *teder:* overgevoelig.
222 *Zich kenne:* zich gevoelt.
223 *najancke:* jammerend, zijn liefdesmart klagend, achterna loopt (*jancken* klinkt in Vondel's taal niet zo ongunstig als nu).
226 *dootsche:* sombere, eenzame.
227 *tronien:* gezichten (zonder ongunstige betekenis).
228 *deught:* voortreffelike eigenschap.
229 *verven:* de frisse kleuren.
231 *bejagh:* streven (wat men najaagt).
232 *beraet:* plan.
235 *Beschry:* bestijg.

En ren om strijt door 't velt: of win den prijs met schieten:
Of kaets en kolf om prijs: of zwem door breede vlieten:
Of luchtigh met een pols gesprongen over hegh,

En slooten: of den kloot geschoten by den wegh.[240]
Dit past een' helt, een' borst, die vroom is, en rechtschapen.[241]
Dit voeght een' man, als ghy, en welgebore knapen.
Een vrijster achteraen te loopen door het stof,
En noch zoo laegh te zien, verdient geen' krans van lof.[244]
Verschoon uw fiere jeught: betoom uw bijstre zinnen:[245]
My deert uw tijtverlies, daer niet en valt te winnen.[246]

A d e l a e r t :

Och, of ghy waerheit spraeckt, en deernis kreegt met my:
Ten minste zoude ick noch aen uwe slincke zy,[248]
Of achter op uw spoor, langs heggen, boomen, vlieten,
Door duin en dal, uw' troost en schaduwe genieten:
Of lesschen uwen dorst met water, als kristal,
Geschept uit beeck, of bron, in een gezoncken dal:[252]
Of daer ghy nederhuckte, een bedt van bloemen spreien,[253]
En decken, daerghe sliept, uw hooft met groene meien:[254]
Of wiegen u in slaep, met mijne Duitsche fluit:[255]
Of huwenze aen uw keel, een goddelijck geluit,[256]
Dat duizenden verruckt, die in de boomen hangen,
Of luisteren in 't riet, van uw muzijck gevangen.[258]
Veranderde 't geluck my heden in een' hont,[259]
Patrijs, of snellen haes, ick vloogh u in den mont:[260]
Ick woude u al het mijne, en lijf en ziel en leven
Ootmoedigh tot een' buit en roof ten beste geven.[262]

H a g e r o o s :

Niet hooger, Adelaert; ghy houdt noch streeck, noch maet.[263]
Wat is 'er, dat zich niet van vryers zeggen laet?[264]
Ay, spaer dien roof voor u, of liever voor een andere.[265]
Gelijckheit paert zich best en vreedzaem by malkandere.

A d e l a e r t :

240 *den kloot geschoten:* kloot schieten is een spel, waarbij zware ballen gerold worden, in Vlaanderen nog in zwang (*bolle werpen*, of *bollen* genoemd).
241 *borst:* jongeling (vgl. Hd. bursche); *vroom:* flink; *rechtschapen:* welgevormd.
244 En bovendien het oog te hebben op een meisje van lagere afkomst.
245 *bijstre:* verdwaasde.
246 *daer niet:* waar niets.
248 *slincke zy:* linker zij, de plaats van de dienaar.
252 *gezoncken:* diep gelegen (van een causatief *zinken:* doen dalen); het Vlaams kent nog *zonk:* laagte.
253 *nederhuckte:* u neerzette (*hucken* = hurken).
254 *meien:* oorsp. meitak; aan elke gebladerde tak.
255 *Duitsche:* inheemse; *fluit:* de herdersfluit.
256 *huwen aen:* paren met, harmonies doen samenklinken met uw gezang.
258 *van:* door.
259 *'t geluck:* de Fortuin, het lot.
260 *in den mont:* tegemoet.
262 *ten beste geven:* prijs geven.
263 *Niet hooger:* ga niet verder; *streeck houden* (schippersuitdrukking): een vaste koers houden.
264 *van:* door. Geen praatjes zijn voor vrijers te dwaas!
265 *dien roof* (buit), nl. uw lijf en ziel en leven (vs. 261).

Gelijckheit niet van goet en staet, maer van gemoedt:[267-vlg.]
Gelijckheit van gemoedt best vrede en vrientschap voedt:
Waer deze ontbreekt, moet vrede en vrientschap ook ontbreken;

267-vlg. bevat een bekend pastoraal motief, waarop o.a. Hooft zijn *Granida* gebouwd heeft: liefde kent geen stand.

Waet buiten ick noch goet, noch bloet, noch afkomst reken.
De vrede en vrientschap houdt de weerelt in den bant.
De hemel drijft op haer: de bare kust het strant,[272-vlg.272]
De zee omhelst de duin, de duiven treckebecken,[273]
Het dartel klimop klimt, en hart en hinde lecken
Elckandere, op 't muzijck van een' gelijcken aert.
De hemel met zijn bruit, het aertrijck, dus gepaert
In liefde en eendraght, wint ons maght van groente en telgen,[277]
Terwijlze gratigh is met zon en dauw te zwelgen.[278]
Mijn lieve Hageroos, mijn dauw, mijn lentevuur,
Woudt ghy u spiegelen aen d'edele natuur,
Gelijckghe met de zon u spiegelt in de beecken;
Ick zagh een zon van troost voor my de nevels breecken,
Die nu uw aengezicht beroeren, vlaegh op vlaegh,[283]
Zoo menighmael ick u vergeefs om oorlof vraegh,[284]
En aensta om wat gunst en voordeel te genieten,[285]
Tot loon van trouwe min. Het zou u eens verdrieten[286]
Dat ick geketent sleip die zware minneboey,[287]
Gedurigh quijne, en treure, en nimmer groey', noch bloey';
Gelijck vertreden groen, of gras op muur, en pannen.
De meit ontlast het vee zijn uiers, stijf gespannen[290]
Van zoete melck en room, wel tweemael alle daegh:
En ick, die, dagh op dagh, u mijn ellende klaegh,
Wort nimmermeer ontlast van 't juck der minnezorgen.

H a g e r o o s :

Het zy ghy 's avonts kermt, of opzingt met den morgen,[294]
Ghy houdt al eenen toon, en gaet den zelven gangk.[295]
Zoo schept de koeckoeck lust in zijnen ouden zangk.
Men leitme, dagh op dagh, en kermt en klaeght aen d'ooren.[297]
Ga zoeck een, die het lust uw jammerklaght te hooren.

272-vlg. Ook dit is een geliefd motief van de Italiaanse pastorale: de gehele Natuur predikt liefde; vgl. *Granida,* vs. 208-vlg. (‘Hemel en Aerde mindt’, vs. 220) en Tasso's *Aminta, Act.* 1, sc. 1.

272 *bare:* golf (gewoonlik in 't mv. gebruikt).

273 *duin:* bij Vondel vr.

277 *maght:* overvloed; *groente:* gebladerte.

278 *gratigh:* begerig, verlangend.

283 *vlaegh:* bui.

284 *oorlof:* toestemming.

285 *aensta:* er op aandring; *gunst:* genegenheid, liefde.

286 *zou u eens:* moest u toch.

287 *sleip:* Vondel gebruikt de vorm met *ey* zowel transitief als intransitief (vgl. *Palamedes* vs. 170 en *Mnd. Wdb.* VII, 1265).

290 Op grond van deze en dergelijke vergelijkingen hebben verschillende beoordelaars aan Vondel platheid verweten. Men vergeet daarbij, dat de dichter een blijspel heeft willen geven, en dat zulke landelike vergelijkingen, die in dit drama talrijk voorkomen (zie verderop vs. 480, 499, 502, 520, 705, 811, 987, 1180, 1191, 1208, 1246), lichtelik-komies bedoeld zullen zijn.

294 *opzingt:* begint te zingen.

295 *eenen:* dezelfde.

297 *leitme en kermt:* ligt mij aan de oren te kermen en te klagen.

Ick houde u niet, noch acht my zulcke diensten waert,[299]
Noch reken het voor dienst, dat ghy u zelf bezwaert.

299 *Ick houde u niet* is te verbinden met: *zulcke diensten waert* (accent op *u* en *my*): ik acht zulke diensten uwer onwaardig en verdien ze zelf ook niet.

Ick zoeck geen bloem of roos te plucken op uw' doren.[301]

A d e l a e r t :
Ghy noopt met weigeren mijn liefde noch met sporen.[302]

H a g e r o o s :
Verzoeckme niets, op dat u niets geweigert wert.[303]

A d e l a e r t :
'k Verzoeck slechts artseny tot troost van mijne smert.

H a g e r o o s :
Ghy zoeckt verkeert een kruit, dat elders liefst wil spruiten.

A d e l a e r t :
De min beheerscht mijn hart: wie kan de minne stuiten,
In 't heetste van haer jaght? Ick ben my zelf geen vooght.[307]

H a g e r o o s :
En wat belet u toch te doen wat ghy vermooght,
En wilt, en wenscht?

A d e l a e r t :
Wat 's dat?

H a g e r o o s :
Een andre te beminnen.

A d e l a e r t :
Verplant dien ouden boom: verzet mijn jonge zinnen.[310]

H a g e r o o s :
Uw vader, door de kracht, die hem de hemel gaf,
Verwrickte en ruckte een eick van haren wortel af;
Vertilde een' molesteen; en dreef, vol viers, vol torens,[313]
Een gildos, dat hy plofte; en wrong een' stier de horens[314]
Uit zijnen norssen kop, en won den naem van Helt,[315]
Daer niemant voor de vuist hem wachten dorst in 't velt:[316]
En zoudt ghy aen een maeght, een weeskint, u verhangen?[317]
Om my, een slechte maeght, met bleecke en dootsche wangen[318]

301 Dit vers is mij niet duidelik. Ik heb volstrekt geen behagen in de diensten die ge mij opdringt (?) of: Uw leed treft mij zo weinig, dat ik er niet door vertederd word (?).
302 *noopt met sporen:* prikkelt (oorspr. het aansporen van een paard), vermeerdert.
303 *wert:* wordt.
307 *jaght:* vaart; *vooght:* meester.
310 *dien ouden boom:* die diep gewortelde liefde; *verzet:* verander; *jonge:* krachtige. De bedoeling is: Hoe zou het mogelik zijn mijn eerste, diepgevoelde liefde op een ander over te brengen!
313 *Vertilde:* tilde op, verplaatste; *vol viers:* vurig, driftig.
314 *gildos:* een os, voor een gildemaaltijd gemest, die versierd werd rondgeleid (*Ned. Wdb.* IV, 2373).
315 *norssen:* woeste, grimmige.
316 *voor de vuist:* in open strijd (vgl. *Lucifer,* vs. 1886); *wachten:* afwachten.
317 *u verhangen:* u vergooien.
318 *slechte:* van eenvoudige afkomst.

Gaen bucken naer het graf, in 't hartje van uw jeught?
Verkleinen uw geslacht, en 's vaders naem, en deught?[320]
Ay Adelaert, ghy zult zoo wijs zijn, en bedaren
Van deze razerny.

A d e l a e r t :

Wanneer de wilde baren[322-vlg.]

320 *Verkleinen:* verlagen.
322-vlg. Bekende retoriese wending om de onmogelikheid krachtig aan te duiden (vgl. Eer zal....).

Niet langer tegens strant en hooge duinen slaen,
De leeuwrick zode, en gras, de nachtegael de blaên,
De koe de klaver schuwe, en 't knijn de diepe holen;[325]
Wanneer de Noortstar verre in 't Zuiden om ga dolen,
De winter sneeuw en ys, de zomer zaet ontbeer',[327]
Dan neemt de min van my, mijn hart van u zijn' keer.

H a g e r o o s :
Mijn Hazepoot wil voort: hij ruckt het zeel aen flarden.

A d e l a e r t :
Vergun my eerst een' kus.

H a g e r o o s :
Hoe qualijk kunt ghy 't harden?[330]

A d e l a e r t :
Och Hageroos, een' geur van uwen rooden mont,
Een luchtje van uw ziel mijn roos, mijn morgenstont,
Verquick mijn' flaeuwen geest, gelijck de wint de kruiden.[333]

H a g e r o o s :
Ick ga, en hope, eer 't licht ons toestrale uit den Zuiden,[334]
Te keeren met een hinde, en vetten buit gelaên.

A d e l a e r t :
Zoo moet ick noch zoo lang in uwe stralen braên,[336]
Oock daer het dichte loof, of dack van riete hutten[337]
Het schaep, dat lommer zoeckt, kan decken, en beschutten,
Voor 't steken van de zon, die op den middagh schijnt,
En inzwelght al het nat, waer na de weide quijnt?[340]
Neen zeker, Adelaert: het velt staet voor u open:
Het staet u vry op 't spoor van uw vriendin te loopen;
Te volgen hare vlught, als Hazepoot den haes;
Te wachten op haer leus, als zy den horen blaes'.[344]
Dat gelt heur na: z'is nu al wijt vooruit gevlogen.[345]

KOMMERYN. ADELAERT.

K o m m e r y n :

325 *knijn:* Hollandse verkorting uit konijn.
327 *zaet:* gewas, oogst.
330 *Hoe qualijk kunt ghy 't harden?* (spottend): valt het zo moeielik, het uit te houden, het te stellen zonder kus? Bij Vondel is het meer een uitroep dan een vraag, al staat er een vraagteken achter.
333 *Verquick:* moge verkwikken, nieuw leven geven; *flaeuwen:* verkwijnende.
334 *uit den Zuiden* (oude Datief).
336 *in uwe stralen braên:* de door u ontstoken liefdegloed smartelik gevoelen.
337 *Oock daer:* terwijl toch.
340 *waer na.... quijnt:* waarnaar smachtend verlangt.
344 *leus:* signaal.
345 *Dat gelt heur na:* nu moet ik haar achterna snellen (vgl. *Joseph in Dothan*, vs. 1538: Dat gelt naer Hebron toe); *gelden:* er op aan komen; *wijt:* ver.

Hou stant, o jonge helt, en dienme uit mededogen[346]
Ten minste met een woort of twee, een enckel woort.

346 *Hou stant:* blijf (een ogenblik) staan; *dienme:* sta mij te woord.

A d e l a e r t :
Wel moeder, wat's uw vraegh? wat zoeckt ghy? ik moet voort.[348]

K o m m e r y n :
Ick koom hier vreemt gegaen, en had u wat te vragen.[349]
Wat dochter is het, die daer buiten loopt uit jagen?[350]
Het schijnt of ghyze kent, en zomtijts onderhoudt.[351]

A d e l a e r t :
Ick kenze maer te wel: een kennis die my rouwt,[352]
En eeuwigh rouwen zal, zoo d'onderlinge kuntschap
Niet verder ga, en zy verstockt geen nader vruntschap[354]
Wil houden met een ziel, die haer zoo trouw bemint.
En woudtghe weten wie de vader van dit kint,
En moeder zy? Zy weet van vader noch van moeder.
De Groote Vrerick wert haer trooster en behoeder,
En voedeze eerlijck op: men noemtze Hageroos:[359]
Hoe schoon de morgenstont, hoe schoon oock d'avont bloos';
Zy hoeft noch avontstont noch morgenstont te wijcken.
Wanneerze in onze beeck zich toie, en ga bekijcken,[362]
En spiegelen, dan zietze alleen heur wederga.[363]

K o m m e r y n :
Zoo hoor ick, z'is een wees.[364]

A d e l a e r t :
Alle eere waerdigh, ja.
Ghy zoeckt met vragen slechts haer afkomst te beschamen.[365]
Een zaeck vernoeght mijn' geest: zy paert twee gaven t'zamen,[366]
De goelijckheit, en deught: ick schel het d'afkomst quijt;[367]
Het zy hier meê hoe 't wil; dies hou uw rust. De tijt
Ontdeckt het al.

K o m m e r y n :
Ja wel, ick zie my zelve bijster,[369]

348 *moeder:* vriendelike naam voor een oude vrouw.
349 *vreemt:* als vreemdelinge.
350 *dochter:* meisje.
351 *onderhoudt:* (vertrouwelik) met haar spreekt (*Ned. Wdb.* X, 1359).
352 *kennis:* bekendheid, kennismaking, synoniem met *kuntschap* (353).
354 *vruntschap* (met Noord-Hollandse *u* uit *i*).
359 *eerlijck:* fatsoenlik.
362 *zich toie:* haar toilet maakt.
363 Accent op *dan; wederga:* gelijke (in schoonheid).
364 *Zoo hoor ick:* uit uw woorden maak ik dus op dat....
365 *beschamen:* af te geven op, geringschattend te spreken van.
366 Accent op *Een; vernoeght:* stelt tevreden.
367 *goelijckheit:* schoonheid, bekoorlikheid; *schel* (scheld) *quijt:* laat gaan, schenk. Enigszins vreemd gebruikt is *het,* dat in dit verband alleen zou kunnen slaan op *goelijckheit, en deught*. Die kunnen het stellen, zonder *d'afkomst:* de hoge geboorte. Van Vloten's emendatie van *het* in *haer* wordt door geen latere druk bevestigd.
369 *bijster:* van streek.

En blint en stom. Hoe vrijt ghy zulck een slechte vrijster,[370]
Een onbekende wees? ghy schijnt te braef van aert.[371]

A d e l a e r t :
Ay moeder, laeckze niet: z'is my zoo lief en waert,

370 *slechte vrijster:* eenvoudig meisje.
371 *braef van aert:* aanzienlik van geslacht.

Als eenige Vorstin in vorstelijcke hoven.
Ick hoefde een goude tong om al haer deught te loven.[374]

K o m m e r y n :
Het minnende oogh bedrieght, en schat oock 't leelijk schoon.

A d e l a e r t :
Ay, spreeck zoo reuckloos niet: dat gaet mijn eer, mijn kroon,[376]
Ja Venus kroon te na, en Venus roozetacken.[377]
Heur gaven zagh men noit door nijt of opspraeck vlacken.[378]
Al wieze ziet, bemintze oock tegens zijnen danck.[379]
Zy houdt met eenen wenck zoo menigh oogh in dwangk
Als haer belonckt. De felste en vreesselijckste stieren[380-81]
Bedaeren in 't gevecht, waer zy voorby komt zwieren.
De boterbloem vergult de weide op haren tredt.
De stroom gevoelt een' gloet in 't koelste van zijn bedt.
Wat zou men van den mont al zeltzaemheên vertellen?[385]
Een moerbay, rijp van pas, geen moerbay, twee morellen.
Wat zou men roemen van dat levendige git,[387]
Of liever van de kool, die onder 't voorhooft zit,[388]
En gloeit my al te heet? wat zou men van de vlechten,
Zoo geel en eêl, als gout en barrensteene hechten,[390]
Verhalen, daer mijn hart en ziel zich in verstrickt?

K o m m e r y n :
Ick hoor, ghy hebt de bloem van 't lantschap uitgepickt.[392]

A d e l a e r t :
Ja wel te recht de bloem: men praetme van geen tulpen,
Noch van Augustus zelf. Geen parlemoere schulpen[393-94]
Zijn schooner dan dit vleesch. Zy hangt van melck en bloet
Te wonderlijck aen een. Maer zwijgh: de horen toet.[396]
Wat suf ick langer hier? men hoort den horen blazen.[397]
Ick volgh mijn Hageroos, gelijck heur hont de hazen.

K o m m e r y n :
Het heughtme, hoe weleer mijn Koeman, als een leeuw,

374 *hoefde:* zou behoeven; *een goude tong:* een buitengewone welsprekendheid (vgl. de naam van de kerkvader *Chrysostomus,* d.i. guldenmond).
376 *reuckloos:* ondoordacht.
377 *roozetacken:* rozenkrans, als attribuut van Venus.
378 *opspraeck:* laster; *vlacken:* bezoedelen.
379 *tegens zijnen danck:* tegen wil en dank.
380-81 *zoo menigh.... als:* alle die.
385 *zeltzaemheên:* wonderen.
387 *levendige:* levende.
388 *de kool* drukt nog beter de gloed van haar ogen uit.
390 *hechten:* heften. De verklaring van Verwijs-Nauta (gespen) past minder bij de vorm van de vlecht.
392 *uitgepickt* (niet met de tegenwoordige familiare kleur): uitgezocht.
393-94 Zeldzame *tulpen:* werden in Vondel's tijd als kostbaarheden voor grote sommen verhandeld. Een van de beroemdste was de *Augustus,* de keizerstulp; *schulp:* Hollandse vorm naast schelp.
396 *Te wonderlijck:* zeer bewonderenswaardig.
397 *suf:* draal.

My nabrulde, in mijn jeught: nu treur ick, arme weeuw,[400]

400 *nabrulde:* waarschijnlik komies bedoeld, evenals het beeld van de leeuw, in de mond van Kommerijn.

En ga met eenen voet, of liever met drie beenen
In 't graf: zoo krimpt de tijt al lachende, of met steenen.[402]
Hy gafme dwers bescheit, al vraeghde ick zonder ergh.[403]
't Is beter dat men dit een oude kennis vergh',[404]
En omzoeck', wie noch leef, wie doot zy, en begraven.
Hoe breng ick noch dit schip behouden in de haven?
Waer blijft dit oude wijf? heur oogen vallen toe[407]
Van onlust: 't lichaem is van 't lange reizen moe.[408]
Waer ga ick in een schure, of hoibergh, of in heggen
Best rusten dezen dagh? geen eten gaet voor 't leggen.[410]
Hoe slaeptme 't hart in 't lijf! Nu went uw' tragen tret[411]
Naer dezen huisman toe: de vaeck is 't zachtste bedt.[412]

REY VAN LEEUWENDALERS.

K e e r :
Wat sleipt een staertstar al ellenden[413]
  En jammer na?
Als Goden zulck een' voorbo zenden,
  Dan dient men dra
Dees springkaêr naer te speuren,[417]
  Te mercken uit
  Wat bron het spruit,
Dat vleck en volck zal treuren.

T e g e n k e e r :
Wy zagenze, als een roode roede,
  Ten Westen staen[422]
Van 't Oosten; als een zwaert, dat bloedde,
  En halve maen,
Dit lantschap dreigen, uit ons teken,[425]
  Den Steenbock van
  Den Vader Pan,
Vergramt op deze streken.

K e e r :
De zee scheen mede ons ramp te voelen,
  En uit den bant

402 *krimpt de tijt:* wordt mijn levenstijd steeds korter.
403 *dwers:* nors, onvriendelik; *zonder ergh:* zonder onwelwillende bedoeling.
404 *vergh':* vraagt.
407 *wijf:* nog niet met ongunstige betekenis.
408 *onlust:* gevoel van uitputting.
410 *geen eten gaet voor 't leggen:* geen maaltijd is te verkiezen boven slaap (vgl. het Franse spreekwoord ‘Qui dort dine’.
411 Hoe word ik door slaap overmand.
412 *dezen huisman:* deze (dichtbij wonende) boer (met een gebaar).
413 *staertstar:* vgl. vs. 112.
417 *springkaêr:* bron, oorsprong van die ellende; *naer speuren:* opsporen.
422 *Ten Westen:* naar het Westen gericht (vgl. vs. 450).
425 *uit:* uitgaande van; *ons teken:* het sterrebeeld de Steenbok, aan Pan geheiligd, en dus het teken der Leeuwendalers.

*

Gesprongen, 't voorspoock aen te spoelen.[431]
Een walvisch strant.
De waterblazers, zijn gezellen,
Aen 't blazen luit
Met open snuit,
Daer zanden hem bewellen.[436]

T e g e n k e e r :

Wy loopen vast naer vrouw Velleede[437]
Om troost: zy spelt,[438]
Maer geeft geen uitkomst op ons bede.
Ons vleck en velt
Blijft quijnen: vee, geboomte en menschen,
Een ieder klaeght,
Een ieder vraeght,
Maer sterreft onder 't wenschen.

* TEKSTKRITIEK: vs. 441. De komma achter deze regel staat in geen der uitgaven.

431 *voorspoock:* noodlottig voorteken. Verwijs heeft opgemerkt dat Vondel hier nauwkeurig een biezonderheid volgt, door Hooft in zijn *Ned. Hist.* (546) vermeld. In 1577 spoelde in Ter Heyde een van een troep walvissen aan. ‘D'andere, om hem te verlossen (de *waterblazers* van vs. 433), bliezen kraft van waater ter snuyt uyt.... Deze zeldzaamheden, als bediedtzels van genaakende ontsteltenissen, stonden den volke droeflyk voor: en noch bet het verschynen eener yslyke komeete oft staartstarre, die, geplant in den vijftienden graadt des Steenboks, haare roede uit het Weste naa 't Ooste streckte’.

436 *bewellen:* in zinkzand bedelven, doen verzinken.

437 *vast:* intussen.

438 *spelt:* voorspelt.

Het tweede bedryf.

HEEREMAN. VOLCKAERT. REY.

H e e r e m a n :

De maen, na middernacht, een poos met eenen nevel
Betrocken, en vermomt, bescheen daer na den gevel[vs. 446]
Van onze lantkappel, veel blijder danze plagh,
En schiep uit eenen nacht ('t is vreemt) een' klaren dagh.
De nachtuil, vledermuis, en nachtrave, uit hun nesten[449]
Gevlogen, lang voor dagh, begaven zich ten westen,[450]
En kozen piepende de zee, en 't zandigh strant.
Het vee rees t'effens op. Het dorre en drooge lant,[452]
Dat eene wijl de lucht om regen scheen te prachen,[453]
Zach groener, en begost de melckmeit aen te lachen.
Wat dit bediet, versta een wijzer, die het hooft
Op zulcke tekens slijpt, en gaerne wort gelooft[456]
In zijne wichelkunst: wij slaen 'er naer in 't hondert,[457]
En eeren 't geen met recht de schrandersten verwondert.
Het zy dan wat het wil; het brenge ons heil in 't lant,
Byzonder dezen dagh; nu Pan den wraeckboog spant,
En daghvaert al het dorp om 't offer te bereiden.[461]

V o l c k a e r t :

Het volck vergaêrt, om hier den Heemraet te verbeiden.[462]
Wat grimmelt 'er een drang van menschen onder een,[463]
Zoo man, als wijf, en maeght, en knecht, en groot, en kleen,[464]
En oudt, en jongk. Wat raet? Hoe stillenwe die zwarmen?[465]
De mannen morren vast: de vrouwen hoort men kermen.[466]
O vader Pan, versterck den Heemraet met gedult:[467]
D'onwetende gemeente ontzagh zich noit haer schult[468]
En misdaet op den hals der Heerschappen te laden.
Zy volght haer onbescheit, en laet zich naulijcks raden.[470]

vs. 446 *vermomt:* schuil gegaan (oorspr. achter een mom, een masker).
449 *nachtrave:* een soort van reiger, die zijn voedsel bij nacht zoekt, nu zeldzaam (*Ned. Wdb.* IX, 1443).
450 *ten westen:* naar het Westen.
452 *t'effens:* op hetzelfde ogenblik.
453 *prachen:* smeken (oorspr. bedelen).
456 *slijpt:* scherpt, spitst (vgl. vs. 1544).
457 *in 't hondert:* in 't wilde; *slaen in 't hondert:* moeten er naar raden.
461 *daghvaert:* oproept.
462 *Heemraet:* dorpsraad; later ook: lid van de dorpsraad (vgl. Hoogheemraad); *heem:* dorp, plattelandsgemeente.
463 *grimmelt:* wemelt; *drang:* opeengedrongen massa.
464 *knecht:* jongeling.
465 *zwarmen* rijmt op *kermen*.
466 *vast:* onophoudelik.
467 *gedult:* lijdzaamheid.
468 *ontzagh zich:* schroomde.
470 *onbescheit:* onverstand, gebrek aan inzicht.

Dit buldrende onweêr waeit hier jaerlijcks op de kust,[471]
En steurt, een maent vooruit, de Raden in hun rust:

471 *onweêr:* noodweer, storm.

Maer gaenwe nietemin haer minnelijck gemoeten.[473]
De burgery genaeckt, gereet om ons te groeten.

R e y :

Welbore mannen, Pan behoede u lang gezont:[475]
Wy wenschen 't uit ons harte, en uiten 't met den mont.

H e e r e m a n :

Ghy vrome burgers, lang moet vader Pan u spaeren,[477]
En haelen uw geluck in top met uwe jaeren:[478]
Ons jammert u te zien zoo jammerlijck gestelt.
De koeien eten gras en klaver, langs het velt;
Ghy eet uw eigen hart, beknelt gelijck met hoepen[481]
Van stael, zoo menighwerf de Zoendagh uitgeroepen,
Den Heemraet roept te hoop, op dat hy wijsheit schaff',[483]
En langkzaem zich berade, om d'opgeleide straf
Te schutten naer hun maght, of immers te verminderen;[485]
Het welck men noit voorheen kost keeren, noch verhinderen.
Betrouw ons 't beste toe: men handelt hier ter steê[487]
Niet ruw, en onbedacht: het kost ons kindren meê.[488]
Hier gelt noch goet, noch bloet, noch haet, noch gunst, noch voordeel.
De hoofden staen gelijck: de blinde strijckt het oordeel.[490]

R e y :

Welbore mannen, ghy spreeckt redelijck en wel.
Beschuldighden wy u, zoo most de lantkappel,
Waer uit men 't lot verwacht, met boosheit zich besmetten,
Als ghy de lotbus laet voor vrouw Velleede zetten,
Die eenen naem uit twee beslote ceêlen treckt,[495]
En noemt hem, die ten zoen des grammen Veegodts streckt,[496]
Voor 't Leeuwendaelsch gewest. Neen mannen, wy betrouwen
U beter toe. Het volck, dat zich geneert met bouwen[498]
En karnen, past een hart zoo rein, als melck en room,
Geen erghwaen: neen by Pan, wy achten u te vroom.[500]
Daer schort het niet, dat wy van daegh u komen moeien.[501]

473 *minnelijck gemoeten:* vriendelik tegemoet treden.
475 *Welbore:* welgeboren, vrijgeboren.
477 *vrome:* rechtschapen; *moet:* moge.
478 *haelen in top:* doen steeds meer stijgen.
481 *hoepen:* hoepels.
483 *te hoop:* bijeen; *wijsheit schaff':* wijze: raad bedenkt.
485 *schutten:* af te weren; *immers:* tenminste.
487 Geef ons uw volle vertrouwen.
488 *ons* (Datief): met accent. Onze kinderen worden ook het slachtoffer.
490 *strijckt het oordeel:* velt het vonnis. *Blinde Wouter* moet de cijfers noemen en aldus de beslissing geven (zie vs. 1230-41). Dat met *de blinde,* gelijk Verwijs-Nauta meent, de blinde Godin, het Noodlot, bedoeld zou zijn, is moeielik aan te nemen.
495 *ceêlen:* lijsten, met genummerde namen.
496 *grammen:* vertoornde.
498 *beter:* iets beters; *zich geneert:* in zijn onderhoud voorziet; *bouwen:* in dit verband eer hooibouw dan landbouw.
500 *erghwaen:* argwaan.
501 *moeien:* lastig vallen.

Wy gaen met koeien om, maer slaghten paert, noch koeien,[502]

502 *slaghten:* gelijken op, zijn van dezelfde aard (verband met *slag:* soort).

Die achteruit slaen, en hun voêr met voeten treên.
Wy zijn met Heemraets keur en loting wel te vreên,
En komen slechts, geport door 't huilen, en het schreeuwen[505]
Van 't vrouwvolck, als ghy ziet, ons wijven, en ons weeuwen,
En oude besten, elck voor ander dus belaên;[507]
De vryster om een' knecht, de moêr om 't kint begaen,[508]
De zuster om den broêr, de peten om haer neven.[509]
Wy bidden, stelt de keur, en uwe stem te geven[510]
Tot loting, uit tot dat de zon de middaghlijn
Vergulde, en loop' voorby, en uit den zuiden schijn'.[511-12]
Men heeft dan tijts genoegh om 't offer te bereien,
Te zuivren aen de beeck, te kranssen, te beschreien.[514]
Ay mannen, doet zoo veel ons vrouwluy tot gerijf.[515]
Al die hier huilen, rijt de doot van angst door 't lijf.[516]

H e e r e m a n :

't Is reden dat het bloet zijn eigen bloet beklage,[517]
De moeder voor haer kint, haer vleesch, oock zorge drage,
Niet min dan eenigh dier, of vogel voor het jong.
De koe bemint het kalf, en lickt het met de tong:
De merrie, in de weide en stal, het weeligh veulen.[521]
De zwaluw aest het nest, en vaert 'er mede uit speulen:[522]
En wat maeckt d'oievaêr van 't hooge nest al werck?[523]
Toen over menigh jaer het oosteint van ons kerck[524]
Verbrande, zagh men zelf hoe d'ouden, zoo bewogen,[525]
Dan uit dan in den roock, rontom de jongen vlogen,
En troosten hun gebroet, het kale en naeckte kroost;[527]
Dat piepte vast om hulp: maer als 'er langer troost[528]
Noch redding quam, en 't stroo in lichten brant geraeckte,
Zoo vlogen vaêr en moêr op 't nest, dat brande, en kraeckte,

505 *geport:* aangespoord.
507 *oude besten:* oude vrouwen (*best* is afkorting van *bestemoer:* grootje); *elck voor ander:* voor elkander; *belaên:* bezorgd, bekommerd.
508 *knecht:* jongeling, maar in dit verband wel: verloofde.
509 *peten* of peters, de geestelike vaders, die het kind ten doop houden. Die verhouding wordt als een soort bloedverwantschap beschouwd; vandaar: *neven*.
510 *bidden:* verzoeken.
511-12 *de middaghlijn vergulde:* haar hoogtepunt bereikt heeft.
514 *zuivren:* reinigen (voor het offer, gelijk men een offerdier doet).
515 *tot gerijf:* om hun ter wille te zijn.
516 *rijt* (van rijden): trilt. Vgl. het Brabantse *rijelen* en *rijeren:* rillen (*Antw. Idiot.*) en *Ned. Wdb.* XIII, 215.
517 *bloet:* bloedverwant.
521 *weeligh:* dartel.
522 *aest:* brengt voedsel aan; *vaert 'er mede uit speulen:* gaat met zijn jongen oefenvluchten maken (*spelen varen:* oorspr. voor zijn genoegen uitgaan).
523 *oievaêr:* blijkens het samentrekkingsteken hecht Vondel aan de volksetymologie: ooievader; *maeckt werck van:* spant zich in voor.
524 *over:* voor. Wat Vondel hier verhaalt, gebeurde in 1536 te Delft.
525 *zelf:* zelfs.
527 *troosten:* moed trachtten te geven.
528 *vast:* voortdurend; *langer:* door contaminatie met: als er langer geen hoop was.

En lieten zich tot asch verbarnen met hun nest.[531]
Natuurlijck doet het al, wat leven teelt, zijn best[532]
Om d'afkomst ga te slaen, te helpen, te behoeden.[533]

531 *verbarnen:* verbranden.
532 *Natuurlijck:* van nature.
533 *d'afkomst ga te slaen:* voor de nakomelingen zorg te dragen.

Al zweert ons niemant dit, wy kunnen 't wel bevroeden:[534]
Een mensch is block noch steen; veel minder vaêr, en moêr.[535]

R e y :
De Heemraet vat het recht, als mannen, wien het roer
Van deze Vryheit past te houden, en te sturen.[536-37]
Zoo lang ghy Heereman en Volckaert elck zijn buren
Verdadight, kan ons dorp noch overende staen.[539]

V o l c k a e r t :
Maer 't is geen noot, datze al zoo bijster zijn belaên:[540]
Het lot gelt een' alleen, en nimmermeer ons allen.[541]

R e y :
Een ieder zorght dat dit zijn bloet te beurt moght vallen.[542]
Eer 't lot bekent is, vreest een ieder wien het gelt.[543]

V o l c k a e r t :
Waer toe de keur van 't lot dan langer uitgestelt?
Het lotrecht ga zijn' gangk, zoo raeckt men uit dit vreezen.

R e y :
Geen huisman is zoo wijs, die weet wat dit magh wezen:
Ons vrouwvolck heeft te nacht vervaerelijck gedroomt.[547]

H e e r e m a n :
Het vrouwvolck is by nacht wel tienmael meer beschroomt[548]
Dan over dagh. Des nachts verdubblen en verslimmen[549]
De zorgen. D'avontzon verlengt de zwarte schimmen.
Maer laet ons hooren: waer komt dit gedroom op uit?[551]

R e y :
'k Geloof Velleede zou niet raên wat dit beduit.
Met oorlof, dat wy dus vrypostigh 't hart uitschudden.[553]
Een groene weerwolf greep een lam uit al de kudden,[554]
En sleipte 't by de de keel al bloênde langs den wegh;
Dit droomde Duif, en hoe, ter zijde uit eene hegh,

534 *zweert:* verzekert nadrukkelik, plechtig; *bevroeden:* begrijpen, inzien.
535 *block:* ongevoelig stuk hout.
536-37 wien het past het roer te houden.
539 *Verdadight:* Zuidelike vorm naast: verdedigt; *overende staen:* in stand blijven.
540 *geen noot:* niet noodzakelik; *al* (met accent): allen; *zoo bijster zijn belaên:* zo uitermate bedrukt zijn.
541 *nimmermeer:* volstrekt niet.
542 *zorght:* is bezorgd, bevreesd; *zijn bloet:* zijn zoon (accent op *zijn*).
543 *gelt:* (mogelik) zal treffen.
547 *vervaerelijck:* angst aanjagend.
548 *beschroomt:* angstig.
549 *verslimmen:* verergeren.
551 Wat is de inhoud van die dromen?
553 *Met oorlof* (ellipties): neem ons niet kwalik; *vrypostigh:* vrijmoedig; *'t hart uitschudden:* zeggen wat ons op 't hart ligt, wat ons drukt.
554 *weerwolf:* een schrik aanjagend wezen, half mens, half dier, dat in de volksverbeelding bestond (*weer* is een oud-Germaans woord voor man).

Een bock, zoo root als vier, hem quam op 't lijf gesprongen,
Dat hy dien roof terstont most slaecken, en gedwongen,[558]

558 *roof:* buit; *slaecken:* loslaten.

Verandert scheen van aert, ja macker dan een lam.
Ons Maghtelt zag den vloet nog hooger dan de Dam:
En toenze kreet, alsof de zeesluis door wou breken,
Zoo viel het water kort, en hielt zijn oude streken.[562]
Maer Elsbuur zagh ons dorp belanden op een wrack
Aen d'allernaeste duin. Een dorre tuineick sprack
Bescheidelijck, en broght in 't licht geheimenissen[565]
Van wonderlijck belang, die Godtschalck niet zou gissen,
Noch Waermont, die by nacht, gelijck de katten, ziet.
Twee stammen, versch geplant aen weêrzy van den vliet,[568]
Vereenighden van zelf, voor Lutgers slapende oogen,
En werden met een schors bekleet, en overtogen.[570]
Ick zwijgh van andren praet, het luide zot, of vroet;[571]
De wijven zien wat nieuws uit droomen te gemoet.
Zy hopen op geluck, en dat de kans kan keeren.

H e e r e m a n :

Wy wenschen 't oock. De hoop op beter kan niet deeren.
Wy zullen met de keur heel langzaem gaen te werck.[575]
Een ieder brenge vast geschencken naer de kerck,[576]
En bidde dat het naer ons wenschen uit magh vallen.

R e y :

Dat geef, dat gunne ons Pan, behoeder van de stallen.

V o l c k a e r t :

Hier komen Lantskroon zelf en Groote Vrerick aen:
Die beide moeten eerst elckandere verstaen,[580]
En polssen, eerwe noch op 't wightigh stuck vergaren.[581]

H e e r e m a n :

't Valt mackelijcker vee dan menschen te bewaren:[582]
Men stuur' het hoe men wil, wie stuurt het elck te pas?[583]
Nu gaenwe, Volckert: 'k wou wel dat het avont was.

LANTSKROON. VRERICK.

L a n t s k r o o n :

De noot verdaghvaert ons in 't jaer maer eens te zamen.[585]

V r e r i c k :

562 *kort:* plotseling; *hielt zijn oude streken:* volgde zijn gewone loop.
565 *Bescheidelijck:* duidelik verstaanbaar; *geheimenissen:* geheimen.
568 *versch:* kort te voren.
570 *een:* één zelfde; *overtogen:* overtrokken.
571 *vroet:* verstandig.
575 *de keur:* het kiezen (d.w.z. de loting).
576 *vast:* intussen.
580 *elckandere verstaen:* het eens worden.
581 *polssen:* elkaars gevoelen trachten te weten te komen; *vergaren op:* beraadslagen over.
582 *bewaren:* beschermen, leiding geven.
583 *elck te pas:* naar ieders zin.
585 *verdaghvaert ons:* roept ons op tegen een bepaalde dag.

Ick wensche, kost het zijn, iet heilzaems te beramen.

L a n t s k r o o n :
Ick mede: ons onheil heeft nu lang genoegh geduurt,
En menigh jeughdigh borst dit met den hals bezuurt.[588]
Het zaet van tweedraght teelt zoo wrange en bittre vruchten.

V r e r i c k :
Zoo gaet het, daer de buur zijn' buurman niet magh luchten.

L a n t s k r o o n :
'k Vervloeck het al wat zaet van twist en tweedraght zaeit.[591]

V r e r i c k :
Men heeft van wederzijde een' oegst van ramp gemaeit,
En meer dan eens in 't jaer: men maeit het alle dage.

L a n t s k r o o n :
Men kent den vrede best, na'et voelen van die plage.[594]
Wat middel om aen rust te raecken onderling?

V r e r i c k :
Indien uw Zuidtzijde eerst ons Noortzijde onderging.[596]

L a n t s k r o o n :
Maer niemant weet van schult, en schuift het op een ander.

V r e r i c k :
Zoo blijft men overhoop krackeelen met malkander.[598]

L a n t s k r o o n :
Van weerzy wort vereischt een scheitsman van 't geschil.

V r e r i c k :
Het scheiden valt zeer licht, daer ieder luistren wil.[600]

L a n t s k r o o n :
Men most elckanderen al 't oude leet vergeven,
En reppen niet van 't gene aen weerzy wert misdreven.
Wat eens gedaen is, kan men nimmermeer ontdoen.[603]

V r e r i c k :
Verstont een ieder dit, wy raeckten aen den zoen.

L a n t s k r o o n :
Noch staet ons echter scherp te luistren wat het lot zeit.

V r e r i c k :

588 *borst:* jongeling; *bezuurt:* moeten bekopen.
591 *al:* alles.
594 *die plage:* de tweedracht, de oorlog.
596 *onderging:* onderhandelingen aanknoopte, trachtte tot overeenstemming te komen (*Ned. Wdb.* X, 1306).
598 *overhoop:* vijandig, in onenigheid (*Ned. Wdb.* XI, 1763).
600 *scheiden:* een scheidsrechterlike uitspraak doen; *daer:* wanneer.
603 *ontdoen:* ongedaan maken.

Eerst onderling verzoent, en echter met de Godtheit.[606]

L a n t s k r o o n :
Ghy spreekt zeer wel: de mensch verzoen' zich eerst met mensch.

606 *echter:* daarna.

V r e r i c k :
Mijn naem is rijck van vre: 't is vrede al wat ick wensch.

L a n t s k r o o n :
Mijn naem de kroon des lants: ick help den lantvre kroonen.

V r e r i c k :
Och, wenschtenze al om pais, en vrede, die hier woonen![610]

L a n t s k r o o n :
Mijn Heemraet Heereman wenscht hartelijck om vreê.

V r e r i c k :
Mijn Heemraet Volckert wenscht uit al zijn hart dit meê.

L a n t s k r o o n :
De vroomsten onder ons zijn oock tot pais genegen.[613]

V r e r i c k :
De slimsten onder ons versteuren zulck een' zegen.[614]

L a n t s k r o o n :
De slimsten onder ons zijn van geen' beter aert.

V r e r i c k :
De baetzucht treckt genot uit 's anders qualijckvaert.[616]

L a n t s k r o o n :
Men banne d'eige liefde, om eenmael te beginnen.[617]

V r e r i c k :
Zoo most men om 't genot zijn' nabuur niet beminnen.[618]
Maer koopen pais en vrede, oock met zijn eige scha.[619]

L a n t s k r o o n :
Wy mercken het gebreck; maer 't heelen komt te spa.[620]
't Gebreeckt aen vreedzaemheit: dit kruit wil qualijck wassen,[621]
Dewijl men sloft op 't wiên van 't onkruit wel te passen.[622]
Een ieder past met vlijt zijn nabuurs hof te wiên,

610 *pais, en vrede:* verbinding van het vreemde en het inheemse woord, vooral door kanselarijstijl in gebruik gekomen.
613 *vroomsten:* beste (deugdzaamste).
614 *slimsten:* slechtste; *versteuren:* vernietigen.
616 *baetzucht:* nl. de zucht om oorlogswinst te maken; *qualijckvaert:* reeds Mnl. voor tegenspoed (vgl. *welvaert*).
617 *eige liefde:* zelfzucht.
618 *om 't genot:* om er voordeel uit te trekken.
619 *oock:* zelfs.
620 *mercken:* bespeuren.
621 *'t Gebreeckt aen:* er is een tekort aan; *vreedzaemheit:* vredelievende gezindheid; *wil qualijck wassen:* groeit niet gemakkelik
622 *sloft:* nalatig is; *passen op:* zorgdragen voor.

In 's anders wooning gaeuw, en t'huis niet naeu te zien;[624]
Dies leggen huizen wilt en woest, en zonder zeden.[625]

V r e r i c k :
Het domme en stomme vee gehoorzaemt eer de reden.
Men leit het zonder toom, en drijft het zonder stock:

624 *gaeuw:* nauwkeurig; synoniem van het volgende *naeu*.
625 *leggen:* liggen; *zonder zeden:* zonder zedelike orde.

Het vecht wel onderling, maer voedert geenen wrock:[628]
Het nut gemeene weide, en zal geen' macker pramen:[629]
Genaeckt de wreede wolf, het steeckt de hoorens t'zamen:
Zoo heeft het in 't gemeen te vyant, of te vrient,[631]
Verstont dit Leeuwendael, het wert 'er van gedient.[632]

L a n t s k r o o n :
't Is kunst zijn eigen nut en nadeel recht te kennen.[633]

V r e r i c k :
De schade leer' den mensch, die traegh tot deught kan wennen.
Een ezel stoot maer eens zich aen den zelven steen;
De mensch wel zevenmael, en denckt niet om zijn been.

L a n t s k r o o n :
De reuckelooze voel' zijn jammer dan in 't ende.

V r e r i c k :
Zoo varen menighten ten grave in hun ellende.

L a n t s k r o o n :
Zy wijten het zich zelfs, die niet te raden zijn.[639]

V r e r i c k :
Met reden, want zy zelfs zijn oirzaeck van hun pijn,
Oock dat onschuldigen om zulck een woestheit lijden,
Met recht beklagens waert, in onze ondanckbre tijden.[642]

L a n t s k r o o n :
Ondanckbaer wel te recht voor veel genoten goet,
In pais, die neering baerde, en weelde, en overvloet;[644]
Die baerden hoovaerdy, verwaent, en trots, en smadigh:[645]
Zoo quam de tweedraght voort, te byster en baldadigh,[646]
In 't midden van het feest, geviert ten roem van Pan.
Met at 'er, en verdronck de zinnen in de kan,[648]
Zoo dat men tot gevecht en messen quam, van woorden.[649]

V r e r i c k :
Hoe bulderde in dien storm het Zuiden tegens 't Noorden?[650]

628 *voedert:* voedt.
629 *nut gemeene weide:* maakt gebruik van de gemeenschappelike weide; *pramen:* kwellen.
631 *in 't gemeen:* gemeenschappelik (het object is hierbij niet uitgedrukt).
632 *het wert 'er van gedient:* het zou er een les uit kunnen halen.
633 *recht:* nauwkeurig.
639 *zelfs:* zelf (ook in vs. 640).
642 *ondanckbre:* wschl. in de ruimere betekenis: niet tot voldoening stemmende.
644 Dezelfde gedachte vindt men bij Hooft (*Ged.* ed. Stoett I, 155) en bij Roemer Visscher (*Quicken* II, 25, naar Marot).
645 *smadigh:* op anderen neerziende.
646 *te byster en baldadigh:* zeer buitensporig en verderf brengend.
648 *zinnen:* verstand. Zinspeling op het spreekwoord: als de wijn is in de man, is de wijsheid in de kan.
649 Zodat men van (scheld)woorden kwam tot een gevecht met messen.
650 Vondel plaatst een vraagteken wegens het woord *Hoe*, maar de zin is een uitroep.

L a n t s k r o o n :
Den stercken Waerandier en Duinrijck stont dat dier.[651]

651 *stont dat dier:* kwam dat duur te staan.

V r e r i c k :
Geluckigh voeren zy uit dat krackeel van hier:

L a n t s k r o o n :
Wel eerelijck, maer voor hun vrouwen ongeluckigh.[653]

V r e r i c k :
De hemel zette om hen zijn aenzicht droef en druckigh,[654]
En bleef veel dagen staen in die bedruckte ploy.
De koey vergat het gras; het paert zijn voêr en hoy:[656]
Het bosch verschoot zijn groen: de boom vergat te groeien.[657]
Hoe zagh'er 't vleck toen uit, dat heerlijck plagh te bloeien,
Gelijck een wijngertranck, die langs den gevel klimt?
Hoe is de weerelt voort, gelijck de munt, verslimt?[660]

L a n t s k r o o n :
Hoe wortze dagelijcks, van schalck en slim, noch slimmer?[661]

V r e r i c k :
Ten zy een Godt dit keere, ons onheil redt zich nimmer.

L a n t s k r o o n :
Wie zelf zijn handen rept, die wort van Godt geredt.[663]

V r e r i c k :
Het slimste is, dat de twist al heeft zijn ploy gezet.[664]

L a n t s k r o o n :
Men wanhoop' niet: de tijt verandert de gemoeden.[665]

V r e r i c k :
't Waer lang geschiet, vergat de wrock de wraeck te voeden.[666]

L a n t s k r o o n :
Ick ra voor eerst, dat elck den andren willigh wijck',[667]
En meerder minder niet om baet verongelijck',[668]
Zoo kost rechtvaerdigheit den vrede haest gemoeten.[669]

V r e r i c k :

653 *eerelijck:* zo, dat ze hun eer behielden.
654 *druckigh:* bedrukt (655).
656 *koey:* vorm uit de volkstaal, gevormd naar analogie van het meervoud.
657 *verschoot:* deed verbleken.
660 *voort:* dadelik; *verslimt:* verergerd, vervalst.
661 *schalck:* boosaardig; *slim:* slecht.
663 *rept:* roert.
664 *heeft zijn ploy gezet:* bestendig is geworden.
665 *gemoeden:* het oude meervoud voor jonger: gemoederen.
666 *wrock:* verbittering; *wraeck:* wraakzucht.
667 *voor eerst:* in de eerste plaats, als eerste voorwaarde; *willigh wijck:* zich toegefelik betoont.
668 *om baet:* uit baatzucht; *verongelijck':* onrecht aandoe.
669 Dan zou weldra de Rechtvaardigheid de Vrede kunnen tegemoet treden, begroeten. Vondel zinspeelt hier op *Psalm* 85, vs. 11 waar Gerechtigheid en Vrede elkaar kussen.

Och quaemze, en stroiden wy olijven voor haer voeten![670]
Ick zaegh dit oude vleck vergroot, en uitgeleit.[671]

670 *olijven:* olijftakken, als vredessymbool.
671 *Ick zaegh:* Dan zou ik zien; *uitgeleit:* over groter gebied uitgestrekt.

L a n t s k r o o n :
Wat raet, nu ons de keur alreede is aengezeit?[672]
Wou Pan zich met een' bock of witten ram vernoegen.

V r e r i c k :
Al eischte hy een kudde, ick riedt dat wyze sloegen.[674]

L a n t s k r o o n :
Zou 't oock geraden zijn te zien of 't kon volstaen?

V r e r i c k :
En quaem dat avontuur dan avrechts te beslaen?[676]

L a n t s k r o o n :
Men gaf dan tijts genoegh het geen wy hem beloofden.[677]

V r e r i c k :
En trof de wilde knodts dan 't volck, en al de hoofden?

L a n t s k r o o n :
Het was om beters wil een stoute kans gewaeght.[679]

V r e r i c k :
't Is haest gewaeght, dat lang en eeuwigh wort beklaeght.[680]

L a n t s k r o o n :
Men moght zich liever eerst bevragen by Velleede.[681]

V r e r i c k :
De Priesterin van Pan zou staen op d'oude zede.[682]

L a n t s k r o o n :
Vermagh een Godtheit niet te scheiden van haer recht?[683]

V r e r i c k :
De meester laet zich niet bedillen van den knecht.[684]

L a n t s k r o o n :
De Godtheit kan en magh den schuldigen wel sparen.

V r e r i c k :
Wanneer haer dit behaegh', dan zal zy 't openbaren.

672 *de keur:* de keuze (door de loting).
674 *sloegen:* slachtten (*slaen:* doodslaan).
676 *avrechts beslaen:* verkeerd aflopen.
677 *tijts genoegh:* vroeg genoeg (bijtijds).
679 *stoute:* vermetele, gewaagde.
680 *'t Is haest gewaeght:* Maar al te spoedig zouden we dan iets wagen, dat....; *wort* (verl. tijd): zou worden.
681 *zich bevragen:* raad inwinnen.
682 *staen op d'oude zede:* het oude gebruik willen handhaven.
683 *scheiden van:* (vrijwillig) afstand doen van.
684 *van:* door.

L a n t s k r o o n :
Maer 't wachten valt te lang: men stort vast jeughdigh bloet.[687]

V r e r i c k :
Wat middel voor dit quaet, of liever noodigh goet?[688]

687 *vast:* intussen.
688 *noodigh:* noodzakelik; *goet:* omdat het tot een goed doel leidt: het voorkomen van groter onheil.

L a n t s k r o o n :
Ick raem 'er naer, en wensch dat wy een middel vonden.[689]

V r e r i c k :
De tijt is kort: wy staen aen dezen dagh gebonden
Wel stip: de Roeper heeft ons lang te keur gedaeght,[691]
En 't gansche lant rontom van 's volcks gekerm gewaeght.[692]
Het volck verzuimt zijn vee, en heeft noch hart, noch zinnen.[693]

L a n t s k r o o n :
Wat baet gekerm, indien het kermen niet kan winnen?[694]

V r e r i c k :
Gekerm heeft menighmael der Goden wrock verzacht.

L a n t s k r o o n :
Maer in geen twintigh jaer: zy luistren naer geen klaght:
Met deernis hoort de mensch het blaten van de lammeren.

V r e r i c k :
Onnoosle dieren, och, men moet zich uwer jammeren.[698]

L a n t s k r o o n :
Men vint oock menschen, die niet min onnozel zijn.

V r e r i c k :
Onnooslen in der daet, onnozelen in schijn.

L a n t s k r o o n :
De schijn bedrieght 'er veel, en is gewoon te liegen.[701]

V r e r i c k :
De schijn kan menigh mensch, doch nimmer Godt bedriegen.

L a n t s k r o o n :
Hoe menigh zeilt den schijn en schaemte en eer voorby?[703]

V r e r i c k :
Dat leert d'ervarenheit aen uwe en mijne zy.[704]
De schapen laten zich van stof en vuilnis wassen;
Daer 't zwijn zich mest in slijck en modderige plassen.
De menschen aerden elck naer een byzonder dier.
Wie op de troni merckt, bekent het aen den zwier,[708]
Oock dikwils aen 't geluit, en zoo verscheide klancken.

689 *raem 'er naer:* denk er ernstig over na (oorspr. mikken op iets).
691 *Wel stip:* stipt, streng bepaald; *te keur gedaeght:* opgeroepen voor de keuze.
692 *van:* door; *gewaeght:* te verbinden met *heeft:* heeft gedreund, is in beroering gekomen.
693 *verzuimt:* verwaarloost; *hart, noch zinnen:* gevoel noch verstand.
694 *niet:* niets; *winnen:* bereiken, uitrichten.
698 *Onnoosle:* onschuldige; *jammeren:* met genitief *uwer*.
701 *liegen:* bedriegen.
703 *zeilt voorby:* bekommert zich niet om (laat links liggen).
704 *ervarenheit:* ervaring.
708 *troni* (niet geringschattend!): gezicht; *zwier:* gelaatstrekken.

L a n t s k r o o n :

My dunckt ick hoor geluit: sta vast: het wil 'er wancken.[710]
Hier komen Warenar en Govert naer ons toe.
't Zal best zijn datwe gaen: ick ben dit buldren moe.
De Heemraet komt met hun, die magh hun klaghten hooren.

V r e r i c k :

Vergeefs de rust gezocht: ick geef den moedt verloren.[714]

VOLCKAERT. HEEREMAN. WARNER. GOVERT.

V o l c k a e r t :

D'een bouwt, en d'ander breeckt: wat hoop van vrede is hier?

H e e r e m a n :

Wy lesschen vast den brant: een ander blaest in 't vier.[716]

V o l c k a e r t :

Men viert den offerdagh met buldren en met razen.

W a r n e r :

De knechts verguizen nu de meesters, en de bazen:[718]
Dat tuight dees arme haen, met zijn' gebroken poot.

G o v e r t :

En wat getuight dit lam? ick vischte 't uit de sloot,
Daer Warners dogh het joegh. Wat kan een lam verbeuren?[721]
Zoo 't niet verdroncken waer, ick zou het feest niet steuren
Om zulck een kleinicheit: maer ieder moeit zijn scha.[723]
Die hont bast nacht en dagh zoo vee als menschen na:
Hy bijtze oock wel in 't been, en komtze al stil bestoken.

W a r n e r :

En had mijn haen zijn' poot by ongeval gebroken;
Ick trooste 't my: maer nu komt Goverts knecht zoo wijt,[727]
Dat hy moedtwillighlijck een' eicken kneppel smijt
In 't hondert, in den hoop, daer al de hoenders picken[729]
De boeckweite op mijn werf. Zijn dit geen fraeje sticken?
De kneppel treft den haen, die tuimelt ginder heen.
Men loopt naer Rookam zien, en ziet 'er hoe zijn been
By 't lijf, gelijck een slet, blijft hangen. Wie kan 't heelen?[733]
Nu krijt al 't huisgezin, en steeckt wel vijftien keelen

710 *het wil'er wancken:* er zal wat te doen zijn! d.w.z. er dreigt een of andere twist (*wancken:* onvast zijn, iets mankeren).
714 *geef verloren:* geef op.
716 *lesschen:* blussen; *vast:* steeds.
718 *verguizen:* honen, nemen een loopje met.
721 *verbeuren:* misdoen.
723 *ieder moeit zijn scha:* ieder wordt getroffen, voelt zich verongelijkt door zijn eigen schade (*scha* is dus onderwerp).
727 *Ick trooste 't my:* dan schikte ik er mij in; *komt zoo wijt:* gaat zo ver.
729 *In 't hondert:* in 't wilde weg.
733 *slet:* vod, lap.

735 En klocken t'effens op. Op zulck een buurgerucht[734-35]

734-35 *steeckt op:* laat horen; *keelen en klocken:* luid klinkende stemmen (vgl. vs. 946 en *Gysbr.* 245); *t'effens:* tegelijk.

Nam Goverts knecht by tijts, huis uit, huis in, de vlught.
Het was hem oock geraên.

H e e r e m a n :
't Is lang genoeg gekeven.
Laet Govert hem een' haen gewilligh wedergeven.
Men vechte om geenen haen, om geen verdroncken lam.

W a r n e r :
O Rookam, och, hoe hangt uw dubble kroon en kam
Zoo slap, gelijck uw baert. Wie kan dees scha vergoeden?
Waer vint men uws gelijck? Neen Govert, ghy zult bloeden:
De moedtwil is te groot.[743]

G o v e r t :
En wie vergoedt mijn lam?

W a r n e r :
Men wijte een' dollen dogh dat dit om 't leven quam.

V o l c k a e r t :
De meester van den dogh moet zelf de schult vergelden.

W a r n e r :
Wie weigert hem een lam? Maer zelden, al te zelden,
Zagh iemant zulck een' haen, als Rookam, in ons vleck.
Wat haen, hoe bits hy was, boot hem vergeefs den beck?[748]
Wie was niet doof of blint, die zich in 't perck liet hooren?
Waer vocht oit haen zoo trots, met slaghpen, beck en sporen?
Al stack hy op zijn aêm, al quam langs 't lijf het bloet[751]
Gedropen van het hooft, noch hielt de kamper moedt,[752]
Dat 's vyants veder stoof: dan stont hy als een muurwerck.
Hoe trots was hy van gangk! Wat droegh die gast een uurwerck
In zijnen kop! Hoe ficks, hoe klaer en helder plagh[754-55]
Hy lant en dorp rontom te wecken voor den dagh!
Bezie zijn pluimen vry, die roode en goude veeren.
O Rookam, wie dit ziet, die moet zich uwes deeren.[758]

G o v e r t :
Ghy zwijght nu wat al schade ons Zuidtzy heeft geleên.
Haer honighkorven zijn de kappen afgesneên,
En om wat honighs ging de gansche stock verloren.[761]

W a r n e r :
Ghy liet uw' waterhont ons vogelkoien stooren[762]

743 *moedtwil:* kwaadaardigheid.
748 *bits:* oorspr. geneigd tot bijten; dan strijdvaardig; *boot hem den beck:* daagde hem uit.
751 *Al stack hij op zijn aêm:* blijkens het verband: al geraakte hij buiten adem, maar bewijsplaatsen ontbreken (het *Ned. Wdb.* op adem vermeldt de uitdrukking niet).
752 *kamper:* vechtersbaas.
754-55 *gast:* kerel; *een uurwerck in zijnen kop:* hoe nauwkeurig wist hij de tijd, 's morgens.
758 *zich deeren:* medelijden hebben, met Genitief *uwes*.
761 *stock:* bijenkorf (*Mnl. Wdb.* VII, 2182).
762 *vogelkoien:* eende-kooien; *stooren:* verontrusten.

Om eenen teelingk, en verjoeght de gansche vlught.[763]
Zoo wort de koy geschent: de vogel schuwt dees lucht.[764]

G o v e r t :

Ghy houwt van boven neêr, dat boom en stam verwatert,[765]
En uitgaet: is 't niet fraey? dan lacht men, dat het schatert.[766]

W a r n e r :

Ghy licht een anders fuick, en zinckt haer in de kil,[767]
Of vischt in 's buurmans sloot en wateringe al stil.[768]

G o v e r t :

Ghy zet by schemering 't verlaet al heimlijck open,[769]
En laet een' bracken vloet in velt en ackers loopen,[770]
Die quijnen jaren lang, vergeven door dien wrock.[771]

W a r n e r :

Hoe dickwils taste uw herck wel over in ons block?[772]

G o v e r t :

Ghy tast wel achter om naer iemants schaer, en kouter,[773]
Of draeght ons koren van den molen: wie is stouter?[774]

W a r n e r :

Ghy melckt een anders koe, by klaren lichten dagh:
Dat bleeck niet lang geleên, toen Melcker quam op slagh.[776]

G o v e r t :

Ick wist dien buit zoo stil by avont niet te morssen,[777]
Als Grijp, die 's nachts wel durf op 't velt ons gerven dorssen.[778]

W a r n e r :

Had Gijs den springhengst korts den staert niet afgeknipt[779]
Om 't paertshair? evenwel is hy 't gevaer ontslipt.[780]

763 *teelingk:* taling, kleine soort eend; *de gansche vlught:* nl. van wilde eenden, die gelokt moesten worden.
764 *geschent:* geschonden, bedorven; *de vogel schuwt dees lucht:* de eenden willen voortaan op deze plaats niet terugkomen.
765 Gij hakt ruw en schuin, zodat het hout splijt en door indringend water verrot (*verwatert*).
766 *uitgaet:* uiteenvalt.
767 *zinckt:* doet zinken; *kil:* diepte.
768 *wateringe:* wetering; *al stil:* heel stilletjes.
769 *verlaet:* sluis.
770 *een' bracken vloet:* Vondel denkt aan het Zuiderzeewater in Noord-Holland.
771 *vergeven:* vergiftigd, d.w.z. bedorven.
772 *herck:* hark; *block:* akker, door sloot of heining afgesloten. Dus: hoe dikwils heb je van ons hooi gestolen.
773 *achter om:* achter iemands rug; *schaer, en kouter:* ploegschaar.
774 *stouter:* brutaler.
776 *op slagh:* plotseling, juist toen het gebeurde.
777 *morssen:* wegmoffelen.
778 *durf:* durft; *gerven:* schoven.
779 *springhengst:* dekhengst; *korts:* onlangs.
780 *paertshair* (reeds Mnl.): paardehaar.

G o v e r t :
Wie stack den driescht in brant? wie queet zich lest zo wacker,[781]
En wierp by doncker nacht dat onkruit in den acker?

W a r n e r :
Wie groef ons knijnshol op? wie dorst ons watering
Vergeven, dat men niet dan doode visschen ving?

781 *driescht:* gewoonlik zonder *t: driesch:* onbebouwd, braakliggend land; *queet zich wacker:* deed zo flink zijn best.

G o v e r t :
Wie zagh ter middernacht, wanneer de menschen droomen,
Die nachtrave Eerijcks ooft afschudden van de boomen?[786]

W a r n e r :
Waer vont men oit in 't lant een visschers maet zoo kloeck,
Dat hy op 't lant een' haen kon visschen met een hoeck?[788]

G o v e r t :
Niet waer? die, toen het sneeu aen boom en tak bleef hangen,[789]
De duiven op het voêr kon met zijn slaghnet vangen?[790]

H e e r e m a n :
Waer toe dit bits verwijt? de tweedraght groeit en wast
In top, terwijl men kijft, en bast en wederbast.[792]
Dees droeve dagh gebiet den buretwist te staecken.
Door schelden zal men traegh tot eenigheit geraken.[794]

V o l c k a e r t :
Dat 's recht: oock is het hier geen tijt van lang te staen:[795]
Men zal terstont te kercke, en dan te keure gaen.

WARNER. VOLCKAERT.

W a r n e r :
De Heemraet hoor' my eerst: ick heb een woort te spreken.

V o l c k a e r t :
Wat zoecktghe rust, of twist, en altijt wint te breken?[798]
Zoo raeckt men niet gelijck: zoo wort geen dorp geredt.[799]

W a r n e r :
Dat onrecht dient hem eerst met recht betaelt gezet.
Hoe roept men dus om vrede? ick kan den vrede missen.
Het spreeckwoort zeit: in troebel water is 't goet visschen:
Want geen krackeel zoo klein, men haelt 'er voordeel uit.
Waer slagen vallen, valt gemeenelijck goe buit.[803-4]

V o l c k a e r t :
Zoo woudtghe om eige baet den pais wel eeuwigh derven,

786 *nachtrave:* eigenlik nachtreiger (vs. 449); hier: nachtelike rover.
788 *hoeck:* haak (met aas).
789 *sneeu:* bij Vondel ook onzijdig.
790 *slaghnet:* net dat bij aanraking dichtslaat, om vogels te vangen.
792 *wederbast:* met blaffen antwoordt.
794 *eenigheit:* overeenstemming, verzoening.
795 *recht:* juist.
798 *wint te breken:* lawaai; ruzie te maken.
799 *raeckt men niet gelijck:* wordt men het niet eens.
803-4 Vondel zinspeelt hier op de kaapvaart en de smokkelhandel tijdens de tachtigjarige oorlog, waar de Amsterdammers zich door bevoordeelden; *men:* of men.

Al zou 'er jaer op jaer een lantst of tien om sterven?[806]

W a r n e r :
Men sterft maer eens. Wie sterft, die is zijn' kost gekocht.[807]

806 *lantst:* jongeling (oorspr. soldaat); vgl. vs. 107.
807 *die* (Datief) *is zijn' kost gekocht:* die is voorgoed bezorgd.

V o l c k a e r t :

O zotte Warner, zwijgh: wat spreeckt ghy onbedocht![808]
Zou een, om by 't verdriet van velen wel te varen,
En om een buick vol broots, zoo menigh man bezwaren?
Dat leert de reden niet: de domste koe van 't lant,[811]
Indienze spreken kon, gebruickte meer verstant.
Zoo zal men langkzaem 't vier van ons krackeelen lessen.[813]
Wat is 'er bloets gestort, en vleisch gekerft met messen![814]
Hoe menigh bruicker lants vervochten by den dronck,[815]
Verzopen in 't gelagh! Wat heeft dit out en jongk,
En man en wijf beklaeght! Hoe zagh men zoo veel hinders[817]
Versterven jaer op jaer van d'oudren op hun kinders![818]
De mannen eerst, en dan de wijven hantgemeen,
Plockhairen vaêr en zoon, de vrienden onder een![820]
Wat hoorde 't een geslacht het ander niet verwijten,
En spuwen in 't gezicht, met krabben, slaen, en bijten!
En houdt ghy Warner noch dit kluwen in de war?
Zoo gaf men u te recht den naem van Warenar.[824]

W a r n e r :

Men vint 'er meer dan ick, die passen wat te hebben.[825]
Een ieder vlamt op winst. De spinne spint haer webben[826]
Om winst: om winning vlieght de bye naer beemt en bosch.
Om loutre winning zit de vliegh op koey en ros.
Om winning zweetenze al, de kleinen, en de grooten.
Om winst pickt d'oievaer de kickers uit de slooten.
Om winning loopt de kat uit muizen in het velt.[831]
Als ick 'er vet by wordt, wat roert my wien het gelt.[832]

V o l c k a e r t :

Ick rade u hou gemack: men zal den haen vergoeden.
En zoo ghy ons bestaet een nieuw krackeel te broeden,[834]
Men stelt u lichtelijck ten spiegel van 't gemeen.[835]

W a r n e r :

808 *onbedocht:* onnadenkend.
811 *reden:* verstandelike overweging.
813 *lessen:* blussen (vgl. vs. 716).
814 *gekerft:* in Vondel's taal ook zwak vervoegd.
815 *bruicker lants:* stuk land (*Ned. Wdb.* III, 1652 en 1654: *bruikweer*); *vervochten:* als boete voor een vechtpartij betaald (*Mnl. Wdb.* IX, 212); *by:* door.
817 *zoo veel hinders:* zoveel last, nadeel.
818 *Versterven:* overgaan (als bij erfenis) van geslacht op geslacht, overerven (*Mnl. Wdb.* IX, 58).
820 *Plockhairen:* de haren uitrukken; *onder een:* onderling.
824 *Warenar:* evenals bij Hooft en Rodenburg, woordspeling met Ware-nar (een ware gek), maar misschien ook met warre-nar (vs. 823).
825 *passen:* er voor zorgen, er op belust zijn.
826 *vlamt op:* verlangt vurig naar.
831 *muizen:* muizen vangen.
832 *roert my:* wat gaat het mij aan; *wien het gelt:* wie het treft, wie het ontgelden moet.
834 *bestaet:* het waagt; *ons* te verbinden met *te broeden*.
835 *'t gemeen:* het volk.

En breng ick Leeuwendael noch heden op de been,
Het wil de Heerschappen en al den Heemraet heugen.[837]

837 *wil:* zal.

Laet zien wat Warner kan: laet zien wat zy vermeugen.
Daer gaet de pocher heen. O Rookam, arme haen,[839]
'k Wil Govert noch van daegh het been in stucken slaen.

REY VAN LEEUWENDALERS.

K e e r :

Brengt vrolijck pijnloof, groene meien:[841]
Brengt kaes, en boter, geel als gout:
Brengt room, en bloemen uit de weien,
Ter Lantkappelle, om Pan gebouwt.
Komt herwaert: komt hem nader:
Vereert nu zuivel, bloem, en tack:[846]
En looft den goeden Vader:
Begroet hem, dien het heiligh dack
Beschut voor wint, en regen.
Hy gunne ons zijnen zegen.

T e g e n k e e r :

O bocksvoet, geitoor, fluitevinder,[851]
Gespickelt met uw lossevel;[852]
Ghy wispelstaert dan hier, dan ginder;[853]
Ghy langebaert, zoo zoet op spel[854]
Van dunne rieten, zeven[855]
Aen een gekleeft; uw horens staen
Op 't voorhooft, spits en even,[857]
Gelijck een boogh, of halve maen:
Root aenzicht die uw hairen
Bevlecht met pijnboomblaren:[860]

K e e r :

Verdiende ghy by d'eerste Goden[861]
Een achtste plaets, en most de Nijl[862]
Zich buigen onder uw geboden;
Hielt out Athenen uwen stijl;[864]

839 Dit roept Warner de heengaande Volckaert na. - *Keer:* vertaling van strofe (*Tegenkeer:* antistrofe).
841 *pijnloof:* dennetakken.
846 *Vereert:* schenkt.
851 *fluitevinder:* uitvinder van de herdersfluit.
852 Met de gespikkelde lynxhuid om uw leden.
853 *wispelstaert:* kwispelstaart (Pan werd voorgesteld met bokspoten en een staart).
854 *zoet op:* verzot, verlekkerd op.
855 De herdersfluit bestond uit zeven verbonden rieten, van afnemende grootte.
857 *even:* gelijk, symmetries.
860 *pijnboomblaren:* dennegroen.
861 De dichter neemt dus aan dat er oorspronkelik zeven hoofdgoden waren.
862 *de Nijl:* de oude schrijvers (Pindarus, Aeschylus, Herodotus) vermelden dat Pan in Egypte vereerd werd.
864 *stijl:* eredienst; de Grieken eerden Pan omdat hij in de slag bij Marathon een plotselinge (Paniese) schrik had veroorzaakt in de gelederen der Perzen, en aldus aan de Grieken de overwinning bezorgd.

Most Rome uw feesten vieren;[865]

865 *Rome:* in Rome vierde men de Lupercaliën, een reinigingsfeest ter ere van Faunus, in Vondel's tijd ten onrechte geidentificeerd met de Griekse god Pan. (Ovidius' *Fasti* II, 271, 381).

Begrijptghe 't wezen van Natuur,[866]
Zoo veel gestarnde dieren,[867]
De lucht, het water, aerde, en vuur;[868]
En zijt ghy 't Al in allen,[869]
O Vooght van jaght en stallen;[870]

T e g e n k e e r :
Zoo blusch den brant der lantgeschillen:
Vereenigh Zuidt- en Noorderzy:
En zijtghe met een' bock te stillen,
Ja heele kudden; eisch het vry.
Ontslaze, die u eeren,
Van 't heilooze offer, van dit bloet.
En is het lot te keeren,
Ontlast ons: eisch een zachter boet,[878]
Ons vee, geen vleesch van menschen;
Het ooghmerck van ons wenschen.[880]

866 *Begrijpt:* omvat, Pan was de Natuurgod, het Griekse woord ‘pan’, dat betekent het Al (vgl. vs. 869).
867 *gestarnde dieren:* de sterrebeelden.
868 De elementen.
869 Zie *Opdracht,* r. 72.
870 *Vooght:* bestuurder, beschermgod.
878 *boet:* boetedoening, door een ander, draagliker zoenoffer.
880 Dit vers slaat op *menschen,* d.z. onze kinderen, waarop wij onze verwachtingen gebouwd hebben.

Het derde bedryf.

HAGEROOS. REY.

Het diende nader niet: ick was alree beknipt,[vs. 881] Maer ben, ter goeder tijt, den schender noch ontslipt.[882]

R e y :
Wat zeghtghe, Hageroos? wie droegh zo luttel kennis,[883]
Dat hy een zuiverheit, zoo wit als sneeuw, met schennis[884]
En schande smetten wou, zoo reuckloos, en ontzint?[885]

H a g e r o o s :
Ick weet niet wie het was, of wat hem had verblint.
Hy quam my stil aen boort, en speelde vast den stommen,[887]
Om door stilzwijgentheit zijn boosheit te vermommen,
Een boosheit, die gewis haer straf gevoelen zal;
Want niemant schimp' met Pan: hy ziet ons over al,
In hol, en achter duin, in ruighte, en onder hagen.[891]

R e y :
Zoo gaet het haer, die op het zoenfeest loopt uit jagen,
Alleen, en onverzelt; nu alle de gemeent,[893]
Bekommert en beducht, al hangends hoofts, beweent[894]
D'onzekerheit der keure, en 't zekre lot van 't outer.[895]
De Heemraet gaet te keur, verdaeght van blinde Wouter:[896]
En scheptghe noch vermaeck in jaght, en wilt, en duin?

H a g e r o o s :
Ick zoek mijn eige niet, maer Leeuwendaels fortuin,[898]
En had een hinde op 't spoor, met meining, na het vangen,[899]
Haer voor 't gemeene beste in ons kappel te hangen;[900]
Of Pan hier door vermorwt, een vrolijcke uitkomst gaf.[901]

R e y :
Vergeefme dan dat ick onwetende u bestraff':

vs. 881 Het had niet verder moeten komen; *beknipt:* in de val.
882 *ter goeder tijt:* op het juiste ogenblik, gelukkig.
883 *kennis:* nl. van goed en kwaad. Wie was zo gewetenloos.
884 *zuiverheit:* reinheid, kuisheid; *schennis:* schending.
885 *reuckloos:* in dit verband sterker dan roekeloos: misdadig; *ontzint:* waanzinnig.
887 *vast:* voortdurend.
891 *achter duin:* in de duinen; *ruighte:* struikgewas.
893 *de gemeent:* het volk.
894 *hangends hoofts* (absolute genitief): het hoofd latende hangen.
895 *'t zekre lot van 't outer:* de stelligheid dat het offer zal plaats hebben.
896 *verdaeght van:* opgeroepen door.
898 *mijn eige* (fortuin).
899 *met meining:* met de bedoeling.
900 *'t gemeene beste:* het algemene welzijn, het heil van ons gehele volk.
901 *Of:* in de hoop dat.

O deeghlijckheit, ghy zijt wel waerdigh, datze u dancken.[903]
Een ander zit en slijt den dagh met ydel jancken;[904]

903 *deeghlijckheit:* onbaatzuchtigheid.
904 *jancken:* jammeren.

*

Ghy slaet de hant aen 't werck: een ander kijft en tiert,
En steurt zijn buurmans rust; ghy draeght u vroom, en viert[906]
Het feest in eenzaemheit, en zonder tijt te spillen,
Verzoeckt door offerhande en hinden Godt te stillen.[908]
Vergeefme dat ick u bedilde, zonder slot.[909]
'k Geloof geen sterflijck mensch behoedde u, maer een Godt,
Van wien ghy zekerlijck uw afkomst wel mooght rekenen,
Naerdienze zich ontdeckt door geen onwisse tekenen.[912]
Dat hy u lange spaer', die boven zit aen 't roer.
Laet hooren hoe het ging, en wat u wedervoer.

H a g e r o o s :

Ick wist het leger, daer een hagelwitte hinde,
In dichte ruighte en riet, dat 's jagers oogh verblinde,[916]
Zich dagelijcks onthielt, dies teegh ick derrewaert,[917]
Maer vont het ledigh nest. Mijn winthont, heet van aert,[918]
Was toghtigh om het wilt in 't wilde na te sporen,[919]
En kreegh verlof, en stoof door zant, en hegh, en doren,
En kreupelbosch in duin, en snuffelde over al.
Zoo miste ick hem daer na, en hoorde geen geschal.[922]
Mijn yver voerde my terwijl naer waterplassen,
Daer, aen den voet van duin, de beeck begint te wassen,
En door de biezen ruischt. Hier viel ick plat ter neêr,[925]
En zagh na eene poos, de hinde, die van veer
Allengs genaeckte, en scheen heur hart te willen laven.
Ick loofde flucks aen Pan dat puick der offergaven,[928]
En had den pijl al ficks op mijne pees gezet,[929]
Zoo dra de hinde quam, en lobberde in dit wedt.[930]
Maer onder 't micken komt een onverlaet, een schenner.[931]
O Godtheit van de jaght, alweter, hertekenner,
Bescherm mijn zuiverheit, en geef getuighenis
Hoe Hageroos zich droegh; hoe zy 't ontworstelt is.

R e y :

* TEKSTKRITIEK: vs. 924. Alle uitg. hebben *wasschen*. Daar V. gwl. ook voor het oog rijmt, zal *wassen* bedoeld zijn.

906 *steurt:* verstoort; *draeght u vroom:* gedraagt u flink.

908 *Verzoeckt:* tracht; *door offerhande en hinden:* door hinden te offeren; *stillen:* tevreden te stellen.

909 *zonder slot:* onredelik.

912 *Naerdien:* aangezien; *geen onwisse:* zeer duidelike.

916 *ruighte:* vgl. vs. 891.

917 *zich onthielt:* zich ophield; *teegh:* toog.

918 *heet:* vurig.

919 *Was toghtigh:* brandde van verlangen.

922 *geschal:* geblaf.

925 *plat ter neêr:* om het wild te bespieden.

928 *loofde:* beloofde.

929 *ficks:* stevig.

930 *lobberde:* ploeterde, plaste (*Ned. Wdb.* VIII, 2529); *wedt:* plaats om te waden en te drinken.

931 *onverlaet:* boef, schurk (vgl. vs 1585). Deze zin is niet voltooid. Hageroos wordt door aandoening overmand. In plaats van een punt zouden wij dus enige stippels achter dit vers plaatsen.

Ontstel u niet: hy zal den Rechter niet ontsluipen.
Nu wisch de tranen af, die langs uw kaecken druipen.

'k Verlang hoe dit verging. 'k Geloof ghy bleeft beschut[937]
Door uw onnozelheit, uw toeverlaet, en stut.[938]
De deugt behoeft geweer, noch boogh, noch pijl, noch wachter.[939]

H a g e r o o s :

Hoe beeft mijn hart van angst! hy quam my op van achter,[940]
Gelijck een looze vos een velthoen grijpt, wel stijf.
Hy sloegh met alle maght zijn armen om mijn lijf,
Noch vaster dan het veil een eicke kan omvatten;[943]
En ick, om 't allereelste en waertste van mijn schatten,
Mijn eerbaerheit, in noot te bergen, nam al heel[945]
Mijn toevlught tot mijn stem, en stack een klock, en keel[946]
Zoo luide en schricklijck op, datze over hegh, en tuinen[947]
Ging wentelen in zee, door d'omgelegen duinen.
Op zulck een' luiden kreet liep Adelaert hem in,[949]
En greep dien onverlaet by 't hair, by kop, en kin,
Dat hy gedwongen wert my bange maeght te slaecken:[951]
En ick, zoo dootsch en wit om 't hooft, gelijck een laken,[952]
Begafme herwaert aen, al omziende, en beducht
Hoe 't Adelaert vergingk, na mijn verbaesde vlught.[954]

R e y :

O eerbre jongelingk, men zal u eeuwigh roemen,[955]
En vlechten krans op krans van bladeren, en bloemen,
Met maeghdevingeren gelezen, en gepluckt.[957]
Ghy lijdt niet dat de deught en schoonheit wort verdruckt.[958]
Een Godtheit heeft van daegh u heerlijck begenadight,
Beschoncken met dien prijs, dat ghy een Maeght verdadight.
Hoe voeght u zulck een lof, gelijck een pijnloofkrans
Onze Opperpriesterin. De roos verliest haer' glans
En geuren, maer uw lof zal nimmermeer versterven.[963]

H a g e r o o s :

Hy moet' verdienden loon naer zijne deught verwerven.[964]

R e y :

937 *Verlang:* verlang te weten.
938 *uw onnozelheit:* uw onschuld, die u beschermde.
939 *geweer:* wapen.
940 *quam my op:* viel mij aan.
943 *veil:* klimop.
945 *bergen:* beveiligen, redden.
946 *stack een klock, en keel:* riep luidkeels (vgl. vs. 735).
947 *tuinen:* omheiningen.
949 *liep hem in:* snelde op hem toe (oorspr. achterhaalde hem).
951 *bange:* in 't nauw gebrachte, angstige.
952 *dootsch en wit:* doodsbleek.
954 *verbaesde vlught:* vlucht in mijn ontsteltenis.
955 *eerbre:* voortreffelike.
957 *gelezen:* uitgezocht.
958 *lijdt:* duldt.
963 *versterven:* uitsterven, verloren gaan.
964 *moet':* moge; *loon* is bij Vondel mnl.; *deught:* dappere daad; in dit verband wellicht nog in de oude betekenis: weldaad (vgl. 974).

Dat loonen staet aen u: dat hebt ghy in uw maght.

H a g e r o o s :
Mijn maght is wonder kleen. Die heusche vryer acht[966]

966 *wonder* (versterkend praefix): zeer; *heusche:* vriendelike, welwillende; *vryer:* jongeling.

Geen loon: hy volght de deught van zelf, alleen uit reden.[967]

R e y :
Hy volght oock Hageroos met zuchten, en gebeden,
Gelijck de schaduw 't lijf. Hy volght u waerghe gaet,
Des middaeghs, 's avonts spade, en met den dageraet.
Dat weten zon en maen, en oock de morgenstarre.[971]
Hy volght u in het dorp, en by de straet, en verre
Van honck, wanneerghe jaeght, en stuift door 't gulle zant.[973]
Vergelt nu eens zijn deught, en bie hem mont, en hant.

H a g e r o o s :
Ghy paert den zomertijt met onze winterbuien,
De lely met het sneeuw, ons Noorden met dat Zuien.
't Verdrietme dat hy my dus naloopt, vroegh en spa.[977]

R e y :
Hoe qualijck quam het u van dezen dagh te sta?[978]

H a g e r o o s :
Het quam te stade of niet, ick achtme des onwaerdigh.[979]
Hy houde zich gerust, en voor een rijcker vaerdigh.[980]
Hy zoecke een van bekent en overout geslacht.
Zoo lang als d'overbuur zijn' overbuur veracht,
En dwers vall', kan geen min en liefde op beide kleven.[983]

R e y :
Hy vrijde u voor de doot: misgunt ghy hem het leven?[984]

H a g e r o o s :
Neen zeker: dat hy leve, en bloeie hondert jaer.

R e y :
Misloonde knaep, hoe valt u 't minnejuck zoo zwaer,[986]
Gelijck het ros den ploegh door vetten klay te trecken.[987]
Ghy ziet vol hartewee de duiven treckebecken,
En elcke wederga genegen tot heur ga.[989]
De beeckzwaen bruist vol viers het witte wijfke na,

967 *uit reden:* uit eigen inzicht, omdat hij beseft dat het zo behoort.
971 *morgenstarre* rijmt op *verre*.
973 *honck:* huis; *gulle:* mulle, losse.
977 *'t Verdrietme:* ik heb er genoeg van.
978 Ondanks het vraagteken is dit een ironiese uitroep: 't Is u vandaag toch maar goed te pas gekomen!
979 *des:* genitief bij *onwaerdigh*.
980 *Hy houde zich gerust:* laat hij geen verdere moeite doen; *vaerdigh:* gereed, beschikbaar.
983 *dwers vall':* het lastig maakt (vgl. iemand dwars zitten); *min en liefde:* waarschijnlik, op voorgang van Coornhert en Hooft, bedoeld als zinnelike en geestelike liefde; *kleven op:* zich hechten aan, duurzaam zijn bij.
984 *vrijde u voor:* vrijwaarde u voor, verloste u van. De tegenstelling van *doot* en *leven* is een vernuftspel.
986 *Misloonde:* slecht beloonde, ondankbaar behandelde.
987 *klay:* op de klank af met *ay* geschreven (vgl. *kay* e.d.).
989 *wederga* is hier het wijfje, *ga* het mannetje.

En strengelt hals om hals: zy weet van wederkussen,
Daer 't kille water zelf haer' gloet niet weet te blussen;[990-992]

990-992 Vgl. de bekende Rei uit Vondel's *Noah; zelf:* zelfs.

En ghy, getrouwe knecht, beschermer van haer eer,
Verwacht van Hageroos geen' troost noch vrientschap weêr.
O winterroos, te scherp gewapent met uw' doren.

H a g e r o o s :
Hy schuw' den dorenstruik.

R e y :
Hou op zijn min met sporen
Te noopen, dagh op dagh, door 't afslaen van een beê.[996-97]
Ick zie hem van een duin noch plompen steil in zee,
Of worgen aen een pees, of van een eicke ploffen,[999]
Of van zijn' eigen pijl, en eige hant getroffen.[1000]
Ay Hageroos, ay, schut zijn ongeval, gelijck[1001]
Hy u beschutte, eer ghy te vallen quaemt in slijck.

H a g e r o o s :
Ick ga in ons kappel my zelve danckbaer toonen,
En zal het Adelaert, zoo dra hy koom', beloonen
Met danckbaerheit, gelijck een eerbaer hart betaemt,
En een van kleine maght.

R e y :
Zy vint zich zelf beschaemt
Om zijn getrouwicheit. Ick zagh haer wangen blozen.
My docht de minne doock in lommer van die roozen.[1008]
Hoe kan een edel hart, tot alle deught bereit,
Vergelden zulck een trouw met wederwaerdigheit?[1010]
Z'ontveinst haer minne, en weet zich wonderlijck te wachten;[1011]
Maer 't mist ons, zienwe niet het pit van haer gedachten.[1012]

ADELAERT. REY.

A d e l a e r t :
Wie joegh ter weerelt oit geluckiger dan ick?

R e y :
O jongelingk, ghy zijt nu wonder in uw schick.
Ik heb 't verslagh al wech.[1015]

A d e l a e r t :
Van wie?

R e y :

996-97 *met sporen noopen:* prikkelen (vgl. vs. 302).
999 *worgen:* zich verhangen.
1000 *van:* door.
1001 *schut:* houd tegen, weer af.
1008 Ik geloof dat achter die blos zich haar liefde verschuilt.
1010 *wederwaerdigheit:* afkerigheid, tegenzin.
1011 *zich te wachten:* zich te bedwingen, d.w.z. haar gevoelens te verbergen.
1012 Maar als wij ons niet vergissen, dan bemerken we haar diepste, verborgen gedachten (eigenl. Wij hebben het mis, als we niet....).
1015 *'t verslagh al wech:* het verhaal al gehoord.

Van uw vriendinne.

A d e l a e r t :
Och, waerze mijn vriendin! Hoe gloeit mijn hart van minne,
Noch vieriger dan oit!

R e y :
Waerom?

A d e l a e r t :
Ick hoorde, en zagh
Haer eerbaerheit, en deught, daer zy ter aerde lagh,
En kreet, en spoogh, en beet dien schender, dien schoffeerder[1019]
In 't aenzicht; maar vergeefs, had Pan haer geen verweerder
Gezonden; had ick haer niet daetelijck ontzet.[1021]
Waer is zy?

R e y :
Ter kapelle, en stort 'er haer gebedt
Voor Pan, en heeft belooft uw trouwe daet te kroonen.

A d e l a e r t :
Zoo hoop ick in het hart, dat edel hart, te woonen.
Wat tijding brengtghe my, zoo snel op 't ongezienst![1025]
'k Geloof het geen ghy zeght. Hoe kan in 't ende een dienst
Na vele diensten eens een vrijsters hart bewegen!
Och Adelaert, ghy liept, door hagel, sneeuw, en regen,
Niet ydel noch vergeefs uw Venus achter aen:[1029]
Een uur betaelt het al.[1030]

R e y :
Nu blijf een luttel staen:
Versteur haer aendacht niet: verwachtze hier ter stede.[1031]

A d e l a e r t :
Hoe springt dit dier: sta stil. Ick breng haer' jaghthont mede.
Hy janckt om zijn bazin, en misteze al een wijl.[1033]
Ay lieve, hou hem wat: 'k wil achter eenen stijl
Aen ons kappeldeur gaen verschuilen in het duister,[1035]
Op dat ick heimelijck d'aendachtige beluister',
En mercke op heur gelaet: de minne maecktme stout.[1037]

R e y :
Ga heen: maer geen kappel noch outer wert gebouwt
Op dat een vryer daer zijn vrijster zou beloncken.
'k Vergeef het hem nochtans: hy is van liefde droncken,
En raeskalt in dien droom: men naem het anders vremt,[1041]
Dat hy, terwijl het dorp de namen telt, en stemt

1019 *schoffeerder:* onteerder.
1021 *daetelijck* (met *t* uit daetlijck).
1025 *op 't ongezienst:* geheel onverwachts.
1029 *ydel:* vruchteloos, synoniem van *vergeefs*.
1030 *betaelt:* vergoedt; *het al:* alles.
1031 *aendacht:* vrome overpeinzing.
1033 *bazin:* meesteres.
1035 *verschuilen:* wegschuilen.
1037 *mercke op heur gelaet:* lette op haar houding, op wat zij doet en zegt; *stout:* vermetel.
1041 *naem het vremt:* zou het zonderling vinden, zou het hem kwalik nemen.

Tot loting, op de jaght zijn harteblat ging vinden,[1043]
Wiens ooghmerck hooger ziet, en liever Pan met hinden[1044]
Dan menschenbloet verzoent. Bezie hem eens: hoe stijf
Hoe stockstijf gaept de knecht? Kan niemant aen een wijf[1046]

1043 *harteblat:* liefste; *vinden:* opzoeken.
1044 *Wiens:* wier (in Vondel's taal ook op vr. woorden terugslaande): die haar gedachten op iets hogers richt.
1046 *gaept:* staat hij daar met open mond, van bewondering; *knecht:* jongeling.

Geraecken, zonder dus door 't velt te loopen brullen,
Gelijck een wilde bors? het hair met spogh te krullen?[1048]
Te huilen als een hont? ik nam 'er liever geen,
Al schonck men my de keur uit al het boereveen.
Zy hoeven 't jawoort niet zoo byster t'overloven.[1051]
Mijn min is vier, noch kool: men hoeftze niet te dooven;[1052]
Al pratenze dat Pan, in Oostlant, by een' vliet,[1053]
Zijn mallicheden zocht, en naerpeurde in het riet:[1054]
Dat hy, om d'oude maen by avont te begorden,[1055]
Ging mommen, als een bock, ja zelf een bock most worden;[1056]
Indien men 't zeggen magh, daer 't niemant ziet, en hoort.[1057]
Wel vryer, wel hoe dus? heeft zy uw oogh bekoort?

A d e l a e r t :

Bekoort? ja wel te recht: nu worde ick eerst gevoelijck.[1059]
Al smolt menze al in een, geen schoonheit is zoo goelijck,[1060]
Zoo degelijck als zy. Wat heb ick daer gezien!
Een beelt van zuiver sneeuw, met neêrgeboge knien,
Noch witter dan het vel, waer meê zich Pan bekleede.

R e y :

En schepte ghy geen' troost uit haer oprechte bede?

A d e l a e r t :

Ja honigh, want zy badt: o Pan, beloon het hem,
Die my te hulpe quam op mijne heesche stem.
Hoe kan zoo groot een deught by my haer' geur vergeten?[1067]
Bescherm hem, nu de Raet te keure is neêrgezeten.

R e y :

Zoo gaet het vast, ghy spant alleen de kroon in 't hart?[1069]

A d e l a e r t :

Alleen, en anders geen. De bruit is mijn. Ick tart
Zoo menigh jongman, als by dochters oit verkeerde.[1071]
Geen dochter vieriger oit Godt en d'ouders eerde
Als zy, gewis een spruit van goddelijck geslacht.
Och, wist men eens wie haer ter weerelt heeft gebracht;

1048 *bors:* beer (oud-Hollands; *Ned. Wdb.* III, 579); *spogh:* speeksel.
1051 *overloven:* bovenmate prijzen (*Ned. Wdb.* XI, 1879).
1052 *vier, noch kool* (dove kool): warm noch koud.
1053 *Oostlant:* het verre Oosten, nl. Arcadië.
1054 *mallicheden:* verliefde avonturen; *naerpeurde:* achterna zat (*peuren:* trekken, gaan).
1055 *begorden:* bezwangeren.
1056 *mommen:* zich verbergen in de gestalte van. In de gedaante van een bok zocht Pan de maan (Luna) te bekoren (Vergelijk *Georg.* III, 391-393).
1057 *Indien men 't zeggen magh:* als wij dat, zo dicht bij Pan's kapel, hardop durven zeggen! In de voorafgaande verzen laat Vondel de Rei, uit boerse Leeuwendalers bestaande, wat ruw-schertsend spreken.
1059 *worde gevoelijck:* begin het te voelen.
1060 Al zou men de schoonheid van alle meisjes samenvoegen; *goelijck:* bekoorlik.
1067 *deught:* weldaad; *vergeten:* verliezen.
1069 *Zoo gaet het vast:* Dan is het zeker; *in 't hart:* in haar hart.
1071 *Zoo menigh.... als:* alle die; *dochters:* meisjes.

Al schijnenze uit het kroost haer moeders aert te gissen.[1075]

R e y :
Een dochter, zoo als zy, kan licht de moeder missen.[1076]

A d e l a e r t :
By vlagen met gedult, tot dat d'onkundigheit[1077]
Van haer geboorterecht, dat noch verholen leit,
Allengs haer in den krop en in het hooft koom' schieten:[1079]
Dan zitze, en smilt, als sneeuw: dan gietze heele vlieten[1080]
Langs hare wangen neêr: dan berstze in klaghten uit:
Dan slaet de wedergalm in duin en dal geluit,[1082]
En helpt konijn, en haes, en jaght, en wilt op hollen:[1083]
Dan huiltze d'oogen uit, wel root en dick gezwollen.
Dan duncktme schijnt die zon door eenen regenboogh:
En ick, in ruighte en riet gedoken, schroom om hoogh[1086]
Te zien, en d'eenzaemheit van mijn Princes te steuren.[1087]
O moeder, roeptze dan, ick zie uw lijf verscheuren
Van eenen wreeden wolf; u uitgaen, zonder troost;[1089]
Of verre van uw vrucht, om hulp noch uitzien, Oost
En West; of in een graft verdrincken, en versmooren.
Dan smijtze uitzinnigh uit al wat haer komt te voren.[1092]
Dan denck ick: zagh de zon wel oit zoo vroom een kint,[1093]
Een weeskint, dat zoo teêr zijn moeder noch bemint,
En niet vergeten kan?

R e y :
Wat noot is 't? Groote Vrerijck,
Een Heerschap zoo geacht, zoo lantrijck, en zoo veerijck,
Bemintze zoo, gelijck den appel van zijn oogh.

A d e l a e r t
Ja wie bemintze niet? wie zet haer deught te hoogh?[1098]
Zy verfde noit haer wang met moerbay, of morellen.
Zy looght noch bleickt geen hair. Zy zoeckt geen jonggezellen.[1100]
Zy schuwt de ledigheit, al even kloeck, en kuisch;[1101]
Het zyze jaege in duin, of neerzitt' binnen 's huis,

1075 *het kroost:* de gelaatstrekken (*Ned. Wdb.* VIII, 365); *te gissen:* te kunnen opmaken.
1076 d.w.z. Zij is zich zelf genoeg; zij bekommert zich niet om haar afkomst.
1077 *By vlagen met gedult:* Slechts nu en dan berust ze daarin; *d'onkundigheit van:* de onbekendheid met.
1079 *in den krop koom' schieten:* haar begint te hinderen; *in het hooft:* in de gedachten (proteron hysteron).
1080 *vlieten:* beken, stromen van tranen.
1082 *slaet geluit:* weerklinkt.
1083 *helpt op hollen:* jaagt op de vlucht; *jaght* (collectief): de dieren waarop gejaagd wordt.
1086 *ruighte:* struikgewas.
1087 *Princes:* geliefde.
1089 *uitgaen:* sterven.
1092 Dan gilt ze uit, als waanzinnig, al wat haar te binnen schiet.
1093 *vroom:* braaf.
1098 Wie zou een te hoge dunk kunnen hebben van haar deugd?
1100 *looght noch bleickt:* tracht niet door uitbijten met loog, het haar mooi blond te maken.
1101 *kloeck:* verstandig.

En overpeinze al stil wie alles kan besturen.[1103]

1103 *besturen:* nl. in de huishouding: aan wie zij opdrachten moet geven.

Dat tuight het huisgezin: dat tuigen al de buren.[1104]
O Hageroos, uw vier ontvonckt mijn ziel, als stroo.

R e y :

Vat aen, daer is de hont, haer jaghtknaep, die zoo noo[1106]
Gebonden gaet, als ghy wel gaerne gingt gebonden
Aen 't hairsnoer van een wijf. Zy heele uw zoete wonden:[1108]
Ick ga vernemen wien de keur hebbe uitgepickt.[1109]

A d e l a e r t :

Ick volgh, zoo ras als hier mijn zaecken zijn beschickt.

HAGEROOS. ADELAERT.

H a g e r o o s :

Zyt ghy dat, Adelaert? o Koning van de helden,
Hoe kan ick uwe deught, uw vromicheit vergelden,[1112]
Die minder ben van staet, en slecht, en min gezien?[1113]
't Is billijck dat ick dit naer mijne maght verdien'.[1114]
Gebruickme t'uwen dienst, uw leven lang, in eere.[1115]

A d e l a e r t :

Ghy Schoonste bietme meer dan ick op u begeere,[1116]
Of oit verdienen kost. Wie zou een maeght in noot
Verraden? dat waer schande. Ick breng u Hazepoot:[1118]
Hy springt en janckt om u, van blyschap en verlangen.

H a g e r o o s :

Koom hier, mijn toeverlaet: koomt herwaert: kus mijn wangen,
Mijn lippen, mont, en hant: dat ick u strijcke, en streel',
En afwissch' stof, en zweet. Geen molsvel, geen fluweel
Is zachter dan dit vel. Hebt ghy uw vrouw gevonden?[1123]
Waer staecktghe, toen ick riep?

A d e l a e r t :

Geluckigh zijn de honden:
Zy worden zelfs gevrijt, gelickt, gestreelt, gekust.[1125]

1104 *huisgezin:* dienstpersoneel.
1106 *jaghtknaep:* helper op de jacht; *zoo noo:* even ongaarne.
1108 *hairsnoer:* vlecht. Woordspeling met de snoer waarmee de hond vastgehouden wordt. Weer plaagt de Rei hem op boerse wijze; *zoete wonden:* liefdesmart. Schertsend ontleend aan de precieuse taal van die tijd.
1109 *wien de keur hebbe uitgepickt:* op wie het lot gevallen is.
1112 *vromicheit:* dapperheid.
1113 *staet:* stand; *slecht, en min gezien:* van lage afkomst en weinig in aanzien.
1114 *naer mijne maght verdien':* naar vermogen mij die bewezen dienst waardig maak; dat vergeld (vgl. *Mnl. Wdb.* VIII, 1588 voor dezelfde betekenisontwikkeling).
1115 *in eere:* op een wijze die met mijn eer overeenkomt.
1116 *op u:* van u.
1118 *Verraden:* ongelukkig maken.
1123 *vrouw:* meesteres.
1125 *gevrijt:* geliefkoosd.

H a g e r o o s :
Wat zeght ghy, Adelaert?

A d e l a e r t :
Ick zegh, het is een lust
Te zien met welck een gunst en liefde oock stomme dieren[1127]

1127 *gunst:* genegenheid.

Den mensch bejegenen, en die hun weldoen vieren:[1128]
Noch schelt de domme mensch de dieren redeloos.[1129]

H a g e r o o s :

De dieren zijn getrouw, de menschen overboos:[1130]
Dat zaeghtghe, daer ick lagh verlegen, en verlaten.[1131]
Wat dochter wandelt vry op vrye heerestraten,[1132]
Zoo zulck een boosheit niet gestraft wert naer den eisch.
Wy wachtten u een wijl, en keecken reis op reis
Bekommert om. Hoe zijt ghy endelijck gevaren?[1135]
Een schrickelijcke kreet quam dringen door de blaren,
En baerde een nieuwe vrees: mijn voeten werden vlugh.

A d e l a e r t :

Ick vleugelde dien gast de handen op den rugh,[1138]
En trapte hem op 't hart. Uw hont quam aengesprongen
Op dat benaut geschrey. Had ick hem niet bedwongen,
Hy had den booswicht voort verscheurt, gelijck een wilt.[1141]

H a g e r o o s :

Mijn toeverlaet, mijn troost, mijn boogh, mijn pijl, mijn schilt,
Mijn Hazepoot, hebt ghy mijn ongelijck gewroken?[1143]

A d e l a e r t :

Het scheen als of de hont uw tranen had geroken,
Uw kuischeit, en gekerm. Hy beet met zijnen mont
In 't zant, in dezen boogh, dien hy'er liggen vont.
De booswicht zong gena. Ick dreef hem voor my henen,[1147]
En ondervraeghde vast: waer op hy zich met weenen
Ontschuldighde, hoe min den mensch zoo wijt vervoert.[1148-49]
Hy had aen 't Braessemmeir uw schoonheit korts beloert,[1150]
Toen ghy met Zwaentje, daer ter jaght, u wiescht en bade;
Hy, juist van 't spoor gedwaelt, hier aenquam, tot zijn schade,[1152]
En door de biezen zagh, by klare middaghzon,
Uw schoonheit, die de zon in top verletten kon,[1154]
En sedert in zijn brein zoo diep een voetstap plantte,[1155]

1128 *die hun weldoen vieren:* hun weldoeners eren.
1129 *Noch schelt:* toch noemt, acht.
1130 *overboos:* zeer slecht.
1131 *verlegen:* in treurige toestand, hulpeloos.
1132 *vry:* veilig; *heerestraten:* de openbare weg (oorspr. de heerweg, de grote, gebaande weg).
1135 Hoe is het ten slotte met u afgelopen?
1138 *vleugelde:* bond (in 't biezonder de armen): vgl. *Gijsbr.*, vs. 299; *gast:* kerel.
1141 *voort:* dadelik; *een wilt:* een stuk wild.
1143 *mijn ongelijck:* het mij aangedane onrecht, de smaad.
1147 *zong gena:* smeekte om genade (vgl. *Geboortklock,* vs. 660).
1148-49 *vast:* ondertussen; *zich ontschuldighde:* tot verzachting van zijn schuld aanvoerde; *zoo wijt vervoert:* zo ver meesleept.
1150 *korts:* onlangs.
1152 *tot zijn schade:* nl. wegens de latere gevolgen.
1154 *in top verletten kon:* zelfs op haar hoogste punt, zou kunnen tegenhouden, d.w.z. de glans van de volle middagzon overstralen.
1155 *zoo diep een voetstap plantte:* zo diepe indruk maakte.

Dat zich zijn achterdocht vergeefs hier tegens kantte,[1156]

1156 *achterdocht:* het achteraf nadenken, het betere oordeel (*Ned. Wdb.* I, 653).

En uitgeborsten was tot zulck een onbescheit.[1157]

H a g e r o o s :
Heel fraey.

A d e l a e r t :
Hy kermde, en kreet: de min heeft my verleit:
Beschaem mijn ouders niet, verdien ick dit te boeten.[1159]
Verschoon een' mensch: een paert met alle vier zijn voeten[1160]
Kan struickelen: zoo kreegh ick deernis met zijn smart,
En bont hem d'armen los.

H a g e r o o s :
Wel edel is uw hart.
'k Vergeef het hem, zoo rein als of het noit geschiede.[1163]

A d e l a e r t :
Dien ouden kluitboogh nam ick hem, en brenge en biede[1164]
U dien, op datghe my hier eeuwigh by gedenckt.[1165]

H a g e r o o s :
Ick ben te vrede, dat ghy dit een ander schenckt.[1166]

A d e l a e r t :
Ick bidde u, laet dien boogh in uw slaepkamer hangen.

H a g e r o o s :
't Was mijn gewoonte noit van iemant iet t'ontfangen.

A d e l a e r t :
Ick bidde u, weiger my zoo klein een vrientschap niet.[1169]

H a g e r o o s :
Ghy zijt een grooter waert. Het oogh, dat alles ziet,
Grondeert mijn hart, en weet hoe zeer ick u bezinne.[1171]

A d e l a e r t :
Zoo toon ten minste blijck van ongeveinsde minne
Te mywaert; bleeck mijn trouw, zoo trouw als gout, in noot.[1173]

H a g e r o o s :

1157 *onbescheit:* onverstand, ondoordachte daad.
1159 *Beschaem:* maak te schande, breng schande over.
1160 Een bekend spreekwoord: (zelfs) een viervoetig paard struikelt wel eens.
1163 *rein:* zuiver, volkomen.
1164 *kluitboogh:* boog om kluiten of keien mede te schieten (Halma). Deze betekenis past hier, bij deze boer, beter dan de Middelnederlandse van *cluutboge* of *clootboge:* boog voor loden kogels (*Mnl. Wdb.* III, 1605).
1165 *hier by:* hierdoor.
1166 *Ick ben te vrede:* ik vind het goed.
1169 *vrientschap:* bewijs van vriendschap.
1171 *Grondeert:* peilt, doorgrondt; *bezinne:* lief heb.
1173 *bleeck mijn trouw:* als mijn trouw gebleken is te zijn; *zoo trouw:* zo betrouwbaar, zo zuiver.

Al lengde ick uwen tijt door mijn verhaeste doot,[1174]
Noch bleef uw goude deught en weldaet onvergouden.[1175]

A d e l a e r t :
Ick zie men zoecktme slechts aen 't lange touw te houden.[1176]

1174 Al zou ik, door te vroeg te sterven uw leven kunnen verlengen, d.w.z. u mijn levenstijd schenken.
1175 *onvergouden:* onvergolden, onvoldoende beloond.
1176 *aen 't lange touw* (vgl. onze familiare uitdr.: aan 't lijntje).

H a g e r o o s :
O borst, ghy houdt u zelf: ga hene, waer 't u lust.[1177]

A d e l a e r t :
Dat lijtghe niet. Helaes, ter werelt wort geen rust,[1178]
Noch troost, noch laefenis voor mijne quael gevonden.[1179]
Des avonts rust het wilt in nest, en hol: de honden
Gaen rusten, na de jaght, in 't hock: het vee op stal;
De vogels in geboomte en heggen over al:
Maer Adelaert, ocharm, magh rust noch lust gebeuren.[1183]

H a g e r o o s :
'k Heb lust by wijlen 't wilt zijn rust in duin te steuren,
Met brack, en hazewint; by wijlen met een' valck[1185]
Te vliegen over 't velt; daer hy, doortrapt en schalck,[1186]
De vogels in haer vlught versteure, en weet te grijpen:[1187]
Maer ree ten dans te staen, op al wat vryers pijpen,[1188]
Vermaecktme niet. Hebt ghy wat stemmighs in den zin,[1189]
Zoo breng wat stemmighs voort: ick luister naer geen min.

A d e l a e r t :
Een molock houd de kars voor musschen onbedorven:[1191]
Een honighbie verjaeght de snoepers uit de korven:
Een neske koeckoeck broet een anders eiers uit:[1193]
Zoo vinde ick 't ledigh nest: een ander strijckt den buit.[1194]
Zoo heb ick deze roos vergeefs in 't bijster weder[1195]
Beschut. Wat baet het hoe zich Adelaert verneder',
Haer diene, dagh en nacht, en gaslae, en behoe?[1197]
Zy luickt voor andren op, en sluit den boezem toe[1198]
Voor zijn gedienstigheit. Ick wil die grijnzen schuwen,[1199]
En eenzaem, diep in duin, van 't wijvenäenzicht gruwen;
Vermijdenze, als een slang, vergult en glat van vel.
't Verdriet my in den gloet van zulck een schoone hel

1177 *ghy houdt u zelf:* gij bindt u zelf (*Ned. Wdb.* VI, 1140), gij houdt u zelf hier nodeloos op.
1178 *Dat lijtghe niet:* Dat zult ge niet dulden.
1179 *quael:* smart
1183 *gebeuren:* ten deel vallen.
1185 *brack:* jachthond.
1186 *vliegen:* op de vogeljacht gaan; *doortrapt:* listig; *schalck:* boosaardig.
1187 *versteure:* in verwarring brengt.
1188 *pijpen:* op de fluit blazen. Blijkbare zinspeling op de uitdrukking; naar iemands pijpen dansen.
1189 *wat stemmighs:* iets ernstigs (*Mnl. Wdb.* VII, 2078).
1191 *molock:* vogelverschrikker; *houd onbedorven voor:* beschermt tegen; *kars:* Holl. vorm naast kers.
1193 *neske:* dwaze. Hier vergist Vondel zich: de koekoek laat juist de eieren door andere vogels uitbroeden.
1194 *strijckt:* gaat strijken met.
1195 *in 't bijster weder:* in het noodweer, in dreigend gevaar (*bijster:* buitensporig).
1197 *gaslae:* op haar past.
1198 *luickt op:* gaat open (als een bloem).
1199 *grijnzen:* minachtende blikken (eig. onaangename vertrekking van het gelaat; *Ned. Wdb.*, V, 726).

Te jammeren van pijne; of 't water op de lippen[1203]
Te vangen, daer het eb de tonge ga ontglippen;

1203 Zinspeling op de kwellingen in de onderwereld (de *hel,* 1202) van Tantalus, die in het water stond, dat steeds weer terugweek (*het eb,* vs. 1204) en de spijzen niet grijpen kon, en van de Danaïden, die een bodemloos vat moesten vullen (vs. 1207).

Of bleeck en afgevast te zien den leckren disch,[1205]
Dewijl het nuttigen den tant verboden is;
Of zulck een boômloos vat met water op te vullen.
Ick wil, gelijck een stier, door woudt en weide brullen.
Maer raeze ick oock van minne? o al te wulpsche jeught,[1209]
Betrouw geen vrouwvolck meer: zy loonen niemants deught.

WOUTER. ADELAERT.

W o u t e r :
Waet vint men Adelaert? my dunckt ick hoor hem spreken.

A d e l a e r t :
Wel Wouter, hebtghe blint in mijn fortuin gekeken?[1212]
Wat brengtghe goets? Hoe na is 't vonnis nu gevelt?[1213]

W o u t e r :
Ja wel, hoe praet ick dit? De namen zijn getelt.[1214]

A d e l a e r t :
Zegh op, hoe ging het toe? 'k Verlang het lot te weten.
Hoenu? hoe dus? my dunckt ghy ziet alree bekreten.[1216]
Nu huil niet, slechte bloet: het sterven is ons lot.[1217]
Een mensch is stof, en breeckt, gelijck een aerde pot.

W o u t e r :
Men kan een broke pot noch wel te zamen smeeren,[1219]
Maer menschen niet. Ay my, kost ick dit jammer keeren.

A d e l a e r t :
Laet hooren hoe het ging: of viel het lot op u?

W o u t e r :
Wat zal ick praten? angst maeckt blinde Wouter schuw.
De Heemraet had een wijl gekeven, dat het roockte,[1223]
En 't bloet van wederzy, gelijck een ketel, koockte,
Wanneer men ging te keur: het was oock tijt te gaen;
En Lantskroon zette zich met Vrerick boven aen.

1205 *afgevast:* uitgeput door het vasten.
1209 *raeze ick oock* (zich bedenkend): word ik soms krankzinnig; *wulpsche:* dartele (nog niet in ongunstige zin).
1212 *blint:* al zijt ge blind.
1213 *Hoe na* wordt gebruikt om twijfel uit te drukken: Is soms het vonnis nu al geveld? (*Ned. Wdb.* VI, 782 en IX, 1312, met voorbeelden uit Hollandse volkstaal). Vgl. ook 1598. Blijkens de interpunktie is het niet op een lijn te stellen, als een interjectie, met *Hoenu* (vs. 1216), gelijk Van Helten deed (*Vondels Taal* § 162).
1214 *hoe praet ick dit* (ter zijde): hoe zal ik dit zeggen, uitleggen (vgl. 1222). Vondel, die dit woord Wouter in de mond legt, schijnt het als dialekties, of tenminste als minder beschaafd gevoeld te hebben.
1216 *ziet bekreten:* ziet er behuild uit.
1217 *slechte bloet* (medelijdend gezegd): onnozele, arme stakker.
1219 *broke* (Noord-Holl. dialekties): gebroken.
1223 *dat het roockte:* dat de damp er af vloog.

De stemmen gingen om by beurte, en broghten t'zamen[1227]
Van weerzy twalef uit, dat 's vierentwintigh namen.

1227 Beurtelings wezen zij een jongeling uit hun land aan.

Men tekende de rol, al was 't met wederzin[1229]
Van elcke zy: toen riep men blinde Wouter in,[1230]
Die most uit al den hoop twee cyferletters noemen.[1231]
Ick wreef mijn handen vast, en morde al stil: gansch bloemen,[1232]
Dit kost geen koe, noch kalf: het kost 'er menschevleisch.[1233]
Het Heerschap graeude vast, en porde reis op reis.[1234]
Wat zou men doen? Ghy weet ick ben gezworen bode,
En roeper van ons dorp. In zulck een versche zode[1236]
Van vierentwintigh maets te grabbelen zoo los,[1237]
Zoo reuckloos naer een paer: het is geen bot of pos.[1238]

A d e l a e r t :
Laat hooren wie ghy koost, het zy dan pos, of snoecken:
Wie 't wezen magh of niet: ick ben niet veer te zoecken.[1240]

W o u t e r :
Met oorlof, brave borst, ick noemde drie en tien,[1241]
En badt terstont gena. Daer kost een blinde zien[1242]
Wie om zijn hooft bestorf. Hoe mompelden de monden,[1243]
De mannen om de banck? Ick wert terstont gezonden
Om Hartman, daer hy zat, en praette by zijn moêr.[1245]
Daer lagh een huis, gelijck een hoischuur; al de vloer[1246]
Bezet van 't naeste bloet, van vrienden, volck, en buren.[1247]
Op 't huilen loeiden stracks de stallen, en de schuren,[1248]
En weiden om het huis. De zuster hallef doot,
Viel Hartman om den hals, die kreet: het doet geen noot:[1250]
Geen Hartman is zoo weeck, dat hy om 't lot zou zwijmen.
Toen quam 'er Maetelief, en Kees, en lange Tymen.

1229 *Men tekende de rol:* de lijst werd gewaarmerkt, dus bindend verklaard (of: van rangcijfers voorzien?); *wederzin:* tegenzin.
1230 *in:* binnen.
1231 *twee cyferletters:* d.w.z. één rangcijfer uit elke lijst (vgl. vs. 1241).
1232 *wreef mijn handen:* uit onrust, zenuwachtigheid; *vast:* voortdurend; *morde:* mompelde (om te protesteren tegen die onaangename taak); *gansch bloemen:* bastaardvloek, waarvan de oorsprong geheel verduisterd is: *gans* is een vervorming van Gods, *bloemen* herinnert aan bloed.
1233 *het kost 'er:* dit komt te staan op.
1234 *graeude vast:* overlaadde mij intussen met verwijten, met schimpwoorden; *porde:* spoorde mij aan.
1236 *zode:* voorraad vis die gekookt moet worden.
1237 *los:* losweg, in 't wilde.
1238 *pos:* een kleine vissoort.
1240 *ick ben niet te zoecken:* mocht ik het zijn, ik ben bereid (hier ben ik).
1241 *Met oorlof:* met uw permissie, d.w.z. als je het dan in elk geval wilt horen.
1242 *badt gena:* vroeg vergiffenis; *kost:* kon.
1243 *om zijn hooft bestorf:* doodsbleek werd (in zijn gezicht).
1245 *Hartman:* de tweede aangewezene.
1246 *Daer lagh een huis, gelijck een hoischuur:* daar ontstond een verschrikkelik spektakel, daar raakten de poppen aan 't dansen. Vgl. in *De Helden Godes* (Dl. 2, blz. 137, vs. 17): ‘Daer lagh een huys!’.
1247 *Bezet van:* vol met de naaste bloedverwanten; *vrienden:* hier wellicht: familie.
1248 *Op 't huilen:* als weerklank van het gejammer (van de mensen in huis); *stracks:* weldra.
1250 *het doet geen noot:* dat is overbodig, zo erg is het niet.

Zijn oude vryster Baers die keeck onaertigh bang:[1253]
De tranen biggelden, als knickers, op de wang.
Hy zoendeze eens, en riep: ghy blijft geen weduw zitten.[1255]
O schoonheit, zoo ick sterf, verklaerme met de gitten,[1256]

1253 *Zijn oude vryster:* zijn liefste, sinds lang met hem verloofd; *onaertigh bang:* vreselik benauwd. Noord-Holl. volkstaal; vgl. *ongnaertigh* bij Bredero en *Ned. Wdb.* X, 898.
1255 *geen weduw:* niet als weduwe.
1256 *met de gitten:* door een blik van uw (donker-schitterende) ogen (vgl. vs. 387). Of: bij uw ogen? Vgl. een dergelijke verzekering bij Huygens: bij dit licht (Scheepspraet vs. 48).

*
Die in uw aenzicht staen: ick min u, by mijn ziel.

A d e l a e r t :
'k Verlangme doot: maer zegh waer 't ander lot op viel.[1258]

W o u t e r :
Verlang zoo niet: het wil u tijts genoegh bedroeven.[1259]

A d e l a e r t :
Nu blinde knecht, zegh op: waer toe dit lange toeven?

W o u t e r :
De naem, daer 't lot op viel, is u te lief en waert,
Misschien uw beste vrient.

A d e l a e r t :
Al was het Adelaert,
Ick ben het lot getroost, en kan het leven missen.[1263]

W o u t e r :
Wat noot is 't dat men 't noem? ghy kunt het zellef gissen.[1264]

A d e l a e r t :
Zoo hoop ick dezen dagh te sterven met den krans.

W o u t e r :
Ghy moet met Hartman voort gaen loten om de kans.[1266]
Ick daegh u uit den naem des Heemraets en hun allen.[1267]
De Zuidt-en-Noortzy vreest op wien het lot wil vallen.[1268]

A d e l a e r t :
Geluckige Adelaert, schep moedt: ghy zult altoos[1269]
Niet zuchten, onbeloont van fiere Hageroos,[1270]
Die uwen dienst versmaet, en zultze nochtans minnen,
Veel meer dan eenigh haen het puick van al zijn hinnen,
Beschut door zijnen beck, en pen, en spore, en poot.
De waere liefde is taey, en overduurt de doot.[1274]
Behaeghde 't haer uit gunst mijn' krans te helpen strengelen,[1275]
En onder elcke bloem een' druppel daeuws te mengelen,[1276]

* TEKSTKRITIEK: In vs. 1267 hebben alle uitgaven: des Heemraet.
1258 *'k Verlangme doot:* ik sterf van ongeduld; *maer zegh:* zeg dan toch.
1259 *wil:* zal; *tijts genoegh:* vroeg genoeg.
1263 *Ick ben het lot getroost:* ik berust in mijn lot (of: in de uitkomst van de loting).
1264 *gissen:* berekenen, nagaan (hier naderend tot: raden).
1266 *voort:* dadelik.
1267 *daegh u:* roep u op.
1268 *vreest:* verkeert in angstige onzekerheid.
1269 *altoos niet:* niet altijd, niet langer.
1270 *van:* door.
1274 *taey:* volhardend; *overduurt de doot:* blijft voortbestaan ook na de dood.
1275 *gunst:* liefde; *mijn' krans:* evenals een offerdier zal hij eerst gereinigd en bekranst worden: vgl. de aanhef van de rei in vs. 1661-vlg.
1276 *een' druppel daeuws:* een traan.

Die langs haer wangen druipe; ick storref waert benijt.[1277]
Nu 't lot des doots getart: zy wachten: het is tijt.[1278]

1277 *waert benijt* (te worden): benijdenswaardig.
1278 *'t lot des doots:* de loting, die mij de dood kan brengen; *getart:* getrotseerd.

*

Een ander trille, en beve, en hoor' van 't sterven noode:[1279]
Ick hoor geen blijder maere, en volgh van zelf den bode.[1280]

REY VAN LEEUWENDALERS.

K e e r :

O zorghelijcke lotery,[1281]
Wie van die beide treckt zich vry?
Hier schuilen doot en leven
In eene zelve bus al stil.[1284]
Het lot magh vallen hoe het wil;
Een karel moet 'er kleven.[1286]
De Zuidtzy bidt voor Adelaert:
De Noordtzyde acht haer' Hartman waert.[1288]
Hoe 't valle, 't valt oneven.[1289]

T e g e n k e e r :

Het bloet van beide is ongelijck:
Maer 't blinde lot zal arm noch rijck,
Noch hoogh noch laegh verschoonen.
Het bloet der Goden sneuvelde oock,[1293]
Toen al ons vreught verdween, als roock.
O Wout- en Veegodts zonen,
Uw deught blijft eeuwigh buiten 't graf:
Uw naem neemt toe, en nimmer af:
Geen winter schent uw kroonen.

T o e k e e r :

De nederlaegh van Waerandier,
En Duinrijcks jammer hebben 't vier
Van 's hemels wraeck ontsteken.[1301]
Hoe maecktze 't Leeuwendael zoo bang?[1302]
Och Ackergoden, och, hoe lang
Zult ghy uw zonen wreken?

* TEKSTKRITIEK: vs. 1289. De oudste uitgave heeft *Hoe valle*.
1279 *noode:* met tegenzin.
1280 *van zelf:* vrijwillig. - *Keer:* vertaling van strofe, evenals *Tegenkeer* van antistrofe.
1281 *zorghelijcke:* zorgwekkende, angstige.
1284 *zelve:* zelfde.
1286 *Een karel:* één jonge man; *kleven:* blijven hangen, het leven verliezen (vgl. 1860).
1288 *acht waert:* stelt veel prijs op.
1289 *'t valt oneven:* de afloop is noodlottig (*oneven:* ongelijk, onaangenaam).
1293 *bloet:* afstammeling, geslacht, nl. door de dood van Duinrijck en Waerandier (vgl. vs. 1349); *sneuvelde:* viel, stierf.
1301 *ontsteken* (oud part.): ontstoken.
1302 *maeckt bang:* brengt in 't nauw, in treurige toestand.

Het vierde bedryf.

WOUTER. VELLEEDE. VRERICK. ADELAERT. VOLCKAERT.

Wouter:

Ghy lotgebroeders, die de lotbus elck by 't oor[vs. 1305]
Gevat hebt, Adelaert en Hartman, ick ga voor,
Dies volght: de Heemraet volge; en, na den Heemraet, beide[1307]
De Heerschappen, ter steê, daer 't bittre lot u scheide.[1308]
Nu staet gelijck, en zet de goude lotbus zacht[1309]
Op dezen drievoet neêr, voor ons kappelle, en wacht
Op uwe knien de komst van Priesterin Velleede,[1311]
Die altijt spreeckt met Pan: hy waert in deze stede.[1312]
Als zy de derde reis den offerhoren hoort,
Zult ghy haer zien in 't wit verschijnen in de poort,
En flukcs, na d'uitspraeck, stil en stom naer binnen deizen.[1315]
Verbeitze een' oogenblick met zuivere gepeizen,[1316]
En steurt d'orakels niet door woorden, of gebaer:
Zy neemt niet slof en traegh het out kappelampt waer,[1318]
En zal, gelijckze plagh, verschenen, ons ontdecken[1319]
Des Veegodts wil en eisch, en 't lot rechtvaerdigh trecken.

Velleede:

Het lot eischt Adelaert: men offre hem aen Pan.

Vrerick:

Vertreck niet, Lantskroon, blijf: vertreck niet, Heereman.
Gehoorzaemt 't heiligh lot: verdraeght het lot geduldigh.
Waer looptghe zoo verbaest? O jongeling, beschuldigh,[1324]
Bezwaer geen sterflijck mensch: de Godtheit kiest u uit,
En wil datghe op uw borst dit jaerlijcks onweêr stuit.[1326]
Rijs op: ontschuldigh ons: het lot heeft u gekoren.[1327]

Adelaert:

Ick achtme heden eerst te goeder tijt geboren,[1328]

vs. 1305 *lotgebroeders:* lotgenoten.
1307 *Dies:* daarom.
1308 *u scheide:* tussen u zal beslissen.
1309 *staet gelijck:* blijft tegelijk staan.
1311 *knien* (éénlettergr.).
1312 *waert:* zwerft rond, bevindt zich in de buurt.
1315 *deizen:* zich terugtrekken.
1316 *zuivere:* reine, vrome; *gepeizen:* overpeinzingen (vgl. Vlaams *peizen*).
1318 *niet slof:* (niet nalatig) zeer ijverig; *kappelampt:* de dienst, aan deze kapel verbonden.
1319 *ontdecken:* openbaren.
1324 *verbaest:* ontsteld, verbijsterd.
1326 *dit jaerlijcks onweêr:* deze jaarliks terugkerende ramp.
1327 *ontschuldigh ons:* geef ons niet de schuld.
1328 *te goeder tyt:* op een gezegend ogenblik.

En schatte zulck een doot wel duizent dooden waert.[1329]

1329 *schatte:* acht. De bedoeling is: deze dood weegt op tegen duizend doden, zou ik boven duizend andere wijzen van sterven verkiezen.

Wie in de bloem der jeught aldus ten grave vaert,
Bestulpt met geenen zerck al t'effens zijn gebeente,[1331]
En naem, die op de tong des lants, by zijn gemeente,[1332]
Gedurigh leeft en zweeft, ja t'elckens weder groent,[1333]
Gelijck een jonge telgh. Wat wacht men dan? verzoent
Den hemel door mijn bloet, dat keere uw ongelucken.[1335]
Zoo zal ick zelf mijn borst en boezem openrucken,
En pal staen, als een pael; mijn aengezicht geen verf,[1337]
De lindeboom zijn kleur verschieten, daer ick sterf.

V o l c k a e r t :

Van twintigh daelde geen zoo welgemoedt ter zielen.[1339]
De Doot joegh andren voor: ghy volght haer op de hielen,[1340]
Zoo vrolijck, ofze u leidde op eene bruiloftsfeest.[1341]
Men twijfelt wie van bey het meeste schrickt en vreest.
De Doot is stout, en trots: ghy tartze, en zijt noch stouter.[1343]

V r e r i c k :

Welaen dan, volgh, 't is tijt, het spoor van blinde Wouter,
En voegh u tusschen beide, als 't immers wezen moet.[1345]
Hoe raeckt onze offerwijze op eenen betren voet?[1346]

HEEREMAN. LANTSKROON.

H e e r e m a n :

Helaes! wat ongeluck, wat rampspoet komt u over?[1347]

L a n t s k r o o n :

Zoo treft de blixemstrael de leste telgh en lover
Van onzen lauwerboom, den stercken Waerandier,
Uit 's Woutgodts struick geteelt, gesproten. Nu is hier[1350]
Geen tack noch telgh van Wout- en Veegodt meer voorhanden,
By alle ons wetenschap: want geen der ommelanden[1352]

1331 *Bestulpt:* bedekt; *met geenen zerck:* niet met een(zelfde) zerck; *al t'effens:* tegelijkertijd. Zijn naam, zijn roem daalt niet met zijn gebeente ten grave. Vgl.: ‘geen graf bestulpt zijn faem’ (Dl. 2, 418).
1332 *gemeente:* volk.
1333 *Gedurigh:* voortdurend, duurzaam.
1335 *keere:* wende af.
1337 *geen verf:* geen kleur. Aan dit *geen* is ook de ontkennende betekenis van het volgende vers te ontlenen: evenmin zal de lindeboom bleek worden. Zinspeling op een of ander volksgeloof? De linde, de heilige boom der dorpgemeenschap, werd misschien geacht te delen in haar lot.
1339 *daelde ter zielen:* ging de dood tegemoet (oorspr. naar de onderwereld; vgl. Stoett: *Spreekw.*).
1340 *joegh voor:* joeg voor zich uit (omdat ze onwillig waren om te volgen); *volght op de hielen:* volgt onmiddellijk, zonder aarzeling en vrijwillig.
1341 *bruiloftsfeest* (in Vondel's taal vrouwelijk).
1343 *stout:* vermetel; *tart:* trotseert.
1345 *tusschen beide:* tussen ons beiden (Vrerick en Volckaert); *als 't immers wezen moet:* als het dan onvermijdelijk is (*immers:* in elk geval).
1346 Hoe komen wij ooit tot een andere offerwijze, nl. zonder een mensenoffer!
1347 *komt u over:* overkomt u.
1350 *struick:* stam.
1352 *By alle ons wetenschap:* voorzover wij weten.

Oit tael of teken broght, waer Duinrijcks weduw bleef,
Die zwanger van een vrucht, haer huis met hope steef,[1354]

1354 *steef:* versterkte. Gegronde hoop gaf, dat haar geslacht in stand bleef.

Dat 's Veegodts afkomst noch in hare vrucht zou bloeien,[1355]
Gelijck een willigh plagh aen onze beeck te groeien.
Zoo gaet in 't endt de boom met zijnen wortel uit.[1357]
Wat raet? dees loting is geen menschelijck besluit.
Wie durf zich tegens Godt en zijn kappelampt zetten?[1359]

H e e r e m a n :

Het ga zoo 't wil, zoo 't kan: ghy moet dien scheut beletten.[1360]

L a n t s k r o o n :

Wat middel om dien ree gespannen boog t'ontgaen?[1361]

H e e r e m a n :

Ick hoop ons Zuidtzy zal tot uitstel noch verstaen.[1362]

L a n t s k r o o n :

De Noortzy nimmermeer: oock heeft de Godt der wouden,
Noch Pan, noch Wildeman noit boete quijtgeschouden.[1364]
Al stilde men het dorp, ghy stilt den Wilden niet.

H e e r e m a n :

Ghy weet wel hoe hy lacht, wanneer hy maeghden ziet.

L a n t s k r o o n :

Wat vordert dit? hier heeft geen dochter in te zeggen.[1367]
Die schutter zal den boogh en knodts niet nederleggen,
Om 't loncken van een maeght: hy is te woest en wilt.

H e e r e m a n :

Hy zal 't verzeker doen.[1370]

L a n t s k r o o n :

Ghy spreeckt te rijck en milt.

H e e r e m a n :

Ay Heerschap, laet my slechts al heimelijck betyen.[1371]

L a n t s k r o o n :

Ga hene, neem een proef. Het schijnen razeryen.
Mijn hoop verdwijnt in roock. O edelaerdigh bloet,[1373]
Heb ick u voor een pijl zorghvuldigh opgevoedt,
Gelijck mijn' eigen zoon? Wat baten al mijn zorgen?

1355 *afkomst:* nakomelingen.
1357 *gaet uit:* sterft.
1359 *durf:* durft; *kappelampt* (vgl. 1318): goddelike instelling van zijn heiligdom.
1360 *dien scheut:* dit schot.
1361 *ree:* alrede, reeds.
1362 *verstaen tot:* te bewegen zijn tot, te vinden zijn voor (*Mnl. Wdb.* IX, 5).
1364 *noch... noit:* dubbele ontkenning, ter versterking; *quijtgeschouden:* kwijtgescholden.
1367 *vordert:* baat; *dochter:* maagd.
1370 *verzeker:* voorzeker, stellig; *te rijck en milt:* te royaal met uw verzekering.
1371 *al:* heel; *betyen:* mijn gang gaan.
1373 *edelaerdigh:* van edele afkomst.

Ontzincktghe 's avonds my in 't schoonste van uw' morgen?[1376]

1376 *morgen:* jeugd.

H a g e r o o s :

Ellendige Adelaert, hoe treft het lot uw hooft![1377]
Beschermer van mijn eer, wat avontuur berooft[1378]
My heden van uw hulpe, en trouwe, versch gebleken?[1379]
Het lot schelt suffers quijt. De deughden en gebreken[1380]
Zijn even waert by Pan, die geene kennis draeght:[1381]
Al roept men dat de deught den Goden zoo behaeght.
O vryers, houdt uw rust, al hoortghe maeghden schreien,[1383]
In duin, op 't eenzaem velt, of wilde woeste heien;
En werpt u om geen maeght in 't uiterste gevaer:
Men loont u averechts. Nu zult ghy op een baer[1386]
Den dooden Adelaert, te jammerlijck doorschoten,[1387]
Zien dragen naer zijn huis, en alle lijckgenooten[1388]
Zien kermen, zonder maet, op dat ontijdigh lijck,[1389]
Daer Lantskroon zit en treurt, bemorst van stof en slijck.[1390]
Zoo treft een Noortsche buy den roem van alle hoven,[1391]
Den bloessem, die den boom een' rijckdom dorst beloven:
Zoo bijt een ongedierte een wijnranck, datze quijnt:[1393]
Zoo stickt de mist een bloem, dat al haer geur verdwijnt.[1394]

H e e r e m a n :

O Hageroos, 't is waer, ghy toont uw gunst met klagen,[1395]
Maer ydel. Had men 't hart een schoone kans te wagen,[1396]
Ick zaegh hem ongequetst en scheutvry voor dat punt.[1397]
Genees den vromen helt: beproef eens wat ghy kunt.[1398]

H a g e r o o s :

1377 *Ellendige:* ongelukkige.
1378 *avontuur:* noodlot.
1379 *versch:* nog onlangs.
1380 *schelt suffers quijt:* laat lafhartigen ongedeerd.
1381 *waert:* lief; *geene kennis draeght:* geen onderscheidingvermogen heeft.
1383 *houdt uw rust:* trek u er niets van aan; *al:* indien (*Ned. Wdb.* II, 88).
1386 *averechts:* verkeerd, d.w.z. ge krijgt geen beloning.
1387 *te:* zeer.
1388 *lijckgenooten:* deelnemers aan de uitvaart; *lijck* betekent in het Z.-Nederlands nog: begrafenis (b.v. bij De Bo, 556: *te lijke beên:* ter begrafenis nodigen). Vondel gebruikt dit woord ook in de Vergilius-vertaling, waar het *Ned. Wdb.* (IV, 1575) een andere verklaring geeft (die weldra een lijk zal wezen), die hier m.i. niet past.
1389 *zonder maet:* hartstochtelik; *dat ontijdigh lijck:* de te vroeg gestorvene.
1390 *bemorst van:* bezoedeld met.
1391 *hoven:* tuinen.
1393 *een ongedierte* (eigenaardig enkelv.): een insekt.
1394 *stickt:* verstikt.
1395 *gunst:* genegenheid.
1396 *ydel:* tevergeefs; *'t hart:* de moed.
1397 *scheutvry:* beveiligd voor het schot; *voor dat punt:* voor de pijl van de Wildeman.
1398 *Genees:* behoud, red; *vromen:* dappere.

Ghy raest: hoe kan ick hem in zulck een' schijn genezen?[1399]
My dunckt ghy schimpt met my: ook schijnt het aen uw wezen:[1400]
Doch 't is geen schimpens tijt: men neem' geen tijtverdrijf
Uit 's anders ongeluck: dit nootlot eischt zijn lijf.[1402]

H e e r e m a n :
Geloofme zonder schimp, ick wenschte hem t'ontzetten.[1403]

1399 *schijn:* toestand.
1400 *schimpt:* spot, schertst; *schijnt het aen uw wezen:* blijkt het uit het gezicht.
1402 *lijf:* leven.
1403 *zonder schimp:* in ernst.

H a g e r o o s :
Al quaem hier Herkules, hy kost dit niet beletten.[1404]

H e e r e m a n :
Hier hoeft geen Herkules, maer eer een Circe toe.[1405]

H a g e r o o s :
De Wildeman is schalck: hoe zou dit toegaen? hoe?[1406]

H e e r e m a n :
De schoonheit nam wel eer een schalcker gast gevangen.[1407]

H a g e r o o s :
Ay Heemraet, zwijg: ghy zoeckt my slechts met roode wangen
Van hier te jagen: zwijgh: ick hoor u met verdriet.

H e e r e m a n :
Ick bidde u luister eerst: ghy vat mijn meining niet.[1410]
Men wil uw eerbaerheit bevlecken, noch beschamen
Met zaecken, die noch maeght noch eerbre vrouw betamen:
Betrouw ons beter toe, en neem den voorslagh in:[1413]
Mishaeght het u, zoo volgh dan vry uw' eigen zin.

H a g e r o o s :
Laet hooren hoe ghy meent een' wolf in slaep te wiegen.

H e e r e m a n :
Ulysses kost wel eer den Grieckschen Reus bedriegen,[1416]
En aen den ramsbuick vast, ontsloop dat bloedigh hol.
De blinde taste slechts den rugge, ruigh van wol,
En docht niet om den gast, die hangende aen de vlocken[1419]
Uit 's menschevreters muil behendigh wert getrocken.

H a g e r o o s :
Gelijck den Wildeman by geenen blindeman.[1421]

H e e r e m a n :
Te loozer is de vont, die hem beguighlen kan,[1422]
Die scherp en helder ziet uit alle bey zijn oogen.
De boschgalm heeft zelf Pan met haer geluit bedrogen.[1424]

1404 *kost:* kon.
1405 *Circe*, die Odysseus trachtte te verleiden door haar schoonheid.
1406 *schalck:* kwaadaardig.
1407 *gast:* kerel, man.
1410 *meining:* Brabants voor mening, bedoeling.
1413 *Betrouw ons beter toe:* heb een betere gedachte van ons (*beter:* iets beters); *neem in:* neem in overweging.
1416 *den Grieckschen Reus:* Polyphemus (*Odyssee* 9, 430), die Odysseus (Ulysses) in zijn hol gevangen hield en aan wie hij door de list ontkwam, die in vs. 1417-20 naverteld wordt.
1419 *docht:* dacht; *gast:* hier nog in de oudere betekenis: vreemdeling; *vlocken:* schapevacht.
1421 *Gelijck by:* vergelijk met.
1422 *vont:* vondst, list; *beguighlen:* voor de gek houden, misleiden.
1424 *boschgalm:* echo. Pan, verliefd op de nymf Echo, trachtte haar vergeefs te vangen; *zelf:* zelfs.

Ga hene, ga verschalck dien onbesuisden gast.[1425]

1425 *onbesuisd:* ruw, woest (*Ned. Wdb.* X, 1082).

H a g e r o o s :
Indien het mooghlijck zy, vooral oock buiten last
Van eere en zuiverheit, my waerder dan mijn leven.[1426-27]
Zegh op, 'k verlang wat list ghy listigh weet te weven[1428]
In dees verlegenheit.[1429]

H e e r e m a n :
De list gaet boven maght.
Het vrouwvolck ringeloort en knevelt mannekracht.[1430]
Een schoonheit, opgepronckt met aengename treken,[1431]
Bleef zelden in 't begin van haren aenslagh steecken.
Verzuim niet, zeven sterck, zoo daetlijck heen te gaen,[1433]
En treck uw builoftskleet en beste rocken aen,
D'een geel, en d'ander root, of goutgeel, als de doiers,
Of blaeuw, als korenblaeuw, of paers, of nog wat moiers.
Dan bint de vlechten op met lint, dat gout verdooft.[1437]
Een zilvre riem om 't lijf: een roozekrans om 't hooft:
De kralen om den hals: een verschgepluckte ruicker
Van bloemen in de hant: een doos met lecker suicker[1440]
Beveel een andre maeght: een flesch met Rijnschen wijn,[1441]
Een' korf met glazen, rein en klaer van kristalijn,
Een lietboeck en een fluit aen anderen te dragen.[1443]
Gemoet hem dus in 't bosch. Ghij zoudt een' Godt behagen,[1444]
Bekooren onverziens, in 't heetste van zijn jaght.[1445]
My dunckt ick zie hem staen: hij huilt van pijne, en lacht.
De knods, de boogh, de pijl begint den Reus t'ontzijgen.
Hy noodight u in 't groen. Ghy zult hem binnen krijgen,[1448]
Rontom belegeren, verovren met een' lonck,
En brengen glas op glas; daer zoete dronck op dronck,[1450]
En fluit en boschgezang zijn zinnen zoo betover',
Dat hy in uwen schoot, of slaeprigh achter over,
Zich zelf in 't gras vergete, en zijn gety verslaep'.[1453]
Hy rijze 's morgens vry, en rispe, en geeuwe, en gaep',[1454]
Maer verge ons niemants bloet, als 't zoenfeest zy verstreken,[1455]

1426-27 *buiten last van:* zonder te schenden; *zuiverheit:* kuisheid.
1428 *'k verlang:* ik ben benieuwd.
1429 *verlegenheit:* moeielike omstandigheden (sterker dan in hedendaagse taal).
1430 *ringeloort:* bedwingt (oorspr.: een dier in bedwang houden met een ring door het oor).
1431 *treken:* listen.
1433 *zeven sterck:* met u zevenen.
1437 *verdooft:* dof doet schijnen, overschittert.
1440 *suicker:* suikergebak.
1441 *Beveel:* vertrouw toe aan, geef aan.
1443 Aan te vullen met *Beveel* (1441).
1444 *Gemoet hem:* ga hem tegemoet.
1445 *onverziens:* onverwacht, plotseling; *'t heetste:* het vurigst. Als hij hartstochtelik aan 't jagen is.
1448 *binnen krijgen:* in uw macht krijgen.
1450 *brengen:* toebrengen, toedrinken met.
1453 *zijn gety:* de tijd waarop hij aanwezig dient te zijn voor het schot.
1454 *rispe:* oprispe, door de drank.
1455 *verge:* vrage, eise.

En d'eischer van dien eisch het gantsche jaer versteken.[1456]
Zoo berght ghy Adelaert, dat Lantskroon zelf u verght.[1457]

1456 *versteken* (oud part.): verstoken.
1457 *berght:* beveiligt, redt; *u verght:* van u vraagt, verlangt.

Ay, bergh den helt zijn lijf: hy heeft uw eer geberght:[1458]
Zoo zal het groene woudt, de vogel in de hagen,
Gansch Leeuwendael, en elck van uwe deught gewagen.

H a g e r o o s :
Ick kocht dien jongen helt zijn leven met mijn doot.[1461]
Maer wacht u, zoo my dit, gelijck het kost, ontschoot:[1462]
De helt bleef ongeredt, en ick, in smaet, en schande,
Zou ongeacht by elck, geschonden achter lande[1464]
Gaen dolen: neen, ick ben den schender pas ontgaen,
En wil zoo reuckeloos my zelve niet verraên.[1466]
Die raet is vol gevaers: ick zie geen' troost voorhanden.[1467]

H e e r e m a n :
Zy belght zich des: ick bijt van boosheit op mijn tanden.[1468]
De vryers zijn te heet: de vrysters veel te koel.
Hy liep zich doot, en zy blijft zitten op haer' stoel.

VOLCKAERT. VRERICK.

V o l c k a e r t :
Wat raet met Lantskroon nu? dat Heerschap valt ons tegen.

V r e r i c k :
Wy zijn gewisselijck om zijn fortuin verlegen.[1472]
Indien ons Hageroos dit lot te beurte viel,
My dunckt de wilde boogh zou eer mijn eige ziel[1474]
Doorschieten, en mijn hart dat scherpe punt gevoelen.

V o l c k a e r t :
De mensch is stock noch block; maer kan dit tegenwoelen[1476]
Iet vorderen? ghy weet het vonnis leit gevelt.[1477]

V r e r i c k :
Zy weten 't oock, en best de vader, wien het gelt.[1478]

V o l c k a e r t :
Geen vader, maer een vooght, en slechts een voestervader.

1458 *geberght:* in Vondel's taal zowel zwak als sterk.
1461 *Ick kocht:* ik zou willen kopen.
1462 *wacht u:* pas op, denk er aan; *gelijck het kost:* gelijk mogelik was; *ontschoot:* mislukte (*Ned. Wdb.* X, 1956).
1464 *ongeacht by:* geminacht door; *achter lande:* door het land.
1466 *verraên:* in 't ongeluk storten.
1467 *voorhanden:* op dit ogenblik. Na deze woorden gaat Hageroos heen.
1468 *Zy belght zich des:* zij wordt er boos om; *ick bijt op mijn tanden:* vgl. zich verbijten.
1472 *om zijn fortuin verlegen:* met zijn lot begaan.
1474 *de wilde boogh:* de boog van de Wildeman.
1476 *stock noch block:* niet gevoelloos (vergelijk *block noch steen* in in vs. 535). Mnl. *bloc:* stam, stronk.
tegenwoelen: stil verzet.
1477 *vorderen:* baten; *leit:* ligt, is.
1478 *best:* het best.

V r e r i c k :

Geloofme vry, geen kint ging oit zijn oudren nader

Aen 't hart, als my dees spruit, mijn lieve Hageroos.
Het opvoên wortelt diep van langer hant. Ick koos[1482]
Geen eigen kint voor dit: zoo treft my 't mededoogen.
Ick houze ruim zoo waert als d'appels van mijn oogen,[1484]
En voel by my hoe 't hart van Lantskroon zy gestelt;[1485]
Het hart, een naeuw begrijp, en al te klein een velt[1486]
Voor zulcke vyanden; de noot aen d'eene zijde,[1487]
De liefde aen d'andre zy. Hier gaet een sterck getijde.[1488]

V o l c k a e r t :
De liefde moet in 't endt toch luistren naer den noot.

V r e r i c k :
Zoo licht niet: neen zy lijdt en waeght eerst stoot op stoot.[1490]

V o l c k a e r t :
Dan hobbelt het gemoet te langer hene en weder.[1491]

V r e r i c k :
Een boom valt nimmermeer met eenen slagh ter neder.

V o l c k a e r t :
Hoe gaet men hem dan best met klem van woorden aen?[1493]

V r e r i c k :
Men moet hem minnelijck met reden ondergaen.[1494]

V o l c k a e r t :
Heeft reden oock de maght hem over stach te werpen?[1495]

V r e r i c k :
Zoo dra niet: neen, men dientze allengs wat meer te scherpen.[1496]

V o l c k a e r t :
Hy voert zijn tegenreên, het loop' dan hoogh of leegh.[1497]

1482 *wortelt diep:* veroorzaakt een diep gewortelde gehechtheid; *van langer hant:* langzamerhand, geleidelik.
1484 *houze waert:* heb ze lief.
1485 *voel by my:* besef door mijn eigen gevoel voor Hageroos.
1486 *een naeuw begrijp:* een beperkte ruimte (Mnl. *begripen:* samenvatten).
1487 *vyanden:* tegenstrijdige machten, beweegredenen; *de noot:* het besef van de noodzakelikheid van het offer.
1488 *Hier gaet een sterck getijde:* beeld aan de zee ontleend: een machtige vloedgolf, dus: een hevige innerlike strijd.
1490 *lijdt:* ondergaat, verdraagt.
1491 *hobbelt:* dobbert, wordt geslingerd.
1493 *gaet aen:* tast aan; *klem van woorden:* krachtige argumenten.
1494 *ondergaen:* met beleid toespreken, trachten over te halen (*Ned. Wdb.* X, 1306).
1495 *over stach te werpen:* van streek te brengen. De uitdrukking is aan het schip ontleend: de stag is het staande touw, dat dient om de mast te steunen.
1496 *dientze:* nl. *de reden*, de argumenten die steeds klemmender moeten worden.
1497 Hij zal tegenargumenten aanvoeren; *het loop' dan hoogh of leegh* (laag): wat er ook gebeure(?) dus: dat staat vast.

V r e r i c k :
Men wicke in redens schael wiens reden zwaerder weegh'.[1498]

V o l c k a e r t :
Indien hy, als de tong van deze schael, wou luisteren.[1499]

1498 *wicke:* wege.
1499 Als hij maar even gevoelig wilde zijn voor de overwegende argumenten als de tong van deze weegschaal.

V r e r i c k :
Hoe zou, hoe kan hy 't recht van 't billijck lot verduisteren?[1500]

V o l c k a e r t :
Maer een benevelt brein en luistert nergens na.[1501]

V r e r i c k :
In 't eerste niet: het hoort nochtans, al hoort het spa.[1502]

V o l c k a e r t :
Wel Heerschap, het wort tijt; wy dienen werck te spoeden.[1503]

V r e r i c k :
Laet my begaen, en schuw hardtneckigheit te voeden[1504]
Door eenigh dreigement, of scheltwoort, fel en bits.
Wie zacht een duin beklimt, genaeckt allengs het spits.[1506]

VRERICK. LANTSKROON. VOLKAERT. HEEREMAN.

V r e r i c k :
Velleedes uitspraeck klonck zoo luidt, gelijck een donder
In d'ooren van het volck: het geef dan niemant wonder,[1508]
Dat ghy verslagen zit om uwen Adelaert:
Want voesterkinders zijn den voestervadren waert;
Te meer, zoo deught en geest en gunst, hun aengeboren[1511]
En ingeschapen, oogh en hart en zin bekooren:
Dit leert d'ervarenheit den mensch, van hant tot hant.[1513]
De huisman mint veel meer zijn opgequeeckte plant,[1514]
En die hy meste en snoeide om weeligh op te komen,
Dan aengekochten gront, bezet met oude boomen;
Byzonder als zy tiere en voortbreng' zulck een ooft,
Dat alle boomgaerts tart, en strijckt de kroon van 't hooft.[1518]
Zoo hangen wy ons hart aen 't geen wy zellefs bouwen.[1519]
En zou een woeste bijl dien stam ter neder houwen;
Zy ging eerst door ons hart dan door dien jongen stam.[1521]

1500 Een uitspraak die op recht berust, kan hij toch niet weerleggen?
1501 *en:* in Vondel's latere taal wordt deze ontkenning stelselmatig vermeden, maar een enkele maal kan hij het woordje niet missen; *nergens na:* volstrekt niet, in 't geheel niet (*Ned. Wdb.* IX, 1311 en 1843). De moderne betekenis: naar niets, zou hier ook passen.
1502 *In 't eerste niet:* niet onmiddellik.
1503 *werck te spoeden:* ons te haasten.
1504 *schuw:* wacht u er voor.
1506 *het spits:* de top.
1508 *het geef niemant wonder:* niemant verwondere zich.
1511 *gunst:* vriendelikheid, welwillendheid.
1513 *van hant tot hant:* van geslacht tot geslacht (*Ned. Wdb.* V, 1846).
1514 *huisman:* boer.
1518 *tart:* trotseer; *strijckt de kroon van 't hooft:* overtreft.
1519 *zellefs:* zelf.
1521 *eerst.... dan:* bijgedachte aan de comparatief *eer;* anders zou achter *dan* een komma moeten staan.

L a n t s k r o o n :
Indien uw Hageroos dit onheil overquam,
Ghy zoudt dit hartewee wel levendigh gevoelen.
't Valt mackelijck zijn vlack in 's anders bloet te spoelen.[1524]

1524 *vlack:* smet, gebrek; anderen voor eigen zonden te laten boeten met hun bloed.

Men voelt zijn eigen eerst, een anders weedom lest.[1525]
Een vreemden oordeelt vreemt, een vader allerbest.[1526]

V r e r i c k :
Wy strijden niet: ick heb mijn sterckheit niet te roemen.[1527]
Mijn dochter en uw zoon zijn uitgeleze bloemen;
Hoewel men zijn geslacht, en niet haer ouders, kent,
Al schijntze ons ongemeen. Ick hoopte uw abele ent[1530]
Te zetten op mijn hout: nu schijnt my dit t'ontschieten.[1531]
Zoo loopt ons hoop in 't riet: en wy, ocharm, genieten[1532]
Den bloessem, niet de vrucht, van 't lang gehoopte goet.

L a n t s k r o o n :
Ick vat dit vonnis niet: dees bloedige uitspraeck moet
Wat anders in den zin dan in den klanck beduiden.

V o l c k a e r t :
Wel Heerschap, vat ghy niet de woorden zoo die luiden?[1536]

H e e r e m a n :
Leert ghy het Heerschap dan der Goden spraeck verstaen?

V r e r i c k :
Nu Heemraên, luistert toe, en hoort ons reden aen.

V o l c k a e r t :
Zal Heereman my nu der Goden spraeck vertolcken?

V r e r i c k :
De Godtheit schuilt in bosch, in wateren, en wolcken:
Indien het anders waer', men had geen tolck van doen.[1541]
Velleede weet en leert hoe iemant Godt verzoen'.

L a n t s k r o o n :
Velleede leert het ons, indienwe dit begrijpen.[1543]

V r e r i c k :
Men hoeft, daer klaerheit is, de herssens niet te slijpen.[1544]
De woorden brengen 't meê: de woorden leggen klaer.[1545]
Doch zoo ghy middel ziet hem (zonder lantgevaer
En plagen op den hals van 't arme volck te halen)

1525 *weedom:* smart.
1526 *Een vreemden:* deze toevoeging van *n* voor een volgende klinker is in Vondel's latere taal ongewoon; *oordeelt vreemt:* kan daar niet over mee spreken, staat er buiten.
1527 Wij zijn het eens; ik beroem mij niet op meerderheid (boven u).
1530 *abele:* voorname, edele; *ent:* takje om te enten: uw hooggeboren zoon met mijn dochter te verbinden.
1531 *ontschieten:* mislukken.
1532 *loopt in 't riet:* gaat verloren.
1536 *zoo die:* gelijk ze.
1541 *van doen:* nodig.
1543 *dit:* namelik hoe wij het aanleggen moeten.
1544 *de herssens te slijpen:* het verstand te scherpen (vgl. vs. 456).
1545 *leggen* (liggen) *klaer:* zijn duidelik.

Te redden; wijs het aen. Men kan maer eens verdwalen[1548]
In zulck een wightigh stuck. Ghy hoort den eisch van 't lot.

1548 *maer eens:* wel eens (in 't *Ned. Wdb.* niet vermeld), het is licht mogelik dat men dwaalt.

L a n t s k r o o n :
Ick hoor den eisch of niet. Is Godt nu tegens Godt?[1550]

V r e r i c k :
Geensins: geen Godtheit sprack noch oit zich zelve tegen.

L a n t s k r o o n :
't Is dan noodzaeckelijck hier anders meê gelegen.

V r e r i c k :
Geef reden van dat woort, indien ick 't vatten zal.[1553]

L a n t s k r o o n :
Eischt Pan een' ram of bock, of stier uit onzen stal?

V r e r i c k :
Hy eischt ons Adelaert, dat bitter valt te zwelgen.[1555]

L a n t s k r o o n :
Hy eischt dan 't bloet van Helt, die schoot geen andre telgen.[1556]

V r e r i c k :
Wat raet? wie verreght Pan een andere offerboet?[1557]

L a n t s k r o o n :
Hy eischt dan 's Woudtgodts neef, ten zoen van 's vaders bloet?[1558]

V r e r i c k :
Wat sterflijck mensch kan Gode of durf hem wetten stellen?

L a n t s k r o o n :
Een ongevoelijck mensch kan licht een oordeel vellen.[1560]

V r e r i c k :
Ick oordeel niet, maer spreeck Velleedes oordeel na.

L a n t s k r o o n :
Zoo schut men met mijn ramp een algemeene scha.[1562]

V r e r i c k :
't Gemeen heeft deze scha nu twintigh jaer gedragen.[1563]

L a n t s k r o o n :

1550 *of niet:* of eigenlik niet, d.w.z.: ik begrijp niet wat ik hoor; *tegens Godt:* tegen zich zelf, omdat hij een godenzoon als slachtoffer eist.
1553 *Geef reden van:* verduidelik.
1555 *dat:* wat; *bitter valt te zwelgen:* moeielik te verkroppen is.
1556 *schoot geen andre telgen:* geen andere nakomelingen kreeg.
1557 Wie durft van Pan eisen dat hij een ander zoenoffer aanvaardt? *offerboet* (vgl. 1978): offer om vroeger vergrijp te boeten.
1558 *neef:* afstammeling, kleinzoon.
1560 *ongevoelijck:* ongevoelig.
1562 *schut:* keert, weert af.
1563 *'t Gemeen:* het volk.

De bloessem van ons zijde is zevenmael geslagen.[1564]

V r e r i c k :

Het lot viel twalefmael de Noordtzy fel te beurt.[1565]

L a n t s k r o o n :

Dit achtste weeght veel meer dan al wat ghy betreurt.

1564 *bloessem:* jeugd; *geslagen:* gedood.
1565 *viel te beurt:* trof; *fel:* hevig.

V r e r i c k :
Men houde ons buiten schuit: dat lot was hem beschoren.[1567]

L a n t s k r o o n :
Ick heb hem hierom niet tot mijnen zoon verkoren.

V r e r i c k :
Al sneuvelt hy, wy staen in tal noch ongelijck.[1569]

L a n t s k r o o n :
Het scheelt slechts vier: uw zijde is ruim zoo volleckrijck.
Dees eenige overtreft alle anderen in waerde.

V r e r i c k :
Hier gelt geen waerde of bloet, of wie hem won, en baerde.

L a n t s k r o o n :
Hervat de keur noch eens.

V r e r i c k :
Beschimp het recht van Godt.[1573]
Dat lijdt de Noortzy niet: zy houdt zich vast aen 't lot.[1574]

H e e r e m a n :
Het dient haer nu: zy dorst het eertijts tegenstreven.[1575]

V o l c k a e r t :
Toen viel het ongelijck: zy most het nochtans geven.[1576]

H e e r e m a n :
Zy keek oock bang genoegh.[1577]

V o l c k a e r t :
Maer banger niet dan ghy.

V r e r i c k :
Nu Heemraet, houdt gemack, en rust van wederzy.[1578]

L a n t s k r o o n :
Men zal de Godtheit eer door zulck een offer tergen.[1579]

V r e r i c k :
Zoo most de Godtheit zelf ons niet dit offer vergen.[1580]

1567 *beschoren:* toebedeeld (van *bescheren:* beschikken).
1569 *sneuvelt:* valt.
1573 *Beschimp:* minacht.
1574 *lijdt:* duldt; *'t lot:* de loting.
1575 *Het dient haer nu:* het komt haar nu goed te pas.
1576 *viel het ongelijck:* was het onbillik; *het geven:* het gewonnen geven.
1577 *bang:* benauwd.
1578 *rust:* te verbinden met *houdt*.
1579 *eer:* veeleer.
1580 *ons vergen:* van ons eisen.

L a n t s k r o o n :
Zoo most men godlijck bloet niet hangen aen de keur.[1581]

V r e r i c k :
Uit keurkrackeel ontstont dan licht een erger scheur.[1582]

L a n t s k r o o n :
Het ga zoo 't kan, zoo 't wil: men moet zich noch beraden.

1581 *hangen aen:* doen afhangen van, blootstellen aan.
1582 *keurkrackeel:* twisten over de keuze (nl. als het lot niet besliste).

V r e r i c k :
Hoe lang beraên: men moet het offer niet verspaden.[1584]

L a n t s k r o o n :
Men stelle een' onverlaet of booswicht in zijn steê.[1585]

V r e r i c k :
Dat brengt het lantgebruick noch zoenrecht geensins meê.

L a n t s k r o o n :
Verander het gebruick: de noot verkeert de zeden.[1587]

V r e r i c k :
Men is uit hoogen noot tot dit altaer getreden.

L a n t s k r o o n :
Wanneer geneest ons Pan van zulck een lange smert?

V r e r i c k :
Zoo dra de wilde boogh hem micke naer zijn hart.

L a n t s k r o o n :
Velleede spelde dit vergeefs een ry van jaren.[1591]

V r e r i c k :
Te zijner tijt zal Pan verzachten, en bedaren.

L a n t s k r o o n :
En ondertusschen komt dees lantplaegh om mijn' zoon.

V r e r i c k :
En om meer anderen. Zoo wort men ramp gewoon.

V o l c k a e r t :
Ja Heerschap recht, zoo leert een lantheer meê gevoelen
Hoe dit een lantman smert.[1596]

H e e r e m a n :
Ghy zoeckt uw moet te koelen
Met schimpen op den Heer. Wat quelt ons Volckert nu![1597]

V o l c k a e r t :
Wat quelt ons Heereman! Hoe na zal 't recht, om u[1598]
Of 't Heerschap hier van daegh zijn' gang niet konnen krijgen?

V r e r i c k :

1584 *verspaden:* verlaten, uitstellen.
1585 *onverlaet:* misdadiger (vgl. vs. 931).
1587 *verkeert:* wijzigt.
1591 *spelde:* voorspelde.
1596 *lantman:* tegenover *lantheer:* de onderdaan; *uw moet te koelen:* uw toorn te luchten.
1597 *Wat quelt ons:* wat maakt hij ons weer kwaad! *quellen:* plagen, hinderen.
1598 *Hoe na zal:* zal dan soms (vgl. bij vs. 1213).

Terwijl men handelt, laet, ay laet den Heemraet zwijgen,[1600]
Of spreken met bescheit: men geef de reden plaets.[1601]
Ghy waert, voor 't lantgeschil, van outs getrouwe maets.

1600 *handelt:* onderhandelt, onderling overlegt.
1601 *met bescheit:* verstandig, bezadigd; *men geef de reden plaets:* laten we eens redelik overleggen.

Al gingh de vreê van honck, zy kan noch weder komen:[1603]
Zy groeit wel weder aen, als afgehouwe boomen.
Wat my belangt, ick zie de vruchten van den twist,[1605]
En hoe men in den twist van weêrzy zich vergist,[1606]
En door 't vergissen elck om eige schult moet bloeden.
Nu dient men noch by tijts het quaetste te verhoeden,
Op dat geen boozer lucht zich in dees pleitkoorts meng',[1609]
En Zuidt-en-Noortzy beide om hals en have breng';[1610]
Dies laet ons elck met raet en daet den oirbaer ramen.[1611]

L a n t s k r o o n :
Verschoont mijn' zoon, en brengt van wederzy te zamen
Wat voort tot pais, en vrede, en rust gedyen kan.[1613]
Ick geef mijn stem aen u.[1614]

V r e r i c k :
Gehoorzaem vader Pan:
Wy zullen morgen vroegh van 't ander gaen beginnen.
Wie andren winnen wil, moet eerst zich zelf verwinnen.
De kudde volght den ram gewilligh op zijn spoor.
Getroost u Adelaert, en geef het recht gehoor.[1618]

L a n t s k r o o n :
Wat baet nu al mijn zorgh, zoo menigh jaer gedragen?
Ick rechte een' winthont af, en worgh hem voor het jagen.[1620]
Ick vockte een veulen aen, en jaegh het in zijn doot.[1621]
Ick leerde een' schoonen valck, en drenck hem in de sloot.[1622]
Neen Adelaert, mijn zoon, ick geef u zoo niet over.
Ick ly niet, dat men my beguighele, en betover'.[1624]
Hack beucken af tot brant: legh rijsbosch op het vier:[1625]
Hou eick en elzen om: verschoon den lauwerier:[1626]
Verschoon het eeuwigh groen: laet ander loof verwelcken.[1627]
Ick voedde hem niet op om koe of schaep te melcken;
Een kudde of ossendrift te drijven langs den wegh;[1629]

1603 *van honck:* van huis, heen.
1605 *belangt:* betreft.
1606 *zich vergist:* zich te buiten gaat.
1609 *pleitkoorts*: het hartstochtelik bepleiten van eigen belangen.
1610 *om hals en have breng':* leven en bezittingen doe verliezen.
1611 *Dies:* daarom; *den oirbaer ramen:* ons voordeel beramen, maatregelen nemen tot ons eigen heil.
1613 *voort:* dadelik.
1614 Dan kunt ge op mijn steun rekenen.
1618 Berust in het verlies van Adelaert.
1620 *rechte af:* richtte af, dresseerde; *voor het jagen:* voordat hij aan de jacht kan deelnemen.
1621 *vockte aen:* kweekte op (*Ned. Wdb.* I, 128: *aanfokken*).
1622 *drenck:* verdrink (*drencken* is causatief van *drinken*). Vgl. *Ned. Wdb.* III, 3289.
1624 *ly:* duld; *beguighele:* beetneemt (vgl. vs. 1422).
1625 *brant:* brandhout.
1626 *verschoon den lauwerier:* maar spaar de laurierboom, die daarvoor te edel is; hierbij vergelijkt hij Adelaert, vgl. vs. 1349.
1627 *laet ander loof verwelcken:* offer een minder edel jongeling.
1629 *ossendrift:* troep ossen.

Of braem en bes om loon te lezen op een hegh;[1630]
Maer naer den eisch des struicks, waeruit hy is gesproten;[1631]
Geensins om zulck een' schat te hangen aen dit loten.[1632]

1630 *lezen:* zoeken, plukken.
1631 *struick:* stam.
1632 *te hangen aen dit loten:* afhankelik te maken van, bloot te stellen aan een loting.

Indien de boogh hem trof, wie heelde oit zulk een smert?
My dunckt die droefheit viel my, als een steen, op 't hart.
Men sla wat anders voor: men kreuck' dit bloedigh oordeel.[1635]
Geen vonnis leit zoo vlack, of godlijck bloet heeft voordeel.[1636]

WOUTER. LANTSKROON. VRERICK.

Wouter:
Och Heerschappen, staet by: och Heemraet, staet ons by:[1637]
De Zuidtzijde is in roer, en al de Noorder zy.[1638]
Men graeft de paden op: de huisman raept vast steenen.[1639]
De meester en de knecht, het dorp is op de beenen.
De wijven huilen vast. De koe, het kalf, al 't vee
Dat bulckt en blaetze na. Ick huil mijn hart in twee.
De jongers komen voort met vorcken, schup en haecken,[1643]
Met zeissen, stock en tang: een ieder past te raecken.[1644]
De zonnewagen hangt en helt al steil en schuin[1645]
Voor over in de zee, geen hantbreet boven duin.

Lantskroon:
Wat vraeght ghy naer de zon? laet ros en wagen rollen.

Wouter:
Och Heerschap, zinkt de zon, zoo raekt het lant aen 't hollen.[1648]
Men wacht den Wildeman: hy stapt al brullende aen:
Hy weet van dit krackeel. Wie kan hem tegenstaen?
Hy ruckt de boomen uit met aerde, en stronck, en wortel.
Verrascht hy Leeuwendael, hy trapt het vleck te mortel,[1652]
Of zet het al in brant wat heint is of ontrent.[1653]
Och, komt de Wildeman, zoo loopt het op een endt.
De maeghden staen gereet om Adelaert te leien,
Te wasschen in de beeck, te kranssen, te beschreien:[1656]
Zy wachten slechts op 't woort: och mannen, geef het woort.[1657]

Vrerick:
Nu Heerschap, kort beraet: men wil ons fel aan boort.[1658]
Ay, geef u zelven toch, om beters wil, gevangen.[1659]

1635 *kreuck':* knakken, breken, vernietigen (*Ned. Wdb.* VIII, 174).
1636 *leit vlack:* is geveld. Geen vonnis is zo onherroepelik, of een afstammeling van goden moet iets vóór hebben (boven gewone stervelingen).
1637 *staet by:* helpt.
1638 *in roer:* in beroering, in opstand.
1639 *vast:* voortdurend (ook in vs. 1641).
1643 *jongers:* jongelingen; *voort;* te voorschijn.
1644 *zeissen* (enkelv.): zeis; *past:* is er op uit.
1645 Mythologies uitgedrukt: de avond is nabij.
1648 *aen 't hollen:* in oproer.
1652 *te mortel:* in puin (vgl. vs. 92).
1653 *heint:* dichtbij (vgl. van heinde en ver).
1656 *kranssen:* vgl. bij vs. 1275.
1657 *'t woort:* de toestemming van de Heerschappen, vooral van Lantskroon.
1658 *men wil ons fel aan boort:* men zal ons heftig aanvallen, als wij geen verlof geven.
1659 *geef u gevangen:* geef u gewonnen, geef toe.

L a n t s k r o o n :

Och Adelaert, mijn zoon. Zoo ga het lot zijn gangen.

REY VAN LEEUWENDALERS.

K e e r :
Nu volgh ons volgens 't lantgebruick,
Helaes! een hardt gelagh:[1662]
Wy gaen met becken, krans en kruick
U naer de zuiverplaets geleien,[1664]
En zuivren, kranssen en beschreien.
Toen Oostwey*, ouder dan de dagh[1666]
Gestarrent zon en maen,
De zon zagh ondergaen,[1668]
En d'eerste reis voorover rollen,[1669]
Geraeckte al 't lantschap aen het hollen:
Het klonck met schup en tang[1671]
Op beckens, en keeck bang:[1672]
Het huilde en kermde: o smart,
O keer dien gouden kloot.[1674]
Hoe valt ons d'oude nacht op 't hart[1675]
Voor eeuwigh! schut den noot.[1676]
Die lamp te derven, is een doot.

*[Randschrift:] Arkadie

T e g e n k e e r :
Out Oostwey, droef in slaep geschreit,
Ontwaeckte 's morgens vroegh
Met vreught uit zijn onnozelheit;[1680]
Toen d'uchtend, voor den zonnewagen,[1681]
Die nare grijnzen quam verjagen,[1682]
De lucht allengs wat blijder loegh,[1683]
En 't volleck uit de wey,
Den doier van het ey
Der weerelt, of de schijf der schijven[1685-86]

1662 *een hardt gelagh:* een treurige noodzakelikheid.
1664 *zuiverplaets:* plaats voor de reiniging bestemd.
1666 *Oostwey:* volgens de oude kanttekening Arcadië, het herderland in het verre Oosten, in vs. 1053 *Oostlant* genoemd, geschapen vòòr de schepping der hemellichamen; zij noemden zich in het Grieks ‘ouder dan de maen’ (Ovidius' *Fasti* II, 289).
1668 Zij zagen dus de eerste zonsondergang.
1669 *voorover rollen:* hier is weer aan de zonnewagen gedacht (vergelijk 1645).
1671 *klonck:* sloeg hard.
1672 *bang:* benauwd.
1674 *keer:* houd tegen; *dien gouden kloot:* de gouden bal, de zon.
1675 *d'oude nacht:* de duisternis waarin zij tot dusver geleefd hadden.
1676 *schut:* weer af.
1680 *onnozelheit:* hier naderend tot de moderne betekenis: naïeveteit.
1681 *voor:* uitgaande vóór.
1682 *nare grijnzen:* angstwekkende schimmen, spoken (*grijns* oorspr. gelaatsvertrekking, lelik gezicht); vgl. *Adam in Ball.,* 121: *bleecke schimmen*.
1683 *loegh:* oude sterke verl. tijd van lachen.
1685-86 *Den doier van het ey der weerelt:* omschrijving van de zon. Wellicht een herinnering aan het ‘wereldei’ van de Orphiese leer; *de schijf der schijven:* de schijf bij uitnemendheid (Hebraïsme).

Zoo schoon vergult zagh boven drijven,[1687]
Gelijckze 's avonts zonck.

1687 *boven drijven:* naar boven komen, opkomen.

Maar och, dees heldre vonck[1689]
Voor eeuwigh uitgedooft,
Met eenen kouden steen,[1691]
Ons van die hope en troost berooft.
Het graf verwacht het been:[1693]
De geest zal waeren hier beneên.[1694]

1689 *dees heldre vonck:* het levenslicht van Adelaert.
1691 *eenen kouden steen:* de grafzerk.
1693 *het been:* het gebeente.
1694 *waeren:* rondzwerven, blijven zweven; *hier beneên:* in de onderwereld, volgens de mythologie der Ouden, de verblijfplaats der zielen.

Het vyfde bedryf.

LANTSKROON. ADELAERT. VRERICK.

L a n t s k r o o n :

Wy naecken d'offerplaets: helaes, men kan niet spader.[vs. 1695]
Mijn waerde zoon, vergeef, vergeef het uwen vader,
Die, als zijn eigen kint, u opvoedde in zijn huis,
Dat hy, geperst door noot, en schricklijck lantgedruis,[1698]
Het onverzoenbaer recht des Zoendaghs niet kan schorten.[1699]
Godtvruchtigheit verbiet de Godtheit te verkorten:[1700]
Medoogenheit gebiet dat ick uw leven spaer'.
Wat voelt mijn geest een' strijt! o wreet verzoenaltaer,
O zode, durftghe wel het bloet der Goden lecken,
Daer lindeschaduwen oock spin en padden decken?[1704]
En zal dit heiligh root besprengklen 't groene bedt,
Dat noit met zulk een bloet gevlackt wert, en besmet?[1706]
Wat raet, mijn kint? De zon van uwe jeught aen 't blincken,
En naulix opgegaen, begint in 't gras te zincken,
Als d'andre zon in duin: maer dees keert morgen weêr;
Het licht van uwe jeught en jongkheit nimmermeer.[1709-10]

A d e l a e r t :

Mijn vader, langer niet mijn vader in dit leven,
Ghy hebt uw eigendom de Godtheit zelf gegeven,
En ick mijn zelven gansch vereert aen 't algemeen;[1713]
Benijme niet dien krans, een lot, dat ieder een
Niet toevalt. Laetme gaen den schutter zelf verrassen.[1715]
Rechtschapen karel past op dootshooft noch grimmassen[1716]
Van grijns of schors des doots, die kinders hier vervaert.[1717]
Geluckigh sterft hy, die zijn doot met eere paert.[1718]

V r e r i c k :

Nu hoor ick Waerandier noch leven in den zone,
En ken hem in zijn kroost. Dat vader Pan u kroone,[1720]

vs. 1695 *naecken:* naderen.
1698 *geperst:* gedrongen; *lantgedruis:* onrust, rumoer in het land.
1699 *schorten:* tegenhouden.
1700 *verkorten:* te kort doen, in zijn recht verkorten.
1704 *Daer:* waar.
1706 *gevlackt:* bezoedeld.
1709-10 Dezelfde gedachte is in de vorige Rei uitgedrukt.
1713 *mijn* (vorm uit de volkstaal, door V. in deze periode gewoonlik vermeden): mij; *vereert:* geschonken; *'t algemeen:* het algemene welzijn, de gemeenschap.
1715 *toevalt:* ten deel valt.
1716 *Rechtschapen karel:* een flink man; *past op:* geeft om; *grimmassen:* vertrokken gezichten. Blijkens de *mm* brengt V. dit woord in verband met *grimmen*.
1717 *grijns of schors:* lelik afschrikwekkend uiterlik (vgl. 1682); *vervaert:* schrik aanjaagt.
1718 *zijn doot met eere paert:* zich eervol met de dood verbindt, zich aan de dood overgeeft.
1720 *kroost:* afstammeling, zoon.

Die uwen vader volght in moedigheit en deught.[1721]
'k Geloof zijn assche springt en huppelt nu van vreught;
Indien de beenders noch, in hun geruste stoelen,[1723]
Zich moeien met ons lot, en iet van 't weereltsch voelen.[1724]
Hy scheide met dit woort, van Koenraets arm gestut:[1725]
Ick leefde minst voor my, en sterf om 's anders nut.
Ga hene, groet dien helt: vertel hem d'ongelucken,
Die, na zijn ongeluck, niet lieten ons te drucken.

L a n t s k r o o n :
Mijn zoon, indien u noch iet weereltsch quelt, en smart,
Ontdeck my voor het leste al wat 'er leit op 't hart.
De Hemel blijve op ons in eeuwigheit verbolgen,
Indien wy uw verzoeck en jongsten wil niet volgen.[1732]

A d e l a e r t :
Ick heb een bede op u, en twijfel 'er niet aen[1733]
Zy wort gewilligh van u beide toegestaen
Aen een', die gaerne sterft, en vrolijcker zal sterven,
Indien hy na zijn doot 't beloofde magh verwerven.

V r e r i c k :
De lantkappel, de beeck, de lindeboom, de lucht,
Het velt, het stomme vee, de vogel in zijn vlught
Getuige van uw bede, en 't geen wy u beloven.

L a n t s k r o o n :
De donder sla het ooft met vlaegh op vlaegh van boven;
De hagel sla met kracht den bloessem op den boom,
Houdt elck van ons u dit niet eerelijck en vroom.[1742]

V r e r i c k :
De koe ga grazeloos en dor en mager quijnen;[1743]
De vogel schuwe ons lucht; de duin verjaegh de knijnen;[1744]
De visscher vange en vissch' gedurigh achter 't net;[1745]
Indien men dezen eedt niet nakome, als een wet.

A d e l a e r t :
Houdt op, ick ben gerust, en zonder eedt te vrede.
Uw woort is my genoegh: oock wil ick met geen bede,
Die hooger dan de maght, en boven reden ga,[1749]
Belasten eenigh mensch, noch moeien tot zijn scha.[1750]

1721 *moedigheit en deught:* kloekmoedigheid en dapperheid.
1723 *geruste stoelen:* rustige verblijfplaatsen.
1724 *moeien met:* bekommeren om; *iet:* iets.
1725 *van:* door.
1732 *volgen:* inwilligen.
1733 *een bede op u:* een verzoek aan u.
1742 *vroom:* rechtschapen.
1743 *grazeloos:* zonder gras.
1744 *duin:* bij V. vrouwelik.
1745 *gedurigh:* voortdurend; *achter 't net:* waar niets meer te vangen is.
1749 Die onuitvoerbaar en onredelik is.
1750 *moeien:* het lastig maken, bezwaren.

Ghy, vader, weet het wel, en d'omgelege dorpen
En duinen, hoe ick 't oogh zoo vierigh had geworpen[1752]
Op schoone Hageroos; hoe d'ongelegen tijt[1753]
En twist my dit geluck misgunt hebbe en benijt.[1754]
Zy blijve nietemin onschuldigh, onbesproken.[1755]
De min is keur, geen dwang. Het werde niet gewroken[1756]
Aen iemant, die mijn woort ter quader trouwe hiel.[1757]
'k Verzoeck alleen op u, indien het zoo geviel,[1758]
Dat deze schoone bloem oock maeght quaem t'overlijden,[1759]
(Zy leve na mijn doot) ghy woudt mijn grafsteê wijden
Met zulck een zuiver lijck, en onder eenen zerck[1761]
Haer zincken in mijn graf, met dit gedicht, en merck:[1762]
Hier sluimert Hageroos, by Adelaert gezoncken:[1763]
Haer koudt gebeente kan zijn assche noch ontvoncken.

L a n t s k r o o n :

Ick zweer, zoo dat gebeure, en hou het voor gewis,
Een staetsi zal haer lijck, gelijckze waerdigh is,[1766]
Gebeuren, langs den wegh, bestroit met groene meien,
En palm en lauwerier; ick zelf de baer geleien,[1767-68]
En volgen hangends hoofts, en storten overluit[1769]
Mijn' zegen over uwe en hare beenders uit.

V r e r i c k :

Een ieder wil zijn gunst aen zulck een staetsi schencken;[1771]
Geen huisman dan zijn vee in sloot of beke drencken;
Geen koe zal haren mont eens zetten aen het gras;
Dat treure, als of zijn groen verslenst verstorven was.[1774]
Men zal uw' zerck rontom beplanten met cypressen,
En wenschen datze in 't graf uw minnevier magh lesschen.[1776]

A d e l a e r t :

Mijn vader, laet ick u omhelzen met een' kus.

L a n t s k r o o n :

1752 *vierigh:* vurig verlangend.
1753 *d'ongelegen tijt:* de treurige tijdsomstandigheden.
1754 *benijt:* niet gegund.
1755 *onschuldigh:* ik geef haar niet de schuld; *onbesproken:* ik keur het niet in haar af, maak er haar geen verwijt van.
1756 *is keur:* berust op vrije keuze; *werde:* tegenw. tijd: laat het niet gewroken worden.
1757 *iemant:* nl. Hageroos; *ter quader trouwe hiel:* niet als oprecht gemeend beschouwde.
1758 *op:* aan (vgl. 1733).
1759 *maeght:* als maagd, ongetrouwd.
1761 *zuiver:* rein, kuis.
1762 *zincken* (bij V. ook causatief): doen dalen.
dit gedicht, en merck: deze kenschetsende verzen.
1763 *gezoncken:* neergelaten in het graf.
1766 *staetsi:* plechtige uitvaart.
1767-68 *Gebeuren:* ten deel vallen; *meien, en palm en lauwerier:* palmen lauwertakken.
1769 *hangends hoofts* (oude absolute genitief): met hangend hoofd.
1771 *wil:* zal.
1774 *verslenst:* verlept.
1776 *lesschen:* blussen.

Mijn zoon, dat geene doot d'oprechte liefde blussch',
Waermede ick u, een wees, uit vaderlijck ontfarmen,

Ontfing in mijnen schoot, en druckte met deze armen
Zoo hartlijck aen mijn hart, het welck benauwt, alree
Dien wilden pijl gevoelt. O smert! o hartewee!

A d e l a e r t :

De Goden loonen u al 't goet, aen my bewezen;
Schep moedt: rechtschapenheit behoort geen' pijl te vreezen.

V r e r i c k :

Dat ick u mede omarme, o roem van Leeuwendael!
Ga rustigh hene: sta zoo pal, gelijck een pael.[1786]
Uw vromicheit zal doot, en boogh, en pijl vervaren.[1787]

A d e l a e r t :

Dat u de Goden lang tot nut der menschen sparen.
Ontslame: laet ick my vernedren op mijn knien,[1789]
En voor de lantkappel noch d'uiterste eere biên
De Godtheit, die my wacht ten offer, haer beschoren.[1791]
O vader Pan, ben ick uit 's Woudtgodts stam geboren,
En eerde ick altijt vroom de Godtheên van de jaght,
Van acker, bosch, en vee, en wat men heiligh acht,
Zoo laet u door mijn doot voor 't lest genadigh stillen:[1795]
Verbie zulck offeren, dit jaerlijcks menschespillen;
Een bloetwet al te zwaer. Vermorwt u 's volcks geklagh,
Zoo geef dat Leeuwendael eens adem scheppen magh.
Hier op neem 't offer aen, dat wy u heden schencken.

V r e r i c k :

't Gaet wel, de Godtheit schijnt u gunstigh toe te wencken.[1800]

A d e l a e r t :

Nu entlijck ree gestaen voor 't outer van den boom.[1801]
Waer blijft de Wildeman? ick wacht hem, dat hy koom'.
Ay, vader Lantskroon, ay, wat keert ghy 't hooft ter zijde?
Wat schroomt ghy het geluck, dat my fortuin benijde,[1804]
En weigerde al te lang, t'aenschouwen? Keer u om.
Zoo tart mijn hart den pijl, en heet hem wellekom.[1806]
De Wildeman genaeckt: zijn schreden zijn niet verre.
Ick zaegh mijn heil voltoit, zoo nu mijn morgenstarre,
Mijn lieve Hageroos hier tegenwoordigh stont,
En my gewaerdighde mijn' geest met haren mont[1810]

1786 *rustigh:* kloekmoedig, geestkrachtig.
1787 *vromicheit:* onverschrokkenheid; *vervaren:* vrees aanjagen.
1789 *Ontslame:* laat mij gaan; *vernedren:* verootmoedigen.
1791 *haer beschoren:* voor haar beschikt, haar toegedacht.
1795 *voor 't lest:* in deze laatste ogenblikken.
1800 Hij meent een gunstiger gelaatsuitdrukking te lezen uit het beeld van Pan.
1801 *ree:* gereed.
1804 *dat my fortuin benijde:* dat het Lot mij niet vergunde (*benijden* wordt bij V. meermalen zwak vervoegd), nl. te sterven ten bate van het algemeen.
1806 *tart:* trotseert.
1810 *gewaerdighde:* de gunst verleende (vgl. vs. 190); *mijn' geest:* mijn ziel, die met de laatste adem ontweek, kussend op te vangen.

Te vangen, als de ziel ter hartewonde uit zal vaeren,[1811]
Noch root en warm van bloet, van bloet, het welck ick gaeren
Ten besten geve, indien ick in haer gunste sterf.[1813]

WILDEMAN.

Hier is de Wildeman, de Lantplaegh, het bederf[1814] Der wrevelmoedigen, die d'Ackergoôn onteeren.[1815] Hy liet zich van geen' Reus noch Herkules braveeren,[1816] Van Moor, noch Polyfeem, noch hallef man en paert,[1817] Noch menschevreters, die afgrijslijck wilt van aert, Gebogen voor zijn' boogh en knodts, zich lieten binden. Hy groeit in menschejaght, en rooven, en verslinden,[1820] En stapt waer hem de wraeck der Goden henedrijft. Het gelt nu Leeuwendael, dat noch krackeelen blijft.[1822] Waerachtigh dat's het wit, het welck ons past te raecken.[1823] Sta vast, dit horenpunt zal door de ribben kraecken.[1824] Daer leit het quastigh hout, ons knodts, zoo lang in 't gras.[1825] Nu stijgh dien heuvel op, en mick, en schiet hem ras. Welaen, mijn fixe boogh, ghy hebtme noit bezweecken;[1827] Mijn wollefspees, te taey in 't recken om te breecken, Gedoogh dat ick u spann' veel stijver dan voorheen. Nu op den nagel eerst de scherpheit van het been Des pijls aldus geproeft: het noodighste moet voorgaen, Nu aengeleit: sta vast: sta vast, dat zal 'er doorgaen.

HAGEROOS. ADELAERT. VRERICK. WILDEMAN.

H a g e r o o s :
Maer allereerst door my. De Wilde treff' mijn hart,
Dat uwent halve koen den strengen moortboogh tart.[1834]
Mijn lief, mijn Adelaert, omhels my eens voor 't leste:
Uw trouw verplichte my: nu geef ick 't lijf ten beste,[1836]
En trede in uwe plaets. Wat toeft de Wildeman?
Geen schooner wit dan dit. Dat hij den moortboogh spann'
En aenlegge op mijn borst. Schiet toe, schiet toe, ghy rover.

A d e l a e r t :
Och Hageroos, mijn bloem, mijn troost, wat komt u over?[1840]

1811 Volgens deze voorstelling zetelde de ziel eerst in het hart, dat met de pijl doorboord zou worden.
1813 *Ten besten geve:* prijs zou geven; *in haer gunste:* door haar liefde begenadigd.
1814 *bederf:* verderf.
1815 *wrevelmoedigen:* snodaards.
1816 *van:* door; *braveeren:* trotseren, overbluffen.
1817 *Polyfeem:* vgl. vs. 1416; *hallef man en paert:* Kentaur.
1820 *groeit in:* verheugt zich in, geniet van.
1822 *Het gelt:* het is gemunt op.
1823 *wit:* doel (vgl. 1838); *ons past te raecken:* wij moeten treffen.
1824 *horenpunt:* pijl met hoornen punt.
1825 *quastigh:* voorzien van kwasten, knoesten.
1827 *fixe:* stevige *bezweecken:* in de steek gelaten (*Ned. Wdb.* II, 2521).
1834 *uwent halve:* om uwent wille; *koen:* vastberaden.
1836 *verplichte my:* verbond mij aan u (door de plicht van dankbaarheid). Nu geef ik mijn leven voor u prijs.
1840 *wat komt u over?:* wat bezielt u, wat gaat ge beginnen?

V r e r i c k :
Wat razerny is dit? wat dolheit komt u aen?[1841]
Vertreck, ick ly het niet.

H a g e r o o s :
Hoe kan ick schooner staen?
Zoo moet een lief haer lief beschutten, en beschermen.
Zoo sterfze, wel getroost en vrolijck, in liefs armen.

A d e l a e r t :
Ghy sterven? neen gewis. Dat ghy uw leven spilt[1845]
Voor 't mijn, en uwe borst my diene voor een' schilt;
Ick ly het niet: vertreck, vertreck, mijn uitverkoren.
De Goden eischen my, ten zoen van hunnen toren.

H a g e r o o s :
De Goden wraecken my, zoo 't offer hun mishaeght.[1849]

V r e r i c k :
Hier wort een jongelingk vereischt, en geene maeght.

H a g e r o o s :
Welaen, zoo laet een pijl dan twee gelieven paren,[1851]
En recht door mijne borst in 's minners boezem varen,[1852]
En hechten hart aen hart, en lijf aen lijf te hoop,[1853]
Zoo paren minnaers best: men leit geen' vaster knoop.[1854]

W i l d e m a n :
Dat gelt dan man en wijf: ick zweer het by den vader.[1855]

V r e r i c k :
Vertreck, mijn kint, hy schiet, hy schiet u bey te gader.

H a g e r o o s :
Schiet toe, ghy Wildeman, schiet toe: schiet toe: geen noot.
Al wie uit liefde sterft, die sterft de zoetste doot.

A d e l a e r t :
Hou op, o Wildeman. o Hageroos, mijn leven.

H a g e r o o s :
Doorschiet mijn' boezem eerst.[1860]

W i l d e m a n :
Ghy zult er beide kleven.

1841 *komt u aen:* overvalt u.
1845 *spilt:* prijsgeeft.
1849 Laat de Goden mij (als offer) niet aanvaarden, verwerpen (accent op *Goden*).
1851 *paren:* verenigen.
1852 *varen:* gaan.
1853 *te hoop:* aaneen.
1854 *minnaers:* geliefden; *leit:* legt.
1855 *Dat gelt:* dit (schot) is dan bestemd voor.
1860 *kleven:* blijven hangen, het leven verliezen (vgl. 1286).

Ick ken noch maeght, noch knecht, wie achter staat, of voor.[1861]
De boogh en pijl zijn blint. Dat kost, dat gaet 'er door.[1862]

1861 *Ick ken:* ik maak geen onderscheid tussen; *knecht:* jongeling.
1862 *Dat kost:* synoniem met: dat geldt: nu wordt het ernst (*Ned. Wdb.* IV, 1079).

PAN.

Hou op, o Wildeman: gehoorzaem ons geboden: Ontspan den wilden boogh; nu mickt ghy naer ons hart. Het huwlijck van een paer, geteelt uit Ackergoden, Vereenigh' Leeuwendael, na zoo veel twist en smert.

VRERICK. LANTSKROON.

V r e r i c k :

Gelooft zy vader Pan, bezorger van ons allen.[1867]
Hoe staet de Wildeman? de moedt begint te vallen:
Hy treckt de schouders op, en schudt zijn hooft, noch warm
Van toren. Hy bedaert, en schort met zijnen arm[1870]
En ocksel vast de knodts, en deist, niet zonder stenen.[1871]
Zoo druipt een suffer af, die tusschen zijne beenen[1872]
Den staert vast intreckt, als een dogh, hem veel te sterck,[1873]
By d'ooren heeft geschudt, gebeten uit het perck.[1874]

L a n t s k r o o n :

Gelooft zy vader Pan, bezorger van ons allen.
Men offre hem geen koe, noch kalf, maer heele stallen.
Hy toomt den Wildeman, verschoont het vrome bloet,[1877]
Uit 's Woudtgodts struick geteelt. O Leeuwendael, schep moedt,[1878]

V r e r i c k :

Maer zie dit vrolijck paer elckandere nu kussen,
En vryen, mont aen mont: wy hangen ondertusschen
Om d'uitspraeck van Godt Pan in twijfel. Hoe? wat is[1880-81]
Het hart van Pan? wie melt ons dees geheimenis?[1882]
Wat paer, uit Ackergoôn, en goddelijcken bloede,
Vereenight Leeuwendael? naerdien men noit bevroedde[1884]
Waer Vredegunt belandde, of van een kint gelagh;[1885]
Het eenigh, daer de hoop van Duinrijcks stam op zagh.[1886]
'k Geloof Velleede zou 't Orakel niet ontvouwen.[1887]

KOMMERYN. VOLCKAERT. VRERICK. LANTSKROON.

1867 *bezorger:* verzorger.
1870 *schort:* ondersteunt.
1871 *vast:* intussen; *deist:* gaat achteruit.
1872 *suffer:* laffe hond (vgl. 1380).
1873 *vast:* reeds.
1874 Met het vorige vers *hem* aan te vullen; *gebeten:* door bijten verjaagd; *perck:* strijdperk.
1877 *het vrome bloet:* de dappere afstammeling.
1878 *struick:* stam.
1880-81 *vryen:* liefkozen; *hangen in twijfel:* verkeren in onzekerheid; *Om:* betreffende.
1882 Wie verklaart ons dat geheim?
1884 *naerdien:* aangezien; *bevroedde:* te weten kwam.
1885 *gelagh:* beviel.
1886 *op zagh:* naar uitzag; waar de hoop op gevestigd was.
1887 *'t Orakel ontvouwen:* de orakelspreuk verklaren.

K o m m e r y n :
Ick koom ter goeder tijt uit andere landouwen,[1888]
Naerdien ick spreken hoor van onze Vredegunt.

1888 *ter goeder tijt:* op het juiste oogenblik; *landouwen:* streken.

V r e r i c k :
Wat zegtghe, bestemoêr?[1890]

K o m m e r y n :
Met oorlof, Heemraet, kunt
Ghy my berichten of de vondeling magh leven?
Is Volckaert niet uw naem?

V o l c k a e r t :
Het zy zoo, dat 's om 't even.[1892]
Wat leit u aen mijn' naem? men noemtme zoo van outs.[1893]

K o m m e r y n :
My dunckt ick kende u eer, en ken u noch, Godt woud's.[1894]
Berichtme toch van 't kint, dat iemant in de heggen,
Op uwe hofstede, eer te vondeling liet leggen.[1896]

V r e r i c k :
Hoe moeder? kent ghy dat? en zijn gelegenheit?[1897]
Of schort het u in 't hooft?

K o m m e r y n ;
Geen mensch kan u bescheit[1898]
Van zijn geboortelot, en staet, en oudren geven
Als ick.

V r e r i c k :
Hoe komtghe hier?

K o m m e r y n :
Den Rijnstroom afgedreven,
Uit eenen hoeck, daer oock de tweedraght op de been,
De rust versteurt; en 's nachts my Vredegunt verscheen,[1901-2]
En riep: vertreck, eer u hier nieuwe ellenden drucken.
Bezoeck ons out gewest, het zal u daer gelucken.[1904]
Hoe heeft my d'ouderdom verandert, en mijn buurt?

V o l c k a e r t :
'k Vertrouw de hemel heeft haer herwaert aen gestuurt.[1906]

1890 *bestemoêr:* vrouwtje; *Met oorlof:* met uw vergunning, d.w.z. mag ik zo vrij zijn.
1892 *dat 's om 't even:* dat doet er niet toe.
1893 *Wat leit u aen:* wat is u gelegen aan, wat kan u schelen.
1894 *eer:* vroeger; *Godt woud's:* uitroep: bij God, waarachtig! De oorspronkelijke betekenis (God beschikke het) werd sinds lang niet meer gevoeld.
1896 *eer:* eertijds, indertijd.
1897 *dat:* dat kind; *zijn gelegenheit:* de omstandigheden waarin het verkeerde, wat er mee gebeurd is.
1898 *bescheit:* inlichtingen.
1901-2 Nl. uit Duitsland, verdreven door de dertigjarige oorlog; *op de been:* aan de gang; Vredegunt, zie vs. 24.
1904 *het zal u gelucken:* gij zult daar voorspoed hebben (*Ned. Wdb.* IV, 1302).
1906 *herwaert aen:* hierheen.

Ick ken dit aengezicht: ick bidde u hoortze spreken.[1907]

L a n t s k r o o n :

Heeft iemant van ons vleck erglistigh dit besteken?[1908]
Zie voor u, bestemoêr, en stel ons niet te leur[1909]
Met logentael, of droom: ghy staet hier voor de deur
Der lantkappelle, en kunt de Godtheit niet bedriegen.

1907 *hoortze spreken:* laat ze uitspreken.
1908 *besteken:* beraamd, dit listige plan in elkaar gezet.
1909 *Zie voor u:* neem u in acht; ik waarschuw u.

K o m m e r i j n :
Laet andren vry haer tong verhuren om te liegen,
Te beuzelen by 't volck, dat gaerne wort gestreelt:[1913]
't Is mijn gewoonte niet; hoezeer ick ben misdeelt
Van 't avontuur, dat my, van have en man versteken,[1915]
Zoo lang heeft omgesolt in onbekende streken.[1916]

V r e r i c k :
Ghy geeft uw zeggen schijn van waerheit, en van reên:[1917]
Maer komt uw rede niet in alles overeen,[1918]
Zoo wil het haperen: men zal uw woorden wegen.[1919]
Hoe is uw naem? Hoe is 't met uw fortuin gelegen?[1920]

K o m m e r y n :
Mijn eigen rechte naem is Kommerijn, en stemt
Geheel met mijn fortuin. Ick ben hier niet zoo vremt,[1922]
Of wert 'er opgevoedt, gewonnen, en geboren.[1923]
'k Heb bey mijn ouders vroegh, ocharm te vroegh! verloren.[1924]
Het Leeuwendaelsch krackeel stont my te bijster duur,[1925]
Het koste goet en bloet, en leerde een weeuw hoe zuur
Men aen zijn' nootdruft raeckt, daer luttel valt te winnen.[1927]
Ick zworf in ballingschap rontom, en kloeck aen 't spinnen,[1928]
Beholpme in eerbaerheit alleen, en onhertrouwt.[1929]

V r e r i c k :
Zy zworf van deur tot deur, en komt hier arm en out,
En brouwt, om wat genots, de waerheit met de leugen.[1931]
Heught u van ons krackeel?[1932]

K o m m e r y n :
Wie kan dit beter heugen
Dan my, die 't eeuwigh smert, dat dit krackeel ontstack,[1933]
Gelijck een vuile pest, en sloegh van dack in dack,
Noch feller dan een brant, onmogelijck te blusschen?

1913 *beuzelen:* onzinnige praatjes houden.
1915 *Van 't avontuur:* door het lot; *versteken:* verstoken, beroofd.
1916 *omgesolt:* doen rondzwerven (*omsollen:* heen en weer slingeren; *Ned. Wdb.* X, 556).
1917 *reên:* redelikheid, waarschijnlikheid.
1918 Maar als uw gegevens onderling niet overeenstemmen.
1919 *Zoo wil het haperen:* dan zal het er slecht voor u uitzien (*haperen:* blijven steken); *Ned. Wdb.* V, 2134.
1920 *uw fortuin:* uw lot, uw omstandigheden.
1922 Haar naam wijst op ‘kommer’ (vgl. 1968); *vremt:* oude vorm naast *vreemd*.
1923 *Of:* of ik.
1924 *ocharm:* ach (oorspr.: och (ik) arme).
1925 *stont my duur:* kwam mij duur te staan; *te bijster:* zeer.
1927 *nootdruft:* levensonderhoud; *daer:* waar.
1928 *zworf:* zwierf (vgl. *beholp* (1929) naast jonger: behielp, en *storf* (1951); *rontom:* overal heen; *kloeck aen:* ervaren in.
1929 *Beholpme:* voorzag in mijn onderhoud.
1931 *brouwt:* mengt; *om wat genots:* om er voordeel uit te trekken.
1932 *van ons krackeel:* onze twisten. De bepaling met *van* kwam in de plaats van een oude genitief.
1933 *ontstack:* ontbrandde.

Men raeckte hantgemeen: de vroomste schoot 'er tusschen,[1936]
Die stercke Waerandier; (hij kreegh den naem van Helt
Niet ydel, noch vergeefs) en Duinrijck zocht gewelt[1938]

1936 *vroomste:* dapperste; *schoot 'er tusschen:* mengde zich in de strijd.
1938 *Niet ydel:* niet ten onrechte.

Te schutten, aen zijn zijde, en misverstant te scheiden;[1939]
Maer lieten 'er den hals, dat menighten beschreiden.[1940]
D'oprechte Godelief verscheide op dit gerucht,[1941]
En Lantskroon nam het kint: maar Duinrijcks weeuw bevrucht,
Ontvloot benaeuwt dien moort, en quam uit noot, in heggen[1943]
En duin, van eene vrucht, een dochter, te geleggen.[1944]
Ick vlughte aen haere zijde, en tuige u waerze bleef.[1945]

V r e r i c k :
Hoe hietze?[1946]

K o m m e r y n :
Vredegunt.

V r e r i c k :
Dat Pan het u vergeef:
Getuightghe nu een zaeck, wel twintigh jaer geleden?[1947]

K o m m e r y n :
Ay Heerschap, steur u niet: dit heeft al meê zijn reden.[1948]

V o l c k a e r t :
Zijt ghy met Vredegunt uit Leeuwendael gevlught?

K o m m e r y n :
Zoo waerlijck helpme Pan. Ick berghde zelf haer vrucht,[1950]
Toen zy in duin beviel, en storf met deze woorden:
O minnemoêr, de haet zal zoecken te vermoorden[1952]
Door lagen of vergift de hoop van Duinrijcks struick,[1953]
Dit arm onnozel wicht; dies wil ick dat het duick',[1954]
En schuile twintigh jaer, bedeckt voor vrient en mage.
Dit zwoer ick haer, en ley het kint in uwe hage
Te vondeling, heel vroegh, op eenen morgenstont.

V r e r i c k :
Ghy zorghde voor de vrucht, en niet voor Vredegont?

K o m m e r y n :
Die storf: ick hebze in duin en onder 't zant begraven,
En vliedende den twist, verkoos een stille haven.

1939 *schutten:* afweren; *misverstant:* onenigheid, twist.
1940 Het onderwerp *zij* is niet uitgedrukt; *den hals:* het leven.
1941 *oprechte:* brave. Godelief was Waerandier's vrouw en Adelaert's moeder; *verscheide:* stierf; *op dit gerucht:* na die tijding.
1943 *benaeuwt:* in haar angst; *moort:* moorddadige strijd.
1944 *geleggen:* bevallen (vgl. 1885).
1945 *tuige:* zal ik getuigen.
1946 *hiet:* heette.
1947 Accent op *nu:* Komt ge eerst nu met dat getuigenis?
1948 *steur u niet:* word niet boos; *al meê:* ook al.
1950 *berghde:* bracht in veiligheid.
1952 *minnemoêr:* later verkort tot *min*.
1953 *struick:* stam, geslacht.
1954 *duick':* verborgen blijve.

Wat zou men doen? Ick schuwde ons lantplaegh, vol gevaers,
En 't vleck, daer Koeman, och mijn man, gelijck een baers,
Gekerft wiert met een mes, van Vechter, die smoordroncken,[1963]
Hem neêrley, daet hy zat, zoo stil, en niet beschoncken.[1964]

1963 *van:* door.
1964 *neêrley:* doodstak.

Och Koeman, och, hoe dick heb ick een' man ontzeit,[1965]
Mijn schorteldoecken nat, mijn oogen uitgeschreit?[1966]
Waer vont men oit een weeuw, zoo stil, en droef van harte,
Als uwe Kommerijn, vol kommer, en vol smerte?

L a n t s k r o o n :
Maer wat verzekert ons van zulck een vondeling?[1969]

K o m m e r y n :
De bloetroos op den arm, en Duinrijcks merrekring,[1970]
Die Vredegunt my schonck, om eeuwigh te bewaren:
Nu komt hy wel te pas.

V r e r i c k :
Laet zien dien ring.

K o m m e r y n :
Zeer garen.

V o l c k a e r t :
Wat zienwe? Duinrijcks merck, een knijn in duin, een knijn.
Dit komt op waerheit uit: hier liegt geen valsche schijn:[1974]
't Verhael hangt hecht aen een: hier mangelt niet een schakel.[1975]

V r e r i c k :
Nu kan ick Pan verstaen, en zie door zijn orakel[1976]
Den klaren dagh. Dit paer, uit Woudt-en-Veegodts bloet,
Ontslaet ons Leeuwendael van jaerlijcksche offerboet.[1978]
Dees Maeght is 't hart van Pan, haer grootvaêr, en behoeder.

L a n t s k r o o n :
Koom herwaert, dochter, koom, omhels uw tweede moeder,
Omhels nu Kommerijn, en onderstutze in noot.
Z'ontvouwt ons uw geboorte, en berghde u in haer' schoot.
Men hylicke Adelaert en Hageroos te gader.[1983]
Ick stel my heden in, gelijck een Vredevader,[1984]
Op dat men haet en nijt, als in een graf, bedelf.
De Noortzy blijf voortaen een V R I J H E I T op zich zelf,[1986]
Zijn' Heemraet onderdaen. Dat Volckaert daer regeere[1987]
Ten beste van het volck, en twist en onheil keere.
Malkandren nu omhelst, en tot een vredepant[1989]

1965 *ontzeit:* (zijn aanzoek) afgeslagen.
1966 *schorteldoecken:* later verkort tot schort: voorschoot.
1969 *wat verzekert ons:* welke stellige bewijzen hebben wij.
1970 Zie *Inhoudt,* r. 22 en 18.
1974 *Dit komt op waerheit uit:* deze mededeling blijkt waar te zijn; *liegt:* bedriegt.
1975 *mangelt:* ontbreekt.
1976 *verstaen:* begrijpen. Ik zie nu licht in de duistere orakelspreuk.
1978 *offerboet:* vgl. 1557.
1983 *hylicke* (Noord-Hollandse vorm): verbinde door huwelik.
1984 *Ick stel my in:* ik treed op, bied mij aan als (*Ned. Wdb.* VI, 1993).
1986 *Vrijheit:* vrije staat (vgl. *Inhoudt,* r. 51).
1987 *onderdaen:* onderdanig aan.
1989 *tot een vredepant:* als een onderpand voor de vrede (nl. hun verbintenis).

Gezegent, en begroet, verwelkomt, hant aen hant:
Dit paer geluck gewenscht, het bruiloftsliet gezongen,

En met een rondendans eens in de boght gesprongen,[1992]
Ter eere van den Vrede, en onzen Vader Pan,
Die in verlegenheit zijn kinders redden kan,[1994]
Hen zegent, na den vloeck, en op der vromen bede,
Door lanttwist baent den wegh tot rust, en P A I S en V R E D E.

REY VAN LEEUWENDALERS.

't Is bruiloft in de weide:[1997] 't Is bruiloft op het lant. Nu danst om deze beide, En huppelt hant aen hant, Om Hageroos en Adelaert, Door ongeveinsde min gepaert, Door reine liefde en trouw vergaert.[2003] O zoete zachte bant. De Zuidt-en-Noortzy paren Zich in dit paer te hoop.[2006] De tweedraght is vervaren:[2007] Men leit een' vasten knoop. Men weet van lantkrackeel, noch nijt, Van wederwaerdigheit, noch spijt:[2010] Men zoent, omarmt, bemint en vrijt. De Twist is op de loop. Wy zien de huisliên blijde,[2013] En vrolijck, nu alree Vol hoops van wederzijde Krieoelen onder 't vee.[2016] De Heemraet leit den Haet aen toom. De koeien geven melck en room. Het is al boter tot den boôm.[2019] Men zingt al P A I S en V R E. P A I S en V R E.

1992 *boght:* rondedans; *in de boght gesprongen:* hand aan hand een rondedans uitgevoerd (*Ned. Wdb.* III, 18).
1994 *verlegenheit:* treurige omstandigheden.
1997 Vgl. *Geboortklock:* vs. 671.
2003 *vergaert:* (in huwelik) verbonden.
2006 *te hoop:* bijeen (vgl. 1853).
2007 *vervaren:* heengegaan.
2010 *wederwaerdigheit:* tegenspoed; *spijt:* verdriet.
2013 *huisliên:* boeren, landlieden.
2016 *Krioelen:* oorspr.: zich in groten getale wemelend bewegen (*Ned. Wdb.* VIII, 281); in dit verband: ijverig bezig zijn, te midden van.
2019 *tot den boôm:* tot de bodem. Bekende spreekwijze: het is alles even voorspoedig, even heerlijk.

[Gedichten]

Afzetsel der Koningklycke Printe.[aant.]

DEAS SUPEREMINET OMNEIS.
t' Amsterdam,
By Abraham de Wees.
M.D.C. XLVII.

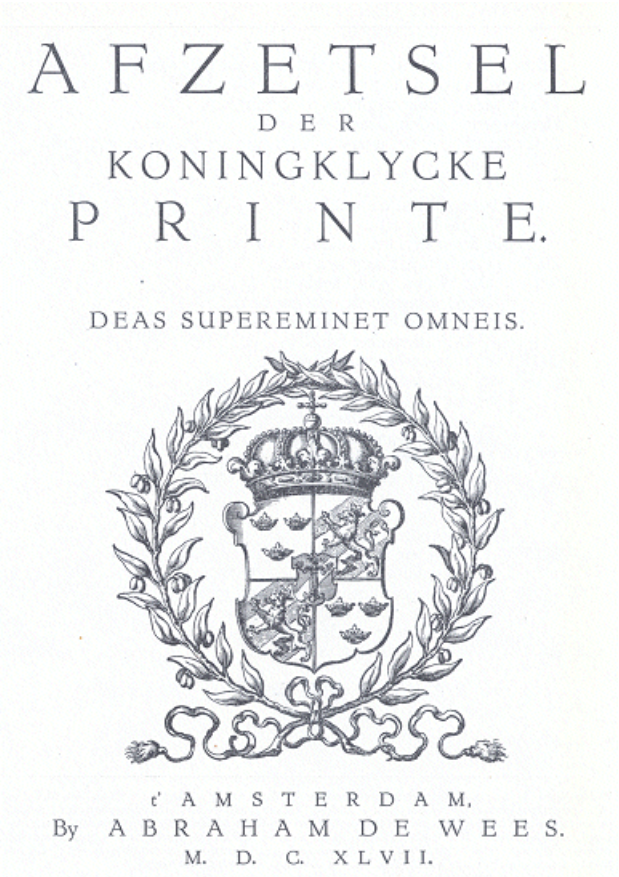

Afzetsel.*

O Agent, ghy hebt naer 't leven
My d'opwassende H E L D I N
In uw' brief volmaeckt beschreven:
Maer wat is uw wit en zin?[vs. 4]
Dat mijn rijm met doove verve[5]
Zulck een print, en kunstjuweel,
Zulck een tekening bederve?
Ay, verschoon mijn slecht penseel.[8]
Magh mijn bloode hant niet vieren?[9]
'k Zal dan echter eens bestaen,[10]
In die heerelijcke zwieren[11]
En uw schaduw, ga te slaen[12]
Hoe dees K R O O N der Koninginnen[13]
Als in eenen ringk besluit[14]
Wonderen van veel Godinnen,
Zulcks dat d'afgunst op haer stuit.[16]
Iuno kome om hoogh vry pralen
Met haer' paeuwen, en gewaet,
Rijck van majesteit en stralen,
Trots van opzicht en gelaet;[20]
Deze komt met Leeuwen brullen,[21]
Die in 't wapen, trots en heet,[22]
Manen schudden, staerten krullen.
Deze zaeit haer kroon in 't kleet.
Zy vergeet het vrouwentimmer,[25]
Daer de manlijcke achtbaerheit[26]

* Van 1647. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie, nr. 443*).
I n 't o p s c h r i f t : *Afzetsel:* afbeeldsel, nabootsing. In dit verband: schildering in woorden naar het portet van koningin Christina met de beschrijving, die Michiel le Blon, Agent van het Zweedse hof in Engeland, Vondel toegezonden had. Van Lennep onderstelt dat Vondel hem eerst om inlichtingen verzocht had. Op grond van vs. 4 en 9 is het omgekeerde waarschijnliker: misschien heeft Le Blon het gedicht uitgelokt om het aan het Zweedse hof aan te bieden. Het Latijnse motto, ontleend aan *Aeneïs* I, vs. 501, betekent: 'zij gaat alle godinnen te boven'. Dat duidt dus op de inhoud van het gehele gedicht: een vergelijking met alle godinnen van de Oudheid.

vs. 4 *uw wit en zin:* uw eigenlike bedoeling.
5 *doove verve:* doffe kleur.
8 *slecht:* eenvoudig, onwaardig.
9 Mag mijn hand, die schroomt om dit werk aan te vatten, niet werkeloos blijven (*vieren*).
10 *bestaen:* ondernemen.
11 *zwieren:* trekken (van het portret).
12 *uw schaduw:* uw toelichting in woorden.
13 *Kroon der Koninginnen:* uitnemendste der koninginnen.
14 *in eenen ringk besluit:* in één cirkel omvat.
16 *Zulcks dat:* zo dat.
20 *opzicht en gelaet:* blik en houding.
21 *Leeuwen:* nl. in het Zweedse wapen.
22 *heet:* vurig.
25 *vrouwentimmer:* vrouwenverblijf.
26 *Daer:* waar, wanneer.

Heur naer d'oogen ziet, en nimmer

Dan verwondert van haer scheit.[28]
Ioffers zijn slechts aengenamer,[29]
Daerze 's avonts rusten gaet,
Of zich kleet in hare kamer,
's Morgens voor den dageraet.
Wanneer Overste en Kornellen,
Daerze draeft, of zit, en staet,
Haer omringen, of verzellen,
In het hof, op wegh, en straet,
Komtze als een Minerve aenstooten;[37]
Schijntze een Pallas, braef van aert,[38]
Uit heur Vaders brein gesproten,[39]
Daerze 's Vaders roem bewaert.
Een kastoor bedeckt de vlechten,[41]
Een pluimaedje den kastoor;
Ofze zonder helm wou vechten:
En zoo stuiftze alle andren voor.
Laet haer zon en muggen steecken;
Zy ontziet noch zon, noch lucht.
Zoo betoomtze de gebreken
Van de traegheit, dieze vlught.
Ziet Le Blon heur locken zwieren,
Als zy moedigh henerijdt
Naer den gaerde van de dieren;[51]
Hy belacht den bleecken Nijt,[52]
Daerze blixemt met pistolen,
Schermt, en springt, en loopt, en rent,
Als Achilles in de scholen
Van zijn Chiron was gewent.[56]
Thetis zoon in Joffrekleeren,[57]
Binnen Lykomedes hof,
Vlamde op schilt, op helm, en speeren,[59]
En rechtschape krijghsmans stof,[60]
Als K R I S T Y N op zwaert, en wapen,[61]
Op een bus, of op een' boogh.[62]

28 *verwondert:* vol bewondering.
29 *zijn slechts aengenamer:* hebben slechts de voorkeur.
37 *aenstooten:* aanrijden.
38 *braef:* dapper.
39 Pallas Athene was geboren uit het hoofd van Zeus. Zo is ook Christina's krachtige geest voortgekomen uit die van haar vader, wiens roem zij handhaaft.
41 *kastoor:* een hoed van kastoor (bevervilt).
51 *gaerde van de dieren:* dierentuin.
52 *belacht:* lacht om.
56 *Chiron:* een wijze Centaur, leermeester van Achilles.
57 *Thetis zoon:* Achilles, die door zijn moeder in vrouwekleren verborgen was aan het hof van Lykomedes, om te beletten dat hij aan de Trojaanse oorlog deelnam, verried zich als man, door uit aangeboden geschenken een zwaard en een helm te kiezen.
59 *Vlamde op:* zag begerig naar.
60 *rechtschape:* echte.
61 *Als:* evenals.
62 *bus:* kanon.

Laet Vorstinnen bloemen rapen;
Wapens flickren in haer oogh.[64]
Themis spreeckt geleerde Orakels
Door haer' mont, waerme zy 't volck
Leit, gelijck met goude schakels,
Als een Godtheit uit een wolck,
Van een ieder aengebeden,[69]
Toegejuicht, terwijlze rijdt
Door haer Rijcken, rijck van steden,
Dieze voor gewelt bevrijt.
Maer indienze schiep behagen
In het kriecken van den dagh
Door het woudt het Wilt te jagen,
En het vreeslijck Boschzwijn, zagh
Elck heur aen voor een Diane,
Die het spits biet beer en zwijn,[78]
Op het spoor, of van de baene,[79]
In een heide, of een woestijn.
Zoo quam Dido 's morgens stappen
Uit haer kamer, van 't pallais,
Daer een jaghtpaert, by de trappen
Van den hove, reis op reis
Stont en trappelde, en grootmoedigh
Speelde op 't montstuck, wit van schuim,[86]
Brieschte, en haeckte snel en spoedigh[87]
Haer te voeren op het ruim.[81-8888]
Laetze zich met riemen roeien
Naer heur lustprieel, Zwart-zee;[90]
Venus kan niet schooner bloeien
In haer' opgang, daerze alreê[92]
In het parlemoer komt vaeren[93]
Naer het Cypersch eilant heen,
En zich spiegelt in de baren,
Daer noit zon zoo schoon op scheen:
Of z' is Thetis op het water,[97]
Daer gansch Pelion op wacht:[98]

64 Accent op *haer*.
69 *Van:* door.
78 *het spits biet:* weerstaat, aandurft.
79 *de baene:* het gebaande pad.
86 *Speelde op 't montstuck:* knabbelde op het gebit.
87 *haeckte:* verlangde er naar.
81-88 Zinspeling op de beschrijving van Dido, ter jacht uitrijdend, in de *Aeneïs* IV, vs. 135-39.
88 *op het ruim:* in het vrije veld.
90 *lustprieel:* lusthof, waarvan de naam waarschijnlik vernederlandst is tot Zwart-zee.
92 *opgang:* geboorte, uit het zeeschuim.
93 *In het parlemoer:* in een schelp.
97 *Thetis:* een zeenimf.
98 *Pelion:* berg in Thessalië, bij de Olympus; eveneens woonplaats van goden.

Z' is een kuische Kleopater.
Cydnus voert geen schooner vracht,
Daer Antoon zijn Bruit bejegent,
Haer galey van rijckdom blinckt,[99-102]
Al de stroom haer groet en zegent,
En de riem van zilver klinckt.
  Kleopatre dreighde Augusten
Op te komen met een maght,[106]
Diep verzopen in haer lusten,[107]
Zonder nadruck, zonder kracht:[108]
Maer K R I S T Y N gewent haer leden
Door een mannelijcke vlijt,
Schuw van wulpsche dartelheden,[111]
Tot een spiegel van haer tijt.
  Zoo gewenden Hippolyten[113]
D'Amazonen; trots in 't velt,
Meir en stroomen op te bijten,[115]
Af te stooten helt op helt,[116]
Sneeuw en hagel te verduren,
Bergh noch afgront aen te zien,
Op te klautren steile muren,
Daer de mannen weer uit biên.[120]
  Daeltze in een ontdeckte mijne,[121]
En een ader van metael,
Z'is een andre Proserpijne,[123]
Rijck van koper, yzer, stael;
Rijck van onderaertsche schatten:
En die schoonheit loopt gevaer
Dat haer oock een Godt magh vatten,
Eer 't de lijfwacht wort gewaer.
  Zou de Graengodin van Pruissen,[129]
Haere moeder, niet bestaen[130]
Lant en strant, en zee te kruissen,
Langs een ongebaende baen,
Om deze eedle spruit te zoecken,

99-102 *Kleopater:* Cleopatra voer met een prachtige galei langs de rivier Cydnus om Antonius een bezoek te brengen.
106 *Op te komen:* aan te vallen.
107 *verzopen* (bij Vondel geen plat woord): verzonken.
108 *nadruck:* energie.
111 *Schuw van:* afkerig van.
113 *Hippolyten* (accusatief): Hippolyte was de koningin der Amazonen.
115 *op te bijten:* open te hakken.
116 Elk huweliksaanzoek, ook van voorname helden, af te wijzen.
120 *weer biên:* weerstand bieden, zich verdedigen.
121 *een ontdeckte mijne:* de Zweedse mijnen waren juist in deze tijd meer en meer ontgonnen.
123 *andre:* tweede; *Proserpijne:* Proserpina of Persephone heerste in de onderwereld, nadat zij door Pluto geschaakt was. Daarop zinspeelt hetgeen volgt, want haar moeder Ceres ging de geroofde dochter overal zoeken.
129 Met *de Graengodin* (Ceres) *van Pruissen* (het graanland) is Christina's moeder, Maria Eleonora van Brandenburg, bedoeld.
130 *bestaen:* ondernemen.

Die ze by Gustavus won,[134]
En doorsnufflen alle hoecken,
Of menze ergens vinden kon.
Och, zy zou met Zweden schreien,
En gaen dolen overal,
Op het water met galeien,
Of in bosch, en bergh, en dal;
En alom K R I S T Y N E roepen.
Och, wie heeft mijn kint beloert?
Jaeght hem na met heele troepen.
Och, wie heeftze wechgevoert?
Blon gelooft de Rijcksraên zouden
Staecken al dat Duitsch gevecht,
Quaem een Godtheit hun 't onthouden
Zulck een Rijckspant tegens recht:[148]
Zweden zou kortouwen planten[149]
Voor de poort van 't naere hof,[150]
En dien muur van diamanten
Brijzelen tot gruis en stof.
'k Zaegh den Helhont by de Gotten[153]
Door Stockollem omgevoert,
Door heel Zwedenrijck bespotten,
En dien dollen muil gesnoert
Met een' ysren bant van Zweden,
Om drie halzen stijf en vast,[158]
Door die barsse wapensmeden,[159]
Daer hy langer bijt noch bast.
Laet d'aeloude Faem onze ooren
Niet verbazen met een' smoock[162]
Van volmaecktheên en Pandoren;
Kluchten, droomen, wint, en roock:
Vrouw Natuur smolt al heur gaven
In dit eenigh Schoon, wiens lof
Zonder schaemroot wel magh draven
Tegen 't wijdtberoemtste Hof.[167-68]
Want heur May draeght bloem noch blaren,[169]

134 *Gustavus:* de Zweedse koning, vader van Christina.
148 *Rijckspant:* kostbaar bezit van het Rijk.
149 *kortouwen:* scheepsgeschut.
150 *'t naere hof:* de sombere onderwereld, de hel.
153 *den Helhont:* Cerberus, door Hercules uit de onderwereld gesleept. Evenzo zouden de Zweden (*Gotten*) dit monster in triomf rondvoeren (*omvoeren,* vs. 154) in Stockholm; *by:* door.
158 *drie halzen:* de Cerberus was driekoppig.
159 *die barsse wapensmeden:* die ruwe Zweedse wapensmeden: Zweden was om zijn ijzerindustrie bekend.
162 *verbazen:* overbluffen; *een' smoock:* een verward en waardeloos verhaal.
167-68 *magh draven tegen:* de prijs kan winnen van.
169 *heur May:* haar jeugd. Ondanks haar jeugdige leeftijd, heeft zij de rijpe wijsheid die de ouderdom kenmerkt (*een herrefst, rijp van ooft,* vs. 170).

Maer een herrefst, rijp van ooft;
En haer jeught, zoo jong van jaren,
't Geen een ouderdom belooft.
Welck een lot wil hem gebeuren[173]
Die haer trouw wort toegeleit,[174]
En de minnelijcke geuren
Van dees frissche Majesteit.
't Rijck verwacht uit haer zijn zonen,
En het Koningklijcke bloet,[178]
Toegeheilight aen drie Kroonen,[179]
En den hoogen Koningshoet[180]
Met een' weereltkloot geladen,
Daer 't gekroonde hooft me praelt,
Trots op zoo veel wapendaden,
En den palm, door 't sneeuw gehaelt.[184]
Magh dees Noortstar triomfeeren[185]
Over Mars in vollen vre,
Al dat woeden hem ontleeren,[187]
't Bloedigh slaghzwaert in zijn schee
Zeeglen, en het stormen staecken,[189]
Moe van wraeck, en wapenroof;
Geen robijn zal schooner blaecken
Aen haer Kroon als Pallas loof.[192]
I.V.V.

173 *wil:* zal; *gebeuren:* te beurt vallen.
174 *toegeleit:* geschonken.
178 *het Koningklijcke bloet:* de koninklike afstammeling.
179 *drie Kroonen:* van Zweden, Noorwegen en Denemarken; vgl. het gedichtje op Michiel le Blon in Dl. 4, blz. 587.
180 *Koningshoet:* koningskroon met de wereldbol (*weereltkloot,* vs. 181).
184 *sneeuw:* bij Vondel onzijdig.
185 *dees Noortstar:* Christina.
187 *ontleeren:* afleren.
189 *Zeeglen:* verzegelen, zodat het niet meer getrokken mag worden.
192 *Pallas loof:* de olijftak, als zinnebeeld van de vrede.

Lyckzang over den Heer Kasper van Baerle, Professor t'Amsterdam.[aant.*]

MUSA VETAT MORI.

Nu daelt de gansche Helikon[vs. 1]
In rouwe, en schreit een Hengstebron
Van tranen op Apolloos zoon.[2-3]
Apollo treet zijn lauwerkroon
Met voeten, en verteert, en smilt
Tot water. Och, wie paeit, wie stilt[6]
Den vader, die zoo root beschreit,[7]
Zijn goude stralen nederleit
Om dien herboren Klaudiaen.[9]
Een Godt stort nimmermeer een traen,
't En zy om iemant van zijn bloet,[11]
Op Pindus toppen opgevoedt.
Nu zwijght de honighzoete tong
Des nachtegaels, die eeuwigh zong,
En quinckeleerde 't heele jaer;
Die harp, teorb, en cimbelsnaer,[16]
En orgels mengde met zijn keel.
Dees Koopstadt, die een lustprieel,[18]
Een Tempe scheen, vol zangk en klanck,[19]
Begint te quijnen, en leit kranck
Voor over op dien kouden zerck.

* Van 1648. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (*Unger: Bibliographie, nr. 456*).
Kasper van Baerle (1584-14 Januarie 1648), professor aan het Athenaeum Illustre, beroemd als Latijns dichter en bevriend met Hooft (vgl. Dl. 3, blz. 398). *Musa vetat mori:* de Muze verbiedt (hem) te sterven, d.w.z. zijn kunst maakt hem onsterfelik.

vs. 1 *de gansche Helikon:* Apollo met de Muzen, die de Helicon bewonen.

2-3 *een Hengstebron van tranen:* de Hippokrene, de bekende bron bij de Helicon. Deze hyperbool is ingegeven door de retories-gezwollen beeldspraak van Van Baerle's Latijnse poëzie. Vgl. evenwel: 'Schrey Cederbeken en Jordanen' in *Salomon,* vs 1673.

6 *paeit:* brengt tot kalmte, troost.

7 *Den vader:* Apollo, die als zonnegod *goude stralen* (vs. 8) heeft.

9 *herboren Klaudiaen:* Van Baerle, in wie de geest herleeft van de Latijnse dichter Claudianus (vgl. hiervóór, blz. 245).

11 *'t En zy:* tenzij; *bloet:* verwantschap, familie.

16 *teorb:* de theorbe, een grote luit; *cimbel:* een driehoekig snaarspeeltuig (*Ned. Wdb.* III, 2039). Van Lennep meent dat met deze vier instrumenten achtereenvolgens de Hebreeuwse, Griekse, Latijnse en Nederlandse melodieën bedoeld zijn, als aanduiding dat hij in al die talen dichtte.

18 *lustprieel:* lusthof.

19 *Tempe:* het bekende liefelike dal in Thessalië.

Een zantkuil, een bekrompen perck[22]
Begrijpt dat groote lijck, wiens faem[23]
De werelt valt te kleen, en aêm
En leven schept uit 's Dichters stof;
Waer eenigh Rijck of Vorstenhof
Hem eert voor zijne heldenmaet;[27]
Zoo lang hy luit of trommel slaet.
Ons Hollandt mist zijn Zanggodes,
En Aristotels wijze les,[30]
En Hippokraet, en Cicero[31]
In 't eene lijck. Helaes, hoe noo
Verliest een kenner zijn juweel![33]
Zoo valt oock 't eelste een graf ten deel.[34]
Men houwe 'r, in een' lauwerkrans,
Dees letters op, ten roem des mans:
Hier sluimert B A E R L E *neffens* H O O F T .[37]
Geen zerck hun glans noch vrientschap dooft.[38]
J U S T E .

22 *bekrompen perck:* klein bestek, kleine oppervlakte.
23 *Begrijpt:* bevat; *wiens faem:* voor welks roem.
27 *heldenmaet:* grootse, verheven poëzie.
30 *Aristotels wijze les:* de onderrichting van deze grote wijsgeer.
31 *Hippokraet:* beroemd Grieks medicus. Van Baerle wordt zo genoemd, omdat hij na zijn afzetting als Remonstrants predikant ook in de medicijnen gestudeerd had en te Caen de doctorstitel verwierf; *Cicero:* wegens zijn Latijnse welsprekendheid.
33 *juweel:* kostbaarheid.
34 *'t eelste:* aan het edelste.
37 *neffens Hooft:* Hooft was het vorige jaar in dezelfde Nieuwe Kerk begraven.
38 Hun gezamenlike roem en hun vriendschap worden door de dood niet vernietigd.

Op den Wachttoren binnen Uitrecht, nu by Starrekijckers gebruickt.[aant. *]

Uit het Latijn van den edelen Heere Filips Ceezen van Vorstenau.

Dat Zwarts, de vinder van het oorloghs donderkruit
Nu met den oorlogh vare in roock ten toren uit;[vs. 1-2]
En Ticho, die bewaeckt den loop van 's hemels vieren,[3]
Hier uit de Starren merck' met alle zijn scholieren:[4]
De Starrekijcker nu in 's krijgshmans wachttrans waeckt;
Een voorspoock dat de Vrede ons Nederlant genaeckt.[6]

Op Paltsgraef Karel Gustaef,[aant. *]

Erfvorst van Zweden Gotten en Wenden, Veltheer in Duitschlant. *Geschildert door* Joachime Sandrart *van Stockau*.

Zoo vat een Konings ringk een Koningklijcke parel,
Als kunstigh Nurenbergh der Rijcken Erfvorst K A R E L ,[vs. 1-2]
Nu binnen haren muur hy dien gewenschten pais
Helpt sluiten tusschen Praegh en Zwedenrijcks palais.
Wat maelt men hem in 't velt, daer hy drie Kroonen diene?[5]
Geen schooner velt dan 't hart van Koningin K R I S T I N E .[6]

* Van of vóór 1648, blijkens de slotregel. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 512.
Volgens notulen der stad Utrecht werd 16 Mei 1642 besloten de Smeetoren in te richten voor astronomiese waarnemingen (zie Van der Monde, *Tijdschr. voor Gesch. en Oudh. v. Utr.,* 2de jrg. 1836, blz. 354, en afb. teg. blz. 345). Filips v. Zesen verbleef tussen 1642-73 herhaaldelik te Amsterdam, en is bekend door zijn 'Beschreibung der Stadt Amsterdam' (1663).

vs. 1-2 *Dat vare:* moge, laat gaan; *Zwarts:* Berthold Schwarz, de uitv. van het buskruit.
3 *Ticho:* beroemd astronoom; *bewaeckt:* 's nachts gadeslaat; *'s hemels vieren:* de sterren.
4 *merck':* bestudere.
6 *voorspoock:* voorteken.

* Van 1648. Afgedrukt volgens de tekst in *Poëzy* 1650, blz. 182.
I n ' t o p s c h r i f t : Karel Gustaaf werd kort vóór de vrede van Munster benoemd tot generalissimus van het Zweedse leger in Duitsland. De Zweedse troepen hadden Bohemen en Praag bezet, toen het bericht kwam dat de vrede getekend was.

vs. 1-2 *kunstigh Nurenbergh:* het kunstrijke Nürnberg, d.w.z. het schildertalent van Joachim Sandrart heeft hier Karel Gustaaf in dit portret luisterrijk doen uitkomen, evenals een koningsring een prachtige parel.
5 *drie Kroonen:* zie het opschrift; *diene:* te dienen heeft.
6 Veel meer prijs zal hij stellen op de verworven plaats in het hart van koningin Christina.

Vredezang[aant. *]

Onder de Regeringe der Heeren Geeraert Schaep, Garbrant Pankras, Kornelis de Graef, Wouter Valckenier, Burgemeesteren t'Amsterdam

Aen de Burgery der zelve Stede.

Nu de Nederlandtsche Leeuwen,
In het strijtperck afgerecht,
Staken dit verwoet gevecht,
En de goude d'yzere eeuwen[vs. 4]
Sluiten, past het dat ons Y[5]
Deze blyschap innewy:
Dat men 't Vredejaer eendraghtigh
Onder S C H A E P en P A N K R A S vier',
En D E G R A E F, en V A L C K E N I E R.
Amsterdam was noit zoo krachtigh[10]
Op gewonnen slagh of ste,[11]
Als op d'inkomst van den Vre:
Want men trof, na zoo veel slagen,
't Wit van 't uitgetrocken zwaert,[14]
Nu Borgonje u Vry verklaert,[15]
En ghy op den Vredewagen
Roemt op Vryheit, 't waertste pant
Van 't verdadight Vaderlant.[18]

* Van 1648. Afgedrukt volgens de tekst in de tweede druk van *De Getemde Mars* (*Unger: Bibliographie, nr. 442*).

vs. 4 *de goude* (eeuwen): de periode van geluk en voorspoed, tegenover *d'yzere eeuwen*, als een periode van onrust en strijd (ontleend aan de Oudheid).

5 *Sluiten:* een einde maken aan.

10 *krachtigh:* fier.

11 *ste:* vesting.

14 *'t Wit:* het einddoel.

15 *Borgonje:* Spanje ontleende zijn rechten op het grootste deel van de Nederlanden aan Maria, de laatste erfdochter van het Bourgondiese huis.

18 *verdadight:* naast de Oosteliker vorm: verdedigt.

Neerlants Vrede schrijft nu wetten
Allen Vorstendommen voor,
Lichtze veur op 't heilzaem spoor
Met lantaernen, en trompetten.
Ieder volge ons witte vlagh
In het kriecken van den dagh.
't Hol en 't hongerigh Europe[25]
Hijght met smerte en open mont
Naer 't gemeene vreverbont,[27]
Afgepijnt van lange hope[28]
Op den toevoer van dit lant,[29]
Voester van zoo menigh strant.[30]
Hoor de zeeliên en maetroozen
Danssen op den waterstroom,
En uw vloten, zonder toom,
Dondren, en kortouwen lozen,[34]
Daerze brommen op de ree,[35]
Toghtigh naer de rijcke zee.[36]
Zie de Batavieren trecken
Naer een' nieuwen Oceaen,
Langs een noit bezeilde baen,
Om meer weerelden t'ontdecken,[40]
En te booren door een as,[41]
Zonder graetboogh, en kompas.
Overvloet met vollen horen,[43]
Zwanger van gewas en schat,[44]
Baert een weerelt in uw Stadt,[45]
Op het steigren van haer' toren,[46]
Daer 't gestarrent voor verschiet,[47]
Als het naer den grontbouw ziet.
Teffens steigren lant en erven[49]
In waerdy: de Pais is milt,
Dies verrijcktze kunst, en gilt.[51]

25 *Hol:* vermagerd, uitgehongerd.
27 *gemeene vreverbond:* het algemene vredesverdrag.
28 *Afgepijnt:* door pijn, smart afgemat.
29 *toevoer:* aanvoer van levensmiddelen. Men denke aan de graanschepen uit de Oostzeelanden, en aan de produkten uit de tropen.
30 *strant:* aan zee gelegen staat.
34 *kortouwen:* scheepsgeschut; *lozen:* lossen, afschieten.
35 *brommen:* pronken, zich trots vertonen.
36 *Toghtigh:* verlangend.
40 *meer weerelden:* dit kan slaan op de ontdekkingsreizen van Abel Tasman naar Australië.
41 *door een as:* in de richting van de Zuidpool; vgl. de *Zuidas* in de volgende *Bouwzang*, vs. 75.
43 De horen des overvloeds.
44 *schat:* geld.
45 *Baert een weerelt:* brengt de gaven van de gehele wereld.
46 *steigren:* zich verheffen. In Julie 1647 was de eerste steen gelegd van de nieuwe toren van de verbrande Sint Katharijnekerk, die de hoogste toren van het gehele land had moeten worden.
47 *verschiet:* verbleekt.
49 *steigren:* stijgen; *erven:* bebouwde grond, woningen.
51 *gilt:* gilde, ambacht.

Neering, leggende op haer sterven,[52]

52 *leggende:* liggende.

Springt ten bedde uit, en ontluickt
Met dat zy de teervlam ruickt.[54]
Bouw nu zolders boven zolders.
Legh de kelders in tiras.[56]
Spaer noch kranen, noch windas.
Legh verdroncke weide in polders.
Mael het Haerlemsch meir tot lant,
Nu de vette teerton brant.
Zie al 't platte lant eens barnen[61]
Op de grens, en overal,
Met een' galm en dorpgeschal.
Melcker valt aen 't botter karnen,[64]
En oom buisman vaert gerust[65]
Visschen op zijn buurmans kust.
Laet den krijgsman dit benijden,
En zijn hant slaen aen den ploegh,
Zaeien maeien, spade en vroegh:
Hollant schept geen' lust in strijden.
't Oorlogh heeft te lang geduurt,[71]
Dat al 't Kristendom bezuurt.[72]
Hollant voelt zijn' rugh verlichten
Van het lastigh oorloghspack,[74]
Scheurt den schultbrief met gemack,[75]
Daer zoo vele steên voor zwichtten,[76]
En het stijft met Aemstels raet[77]
Dus de zenuw van den Staet.[78]
Draegh ons V I E R T A L op uw handen,
't Welck, als 't nutste Vredelit,
Op 't gekruiste kussen zit,[81]
En 't Gewelt schutte op zijn tanden,[82]
Dat den Landpais steuren quam.[83]
Eer zy Gode, en Amsterdam.
J . V . V O N D E L .

54 *de teervlam:* van de feestelik brandende teertonnen (vs. 60).
56 *tiras* (samengetrokken tot tras): cement.
61 *barnen:* vreugdevuren ontsteken.
64 *Melcker:* pastorale naam voor de veeboer.
65 *buisman:* de visser (*buis:* vissersvaartuig; *Ned. Wdb.* III, 1764).
71 *'t Oorlogh:* bij Vondel vaak onzijdig.
72 *Dat.... bezuurt:* waarvoor boeten moet.
74 *het lastigh oorloghspack:* de drukkende last van de oorlog.
75 Delgt zijn schulden.
76 *voor zwichtten:* onder gebukt gingen.
77 *stijft:* versterkt.
78 *de zenuw van den Staet:* de geldmiddelen van de staat.
81 *'t gekruiste kussen:* de kussens met het stedelik wapen, op de banken van de magistraat.
82 *schutte:* afweerde.
83 *steuren:* verstoren.

Op de vrede, Onder de glazen in de Oude Kerk.[aant.*]

De wapens tuigen u, wat Heeren
Als Burgermeesters hier regeeren,
Na dat men Philips en de wet,[vs. 3]
Uit hun regeering heeft gezet.
Philippus teekent met sijn handen
Het Vreêverbondt met zeven Landen,
En staet zyn recht en titel af.[7]
Dit tuight het zegel, dat hy gaf.[8]

* Van 1648. Afgedrukt volgens de tekst in *Poëzy* 1682 II, blz. 331.
De vier eerste verzen hebben betrekking op een raam dat de wapens bevat van alle burgemeesters, die sedert de verandering van 1578 binnen Amsterdam gezag hadden uitgeoefend.

vs. 3 *de wet:* de oude (Katholieke) regenten. - De vier laatste verzen dienden als onderschrift van een raam dat de Regering in de Oude Kerk liet plaatsen, en waarop koning Philips IV afgebeeld was, die het Munsters verdrag bezegeld overreikt.

7 *titel:* aanspraken.

8 *het zegel:* het gezegeld verdrag.

Bouvvzang.[aant.*]

Aen Gerbrant Pankras, Sybrant Valconier, Jakob de Graef, Peter Schaep, *Der Burgemeesteren* Zonen en Neven, Eerste Grontsteenleggers van het Stadthuis t'Amsterdam, *Onder 't gezagh der zelve Heeren,* In 't Vredejaer, den 28. van Wijnmaent.

I. Zang.

De Vredevader Numa had[vs. 1]
Nu d'oorlooghskerck van Remus stadt[2]
Gesloten, en dat vier gedooft,
Toen, met olyven om zijn hooft
Bekranst, een teken van den Pais,
Hy voornam 't heerlijck Raetspalais,
Het Kapitool, zoo hoogh en trots
Te bouwen op de dorre rots.
De Koning klom op dit besluit
[De Vre zagh hem ten oogen uit][10]
Den heuvel op, van 't Roomsche volck,
Dat hem omschaduwde als een wolck,[12]
Gevolght, en toegejuicht met lust
Voor 't heil van d'ingehaelde rust.[14]
Ten lange leste hiel hy stant,[15]
En ley met zijn gewijde hant
Den gront van 't Raethuis, by den vliet,[17]
Die 't aertrijck sticht met zijn gebiet.[18]

* Van 1648. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie,* nr. 457).
In 't opschrift: *neven:* kleinzoons.
vs. 1 *Numa:* Numa Pompilius, die volgens de overlevering in Rome de wetgeving en de godsdienst regelde.
2 *d'oorlooghskerck:* de tempel (of poort) van Janus, die alleen in vredestijd gesloten werd; *Remus stadt:* Rome, naar Remus, met zijn tweelingbroeder Romulus stichter van de stad.
10 *zagh hem ten oogen uit:* straalde uit zijn ogen.
12 *omschaduwde:* omstuwde.
14 *rust:* vrede.
15 *hiel:* hield.
17 *den vliet:* stroom, nl. de Tiber.
18 *sticht met zijn gebiet:* opbouwt, tot ontwikkeling brengt, door zijn heerschappij.

I. Tegenzang.

Ons Vredevaders alle vier,
De raden van ons lantbestier,
Den Vrede hadden ingevoert,
En 't bloetkrackeel den muil gesnoert;[22]
Toen zy, gezeten op het kruis
Van 't kussen, stemden 't nieuw Stadthuis[23-24]
En zijnen uitgestelden bouw[25]
Te vorderen, zoo kloeck als trouw.[26]
Op zulck een rustigh raetslot quam[27]
Het vreedzaem Viertal naer den Dam.
Zy brengen ter bestemde ste
Hun wackre Zoons en Neven me,
Daer Aemstels burgery verlangt,
't Gekroonde wapen blinckt en hangt
Op hunne borst, in gout gesneên.
Zoo leit die Jeught den Eersten Steen[34]
Van 't Raethuis, dat met raet en daet
Verstrekt een zenuw van den Staet.[36]

I. Toezang.

Op 't rijzen van de zonnestralen
  Des Vredes plagh van outs alom
De Bouwkunst haeren aêm te halen,[39]
  Te bouwen wat door ouderdom
Gewelt of noot verviel en storte.
  De Pais ontsluit haer schatkist niet
Op datze onnozelen verkorte,[43]
  En groeje in 's nagebuurs verdriet:[44]
Zy weetze nutter te besteden
  Dan om den stroopenden soldaet
Te mesten, en geweer te smeden[47]
  Tot tijtverdrijf van blinden Haet,
Die hof en huizen leit in kolen:[49]
Zy sticht doorluchte Kapitolen.

22 *'t bloetkrackeel:* de bloedige strijd.
23-24 *op het kruis van 't kussen:* vgl. de voorafgaande *Vredezang*, vs. 81; *stemden:* het besluit namen tot de bouw van.
25 *uitgestelden bouw:* in 1639 waren reeds huizen aangekocht voor de bouw en plannen beraamd.
26 *vorderen:* voortgang te doen hebben; *kloeck:* met juist inzicht, of: energiek.
27 *rustigh:* flink; *raetslot:* raadsbesluit.
34 Deze eerste-steen-legging geschiedde, de 28ste Okt., aan de Z.O. hoek naar de Kalverstraat door de vier bovengenoemde zoons en kleinzoons van de Burgemeesters.
36 *Verstrekt een zenuw:* een krachtige steun is.
39 *aêm te halen:* tot volle ontwikkeling te komen.
43 *verkorte:* te kort doe.
44 *groeje in:* zich verheuge in.
47 *geweer:* wapenen.
49 *leit in kolen:* in de as legt.

II. Zang.

Athene en Rome dragen bey
Een zonderlinge lieverey
Van kunsten, elck in zijn gewest.[52-53]
De Bouwkunst voeght Athene best,
En andre wetenschappen meer;
Het strijtbre Rome voeght een speer
En schilt, gelijck een krijghsheldin,
Op datze 't aertrijck overwinn',
En met den Burgemeestersrock[59]
Dan alles wat zy overtrock
Met vliegende Arenden, haer Goôn,[61]
Berechte, en onder haer geboôn[62]
Doe zwichten d'overheerde liên,
Die 't aertsgebiet naer d'oogen zien.[64]
Dus zijnze, beide in lof zoo rijck,
Elckandre in zegen ongelijck,
Het zy by noodlot, of geval;
Want een bezit het zelden al.[68]

II. Tegenzang.

Maer AMSTERDAM, zoo zwaer met gout
Gekroont, en uit Godts schoot bedouwt
Met zegen, voert haer oorloghsvlagh[70-71]
Tot in den ondergaenden dagh,[72]
Van 't blozende Oosten, en beklimt,
Van daer de steile Noortbeer grimt,[74]
De Zuidas met haer stoute kiel.[75]
Zy mint den Vrydom als haer ziel,[76]
En na dien dierbevochten schat[77]
Zoo kroontze 't mercktvelt van de stadt,[78]
Den Visschersdam, met een gebouw[79]
Waer voor d'Athener strijcken zou,[80]
En stom staen met zijn' open mont;

52-53 *zonderlinge:* biezondere, buitengewone; *lieverey van kunsten:* aankleding door de beeldende kunsten, d.w.z. kunstrijke gebouwen of werken.
59 *Burgemeestersrock:* toga van de consuls.
61 *vliegende Arenden:* de adelaars als veldtekens van hun legers.
62 *Berechte:* bestuurde.
64 *aertsgebiet:* de wereldheerschappij, d.i. de beheersers van een wereldrijk.
68 *al:* alles.
70-71 *uit Godts schoot bedouwt met zegen:* door goddelike beschikking overladen met zegeningen.
72 *den ondergaenden dagh:* het verre Westen.
74 *de steile Noortbeer:* het sterrebeeld de grote Beer, dus: het uiterste Noorden.
75 *De Zuidas:* de Zuidpool; *stoute kiel:* vermetele vaartuigen.
76 *Vrydom:* vrijheid.
77 *dierbevochten:* in harde strijd verworven (duur verkregen).
78 *'t mercktvelt:* de Dam.
79 *Visschersdam:* in die tijd als vismarkt gebruikt.
80 *strijcken:* nl. de vlag, dus: onderdoen.

Hoe wel hy zich den bouw verstont:[82]

82 *zich den bouw verstont:* verstand had van bouwkunst.

Hy zou gerief en majesteit[83]
En tijtverdurende eeuwigheit
Verknocht zien in een Hooftgesticht,[85]
De glori van mijn bouwgedicht.

II. Toezang.

Geen droevigh voorspoock kan men ramen[87]
Uit uwen grontbouw; PANKRAS, GRAEF,
En VALCONIER, en SCHAEP, uw Namen,
In witten marmer net en braef[90]
Gehouwen, houden hunnen luister,
En flonckren in den zwarten nacht,
Als klare starren, die by duister
Ontfangen grooter glans, en kracht.
Bezwalcktze, in 't bloejen van uw jaren,[95]
Met geen gebreken: volght uw bloet,[96]
Die 't Burgemeesters-ampt bewaren,[97]
En houdt dien burgerlijcken voet,[98]
Als rechte Neven, rechte Zoonen:[99]
Zoo zal de Deught uw jaren kroonen.

Tytdicht.[aant.]

De Wijnmaent schreef twee min als 't derde kruis,[vs. 1]
Toen 't Vredejaer den gront ley van 't Stadthuis.
J. V. VONDEL.

t'Amsterdam, Gedruckt by *Nikolaes van Ravensteyn*.

83 *gerief:* prakties nut, *majesteit:* grootsheid.
85 *Verknocht:* verbonden, verenigd; *Hooftgesticht:* centraal bouwwerk.
87 *voorspoock:* voorteken; *ramen uit:* opmaken uit.
90 *net en braef:* met keurige en krachtige letters.
95 *Bezwalckt:* bezoedelt (oorspr. benevelt).
96 *bloet:* familie; hier: vaders.
97 *bewaren:* bekleden.
98 *voet:* leefwijze, gedragslijn.
99 *rechte:* rechtgeaarde.
vs. 1 *kruis:* tiental (het Romeinse cijfer).

Op den weledelen heer Jakob de Graef, Jongkheer van Zuidtpolsbroek.[aant. *]

Hoe levend ziet die brave spruit[vs. 1]
Zijn grootvaêrs aert ten oogen uit!

Op Kataryne Baeck, *Gemalin van* directeur Hillebrant Bentes.[aant. *]

Al deckt dees zerck Katrijn, zy leeft in 't eenigh kroost,[vs. 1]
Zijn moeder schildery, zijn vader Bentes troost.[2]

* Van 1648. Afgedrukt volgens de tekst in *Poëzy* 1682 II, blz. 553.
vs. 1 *die brave spruit:* datief, want *aert* (vs. 2) is het onderwerp.
* Van 1648. Afgedrukt volgens de tekst in *Poëzy* 1650, blz. 480.
Kataryne Baeck was in Nov. 1639 getrouwd met Hillebrant Bentes. Zie Vondel's bruiloftszang in Dl. 3, blz. 784.
vs. 1 *'t eenigh kroost* (zoon) was de vijfjarige Albert.
2 *schildery:* evenbeeld.

I.V. Vondels
Salomon. Treurspel.[aant.]

Quantum mutatus ab illo!
t'A m s t e r d a m , Gedruckt by *Jacob Lescaille*.
Voor A b r a h a m d e W e e s , Boeckverkooper op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament, in 't Vredejaer 1648.

I. V. VONDELS
SALOMON.
TREURSPEL.

Quantum mutatus ab illo!

ELCK ZYN BEVRT

t'AMSTERDAM, Gedruckt by *Jacob Lescaille*.
Voor ABRAHAM DE WEES, Boeckverkooper op den Middeldam, in't Nieuwe Testament, in't Vredejaer 1648.

VAN 1648. AFGEDRUKT NAAR DE TEKST VAN DE eerste uitgave (t'Amsterdam, Gedruckt by Jacob Lescaille. Voor Abraham de Wees, Boeckverkooper op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament, in 't Vredejaer 1648), waarvan 't titelblad hiervoor typografies is nagevolgd. *Unger: Bibliographie, nr. 458*. Het Latijnse motto is ontleend aan *Aeneïs* II, vs. 273, en betekent: Hoezeer is hij veranderd!

Den Heere Iustus Baeck.*

[1] Ick brenge nu Koning Salomon op het heiligh tooneel; niet gelijck hy
[2] den beloofden Messias in zijne heerlijckheit uitbeelde, maer uit zijnen ge-[vs. 2]
[3] luckigen staet in den poel der afgoderye komt te verzincken. In dit treur-
[4] spel wort geen bloet, maer die groote ziel gestort, door wiens heiloozen[4]
[5] voorgangk sedert zoo vele duizent zielen omquamen, en in haer bloet ver-[5-6]
[6] smoorden, en het gescheurde Koningkrijck, Samarie, en Ierusalem, met
[7] den tempel en godtsdienst endelijck verdelght, en d'overgebleve stammen
[8] in ballingschap weghgevoert werden. Het misbruick van Godts overvloe-[8-14]
[9] dige gaven, de wellust, en begeerte tot verbode schoonheden teelen zulck[9-11]
[10] eenen oegst van schrickelijcke jammeren, en leveren stof om dit treurtoo-
[11] neel te stichten op dien deerlijcken afval des allergezegensten Konings,
[12] die naulix Godts tempel volbouwt en geheilight hebbende, zich zelven
[13] door het bewieroocken der afgoden, en d'allergruwzaemste offerhanden
[14] zoo lasterlijck ontheilighde. De Koningin van 't Zuiden quam te voren van[14]
[15] het einde der weerelt, om te hooren de wijsheit van dit Goddelijck Orakel,
[16] wiens dwaesheit namaels de gantsche weerelt ten spiegel diende, om door
[17] Salomons onstantvastigheit tot stantvastigheit in den wettigen godtsdienst[17]
[18] opgeweckt te worden. De Personaedjen en toestel, tot dit treurspel ver-[18]
[19] eischt, zijn gepast naer den yver van het Iodendom en Heidendom, de[19]
[20] gelegentheit van zaecke, tijt, plaetse, en andere omstandigheden. Uwe E.
[21] onder de Kunstbeminners gerekent, zal met den zijnen, die lust in dusda-
[22] nige stoffe plaghten te scheppen, dit niet ongerijmt vinden, en gelieven[22]
[23] t'ontfangen met zulck een genegenheit als het u opgedragen wort, tot een
[24] blijck, dat ick blijve

[25] Uwe E. dienstwillige

[26] JOOST VAN DEN VONDEL.

* In 't opschrift: *Iustus Baeck:* zie Deel 2, blz. 430.
vs. 2 *uitbeelde:* als oud-Testamenties prototype van de Messias.
4 *gestort:* woordspelend verbonden met *bloet* en met *ziel* (ten val gebracht); *heiloozen:* spelling voor heilloozen.
5-6 *in haer bloet versmoorden:* ten gevolge van de godsdienstoorlogen; *het gescheurde Koningkrijck:* bij Salomon's dood erkenden alleen Juda en Benjamin met de hoofstad Jerusalem zijn zoon Rehabeam; Israël met de hoofdstad Samaria koos een andere vorst. Later werd Israël door de Assyriërs, Juda door de Babyloniërs onderworpen, die velen in ballingschap meevoerden.
8-14 Zie *1 Koningen* 11, 1-13.
9-11 *schoonheden:* schone vrouwen; *teelen zulck eenen oegst* (met *oe*-klank): brengen te weeg; *dit treurtooneel te stichten op:* dit drama te wijden aan.
14 *lasterlijck:* schandelik, misdadig; *De Koningin van 't Zuiden:* van Scheba.
17 *wettigen:* door de wet voorgeschreven, de ware.
18 *toestel:* toneelinrichting.
19 *gepast naer:* in overeenstemming gebracht met; *yver:* geloofsijver, godsdienstige gebruiken.
22 *dit:* slaat op r. 19-20.

Inhoudt.

[1] Koning Salomon, Davids zoon, die allerwijste Profeet, en gezegenste[vs. 1]
[2] Vredevorst, hoogh op zijn dagen, en door voorspoet en weelde verydelt,[2]
[3] schepte, tegens Godts en Moses uitgedruckte wet, zijnen wellust in duizent[3]
[4] Heidensche Vorstinnen en schoonheden; en verslingerde al te jammerlijck[4-5]
[5] op Koning Hirams dochter, hier Sidonia genoemt, zulcks dat hy, tot razens
[6] toe van hare minnetreken betovert, en vervoert, buiten Ierusalem den tempel[6]
[7] aller Goden stichte, op den bergh, sedert den bergh des aenstoots ge-
[8] heeten. Ten leste nochte Sanhedrin, nochte Wetgeleerde, nochte Aerts-[8]
[9] priester Sadock aenziende, bewieroockte hy Astarthe, een Sidonische[9]
[10] afgodinne, en andere afgoden, zijne Koninginnen en Gemalinnen ten ge-[10-11]
[11] valle; waer over Godt met een onweder van gramschap tegens hem uitborst,
[12] en door Profeet Nathan hem en den rijcke met plagen en uitheemsche,[12]
[13] zijnen zoon en nazaet met inheemsche oorlogen, en een deerlijcke scheu-
[14] ringe dreighde, en allen Hebreen en den naburigen Rijcken een gruwelijcke
[15] verwoestinge en ellende voorspelde.

[16] Het tooneel wort buiten Ierusalem gebouwt. De Rey bestaet uit Ieru-[16]
[17] salemmers. Het treurspel begint met den dagh, en eindight in den avont.[17]
[18] Een Wetgeleerde is de Voorredenaer.[18]

vs. 1 *Salomon:* koning van Israël (993-53 v. Chr.).
2 *hoogh op zijn dagen:* hoogbejaard; *verydelt:* tot ijdelheid (ijdele genoegens) vervallen.
3 *uitgedruckte:* nadrukkelike.
4-5 *verslingerde op:* werd verliefd op; *al te:* zeer; *Sidonia:* deze naam, die in het bijbelverhaal niet voorkomt, werd door Vondel bedacht. Evenmin wordt daar vermeld dat zij een dochter van koning Hiram van Tyrus (969-36 v. Chr.) was; *zulcks dat:* zodat.
6 *minnetreken:* liefdelisten; *vervoert:* meegesleept, verleid.
8 *Sanhedrin:* de hoge Raad, het hoogste regeringslichaam bij de Joden.
9 *Sadock:* hogepriester onder Salomon.
10-11 *ten gevalle:* ten gerieve van, om te behagen aan; *waer over:* ten gevolge waarvan, als straf waarvoor.
12 *den rijcke:* Datief van: het rijk; *plagen:* rampen; *uitheemsche* (oorlogen).
16 *gebouwt:* opgericht, d.w.z. het drama speelt buiten Jerusalem.
17 Het voldoet dus aan de klassieke eis van eenheid van tijd.
18 *Voorredenaer:* d.w.z. hij opent het eerste bedrijf.

Personaedjen.

WETGELEERDE.
ITHOBAL. Een Sidonisch Hofpriester.
REY VAN JERUSALEMMERS.
SIDONISCHE HOFJOFFERS.
SIDONIA. De Koningin.
SALOMON. De Koning.
BENAJAS. Veltheer, en hooft der lijfwacht.
SANHEDRIN. De breede Raet.
SABUD. 's Konings Vertrouweling.
SADOCK. d'Aertspriester.
NATHAN. De Profeet.

J.V. Vondels
Salomon. Treurspel.
Het eerste bedryf.

W e t g e l e e r d e :

Ghy quaemt dus verre van het Zuiden, daer de Kreeft
De Mooren verft, de boom zoo weinig schaduw geeft,[vs. 1-2]
En woud (geensins vernoegt uw Koningin te hooren,)
Uw eigen oogen meer gelooven dan uw ooren;
Dies toonde ick u de stadt, en wat men toonen kon,
Den tempel, en het hof van Koning Salomon,
Met al zijn heerlijckheit. Ghy hebt, naeronze zeden,
Gelijck uw Koningin, ons Godtheit aengebeden;
De vruchten van uw lant vereert aen Godts altaer.
Nu eischtghe, voor het leste, (och och, het valtme zwaer.
Is 't vreemt, indienme 't hair van schrick te berge rijze?)
Dat ick hier buiten u den nieuwen tempel wijze,[12]
Waer over al de stadt nu quijnt, en treurt, en steent.[13]
Daer staet dat gruwelstuck, om 't welck een ieder weent,
De Vaders, en het volck: daer ziet ghy 't met uw oogen,[15]
Ten schimp des waren Godts, voltrocken, en voltogen:[16]
En kunt uw Koningin getuigen met uw' mont
Hoe zy der Vorsten zon op haren middaghstont[18]
En op haer hooghste zagh: gelijck alle aertsche dingen
Hier onderworpen zijn zoo veel veranderingen,
En beurten; en men 't al, wat lager dan de maen[21]
Gestelt wert, op zijn tijt ziet wassen, en vergaen.
Het opperste Geluck, dat wy met vreught aenschouwden,[23]
Is niet gewoon zijn hof op eene plaets te houden

vs. 1-2 *Ghy:* de Wetgeleerde spreekt tot een onderdaan van de koningin van Scheba, een Moorenlander (vs. 110). In de lijst van personen wordt deze figurant niet genoemd; *daer de Kreeft de Mooren verft:* waar onder de Kreeftskeerkring de donkerkleurige volken wonen.
12 Vgl. *1 Kon.* 11, 7.
13 *Waer over:* waarom; *quijnt:* wegkwijnt, hevige smart gevoelt.
15 *Vaders:* bestuurders.
16 *voltogen* (synoniem van *voltrocken*)*:* voltooid (oorspr. geheel opgetrokken).
18 *der Vorsten zon:* Salomon, als de schitterendste der vorsten.
21 *beurten:* wisselvalligheden; al het ondermaanse, het aardse.
23 *Geluck:* de Fortuin.

Dan voor een korte tijt. De mensch, te bros van stof,[25]
Magh qualijck tegens weelde, en al te groot een' lof.[26]
De Priesters zijn ontrust: wy Wetgeleerden mompelen.[27]
Men dreight van hier de stadt en godtsdienst t'overrompelen
Met valsche en vreemde Goôn. Wy zien 't gebouw vast aen,[29]
En schricken tegens dat de kerckdeur op zal gaen.[30]
De grijze Koning zit belegert van zijn vrouwen,[31]
En suft in dezen hof. Wat onheil zy ons brouwen,[32]
Zal blijcken t'zijner tijt. Maer blijf een luttel staen:
Hier komt nu Benajas, het hooft der lijfwacht, aen;
Hy wort om strijt begroet van Hopliên, en Kornellen.
Het schijnt hier valt wat groots, wat wightighs te bestellen.[36]

B e n a j a s :
Tot aenwas en ten dienst van 's Vorsten heerlijckheit
Is 't oirbaer dat het volck, 't welck om den lusthof leit,[38]
En in dees voorstadt waeckt, in huizingen, en tenten,
Versterckt werde uit het hof met d'andre regementen.
De Koningin heeft lust van daegh den spiegelstrijt[41]
Te zien voor 't mirtewoudt. Gaet hene dan, en quijt
U daetlijck naer den eisch, en helpt de vreught vermeeren.
Dees vrouwestaetsi magh geen wapenpracht ontbeeren.[44]
Laet volstaen al de maght des volcks, te voet, te paert.[45]
Zoo wordt geen' schat verquist: de Koning is het waert.[46]
Al 't goud en zilver schijnt om Salomon geschapen.
't Hoefyzer klinck' van gout. Nu blincke schilt, en wapen,[48]
En harnas in de zon, daer 't heir gewapent staet,
Gelijck een gouden bergh. De ruiter en soldaet
Vertoone een regenboogh van parlen en gesteente.
Zoo blijck' het hoe de schat der bloeiende gemeente,[52]
En al die rijckdom, ons van Oost en West vereert,
Besteet zijn aen dit hof, daer Davids zoon regeert.

ITHOBAL. WETGELEERDE.

I t h o b a l :
Ghy Jongelieden en Hofjoffers, uitgekozen

25 *bros:* broos (breekbaar).
26 *Magh qualijck:* kan slecht.
27 *ontrust:* ongerust.
29 *vast:* voortdurend.
30 *op:* open.
31 *belegert van:* omringd, omsingeld door.
32 *suft:* verslapt, zit besluiteloos.
36 *bestellen:* verrichten.
38 *oirbaer:* nuttig, nodig; *het volck:* de (bewakings)troepen.
41 *spiegelstrijt:* spiegelgevecht, tournooi.
44 *vrouwestaetsi:* stoet van vrouwen; *wapenpracht:* opluistering door militair geleide.
45 *volstaen:* volledig opkomen.
46 *verquist:* nutteloos besteed, d.w.z. zo komen al onze schatten tot hun recht.
48 *klinck' van gout:* doe de klank van goud horen. Zie voor deze overvloed van goud: *1 Kon.* 10, 16-17.
52 *gemeente:* volk.

Om met vergulden mirt, en witte en roode roozen

Het feest van Astaroth te kroonen, als men plagh[57]
Te Sidon, in ons lant; gaet, haelt nu voor den dagh
Al wat ghy gistren vlocht: brengt kranssen: brengt festoenen.
Men zal Astartes kerck inwijden, en verzoenen
Haer Godtheit met een' geur van bloemen, loof, en kruit,
Met schael, en wieroockvat. Gaet stort uw harten uit,
Dees hemelsche Godinne en dit gewelf ter eere.
Indien men, naer den eisch, haer woudt en kerck stoffeere,[64]
En rijckelijck behange, uit een' godtvruchten geest;[65]
Zy zal genadighlijck de jongkheit op het feest
Beloncken van 't altaer, en minnelijck bejegenen;[67]
Zy zal uw jaren milt met spoet en wasdom zegenen,
En schoonheit, en geluck. Wie zich voorbarigh toont[69]
In 't yvren, zentze niet naer huis toe onbeloont.
Ga hene, schoone jeught; ghy kunt uw wackre leden,
De bloem van uwen tijt, niet heiliger besteden
Dan in Astartes dienst. Betrouw het Ithobal
Haer' Priester toe, en volgh wat hy u raden zal.[73-74]

W e t g e l e e r d e :

O zuivre Mayzon, die de heuvels en de dalen[75]
Rontom Ierusalem beschijnt, en uwe stralen
Komt spiegelen in 't gout des tempels, en het dack,
Waer op noit vogel ruste, en dat noch smet noch vlack[78]
Kan lijden; kuntghe wel dien gruwelbergh gedoogen,
En zonder deizen zien het geen we met onze oogen[80]
Aenschouwen? Kuntghe wel met uw doorloutert licht
Bestralen dezen vloeck, die gruwelen verdicht,[82]
Den hemel terght, en trotst, en Godts gewijden drempel?[83]
Of achtghe dat men Godt en afgodt elck een' tempel
Magh bouwen, zonder smet, en zonder onderscheit?[85]
En is uw glans van 't licht, daer ghy uw majesteit
Van licht en glans uit schepte, alree zoo wijt verbastert,[86-87]
Dat ghy met deizen niet dees gruwelkerck verlastert,[88]
Of uw gezicht bedeckt met eene donckre wolck,

57 *Astaroth* (in vs. 60 *Astarte* genoemd): een Phoeniciese godin, die in Vondel's voorstelling met Venus vereenzelvigd wordt.
64 *stoffeere:* versiere.
65 *godtvruchten:* godvruchtige.
67 *Beloncken:* toelachen; *minnelijck bejegenen:* vriendelik tegemoet treden, bijstaan.
69 *zich voorbarigh toont:* uitmunt (Mnl. *vorebaer:* uitstekend, voortreffelik).
73-74 *Betrouw het toe:* vertrouw op deze verzekering van.
75 *zuivre:* reine, smetteloze.
78 *vlack:* bezoedeling.
80 *deizen* (Zuid-Nederl. vorm): terugdeinzen (uit afschuw).
82 *vloeck:* misdadiger, schurk (nl. Ithobal); *gruwelen verdicht:* gruwelike voorstellingen uitdenkt.
83 *trotst:* trotseert.
85 *zonder smet:* zonder zich zelf te besmetten, te onteren.
86-87 *wijt verbastert van:* ver vervreemd van (het goddelike Licht).
88 Dat gij niet, door achteruit te wijken, het misdadig karakter van deze afgodiese kerk te kennen geeft (*verlastert*).

Ter schande van dit schalck en stout Sidonisch volck?[90]
Geen volck, maer een gedroght van adderen en pesten,[91]
Die deze booze lucht en stanck om Arons vesten[92]
Verspreien; daer gewis een sterfte op volgen zal,
Een woestheit, en bederf, en gruwzaem ongeval,[94]
Ten zy het Godt verhoede, en Priesters, en Levyten,
Profeet, en Wetgeleerde, en burgery zich quijten,[96]
Gelijck hunn' ijver past. Wat hoort, wat ziet men hier?[97]
Uitheemsche schoonheit, och, wat staet ghy Juda dier![98]
Wat komt Jerusalem nu over, en den mannen[99]
Van Juda, die den boogh voor Godt en godtsdienst spannen![100]
Wat komt ons Priesterdom nu over, wien de schat
Des offers, en de geur van Arons wieroockvat,
En al wat aen den dienst des heilighdoms magh kleven[103]
Is toebetrouwt! Hoe wordt Godts glori nu gegeven[104]
Aen Jakobs schantvleck, een Fenicische afgodes?[105]
Och, schrey een heele zee van bittre tranen: lesch[106]
Met my dees vuile vlam, eer zy begin' te blaecken,
En uit de voorstadt vliege, en sla in Sions daecken,[108]
Ja over 't gansche lant, en legge al 't rijck in d'asch.
Och, Moorenlander, och, ghy komt hier recht van pas,[110]
Een schennis zien, waer van al 't aertrijck zal gewagen.[111]
O boeck, ô heiligh boeck, men plagh u raet te vragen,
Te luistren naer den mont der Wetgeleerden: nu
Versmaet men Godt en ons, en niemant hoort naer u.

I t h o b a l :

Wat mompelt deze Jode uit zijn verdwaelde boecken?[115]
Moet hy, die andren leert, noch eerst de wijsheit zoecken,
Zoo dwaelt het heele school, terwijl de meester dwaelt.[117]

W e t g e l e e r d e :

Ghy Sidoniers, die dicht aen Palestijne paelt[118]

90 *schalck en stout:* boosaardig en brutaal.
91 *gedroght:* menigte (*Ned. Wdb.* IV, 631).
92 *Arons vesten:* Jerusalem, als de stad van hogepriester, naar Aäron genoemd.
94 *bederf:* verderf, ondergang; *ongeval:* ramp.
96 *zich quijten:* hun plicht doen.
97 *ijver:* vurig geloof.
98 *staet ghy dier:* komt gij duur te staan.
99 *komt.... over:* overkomt.
100 *den boogh spannen:* strijden.
103 *magh kleven:* behoort tot.
104 *toebetrouwt:* toevertrouwd.
105 *Jakobs schantvleck:* vlek, smaad voor het Joodse volk.
106 *lesch:* blus.
108 *sla in:* overslaat op Jerusalem.
110 *recht van pas:* juist op tijd om te zien.
111 *schennis:* schande.
115 *verdwaelde:* op een dwaalweg zijnde, misleidende.
117 *het heele school:* alle volgelingen.
118 *Sidoniers:* drielettergrepig te lezen, met het hoofdaccent op de laatste lettergreep; *paelt:* grenst.

Met uw gebiet, maer wijdt en verre zijt gelegen
Van onze Wet, en volght verkeerde en kromme wegen;[119-20]
Waerom vermeet ghy u dit schricklijck misverstant[121]

119-20 *zijt gelegen van:* verwijderd zijt van, geen besef hebt van.
121 *dit misverstant:* deze dwaalleer (vgl. 145).

Van blinde gruwelen in dit geheilight lant
Te voeren; daer de gront geen vreemt altaer kan dragen?
Het past geen' vreemdeling de burgery te plagen,
En ingeborenen te tergen door een smet
Van nieuwigheên. Ghy mooght ons Goddelijcke wet
Niet breken, door een wet naer uw vernuft te smeden.[127]
Indien uw dwaling staet te stuiten door gebeden;[128]
Zoo bidde ick, staeck uw werck, en opzet, om den tijt,
De plaets, en 't volck, het welck geen' nieuwen godtsdienst lijt.
Het staet uitheemschen vry Godts tempel te bezoecken,
Hun gaven herrewaert, van verre uit vreemde hoecken,[132]
Te brengen: maer een kerck te stichten tegens Godt;
Te buigen voor een pop, een beelt van Astaroth;[134]
Geloof, dit heet by ons den dienst der Godheit schennen.[135]
Wy dienen eenen Godt, een Godtheit, die wy kennen.
Wy stellen eenen Godt in top. Wie neffens hem[137]
Een andre Godtheit eert, dien kan Jerusalem
Niet laten ongevloeckt: gelijck de mont ons leerde,[139]
Die onze Godtheit sprack, ja met dien Godt verkeerde,
Als een gemeinzaem vrient met zijnen trouwen vrient.

Ithobal:

Een iegelijck zie toe, en wete wien hy dient;
Wy zijn gerust in 't onze, en noit hier van verbastert.[143]
Dat ghy ons Godtheit haet, vervolght, vervloeckt, en lastert,[144]
Ontdeckt uw misverstant. Wy hooren hoe ghy haet,[145]
Veracht, en schent het geen uw yver niet verstaet.[146]

Wetgeleerde:

Gods wijsheit zwichte noit voor 's menschen brein, en zotheit,[147]
Die bidt haer droomen aen, en een gedroomde Godtheit.[148]

Ithobal:

Men houde Tyrus en ons Sidon niet zoo slecht,[149]
Dat het een Godtheit diene, en heur altaren recht',[150]
En kercken bouwe alom, op 't lant, en in de steden,
Die niet met recht verdient te werden aangebeden,[152]

127 *naer uw vernuft:* overeenstemmend met uw verstand, uw begrip.
128 *staet te stuiten:* mogelik nog gestuit kan worden.
132 *herrewaert:* hierheen.
134 *pop:* afgodsbeeld.
135 *schennen:* schenden.
137 *in top:* als de Allerhoogste.
139 *de mont:* Mozes, die op de berg Sinaï van God de wet ontving (*Exodus,* hfst. 19-34).
143 *Wy zijn gerust in 't onze:* wij zijn verzekerd van ons geloof; *hier van verbastert:* hiervan afgedwaald.
144 *lastert:* te schande maakt.
145 *misverstant:* wanbegrip, dwaling (vgl. vs. 121).
146 *yver:* fanatisme.
147 *brein, en zotheit:* verdwaasd verstand.
148 *droomen:* ijdele verzinsels; *gedroomde:* gefantaseerde.
149 *houde niet zoo slecht:* beschouwe niet als zo onnozel.
150 *heur:* voor haar; *recht':* zou oprichten.
152 *werden:* oude vorm van worden.

En dat men haer een woudt toekeuren zoude, en voort[153]
Vereeren met al 't gene een Godtheit toebehoort.
Neen zeker, ons Godin en Koningin Astarte,
Door Syrie gedient, neemt ons gebeên ter harte,[156]
En zegent rijck by rijck met vee en vruchtbaerheit:
Het zy men 't op geberghte of in de beemden weid',
Of 's winters zette op stal; men kan het naulix tellen.
Al 't voetsel dijt tot melck, waer van de jadders zwellen.[160]
Astarte zegent hof, en huis, en huisgezin.[161]
Zy queeckt de jongkheit aen, de schoonheit, en de min.
Zy troostze met een lief, die bleeck van minne quijnen,
En komtze oock in den droom verquicken, en verschijnen.
Aenschouwde ghy haer beek, en schoonheit, en gelaet,
Zoo levendigh, zoo schoon, gelijckze op 't outer staet,[166]
Ghy wierpt die boecken wech, en uw Hebreeusche brieven,[167]
En zoudt op dees Godin verslingren, en verlieven,[168]
Ja wenschen 't oude vel te wisslen, als een slang,
Om in herboren schijn, in 't midden van 't gezang,[170]
Haer met den Asiaen het wieroock toe te zweien,[171]
En met uw Koningin de staetsi te geleien.[172]

W e t g e l e e r d e :

Dat hoede Godt: dat keer' de rechte zegenaer[173]
Van menschen, en van vee, en elck saizoen van 't jaer.
Hy zegent bergh, en dal, met zon, en daeuw, en regen.
De herder drijft vergeefs zijn kudde langs de wegen;
De lantman ploeght en zaeit vergeefs, en zonder vrucht,
't En zy zijn milde hant hem zegene uit de lucht.
Het korenvelt, d'olijf, de wijnstock met zijn rancken
Voor oli, graen, en druif, den milden Godt bedancken.
De huizen loven Godt met eene danckbre stem.
Gezontheit, kinders, schat, het vloeit alleen van hem.[182]
Sla Moses op, die by de kloecke Egiptenaren[183]
In 't hof was opgevoedt, in wetenschap ervaren,
En kunsten, ja van Godt en Engelen geleert,[185]
Waer mede hy zoo lang gemeenzaem heeft verkeert,
En ons uit hunnen mont den Godtsdienst, en de zeden

153 *toekeuren:* wijden (eig. toebedelen; Mnl. *toecoren:* bij keur toewijzen); *voort:* verder.
156 *neemt ter harte:* aanvaardt, verhoort.
160 *dijt tot:* gedijdt tot, zet zich om in; *jadders:* uiers (Fries woord, door Vondel aan de Noord-Holl. volkstaal ontleend).
161 *huisgezin:* dienstpersoneel.
166 *levendigh:* levend.
167 *brieven:* dokumenten, geschriften.
168 *verslingren:* synoniem van *verlieven*.
170 *schijn:* gestalte.
171 *zweien:* zwaaien. Het rijmwoord *geleien* heeft dus ook een *ai*-klank.
172 *staetsi:* plechtige optocht.
173 *rechte:* ware.
182 *vloeit:* komt voort, is afkomstig.
183 *Moses:* Mozes' boeken; *kloecke:* verstandige, geleerde.
185 *van:* door.

Gewezen. Moses Wet en regel t'overtreden;
Een Heidensche afgodin te brengen op de baen,[189]
Waer zulck een' wijzen man, ja Godt te kort gedaen.

I t h o b a l :

Aen Moses wijsheit acht zich Sidon niet verbonden.[191]
Fenicie heeft zelf de letterkunst gevonden,[192]
Den vont van zijn vernuft heel Griecken bygezet,[193]
De weerelt omgezeilt, en 't uitheemsch brein gewet.[194]
Fenicie verstaet de maten, en getalen.
Het slaet de starren ga, die vast staen, ofte dwalen,[196]
En weet by nacht zijn padt te vinden door de zee.
Het wijckt Egiptenaer, Araber, noch Hebree,
In kennisse en verstant; en sleet door oorelogen[199]
En godtsdienst op zijn borst het uiterste vermogen[200]
Van al uw heirkracht; zulcks dat ghy geraden vont[201]
Met dit zeeghaftigh volck een eeuwigh vreverbont[202]
Te sluiten, en uw Rijck te stercken met geburen,
Die vaster door hun deught dan door hun hooge muren[204]
Gegront staen. Wie noch schrickt voor onraet, en gevaer;[205]
Twee zuilen stutten ons, de wapens, en 't altaer.

W e t g e l e e r d e :

O ydel toeverlaet van outer, en van wapen,[207]
Zoo lang ghy u zoo blint aen afgoôn blijft vergapen,
Aen stomme en blinde en doove en reuckelooze Goôn.[209]

I t h o b a l :

Wy eeren een Godin.

W e t g e l e e r d e :

d'Onkuische, van Adoon,
Een Koningsaterlingk, en zijne min bezeten?[211]

189 *te brengen op de baen:* ingang te doen vinden.
191 *verbonden:* verplicht.
192 *de letterkunst:* de uitvinding van het letterschrift werd toegeschreven aan Kadmus, van Phoeniciese afkomst.
193 *vont:* vondst, uitvinding; *Griecken:* Griekenland; *bygezet:* geschonken, geleerd.
194 *De weerelt omgezeilt:* dit slaat op de ontdekkingsreizen van de Phoeniciërs; *gewet:* gescherpt, d.w.z. zijn beschaving onder andere volken verbreid.
196 *ofte dwalen:* nl. de planeten.
199 *sleet:* deed te niet gaan, deed mislukken.
200 *het uiterste vermogen:* de grootste inspanning. Dus: op hun heldhaftigheid en godsvertrouwen stuitten al uw gewelddadige pogingen af om de Phoeniciërs te overwinnen.
201 *zulcks dat:* zodat.
202 *zeeghaftigh:* steeds overwinnende, onoverwinnelike.
204 *deught:* voortreffelike eigenschappen.
205 *Gegront:* gevestigd.
207 *ydel toeverlaet:* onbetrouwbare steun.
209 *reuckelooze:* zonder het vermogen om de offers te ruiken (woordspeling met het andere woord *reuckeloos?*).
211 *aterlingk:* bastaard. Adonis was een zoon van koning Cinyras en zijn dochter Myrrha; *bezeten van:* bekoord door (*Ned. Wdb.* II, 2484).

I t h o b a l :
Tot dat hy van het Wilt zoo deerlijck wiert verbeten;[212]
Waerom ons Joffers noch met een' bedruckten geest

212 *van het Wilt:* door een everzwijn; *verbeten:* doodgebeten.

Zijn lijck betreuren, op het jaerlijcksche offerfeest,[214]
Wanneer het jaergetijde in bloet verkeert de vlieten,[215]
Die uit het cederbosch van Liban zeewaert schieten:
Een wonderteken, 't welck de Joden overtuight,
Dat elck met reden zich voor onze Godtheit buight.

W e t g e l e e r d e :

Gemeenlijck wort de verf des vliets den gront ontnomen,[219]
Waer over 't water komt ten dale nederstroomen,
En zich met aerde mengt, en neemt haer kleuren aen,
Als elementen, die elckandre best verstaen,[222]
Zoo schijnt Adonis root, als d'aerde komt van boven[223]
Uit Liban, voor den wint, in zijne kil gestoven:[224]
Dan verft het stof den stroom. Is dit een wonderwerck?
En bouwt ghy op dien gront Astartes feest, en kerck?

I t h o b a l :

Haer lof wort aen den Nijl, en by Syriers gezongen,[227]
En by den Filistijn, en allerhande tongen.[228]
Het Oosten, nimmermeer van haer te dienen moe,
Treckt herwaert, wijdt en zijdt, en brengtze gaven toe.

W e t g e l e e r d e :

Men brengtze gaven toe, maer by gebreck van oordeel.
De blinden voeden 's volcks verblintheit om het voordeel.
Een afgodt neemt, en eischt met ope hant noch meer.[233]
Hy sluitze voor hun bede, en zegent nimmer weer.[234]

I t h o b a l :

Ghy zijt niet afgerecht op ons geheimenissen.[235]

W e t g e l e e r d e :

Die schamen zich den dagh, en mogen 't licht wel missen.[236]

I t h o b a l :

't Hebreeusch geslacht waerdeert zijn' Godsdienst naer zijn zucht,[237]
Doch naer de reden minst.[238]

214 *het jaerlijcksche offerfeest:* het tweedaagse feest ter ere van Adonis, is oorspronkelik Syries. De eerste dag was aan rouw gewijd; de tweede dag werd de herrijzenis gevierd. Deze eredienst breidde zich over Egypte en Griekenland uit.
215 *het jaergetijde:* de jaarlikse herdenking van zijn dood.
219 *verf:* kleur; *ontnomen:* ontleend aan, overgenomen van.
222 *die elckandre best verstaen:* die gemakkelik samensmelten.
223 *Adonis:* deze naam schijnt hier op de rivier overgedragen te worden.
224 *kil:* diepte, bedding.
227 *by:* door; *Syriers:* tweelettergrepig, met accent op de tweede (vgl. Sydoniers in vs. 118).
228 *allerhande tongen:* volken van verschillende talen.
233 *met ope hant:* met steeds geopende hand, om te ontvangen.
234 Hij sluit de hand, d.i. weigert te geven, als zij bidden.
235 *afgerecht op:* ingewijd in.
236 *schamen zich den dagh:* schuwen het daglicht; *mogen:* kunnen.
237 *naer zijn zucht:* neigingen, verlangens.
238 *de reden:* redelikheid; *Wie voor geen reden vlught:* wie niet vatbaar is voor het juiste inzicht(?), laat die dan tenminste uw gruwelike eredienst schuwen.

W e t g e l e e r d e :
Wie voor geen reden vlught,

Die vliede uw gruwelen, en schendige offerhande.[239]

I t h o b a l :
Men eerde ze eertijts hier, nu acht ghy dit een schande.
Aldus verkeert de tijt de zeden, en de wijs.[241]

W e t g e l e e r d e :
Zo schick u naer den tijt, en wijs, en win den prijs.

I t h o b a l :
Wat hindert u ons kerck hier buiten, voor uw poorte.

W e t g e l e e r d e :
De stadt en al het lant verfoeit een misgeboorte
Van offeren, waer van de lucht en hemel yst.[244-45]

I t h o b a l :
De wolcken en de lucht, die ghy met smoocken spijst,[246]
En aenbidt, dommer dan alle omgelege volcken?

W e t g e l e e r d e :
Wy eeren geene wolck, maer Godt, die uit de wolcken[248]
Ons vaderen verscheen, in steen zijn wetten gaf,[249]
En stercktеze met loon, en daetelijcke straf.[250]
Wy eeren geene wolck, maer Godt, die hen alomme
Geleide, en voorging in een wolck- en vierkolomme.[252]
Ghy eert een afgodin, die aen haer broêr gehuwt,[253]
De Min en Weêrmin baerde, een stuck daer elck af gruwt,[254]
Zelf Reden, en Natuur: en deze gruwelstucken[255]
Verheft men op 't altaer, waer voor de blinden bucken.[256]

I t h o b a l :
Gewis zy zijn niet blint, die Sidons Godtheit zien,
En eeren de bekranste ootmoedigh op hun knien.
Het blancke marmer schijnt een' glans van zich te geven.
Het beelt, heel schoon van leest, en wel zoo kloeck als 't leven,[260]
Is geestigh over al het lijf. Het wezen valt[261]
Bekoorlijck voor het oogh. Hoe frisch is haer gestalt'!
De Schoone is wel in 't vleesch. Wie moet het hooft niet prijzen?

239 *schendige:* schandelike.
241 *verkeert:* wijzigt; *de wijs:* de wijze van godsverering (ook in 242).
244-45 *een misgeboorte van offeren:* een afschuwelike wijze van offeren.
246 *met smoocken:* met reukoffers.
248 *uit de wolcken:* op de berg Sinaï.
249 *in steen:* op stenen tafelen.
250 *stercktеze met:* zette hun kracht bij door.
252 *voorging:* nl. door de woestijn, daags in een wolkkolom en 's nachts in een vuurkolom (*Exodus* 13, 21-22).
253 *een afgodin:* Venus, gehuwd met Vulcanus, beide kinderen van Jupiter.
254 *De Min en Weêrmin:* Eros en Anteros; *stuck:* wandaad; *daer.... af:* waarvan.
255 *Zelf:* zelfs; *Reden:* ons verstand.
256 *Verheft men op 't altaer:* acht men vererenswaardig.
260 *wel zoo kloeck als 't leven:* nog verstandiger, sprekender dan het levende voorbeeld.
261 *geestigh:* fraai; *wezen:* gelaat; *valt:* is (ook in 265).

Het is eer klein dan groot. De hals behoudt in 't rijzen
Zijn reizigheit, en maet. De schouders vallen smal.[265]
De borsten puilen uit, als heuvels in een dal.
Een bollicheit verciert de zachte en lieflijcke armen.[267]
De slincke hant, geneight de kuischeit te beschermen,[268]
Bedeckt haer voor 't gezicht, dat al te dertel weit,[269]
En uitspat in den beemt van haer bekoorlijckheit.[270]
Zy draeght in d'andre hant een fackel, die de stammen[271]
Zoo lang in eere houdt, en aenqueeckt met haer vlammen,[272]
Den Doot en Tijt ten trots. De vlechten vloeien neêr,
En spelen op den rugh, als baren op een meer.
Het voorhooft, niet te hoogh, verlustight al die vryen,[275]
En hopen uur op uur een uitkomst in hun lyen.
Zy schiet door 't oogh een' gloet, een vriendelijcken strael[277]
In 't hart van oudt en jongk. De mont behoeft geen tael
Te spreken, want die noodt stilzwijgende elck tot kussen.
O Goddelijcken mont, ghy kunt ons voncken blussen![280]

W e t g e l e e r d e :

Ghy dient dan ydelijck den Wellust, als een' Godt,
En geeft een vuil gebreck den naem van Astaroth.[282]
Zoo krijght afgodendienst den tittel van boeleren;[283]
En boel en afgodt, bey van eenerhande veeren,[284]
Verzellen gaerne d'een den andren in hun vlucht.
Zoo deckt geen mirtewoudt dat schandelijck gerucht;[286]
Daer ghy, nae 't offeren, met dansen, en bancketten
U wentelt in het slijck van die verbode smetten.[288]

I t h o b a l :

Een iegelijck versta zijn wijze, en lantgebruick.[289]

W e t g e l e e r d e :

Het is dan recht dat hier d'uitheemscheit wijcke, en duick'.[290]

I t h o b a l :

265 *reizigheit:* slankheid.
267 *bollicheit:* gevuldheid.
268 *slincke:* linker.
269 *'t gezicht, dat al te dertel weit:* de blik, die al te wellustig rondgaat.
270 *uitspat:* zich te buiten gaat; *beemt:* weide (in verband met *weien* in vs. 269).
271 *een fackel:* waarmee zij de liefdegloed ontsteekt; *de stammen:* de geslachten.
272 *in eere houdt:* in stand houdt.
275 *al die vryen:* alle minnaars.
277 *strael:* verenigt de betekenis straal en pijl.
280 *ons voncken blussen:* onze liefde bevredigen.
282 *vuil:* schandelik.
283 *tittel:* naam.
284 *boel:* minnaar of minnares (in ongunstige zin); daarvan afgeleid: *boeleren* (283); *van eenerhande veeren* (oorspr. van vogels gezegd; vandaar *vlucht* in 285); van dezelfde soort, nauw verwant.
286 *gerucht:* lawaai.
288 *smetten:* schanddaden.
289 *Een iegelijck versta:* laat ieder in praktijk brengen.
290 *d'uitbeemscheit:* die buitenlandse zeden; *duick':* synoniem van *wijcke*.

Men stelle dat geschil aen 's Vorsten welbehagen.[291]
Wy gaen, en zullen ons niet ongehoorzaem dragen.[292]

291 *stelle aen:* late afhangen van.
292 *ons dragen:* ons gedragen.

W e t g e l e e r d e :
O Abissyner, nu getuigh uit zijnen mont[293]
Hoe Sidon tempels bouwt op zulck een' geilen gront.[294]
Dit is het zelve volck, wiens ongebonde wijven[295]
En mans, voor d'afgoôn zelfs, die gruwelen bedrijven.[296]
Dit is het Priesterschap, dat boelen heil belooft,
In vuilicheden groeit, en Godt zijn recht berooft.[298]
Dit zijnze, die dit Rijck besmetten, en beroeren,
En deze landtsmet pooght de Koning in te voeren.[300]
Maer gaenwe naer de stadt. My dunckt Jerusalem
Loopt uit op dit gerucht met een bedroefde stem.

REY VAN JERUSALEMMERS.

K e e r :
Nu opgebroken naer Egipten,
En 't juck, dat wy door zee ontslipten.[304]
Dit heet niet meer 't beloofde rijck,
Noch Iakobs wijck.
Ghy Helden, hooger dan de wolcken
In eere, hebt vergeefs de volcken
En Heidensche afgoôn uitgejaeght,
En wechgevaeght:
Vergeefs behaelde Davids degen
Op Reus en Filistijn dien zegen,
En doemde d'afgoôn tot den brant:
Men zagh het lant
Vergeefs om Moab, en Syrieren,
Damaskus, Geth, en Rabba vieren:[311-16316]
Vergeefs bezorght Gods knecht zoo trouw[317]
Den tempelbouw,
En stapelt, d'eene zege aen d'ander,
Al 't goud en zilver op malkander:
Hy wijdt vergeefs de Godtshut in:[321]
Nu een Vorstin,
Een vleister, zijnen zoon betovert,
Een kus, een lonck al 't rijck verovert.

293 *Abissyner:* de zwijgende ‘Moorenlander’ van vs. 110.
294 *geilen:* wellustige.
295 *het zelve:* hetzelfde.
296 *voor d'afgoôn zelfs:* in tegenwoordigheid van de afgoden in eigen persoon.
298 *groeit in:* geniet van.
300 *landtsmet:* dit misbruik dat het land onteert.
304 *En* (naer) *'t juck:* de Egyptiese slavernij; *door zee:* door de Rode zee.
311-16 Zie *2 Samuel* 5, 19-21; 8, 1-7; 12:29.
316 *vieren:* vreugdevuren ontsteken om de overwinningen behaald op Moabiten, Syriërs, enz.
317 *Gods knecht:* Salomon.
321 *de Godtshut:* de tabernakel.

T e g e n k e e r :

Hoe wil al 't Heidendom nu schreeuwen,[325]
Naerdien dees hantvest der Hebreeuwen,[326]
Van aen te bidden eenen Godt
  Geraeckt ten spot,
En schimp, en schendigh wort vertreden[329]
Van Godts Gezalfde, 't hooft der steden,[330]
Ja Godts gezegenden Profeet.
  O harteleet!
Waerom verworpt men Baäls jucken?[333]
Waerom de steene Wet in stucken
Gesmeten, daer men danst en speelt[335]
  Om 't kallefsbeelt?[336]
Waerom 't gesmolten kalf gedroncken?[337]
Waerom verteeren 's hemels voncken
Aärons zoons, om 't vreemde vier;
  Nu Dagon hier[340]
De goude Bontkist durf ontwijden?[341]
O wat beleven wy voor tijden!
Hoe langsaem straft nu 't hemelsch rijck[343]
  Zijn ongelijck![344]
Men raeckt den appel van Godts oogen.
Ziet Godt dit koel aen uit den hoogen?[346]

325 *wil:* zal.
326 *hantvest:* hoofdregel, grondslag van het geloof.
329 *schendigh:* schandelik.
330 *Van:* door.
333 *verworpt:* verwerpt.
335 *Gesmeten:* geslagen. Mozes wierp, uit toorn over zijn volk dat het gouden kalf eerde, de tafelen stuk (*Exodus* 32, 19).
336 *'t kallefsbeelt:* het gouden kalf, dat de Israëlieten uit hun sieraden als afgodsbeeld gemaakt hadden en waarom zij dansten (*Exodus* 32).
337 *'t gesmolten kalf gedroncken:* Mozes verbrandde het gouden kalf ‘vermaalde het, strooide het op 't water, en deed het de kinderen Israëls drinken’ (*Exodus* 32, 20).
340 *Dagon:* de Filistijnse afgod, met een herinnering aan het feit, dat eenmaal die afgod voor de Ark in stukken viel (*Samuel* 5, 3).
341 *durf:* durft.
343 *'t hemelsch rijck:* de hemelse macht.
344 *Zijn ongelijck:* het onrecht, hem aangedaan.
346 *koel:* onverschillig.

Het tweede bedryf.

HOFJOFFERS. ITHOBAL. SIDONIA.

H o f j o f f e r s :

Nu zingt Astarte lof
In 's wijzen Konings hof.
Dit wijfeest geeft ons rijcke stof[vs. 349]
Haer kerck te cieren op dien trant,[350]
In 't midden van 't Hebreeusche lant.
Behangt met mirtegroen,
En bloemkrans, en festoen
Poortael, en pyler, ons ten zoen.[354]
Vereert die schoonste Majesteit
Uit yver, en godtvruchtigheit.[356]
Zy zal voor zulck een deught[357]
Beschencken onze jeught
Uit haren schoot met volle vreught
Van wellust, die genoten wort
Waer zy haer' milden zegen stort.

I t h o b a l :

Ghy jeught van Sidon komt ter goeder tijt, geladen[362]
Met uw gevlochten loof, en heilige cieraden,
Bekleên het nieuw gebouw, dat in te wijden staet.[364]
Nu pas in 't yveren op niemants schimp of haet:[365]
Dewijl ghy dus op 't hooghste ons Godtheit zult behagen.
Nu yver naer de kunst. Ay zie, de pijlers dragen[367]
Hun bogen, en gewelf, ter eere van dit feest,
Gewilligh, zonder last: zy stercken uwen geest
In dit godtvruchtigh werck, en schijnen zelfs te blaecken.[370]
Ick zie Sidonia, de Koningin, genaecken,
Om met de stralen van haer tegenwoordigheit
U aen te prickelen, en door haer Majesteit
Te toomen de Hebreen, die ons geluck benijden.[374]

S i d o n i a :

Mijn dochters, dat gaet wel. Wie moet zich niet verblijden,

vs. 349 *wijfeest:* ter inwijding van de tempel.
350 *op dien trant:* op die (gebruikelike) wijze.
354 *ons ten zoen:* om de godin voor ons gunstig te stemmen.
356 *yver:* geloofsijver.
357 *deught:* weldaad.
362 *te goeder tijt:* op het juiste ogenblik.
364 *Bekleên:* bezoeken (bekleden: een ruimte bezetten, zich daar bevinden; *Ned. Wdb.* II, 1596).
365 *pas op:* bekommer u om.
367 *naer de kunst:* naar de eisen van de kunst, d.i. zoals het behoort.
370 *zelfs:* zelf.
374 *benijden:* niet gunnen.

Die uwen yver ziet? Mijn kinders, vaert zoo voort.
Verheerlijckt vry uw best den ingangk, en de poort[377]
Des tempels, en gebruickt, vrymoedigh zonder treuren,
De vryheit, die die dus lang geen vreemden moght gebeuren.[379]

I t h o b a l :

Doorluchtste Koningin, ghy hebt door uw beleit
De zaeck dus verr' gebroght, en voor uw volck bepleit
Ten hove, by den Vorst, gelijckwe nu aenschouwen.
Hy liet uit zijnen schat dees groote kerck volbouwen,[383]
Zijn Koningin ten dienst, onaengezien de klaght,
Geschrey, en tegenweer van al 't Hebreeusch geslacht,
Het welck hem 't gantsche jaer geweldigh liep om d'ooren,[386]
En nacht noch dagh verschoonde, om onzen bouw te stooren;[387]
Doch ydel, en vergeefs. Hy hielt zich even trots,
En moedigh in dien storm, gelijck een steile rots,
Die op haer' boezem stuit en breeckt de kracht en 't bruischen
Der baren, slagh op slagh, terwijl de winden ruischen
Uit d'openbare zee, en bulderen op strant.[392]
Nu hoop ick zultghe zelf, en met uw eige hant
Den Koning ten altaer geleiden, aen zijn zijde,
Op dat hy ons Godin zijn offergaven wijde.
Zoo krijght de godtsdienst hier een' vasten voet in 't Rijck,
En ghy een eer, waer voor het al de vlagge strijck'.[397]

S i d o n i a :

O vader, wien de zorgh des offers blijft bevolen,[398]
Ghy weet hoe heimelijck, bekommert en gestolen[399]
Wy hier ten hove in 't eerst ten offer mosten gaen,
Nu is ons openbaer de vrydom toegestaen,[401]
En na veel moeite en smert dit groote goet verworven.
Maer hoe? het werck is versch, de gront noch onbestorven.[403]
Den Koning zelf ter feest te nooden, schijnt te vroegh,
En heeft zijn zwaricheit. Men lijdt het schaers genoegh,[405]
Dat zijne Koningin by doncker henetrede:
En noch heeft zij ter noot besteken door haer bede[407]

377 *uw best:* zo goed als gij kunt.
379 *gebeuren:* te beurt vallen.
383 *volbouwen:* de bouw voltooien.
386 *liep om d'ooren:* met hun praatjes lastig viel.
387 *stooren:* verhinderen.
392 *openbare:* volle.
397 *het al:* alles, iedereen.
398 *bevolen:* toevertrouwd.
399 *gestolen:* synoniem van *heimelijck* (in 't West-Vlaams nog: *gestolinge; Ned. Wdb.* IV, 1820).
401 *vrydom:* vryheid.
403 *de gront:* de fundamenten; *onbestorven:* week (gezegd van metselwerk dat nog niet droog en hard geworden is: *Ned. Wdb.* X, 1079).
405 *Men lijdt het schaers genoegh:* men duldt het nog maar nauweliks (*genoegh* is versterkend).
407 *ter noot:* voor het geval van nood, als het nodig mocht zijn; *besteken* (oud deelw. van besteken): bepaald, het zo geregeld (*Ned. Wdb.* II, 2, 127).

Dat, onder schijn van spel en Koningklijck vermaeck,
De hofwacht u beschutte, en hier ter ste bewaeck',
Om onheil te verhoên, en teffens niet te wagen[410]
Ons zelve, en 't hoogh gezagh. Men moet zich zedigh dragen.[411]
Wie al te strenge spant, die breeckt of pees, of boogh.[412]
De godtsdienst lijdt geen' schimp, en is zoo teêr als 't oogh.[413]

I t h o b a l :
Uw zorgen zien te verr'.

S i d o n i a :
Men moet geen oproer tergen.[414]

I t h o b a l :
Ontzietghe 't volk?[415]

S i d o n i a :
Met recht.

I t h o b a l :
Men zal 't den Koning vergen:
Wat leit ons aen het volck? Hier gelt des Vorsten stem.[416]

S i d o n i a :
En of zich dees gemeente eens opwierp tegens hem?[417]

I t h o b a l :
Wie durf zich, als een hooft, dien aenslagh onderwinden?[418]

S i d o n i a :
In zoo veel duizenden is licht een hooft te vinden.
Zagh David Absolon niet steken naer de kroon?
En wie kan Salomon verzekren van zijn' zoon?[421]

I t h o b a l :
Van Roboam? hem zou noch zwaert, noch harnas passen.[422]
Hy is te dom, en niet ten oorloge opgewassen.

S i d o n i a :
Een domme dient zich van een' kloecke, die 't verstaet.[424]

410 *teffens:* tegelijk.
411 *zedigh:* bescheiden, niet aanmatigend; *zich dragen:* zich gedragen.
412 *strenge:* strak.
413 *teêr:* gevoelig.
414 *tergen:* door te prikkelen uitlokken.
415 *Ontziet:* vreest; *vergen:* eisen van.
416 *leit ons:* is ons gelegen, wat kan ons schelen.
417 *zich opwierp:* in verzet kwam.
418 *hooft:* leider; *zich onderwinden:* ondernemen.
421 *verzekren van:* zekerheid verschaffen omtrent de houding van.
422 *Roboam:* Rehabeam.
424 *dient zich:* bedient zich; *kloecke:* verstandige; *'t verstaet:* er verstand van heeft (nl. van de oorlog).

I t h o b a l :

Daer glimp noch stof ontbreeckt tot oproer, en verraet.[425]

S i d o n i a :

Ontbreeckt hier glimp, en stof, zoo zich de Vorst laet nooden

425 *glimp:* voorwendsel. In het verband zou men verwachten: glimp en stof; of: daar nog glimp en stof ontbreekt.

Aen ons gehaete altaer, den aenstoot van de Joden?
Men roept alree dat hy de Wet verandren wil.[428]

I t h o b a l :
Zy roepen 't niet zoo luidt, maer mompelen 't al stil.

S i d o n i a :
En al dit mompelen geeft menigh achterdencken.[430]

I t h o b a l :
Wie kan den grooten Vorst, den Leeuw van Juda, krencken?[431]

S i d o n i a :
De zoon van Jesse temde een' leeuw, der dieren Heer.[432]

I t h o b a l :
Men schrickt, als Juda brult: zijn klaeuwen reicken veer.

S i d o n i a :
Wat is ontzagh, uit schrick, en niet uit gunst geboren?[434]
Dit kitteloorigh volck ontziet gebit, noch sporen.[435]
Genade en weldoen treckt de menschen, zonder last.
Zoo zet een Prins den stoel van zijn regeering vast.[437]

I t h o b a l :
De godtsdienst is een toom om staten te regeeren.

S i d o n i a :
Zoo hoede zich de Vorst den godtsdienst te verkeeren.[439]

I t h o b a l :
Het volleck volght het spoor en voorbeelt van zijn Heer.

S i d o n i a :
Niet zonder scheuring: het geweten is te teêr.

I t h o b a l :
Het Vorstelijck gezagh kan 't oproer overwegen.[442]

S i d o n i a :
Als 't oproer overweeght dan zit de Vorst verlegen:[443]
Dan schudt het gansche Rijck, en wat 'er is ontrent.

428 *de Wet:* het geloof.
430 *achterdencken:* bezorgdheid, vrees voor de toekomst (*Ned. Wdb.* I, 651).
431 *den Leeuw van Juda:* Salomon; de leeuw is bij alle oude volken het zinnebeeld van heldenmoed.
432 *De zoon van Jesse:* Jesse was de vader van David.
434 *gunst:* genegenheid, liefde.
435 *kitteloorigh:* prikkelbaar.
437 *Prins:* vorst; *stoel:* troon.
439 *verkeeren:* veranderen.
442 *overwegen:* zwaarder wegen dan. Het vorstelik gezag kan het oproer meester worden.
443 Als het oproerige volk het wint; *zit verlegen:* is rampzalig.

I t h o b a l :

't Is een onnozel Vorst, die zijne maght niet kent,[445]

445 *onnozel:* hier reeds in de moderne betekenis.

Noch weet hoe wijt zijn staf gebieden magh, en bannen.[446]
Ontbreeckt het Salomon aen middelen, en mannen,
En wetenschap, om elck te houden in zijn' plicht?[448]
De weerelt ziet altijt den Heer naer 't aengezicht,
En slaght de zonnebloem. Wil hy zich openbaren,[450]
Ick zie de gansche stadt en endelooze scharen
Ons beelt en Heilighdom aenbidden, hier ter ste:
Een Majesteit sleept hof en alle staten me,[453]
En ampten, om genot, en eere. Wat de slechten[454]
Belangt, die laten zich gemacklijck onderrechten[455]
Van weereltschen, die meer op eigen voordeel zien,
Dan om het Heilighdom den Goden wieroock biên.[457]

S i d o n i a :
Ons dunckt in zulck een zaeck is langsaemheit van noode.

I t h o b a l :
Princes, uw yver flaeuwt. Hoe valtghe nu dus bloode?[459]
Schep moedt, en drijf de zaeck met lust en yver door.[460]

S i d o n i a :
En raeckt de wagen eens aen 't hollen, buiten 't spoor?

I t h o b a l :
Het voorspoock spelt wat goets: dit zal u wel gedyen.[462]
Vertsaegh niet: tre vry toe op onze wichleryen.[463]

S i d o n i a :
Laet hooren wat geluck, wat uitkomst het voorzeit.

I t h o b a l :
Eer ghy den eersten steen des tempels had geleit,
Vernam ick, 's morgens vroegh, in 't naeste dal gezeten,
Van verre een schoone wolck; doch kon terstont niet weten
Wat uit de bergen quam aenwemelen, zoo schoon,
Als noit geen wolck verscheen, aen 's hemels hoogen troon;[469]
Tot dat men endelijck, aen 't roeren van de vlogelen,
Bekende dat het was een heele vlught van vogelen,[471]
Van allerhande slagh en pluimen onder een;

446 *staf:* heerschappij; *magh:* kan; *bannen:* rechtsmacht uitoefenen (*Ned. Wdb.* II, 1000).
448 *te houden in zijn' plicht:* tot gehoorzaamheid te verplichten.
450 *slaght de zonnebloem:* gelijkt de zonnebloem (die zich ook steeds naar de zon keert); *zich openbaren:* zich openlik uitspreken.
453 *staten:* standen.
454 *ampten:* waardigheidsbeklеders; *de slechten:* de eenvoudige burgers.
455 *Belangt:* aangaat.
457 Dan dat zij om het Heiligdom de Goden wierook bieden.
459 *flaeuwt:* bezwijkt; *valt:* zijt.
460 *drijf door:* zet voort.
462 *voorspoock:* voorteken; *u wel gedijen:* goed voor u aflopen.
463 *op onze wichleryen:* om onze voorspellingen te horen.
469 *noit geen:* versterkende dubbele ontkenning.
471 *Bekende:* bemerkte.

Gelijck een regenboogh. De braefste vloogh voorheen,[473]
En voerde al d'andren aen: gelijck in d'Oosterlanden
Hun Veltheer gaet te velde, om heiren aen te randen.
Behoudens dat men hier geen' vogel vliegen zagh,
Die zijnen beck en klaeuw op roof te spitsen plagh.
Men zagh 'er sperwer, valck, noch arent onder zweven,
Noch havick, nochte Wou, gewoon op roof te leven.
Zoo naecktenze dien bergh. Hoe mael ik best den Vorst,
En Koning van de vlught. Zijn geschakeerde borst
Geleeck een hoftapijt, daer schat en kunst verzamen.[482]
De staert zou met zijn pracht een' paeuwestaert beschamen.
Natuur hing om den hals een pluimjuweel. Wie zagh[484]
Om Koninklijcken hals oit kostelijcker bagh?[485]
Een lange en heldre streeck van goude en roode strepen
En sprengkelen verciert den rugh, gelijck geslepen[487]
Robijn, en hyäcinth. Een kroon, die 't licht verdooft,[488]
Een zon, geen kuif gelijck, vergult zijn purpren hooft.[489]
Zoo daelt hy met een' geur van kruiden, uit den hoogen,
En strijckt, als hy den bergh heeft driemael omgevlogen,[491]
Eerbiedigh, daer ghy nu dien tempel ziet gesticht.
Het geurigh kruit wert flucks verslonden van het licht[493]
Der zonne, en haren gloet, tot groot vermaeck der genen,
Die hem geleidden, en terstont met hem verdwenen.

S i d o n i a :
Och, of men uit dees vlught iet zekers sluiten kon.[496]

I t h o b a l :
De Vorst der vogelen betekent Salomon,
Den Fenix, 't eenigh licht der Koningklijcke hoven,
En ingewijt om al wat kroon draeght te verdoven.[499]
Wat om hem zweeft, verbeelt dit heerlijck duizenttal,
Waer onder ghy, Mevrouw, de kroon spant, boven al
Wat 's Vorsten oogh behaeght, of namaels zal behagen,
En waerdigh zy den naem van Koningin te dragen.
Dit voorspel noodight u, dat ghy de Majesteit[504]
Met zijn Princessen bly ten offerbergh geleit,

473 *braefste:* krachtigste; *voorheen:* vooraan.
482 *schat en kunst verzamen:* kostbaarheid en kunstvaardigheid gepaard gaan.
484 *pluimjuweel:* kostbare vederkrans.
485 *bagh* (verkort uit bagge): edelsteen of sieraad van edelstenen (*Ned. Wdb.* II, 862).
487 *sprengkelen:* spikkels.
488 *hyäcinth:* edelsteen van rode of gele kleur (*Ned. Wdb.* VI, 1350); *verdooft:* overstraalt.
489 *geen kuif gelijck:* die niet meer op een kuif gelijkt.
491 *strijckt:* daalt neer.
493 *verslonden:* vernietigd, verschroeid; *van:* door.
496 *sluiten:* besluiten, opmaken.
499 *ingewijt:* tot koning gewijd; *verdoven* (vgl. 488).
504 *Dit voorspel:* deze voorbeduiding; *noodight u:* is voor u een uitnodiging, een wenk.

En helpt Fenicie dien krans van eere winnen,
Dat ghy den voordans hebt van al de Koninginnen.[507]
De spruit van Faro roept: ghy moet het stuck bestaen.[508]
De bloem van Ammon port u tot dien aenslagh aen.
Het bloet van Edom treckt, en verght dit met gebeden.[510]
De roos van Moab staet gereet u na te treden.
De lelistruick van Heth verwelckt, om dat men toeft.[509-12]
Al d'andren prickelen, zoo ghy een' prickel hoeft.
Ghy Nimfen rust, en gaet: ghy hebt u wel gequeten,[514]
En geen cieraet noch kunst aen dit poortael vergeten.

S i d o n i a :
O vader, was mijn maght en yver even groot,
Ick voerde u in de stadt op 't outer van den Joodt.
Hoe veel een vrouwetong vermagh op Koningsbedden;[518]
Wy zien ons kommerlijck door dit gevaer te redden.[519]
Vertreck een wijl, en roep Astarte om bystant aen.
Daer komt de Koning zelf: het moet ons wel vergaen.[521]

I t h o b a l :
De Goden zegenen ons heiligh wit ten leste,[522]
En keeren 't geenghe vreest, naer uwen wensch, ten beste.

SIDONIA. SALOMON.

S i d o n i a :
Astarte zegene en behoede Salomon,
Wiens glans en eere straelt gelijck de morgenzon.

S a l o m o n :
En ghy kunt met uw' glans het helder licht verdooven,[526]
O wellust van mijn bedde, o bloessem van mijn hoven,
Mijn licht, mijn morgenzon, mijn frissche dageraet,
Verkoeling, leschvier, brant. O hoe verquickt, hoe gaet[529]
Mijn hart op, als een roos, wanneer ick u aenschouwe![530]

507 *den voordans hebt:* de voorrang bekleedt.
508 *De spruit van Faro:* de Egyptiese koningsdochter. Salomon had tot vrouw de dochter van de regerende Pharao (*1 Kon.* 3, 1); *het stuck bestaen:* deze daad ondernemen.
510 *verght:* vraagt, verlangt.
509-12 Hier worden gemalinnen uit andere landen genoemd: *De bloem van Ammon* is ook een Egyptiese (*Ammon:* de zonnegod); *Het bloet van Edom:* een Edomietiese, uit een land ten Zuiden van Palestina; *De roos van Moab:* uit Noord-Arabië; *De lelistruick van Heth:* een Hethietiese; de Hethieten woonden ten Noorden van Bethel, toen Salomon ze onderwierp.
514 *Nimfen:* (jonge) vrouwen.
518 *op Koningsbedden:* in het huwelik met een koning.
519 Wij maken ons bezorgd, hoe wij ons uit dit gevaar zouden kunnen redden, d.w.z. wij zien nauweliks kans.
521 *moet:* moge.
522 *wit:* doel.
526 *verdooven:* vgl. 488.
529 *leschvier:* die het (minne)vuur blust, d,w.z. de liefde bevredigt. In opzettelike tegenstelling daarmee *brant:* die doet ontvlammen in liefde.
530 *op:* open.

Ick zweere u by mijn kroon, en Koningklijcke trouwe,
Ghy zult voor uwe trouw niet blijven onbeloont.

Uw schoonheit, waert gezalft, en met een kroon gekroont,
Moet eeuwigh in den troon van mijne ziel regeeren,[534]
Zoo lang dees rechte hant geen' scepter zal ontbeeren.[535]

S i d o n i a :
O Davids zoon, ghy zet ons hooger dan 't betaemt
Te zitten. Het gemoedt kan nimmer zonder schaemt
't Genot van zoo veel deught en weldaên overwegen.[538]
Daer staet der Goden kerck tot aen de lucht gestegen,
En heerelijck volbouwt, in 't aenzicht van den Nijt,
Ons bede te gevalle; en wacht om ingewijt[541]
Te werden. Kan een tong uw Majesteit voldancken,[542]
En prijzen naer den eisch? O Vorst, laet duizent klancken
Van Koninginnen vry, een ieder in haer tael,
Uw' naem verheffen. Dat de gansche hemel dael',
Om uwe Majesteit op 't wy-feest uit te nooden.
Hoe wenschte ick nu dat ghy, ter eere van de Goden,
De staetsi vieren holpt, en me ten offer gingt,[548]
Daer Sidon in het koor hun lof verheft, en zingt,
En speelt met schuiftrompet, kornet, en harp, en snaren![550]
Hoe zou mijn hart van vreught dan dobbren op de baren
Van al de toonen, die malkandren ondergaen,[552]
En volgen op hun maet, of zonder quetsen slaen![553]
Moght uwe gemaelin dit eenige op u winnen,[554]
Zy wisselde haer lot met Goden, noch Godinnen.

S a l o m o n :
Ghy Schoone zijt ons meer dan eenen tempel waert.
Het gouden wieroockvat, wiens smoock ten hemel vaert,
Behoort men billijck u eerbiedigh toe te zwaeien.[558]
Het voeght ons u met roock en offergeur te paeien.[559]
Ghy zijt gewisselijck de Godtheit van 't altaer,
Waer voor mijn ziel zich buight. Ga hene met een schaer
Van Koninginnen: ga, bewieroock uw Astarte:
Wy wijden u alleen het wieroock van ons harte.
Wat Godtheên Tyrus eert, en hoogh zet in het gout;[564]
Uw deught verdient dat elck haer viert, en kercken bouwt.

534 Mijn ziel beheersen.
535 *rechte hant:* rechterhand.
538 *deught:* synoniem van weldaad.
541 *Ons bede te gevalle:* om te voldoen aan ons verzoek.
542 *voldancken:* ten volle danken (vgl. volprijzen e.d.).
548 *staetsi:* plechtigheid.
550 *kornet:* een blaasinstrument, oorspr. een kleine hoorn.
552 *ondergaen:* afwisselen (oorspr. de pas afsnijden, snel elkaar vervangen; *Ned. Wdb.* X, 1390).
553 *zonder quetsen slaen:* zonder dissonanten opvolgen, liefelik vloeien.
554 *op u winnen:* van u verkrijgen.
558 *billijck:* billikerwijze, volgens recht.
559 *paeien:* tevreden stellen.
564 *Wat Godtheên:* welke goden ook.

S i d o n i a ;
Verdiende ick iet, zoo laet mijn bede u toch behagen.[566]

S a l o m o n :
Zoo veel als Salomons en Arons kroon kan dragen.[567]

S i d o n i a :
Gelijcke godtsdienst paert gelieven allerbest.

S a l o m o n :
Wat ongelijckheit heeft ons minnevier gelescht?[569]

S i d o n i a :
Door eensgezintheit zou dat vier nog heeter gloeien.

S a l o m o n :
Nu smilt mijn hart van gloet.[571]

S i d o n i a :
Zoo zou de liefde bloeien,
En groeien, schooner dan uw lusthof in de lent.

S a l o m o n :
Dat elck van beide leef, gelyck hy is gewent.
Het valt bezwaerlijck Wet en godtsdienst te veranderen.

S i d o n i a :
't Is mackelijck een lijn te trecken met malkanderen.

S a l o m o n :
Wy zijn elckanderen in wet al t'ongelijck.

S i d o n i a :
Tot noch.

S a l o m o n :
De godtsdienst is de hooftwet in dit Rijck.

S i d o n i a :
Uw wil verstrecke een wet: ghy moogt hier wetten stellen.[578]

S a l o m o n :
Zoo wijdt het Godt geheng'.[579]

S i d o n i a :
De schael des Rijcks zal hellen

566 *Verdiende ick iet:* als ik enige verdienste heb.
567 *kan dragen:* verenigbaar is met de waardigheid van mij als koning en opperpriester; Aäron was de erfelike hogepriester.
569 *gelescht:* geblust. Heeft de bestaande ongelijkheid dan soms onze liefde geschaad?
571 *Nu:* nu reeds.
578 *Uw wil verstrecke:* laat uw wil zijn.
579 *wijdt:* ver.

Naer zulck een zijde, als ghy vrywilligh kiest, en trouwt.[580]

S a l o m o n :
Ick koos en trouwde uw zijde, en niemants liefde houdt
My vaster dan uw min. Dat lief noch leedt ons scheide.

S i d o n i a :
En eenerhande altaer de bant zy van ons beide.

580 *trouwt:* trouw belooft.

S a l o m o n :

Des Konings liefde ziet geen ongelijckheit aen,
Maer volght haer zinlijckheit. Zy wenscht zich te verzaên[585]
Met allerhande schoon van Blancken en Moorinnen.
Wat Rijcken offren ons geen keur van Koninginnen?
Maer Sidon trof ons hart met eenen minnepijl,
Noch minnelijcker dan de Dochter van den Nijl.
Laet Ammon, Edom, Heth, en Moab schoonheên scheppen,[590]
Zoo zuiver als de zon; mij lustze niet te reppen.[591]
Sidonia gevalt onze oogen meer dan 't licht
Den Perssiaen behaeght. Waer went ghy uw gezicht,[592-93]
O eedle Koningsbruit? Keer herwaert aen uw oogen,[594]
Uw duivenoogen, die te krachtigh van vermogen,
Betuigen dat noch schilt, noch harnas van een' helt[596]
Den goddelijcken strael, het aengenaem gewelt[597]
Der liefste schepselen kan keeren. O hoe blaecken,[598]
De bloemen op uw wang, de roozen op uw kaecken!
Wat byen wenschen niet den verschen morgenstont
Van manne en honighdauw te zuigen uit uw' mont![600-601]
Wat melck en honigh vloeit en druipt van uwe lippen,
En tonge! Welck een lucht bedaeuwt haer rooze tippen![603]
Wat geest doorzweeft dat bloet, die ziel, dat levend root![604]
Hoe krachtigh is de Min, ja stercker dan de Doot!
Geen water kan mijn' gloet, en vier, en vlammen blussen.

S i d o n i a :

De liefde raemt geen maet in 't prijzen: ondertusschen[607]
Ontfangt mijn hart noch troost, noch antwoort op zijn be.

S a l o m o n :

Verzoeck vry 't halve Rijck, ja kroon en scepter me,
En Ofir, tot een' klomp van gout op een geklonCken:[610]
Wat Salomon vermagh, het wort u al geschoncken.
Verschoon den Koning slechts in dezen zwaren eisch,
O perle van mijn kroone! kroon van mijn palais!

585 *zinlijckheit:* lust.
590 Vgl. de aantekening bij vs. 509.
591 *reppen:* aanraken (vgl. *Mnl. Wdb.* VI, 1294 en *ongerept*).
592-93 De Perzen vereerden als hoogste god Ormoesd, de god van het licht.
594 *herwaert aen:* hierheen.
596 *Betuigen:* het bewijs leveren (*Ned. Wdb.* II, 2258).
597 *gewelt:* kracht.
598 *blaecken:* gloeien (door de frisse kleur).
600-601 *den verschen morgenstont van manne en honighdauw:* een heerlike hemelse spijs, zo fris als de morgen; *manne:* manna, de uit de hemel gevallen spijs; *honighdauw:* een zoet vocht dat zich op de bladeren van sommige planten vertoont, naar de ouden meenden, 's nachts uit de lucht gevallen. Op deze plaats is het synonien van *manna* (vgl. *Exodus* 16, 4-vgl. en *Ned. Wdb.* VI, 933).
603 *haer* slaat terug op lippen en tonge.
604 Volgens oude opvatting zetelden de levensgeesten, de ziel van de mens in het bloed.
607 *raemt geen maet:* is onmatig (*raemt:* berekent).
610 *Ofir* (vgl. *2 Kron.* 8. 18), de streek vanwaar Salomon met schepen het goud voor zijn bouwwerken liet komen; *op een:* op elkaar, samen.

S i d o n i a :
Geluckigh zijnze, die naer lijf en ziel vergaren,
En niet, gedeelt van zin, door tweedraght van altaren[615]
En Goden, elck zijns weeghs afkeerigh henegaen.
Daer vint de liefde gront: daer kan de vrientschap staen,[617]
In wederwil van Nijt, Naeryver, Achterdencken,[618]
En Belghzucht. Lief noch leedt kan zulck een liefde krencken.[619]
Daer smaeckt men eerst de vrucht des echts, al even jong,[620]
Oock zonder datze walge, of wrang valle op de tong.[621]
Daer zoet de blyschap aen, die noit een' Godt verveelde.[622]
Ick noode u tot geen slang, maer een Godin van weelde,[623]
Een blijde Godtheit, die niet wijt gezocht, nog vremt,
Van d'allerwijsten en Nature wort bestemt.[625]
Wie kan ons Heilighdom aenschouwen onbewogen?
Hadt steenrots, woudt, en beeck, als wy, gezicht, en oogen,
De Cederbeeck stont stil; de steenrots smolt, als wasch;[628]
Het kerckwoudt boogh zijn kruin ter aerde toe, zoo ras[629]
Astarte haer belonckte: schroomtghe noch, in 't midden
Van 't vrouwetimmer, zulck een' Wellust aen te bidden?[631]

S a l o m o n :
Wy bidden dagh en nacht uw beelt en schoonheit aen.[632]

S i d o n i a :
Wat heeft de Koning niet zijn Bruiden toegestaen?

S a l o m o n :
Zeer veel, doch volghde noit haer uitheemsche offerhanden.

S i d o n i a :
Zoo laet nu d'eerste reis 't gewijde reuckwerck branden,
Tot blijck van uwe trouw. Mijn Bruidegom, mijn Heer,
Beny Sidonia (bemintghe haer) dees eer,
En roem niet, dat haer' wensch werde ingevolght dus verre,[638]
En uw doorluchtste kroon zich voor onze Avontstarre[639]

615 *gedeelt van zin:* van verschillende gezindheid.
617 *gront:* vaste bodem, een grondslag; *staen:* stand houden, bestendig zijn.
618 *Nijt:* afgunst; *Naeryver:* jaloezie; *Achterdencken:* achterdocht.
619 *Belghzucht:* lichtgeraaktheid (syn. van *belgziekte; Ned. Wdb.* II, 1723); *krencken:* verzwakken.
620 *al even jong:* die steeds jong, nieuw blijft.
621 *valle:* zij.
622 *zoet aen:* wordt steeds zoeter, aangenamer (*Ned. Wdb.* I, 524).
623 *geen slang:* geen godheid, in de afzichtelike gedaante van een slang.
625 *Van:* door; *bestemt:* als vererenswaardig erkend, aangewezen (*bestemmen:* zich voor iets verklaren; *Ned. Wdb.* II, 2140).
628 *De Cederbeeck:* de Kedron, die Jerusalem scheidde van de Olijfberg.
629 *kerckwoudt:* tempelwoud (*Ned. Wdb.* VII, 2297).
631 *'t vrouwetimmer:* de vrouwenschaar (oorspr. het vrouwenvertrek, een germanisme; vgl. ook vs. 753, 928, 1001, 1350, 1573): *zulck een' Wellust:* Astarte, als verpersoonliking van de Wellust, de zinnelike liefde.
632 *uw beelt en schoonheit:* uw schone gestalte.
638 *En roem:* te verbinden met *eer; ingevolght:* ingewilligd, toegestaan.
639 *onze Avontstarre:* onze Venus, d.i. Astarte.

640 Eerbiedigh nederbuigh', niet meer dan eene reis.

't Verzoeck is redelijck: ontzeit men ons dien eisch?[641]

S a l o m o n :
Ghy rekent dit tot eere, en roem: maer hier te lande
Gedijt het u tot haet, verlasteringe, en schande.[643]

S i d o n i a :
Mijn lof zal wijder gaen dan 't licht des hemels straelt.
Al 't omgelegen volck, dat aen uw rijcken paelt,[645]
Zal juichen: lange leef de Prins, en zijn Princesse.
Sidonia, leef lang: leef lang, o spruit van Jesse.[647]

S a l o m o n :
Hoe dunckt u zal dit volck ons groeten te gelijck?
Hoe draeght zich deze stadt? Hoe luidt de roep van 't Rijck?[649]

S i d o n i a :
De groet van al het hof zal aen de starren stijgen.
Het minste deel des volcks misnoegende moet zwijgen.[651]

S a l o m o n :
Wy zien dit verder in. Ghy overschoone laet[652]
Dit rusten. Zulck een werck eischt tijdiger beraet.[653]
De spiegelstrijt gaet aen. Ghy moogt het flus gedencken.[654]
Wy volgen menighmael daer ons uw oogen wencken.
Zijt wel gemoedt: wy gaen, o Koningklijcke Bruit.

S i d o n i a :
Hy luisterde, zoo 't scheen, maer quam tot geen besluit.
Nu dient my Ithobal zijn toelegh in te scherpen,[658]
Om onder ons bancket hem over stach te werpen.[659]

REY VAN JERUSALEMMERS.

K e e r :
Zaegh David uit zijn tombe eens op,
En zijnen grijzen zoon[661]

641 *ontzeit:* weigert.
643 *Gedijt:* wordt; *verlastering:* oorzaak van beschimping (*verlasteren:* uitschelden).
645 *paelt:* grenst.
647 *spruit van Jesse:* vgl. vs. 432.
649 *draeght zich:* gedraagt zich, houdt zich; *de roep:* de openbare mening.
651 *misnoegende:* dat zijn misnoegen toont.
652 *Wij zien dit verder in:* wij letten op de verdere gevolgen.
653 *tijdiger beraet:* rijper overleg (Mnd. *tidich:* rijp; *Mnl. Wdb.* VIII, 307).
654 *gaet aen:* gaat beginnen; *Ghy mooght het flus gedencken:* gij kunt er mij straks nog eens aan herinneren.
658 *zijn toelegh in te scherpen:* zijn plan nog eens nadrukkelik voor ogen te houden (*Ned. Wdb.* VI, 1880).
659 *over stach te werpen:* tot andere gedachten te brengen, een andere koers te doen houden (oorspr. van het schip gezegd: schielik wenden en tegen de wind in houden).
661 *En* (zag hij).

Beschamen 's Vaders kroon;[662]
Daer hy, gelijck een hoofsche pop,[663]
In 't buitenlantsche feestgewaet,

662 *Beschamen:* te schande maken.
663 *een hoofsche pop:* een verwijfde hoveling.

Met gout de locken poêrt,[665]
Verydelt, en vervoert,[666]
Zijn rijck en godtsdienst drijven laet;[667]
In 't midden van d'onkuische jeught
Der Koninginnen duickt,[669]
Naer mirre en amber ruickt,
Den Wellust inhaelt, als een deught,
Met mirten 't wufte hooft bekranst,
Den wijn met sappen mengt,[673]
Met wijn den rey besprengt,
Die schimpende om zijn grijsheit danst;[675]
Hy riep van groot verdriet:
Ick ken dien nazaet niet.

T e g e n k e e r :

De vrucht veraert zoo van den boom,[678]
De telgh van haren stam,
Den grooten Abraham.
Zoo dwaelt een klepper zonder toom.
Een wagen zonder karrossier[682]
Aldus aen 't hollen raeckt,
En neerstort, dat het kraeckt.
Zoo zet een hofvonck 't Rijck in vier.[685]
Wat vordert 's vaders oorloghsfaem,[686]
Godtvruchtigheit, en zorgh?
Waer vint zijn hoop een borgh[688]
Voor eenen dwazen erfgenaem?
De Heiden hou zich vry gerust,[690]
En 't zwaert in zijne schee;
Een ongesteurde vre,
Een Vredekonings vrouwelust[693]
Vernielt op eenen dagh
Ons diergekocht gezagh.

K e e r :

Maer toef, nu zultghe onze oorloghsmaght,
Voor 't jonge mirtewoudt,
Gelijck een bergh van gout,

665 Het haar met goudpoeder bestrooit.
666 *Verydelt:* dwaas geworden (oorspr. ledig van hoofd; vgl. *Mnl. Wdb.* VIII, 1872); *vervoert:* verleid.
667 *drijven laet:* laat varen, verwaarloost.
669 *duickt:* zich schuil houdt.
673 *met sappen mengt:* om de smaak te verhogen? Met *sappen* zijn wellicht geurige stoffen bedoeld.
675 *schimpende:* (hem) bespottende.
678 *veraert van:* verliest de aard van.
682 *karrossier:* wagenbestuurder.
685 *hofvonck:* een vonk van het hof afkomstig.
686 *vordert:* baat.
688 Wie staat hem borg, als hij hoopvol naar de toekomst van zijn geslacht ziet.
690 *hou zich vry gerust:* kan zich veilig voelen.
693 *vrouwelust:* behagen in vrouwen.

Zien flickren in haer volle kracht;
De goude schilden in de zon
Zien schitteren, zoo schoon
Als starren aen Gods troon;[702]
Daer Davids Helden Salomon,[703]
Om zijn geluck bemint, benijt,
Vereeren in het velt,
In hun gelidt gestelt,
Met eenen trotsen spiegelstrijt.
Dat eene stofwolck, onder 't slaen,[708]
De heiren overdeckt,
Terwijl men vliege, en treckt
Op 's vyants heirspits af en aen:
Dan roep eens uit de borst:
Zoo vecht de Vredevorst.

T e g e n k e e r :

Helaes, wie is op wapens stout,[714]
Op yzer, en op stael,
Op kinderspel, en prael
Van purper zilver en fijn gout,
Borduurssel, parlen, en gesteent,
't Welck eer den roover sart?[719]
De krijghsdeught leeft in 't hart,
Dat zich van bleecken Wellust speent.[721]
Dees hofpracht, al dit poppenheir,[722]
Dit weerloos schijngewelt
Op 's Vorsten voorbeelt smelt
Allengs, en leit van zelf 't geweir[725]
Ter liefde van zijn Schoonste neêr,
En treet in haren dienst.
Zoo krijght op 't ongezienst[728]
Het lant een' onbesneden Heer.[729]
Och, eertijts vroom geslacht,[730]
Hoe slaept ghy op uw wacht![731]

T o e z a n g :

Alle dingen door en weder
T'onderzoecken, te verstaen[733]

702 *troon:* hemel.
703 *Davids Helden:* de dappere strijders van David.
708 *Dat:* als; *'t slaen:* het gevecht.
714 *stout:* fier.
719 *sart:* prikkelt, verlokt.
721 *speent van:* onttrekt aan.
722 *dit poppenheir:* deze troep van modieuse hovelingen.
725 *'t geweir:* de wapens.
728 *op 't ongezienst:* op het onverwachtst.
729 *onbesneden:* niet-Joodse, heidense.
730 *vroom:* dapper.
731 *op uw wacht:* op uw wachtpost, terwijl gij moest waken(?).
733 *verslaen:* mee te delen, uit te leggen.

Wat men ziet beneên de maen;[734]
Al wat d'aerde, ons moeder, baert:
Van den yzoop tot den ceder,[736]
Alle planten, en den aert
Van een ieder dier te kennen;
't Zy het hier op aerde leef',
Of de dunne lucht doorzweef,
En doorvliegh' met vlugge pennen,
Of de wateren bezwemt:
Alle kennis is verloren;[743]
Kan de Min den Vorst bekooren,[744]
Dat hy van zijn' plicht vervremdt.
Dan regeert geen man den Staet,
Maer een vrouw in mans gewaet.

734 *beneên de maen:* in dit ondermaanse, op aarde. De volgende opsomming van Salomon 's wijsheid is ontleend aan *1 Kon.* 4, 33.

736 *yzoop:* hysop, een nederige klimplant die op muren en daken groeit; *den ceder:* als de edelste vertegenwoordiger van het plantenrijk: ‘hij sprak van den cederboom af, die op den Libanon is, tot op den hysop, die aan den wand uitwast’.

743 *verloren:* vergeefs.

744 Indien de liefde de vorst zozeer kan verleiden, dat....

Het derde bedryf.

BENAJAS. SANHEDRIN.

B e n a j a s :
Myn Schiltknaep, luister flux Heer Sabud stil in 't oor[748]
Dat al de Sanhedrin vast aenstapt, en gehoor[749]
Ten hove zoeckt. Men dient den toegang te bewaren,[750]
Of nu de breede Raet den Koning quaem bezwaren,[751]
Daer hy zich in de zael op 't feestelijck bancket,
By 't vrouwetimmer heeft ter tafel aengezet.[753]
Wy zullen hier een poos de Vaders onderhouden,[754]
Naer hoffelijcken stijl: doch ofze iet verders wouden[755]
Bestaen, en drongen om den Koning mondeling[756]
Te spreecken; 't waer geraên dat hy hun onderging;[757]
Dewijl de roep dit feest ten breetsten uit durf meten.[758]
Hy rijze, is 't mogelijck, van daer men is gezeten,
En trede al heimelijck, zoo spoedigh als hy magh,[760]
Van 's Konings blijden disch, en keere dezen slagh.[761]

S a n h e d r i n :
Geluck, Heer Benajas.

B e n a j a s :
De hemel wil u sparen,[762]
Grootachtbre Vaders: wel, wat brengt ghy ons voor maren,[763]
Van binnen?

S a n h e d r i n :
Zegh ons, is Heer Sabud by der hant?

B e n a j a s :
Hy onderhoudt den Vorst, ten dienst van 't Vaderlant,[765]
Als zijn vertrouweling.

748 *luister:* fluister.
749 *de Sanhedrin:* de Joodse raad; *vast:* reeds.
750 *bewaren:* bewaken.
751 *Of:* of soms, voor het geval dat; *bezwaren:* lastig vallen.
753 *vrouwetimmer* (vgl. vs. 631).
754 *de Vaders:* de leden van de Sanhedrin (vgl. vs. 763); *onderhouden:* met een gesprek bezighouden.
755 *Naer hoffelijcken stijl:* volgens de ceremonieën van het hof; *iet verders:* iets meer.
756 *Bestaen:* ondernemen, wagen.
757 *onderging:* met beleid trachtte te bewegen (om er van af te zien); *Ned. Wdb.* X, 1306.
758 *de roep:* de praatjes die er over rondgaan; *uit durf meten:* durft overdrijven.
760 *magh:* kan.
761 *keere dezen slagh:* wende dit gevaar af.
762 *wil:* moge.
763 *maren:* tijding.
765 *onderhoudt:* is in gesprek met.

S a n h e d r i n :

Hoe zou de Vorst hem missen?
Hy gaet in 't kabinet van 's Rijcks geheimenissen,
En volght zijn' meester, als zijn schaduwe, al den dagh.

B e n a j a s :

Wat zijn geluck by hem tot 's vollecks heil vermagh,[769]
Benaerstight hy ten hove, al waer het met zijn schade.[770]

769 *hem:* Salomon.
770 *Benaerstight:* bevordert met ijver.

S a n h e d r i n :

Zoo d'amptenaren dus der Koningen genade[771]
Gebruickten overal, men zou een beter tijt
Beleven, zonder twist, en onderlingen strijt.
Nu sluipen menighmael de vleiers in de hoven.
Dan magh de lente 't lant een vruchtbaer jaer beloven,
Maer och de vleitong gaet met al den bloessem deur.[776]
Het ooft der Doode zee stelt dus ons hoop te leur.[777]

B e n a j a s :

De vleier streckt een pest by hooghgebore zielen,[778]
En leertse in 't ende zelfs voor haer gebreken knielen;[779]
Gelijck een onbesneên zich voor den afgodt buckt.[780]
Hoe nu? ontstelt u dit? o Vaders, wat verruckt[781]
Uw zinnen, zoo verbaest? ontstelt u deze rede?[782]
Hier valt noch twist, noch strijt. Een ieder leeft in vrede,
In dit gezegent Rijck. Wat 's d'oirzaeck datghe zucht?
Geloof geen lastertong, noch ydel straetgerucht.
Geruchten komen op gelijck de zomerbuien,
En drijven over. Wilt geen spel ten erghsten duien.[787]
Ick gis het volleck smaelt op dit Sidonisch feest,
En feestbancket. Magh nu de Vredevorst zijn' geest
Niet spelen voeren, en na veel beslommeringen[790]
Uitspannen voor een' dagh? of zou het volck hem dwingen?[791]
De lusthof heeft zijn tijt hier buiten; het paleis[792]
Daer binnen oock zijn beurt, doch elleck naer den eisch.

S a n h e d r i n :

Het voeght den Rijcksraet niet den Koning wet te stellen,
Noch onder zijn vermaeck den ouden Heer te quellen,
En 't hooft te breecken: neen, dat past geen' onderdaen.
Wy komen op dien voet niet t'zamen herwaert aen,[797]
Maer moeten naer het volck ons zelfs een luttel voegen,[798]
Hun opspraeck dempen, en de burgery vernoegen.[799]

B e n a j a s :

771 *dus:* zóó.
776 *gaet met al den bloessem deur:* steelt.... weg.
777 *Het ooft der Doode zee:* ooft dat van buiten fraai lijkt, maar van binnen met oneetbare stof gevuld is.
778 *streckt:* is.
779 *zelfs:* zelf.
780 *onbesneên:* heiden (vgl. vs. 729).
781 *verruckt:* verbijstert.
782 *verbaest:* hevig ontdaan; *ontstelt:* brengt van streek.
787 *ten erghsten duien:* een kwaadwillige uitleg geven aan.
790 *spelen voeren:* doen genieten (causatief van *spelen varen:* gaan genieten; vgl. vs. 846).
791 *Uitspannen:* ontspannen.
792 *De lusthof:* als plaats van ontspanning tegenover het *paleis* in de stad, de plaats voor de regeringszorgen.
797 *op dien voet:* op die grondslag, met die bedoeling.
798 *zelfs:* zelf.
799 *opspraeck dempen:* kritiek onderdrukken; *vernoegen:* geruststellen.

De burger klaeght uit weelde, onkundigh van zijn lot.[800]

800 *uit weelde:* omdat hij door een te ruim bestaan verwend geraakt is (vgl. vs. 1181).

S a n h e d r i n :

De burger eert de kroon gewilligh onder Godt,[801]
En wenschte 't aengezicht des Konings meer 't aenschouwen,
Die midden in den drang der buitenlantsche vrouwen[803]
Belemmert zit, en niet gezien wort op den stoel,[804]
En zetel des gerechts. 't Gemeene best wort koel[805]
Behartight, daer de Heer van huis is, en te zoecken.
Zoo morrenze by wijl, ja lasteren en vloecken[807]
De Koninginnen, als of by hun zweet, en bloet[808]
Die Koningklijcke sleep te dertel wiert gevoedt[809]
In overdwaelsche pracht, en walgende overdaden.[810]
Gesteenten, kroonen, prael, juweelen, en gewaden
Waerdeerenze op het naeuste, en hangen 'er voort by[812]
Al wat hun ongedult verziert, en uitsmijt. Wy[813]
Ontveinzen 't, om geen' haet der morrenden te tergen.[814]
Doch 't geen een ieder ziet, hoe kan men dat verbergen,
Of lochenen? Men roept: de Koning wort verruckt
Van 't eerste spoor. Helaes, de lieden zien bedruckt.[816-17][817]

B e n a j a s :

Wat lust kon eenigh Vorst ter weerelt oit gebeuren,[818]
Indien hy zich terstont aen 's volcks gemor zou steuren?

S a n h e d r i n :

Het heught ons hoe de kroon tot aen de sterren rees,
Toen op den elpen troon hy 't billijck vonnis wees,[821]
En scheide door het zwaert den kindertwist, zoo snedigh.[822]
Nu slaept de leeuwestoel, nu staet de zetel ledigh,
Waer op zich elck beriep, indien hy in de poort[824]

801 *onder Godt:* als de macht die onmiddellik onder God staat, die God het naast is.
803 *drang:* drom.
804 *Belemmert:* verhinderd om zich vrij te bewegen; *stoel:* troon.
805 *'t Gemeene best:* het algemene welzijn, het staatsbelang.
807 *lasteren:* spreken er schande van.
808 *by:* door.
809 *sleep:* gevolg; *te dertel wiert gevoedt:* in grote losbandigheid werd onderhouden.
810 *overdwaelsche:* buitensporige, dwaze (een Noord-Hollands woord; zie *Ned. Wdb.* XI, 1669).
812 *Waerdeerenze op het naeuste:* daarvan gaan ze nauwkeurig na, hoeveel geld er wel aan verkwist wordt.
813 *ongedult:* de toestand waarin men iets niet langer dulden kan; *verziert:* verzint; *uitsmijt:* ondoordacht uitspreekt.
814 *Ontveinzen 't:* doen alsof het (nl. die verkwisting) niet waar is; *tergen:* prikkelen.
816-17 *verruckt van 't eerste spoor:* verleid om zijn vroegere strenge opvatting van de regeringstaak te verlaten (*verruckt:* weggesleept).
817 *zien bedruckt:* zien er verslagen uit (*bedruckt* met sterker betekenis dan nu).
818 *gebeuren:* te beurt vallen.
821 *den elpen troon:* de beschrijving van deze elpenbenen troon vindt men in *2 Kron.* 9, 17-19: twee leeuwen stonden bij de leuningen en twaalf leeuwen op de zes trappen aan weerszijden. Vandaar de *leeuwestoel* (823).
822 Zinspeling op het bekende verhaal van Salomon's rechtspraak: *1 Kon.* 3, 16-28; *snedigh:* schrander, gevat.
824 *in de poort:* dat daar recht gesproken werd, blijkt uit *Deuter.* 16, 18; 17, 8 en *Ruth.* 4, 1-vlg.; vandaar: *poortgerecht* in vs. 826.

Zich vont verongelijckt, of langsaem wiert verhoort.

B e n a j a s :
Het past den Sanhedrin op 't poortgerecht te letten.

S a n h e d r i n :
Het past den Sanhedrin, en oock het hooft der wetten,
Den Koning boven al, den mont van 't Rijcksgerecht,[828]
De tong en ziel des Rechts. De Raet is 's Konings knecht.

B e n a j a s :
Een ieder schuift den last van zijne op 's Konings schouder.
Zijn hoogen ouderdom zoeckt rust. De Vorst wort ouder,[831]
En zwack, en onbequaem tot zulck een lastigh pack.[832]

S a n h e d r i n :
Wy wenschen te gelijck zijn Majesteit gemack,
En rust, zoo veel hem Godt van boven heeft beschoren.[834]
Wat raet? Hy is ter kroone en tot dien last geboren.

B e n a j a s :
Ontlast dan naer uw maght het ampt der Majesteit,[836]
Die 't gansche Rijck verplichte, en toom het onbescheit[837]
Des al t'ondanckbren volcks, en zijne lasterstreecken.[838]

S a n h e d r i n :
Zou 't oock geoorloft zijn den Koning eens te spreecken?

B e n a j a s :
Genoegh, indien hy niet verheught waer aen den disch.[840]

S a n h e d r i n :
Wat wil de spiegelstrijt? wat strijt, wat veltslagh is[841]
Voor 't mirtewoudt vertoont, dat wonder geeft te zeggen?[842]

B e n a j a s :
Wie stopt het volck den mont? Men kan geen zaek beleggen[843]
Zoo wijsselijck, het zy oock waer, wanneer, en hoe,
Of ieder een bediltze, en zeit' er 't zijne toe.
De Koning voerde 't oogh der Koninginne spelen.[846]
De hofwacht stont op 't velt, gewapent in twee deelen,
En vierkant, heerelijck en hemelsch uitgerust.[848]
De zon ging op in 't gout, en scheen op pracht belust.

828 *mont:* woordvoerder.
831 *hoogen:* met een Brabantse nominatiefs-*n,* die in Vondel's taal van deze periode zeldzaam wordt.
832 *lastigh pack:* drukkende last.
834 *beschoren:* toebedeeld.
836 *naer uw moght:* zoveel gij vermoogt.
837 *verplichte:* nl. aan zich: belangrijke diensten bewees; *onbescheit:* onverstand, gebrek aan inzicht.
838 *lasterstreecken:* schandelik gedrag.
840 *Genoegh:* zeker.
841 *Wat wil:* wat is de bedoeling van.
842 *dat wonder geeft te zeggen:* waar men het zo druk over heeft.
843 *beleggen:* beschikken, inrichten.
846 *voerde spelen:* deed genieten (vgl. vs. 790).
848 *vierkant:* in een vierkant opgesteld.

Het eene deel, getroost des Konings zy te voeren,[850]
Verhief de Leeuwsbanier, gereet den klaeuw te roeren.

850 *getroost:* op zich nemende; *des Konings zy te voeren:* de partij van de koning te kiezen.

Het ander hielt de zy van zijn Princes, wel prat,[852]
En stack een' stier op, daer een schoone Maeght op zat,[853]
Waer van de Sidoniers nog ydelijck gewagen[854]
Hoe 's weerelts derde deel naer heur zijn' naem zou dragen.[855]
Zoo dra men wapen blies, in 't aenzien van den Heer,[856]
Ging elck zijn' vyant fier met spiets en zwaert te keer;
Hoewel alleen in schijn, en zonder bloet te storten.
Men zagh tot driemael toe de heiren t'zamenhorten,[859]
En driemael deizen, met rondassen op den rugh,[860]
Tot dat de Leeuwsbanier, vol dootschrick, bang, en vlugh,
In handen viel (het scheen bykans een strijt van minne)
En opgedragen wiert zijn liefste Koninginne.[863]
Daer komt Heer Sabud zelf. Ick laet de Vaders hier.

S a n h e d r i n :
Men speelt al schimpende ernst. Godt geve dat de Stier[865]
Van Sidon niet den Leeuw van Juda overheere,[866]
En over zijnen staf en godtsdienst triomfeere.[867]

SABUD. SANHEDRIN.

S a b u d :
Wat brengt de Sanhedrin ons uit de stadt al goets?

S a n h e d r i n :
Mijn Heer, niet al te veel. Men zit hier goedes moedts;[869]
Maer binnen mompelen de lieden, langs de straten,
Dat zy van hunnen Vorst en vader zijn verlaten;
Hy hof en stadt vergeet, op Recht noch rechtbanck let,
Ja tempel en altaer uit zijn gedachten zet,
En Sidon kercken bouwt, en inwijdt voor de muren,
Ten schimp van Godt en 't volck, tot vreught der nageburen.
Zy dragen nauwelix dit wyfeest met gedult.[876]
Sidonia lijdt last. Zy geven haer de schult.[877]
Sidonia misleit den Koning met haer smeecken,[878]

852 *prat:* fier, trots.
853 *stack op:* hief (de banier met het wapen) omhoog (vgl. *Verhief* in 851); de stier (Jupiter) die Europa ontvoerde, gold als veldteken van de Sidoniërs, omdat Europa, de dochter van Agenor, een Phoeniciese was.
854 *ydelijck:* als een onhistories verzinsel.
855 *'s weerelts derde deel:* Europa. In de Oudheid telden Afrika en Australië nog niet mee.
856 *wapen blies:* het signaal gaf voor de aanval; *in 't aenzien:* voor de ogen van.
859 *t'zamenhorten:* botsen.
860 *deizen:* terugwijken; *rondassen:* schilden; *op den rugh:* tegen de vervolgende vijanden.
863 *opgedragen:* overhandigd.
865 Onder de schijn van scherts (spot) vertoont men iets dat wel eens waar, en zeer ernstig zou kunnen zijn.
866 *overheere:* de baas worde.
867 *staf:* scepter, wereldlike heerschappij.
869 *hier:* in Salomon's lusthof, in tegenstelling met *binnen* (870): in Jerusalem.
876 *dragen:* verdragen, dulden; *met gedult:* lijdzaam.
877 *lijdt last:* wordt lastig gevallen.
878 *smeecken:* vleierij.

En sleept in 't hof een' staert van Heidensche erfgebreken,[879]

879 *staert:* lange reeks.

*

Die wortelen allengs zoo diep, dat Davids erf[880]
Niet anders ziet te moet dan woestheit, en bederf.[881]
Mijn Heer, ontschuldigh ons: wy levren u de woorden[882]
Der burgren over zoo wy die in 't uitgaen hoorden.

S a b u d :

Gemeenlijck slaet het volck de Heeren zelfs voorby,[884]
En heeft het in de koorts van zijne razerny
Op iemant naest den Heer te vreesselijck geladen.[886]
Wie kan hun onverstant bestieren, ofte raden?
Moet nu Sidonia dit boeten boven al?[888]
Wort zy nu, als de bruit, uit zulck een duizenttal
Genoemt, om met dien smaet haer majesteit te grieven?
Wie zocht den burger meer te helpen, te believen
Dan zy, zoo menighmael de stadt haer lastigh viel?[892]
Wat namze al zorgh op zich! Hoe onverdrietigh hiel
Zy 't woort des volcks ten hove, oock met gevaer van eere[893-94]
En aengenaemheit zelf te derven by den Heere,[895]
Die zich by wijlen belghde, om d'onbeschaemtheit van[896]
Het smeeckschrift, of de zaeck, of zomtijts om den man.
Ondanckbaer volck, zy heeft u 't onrecht hier gesleten.[898]
Kan haer gedienstigheit zoo ras den geur vergeten?

S a n h e d r i n :

Haer deughden zijn bekent, gelijck des Konings min,
En yver tot zijn Bruit, die voert hier feesten in,
En Sidons razerny, by geen Hebreen te lijden.[902]

S a b u d :

Hier buiten voor de stadt? hoe nu? waerom benijden[903]
De burgers haer 't gebruick des offers, datze toch
Aen haere moeders borst eerst indronck met dat zogh?
De Koning hanthaeft streng uw' godtsdienst, en behoeders.[906]
De Vorst van Tyrus en uw Koning zijn gebroeders,

* TEKSTKRITIEK: In vs. 898 hebben alle drukken: *t'onrecht*.
880 *Davids erf:* Jeruzalem.
881 *te moet:* tegemoet; *bederf:* ondergang.
882 *ontschuldigh:* verontschuldig.
884 *slaet voorby:* gaat voorbij, laat met rust. De nadruk valt op *de Heeren zélfs* (zelf) en *iemant náest den Heer* (886), in dit geval Sidonia.
886 *te:* zeer; *geladen op:* gemunt op.
888 *boven al:* boven alle anderen.
892 *haer lastigh viel:* bij haar aandrong, dringend haar hulp inriep.
893-94 *onverdrietigh:* onverdroten (*Ned. Wdb.* X, 2096); *hiel zy 't woort:* was zij de voorspraak.
895 *aengenaemheit:* gunst.
896 *zich belghde:* toornig werd.
898 *gesleten:* van *slijten:* vlak maken, vereffenen (*Ndl. Wdb.* XIV, 759), dus: voor u het onrecht hersteld. De verklaring van de lezing *t'onrecht* door Van Lennep is onaannemelik.
902 *by:* door.
903 *benijden:* niet gunnen.
906 *behoeders:* nl. van de godsdienst.

En bontgenoten, ja door 't bruiloftsbed verknocht.[908]

908 *door 't bruiloftsbed verknocht:* door een huwelik verbonden: Hiram was Salomon's schoonvader.

S a n h e d r i n :
Tot aen het outer toe. Geen spruit van Jesse mogh[909]
Zich verder met den Nijl of eenigh Rijck verbinden.
In 's weerelts zaecken zijnze alleen gelijckgezinden.[911]
Niet wijders hielden wy den nagebuur te vrient.[912]

S a b u d :
Heeft Hiram dan by zoon en vader niet verdient?[913]
Zou Tyrus nu dus veel genade niet gebeuren,[914]
Of ghyliên most het feest, de vreught der Dochter, steuren,
En haren vrydom? merck wat onbescheit is dit.[916]

S a n h e d r i n :
Men gunt dat Hiram gansch Fenicie bezit,
En Assers erreflot van 't Rijck te leen magh houden.[918]
Zoo groot een godtsschult wort den Heiden quijtgeschouden.[919]

S a b u d :
Des danckenze niet ons, maer hun doorluchtigh zwaert.[920]
't En deed hun dapperheit, men hadze niet gespaert.[921]

S a n h e d r i n :
Mijn Heer, vergeef het ons indienwe 't hof bezwaren,[922]
Uit zorge om Moses Wet en godtsdienst te bewaren.[923]

S a b u d :
Wie heeft den godtsdienst meer gehanthaeft dan uw Vorst?

S a n h e d r i n :
Voorhene: maer, indien men 't veiligh uiten dorst.[925]

S a b u d :
Ghy mooght vrypostigh ons uw zorgen wel vertrouwen.[926]

909 *Tot aen het outer toe:* die verbintenis gold slechts tot aan het altaar, d.w.z. betrof niet het geloof.
911 *alleen:* te verbinden met *In 's weerelts zaecken*.
912 *Niet wijders:* niet verder, d.i. niet op geestelik gebied.
913 *niet* (niets) *verdient:* geen enkele verdienste. Koning Hiram van Tyrus (969-936 v. Chr.) had aan de koningen David en Salomon materiaal geleverd voor de tempelbouw.
914 *dus veel:* zoveel; *gebeuren:* ten deel vallen.
916 *vrydom:* vrijheid. Bedenk eens, hoe onredelik dat zou zijn.
918 *Assers erreflot* (erfdeel): Ascher, de stamvader van een der Israëlietiese stammen, kreeg bij de verdeling van Kanaän een smalle landstreek, die ten Noorden van de Karmel tot aan Sidon doorliep.
919 *godtsschult:* schuld jegens God (*Ned. Wdb.* V, 237) omdat hij als heiden erfelik Joods gebied gekregen had; *wort den Heiden quijtgeschouden* (kwijt gescholden): werd de Heiden niet kwalik genomen, werd hem vergeven.
920 *Des:* daarvoor; *hun doorluchtigh zwaert:* hun voortreffelike dapperheid.
921 Als hun dapperheid hen niet geholpen had; zonder hun dapperheid.
922 *bezwaren:* lastig vallen.
923 *bewaren:* behoeden.
925 Na *dorst* breekt de spreker plotseling af.
926 *vrypostigh:* vrijmoedig, gerust.

S a n h e d r i n :
Godt waerschuwde ons doorgaens voor buitenlantsche vrouwen:[927]

S a b u d :
Is nu de Sanhedrin voor 't vrouwetimmer bang?[928]

927 *doorgaens:* altijd (evenzo in vs. 931).
928 *'t vrouwetimmer:* vgl. vs. 631.

S a n h e d r i n :
Zy moorden dit geslacht met haren toverzang.[929]

S a b u d :
Ghy acht dan 's Konings brein te zwack voor vrouwelisten?

S a n h e d r i n :
Haer loosheit broet doorgaens, uit Wijzen, afgodisten.[931]

S a b u d :
Een wijs verstant omhelst geen godtheit tegens reên.[932]

S a n h e d r i n :
't En zy de wijsheit dwael', verblint door ydelheên.[933]
Het vrouwenoogh kan licht een mannenhart bekooren.

S a b u d :
Benijtghe uw' Vorst zijn' lust?

S a n h e d r i n :
Een wettige ingeboren[935]
Verzade 's Konings min. Dit Rijck was noit misdeelt
Van schoonheên, schooner dan zich eenigh hof verbeelt.

S a b u d :
Men moet een' vreedzaem Heer zijn lusten niet besnoeien,
Maar liever queecken. Op zoo eng een leest te schoeien,
Zijn' zin te zetten slechts op eene lantzatin,[940]
Verveelt de Majesteit, en onbepaelde min
Van hooghgeboornen: neen, een edel hart wil weiden,[941-42]
En lezen keur van kruit. Men magh geen' Koning leiden
Met burgerlijcken toom. Hy zoeckt uitheemsche stof.[943-44]

S a n h e d r i n :
Van zulck een ydelheit gewaeght het Tyrisch hof.
Maer Salomon bestelde en leerde ons andre spreucken,[946]
En zuivre bladen. Zou hy zelf zijn lessen kreucken?[947]

S a b u d :

929 *toverzang:* Sirenengezang, verleidelike manieren.
931 *afgodisten:* afgodendienaars.
932 *tegens reên:* zonder redelike grond.
933 *ydelheên:* ijdele genoegens.
935 *Een wettige ingeboren:* een landgenote, wier afkomst bewezen is.
940 *landzatin* (door Vondel gevormd; vergelijk *nazatin* in *Maria Stuart*)*:* synoniem van *wettige ingeboren* (935).
941-42 *Verveelt onbepaelde min van hooghgeboornen:* verveelt de vorsten, die niet beperkt wensen te worden in hun liefde; *weiden:* overal heengaan.
943-44 *leiden met burgerlijcken toom:* dezelfde maatstaf aanleggen als aan de gewone burger, hem even streng binden; *uitheemsche stof:* vrouwen buiten zijn land.
946 *bestelde:* verschafte, bood.
947 *zuivre bladen:* reine, kuise bladzijden (met wijsheid); *kreucken:* schenden.

Hy mengt oock deught met vreught, vryaedje, en minnekout,[948]
En looft de Bruit, die hem aenminnigh onderhoudt[949]

948 De volgende verzen hebben betrekking op het *Hooglied,* dat aan Salomon toegeschreven werd (vgl. vs. 1111).
949 *onderhoudt:* bezighoudt, boeit.

Met wederliefde en gunst, en hoffelijcke zeden.[950]
Hy maelt haer wezen af, en haer bekoorlijckheden.
Hoe zwiert de hairlock dan met zulck een' aert, en val![952]
Hoe lonckt haer oogh, die 't hart uit 's Konings boezem stal!
Wat wit gewasse kudde is witter dan haer tanden![954]
De lippen gloeien meer dan karmozijne banden.[955]
Het wangeblos verdooft den blozenden granaet.[956]
Hoe luickt haer aanschijn op, gelijck een dageraet![957]
Dan smaeckt geen muskadel zoo lecker als haer borsten![958]
Wat dochter treet zoo braef, als deze spruit des Vorsten![959]
Hoe reizigh schietze om hoogh, gelijck een pallemboom![960]
Dan viert de minnegloet zijn poëzy den toom,[961]
Om 't lichaem naer zijn' lust met zulck een' geur te kleeden,
En wederom t'ontkleên haer schoone albaste leden;
Dien wijnkroes boordevol, en ront gedraeit, en net;[964]
Die goude tarweschoof, met lelien bezet;[965]
Den dicht gesloten hof, en wat voor lieve namen[966]
En tittels zijn vermaeck en liefde meer betamen.[967]

S a n h e d r i n :

Die hooge toon begrijpt Godts echtgeheimenis.[968]
Des Konings huwelijck met Faroos dochter is
Het voorbeelt van Godts trouw met d'uitverkore zielen.[970]

S a b u d :

Verschoonze dan al die des Konings oogh bevielen:
Want Faroos spruit is zelf uit afgodisten stam.[972]

S a n h e d r i n :

Zy dient geen' afgodt, maer den Godt van Abraham.
Zy zwoer haer Goden af, en Memfis offervieren,
En 's vaders Priesterdom met al zijn outerdieren.

S a b u d :

950 *gunst:* genegenheid.
952 *aert, en val:* sierlike kronkeling.
954 ‘Uwe tanden zijn als eene kudde schapen’ (*Hooglied* 6, 6).
955 ‘Uwe lippen zijn als een scharlaken snoer’ (*Hooglied* 4, 3).
956 *wangeblos:* het rood (*blos*) van uw wangen; *verdooft:* overstraalt.
957 *luickt op:* ontluikt.
958 ‘Uwe borsten zijn als trossen aan den wijnstok’ (*Hooglied* 7, 8).
959 *braef:* flink, krachtig.
960 *reizigh:* slank. ‘Uwe lengte is te vergelijken bij eenen palmboom’ (*Hooglied* 7, 7).
961 *zijn poëzy* (datief).
964 ‘Uwe navel is een ronde beker’ (*Hooglied* 7, 2).
965 ‘Uw buik is een hoop tarwe, rondom bezet met leliën (*Hooglied* 7, 2).
966 ‘Gij zijt een besloten hof’ (*Hooglied* 4, 12).
967 *tittels:* benamingen.
968 *Die hooge toon:* die hoogdravende stijl, die stoute vergelijkingen; *begrijpt:* omvat, zijn een inkleding van; *Godts echtgeheimenis:* dit wordt in de volgende verzen verklaard. Het *Hooglied* werd, sinds oude tijden, allegories uitgelegd, als de verheerliking van de verhouding tussen God en de minnende ziel.
970 *Het voorbeelt:* het prototype.
972 *uit afgodisten stam:* van heidense afkomst.

En Hirams bloet beschimpt 't Egyptisch Godendom,[976]
Dat onder vacht en schacht en schubben dus rontom

976 *bloet:* dochter.

Den Nijl wort aengebeên, daer 't volck zich laet misleiden.[978]
Men moet de dwaling oock in 't Heidensch onderscheiden.[979]

S a n h e d r i n :

Wat aengegrensde, min of meer, in 't Heidensch dwael';[980]
Wy wegen 't Heidendom in eene zelve schael.
En schoon Sidonia ons Wet hielt onbesproken;[982]
Dees muur bepaelt den dienst: geen godtsaltaer magh smoocken[983]
Dan binnen deze poort. Dees stadt is 't offerperck.

S a b u d :

Verdadigh vry ons recht, maer treck niet al te sterck
Aen zulck een snoer. Men moet het oogh by wijlen luicken,[986]
En door de vingers zien. Men moet zijn recht gebruicken
Wanneer het voordeel geeft. Zoo ghy het aen kunt zien,[988]
Dit offeren zal haest van zelf zich zelf verbiên.[989]

S a n h e d r i n :

Verbiên? Het zal allengs gelijck de kancker kruipen,
En schieten zijn vergift; gelijck een adder sluipen
In 't lichaem van den Staet, en steken met den start[992]
De heerschappy, de Wet en Godtsdienst naer het hart.
Dan zal men d'artseny, helaes! te spa bereiden.

S a b u d :

Dees burgery kan Godt en Baäl onderscheiden.[995]

S a n h e d r i n :

Dies wenschtze Godt niet half te dienen, maer geheel.[996]

S a b u d :

Zy diene hem geheel, en staecke dit krackeel.

S a n h e d r i n :

Het is een godtskrackeel: men magh Godts recht niet kreucken.[998]

S a b u d :

De tempel rieckt alleen van Levijs wieroockreucken.[999]

S a n h e d r i n :

978 In de gedaante van vee, vogels of vissen.
979 Ook in het heidens geloof moet men niet alle dwaalleren over één kam scheren.
980 *aangegrensde:* naburig volk.
982 *ons Wet:* ons geloof; *hielt onbesproken:* niet belasterde.
983 *bepaelt den dienst:* is de uiterste grens voor elke godsverering.
986 *luicken:* sluiten (vgl. oogluikend).
988 *Zoo ghy het aen kunt zien:* als gij geduld hebt.
989 *haest:* weldra; *zich zelf verbiên:* van zelf eindigen.
992 *met den start:* volgens het volksgeloof zat het venijn in de staart van de adder.
995 *Baäl:* de zonnegod van Tyrus, de gemaal van Astarte.
996 *Dies:* daarom.
998 *een godtskrackeel:* een twist over de ware God; *kreucken:* schenden.
999 *Levijs:* de priesters en lagere tempeldienaars (Levieten) waren uit de stam van Levi.

Daer staet de voorhof, oock voor vreemden ruim genoegh.[1000]

1000 Daar is ook nog een voorhof, waarin vreemden toegelaten worden.

S a b u d :
Al 't vrouwetimmer bidt daer Godt aen, spade en vroegh.[1001]

S a n h e d r i n :
Met uiterlijcken schijn, maer Heidensche gedachten.

S a b u d :
Godt zagh wat gaven hem de Koninginnen braghten.

S a n h e d r i n :
Godt zagh de gaven aen, doch 't hart van binnen meest.

S a b u d :
Zy vieren met den Vorst den rustdagh, en ons feest.[1005]

S a n h e d r i n :
En nu vermetelijck 't afgodisch feest hier buiten.[1006]

S a b u d :
Indien men verder ga, de Koning zal het stuiten.

S a n h e d r i n :
Wanneer het is te spa: wanneer de Sidonier,
Zoo blint als Ammon, oock zijn gruwzaem offervier[1009]
Met kinderbloet vermenge, en met onnozele asschen[1010]
En bloet zich schuldigh smette, in ste van zich te wasschen.[1011]
Dees gruwelkerck begrijpt al 't Godendom beknopt[1012]
Met een' gemeinen naem, en zal dus overkropt[1013]
Van vreemde tittelen een' vloet van afgoôn braecken;[1014]
Een ieder Godt zijn haegh en berghaltaer zien blaecken,[1015]
Tot dat het endelijck den waren Godt verdriet'.

S a b u d :
Nu Vaders, naerdemael ghy dus veel quaets voorziet,[1017]
En spelt, zoo neem ick aen den Koning te vermanen,[1018]
Te letten op zijn ampt, en geenen wegh te banen[1019]
Tot dezen langen sleep van twist en zwarigheên.

1001 *'t vrouwetimmer:* vgl. 631.
1005 *den rustdagh:* de Joodse Sabbath.
1006 *vermetelijck:* vermetel.
1009 *Ammon:* de Ammoniet.
1010 Aan Baäl en Astarte zouden de eerstgeborenen geofferd zijn; *onnozele asschen:* de as van onschuldige kinderen.
1011 *zich schuldigh smette:* zich door die schanddaad schuldig maakte, in plaats van zich te reinigen (*wasschen*) van schuld.
1012 *gruwelkerck:* schandelike godsdienst; *begrijpt:* omvat, vat samen.
1013 *Met een' gemeinen naem:* met één gemeenschappelike naam, d.w.z. de Baälsdienst schijnt monotheïsties, maar is inderdaad polytheïsme.
1014 *tittelen:* namen, nl. van andere godheden.
1015 *haegh:* te verbinden met *altaer:* altaar in de bossen, in de open lucht.
1017 *dus veel:* zoveel.
1018 *spelt:* voorspelt; *neem ick aen:* neem ik op mij.
1019 *ampt:* taak, plicht.

Ontschuldight midlerwijl, ten beste van 't gemeen,[1021]
Den Koning by het volck, en helpt al d'opspraeck weeren.[1022]

S a n h e d r i n :
Wy gaen. Heer Sabud, help dit werck ten beste keeren.

1021 *Ontschuldight:* pleit vrij van schuld; *ten beste van 't gemeen:* in 't algemeen belang.
1022 *opspraeck:* kritiek, laster.

REY VAN JERUSALEMMERS.

K e e r :
Ga heen, bekrijgh (sprack Balaäm[1024]
Tot Balack) 's vyants tenten[1025]
Met zwaert, noch dreigementen;
Maer zetze in brant door minnevlam,
En vier van Joffrenoogen.[1028]
De schoone jeught van Madian
En Moab trede in een gespan.[1030]
De braefste dochters togen[1031]
Te velde op dien Waerzeggers raet,
Om harten te veroveren,
En herssens te betoveren,
Met mijnen, loncken, en gelaet.[1035]
De bloem der Jongelingen
Bejegentze aen de legerpoort,[1037]
En kan, door 't lief gezicht bekoort,
Zijn hartstoght niet bedwingen.
Een ieder liefkoost zijn Heidin,
Die midden onder 't vleien[1041]
Zich veinst te willen scheien.[1042]
't Hebreeusche bloet, te zoet op min,[1043]
Belooftze trouw met smeecken.[1044]
O list! o vrouwetreken![1045]

T e g e n k e e r :
Indien het hart niet anders peinst
Dan mont en lippen uiten;
Men kent geen' knecht van buiten:[1048]
Bemint en spreeckt ghy ongeveinst;
Zoo sterck uw woort met daden,[1050]
En nuttigh tot een klaer bewijs

1024 Het verhaal dat de Israëlieten zich door de dochteren der Moabieten lieten overhalen om aan de heidense goden te offeren, vindt men in *Numeri* 25, 1-vlg. Over de listige raad van Balaäm of Bileam wordt daar niet gesproken. Vondel las dit bij Flavius Josephus, *Oudh.* IV, 6; *bekrijgh:* bestrijd.
1025 *Balack,* de zoon van Zippor, was koning der Moabieten (*Numeri* 22, 4).
1028 *vier:* de vurige blikken.
1030 *gespan:* zowel de betekenis samenspanning als gezelschap. (*Ned. Wdb.* IV, 1774) zou hier passen: sluiten zich aaneen om de vijand lagen te leggen.
1031 *braefste:* flinkste, uitgezochte.
1035 *mijnen:* gelaatsuitdrukking, gebaren (Fr. mine; *Ned. Wdb.* IX, 766; waarschijnlik nog wel met *ie*-klank); *gelaet:* houding.
1037 *Bejegentze:* treedt ze tegemoet.
1041 *vleien:* smeekbeden.
1042 *Zich veinst:* de schijn aanneemt.
1043 *zoet op:* zeer verzot op.
1044 *smeecken:* vleiende woorden.
1045 *vrouwetreken:* vrouwenstreken, listen.
1048 *knecht:* jongeling.
1050 *sterck:* bevestig.

Een' zelven disch, en offerspijs.[1052]
De minnaers staen beladen[1053]

1052 *Een' zelven:* eenzelfde.
1053 *beladen:* verlegen.

Om zulck een antwoort, al te straf.[1054]
Wie brantmerckt zijn geweten,
Aen Baäls disch gezeten,
En zweert zijn' Godt voor Baäl af?
Hoe worstelen de zinnen!
Hier valt in 't hart een felle slagh,
Om 's hemels vloeck, en 's Joffers lach.[1058-60]
Wat zijde zal dit winnen?[1061]
D'onzichtbre Godtheit zit te hoogh:[1062]
De jeught is brusk en teder:[1063]
Zy wanckelt hene en weder.
De zichtbre schoonheit speelt in 't oogh,[1065]
En leertze op Fegor knielen.[1066]
O plaegh van mannezielen!

T o e z a n g :

De jeught verging in dat gevaer:[1068]
Maer zou de Min, die 't grijze hair
Van Salomon kon zengen,
Hem, op 't Sidonisch feestbancket,
Vervoeren van der Vadren Wet,[1072]
En oock ten afval brengen?
Dat hoede Godt, die Abraham
Uit Ur beriep, en Jesses stam[1074-75]
Verhief, ten roem der vromen;
Of 't is hier omgekomen.[1077]

1054 *straf:* streng, veeleisend.
1058-60 Welk een tweestrijd ontstaat er in hun gemoed. Een heftige strijd (*felle slagh*) wordt gevoerd; *'s hemels vloeck* dreigt, en *'s Joffers lach* lokt.
1061 *zijde:* partij.
1062 *zit te hoogh:* is te ver weg, en wordt daardoor minder gevreesd.
1063 *brusk:* onbesuisd; *teder:* gevoelig.
1065 *speelt in 't oogh:* staat hun verlokkend voor de ogen.
1066 *op Fegor:* vorm uit de Septuagint voor Peor; de Baäl van de bergtop; *Numeri* 25, 3.
1068 *verging:* ging te gronde.
1072 *Vervoeren:* wegvoeren, verleiden.
1074-75 Abraham toog uit Ur naar Kanaän (*Genesis* 11, 31 en 12, 1); *Uit Jesses stam* (vgl. 432).
1077 *'t is hier omgekomen:* alles is verloren (vgl. 1229).

Het vierde bedryf.

SADOCK. WETGELEERDE. REY.

S a d o c k :

Wy raeckten nauwelijcks met moeite door 't klincket[1078]
De Bronpoorte uit, zoo was de breede straet bezet
Van oudt en jongk, en mans en vrouwen, die vast schreiden,[1080]
Met bittre tranen en weeklaghten ons geleiden,
Zoo verre een ieder kon, en drongen de staffiers.[1082]
Wat was 'er al gekerms, gejammers, en getiers!
Hoe scheen de straet zoo licht van vierpan, en lantaren,[1084]
En fackel! Kan de Wacht haer wacht en poort bewaren,[1085]
Het valt haer dezen nacht verzeker bang genoegh.[1086]

W e t g e l e e r d e :

Toen dees gemeente zagh wat zorgh d'Aertspriester droegh,[1087]
Om noch het Rijcksschandael, waer 't mooghlijk, voor te komen,[1088]
Bedaerdeze in het einde, en liet zich wat betoomen.
O Vader (schreiden zy u na, van poort en wal)
Ga hene, ga, en schut dien jammerlijcken val.[1091]

R e y :

Ghy komt hier juist van pas, om 's Konings val te schutten.
O hooft der Priestren, help den struickelenden stutten.
Stap aen, stap aen, naerdien 't gevaer geen uitstel lijdt.
Ick zagh het gansche spel, o Vader, het is tijt.

S a d o c k :

Wat zaeghtghe? staenwe een poos, en laet ons wat bedaeren.
Men magh geen Koningen op straetgerucht bezwaeren,[1097]
En tijding, over graft en muren heen gehoort,
Van krijghsvolck, op de wacht gestelt by deze poort.

R e y :

Belust te weten hoe dit feestmael af zou loopen,
Ben ick met dees lievrey te middagh ingeslopen,[1101]
Daer Koning Salomon, zoo heerelijck en prat,[1102]
In 't midden van 't bancket der Koninginnen zat,

1078 *klincket:* kleine deur in de stadspoort.
1080 *vast:* voortdurend.
1082 *staffiers:* stafdragers, dienaren (Frans: estafier).
1084 *vierpan:* pan met vlammend vuur, voor de straatverlichting.
1085 *bewaren:* beschermen.
1086 *verzeker:* verzwakt uit: voorzeker; *bang:* moeielik, zwaar.
1087 *gemeente:* volk.
1088 *voor te komen:* te voorkomen.
1091 *schut:* houd tegen, belet.
1097 *op straetgerucht bezwaeren:* beschuldigen op grond van praatjes van de menigte.
1101 *lievrey:* kleding van de koninklike dienaren, om niet herkend te worden als burger.
1102 *prat:* fier, trots.

Gelijck de Nijt hem lang zijn heil en kroon benijde.[1104]
Mevrouw Sidonia zat aen zijn rechte zijde,[1105]
En onderhielt den Vorst gestadigh met een' lonck,[1106]
En vriendelijck gespreck. Het wezen scheen noch jongk,[1107]
Zoo was hy in zijn schick. Indien de grijze hairen
Niet tuighden, het gelaet zou ouderdom en jaren[1109]
Verlochenen. De min zagh hem ten oogen uit,
Gelijck des Bruigoms pen in 't Hooge Liedt de Bruit[1111]
Bemint, en vleit, en vrijt, en d'allerschoonste zegent;[1112]
Terwijlze wederom haer liefste heusch bejegent.[1113]
In 't kort, de Vorst was zoo verheught en bly van geest,
Dat dit geen maeltijt scheen, maer eer een bruiloftsfeest.

S a d o c k :
Laet hooren waer de vreught ten leste op uit wil komen.[1116]

R e y :
De dertle tafel was noch naulijcks opgenomen,[1117]
Of Salomon, bekranst met haren roozekrans,
Ging zitten op een' troon, belust den starredans[1119]
Te zien, waer van zy zich beroemt had onder 't eten.[1120]
Na datze eerbiedighlijck, daer hy was neêrgezeten,
Zich driemael nederboogh, en lachende oorlof nam,[1122]
Begonze, en maelde allengs met trippelen een vlam,[1123]
Gelijck een avondstar, dat d'aengename zwieren[1124]
Hem raeckten aen het hart. Hy kan zich niet bestieren,[1125]
En springt van zijnen stoel, omhelstze, en roept: mijn Bruit,
Wel aen nu kies de bloem van al uw wenschen uit,[1127]
En eisch wat ghy begeert: het is u ongeweigert.[1128]
Men dencke of haer het hart in 't lijf van blyschap steigert,[1129]

1104 In een omgeving van vorstelike praal, die hem sinds lang door velen benijd werd. De *Nijt* is hier verpersoonlikt.
1105 *rechte:* rechter.
1106 *onderhielt:* hield bezig, boeide.
1107 *Het wezen:* zijn gelaat.
1109 *het gelaet:* de gehele houding, het optreden.
1111 Vergelijk vs. 948-vlg.
1112 *vleit:* liefhebbend toespreekt.
1113 *heusch:* vriendelik.
1116 *wil:* zal.
1117 *De dertle tafel:* de tafel van de uitbundig feestvierenden; *opgenomen:* de gehele tafel werd weggenomen.
1119 *belust:* verlangend om; *starredans:* een dans waarbij de bewegingen van de sterren nagebootst werden (vgl. de bekende dansrei in de *Adam in Ball.*).
1120 *waer van:* waarop.
1122 *oorlof:* afscheid.
1123 *maelde:* bootste na; *vlam:* schittering (door snelle bewegingen van een schitterende kleding?).
1124 *dat:* zodat.
1125 *bestieren:* beheersen.
1127 *de bloem:* de keur, de liefste.
1128 *het is u ongeweigert:* het wordt u bij voorbaat toegestaan (vgl. Bredero: *Sp. Brab.* vs. 660).
1129 *steigert:* oprijst.

En opspringt: want zy had op deze luim geloert,[1130]
En hem van langer hant in haren strick vervoert.[1131]
Zy antwoort: Bie met ons het wieroock aen Astarte.
Hy stemt het reuckloos toe. Waer bergh ick my van smerte![1133]

1130 *luim:* gunstige, opgewekte stemming (*Ned. Wdb.* VIII, 3243).
1131 *van langer hant:* geleidelik (vgl. langzamerhand); *vervoert:* verleid, gelokt.
1133 *reuckloos:* roekeloos.

De Koning stapt vooruit: zy volght op zijnen tret.
Aartspriester, keer den Vorst, en hanthaef Moses Wet.[1135]

S a d o c k :
Hoe kan dit Heidensch wijf den Koning ringelooren![1136]
Zoo zalze dien Monarch, ter heerschappy geboren,
Beheerschen, als een kint, en zetten zich parmant[1138]
En prachtigh op den troon, aen zijne rechte hant.[1139]
Zy zal de kroon des Rijcks, ten trots van alle wetten,
Hem nemen van den hoofde, en op haer hulsel zetten,[1141]
Dan klincken voor zijn koon, hem heeten, en gebiên,[1142]
Ja Aron haer in 't endt naer d'oogen moeten zien.[1143]

WETGELEERDE. SADOCK. SALOMON.

W e t g e l e e r d e :
Ick zie den Koning zelf: hy heeft uw komst vernomen.
My dunckt hy deist, en schijnt uw aengezicht te schromen;[1145]
Een teken dat het hart inwendigh wort gepraemt[1146]
Van achterdocht: 't gaet wel. De Wellust trock de Schaemt
Niet ganschlijck uit. Hier is noch leven, en gevoelen.[1147-48]
Ick schep noch hoop: hy magh bedaren, en bekoelen.[1149]

S a d o c k :
Godts zegen vloeie op u uit 's hemels hoogen troon.
Godt zeegne Salomon. Godt zeegne Davids zoon.

S a l o m o n :
En Sadock in zijn ampt, van boven hem bevolen.[1152]

W e t g e l e e r d e :
Godt hoede zijn' Gezalfde, en laet' hem nimmer dolen
Van 't heldre spoor der Wet, uw vaders licht, en schat.[1154]

S a d o c k :
Dat wenscht u 't Priesterdom: dat wenscht de gansche stadt.

S a l o m o n :

1135 *keer:* weerhoud.
1136 *ringelooren:* naar haar hand zetten (oorspr. gezegd van een dier: aan een ring door het oor leiden).
1138 *parmant:* trots, aanmatigend (*Ned. Wdb.* XII, 511).
1139 *prachtigh:* weelderig; *rechte:* rechter.
1141 *hulsel:* eig. kapsel, haren.
1142 *klincken voor zijn koon:* slaan op zijn wang; *heeten:* synoniem van *gebiên*.
1143 *Aron:* de priesterstand.
1145 *deist:* gaat achteruit.
1146 *gepraemt:* geperst, gekweld.
1147-48 *achterdocht:* berouw; *trock uit:* ontdeed zich van.
1149 *magh:* kan.
1152 *bevolen:* toevertrouwd.
1154 *heldre:* duidelik zichtbare.

Zy konnen hunnen Vorst niet aengenamers wenschen.[1156]
Wat jaegt u hier zo spa?

S a d o c k :
't Geroep, 't gewoel der menschen,
't Geschrey van duizenden, die uit Jerusalem
U smeecken te gelijck met hun bedruckte stem.[1159]

1156 *niet:* niets.
1159 *bedruckte:* bedroefde.

S a l o m o n :

Bedruckt? Wat druck, wat smert gevoelen d'onderzaten,
Nu Salomon regeert, op wienze zich verlaten
In veiligheit en vre? Zy zitten zonder schroom,
En zorgh, in schaduw van olijf- en vijgeboom,
Van Dan tot Berzeba. De vijghboom, die de dalen[1162-641164]
In 't wilt belommert, kan het by geen' ceder halen,[1165]
In menighte en getal. De straetsteen valt te licht,
By 't zilver en root gout. De Stadt was noit zoo dicht[1166-67]
Bewoont, en volleckrijck by ons Heer vaders leven.[1167-68]
Wie zaght oit Koningkrijck meer melck en honigh geven,
En zoo veel nieuwe steên in 't Joodsche lant gebouwt?
Ghy ziet nu Jesses kroon aen Faroos kroon getrouwt,[1171]
En hoort, van Memfis, maght van paerden herwaert draven.[1172]
Wat zeesteên voeren niet den arbeit van heur slaven
Naer onze kusten toe? Het Oosten brengt yvoir,
En perlen, en gesteent. d'Araber, en de Moor[1174-75]
Vereeren wieroock, mirre, en al den geur van 't Zuien.[1176]
Men hoort geen krijghsbazuin, noch strijt, noch oorlooghsbuien.
Mijn staf bereickt den Nijl, en oevers van d'Eufraet.[1178]
Al 't omgelegen volck zoeckt heul aen dezen Staet.[1179]
Wat port dan dees gemeente om over ons te klagen?[1180]
Of klagenze van weelde, en valt die zwaer te dragen?[1181]

S a d o c k :

't Gelieve uw Majesteit de reden te verstaen.

S a l o m o n :

Zeer gaerne, Vader, spreeck vry uit: wy hooren 't aen.

S a d o c k :

De goutvloot, lang om gout naer Ofir heengevaren,
En entlijck, na verloop van drie geheele jaren,
Met smerte en angst verwacht, genaeckte vast het strant[1184-861186]

1162-64 Vgl. *1 Kon.* 4, 25.
1164 *Van Dan tot Berzeba:* plaatsen in het uiterste Noorden en Zuiden van het Joodse land.
1165 *In 't wilt* (groeiend).
1166-67 Zilver en goud overtreffen in gewicht de straatstenen. Zie *2 Kron.* 9, 27 (vgl. 9, 24), *2 Kron.* 1, 15 en Flavius Josephus VIII, 4: ‘Hij vergaderde te Jerusalem zulk een groote meenigte zilvers, dat het zo gemeen wierdt als de stenen’.
1167-68 'Israël nu was talrijk, als het zand aan den oever der zee in menigte' (*1 Kon.* 4, 20).
1171 *Jesses kroon:* vgl. vs. 432.
1172 *maght van paerden:* grote hoeveelheid paarden. De aanvoer van paarden voor Salomon geschiedde uit Egypte (*1 Kon.* 10, 28; *2 Kron.* 9, 28).
1174-75 Zie *1 Kon.* 10, 11.
1176 Zie *1 Kon.* 10, 25.
1178 *staf:* scepter, heerschappij; vergelijk *1 Kon.* 4, 21.
1179 *heul:* redding, steun.
1180 *port:* spoort aan.
1181 *van weelde:* uit weelderigheid, omdat het hun te goed gaat (vgl. vs. 800).
1184-86 Vgl. *2 Kron.* 9, 21.
1186 *vast:* reeds.

Der roode zee. Men riep: de vloot is onder lant.[1187]
Asiöngaber stack het hooft op aller wegen.[1188]

1187 *onder lant:* nabij de kust, in zicht.
1188 *Asiöngaber:* Ezeon-Geber of Esjon-geber, plaatsnaam, zie *Numeri* 33, 35.

Uw jaghten voeren haer met zijde zeilen tegen.
Het grimmelde van volck, als byen, overal,[1190]
Op muur, en torentrans, en waterkant, en wal.
De hemel scheen hier toe zijn' zegen te verleenen.
De zon had noit zoo schoon in 't hemelsch blaeuw geschenen;
Toen d'Amirael der vlote, of 't schip, dat Salomon[1194]
Naer zijnen Koning heet, voor 't zincken van de zon,
Zijn kiel stiet, als het naer de haven toe quam streven.
Het is op 't ongezienst met volck en schat gebleven.[1197]
De zeestadt was vol schricks. Dus luidt d'onzekre maer.[1198]
Zoo 't niet geberght is, loopt het merckelijck gevaer.[1199]
De naeste bode wil de droeve maer vergoeden.[1200]

S a l o m o n :

Men hoop' de hemel zal het ongeluck verhoeden.
Wat my belangt, ick schel de zee mijn schade quijt.[1202]
't Is droef dat d'Amirael in 't landen schipbreuck lijdt.[1203]

S a d o c k :

Zoo doet het, groote Vorst. Dit schip, zoo rijck geladen,[1204]
Is Koning Salomon, grootdadigh in zijn daden,[1205]
Die grijs van ouderdom, gezegent met den schat
Van wijsheit en geluck en heerlijckheit, en wat
Een aertsche Godtheit voeght, gevaer loopt van te sneven,[1208]
En schipbreuck in zijn eere en zijn godtsdienstigh leven
Te lijden, op het zant van wulpsche afgodery,[1210]
Voor 's levens avontstont. Waer brengt de razerny[1211]
Van vrouwemin den mensch, een' Vorst, een licht der Heeren,
Dat alle Koningen als Godts Orakel eeren![1213]
Hebt ghy de jongkheit niet geraden, wijs en trouw,[1214]
Te vliên de gladde tong van een uitheemsche vrouw,[1215]
Haer honighzoete keel, en liefelijcke lippen?

1190 *grimmelde:* wemelde.
1194 *Amirael:* oudere vorm van admiraal.
1197 *op 't ongezienst:* geheel onverwacht; *gebleven:* vergaan.
1198 *d'onzekre maer:* gerucht.
1199 *geberght:* gered; *merckelijck:* aanzienlik, zeer groot.
1200 *naeste:* eerst volgende; *wil:* moge; *vergoeden:* weer goed maken, d.w.z. vervangen door een blijde tijding.
1202 *belangt:* betreft; *ick schel quijt:* ik schenk, d.w.z. de zee behoeft mij die schade niet te vergoeden.
1203 *in 't landen:* nog op het laatste ogenblik.
1204 *Zoo doet het:* dat is inderdaad treurig.
1205 *grootdadigh:* uitmuntend in dapperheid, of: door grootse daden (*Ned. Wdb.* V, 1094).
1208 *Een aertsche Godtheit:* een Koning, die de goddelike macht op aarde vertegenwoordigt; *sneven:* vallen.
1210 *het zant:* de zandbank of het strand.
1211 *Voor:* vóór.
1213 Zie *1 Kon.* 10, 23-24 en *2 Kron.* 9, 22-23.
1214 *de jongkheit:* Salomon richt zijn *Spreuken* tot ‘Mijn zoon’ (*Spr.* 2, 1) of: ‘gij kinderen’ (4, 1).
1215 Om u te redden van de vreemde vrouw die met hare reden vleit (*Spr.* 2); 16 van de ‘vreemde vrouw’ is verder sprake in *Spr.* 5, 3; 7, 5; 22, 14; 23, 27.

Zoo zorghlijck, als in zee verborge en blinde klippen:[1217]
Gevaerelijcker dan een scherp tweesnedigh zwaert.[1218]
Waerom beschrijve ick u deze adder, en heur' aert?

1217 *zorghlijck:* gevaarlik.
1218 ‘scherp als een tweesnijdend zwaard’ (*Spreuken* 5, 4).

Wat helden stackze niet uit heur verborge lagen?[1220]
Wie kan een gloeiend vier in zijnen boezem dragen?
Wie treet op kolen, en verbrant de voeten niet?[1221-22]
Zoo luidt uw eige les, uw gulde spreuck. Zoo riedt
De Koning onze jeught, en zonen, die nu schreien,
En hem, gelijck een os, naer bijl en banck zien leien;
Gelijck een vogel blint zien vliegen naer den strick.
Uw leven en uw doot verscheelt een oogenblick.[1227]
Ontwaeck, o Salomon: ontwaeck uit uwe droomen.
Ontwaeck, of 't is met u en Juda omgekomen.[1229]
Ghy staet in top van eere, en die u storten zal[1230]
Dicht achter u, en lacht alreede in uwen val.

S a l o m o n :
Zou dat mijn schaduw zijn, zoo diende ick haer te vlieden?

S a d o c k :
Ja recht, een schaduw kan u dwingen, en gebieden.

S a l o m o n :
Ghy meent Sidonia, mijn opperste vermaeck.

W e t g e l e e r d e :
Nu honighzoet, maer flus van alssembittren smaeck.[1235]

S a l o m o n :
Dat licht der schoonheit, waert des Konings min te voeden?

S a d o c k :
Vermomt om gruwzaemheên van afgoôn uit te broeden.

S a l o m o n :
Zy dient haer Godtheit slecht en recht, op Sidons voet.[1238]

W e t g e l e e r d e :
En sleept den Koning mede, en 't hof, en al zijn' stoet.

S a l o m o n :
De Vorsten zijn gewoon Vorstinnen te believen.

S a d o c k .
Een Vorst ontzie, zijn bedt ten dienste, Godt te grieven.[1241]

S a l o m o n :
Wat 's dit, een luttel smoocks te roocken voor 't altaer?[1242]

1220 *lagen:* hinderlagen.
1221-22 'Zal iemand vuur in zijnen boezem nemen, dat zijne kleederen niet verbrand worden? Zal iemand op kolen gaan, dat zijne voeten niet branden?' (*Spr.* 6, 27-28).
1227 Een enkel ogenblik zal beslissen over leven of dood (in geestelike zin).
1229 *'t is omgekomen met:* 't is gedaan met (vgl. vs. 1077).
1230 *storten:* ten val brengen.
1235 *flus:* weldra; *alssem:* een plant, met bittere smaak (*Ned. Wdb.* II, 268).
1238 *slecht en recht:* in eenvoud en oprechtheid; *voet:* trant, wijze.
1241 *zijn bedt ten dienste:* ter wille van zijn bedgenoot.
1242 *Wat 't dit:* betekent het dan zoveel.

W e t g e l e e r d e :
Voor zulck een gruwelbeelt. o laster, al te zwaer![1243]

S a l o m o n :
Geen gruwel, maer een beelt van wit en zuiver marmer.[1244]

S a d o c k :
Wie afgoôn eert, versmaet den oppersten beschermer.

S a l o m o n :
Beschrijfme d'afgoôn, op dat ick die doling kenn'.

W e t g e l e e r d e :
Uw wijsheit maeldeze ons naer 't leven met haer pen.

S a l o m o n :
Die vloeckt noch kopre Slang, noch goude Cherubinnen.[1248]

S a d o c k :
Dat waren afgoôn, noch verbodene afgodinnen.

S a l o m o n :
Het waren beelden, kunst, en koper, hout, en gout.[1250]

W e t g e l e e r d e :
Wie heeft zijn hoop en troost op dat metael gebouwt?

S a l o m o n :
Gewonden, van de Slang vergiftight, en gebeten.

S a d o c k :
Zy hebben Gode danck voor 's lichaems heil geweten.

S a l o m o n :
En bleven midlerwijl genezen door het beelt.

W e t g e l e e r d e :
Een beelt, dat Godt verheft, en niet zijn eere steelt.

S a l o m o n :
De Feniciers staen niet aen Moses Wet gebonden.[1256]

S a d o c k :
Wy dienen eenen Godt; zy, kunst, en menschevonden.[1257]

1243 *laster:* schande, misdaad.
1244 *gruwel:* ‘gruwelbeelt’: afgodsbeeld.
1248 *kopre Slang:* Mozes maakte op Gods bevel een koperen slang en plaatste die op een stang: 'en het geschiedde, als eene slang iemand beet, zoo zag hij de koperen slang aan, en hij bleef levend (*Numeri* 21, 8-9). Daarop slaan dus vs. 1252-53; *goude Cherubinnen:* deze gouden Cherubs (engelen) liet Salomon maken voor de ark in het Heilige der heiligen. (Zie *2 Kron.* 3, 10 en *1 Kon.* 6, 28 en 35).
1250 Vgl. *1 Kon.* 6, 23-30.
1256 *Feniciers:* drielettergrepig (vgl. Sidoniers).
1257 *menschevonden:* bedenksels van mensen.

S a l o m o n :
Godt schonck Oöliab en oock Bezaleël[1258]
Den geest van kunst, gewrocht door goddelijck bevel.

1258 *Oöliab:* de helper van *Bezalaël:* hoofdbouwmeester van de Tabernakel. (Zie *Exod,* 31, 1-6).

S a d o c k :

Ten dienst van eenen Godt, den vader van uw vaderen.
Gezalfde, laet ick u, gelijck Aertspriester, naderen,
En uit den gulden strick van 't vrouwelijck bedrogh
Verlossen. Geef gehoor om Godt, en luister toch.[1263]
Heb ick en Nathan u ten Vorst des volcks gekoren,[1264]
En op den troon gezalft met onzen olihoren;
Zoo volgh getrouwen raet, en schuw de vuile smet
Der schoone slang, te lang gekoestert in uw bedt.
Een slang heeft d'eerste vrouw, de vrouw den man bedrogen,
De man al 't aertrijck voort met zich in 't net getogen.[1269]
De Geest des hemels vliedt het al wat schepsels eert.[1270]
Wie ongoôn inwijdt, is 't die allersnootst boeleert.[1271]
Een eenigh voorbeelt kan ontelbaer volck vernielen.
Een lust, een ydelheit bederft onnoosle zielen.
Zoo luide uw eerste tael: dat was uw spraeck voorheen,[1274]
Toen ghy de Wijsheit volghde, en Godt, die u verscheen,
En zegende uit zijn' schoot met kennis, schat, en eere.
Vergeefme, wijste Vorst, dat ick u wijsheit leere.
Bederf uw' eersten geur geensins met zulck een' stanck.
Verdoof noch schen uw faem met zulck een' quaden klanck.[1279]
De mare loopt alree daer binnen, langs de straten,
Dat Salomon den Godt der Vadren heeft verlaten.

S a l o m o n :

Een galm, een straetgerucht verdwijnt in ydel lucht.[1283]
Een Koning keert zich niet aen 's vollecks straetgerucht.

S a d o c k :

Wat baet de tempelbouw? wat baten offervlammen,
Zoo vele duizenden van runderen en rammen
En ossen, en 't geblaet van al 't onnozel vee,
De bontkist, kandelaer, altaer, en kopre zee,[1287]
De prael des Priesterdoms, gezang, en feest, en staetsi,[1288]
En al uw yveren; nu ghy in 't einde, eilaci,
Te jammerlijck vervalt, u zelven stelt ten spot,[1290]
Den levenden verzweert, en dient een' dooden Godt,[1291]
Een pop van Sidon? Kan de hemel dit verzwelgen?[1292]

1263 *om Godt:* om Godswil.
1264 *Nathan:* de profeet en opvoeder van Salomon. Zie voor deze zalving met de oliehoren: *1 Kon.* 1, 32-40.
1269 *voort:* voorts, daarna.
1270 *het al wat schepsels eert:* alles wat aan het geschapene goddelike eer bewijst. *Schepsels* kan ook slaan op het door mensenhanden gemaakte, de beelden.
1271 *ongoôn inwijdt:* afgoden (tempels) helpt inwijden; *allersnootst:* op de schandelikste wijze.
1274 Dit slaat waarschijnlik op een vroegere uitspraak in de *Spreuken*.
1279 *Verdoof:* overstem.
1283 *keert zich aen:* bekommert zich om.
1287 *kopre zee:* de ‘gegoten zee’, vermeld in *1 Kon.* 7, 23 en *2 Kron.* 4, 2.
1288 *staetsi:* plechtige optocht.
1290 *Te:* zeer.
1291 *verzweert:* afzweert.
1292 *pop:* beeld, afgod; *verzwelgen:* verkroppen, dulden.

S a l o m o n :
De hemel zal zich des zoo wonderlijck niet belgen.[1293]
Ghy schat de wijsheit van den Hooghsten veel te teêr.[1294]

W e t g e l e e r d e :
Die lijdt niet dat men eere en diene een' andren Heer.

S a l o m o n :
Niet binnen deze stadt, maer buiten Sions muren.

S a d o c k :
Men paere nimmermeer zulcke ongelijcke buren.[1297]

W e t g e l e e r d e :
De gront des ganschen lants is heiligh: 's Konings staf[1298]
Beware oock ongeschent het erf, dat Godt ons gaf.[1299]
Een Wet, een Vorst, een Godt, een kerck, een offerhande,
Daer zetten wy ons lijf en leven voor te pande.

S a l o m o n :
Wy hebben ons vriendin slechts eenen dienst belooft.

S a d o c k :
Genadighste, waeck op, eer u de donder 't hooft[1303]
Verplettere, om zijn leet en smaet aen u te wreecken.
Hebt ghy Adonia, die naer uw kroon durf steecken,[1305]
Uw' eigen broeder zelf, den zwaerde toegedoemt;[1306]
Met wat liefkoozery en razerny verbloemt
Ghy dit meineedigh stuk, 't welck eeuwigh wraek wil schreeuwen[1308]
Tot Godt, die nimmermeer, in 't midden der Hebreeuwen,
Zal lijden, dat zijn naem onteert blijf door dien hoon,
Een bastertgodt zich zette in zijnen offertroon?
Laet af, het is hoogh tijdt dit met berouw te boeten.
Wy zincken: d'aerde loeit alree beneên ons voeten.

S a l o m o n :
Nu Vader, zijt gerust: wy staen op vasten gront.

W e t g e l e e r d e :
Ghy staet niet vaster dan Abiram eertijts stont,
Wiens rot van 's afgronts muil verteert wiert, en verslonden.[1315-16]

1293 *des:* daarover.
1294 *teêr:* gevoelig.
1297 *paere:* verenige, brenge zo dicht bijeen.
1298 *staf:* scepter.
1299 *ongeschent* (oudtijds zwak): ongeschonden; *erf:* grondgebied.
1303 *waeck op:* ontwaak.
1305 *Adonia:* zie het verhaal van Adonia's mededinging naar de troon *1 Kon.* 1, vs. 13-vlg.
1306 *den zwaerde toegedoemt:* veroordeeld om door het zwaard te sterven (aldaar, vs. 52).
1308 *stuk:* (slechte) daad; *wil:* zal.
1315-16 *Abiram* met zijn broeder Dathan, hun vrouwen en kinderen werden wegens hun goddeloosheid door de aarde 'verslonden' (*Numeri* 16, 25-34). Met *rot* is dus hun gezin bedoeld; *van:* door; *'s afgronts muil:* de mond van de hel, want zij moesten 'levend ter helle nedervaren' (vs. 30).

S a l o m o n :
Wy staen aen ons belofte en Koningin verbonden.

W e t g e l e e r d e :
Noch hooger aen Godts boeck, dees boeckstaef, onzen bant.[1318]

S a d o c k :
Gelooftghe 't Wetboeck niet, geloof Godts eige hant.
Zie daer de steene Wet, en van hem zelf geschreven.[1320]
Zy dondert over 't lant, dat bergh en steenrots beven.
Dees tafel kent en dient maer eenen Heer alleen,
Die Jakobs boeien brack door duizent wonderheên.[1323]
Versmaetghe zijn gebodt, en ons Hebreeusche bladers;[1324]
Zoo siddert voor de wraeck en gramschap, die des vaders
Vergrijp aen d'afkomst straft, tot in het vierde lidt,[1326]
Dat hem den rugge biedt, en vreemde Goden bidt.[1327]

S a l o m o n :
Ick staeck mijn opzet niet, hoe stout men dit belette.[1328]

S a d o c k :
Daer leit de groote stadt, daer Godt zijn' zetel zette.[1329]
Hy roept u van zijn' troon en Cherubijnen toe.
Ick bidde u by dien staf, by Arons groene roe,
Die deze amandels droegh, en levendige blaren:[1331-32]
'k Bezweer u by Godt zelf, laet toch uw' afgodt varen.
Laet varen: dat geen dwaze en dolle vrouwelust[1334]
U liever zy dan Godt, en naem, en faem, en rust.
Verkeer uw' zegen niet in hondertduizent vloecken.[1336]
Of staptghe hene, stap eerst over Moses boecken,
En al het heilighdom, en 's Hoogen Priesters lijf,
En sleeptze me ten val: maer trap mijn hart zoo stijf,[1339]
Zoo vinnigh, dat het breecke, is 't reede niet geborsten[1340]
Van hartewee. O bloem, o kroon, o licht der Vorsten
En Koningen, gewilt als 't aenschijn van de zon;[1342]
O hemelsche Profeet, begaefde Salomon,
Gehoorzaem Godt in ons: of zijtghe niet te buigen,
Zoo neem ick zijnen troon en Englen tot getuigen

1318 *boeckstaef:* letter; *Godts boeckstaef* is meermalen bij Vondel: de Heilige Schrift (*Ned. Wdb.* III, 129); *bant:* bindend voorschrift.
1320 *van:* door.
1323 *Jakobs boeien:* de boeien van het Joodse volk; *wonderheên:* wonderbaarlike tussenkomst, bij de verlossing uit Egypte.
1324 *bladers:* heilige schrift.
1326 *d'afkomst:* de nakomelingen.
1327 *den rugge biedt:* zich van hem afwendt.
1328 *stout:* vermetel.
1329 *zijn' zetel:* de Ark des verbonds, die te Jerusalem in de tempel stond, en waar hij zetelde tussen de vleugels van de *Cherubijnen* (1330).
1331-32 'Aärons staf bloeide, want hij bracht bloeisel voort, en bloesemde bloesem, en droeg amandelen' (*Numeri* 17, 8).
1334 *vrouwelust:* begeerte naar vrouwen.
1336 *Verkeer:* verander.
1339 *me:* mee; *stijf:* stevig, hard.
1340 *is 't reede niet:* als het niet reeds.
1342 *gewilt:* geliefd.

Van Sadocks trouw en plicht, godtvruchtigheit, en druck,[1346]
En wil onschuldigh zijn aen dit verwaten stuck.[1347]

1346 *druck:* droefenis.
1347 *verwaten stuck:* vervloekte schanddaad.

S a l o m o n :
Helaes, ick voel een' storm, een onweêr door mijn zinnen.
Hier buiten dreightme Godt, Sidonia daer binnen,
En 't vrouwetimmer, dat zoo veel op my vermagh.[1350]
Aertspriester, spaer uw' rouw, en tranen, en beklagh.[1351]
Ga hene, stil de stadt, en stel mijn volck te vrede.
Ick zal Sidonia (betrouw het my) haer bede[1353]
Ontzeggen. Zijt gerust: ick wil in plaets van Godt[1354]
Noch Ammons Moloch, noch Sidonische Astaroth,[1355]
Noch Moabs Chamos hier in woudt of tempel vieren.[1356]
Ick wil geen heiloos beelt van marmersteen, of dieren[1357]
Aenbidden. Wegh met dit blancketsel, en bedrogh.
Ick zoogh uit Nathans borst geen afgodisten zogh.[1359]
Een' afgodt stichten is de grootste goddeloosheit,
En oirsprong en het slot van allerhande boosheit.
Eerwaertste Vader, staeck uw droefheit, en geklagh.
Ga hene, stil ons stadt, en volck door uw gezagh.

SIDONIA. SALOMON.

S i d o n i a :
Myn waertste altaergenoot, ghy wachtme hier ter stede.
Ontschuldigh uw Princes: zy wert ten leste reede,[1365]
En quam noch tijt te kort aen toissel, en cieraet.[1366]
Wie ons Godinne dient, vermy al wat misstaet.
Mijn Priester Ithobal, de hooghgeëerde vader,
Bereit zich naer gewoonte, en komt ons bey te gader
Op 't heiligh offerfeest geleiden, met de prael
Der Koninginnen, die hem wachten in de zael,[1370-71]
Een iegelijck om 't schoonste en heerlijckste uitgestreken.[1372]
De staetsi staet gereet. De fackels zijn ontsteken.[1373]
Wy dienden wel te gaen: zy komen. Hoe, mijn Heer,
Mijn Bruidegom, hoe dus? Ghy wandelt hene en weêr.
Verdient Sidonia geen antwoort op haer rede?
Verdroot u 't wachten? Hoe? Dees tijt, en offerzede[1377]
Vereischt iet ongemeens, en keurigheit, en pracht.[1378]
Vergeef het u vriendin, heeft zy te lang gewacht.

1350 *vrouwetimmer:* vgl. 631.
1351 *rouw:* verdriet.
1353 *betrouw:* vertrouw het toe.
1354 *Ontzeggen:* weigeren.
1355 *Moloch:* de hoofdgod der Ammonieten (vgl. *1 Kon.* 11, 7); *Astaroth:* Astarte.
1356 *Chamos:* de hoofdgod der Moabieten, eigenlik identiek met Moloch.
1357 *heiloos:* spelling van heilloos.
1359 *uit Nathans borst:* vergelijk vs. 1264.
1365 *Ontschuldigh:* verontschuldig.
1366 *aen toissel:* voor opsiering.
1370-71 *de prael der Koninginnen:* de feestelik uitgedoste koninginnen.
1372 *uitgestreken:* uitgedost.
1373 *staetsi:* plechtige stoet; *ontsteken* (oud partic.): ontstoken.
1377 *offerzede:* offergebruik.
1378 *iet:* iets.

S a l o m o n :

Een luttel toevens kan zomtijts een' aenslagh krencken,[1380]
Of vorderen. Dit werck geeft allerley bedencken.[1381]

S i d o n i a :

Bedencken? Hoe mijn Heer? is 't nu bedenckens tijt?
Ghy gaeftme flus uw woort: ick schelde u zoo niet quijt.[1383]

S a l o m o n :

De Koning blijve u dan dees kerckbelofte schuldigh.[1384]
Ontsla hem deze reis, en draegh u toch geduldigh.[1385]
Ga heen, voltreck het feest met al uw hofgezin.[1386]
Verschoon den Vorst: hy ziet dit offren dieper in.[1387]
Wie wijs is schickt zich liefst naer 's volcks gelaet, en tijden.[1388]
Een Koning boven al, om onraet te vermijden,
Betoom' zich zelven, oock in 't gene hy vermagh.

S i d o n i a :

Een angstigh Koning knackt zijn' scepter, en gezagh,[1391]
Als zijn gemeente merckt dat hy begint te zwichten.[1392]
Zy zal op dezen voet haer eere en aenzien stichten,[1393]
Ja hem van langer hant dus wassen over 't hooft.[1394]
Wy houden ons aen 't geen de Koning eens belooft.

S a l o m o n :

Ick doe mijn woort gestant wat vroeger, of wat spader;[1396]
Wat hindert dit? Men lette op mijn besluit wat nader,[1397]
En rijper: wat kan 't schaên?

S i d o n i a :

Hoe dus, mijn eigendom?[1398]
Wat inzicht zet zoo dra uw wijze zinnen om?
Mijn vier, hoe kan uw brant te mywaert zoo verkoelen?
Wat kan u quetsen, dat mijn ziel niet eerst zou voelen?
Mishaeght u iet in my? laet hooren waer het deert.[1402]
De Majesteit ontvouwe al wat heur hart begeert.

1380 *aenslagh:* onderneming (*Ned. Wdb.* I, 315); *krencken:* beletten (oorspr. verzwakken, schaden).
1381 *vorderen:* bevorderen.
1383 *flus:* kort geleden; *schelde u quijt:* ontsla u daarvan.
1384 *kerckbelofte:* belofte ten opzichte van de tempel.
1385 *draegh u geduldigh:* gedraag u lijdzaam, schik u daarin.
1386 *hofgezin:* hovelingen.
1387 *ziet dieper in:* beseft de ernstige gevolgen er van.
1388 *gelaet:* houding; *tijden:* tijdsomstandigheden.
1391 Ondermijnt zijn gezag.
1392 *gemeente:* volk.
1393 *op dezen voet:* op deze grondslag, d.w.z. rekenende op zijn zwakheid; accent op *haer*.
1394 *van langer hant:* langzamerhand.
1396 *Ick doe mijn woort gestant:* of ik mijn belofte vervul.
1397 Laat men gerust wat later kennis krijgen van mijn besluit.
1398 *rijper:* wanneer het wat meer doordacht is; *mijn eigendom:* mijn liefste.
1402 *iet:* iets.

S a l o m o n :
Ick hebbe, ontstel u niet, my op die zaeck beraden.[1404]

1404 *my beraden op:* mij bedacht ten opzichte van.

S i d o n i a :
Beraden? hoe, mijn Heer? verschillen uwe daden
Van uw beloften? heeft u iemant omgezet?[1406]

S a l o m o n :
Ghy volght uw vaders wijze, en ick mijn vaders Wet.[1407]

S i d o n i a :
Men acht een Konings woort zoo heiligh, als zijn zegel:
En breecktghe dit?

S a l o m o n :
Het strijt met ons gewoonte, en regel.
Wat gelt een vrolijck woort, gesproken by den wijn.

S i d o n i a :
Zoo paeitghe my alleen met eenen schoonen schijn?[1411]
Heer Koning, zultghe dus een Koningin beminnen,
Lichtvaerdigh weifelen, en spelen met uw zinnen?
Het hooft van Davids Rijck voeght niet dan deftigheit.[1414]
Stantvastigheit, en trouw verciert de Majesteit.

S a l o m o n :
Mijn Schoone, valme dan niet met uw rede lastigh.
Wie by zijn' godtsdienst blijft, is deftigh, en stantvastigh.[1417]

S i d o n i a :
Stantvastigh is hy, die niet wanckelt in zijn woort.

S a l o m o n :
Ghy hadme met een' lonck en nieuwen dans bekoort.[1419]
Of my een woort ontviel, wat is 'er aen bedreven?
Gelieven moeten dat elckandere vergeven.

S i d o n i a :
Zoo zentghe my alleen op 't hooghtijt, zonder u?[1422]

S a l o m o n :
D'Aertspriester raet het af: zijn inzicht maecktme schuw.

S i d o n i a :
Verzoecktghe raet by hem? d'Aertspriester zal het nimmer
Inwilligen. Hy haet al 't uitheemsch vrouwetimmer,[1425]
En voedt dien haet bij 't volck. Men droegh hem geen ontzagh

1406 *omgezet:* van gedachten doen veranderen (vergelijk 1399).
1407 *wijze:* zede; *Wet:* geloof.
1411 *paeit:* tracht tevreden te stellen.
1414 *niet:* niets; *deftigheit:* ernst, degelikheid (*Ned. Wdb.* III, 2358).
1417 *deftigh,* degelik, plichtgetrouw.
1419 *bekoort:* verleid.
1422 *hooghtijt:* hoog kerkelik feest.
1425 *vrouwetimmer:* vgl. 631.

In 't bouwen van mijn kerck. Zijn aenspraeck, zijn beklagh[1427]
Belette uw' yver niet ons Priesters in te voeren.[1428]

1427 *aenspraeck:* eisen. Als rechtsterm: gerechtelike eis (*Ned. Wdb.* I, 341); ook de Mnl. betekenis: aanklacht, zou hier passen.
1428 *ons Priesters:* onze priesters; *in te voeren:* toegang (in uw land) te verlenen.

S a l o m o n :
Indien men verder ga, het zal ons Rijck beroeren,[1429]
Gelijck alree de stadt. 't Is vreemt en ongehoort
Dat Heidensch offer smoock' hier buiten voor de poort,
Noch vreemder dat de Vorst dees nieuwigheden stijve,[1432]
En met zijn Koningin afgodery bedrijve.

S i d o n a :
Mijn godtsdienst wort verkeert afgodery genoemt.[1434]

S a l o m o n :
Dat zy zoo 't wil: die wort in onze Wet verdoemt.

S i d o n i a :
Volhardt dan by uw Wet, in leven, en in sterven.
Ghy kunt mijn offer, ick uw bedgenootschap derven,
En sta bereit het Rijck te ruimen met mijn' stoet.[1438]

S a l o m o n :
Ghy zijt mijn Koningin, mijn aengenaemste gloet.[1439]
Zoudt ghy uw' Heer en Vorst zoo lichtelijck begeven?[1440]

S i d o n i a :
Ben ick uw Koningin, waer is uw trouw gebleven?
Heeft Tyrus, uw gebuur, en bontgenoot, en vrient,
Door zijn gedienstigheên niet meer aen u verdient,
En 't Joodtsche Priesterdom? Beloont men de getrouwen[1444]
Dus avrechts? Vader holp u hof en tempel bouwen,[1445]
Hieuw heele rotsen wegh aen klaren marmersteen.
Hy voerde u Liban toe aen cedren, en al 't geen[1447]
Een godtsgebouw vereischt, dat aen de lucht zal steigeren.[1448]
Hy woude u kunstenaers, noch geen bouwmeesters weigeren.[1446-49]
Toen waren uw Hebreen van Sidons dienst niet schuw,[1450]
Noch Sidon zagh zoo naeu in zulck een werck op u.[1451]
Ghy achte ons handen toen niet onrein, om te wercken
Op uw' gewijden gront, aen uwe kerck vol kercken.[1453]

1429 *beroeren:* in beroering, in opstand brengen.
1432 *stijve:* versterke, steun verlene.
1434 *verkeert:* ten onrechte.
1438 *ruimen:* verlaten.
1439 *mijn gloet:* vgl. *Mijn vier* in vs. 1400.
1440 *begeven:* in de steek laten.
1444 *En 't Joodtsche Priesterdom:* te verbinden met *u* (1443).
1445 *Dus avrechts:* omgekeerd, dus: zo slecht (vgl. 1463).
1447 *Liban aen cedren:* de hele Libanon aan cederhout, d.i. al het cederhout van de Libanon (vs. 6 van het aangehaalde hoofdstuk).
1448 *aen de lucht zal steigeren:* zich hemelhoog zal verheffen.
1446-49 Zie voor deze hulp van koning Hiram bij de tempelbouw: *1 Kon.* 5.
1450 *schuw:* afkerig.
1451 *Noch Sidon zagh zoo naeu op u:* en Sidon lette niet zo nauwkeurig op uw karakter, vroeg zich niet nauwlettend af wat uw geloof eigenlik was.
1453 *vol kercken:* slaat waarschijnlik op de afdelingen van de tempel.

't Vernuft van Tyrus goot de vaten van metael,[1454]

1454 De opsomming van al wat Hiram maakte van gepolijst koper vindt men in *1 Kon.* 7, 40-45. Vgl. voor de *kopre zee* vs. 1287.

Kolom, en kopre zee. Ghy moet het altemael
Hem dancken, die noch kunst noch kost hier aen wou sparen,[1456]
Om d'eer des Priesterdoms op 't hooghste te bewaren.[1457]
Ick ga voorby dien schat van dierbaer ebbenhout,[1458]
Gesteente, en parlen, en ontelbre baren gout,[1459]
En wat mijn vaders vloot uit Ofir me kon slepen,[1460]
En gieten in uw' schoot met rijck gelade schepen.

S a l o m o n :
Wy weten 't Sidon danck, en uw Heer vaders kroon.

S i d o n i a :
Men dancktze met den mont, en averechtsen loon.[1463]

S a l o m o n :
Wat loon verzochtenze oit? wat wiert hun afgeslagen?

S i d o n i a :
Fenicie is te fier, te rustigh om te klagen.[1465]

S a l o m o n :
Het voeght geen' Vorst dat hy beweze deught verwijt':[1466]
Het waer lafhartigheit, en belleghzieckte, en spijt;[1467]
Dies laet ons granen, wijn, olijf, noch oli noemen,
Noch op geen twintigh steên in Galilea roemen,[1469]
En wat uw' vader meer van harte wiert vereert.
Zoo verre is 't dat een hof ter weerelt ons braveert
Met diensten: en hoe zou 't een' oppervorst betamen,[1471-72]
Dat hy zich van een leen en leenrijck liet beschamen?[1473]
Mevrouw, ay belgh u niet, al spreken wy te ront:[1474]
Ghy perste uw' Heer met kracht die woorden uit den mont.

S i d o n i a :
Uw Majesteit bestelde ons oli, graen, en wijnen,[1476]
Om niet in Tyrus oogh te vreck, maer milt te schijnen;
Doch 't was geen arbeitsloon voor zoo vele arbeitsliên:[1478]
En vader, toen hy ging uw twintigh steên bezien,

1456 *kost:* kosten.
1457 *bewaren:* handhaven.
1458 *Ick ga voorby:* ik zwijg nog over.
1459 Vgl. *1 Kon.* 5, 11.
1460 *me:* mee.
1463 *averechtsen:* vgl. 1445.
1465 *rustigh:* flink.
1466 *deught:* weldaden; *verwijt':* op smalende toon herinnert aan (*Mnl. Wdb.* IX, 370).
1467 *belleghzieckte:* prikkelbaarheid; *spijt:* wrok.
1469 *twintigh steên:* de twintig steden in het land van Galilea die Salomon aan Hiram geschonken (*vereert*) had (*1 Kon.* 9, 10-12).
1471-72 *Zoo verre is 't:* er is geen denken aan; *ons braveert met diensten:* ons trotseert, door meer diensten te bewijzen dan tegengaven te ontvangen.
1473 *van:* door; *leen:* leenman (vgl. vs. 918).
1474 *ront:* openhartig.
1476 *bestelde:* verschafte.
1478 *zoo vele arbeitsliên:* zie *1 Kon.* 5, 6 en *2 Kron.* 2, 8.

Bevont hoe rijck hem heide en zant wiert toegemeten,
Voor twintigh jaren dienst, en zijn langduurigh zweeten,[1479-81]

1479-81 Hiram zei: ‘Wat zijn dat voor steden die gij mij gegeven hebt?’ (*1 Kon.* 9, 12-13); *heide en zant:* onbruikbare grond.

En marmer, gout, en hout, bestelt tot Sions eer,[1482]
Hy schonck u niettemin zoo vele steden weêr.[1483]

S a l o m o n :
Van vaders billijckheit kan al het lant gewagen.[1484]

S i d o n i a :
Zoo zoudt ghy billijck u gelijck een schoonzoon dragen.[1485]

S a l o m o n :
Ick heb uw vaders kroon gehanthaeft, en behoedt.

S i d o n i a :
Hy heeft door zijn' gezant u op den troon begroet,
En d'eerste heil gewenscht met 's vaders heerschappye.[1487-88]

S a l o m o n :
Dat elck naburigh Rijck dus om den pallem strye[1489]
Met zijnen nagebuur, vermeert de broederschap
Der Koningen, en voertze op eenen hoogen trap.
Die eerst mijn broeder hiet, wert mijn behuwde vader,[1492]
Toen ghy mijn trou ontfingt. Wien raeckt de vrientschap nader?[1493]

S i d o n i a :
Daer gront van vrientschap is, en liefde, en eenigheit,[1494]

S a l o m o n :
Wat spreeckt Sidonia?

S i d o n i a :
Helaes, ick ben misleit.
Men troontme uit Hirams hof met honighzoete woorden.[1496]

S a l o m o n :
In 't hof van Salomon.

S i d o n i a :
Och, zat ick aen de boorden
Van Indus, of d'Eufraet, of diep in Moorenlant,
Of Perssen, of waer 't zy, daer een de Rijckskroon spant,[1499]

1482 *bestelt:* geleverd.
1483 Van dit tegengeschenk is in het bijbelverhaal geen sprake.
1484 *billijckheit:* rechtvaardigheit.
1485 *u dragen:* u gedragen.
1487-88 Zie *2 Kron.* 1, 11-12; *d'eerste:* als eerste, het eerst (Latinisme).
1489 *om den pallem strye:* wedijvere (de erepalm wil behalen).
1492 *behuwde vader:* schoonvader.
1493 *trou:* belofte van trouw; *Wien raeckt de vrientschap nader?:* met wie zou ik nauwere vriendschapsbanden gesloten hebben?
1494 *Daer:* waar; *eenigheit:* eendracht. S. bedoelt: de ware vriendschap is slechts mogelik bij volkomen eensgezindheid.
1496 *troont:* lokt; hier in de betekenis: men heeft mij gelokt.
1499 *Perssen:* Perzië; *daer een de Rijckskroon spant:* waar een regerend vorst is.

Die my gebeuren moght, en milt wiert aengeboden;[1500]
Zoo hadde ick geenen strijt te voeren met uw Joden,
Die my dus overdwers begrimmen alle daegh,[1502]
En roepen: dat men haer ten stoel ten Rijcke uitjaegh.[1503]
Maer zijt gerust: men hoeft geen Koningin te dreigen.

1500 *Die:* slaat terug op *Rijckskroon; gebeuren:* ten deel vallen.
1502 *overdwers:* van ter zijde, minachtend; *begrimmen:* toornig aanzien.
1503 *ten stoel:* uit de troon.

S a l o m o n :
Het onverstant des volcks is allen Rijcken eigen.

S i d o n i a :
Ick nam op Vaders raet des Konings trouwring aen,
Om onder Faroos kint aen uwe zy te gaen[1507]
Voor tweede Koningin, die eerste vrouw moght wezen,[1508]
Hoe liet ick, slechte duif, my locken, en belezen,[1509]
En houden uit den troon van menigh jongk Monarch.[1510]
Men overstemde my. Een dochter denckt geen ergh.[1511]
Zoo wert mijn groene jeught besteet aen grijze hairen;[1512]
Mijn lente, aen wintersneeuw; mijn bloem, aen dorre blaren.

S a l o m o n :
Hier ziet u 't gansche hof naer d'oogen, en den mont.
Uit duizent is 'er geen, die zoo mijn' boezem wont
En blaeckt, als ghy alleen. Bedaer, mijn uitverkoren.

S i d o n i a :
Hoe dickmael hebtghe wel in uwen gloet gezworen,[1517]
Dat ghy my volgen zoudt ten outer, hant aen hant!
Laet tuigen 't echte bedt, gordijn, en ledekant.[1519]
Hoe laet ghy u vergeefs om uw beloften manen,
Met ydele gebeên, en oogen, nat van tranen?

S a l o m o n ;
Hoe schreitghe dus, mijn hart? zijn wy hier oorzaeck van?

S i d o n i a :
De Koning Salomon is recht een vrouweman.[1523]
Men wensch' de bruit, die hem in d'armen t'huis zal komen,
Geluck: zoo juichten bergh, en bosch, en beeck, en stroomen;
Toen ick met uw' gezant van Vader oorlof nam:[1526]
Een bruiloftvaert, die my, helaes! zoo zuur bequam.[1527]

S a l o m o n :
Toen ghy den erfgenaem en zoon van David trouwde?

S i d o n i a :
Een trouwen, dat my meer dan duizendwerf berouwde.

1507 *Faroos kint:* de Egyptiese koningsdochter, Salomon's eerste vrouw.
1508 *moght:* zou kunnen.
1509 *slechte:* onnozele; *belezen:* overhalen.
1510 En weerhouden om de troon van menig jong vorst te verwerven, d.w.z. de kans verspelen om een jonge vorst te trouwen.
1511 *overstemde my:* bewoog mij door hun argumenten; *denckt geen ergh* (kwaad): is argeloos.
1512 *groene:* frisse; *besteet aen:* uitgehuwelikt aan (*Ned. Wdb.* II, 2119; oorspr. geplaatst bij).
1517 *gloet:* blakende liefde.
1519 *'t echte bedt:* het huweliksbed, hier als inhoud van de *ledekant*, omringd door gordijnen.
1523 *vrouweman:* lieveling van de vrouwen.
1526 *oorlof:* afscheid.
1527 *bruiloftvaert:* reis naar de bruidegom.

Och och, had Davids zoon noch iet van Davids schijn,[1530]
Die Goliath, den Reus, en menigh Filistijn[1531]
In 't velt gemoete, alleen om Michol te verwerven:[1532]
Dat was een helt, vol viers, die om zijn bruit wou sterven.

S a l o m o n :
Geen Heidensch afgodt had mijn vaders zwaert te vrient.[1534]

S i d o n i a :
Zijn zwaert heeft Achis zelf, en 't Heidensch Rijck gedient.[1535]

S a l o m o n :
Uit hoogen noot, mijn Lief, en om zijn lijf te bergen.[1536]

S i d o n i a :
O trouwelooze, ick zweer het u niet meer te vergen,[1537]
En zweer het anderwerf, by Sidons oppergodt,
Den grooten Dondergodt, by 't beelt van Astaroth,
By zoo veel Goden, als uit eene wolck van boven,
Van uw meineedigheit en valscheit in 't beloven
Noch kennis dragen. Ghy geveinsde, hardt van aert,
Is uw getrouwe u geen altaergemeenschap waert?[1543]
Zoo zult ghy oock voortaen haer bedgemeenschap derven.
Mijn vloeck en Tyrus vloeck zal treffen op uw erven,[1545]
En volck, dat gift en gal op Sidons dochter braeckt;
Een schoonheit, tienmael waert van eenen Godt geschaeckt.[1547]
Zie neder uit uw' troon, o Koningin Astarte,
En wreeck uw' smaedt, mijn leet, en neem mijn' vloeck ter harte.
'k Verbid hem niet, noch eisch geen uitstel van zijn straf.[1550]
O Goden, wreeckt mijn smert, en wischt mijn tranen af.

S a l o m o n :
Om zulck een lichte zaeck u zelve zoo te quellen?

S i d o n i a :
Uw Koningin ten schimp van al de weerelt stellen,[1553]
Ten schimp van hof, en stadt, is dat een lichte zaeck?
Mijn godtsdienst is mijn kroon, en opperste vermaeck.
Ick docht mijn glori zou nu eerst den adem halen,[1556]
En als een zon in top gerezen, met haer stralen

1530 *iet:* iets; *schijn:* gedaante.
1531 David bestreed en overwon de Filistijnen om Michal, de dochter van Saul, te verwerven (*1 Samuel* 18, 20-27).
1532 *gemoete:* tegemoet ging.
1534 Mijn vader zocht voor zijn strijd geen gunst van heidense afgoden.
1535 David trad in dienst van Achis, de zoon van Maoch, koning van Gath (*1 Samuel* 27, 5-12).
1536 *zijn lijf te bergen:* zijn leven te beveiligen.
1537 *vergen:* vragen.
1543 *altaergemeenschap:* het offeren aan dezelfde goden.
1545 *treffen op uw erven:* neerdalen op uw nakomelingen.
1547 *waert geschaeckt:* waard om geschaakt te worden.
1550 *Verbid:* bid om vergiffenis, om de straf af te wenden.
1553 *schimp:* spot.
1556 *den adem halen:* tot vol leven, tot volle ontwikkeling komen.

Verheugen al het schoon, dat hier ten hove blinckt.
Nu daeltze plotseling, en gaet te gronde, en zinckt.
Sidonia ontloock, gelijck een weereltswonder:
Zy ging in roozen op: nu gaetze in tranen onder.
Zy leeft te lang, die jong niet meer te hopen heeft,
En haer geluck en eere in droefheit overleeft.

S a l o m o n :

Hoe beeft mijn hart! Wat raet? Ick drijf verbaest in 't midden[1564]
Van Godt, en afgodt. Och, wien staet my aen te bidden?[1565]
Te wieroocken? helaes, wat zijde kieze ick nu?
Een worrem knaeght mijn hart, van Sidons Godtheit schuw;[1567]
En ondertusschen blaeckt de Min het onder 't knagen.
Hoe kan men Sadock en Sidonia behagen,
Al t'effens? Wie van bey zal Salomon gebiên?[1570]
Hoe weent die schoone ziel! wie kan haer tranen zien,
Al was zijn hart van steen? Neen, neen, ick ly dit nimmer,
Noch hael op my den haet van al het vrouwetimmer,[1573]
Van duizent vrouwen, elck de braefste Koningin.[1574]
Vergeef het Salomon, mijn Schepper: och, de Min,
De vrouweliefde doet my struickelen, en dolen
Uitwendigh, maer het hart aenbidt u in 't verholen.
Uw wijze Godtheit keer' zich aen geen hantvol smoocks.[1578]
Wy wijden u het hart, en niet een luttel roocks.
Mijn Schoone, zijt gerust: hoe weentghe dus verbolgen?[1580]
Mijn Schoone, geef gehoor: ick zal uw offer volgen.

S i d o n i a :

Helaes, een vrouwenhart is teêr, en licht beroert,[1582]
En weder licht gepaeit. Mijn lief, ick was vervoert[1583]
Van yver, en van minne, en ken mijn krancke zinnen.[1584]
Geen ware liefde veinst, en houdt haer tranen binnen.[1585]

S a l o m o n :

Mijn Schoone, schrey niet meer: mijn wellust, staek dien rouw.[1586]
Nu wisch uw tranen af: wisch af dien droeven douw.
Daer komt de staetsie ons met vreught ten outer leien.[1588]
Bedaer, bedaer mijn Lief, eer iemant u zie schreien.

1564 *drijf in 't midden:* weifel tussen, word heen en weer geslingerd; *verbaest:* verbijsterd.
1565 *staet my aen te bidden:* moet ik aanbidden.
1567 *schuw:* afkerig.
1570 *Al t'effens:* tegelijk.
1573 *vrouwetimmer:* vgl. 631.
1574 *elck de braefste Koningin:* die elk op zich zelf als koningin voortreffelik zijn.
1578 *keer' zich aen geen:* bekommere zich niet om, neme geen aanstoot aan.
1580 *dus:* zozeer.
1582 *beroert:* bewogen.
1583 *gepaeit:* tevreden, gerust gesteld; *vervoert:* medegesleept.
1584 *yver:* godsdienstijver; *krancke:* zwakke.
1585 Ware liefde veinst niet, en weerhoudt haar tranen niet.
1586 *wellust:* genot, vreugde.
1588 *staetsie:* plechtige optocht.

ITHOBAL. SIDONIA. SALOMON.

I t h o b a l :

Nu gaet verheught ten reie, en danst,
Ghy die het hooft met mirten kranst,
Ter eere van Astarte.
Nu wijdt hier, bly van harte,
Den tempel aller Goden in;
Daer ons Sidonische Vorstin
Den Koning toe liet nooden.
Vergeet oock niet de Goden,
Waer voor het vat van Moab smoockt,[1598]
En Ammons bloedigh outer roockt.[1599]
De fackel blaecke, en floncker'
Voorhene, schoon by doncker:[1601]
Dan stroie een roozekorf den geur
Van roozen, levendigh van kleur:
Dan volght dien geur by paren.
Laet offerkandelaren,
Van reuckwerck zwanger, en bevrucht,
Verspreien hunne zoete lucht:
Dan brengt den korf met duiven,
Sneeuwit van pluim en kuiven.
Ick volgh dien zuivren offerschat,[1610]
En zwaey het gouden wieroockvat,
Om 't offer in te wijden.[1612]
Ghy roem van onze tijden,
O Salomon, Sidonia,
En ghy Princessen, volght ons na,
En helpt dit wyfeest kroonen
Met goddelijcke toonen.
Nu heft der Goden lofzang aen,
Zoo zal de tempel opengaen.

S i d o n i a :

O Goden en Godinnen,
De Koning zingt u lof
Met duizent Koninginnen.
Beschut, behoedt zijn hof.
Ghy vloodt voor 's vaders degen:[1624]

1598 *vat:* wierookvat; *Moab:* vgl. vs. 1356.
1599 *Ammons outer:* vgl. vs. 1355.
1601 *Voorhene:* voor ons uit; *by doncker:* in de duisternis.
1610 *zuivren:* reinen. Dit slaat op het *onbevleckte paer* duiven (vgl. 1635).
1612 *in te wijden:* te wijden (vgl. 1594).
1624 David had de Phoeniciërs bestreden.

Na haelt de zoon u in.
Verleent hem uwen zegen,
En zegent 's Konings min.
Betoomtze die u tergen.
Dat hem uw maght behoe.
Hy wijdt op deze bergen
U kerck en outer toe.[1631]

I t h o b a l :

Daer opent men den tempel.
O Godtheit van 't altaer,
Wy offren op uw' drempel
Dit onbevleckte paer.[1635]
Ontfang dien geur van eere
Nu tweemael achter een.
Dat uwe maght vermeere,
In 't midden der Hebreen.
Tast aen, o roem der vrouwen:[1640]
Tast aen, o Konings bruit.
Zoo spreie in dees landouwen[1642]
Uw lof zijn geuren uit.

S i d o n i a :

Tast aen, o bloem van Jesse,[1644]
En smoock nu te gelijck
Met my voor dees Godesse
Het wieroock in uw Rijck.
Wat schricktghe, mijn Beminde?
Tast aen, wat maeckt u bloo?
Tast aen, mijn eensgezinde.[1650]
Men eert ons Goden zoo.
Wy wieroocken te gader
U met dit wieroockvat.
O Godtheên, treedt ons nader,
En zegent hof, en stadt.

S a l o m o n :

Och och, wy zijn verwaten,[1656]
Van Godt verstooten, en verlaten.
Wat wil dat schrickelijck gerucht?[1658]
Godts gramschap berst met donder uit de lucht.
Waer heen gevloden? waer gevlught?

1631 *kerck:* tempel.
1635 *paer* (duiven): vgl. vs. 1608.
1640 *Tast aen:* neem (het wierookvat) aan.
1642 *Zoo:* d.w.z. evenals deze wierookgeur.
1644 *bloem van Jesse:* Salomon.
1650 *eensgezinde:* gelijkgezind, nl. ten opzichte van deze eredienst.
1656 *verwaten:* vervloekt.
1658 *wil:* beduidt.

REY VAN JERUSALEMMERS.

1. K e e r :
O Sion, schrey geheele plassen.
Bestroy uw hooft met stof, en asschen.
Treck haire boetkleên aen, als wy.
Geen blyschap zy
Rontom noch binnen uwe wallen.
De kroon is van uw hooft gevallen.
De wijze Koning leit'er toe.[1667]
De taeie roe[1668]
Des hemels dreight u fel van boven.
Godts gramschap roockt, gelijck een oven.
Hoe blusschen wy haer voncken toch?
Och och och och.

1. T e g e n k e e r :
Schrey Cederbeken, en Jordanen,[1673]
Ja schrey een meir, een zee van tranen;
Ghy wascht geen smet uit uwe zon.[1675]
Och Salomon,
Ons hemelhooge berreghceder,[1677]
Stort, zonder hoop van opstaen, neder.
Hoe ziet die schoongeschapen Vorst
Zoo vuil bemorst,[1680]
Beroockt, besmoockt van afgodinnen!
O wee! dit komt van uitheemsch minnen,
Uitheemsch blancketsel, en bedrogh.
Och och och och.

2. K e e r :
De Stercke, die noch Filistijnen,[1685]
Noch leeuw ontzagh, van minne aen 't quijnen
Geslagen, quam aldus ten val.
De Schoone stal
Hem 't hart met tranen, en met nocken:[1689]
Toen schoer de schaer zijn lange locken,[1690]
Waer in zijn kracht gedoken lagh.[1691]
D'ontwaeckte zagh

1667 *leit'er toe:* is gevallen.
1668 *taeie:* buigzame (zodat de slagen krachtig aankomen).
1673 *Cederbeken* (vgl. vs. 628) en *Jordanen:* hyperbolies; vgl. *plassen* in 1661.
1675 *uwe zon:* de stralende, machtige Salomon.
1677 *berreghceder:* vgl. vs. 736.
1680 *bemorst:* bezoedeld.
1685 *De Stercke:* Samson, die in 't ongeluk gestort werd door zijn liefde voor Dalila, die hem de haren afsneed en daardoor van zijn kracht beroofde. Dit onderwerp koos Vondel in 1660 voor een afzonderlik treurspel.
1689 *nocken:* snikken (*Ned. Wdb.* IX, 2058).
1690 *schoer:* verl. tijd van *scheren:* afsnijden (Van Helten: *Vondels Taal* § 14, 40).
1691 *gedoken:* verscholen.

Te spa wat list hem leerde dolen,
En blint geketent dreef te molen.[1694]
O wellust! o bekoorlijck aes![1695]
Helaes, helaes.

2. T e g e n k e e r :
Wat baet de Wijsheit, of de Sterckheit,
Indien men geen van bey te werck leit,[1698]
Noch 's hemels gaven, ons betrouwt,[1699]
In eere houdt?
Men magh op kracht noch wijsheit roemen,
Noch Wijze of Stercke zaligh noemen,
Voor 's levens jongsten oogenblick,
En lesten snick;
Nu Salomon en Samson sneven,[1705]
En zulcke spiegels van zich geven.[1706]
O reuckeloosheit, al te dwaes!
Helaes, helaes.

T o e z a n g :
Beschimpte met uw grijze hairen,
Kost ghy d'afgodische pilaren[1710]
Des tempels oock ter aerde rucken,[1711]
En storten dit gebouw aen stucken;
Begraven met een' krack of twee[1713]
U zelve, en uw Vorstinnen me,
Daer zy verblint voor afgoôn smoocken;
Ghy had u loffelijck gewroken,
En deckte uw schande met dit graf.
Maer och och och, ghy zijt te laf.

1694 *te molen:* naar de molen, die hij, als straf, in beweging moest brengen.
1695 *aes:* lokaas.
1698 *te werck leit:* gebruikt.
1699 *betrouwt:* toevertrouwd, geschonken.
1705 *sneven:* ten val komen.
1706 Zulke afschrikwekkende voorbeelden zijn (waaraan men zich spiegelen kan).
1710 *Kost:* kont.
1711 *oock:* evenals Samson, die de tempel in deed storten en zich met al zijn vijanden doodde.
1713 *krack:* een hevige ruk, samengaande met geweldig gekraak.

Het vyfde bedryf.

SABUD. BENAJAS.

S a b u d :
Wie hoorde oit zulck een' storm, en zulcke donderslagen?

B e n a j a s :
Dat gruwzaem onweêr kon het stoutste hart vertsagen.

S a b u d :
De heuvel dreunde, en al 't geberghte hier ontrent.[vs. 1721]

B e n a j a s :
De blixem heeft altaer en mirtewout geschent.[1722]

S a b u d :
Hoe mengde zich het vier en weerlicht in die dampen?
Hoe blies een dwarrelwint de fackels en de lampen
Al t'effens uit? Hoe koos het gansche Hof de vlught?[1725]

B e n a j a s :
Wat zagh men al gespoocks en oorlooghs in de lucht?[1726]

S a b u d :
De hemel stont in brant, en scheen alom te blaecken.
Dat huilen uit den gront, dat bulderen, dat kraecken
Verdoofde elcks ooren, en verbaesde ons, krack op krack.[1729]
Een ieder liep zijns weeghs, en koos een hol, of dack,
En wat men 't reedste vondt om dit gevaer t'ontschuilen.[1731]

B e n a j a s :
Die felle hagelbui sloegh vee en menschen builen,
De herders op het velt, de kudden in de wey.

S a b u d :
De heuvels galmden luide op 't vreeslijck lantgeschrey.
'k Geloof de steenrots gaept, van al 't gedruisch gereten.

B e n a j a s :
Den Koning wert de kroon en krans van 't hooft gesmeten,[1736]
De wieroock en het vat geklocken uit de hant.[1737]
Het schijnt of Godt vergramt, alree den wraeckboogh spant.[1738]

vs. 1721 *ontrent:* in de omtrek.
1722 *geschent:* geschonden, vernietigd.
1725 *Al t'effens:* tegelijk (vgl. 1570).
1726 *Wat al gespoocks:* hoeveel verschijningen van boze geesten, die de storm veroorzaakten.
1729 *verbaesde:* ontstelde hevig.
1731 *'t reedste:* het meest voor de hand.
1736 *gesmeten:* gerukt (*smijten* is oudtijds: slaan).
1737 *geklocken:* geslagen.
1738 *den wraeckboogh spant:* figuurlik: met de pijlen van zijn toorn treft.

Men neem het hoe men wil, dit kan geen heil beduiden.

De hemel scheurde, en schon het Noorden tegens 't Zuiden,[1740]
Als heiren, tegens een verbittert, en gestoort.[1741]

S a b u d :
Men heeft tot driewerf toe een stadtgeschrey gehoort.
Hoe is de Cederbeeck met d'omgelege bronnen[1743]
Naer heuren oirsprong toe verbaest te rugh geronnen,[1744]
Ja schichtigh uitgeschept, tot onder op den gront,[1745]
Zoo dat men oock den visch op d'oevers leggen vondt![1746]

B e n a j a s :
De maen verloor haer' glans, 't gestarrent zijnen luister.
De lucht betrock alom, en wert heel zwart, en duister.

S a b u d :
De Koningin verstack zich diep in 't mirtewoudt.

B e n a j a s :
De Koning heeft zich naeu in een spelonck betrouwt,[1750]
Alleen met drie of vier van d'allerfluckste gasten.[1751]
Ick heb hem 't wieroockvat al bevende aen zien tasten,
En wit en bleeck van schrick besterven om zijn hooft.[1753]

S a b u d :
Hy had Mevrouwe alree een' outerdienst belooft,
En kon niet weigeren, al zou 'er 't hart af wroegen,[1755]
Na zoo veel wederstants, haer' yver te vernoegen.[1756]

B e n a j a s :
Hy tradt, gelijckghe zaeght, tot driemael toe te rugh.

S a b u d :
Het ongewende paert wil over geene brugh,
En wederstreeft een wijl de roede, en scherpe sporen,
In 't endt verstout het zich, en steeckt zijn hooft en ooren
Al brieschende in de lucht, en vlieght 'er overheen.

B e n a j a s :
Ick zorgh dit onweêr spelt ons allerhande ween.[1762]

S a b u d :

1740 *schon:* verl. tijd van *schennen:* opjagen.
1741 *tegens een:* tegen elkaar; *gestoort:* verstoord, verbitterd.
1743 *Cederbeeck:* vgl. vs. 628.
1744 *verbaest:* vgl. 1729; *geronnen:* gevloeid, gestroomd.
1745 *schichtigh uitgeschept:* plotseling geleegd.
1746 *leggen:* in Vondel's taal vaak voor: liggen.
1750 *naeu:* nauwlettend, zorgvuldig (vgl. nauw bewaren; *Ned. Wdb.* IX, 1638); *zich betrouwt:* zich toevertrouwd aan, zijn heil gezocht in.
1751 *allerfluckste:* allervlugste (*Ned. Wdb.* III, 4591); *gasten:* manschappen.
1753 *besterven:* doodsbleek worden.
1755 *'er te wroegen:* wroeging er door krijgen (*wroegen* oorspr.: beschuldigen).
1756 *yver:* geloofsijver.
1762 *zorgh:* vrees; *ween:* rampen.

Ghy zorreght noodeloos. Wat kan men hier uit ramen?[1763]

1763 *ramen:* berekenen, opmaken.

B e n a j a s :
Dat zich de hemel schijnt des lasterstucks te schamen.[1764]

S a b u d :
Het dondert overal de wijde weerelt door.

B e n a j a s :
Aerdtbevinge, en gedruis, en storm gaen dickwils voor
Genaeckende ongeval, als voorboôn van Godts toren.[1767]

S a b u d :
Hy vreest te vroegh, die vreest eer 't onheil is geboren.[1768]
Men maeck' zich zelven niet ellendigh voor den tijt.

B e n a j a s :
Hy vreest voorzichtigh, die d'aenstaende straf vermijt,[1770]
De buien ziet te moet, en tijdigh weet te duicken.[1771]
Wat element kan Godt daer boven niet gebruicken,
Tot straffe van den mensch, en 't menschelijck geslacht?

S a b u d :
Ghy dient nu meer dan oit te waecken dezen nacht,
Op dat de burgers niet den lusthof overvallen.

B e n a j a s :
Ick ga met maght van volck den toegang naer de wallen[1776]
Bezetten: zonder dat, de kerck en 't outer lagh
Ten gronde toe verdelght, voor 't kriecken van den dagh.

BODE. SABUD.

B o d e :
Hoe ben ick daer zoo stil, dat my geen schiltwacht hoorde,
Drie muren afgegleên, met hulpe van de koorde,[1780]
Om 't hof te melden hoe het binnen is gestelt?

S a b u d :
Ghy komt ter goeder tijt hier buiten. Nu vermelt
Ons stadts gelegentheit. Hoe staet het daer geschoren?[1783]

B o d e :
D'Aertspriester, om 't rumoer in zijn geboort te smoren,
Quam binnen in der yl, en riep vast overluit:[1785]
Mijn kinders, zijt gerust: het onheil is gestuit.

1764 *des lasterstucks:* over die schandelike daad (*schamen* regeerde oudtijds een genitief).
1767 *Genaeckende ongeval:* naderende ramp.
1768 *geboren:* ontstaan.
1770 *voorzichtigh:* met vooruitziende blik.
1771 *ziet te moet:* ziet aankomen; *duicken:* zich verbergen.
1776 *maght van volck:* menigte van krijgsvolk.
1780 *koorde:* bij Vondel vrouwelik.
1783 *stadts gelegentheit:* de toestand in de stad; *staet geschoren:* is gesteld.
1785 *vast:* voortdurend, herhaaldelik.

De Koning hoort naer raet: wy zijn dien hoeck te boven,[1787]
En gaen u voor, om Godt in 't hooge koor te loven,
T'ontsteecken op 't altaer een' danckbren offergeur.[1789]
Dat liep van straet in straet, en vloogh van deur tot deur.
Het onweêr van de stadt ging daetlijck op dat zeggen,[1791]
Gelijck een zomervlaegh, en buy op 't water, leggen;[1792]
D'Aertspriester en het volck naer onzen tempel toe;
Daer Arons Priesterdom, van bitter zuchten moe,
Met vreught de tijding kreegh, en t'effens al de keelen,[1795]
En harpen, die den lof des Allerhooghsten spelen,
Aenhieven een muzijck, dat in den hemel klonck,
En schooner dan oit mensch met sterflijcke ooren dronck.[1798]
Het gouden outer gaf zijn' geur aen alle zyen
Door 't heilige gewelf, en Levy's galeryen.[1800]
De Sanhedrin en 't volck viel op zijn aenzicht neêr,
En offerde uit zijn hart den hemel prijs, en eer;
Den hemel, die den Vorst, gereet om af te wijcken,
Beschutte, en zulck een' vloek gekeert had van Godts Rijcken.[1804]
Ghy hanthaeft Davids bloet, dat ingewijde hooft,[1805]
En houdt getrouwelijck al 't geen uw mont belooft.
Men zal eeuw in eeuw uit dit jaergetijde vieren,[1807]
En slaghten u het puick van kalveren, en stieren.
Het Zangkoor moet uw' naem verheffen hemelhoogh,
En rollen galm op galm door 's hemels ruimen boogh.
Men zal altaer, pilaer, en muur, en binnetranssen
Vercieren met festoen, en onverwelckbre kranssen;
Zoo lang de rechte stam van Jesse groeie, en bloei',[1813]
En alle afgodery, Godts vyandin, verfoei'.

S a b u d :

Dat heet godtvruchtighlijck vergaren met malkanderen.
Dat klinckt noch wel, indien de klanck niet wil veranderen.[1816]
Hoe lange duurde toch die lofzang, al te bly?

B o d e :

Tot dat het onweêr klonck door koor, en galery,
En donderde in 't gewelf, en schudde de pilaren.
Toen zat de zanger stom: toen zwegen pijp, en snaren,[1820]

1787 *wy zijn dien hoeck te boven:* aan dat gevaar ontkomen (uitdr. ontleend aan de zeevaart).
1789 *danckbren:* nl. als bewijs van dankbaarheid.
1791 *op dat zeggen:* na die woorden.
1792 *leggen:* liggen.
1795 *t'effens:* tegelijk.
1798 *dronck:* het drinken van schone klank met het oor, is bij Vondel een veel voorkomende overdracht.
1800 *Levy:* de Levieten, de priesters.
1804 *vloek:* ramp; *gekeert:* afgewend.
1805 *ingewijde:* gewijde.
1807 *dit jaergetijde:* de jaarlikse herdenking van dit feit.
1813 *de rechte stam:* de wettige nakomelingen.
1816 *wil:* zal.
1820 *pijp:* fluit.

Cymbael, en harp, en bom. Een ieder zagh verbaest.[1821]
Het weêrlicht baerde schrick. Men hoorde met der haest:
Och help, getrouwe Godt: sta by: versterck de vromen:
Nu is het met de stadt, en tempel omgekomen;[1824]
De Koning heeft verblint den gruwel toegesmoockt.[1825]
Wie beelt u uit hoe 't volck door al den tempel spoockt,
En tuimelt? hoe het raest? hoe duizenden van zielen[1827]
Voor over met een' kreet en plat op 't aenzicht vielen,
Uit wanhope elck zijn kleet verscheurde, vol misbaer?
Men krabt den boezem op: de handen gaen in 't hair.[1830]
Men ziet begruist van stof, en over 't yslijck kermen,
En huilen zou zich zelf een steenen hart ontfarmen.
Hoe bijster ongelijck was dit den eersten toon![1833]
Hoe galmde het gewelf van rouw naer 's hemels troon!
Men zagh een barrening van schricken en geschillen.[1835]
D'Aertspriester zocht vergeefs d'ontsteltenis te stillen.
De Vaders hadden werck. Men bidt, men dreight, men stuit,
Dan och vergeefs: ontzagh had hier al t'effens uit.[1838]

S a b u d :
'k Verlang hoe dit verging. o Godt, bescherm den tempel.[1839]

B o d e :
De grijze Nathan had zoo ras niet op den drempel
Zijn' voet gezet, of elck zagh naer zijn aenzicht om,
En bad hem aen om troost. Het gansche Priesterdom,
De Stamheer, en het volck, en alle kunne*, en oude[1843]
Bedaerden op zijn' wenck, verlangden wat hy woude,
Die, traegh van ouderdom, in 't midden voor hun stont,
Ten troost van Israël ontvouwen met zijn' mont.[1846]
Nu scheen een ieders hart aen zijne tong gebonden,
En hy, ter goeder tijt, in noot hun toegezonden.

*[Randschrift:] *Sexe*.

S a b u d :
Laet hooren wat hy sprack, om 't volleck t'ondergaen.[1849]

B o d e :
Mijn zonen, wacht u van iet reuckloos te bestaen.[1850]
Beveelt de wraeck aen God, die maght heeft zich te wreecken.[1851]

1821 *bom:* trom; *zagh verbaest:* zag er ontsteld uit.
1824 *het is omgekomen met:* het is gedaan met.
1825 *gruwel:* afgod; *toegesmoockt:* wierook toegezwaaid.
1827 *tuimelt:* heen en weer rent (vgl. Hd. *taumeln*)*; zielen:* mensen.
1830 *op:* open.
1833 *bijster* (versterkend): zeer.
1835 *barrening:* branding, dooreenwarreling.
1838 *Dan:* maar; *ontzagh had uit:* het was gedaan met eerbied.
1839 *'k Verlang* (te weten).
1843 *oude:* ouderdom, leeftijd.
1846 *ontvouwen met zijn' mont:* door zijn mond uiteengezet, geopenbaard (het ww. was ook sterk; *Ned. Wdb.* X, 2020).
1849 *ondergaen:* met beleid toesprekend, te overreden, tot kalmte te brengen (*Ned. Wdb.* X, 1306).
1850 *iet reuckloos te bestaen:* roekeloos iets te ondernemen.
1851 *Beveelt:* vertrouwt toe, laat over.

Ick ga uit 's Hooghsten naem terstont den Koning spreecken.
Dat my een eerlijck tal van burgery geley,[1853]
En tuige of mijne tong hem in zijn boosheit vley'.
Dorst Samuël wel eer van Karmel Saüls boosheit
Bejeegnen, hem de straf van zijne goddeloosheit[1856]
Verkondigen; laet zien of Nathan heden niet[1855-57]
Den Vorst durf melden, hoe de Hooghste dit verdriet.[1858]
Verdraeght uw smert, terwijl wy henegaen, geduldigh,
En maeckt u zelven niet aen Godts Gezalfde schuldigh.[1860]
Ick bootschap dit vooruit. De heilige Profeet
Genaeckt met eene schaer, vol rouw en harteleet.
De hemel wil den Vorst voor wijder quaet behoeden.[1863]

S a b u d :
De hemel stille deze ontsteltheit der gemoeden.[1864]

SALOMON. SABUD.

S a l o m o n :
Hoe gaet het? staen de bergh en kerck noch overent?
Waer vloodt mijn Koningin? Is niemant hier ontrent?[1866]
Wat wil dat lantgeschrey, zoo woest, en uitgelaten?[1867]
Waer steeckt de ruitery? waer steecken de soldaten?
Wat gallem gaet'er op? waer zijtghe, Sabud? ras.
My dunckt de stadt valt uit. Waer blijftghe? Benajas,
De hofwacht in 't gelit, de Krethen en de Plethen.[1871]
Bezet den toegang: sluit den draeiboom: span de keten.[1872]
Bezet nu straet, en poort: bezet de binnestadt,
De voorstadt, en den hof. Wat naer geschal is dat?[1874]

S a b u d :
De Koning zy gerust, en steune op zijn vertrouwden.
De wachten zijn versterckt, de stadt en 't hof behouden.
Genadighste, hou stant. Hoe beeftghe zoo vertsaeght?
Hoe deistghe dus ontstelt, terwijl ons niemant jaeght.[1878]

1853 *eerlijck tal van burgery:* een aantal eerbare, betrouwbare burgers.
1856 *Bejeegnen:* tegemoet treden.
1855-57 *Samuël:* de profeet, die Saul zijn straf aankondigde (zie *1 Samuel* 15, 28); *Karmel:* de berg waar de profeten woonden; *Saüls:* tweelettergrepig.
1858 *de Hooghste:* datief, bij het onpersoonlike *verdriet*. Gewoonlik schrijft Vondel in dit geval *den*.
1860 *maeckt u niet schuldigh aen:* vergrijp u niet aan.
1863 *wil:* moge.
1864 *ontsteltheit:* beroering; *gemoeden:* het oude meerv. van gemoed.
1866 *ontrent:* in de nabijheid.
1867 *wil:* beduidt.
1871 *de Krethen en de Plethen:* de lijfwacht was samengesteld uit Krethiërs en Plethiërs (*2 Samuël* 8, 18).
1872 *draeiboom:* boom waarmee een weg afgesloten kon worden. Ook de *keten* dient als versperring.
1874 *naer:* angstwekkend.
1878 *deistghe:* deinst ge.

REY. NATHAN.

Daer staet hy, wien ghy plaght zijn' Rijcksplicht voor te lezen,
Hoe ziet men hem voor u en zijn geweten vreezen!

Gewis het heught hem noch, o hemelsche Profeet,
Wat les ghy aen zijn jeught al t'ydel hebt besteet,[1882]
Die in den ouderdom uw hoop te leure zette.[1883]
Hoe is zijn glori nu verandert in een smette!
Hoe deckt hy best zijn schant met Adams vygebladt?
Hoe viel die schoone star op 't einde van haer' padt![1886]

N a t h a n :

Helaes, mijn zoon, heb ick u hierom opgetogen,[1887]
Gekoestert in mijn' schoot? met welck gelaet, en oogen,[1888]
In welck een' droeven schijn, en anders dan hy plagh,[1889]
Aenschouwt u Nathan, och, in uwen ouden dagh?
Zijt ghy dat, Salomon, de grootste Vorst van allen?
Hoe komt ghy uit den troon ter aerde neêrgevallen?
Had d'Allerhooghste niet (zoo ras de tempel stont
Voltrocken) vast belooft met zijnen eigen mont,[1894]
(Toen u die glans verscheen) de hant aen 't Rijck te houden,[1895]
En dat hier Davids zoons het volck beheerschen zouden
Eeuw in eeuw uit, indien ghy 's vaders voetspoor hielt,
Of anders dat dees kerck met stadt met al vernielt
Zou worden, zoo ghy hem onteerde in zijn geboden,
Door 't innevoeren van verzierde en vreemde Goden?[1900]
Rampzalige, ghy hebt den eersten steen geleit
Tot zulck een gruwelwerck, een pest, die zich verspreit
Van tijt tot tijt in 't lant, daer Godt zijn' zetel zette.
Hoe is uw glori dus verandert in een smette!
Een ry van Koningen bestaet op dezen voet[1905]
Den Hooghsten toeverlaet t'onteeren, heel verwoet.
Wie kan den gruwelvloet, na zulck een inbreuck, stuiten?[1907]
Ick zie Jerusalem, van binnen en van buiten,
Van afgoôn onderdruckt, belegert, ja oock zelf[1909]
't Afgrijsselijcke altaer in Arons kerckgewelf
Bewieroockt; buiten 't vier voor bloetgodt Moloch smoocken,[1911]
En hoor het schateren van Baäls hof en spoocken[1912]
Zich mengen in 't geluit van 't kermende offerkint,
En trommel, en trompet, te heiloos en ontzint.[1914]
Uw geest en lichaam strijde, o Vorst, van Godt verbannen.[1915]

1882 *al t'ydel:* geheel vergeefs.
1883 *te leure zette:* teleurstelde, bedroog.
1886 *van haer' padt:* uit haar baan.
1887 *opgetogen:* opgevoed.
1888 *gelaet:* houding.
1889 *schijn:* toestand.
1894 *Voltrocken:* voltooid.
1895 *de hant te houden aen:* steun te blijven verlenen, te handhaven.
1900 *verzierde:* verzonnen, door mensen bedachte.
1905 *bestaet:* onderneemt, waagt het.
1907 *gruwelvloet:* stortvloed van afgoderij; *inbreuck:* het eerste binnendringen (beeld, ontleend aan de doorbraak van een dijk).
1909 *Van:* door; *zelf:* zelfs.
1911 *bloetgodt Moloch:* omdat hem kinderoffers gebracht werden (vgl. 1913).
1912 *spoocken:* geesten.
1914 *te:* zeer; *ontzint:* waanzinnig.
1915 Uw geest en uw lichaam worde door tweestrijd, door wroeging verscheurd.

Damask en Edom, elck van weerzijde ingespannen,
Bestoocke uw Koningkrijck van buiten, fel en wreet.[1916-17]
Een derde erfvyant scheure uw' Staet (gelijck dit kleet[1918]
Aen flarden wort gescheurt,) na uwe doot inwendigh,
En voede een' burgerkrijgh, wraeckgierigh, en ellendigh,
Tot dat Jerusalem, en d'afkomst der Hebreen[1921]
Het juck van Assur voele, en diene den Chaldeen.[1922]
Ghy Koninginnen zult dit stuck oock schendigh boeten,[1923]
En al uw vaders steên en Rijcken om zien wroeten,
En trapplen met den hoef van 't nijdigh Babilon,[1924-25]
Tot dat het puin verstuive in d'oogen van de zon.
Indien men d'oirzaeck zoeck' van ieders plaegh byzonder;[1927]
De dertle Wellust kreegh door list de Wijsheit onder.
Wie Godt verlaet, en eert den Wellust boven Godt,
Verbeurt zijn kroon, en wort zijn vyants schimp, en spot.

R e y :
Och Nathan, help die plagen
Afbidden: help ons klagen,[1932]
Zoo klagen iet kan winnen.
Hy gaet verstomt naer binnen.[1934]
O eertijts wijze Koning,
Wat onschult, wat verschooning[1936]
Kan zulck een stuck verbloemen,[1937]
Van geen Hebreeuw te noemen,[1938]
Dan met een groot afgrijzen,
Met tranen en met yzen?
De zon zal morgen schroomen
In 't Oosten op te komen.
Wat spring-aêr, welcke bronnen,[1943]
Wat beeck, wat watren konnen
U wasschen van die vlecken?
Wie zal ons schande decken?
Wien moet het hart niet krimpen,
Die 't Heidendom hoort schimpen?
Hoe haest nu d'onbesneden,[1949]

1916-17 Vgl. *1 Kon.* 11, 14-25; *ingespannen:* ten strijde uitgerust.
1918 *Een derde erfvyant:* Jerobeam. Zie *1 Kon.* 11, 26-32. Het scheuren van het kleed als zinnebeeldige voorbeduiding geschiedde door de profeet Ahia (*1 Kon.* 11, 30).
1921 *afkomst:* nakomelingen.
1922 *Het juck van Assur:* de hoofdgod der Assyriërs, die in 720 v. Chr. het rijk Israël onderwierpen; *Chaldeen:* Babyloniërs, die in 586 het rijk Juda onderwierpen.
1923 *schendigh:* op schandelike wijze, met schande.
1924-25 Nebukadnezar onderwierp, behalve Juda, ook Syrië, Egypte, Phoenicië en stichtte aldus het Nieuw-Babyloniese rijk; *nijdigh:* afgunstig.
1927 *plaegh:* ramp.
1932 *Afbidden:* evenals verbidden: door bidden afweren.
1934 *verstomt:* zwijgend.
1936 *onschult:* verontschuldiging.
1937 *stuck:* misdaad.
1938 *Van:* door.
1943 *spring-aêr:* synoniem van bron.
1949 *haest:* haast zich; *onbesneden:* heiden.

Uit d'omgelege steden,
Gezin, en mans, en vrouwen,[1951]
Om hier dien schimp 't enschouwen!
Men hoort geheele troepen
Alree van verre roepen:
De wijste Vorst van allen
Is Bäal toegevallen.[1956]
Och, och, 't is tijt gestorven.[1957]
Helaes, wy zijn bedorven.[1958]
Hoe leit de Wet deur 't voorbeelt[1959]
Van Salomon veroordeelt!

U I T.

1951 *Gezin:* dienaren.
1956 *Baäl:* vgl. vs. 995; *Is toegevallen:* heeft de partij gekozen van.
1957 *'t is tijt gestorven:* het is tijd om te sterven, d.w.z. het leven is ons niets meer waard.
1958 *bedorven:* in 't ongeluk *gestort*.
1959 *leit:* ligt, is; *de Wet:* ons geloof.

[Gedichten]

Schloss Romanon-Graf Stetske
Paulus en Barnabas in Lystra, naar de schilderij van Pieter Lastman

Lastmans Offerstaetsi van Listren. aen Ioannes Six.[aant.] *

Wat dunckt u, kunstgeleerde SIX?[vs. 1]
Wie had de Schikkunst oit zoo fix[2]
Als Lastman, waert de Tekenkroon
t'Ontfangen voor Sint Pauwels troon,[4]
Toen hy zyn wonderwerck van Lystren
Zoo versch vertoonde, als beurde 't gistren?[6]
Dit tuight uw hemelsch tafereel,
Daer onze Apelles zyn tooneel[8]
En gront met zulck een kennis bouwt,[9]
En zoo deze Offerstaetsi houdt,[10]
Dat zelf de geest van Rome en Griecken[11]
Noit hooger zweefde met zyn wiecken.
Met welck een' zwaey en staetigheit[13]
En Priesterlycke majesteit
Verschynt al 't heidensch Priesterdom
Voor d'oude stadt, zoo vierigh om[16]
Te wieroocken voor Kristus Boden,[17]
Hier aengebêen voor Griecksche Goden!
Men acht dat hier in menschenschyn[19]
Merkuur en Dondergodt Iupyn
Verschynen, om den Iongeling,
Die flus op krucken sprong en hing,[22]

* Van of vóór 1648. Afgedrukt volgens de tekst van het handschrift, in het bezit der Weduwe van wijlen Jhr. Dr. J.P. Six te Amsterdam. (*Unger: Bibliographie, blz. 223*).
Pieter Lastman (1583-1639), Amsterdams schilder, die in Italië zijn smaak naar de antieken gevormd had, leermeester van Rembrandt (zie *Oud-Holland* IV, 1886, blz. 2-19), bezielde Vondel tot dit gedicht door zijn schilderij, gesigneerd Pietro Lastman fecit Anno 1614, dat ook Rembrandt inspireerde om daarnaar een tekening te maken. Zie Kurt Freise, *Pieter Lastman, Sein Leben und seine Kunst* (Kunstwissenschaftliche Studien, Band V), Leipzig 1911, blz. 68-69. Het stelde voor het *wonderwerck van Lystren* (vs. 5), nl. het verhaal van *Handelingen* 14, 8-18; het optrekken van de priesters van Jupiter en de scharen van Lystren, die aan Barnabas en Paulus wilden offeren, in de waan dat Jupiter en Mercurius op aarde waren neergedaald.

vs. 1 *kunstgeleerde:* die verstand hebt van kunst.
2 *had ... fix:* beheerste (*fix:* handig, bekwaam; oorspr. stevig); *de Schikkunst:* de ‘ordonnantie’, de compositie.
4 *voor Sint Pauwels troon:* omdat hij in dit schilderij de apostel Paulus geëerd had.
6 *versch:* fris, levendig; *beurde:* gebeurde.
8 *onze Apelles:* Lastman, zo genoemd naar de beroemde Griekse schilder.
9 *gront:* hiermee is waarschijnlik de perspektivies opgebouwde achtergrond van het tafereel bedoeld.
10 *Offerstaetsi:* plechtige optocht naar het offer.
11 *zelf:* zelfs; *Griecken:* Griekenland.
13 *zwaey:* zwier.
16 *vierigh:* vurig verlangend (in de uitgave van 1650: vol yvers).
17 *Boden:* apostelen.
19 *menschenschyn:* menselike gedaante.
22 *flus:* kort te voren.

Te heelen, zonder kunst van kruiden.
Dat stuck verbaest veel duizent luiden.[24]
De Kreupel tuight dees wonderdaet,[25]
Daer hy op zyne beenen staet;
De kruck voor zyne voeten leit;
d'Uitheemsche luistert wat hem zeit[28]
De buurvrouw, die den lamgeboren
Gekent heeft menigh jaer te voren.
Hoe schoon verschiet die lange ry,[31]
Van verre flaeuw, en dichter by
Al stercker, voor 's aenschouwers oogh!
Hoe deist die poort, en kerck, zoo hoogh[34]
En ront gebouwt, Iupyn ter eere,
Op datze ons noch de Bouwkunst leere![36]
Hoe stemt de strael van ons gezicht
Met elcks hoegrootheit, en met licht[37-39]
En schaduw van een ieder zaeck!
Hielt vrouw Natuur om heur vermaeck
Voorheen de hant aen eenigh Schilder,[40-41]
Zoo doet zy 't hier, en nergens milder.
Een ryckdom en verscheidenheit
Van toestel nadert, en geleit[44]
Bekranste en witte stieren vast[45]
Naar d'offerplaets, op 's Priesters last,
Op veêl, tamboer, en lier, en fluiten,[47]
Langs 't ryck bestroide padt naer buiten.
Hier blaecken fackels, hel en klaer.
Hier rieckt de wieroockkandelaer.
Hier glinstren wieroockvat, lampet,[51]
En goude schotel, op dien tredt.[52]
De byl, en bloetpan op het slaghten
Van vee en offerhande wachten.
Wie kan u zingen hoe vernoeght,[55]
Hier d'eene personaedje voeght[56]

24 *verbaest:* doet versteld staan.
25 Hier begint de beschrijving van de schilderij; *tuight:* geeft getuigenis van, verhaalt.
28 *d'Uitheemsche:* de vreemdeling (in het bijbelverhaal niet genoemd). Op het voorplan van de schilderij stonden een groot aantal figuren, met levendige kleuren van hun kleding een schilderachtig geheel vormend.
31 *verschiet:* dit slaat weer op het perspektief, gelijk uit de volgende verzen blijkt.
34 *deist:* wijkt terug. Op de achtergrond vertoonde zich een ruïne met poort en een tempel, met ronde toren.
36 Waaraan onze bouwmeesters hun plannen kunnen ontlenen.
37-39 De figuren zijn juist zo groot geschilderd en zo belicht, dat ze voor ons oog (*de strael van ons gezicht*) als 't ware zich levend vertonen (*stemt met:* komt overeen met).
40-41 *Hielt de hant aen:* verleende steun, hielp; *om heur vermaeck:* om er zelf van te genieten.
44 *toestel:* al wat bij de 'offerstaetsi' behoort.
45 *vast:* intussen.
47 *tamboer:* trom.
51 *lampet:* kan waaruit men water schenkt.
52 *op dien tredt:* onder het gaan.
55 De uitgave van 1650 heeft de variant: Een kenner ziet hier, heel vernoeght.
56 *voeght:* zich harmonies aansluit.

By d'ander; en hoe elcks gelaet[57]
En ampt, gelyck een zangers maet,[58]
Zyn' plicht bewaert? hoe kleene en grooten[59]
Hier treên, als op een' galm van noten?[60]
Zoo stuit ten leste d'ommegang,
Daer 't outer wacht, en al te lang
Verlangde naer den offerwyn.
Nu wil d'Aertspriester van Iupyn,
In 't wit, bekranst met eicke blaren,
Der zichtbren Goden eer bewaeren.[66]
Maer zie om hoogh hoe 't heiligh paer,
Met woorden, handen en gebaer,
Van zulck een gruweloffer yst,
En Offermans, en schaeren wyst[70]
Naer Godt, wiens eere altaren passen.
Zy roepen: wy zyn stof en asschen.
Ghy zultze stracks van boven neêr
Zien springen, Godts en IESUS eer
Beschutten, en van harteleet
En rouw verscheuren elck zyn kleet,[73-76]
Op dat men bloet noch wynkelck storte,[77]
En daetlyck d'Offerstaetsi schorte.[78]
Wat waer 't een jammer, zoo 't geschreeuw
Van een' oproerigen Hebreeuw
Den drang van Griecken holp op ruy,[81]
Om met een steene hagelbuy
Te pletteren, te slaen met vuisten
De Kruisgezanten des Gekruisten.[79-8484]
Dat ons Sint Pauwels staf behoe.
Men wyde hem 't altaerstuck toe,[86]
Daer Lastman, om zyn kunst befaemt,
Den dienst der afgoôn noch beschaemt[88]
Met zyne Kristgewyde verven.[89]
Hy leve onsterflyck na zyn sterven.
I.V. Vondel.

57 *gelaet:* houding.
58 *ampt:* taak; *gelyck een zangers maet:* in volkomen harmonie.
59 *Zijn' plicht bewaert:* zijn taak vervult.
60 *op een' galm van noten:* op de maat van de muziek.
66 *bewaeren:* handhaven, d.w.z. hun eer bewijzen. De variant van 1650 geeft: ‘d'Apostels eeren op d'altaren’.
70 *Offermans:* offeraars.
73-76 Zo levendig is de schilderij, dat de toeschouwer zich reeds voorstelt wat weldra zal gebeuren (*Handelingen* 14, 14).
77 *wynkelck storte:* een plengoffer brenge met wijn.
78 *schorte:* stake.
81 *drang:* drom, schare; *holp op ruy:* ophitste, in beroering bracht (*rui:* oproer; *Ned. Wdb.* XIII, 1625).
79-84 Dit slaat op *Handelingen* 14, 19, de steniging van Paulus, door de scharen, overreed door de Joden van Antiochië en Iconium.
84 *Kruisgezanten:* apostelen, gezonden om het geloof te verkondigen.
86 *altaerstuck:* de schilderij die op een altaar zou passen.
88 *beschaemt:* de schande aantoont van.
89 *Kristgewyde verven:* zijn kleuren, zijn schildering, aan de dienst van Christus gewijd.

Op M. Kretzers S^te^. Marie Magdalene door Titiaen geschildert.[aant. *]

De Kunst, die dus zich zelve pryst,
Verdient alleen geen goude lyst,[vs. 2]
Maer eenen zoom van diamant,
Ter eere van des Meesters hant.
Zagh 't gryze Griecken op, voorwaer[5]
Het kranste noch dien Tekenaer.
Hier heeft de Tekenkunst haer' eisch.
Ghy ziet geen verf, maer levend vleisch:
Doch niet gelyck Natuur het geeft,
Nu haer de Slang bedorven heeft;[10]
Neen zeker, 't is van hooger prys,[11]
En zulcks als in het Paradys[12]
Ons Moeder eerst ter weerelt quam,[13]
Toen Grootvaêr heur in d'armen nam
Eer zy de lippen had gezet
Aen 't zoet vergift, ons vuile smet.[16]
Wat krachtigh een penseel is dit,[17]
In zulck een' dagh, daer zwart noch wit[18]
Gevonden wort! o kloecke vont![19]
Hoe levendigh, hoe maghtigh ront[20]

* Van of vóór 1648. Afgedrukt volgens de tekst van het handschrift, vroeger museum Amstelkring, thans in het bezit van Dr. Sterck.
Sterck, *Oorkonden,* Bussum 1918, blz. 141, acht het geen toeval, dat Vondel de witte bladen, achter zijn aan Justus Baeck opgedragen treurspel Salomon o.a. aanvulde met een gedicht op Maria Magdalena, de patrones van Baeck's vrouw, want zulke Katholieke gedichten waren Baeck en zijn vrouw niet onwelkom; evenmin als de *Geboortezang,* die hij hier ook bij dit treurspel afdrukt.
Marten Kretzer of Cretzer (±1598-1669), 'coopman', d.i. kunstkoper en kunstverzamelaar, tevens liefhebber van het toneel en een der schouwburghoofden tussen 1644 en 1649. Kretzer was bij de huldiging van St. Lucas, in 1653 aan Vondel gebracht. Zijn schilderijen zijn beschreven in een gedicht van Lambert van den Bos: *Konstkabinet van Marten Kretzer,* t'Amsterdam 1650 (Kon. Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam). Over Maria Magdalena leest men daar: 'Verwacht niet van mijn rouwe dichten | U groote waerde voor te lichten... Een beter pen (nl. van Vondel) heeft uwe lof | Bestaen te schildren en te maken'. De schilderij bleek later geen echte Titiaan te zijn. Vergelijk Unger's Vondeliana in *Oud-Holland* II (1884), blz. 111-119.

vs. 2 *alleen geen:* niet alleen een.
5 *'t gryze Griecken:* het aloude Griekenland.
10 Nu de paradijs-zonde de oorspronkelike schoonheid bedorven heeft.
11 *prys:* waarde.
12 *zulcks:* zodanig.
13 *Moeder:* in de latere gedrukte tekst: Grootmoêr, d.i. Eva.
16 *'t zoet vergift:* de verboden vrucht, die tot zonde (de *vuile smet*) verleidde.
17 *Wat krachtigh een:* in de gedrukte tekst: *Wat krachtiger*, met een stereotiep geworden genitief na wat.
18 *dagh:* helder licht. De gloeiende kleuren vertonen nòch het sombere zwart, nòch het koele wit.
19 *kloecke vont:* vernuftige vondst, geniale uitbeelding.
20 *maghtigh ront:* met weelderige volle vormen (vgl. vs. 24-25 en 39-41).

Verheft zich S I N T E M A G D A L E E N ,
Gezalft, genezen van haer ween![22]
Het lichaem, dat zoo deerlijck viel,[23]
Is nu gezont, gelijck de ziel,
Die straelt u toe door 't nieuwe bloet.
De rust van haer verzoent gemoedt
Verschijnt u in 't aendachtigh licht[27]
Der oogen, in 't vernoeght gezicht.
Dat voorhooft zet geen rimpels meer[29]
Van rouw, maer slacht het helder weêr,[30]
Wanneer de hemel open staet.
't Godtvruchtigh wezen, en gelaet,[32]
Die mont en borsten, waert gekust,[33]
Bekooren niemant dan met lust
Tot Godt, en I E S U S , nu verhooght.[35]
Dit hair, dat flus de voeten drooght[36]
Van dien genaderycken Heer,
Verstrickt geen wulpsche harten meer;
Hoe blont het dien albasten neck[39]
En parlemoeren rugh bedeck',
En krulle om haeren blancken arm.
M A R I E M A G D A L E E N , bescherm
Den Dichter, daer ghy boven zit,
En aen 's Verbidders voeten bidt.[44]
I.V. Vondel.

22 *ween:* smart.
23 *deerlyck viel:* jammerlik zondigde.
27 *aendachtigh:* vrome.
29 *zet:* trekt.
30 *slacht:* gelijkt.
32 *wezen, en gelaet:* gelaat en houding.
33 *waert gekust:* waard om gekust te worden.
35 *nu verhooght:* nu niet meer op aarde, maar in de hemel verheerlikt.
36 *flus:* kort te voren.
39 *Hoe blont het:* hoezeer het ook in blonde lokken.
44 *'s Verbidders:* van Jezus, die zijn voorbidding verleent (*Mnl. Wdb.* VIII, 1482).

Op den Heer Theodoor Velius
Schepen, Raet, Medecijn, Historischrijver, en Poeet, te Horen.[aant.] *

O Horen, ghy verheft uw' kostelycken horen[vs. 1]
Op uwen VELIUS, en grooten Ingheboren,
Den trouwen Cicero in uwen kloecken Raet,[3]
Den schrandren Klaudiaen, den wysen Hippokraet,[4]
Wiens artseny de Doot ontweldighde haer lycken.[5]
Ghy kent hem door dit Beelt, maer best uyt syn kronycken.
F. Matham sculp.
I.V. Vondel.

Op het overlyden *Van den Heere* Geeraert Vossius,[aant.]*

Kanonick der Aertsbisschoppelijcke Kercke te Kantelbergh, en der Historien Professor t'Amsterdam.
Aen Isaack Vossius, Historischryver van Hollandt en Zeelandt.

Nu gaet de gladde ploegh
Van 't snedigh brein des Letterkloecken[vs. 2]
Niet meer door d'ackers van de boecken.
De hant, die, spade en vroegh,

* Van 1648. Afgedrukt volgens de tekst onder het portret van Velius in de derde druk van de *Chroniick van Hoorn*, 1648. Het onderschrift is ontleend aan *Poëzy* 1650, blz. 189. Theodorus Velius of Dirk Seylmaker, Volkertsz. (wiens vader zeilmaker was) werd in 1572 te Hoorn geboren en stierf er in 1630. Hij was een aanzienlik en ervaren medicus, dichtte veel o.a. het gedicht *Westfrisia*, maar is het meest bekend door zijn *Chroniick van Hoorn*, die nog steeds waarde heeft.

vs. 1 Woordspeling met de stadsnaam: *de horens opsteken* betekent: zich fier verheffen (*Ned. Wdb.* XI, 1253). In bijbels spraakgebruik is de horen zinnebeeld van kracht en sterkte (*Ned. Wdb.* VI, 1091).

3 *Den trouwen Cicero:* Velius, in 1601 lid van de vroedschap geworden, behoorde tot degenen die in 1613 door Prins Maurits uit hun ambt ontzet werden. Ook Cicero bekleedde, ondanks zijn drukke rechtspraktijk en beoefening der letterkunde, vele staatsambten.

4 *Klaudiaen:* vgl. blz. 245; *Hippokraet:* Hippocrates (± 400), de Griekse vader van de geneeskunde.

5 Velius was ‘een groot liefhebber en volcomen kender van alderley kruyden’ (*Ned. Biogr. Wdb.*).

* Van 1649. Afgedrukt volgens de tekst in *Verscheyde Nederduytsche Gedichten*, Amsterdam 1651, blz. 55.
Geeraert Vossius: zie Dl. 3, blz. 398, 400 en 799 en Dl. 4, blz. 213; *Isaack Vossius:* zie deel 3, blz. 641.

vs. 2 *snedigh:* scherpzinnig. Dit woord is hier gekozen in verband met *ploegh* (vs. 1); *Letterkloecken:* schrandere beoefenaar van de letteren.

Te post met onvermoeide pennen[5]
Plagh door 't papieren velt te rennen,
Is stijf. Het honighbladt
Der tonge, die, zoo milt van gaven,[7-8]
Haer letterbyen zocht te laven,
Verdort. De jeught der stadt,
De bloem des Aemstels, mist de stralen
Des afgeslaefden mans.[12]
Met hem verzinckt een glans
Van Kunst, Historien, en Talen.
Wie bouwt nu Hollant met
Latijnschen stijl, zoo net[15-16]
En even jeughdigh in 't vergaren
Van 't lang verwelckte lof?[18]
Wie graeft door al die stof
Der weerelt van vijfduizent jaren?[20]
O Isack, eenigh pant[21]
Van V O S S I U S , ghy die zoo verre
Om 't licht der Koningklijcke starre
Verliet uw Vaterlant;
Verlaet om ons de Kroon van Zweden:
Ghy kunt uw Vaders stoel herkleeden,[26]
Zijn doorgeleert gebouw[27]
Van schriften voort in top voltrecken,[28]
En Moeders hart een balssem strecken,[29]
Dat anders smilt van rouw,
Op 't koude graf van haren Heere,
Geleertheits stut, der Scholen eere.[32]
J . V . V O N D E L

5 *Te post:* op zijn post.
7-8 *honighbladt der tonge:* de welsprekende tong. Vgl. *honighvloeiend* (naar Lat. mellifluus): welsprekend (*Ned. Wdb.* VI, 931). De *letterbyen* (vs. 9) zijn de studenten die van zijn welsprekendheid genoten.
12 *afgeslaefden:* synoniem van afgepijnt: door arbeid dodelik vermoeid.
15-16 *bouwt Hollant met Latijnschen stijl:* beschrijft de oude geschiedenis van Holland in keurig (*net*) Latijn.
18 *'t lang verwelckte lof:* de vergeten geraakte feiten, die door de historicus nieuw leven krijgen.
20 *vijfduizent jaren:* volgens Vondel de duur der wereldgeschiedenis. Vgl. ‘Dat brein draeght heughenis van meer dan vijftigh eeuwen’.
21 *Isack* was het *eenigh pant,* nadat zeven andere kinderen vóór de vader overleden waren. Hij was in 1648, op uitnodiging van Koningin Christina, naar Stokholm vertrokken om haar Grieks te onderwijzen. Aan Vondel's roepstem gaf hij geen gehoor, want hij bleef in Stokholm tot Christina's afstand in 1654.
26 *herkleeden:* weer bekleden, d.i. bezetten (*Ned. Wdb.* II, 1596).
27 *doorgeleert:* zeer geleerd (*Ned. Wdb.* III, 2967).
28 *voort:* verder; *voltrecken:* voltooien.
29 *strecken:* zijn: *Moeders hart* (Datief).
32 *Scholen:* hogescholen, als professor aan de ‘Illustere Schole’ van Amsterdam.

Mayboom voor Joan de Wolf, en Agnes Block, aant. *

Agnes hart lagh hardt bevrozen,
Als de Noortas, daer de zon vs. 2
Noit violen nochte roozen
Blad noch bloessem winnen kon.
Liefde ontdoide in dit geweste
Noit de lente van haer tijt,6
Die men schat het allerbeste,
Waerdigh zeven jaer gevrijt.8
Zonder wulpsch vermaeck te zoecken,
Sloeghze 't oogh op lof, en deught,
Hielt gespreck met stomme boecken,11
Stichters van haer stille jeught:
Van de weerelt afgescheiden,
In haer kamer en vertreck,
Schuwdeze al die stricken leiden
Voor een stilte, zonder vleck.16
Minnen, Jawoort, bruiloft, huwen
Vlootze, als Spinnen, en venijn.
Konnen maeghden feesten schuwen,19
Daerze toe geschapen zijn?
Kan een maeght de Liefde haten,
Die haer' oirsprong neemt uit Godt,
En de menschelijcke staten23
Onderhoudt door 't hylixlot?24

* Van 1649. Afgedrukt volgens de tekst in *Poëzy* 1650, blz. 400. In *Poëzy* 1682 I, blz. 736 met het onderschrift: *Getrouwt den 2 van Bloeymaent MDC XLIX*. - Joan of Hans de Wolf, zoon van Vondel's zuster Clementia (geb. 1614, gestorven vóór 1649) huwde met Agnes Block (geb. 1629, gestorven op Vijverhof, 21 Julie 1697). Joan was de vetrouweling en steun in zaken van zijn oom Joost. - In het opschrift nadert *Mayboom* tot de betekenis van: gelukwens in Mei. De meiboom is het symbool van geluk en liefde. Het is mogelik dat Vondel zijn huwelikswens nog deed vergezeld gaan van een bloeiende meidorentak of meiboompje (zie Kalff: *Het Lied in de Middeleeuwen*, blz. 303, en Hooft's *Gedichten* (ed. Stoett) I, blz. 177 en *Brieven* I, blz. 201).

vs. 2 *Noortas:* Noordpool.

6 *tijt:* leeftijd.

8 Die waard is dat men er zeven jaar naar dingt, gelijk Jacob zeven jaar diende om zijn bruid te verwerven.

11 Vernuftspel: zij onderhield zich met sprakeloze boeken.

16 *Voor:* in ruil voor.

19 *feesten:* genoegens.

23 *staten:* standen, maatschappij.

24 *Onderhoudt:* in stand houdt; *hylixlot:* de beschikking van het huwelik, het huweliksleven (deze samenstelling ontbr. in het *Ned. Wdb.*).

Deze spruit kan niet begrijpen
Hoe men dwael van 's vrydoms streeck.[26]
Om dien diamant te slijpen
Valt een diamant te weeck.[28]
Niemant durf van vryen momplen.[29]
Wie dit opwerpt, blijft verdacht,
Dat hy haer wil overromplen,
Zooze sluimert op de wacht.
Toenze in slaep viel, daer de boomen
Ruischen langs de cingelgracht,
Hadze eens angstigh leggen droomen,[35]
Hoe een W O L F , by doncker nacht,
Haren schoot een L A M ontruckte,[36-37]
En verslont 't onnozel Lam.
Denck eens hoe de Maeght dit druckte,
Eerze 't loos bedrogh vernam.
Evenwel dat droomen plante
Diep een voetspoor in haer' zin,[42]
Schoonze zich hier tegens kante,
Zomtijts meer, en zomtijts min.
Als de rechte wedergade,
Die nu aen haer zijde zit,
Smeecken quam om haer genade,
Dochtze weêr: wat droom is dit?
Ay, wat onrust komtme quellen?
Ziet de W O L F naer Lammers uit,
Die men uit mijn' naem kan spellen?[51]
Wat of 't voorspoock nu beduit?[52]
Wegh, ghy wolven, leeuwen, beeren:
Laet d'onnozelheit in rust:
Gaet in 't wilde woudt verkeeren.
Eenzaem leven is mijn lust.
Om haer hardtheit te verzachten,
En te temmen 't schuw gemoedt,
Vloeide een star in haer gedachten[59]
Met een' minnelijcken gloet.
Vryer, laet dit vier niet dooven,
Datghe uit A G N E S oogen schept,

26 Hoe men zijn vrijheid kan prijsgeven; *streeck:* van het kompas. Het beeld is dus aan het schip ontleend.
28 *een diamant:* zelfs een diamant.
29 *durf:* durft.
35 *leggen:* liggen.
36-37 *Wolf* en *Lam* zinspelen natuurlijk op hun namen (Agnes: agnus = lam, vgl. vs. 51).
42 *zin:* geest.
51 *kan spellen:* kan opmaken.
52 *voorspook:* voorteken.
59 *een star:* waarschijnlik is hier Venus bedoeld.

Nu ghy zulck een star daer boven
Aen den rijcken hemel hebt.
Zie haer' boezem reede ontlaten.[65]
Zie hoe 't ys om 't hart versmelt;
Hoeze luistert onder 't praten,
Door een minnelijck gewelt,[68]
Meer en meer tot u genegen.
Wanhoop niet aen uw geluck:
Want ghy vrijt niet zonder zegen.
Blyschap kroont al 's minnaers druck.
Entlijck bint hyze aen de schakel
Van zijn tong, gelijck zijn Bruit,
En dat langh gewenschte Orakel
't Jawoort zuchtze al steenende uit.
't Is nu uit met al het weigren,
En ontveinzen, 's vryers kruis:[78]
Zie het Bruigoms hart nu steigren.[79]
Hy verwacht de Liefste t'huis.
Op 't gezegende verovren
Van dat zuivere Kasteel[82]
Stroit de May zijn groene lovren;
Vlecht de May een bloemprieel,
Voor de blakende echtgenoten,
Voor het overtrouwe paer,
Dat in vriendelijcke loten[87]
Aen zal winnen, jaer op jaer.[88]
Laet uw min nu adem halen,[89]
Schoone Bruit en Bruidegom,
Op 't gezang van nachtegalen:
Gaet in 't bruilofts heilighdom,
En vermeerdert d'Amsterdammers,
In het minnende saizoen:
Mengt de Wolven en de Lammers,
's Winters zomers even groen.[96]

65 *ontlaten:* ontdooien.
68 *gewelt:* kracht, aandrang.
78 *'s vryers kruis:* wat de vrijer rampzalig maakt.
79 *steigren:* stijgen, zich verheffen.
82 *zuivere:* kuise.
87 *loten:* spruiten.
88 *Aen zal winnen:* zal vermeerderen.
89 *adem halen:* volop genieten.
96 *groen:* woordspeling met de betekenis: verliefd.

Op haren Trouwpenning, *Waer in de* Liefde *den* Wolf *en het* Lam *verbint.*[aant. *]

De Vredetijt, die lang moet duren,[vs. 1]
Vereenight strydige naturen.
Het woudt vergeet zijn' wilden aert.
De macke kudde is niet vervaert
Noch schuw. Onnoosle en wilde beide[5]
Verzamen in een zelve weide;[6]
Daer leit de Liefde met haer hant
Den W O L F en 't L A M aen eenen bant.[8]

Op het Huldigen *Van den* Heere Geeraert Bicker, Drost *te* Muiden, Baljuw *van* Goeilant, *en* Weesperkarspel.[aant. *]

Alcides Bicker had, vooruit[vs. 1]
Getreên met Aemstels Staetgenooten,
Het Neêrlantsch Krijghsgedroght gestuit,
Met kracht aen ketenen gesloten,
Na dat het vierwerf twintigh jaer
Met kopren muil en stale tanden
Zoo vele landen steên en stranden,
Op aller volcken halsgevaer,[8]

* Van 1649. Afgedrukt volgens de tekst in *Poëzy* 1650, blz. 403.
vs. 1 *Vredetijt:* zinspeling op de onlangs gesloten vrede; *moet:* moge.
5 *Onnoosle:* onschuldige, tamme (dieren); zelfstandig gebruikt adjektief meerv., evenals *wilde*.
6 *een zelve:* eenzelfde.
8 Dezelfde woordspeling als in het vorige gedicht.
* Van 1649. Afgedr. volg. de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 265.
Geeraert Bicker, zoon van Andries Bicker, was door de Staten als opvolger van Hooft benoemd. De 5de Mei 1649 hield hij zijn *Blyde Inkomst,* met veel praal gevierd. De drie steden hadden aan Jan Vos opgedragen, een zestal 'tooneel-waagens' samen te stellen, die hem tegemoet reden. Ook voor de schouwburg maakte Jan Vos een drietal vertoningen. Zie de beschrijving in *Alle de Gedichten van Jan Vos* (1662), blz. 589-600.
vs. 1 *Alcides:* Hercules, die de Cerberus aan banden had gelegd. Bicker wordt zo genoemd, omdat hij het monster van de oorlog (*Krijghsgedroght*) had *aen ketenen gesloten* (vers 4).
8 Met levensgevaar voor alle volken.

Had omgewroet, en zee noch stroomen[9]
Niet zagen dit gewelt te toomen.[10]
De Hoet der Vryheit blonck op 't hooft
Der Zeven Landen, en hun Orden,[12]
Die, eertijts schier van hoop berooft,
En entlijck vry gekent geworden,[14]
Nu met gedeckten hoofde spreeckt[15]
Voor out Kastilje en zijne troonen,
Daer Flips, verlaên van weereltkroonen,[17]
Het hooft door alle starren steeckt,
En met een' dagh van diamanten[19]
Beschijnt de Hollantsche Gezanten.
Wat raet om 's Vredehelts beleit,
Om Andries, onder 't puick der Helden
Des staets, voor zijne dapperheit
En goede diensten te vergelden?[24]
Een schip vol gouts waer niet genoegh
By zulck een vroomheit opgewogen:[26]
Men loontze niet met 's lants vermogen:
En oft 't vermogen zwaerder woegh;[28]
De prijs, waer na de Bickers streven,
Is 't Vaderlant ten roem te leven.
Maer Hollant zeit: ten minste laet
Een teken van erkentenisse
Dan vryen mijn' bevryden Staet[33]
En schultbekennende gewisse[34]
Van opspraeck en ondanckbaerheit,[35]
Eer Reden ons die schantvleck toone;[36]
Men eer' dien Vader in den Zone:
Het Drostampt heeft naer hem gebeit.[38]
Hy zette zich op 't huis te Muiden,
Tot veiligheit van lant en luiden.
Op deze billijcke uitspraeck hief
Het Slot zijn kruin op, uit de boomen.[41-42]

9 *omgewroet:* dit herinnert weer aan het ‘zwijn’ van de oorlog (vgl. hiervóór, blz. 272).
10 *zagen:* kans zagen om.
12 *hun Orden:* de Staten Generaal.
14 *entlijck:* eindelik; *vry gekent:* als vrij erkend.
15 *met gedeckten hoofde:* niet meer onderdanig, als gelijke.
17 *Flips:* Philips IV; *verlaên van:* overladen met.
19 *dagh:* schittering.
24 *vergelden:* belonen.
26 *By:* tegen; *vroomheit:* voortreffelike verdiensten.
28 *En oft:* en indien al; *woegh:* met *oe*-klank.
33 *vryen:* bevrijden.
34 *gewisse* (germanisme, in de 17de eeuw gewoon): geweten.
35 *opspraeck en ondanckbaerheit:* het verwijt van ondankbaarheid.
36 *Reden:* de billikheid.
38 *naer hem gebeit:* op hem gewacht.
41-42 Het Muiderslot toont zich verheugd, omdat het ambt, dat na de dood van Hooft twee jaar onvervuld bleef, nu weer bezet wordt.

De zon was Goeilant noit zoo lief,
Al brackze door met gulde zoomen,[44]
Als zuclk een stem, met lust gehoort[45]
Langs al de Vecht en Goeische kusten.
Drie steden en hun dorpen rusten[47]
Op deze nieumaer: Roof en Moort[48]
Baldadigheit en burgerplagen[49]
Verlaten flucks hun hol en hagen.[50]
Der byen Koning gaet te velt,[51]
Daer d'ope lucht, niet meer bedorven
Door hitte of rijp, den honigh smelt.[53]
Hy haelt de boeckweite in zijn korven.
De koele dauw verquickt het zaet,[55]
En 't gras het vee, en spant den uyër.
De huisman ploeght en zaeit niet luier,[57]
In 't kriecken van den dageraet.
Groot bussem, 's Gravelant en andren[59]
Onthalen op dit feest malkandren.[60]
Aenvaert het zwaert, ô Jongeling:[61]
Dat dit gezegende geweste,
Verdadight door uw deught en kling,
U loof, gelijck 't Gemeene Beste[64]
Uw' onvermoeiden Vader looft,
In ooreloge, en tijt van vrede.
Bescherm het recht van lant en stede:
Verstreck der onderdruckten hooft:[68]
Betoom den moetwil door de wetten;[69]
Zoo zal de Faem uw' lof trompetten.

44 Al kwam ze luisterrijk te voorschijn.
45 *met lust:* met ingenomenheid.
47 *Drie steden:* Muiden, Naarden en Weesp; *rusten op:* vertrouwen op, voelden zich veilig bij.
48 *nieumaer:* tijding.
49 *Baldadigheit:* misdaad.
50 Vluchten terstond uit hun schuilplaatsen.
51 *Der byen Koning:* de aanvoerder van de bijenzwerm(?).
53 *den honigh smelt:* de honing doet vloeien.
55 *het zaet:* het gewas.
57 *huisman:* boer.
59 *Groot bussem:* naam voor Hoog en Laag Bussum?
60 *Onthalen malkandren:* ontvangen elkaar, verenigen zich.
61 *het zwaert:* als teken van de rechterlike macht.
64 *'t Gemeene Beste:* de Republiek.
68 *Verstreck:* wees.
69 *moetwil:* kwaadwilligheid.

Jubiljaer *des* Priesterdoms *Van den* Heere Philippus Rovenius,[aant. *]

Aertsbisschop van Philippen, Apostolischen Stedehouder. *Den* XXVII. *van Iunius* M. DC. XLIX.

Daelt om laegh, ghy Offerengelen;
Helptme loof en bloemen strengelen
Tot feestoenen: valt aen 't werck;[vs. 3]
Ciert gewelf en Koorpilaren;
Overkranst de hooge Altaren;
Kleet met groen de Vorster Kerck:[6]
Want Philippus schijnt herboren,
Nu de zon (die hem, gekoren
Tot den Priesterlijcken staet,
Hier Godts Offer in zagh wijden)
Van de kimmen op komt rijden[11]
Met een' schooner dageraet:
Nu de zon met blijder oogen,
Blijder straelen Koor en bogen
Komt vergulden door het glas;
Om den Godtsdienst te vergulden,[16]
Daer hy eerst voor 's vollecks schulden
Offerde, en gebeden las:
Nu, begroet van feestgenooten,
Hy den eeuwring ziet gesloten[20]

* Van 1649. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 299.
Philippus Rooveen of Rovenius, de opvolger van Sasbout Vosmeer († 1614) als Apostolies Vicaris der Nederlanden, werd 17 Oktober 1620 gewijd met de titel van Aartsbisschop van Philippi, en sedert op voordracht van de Aartshertogen Albertus en Isabella aangesteld als Aartsbisschop van Utrecht. In 1640 uit het Sticht gebannen, hield hij zich als balling op te Rome en in de Spaanse Nederlanden, waar hij in dit jaar op 74-jarige leeftijd binnen de abdij van Voorst het vijftigste jaar van zijn priesterschap vierde.

vs. 3 *feestoenen:* volksetymologiese vervorming van festoenen.

6 *de Vorster Kerck:* de abdij te Voorst bij Brussel.

11 *op komt rijden:* het bekende klassieke beeld van de zonnewagen, door Apollo bestuurd.

16 *Godtsdienst:* eredienst; *vergulden:* woordspeling met de ‘gulden mis’, zoals men de mis ter viering van het vijftig-jarig priesterschap noemde (vgl. vs. 57).

20 *eeuwring:* het vijftigjarige tijdperk.

Van zijn wettigh Priesterschap.
Vijftigh jaren, reê verloopen,[22]
Sluiten hem uw troonen open,[23]
Wijzen hem een' hooger trap;
Na veel zweets, en zure stappen,[25]
Slaverny in wetenschappen,[26]
En getrouwen Herders plicht.
Had ick Davids harp en lippen,[28]
'k Holp den Mijter van Philippen[29]
Kroonen met een Neêrduitsch dicht.
Rijn en Yssel, bey te gader,[31]
Dancken zijn' geleerden vader,
Die, ontvonckt door uwe vlam,[33]
Voor ons Bontkist heeft gezongen,[34]
Toen de wolven 't Lam besprongen,[35]
Dat den mensch verzoenen quam.
Sasbout, voorzaet en zijn ouder,[37]
Zagh Roveen, als Stedehouder,
Zijn Apostelsch spoor betreên;
Marcellyn, met Lebuynen[40]
En Plechlyn, hem 't lant beschijnen,[41]
Daerze wandelden voorheen.
Willebrort scheen weêr te leven,
Toen dien nazaet wiert gegeven
d'Oude staf van 't Bisschopdom,
Daer hy d'eerste Kercken stichte,
Eerst het Heidendom verlichte,
En den afgront maeckte stom.[48]
Hebt ghy oit, verheught en blijde,[49]
Aen des ouden Vaders zijde[50]

22 *reê:* alrede, reeds.
23 *uw:* slaat op de *Offerengelen* (vs. 1).
25 *zure:* moeielike.
26 *Slaverny:* dienstbaarheid, ingespannen arbeid.
28 *Davids harp:* als zanger van de psalmen.
29 *den Mijter van Philippen:* vgl. het opschrift.
31 *Rijn en Yssel:* het Sticht en het Oversticht.
33 *uwe:* vgl. vs. 1.
34 *ons Bontkist:* als eertijds David. Hier dus instandhouden van de eredienst.
35 Dit slaat op de wering van de Kath. eredienst.
37 *Sasbout:* zijn voorganger Sasbout Vosmeer.
40 *Marcellyn:* Marcellinus (Marchelmus) was een kwekeling van Willebrord. Met *Lebuïnus* naar de IJsel gezonden om het evangelie te verkondigen, overleed hij in 't laatst van de achtste eeuw te Oldenzaal en werd te Deventer begraven. Lebuïnus, een geboren Angelsaks, werd eveneens te Deventer begraven, waar hij als beschermheilige vereerd bleef. Zie *Batavia Sacra* I, 467, 472.
41 *Plechlyn:* de Schotse monnik Plechelmus. De Kanunniken van Oldenzaal beweerden zijn relikwieën te bezitten en wijdden hem hun parochiekerk toe (*Batavia Sacra* I, 481); *hem 't lant beschijnen:* te verbinden met *Zagh* in vs. 38: zag hoe hij zijn licht liet schijnen over de landstreek.
48 *den afgront:* de helse machten (vergelijk vs. 54).
49 *ghy:* vergelijk vs. 55; *oit:* steeds.
50 *des ouden Vaders:* van Willebrord.

't Lam uw wieroock toegezwaeit,[51]
Hem gezegent, begenadight,
En in angst en noodt verdadight,

51 *'t Lam:* Christus.

Daer de Hel haer onkruit zaeit;[54]
Daelt om laegh, ô Offerengelen,
Helptme 's herders eeuwkrans strengelen,
Op zijn Gulden Misgety,[57]
En geley hem, wijs en simpel,[58]
Daer men kreucken zet noch rimpel,[59]
Nimmer droef, en eeuwigh bly.

De Dootbaer Van den Heere Gerbrant Nikolaesz Pankras. *Burgemeester en Raet van Amsterdam.*[aant.*]

Nu volght de Stadt in rouw by paren[vs. 1]
Den burgemeester, die, het Kruis
Der stadt vercierende acht paer jaren,[2-3]
Een toevlught was van menigh huis;
Een blyde troost der ouderloozen.
Wat mist de Burgery aen hem
Een burgerman, door 't lot verkozen![7]
Wat derft de Raet een trouwe stem,
De stoel, een' vreedzaem Stoelgebroeder,[9]
Een' zachten bant, die 't al verbont!
Oprechte Pankras, jeders hoeder,[11]
Wy kussen uwen kouden mont,
Den adem van den lieven Vrede,
Die uit uw lippen vloeien quam,[13-14]
Tot heil van Neêrlant en uw stede.
Het t'zamenloopende Amsterdam
Zagh onder u den grontsteen leggen
Van 't nieuwe Raethuis, dat nu rijst,[16-18]

54 Waar de duivel onkruid wierp onder zijn zaad (vgl. de bekende gelijkenis van de Zaaier).
57 Zie de aant. bij vs. 16.
58 *simpel:* eenvoudig, oprecht.
59 Waar ieder onbezorgd geniet (in de hemel).
* Van 1649. Afgedrukt volgens de tekst in *Poëzy* 1650, blz. 461.
Gerbrant Nikolaes Pankras, (geb. 1591) die sedert 1634 zijn vaderstad in verschillende betrekkingen, ook als burgemeester, gediend had, overleed in November 1649.
vs. 1 *by paren:* twee aan twee, in de begrafenisstoet.
2-3 *het Kruis der stadt vercierende:* met ere zittend op het kussen (met het stedelik wapen voorzien) in de raadzaal.
7 *burgerman:* een man naar het hart der burgers (*Ned. Wdb.* III, 1915, alleen op deze plaats!); *lot:* bovenmenselike beschikking (de betekenis loting, verkiezing past niet in dit verband).
9 *stoel:* rechterstoel (voor de schepen); *Stoelgebroeder:* kollega in de rechtbank.
11 *Oprechte:* rechtschapen.
13-14 Vgl. de *Vredezang*, blz. 364.
16-18 Vgl. de *Bouwzang*, blz. 368; *t'zamenloopende:* samenstromend voor de plechtigheid.

En stelt het aen der Ouden zeggen[19]
Wat werck zijn' meester billijck prijst.[20]
Ghy holpt noch voor uw einde stercken
De bontgenootschap met de Kroon
En Majesteit van Denemercken,
En zaeght ons Vryheit aen dien troon[24]
Verknocht, ten steun der zeven landen[25]
En al de Rijcken van de Zont.[21-26]
Wy dragen u op onze handen,
Terwijl de rouw ons harten wont,
Te kercke, droef en ongeduldigh,[29]
O Burgervader, goet van aert:
Wy blyven lof den graeve schuldigh.[31]
De sleutels van de poort, bewaert
Tot op den oever van uw leven,[33]
Ontfangt het Raethuis met de maer[34]
Van uwe doot, te vroegh beschreven[35]
Met inckt van tranen op uw baer,[36]
Waer neffens onze Heeren gingen.[37]
Leef lang in uw nakomelingen.

19 *stelt het aen:* laat de beslissing over aan (*Mnl. Wdb.* VII, 2067); *der Ouden zeggen:* de uitspraak van onze voorouders (Mnl. *seggen:* scheidsrechterlike uitspraak; *Mnl. Wdb.* VII, 913). Dit doelt dus op het spreekwoord: het werk prijst de meester, waarop het volgende vers zinspeelt.
20 *billijck:* terecht.
24 *ons Vryheit:* onze republiek.
25 *zeven landen:* Noorwegen, Zweden, Finland, Estland, Lijfland, Koerland, Pruisen.
21-26 In 1645 sloot de Republiek met Denemarken het verdrag van Constantinopel, dat betreffende de Sondtol vele gunstige bepalingen bevatte, die ook de omliggende landen ten goede kwamen.
29 *ongeduldigh:* de smart niet kunnende verdragen.
31 Wij zijn uw graf nog lof verschuldigd, d.i. ook na uw dood moeten wij u dankbaar blijven.
33 *den oever van uw leven:* uw laatste levensdagen.
34 *het Raethuis:* de vroedschap.
35 *te vroegh:* voor ons nog te vroeg; *beschreven* (slaat op *maer*)*:* opgeschreven. Van Lennep vat *beschreven* op als samengeroepen (*Ned. Wdb.* II, 1997) en laat het dus terugslaan op *Raethuis*.
36 *inckt van tranen:* tranen in plaats van inkt (vernuftspel).
37 *neffens:* naast.

Danckoffer *Aen Koningin* Kristine.[aant.*]

Toen het hare Majesteit beliefde de Nederduitsche Poëzy met de goude keten en Koningklijcke medalje te vereeren.

Virg.
Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt.

Hoe rijst mijn dicht! de Groote Koningin,
Zoo hoogh in 't gout op 's Vaders troon gezeten,[vs. 2]
Vereert uit lust ons Duitsche Zanggodin[3]
Haer eigen beelt aen eene goude keten.
De woestheit heeft d'aeloude Hengstebron
In 't Oost gestopt: die borst weêr uit in 't Weste:[5-6]
Maer nu verhuist de gryze Helikon[7]
Uit Latium in 't Noorden op het leste.
K R I S T I N E voert de Kunsten in haer Rijck:
Zy bouwt den stoel der Letteren in Zweden.[10]
Het Negental vint daer een vaste wijck:[11]
Daer koestert zy de burgerlijcke zeden.
Apollo stelt zijn lier in 't hofgewelf[13]
Van dees Vorstin, en mengelt zijn laurieren
In haren palm. Men zwijgh van Filadelf,[15]
En zynen schat van boecken en papieren:
Zy zamelt zelf de Griecken en Hebreen,
Latynen, en geburen der Latynen,

* Van 1649. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie, nr. 465*).
Voor het gedicht *Afzetsel der Koningklycke Printe* van 1647 (blz. 355 hiervóór) werd Vondel, door tussenkomst van de Agent van Zweden, Michiel le Blon, beloond met een gouden keten en medalje, volgens Brandt 'ontrent vyf hondert guldens waerdigh'. Het Latijnse citaat uit Vergilius (*Aeneis* I, 609) betekent: 'Uw naam, uw eer, uw lof, zullen eeuwig duren'.

vs. 2 *in 't gout:* met de koninklike sieraden.
3 *uit lust:* door haar ingenomenheid; *ons Duitsche Zanggodin:* onze Nederlandse Muze, d.i. mijn gedicht.
5-6 De kunst van het Oosten (in 't biezonder van de Grieken) is te gronde gegaan door de invallen der barbaren (*Hengstebron:* de Hippocrene); daarna werden de kunsten in 't Westen beoefend door de Romeinen (*Latium,* vs. 8).
7 *gryze:* overoude.
10 *stoel:* zetel.
11 *Negental:* de Muzen.
13 *stelt zijn lier:* stemt zijn snaren.
15 *palm:* erepalm, roem; *Filadelf:* Ptolomeus Philadelphus, koning van Egypte, bracht te Alexandrië de grote bibliotheek tot stand, die Osmar later door brand vernielde.

En spreeckt met elck in zyne spraeck gemeen.[19]
Wat Babilon, om uitgeleert te schynen,[20]
Wat oit Chaldeeuw aen Alexander schonck,[21]
En hy den Prins der letteren bestelde,[22]
Dat hooftze hier, dat zetze hier te pronck,[23]
Oock vonden, daer geen Outheit van vermelde.[24]
Dees zeilsteen der Geleertheit strijckt noch raeckt[25]
Geen edel hart, al schuilt het noch zoo verre,
Dat derwaert niet getrocken wort, noch haeckt
Naer 't licht der Noortsche en eerst opgaende Starre.[28]
Toen Venus lest, zoo hoogh in 't Noorden, haer
De boecken zagh, als in slaghorde, zetten,[30]
Och, riepze, zoon, verwacht hier geen altaer:
't Is nu geen tijt uw pylen scherp te wetten
Op deze borst, die al te spade ontdoit.
Dees Pallas, uit haer Vaders brein gesproten,[34]
Ontbreeckt noch tijt, eer 't werckstuck is voltoit,
Het welck zy eens heeft in haer' geest besloten,
Haer' grooten geest, die weerelden omvat,
Als d'Oceaen onmetelijcke stranden.
Hoe rijst hoe wast haer vaderlijcke stadt![39]
Hoe vloeit hier 't volck naer toe uit alle landen!
Amfion heeft zijn Theben dus gebouwt,[41]
En duizenden aen zijne tong verbonden.
De scepter, aen een dochters hant vertrouwt,
Heeft mans verstant in jeughdigh brein gevonden.
De voorgang zet den onderdaen de maet[45]
En regel van zijn wandel en zijn leven.
Zy luistert naer de Wijsheit; al de staet
Naer 't voorschrift, dat haer andren lust te geven.[48]
En hier uit groeit d'eenstemmige muzijck
Van groot en kleen, van meerder en van minder.
Zoo draeft het al, gelijck en ongelijck,[51]
Op eenen trant: zoo lijdt de staet geen hinder.

19 *gemeen:* gemeenschappelik, samen.
20 *uitgeleert:* zeer geleerd.
21 *Chaldeeuw:* de Chaldeeërs, een nauw aan de Babilonieërs verwant volk, vestigden zich onder hen, en trachtten hen te overheersen.
22 *den Prins der letteren:* zijn leermeester, de wijsgeer Aristoteles; *bestelde:* verschafte.
23 *hooft:* schenkt een woonplaats, verleent gastvrijheid (*Ned. Wdb.* VI, 1204; oorspr. een oude rechtsterm).
24 *vonden:* vondsten.
25 *zeilsteen der Geleertheit:* Christina wordt zo genoemd, omdat zij als 't ware magnetiese aantrekkingskracht bezit (met de zeilsteen wordt de magneet bestreken).
28 *eerst:* onlangs.
30 *in slaghorde:* in strijdbare rijen, om Venus te weren.
34 Pallas Athene werd geboren uit het hoofd van haar vader Jupiter (vgl. *Afzetsel,* vs. 36, 39).
39 *haer vaderlijcke stadt:* Stokholm.
41 *Amfion:* bouwde Thebe door het bespelen van zijn lier, waarop de stenen vanzelf zich ordenden.
45 *De voorgang:* het voorbeeld.
48 *haer lust:* haar behaagt, aan anderen te geven.
51 *het al:* alles, allen.

Gelijck een geest al d'elementen knoopt[53]
En onderling de strydigheit der dingen
Verbint, terwijl de hemel ommeloopt,[55]
En slaet een' ring om zoo verscheide ringen;
Gelijck een geest, een eenige oppermaght,
Het al doordringht, en matight de saizoenen,[57-58]
Den dagh verlengt, verkort den langen nacht,
Waer door men 't jaer verjongen ziet en groenen;
Zoo dringt zy 't al, gelijck een Godtheit, door:[61]
Een ieder voelt de kracht van hare stralen,
Een zacht gewelt: een ieder houdt het spoor[63]
Van zijnen plicht: geen ampt verlaet zijn palen.[64]
Wat stroit men dat het eene Majesteit[65]
Niet voeght te staen in top der boeckgeleertheit?
Zy heeft dit met oraklen wederleit,[67]
En stopte vroegh den mont van dees verkeertheit.[68]
De wetenschap ontfangt in haer de kroon,
Zoo dickwils zy zich spiegelt in kronijcken.[70]
Hoe bloeit de kunst in Koningen zoo schoon,
Die hoogh in eere, in yver niemant wijcken!
En Plato moght wel roemen op 't geluck[73]
Der Staten, daer de Grooten wijsheit schaffen.[74]
Het Koningdom streckt niemant tot een juck,[75]
Daer Themis weet van loonen en van straffen.[76]
Eneas zagh Elize door 't gewoel
Der menschen hene aldus den troon bekleeden.[78]
De balling hoorde een Godtheit uit den stoel,[79]
Die hem ontfing, en trooste op zijne beden.[77-80]
Gustavus telgh elck ding op zijn waerdy[81]

53 *een* (met accent): eenzelfde; evenzo in vs. 57.
55 *terwijl de hemel ommeloopt:* Vondel heeft nog de oude wereldvoorstelling, waarbij de hemelsferen zich bewegen om de vaststaande aarde. De *verscheide ringen* (56) zijn de binnenste sferen, van de planeten.
57-58 Van Lennep vergelijkt hier het vers van Ovidius: ‘Mens agitat molem et magno se corpore miscet’: een geest brengt de massa in beweging en doordringt het grote lichaam.
58 *matight:* bepaalt de maat, de duur (*Mnl. Wdb.* IV, 1235; in het *Ned. Wdb.* ontbreekt deze betekenis).
61 *dringt... door:* doordringt.
63 *gewelt:* drang.
64 *verlaet zijn palen:* gaat de perken te buiten, overschrijdt zijn bevoegdheid.
65 *stroit men:* verbreidt men de mening.
67 *oraklen:* wijze uitspraken.
68 *verkeertheit:* dwaling.
70 *zich spiegelt in kronijcken:* wijze lessen put uit haar geschiedenisstudie.
73 *Plato:* in zijn werk over de Staat (*Politeia*).
74 *daer de Grooten wijsheit schaffen:* waar de staatmanswijsheid berust bij meest ontwikkelden.
75 *Koningdom:* koningschap.
76 *Themis:* de goden van het recht, dus: waar het recht streng gehandhaafd wordt.
78 *den troon bekleeden:* op haar troon zetelen.
79 *stoel:* troon.
77-80 Zie *Aeneïs* I, 494-vlg. *Elize* is een andere naam voor Dido, de koningin van Carthago.
81 *Gustavus telgh:* Christina (vgl. 95).

Wil schatten, en gebruicken en ontbeeren.[82]
Zy draeght om 't volck den last der heerschappy,
En leert zich zelve, om 't gansche rijck te leeren.

82 *ontbeeren:* nl. dat wat geen waarde heeft.

De Noortstar streckt aldus by nacht op zee[85]
Een heldre baeck voor die de zee bevaren:
Zy wijst de streeck, de haven, en de ree,
En baent den wegh in spoorelooze baren.[88]
Maer strijck, mijn pen: hier zit de wyze Maeght,[89]
Gewapent met haer schriften in den tempel,
Bekranst met loof, dat blonde olyven draeght.[89-9191]
Genaeckze, en eer Minerve op haren drempel.[92]
Godin van Nieuw Athene, ontfang dees gaef,[93]
Het offerdicht, waer mede wy u dancken
Voor uwe gunst: o Dochter van Gustaef,
Uw hooge roem verdooft ons lage klancken.[96]
I. V. VONDEL.

t'Amsterdam, Gedruckt by NIKOLAES van RAVESTEIN,
Voor ABRAHAM de WEES, Boeckverkooper op den Middeldam, in den jare 1649.

85 *streckt:* is.
88 *spoorelooze:* zonder wegaanwijzing.
89 *strijck:* houd op (ontleend aan het schip: de zeilen strijken).
89-91 Slaat op Christina, zoals zij op de medalje was afgebeeld; zie ook vs. 5 van het volg. gedicht, en verderop *Op Koningin Kristine, Terwijlze den Olijf in hare kroonen vlecht*.
91 *olyven:* de olijftak is zinnebeeld van vrede, verzoening en geluk (*Ned. Wdb.* X, 126).
92 *Minerve:* Minerva (Athene) als godin van de wijsheid.
93 *Nieuw Athene:* Stokholm.
96 *verdooft:* klinkt luider dan.

Wieroock voor Cornelis en Elizabeth le Blon,[aant. *]

Toenze door last van hunnen heere vader, den Agent, my de koningklycke keten en medalje van Koningin Christine *om den hals hingen.*

Wat wieroockgeur van danckbaerheit
Vereert myn overtuight geweten,[vs. 2]
Die met den glans en majesteit[3]
Der koningklycke en goude keten,
En d'eere van dit schoonste beelt,[5]
't Welck aller vorsten harten steelt,
Myn' hals vergulden, daerwe zongen:
Dat vrouw C H R I S T I N E lange leef,
En hooger dan de wolcken zweef,
Op 't bladt van allerhande tongen?[10]
Wat gafme toen dees weldaet stof,
Te wenschen dat uw vaders lof
En gunst ten hove altyt vermeere!
De Rynsche nektar en zyn deught[14]
Gaf sporen aen de tafelvreught,
Tot dat de midnacht zelf verschenen,
Uit 's hemels top en hooghsten trans,
Ons scheide, en lichte met zyn' glans
Door alle schemeringen henen.
Ontfang dien geur, gezegent paer.[20]
Uw afkomst bloeje jaer op jaer.[21]

* Van 1649. Afgedrukt volgens de tekst in de *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 363. In *Poëzy* 1682 II, blz. 116 luidt het opschrift: Wierook voor Kornelis le Blon en zyn' echtgenoot Elizabeth van den Kerkhove, enz.

vs. 2 *myn overtuight geweten:* mijn hart dat overtuigd is van de plicht der dankbaarheid.
3 *Die:* aan hen die.
5 *dit beelt:* nl. op de medalje.
10 *'t bladt:* het blad van de tong (eig. in tegenstelling met de punt) was in de 17de-eeuwse taal gewoon (*Ned. Wdb.* II, 2765).
14 *deught:* voortreffelikheid, fijne smaak.
20 *dien geur:* nl. van de aangeboden wierook (vs. 1).
21 *afkomst:* nakomelingschap.

Op de Neerlaegh Der Turcksche Vlote.
Aen Venetie.[aant.*]

H o r.
Vix una sospes navis ab ignibus.

De Leeuw van Hollant, niet gezint
Meer Kristensch bloet te storten,[vs. 1-2]
Loopt met sint Markus Leeuw voor wint[3]
Den Turck zijn vleugels korten,
En geeft hem, onder Uwe vlagh,[5]
By Smirne trots den Koningsslagh.[6]
Daer leit d'Erfvyant anckervast,[7]
En hobbelt op de baren,
Terwijl zijn Maen van hooghmoedt wast,[9]
Die niemant denckt te sparen.
Alree heeft Ottoman zijn hooft[11]
De Kroon van Kandie belooft.
De Tarter, stout op deze vloot,
Komt draven recht op Polen.[13-14]
Hy dreight ons hier met hongersnoot,

* Van 1649. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie, nr. 466*). Het motto uit Horatius (*Carm.* I, XXXVII, 13) betekent: Nauweliks bleef een enkel schip van de vlammen bevrijd.
De vrede van Munster verbrak het verbond van onze republiek met Venetië. Doch Venetië ging voort met het in dienst nemen van Nederlandse gewapende koopvaardijschepen, die aan hun geregelde zeeslagen plachten deel te nemen en onze oude roem van dapperheid handhaafden. Gedurende de winter van 1648-1649 had de Venetiaanse vloot, versterkt met Nederlandse koopvaarders, zich onder aanvoering van Giacomo Riva, bij de Dardanellen opgehouden om de Turkse vloot de doortocht naar Kandia te beletten. In het voorjaar maakte de Turkse Bassa gebruik van een gunstige wind en van de tijdelike afwezigheid van verscheidene Venetiaanse schepen die water haalden, om recht op de baai van Fouques of Foja, 27 mijlen ten N. van Smyrna, aan te zeilen, die hij bereikte. Onmiddellik vervolgde Riva de vijand en zeilde met 19 schepen de baai binnen. In een hevig gevecht gelukte het aan Venetianen en Nederlanders 3 Turkse schepen te veroveren, 12 andere en een galei te verbranden, vele zwaar te beschadigen, 500 Christenslaven te verlossen, enige duizenden Turken te verlossen; en ware de wind niet veranderd, geen enkel schip zou zijn gespaard gebleven. Zie Mr. J.C. de Jonge, *Nederland en Venetië,* 's Gravenhage 1852, blz. 245-247.

vs. 1-2 De vrede van Munster was kort te voren gesloten.
3 *sint Markus Leeuw:* Venetië.
5 *Uwe:* nl. van Venetië.
6 *den Koningsslagh:* de beslissende slag, de genadeslag.
7 *d'Erfvyant:* de Turken.
9 *zijn Maen:* de Turkse halve maan, als symbool.
11 *Ottoman:* de Turk, evenals de *Tarter* in vs. 13.
13-14 Bij een opstand van Kozakken en Tataren veroverden de eersten in 1649 geheel Polen.

Vermeet dat lant in kolen
Te zetten, en eerlang zijn' moedt
Te koelen aen 't Sarmaetsche bloet.[16-18]
Maer Godt, die d'eer van 't Kristendom
Noch hanthaeft onder 't schreien,
Sloegh zelf in 't Hollantsch hart de trom,[21]
Om tegens hondert glaien[22]
En galeassen wel getroost,[23]
Een kans te waegen in het Oost.[24]
De Batavier, van outs gewoon
't Romainsch Gebiet te stercken,[26]
Treckt weder op, en spant de kroon
Te water met zijn vlercken,
Tot afbreuck van het Turcksch gewest,
En voorstant van 't Gemeene Best.[30]
De Bassa schimpt op 't kleen getal[31]
Op vijftien oorloghsschepen,
En stoft: wy zullenze in de val
Des inhams zien benepen.[34]
Zy komen echter voor den dagh,
En R I V A voertze naer den slagh.
De Sultan dondert zonder nut
Met zwangere kortouwen.[38]
De blixem van ons grof geschut
Geschoten, met betrouwen
Op een gezegende overhant,[41]
Zet schip by schip in lichten brant.
Zy kappen d'anckers buiten hoop,[43]
En dryven d'een op d'ander.
O dreigementen van Euroop,[45]
Hoe blaecktghe nu elckander![46]
Hoe druipt uw peck in d'oogen van
Den lantverslindenden Tiran![47-48]

16-18 *in kolen te zetten:* plat te branden; *zijn' moedt te koelen:* zijn haat te bevredigen; *Sarmaetsche:* Poolse.
21 *Sloegh de trom:* maakte alarm, wekte ten strijde.
22 *glaien:* samentrekking van: galeien.
23 *galeassen:* grote oorlogsvaartuigen (oorspr. een Venetiaanse driemaster; zie *Ned. Wdb.* IV, 160); *wel getroost:* moedig.
24 *in het Oost:* het Oosten van de Middellandse zee.
26 *'t Romainsch Gebiet:* de heerschappij van de Romeinen. De Batavieren dienden in de Romeinse legers.
30 *voorstant:* steun; *'t Gemeene Best:* de republiek Venetië.
31 *De Bassa:* de Turkse aanvoerder.
34 *benepen:* in 't nauw gebracht.
38 *zwangere kortouwen:* geladen scheepsgeschut.
41 *overhant:* overwinning.
43 *buiten hoop:* de hoop opgevende.
45 *dreigementen:* bedreigers (dit slaat op de schepen).
46 *blaeckt:* steekt in brand.
47-48 Het druipende pek van de brandende schepen is een kwelling en straf voor de Turkse geweldenaar.

De snelle wint komt zelf de Faem[49]

49 *zelf de Faem:* zelfs de tijding, d.w.z. de vonken en het stof van de brandende schepen melden te Konstantinopel de nederlaag sneller dan een bode zou kunnen doen.

Met vier en stof verrasschen.
Konstantinopel ziet zijn' naem
En hof en stroom met asschen
Met voncken roock en smoock bedeckt,
En dat de Maen van 't Rijck betreckt.[54]
Nu schrick niet meer voor Mahomet,
Noch Agars Vorstendommen:[56]
Als d'Opperste den Leeuwsklaeuw wet,[57]
Is 't met hun omgekomen.[58]
Ghy ziet hoe Faroos heir verdrenckt,[59]
Nu d'Opperste U de zege schenckt.
J. V. VONDEL.

t'Amsterdam, Gedruckt by NIKOLAES van RAVESTEYN,
Voor *Abraham de Wees*, Boeckverkooper op den Middeldam, in den jare 1649.

54 *de Maen:* vgl. vs. 9. Het betrekken van de maan is hier figuurlik: de vernietiging van de Turkse macht.
56 *Agars:* van Hagar, de verdreven vrouw van Abraham, die als moeder van Ismaël de stammoeder werd van de Mahomedaanse volken.
57 *d'Opperste:* God.
58 *Is 't omgekomen:* is het gedaan.
59 *Faroos heir:* zinspeling op het verdrinken van het Egyptiese leger in de Rode Zee, bij de vervolging van de Israëlieten, door God beschermd; *verdrenckt* (oorspr. causatief): verdrinkt.

Op den Vader-moort *in* Groot Britanie.[aant. *]

Quae causa indigna serenos
Foedavit vultus?

Vermomde L U C I F E R had door zijn Parlement[vs. 1]
Den Heer het Swaert ontrukt, de Kerk en 't Hof geschent,[2]
En dat gesalfde Hooft, na'et bloedigh t'zamenrotten,[3]
Gekocht van Judas bloet, den droessem van de Schotten,[4]
Als hy de moortbyl klonk door 's Koninghs Hals en Kroon;[5]
Soo bouwt het Helsche Heir in 't Engelsch Rijk zijn troon.[6]
Tristius haud illis monstrum, nec saevior ulla
Pestis, & ira Deûm Stygiis sese extulit undis.[7-8]

M D C X L I X .

* Van 1649. Afgedrukt volgens de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie nr. 467*). Het motto uit de Aeneïs (II, 284-285) betekent: Welke onwaardige oorzaak heeft uw heldere gelaatstrekken beneveld?
Dit gedicht werd geschreven na het bericht dat Karel I de 1ste Febr. 1649 op het schavot ter dood gebracht was.

vs. 1 *Vermomde Lucifer:* Cromwell.
2 *het Swaert:* de macht; *geschent* (oudtijds zwak): geschonden.
3 *t'zamenrotten:* opstand.
4 *Judas bloet:* de nakomelingen van Judas, de verrader. De Schotten hadden in 1647 de zaak van de koning verraden en hem overgeleverd aan het Parlement; *droessem:* bezinksel; hier: uitschot.
5 *klonk:* sloeg.
6 *'t Engelsch Rijk:* woordspeling met het rijk der engelen. Over het verband van dit gedicht met de *Lucifer* vergelijke men Molkenboer's *Inleiding* in de uitgave der Zwolse Herdrukken.
7-8 Deze verzen uit de Aeneïs (II, 214-15, waar ze betrekking hebben op de Harpijen) vertaalde Vondel aldus:

Geen lantgedroght zoo helsch: men vont noit slimmer pesten.
De wraeck der Goden broghtze uit Plutoos stoel en nesten.

Op d'Ilias *van de* Medicis.
aen Michiel Hinlopen, Rechtsgeleerde.[aant. *]

M I C H I E L , die onlangs, naer uw wenschen,
Doorzaeght het bloejende Florensen,
En 't hof van Kosmos vroom geslacht;[vs. 3]
Die 't recht van onrecht leerde schiften,
En uit Tuskaensche en Roomsche schriften[5]
Een' schat van lessen overbracht:
Nu volghme weder naer Tuskanen,
En treck met my een kleet van tranen
En bloet en jammerklaghten aen.
Hier wort een Ilias geboren,
Uit ramp den M E D I C I S beschoren,
Waer doorze naer de starren gaen.[12]
't Is ydel dat men droomen stroje[13]
Van Ilium en 't paert van Troje,
Van Kolchis, Thebe, en Edipus.
De waerheit kan dien nacht beschamen,
Laomedonnen, en Priamen,
Ulisses toght, en Troïlus.

* Van 1649. Afgedrukt volgens de tekst in *P.C. Hooft, Rampsaligheden der verheffinge van den huize van Medicis, Amsterdam, 1649* (eerste uitg., blz. *** 5). Blijkens de eerste strofe had M. Hinlopen kort te voren een studiereis naar Italië gemaakt. Opmerkelik is, dat Vondel in dit gedicht nòch Hooft, nòch zijn werk prijst (vgl. J.W. Muller: *Hooft en Vondel* in *De Nieuwe Taalgids* 1930, blz. 167-68). In de titel wordt *d'Ilias* figuurlik gebruikt, in de zin van: een reeks van jammeren, een aanduiding dus van de ‘Rampsaligheden’ uit Hooft's titel (vgl. ook 10).

vs. 3 *Kosmos:* Cosmo I de Medici († 1464), als vader des vaderlands geëerd; *vroom:* rechtschapen, voortreffelik.

5 *Tuskaensche en Roomsche:* Italiaanse en Latijnse.

12 Zinspeling op de Latijnse spreuk: per ardua ad astra, d.w.z. door tegenspoed tot heerlikheid.

13 *droomen stroje:* verzinsels verbreide. De volgende namen duiden op de voornaamste personen en plaatsen uit het Griekse epos en de Griekse tragedie. *Troïlus* (vs. 18) is de zoon van Priamus, die viel onder de speer van Achilles.

Een Kosmos, noit genoegh geprezen,
En als een puickbloem uitgelezen[20]
Ter heerschappye, zalme meer
Dan een verzierde Eneas strecken,[22]
Om een' Askaen uit hem te wecken,[23]
Den nazaet van zijn vaders eer.
Hoe solt dit huis door zijn fortuinen![25]
Hoe worden hier de hooge duinen
Des staets besprongen van een zee[27]
Vol ongelucken en ellenden!
Waer zal een jongste lijfstrijt enden[29]
En zalven al dit hartewee?
Hoe kan een schalcke Circe, een Biancke[31]
Betovren Kosmos brave rancke![32]
Bezie hoe Klytemnestre loert.[33]
Medea moet men 't nu vergeven.[34]
Hier brengt de disch den Vorst om 't leven:
Hier schuilt een dootshooft in een toert.[36]
Mistrouw vry heiligh en onheiligh:
Geen kerck is zelf voor Laurens veiligh:[38]
Hy vint geen' toevlught aen 't altaer;
Sicheus most by duister sneven[40]
Aen eenen dolck door 't hart gedreven,
Doch Iuliaen in 't openbaer.
Dan schijnt de heerschappy herschapen:
Dan breeckt men 't Mediceesche wapen:[43-4444]
Dan drijft men uit: dan haelt men in.
Wat vallen hier al ballingschappen![46]

20 *uitgelezen:* uitverkoren.
22 *verzierde:* verzonnen, onhistoriese.
23 *Askaen:* Ascanius, de zoon van Aeneas.
25 *solt:* wordt geslingerd (Mnl. *sollen:* met de bal spelen).
27 *van:* door.
29 *een jongste lijfstrijt:* een laatste strijd op leven en dood.
31 *een schalcke Circe:* een kwaadaardige verleidster. Bij Hooft (*Ramps.,* blz. 110) leest men: ‘Bianca voorts doet zeeker gebak aenrechten, ende zeidt hem: ‘Uw’ Doorluchtige heerlijkheit plagh deeze toertjens niet quaadt te vinden. Haer gelieve d'ouwde smaak te verzoeken’. Deze Bianca Capello wist hertog Francisco, zoon van Cosmo II, tot een huwelik over te halen en stierf met hem aan het gif dat zij voor Kardinaal Fernando had bereid. De slotklank van *Circe* is geen ē, maar de onduidelike vokaal; vandaar dat het in het vers met *een* kan samensmelten.
32 *rancke:* telg, zoon.
33 *Klytemnestre:* de verraderlike vrouw, die haar gemaal Agamemnon doodde.
34 *Medea*, die Jason's bruid en haar kinderen vermoordde, doet in slechtheid voor Bianca onder.
36 *een dootshooft:* het doodelike gif; *toert:* taart (nog Antwerps; zie het *Antw. Idiot.* i.v.).
38 *Geen kerck is zelf:* zelfs geen kerk is; *Laurens:* de zoon van Cosmo I. De Pazzi beraamden een aanslag om hem en zijn broeder Juliano in de Dom te Florence om te brengen. Juliano viel daar als slachtoffer (26 April 1478) (*Ramps.,* blz. 23).
40 *Sicheus:* gemaal van de Tyriese koningsdochter Dido, op heimelike wijze vermoord door Dido's broeder Pygmalion.
43-44 *Dan.... dan:* nu eens.... dan weer; *herschapen:* hersteld.
44 Dan weer vernietigt men de macht van het huis der Medici.
46 *vallen:* geschieden. Beurtelings verbanden de aanhangers van de ene partij die der andere (vergelijk vs. 45 en 47).

Men klimt of tuimelt van de trappen.
Een ieder vlamt op zijn gewin.[48]
Maer Alexander koelt de minne
Tot zijn bekoorzame afgodinne[50]
Te deerlijck op een ledekant.[51]
Men leit den jongen Kosmos lagen,[49-5252]
En d'outste zwerft door bosch en hagen,
Als haet en nijt te zamen spant.
Hoe woet de felle Razernye,
Daer Jan den moortpriem van Garsye
Zijn' eigen broeder zelf gevoelt;
De straffe hant des vaders echter[58]
Den zoon verstreckt zoo streng een Rechter,
En in zijn bloet het moordmes koelt![55-6060]
Geen ongevallen d'afkomst schuwden.[61]
Zy treffen mede d'aengehuwden,[62]
En levren aen 't uitheemsche rijck
En aengehuwde hoven spelen,[64]
Gevoert op bloedige tooneelen,[65]
In rouw gekleet om lijck op lijck.
Hoe trapt Bourbon met ros en ruiter[67]
En al het Duitsch gewelt van Luiter
De sluierkroon van Rome plat![69]
Vaert voort, o uitgelate rotten!
Verdooft den moetwil van de Gotten:[71]
Verdelght de nieuwe als d'oude Stadt:
De Tiber moet het toch bezuren,
Dat Klemens binnen uwe muren[74]

48 Ieder zoekt slechts eigen voordeel.
50 *bekoorzame afgodinne:* bekoorlike geliefde.
51 *Te deerlijck:* zeer rampzalig.
49-52 Alexander de Medici, die sinds 1523 te Florence regeerde, werd in 1537 laaghartig vermoord door zijn neef Lorenzino, die hem naar zijn slaapkamer lokte, onder voorgeven van hem een samenkomst met een edelvrouw te verschaffen (*Ramps.,* blz. 65-68).
52 Zie voor de moordaanslagen op Cosmo I, Alexanders opvolger: *Rampsaligh.,* blz. 80.
58 *straffe:* gestrenge; *echter:* vervolgens.
55-60 De oudste zoon van Cosmo I, Johan, werd door de jongste, Garsia, na een twist op de jacht doorstoken; de vader doorstak daarop Garsia (*Ramps.,* blz. 86-89).
60 *het moordmes koelt:* de bedoeling is: met een dodelike messteek zijn wraak koelt.
61 Geen rampen ontzagen (d.i. werden bespaard aan) de nakomelingen.
62 Een dochter van Cosmo I was gehuwd met Pauwels Jordaan, die haar uit achterdocht doodde, en vervolgens ook een man vermoordde, wiens vrouw hij trouwen wilde, wat weer andere moorden ten gevolge had (*Ramps.,* blz. 101-102).
64 *spelen:* treurspelen.
65 *Gevoert:* ten tonele gebracht.
67 vgl.: In Mei 1627 werd Rome bestormd door Karel III van Bourbon, opperbevelhebber van Keizer Karel V (in zijn strijd met Frans I om Italië). ‘Veele gevange Prelaaten werden, in hun geestlijk gewaadt, op verachte beesten, spóttelijk omgevoert door heel Róóme: zonderling van de Duitsche knechten, gedrenkt met Luiters leer’ (*Ramps.,* blz. 68).
69 *sluierkroon:* vorstelike kroon (*Ned. Wdb.* XIV, 1928).
71 *Verdooft:* overtreft (eig. maakt dof); *Gotten:* de West-Goten, die het Romeinse rijk ten val brachten.
74 *Klemens:* onder de naam Clemens VII werd Juliano de Medici, onechte zoon van Lorenzo († 1478), in 1523 tot Paus gekozen.

Verheft het Mediceesche bloet[75]
Door 't Sleutelampt tot aen de wolcken;[76]
Terwijl een drang van alle volcken[77]
Dien grooten Herder valt te voet.
Maer kan de volgende eeuw gelooven,
Dat uitgedreven en verschooven,[80]
De Moeder der monarchen dwael',[81]
En zwerf, te water en te lande,
In armoede, ouderdom, en schande,
En naulix haren adem hael'?[84]
Wie steent om 't weduwlijcke jammer
Medoogender dan d'Amsterdammer,
Die haer bewelkomt zoo beleeft?[85-8787]
Zy suckelt vast met smarte en pijne,[88]
Tot datze moede, t'Agrippijne
In ballingschap, den dootsnick geeft.
Geslachtboom, rijck van jonge telgen,
Sta vast, en laet de Nijt zich belgen,
Dat ghy de kroon der stammen spant:[93]
Braveer den blixem, en den donder;[94]
Ghy wort gehanthaeft tot een wonder:
Sta vast, en hou gedurig stant.[96]
J. V. VONDEL.

75 *bloet:* geslacht.
76 *'t Sleutelampt:* de pauselike waardigheid (zo genoemd naar de sleutel van S. Petrus).
77 *drang:* drom, menigte. Na de vrede van Madrid sloot Clemens VII met Frankrijk, Milaan, Venetië en Florence tegen Karel V de H. Liga van Cognac; in 1529 sloot hij vrede met Karel V, die in 1530 door hem gekroond werd.
80 *verschooven:* verstoten.
81 *Moeder der monarchen:* Maria de Medici, door Richelieu in 1638 uit Frankrijk verdreven, zwierf rond, totdat zij in Oktober 1641 te Keulen (vs. 89: *t'Agrippijne*) in behoeftige omstandigheden stierf.
84 *haren adem hael':* in leven kon blijven.
85-87 Vgl. Vondel's hulde en medelijden: Dl. 3, blz. 619.
87 *beleeft:* vriendelik.
88 *suckelt:* zwerft rond; *vast:* voortdurend.
93 *de kroon der stammen spant:* onder de vorstenhuizen uitmunt.
94 *Braveer:* trotseer.
96 *gedurig:* duurzaam.

Op Cosmvs de Medices, Florentyn, Vader des Vaderlandts.[aant.*]

Geen print quam oit den Grooten C O S M V S nader.
Men kent hier uit het wezen van den V A D E R [vs. 2]
D E S V A D E R L A N D T S, en 't Mediceesche bloet.[3]
Zyn Deught stont pal in voor- en tegenspoet.[4]

Op den Heer Trezorier Peter Raep.[aant.*]

Peter Raep, de Trezorier,
Boude uit mededogen hier
't Weduwen- en weezenhof.
Men gebruick' het tot Godts lof.

* Van 1649. Afgedrukt volgens de tekst in de hiervoor genoemde uitgave, blz. 13.
Cosimo de Medici (1389-1464) besteedde zijn grote rijkdommen tot bevordering van kunsten en wetenschappen te Florence. Vandaar de bijnaam, hem door het volk gegeven na de terugroeping uit zijn ballingschap.

vs. 2 *het wezen:* de gelaatstrekken.

3 *'t Mediceesche bloet:* de afstamming van de Medicis.

4 *in voor- en tegenspoet:* in 1433 werd hij voor tien jaar verbannen, maar reeds binnen het jaar teruggeroepen (zie Hooft's *Rampsaligheden* 1649, blz. 17).

* Van 1649 (zie *Catal. der Hist. tentoonstelling van Amsterdam* 1876, blz. 120). Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 186.
Pieter Adriaensz Raep (1581-1666) was van 1629-1653 Tresorier Extraordinaris. Dit opschrift diende voor een hofje, dat in 1648 gesticht werd aan de Noordzijde van de Palmgracht: het Rapenhofje.

Op de Nederlantsche Oorlogen *van den doorluchtigen Romain*, Famiaen Strada.[aant.*]

Wat zijn vele Nederlanders
In hun letterwijsheit anders
Dan een veder, uit de wieck
Van een grijs Romain of Grieck
En den ouden tijt getogen?[vs. 3-5]
Wat van verre komt gevlogen,
Wort hier wonderlijck onthaelt.[7]
Wie met anders vonden praelt,[8]
Laet zich duncken 't is zijn eigen.[9]
Onze schrijfgedachten neigen
Wilt te weiden buiten duin.[10-11]
Kruiden in eens anders tuin,
Poelen, velden, en moerassen
Over menige eeuw gewassen,[14]
Geven aengenamer geur
Dan het groen voor moeders deur.
Kies op 't vreemt en afgesleten,[17]
Wy de nieuwe draght vergeten,[18]
En verzuimen aen den haert[19]
't Geen ten spiegel dient bewaert.[20]
S T R A D A , een Romain geboren,
En van Klio uitgekoren,[22]

* Van 1649. Afgedrukt volgens de tekst in *P. Famianus Strada, Het Tweede Deel der Nederlandsche Oorlogen*, Amsterdam 1649, 8°, voorwerk ongepag. (blz. 11).
De geschiedschrijver Strada (1572-1649) was een Italiaanse Jezuïet. Ten onrechte stelt Vondel het voor alsof hij de eerste was die het tijdperk van Alexander Farnese beschreef: de Nederlanders Orlers, Van Meteren en Bor waren hem reeds voorgegaan (Zie Mr. A.D. de Vries *Dietsche Warande*, Nieuwe Reeks I, 1876, blz. 389-93).

vs. 3-5 Dan klakkeloze navolgers van klassieke voorbeelden; *grijs:* overoud, klassiek.
7 *wonderlijck onthaelt:* met bewondering ontvangen.
8 *vonden:* vondsten.
9 *Laet zich duncken:* verbeeldt zich.
10-11 Als wij onderwerpen zoeken voor onze geschriften, dan hebben wij de neiging, stof en stijl ver te gaan zoeken buiten ons land.
14 *Over menige eeuw:* menige eeuw geleden.
17 *Kies op:* kieskeurig; biezonder gesteld op (*Ned. Wdb.* VII, 2803).
18 *draght:* produktie, voortbrengsels.
19 *aen den haert:* in eigen land, in onze eigen historie.
20 *ten spiegel:* dit slaat op de nuttige lessen die de geschiedenis leert (vgl. vs. 24).
22 *van Klio:* door de Muze der geschiedenis.

Leert ons dit gebreck verstaen;
Wijst die vuile vlecken aen;
Komt, als Cezar, aengetogen,
Afgerecht op oorelogen,[26]
In den boezem, van het lant,
Dat de kroon der landen spant.
Onder zijnen Alexander[29]
Draeft zijn pen in 't velt, zoo schrander
Dat hy Kurtius niet wijckt,[31]
En den prijs der pennen strijckt.[32]
Neêrlant, trots op nieuwe vaerten,[33]
Krijght van hem de beste kaerten
Van zijn' bodem velt en strant,
Waar hy vaen en leger plant.
Ieder Raetslot sluit hy open.[37]
Ieder aenslagh wort doorkropen
En doorsnuffelt van dit brein,
Van dien deftigen Romain.[40]
Zoeck uit Griecksche burgertwisten
Noch Romainsch krackeel geen listen
Nochte treken: hier is 't al[43]
Wat een krijghsman leeren zal,[44]
En een Raetsheer, en bezorger
Van den huisman en den borger:[46]
Hier is oordeel en beleit,
En het zekerste bescheit.[48]
Parma, roem met kopre monden[49]
Dat uw krijghstoght heeft gevonden
Zulck een' glans in zwarten inckt
Van de schacht, die eeuwigh blinckt,[52]
En de weerelt toe zal stralen
In het licht van alle talen.
J. V. VONDEL.

26 *Afgerecht op:* met veel ervaring ten opzichte van.
29 *Alexander:* Alexander Farnese, hertog van Parma (vgl. 49). Het werk begint met zijn stadhouderschap, terwijl zijn portret voorafgaat.
31 *Kurtius:* Q. Curtius Rufus, die onder de regering van Keizer Nerva de geschiedenis van Alexander de Grote schreef.
32 *strijckt:* behaalt.
33 *op nieuwe vaerten:* op ontdekkingsreizen ter zee.
37 Van ieder besluit verklaart hij de motieven.
40 *deftigen:* voor zijn taak berekende (*Ned. Wdb.* III, 2354).
43 *treken:* listen.
44 *zal:* moet.
46 *huisman:* boer.
48 *zekerste bescheit:* betrouwbaarste inlichtingen.
49 *met kopre monden:* door de donder van uw geschut.
52 *schacht:* pen.

Aenleidinge Ter Nederduitsche Dichtkunste.[aant.*]

[1] Die van zijnen Geest naer den Parnas gedreven, in den schoot der Zang-[r. 1]
[2] goddinnen nedergezet, en Apollo toegeheilight wort, dient zijne genegen-[2-3]
[3] heit en yver door hulp van de Kunst, en leeringe te laten breidelen; anders
[4] zal zulck een vernuft, hoe geluckigh het oock zy, gelijck een ongetoomt
[5] paert, in het wilt rennen; terwijl een ander Dichter, door kunst en onderwijs
[6] getoomt, den hengst slacht, die, onder eenen goeden roskammer en berijder,[6]
[7] met roede en sporen getemt en afgerecht zijnde, overal by kenners prijs
[8] behaelt. Natuur baert den Dichter; de Kunst voedt hem op, dies geraeckt[8]
[9] niemant tot volmaecktheit, dan die de natuur te baet heeft, waer uit de[9]
[10] kunst haren zwier en leven schept. Neemt hy voor in Nederduitsch, zijn
[11] moederlijcke tale, te zingen; des hoeft hy zich zoo luttel te schamen als[11]
[12] de Hebreen, Griecken, Latijnen, de geburen der Latijnen, en zoo vele
[13] andere uitheemsche volcken, die hierom noch by alle weerelt, en elck by
[14] zijne lantslieden, eere in leggen. Wat onze spraeck belangt, die is, sedert
[15] weinige jaren herwaert, van bastertwoorden en onduitsch allengs ge-[15]
[16] schuimt, en gebouwt, en geeft den leerling nu veel vooruit, om naer den[16]
[17] palmtack in dit renperck te rennen, tegens en voorby henlieden, die met[17]
[18] zulck een zure moeite en arbeitzaemheit dit spoor onlangs begosten te[18]
[19] leggen. Zoo men uit hunne gedichten en schriften, oock uit Neerlantsche
[20] hantvestboecken, de eige manieren van spreecken by een zamelt, en zich[20]
[21] eigen maeckt; daer is een schat van welsprekenheit by der hant, veel tijts[21-22]
[22] gewonnen, en middel om noch maghtigh in nieuwe koppelwoorden (waer

* Van 1650. Afgedrukt volgens de tekst in *Poëzy* 1650, waarvan deze beknopte renaissance-aesthetica, in kernachtig proza, de inleiding vormt. - Onlangs heeft Dr. Edg. van de Velde (*Vondel en de Plastische Kunsten*, Gent 1930) gewezen op de invloed van Sandrart op Vondel's kunstbeschouwing en de verwantschap van hun beider theorie (a.w. blz. 34-35, 129-131). Met *Aenleidinge* (vgl. handleiding, inleiding) bedoelt Vondel: nuttige lessen voor aankomende dichters.

r. 1 *van:* door.
2-3 *genegenheit en yver:* vurige aandrang, toewijding.
6 *slacht:* gelijkt; *roskammer:* de knecht die het paard met de roskam reinigt.
8 *dies:* dientengevolge.
9 *te baet heeft:* in zijn voordeel heeft, d.w.z. die door de natuur met een kunstenaarsaanleg gezegend is.
11 *zoo luttel te schamen:* deze verdediging van de moedertaal is alleen begrijpelik in een tijd, toen de dichters die het Latijn vaardig hanteerden, als Barlaeus, eigenlik als de voornaamste kunstenaars beschouwd werden.
15 *herwaert:* vóór de tegenwoordige tijd Vondel denkt hier aan het purisme van Spieghel (in de *Twespraack*), van Stevin, Hooft en Hugo de Groot.
16 *geschuimt:* van bastaardwoorden gezuiverd; *gebouwt:* op vaste grammatikale regels gegrondvest en behoorlik gespeld.
17 *tegens:* tegenover.
18 *begosten:* begonnen.
20 *hantvestboecken:* de verzamelingen van oorkonden en privileges in de landstaal; *eige:* inheemse.
21-22 *veel tijts gewonnen:* tijd van zoeken bespaard; *maghtigh:* sterk; *koppelwoorden:* de vorming van samenstelling geeft, volgens de puristen, het Nederlands (evenals het Grieks) een voorsprong boven de moderne Romaanse talen.

[23] in onze spraeck niet min geluckigh dan de Griecksche is) aen te winnen,

[24] zoo men met oordeel te wercke ga. Deze spraeck wort tegenwoordigh in[24-27]
[25] 's Gravenhage, de Raetkamer der Heeren Staten, en het hof van hunnen
[26] Stedehouder, en t'Amsterdam, de maghtighste koopstadt der weerelt, aller-
[27] volmaecktst gesproken, by lieden van goede opvoedinge, indien men der[27]
[28] hovelingen en pleiteren en kooplieden onduitsche termen uitsluite: want[28]
[29] out Amsterdamsch is te mal, en plat Antwerpsch te walgelijck, en niet[29]
[30] onderscheidelijck genoegh. Hierom moeten wy deze tongen matigen, en[30]
[31] mengen, en met kennisse besnoeien, oock niet al te Latijnachtigh, nochte[31]
[32] te naeu gezet en nieuwelijck Duitsch spreken, maer zulcks dat de tong[32]
[33] haer eigenschap niet en verlieze, waer van de hervormers onzer spraecke
[34] niet geheel vry zijn. Men vermijde, gelijck een pest, de woorden, tegens
[35] den aert onzer tale, te verstellen; een evel daer doorluchtige Italianen,[35]
[36] Spanjaerden en Franschen oock van zieck zijn. Wy mogen hier in nochte[36]
[37] Griecken, nochte Latijnen navolgen. Wort hier tegens gezondigt, terstont
[38] verliest de spraek haren luister, en ons oor wraeckt dat geluit; eenen val-[38]
[39] schen klanck, die de muzijck der tale bederft. In oude Hollantsche liederen
[40] hoort men noch een natuurlijcke vrypostigheit, vloeientheit, en bevallijcken[40]
[41] zwier; maer het gebrack den eenvoudigen Hollander aen opmercking en[41]
[42] oefening, om zijn geestigheit, uit een natuurlijcke ader vloeiende, krach-[42]
[43] tigh op te zetten, en te voltoien. Het rijmen moet hy zich eerst gewennen,[43]
[44] om rijckdom van woorden en rijmklancken gereet te hebben, zonder het
[45] welck de vaerzen kreupel en verleemt zouden vallen, en zelfs aertige[45]
[46] vonden en gedachten hunne bevallijckheit verliezen. Hierom waer het ge-
[47] raden eerst eenige heilige of weereltsche historien, oock verzieringen, uit[47]

24-27 Deze regels slaan op de wording van een beschaafd gesproken Noord-Nederlands, gegrond op het gebruik in de grote Hollandse centra.
27 *by:* door.
28 *hovelingen* gebruikten veel Franse woorden; *pleiteren* (advokaten) veel Latijnse vaktermen en stadhuiswoorden; *onduitsche:* on-Nederlandse.
29 *plat Antwerpsch:* de Antwerpse volkstaal, die sinds de scheiding de steun van het beschaafde spreken begon te missen en in de oren van de Amsterdammers belachelik klonk (vgl. de *Spaansche Brabander!*).
30 *onderscheidelijck:* duidelik, gemakkelik te begrijpen; *tongen:* dialekten.
31 *te Latijnachtigh:* Vondel denkt hier aan Hooft's prozastijl, met on-Nederlandse constructies.
32 *naeu gezet:* angstvallig; *nieuwelijck:* op nieuwmodiese wijze (*Ned. Wdb.* IX, 1975). Dit gaat tegen een te ver gedreven purisme, o.a. bij Spieghel en Hooft; *tong:* taal.
35 *verstellen:* verplaatsen (b.v. door achterplaatsing van het adjektief, gelijk in vroege renaissance-taal); dit *evel* keurde V. af in de precieuse stijl van de Zuidelike volken.
36 *van zieck zijn:* aan lijden.
38 *wraeckt:* keurt af, verwerpt.
40 *vrypostigheit:* vrijheid van beweging.
41 *gebrack:* ontbrak.
42 *geestigheit:* kunstrijke ingevingen.
43 *op te zetten:* te componeren.
45 *verleemt vallen:* gebrekkig uitvallen (Mnl. *verlemen:* verlammen, verminken); *aertige vonden:* geestige vondsten.
47 *verzieringen:* verdichte verhalen.

[48] Virgilius, Ovidius, Amadis, en Bokatius, te rijmen, om zich van de rijm-[48]
[49] kunste meester te maecken, en op de baen te geraken. Men magh om het[49]
[50] rijm en de maet de tael niet vervalschen, en gelijck een kint stamelen en
[51] struickelen. Het rijmwoort schijne niet gevonden om het rijm te vinden,
[52] maer zy zoo gestelt of het geen rijmterm waer. Het vaers schijne oock
[53] geen rymelooze rede, maer trecke den aert van een vaers aen, en sta wacker[53-54]

48 *Amadis:* hoofdpersoon van de bekende Spaanse ridderromans; *Bokatius:* Boccacio, schrijver van de Decamerone.
49 *op de baen:* op streek.
53-54 *trecke den aert van een vaers aen:* tone duidelik maat en ritme; *sta wacker op zijne voeten:* sta stevig op zijn voeten (woordspeling met de *vers*-voeten).

op zijne voeten. Heeft het geene zenuwen, zoo hangt het slap en vadzigh:[54]
is het te gedrongen, zoo staet het stijf, gelijck een lantsknecht in zijn harnas.
De stijl zy snedigh, en geen stomp mes gelijck. Het scherpt de zinnen, en
maeckt een goede pen zich te gewennen een zelve zaeck en zin op ver-
scheide manieren te bewoorden, en cierlijck uit te drucken. Vaerzen willen[58]
gaerne vriendelijck en zuiver zijn: want de Zanggodinnen zijn maeghden,
aen wie vriendelijckheit en zuiverheit betaemt. Voertmen zomtijts eenige
harde vaerzen in, dat moet uit geen gebreck, maer uit de stoffe geboren,[61]
en ter zaecke vereischt worden. Bynamen moeten niet ledigh staen, nochte[62]
voor stopwoorden dienen, maer de beelden slachten, die eenen balck of
het gewelf onderstutten, en hun werck doende, met een tot cieraet des ge-
bouws strecken. Wie voor Poeet wil gaen, moet van een' rijmer wel Poeet,[65]
maer van Poeet geen rijmer worden; anders gaet men van de hooghste
in de laeghste schole, en op de A B banck zitten. Loven hem hierom de[67]
slechthoofden, dat vergult den rijmer, gelijck een krans van boterbloemen[68]
den kinckel. De laurier wort den Dichter niet van den gemeenen hoop[69]
geschoncken, maer van zulcken, die met kennisse en zekerheit de kroon uit-
reicken, en het snaterbecken der aecksteren van zwanezang onderscheiden.[71]
Rijmers, die eerst hun A B opzeggen, vallen verwaendelijck aen 't zwetsen,[72]
gelijck de quackzalvers, om hun zalfpotten te venten. Die wat verder komen,
laten zich voorstaen dat ze groote bazen in de kunste zijn, en zwetsen[74]
kunstiger, doch het is met woorden van anderhalven voet lang, of een door-[75]
gaende bravade, en loutere blaeskaeckerye. Aldus winnenze gunst by den[76-77]
slechten hoop, die den mont vergeet toe te doen, en gelijck naer hemelval
gaept. d'Alleroutste en beste Poëten zijn de natuurlijckste en eenvou-[78]
dighste. De nakomelingen, om hen voorby te rennen, vielen uit eerzucht
of aen het snorcken en poffen, of vernissen en blancketten. Dat behaeghde[80]
in het eerst, gelijck wat nieuws, den min verstandigen, en klonck den

54 *zenuwen:* spieren.
58 *bewoorden:* in woorden weer te geven.
61 *uit geen gebreck:* niet uit gebrek (van taalbeheersing).
62 *Bynamen:* epitheta mogen niet zinloze versiering zijn.
65 *voor Poeet wil gaen:* zich tot een dichter wil ontwikkelen; *rijmer* slaat op de dichttechniek.
67 *de A B banck:* de bank voor beginnende leerlingen, die nog moeten leren lezen (vgl. 72).
68 *slechthoofden:* onnozelen, onbevoegden.
69 *kinckel:* boerelummel; *van:* door.
71 *aecksteren:* akster is een oudere, nog Zuid-Nederlandse, vorm naast ekster.
72 *eerst:* pas; *verwaendelijck:* aanmatigend; *zwetsen:* pronken met klinkende woorden.
74 *laten zich voorstaen:* verbeelden zich.
75 *woorden van anderhalven voet:* grote. kunstig gevormde woorden (vgl. de *sesquipedalia verba* bij Horatius).
76-77 *bravade:* ijdele zelfverheffing, pocherij (*Ned. Wdb.* III, 1159); *den slechten hoop* (vgl. *gemeenen hoop* in r. 69): het onbevoegde publiek; *den mont vergeet toe te doen:* hen vol bewondering aangaapt; *hemelval:* verheven taal.
78 Vondel denkt hier aan de Gr. en oude Lat. dichters.
80 *snorcken en poffen:* pronken met grote woorden, bluffen (Mnl. *puffen:* blazen; vgl. *opgeblazenheit* in r. 86).

[82] nieusgierigen, gelijck een donderslagh, in d'ooren: doch het verwonderen[82]
[83] duurde een korte wijl, en de wackerste oogen zagen hier door; en d'outsten[83]
[84] tegens de jonger wercken, in de schale van een bezadight oordeel, opge-[84-85]
[85] wogen, vielen de lesten te licht, en d'outsten behielden den verdienden

82 *het verwonderen:* de bewondering.
83 *zagen hier door:* doorzagen dit.
84-85 Absolute constructie: wanneer de oudste geschriften gewogen werden tegenover de jongere, dan bleken de laatste te licht. Vergelijk bij Sandrart (Edg. van der Velde, a.w. blz. 131): ‘De oude en vaste regelen zijn de beste en moeten verkozen worden boven die door jongeren uitgevonden’.

[86] prijs. Om dan opgeblazenheit en kreupelheit te vermijden, zal men niet[86]
[87] plat op d'aerde vallen, en in het stof kruipen, nochte doorgaens al te snel[87]
[88] zonder noot aenjagen, maer op zijn pas voortdraven, en wel letten waer men[88]
[89] rijzen, waer men wenden en keeren moet; en, gelijck een goet muzikant,
[90] den toon naer den aert der zaecke weten te schicken, dan laegh, dan
[91] middelbaer, dan hooger. Zommigen heffen hoogh op, en laten het uit on-[91]
[92] vermogen laegh vallen. Een goet zangmeester kent zijne stem, en spant de[92]
[93] keel niet uit hare kracht. Lichtvaerdige dertelheit, zotte pracht, en onghe-[93-94]
[94] schickte overdaet is geen cieraet, dat een gezont oordeel vergenoegt.
[95] Elck ding wil met zijn eige maniere van spreken uitgebeelt, en niet al te
[96] verre gezocht worden. Verciertge uw vaers met bloemwerk naer den stijl[96]
[97] [der] Rederijckkunste; hael het niet te wijt, maer blijf by een voegelijcke[97]
[98] verwe, en binnen het besteck van verstaen te willen wezen. Zal een ander
[99] uwe rol verstaen; verstaze eerst zelf te dege, en spreeck klaer. Eenigen[99]
[100] schrijven al willens duister, en willen zich zelfs niet verstaen, op dat men[100]
[101] zich hier over verwondere, en hun dit tot wijsheit toeschrijve. Anderen[101]
[102] schrijven slecht van heerlijcke dingen, en schilderen de zon met houtkole.[102]
[103] Een leergierige lette wel op de lessen en regels der kunste, gevonden uit
[104] het voorbeelt der treflijckste Dichteren. Hy bevlijtige zich om dagelijx toe
[105] te nemen in kennisse van verscheide wetenschappen, om, is het niet van
[106] alles volmaeckte lijck, dat zwaer ja onmogelijck valt, ten minste ter loop van[106]
[107] vele dingen kennis te hebben, om zijn werck naer den eisch uit te voeren.
[108] Zoo treckt en vergadert de honighby haer voetsel uit alle beemden en
[109] bloemen. Het waer raetzaem Salomons wijze spreucken, Cicero, Seneka, en[109]
[110] Plutarchus wercken van de zeden, en het leven der doorluchtige mannen,
[111] en diergelijcke schriften te lezen, en te herlezen. Wie in den vloet dezer[111-12]
[112] pennen zwemt, zal overvloeien van zinrijcke gedachten en vaste stellingen.
[113] De Beeldenaer van den geestrijcken Ridder, Cesar Ripa, nu in Nederlantsch[113]

86 *kreupelheit:* gebrekkigheid.
87 *plat op d'aerde vallen:* laag bij de grond blijven; *doorgaens:* voortdurend.
88 *noot:* noodzakelikheid; *aenjagen:* voortjagen, zich haasten; *op zijn pas:* in geregelde gang.
91 *heffen hoogh op:* zetten op hoge toon in.
92 *laegh vallen:* diep zakken.
93-94 *dertelheit:* losbandigheid, tuchteloosheid; *pracht:* pronk; *ongheschickte:* ordeloze.
96 *bloemwerk:* sierlike beelden en vergelijkingen.
97 *Rederijckkunste:* de klassieke rhetorica (Vondel bedoelt natuurlik niet de kunst der ouderwetse rederijkers!); *voegelijcke verwe:* gepaste kleur, d.w.z. zoek niet een te bonte wisseling.
99 *uwe rol:* hier in de ruimere betekenis: dat wat ge te zeggen hebt.
100 *al willens:* opzettelik; *zelfs:* zelf.
101 *zich hier over verwondere:* dit met bewondering aanhore; *tot wijsheit toeschrijve:* als wijsheid toerekene.
102 *slecht:* eenvoudig, in dagelikse taal; *heerlijcke:* verheven.
106 *zwaer:* moeielik; *ter loop:* terloops (niet in ongunstige zin!), in hoofdzaken.
109 Vondel denkt hier vooral aan de wijsgerige geschriften van Cicero en Seneca. Ook Plutarchus (50-120) schreef, behalve vergelijkende biografieën, zedekundig-wijsgerige vertogen.
111-12 *in den vloet dezer pennen zwemt:* zijn voordeel doet met de overvloedige rijkdom van zijn geschriften; *vaste stellingen:* betrouwbare waarheden.
113 De *Iconologia* van Cesare Ripa werd in 1644 door D.P. Pers vertaald (zie hiervóór blz. 265).

[114] verduitscht, bestellen geestige vonden, om het werck levendigh uit te[114]
[115] drucken, en rijckelijck te bekleeden. Kennis van uitheemsche spraecken[115]

114 *bestellen:* verschaffen; *geestige vonden:* kunstrijke gegevens.
115 *bekleeden:* inkleden, opsieren.

[116] vordert niet weinigh, en het overzetten uit vermaerde Poëten helpt den[116]
[117] aenkomende Poeet, gelijck het kopieeren van kunstige meesterstucken den[117]
[118] Schilders leerling. Dees begint eerst van eenige leden en deelen, eer hy
[119] een geheel lichaem tekent; en eerst van een geheel lichaem, eer hy een
[120] historie van verscheide beelden ordeneert, en gansche vertooningen op het[120]
[121] panneel, als op een tooneel, stelt. Wanneer de deelen, elck in 't byzonder
[122] wel waergenomen zijn, dan zal het geheele werck wel volgen, daer men
[123] niet aen beginnen magh, voor dat men een vast begrijp, hant, en hande-[123]
[124] linge van de byzondere deelen hebbe. Zoo ziet men den besten meesteren
[125] de kunst af, en leert, behendigh stelende, een' ander het zijne te laten. Wie
[126] leerzaem is, late zich de beginsels, die altijt moeielijk vallen, niet ver-
[127] drieten. De kleenen leeren zoo aen stoelen en bancken gaen: daer na, stouter[127]
[128] en steviger geworden, durvenze afsteecken, en behoeven geene onder-
[129] steunsels meer: anders vergaept men zich te verwaent aen eige inbeel-
[130] dingen, en vervalt in grove misslagen, terwijl men wijzer dan zijn leitsman
[131] wil geacht zijn. Aldus heeft Virgilius, de Prins der Poeeten zelf, oock van
[132] Homeer en anderen vele ontleent, en uit de Griecksche tale met zulck een
[133] oordeel ingevoert, dat hy'er onsterflijcken lof uit haelde. Evenwel indien
[134] ghy eenige bloemen op den Nederlantschen Helikon plucken wilt, draegh[134]
[135] u zulcks, dat het de boeren niet mercken, nochte voor den Geleerden al[135]
[136] te sterck doorschijne. Op zijn eige riemen zich op dit gevaerlijcke vaerwater
[137] begevende, moet men zijne kracht overwegen, eer het schip zee kieze.
[138] Menighten lijden hier schipbreuck, die, door verwaentheit aengevoert, ja
[139] vervoert, zich te vroegh en te diep op dezen Oceaen wagen, en niets is[139]
[140] 'er schadelijcker als eige liefde, die fraeie vernuften verblint, en onderhout.[140]
[141] Die naulix twee of zes goede regels weet uit te wercken, wil een lierdicht
[142] opzetten. Die qualijck een lierdicht kan, wil voort een treurspel spelen, of[142]
[143] een heldenwerck trompetten. By trappen klimt men eenen toren op, en[143]
[144] niet zonder trappen, ten zy met gevaer van den hals te breecken. d'Een
[145] bereickt langsamer, d'ander sneller den top der volkomenheit; hoewel men
[146] hier naulijx volkomenheit vint, om dat die de maet van 's menschen ver-
[147] mogen overtreft. Beveel het papier niet terstont al wat u in den zin schiet,[147]
[148] maer toetst uwe inbeeldingen, vonden en gedachten ofze der penne en[148]

116 *vordert:* helpt vooruit, baat.
117 Ook Sandrart zegt in zijn *Academia Teutonica:* 'Door het kopiëren en navolgen geraakt men tot de volmaaktheid' (Edg. van de Velde, a.w. blz. 129).
120 *ordeneert:* componeert.
123 *een vast begrijp:* een heldere voorstelling; *handelinge:* wijze van bewerking, als term voor de methode van een schilder gebruikelik: zie *Ned. Wdb.* V, 1916.
127 *stouter:* meer durvend.
134 *draegh u:* gedraag u.
135 *zulcks:* zo.
139 *vervoert:* misleid.
140 *onderhout* (accent op *onder*)*:* omlaag houdt, belet op te klimmen (*Ned. Wdb.* X, 1352).
142 *voort:* dadelik.
143 *heldenwerck:* epos.
147 *Beveel:* vertrouw toe aan.
148 *inbeeldingen:* verbeeldingen; *vonden:* vondsten.

[149] den dagh waerdigh zijn. Ghy ziet hoe de hoenders, den kop in de lucht
[150] stekende, met smaeck en nasmaeck drincken, en de gezonde schapen het
[151] gras erkauwen. Zoo doende zullenze de bladen niet met beuzelingen[151]

151 *erkauwen:* oudere vorm van herkauwen.

[152] beslaen, en dingen, die niet om het lijf hebben, nochte den lezer met den[152]
[153] ydelen dop zoecken te paeien, maer met pit, en een keerne van goeden[153]
[154] smaeck verzaden. Het luit oock spottelijck een nieuwe wijze op de baen[154]
[155] te brengen, als 'er geene kunst in gemerckt wort. Boven al let wel op de[155]
[156] orde of den draet van uwe rede, en het vervolgh van zaecken: want zelfs[156]
[157] geleerde bazen, die groot schijnen, zijn zomtijts wispelturigh, springen van
[158] den os op den ezel, en mengen alle elementen onder een. Een zelve zaeck[158]
[159] dickwils te zeggen en herzeggen, geeft armoede en gebreck van stoffe te
[160] kennen, en behalve dat het verveelt, voeght het de rederijckheit niet. Ont-[160]
[161] breeckt het u aen vonden en stof, zijt liever kort dan verdrietigh lang. Zet
[162] ghy een werck op van eenen langen adem; laet het in 't midden, nochte in
[163] 't einde niet bezwijcken, maer doorgaens volstaen, overal zich zelf gelijck[163]
[164] zijn, en zijnen meester nergens beschamen. Wie zijn zwackheit gevoelt,
[165] dient nootzaeckelijck raet te zoecken by anderen, en elck meester in zijn
[166] kunste en ambacht te gelooven, en de volmaeckste manieren van spreken
[167] en wercken by hen uit te kiezen. Een rechtschapen Dichter slachte de[167]
[168] stroomen, die niet af maer altijt toenemen, en met eenen vollen boezem[168]
[169] endelijck in de rijcke zee uitbruizen. Hoe het werck grooter is, hoe daer[169]
[170] meer kunst en oordeel toe vereischt wort: en gelijck de schilders in kleene[170-73]
[171] beelden de gebreken en misslagen kleen rekenen; zoo openbaert zich de
[172] misstellinge en 't gebreck, naer de grootheit der personaedjen en zaecken,[172]
[173] te grooter. De leergierige volge dezen gulden regel, die zich wijdt uitstreckt,
[174] om zijn werckstuck doorgaens geluckigh uit te voeren, dat is, dat hy lette[174]
[175] op den staet, eigenschap en gesteltenis van elcke personaedje en zaecke,[175]
[176] en die elck naer heur natuur uittekene. Wie dit maghtigh is, en daer den
[177] slagh van heeft, kan veel velts winnen, en zal altijt binnen de palen der
[178] voeghelijckheit blijven; een deught, die in Virgilius zoo heerlijck en godde-[178]
[179] lijck boven alle zijn overvloedige kunstdeughden uitmunt. Nu behoef ick
[180] niet in 't breede en wijtloopigh t'ontvouwen hoe men zich te schicken hebbe[180]

152 *beslaen:* vullen; *niet:* niets.
153 *ydelen:* lege; *paeien:* tevreden stellen; *keerne:* kern, pit.
154 *Het luit spottelijck:* het is bespottelik; *wijze:* trant van dichten; *op de baen:* in zwang.
155 *gemerckt:* waargenomen.
156 *het vervolgh:* de volgorde.
158 *van den os op den ezel:* spreekwoordelik: van de hak op de tak.
160 *rederijckheit:* welsprekendheid.
163 *doorgaens volstaen:* voortdurend op dezelfde hoogte blijven.
167 *rechtschapen:* rechtgeaard.
168 *met eenen vollen boezem:* met een grote watermassa.
169 *Hoe ..... hoe:* hoe ..... deste.
170-73 Een dergelijke uiting vindt men bij Sandrart: ‘In kleine beelden zijn de fouten niet zo goed als in grote te herkennen’ (*Von Historien Malen,* aangehaald door Dr. Edg. van de Velde, a.w. blz. 130).
172 *misstellinge:* fouten in de compositie.
174 *doorgaens:* steeds (vgl. r. 163).
175 *gesteltenis:* houding, toestand.
178 *voeghelijckheit:* gepastheid (nl. dat de woorden harmoniëren met het uitgebeelde).
180 *wijtloopigh:* uitvoerig.

[181] naer een ieders ampt, oude, kunne, lantsaert, gelegenheit, hoedanigheit,[181]
[182] en wat des meer zy. Aldus geeft een kunstigh schilder elck dingh zijn eige
[183] verf. Wie de natuur allernaest volght, die is de rechte Apelles, en zoude,[183]
[184] gelijck d'aeloude penseelen, niet alleen menschen, maer zelfs dieren en

181 *oude:* leeftijd; *gelegenheit:* levensomstandigheden.
183 *verf:* kleur; *Apelles:* de grootste schilder van de Oudheid, gunsteling van Alexander de Grote.

[185] vogels verkloecken. Maer om veiliger en vaster te gaen, geef uwe dichten[185]
[186] niet in uwen eersten yver aen den dagh. Laetze een goede wijl onder u[186-87]
[187] rusten: ga'er dan eens en anderwerf, ja zevenwerf, met versche zinnen over:
[188] want ons oordeel is, naer de gesteltenis der herssenen, gelijck de lucht,[188]
[189] zomtijts helder, zomtijts betrocken. Een Dichter heeft zijne luimen: hierom[189]
[190] laet het gedicht van eenen Aristarchus, ja verscheide keurmeesteren keuren.[190]
[191] Deze zullen uitmonsteren al wat misstaet, zoo wel dat de Kunst, als de zeden[191-92]
[192] betreft, waer in menigmael deze goddelijcke wetenschap jammerlijck mis-
[193] bruickt wort: en gelijck het zwaerste meest weeght, zoo moet men zich
[194] wachten voor ongebondene en oneerlijcke woorden en vonden, daer niet[194-95]
[195] dan laster voor den Dichteren in 't algemeen uit ontstaet: want dit gaf oor-
[196] zaeck dat eertijts de Rederijckkamers gesloten, de tooneelen verboden[196]
[197] wierden. Indien men bordeelspreucken en spreeckwoorden, en vuilicheit[197]
[198] van hoeren en boevejaght uitbant, zoo zal de Schouwburgh een eerlijck[198]
[199] tijtverdrijf strecken, en oock voor deftige lieden openstaen. Wie zich hier[199-201]
[200] tegens verloopt, bederft de zeden, en den luister van zijn werck. Joocken
[201] uwe ooren naer eenen vleier, die elck naer den mont spreeckt, ghy be-
[202] drieght niemant dan u zelven. Haetghe den openhartigen bestraffer, die
[203] geene gebreken verschoont, zoo blijftghe daer in steecken. Zulcke eigen-
[204] zinnigen, of eer kranckzinnigen, zijn niet te raden, randen menighmael in
[205] hun razende kortse al raeskallende de geneesmeesters aen, en leeren wie[205]
[206] men schuwen moet. Zy willen hun ontstelt en misstelt werck van geene[206]
[207] fixe lezetters aengetast nochte gehandelt hebben, en schricken voor de[207]
[208] moeielijckheit en pijne van het misstelde been te herstellen, en in het rechte

185 *verkloecken:* bedriegen. Dit slaat op de bekende anekdote, dat Apelles zo natuurlik vruchten zou geschilderd hebben, dat de vogels er door aangelokt werden.
186-87 Vgl. het Horatiaanse 'nonum prematur in annum': di. houd uw werk onder u tot in het negende jaar; *met versche zinnen:* met opgefriste aandacht.
188 *naer de gesteltenis:* volgens de toestand.
189 *luimen:* buien.
190 *van eenen Aristarchus:* door een kunstkenner, een kunstrechter. Aristarchus van Samothracea, een groot taalgeleerde te Alexandrië (± 156), genoot door zijn streng-kritiese methode als kunstrechter een onbeperkt gezag.
191-92 *uitmonsteren:* schiftend verwerpen; *dat... betreft:* wat... aangaat, in strijd is met; *deze goddelijke wetenschap:* de kunst van het woord.
194-95 *oneerlijcke:* schandelike; *vonden:* bedenksels, verdichtingen; *niet dan laster:* niets dan blaam (*Ned. Wdb.* VIII, 1124).
196 *eertijts:* dit geschiedde door Alva, die in de rederijkerskamer brandpunten zag van verzet tegen de Kerk en de Overheid.
197 Vondel zinspeelt hier op de vuile en platte kluchten die in de zeventiende eeuw ten tonele gebracht werden en aanstoot gaven.
198 *boevejaght* (collectief): troep gemeen volk, gespuis (*Ned. Wdb.* III, 222); *eerlijck:* fatsoenlik, gepast.
199-201 *deftige:* fatsoenlike; *zich hier tegens verloopt:* hier tegen misdoet, zondigt; *Joocken naer:* verlangen naar.
205 *kortse:* koorts.
206 *ontstelt:* misvormd (synoniem van *misstelt:* verkeerd in elkaar gezet).
207 *fixe:* doortastende; *lezetters:* chirurgen (*le:* ledematen); *gehandelt:* behandeld.

[209] lidt te voegen, zonder eens te bedencken dat de Goden de beste dingen[209209-10]
[210] voor zweet en arbeit verkoopen. Zy liefkoozen hun wanschepsels, gelijck
[211] een aep zijne jongen. Een omzichtigh en leerzaem geest bemint Apolloos[211]
[212] zonneschijn, die alle vezeltjens en stofkens ontdeckt. Kunsten, die den
[213] brootzack vullen, en alleen den buick dienen, zijn haest goet genoegh: een[213]
[214] Dichter behoort hemelval en de spraeck der Goden te spreecken. De[214]

209 *eens:* zelfs.
209-10 Vert. van een bekend Grieks spreekwoord.
211 *omzichtigh:* begaafd met scherpe blik; *geest:* talent, dichter.
213 *haest:* spoedig.
214 *hemelval:* verheven taal.

[215] hemelsche Poëzy wil niet op den middeltrap, maer moet in top staen, en
[216] op den toetssteen van een beslepen oordeel proef houden, naer de wetten[216]
[217] by de Geleerden daer toe voorgeschreven, waer toe wy gewezen worden.[217]
[218] Ondertusschen heb ick deze korte Aenleidinge ter Nederduitsche Dicht-
[219] kunste, op het aenhouden der leergierigen, by my aldus, gelijck een ruwe[219]
[220] schets, ontworpen; om de welcke naer den eisch op te maecken meer
[221] bladen papiers noodigh waren: daerom sla ick voor dezen tijt de voeten
[222] en maet der vaerzen, en den ommetreck en aert van allerhande rijmen en[222]
[223] dichten over. Vele andere dingen willen liever met de levendige stemme[223]
[224] en voorbeelden, dan met de penne beduit worden: derhalve te wenschen
[225] waer, dat geestrijcke vernuften, onder het beleit van geleerde Mecenaten,[225]
[226] hier over zomtijts onderling raetpleeghden, en zoo eenen nieuwen Parnas,[226]
[227] naer den stijl van Italie, oprechtten, daer men, zonder afgunst, onzijdigh[227]
[228] elcks oude en nieuwe dichten toetste; zoo wel om de schoonheit en aertig-
[229] heit te volgen, als om onze misslagen, uit een edele eerzucht, te mijden,
[230] en door dien middel de Neerlantsche Poëzy haren vollen glans te geven.
[231] t'Amsterdam 1650. den 25 van Grasmaent.
J.V. VONDEL.

216 *beslepen:* gescherpt, ervaren (*Ned. Wdb.* II, 2035); *proef houden:* betrouwbaar blijken.
217 *by:* door.
219 *het aenhouden:* de aandrang.
222 *ommetreck:* kenschetsing.
223 *levendige:* levende.
225 *het beleit:* de leiding; *Mecenaten:* meerv. van Mecenas: kunstbeschermers.
226 *eenen nieuwen Parnas:* een middelpunt van kunstbeoefening. V. denkt hier aan de Academies, zoals die in Italie bestonden.
227 *onzijdigh:* onpartijdig.

Toets-steen.[aant.*]

Indien hier Roomsch of Onroomsch dicht[vs. 1]
Den Lezer sticht, of hem ontsticht;
Men schell' mijn pen die vlacken quijt,[3]
En toets' de stof naer heuren tijt.[4]
Sint Pauwels volght der Vadren zeên,[5]
Sint Augustijn de Manicheên,
Eer hun het heldre licht verschijnt,
Waer voor de donkre mist verdwijnt.
Mijn jonkheit bondt door errefleer
Zich aen een Secte, en geene meer,[9-10]
Tot datme, door een klaerder blijck
Van 't Weereltlijck en Kerckelijck,[11-12]
Ontdeckt wiert, in een' schooner dagh,
De Perle, die verborgen lagh,[14]
Waer voor men 't al met winst verliest.
Geluckigh die het beste kiest.

Den godtvruchtigen en hooghgeleerden Heere Mr. Henrick Ebbius. P.[aant.*]

Als ick keur van beide heb
Kies ick Overvloet voor EB;
Doch zoo EB tot heil gedijt
Schelde ick Over-vloeden quijt.
J.v. Vondel.

* Van 1650. Afgedrukt volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1650.
vs. 1 *hier:* in deze bundel (van 1650).
3 *schell':* schelde; *die vlacken:* die tekortkomingen, dat gebrek.
4 En beoordele elk gedicht naar de tijd van ontstaan (d.w.z. naar Vondel's toenmalige geloofsovertuiging).
5 Paulus (eigenlijk Saulus) was een Pharizeeër vóór zijn bekering; Augustinus was eerst een Manicheeër.
9-10 In mijn jonge jaren was ik Doopsgezind, evenals mijn ouders; *één Secte:* Vondel richt zich hier tegen de Voorrede van 1647, waarin P. hem verweet dat hij telkens van geloof wisselde en ook Remonstrants geweest zou zijn.
11-12 *een klaerder blijck:* een beter inzicht in wereldlike (politieke en historiese) en geestelike zaken.
14 *De Perle:* zinspeling op de gelijkenis in *Matth.* 13, 46, waar de parel het Koninkrijk Gods is. Vondel denkt hier eer aan de waarheid van de Katholieke leer (vgl. vs. 16).
* Van 1650. Afgedrukt naar Vondels handschrift op het schutblad van een exemplaar van *Poëzy* 1650, in het Vondelmuseum.
Vondel droeg met dit versje zijn dichtbundel op aan Hendrik Eb of Ebbius (1589-1657), Pastoor van de Oude Zijde te Amsterdam, die in 1652 opvolger van Leonard Marius en Kanunnik van Haarlem werd. Zie over hem Dr. Sterck, *Oorkonden over Vondel en zijn kring*, blz. 236-242. - I n 't o p s c h r i f t : *P.:* Priester.
In 't gulden jaer 1650: Waarschijnlik heeft Ebbius Vondel aan de geestelike voordelen van het jubeljaar (dat om de 50 jaar gevierd werd) 1650 deelachtig gemaakt en bedankt de dichter hem daarvoor met zijn boekgeschenk.

In 't gulden jaer 1650

Graf-naeldt van Montrosse.[aant.*]

Justissimus unus
Qui fuit in Teucris, & servantissimus aequi.

Oprechte deugt vol viers en moedigh
Int vechten sneuvelt al te bloedigh[vs. 2]
Door ramp-spoet, niet door vroom geweer.[3]
Britanje had nu schaemt en eer
Gantsch uyt, en 't Harnasch aengetogen,[5]
Zich sadt aen 's Koninckx hals gesogen,[6]
En, na'et vertreen van d'oude Kroon,
Sijn Vaders al t' onnooslen Zoon[8]
Geschopt; wanneer *Montros* te Paerde[9]
Geseten, met gerechten Swaerde[10]
Besloot op nieuw 't verdruckte Bloet[11]
Te setten in het wettigh goet,
Hun aengestorven door de ryen[13]
Van grooten Alexanders tijen:[14]
Want nimmer swigt een dapper Helt,
Schoon recht moet swigten voor gewelt:
Hy hanthaeft 't heylich recht der volcken;
Al storten hem de donckre Wolcken
Der Krijghs-ellenden op het hooft.
Geen Water heeft dien gloet gedooft.
Montros getroost sich dan het muyten
Der schelmen op sijn borst te stuyten,[22]

* Van 1650. Afgedrukt volgens de tekst in *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* II, 1653, blz. 169.
James Graham, uit een adellik Schots geslacht in 1612 te Edinburg geboren, bood, toen de Schotten tegen Karel I partij kozen, de Koning zijn diensten aan. Deze benoemde hem in 1644 tot generaal van het Koninklike leger in Schotland en verhief hem tot Markies van Montrose. Na Karel's dood streed hij onder Karel II, maar werd 27 April 1650 in Schotland verslagen, vervolgens uitgeleverd, en op 21 Mei 1650 ter dood gebracht.
Het motto (uit *Aeneïs* II, 425-26) betekent: de rechtvaardigste en billikste onder de Trojanen.

vs. 2 *al te:* zeer (ook in vs. 8).
3 *vroom geweer:* dappere wapenen, eerlike strijd.
5 *uyt:* te verbinden met *getogen*.
6 Vergelijking met een roofdier.
8 *onnooslen:* onschuldige.
9 *geschopt:* verdreven.
10 *gerechten:* voor een rechtvaardige zaak strijdende (*Ned. Wdb.* IV, 1633); of: opgeheven?
11 *Bloet:* geslacht.
13 *aengestorven:* overgeërfd.
14 *Van grooten Alexanders tijen:* de Schotse koningen leidden hun geslacht af van Alexander de Grote (vgl. Opdracbt van *Maria Stuart*).
22 *op sijn borst:* door zich aan 't hoofd van de troepen te stellen; *stuyten:* af te weren.

En stelt sich als een vaste Wijck[23]
Der Sceptren, tegen 't hollendt Rijck;[24]
Doch valt in Handen des Verraders,
Die reê 's Gesalfden Hooft en Aders
Had op een snooden prijs geset,[25-27]
En met dees onuytwisbre smet
Het Rijck bevleckt. Wie durf sich mengen[29]
In 't geen de Hemel wil gehengen![30]
De deugt om hoogh altijt geëert,
Raeckt onder: Judas triomfeert:
Die self den strop verdient te dragen,[33]
Verstickt de Blom van 's Koninckx magen,[34]
En trapt op 't Hart van Stuarts huys.
Doorlugte B E R G H R O O S , uyt Ferguis,[36]
Den Koninckklijcken stam, gesprooten,
Uw Bloet, voor tVaderlant vergoten,
Sal al de volgende eeuwen deur
Verspreyden sijnen edlen geur;
De bloessem van uw brave daden[41]
Herleven, waer de Son haer raden[42]
Van 't Oosten in het Westen drijf'.
De helscheyt koel' haer moedt aen 't lijf:[44]
De Moort en 't oproer drijve boven,[45]
En stelle wetten aen drie Hoven,
Dat al de Werelt schrick', en ys';[47]
De trouw behout haer waerd' en prijs.
Sat. Patriae, Priamoque datum.
J . V . V O N D E L .

23 *Wijck:* toevlucht.
24 *hollendt:* oproerig geworden.
25-27 *des Verraders:* van de Schotten, die reeds hun gezalfde koning voor een schandelik bloedgeld hadden uitgeleverd. Zij worden gelijk gesteld met Judas (vs. 32).
29 *durf:* durft.
30 *wil gehengen:* zal gedogen.
33 De verraders verdienden de strop waaraan Montrose opgehangen werd.
34 *de Blom:* het puik, de allerbeste.
36 *Berghroos:* vertaling van Montrose; *Ferguis:* de Schotse voorvader van zijn geslacht.
41 *brave:* dappere.
42 *raden:* de raderen van de zonnewagen.
44 *koel' haer moedt:* moge zich wreken.
45 *De Moort en 't oproer:* hier beschouwd als één begrip: moorddadige opstand.
47 *Dat:* zodat.
De aanhaling aan het slot, uit *Aeneïs* II, 290, betekent: Genoeg voor het Vaderland en de Koning (Priamus) gestreden. Dit zegt de schim van Hector, als hij Aeneas tot de vlucht aanspoort.

Op den kopren Aertkloot door de Bewintheeren der Oost Indische Maetschappye Pantagoule, *Prince van* Makazar *toegezonden*.[aant.*]

Tot eer van Hollants Waterleeuw[vs. 1]
Herschept de Kunst de kopere eeuw',[2]
Een ronde daer een kloecke vrouw,
Een Pallas, wel in spinnen zou.[3-4]
Dien Aertkloot zent 't Oostindisch Huis[5]
Den grooten Pantagoule t'huis,
Wiens aldoorsnuffelende brein,[7]
Een gansche weerelt valt te klein.
Men wensche dat zijn scepter wass',[9]
Bereicke d'eene en d'andere As,[10]
En eer het slijten van den tijt[11]
Dit koper dan ons vrientschap slijt'.[12]

Op Blekers Danäe, voor den Heere van Halteren, Baljuw van Kennemerlant, geschildert.[aant.*]

Dees naeckte kan een' Godt bekoren,
En 't godlijck gout haer hart en oogh.
Hoe vlamtze op 't gout, dat van om hoogh[vs. 3]
Door 't kopren dack van 's vaders toren

* Van 1650. Afgedrukt volgens de tekst in *Poëzy* 1650, blz. 174.
vs. 1 *Hollants Waterleeuw:* symbool van het zeevarende Hollandse volk.
2 Maakt de Kunst opnieuw een wereld, geheel van koper (woordspeling met de ‘gouden’ en de ‘zilveren’ eeuw).
3-4 *Een ronde:* een bol, ruim genoeg om een flinke vrouw met haar spinnewiel te bergen. Pallas Athene was de patrones van het spinnen. Haar beeld draagt in de linkerhand, in plaats van het schild, vaak spinnewiel en spinrokken.
5 *Aertkloot:* wereldbol, globe.
7 Voor wiens onderzoekende geest.
9 *dat zijn scepter wass':* dat zijn heerschappij zich verbreide.
10 *As:* pool.
11 *het slijten van den tijt:* de verslijtende tijd.
12 *ons:* Vondel spreekt hier uit naam van de Oost-Indiese Compagnie.
* Van of vóór 1650. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 175.
Dirk Bleker, voortreffelik Hollands portret- en historieschilder (geb. 1622 te Haarlem) werkte van 1652-1662 te Amsterdam, 1662-1669 te Haarlem, 1670-1672 in Den Haag.
Danaë, dochter van de Arguriese koning Aerisius, in een toren opgesloten, werd door Zeus bezocht, die in een goudregen nederdaalde, en baarde daarna Perseus.
vs. 3 *vlamt op:* verlangt vurig naar.

Gedropen komt in haren schoot!
Wat mogen toch de blinde menschen
Zoo blint om schoone kinders wenschen![7]
De schoonheit is in last en noot.[8]
Wat sluit geen goude sleutel open!
De snoeplust vreest geen scherpe wacht,[10]
Metale poort, noch diepe gracht.
Hy komt van boven in geslopen;
Maer vint'er niets dan verf en doeck,
En zy een' schijn van roode schijven:
Zoo laet de Maeght den handel drijven:[15]
Zoo valt de kunst een' Godt te kloeck.[16]

Martiaels Byschrift voor M. Cicero. *Tegens* Marck Antoni.[aant.*]

Antoni, zwijgh: wat wilt ghy toch Fotijn verwijten?[vs. 1]
De banrol roept geen wraeck als 't bloet van Cicero.[2]
Hoe durftghe dien Romain zoo dol het hooft afsmijten?[3]
Geen Katalijn verliep zich dus vervloeckt en snoô.[4]
Een schelm, door gout bekoort, is tot dat stuck gekomen,[5]
Benam, uw wraeck ten dienst, den Raet dees eene stem:
Maer schoon het gout dien mont heb tong en spraeck benomen;
Wat spreken kan berst uit, en spreeckt en pleit voor hem.

7 *blint:* verblind, gedachteloos.
8 *in last en noot:* staat bloot aan grote gevaren.
10 *snoeplust:* zucht naar mingenot.
15 *laet den handel drijven:* ziet af van de omgang (met de godheid).
16 *valt te kloeck:* is te slim, te bedrieglik voor. De dichter stelt het schertsend voor, alsof beide partijen, door de natuurlike voorstelling van de schilder, schijn voor werkelikheid gehouden hebben.
* Van of vóór 1650. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 175. Dit gedicht is een vrije vertaling van *Martialis V,* epigram 69.
vs. 1 *Fotijn:* Photinus, kamerling van de Egyptiese koning Ptolomeus, op wiens raad Pompejus gedood werd. De bedoeling is: Wat wilt gij, Marcus Antonius, aan Photinus het ombrengen van Pompejus verwijten? Gij hebt erger misdaad bedreven door Cicero te doen dooden.
2 *banrol:* de lijst der vogelvrijverklaarden; *geen:* geen andere.
3 *afsmijten:* afslaan.
4 *Katalijn:* Catalina, wiens wandaden door Cicero ontmaskerd werden; *verliep zich:* misdeed.
5 *bekoort:* verleid; *stuck:* misdrijf.

Byschrift Voor Daniel Zegers, *Fenix der Bloemschilderen*.[aant.*]

De geest van Zegers is een by,[vs. 1]
Waer op de Nederlanders roemen.
Zy zuight haer honighleckerny
En geur uit allerhande bloemen.
Een By quam op zijn schildery
En geur en kleuren aengevlogen,
En riep: Natuur vergeef het my:
Dat bloempenseel heeft my bedrogen.

Gespreck Op Den Leeuw, door Livius van Leiden Geschildert. Poeet. Schilder.[aant.*]

Wie voertme nu in een woestijn?
Hier leit een Leeuw, en niet de schijn.[vs. 2]
Hy vlamt op roof en menschespieren.
S C H I L . Hy heeft zijn' wilden aert verleert.
Zoo temt de Kunst den Vorst der dieren,
Die over alles triomfeert.[6]

* Van of vóór 1650. Afgedr. volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 176. In 't opschrift: *Byschrift:* Tweezinnig: behalve aan de gewone betekenis, ook te denken aan de 'by' die de geest van Zegers is.
Daniel Seghers (1590-1661) te Antwerpen, was een beroemde bloemschilder. In zijn bloemkransen schilderden Rubens, Erasmus Quellinus, Cornelis Schut e.a. madonna's en andere religieuse voorstellingen. Ook Const. Huygens maakte een gedicht op hem.

vs. 1 *geest:* talent.

* Van of vóór 1650. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 176. *Livius van Leiden:* Jan Lievens of Livens, Hollands schilder en etser, in 1607 te Leiden geboren, in 1674 te Amsterdam overleden. Hij was een leerling van Joris van Schooten en daarna van Pieter Lastman, en vormde zich verder onder de invloed van Rembrandt.

vs. 2 *de schijn:* de afbeelding.

6 *Die over alles triomfeert:* te verbinden met *de Kunst* (vs. 5).

Op [Gustaef Adolf's] Dochter Koningin Kristine, *Terwijlze den Olijf in hare kroonen vlecht.* aant. *

Zoo leeft Gustavus in zijn eenige erfgenaem,
En levert stof op stof aen d'onverzabre Faem.[vs. 2]
Zoo vlamde Achilles eer, in jofferlijcke kleeren,
Op sabel en rondas, en boogh, en helm, en speeren,[3-4]
Als Koningin Kristine op Pallas vreedzaem loof.
By zulck een hooftcieraet staen goude kroonen doof.[6]

Op den Heer Joost Buick, Burgemeester *en* Raet *van* Amsterdam. aant. *

Hier ziet ghy 't grijze hooft van Burgemeester B U I C K ,
Den Solon dezer stede, en Aemstels roem en puick,[vs. 2]
Het nutste lidt des Raets, dat, zonder wedergade,
Getrouw aen Godt en 't Recht, zijn' burgren quam te stade:
Noch dreef 't oproerigh graeuw, al t'eerloos opgeruit,[5]
Dien trouwen helt des lants en vader entlijck uit;[5-6]
Op dat zijn deught, door ramp ten hemel toe gesteigert,[7]
By Godt ontfing het loon, het welck heur d'aerde weigert.
Uit het Latijn van J . S T E M .

* Van of vóór 1650. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 181.
vs. 2 *onverzabre:* onverzadelike.
3-4 Thetis, wetende dat het leven van haar zoon Achilles in de Trojaanse oorlog op het spel zou staan, verborg hem in meisjeskleren aan het hof van Lycomedes op het eiland Scyros. Toen Odysseus daar als koopman verscheen en onder andere kleinodieën ook allerlei wapens uitstalde, verried Achilles zijn mannelike aard door ongeduldig naar de wapens te grijpen; *vlamde op:* verlangde naar; *rondas:* schild.
6 *staen doof:* worden dof, verbleken van glans.
* Van of vóór 1650. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 182.
vs. 2 *Solon* (639-559 na Chr.): Atheense wetgever, die zich reeds vroeg als staatsman onderscheidde.
5 *al t'eerloos:* zeer schandelik.
5-6 ‘Buyck is bekend als de laatste burgemeester van Amsterdam vóór de “alteratie” van 26 Mei 1578, toen hij met de andere regeringspersonen uit de stad werd gezet. Hij was een der krachtigste figuren. die Amsterdam het langst hebben verdedigd tegen de Hervorming en de Afval van de Koning van Spanje’ (*Nieuw Biografisch Wdb.*).
7 *gesteigert:* gestegen.

Op den Heer Justus Baeck *en* Magdalene van Erp.[aant. *]

Ghy ziet hier Justus beelt, en 't beelt van Magdaleen,
Doch ieder half. Waerom? twee halve maecken een,
Een eenigh hart, een' wil, een' zelven lust en leven.
Men ziet dees eenigheit in twee paer oogen zweven
En zwieren. Erp verstreckt een spiegel van heur Baeck.[vs. 4-5]
Zo spreeckt de stomme verf: my dunkt ick ken hun spraeck.[6]

Op [Vondels] Print
Door Livius van Leiden *Geteeckent en gesneden*.[aant. *]

Zoo volleght Livius van Leiden Titiaen,[vs. 1]
En leert door zijne kunst u Vondels spraeck verstaen,
Die 't Griecksch en Roomsch tooneel in Neêrlant pooght te stichten.[3]
Men vat uit 's Dichters print wat treurspel hy wil dichten.[4]

* Vóór 1650. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 185.
Justus Baeck: zie Deel 3, blz. 601-5.
vs. 4-5 *eenigheit:* eensgezindheid; *zweven en zwieren:* tintelen, schitteren; *verstreckt:* is; in *heur Baeck* schuilt weer een woordspeling.
6 *ick ken hun spraeck:* 't is mij, alsof ik ze hoor spreken.
* Van ± 1650. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 189.
Zie over dit portret: Sterck's *Iconographie der portretten van Vondel* in Dl. 4, blz. 43.
vs. 1 *Titiaen:* (1477-1576), de hoofdmeester van de Venetiaanse Schilderschool.
3 *Roomsch:* Latijns. De bedoeling is: die in zijn drama's de klassieken volgt.
4 *wil dichten:* voornemens is te schrijven.

Op Diedrick Zweling,
Orgelist van Amsterdam.[aant.*]

Aldus heeft Livius ons Zweling afgebeelt,[vs. 1]
Maer niet zijn' fenixgalm, uit 's Vaders asch geteelt.[2]
De Neef, de Grootvaêr, en de Fenix vader zongen[3]
Een eeuw den Aemstel toe met hemelsche orgeltongen.
Zoo Thebe door een lier tot zulck een' wasdom quam,[5]
Wat zou men dichten van het orgel t'Amsterdam?
Daer David en Orlande om strijt zich laten hooren,[7]
Als Diedrick zielen vangt, en ophangt by heur ooren.[8]

Op Joffer Anna Hinlopen
Toenze in schijn van Cecilia geschildert zou worden.[aant. *]

Zoo schijnt Cecilia in A N N A te verrijzen.[vs. 1]
Een Engel 't orgel blaest, terwijlze Davids wijzen
Op Zwelings noten volght, en zelf het Paradijs[3]
Ten dans leit, en ontvonckt in 's Allerhooghsten prijs.[4]
Haer vingers 't bruiloftsliet van Salomon ontvouwen.[5]
Wel hem, die zulck een hant en vingers eens zal trouwen.

* Van of vóór 1650. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 190.
I n ' t O p s c h r i f t : Diedrick Zweling of Swelinck (?-1652) was een zoon van de beroemde Jan Pietersz Swelinck, en evenals deze organist aan de Oude Kerk te Amsterdam.

vs. 1 *Livius:* Lievens (vergelijk blz. 497).
2 Zijn muzikaal talent, van zijn vader geërfd. De vogel Phoenix liet zich op hoge leeftijd verbranden en verrees verjongd uit zijn as.
3 *Neef:* kleinzoon; *Grootvaêr:* Pieter Swelinck, eveneens een bekend Amsterdams organist; de *Fenix vader* is dus Jan Pietersz. Swelinck, die door Hooft de 'Feniks der Musieck' genoemd werd.
5 Op de toverklanken van de lier van Amphion daalden de stenen van de Cithaeron af en voegden zich samen tot de muren van Thebe.
7 *David:* nl. de psalmen van David, bij de kerkdienst, en op orgelkoncerten de muziek van *Orlande*, d.i. Orlandus Lassus (Ital. Orlando di Lasso), komponist, in 1532 te Bergen in Henegouwen geboren, in 1594 te München gestorven, genoot zijn muzikale vorming in Italië, waar hij op 21-jarige leeftijd kapelmeester aan San Giovanni in het Lateraan werd. Later bereisde hij Engeland en Frankrijk en leefde enige jaren in Antwerpen, tot hij in 1557 als eerste kapelmeester te München benoemd werd. Onder zijn talrijke nagelaten werken behoorden de beroemde zeven boetpsalmen, waarop Vondel hier misschien doelt.
8 *ophangt by heur ooren:* komies bedoelde vergelijking: geboeid houdt door de oren te strelen.

* Van of vóór 1650. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 190.
I n ' t o p s c h r i f t : zie hiervóór blz. 160; *in schijn:* in de gedaante.

vs. 1 *Cecilia:* aan deze heilige werd de uitvinding van het orgel toegeschreven.
3 *Zwelings:* vgl. het voorafgaande gedicht; *zelf het Paradijs:* de engelen zelf.
4 *in 's Allerhooghsten prijs:* tot Gods lof.
5 *'t bruiloftsliet van Salomen:* het Hooglied, dat allegories uitgelegd werd als een lied van de minnende ziel, aan Jezus gewijd. Zo is ook haar muziek een openbaring van hemelse liefde.

De Vierbaeck van Ignatius Lojole.
Aen de Neêrlantsche Societeit van Jesus.[aant. *]

INVIDIAE CAPAX.

De witte Pharos, groot van faem,[vs. 1]
De heldre Vierbaeck (aen geen' Nijl
Maer Tyberstroom, in J E S U S naem,
Met stale beitel, zaegh, noch byl,
Noch moker, aen de lucht gesticht;[5]
Maer met den hamer van Godts woort,
Die meer dan marmer, vast en dicht,
Verbrijzelt) staet en trotst de poort[8]
Des afgronts, en beschaemt den nacht[9]
Der dolingen en kettery;
En houdt getrouwelijck de wacht:
En licht in 't ront, van elcke zy,
De wijtverzeilde zielen toe;[13]
Geen mijlen verre in 's weerelts zee,[14]
Maer wyder dan 't gestarrent, moê
Van wentelen, geen strant noch reê
Laet onbeschenen. Wie in noot
Van d'allerzwaerste schipbreuck drijft,[18]
En schrickt voor d'endelooze doot;[19]
Wort van dit heiligh licht gerijft,[20]
Dat van vijf lettren nederstraelt;[21]

* Vóór 1650. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 306.
In 't opschrift: *Vierbaeck:* vuurtoren, symbool voor de Jezuïeten-orde, waarvan Ignatius Loyola (1491-1556) de stichter was. - *Invidiae Capax* (uit *Seneca Troades,* 480): de nijd opwekkende.

vs. 1 *witte:* schitterende; *Pharos:* op de Oostpunt van het eiland Pharos, aan de mond van de Nijl, verhief zich de beroemde, 160 M. hoge lichttoren, uit acht verdiepingen bestaande, die in de 3de eeuw v. Chr. gebouwd was. Vandaar werd Pharos de naam van elke vuurtoren.

5 *aen de lucht gesticht:* zich ten hemel verheffende.

8 *trotst:* trotseert.

9 *Des afgronts:* van de hel; *beschaemt:* te schande maakt. De Jezuïetenorde steunde met kracht de contrareformatie, door bestrijding van het protestantisme.

13 *wijtverzeilde:* ver afgedwaalde.

14 Niet als de aardse vuurtoren, die slechts een beperkte oppervlakte van de zee beschijnt.

18 *d'allerzwaerste schipbreuck:* nl. als het zieleheil in gevaar is.

19 *d'endelooze doot:* de eeuwige hellestraf.

20 *gerijft van:* gebaat, geholpen door.

21 *vijf lettren:* nl. Jesus.

Als van vijf roode stralen bloets,
Ja stralen uit Godts hart gedaelt.
O Kriste Hooftbaeck, van veel gloets[24]
Ontsteken, dienstmaeght van 't gemeen,[25]
Hoe roem ick best I G N A T I U S ,
Die, leggende den eersten steen
Aen 't Roomsche wonderwerck, noch flus[28]
Zoo laegh, alreê zoo hemelhoogh
Gesteigert, tuight dat J E S U S hem[30]
Gezegent heeft van 's hemels boogh,
En 't hemelsche Jerusalem?
Godtvruchte wakers, sluimert niet,
Maer voedt en stoockt dit eeuwigh vier:
Noch bloet noch tranen noch verdriet
Noch pijn noch arbeit staen te dier,[36]
Indien ghyze opweeght tegens 't loon,
U van den hemel toegezeit.
Uw Armoê erft haer rijcke kroon:[39]
Uw Kuischeit en Gehoorzaemheit
Ontbeeren niet haer zaligh lot,
En J E S U S blijft uw prijs by Godt.

24 *Kriste:* vrouwelike vorm naast *Kristen:* kristelike; *van:* door.
25 *Ontsteken:* ontstoken; *'t gemeen:* het algemene welzijn.
28 *flus:* kort geleden.
30 *Gesteigert:* gestegen.
36 *staen te dier:* kosten te veel.
39 Dit slaat op de drie geloften die de Jezuïeten aflegden.

De Zerck Van Henrick Goltzius. Aen Diedrick Matham.[aant.]*

Wie helptme nu een Grafstê bouwen,
En kunstigh op het marmer houwen
Uw Grootvaêrs heerlijckheit en kunst,
Die naer zich treckt een ieders gunst,[vs. 4]
Ja teffens oogh en hart der Grooten[5]
Uit hun doorluchte en hooge sloten.
Het doet van verre d'Afgunst wee
Dat Bajervorst en Borromé,[8]
Ten roem van Henricks duim en vingeren
Medalje en goude ketens slingeren
Om zijnen hals. Zy knaeght uit spijt[11]
Des Helts graefyzer, pen, en krijt,[12]
En ziet, vol drucks (hoe kan het erger?)[13]
In eene schael den Nurenberger[14]
En Gulicker, voor haer gezicht,[15]
Gelijck staen, en in evenwight.
Zy moet gedwongen hier bekennen
Hoe twee in 't kunstperck t'zamenrennen
Naer eenen palm, al even stout.[19]
Zy leest'er elders: E E R V O O R G O U T ,[20]
En ziet, om print op print verbolgen,[21]
Hem d'Italjaensche geesten volgen,[22]

* Van of vóór 1650. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 326.
Henrick Goltzius, Nederlands schilder en beroemd kopersnijder, geb. 1558 te Mühlbrecht in Gulik, gestorven 1617 te Haarlem.
De kopersnijder Jacob Matham, geb. 1571 en gestorven 1631 te Haarlem, heeft zijn stiefvader en leermeester Henrick Goltzius, aan wie hij de grootste verplichting had, uit dankbaarheid tweemaal in koper gesneden en gegraveerd. Het eerste portret, met randschrift, gedagtekend 1617 (Goltzius' sterfjaar), is gehangen in een, door een versierde lijst omgeven, architecturaal opgebouwd wandmonument met symboliese figuren. Op het voetstuk is in een cartouche aangebracht een Latijns gedicht van T. Schrevelius. Het tweede portret, gedagtekend 1620, herdrukt in 1630, is in hoofdzaak een copie in spiegelbeeld van het eerste. - Diedrick Matham, de bekendste van de Haarlemse graveurs-familie (1605-1676), was een kleinzoon van Jacob.

vs. 4 *naer:* tot.
5 *teffens:* tegelijk.
8 *Bajervorst en Borromé:* Willem V, Keurvorst van Beieren, en de Kardinaal Borromeüs, die beiden de kunstenaar met gunstbewijzen overlaadden (vgl. vs. 10-11).
11 *Zy:* de Nijd (vs. 7).
12 *graefyzer:* graveernaald (vgl. vs. 35).
13 *vol drucks:* verdrietig.
14 *den Nurenberger:* Albrecht Dürer.
15 *Gulicker:* Goltzius, in Gulik geboren.
19 *stout:* stoutmoedig, dapper.
20 *Eer Voor Gout* was het devies van H. Goltzius.
21 Verontwaardigd over het lage peil van de toenmalige prentkunst.
22 *geesten:* kunstenaars.

En Lukas steken naer de kroon;[23]
Het zy men 't Vrouweleven toon',
Of haer den bitt'ren Kruisgangk wijze
Tot daer 't begraven licht verrijze,[26]
En zy, verbijstert van gelaet,[27]
Verbaesder dan de grafwacht staet,[28]
Vermits geen zerck de Fenixstucken[29]
Van Goltzius kan onderdrucken.
O oppertekenaer, o Licht
Van uwen tijt! ghy heelt en sticht
Het scheemrende oogh der Kriste Leken
Met levendige verwe en streken.
Uw heiligh yzer en uw hant[35]
Breeckt harten, hardt als diamant.
Wy voelen hoe Godts dorens pramen,[37]
Oock d'ope wonde en diepe stramen[38]
Van speere en spijcker, en de roên,
Gesleten op der menschen Zoen,[40]
En zijn onnoosle borst en ribbe.[41]
Geen mensch vergolt u Kruis en Kribbe,[42]
Zoo rijckelijck en net gesneên,
Gezielt in koper, hier beneen;[44]
Maer d'Allerhooghste zelf, daer boven.
Nu zietge God niet meer verschoven[46]
In eenen stal, maer in een' glans.
Zijn moeder eert u met een' krans.
De zelve, die haer Nicht gemoete,
En hoorde des Aertsengels groete
In uwe plaet, ontfangt geen eer[49-51]
Of haere vrucht beloontze weêr[52]
Tien duizentvout in 't ander leven.
Zoo wort uw Kunst in 't endt verheven.

23 *Lukas:* Lucas van Leiden (1494-1533), schilder en kopersnijder, in renaissance-trant. Na zijn reis naar Italië (1590-91) stak Goltzius naar Italiaanse voorbeelden en trachtte Dürer en Lucas van Leiden in hun eigen wijze van uitdrukking te overtreffen. Het hoogtepunt van zijn techniese ontwikkeling zijn de zes voorstellingen uit Maria's leven, die hij uit Italië meebracht: in de Verkondiging volgde hij Raffaël, in het bezoek van Elisabeth Parmegiano.
26 *'t begraven licht:* Jezus.
27 *verbijstert van gelaet:* in verschrikte houding.
28 *Verbaesder:* heviger ontsteld.
29 *Fenixstucken:* eeuwig jonge kunststukken (vgl. *Op Diedrick Zweling*, hiervóór blz. 500, vs. 2).
35 *Uw heiligh yzer:* het *graefyzer* van vs. 12.
37 *pramen:* knellen.
38 *stramen:* Brabantse vorm naast striemen.
40 *der menschen Zoen:* de Verlosser der wereld.
41 *onnoosle:* onschuldige.
42 *vergolt:* zou kunnen belonen.
44 *Gezielt:* bezield voorgesteld, tot leven gewekt.
46 *verschoven:* verworpen.
49-51 De ontmoeting van Maria en Elisabeth behoorde tot bovengenoemde prentenreeks.
52 *haere vrucht:* haar zoon.

Op den doode Leander[aant. aant.*]

In d'armen der Zeegodinnen, Door Rubens Geschildert. Uit Marino.

Waer draeght ghy uit verkeert ontfarmen,[vs. 1]
O Nimfen, Godtheên van de zeen,
Op deze dootbaer van uwe armen,[3]
Den drenckling van Abidus heen,[4]
Die met de stormen omgedreven
Wert in uw schuimende element,
Het welck zijn minnevier en leven
Al teffens bluschte? ô Nimfen, went:[8]
Wat voertghe met zijn natte hairen
Den dooden Sestus te gemoet?
Ziet hem zijn Joffer in de baren[11]
Aen 't zeestrant dobbren op den vloet,
Dat wil tot grooter ramp uitspatten[13]
Dan ofze 't lijck al kost omvatten.[14]

* Van of vóór 1650. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 486. - In de *Olipodrigo* (Amsterdam 1654, blz. 145) komt voor Op den dooden Leander.... Vertaalt door J.v. Vondel; en op dees Toon gezet door D. Questiers. Ter wille van de zangwijze (*Je voudrais bien o Cloris*) is elk vers met een voet verlengd, en zijn de 14 verzen uitgebreid tot drie koepletten van 6 verzen.
I n 't o p s c h r i f t : (Zie deel 4, blz. 407). *Marino* of Marini (1569-1625), bekend Italiaans dichter, die de precieuse stijl in zwang bracht en hier te lande vooral in de Muiderkring bewonderd werd.

vs. 1 *verkeert:* dwaas, onverstandig.
3 Op uw armen die als doodsbaar dienen.
4 *Abidus:* stad aan de Hellespont; aan de overzijde lag *Sestus* (vs. 10),
8 *Al teffens:* tegelijk; *went:* keert terug.
11 *zijn Joffer:* Hero.
13 *wil:* zal; *uitspatten:* uitbarsten.
14 *kost:* zou kunnen.

Op een Italiaensche Schildery Van Susanne.[aant. *]

De zuivere S U S A N , schier naeckt, en badtgereet,[vs. 1]
Bewaert noch d'eerbaerheit van vore met haer kleet,[2]
Zoo zuiver als het vleesch, en ziet eerst om, beladen[3]
Of iemants oogh zich zoeckt in 't eenzaem te verzaden[4]
Met aen te zien hetgeen den man alleen betaemt.
Zy verft zorghvuldighlijck met schaemroot en beschaemt[6]
De wang, uit achterdocht voor onbeschaemde schalcken.[7]
Haer flonckrende oogen zien noch wackerer dan valcken[8]
Door lommer, en door loof; dat voelt alree het vuur,
Den gloet der schoone kole; een terghsel van Natuur,[10]
Met Salomons vernuft noch geene bron te blussen.[11]
Geluckigh is de mont, die zulck een' mont magh kussen,
Dat kopken van robyn voor een alleen gespaert.
Maer let aendachtighlijck met welck een' schuwen aert
Zy u den rugge biet om 't voorste te beschermen.
Bezie de schouders eens, den neck, den rugh, en d'armen,
Dat levendighe albast, die hooghsels, en dat diep,[17]
Dat ronden op zijn maet. Tuskaensch vernuft, hoe sliep[18]
De Schilderkunst zoo lang, om entlijck dus t'ontwaecken?[19]
Kan doove verf ons borst, vol sneeuw en ysgangk, blaecken?[20]
Hier leeft geen Schildergeest met verwen, en penseel;[21]
Hier hangt geen kunstigh beelt zoo los uit zijn panneel;
Het schijnt door Angelo uit marmersteen gehouwen.[23]
't Gezicht van zulk een deught en kuische zon der vrouwen
Verruckt ons t'overtreên de steenigende wet,[25]
Die met een hagelbui den gryzen 't hooft verplet.[26]

* Van of vóór 1650. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 501.

vs. 1 *zuivere:* kuise.
2 *Bewaert:* beschermt.
3 *beladen:* bezorgd.
4 *in 't eenzaem:* in de eenzaamheid, verborgen.
6 *verft:* doet blozen; *zorghvuldighlijck:* bezorgd; *beschaemt:* (adj.) te verbinden m*et zorghvuldighlijck*.
7 *schalcken:* booswichten.
8 *wackerer:* wakkerder.
10 *der schoone kole:* van het schitterende oog; *een terghsel van Natuur:* waarmede de Natuur ons tergt, prikkelt.
11 *Met Salomons vernuft:* met de hoogste wijsheid, het schranderst overleg; *geene bron:* geen water.
17 *levendighe:* levend; *hooghsels:* schildersterm voor het relief, het naar voren komen van bepaalde partijen, tegenover het diep (*Ned. Wdb.* VI, 1029).
18 *op zijn maet:* juist zoals het behoort; *Tuskaensch:* Italiaans.
19 *dus:* zo (schitterend).
20 *doove:* doffe.
21 *Schildergeest:* schilderstalent (vgl. vs. 30).
23 *Angelo:* Michel Angelo (1475-1564), de grote Ital. beeldh.
25 *Verruckt:* verleidt; *de steenigende wet:* de wet die de straf van steniging stelde op de echtbreuk of schending.
26 *den gryzen:* de beide grijsaards, die Susanna belaagden en haar vals beschuldigden (zie het apokriefe boek 'Geschiedenis van Suzanna en Daniël).

Hier voelt Sint Pauwels zelf den zelfstrijt door zijn leden,[27]
En sneuvelt, zoo hy niet gewapent met gebeden[28]
Van boven wort gesterckt door hemelsche genâ.
De Schildergeest heeft schult: men wijte hem de scha
Der zielen, die in 't net van deze vlechten dwalen;[31]
Naerdien hy zijn penseel ontvonckte aen zonnestralen
Van oogen, daer de Min hem levende uit verscheen.
Had Josef deze vrouw haer schoonheit zien ontkleên,
Zy hoefde hem met kracht den mantel niet t'ontrucken;[35]
Hy hadze zelf gesmeeckt, en onder 't nederbucken
Aenminnigh aengezocht, 't en waer een Engel zelf,[34-37]
Zijn hoeder, afgedaelt van 't starrelicht gewelf,[38]
Zijn hart in steen verkeerde, en uitdoofde al de vieren,
Die door 't ontvonckbre bloet en zeên en aders zwieren.[40]
O Schoonheit, al te kuisch, en waert een Konings gunst,[41]
Zoo strijckt Natuur de vlagh, ter eere van de Kunst.

27 *zelf:* zelfs; *zelfstrijt:* tweestrijd, innerlike strijd (ook door Cats in die zin gebruikt).
28 *sneuvelt:* komt ten val, zou zondigen.
31 *in 't net van deze vlechten dwalen:* door deze schone vlechten verstrikt worden.
35 *kracht:* geweld.
34-37 Van Lennep vat deze schertsend bedoelde passage ten onrechte als ernst op!
37 *Aenminnigh:* vriendelik.
38 *Zijn hoeder:* zijn engel-bewaarder.
40 *zeên:* zenuwen, spieren; *zwieren:* zich bewegen.
41 *al te:* zeer.

Slotdicht.[aant.*]

Men mengt der andren rijm ook leuren in mijn schriften:[vs. 1]
Doch wie mijn' stijl verstaet kan 't een van 't ander schiften.

In het Stamboeck
Van den Edelen Heere. Godefried Hegenits.[aant.*]

Ik acht hem eêl van bloet en aert,
Die deught en letterkennis paert.

Op de Schoorsteen van Joffrouw Katharine Blaeuw.[aant.*]

De heilighe Eendraght is het zout
Dat huis en stadt in wezen houdt.[vs. 2]
Zy stelt d'oneffenheên gelijck,[3]
En baert een goddelijck muzijck,
Het welck den geest en 't lijf verheught.
Een Wijze kent en eert haer deught.

* Van 1650. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy*, 1650. blz. 610.

vs. 1 *Men:* nl. de samensteller van het bekende Tweede deel van 1647, waarin sommige stukken ten onrechte op Vondel's naam uitgegeven werden; *leuren:* waardeloze dingen, prullen (*Ned. Wdb.* VIII, 1692).

* Van of vóór 1650. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz. 506.
Gottfried Hegenitz, geb. 1596 à 1598, overleden na 1648, reisbeschrijver. In 1626 tot 1627 bereisde hij ons land en beschreef deze reis in *Itinerarium Frisio-Hollandicum*, Lugd. 1630. Dit gelijkt meer op een verzameling van graf- en opschriften, doch is typerend voor wat de belangstelling der geleerden destijds trok. Het boekje is opgedragen aan Arn. van der Mijle en Fred. Lod. van Aitzema, met wie Hegenitz te zamen in huis woonde bij Caspar van Baerle, sinds hij zich in 1627 als student in de rechten te Leiden liet inschrijven. Van Baerle noemt Hegenitz in zijn brieven een aretalogus (tafelschuimer) en klaagt over zijn onaangenaam en heerszuchtig karakter, en zijn terugkeer naar Duitsland in Okt. 1628 was hem een opluchting. Op 1 Mei 1644 werd Hegenitz ingeschreven als vierde lid van het in dat jaar door Philipp von Zesen (dezelfde als Filips Ceesen van Vorstenau, zie blz. 363) opgerichte ‘Deutschgesinnte Genossenschaft’’; Vondel werd in 1670 als 100ste lid ingeschreven. In 1646 woonde Hegenitz te Amsterdam. (*Nieuw Biogr. Wdb.*).

* Van of vóór 1650. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1650, blz, 193.
Katharina Blaeuw was een dochter van de beroemde drukker en uitgever Willem Jansz. Blaeu..

vs. 2 *in wezen:* in stand.

3 *stelt gelijck:* effent.

Aen de Blokhuizen *van* Amsterdam.[aant.*]

DUO FULMINA BELLI.

Gebroeders, op den stroom, in 't Gulden Jaer geboren,[vs. 1]
Toen dat Trojaensche paert de Vecht afdrijven quam;[2]
Toen ons een dageraet belooft was, en gezworen,[3]
Godt zelf, geen sterflijck mensch, ons Recht ter herte nam;[4]
Als uit- en inlantsch schuim gereet stont in te spatten,[5]
En steden, huis, en hof te zetten in een meer
Van brant en jammeren; te schenden, en te schatten,[7]
En wat naer vroomheit aert te stooten uit hun eer;[8]
O Tweelingen des vliets, hoe zal men u begroeten,
En zegenen, naerdien ghy eeuwigh voor ons waeckt?
Ghy staet in 't harrenas, als Reuzen op hun voeten,
Op dat uw kopren mont tot nootweer donders braeckt,
Salpeter, vier en vlam, al d'elementen t'zamen,[13]
En strijck' van wederzy de kanten, en den stroom,[14]
Om gruwzaem nachtgebroet vrybuiters te beschamen,[15]
En goddeloos gewelt te stuiten voor den boom.[16]
De burger magh, naest Godt, op uw getrouwheit slapen,[17]

* Van 1650. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie nr. 469*). Gedicht bij de prent, gesneden door Nolpe.
I n ' t o p s c h r i f t : Na de aanslag van Prins Willem II op Amsterdam waren ter beveiliging van de stad, aan de Amstel, ter plaatse van de zogenaamde Hoge Sluis, twee houten blokhuizen gebouwd, van geschut-poorten voorzien. *Duo fulmina belli* (ontleend aan *Aeneïs* VI, 842) betekent: Twee oorlogsbliksems.

vs. 1 *'t Gulden Jaer*: het jaar 1650.
2 *dat Trojaensche paert:* dit slaat op de poging om onder leiding van Graaf Willem Frederik onverhoeds troepen in de stad te brengen.
3 *een dageraet:* het begin van een voorspoedige periode, na de vrede van Munster (*Ned. Wdb.* III, 2238).
4 *ter herte nam:* behartigde. De tijdige ontdekking van de aanval schrijft de dichter toe aan goddelike inmenging.
5 *uit- en inlantsch schuim:* de vreemde en Hollandse huurtroepen; *in te spatten:* losbandig binnen te dringen.
7 *schatten:* brandschatten.
8 De Prins eiste bij de onderhandelingen na de aanslag dat de gebroeders Bicker, Cornelis, regerend burgemeester, en Andries, oud-burgemeester, uit hun ambten werden ontzet. De Raad weigerde dit, maar de Bicker's legden vrijwillig hun ambt neer; *wat naer vroomheit aert:* allen die hun burgerdeugd toonden.
13 *al d'elementen:* oorspr. de grondstoffen, dan de natuurkrachten. Hier wel: donder en bliksem.
14 *strijck':* bestrijke.
15 *nachtgebroet:* duister, hels gespuis; *beschamen:* te schande te maken.
16 *den boom:* de afsluitboom in de Amstel.
17 *op uw getrouwheit:* steunende op uw trouwe wacht.

Afbeeldingh vande twee blockhuysen, op den Amstel voor Amsterdam, door ordre der E.E.A. Heeren Burger Meesteren ende Ses en dartich Raden der Selver stede gefundeert inden Iare 1650. Gesneden door Nolpe, die de Selve Druckt en verkoopt, tot Amsterdam.

En steecken heel gerust het slaghzwaert in de schee.
Verweerders van ons Kroon, beschermers van ons Wapen,
Rondassen teffens van de Vryheit en den Vre,[20]
Met welck een' naem zal stadt en volck u anders noemen,
Als Vreman, naer uw' aert, en Vryman, naer uw ampt?[22]
Ghy Aemstellanders komt, bekranst dit Paer met bloemen,
Dat, buiten onzen wal, voor Hollants welvaert kampt.
Hoe zal de Schuttery op uwen welstant drincken,
Den berckemeier dan bekranssen met een' krans,[26]
Daer parlen en gesteente en diamant in blincken,
En glinstren op den Doel met Keizerlijcken glans![28]
De wijn verweckt den geest, en opent al onze aders:[29]
Dan maelt men op den disch waer 't heiloos leger lagh;[30]
Hoe 't water bruisde op 't velt; wat burgertrouwe Vaders[31]
Zich queten in den Raet, zich troosten eenen slagh[32]
Te waegen op de zee, te graven op de wallen;[33]
Wat Helden nacht en dagh hun schiltwacht stonden uit;[34]
Wat Hopman, als een Leeuw, nu brulde om uit te vallen,
En zegenrijck in ste te keeren met den buit.
Beschutters van de Banck, behoeders van ons have,[37]
En huizen, landt, en erf, ghy lijt het nimmermeer[38]
Dat Aemstel, een' tiran ten dienste, zweete, en slave,
En, voor een' vryen Staet, verkieze een' wulpschen Heer,[40]
Gelijck Rehabeam, die ons met scorpioenen,[41]
En niet met roeden, plaegh': de stramen zijn nog versch.[42]
Men wissle geen gemack, om in benaude schoenen[43]
Te krimpen van verdriet, te treên die zure pers.[44]
Bewaeckers van den stroom, ghy zult de Koey bewaren,[45]
Die gout, als boter, geeft, waer by al 't lant gedijt,[46]
Wanneer de Koopman melckt, en poogt den room te garen;
Hoe blint het Onverstant hem aengrìmt, en benijt.

20 *Rondassen:* schilden; *teffens:* tegelijk.
22 *Vreman:* vredebewaarder, omdat ze slechts ter afwering dienden; *Vryman:* bevrijder, wegens hun taak (ambt).
26 *berckemeier:* beker, oorspr. uit het hout van een berketak gesneden.
28 *Doel:* de Kloveniersdoelen.
29 *opent al onze aders:* maakt de geest vaardig.
30 *heiloos:* spelling voor: heilloos.
31 Voor het ontzet van de stad waren inundatiemaatregelen getroffen; *Vaders:* regenten.
32 *zich troosten:* zich aangordden.
33 *graven:* verschansingen maken.
34 *schiltwacht:* tijd van bewaking; *stonden uit:* volbrachten.
37 *de Banck:* de Schepenbank, zetel van het gerecht en de regering (*Ned. Wdb.* II, 976).
38 *lijt:* duldt.
40 *wulpschen:* onervaren, in staat tot onberaden daden.
41 Zinspeling op de woorden van koning Rehabeam: ‘Mijn vader heeft u met geselen gekastijd, maar ik zal u met schorpioenen kastijden’ (*1 Kon.* 12, 11).
42 *stramen:* striemen.
43 Men geve zijn gemak niet prijs.
44 *te treên die zure pers:* dat zware leed te dragen (ontleend aan bijbels spraakgebruik; zie *Ned. Wdb.* XII, 1268).
45 *Koey:* koe (gevormd naar het meervoud koeien).
46 *by:* door.

Geen schalcke vleiers tong beguichle met schoon fluiten[49]
En kouten uw gezicht, en zinnen, op dat hy[50]

49 *schalcke:* boosaardige, kwaadwillige; *beguichle:* bedriege; vgl. *Palamedes*, vs. 408; het *Ned. Wdb.* vermeldt alleen *beguigen*.
50 (*schoon*) *kouten:* mooie praatjes.

U in den slaep onthoofde, en dan gezwint aen 't ruiten[51]
En rooven valle, en drijf den Handel wech van 't Y.
Dees Koey wort u betrout, dies vatze by den horen:[53]
Dat is de Horen, daer al d'oude tijdt af tuight,[54]
Gevult met gouden ooft, en Muskadel, en koren:[55]
Dat is onze Uyer, daer de Stadt haer weelde uit zuight.
Geen Adel, maer een schelm heeft lust de Kroon der steden[57]
Te trappen met den hoef: zy wert te zuur gehaelt[58]
Met hondert jaren krijghs: men heeft te lang gestreden:[59]
Bewaert dit lantjuweel, dat over 't aertrijck straelt.[60]
Bevryt het Kapitool der vrygevochte Staten,[61]
Als pijlers, op wiens wacht zich d'Aemstelers verlaten.[62]
M D C L

De Monsters *Onzer eeuwe.*[aant.*]

Men hoeft om Monsters niet te reizen
Naer Afrika:
Europe broetze in haer palaizen,
Vol ongena.[vs. 4]
De groote Moeder van Europe[5]
Vint schut noch scherm,[6]
En sterreft balling, zonder hope,[7]
Verdruckt, en arm.

51 *ruiten* (Mnl. *ruten*)*:* plunderen.
53 *betrout:* toevertrouwd; *vatze by den horen* (spreekwoordelik): aanvaard die zorg.
54 *Horen:* (woordspeling met het vorige *horen*)*:* de horen des overvloeds; *daer... af tuight:* waarvan getuigt.
55 *Muskadel:* een druivensoort.
57 *een schelm:* uiting van verontwaardiging op de Prins.
58 *zy wert te zuur gehaelt:* die kroon werd met te veel moeite verworven.
59 *hondert jaren:* hyperbolies voor de tachtigjarige oorlog.
60 *lantjuweel:* kostbaar bezit voor het gehele land.
61 *het Kapitool:* Amsterdam wordt vergeleken met het Romeinse Kapitool, de zetel van het rijksgebied.
62 *wiens:* deze genitief kan in Vondel's taal ook behoren bij een meervoudig woord; *wacht:* bewaking.
* Van 1650. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie, nr. 474*).
Vondel is waarschijnlik op het denkbeeld van deze monster-galerij gekomen, toen hij in een kort te voren verschenen werk (*Tragische ofte klaechlijcke historiën,* 1649, deel 9, 19) las: ‘Ten is niet meer van noode in Afrycken te trecken, om aldaer eenighe nieuwe Monsteren te sien: want onse Europa en baertse niet dan al te veel huyden-daegs’ (*Taal en Letteren* III, 298).
vs. 4 *Vol ongena:* slaat op *Monsters*.
5 *De groote Moeder:* Maria de Medicis (vgl. Dl. 3, blz. 618, en 't gedicht *Op d'Ilias van De Medicis,* hiervóór blz. 480, vss. 79-vlgg.)
6 *schut:* beschutting; *scherm:* bescherming.
7 *balling:* als balling.

Der Engelandren tongen lecken
Hun Vaders strot,[10]
En toonen 's Konings hooft in 't becken,[11]
Om snoot genot.[12]
De wraeck wil Ottoman niet borgen:[13]
De moeder laet
Den Keizer, haren zoon, verworgen,[14-15]
Uit blinden haet.
Oranje, in 't harnas opgezeten,
Ruckt Hollant in,
Op Amsterdam te helsch gebeten,[19]
's Lants nootvriendin.[20]
Hy wenscht zijn dol rappier te stooten
Door 't hart des lants.
Hoe heeft de Deught haer verf verschoten![23]
Waer is haer glans?
Verbeet oit wolf een lam verwoeder![25]
Waer baert de tijt
Een' zoon, zoo boos, die zijne moeder
De borst afsnijt!
En Kandie, om zijn hondert steden
Van outs befaemt,[29-30]
Verzinckt door 's Kristens troulooshedeen,[31]
Al t'onbeschaemt.
Het schreit, op 't uiterst strant geronnen:[33]
O Kristendom,
Ghy hebt den Turck op my geschonnen[35]
Met bus en trom,[36]
't En zy een Engel my verstercke,[37]
Ick zijgh ter neêr.
Ghy broght uw eer en schaemt ter Kercke.[39]
Wat rest 'er meer?

10 *Hun Vaders:* van Karel I.
11 Zinspeling op Herodias met het hoofd van Johannes de Doper.
12 *snoot:* schandelik.
13 *borgen:* sparen, ontzien (oorspr. uitstel geven).
14-15 Sultan Ibrahim werd in Aug. 1649 door de Janitzaren geworgd.
19 *te:* zeer.
20 *nootvriendin:* vriendin, helpster in de nood.
23 *heeft haer verf verschoten:* is verbleekt.
25 *Verbeet:* beet dood.
29-30 Op Candia of Creta, bij Homerus om zijn honderd steden geroemd, hadden de Turken in 1645 grote voordelen behaald.
31 *door 's Kristens troulooshedeen:* door de Christelike mogendheden trouweloos in de steek gelaten.
33 *geronnen:* gevlucht.
35 *op my geschonnen:* tegen mij opgejaagd.
36 *bus:* geschut.
37 Gelijk bij Elia (*1 Kon.* 19, 5) en bij Jezus (*Matth.* 4, 11).
39 *broght ter Kercke* (nl. om ze daar te begraven): legde af, verloor. De gehele uitdrukking was spreekwoordelik blijkens de plaatsen in *Ned. Wdb.* VII, 2262-63.

[Overval en Afval][aant.]

OVERVAL.

DE Hoimaent ſchreef haer derde kruis,
In 't Gulden Iaer, toen met gedruis
Het Oorloghspaert quam aengeſtoten
Door 't Goy, ſpoorbyſter in der nacht,
En, van de Morgenzon belacht,
De poort des Aemſtæls vond geſloten.
Wie Eenigheit en Godtsdienſt mint,
Zie dat geen dekkleet hem verblind',
Door ſchonen ſchijn, en veinzeryen:
De drift van heerſchzucht valt te boos,
Het vrye zegelwaſch te broos,
't Bedrogh bezet ons van ter zyen.
Wie noit verraet vernam,
Ga leeren t'Amſterdam.

Gedenkpenning op Prins Willem II door Sebastiaen Dadler. Bovenzijde afgebeeld op 4/3 der werkelijke grootte. Zinnebeeldige voorstelling van des Stadhouders aanslag op Amsterdam den 30sten juli 1650. Er onder op 1/1 grootte weergegeven Vondels bijschrift *overval,* dat geplakt was in de penningdoos.

B e s c h r i j v i n g : 't Wapen van Amsterdam bovenaan in 't midden van den rand. Het randschrift CRIMINE AB UNO DISCE OMNEIS. M D C L . XXX IULII is een citaat uit Virgilius' *Aeneïs* II, 65-66, gevolgd door den datum van den aanslag op Amsterdam, en beteekent: 'aan één zoo'n misgreep kunt ge ze allen kennen'. Beneden tegen den rand het onderschrift QUIA BELLA VETABAT, ontleend aan *Aeneïs* II, 83; het beteekent: 'omdat [Amsterdam] zich verzette tegen den oorlog'. Het hollende paard in den morgenstond vóór den Amstel beheerscht de voorstelling tegenover de Blokhuizen en de Stad op den achtergrond. Het is 'Trojaansch' op zijn manier: het draagt een fraai dekkleed waar gewapende manschappen onderuit kijken en waarop een brief met zegels prijkt, links met het woord U | NI | O, rechts met het woord RE | LI | GIO; onderaan boven den zoom staat SIMULANT d.i. zij huichelen, of vrijer vertaald: 't is huichelarij.

AFVAL.

IN Slaghtmaent van het Gulden jaer,
Wert d'ondergaende Zon gewaer
Hoe 't zeste daghlicht floot de dagen
Des tweeden Willems, die ons Lant,
Daer Vrede en Vryheit was geplant,
Met oorloghslaften zocht te plagen.
Dus ftorte Oranje, als Faëton,
Die 's vaders fpoor niet volgen kon,
En met geen reden was te houden.
Hoe fchrikte 't aertrijk van dien toght!
Hoe trof de blixem uit de locht
Die op dat ftout beftaen betrouden!
Als 't fpel verkeeren zal,
Komt hooghmoet voor den val.

Gedenkpenning op Prins Willem II, door Sebastiaen Dadler. Keerzijde afgebeeld op 4/3 der werkelijke grootte. Zinnebeeldige voorstelling van des Stadhouders mislukt leven en dood den 6den november 1650. Er onder op 1/1 grootte weergegeven Vondels bijschrift *afval,* dat geplakt was in de penningdoos.

B e s c h r i j v i n g : 't Wapen van 's Gravenhage bovenaan in 't midden van den rand. Het randschrift MAGNIS EXCIDIT AUSIS. M D C L . VI NOVEMBRIS is een citaat uit Ovidius' *Metamorphoses* II 328, gevolgd door den datum van 's Prinsen overlijden, en beteekent: ‘het groote waagstuk wordt zijn val’. In de lucht ziet men den vermetelen Faëton, die den zonnewagen van zijn vader wil mennen, door Jupiter neergebliksemd. Beneden trekt de lijkstatie van den Prins langs den Haagschen Vijverberg. Men merke op, hoe goed de vernuftige ontwerper van den penning en de snedige beschrijver elkander hebben getroffen, onverschillig of de eerste den laatste heeft gezocht of omgekeerd. Het geval herinnert aan het gelukkig samenwerken van teekenaar en poëet bij de anonieme spotprent van 1618: Op de Jonghste Hollandsche Transformatie.

Overval.[aant.*]

De Hoimaent schreef haer derde kruis,
In 't Gulden Iaer, toen met gedruis
Het Oorloghspaert quam aengestoten[vs. 3]
Door 't Goy, spoorbyster in der nacht,
En, van de Morgenzon belacht,[5]
De poort des Aemstels vond gesloten.
Wie Eenigheit en Godtsdienst mint,[7]
Zie dat geen dekkleet hem verblind',[8]
Door schonen schijn, en veinzeryen:
De drift van heerschzucht valt te boos,[10]
Het vrye zegelwasch te broos,[11]
't Bedrogh bezet ons van ter zyen.[12]
Wie noit verraet vernam
Ga leeren t'Amsterdam.

Afval.

In Slaghtmaent van het Gulden jaer,
Wert d'ondergaende Zon gewaer
Hoe 't zeste daghlicht sloot de dagen[17]
Des tweeden Willems, die ons Lant,
Daer Vrede en Vryheit was geplant,
Met oorloghslasten zocht te plagen.
Dus storte Oranje, als Faëton,
Die 's vaders spoor niet volgen kon,
En met geen reden was te houden.[23]
Hoe schrikte 't aertrijk van dien toght!
Hoe trof de blixem uit de locht
Die op dat stout bestaen betrouden![26]
Als 't spel verkeeren zal,
Komt hooghmoet voor den val.

* Van 1650. Afgedrukt volgens de tekst van de plano's, geplakt in een bijbehorende penningdoos (*Unger: Bibliographie, nr. 476*). Zie de afbeelding en beschrijving hiervóór.

vs. 3 *aengestoten:* aangesneld, aangerend.
5 *belacht:* spottend aanschouwd.
7 *Eenigheit en Godtsdienst:* vertaling der Latijnse woorden op het ‘dekkleed’ *Unio* en *Religio:* hier de Unie en de Religie der Gereformeerde Republiek.
8 *Zie dat:* zie toe, opdat.
10 *valt te boos:* is zeer verderfelik.
11 *Het vrye zegelwasch:* de bezegelde toegestane rechten en vrijheden; *broos:* teer.
12 *bezet:* omsingelt, belaagt.
17 *sloot de dagen:* een einde maakte aan het leven van.
23 *reden:* verstandig overleg, goede raad.
26 *dat stout bestaen:* die vermetele onderneming.

Op d'oproericheit van den Godtloosen Zeeuw, Maximiliaen Teeling.[aant. aant.*]

Het Oproer, in Rochel, smeet muur en toren neder,[vs. 1]
Holp Fredrick in den Haegh, en om den schoonen Pals,[2]
Graef Straffort op 't Schavot, den Koning om den hals,[3]
Montros aen eenen strop. Wat bulderende weder[4]
Bedaert in 't einde niet! maer dit oproerigh zaet[5]
Noch Vryheit laet in rust, noch Koningklijcken Staet.
Kon Burgerlijcke Tucht die Monsters niet betemmen,
Al 't lant zou tot de keel in bloet en tranen zwemmen:
Want als men steden ziet het onderste omgekeert,
Dan heeft men op zijn Schots den Staet gereformeert.[10]

* Van 1650. Afgedrukt volgens de tekst van de eerste afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie, nr. 478*).
Maximiliaan Teellinck, 1606-1653, achtereenvolgens predikant te Vlissingen, Zierikzee en Middelburg, was als lid van de kerkelike hervormingspartij een vurig aanhanger van het Oranjehuis. In 1650, na de mislukte aanslag van Willem II op Amsterdam, gaf hij uit het werk van zijn vader *Den Politycken Christen* enz., met een opdracht van zijn eigen hand aan Willem, Prins van Oranje, welke opdracht buiten zijn weten afzonderlik is uitgegeven, en hem de scherpe hekeling van Vondel heeft bezorgd.

vs. 1 *Rochel:* na een beleg van dertien maanden werd La Rochelle, het bolwerk der Hugenoten, ingenomen (1628).

2 Frederik V, keurvorst van de Palz, in 1619 tot koning van Bohemen gekozen, in 1620 verslagen, verloor Bohemen èn de Palz); *om:* te verbinden met *holp:* deed verliezen.

3 *Graef Straffort:* zie Deel 4, blz. 215.

4 *Montros:* zie hiervóór, blz. 493.

5 *zaet:* geslacht.

10 *op zijn Schots:* als de Schotse Puriteinen (tevens woordspeling met schots: scheef).

Byschrift *Op d'Afbeeldinge van den Heere* Andries Bicker, Heere van Engeleburgh, *Raet en out Burgemeester t'Amsterdam*.[aant.*]

De stralen van de Kroon, die op stadts wapen flickeren,
Verworven door het gout van 't eerlijck bloet der Bickeren,[vs. 2]
Getuigen d'oude en deught en staet van dit geslacht.[3]
De doordrift van den Vrede, ons toegevoert uit Spanje[4]
Door E N G L E B U R G H S beleit, was waerdigh dat Oranje
Hem opeischte, en van zelf voor 't volck tot afstant braght.[6]
Zoo stut hy stadt en lant een ry van dertigh jaren.
Zoo maelt men A N D R I E S best, noch gryzer dan zijn hairen.[8]

Op den Heer Cornelis Bicker, Heer van Swieten, *Regeerende Burgemeester t' Amsterdam*.[aant.*]

Zoo draeght het kussen weêr der Stede en Burgren Hoeder,
Van S W I E T E N , die een lot wou deelen met zyn' Broeder.[vs. 2]
Wat had Oranje op hem? of was het om met glimp[3]
Zijn heirkracht van de Stadt te voeren zonder schimp?[4]
Men eischt hem uit zyn' staet. wat stuck heeft hy bedreven?[5]
Hier staet het Oproer stom, en kan geen reden geven.[6]
Dat zwijgen is een schilt, daer 't lasterschut op stuit.[7]
Zoo beelt Onnozelheit dien Helt naer 't leven uit.[8]

* Van 1650. Afgedr. volgens de tekst van de afz. uitgave in plano (*Unger: Bibl. nr. 470*). Gedicht op het eerherstel van Andries Gerritsz. Bicker, Heer van Engelenburg (vs. 5), 1597-1652. Burgemeester van Amsterdam van 1627-49. Hij was de leider van het verzet tegen het stadhouderlik gezag. Bij het verdrag van 3 Aug. 1650 eiste Willem II dat de gebroeders Bicker uit alle regeringsambten zouden worden buitengesloten. Toen de vroedschap dit weigerde goed te keuren, gingen de Bicker's vrijwilig heen. Na 's Prinsen dood werden ze in hun ambten hersteld (22 Nov. 1650).

vs. 2 *het gout:* de kostbare bezitting; *eerlijck:* eervol, edel.
3 *oude:* ouderdom.
4 *De doordrift:* het doorzetten.
6 *van zelf:* uit eigen beweging.
8 *gryzer:* rijper in ervaring.

* Van 1650. Afgedrukt volgens de tekst van bovenstaande plano-uitgave. Cornelis Bicker, Heer van Swieten (vs. 2), 1593-1654, burgemeester van Amsterdam van 1646-50 en 1654. (Vgl. de bovenstaande aantekening). - Als enig aanwezig burgemeester had hij 30 Julie Amsterdam in staat van tegenweer gebracht en aan de troepen van Willem Frederik de toegang belet. Het gedicht is ontstaan nadat hij, op 22 Nov. 1650, in zijn burgemeestersambt hersteld was.

vs. 2 *een:* één zelfde.
3 *op hem:* tegen hem; *met glimp:* met de schijn dat hij zijn zin gekregen had.
4 *schimp:* schande.
5 *staet:* ambt, waardigheid; *stuck:* misdrijf.
6 *het Oproer:* de staatsgreep van Willem II, tegen het wettig stadsbestuur.
7 *'t lasterschut:* de pijlen van de laster.
8 *Onnozelheit:* Onschuld, allegories gedacht. De bedoeling van deze regel is wellicht: Hij is het beeld van de Integriteit, van de Deugd zelve.

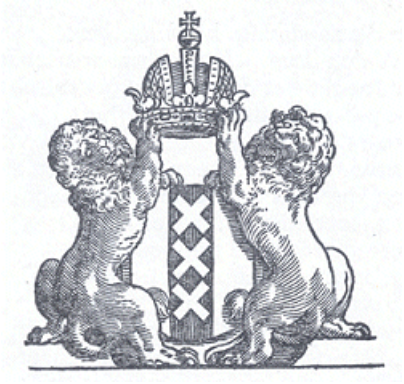

De Bickers In Marmer.[aant. *]

VINCET AMOR PATRIAE.

Waer op vergaert de Breede Raet,[vs. 1]
De wijsheit en de toeverlaet
Der grootste Koopstadt van Euroop?
Ontwart men een' verwarden knoop
Van zaecken, daer de Staet aen hangt?[5]
Of wort'er 't geen de Stadt belangt,
In haer byzonder, overleit[7]
Met rijpheit en voorzichtigheit,[8]
Tot nut van al de Burgery,
Gezeten aen het zeilrijck Y?
De Faem heeft over 't lant verbreit
Hoe trots vijf Steên met achtbaerheit
Hun korts ontvoerde Vaders weêr[13]
Herstelden in hun ampt en eer:[12-14]

* Van 1650. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliogrophie, nr. 473*). Het motto, uit *Aeneïs* VI, 823, betekent: De liefde voor het Vaderland zal overwinnen.

vs. 1 *Waer op:* over welk onderwerp; *de Breede Raet:* de volledige raad (*Ned. Wdb.* III, 1172).

5 *de Staet:* het staatsbelang.

7 *In haer byzonder:* voornamelik.

8 *Met voorzichtigheit:* met vooruitziende blik, met beleid.

13 *korts:* kort geleden; *Vaders:* regenten.

12-14 Terstond na de dood van Willem II herstelde Dordrecht Jacob de Wit; daarna Delft Duyst van Voorhout; Haarlem De Wael en Reuyl; Medemblik Stellingwerf, en iets later Amsterdam de Bickers. Hoorn had nog bij het leven van de Prins Keyser tot Fiskaal van het admiraliteitscollege van het Noorderkwartier gekozen.

En dit naemhaftigh *Amsterdam,*[15]
't Welck door beleit tot wasdom quam,
Gedooght het dat een dol gedruisch
De pijlers, onder zijn Stadthuis,[18]
Dus ongestuimigh wechruck'? wie[19]
Ontvouwtme al 't geen ick hoor en zie?
Zoo spreeckt de vreemde, en staet verbaest.
Een Roededrager, in der haest[22]
Gestegen van de trappen, zeit:
Verlangt hier iemant naer bescheit?[24]
De wijze Raet, de gansche Wet[25]
Verdadight B I C K E R S zaeck, en zet
Die Helden, om hun deught gehaet,
Op 't kussen, in den eersten staet[28]
Van hun regeering, dieze lest,
Ten dienst van 's lants gemeene best,
Van zelf verlieten, zonder dwang;[31]
Een spiegel om zich eeuwen lang
Te spiegelen in dit geslacht,
Dat meer der Burgren welvaert acht
Dan eigene eer, en staet, en baet;
En 't Burgemeesterlijck gewaet
Dan aen- dan uittreckt, op geen lucht[37]
En wispelturigh straetgerucht
Van 't blinde graeuw, maer met verstant,
Tot heil van Stadt en Vaderlant.
Toen riep de vreemdeling: gewis[41]
Te Rome noch t'Athenen is
Dees deught te vinden. Cicero[43]
Noch Aristides keeren zoo[44]
Verheerlijckt uit hun ballingschap,
Als dees Gebroeders op den trap
Van hun geweigerde ampten. wat!
Wie voerde oit heirkracht voor een stadt
Om zulcke mannen, zeker waert

15 *naemhaftigh:* roemrijk.
18 *De pijlers:* de steunpilaren, nl. de vooraanstaande bestuurders.
19 *ongestuimigh:* met ruw geweld.
22 *Roededroger:* bode aan de stadhuispoort.
24 *bescheit:* inlichtingen.
25 *Wet:* stadsbestuur.
28 *staet:* waardigheid.
31 *Van zelf:* uit eigen beweging.
37 *op geen lucht:* te verbinden met vs. 39: niet als ze vermoedden dat het grauw dit verlangde.
41 *de vreemdeling:* vgl. vs. 21.
43 Nadat Cicero zich de haat van de volkspartij op de hals gehaald had (58 v. Chr.), begaf hij zich in vrijwillige ballingschap naar Griekenland, vanwaar hij in 57 werd teruggeroepen.
44 Aristides werd in 483 door het schervengericht voor 10 jaar uit Athene verbannen, maar in 480 teruggeroepen, nadat hij vrijwillig aan de zeeslag bij Salamis had deelgenomen.

Gedreight met spiets, geschut, en zwaert?[49-50]
Waer triomfeerde oit Veltheers ziel
Om twee, die hy van 't kussen hiel,
En schatteze eere waerdigh? wat!
Men kroon' die Vaders van hun stadt
Met haer cieraet, de Wapenkroon,
En zetze op Beurs of Dam ten toon
In Marmer, dat voor niemant schrickt,
Zoo lang de Nyt op B I C K E R S bickt.[58]

Byschrift Op hunne Marmerbeelden.[aant.*]

Wat Helden zet men hier ten toon in Marmersteen?
De B I C K E R S, die hun' Staet verlieten voor 't Gemeen.[vs. 2]

Anders

Wat Helden pralen hier? is 't E N G L E B U R G H, en S V V I T E N?
Gebroeders, die hun' Staet voor 't Vaderlant verlieten.

Op het *Ontheyligen* van het *H. Sacrement des Altaers* Door den Arminiaenschen Sociniaen.[aant. aant.*]

Martijn acht dat hy broot en vleesch sijn gasten deelt.[vs. 1]
Kalvijn breeckt brood, waer door het vleesch wert uytgebeelt.[2]
Socijn neemt brood, maer acht geen soenverdienstigh sterven[3]
Des Paeschlams, door wiens bloed wy onsen soen verwerven.
O Yveraer! waer toe vervoert u het bedroch![5]
Gy smaeckte eerst Mann', en nu vervalt gy tot den troch.[6]
Verloore Zoon, ey! keer nae Vaeders huys in 't ende.
In Rakou eetmen draf uyt honger en ellende.[8]

49-50 *waert gedreight:* waard om gedreigd te worden.
58 *bickt:* het gemunt heeft op (oorspr. pikt). Vgl. op iemand hakken.
* Van 1650. Afgedrukt volgens de tekst onder bovenstaande plano-uitgave, onderaan.
vs. 2 *Staet:* positie; *'t Gemeen:* algemeen belang.
* Van 1650. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in 4° (*Unger: Bibliographie, nr. 482*).
vs. 1 *Martijn:* Maarten Luther verkondigde dat men *broot en vleesch* tegelijk ontving, omdat in het brood het lichaam des Heren verscholen was.
2 *Kalvijn* zag in het brood niet meer dan een voorstelling van het lichaam des Heren.
3 *Socijn:* Socinus en zijn aanhangers lochenden de Godheid van Christus en bestreden de leer der verzoening.
5 *Yveraer:* dweper met een dwaalleer.
6 *Mann':* manna, figuurlik: hemelse spijze; *tot den troch:* om daar *draf* te eten (vs. 8), evenals de *Verloore Zoon* (vs. 7) uit de gelijkenis.
8 *Rakou:* stad in Klein Polen, hoofdzetel van de Socinianen.

Op den Getrouvven Herder *van* Henrick Bloemaert,[aant. *]

Doorluchtigh Schilder en Poéet.

Mach men hem niet Bloemaert noemen,
Die twee kunsten, als twee Bloemen[vs. 2]
Minnelick te saemen paert,[3]
En uyt beyde honigh gaert,
Die de Bijen komen stelen,
Waer dees vloeyt uyt zijn penseelen
En zijn Penne? o leckerny!
Puyck van Schilder-poëzy!
Riep ick daetlick, toen zijn dichten[9]
Mijn gemoedt aen hem verplichten,
Die met zijn Latijnsche tong[11]
Liefelick als Naso zong.[12]
Nu verlang ick dat mijn ooren
Den Getrouwen Herder hooren,
Die gewilligh sterven wil
Voor de zuyvere Amaril.[16]
Jonckheyt, laet Tuskanen vaeren:[17]
Bloemaert leert in luttel blaeren
U in duytsch het Herders-spel,[19]
Wet uw breyn en luyster snel
Hoe hy d'eene spraeck in d'ander
Kan vergieten, zoet en schrander,[22]
Dat de koelste sich vergeet[23]
Aen Guaryn in 't Neerlantsch kleet.
I.V. Vondel.

* Van 1650. Afgedrukt volgens de tekst in *Den getrouwen herder... Van Guarini... Op nieuws uyt het Italiaensch vertaelt ende gerijmt door Henr. Bloemaert,* Utrecht, 1650, 8°, blz. ([Illustration]) 5 van het voorwerk.
Hendrik Bloemaert ± 1601 te Utrecht geboren, en daar 31 Des. 1672 gestorven, was een schildersleerling van zijn vader Abraham Bloemaert. Op een reis naar Italië maakte hij zich vertrouwd met het Italiaans. De *Pastor fido* van Guarini was reeds in 1617 door Rodenburg nagevolgd, in zijn *Trouwen Batavier,* en in 1618 vertaald door G. van der Eembd. Vondel maakte van Guarini's drama gebruik voor zijn *Leeuwendalers,* en stelde daardoor belang in deze vertaling.

vs. 2 *twee kunsten:* schilderkunst en dichtkunst (vs. 6-7).
3 *Minnelick:* liefelik.
9 *dichten:* gedichten.
11 Blijkbaar had Bloemaert reeds Latijnse verzen geschreven.
12 *Naso:* Ovidius.
16 *zuyvere:* kuise.
17 *Tuskanen:* het Italiaanse origineel.
19 *duytsch:* Nederduits, Nederlands.
22 *vergieten:* overgieten, vertalen; *zoet:* vloeiend.
23 *Dat:* zodat; *sich vergeet aen:* geboeid wordt door.

Op het Tafel-zilver, *Gewrocht op 't Inhuldigen van den Doorluchtighsten Vorst en Heere,* Christof Bernart,[aant. *]

Bisschop te Munster, des H. Rijcks Vorst, en Burghgraef te Strombergh.

Series longissima rerum.

Aen Sinte Pauwels.

Beschutter van de Stadt, verlicht door klare stralen,[vs. 1]
Ontsprongen uit uw bloet, 't welk Neroos zwaert besmet;
Uw armoe belgh' zich niet dat wy met zilver pralen,[3]
Op 's Bisschops hooghtijt, en gezegent feest-bancket.[4]
Wy pralen met de kunst; de kunst met uwe daden,
Gedreven in 't Metael, dat hier zoo heerlijck blinckt.
Bancketten zullen 't lijf, uw Faem de Ziel verzaden,[7]
Uw Faem, die schel en hel, als louter zilver, klinckt.[8]
Ghy yvert om Godts Duif de vleugels fel te korten,
Met eenen J E S U S glans te smooren in zijn bloet;[9-10]
Zoo komtghe, van dien glans getroffen, neêr te storten,
En voelt de kracht van 't Kruis in 't brullen van uw' stoet.[11-12]
Damaskus hoort verbaest u Christus naem trompetten,[13]
Den wreeden Wolf verkeert in een zachtzinnigh Lam,[14]
Dat in een Mande zich ter muren af laet zetten,[15]
En Benjamin gevoelt den klaeuw van zijnen stam.[16]
Zoo wortghe van den Geest des Hemels voortgedreven
Door 't blinde Heidendom. Waer vint men Stadt, of strant,

* Van 1650. Afgedrukt volgens de tekst in *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* II, Amsterdam 1653, blz. 117.
Christof Bernart van Galen werd in het jaar 1650 ingehuldigd als bisschop van Munster. Het motto: 'een lange lijst van zaken' is ontleend aan *Aeneïs* I, 641, waar eveneens van tafelzilver gesproken wordt.

vs. 1 *Beschutter van de Stadt* (nl. Rome): aanspraak aan Sint Paulus, die daar als martelaar stierf; de *klare stralen* zijn de Christen-martelaren, die onder Nero omkwamen.
3 *Uw armoe belgh' zich niet:* neem, zelf in apostoliese armoede levend, er geen aanstoot aan.
4 *hooghtijt:* kerkelik feest.
7 *'t lijf verzaden:* het lichaam voldoen.
8 *schel:* luid-klinkend.
9-10 Als streng Farizeeër had Paulus (als Saulus) aanvankelik de Christenen vervolgd. Blijkens vs. 5 was de levensgeschiedenis van Paulus op het tafelzilver afgebeeld.
11-12 Paulus werd door een visioen bekeerd (*Hand.* IX, 3-7).
13 Te Damaskus trad Paulus als Christen-apostel op (*Hand.* IX, 20).
14 *Den wreeden Wolf:* bijstelling bij *u* (13); *verkeert in:* veranderd in.
15 Met hulp van zijn discipelen ontvluchtte Paulus op deze wijze uit Damaskus (*Hand.* IX, 25).
16 *Benjamin:* een der Joodse stammen; hier voor het Joodse volk, dat de macht ondervindt van het woord van Paulus, uit zijn eigen stam geboren (?).

Daer uw Historien niet levend staen geschreven,
Zoo schoon, als Lukas oit die maelde met zijn hant![20]
Het zy ghy Elimas in d'oogen hebt getroffen,[21]
Die uwen opgang pooght te stuiten in zijn vaert;
Het zy ghy 't lijck verweckt, dat slaeprigh neêr komt ploffen;[23]
Het zy ghy kreuplen heelt; of Christus eer bewaert,[24]
Door zweet-doeck, of door Riem, en bluscht den gloet der kortsen;[25]
Of bant den afgront uit des lichaems schors met kracht;[26]
Of zwarte kunsten helpt in brant met vier, en tortsen;[27]
Of sluit den kercker op door uw gebeên, by nacht;[28]
Of van een Pythonisse, een dochter, wort verdadight;[29]
Of zelfs van uw besneên gevangen, en gedreight,[30]
Tot dat zich met uw hooft des Keizers wrock verzadight,
En ghy u met gedult voor 't Zwaert ter aerde neight.[32]
Wy knielen voor 't Altaer, waer op ghy hebt geleden:
Wy knielen op uw Graf, en op uw kout gebeent:
O licht van uw Hebreen, en alle Griecksche Steden,
Ja van den Weereltkloot, met zuchten oversteent,[36]
En tranen oversprengt: ô Vorst der Kruis-gezanten,[37]
Neem Munster, en uw Stift, en zijnen Vorst C H R I S T O F [38]
In uwe hoede, op dat hy 't Roomsch geloof magh planten,
Ter eere van Godts Kercke, en 't onvergangklijck Hof.
Beschut den Hooft-pylaer der omgelege vlecken
En vesten, met die zorgh, waer me ghy dezen muur
Genadighlijck dus lang voor onheil kont bedecken,
In 't midden van een Zee, vol brant en oorloghs vuur.
Dit vroom godtvruchtigh Volck, beschaduwt vry en veilig,[45]
Zal eeuwigh uwen lof ontvouwen voort en voort,
En slapen op de wacht van zijn' getrouwen Heiligh,[47]
Met J E S U S , die zijn merck gedruckt heeft op hun poort.
Zoo bloeie al 't Bisschopdom, en ackerlant, en eicken.
Zoo moet de Vorst en 't Volck zijn' hooghsten wensch bereicken.[50]
J . V . V o n d e l .

20 *Lukas*, aan wie de *Handelingen der Apostelen* worden toegeschreven.
21 *Elimas:* zie Dl. 4, blz. 226.
23 Vergelijk *Hand.* XX, 9-11.
24 Verg. *Hand.* XIV, 8-10; *bewaert:* handhaaft.
25 Verg. *Hand.* XIX, 12; *kortsen:* koorts.
26 *den afgront:* de helse macht, de boze geest (*Hand.* XIX, 16).
27 De door Paulus bekeerde Epheziërs verbrandden hun toverboeken (zie *Hand.* XIX, 19).
28 *op:* open; zie *Hand.* XVI, 26.
29 *een Pythonisse:* oorspr. de priesteres van het Delphiese orakel; dan in 't algemeen waarzegster; hier de waarzeggende dienstmaagd uit *Hand.* XVI, 16.
30 *zelfs van uw besneên:* door uw Joodse landgenoten zelf.
32 *met gedult:* lijdzaam.
36 *met zuchten oversteent:* waar alom zuchten en klachten gehoord werden.
37 *Vorst der Kruis-gezanten:* opperste der Apostelen.
38 *Stift:* bisdom.
45 *vroom:* dapper.
47 *op:* vertrouwende op.
50 *moet;* moge.

Op den geboeiden Leeuw.[aant. *]

De Leeuw van Holland suft in 't stof,[vs. 1]
Geketent met den hals aen 't Hof.

Op den ontboeiden Leeuw.[aant. *]

De Leeuw ontboeit, en op zijn wacht,
Bewaert de vryheit in haer kracht.[vs. 2]

De deughtrijcke Jongkvrouwe Garbrecht Hooft.[aant. *]

Onze Graftmeermin
En Zanggodin
Wiens zang ick min.
J.v. VONDEL.

1650.

* Van 1650. Afgedrukt volgens de tekst in *Hollantsche Parnas,* 1660, blz. 451.

vs. 1 *suft:* ligt machteloos neer.

* Van 1650. Afgedrukt volgens de tekst in *Hollantsche Parnas,* 1660, blz. 451.

vs. 2 *Bewaert:* handhaaft.

* Van 1650. Afgedrukt volgens Vondel's handschrift op het schutblad van een exemplaar van *Poëzy* 1650, waarvan men een facsimile vindt in *Oud-Holland* II, 1884, blz. 130. Garbrecht, dochter van de katholieke Pieter Willemszoon Hooft en de Protestantse Cornelia Pieters dr. de Vries, wier bruiloft door Vondel was bezongen, (zie Deel 3, blz. 367) was in 1650 17 jaar. Zij woonde te Amsterdam op de Leliegracht; daarop slaat de benaming Graftmeermin, zie *Oud-Holland* VI, 1888, blz. 157, Sterck: Vondels 'Graftmeermin' in *Rondom Vondel*, blz. 64-69, Wereldbibliotheek 1927, en *Ts. v.d. M. der Ned. Letterk. te Leiden,* 49ste deel, 1930, blz. 273-76.

*

Op d'uitvaert Van den Eerw. Heere, M^r. Iacob Vlieger.[aant. *]

De V L I E G E R nam in 't eindt de Vlught
Uit dees' benaude lucht,[vs. 1]
Verkoos met lust een ruimer baen,
Noch hooger dan de maen,
En streeck daer 't nimmer duister wort,[5]
In 't licht van Willebort;
Die bracht den Helt in 't zaligh huis,
De Kroon van 't lange Kruis.[8]
J U S T E .

[Onderschrift onder het portret van Mr. Vlieger][aant. *]

Telt vry de Deughden op, die 't Herders-ampt betamen,
Zy blincken ongemeen in IAKOB al te zamen;
Die vrome Worstelaer, in 't heiligh worstelperck,
Wort zoo best uitgebeelt ter eere van Godts Kerck.[vs. 4]
I V S T E

* TEKSTKRITIEK: vs. 8, de folio-uitg. heeft: van lange Kruis; de latere uitg. de betere lezing: van 't lange Kruis.

* Van 1651. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (*Unger: Bibliographie, nr. 486*).
Pastoor Jacob Vlieger was aangesteld als reizend priester voor het zuidelijk deel van Amsterdam en kerkte in het woonhuis op den hoek van de Heintje-hoeksteeg en den O.Z. Voorburgwal (nu Museum Amstelkring, of 'Ons-Lieve-Heer op Solder'). Hij overleed 27 April 1651, na een 40-jarige bediening. Zie Relatio van de la Torre in *Arch. Utr.* XI, 137; Necrolog. van Bugge, *De Katholiek* LX, 1871 en *Bijdr. Bisdom Haarlem* XXXI, 262). Dr. St. Onder dit gedicht staat een Latijns Epitaphium: 'Hac cubat emeritus Pastor Vligerus arena | Nox requiem, nova lux pascua laeta dedit' = Hier ligt uitgestreden de verdienstelike Herder Vlieger; de nacht bracht hem rust, het nieuwe licht vrolike weiden. Het is ondertekend: M D C L I . Pie.

vs. 1 Deze woordspeling komt ook al voor in zijn zinspreuk: Et volabo et requiescam, d.i.: Ik zal vliegen en tot rust komen.

5 *streeck:* streek neer.

8 *De Kroon van 't lange Kruis:* de bekroning van een lang en moeielik leven.

* Van 1651. Afgedrukt volgens de tekst onder het ongetekende portret, dat waarschijnlik door Dirk Matham gegraveerd is (*Unger: Bibliographie, nr. 487*). Zie *Oud-Holland* I, 1883, blz. 26. Vondel's gedicht staat naast een vierregelig Latijns gedicht, getekend P I E , waarvan het evenwel geen vertaling is. Zie de aantekening achterin dit deel.

vs. 4 *zoo:* dit doelt wellicht ook op een inscriptie, die men leest op de rechter zuil naast het portret: Et volabo, et requiescam, d.i.: Ik zal vliegen en ik zal rust vinden.

Ter brviloft Van Sybrant Kamay *En* Maria Koppesen.[aant.*]

De Mensch is buiten Echt maer hallef mensch gerekent.
Waer vind ick, sprack K A M A Y , het andre halve deel?
Met welck een' naem en merck heeft Godt mijn Ga getekent?
Ick zworf te lang alleen in 't Kristensch Lustprieel,[vs. 4]
Te Rome, en overal. Waer zit mijn lief gescholen?
Wanneer verschijnt my eens dat hartverquickend Licht?
Zoo klaeghde S Y B R A N T vast, vermoeit van om te dolen,[7]
En heimelijck geraeckt van eenen zuivren schicht;
Als d'Engel Rafäel, by Aemstels groene weide,
Hem in den May verscheen, veel zegens wenschte en spoet,
En vrolijck by de hant in 't Paradijs geleide,
Alwaer geen Eva, maer M A R I A hem gemoet.[12]
De Leitsman sprack: dat is de Balssem voor uw wonden.
Ghy zocht uw Helft, en hebtze in 't Paradijs gevonden.[14]
J . V . V O N D E L .

* Van 1651. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (*Unger: Bibliographie, nr. 484*). Sybrant Kamay, oud 35 jaar, trouwde de 6de Mei 1651 met Maria Coppens, oud 24 jaar. De bruidegom behoorde tot een Katholieke familie, wonende op de N.Z. Voorburgwal.

vs. 4 *zworf:* zwief; met *'t Kristensch Lustprieel,* d.i. lusthof, zal Italië of Rome bedoeld zijn.
7 *vast:* voortdurend.
12 *gemoet:* tegemoet komt.
14 *in 't Paradijs:* de bruid woonde namelik in een huis, waar 't Paradijs uithing, in de Kalverstraat.

De Leeuw Aen Bandt.
Voor David Leeuw *En* Cornelia Hooft.[aant.*]

Op de wijse van de Musch.

Zyn de Jongmans al rechtschapen,[1]
En by zinnen, die aen d'Echt,[2]
Aen een Jongkvrouw zich vergapen,
En verkussen al hun recht?
Die hun vryheit laten varen,
Om een korte razerny,
En het quickste van hun jaren[7]
Slijten gaen in slaverny?
Moet men hierom loopen jancken,[9]
Door den regen, door den wint,
En de liefste noch bedancken,
Soo men haer gespraeckzaem vint?[12]
Geeft het zoenen van de stoepen[13]
Zulck een blyschap in de smart,
Of de wang een zoen t'ontsnoepen
Zulck een 't roost aen 't bange hart?
Neen, wy zijn te vry geboren:
Niemant sluite ons in een kou.[18]
Zou een Maeght een man bekoren,
Of hem leggen aen een touw?
Zou een L E E U W zich laten toomen,
Die zijn eige krachten kent?
Zou een L E E U W voor iemant schroomen?
Vryheit is zijn element.

* Van 1651. Afgedrukt volgens de tekst in *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* 1651, blz. 35.
David Leeuw (geb. 1632) trouwde de 14de Mei 1651 met Cornelia Hooft, dochter van Pieter Gerritsz. Hooft. De Doopsgezinde familie Leeuw was door verschillende huweliken verwant met de Doopsgezinde families Block en De Flines, en behoorde tot Vondel's engere vriendenkring. Cornelia was een achternicht van de Drost.

1 *rechtschapen:* rechtgeaard.
2 *by zinnen:* verstandig.
7 *guickste:* het levendigst, het beste deel.
9 *jancken:* jammeren (niet met de tegenwoordige ongunstige kleur).
12 *gespraeckzaem:* geneigd tot een vriendelik gesprek.
13 *het zoenen van de stoepen:* nl. voor de gesloten deur van de geliefde.
18 *kou:* kooi.

In de vryheit moet hy leven,
Moet hy sterven, als een Helt:
Z'is hem, als een Recht, gegeven,
Dat hy by zijn tytels stelt.[28]
Sufferts passen minnejucken,
En de boey van hun vriendin.
Eeuwigh mont op mont te drucken
Voeght een slaef van wulpsche Min.[vs. 1-3232]
Minne hoorde 't ydel stoffen[33]
Aen den oever van de Vecht:[34]
Daetlijck wert de L E E U W getroffen
In den boezem, diep en hecht:
Want de Schutter doock in d'oogen[37]
Van C O R N E L I op dit pas.[38]
Naulijx was de pijl gevlogen,
Of het Leeushart zeegh in 't gras:[40]
Of de L E E U W begon te kermen:
Och, vertroostme: wat is dit?
Laet ick sterven in uw armen,
Mijn vermaeck, mijn eenigh wit.[44]
Al de Nimfen van de Vlieten
Vliegen op dat steenen aen,
Uit de biezen, uit de rieten.
Ieder is met hem belaên.[48]
d'Een brengt water, d'andre kruiden,
d'Andre bloemen op dien kreet,
En de koelte blaest van 't zuiden,
Tot verquicking van zijn leedt.
Maer geen kruit noch bloemen helpen,
Noch het water bluscht geen vier.
Leeuwenbloet is quaet te stelpen.[55]
Och, wat raet, wat troost is hier!
Waer is nu de roem gebleven,
En dat stoffen, al te rijp?[58]
Doch men moet het hem vergeven:
't Is een onverzocht vergrijp.[60]
Onverzochtheit kan niet vatten

28 *tytels:* rechtmatige aanspraken.
vs. 1-32 Alleenspraak van David Leeuw.
32 *wulpsche:* dartele.
33 *Minne:* de verpersoonlikte Amor; *ydel stoffen:* zinloze bluffen.
34 *de Vecht:* daar had de familie Leeuw blijkbaar een buitenverblijf.
37 *de Schutter:* Amor, met pijlen gewapend; *doock:* verschool zich.
38 *op dit pas:* op dit ogenblik.
40 *zeegh in 't gras:* zonk neer, zakte hem in de schoenen.
44 *wit:* doel.
48 *belaên:* bekommerd.
55 *quaet:* moeielik.
58 *al te rijp:* te ver gaande (*Ned. Wdb.* XIII, 371).
60 *een onverzocht vergrijp:* een vergrijp dat voorkomt uit *Onverzochtheit* (61), d.i. gebrek aan ervaring (*Ned. Wdb.* X, 2160).

Wat een Jongkvrouw waerdigh zy.
't Huwelijck bewaert de schatten,
Zet de Deught veel zegens by.
Zonder 't huwen, zonder 't paren
Waer het met de weerelt uit.
Zou de boom geen telgen baren,
Zoo verstorven boom en spruit.
Deze Nootwet is gevonden[69]
Om de vrientschap aen te voên,[70]
Die de stammen houdt gebonden,
Even jeughdigh, even groen.
Spaer den jongen L E E U W het leven,
En verschoon hem uit gena:
Want het lot heeft hem gegeven
Zijne rechte wederga.
Toen C O R N E L I A dit hoorde,[77]
Hiefze den gewonden op
Met een' lonck, die 't hart bekoorde.
Wacht voor 't jaer een jonge pop.[80]
J . V . V O N D E L .

69 *Nootwet:* wet, voortgekomen uit de *noot*, de noodzakelikheid.
70 *aen te voên:* aan te wakkeren.
77 *dit:* die verontschuldiging van de Nimfen (vs. 59-76).
80 *voor 't jaer:* eer het jaar om is.

Geboortekrans, den heer agent Michiel le Blon, opgezet door zyn nicht Margriete le Blon, in den jaere 1651.[aant.*]

Grootvaêr die naer Sint Michiel,
Den Aertsengel, u liet noemen,
Gun 't afsetzel van uw ziel,[vs. 3]
Dat het met een' krans van bloemen
U bekransse, nu de ring
Van uw viermael sestien jaeren
Toesluit zijnen ronden kring.
Godt die wil uw leven spaeren,[8]
Dat Margriet na dezen dagh
Grootvaêr jaerlijks kranssen magh.

* Van 1651. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1682 II, blz. 101.
I n ' t o p s c h r i f t : *nicht:* kleindochter. Uit vs. 9 blijkt dat Michiel le Blon op Sint Margriet (20 Julie) jarig was. Vergelijk ook op blz. 545 het gedicht op zijn 65ste verjaring.
vs. 3 *afsetzel:* nakomeling; oorspr. afbeelding, evenbeeld.
8 *wil:* moge.

Bisschoppelijcke Staetsi Der E. Heeren Karolus en Andreas, Gewyt tot Bisschoppen Van Brugge en Roermont.[aant.*]

Geen blinde Apollo stell' myn snaer[vs. 1]
En cyter, maer Apollinaer,[2]
Dien Cefas zelf te Rome wydde;[3]
Toen Numaes smoock de Zon benydde,
En heldren luister, die alom[4-5]
De gryns van 't heiloos Heidendom[6]
Quam lichten, om zyn helsche vlecken
De wyde weerelt door t'ondecken.
Apollinaer, die vroom en kuisch
Den hals voor 't zegenrycke Kruis
Ten beste gaf, in 't oudt Ravenne,[11]
Begunstige onze cyterpenne,[12]
Ter liefde voor zyn' dagh en feest;
Op datwe met een' blyden geest
Het koorgezangk der Bruggelingen
Zoo stercken, midden onder 't zingen,
Dat zelf de weêrklanck van Godts lof
Verrucken magh al 't hemelsch hof,
En d'Engelen met duizent reien
In 't Engelsch koor ten dans geleien,[20]

* Van 1651. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (*Unger: Bibliographie, nr. 485*).
Op 23 Julie 1651 werden te Brugge twee bisschoppen gewijd: Karel van den Bosch tot bisschop van Brugge en Andreas Creuven of Creuvenius tot bisschop van Roermond.

vs. 1 *blinde:* heidense; *stell':* stemme.
2 *Apollinaer* (woordspeling met *Apollo*)*:* Apollinaris, een leerling van Petrus, werd door deze te Rome tot bisschop gewijd en naar Ravenna gezonden, om het Evangelie te verkondigen. Hij stierf de 23ste Julie '75 de marteldood, dus op dezelfde dag als deze bisschopswijding (*staetsi*)*:* zie vs. 13.
3 *Cefas:* Petrus.
4-5 *Numaes smoock:* de rook van het Romeinse heidendom; *de Zon benydde, en heldren luister:* de heldere glans van de zon (van het Christelik geloof) belette door te dringen.
6 *gryns:* lelik masker.
11 *Ten beste gaf:* prijs gaf, offerde.
12 *cyterpenne:* het staafje waarmee de cyter getokkeld werd.
20 *'t Engelsch koor:* het koor der engelen, de hemel.

Van vreught: vermits het hoogh autaer
Ziet neêrgeknielt dit heerlyck Paer[22]
Om zyne wydinge eens t'ontfangen,[23]
Daer zoo veel harten naer verlangen.
Men ziet hoe Triest, het licht van Gent,[25]
(Nu Oostenryck hen waerdigh kent[26]
Te lichten, ieder in zyn landen)
Hun hoofden zegent met zyn handen,
Daer Nemius, het hooft van 't Schelt,[29]
Hem bystaet met den jongen Helt,
La Torre, die, in ballingschappen[31]
Verstooten, volght der ouden stappen,
En, door gedult beproeft, aldus[33]
Den tittel van zyn Efesus
Met Duitsche tittlen zal verrycken,[35]
Zoo Godtsvrucht 't vonnis koom' te strycken.
De lammers hupplen nu in 't ront[37]
Om 't ronde Brugh en Roeremont.[38]
Men zoek' geen stoffen van Eneas,[39]
Zoo lang ons K A R E L en A N D R E A S
Aen rymstof helpen met hun' staf.
Men kan van yeders myter af
Den zangk opheffen, en beginnen[43]
Hoe zy hun kudde en koy beminnen,
En leiden in 't beloofde Ryck;[45]
Een vaster borgh, en betre wyck
Dan daer de dwaelende Trojanen
Zich nedersloegen door veel traenen.[48]
Pamfilius omzichtigh oogh[49]
Bestraelt ons Neêrlant van zoo hoogh
Hy aen den Tyber zit verheven
Om Godt zyn offerrecht te geven;
Terwijl hy, onder zijn beleit,
De zielen zoo zorghvuldigh weit,
En gaslaet door getrouwe Hoeders.[55]

22 *heerlyck:* aanzienlik.
23 *eens:* nu.
25 *Triest:* Antonius Triest, bisschop van Gent, die de wijding verrichtte (vs. 28).
26 *Oostenryck:* het Oostenrijkse bestuur van de Zuidelike Nederlanden.
29 *Nemius:* Gaspar Nemius, bisschop van Antwerpen.
31 *La Torre:* de coadjutor van Rovenius, in 1647 tot Aartsbisschop van Ephese gewijd.
33 *door gedult beproeft:* door zijn lijdzaamheid op de proef gesteld.
35 *Duitsche tittlen:* aanspraken, verdiensten ten opzichte van Nederland.
37 *De lammers:* de gelovigen; omdat ze nieuwe herders gekregen hebben (vgl. *kudde* in vs. 44).
38 *ronde:* als vesting?
39 *geen stoffen van Eneas:* geen dichtstof bij Vergilius.
43 *opheffen:* aanheffen.
45 *'t beloofde Ryck:* de hemel.
48 *Zich nedersloegen:* zich nederzetten (nl. in hun nieuwe vaderland Italië); *door veel traenen:* na veel geleden te hebben.
49 *Pamfilius:* Giovanni Battista Pamfili, 1574-1655, sinds 1644 Paus Innocentius X.
55 *gaslaet:* verzorgt.

Gezalfde Hoofden, Amptgebroeders,
Herboren beide op eenen dagh[57]
Tot last, en zorgen, en gezagh;
Gekoren meer tot last dan eere;
Geen tegenspoet noch haet verkeere
Uw' lof in laster: onderhoudt
De vriendtschap, die een zelve zout[62]
Genuttight hebt, en in de scholen
Een' zelven meester bleeft bevolen,[64]
In 't heiligh Rome en in Maestricht,
In Rome, daer de Bisschops plicht
Door lessen, en het levend voorbeelt,
Dat klaer van Godts Oraklen oordeelt,
U ingescherpt wierdt te gelijck.
Volhardt, ten steun van Kristus Ryck:
Dat ghy uw kudden aen ziet groejen,
Zoo lang de Ley en Maes bevloejen
Uw vruchtbare oevers van weêrzy.
De hemel zette u krachten by.

1651. *Te Brugge, op S. Apolinaris dagh.*

Op een gekleurt Wassen Beelt.[aant. *]

Zoo volght de Kunst Natuur van pas,[vs. 1]
En schept uit zuiver maeghdewas[2]
Geen dootse schaduw van een beelt,[3]
Maer 't wezen, daer de ziel in speelt;[4]
Een ziel, die, zeker waert ge-eert,[5]
Ons aangebore zeden leert,
En door den zwier der leden toont

57 *Herboren:* dit slaat op hun bisschopwijding.
62 *een zelve zout:* hetzelfde zout. Symbolies teken bij de wijding.
64 *bevolen:* toevertrouwd. Hun studie volbrachten zij dus op dezelfde plaatsen.
* Van 1651. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (*Unger: Bibliographie, nr. 488*).
Vondel maakte dit gedicht op de beeltenis van de schone 33-jarige Baartje Hooft, de tweede vrouw van zijn zoon Joost, nadat zij hem op 16 Febr. 1651 een kleinzoon en naamgenoot geschonken had. In *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* II, 1653, blz. 8 luidt het opschrift: 'Op een gekleurt Wassen-beeldt van sijn Schoondochter'.
vs. 1 *van pas:* nauwkeurig.
2 *maeghdewas:* maagdelik, zuiver was.
3 Geen sombere, in zwarte tinten uitgevoerde beeltenis.
4 *wezen:* gelaat.
5 *waert ge-eert:* waard om geëerd te worden.

Wat waerdigheit daer binnen woont.
Al 't geen haer milt is toegedeelt
Bewijst wat mensch van mensch verscheelt.[10]
Haer oogen blaeuwen in den kring,[11]
Gelijck turkoizen in den ring,
En geven eenen heldren dagh[13]
Van gunst en vrientschap en ontzagh.[14]
Wat spreekt, wat zeit de lieve mont,
Die 't hart des minnaers heelt, en wont,
En, met een' klanck van teêr gewelt
Getempert, trotsen nedervelt,
Die willigh strijcken, en 't geweer[19]
Voor hare voeten leggen neêr.
Hoe weeligh zwieren, hier en daer,
De locken van het blonde hair!
Men zou gelooven dat de lucht
Der lente in zulcke stricken zucht.[23-24]
De boezem koestert kuische min.
Het schijnt of Cyprus Koningin[26]
De borst dus uitsteeckt, en gebiet
Al watze wil, en anders niet.
Hoe blinckt de blancke perle aen 't oor,
Als dauw en druppels van Auroor!
Hoe voeght de goude keten om
Dien zwanenhals, daer 't heilighdom
Van 't diamante kruis aen vast,[32-33]
Bedeckt het poezeligh albast
Van hare noit bevleckte borst,
Zoo blanck, als sneeuw by wintervorst.
Zoo 't wel gelijcken wort gelooft,[37]
Hier trof de Kunst haer wit op 't Hooft.[38]
J. V. VONDEL.

t'Amsterdam, Voor *Lodewijck Spillebout,* Boeckverkooper in de Kalver-straet. 1651.

10 Toont aan hoe zeer de ene mens van de andere kan verschillen, d.w.z. hoe men door schoonheid kan uitblinken.
11 *blaeuwen:* stralen met blauwe gloed.
13 *dagh:* licht, glans.
14 *gunst:* genegenheid, liefde.
19 *willigh strijcken:* vrijwillig zich gewonnen geven; *'t geweer:* de wapenen.
23-24 Dat een zachte lentewind die lokken in beweging brengt.
26 *Cyprus Koningin:* Venus.
32-33 *'t heilighdom van 't diamante kruis:* het diamanten kruis met reliek; *aen vast:* aan bevestigd.
37 Als men prijs stelt op een treffende gelijkenis.
38 *wit:* doel; in *Hooft* schuilt weer een woordspeling: *trof op 't Hooft:* heeft juist getroffen.

Op een marmeren Beeldt van Koningh David.[aant.*]

Zoo klonck de kunstenaer den dappersten beschermer
En Koning der Hebreen geluckigh uit in marmer.[vs. 1-2]
Hy heft zyn oog en hart om hoogh, en luistert scherp[3]
Naer 't geen de Geest zyn' mont leert zingen op de harp,[4]
En danssen voor den Zoon, wiens beelt hy heeft gedragen:[5]
Nu triomfeert zyn harp voor Kristus zegewagen.[6]
t'Amsterdam, 1651.
den 19^{en} in Wintermaent.
Ten verzoecke van Geeraert Brant,
I.V. VONDEL

Op d'afbeeldinge van den Doorluchtighsten *Vorst en Heere* Frederick

[aant.*]

Erve te Noorwegen, Hertoge te Schleswijck, Holstein, &c. Byschrift.

Het wettigh Errefrecht ter Kroone van de Nooren[vs. 1]
Verçiert Vorst V R E D E R Y C K zoo rijck niet als de Vre
En vreedzaemheit, dien Helt natuurlijck aengeboren;[3]
Terwijl de weerelt raest, gelijck de wilde zee.
Hy zegent ieder een, en overtuight de Vloecken,[5]

* Van 1651. Afg. volgens de tekst van het handschrift op de Kon. Bibliotheek te München; de titel is gezet naar *Verscheide Nederduytsche Gedichten* II, blz. 223.
vs. 1-2 *klonck.... uit:* beeldhouwde (*klincken:* slaan).
3 *scherp:* nauwlettend.
4 *de Geest:* de goddelike inspiratie; *op:* met begeleiding van.
5 *danssen:* nl. voor de Ark; *den Zoon:* Christus, van wie hij een der profeten was.
6 Nu verkondigen zijn psalmen Christus' lof.
* Van 1651. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (*Unger: Bibliographie, nr. 489*).
Frederik III van Denemarken en Noorwegen (1609-1670) volgde in 1647, na de dood van zijn oudste broeder, de kroonprins Christiaan, hem op als hertog van Sleeswijk-Holstein, en werd in 1648, ondanks grote tegenstand, gekozen.
vs. 1 *ter Kroone:* op de Kroon, het koningschap.
3 *natuurlijck aengeboren:* waarvoor hij een aangeboren liefde koestert.
5 *overtuight de Vloecken:* weet de weerspannigen voor zich te winnen (*vloeck:* misdadiger; in dit verband: oproerige tegenstander).

Genoeght zich met zijn erf, en vaderlijck bezit,[6]
Bemint de jaght, en stilte en kunst, en wyze boecken,
En hanthaeft recht en trouw, om Godt, der vromen wit.[8]
Getrouw het Keizerdom, en 't Rijck, en Duitsche Heeren,
Kan dees met zijn gemael en bloet een zael stoffeeren.[10]
I. V. VONDEL.

t'Amsterdam,
By Nikolaes van Ravesteyn,
CI□ IC C LI.

Op de Afbeeldinge *Van den Heere* Diedrick van Os, Dijckgraef van den Beemster.[aant. *]

Geschildert door Ovens,

De Beemster kranst aldus met klavergras en koren[vs. 1]
Den O S , wiens gryze zorgh den hoogen dijck bewaeckt,[2]
En al den Oceaen, hoe fel die brult van toren,
Het hooft biet, als hy schuimt, en woeste golven braeckt.
Als Pallas en Parnas den Dijckgraef komen groeten,[5]
Dan haelt hy Pallas in, en treet het landt met voeten.[6]
1651.
J. V. VONDEL.

6 *Genoeght zich:* vergenoegt zich; *erf:* grondgebied.
8 *wit:* doel, d.w.z. waar hun gedachten op gericht zijn.
10 *gemael en bloet:* gemalin en kroost (*gemael* was in de 17de eeuw ook vrouwelik: *Ned. Wdb.* IV, 1331).
* Van 1651. Afgedr. volgens de tekst in *Verscheyde Nederd. Gedichten* I, 1651, blz. 346. Dirk van Os, te Amsterdam geboren, ± 1591-1666. Zijn portret stelt hem voor in zittende houding met een rotting in de hand. Juriaen Ovens, 1623 te Holstein geboren, 1678 te Friedrichstadt overleden, schilder en etser, was een leerling van Rembrandt, verwierf het burgerrecht te Amsterdam, woonde twee jaar bij Govert Flinck en werkte met hem samen (Wurzbach: *Niederl. Künstler-Lexikon* II, blz. 294).
vs. 1 *De Beemster:* gedacht als een allegoriese vrouwefiguur.
2 *Os:* in verband met de polder die hem eert, een woordspeling; *gryze:* rijk aan ervaring.
5 *Pallas en Parnas:* de godin Athene (van de wijsheid) en Apollo met de Muzen.
6 *treet het landt met voeten:* dit zal wel als een vernuftspel bedoeld zijn: dan laat hij de zorgen voor zijn polderlanden varen, en: dan gaat hij op pad.

Ter Staetsie van Jongkvrouw D.N.[aant.*]

Nu sla, o zalige Xaveer,
Uit 's hemels troon uw oogen neêr
Op d'eere der Jongkvrouwen,[vs. 3]
Die J E S U S hant gaet trouwen.[4]
Zy schenkt het zuiver Heilighdom[5]
Van hare jeught den Bruidegom
Van zoo veel duizent Maeghden
Als oit zijn oogh behaeghden.
Van outs was geen triomf zoo groot,
Dan als een Maeght in 't hart besloot[10]
Den bloezem van haer dagen
Den hemel op te dragen:
Hem t'offeren den eersten geur,
Den verschen dauw, en 't levend kleur[14]
Der onbesmette Leli,
Geplant door 't Euangeli.
Dat was van outs een klare blijk
Der mogentheit van Kristus Rijk,[18]
't Welk wijder triomfeerde[19]
Dan Cezar oit regeerde.
Zo wert by 't licht van 't Roomsch Geloof
Den glans van Vestaes lampen doof.[21-22]
Zoo schaemden zich haer Nonnen
Voor ons gewijde Zonnen.
Men zwygh' van Dafne, by den stroom[25]
Gevlught, en in een' lauwerboom

* Van 1651. Afgedrukt volgens de tekst in *Poëzy* 1682 I, blz. 521.
D.N. is Dina Noortdyck, die zich als 'klopje' verbond aan de kerk van St. Franciscus Xaverius, waar zij haar *staetsie* hield, d.w.z. de eenvoudige gelofte van kuisheid en gehoorzaamheid aflegde.

vs. 3 *d'eere:* het puik.
4 Die Jezus als hemelse bruidegom zal erkennen.
5 *het zuiver Heilighdom:* de kuisheid (vgl. 11-12).
10 *Dan als:* als wanneer.
14 *'t kleur:* in 17de-eeuwse taal ook onzijdig.
18 *mogentheit:* macht.
19 *wijder:* verder.
21-22 Ook de Vestaalse maagden, die in de tempel van Vesta de lampen onderhielden, moesten ongehuwd blijven; vandaar dat ze *Nonnen* genoemd worden (vs. 23); *wert doof:* verbleekte; *by:* vergeleken met.
25 *Dafne:* dochter van de riviergod Peneus in Thessalië, die, door Apollo vervolgd, de goden om hulp smeekte en in een laurier veranderd werd (het Griekse *daphne* betekent laurier).

Verandert onder 't blaeken
Des Godts, die haer wil schaeken.
Hier blaekt een Maegt van hemelsch vier,
En staet, gelijk een lauwerier,
In 't Paradijs geladen
Met onverwelkbre bladen.
Zoo zit een Maegt voor Godt te prijk,[33]
En wort hier d'Engelen gelijk,
Om namaels 't Lam daer boven[35]
Te volgen, en te loven.
Laet Jakobs Dina onberaên[37]
Naer Sichem vry op 't hooghtijt gaen,
By hare wulpsche kennis:[39]
Zy haelt'er niet dan schennis.[37-40]
Ons D I N A , wijs en godtgezint,
Gezelschap zoekt, dat J E S U S mint,
En 's weerelts ydelheden
Versmaet, en kan vertreden.
Zy rukt met eenen blyden zin
Ter loopbaen van de kuischeit in,
Ook zonder om te kijken.
Zy zal den pallem strijcken.[48]

[Onderschrift onder Cornelis Visscher's portret van Pastoor Joannes Merius (De Meer)][aant.*]

Dus ziet d'eerwaerdigheit en diepe ootmoedigheit,
Gelyck Melchisedech, die Abraham bejegent,[vs. 2]
J O A N ten oogen uit, als hy Godts majesteit
Door 't heiligh offer eert, en 't volck verquickt, en zegent.
Melchisedech genas des afgestredens smart;
D E M E E R ontsloot voor elck zyn gastvry huis en hart.
JUSTE.

33 *zit te prijk:* als bruid uitgedost, onder de kroon gezeten, gelijk in de 17e eeuw gebruikelik was (zie de titelprent van Cats' *Houwelyck*).
35 *'t Lam:* Christus.
37 *onberaên:* onbedachtzaam.
39 *wulpsche kennis:* dartele kennissen (in de bijbel wordt slechts gesproken van ‘de dochteren van dat land’.
37-40 Zie het verhaalde in *Genesis* 34, 1-2.
40 *schennis:* schande (verkrachting).
48 *strijcken:* verwerven.
* Van 1652. Afgedrukt volgens de tekst onder het door Cornelis Visscher getekende en gegraveerde portret (*Unger: Bibliographie, nr. 495*) met onderschrift: R.D. Mr. Joannes Merius, Pastor in Spanbroeck etc. obiit A^{o} MDCLII Febr. XIX Aet. LXIII.
vs. 2 Melchisedech toog Abraham na diens kamp (vs. 5) tegemoet om hem met brood en wijn te verkwikken (*Genesis* 14, 17-20).

Engelebvrgh in den rouw over den E.E. Heer Andries Bicker,[aant. *]

Heer van Engeleburgh, oudt Burgermeester en Raet van Amsterdam, &c.

Integer viae, scelerisque purus.

Wat tijding komt de Stadt bezwaren,
In 't midden van de droeve maren,
  En rampen, uit der zee gehoort?[vs. 2-3]
O lantverrijckende Amsterdammers,[4]
Wat baert een jammer u al jammers![5]
  Hoe leit de Doot den Staet aen boort![6]
  De dappre B I C K E R , helsch besprongen
Van weifelende lastertongen,[8]
  Wort al te vroegh ter neêr gevelt.
O Bataviers, ô Kroon der steden,[10]
Uw rechtehant leit afgesneden.[11]
  Wat lijdtghe al schipbreucks in dien Helt!
  Wat lijdtghe in eenen man al schade!
Hoe drijft uw kiel op Godts genade,
  In 't stranden van dien Amirael,
Die Lant- en Zeeraet steef, en stichte,[16]
En braef vooruit, vol wijsheit, lichte,[17]
  Gelijck de noortstar met heur' strael.
  Men wapen' heir, noch onderdanen,
Noch koom' hem op met busse, en vanen:[19-2020]

* Van 1652. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie, nr. 490*). Onder deze tekst staat afgedrukt: *Op d'afbeeldinge van wijlen den zelven Heere* (hiervóór blz. 518).
Andries Bicker, heer van Engeleburg stierf de 24ste Junie 1652. Het motto, uit Horatius' *Carmina* I, 22, vs. 1, betekent: rechtschapen van wandel, onbesmet door misdaad.

vs. 2-3 Dit heeft betrekking op de eerste tegenslag in de Engelse oorlog; *uit der zee:* (oude Datief).
4 *lantverrijckende:* door inpoldering het land van Noord-Holland vermeerderende.
5 *een* (met accent).
6 *leit aen boort:* doet een aanval op; een schip ‘aen boort leggen’ betekent: naast het schip gaan liggen om het te enteren (*Ned. Wdb.* III, 466).
8 *weifelende:* omdat ze zelf in 't gevaar niet hadden durven doortasten.
10 *Bataviers:* Hollanders; *Kroon der steden:* Amsterdam.
11 *rechtehant:* rechterhand, steun.
16 *steef:* versterkte.
17 *braef:* doortastend.
19-20 Dit slaat op de aanslag van Willem II.
20 *koom' hem op:* valle hem aan; *busse:* geschut.

Hy leit gerust den tabbert af,[21]
En neemt verlof van ampt, en staten.[22]
De Nijt heeft A N D R I E S nu verlaten;[23]
Zy triomfeer' vry op zijn graf.
Als 't Hof verleit wort door de boosten,[25]
Dan moet de vroomheit zich getroosten[26]
't Bevlacken van haer eerlijck wit;[27]
Het heil der trouwe burgeryen,
Geplant door Vre, na bloedigh stryen,[29]
Op dat de Vryheit veiligh zitt'.
Al 's Burgermeesters lust, en leven,
Was rustigh recht door zee te streven,[32]
Aen last en eere en eedt verknocht.[33]
Zijn kloeck beleit in hooge zaecken,
Zijn doordrift en omzichtigh waecken[35]
Hielt eene streeck op dezen togt.[36]
Vergunt ons dan, na'et lange slaven,
Dat wy dit wapen by de braven[38]
Ophangen, ter gedachtenis
Van E N G L E B U R G H , die afgesleten,[40]
Den prijs genoot in zijn geweten.
Dus blonck hy in ons duisternis.
I . V. V O N D E L .

Voor A B R A H A M D E W E E S , Boeckverkooper op den Middeldam, in 't jaer CI□ I□ C LII.

21 *gerust:* met zelf beheersing, vastberaden.
22 *verlof van:* ontslag uit.
23 De afgunst kan hem nu niet meer deren.
25 *verleit:* misleid.
26 *vroomheit:* rechtschapenheid.
27 *Bevlacken:* bezoedelen, belasteren; *eerlijck wit:* eervol doel, nader verklaard in vs. 28-30.
29 *Geplant door Vre:* gegrondvest door de Vrede, d.w.z. mogelik geworden na het sluiten van de vrede in 1648.
32 *rustigh:* krachtig.
33 *last:* opdracht.
35 *doordrift:* voortvarendheid.
36 *eene streeck:* eenzelfde koers.
38 *dit wapen:* zijn familiewapen, boven het graf in de kerk opgehangen.
40 *afgesleten:* afgeleefd, toen zijn krachten uitgeput waren.

Op het verbranden van 't Stadthuis van Amsterdam.[aant. *]

JACET INGENS LITTORE TRUNCUS.
Aen het zelve.

Aelout S T A D T H U I S , verminkt Stêhuis,
Gewoon van ouderdom te bucken,
En onderstut met jonge krucken,[vs. 3]
Hoe stortghe in 't graf met dit gedruis,
In 't midden van den brant en 't roocken;
Nu 't onvoldragen Raethuis vast[6]
Zijn leden krijght, en groeit, en wast?[7]
Ghy waert verzwackt, verleemt, gebroken,[8]
O afgeleefde Bestemoêr![9]
Verdroot u langer dus te slaven,
Dat ghy u levend liet begraven
In puin, op uwen slechten vloer;[12]
Terwijl uw droeve kinders schreeuwen[13]
Op uw geraemte? ô stut van Staet,
Der Burgren scheitsvrouw, Hollants Raet,[15]
En toeverlaet van weeze en weeuwen.[16]
Den koopman hebtghe, uit uwen schoot,[17]
Gezegent, gestoffeert met schijven,[18]
Om handel Oost en West te drijven;
De Stadt en 't Landt gered in noot.
Ghy hebt onbillijckheit geregelt[21]
Door Recht en Wetten, trouw en vroom;

* Van 1652. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (*Unger: Bibliographie, nr. 491*). Het motto, ontleend aan de *Aeneïs* II, 557, betekent: de grote romp ligt op 't strand.
Het oude stadhuis was in de vroege morgen van 7 Julie 1652 verbrand, toen het reeds ten dele afgebroken was, om plaats te maken voor het nieuwe.

vs. 3 *jonge krucken:* palen om het gebouw te stutten.
6 *onvoldragen:* in wording zijnde; *vast:* intussen.
7 *Zijn leden krijght:* het beeld van het ongeboren kind wordt voortgezet.
8 *verleemt:* verminkt.
9 *Bestemoêr:* grootje, oudje.
12 *slechten:* eenvoudige.
13 *schreeuwen:* schreien.
15 *Der Burgren scheitsvrouw:* als zetel van de schepenbank.
16 Zetel van de Weeskamer.
17 *uit uwen schoot:* de stadswisselbank, in 1609 opgericht.
18 *gestoffeert met schijven:* van kontant geld voorzien.
21 *onbillijckheit:* onrecht.

Het quaet gehouden by den toom;
Den eed en 't burgerrecht bezegelt.
Ghy toonde u gastvry, waert gewoon
Den vreemdeling, als ingeboren,[26]
Met min t'ontfangen, en te hooren,[27]
Te decken met uw wapenkroon.
Ghy zijt de Stadt te vroegh ontvallen,
Dus out, in 't zachtste van haer rust,[30]
Van ramp noch ongeval bewust,
O vaste vryburgh van uw wallen.[32]
Ghy zaeght den nieuwen gront geleit,[33]
En woudt misschien, versuft van jaren,
Den last van 't sloopen ons besparen,
Uit averechtze zuinigheit:
Want al uw houden en beleggen[37]
Was om uw zonen, niet om u,
Van ruimte en pracht en grootsheit schuw.[39]
Wat vont de Nijt op u te zeggen?[40]
Heer Gijsbrechts tijt was u bekent,[41]
Toen visschers schuiten 't Y noch ploeghden,
Met korf en vischnet zich genoeghden,[43]
Tot nootdruft slecht en recht gewent.[44]
Men wist van Bantam niet te spreken,[45]
Noch zocht ten Zuiden tijtlijck heil.[46]
De Zeeman zeilde noit zoo steil
In 't Noorden, noch op zoo veel streken.[47-48]
Uw hant stont open, reede om elck
Te stutten, uit uw onvermogen.[50]
Een graeuwe py, aen 't lijf getogen,[51]
Was 't kleet; de kost en drank was melck.
Uit Veenen en gebroke landen[53]
Bereickte uw Kroon dit heerlijck peil;
Terwijl de Voorspoet blies in 't zeil,

26 *Den vreemdeling:* als Vondel zelf, die in 1625 door de Amsterdamse overheid ‘gedekt’ werd(vs. 28).
27 *Met min:* liefderijk.
30 *in 't zachtste van haer rust:* toen zij er het minst op verdacht was.
32 *vryburgh:* toevlucht (door Halma vert. met refuge).
33 *gront:* fondamenten.
37 *houden en beleggen:* bewaren en oppotten.
39 *pracht:* weelde; *grootsheit:* pronk, praal.
40 *te zeggen:* aan te merken.
41 Onhistories: het oude stadhuis dateerde uit de tweede helft van de vijftiende eeuw.
43 *zich genoeghden:* zich vergenoegden.
44 *Tot nootdruft slecht en recht:* aan een sober levensonderhoud.
45 Met Bantam werden eerst in 1596 handelsverdragen gesloten.
46 *ten Zuiden:* op ontdekkingstochten naar Australië; *tijtlijck heil:* stoffelik voordeel.
47-48 *steil in 't Noorden:* naar het hoge Noorden; *op zoo veel streken* (van het kompas): in zoveel richtingen.
50 *onvermogen:* geringe middelen.
51 *py:* schippersjas.
53 *gebroke:* pas ontgonnen.

En hoede uw Kogh en kiel voor stranden.[56]

56 *uw Kogh:* koggeschip (als symbol geplaatst in het oude zegel van de stad).

Nu 't lot gehengt dat ghy tot asch[57]
Verstuift, verroockt, en berst aen scherven,
Zoo willen wy, uw wettige erven,
Ons troosten met uw rijcke tasch;
Met potgelt, renten, kustingbrieven,[61]
En schimmelpenning, lang vergaert,[62]
En spaerpot, uit uw' buick gespaert;
Dus zal uw lijck ons zachter grieven;[64]
Terwijl het nieuw Stadthuis verrijs',
Gelijck een Fenix, uit uw assen.
Verdooft zijn luister u in 't wassen;[67]
Het houde uw burgerlijcke wijs.[68]
De Hemel zegen' het met Heeren,
Die niet verkuischt zijn met veel schijns;[70]
Maer zien den weerwolf door de grijns:[71]
Zoo zal men best dees lantplaegh keeren.
J.V. VONDEL.

57 *gehengt:* gedoogt.
61 *kustingbrieven:* hypotheekbewijzen.
62 *schimmelpenning:* munten, door lang bewaren beschimmeld.
64 *ons zachter grieven:* ons minder leed berokkenen.
67 *Verdooft:* overstraalt.
68 *uw burgerlijcke wijs:* uw degelik-burgerlike zeden.
70 *verkuischt zijn met:* zich laten bedriegen door (Mnl. *vercuschen:* versmaden, verachten, honen).
71 *door de grijns:* door het masker heen. Bij de *weerwolf* en de *lantplaegh* denkt de dichter weer aan de aanslag op Amsterdam in 1650.

Jaergetyde van den heer Michiel le Blon, 1652.[aant. *]

Margriet. Michiel.

Marg.
Snijt een stuk van 't gilde kalf;[vs. 1]
Schenkt ons elk een' frisschen romer:[2]
Want zes kruissen en een half,[3]
In het hartje van den zomer,
Zienwe heden voor op 't hooft
Van heer Grootvaêr net getekent[6]
O, de hemel zy gelooft.
Mich.
Zuster, gy hebt net gerekent.
Cier en eer den ouden man
Met een regenboogh van bloemen,
Schooner dan men schildren kan.
Dit 's een dagh, om van te roemen,
Voor Michieltjen en Margriet.
Springt, en zingt een vrolijk liet.

* Van 1652. Afgedrukt volgens de tekst in *Poëzy* 1682 II, blz. 101.
Evenals het vorige jaar (zie hiervóór, blz. 531) maakte Vondel voor de kleinkinderen een gedichtje op de verjaardag (*Jaergetyde*) van hun grootvader.

vs. 1 *'t gilde kalf:* het gemeste kalf (oorspr. voor een gildemaal, een feestmaal bestemd kalf).
2 *romer:* roemer, glazen wijnbeker.
3 Vijf-en-zestig jaren.
6 *net:* juist (vgl. vs. 8).

Het orgel in den rouw,
Over Mr. Diedrick Zweling.[aant. *]

Orgelist van Amsterdam.

Moestum Musa solatur.

Ghy Zanggoddinnen, valt aen 't schreien,
Aen 't jammeren met heele reien;[vs. 2]
De Zoon van Orfeus is verscheien.[3]
Nu zwijght de galm der Orgel-tongen,
Die door de Pijpen quam gedrongen,
Daer hemelsche Engelen op songen.
Hoe kout en kil zijn dese handen,
Daer Iesses snaer me komt te stranden,[8]
Met sijn Marenssen, en Orlanden![9]
Hoe juichte 't hart van oude en jongen,
Wanneer sijn vingers ongedwongen
Op Noten en op Stecken sprongen![12]
Men kon, door Kerckgewelf en Kooren,
Den Vader in den Zone hooren.[14]
Nu sal een Zerck die stemmen smooren.
Gestoelten noch gepropte bancken
Niet langer Z W E L I N G S kunst bedancken,
Voor zijn verquickende avont-klancken.[16-18]
Ghy die mijn Ziel hebt opgeheven
Vyt dit moerasch, in 't eeuwigh leven,[20]
Wat zweep heeft u naer 't graf gedreven?
Is oock uw Geest van 't lijf ontbonden
Door 't bassen van den Hont uyt Londen,[23]
Die alle Noten heeft geschonden?[24]

* Van 1652. Afgedrukt volgens de tekst in *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* II, blz. 171. Het motto, ontleend aan *Aeneïs* X, 191, betekent: de Muze troost de bedroefde.

vs. 2 *reien:* koren.

3 *verscheien:* verscheiden, overleden.

8 *Iesses snaer:* de harptonen van David, de psalmen op het orgel; *te stranden:* te niet te gaan.

9 *Marenssen:* Marenzio (± 1550-1590), beroemd Italiaans komponist van kerkmuziek; *Orlanden:* Orlando Lassus, eveneens beroemd komponist (vergelijk hiervóór blz. 500); het meervoud betekent: musici als M. en O., d.w.z. hun muziek, door Swelinck vertolkt.

12 *Stecken:* klavieren van het orgel (?). Kiliaen kent *steck* in de betekenis: sleutel op de snaren van een muziekinstrument.

14 *Den Vader:* eveneens beroemd organist.

16-18 Swelinck was gewoon, na de avondgodsdienstoefening zijn stadgenoten te vergasten op zijn orgelmuziek, wat door een groot publiek zeer op prijs gesteld werd.

20 *dit moerasch:* dit aardse slijk.

23 *den Hont uyt Londen:* de opstandelingen tegen Karel I.

24 Die alle harmonie heeft verstoord.

En los geborsten van sijn keten,
Op 't dor geraemt des Volcks gezeten,
Zijn' Heer den strot heeft afgebeten?
Ten minste kus, ô Koor der zingeren!
Met uwen mond dit ys der vingeren,[29]
Daer ieders ooren op verslingeren.[30]
Ten minste draegh hem, naer sijn waerde,
Die sijn vermaeck voor niemant spaerde,
Noch met dit Graf-geschrift ter aerde:
Hier ruste Grootvaêr, Zoon, en Vader.[34]
Zy volgen Davids Harp te gader
Een eeuw van verre, om hoogh noch nader.[36]
1652.
J. V. VONDEL.

Op d'Afbeeldinge van Susanna van Baerle, De Bruidt van G. Brandt.[aant.*]

In geenen Trou-ring blonk ooit Indiaensche Paerle
Zoo zuiver als *Suzan*, in 't Huys-gezin *van Baerle*.
Zy dooft met haer gezicht den klaersten Diamant,[vs. 3]
En stookt in 't kilste Hart een overkuischen Brandt.[4]
De schoonheit, jeugt en deugt verzamen hier te gader.
Maer 't rijp verstant verbeelt het oordeel van haer' Vader.[6]
J. V. VONDEL.

29 *dit ys der vingeren:* deze ijskoude vingers.
30 *verslingeren* (zonder ongunstige kleur): verlieven.
34 Swelinck werd in hetzelfde graf begraven als zijn grootvader en vader, beiden beroemde musici en organisten.
36 Samen hebben zij een eeuw lang hier op aarde God met psalmen verheerlikt; nu volgen ze in de hemel de harpspelende David van nabij.
* Van 1652. Afgedrukt volgens de tekst in *Versch. Nederd. Gedichten* II, 1653, blz. 55. Susanna van Baerle, dochter van Prof. Caspar van Baerle, werd 23 Aug. 1652 in ondertrouw opgenomen met Gerard Brandt. Haar portret werd vervaardigd door de bekende portretschilder Geeraerdt van Zijl, die tot 1658 in Amsterdam woonde.
vs. 3 *dooft:* doet dof lijken; *gezicht:* blik, oog.
4 *Brandt:* blijkens de hoofdletter een woordspeling met haar verloofde.
6 *verbeelt het oordeel:* is een afbeelding, een afspiegeling van de scherpzinnigheid; de lof van Caspar van Baerle werd door Vondel herhaaldelik verkondigd (vgl. Dl. 3, blz. 372, 496, 618; Dl. 4, blz. 211).

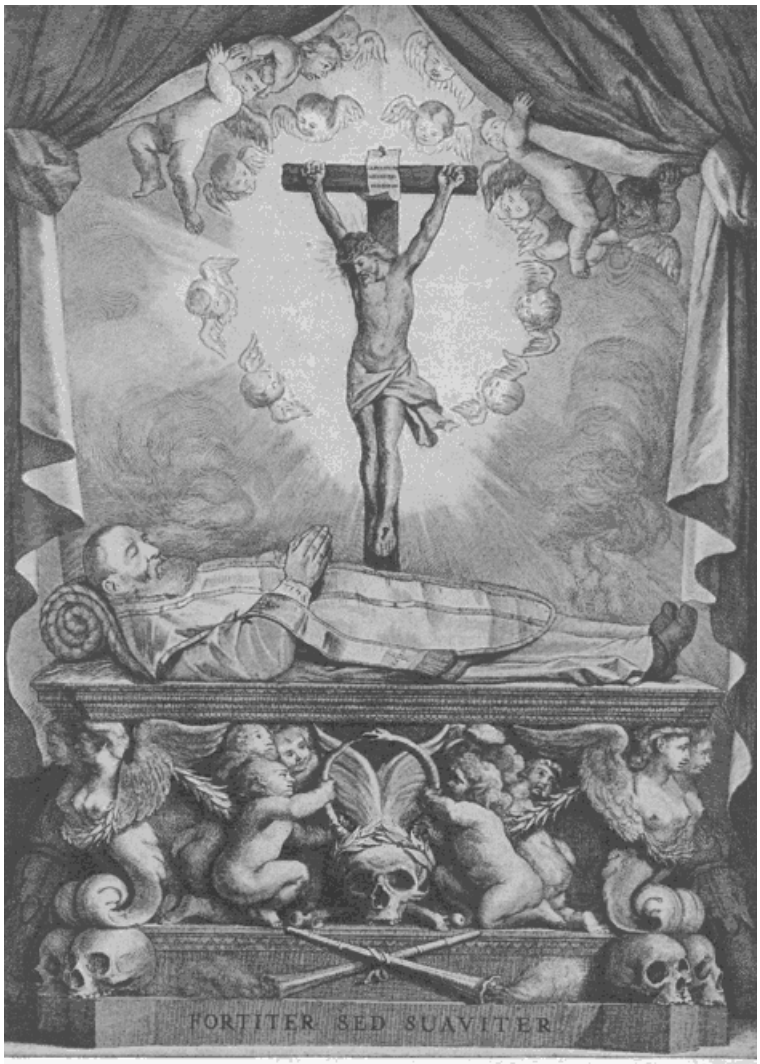

Hier ſluimert MARIUS. verſchrick niet voor den naem
Het is geen Marius, die Rome heeft beſtreden;
Maer die met mont en penne en dienſten en gebeden
Het Roomſche Chriſtenryck verplichte aen zyne faem.

Wie droegh oit naem, die meer zyn eigenſchappen raeckte?
Dees LEO was wel ſterck doch zoet als NARDUS geur
Zyn wyſheit ſtraelt Godts boeck en alle kunſten deur.
Nu ruſt voor 't hoogh altaer, die voor Godts Kercke waeckte

Praalbed van Leonardus Marius met bijschrift van Vondel, naar de prent van Cornelis Visscher.

[Onderschrift bij Cornelis Visscher's gravure van Marius' Praalbed]

aant. *

Hier sluimert MARIUS. verschrick niet voor den naem:
Het is geen Marius, die Rome heeft bestreden;[vs. 2]
Maer die met mont en penne en diensten en gebeden
Het Roomsche Christenryck verplichte aen zyne faem.[4]
Wie droegh oit naem, die meer zyn eigenschappen raeckte?[5]
Dees LEO was wel sterck doch zoet als NARDUS geur.[6]
Zyn wysheit straelt Godts boeck en alle kunsten deur.[7]
Nu rust voor 't hoogh altaer, die voor Godts kercke waeckte.

* Van 1652. Afgedrukt volgens de tekst onder de gravure van het Praalbed van Leonardus Marius door Cornelis Visscher (*Unger: Bibliographie, nr. 493*). De Latijnse woorden op de voet der tombe betekenen: krachtig, maar tevens met zachtheid (vgl. vs. 6).

vs. 2 *Marius:* de Triumvir, die met Sulla streed om de heerschappij over Rome.

4 *verplichte aen zyne faem:* tot dankbaarheid stemde door de roem die zijn verdiensten hem bezorgden, d.w.z. zijn grote gaven in dienst stelde van de Kerk.

5 *raeckte:* betrekking had op.

6 Vondel splitst die naam in *Leo*, d.i. leeuw, en *Nardus:* een zoet riekende stof (vgl. het motto)

7 Zijn wijsheid verspreidt licht over de Bijbel en alle wetenschappen (*kunsten* geeft het Latijnse *artes liberales* weer).

Lyckstaetsi van den E. Heere Leonardus Marius.[aant.*]

DECVS ADDITE DIVIS.

Wat pooght men ons naer 't leven
Het wezen van den dooden Helt te geven![vs. 2]
Hy voer uit elx gezicht.
Het dootkleet deckt dit afgeronnen licht.[4]
Bestrijck panneel, noch doecken:
Wy zien hem best in eenen stapel boecken,
Daer Pingstervier op viel.[7]
Zoo leeft de man, en omtreck van zijn ziel.[8]
Hoe riecken daer zijn reucken,
Historien, en leeringen, en spreucken!
Hoe zweeft die pen, in schijn,[11]
Niet van een mensch, maer eenigh Serafijn![12]
Zoo veel geploeghde bladers,[13]
Bezaeit met zaet van d'oude en wijze Vaders,[14]
Getuigen hoe getrouw
Hy zweete en zwoeghde in waerheits ackerbouw.
By 't licht van zijne starren
Kan elck, des nachts, de doling noch ontwarren.
Wie op een' driesprong yst,[19]
Zijn veder volge, en hant, die yder wijst.
Ootmoedige Geleertheit,[21]
Involger der weerstrevende Onbekeertheit,[22]
Versmader van gewin,

* Van 1652. Afgedrukt volgens de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie, nr. 492*). Het motto, uit *Aeneïs* VIII, 301, betekent: Geeft aan de goddeliken (of het goddelike) eer; het wordt hier toegepast op de *divi* = Gods vrienden, die de Heiligen zijn.
Leonardus Marius, geb. te Goes, pastoor van de Oude Zijde en overste van 't Begijnhof, die op Vondel's bekering een grote invloed gehad heeft, en door hem zeer vereerd werd, was de 18de Oktober 1652 gestorven en de 22ste Oktober op 't Hoogkoor van de Oude Kerk begraven.

vs. 2 *wezen:* gelaat(strekken).
4 *dit afgeronnen licht:* deze zon die haar loopbaan volbracht heeft, vermoeid van de tocht.
7 *Pingstervier:* bezieling van de Heilige Geest (gelijk op de apostelen neerdaalde).
8 *omtreck:* afbeelding, nl. in zijn geschriften.
11 *schijn:* gedaante.
12 *Serafijn:* engel.
13 *geploeghde:* met inspanning bewerkte; het beeld wordt voortgezet in *ackerbouw* (vs. 16).
14 *Vaders:* de kerkvaders.
19 *yst:* terugdeinst, bevreesd om te verdwalen.
21 *Ootmoedige:* nederige.
22 *Involger:* vervolger (*Ned. Wdb.* VI, 2138).

Beminner van oprechtheit, vrede, en min;[24]
Hoe treuren wy, verlaten
Van u, die liefgetal by alle staten,[26]
U schickte naer 't begrijp[27]
Van yders brein, of vroegh, of spader rijp!
Wie kon zoo harten winnen?
Door eendraghts bant verbinden zoo veel zinnen,
En stierenze, in dees zee
Der zwarigheên, aen een behoude ree?
De tortel laet zich hooren:[33]
Ick heb mijn gade aen MARIUS verloren.[34]
De Maeght en 't weeskint krijt:
Zy zijn helaes met hem haer' tweeden Vader quijt.
Zoo veele letterkloecken,[37]
Die raet aen hem en zijn orakels zoecken,[38]
Verstommen, nu hy zwijght,
En niemant op zijn vragen antwoort krijght.
Wy volgen 't lijck met staetsi:[41]
Een arrem loon voor gulde predicati,[42]
Gedienstigheên, en deught.
Het Paradijs beloon' hem in Godts vreught.
Vreemdeling. Koster.
V. Waer vinde ick MARIUS? my lust zijn graf t' aenschouwen.
K. Een stapel boecken staet op zijnen zerck gehouwen.
J. V. VONDEL.

24 *oprechtheit:* rechtschapenheid.
26 *liefgetal:* bemind (*Ned. Wdb.* VIII, 2097); *staten:* standen.
27 *begrijp:* bevatting (oorspr. omvang).
33 *De tortel:* de treurende weduwe. De tortelduif is door echtelike trouw spreekwoordelik geworden (vgl. *Gysbreght,* vs. 1270).
34 *aen Marius:* in de persoon van Marius, die als een *gade* heur belangen voorstond.
37 *letterkloecken:* geleerden. Daartoe behoorde Vondel zelf, die van Marius' voorlichting en hulp genoot.
38 *orakels:* wijze uitspraken.
41 *met staetsi:* in plechtige optocht.
42 *voor gulde predicati:* als beloning voor zijn voortreffelike prediking.

[Onderschrift bij Matham's gravure naar Marius' portret door Moyaert][aant. *]

Dus stichte M A R I U S by monde en by geschrift
Geleerde en ongeleerde, uit goddelycke drift.[vs. 2]
Nu zwyght de mont: nu geeft de pen niet gouden int.[3]
Zyn schriften toonen u zyn levendighste print.[4]
J. V. VONDEL.

[Onderschrift bij Corn. Visscher's gravure naar Soutman's portret van Willem van der Zande][aant. *]

Wie S A N D E zijnen zwier en ommetreck wil geven,[vs. 1]
Die tekene zijn deught en onbesproken leven,
En wat in 's Herders ampt vereischt wort en begeert:
Zoo leeft hy in zijn print godtvruchtigh en geleert.[4]
I.V.V.

De hoogtyt van Marten Looten en Christine Rutgers.[aant. *]

Wech nu met begraefnisçedel:[vs. 1]
Wech met rouwkleet, lijk en baer.
Stel de blyde bruiloftsvedel.[3]
Stryk den boog op uwe snaer.[4]
Trouw de snaren aen de rymen.[5]

* Van 1652. Afgedrukt volgens de tekst onder Matham's prent naar het door N. Moyaert geschilderde portret, afgebeeld voorin Dl. 4. (*Unger: Bibliographie, nr. 494*).
vs. 2 *drift:* aandrang.
3 *int:* inkt.
4 *zyn levendighste print:* de ware afspiegeling van zijn geest.
* Van 1652. Afgedrukt volgens de tekst van het door P. Soutman geschilderde en door Cornelis Visscher gegraveerde portret (*Unger: Bibliographie, nr. 496*).
Blijkens het omschrift werd Willem van der Zande 30 Augustus 1614 geboren. Hij werd gewijd tot lid der vereniging *Het Vlaemsche Oratorie* en op 3 Oktober 1645 Sacellanus curatus te Haarlem, d.i. een der vier priesters aan wie onder één pastoor de belangen der Katholieken waren opgedragen. Hij overleed de 12de Oktober 1652.
vs. 1 *zijnen zwier en ommetreck:* zijn levende beeltenis.
4 *Zoo:* dan.
* Van 1652. Afgedrukt volgens de tekst van *Poëzy* 1682 I, blz. 742. Het jaartal 1653 onder het gedicht schijnt een fout te zijn voor 1652 (zie *Unger: Bibliographie, blz. 179*).
vs. 1 *begraefnisçedel:* waarschijnlik synoniem van begrafenisbriefje: gedrukt stuk, waarbij men tot iemands begrafenis uitgenodigd wordt (*Ned. Wdb.* II, 1412; de samenstelling met *cedel* ontbreekt in het *Wdb.*).
3 *Stel:* stem.
4 *boog:* strijkstok (bij bepaalde muziekinstrumenten boogvormig).
5 *Trouw:* paar; *de rymen:* het lied (het gedicht).

Volg met spel en zang den trant
Van den jeugdelijken Hymen[6-7]
Naer de groene ledekant.
Al het lant begon te mindren[9]
In getal van burgery.
d' Ouders smolten en hun kindren,[11]
Langs den Aemstel en ons Y.
Niemant docht om Bruiloftstoortsen.
Geene jeugt had vryens lust;
Want de brant der heete koortzen
Al haer minnekoortzen bluscht.
Onder 't nypen van die maeren[17]
Sprak ons Vryer in zijn' zin:[18]
Zal men dus ten grave varen,
Zonder afkomst, zonder min?[20]
Zal de bloem van onze dagen
Dus verstikken zonder geur?
Durf men 't hylixlot niet wagen?[23]
Heeft de jeugt geen minnekeur?[24]
Noch om leven, noch om sterven
Wil ik schuwen d'oude wet,[26]
Die de huizen helpt aen erven,[27]
En haer' zegen geeft aen 't bed;
Aen den boomgaert, daer de L O O T E N ,
Den geslachtboom houden staen,[30]
Die door enten planten pooten
Nimmer zal noch kan vergaen.
Zonder lang te zitten wachten,
Of te zuffen zonder troost,
Schiet C H R I S T Y N in zyn gedachten,
d'Outste van haar Ouders kroost,
Rijp van zinnen, rijp van reden,[37]
Wakker rustig in den aert,[38]
Afgerecht op deugt en zeden,[39]
Als een puikbloem, minnens waert.
In der yl daer heen gevlogen,

6-7 *den trant van den Hymen:* de wijze van de huweliksgod.
9 In verband met de aanhef wijzen deze verzen op een onmiddellik voorafgegane grote sterfte of epidemie (vgl. *heete koortzen* in vs. 15).
11 *smolten:* stierven in groten getale.
17 *'t nypen van die maeren:* de pijnlike indruk van die berichten.
18 *in zijn' zin:* bij zich zelf.
20 *afkomst:* nakomelingen.
23 *Durf:* durft; *'t hylixlot:* de kansen van het huwelik.
24 *minnekeur:* door de liefde ingegeven keuze.
26 *wet:* gewoonte, instelling.
27 *erven:* erfgenamen.
30 *houden staen:* in stand houden.
37 *zinnen* en *reden:* synoniemen voor verstand, inzicht.
38 *rustig:* flink.
39 *Afgerecht op:* opgevoed tot.

Zet het flonkerdiamant
En de schoonheit van haer oogen
Voort zyn hart in lichten brant.[44]
Wat al vlammen, wat al smarten
Pynigen den trouwen helt,
Die het minnevier durf tarten,
En zich waegt in 't vlakke velt.
Want hier worstelen gepeinzen
Hoop en wanhoop tegens een,[50]
Openhartigheit en veinzen,
Koelten en gedienstigheên,
Lust en onlust, naer de vlagen
En de buien van weêrzy.
Och, wat leert de min verdragen,
Daerze wacht op haer gety![56]
Zoo het door verloop van tyen
Eens de maegden valt te beurt,
Datze uit noot de jongmans vryen,[59]
Die haer wreetheit heeft gesleurt
Door den hagel, wint, en regen,
Heele nachten lang, zoo spa;
Zal de wraek het leet opwegen,[63]
Wacht u voor hun ongena.
Doch het is nu tijt te duiken.[65]
Vlaggevoeren is te vroeg.[66]
Laet u, als een' slaef, gebruiken,
Achter dezen gouden ploeg.
d'Akker zal het zweet vergelden:
Ploeg en arbey met gedult.[70]
Denk hoe d'air de korenvelden
In den zomertijt vergult.
En C H R I S T Y N is steen noch marmer.
Neen, haer hart, van maegdewas,[74]
By u vier allengskens warmer,
Wil haar Minnaer niet in asch,
Na dien arbeit zien begraven.
Neen, haer koelte voelt een vlam.

44 *Voort:* dadelik.
50 *tegens een:* tegen elkaar.
56 Waar ze het juiste ogenblik afwacht.
59 *uit noot:* door de noodzakelikheid er toe gebracht.
63 *de wraek:* nl. die de jongelingen zullen nemen voor het leed, hun vroeger aangedaan. De wraak zal opwegen tegen, een vergoeding zijn voor het ondergane leed.
65 *duiken:* onderdanig zijn.
66 *Vlaggevoeren:* de vlag in top voeren, triomferen.
70 *met gedult:* volhardend.
74 *maegdewas:* zuiver was (in dit verband een woordspeling).

Deernis krijgtze met u slaven,[79]
Dat tot noch geen einde nam.
Hy verwerft hier op zijn bede,
En het Jawoort datze traeg
Met haer versche lippen knede,[83]
Op zijn drift en vraeg op vraeg:[84]
En de hantvest van het zoenen[85]
Wort verworven. Bruidegom,
Klaeg om geen geslete schoenen:
Want de nachten komen om.[88]
Hoortze nu hun keelen paren
Met een minnelijk muzijk.[90]
Op zijn galm en luitesnaren
Vaert de Bruit in 't minnerijk.
Onder zang en galm te wekken
Groeit de nieuwe vrientschap aen.
Ziet die tortels trekkebekken.
Kan dees vrientschap wel vergaen!
Bruigom L O O T E N , met C H R I S T Y N E ,
Uwe Bruit, zoo trouw gepaert,
Dat Godts zegen u beschyne.
Sla uw oogen hemelwaert:
Die u t'zamen wist te voegen
Schenke u beide, in dezen staet,
Eenen rijkdom van genoegen,[103]
Dat al 't gout te boven gaet.
MDCLIII.

79 *u slaven:* uw zwoegen.
83 *versche:* frisse; *knede:* nl. omdat het zo moeielik te voorschijn kwam.
84 *drift:* aandrang.
85 *hantvest:* dokument; *zoenen:* verzoening (waarschijnlik wel woordspeling met kussen).
88 *komen om:* zijn (nu) voorbij.
90 *minnelijk:* liefelik.
103 *genoegen:* genot.

Eeuwgety *van* Franciscus Xaverius, Apostel van Oostindien.[aant.*]

Nec vero Alcides tantum telluris obivit.

Wat heilbron zal mijn' dorst en yver lessen,[vs. 1]
Nu 't Eeuwgety en Eeuwfeest van X A V E E R
Ons opweckt, t' zyner eer',
Met rouwloof, noch bedrukte lijckcypressen,[4]
Maer gulde lauwerblaên
Te volgen, op de baen
Van zijnen geest, die heden vlieght naer boven,[7]
Om eeuwigh Godt te loven?
Het is geen tijt zijn dootbaer te geleien
En lichaem, dat noch myr noch balssem hoeft:
Een Heiden magh bedroeft
Het doode lijck, dat eeuwigh sterft, beschreien:[12]
Dit onverrot gebeent
Wil rusten onbeweent;[14]
Terwijl de ziel, die groote ziel, gaet zweven
Van dit in 't ander leven.
De gryze helt en Godtstolck der Hebreeuwen
Zagh van den bergh het lant, aen Abraham,
Dien Godtgetrouwen stam,
Gezworen, en belooft voor menige eeuwen,
Met vrolijcke oogen aen.[17-21]
De stroomende Jordaen
Den intoght stuite, en liet de volgende erven[23]
Dit over na zijn sterven.

* Van 1652. Afgedrukt volgens de tekst van *Klioos Kraam* II, 1657, blz. 85.
Het motto, ontleend aan de *Aeneïs* VI, 801, betekent: zelfs Herkules heeft zoveel landen niet bezocht.
Vgl. voor *Franciscus Xaverius* Dl. 3, blz. 325. De 2de Desember 1652 was het juist een eeuw geleden dat Xaverius op reis naar China overleed.

vs. 1 *heilbron:* goddelike inspiratie; *yver:* vrome aandrang.
4 *rouwloof:* de cypressentakken; *bedrukte:* treurige, tot droefheid stemmende.
7 *heden:* Vondel stelt zich, bij deze herdenking, levendig het ogenblik van het afsterven voor de geest.
12 *lijck:* lichaam; *dat eeuwigh sterft:* dat z.i. nooit meer verrijzen zal.
14 *Wil:* zal.
17-21 *De gryze helt:* Mozes, die het beloofde land aanschouwde, maar het zelf niet meer zou bereiken *Deuteronomium* 34, 1-4.
23 *de volgende erven* (Datief): nl. Jozua, die zijn volgelingen met moeite over de *stroomende Jordaen* voerde (*Jozua* 3, 13-17).

Zoo zagh X A V E E R , uit Sanciaen, de kusten[25]
Van 't maghtigh Chine, en 't rijck, dat voor hem lag.
Wat was 't een blijde dagh
Voor onzen Helt, wiens yver noit kon rusten:
Maar Christus riep hem t'huis
Met zijn gesleten kruis:[30]
Dien arbeit had d'Almaghtige in 't verholen[31]
Aen Riccius bevolen.[32]
De tweede zuil van J E S U S hooftgebouwen[33]
Had, lang genoegh en onverwrickt en vast,
Gedragen dezen last,
En op de wacht, met onvermoeit betrouwen,
De hitte en kou verduurt;
Ter werelt uit gestuurt,
Getroost in 't end Gods aenschijn eens t'aenschouwen.[39]
Wien zou dien strijt berouwen!
Weet iemant, na Sint Thomas, ons te toonen[41]
Een kercktrompet, die wyder wert gehoort,[42]
Daar 't licht ter zonnepoort'[43]
Komt uitgereên, en al het Oosten kroonen;
Hy noemze by haer' naem,
Verdoof F R A N C I S C U S faem,
Die eene ronde, als dry paer wereltklooten,
Bereist heeft onverdroten:[47-48]
Geensins om schat, noch goude en zilvre mijnen,
Noch heerschappy en Alexanders staf,[50]
Al roock, al wint, en kaf:
Maer om door 't licht van Rome te beschijnen
Den nacht van 't Heidendom,
En duidelijck alom
Ontelbre woeste en wilde en stomme volcken
Godts boeckstaef te vertolcken.[56]
Dees yver dreef hem door woestijn, en baren,

25 *Sanciaen:* het eiland aan de Chinese kust, waar Xaverius overleed. Hij aanschouwde dus ook het ‘beloofde land’ China, dat hij niet meer zou kunnen bekeren.
30 *Met zijn gesleten kruis:* dit slaat op zijn onvermoeide kruisprediking.
31 *in 't verholen:* krachtens goddelik raadsbesluit, dat voor de mensen verborgen bleef.
32 *Riccius:* Mattheus Ricci (1552-1610), een geleerde Italiaanse Jezuïet, die sinds 1601 zich aan de zending in China wijdde; *bevolen:* toevertrouwd.
33 *De tweede zuil:* Xaverius; de eerste was Ignatius; *Jesus hooftgebouwen:* de Jezuïeten-orde.
39 *Getroost:* vertrouwende.
41 *na Sint Thomas:* volgens de overlevering predikte de apostel Thomas het Christendom in Parthië of in Indië.
42 *kercktrompet:* verkondiger van het evangelie.
43 *'t licht:* de zonnegod op de zonnewagen (vandaar: *uitgereên*, vs. 44).
47-48 De oppervlakte (*ronde*), die hij bereisd heeft, zou, aaneengevoegd, zo groot zijn als zesmaal de aardoppervlakte.
50 *Alexanders staf* (scepter). Alexander de Grote, koning van Macedonië, de grote veroveraar, die zijn rijk Oostwaarts over Azië tot de Indus uitbreidde.
56 *Godts boeckstaef:* de Heilige Schrift.

En schipbreuck, heene in vast en driftigh lant.[58]
Geen menscheneters tant,
Vergift noch schicht noch lagen van Barbaren,[60]
Vernielden den Gezant,
Die met zijn eige hant
In 't kruisbadt wascht elf hondertduizent zielen,[63]
Die voor het Kruislam knielen.[64]
Japon voor al den Bouwheer heeft te dancken,[65]
Die zegenrijck den afgront leit aen bant,[66]
Den rechten wijnstock plant,[67]
En zoo veel velts beslaet met eedle rancken,[68]
In weynigh jaren tijt,
Begrimt van helschen nijt.[70]
Hoe woelt het daer, in 't leggen van Godts drempels![71]
Wat wijdt zijn handt al tempels!
Al trapt de hel daer kerck by kerck tot mortel,[73]
En gruis en puin, en schuimbeckt jaren lang,
Tot waerheits ondergang,
Ja schijnt den boom van 't Kruis met tack en wortel
Te rucken uit den gront,
Daer die in 't bloejen stont;
De hemel weet zijn uren en zijn tijden,
En eb en vloet van 't lijden.[80]
Wat noot is 't of het bloet en tranen regent,
By vlagen niet, maer jaren achter een,
En smilt een hart van steen:[83]
Noit eilant was met martelbloet gezegent,[84]
Geheilight als Japon;
Daer schijnt de martelzon[86]
Ons starren doof, en alle martelschriften,[87]
En gloejendige driften.[88]

58 *driftigh lant:* land midden in zee, eiland.
60 *Vergift noch schicht:* geen giftige pijl; *lagen:* hinderlagen.
63 *In 't kruisbadt wascht:* de doop toedient.
64 *Kruislam:* Christus.
65 *Japon:* oude naam voor Japan.
66 *den afgront:* de helse machten, de duivels.
67 *Den rechten wijnstock:* beeld voor Christus (*Joh.* 15, 1: 'Ik ben de ware wijnstok').
68 *beslaet:* bezet, beplant.
70 *van:* door; nl. door de duivel, die hem deze buit niet gunt (vgl. vs. 72-75).
71 *Godts drempels:* (grondslagen voor) kerken. Ook vroeger door Vondel gebruikt, voor het Vergiliaanse: deorum limina (*Ned. Wdb.* III, 3285).
73 *mortel:* gruis, puin. Achter de vijandige houding van de bevolking ziet Vondel dus de macht van de duivel.
80 God doet het lijden wisselen met verblijden.
83 Te verbinden met: *Wat noot is 't of* (81).
84 Geen eiland genoot de zegen, zoveel martelaren te aanschouwen.
86 *de martelzon:* de glans, de roem van het martelaarschap.
87 *Ons starren:* de martelaren van ons werelddeel, die moeten onderdoen (overstraald worden) voor de Japanse; *martelschriften:* de geschriften, waarin de levens van de martelaren beschreven zijn.
88 *gloejendige driften:* vurige geloofsijver; *gloejendig* voor gloeiend (vgl. levendig) is in Vondels taal, en nog in het Brabants, gewoon (*Ned. Wdb.* V, 141, en *Antw. Idiot*).

Ay, Goa, slaep, ay slaep, gerust en veiligh,[89]

89 *Goa:* te Goa, op de Westkust van Voor-Indië, ligt Xaverius begraven en worden zijn relikwieën vereerd.

*

Op dit geluck, dat u te lote viel,[90]
Na'et scheiden van de ziel,
Het heiligh lijk van zulck een' grooten Heiligh
t'Omhelzen in uw' schoot;
Een toevlught in der noot;
Naerdien 't gebeent van een' Profeet oock 't leven[95]
Den dooden heeft gegeven.
F R A N C I S C U S , nu in 't licht van zijn herboorte,[97]
Den afgodt eer door wonderdaên verwon,[98]
En dooden wecken kon;
Dewijl hy droegh den sleutel van de poorte
Der onverzoenbre Doot.[100-101]
Hoe zou hy in der noot
Vergeten u, die nu met heele scharen
Hem lof zingt voor d'altaren.
Die Navarrois, een eer van Pampelone,[105]
Zijn Adelijk en overout geslaght
En Hof en Staet veracht,
Om d'arme Kribbe en armoe van Godts Zone,
Versmilt zijn' wil in Godt,[109]
Zijn hoogste en eenigh lot:
Waer 's hemels wil hem roepen wil en leiden,
Zijn wil is onverscheiden.[112]
Maer van wat kant zal ick dees zucht ontginnen,[113]
Die nacht en dagh, langs 't ongebaent en steil,
De Mooren brengt tot heil,
En onverzaet hun zielen zoeckt te winnen:
Dat is zijn hartejaght,[117]
Hier spant hy al zijn kracht
En netten uit, en slaeckt zijn hazewinden,[119]
Uit lust tot zulke hinden.[120]
De Grieck magh Circe en toverdranck verzieren:[121]

* TEKSTKRITIEK: vs. 97 heeft in deze uitgave *heerboorte*; evenzo in vs. 127 *heerbouwt*, vormen die in Vondels taal niet voorkomen, en dus voor rekening komen van de drukker van deze verzameling.

90 *te lote:* door het lot ten deel.

95 *'t gebeent van een' Profeet:* nl. van Elisa: een lijk dat in zijn graf geworpen, met zijn gebeente in aanraking kwam, herleefde (*2 Kon.* 13, 21).

97 *herboorte:* wedergeboorte, nl. tot het eeuwig leven.

98 *eer:* eertijds; *door wonderdaên:* door wonderen te verrichten.

100-101 Omdat hij over dood en leven beschikken kon.

105 *Die Navarrois:* als inwoner van Navarra, een Spaanse provincie, met *Pampelone* als hoofdstad; in de nabijheid lag het slot Xaveer, waar Franciscus geboren was.

109 Laat zijn wil geheel opgaan in Gods wil.

112 *onverscheiden:* niet verschillend van *'s hemels wil* (*Ned. Wdb.* X, 2128).

113 *dees zucht ontginnen:* beginnen met de lof van dit vurig streven.

117 *hartejaght:* woordspeling van hart = hert (vgl. *hinden* in vs. 120) en hart.

119 *slaeckt:* laat los; tot de jacht.

120 *lust tot:* begeerte om te vangen.

121 *Circe:* de toveres uit de Odyssee, die mensen in dieren veranderde; Xaverius doet juist het omgekeerde; *verzieren:* verzinnen, d.w.z. door dichterverbeelding scheppen.

Hier spreeckt een tong, die wolf en beer en zwijn
Verandert, niet in schijn,[123]
Maer reden schept in redenlooze dieren.[124]
Hier hoort men Orfeus stem.
De bosschen volgen hem.[125-26]
Amfions lier herbouwt hier veste aen veste,[127]
In 't Indiaensch geweste.
Mijn keel wort heesch: mijn zang bezwijkt in 't midden,
En ziet geen eint van hongersnoot en dorst,[130]
En last, op reis getorst;
Van hairekleet, en koorde, en endloos bidden,
En waecken, tart natuur,[133]
En 't zuigen van quetzuur[134]
En ettrigh bloet der smettelijcke krancken.
Hy rieckt de roos uit stancken.[136]
Ghy worstelaer en kampioen, die heden[137]
Het harrenas hebt afgeleit om hoogh,
En uit den rijcken boogh
Van Godts gewelf uw kinders hier beneden
Met smarte worstlen ziet,
Versma hun bede niet.
Behaeght u dat uw voorbeelde ons bevrijde,
Zoo kroon uw Eeuwgetijde.[144]
J. v. Vondel.

123 *niet in schijn:* niet wat hun uiterlike gedaante betreft.
124 *redenlooze dieren:* de heidenen.
125-26 De Griekse lierzanger Orfeus lokte door zijn tonen de bomen aan zijn voeten.
127 Zie *Dankoffer aen Koningin Kristine*, blz. 469, vs. 40.
130 *ziet geen eint:* ziet geen kans om ten einde toe te verhalen al wat Xaverius leed.
133 *tart:* trots, in spijt van (*Ned. Wdb.* XVI, 979).
134 *'t zuigen:* het uitzuigen van wonden bij lijders aan besmettelike ziekten.
136 De stank wordt voor hem tot liefelike rozengeur.
137 *heden:* vgl. vs. 7.
144 *kroon:* zet luister bij aan.

[Onderschrift bij Cornelis Visscher's portret van Adrianus Motman]

aant. *

Wie M O T M A N zoeckt, genoegh zich met den zwier
En ommetreck gevat op dit papier.[vs. 1-2]
Dees Helt, een eer van zijn geregelde Orden,[3]
Is lang om hoogh een Serafyn geworden;[4]
Na dat hy hier geduldigh, onder 't juck
Van Christus Kruis, in zorge en pijne en druck,
Franciscus volghde, en 't leven had gesleten.
Men ziet in 't beelt de rust van 's mans geweten.
J U S T E

* Van 1652. Afgedrukt volgens de tekst onder het door Cornelis Visscher gegraveerde portret (*Unger: Bibliographie, nr. 497*).
Adrianus Motman(s), Franciscaan, geb. 1594, overleden te Hoorn in 1652, wordt in 1631 vermeld als missionaris te Amsterdam. In 1638 volgde hij Jac. Tyras te Hoorn op. Bij zijn begrafenis vergezelden 1272 mannen, ook niet-Katholieken, de lijkbaar (*Nieuw Ned. Biogr. Wdb.*).

vs. 1-2 *zwier on ommetreck:* levendige afbeelding.

3 *zijn geregelde Orden:* zijn orde die volgens een vaste regel leeft; de Franciscanen noemen zich regulieren, geen monniken.

4 *Serafyn:* engel.

[Op den] Edipus of Teeckentolck van den E. Heere Athanasivs Kircher,[aant.*]

Verlichter van de Gebloemde Wijsheit der Egyptenaren, en Gedencknaelt, te Rome herstelt door Innocent den X.

Ipse dolos tecti, ambagesque resolvit.

I. Zang.

Wat baet het, sprack P A M F I L I V S ,
Dat wy van over zee de Naelden[vs. 2]
Des Nylstrooms in den Tyber haelden,
Zoo Rome geenen Edipus,[4]
Als Thebe, vint, om Sfinx te stuiten,[5]
En lettersloten op te sluiten?[6]
De roestpest, en verloop van tijt[7]
Heeft munt en mercken schier versleten,[8]
De zinnebeelden dootgebeten.[9]
Het wisselen van tong benijt[10]
Berooft allengs ons licht en kennis.
Geen diamant verduurt de schennis:[12]
Die kancker kruipt de leden deur,
En laet u, hier en daar, wat beenen
Van dit geraemte, in gruis en steenen;

* Van 1652. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie, nr. 498*). Het motto, ontleend aan *Aeneïs* VI, 29, betekent: Hij heeft de listen (in dit verband voor: verborgenheden) en verwarringen van het huis opgelost.
Athanasius Kircher (1601-80), geleerd Duits Jezuïet, bestudeerde mathematica, filosofie, Hebreeuws, Syries, later uitsluitend archeologie, vooral de hiëroglyfen, en gaf vele werken uit, o.a. *Oedipus aegyptiacus* (Rome 1652-55). Hij kreeg van Innocentius X, die voornemens was, de Obelisk van Caracalla weer op te richten, het bevel, de opschriften toe te lichten, maar ook de verloren stukken te herstellen. Daarop slaat V.'s lofdicht, in de vorm van een gesprek tussen *Pamfilius*, d.i. paus Innocentius X, en de geest van *Hermes Trismegistos* (zie bij vs. 19).

vs. 2 *Naelden:* obelisken.
4 *Edipus*, koning van Thebe, loste het raadsel van de Sfinx aldaar op. Zinspeling op de titel van Kircher's bovengenoemd werk.
5 *stuiten:* aan zijn geheim een eind te maken.
6 *lettersloten op* (d.i. open) *te sluiten:* geheimzinnige lettertekens te ontcijferen.
7 *roestpest:* vernietigende roest.
8 *munt en mercken:* de stempels van de munt.
9 *dootgebeten:* onherkenbaar gemaakt.
10 *Het wisselen van tong:* de veranderlikheid van taal; *benijt:* gunt ons niet.
12 *verduurt de schennis:* doorstaat (duurt langer dan) die vernietigende macht.

Daer staen de grootste mannen veur,[16]
Als plotzeling voor 't hooft geslagen.
Wat zal men hier de stommen vragen?[18]
O al te wijze Trismegist,[19]
Die niets met zijnen naem wilt noemen,
Ghy moogt uw wijsheit wel verbloemen,[21]
Op datze niemant en verquist';[22]
De woestheit en de dolle buien
Des oorloghs zullen blint misduien[24]
Al wat uw Tekenspraeck bediet.
Wat ghy met schaduw pooght te decken,[26]
Zal, rijck by rijck, ten doolhof strecken;
Als 't volck door valsche brillen ziet.
Uw wijsheit wort het licht bevolen;[29]
En leghtghe een spoor om op te dolen?

I. Tegenzang.

De Geest van Hermes antwoort hem:
Orakel, die onfeilbre blaren[32]
Ontvouwt aen uw ontelbre scharen,
Mijn slagh van leeren, zonder stem,[34]
Ontstack, van outs, 't vernuft der braven,[35]
Om deze heirbaen op te draven.[36]
De jonge Moses, Amrams zoon,
Lagh zelf in Zonnestadt ter schole.[38]
Gelijck een bie op een viole
Viel Saba neêr voor Iesses troon.[40]
Die al haer raetsels wist t'ontwarren.
By duister zoeckt men 't licht aen starren.[42]
Pythagoras, uit Grieckenlant,[43]

16 *staen.... veur:* blijven machteloos staan voor.
18 *de stommen:* die sprakeloze tekens (vgl. vs. 113)
19 *Trismegist:* Hermes Trismegistos, oud-egyptiese god, leraar van kunsten en wetenschappen, uitvinder van spraak en schrift, alchemie en magie. Al deze wetenschappen werden aanvankelik als geheime leer verspreid. Later, bij de neo-Platonici en Christenen, gold Hermes Trismegistos voor een oude wijze, of Egyptiese koning, die mystieke geschriften samenstelde; *al te:* zeer.
21 *verbloemen:* achter geheime tekens (de *Tekenspraeck* van vs. 25) verbergen.
22 *verquist':* te niet doe gaan, bederve, misbruike.
24 *blint:* verblind, niet begrijpende.
26 *met schaduw decken:* hetzelfde als *verbloemen* (21).
29 Aan uw wijsheid werd de taak toevertrouwd om anderen voor te lichten.
32 De Paus verklaart als tolk van God de Heilige Schrift aan de gelovigen.
34 *slagh van leeren:* wijze van onderrichten; *zonder stem:* alleen door tekens.
35 *braven:* voortreffeliken.
36 Om dit pad te volgen.
38 *Zonnestadt:* Heliopolis.
40 De koningin van Saba knielde voor de troon van Salomo, de kleinzoon van Jesse.
42 *aen starren:* door de astrologie, die deze ‘tekens’ verstaat.
43 *Pythagoras:* Grieks wijsgeer uit de zesde eeuw v. Chr., die de verborgen krachten der natuur bestudeerde.

Homeer, en Plato, zoo veel zielen,[44]

44 *Homeer:* Homerus heet bij Plato de leermeester van Griekenland; *Plato* (± 400 vóór Chr.) onderwees te Athene veertig jaar aan de Academie de wijsbegeerte; *zoo veel.... als:* alle die.

Als voor Gebloemde Wijsheit knielen,[45]
Haer zochten over zee en zant.
Dus leert de leerzucht zich verpijnen.[47]
Men stroit geen roozeblaên voor zwijnen;[48]
Dat leerde u d'allerwijste mont,
Die u de sleutels toebetrouwde,[50]
En Vatikaen ten hemel bouwde,
Op eenen afgebeelden gront.[52]
Profeten deckten zoo de waerheit
Met loof, voor al te sterck een klaerheit,[54]
Die op haer tijt te voorschijn quam.
De zeilsteen van geheime dingen[56]
Verweckt het hart der leerelingen.
Uyt donckren smoock ontspringt een vlam.
Al maelt de kunst de zon met kolen,[59]
Zy leit geen spoor om op te dolen.[60]

II. Zang.

De weereltkloot, zeit I N N O C E N T ,
Van outs in dry verscheide deelen[62]
Gedeelt, ging maght van afgoôn teelen,[63]
En godtheên dichten, zonder endt.[64]
Wie zaeide 't zaet van al de Goden,[65]
Die voor hun' vyant henevloden,
En angstigh zich in vacht en schacht
Verstaecken? Al uw merckgeleerden[68]
Het licht in duisternis verkeerden,
Ia zulx, dat al de weerelt lacht,
En allermeest om zoo veel kluchten[71]
Van godtheên, droomen, en geruchten,
Waer voor Egypten tempels sticht.

45 *Gebloemde Wijsheit:* wijsheid in zinnebeeldige vormen.
47 *leerzucht:* weetgierigheid; *zich verpijnen:* zich in spanning getroosten.
48 Variant van het evangelie-woord: werpt uw paarlen niet voor de zwijnen (*Matth. 6, 7*). Dit is dus een goddelik woord, uit *d'allerwijste mont*.
50 *de sleutels:* van Petrus.
52 *afgebeelden gront:* vooruit door geheimzinnige tekens aangewezen grondslag (?). Deze betekenis wordt in het *Ned. Wdb.* niet vermeld.
54 *Met loof:* synoniem met het vorige *gebloemd:* door zinnebeeldige inkleding.
56 *zeilsteen:* aantrekkingskracht (eig. de steen die de kompasnaald magnetiese kracht geeft).
59 Al is de kunst niet in staat om de zon in volle glans af te beelden, voor ogen te stellen. Bij *kunst* (Lat. ars) is hier ook aan wetenschap gedacht.
60 *leit geen spoor:* legt geen doolwegen aan, wijst geen doolwegen.
62 *dry verscheide deelen:* de drie afzonderlike werelddelen: Europa, Azië, Afrika.
63 *maght van:* een grote menigte.
64 *dichten:* verzinnen.
65 Uit wiens brein komt het bedenksel van al die goden voort? Volgens de overlevering zouden die goden, vluchtende uit de Titanenstrijd, in Egypte zich verscholen hebben in de gedaante van dieren: vee (*vacht*) en vogels (*schacht*). Het antwoord op de vraag geeft vs. 68-vlg.
68 *merckgeleerden:* de geleerden die de hiëroglyfen bedachten.
71 *kluchten:* dwaasheden.

Wat noot is 't wijsheit te vertrouwen
Aen een gevaerte, uit rots gehouwen?[74-75]
Natuur is een gedurigh licht.[76]
Zy stelt ons zichtbaer Godt voor d'oogen,
Zijn wijsheit, goetheit, en vermogen.
Hy renn', wien 't lust, om 't starlicht ront,[79]
Oock hooger dan de veerste palen;[80]
De Godtheit komt hem tegenstralen:
Men loopt den Schepper in den mont.[82]
't Natuurboeck is een duitlijck spreker.
Wie uit onzekerheên het zeker
Moet putten, loopt geen klein gevaer;
Gelijck uw suffende scholieren[86]
Om deze kaers, als muggen, zwieren:
Dies zwijgh, of spreeck recht uit, en klaer.
Wy kunnen zacht uw nachten derven.[89]
Wat spreeckt de blinde van de verven![90]

II. Tegenzang.

Genade, ô Vader, neem gedult:[91]
Een tolck, een glans van zestien tongen,[92]
Door alle dampen heen gedrongen,
Den zoom van uw gebiet vergult.[94]
Men weet van raden, noch van gissen;
Nu A T H A N A E S de duisternissen[96]
Van out Egypten voor zich jaeght.[97]
Al wat misvormt lagh en verloren
Wort door zijn wackerheit herboren.[99]
Nu dwaelt geen mensch, die K I R C H E R vraeght.
Dus streckte Iosef, in zijn jaren,[101]
't Orakel der Egyptenaren,
En 's vollecks heil, in Faroos rijck.
Wie ommewegen zoeckt te schuwen,
En twijfelt, vint hier 't rechte kluwen[105]

74-75 Waarom moet men wijze lessen ingriffen op obelisken?
76 *een gedurigh licht:* een voortdurende openbaring Gods. Vgl. dezelfde gedachte in vs. 83.
79 Laat ieder die er lust in heeft, wijsheid in de sterren (in de astrologie) gaan zoeken.
80 *palen:* grenzen.
82 *in den mont:* tegemoet; d.w.z.: waar men de natuur ook doorvorst, overal ontmoet men Gods wijsheid en goedheid in zijn schepping.
86 *suffende:* onnozele; *scholieren:* de geleerden die Hermes' lering volgen.
89 *zacht:* gemakkelik; *uw nachten:* uw duisternis, uw dwaalleer.
90 *verven:* kleuren.
91 Hier antwoordt de geest van Trismegist de Paus; *Genade:* vergeef mij.
92 *een glans van zestien tongen:* een genie, die zestien talen spreekt (namelik Kircher).
94 Verrijst als een zon aan de kim; nadert uw grondgebied.
96 *Athanaes:* de voornaam van Kircher.
97 *voor zich jaeght:* voor zich uit jaagt; dus: verjaagt.
99 *wackerheit:* schranderheid.
101 *streckte:* was.
105 *rechte kluwen:* het kluwen van Ariadne, om uit het doolhof te geraken.

Van waerheit, zich alom gelijck.[106]
Het misbruick stijft alleen verkeertheit.[107]
Mijn Merckleer diene uw Godtgeleertheit,[108]
Gelijck een dienstmaeght haer meestres.
Zy leert van outs Natuur ontleden,
En toont in haer Godts wonderheden,
Die 't eerste en leste is van haer les.[112]
Mijn stommen wijzen elck, als tolcken,
Den Godtsdienst, uit een Recht der volcken,[113-14]
Door boosheit of gewoont verslimt.
Uw K I R C H E R brengt mijn' zin te voorschijn.[116]
Gedoogh toch dat die alsins doorschijn';[117]
Zoo zal men zien hoe hoogh hy klimt.
Al zweete een menighte op dees stoffen;[119]
Hy heeft ons ooghmerck best getroffen.[120]

Toezang.

Toen sprack de Nazaet van Urbaen:[121]
Uw antwoort sluit, en kan bestaen.[122]
't Is reên dat uw Gedencknaelt rijze,[123]
En K I R C H E R met zijn veder wijze[124]
Wat uw vernuft elck gaf te raên,
Op dezen diepen Oceaen
Van wetenschappen, schier vergeten,
Verstroit, verwildert, en gesleten.
Wat zoeckt men lessen aen den Nyl!
De Tyber leere Hermes stijl
Van onderwijzen fix hervatten.[130-31]
Wy bezigen geleende schatten,
Van Memfis hier gevoert, alom
Ten dienst van J E S U S heilighdom.

106 *zich alom gelijck:* die altijd aan zich zelf gelijk blijft, dus: onveranderlik.
107 *verkeertheit:* onverstand.
108 *Merckleer:* kennis van de hiëroglyfen (vgl. *merckgeleerden*, vs. 68).
112 *'t eerste en leste:* begin en einde: die alles omvat; *les:* wetenschap.
113-14 *stommen:* tekens (vgl. vs. 18). De bedoeling van deze verzen schijnt te zijn: Ook bij volken die door verdorvenheid of slechte zeden op het verkeerde pad (*verslimt*) zijn, valt in hun *Recht* (rechtsgewoonten of religieuse voorschriften) een echt godsdienstig element te waarderen. Daarom dienen zulke teksten bestudeerd te worden.
116 *mijn' zin:* mijn bedoeling.
117 *alsins:* in alle richtingen, geheel en al.
119 *zweete:* spande zich in; *dees stoffen:* (de ontcijfering van) deze teksten.
120 *ons:* nl. van Trismegist.
121 *de Nazaet van Urbaen:* Innocentius X volgde Urbanus VIII als paus op.
122 *sluit:* is overtuigend; *kan bestaen:* mag gelden.
123 *'t Is reên:* 't is billik.
124 *wijze:* verklare.
130-31 *stijl van onderwijzen:* wijze van onderrichting; *fix:* met kracht.

Vrye Zeevaert[aant.*]

onder de vlagge van den Doorluchtigen Zeeheldt Marten Harpertsz. Tromp, Ridder, L. Amirael van Hollant en Zeelant.

Pulchrumque mori succurrit iu armis.

De Plaegh van inheemsch en uitheemsch,[vs. 1]
't Gedroght, dat met zyn dolle honden,
In 't bloedigh moorthol, aen den Teems,
Den Grooten Herder had verslonden,[4]
Zich droncken zoogh aen 's Konings strot,[5]
En knaeghde, op 't Koninglijck geraemte,
Den romp, van hooft en kroon geknot;[7]
Die moortpest, zonder Godt en schaemte,
Nu vlammende op een' verschen buit
Van Fransch gewas, quam nederzacken,[10]
En dreef voor stroom den bloetstroom uit,[11]
Om balgh en buick met roof te packen:[12]
Maer die den afgront palen stelt,[13]
En ketent helsche monsterdieren,
Ontvonckte 't hart van onzen Helt,
Tot voorstant van zyn Batavieren.[16]
Dees zagh den gruwel in 't gezicht,
Die helsch met vijfmael veertien koppen[18]
De zon bedroefde, en 't hemelsch licht,[19]
En, om ons zee haer keel te stoppen,[20]
Zich dwers voor Hollants kielen smeet;
Waer op de Ridder aen quam rennen

* Van 1653. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie, nr. 499*). Het motto, ontleend aan *Aeneïs* II, 316, betekent: Het schijnt ons schoon toe, in de wapens te sterven.
Vondel bezingt hier de driedaagse zeeslag. Tromp geleidde een koopvaardijvloot, met Franse wijn geladen, naar huis, toen hij bij Portland een Engelse vloot van 70 schepen onder Blake, Deane en Monk ontmoette, en met hen slaags raakte. Drie dagen werd er gestreden, op 28 Febr., 1 en 2 Maart. De Engelsen, die het voordeel hadden, staakten de strijd, juist toen de Nederlandse vloot gebrek aan munitie kreeg. Tromp leed zware verliezen, maar hield een roemvolle aftocht en bracht de koopvaarders thuis.

vs. 1 *De Plaegh:* (vergelijk *moortpest* in vs. 8) de regering van Cromwell.
4 *Den Grooten Herder:* Karel I.
5 Hetzelfde beeld als in de *Grafnaelt van Montrosse*, vs. 6 (hiervóór, blz. 493).
7 *geknot van:* beroofd van.
10 *Fransch gewas:* Franse wijn.
11 *den bloetstroom:* de Theems, door koningsmoord bezoedeld.
12 *balgh:* synoniem van *buick; te packen:* vol te laden.
13 *den afgront:* aan de helse machten.
16 *voorstant:* bijstand, verdediging; *Batavieren:* Hollanders.
18 De Britse vloot is een veelkoppig monster, het aantal koppen is gelijk aan het aantal schepen, dat door de Hollandse *Perseus* (vs. 22, 31), gevleugeld met 70 pennen (schepen), verslagen wordt.
19 *bedroefde:* verduisterde (*Ned. Wdb.* II, 1238).
20 *haer keel:* haar toegangen, de zeegaten.

Op zyne vleugels, vlugh en breet,
Voorzien met vijfmael veertien pennen.
Hy voerde een slaghzwaert in de vuist.

Het Monster braeckte donderklooten,[26]
Granaten, blixems, baldert, bruischt;[27]
Bedreef gewelt met staert en pooten;
Blies roock en smoock, en vlam en vier
Uit zyne kieuw, en kopre keelen:
Maer Hollants Perseus trof het Dier,[31]
Dat zalf noch kruit de borst zal heelen.[32]
Drie volle dagen hiel hy 't staen.[33]
Hoe beet het op zyn ysre tanden!
Hoe schoot het toe! gelijck d'Orkaen
Op d'Indiaensche golf en zanden;[36]
Tot dat het entlijck, afgemat,
Gescheurt, verminckt, begon te deizen,
En liet ons rijcke vloot, van schat
En rijckdom zwanger, henereizen:[40]
Hoewel 't alree de vrucht vermant,[41]
Verslonden had, ten roof geschonken
Aen zyn alvratigh ingewant,[43]
Van moort en diefstal dol en droncken.
Dus quam de Hollantsche Amirael,
Die voor geen' zeehelt vlagh moet strijcken,
Een man, gelijck een punt van stael,
By geen Romainen te gelijcken,[48]
Zyn' Maesstroom in, en wert begroet
Van 't Vaderlant, en Zeven Staten,[50]
Die hem verschenen te gemoet,
Ten trots van all' die vroomheit haten.
Wie vreest nu schutgevaert, of scherp,[53]
Of zeegevaerte, en watersmetten?[54]
O H A R P E R T S Z O O N , ghy zyt ons harp![55]
O T R O M P men zal uw deught trompetten,[56]
Waer 's hemels gunst ons Zeevaert bouwt.[57]
U komt een Scheepskroon toe van gout.[58]
J . v . V O N D E L .

26 *donderklooten:* kanonskogels.
27 *baldert* (*Ned. Wdb.* II, 913): dondert.
31 *Perseus:* de zoon van Danaë, die, met vleugels aan de voeten, Andromeda, geketend aan de rots, kwam verlossen van het monster dat haar wilde verslinden.
32 *Dat* (Datief, in onverbogen vorm).
33 *hiel hy 't staen:* hield hij het in bedwang.
36 *golf en zanden:* baai en kusten.
40 *zwanger van:* volgeladen met.
41 *vrucht:* de vrucht waarvan onze vloot zwanger was: de wijn, meende het reeds bemachtigd (*vermant*) te hebben.
43 *alvratigh:* alles verterend.
48 Boven alle Romeinse krijgshelden uitblinkend.
50 *Van:* door; *Staten:* Provinciën.
53 *schutgevaert:* kanonnen.
54 *zeegevaerte:* oorlogschepen; *watersmetten:* vijanden die de zee onveilig maken.
55 *ons harp:* onze harp, waarop wij het overwinningslied spelen.
56 *deught:* dapperheid (vgl. Lat. virtus).
57 *bouwt:* opbouwt, zich doet ontwikkelen.
58 *een Scheepskroon:* een krans wegens heldendaden ter zee, de *corona navalis*, door de Romeinen aan de overwinnaars ter zee vereerd (vgl. de titel van het volgende gedicht).

t'Amsterdam, Voor *Abraham de Wees,* Boekverkooper op den Middeldam, in 't jaar 1653.

Scheeps-Kroon[aant.]

***Behaelt, in den Scheepsstrijt, by Livorne,* Door den doorluchtigen Zeehelt,**
Joan van Galen,
Amirael der Hollantsche Vlote, in de Middelantsche zee.

Tempora navali fulgent rostrata corona.
t'Amsterdam,
By NIKOLAES van RAVESTEIN,
CI□ I□ C LIII.

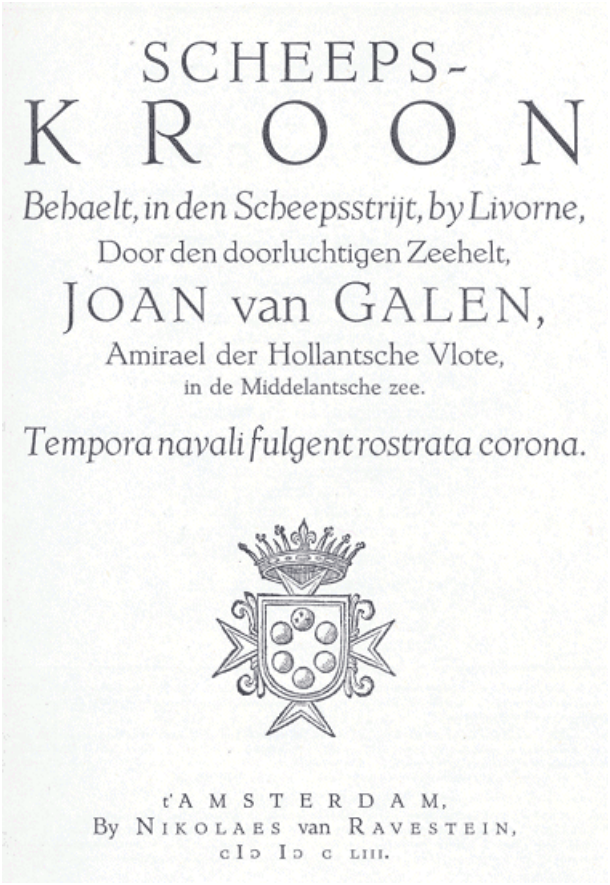
SCHEEPS-
KROON
Behaelt, in den Scheepsstrijt, by Livorne,
Door den doorluchtigen Zeehelt,
JOAN van GALEN,
Amirael der Hollantsche Vlote,
in de Middelantsche zee.
Tempora navali fulgent rostrata corona.
t'AMSTERDAM,
By NIKOLAES van RAVESTEIN,
cIↃ IↃ c LIII.

Scheepskroon Van Joan van Galen,
Amirael der Hollantsche Vlote, in de Middelantsche zee.[*]

Zou de Leeuw van Hollant flaeuwen,[vs. 1]
Na een zeegevecht of twee?
Neen, hy slaet al weêr zijn klaeuwen,
Op de Middelantsche zee,
Onder het Tuskaensche strant,
In het hart van Engelant,
Ruckt en scheurt het voort aen slentren.[7]
Schreeuwt nu dat hy niet durf entren.[8]
Kielen neemt hy op zijn tanden,[9]
Steeckt haer buskruitkamers aen,
Als zijn grimmige oogen branden,
Die gelijck twee lonten staen
In het hooft, wanneer hy raest,
Vier en roock ten neus uit blaest,
En het zeeschuim komt gedropen
Uit zijn' muil, in bloet verzopen.[16]
Om den Zeevloeck t'achterhalen[17]
Past maetroos op zijn gety,[18]
En de moedigheit van G A L E N
Zet nu alle zeilen by,

* Van 1653. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in kwarto (*Unger: Bibliographie, nr. 500*). Het motto op het titelblad, ontleend aan *Aeneïs* VIII, 684, betekent: zijn slapen glanzen door de krans, bij de overwinning ter zee behaald.
In Sept. 1652 had de Nederlandse vloot onder Jan van Galen de Engelse vloot onder Bodley gedwongen, naar Elba te vluchten en daar te blijven. Op 14 Maart 1653 kwam het tot een strijd en won Jan van Galen de zeeslag bij Livorno. Reeds in het begin van het gevecht werd zijn rechterbeen verbrijzeld, dat onder de knie moest worden afgezet. Ten gevolge daarvan overleed hij te Livorno, de 23ste Maart.
I n ' t o p s c h r i f t : *Scheepskroon:* zie de aant. bij het vorige gedicht, vs. 58.

vs. 1 *flaeuwen:* de moed verliezen.
7 *voort:* dadelik; *slentren:* flarden.
8 Bedoeld als uitroep, tot de vijand gericht. Men zou achter dit vers, evenals achter vs. 40 e.a., een uitroepteken verwachten.
9 *neemt hy op zijn tanden:* valt hij vinnig aan (het beeld van de Leeuw wordt voortgezet).
16 *verzopen:* gedompeld.
17 *den Zeevloeck:* scheldwoord voor de Engelse vijand (*vloeck:* misdadiger).
18 *Past op:* geeft acht op.

Daer hy vijftien roovers ziet,[21]
Buiten Medices gebiet,[22]
Tuimelen op zoute gronden,[23]
Als een jaght van waterhonden.[24]
Valt nu, riep hy, valt aen 't stroopen,
Dieven, tuck op scheepsverraet,
Die een' Fenix af kunt loopen,[27]
Daer men zich op trouw verlaet,[28]
En al stil, aen 's Hertoghs kust,
Onder zijne vleugels rust,
In den schoot der vrye haven,
Daer men weet van gier, noch raven.[32]
Zijtghe krijghsmans, haelt uw staerten
Niet verbaest, als rekels, in.[34]
Nestelaers in zeegevaerten,[35]
Geen patrys in Engelsch tin,
Geene saussen schaft men hier,
By het brandende oorloghsvier.
Hier beschoit men andre tonnen[39]
Als de brouwer brouwt te Lonnen.
Hier gelt bulderen, noch stampen,
Noch geen borstweer van een mijl.[42]
Rustigh boort aen boort te klampen,[43]
Is der Batavieren stijl.[44]
Dus riep G A L E N : op dat woort
Klampt men moedigh boort aen boort,
Dat de borst en ribben kraecken,
Onder het salpeterbraecken.
Al de kusten van Tuskanen,
Gansch Livorne, op muur en trans,
Duizent duizent Italjanen
Zagen zeewaert wien de kans
Van dit onweêr in de lent,

21 *roovers:* Engelse schepen.
22 *Buiten Medices gebiet:* niet ver van de Toskaanse kust.
23 *Tuimelen:* dobberen op de golven.
24 *jaght:* troep, zwerm.
27 *een' Fenix:* het Hollandse schip, door de Engelsen in de haven van Livorno overrompeld, maar later door kapitein De Boer hernomen; *afloopen:* een schip bespringen en zich met geweld van de lading meester maken (*Ned. Wdb.* I, 1176).
28 *op trouw verlaet:* vol vertrouwen veilig meent te zijn.
32 *gier, noch raven:* zeerovers.
34 *verbaest:* verschrikt; *rekels:* honden.
35 *Nestelaers in zeegevaerten:* treuzelaars, sukkels op de oorlogschepen (zie *Ned. Wdb.* IX, 1861; in kol. 1860 is deze plaats verkeerd verklaard). Het woord *nestelaar* in deze zin is in Vlaanderen nog bekend (De Bo).
39 *beschoit:* levert (in 't biezonder van bier gezegd: *Ned. Wdb.* II, 1987).
42 *borstweer van een mijl:* de borstwering van de haven van Livorno, waarin ze gevlucht waren (vgl. vs. 50).
43 *Rustigh:* flink.
44 *der Batavieren stijl:* de gewoonte van de Hollanders (*stijl:* beroep, vak).

Van dit dondrende element,
Zwavelvier, en lucht, en baren,
Eerst verslinden zoude, of sparen.
G A L E N , in zijn been geschoten,
Staet op 't ander eens zoo vast,
Even trots, en onverdroten,
Als een steenrots, voor de mast;
Even rustigh, even fier,[61]
Onder d'yzers, in het vier;[62]
Wel getroost zijn lijf en leven[63]
Voor ons Vaderlant te geven.
Niemant schrickt 'er aen te vallen,
Te bespringen 't godtloos hol;
En al stortmen, van de wallen
Afgestorremt, even dol
Overweldight men in 't lest
Het verdadight draeckenest,[70]
In zijn eigen net gegrepen,
Uitgespannen voor ons schepen.[71-72]
Onder 't vliegen van de voncken,
Daer het oorloghs-onweêr ruischt,
Een gesprongen, twee gezoncken,
Drie verovert voor de vuist,[76]
Kiezen d'andere, op die lucht,[77]
Liever een gewisse vlught,
Om in zee het lijf te bergen,[79]
Dan den Waterleeuw te tergen.
Laet nu Livius vry pralen[81]
Met zijn helden op papier:
Weeght hun deught op tegens G A L E N ,[83]
d'Eer van Hollants zeebanier;
Vraeght den Hertogh, die het zagh,[85]
Wie zijn kusten met den dagh
Van dees glori quam beschijnen,
Daer de Pesten voor verdwijnen.[88]

61 *rustigh:* krachtig.
62 *d'yzers:* de kogels.
63 *getroost:* bereid.
70 *verdadight:* verdedigd.
71-72 Volgens deze voorstelling hadden de Engelsen de Hollandse schepen bij de kust gelokt om ze daar gemakkeliker te verslaan.
76 *voor de vuist:* in een gevecht van nabij (vgl. *Leeuwendalers,* vs. 448 en *Lucifer,* vs. 1886).
77 *op die lucht:* toen ze daar de lucht van kregen.
79 *het lijf te bergen:* hun leven te redden.
81 *Livius:* de bekende Romeinse geschiedschrijver: wat hij van zijn helden verhaalt, *op papier,* is niet zo zeker als wat hier werkelik geschiedde.
83 *deught:* dapperheid.
85 *den Hertogh:* nl. van Toskane.
88 *Pesten:* scheldwoord voor de Engelsen.

Dat heet eerst de Straet te vegen
Van dit heiloos schuim en slijck.
Smirne loopt ons vloten tegen,[91]
Om het Persiaensche Rijck[92]
In den Batavier te laên,
En te streven herwaert aen,
In 't gezicht van 's Konings Vlegel,[95]
Zonder Godt, en wet, en regel.
Dat heet nu de zee bevryen,
En den handel voor gevaer.
Zoo verwisselt men Turkyen,
En al d'Italjaensche waer
Aen onze Indiaensche vracht,[99-101]
En wat Neerlant, uit zijn kracht,[102]
t'Zamenhaelt, en kan verzinnen,
Om de Beurs vol gouts te winnen.
J . V . V O N D E L .

Grafschrift Op den zelven, *Aen zijn quetzuur overleden.* aant.*

Hier deckt de zerck het lijck van G A L E N ,
Wiens dapperheit alle Amiralen[vs. 2]
De heirbaen van de glori toont,[3]
Daer 't eint zijn brave daden kroont,[4]
Die gout en marmersteen verduren.[5]
Hy storf, en leeft door zijn quetsuren.[6]
J . V . V O N D E L .

91 *tegen:* tegemoet.
92 *het Persiaensche Rijck:* de koopwaren van Perzië (vgl. *Turkyen* in vs. 99).
95 *'s Konings Vlegel:* Cromwell, als een tweede Attila, de ‘vlegel Gods’.
99-101 *verwisselt aen:* verruilt, verhandelt met; *Indiaensche vracht:* de vrachtschepen met Indiese waren.
102 *uit zijn kracht:* met inspanning van alle krachten.
* Van 1653. Afgedrukt volgens de tekst op de laatste bladzij van *Scheepskroon*. Van Galen stierf op 23 Maart 1653.
vs. 2 *Amiralen:* amiraal is eerst later vervormd tot admiraal.
3 De weg die naar de roem leidt.
4 *brave:* dappere.
5 *verduren:* langer duren dan, duurzamer zijn.
6 *storf:* oudere vorm voor stierf (uit starf).

Ter Lyckstaetsi van wijlen den edelen Heere, Joan van Galen, Amirael in de Middelantsche zee.[aant. *]

IACULATUS PUPPIBUS IGNEIS.

GESPRECK.

Vreemdeling. Amsterdammer.

V. Wien deckt dit graf? A. Den Edelen van G A L E N .
V. Wie zagh hem lest? A. het Florentijnse strant.
V. Waer blonck zyn deught? A. op zee, in bloet, en stralen.
V. Wat trofze daer? A. het hart van Engelant.[vs. 4]
V. Hoe eert men hem? A. als 't licht der Amiralen.
V. Wat schroomde hy? A. geen beenbreuk, maer de schant.
V. En waerom slechts hem 't eene been gelaten?
A. Een pyler stut de Beurs van Zeven Staten.[8]
J . V . V O N D E L .

t'Amsterdam, Voor *Abraham de Wees,* Boeckverkooper op de Middeldam, in 't jaer 1653.

De Bruiloft Van den E. Heere, Jakob Hinlopen Tymonsz. En de E. Ioffer, Ursula van Bergen.[aant. *]

De heerschappy des lants ontsloegh den walvischvanger
Van 't bezige bewint op Groenlant, voor een poos,
Om het den krijgh ter zee te styven door maetroos;[vs. 1-3]

* Van 1653. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (*Unger: Bibliographie, nr. 506*). Het motto, uit *Aeneïs* II, 275, betekent: de brand in de schepen gestoken hebbende.

vs. 4 *Het hart van Engelant:* vgl. *Scheepskroon,* vs. 6.

8 *Een:* één enkele; *Staten:* Gewesten.

* Van 1653. Afgedr. volgens de tekst van de afz. uitgave in plano (*Unger: Bibl., nr. 501*). Jacob Thymensz. Hinlopen (36 jaar) ondertrouwde 2 Mei 1652 met Ursula van Bergen (27 jaar).

vs. 1-3 *den walvischvanger:* Hinlopen, die blijkens deze tekst aangesteld was als leider van de walvisvangst op Groenland. Aan zijn drukke werkzaamheden (*'t bezige bewint*) kwam tijdelik een eind, omdat zijn matrozen geprest werden voor de oorlogsvloot (vs. 3); *bet te styven:* meer kracht bij te zetten.

Wanneer de wackre Min zijn' gouden koker, zwanger[4]
Van scherpe pylen, hing op zynen zachten rugh,
En sprack: het is geen tijt nu langer te verzuimen,
Te slapen op de wacht. het vryen heeft zijn luimen.[7]
Nu leit de ledigheit voor my een goude brugh,[8]
Waer langs ick onverhoeds den Jongling kan bespringen,
Die mijne krachten terght, en d'outste wet versmaet.[10]
Het Rijck van Minne, dat de weerelt houdt in staet,[11]
Dien walvischdwinger zelf betemmen zal, en dwingen.
Zoo spreeckt de Min, verkiest een' schuilhoeck in der yl,
En legert zich al stil in URSELS zedige oogen,[14]
Daer hy haer winckbraeuw spant [wie denckt om zulcke bogen?][15]
En treft, uit haer gezicht, den Helt met zynen pijl.[16]
Bewintsman, die dus lang harpoende woeste dieren,
Ghy vlught, helaes, te spa deze ongewoone pijn:
Nu Venus zoon u heeft gebonden aen de lijn,[19]
Zijt ghy u zelfs niet meer, maer moet u laten stieren.
Te voren stont het vry te streven overal,
Door 's weerelts ruime zee te spelen met de zinnen:[22]
Nu leit de geest aen bant, en om een hart te winnen,
Verliest men zich geheel, de Liefde te geval.[24]
De Liefde hoopt, en vreest 't geliefde te verliezen.
Wanneerze in 't minnend hart haer taeie wortels schiet,[26]
Ontzietze hagelbuy, noch wint, noch regen niet,
En zou geen' vryheit voor dees slavernye kiezen.
Hoewel men zomtijts troost en licht van starren derft,
Daer 't water is bezaeit met rotsen en gevaren;
Rechtschapen zeeman suft voor storm, noch holle baren.[31]
Al eischt de noot dat hy zijn mast en kabels kerft.[32]
Leander trooste zich te water, onder 't zwemmen,
Ter liefde van zijn star, die op den oever blonck,[34]
En hem van verre 't licht van hare fackel schonck.
Zijn yver schroomde niet de wilde zee te temmen.
De hoop van verre allengs den Minnaer troost, en sust,
Terwijl hy vast genaeckt de lang gewenschte haven,[38]
Die, na veel moeilijckheên en dat gedurigh slaven,

4 *zwanger van:* gevuld met.
7 *luimen:* grillen.
8 *de ledigheit:* de werkeloosheid (van Hinlopen).
10 *terght:* trotseert; *d'outste wet:* het huwelik.
11 *in staet:* in stand.
14 *al:* zeer.
15 *haer winckbraeuw* is ook een ‘boog’ (vgl. *Gysbr.* vs. 927), die Vondel (met een vernuftspel) haar laat ‘spannen’.
16 *gezicht:* oog.
19 *gebonden aen de lijn:* aardige vergelijking met de geharpoeneerde walvis.
22 *te spelen met de zinnen:* al uw zinnen te doen genieten.
24 *te geval:* ten gerieve van.
26 *taeie:* stevige.
31 *Rechtschapen:* rechtgeaard; *suft:* staat verlegen.
32 *kerft:* doorhakt.
34 *zijn star:* zijn geliefde Hero, aan de andere zijde van de Hellespont (vergelijk Deel 4, blz. 407).
38 *vast:* intussen.

HINLOPEN kroonen zal met aengename rust.[40]
Geen water kan de vlam van zijn verlangen blussen,
Verlangen naer 't genot der Schoone, alle eere waert,
Om haer oprechte deught, en goedertieren aert.
Geluckigh is de mont, die dezen mont zal kussen.
Hy yvert om 't besluit: maer toen haer teere hant[45]
Den vrydom, 't waerde pant, ten leste zou verschryven,[46]
Scheen 't Jawoort op de tong en in de pen te blyven,
Het hart te siddren, voor den knoop van zulck een' bant.
Zy ziet, aen d'eene zy, haer' toeverlaet, haer Moeder,
Wiens kuische borst zy zoogh, wiens zuivre melck zy dronck:[50]
Aen d'andre zyde troost haer JAKOB met een' lonck:
Als of hy sprack: Ick blijf uw dienaer, en behoeder.
De keur baert angst. Wat gaet d'onnoosle Joffer aen?[53]
Wat anders is 't van veer, wat anders onder d'oogen.
O, zuchtze, dit besluit gaet boven mijn vermogen;
Mijn lieve Moeder af, een' Bruigom aen te slaen.[56]
Al 't maeghschap moedight haer. Zy blijft in twyfel hangen.[57]
De trouwe Bruidegom verquickt de flaeuwe Bruyt,[58]
Ontvouwtze wat al heils uyt bruiloftsfeesten spruit,
En wischt eerbiedighlijck de tranen van haer wangen.
Nu klaert het aenschijn op: de zonneschijn breeckt door:
De roozen luicken op: de blyschap wort geboren.
De Min zijn vleugels rept, en weetze te bekooren,
En baent het bruiloftspadt, en treetze rustigh voor.[64]
Hier op bestemt de Bruit de trouwbeloftenisse,[65]
En tekent hare trouw stantvastigh op papier.
De hemel koestre zelf voortaen dit wettigh vier,
En zulcx, dat hun noch heil noch bloeiende afkomst misse.[68]

t'Amsterdam,
Gedruckt by Nikolaas van Ravestein.
CI□ I□ C LIII.

40 *kroonen:* belonen.
45 *'t besluit:* het jawoord.
46 *Den vrydom verschryven:* haar vrijheid prijsgeven door een schriftelike belofte van trouw (vgl. vs. 66).
50 *wiens:* wier.
53 *gaet aen:* overkomt; *onnoosle:* onschuldige.
56 *af:* te verbinden met *slaen:* afstand te doen van; *aen te slaen:* mij te verbinden met.
57 *moedight haer:* spoort haar aan.
58 *verquickt:* spreekt moed in; *flaeuwe:* die dreigt flauw te vallen.
64 *rustigh:* flink, vastberaden.
65 *bestemt:* stemt toe in.
68 *afkomst:* nakomelingen; *misse:* ontbreke.

Muzyck Ter Bruiloft van den E. Bruidegom, Joan Papenbroeck, En de E. Bruit, Maria Koeck.[aant.] *

Voorzang.

Snaert uw veelen, spant uw keelen[vs. 1]
Op een blyde bruiloftswijs.
Huwt den zanglust aen het spelen.
Ziet, ay ziet het paradys
Opengaen. Nu heft uw toonen
Hooger: ryst nu altemael:
Want hier daelt de nachtegael,
Om 't gezegent feest te kroonen[8]
Met zyn' wiltzangk. geeft gehoor.[9]
Proeft dees leckerny van 't oor.[10]

Zang.

Kon de Min ons Zanggodin,[11]
Tot gezang en spel geboren,
Met zijn leckerny bekoren?
Deze tong, die eeuwigh zong,
D'eer der maeghdelycke reien,
Kan die uit haer' wellust scheien?
Smaeckt de gloet van min zoo zoet?
Is 'er zoeter spel als zingen?
Laet dan al myn snaren springen.
Geeft de kroon aen geenen toon.
Laet ons al te bruiloft varen.
Speelt den scheyzangk op uw snaren.[22]

* Van 1653. Afgedrukt volgens de tekst in de *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 353.
Johannes van Papenbroeck (25 jaar) ondertrouwde 4 Junie 1653 met Maria Koeck (20 jaar), geboren te Brussel.
De Papenbroek's behoorden waarschijnlik tot Vondel's Katholieke vrienden. Beide familienamen komen voor onder de leden van het S. Cecilia-College van zangers in de Boomskerk te Amsterdam. Vandaar het opschrift *Muzyck* en de vorm van het gedicht. (Dr. S.)

vs. 1 *Snaert uw veelen:* besnaart uw strijkinstrumenten.
8 *te kroonen:* op te luisteren.
9 *wiltzangk:* vrije, natuurlike zang.
10 *leckerny van 't oor:* gewoon beeld bij Vondel voor muzikaal genot.
11 *ons Zanggodin:* de bruid, blijkbaar muzikaal begaafd.
22 *scheyzangk:* afscheidslied.

Slotzang.

Nu sterven ons gezangen.
Muzyckers, vaert nu wel.[24]
Nu streckt al ons verlangen
Naer minnelycker spel,
Dat niemant heeft verdroten.
De zang heeft zyn verdriet:
Maer trouwe mingenooten
Verdriet dit leven niet.
Het zingen heeft zyn uren:
Dit kan duren.

[Bijschrift onder het portret van den E. Heer Steven Kracht][aant.*]

Dus houdt de Kunst d'eerwaerdigheit van STEVEN,
Den Herder en den Deken, noch in 't leven.[vs. 2]
Het lichaem is gesleten op zyn wacht:
De ziel aenschouwt de Godtheit in haer KRACHT.
J.v. Vondel.

24 *Muzyckers:* muzikanten (in Vondel's tijd al verouderd woord: *Ned. Wdb.* IX, 1302).

* Van 1653. Afgedrukt volgens de tekst onder het door I. Spilberge geschilderde en door Th. Matham gegraveerde portret (*Unger: Bibliographie, nr. 502*).
Steven Kracht (1570-27 Junie 1653), eerst aarts-diaken te Xanten, later deken, werd in 1610 door de Vicaris Sasbout Vosmeer aangesteld tot Pastoor der Nieuwe Zijde te Amsterdam.

vs. 2 In *Hollantsche Parnas* en *Poëzy* 1682 I, blz. 580 luidt deze regel: Den Deken en den Priester nog in 't leven.

AD R^m D. Mr STEPHANUS CRACHELIUS CAMPENSIS, ECCL. D. VIGIL. SANCT. QUONDAM ELECT.
DEC. ET ECCL. B. MARIÆ VIRG. AMSTELÆD. PASTOR, OBIIT A. MDCLIII. ÆTATIS LXXXIII.
CORONA SAPIENTIÆ TIMOR DOMINI.
Dus houdt de Kunst d'eerwaerdigheit van STEVEN;
Den Leeraer en den Deken, noch in't leven.
Het lichaem is gesleten op zyn wacht:
De Ziel aenschouwt de Godtheit in haer KRACHT.

Steven Kracht
Gravure door Th. Matham naar de schilderij van I. Spilberge

Grafschrift van den Heer Mr. Joan de Witte[aant. *]

Rechtsgeleerde, t'Amsterdam overleden den XX van Hooimaent des jaers MDCLIII.

Wie op dit graf, HIER RUST DE WITTE, leest,
Geloof' die naem is naer de Deught geweest;
Het zy men op zyn wit, de Godtsvrucht, lett',[vs. 3]
Of 't vroom gemoet des mans ten spiegel zett',[4]
Die meer dan acht-mael zeven jaer oprecht,
Met tong en pen, 't oneffen heeft beslecht,[6]
Den oudsten rock der Rechtsgeleerden droegh,[7]
En 't swaerste stuck, tot op een goutaes, woegh[8]
Naar zyn waerdy, om yeders recht en plicht
t'Ontdecken door den strael van zyn gezicht;[10]
Dies dickmael Hof en stadt en menigh dorp[11]
Zich d'uitspraeck van dien Voorspraeck onderworp.[12]
Nu deckt de zerck zyn afgeslaeft gebeent',
Terwyl gy hoort aen 't klagen der gemeent',[14]
Hoe 't Outer zucht, de Rechtbanck zit belaên,[15]
Op zulck een zuil mocht Kerk en Raethuis staen.
PRUDENTER.

* Van 1653. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave, berustend op de Universiteitsbibliotheek te Gent (vgl. Dr. J.F.M. Sterck in het *Negende Verslag van het Vondel-Museum,* blz. 39).
Zie over Mr. Joan de Witte het *Gulden Jaer* van 1646 (hiervóór, blz. 158).

vs. 3 *zyn wit:* zijn doel, zijn streven.
4 De naam De Witte, de blanke, past ook bij de reinheid van zijn *vroom gemoet*.
6 *'t oneffen:* onenigheden.
7 d.w.z. die de oudste was aan de rechtbank.
8 *goutaes:* klein gewicht om gout te wegen; *woegh* (met oe-klank): woog.
10 *den strael van zyn gezicht:* zijn scherpe blik.
11 *Hof:* het gerechtshof.
12 *Voorspraeck:* advokaat; *onderworp:* oude verl. tijd: onderwierp.
14 *gemeent':* volk.
15 *'t Outer:* de geestelikheid, wier rechten hij verdedigd had; *belaên:* treurende.
Prudenter: zie over deze schuilnaam van Vondel: Sterck, *Oorkonden,* blz. 230-235.

Uitvaert van wylen den doorluchtigen Zeehelt, Marten Harpertsz. Tromp,[aant. *]

Ridder, L. Amirael van Hollant en Westvrieslant.

VINCET AMOR PATRIAE.

Laet zich Europe niet verwondren,
Al scheen de weerelt te vergaen,
Toen, uit den Noortschen Oceaen,
Dat oorloghsonweêr op quam dondren,[vs. 4]
En baldren over duin, en strant,[5]
Een' halven dagh, en noch een' heelen;
Tweehondert dryvende kasteelen;
De bare zee in lichten brant;[8]
De barstende salpeterwolcken,
En d'elementen altemael
Gelost van 't zwangere metael,[11]
Op 't vlack, daer twee vermaertste Volcken
Te water, boort aen boort geklampt,
Hun' wellust schepten, in 't vernielen
Van eicke ribben, mast, en kielen,
En menschebeen, tot stof gestampt;
Dat moortgeschrey, en yzerbraecken;
De doôn en levenden, gemengt,
Gebraên, verdroncken, en gezengt;
Dat weerlicht, blixemen, en kraecken;

* Van 1653. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie, nr. 503*). Het motto, ontleend aan *Aeneïs* VI, 823, betekent: de liefde voor het vaderland zal overwinnen.
Op 6 Aug. liep Tromp met 82 schepen uit, allereerst met het doel zich te verenigen met De With's smaldeel, dat te Texel lag. Dit gelukte hem, nadat hij op 8 Aug. met de Engelsen, die 120 schepen sterk waren, was slaags geraakt. Op 9 Aug. werd bij Katwijk gestreden, op 10 Aug. bij Ter Heijde, waar Tromp sneuvelde. Hoewel onze vloot geen bepaalde overwinning behaalde, werden de Engelsen, die onze kusten hadden bedreigd, tot terugkeer genoodzaakt.

vs. 4 *op quam dondren:* met geweld kwam opzetten.
5 *baldren:* donderen, dreunen (*Ned. Wdb.* II, 913).
8 *bare:* volle.
11 *van 't zwangere metael:* door het geladen geschut.

Zoo veel gewelts heeft altemael
Gezweet om H A R P E R T S te beschreien,[22]
En 't lyck en d'uitvaert te geleien
Van Hollants Grooten A M I R A E L ;
Die trots om hoogh, op zyn kampanje,
Zich offerde aen het kryghsaltaer,
Daer hy den Zeegeweldenaer,
Den Ryxtyran van Groot Britanje,[28]
Met zyne sabel in de vuist,
Ter vierschaer daeghde, om al ons schepen,[30]
Met zynen havicksklaeuw gegrepen,
Van onverzoenbren moort begruist.
De Turck van 't Engelsch Barbaryen,[32-33]
Met zyn Ianitsers, hoort, vol schrick,[34]
Van 't moortstrant af, alle oogenblick,
Zyn opgeprest gewelt in lyen.[36]
Hy ziet den brant van 't mastbosch aen,[37]
En zyne uit stof gewasse Reuzen,[38]
Gereet ons beckeneel te kneuzen,
In water, vier, en roock vergaen.
Die Vloeck des volcks, om 't hart benepen,[41]
Ontveinsde al wat hy veinzen moght,
Tot dat zyn vloot de tyding broght,
En hare lenden na quam slepen.[44]
Wat raet? wat middel om 't gerucht
Met kracht op zynen mont te kloppen?[46]
Is dit de keel van Tessel stoppen?[47]
Den Leeuw verbieden zee, en lucht?
Hy rept zyn' klaeu by d'Indianen,
Ontruckt den Teems dien rycken oest.[50]
De Beurs van Londen wort verwoest.
Ons eilant zwemt in bloet, en tranen.
Dus klaeghde 't uitgeputte Ryck,
Met d'overweldighde onderzaten;
Terwyl de Zeven Vrye Staten
De staetsi van 't doorluchtigh lyck[56]

22 *Gezweet:* zich ingespannen. Het strijdrumoer beschouwt de dichter als jammerklachten b.d. dood v.d. held.
28 *Den Ryxtyran:* Cromwell, in vs. 33 uitgescholden als de *Turck van 't Engelsch Barbaryen*.
30 *om:* om hem te betwisten.
32-33 *begruist van:* bezoedeld door.
34 *Ianitsers:* uitgelezen Turkse soldaten.
36 *Zyn opgeprest gewelt:* met geweld bijeengebrachte krijgsmacht.
37 *'t mastbosch:* de dicht bij elkaar liggende schepen.
38 *uit stof gewasse:* als 't ware uit het niet opgegroeid; *Reuzen:* oorlogschepen.
41 *om 't hart benepen:* door angst gekweld.
44 *hare lenden na quam slepen:* lam geslagen naderde.
46 *op zynen mont te kloppen:* tot zwijgen te brengen.
47 *de keel:* het zeegat.
50 *oest* (met *oe*-klank)*:* oogst.
56 *staetsi:* uitvaart. De Algemene Staten besloten namelik Tromp's lijk plechtstatig ter aarde te laten bestellen en hem een graftombe op te richten in de Oude Kerk te Delft.

Beraemden, om den Zeebeschermer
Te kroonen, als den braefsten Helt,
Die 't leven voor de Zeevaert stelt,
En meer verdient als gout, en marmer.
Hy ruste nimmer onbeweent.
Al heeft de Doot het lyf verslonden:
De Faem is aen geen graf gebonden.
De Deught verduurt het kout gebeent.[64]
J. V. VONDEL.

t'Amsterdam, Voor *Abraham de Wees,* Boeckverkooper op den Middeldam, in 't jaer 1653.

64 *verduurt:* overleeft.

Op de afbeeldinge van Marten Harpertsz Tromp,[aant. *]

Ridder, L. Admirael van Hollant en Westvrieslant, daer hy als Neptunus, op een wagen van zeepaerden wort voortgetrokken.

Zoo hielt de Zeevooght van de Zeven Vrye Landen
Het Roer des Oceaens, en tarte voor ons Strant[vs. 2]
De Doot, den Donderkloot, den Blixem, en den Brant.[3]
Zoo nam de Deught van T R O M P , de Vloten op haer tanden.[4]

* Van 1653. Afgedrukt volgens de tekst onder de door J. Hondius gegraveerde prent van de *Zegewagen ter eere van M.H. Tromp* (*Unger: Bibliographie, nr. 504*). Het opschrift is ontleend aan *Poëzy* 1682 I, blz. 553.

vs. 2 *tarte:* trotseerde.

3 *den Donderkloot:* de kanonskogels.

4 *Deught:* dapperheid; *nam op haer tanden:* viel krachtig aan. Hetzelfde beeld in *Scheepskroon van Jan van Galen*. vs. 9 (hiervóór).

Grafmonument van Marten Harpertsz. Tromp in de Oude Kerk te Delft, kopergravure van C. van Dalen Jr. naar de teekening van I. van Campen.
(Op het voetstuk moeilijk leesbaar het gedicht, dat men afgedrukt vindt op de volgende bladzij).

Ter gedachtenis van den zeehelt Marten Harpertsz. Tromp, Amirael van Hollant en Zeelant.[aant. *]

Hier rust de Zee-Held Tromp de dappere beschermer
Der Zee-vaert en de Zee; ten dienst van 't vrye land,
Dat 's mans gedachtenis bewaert in 't konstigh marmer
Zoo levendigh gelijck hy stirf voor 't Hollands strand.[vs. 4]
Beluyd met moordgeschrey en donder van Kortouwen,[5]
Daer Groot Britanje in brand, al 't water viel te kleen.
Hy heeft zich zelv in 't hart der Burgren uyt gehouwen
Dat beeld verduurt de pracht van graf en marmersteen.[8]
J.v. Vondel.

Op den zelven.[aant. *]

Laet Titus Livius met Roomsche Helden pralen:[vs. 1]
De Leitsche Livius braveert alle Amiralen,[2]
Kartage en Rome zelf, met eenen trek en zwier,
Terwijl de Zeehelt TROMP herleeft op dit papier,
En met zijne oogen dreight de Blaken, en de Pennen,[5]
Die zoo veel duizenden van zeekortouwen schennen
Op zijn grootmoedigh hart, daer al hun maght op stuit.[6-7]
Zoo sterft de Helt op zee, met grof geschut beluit.[8]

* Van 1653. Afgedrukt volgens de tekst onder het door C. van Dalen gegraveerde grafmonument van M.H. Tromp (*Unger: Bibliographie, nr. 505*). Het opschrift is ontleend aan *Poëzy* 1682 II, blz. 69.

vs. 4 *Zoo levendigh:* juist zo uitgebeeld.

5 *Beluyd:* in plaats van door klokgelui, werd zijn heengaan door het krijgsrumoer begeleid. Dezelfde gedachte als in het voorafgaande gedicht, vs. 225; *Kortouwen:* scheepsgeschut.

8 *verduurt:* duurt langer dan.

* Van 1653. Afgedrukt volgens de tekst in *Poëzy* 1682 I, blz. 553. Bijschrift bij een gravure naar een portret van Jan Lievens, met een woordspeling *De Leitsche Livius* genoemd (vs. 2).

vs. 1 *Roomsche:* Romeinse.

2 *braveert:* trotseert.

5 *de Blaken, en de Pennen:* de Britse vlootvoogden Blake en Penn.

6-7 *schennen op:* opjagen tegen; richten op; *grootmoedigh:* dapper.

8 *beluit:* vgl. die aantekening bij vs. 5 van bovenstaand gedicht.

Op Myne Schildery,
Toen Govaert Flinck my uitschilderde,
in het jaer MDCLIII.[aant. *]

Ick sluit van daegh een ring van zesmael ellef jaeren,[vs. 1]
En zie myn hooft besneeuwt, en tel myn gryze haeren,
Oock zonder glazen oogh, in deze schildery,[3]
En noch ontvonckt myn hart in lust tot poëzy;
Terwyl ick Lucifer zyn treurrol leer' volspelen,
En met den blixem sla, op hemelsche tooneelen,[6]
Ten schrick en spiegel van de Staetzucht, en de Nyt.[7]
Wat is myn ouderdom? een roock, een damp, geen tyt.

* Van 1653. Afgedrukt volgens de tekst in de *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 152. Zie over dit portret (*naast de titel van dit deel afgebeeld in kleuren*) de *Iconographie der portretten van Vondel* in Deel 4, blz. 44.

vs. 1 *van daegh:* 17 November.
3 *glazen oogh:* bril.
6 *sla:* hem neersla.
7 *Staetzucht:* heerszucht.

Afbeeldinge Van Christine[aant.]

Der Zweden Gotten en Wenden Koninginne,
***Door* David Beck, *hare Majesteits Kamerling, uitgeschildert*.**

RAMIS INSIGNIS OLIVAE.
t'Amsterdam,
By Nikolaes van Ravesteyn,
CI□ I□ C LIII.

AFBEELDINGE
Van
CHRISTINE
Der
Zweden Gotten en Wenden
KONINGINNE,
Door DAVID BECK, hare Majesteits Kamerling,
uitgeschildert.
RAMIS INSIGNIS OLIVÆ.
t'AMSTERDAM,
By NIKOLAES van RAVESTEYN,
cIↃ IↃ c LIII.

Christina, dochter van Gustaaf Adolf, koningin der Zweden, naar de prent van Cornelis Visscher.

Afbeeldinge Van Christine
Der Zweden Gotten en Wenden Koninginne.*

De weerelt wort getoomt van wyder te verwilderen
Door goddelijck gezagh, dat uit de wolcken straelt:
Maer 's hemels Majesteit, van niemants hant te schilderen,[vs. 3]
Met haer gezagh en glans in Vorsten is gedaelt;
d'Onsterflijckheit in klay, die sterflijck is, verschenen,[5]
De Godtheit in den mensch, de mogentheit in stof.[6]
Dus drijft de hooghste maght al d'ontucht voor zich henen,[7]
En schenckt de deught haer' prijs en wel verdienden lof.
d'Aeloutheit koos hierom de heerelijckste deelen
Uit encklen, om een' Godt te brengen aen den dagh.[9-10]
Zy schiepen iet volmaeckts en goddelijcks uit veelen,[11]
En broghten 't woeste volck tot ootmoedt en ontzagh,
Want nimmer leit Natuur den rijckdom van haer giften
Aen een alleen te kost, maer giet haer schoonheit uit
By druppels, dies penseel en beitel leerden schiften
Het minder schoon van 't schoonste, om 't hemelsche geluit
Van een rechtmatigheit en zwier en 't vier der leden[17]
Te vinden, dat ons oogh, gelijck muzijck het oor,
Vernoeght, en krachtigh treckt, en overtuight door reden[19]
Dat eerens waerdigh zijn, alle eeuwen door en door,
De Majesteiten, die al 't uitschot wijt verdooven,[21]

* Van 1653. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie, nr. 507*). Het motto op het titelblad, ontleend aan *Aeneïs* VI, 808, betekent: kenbaar aan de olijftak (zinnebeeld van de vrede).
David Beck, 1621 geb. te Delft en 1656 te 's-Gravenhage overleden, leerling en zwakke navolger van Anton van Dyck. Van 1647-53 was hij hofschilder van Christina van Zweden en in die functie herhaaldelik op reis om haar door hem geschilderde portretten aan vorstelike personen aan te bieden. en de hunne in ruil te ontvangen.

vs. 3 *van:* door.
5 *in klay:* in aardse wezens, nl. de *Vorsten* (vs. 4).
6 *mogentheit:* (goddelike) macht.
7 *ontucht:* tuchteloosheid, geest van verzet.
9-10 De beeldhouwers, schilders en dichters van de Oudheid schiepen hun ideale godengestalten door de schoonste elementen, bij mensen opgemerkt, te verenigen in één beeld. Deze gedachte wordt in vs. 11-21 verder uitgewerkt.
11 *iet:* iets.
17 *rechtmatigheit:* evenredigheid, harmonie; *zwier en 't vier:* sierlikheid en glans.
19 *treckt:* aantrekt, bekoort.
21 *De Majesteiten:* de vorstelike personen van de Oudheid, door de kunstenaars geïdealiseerd als goden; *'t uitschot:* de overige mensen (niet met de tegenwoordige ongunstige kleur); *wijt verdooven:* verre in glans overtreffen.

Door 't leven, in den doeck of marmersteen gevat.[22]
Zoo dreef de Kunst van outs, t'Athene en Rome, boven,[23]
En wert op haer waerdy ja goddelijck geschat.
Hoe veel geluckiger was Beck nu boven d'ouden,
Die niet te zoecken had, uit duizenden, een schets,[26]
Een eenigh voorbeelt, op dat wy zijn kunst aenschouden
Met opgetogenheit, en [dat ick niemant quets'][28]
Een Godtheit, die de kroon van boven wert geschoncken;[29]
Een Godtheit, daer Natuur de volle Majesteit
Der Koningen in blies, en kracht van eedle voncken;
Waerom zy hier van zelf de kroon heeft afgeleit,[32]
En koningklijcken staf, en 't rijxgewaet, vol kroonen,
Als starren, dicht gezaeit. Wat hoeftze diamant,
Of gout, of purperverf? Zy durf zich zelf vertoonen,[35]
Gelijck Natuur haer schiep, bestiert van hooger hant.
Wie noit Gustavus zagh, aenschouw' hem in deze oogen,[37]
De spiegels van haer ziele en trotse minzaemheit.
Zy heerscht door dit gelaet: maer neen, ick word getogen:[39]
Ick volgh van zelf, en zie hier loutre Majesteit.
Gezegent was 't penseel, dat, zonder 't recht te breken
Des oppersten Jupijns, aen dit opgaende licht,[41-42]
Aen dit gezegent vier, zijn' yver moght ontsteken,
Gelijck het nu ontvonckt den geest van mijn gedicht.
Apelles hadze diep gevat in zyne zinnen,[45]
Als kristalijn den schijn van 't aenschijn, dat in 't glas.
Zich spiegelt ongetoit, en geene gunst wil winnen
Door 't vleien van een kunst, die d'ydelheit genas.[48]
Hoe wenscht de Min een pees te vlechten van die locken,[49]
Te spannen zynen boogh met zulck een heerlijck hair!
Maer vreest dat blaeuw turkois. Haer geest wort opgetrocken[51]
In kunst en wetenschap, voor Pallas hoogh altaer,
Van waerze den olyf met eere heeft ontfangen,[53]
In 't barnen van den strijt; waerom dees wyze mont,
't Orakel van onze eeuw, uit blyschap en verlangen

22 *'t leven:* het leven dat de kunstenaar hun in schilderij of beeld verleende.
23 *Zoo:* door zo te werk te gaan; *dreef boven:* was in hoog aanzien.
26 *schets:* ontwerp; hier synoniem met *voorbeelt*.
28 *dat ick niemant quets':* laat niemand er aanstoot aan nemen (dat ik haar een *Godtheit* noem).
29 *Een Godtheit:* te verbinden met *aenschouden* (27).
32 *hier:* op deze schilderij; *van zelf:* uit eigen beweging.
35 *durf:* mag.
37 *Gustavus:* haar vader Gustaaf Adolf.
39 *gelaet:* houding, uiterlik; *getogen:* meegesleept (door mijn bewondering).
41-42 *'t recht des oppersten Jupijns:* om over het vuur (de bliksem) en het licht te heersen (?).
45 *Apelles:* erenaam voor de schilder Beck (vgl. *Een tweede Apelles* in het eerste vers van het volgende gedicht).
48 *Door 't vleien van een kunst:* doordat zij haar beeltenis deed flatteren door opsiering; *die d'ydelheit genas:* die haar ng ijdelheid kon bevredigen.
49 *de Min:* Amor.
51 Maar vreest een boze blik uit haar blauwe ogen.
53 *den olyf:* attribuut van Pallas Athene. Christine ontvangt die wegens haar vredelievendheid.

Naer pais, de heiren dreef van Duitschlants vetten gront.[56]
O goude mont, wat vloeide uit u een dauw en zegen;[57]
Toen, op uw fiere stem, de trommel en trompet
De donders van kortouw en bussen teffens zwegen,[59]
En 't brieschend paert van Mars gehoor gaf aen uw wet!
Waer plaghten Koningen hun staetzucht in te toomen,[61]
Ter liefde van het volck, en hondert duizent man
t'Ontwapenen, om 't bloet te stelpen, dat by stroomen
Quam bruizen naer de zee? Haer zucht tot vrede spann'
In eeuwigheit de kroon, en prickele alle geesten
Te zweven op haer' lof, die zoo veel hooger zweeft
Dan bloedige triomf, en duizent lauwerfeesten,
Waer over 't aertrijck schreit, en 't hart der werelt beeft.
Zoo leef C H R I S T I N E in 't velt der geestighste papieren.[69]
Zoo draefze op Pallas loof, veel trotser dan laurieren.[70]

Op De Zelve.[aant.*]

Een tweede Apelles heeft de hantvest dus te malen[vs. 1]
De Majesteit, waer in d'aeloude deught herleeft.
Al voert het hooft geen kroon noch diamante stralen;
De heerlijckheit, die Godt en vrouw Natuur haer geeft
In 't wezen en gelaet, geen' rijckdom hoeft te leenen[5]
By armoe van gesteente, en gout, en purpre stof.[6]
Gustaef, de Groote, schijnt door deze ooghappels henen,
En blixemt wederom, en brult van hof tot hof.[8]
Maer neen, zy heeft den helm en 't harnas uitgetogen,
En zoo veel heiren, aen haer kroon en eedt verplicht,[10]
Ontwapent met een' wenck en opslagh van deze oogen.
Men ziet nu vrede in 't hart, uit dat bedaert gezicht.[12]
Een enckle pais behaeght haer meer dan triomfeeren,
En duizentmael in 't velt te draven door het bloet.
Laet alle Koningen van haer dees hooftdeught leeren,
Die uit geen staetzucht twist noch bloedigh oorlogh voedt.[16]

56 Namelik bij het einde van de dertigjarige oorlog.
57 *goude:* welsprekende.
59 *kortouw en bussen:* geschut; *teffens:* tegelijk, op eens.
61 *staetzucht:* heerszucht.
69 *geestighste:* kunstrijkste, schoonste (dit slaat op de reproduktie van het portret).
70 *draefze:* moge zij roem dragen op; *Pallas loof:* de olijftak (vgl. vs. 53); *laurieren:* in de oorlog behaalde lauweren.
* Van 1653. Afgedrukt volgens de tekst in dezelfde folio-uitgave.
vs. 1 *Een tweede Apelles:* de schilder Beck; *de handvest:* het privilege, het voorrecht.
5 *wezen en gelaet:* gelaat en houding.
6 *armoe van gesteente:* edelstenen die toch niet in staat zijn om haar schoonheid te verhogen.
8 *brult:* woedt (*Ned. Wdb.* III, 1653).
10 *aen haar eedt verplicht:* verbonden door de haar gezworen trouw.
12 *bedaert:* rustig, vreedzaam.
16 *uit geen staetzucht:* niet uit heerszucht.

Zy heeft den dollen Mars gansch Duitschlant uitgebannen,
En dreight, indien haer 't lot de kruisbanier vertrouw,
Den noit gedwongen hals der grimmige Ottomannen[19]
Met kracht te ketenen, en in een kopre kou[20]
Te voeren in triomf, ten schimp van alle hoven.[21]
Wie voeght dit beter dan ons dappere Amazoon,
Die met de Zweedsche bijl den Ysbeer 't hooft zal klooven,[23]
En zelf den wreeden Cham bestoocken op zijn' troon?[24]
Dan zal de Tarter niet in China konnen duren,[25]
Daer hy de sluierkroon en tulbant trapt in 't zant;[26]
Maer bruizen door de breuck der endelooze muren[27]
Te rugge, om met C H R I S T Y N te vechten, hant voor hant.[28]
Hoe wil dees Noortstar dan, gelijck de middagh, blincken,[29]
Terwijlze streeft door sneeuw en steil geberght van ys!
Haer faem in 't noorden zal tot aen de zuid-as klincken,[31]
Wanneerze wederkeert, bevlochten met dien prijs
En oversneeuwden palm, daer d'ouden noit van hoorden.[33]
My dunckt ick hoor alree haer trommel en trompet
En zwangere kortouw bestormen eerst het Noorden,[35]
Dan zuidwaert donderen in 't heir van Machomet.
Mijn zanglust rijst, en volgt het brieschen van haer paerden.
De hoefbron berst met kracht op 't kleppen van den hoef,[38]
Op 't vliegen van haer vaen, en 't schittren van haer zwaerden.
Zoo blinckt de dapperheit, geloutert door de proef.
Vergeefme, o Koningin, indien mijn pen de wolcken
Van zulck een Majesteit te traegh bereicken kan.
Vereenigh en bedwing met ons de woeste volcken,
En stoot dien Cerberus, den schendigen tiran,[44]
Te Londen uit het nest, met al zijn dolle honden,
Die, tegens eer en eedt en 't heiligh recht en Godt,
Met 's Konings lieverey zoo helsch in 't harnas stonden,[47]
En zopen Stuarts bloet, dat afdroop van 't schavot.
Die gruwelijckste smaet, geleên in 't recht der kroonen,
Eischt wraeck van Hollants Leeuw en uw metale vuist.

19 *Ottomannen:* Osmanen, Turken.
20 *kou:* kooi.
21 *Te voeren in triomf:* op een triomftocht (gelijk de Rom. veldheren deden) mee te voeren (vgl. *Gysbr.* vs. 700-03 en Hooft: *Klaghte der Prinsesse van Oranjen*, vs. 10).
23 *den Ysbeer:* de Tarter van vs. 25?
24 *Cham* of Chan: vorstentitel in Mohammed. Azië, sinds het optreden der Mongolen.
25 *de Tarter:* Tartaren of Tataren: Mongolen, hier bepaaldelik de bevolking van Chinees Turkestan; *duren:* het uithouden.
26 *sluierkroon en tulbant:* symbolen van de Chinese koninklike macht.
27 *breuck:* bres; *endelooze muren:* de grote Chinese muur.
28 *hant voor hant:* man tegen man.
29 *dees Noortstar:* deze schitterende vorstin uit het Noorden.
31 *zuid-as:* Zuidpool.
33 *oversneeuwden palm:* overwinning, in het Noorden behaald.
35 *kortouw:* kanon.
38 *De hoefbron berst met kracht:* mijn dichtkunst krijgt nieuwe bezieling (*hoefbron* de Griekse Hippokrene).
44 *dien Cerberus:* de helhond, die door Hercules uit de onderwereld gesleept werd. Hier: Cromwell; *schendigen:* schandelike.
47 *Met 's Konings lieverey:* het Parlement had 's Konings garde tot de hunne gemaakt.

Dees scepterkancker en dees roest van Vorstentroonen,[51]
Dees Knipperdolling, die de Majesteit verguist,[52]
Vereischt de stale kling, en kan geen uitstel lyen.
De Teems, nu half geworght, met zijn benaude keel[54]
Roept jammerlijck om hulp. Leeuwin der heerschappyen,[55]
Ontruck 't gedroght dien roof: vergun ons het tooneel[56]
En al den Helikon op 't heerlijckst te stoffeeren,
Met uw manhaftigheit, die, op Alcides treên,[57-58]
Ter moortspeloncke inberst, en Kakus helpt verleeren,[59]
Geen' diefstal van een os [dat schelmstuck was te kleen][60]
Maer zulck een' vadermoort, 't verslinden van drie Rijcken.[61]
Hy schrickt, daer hy op 't lijck des Konings leit gestreckt,
Alree voor 't zeegewelt, waer voor de golven strijcken,[63]
Zoo wijt ons beider vlagh en vloot de Noortzee deckt.
Ick zie ons d'eilanden van deze moortpest vagen,[65]
En hoor ons door Europe, op een gemein geschal,[66]
Den tytel en den naem van Kroonverlossers dragen;
Een' tytel en een' naem, die eeuwigh leven zal.
Zoo dancken u de steên, en lang verdruckte wetten.
Zoo moet uw knods en deught Godts vyanden verpletten.[70]

Byschrift op de zelve.[aant.*]

De liefde tot de kunst luickt op, met grooter hope
Van eere en prijs, nu Beck de Vorsten van Europe,
Uit last der Koningin, door zyne kunst herteelt,[vs. 3]
En hun C H R I S T Y N vereert, in haer onsterflijck beelt.
Zoo wort Gustavus bloet, van hof tot hof, herboren.[5]
Wie klaeght dat aen dees verf en wissel wort verloren?[6]
J. V. VONDEL.

51 *scepterkancker:* omdat hij de vorstelike macht vernietigend aantast; vandaar ook *roest*.
52 *Knipperdolling:* de revolutionaire Wederdoper, handlanger van Jan van Leiden.
54 *De Teems:* verpersoonliking van het Britse rijk.
55 *heerschappyen:* mogendheden.
56 *'t gedroght:* aan het monster; *roof:* buit.
57-58 En in mijn poëzie uw dapperheid te verheerliken; *Alcides;* Hercules.
59 *Kakus:* de struikrover, die door Hercules gedood werd, toen hij de ossen van Geryon gestolen had (vgl. Deel 3, blz. 127).
60 *was te kleen:* betekende nog maar weinig, in vergelijking met de koningsmoord (*vadermoort*).
61 *drie Rijcken:* Engeland, Schotland, Ierland.
63 *strijcken:* gaan liggen.
65 *vagen:* zuiveren.
66 *door Europe:* geheel Europa door; *op een gemein geschal:* na gemeenschappelike toejuiching.
70 *moet:* moge; *uw knods:* het wapen van Hercules; *deught:* dapperheid.
* Van 1653. Eveneens afgedrukt volgens de voorafgaande folio-uitgave (*Unger: Bibliographie, nr. 507*).
vs. 3 *herteelt:* (op het doek) opnieuw doet geboren worden.
5 *bloet:* dochter.
6 *verf en wissel:* schilderijenruil.

Afbeeldinge van den E. heere, P. Charles Couvrechef,[aant. *]

Out Prior der Karmeliten t'Antwerpen, nu Priester t'Amsterdam.

Aldus schenckt Godts genade aen *Couvrechef* een gunst,
Het zy hy zeden leert, of wieroockt voor d'altaeren.
Aldus ontvonckt Natuur zyn hart door tekenkunst,
En treckt zyn zuivre hant, als hy op zuivre blaren[vs. 4]
Festoenen van gebloemte en ooft en airen maelt.
Al woont hy aen zyn Schelt, of aen onze Aemstelstroomen,
Op Karmel leeft zyn hart, met eenen pyl doorstraelt[7]
Van liefde tot de Maeght, den toevlught aller vromen,
Wiens beelt hy menighmael vercierde met een kroon.
Zy sterck' zyn' ouderdom, uit haren hoogen troon.

Op D'Afbeeldinge van Karel Stuart, den Tweeden,[aant. *]

Koning van Groot-Britanje, Vranckryck, en Yrlant.

Ghy ziet den Tweeden K A R E L hier
In 't harnas staen, om 't monsterdier[vs. 2]
Dien roof uit zynen muil te breecken,[3]
En zulck een' vadermoort te wreecken.
Het aenschyn straelt van majesteit.
Maer waerom wert de kunst ontzeit
Dien kryghshelt met een kroon te maelen?[6-7]
Hy wilze met den zwaerde haelen.

1653

* Van 1653. Afgedrukt volgens de tekst in *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 149. De pater Carmeliet Charles Couvrechef was van 13 April 1634 tot Januari 1635 Prior van de O.L. Vrouwebroeders te Antwerpen. Zie ‘Op het hof’, in Volks-Almanak v. Ned. Katholieken. 1857, blz. 307. (Dr. S.)

vs. 4 *zuivre:* reine, blanke.

7 *Karmel:* gebergte in Palestina. Naar een kluizenaarskring op die berg zijn de Karmeliten genoemd. Zijn eigenlike liefde geldt zijn orde en O.L. Vrouw van de berg Karmel; *doorstraelt:* doorboord (*strael:* pijl).

* Van 1653. Afgedrukt volgens de tekst in de *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 137.

vs. 2 *'t monsterdier:* Cromwell.

3 *roof:* buit.

6-7 Waarom moet hij de koningskroon nog steeds ontberen?

D.H. Andreas Deonyszoon Winius,[aant. *]

zyne Zaerse Majesteits van Ruslants Commissarius, en Mosk: Olderman

De Kroon van Moskou, steil en hemelhoogh gerezen,
En van den Beer begrimt, die goude starren draeght,[vs. 2]
Heeft W I N I U S tot haer Bevelsheer uitgelezen,[3]
Den Olderman die zulx Alexeis oogh behaeght,[4]
Door zyn oprechte trou dat hy hem van zyn stranden,
Der Zaersche Majesteit ten dienst, den last betrout
Naer 's Gravenhaegh, den stoel der zeven vrye landen,[7]
In schyn, gelyck de Kunst zyn wezen hier ontvouwt.[8]
Dus leeft de man, die 't recht der Russen trou verdadight,[9]
Maer anders als zijn Zaer hem weder begenadight.[10]
J.v. Vondel

Brief Aen den *Hooghwaerdigen en hooghgeleerden* Heer Bertholdus Nieuhusius.[aant. *]

Indien mijn lage stijl uw' hoogen geest behage,[vs. 1]
Uw' zwacken ouderdom een weinigh onderschrage,
Zoo schort het aen mijn' plicht, indien ik Nieuhuis niet[3]

* Van 1653. Afgedr. volgens de tekst onder het door Cornelis Visscher getekende en gegraveerde portret (*Unger: Bibliographie, nr.* 483), dat Winius voorstelt in Russiese klederdracht. Andreas Dionyszoon Winius, zoon van een Hollandse vader, die zich te Moskou gevestigd had en een geschutgieterij bestuurde, was daar tot Olderman opgeklommen. Hij won het vertrouwen van de Czaar Alexis, die hem naar Holland zond om een grote partij oorlogsmateriaal te kopen, en verscheiden personen voor zijn meester in dienst te nemen.

vs. 2 *van:* door; *den Beer die goude starren draeght:* het sterrebeeld de grote Beer.
3 *Bevelsheer:* iemand die met een zending belast wordt (*Ned. Wdb.* II, 2323).
4 *Olderman:* een ambtelike titel; *zulx:* zozeer.
7 *stoel:* zetel van de regering.
8 *schyn:* gedaante.
9 *verdadight:* verdedigt.
10 Dit vers is mij niet duidelik. Bedoelt Vondel dat hij er anders zal uitzien, als hij weer in Rusland teruggekeerd zal zijn, en de genade van de Czaar geniet?

* Van 1653. Afgedr. volgens de tekst in *Apollo's Harp,* Amsterdam 1658, blz. 172. Bartholdus Niehusius (geboren 1589 in Brunswijk), aanvankelik Luthers, werd te Keulen door Marius tot het Roomse geloof gebracht. In 1629 werd hij tot abt van Ilefeld in Neder-Saksen benoemd, maar vandaar door de Zwaben verdreven. Daarna was hij werkzaam bij de Holl. zending. Nihusius woonde te Amsterdam op de Heerengracht bij de vermogende weduwe van Maarten Papenbroeck. Hij was werkzaam in de drukkerij van Joan Blaeu als corrector voor de Roomse boeken. (Zie H.J. Allard S.J., *Jaarb. v. Alb. Thijm*, 1891, blz. 136-vlg.).

vs. 1 *mijn lage stijl:* mijn nederige dichttrant.
3 *schort het aen mijn' plicht:* schiet mijn plicht te kort.

Begroete met mijn pen, daer d'oude Donau schiet
Met water, schuim, en steen door zoo veel steene bogen,[4-5]
Gelijck een ronde kay ten bergh komt afgevlogen,
En in de laeghte rolt. Uw yver en uw zorgh,
Gedurigh in Godts oegst, verçieren Regensborgh,[8]
Daer 't vierde regement van Rome voortijts waeckte,[9]
En onlangs Oostenrijck met kroon en scepter blaeckte
Van gout, en diamant; toen 't Keurgezagh den Zoon
Van F E R D I N A N D verhief op 's Roomschen Konings troon,[10-12]
Tot vreught van 't Heiligh Rijck, en 's Keizers onderdanen,
Die, van den oorlogh wars, met volle vredevanen
Onthalen hunnen Heer, en zien den overvloet,[15]
Ons Duitschlant in den schoot gegoten, te gemoet.
Den Hemel zy gelooft, die al de donkre wolcken[17]
Van Nydigheit verdrijft, en d'onderdruckte volcken[18]
Verheft, en overstraelt met deze zon van pais,
Gerezen uit den troon van 't Keizerlijck palais.
Dat heet de vredekroon gelijk Augustus spannen.[21]
Nu groeit heel Christenrijk: nu schricken d'Ottomannen,[22]
Tot voor de poorten, daer de Groote Constantijn[23]
Het Kruis voorhene plante, en nu de maneschijn[24]
Van Mahomet den glans, de stralen van de Waerheit
Zoo stout in 't licht durf staen, en pooght ons middaghsklaerheit[26]
Te dooven met een' damp, en vuilen smoock, en smet,
Ja zelf daar Christus lest zijn voeten heeft gezet.[28]
Nu Duitschlant adem schept, na veel gelede smarten,
Wil 't zaet der letteren, in d'ackeren der harten[30]
Geworpen, jaer op jaer, ons kroonen met zijn vrucht,
En spreien eenen geur van billijckheit en tucht[32]
Godtvruchtigheit en trou ter stede, daer de spiessen,
Geweer, en bussekruit, en scherpe distels wiessen.[34]
Men zal Athene zien herbouwt, van lant tot lant,[35]
Waer Pallas den olijf, gelijck een' zegen, plant.
In hare schaduw zal uw grijsheit noch ontluicken,

4-5 De oude Donaubrug te Regensburg, in de 12de eeuw gebouwd, telt 15 wijde bogen.
8 *Gedurigh in Godts oegst* (met *oe*-klank, zonder *g* te lezen): volhardend in het winnen van zielen.
9 *regement:* legioen. Regensburg was een Romeinse grensvesting.
10-12 Op 30 Junie 1653 was Ferdinand Franciscus, zoon van Keizer Ferdinand III, op de Rijksdag te Regensburg tot Rooms koning gekroond.
15 *Onthalen:* ontvangen, inhalen.
17 *Den Hemel:* deze Brabantse nominatief *den* is in deze periode bij Vondel ongewoon.
18 *Nydigheit:* afgunst.
21 *de vredekroon spannen:* zich de vredeskrans op 't hoofd zetten.
22 *schricken:* deinzen terug; *Ottomannen:* Turken.
23 *de poorten:* nl. van Constantinopel.
24 *de maneschijn:* het licht van de Halve Maan.
26 *stout:* vermetel; *in 't licht durf staen:* durft onderscheppen, tegenhouden.
28 In 1517 hadden de Turken ook Palestina onderworpen.
30 *Wil:* zal.
32 *billijckheit:* handhaving van het recht.
34 *scherpe distels:* haat en tweedracht.
35 De Duitse landen zullen, als eertijds Athene, weer een kweekplaats van kunst en wetenschap worden.

En diep in wintersneeuw de zomerroozen pluicken:[38]
Want wie hier, levens zadt, versuft zit, en verduft;[39]
Uw brein, gelijck uw naem, blijft nieuw: uw out vernuft
Wort jeughdigh, en verquickt, als zommige plantsoenen,[41]
En bladers, die al 't jaer gedurigh blijven groenen.
Uw yver voor geen' last van letterarbeit zwicht;
En onder zulck een pack van zwaericheên verlicht[44]
Het goddelijck muzijck, een strael van uwe gaven,[45]
Uw' geest, die dickwils diep in boecken leit begraven,
Gedompelt, en bedeckt: en vreemt waer 't zoo men hier
U, onder eenen zerck van godtgeleert papier,[48]
Niet overstullept vondt, of hooger dan de klocken,[49]
Gelijck een marmer beelt, zaegh staen, als opgetrocken,
En in den geest verruckt: want zulck een letterhelt[51]
Versmaet het muffe bedde, en yvert om in 't velt
Van starrelichte blaên, in 't midden der geleden[52-53]
En benden, die voor d'eer van hun' Verlosser streden,
Te sterven met de schacht en veder in de hant,
En onvertsaeght het gras te bijten met den tant.[56]
Zoo sterckte uw drift den Leeuw Alatius in 't strijden,[57]
Gelijck een Grieksch Romain, en haelde d'oude tijden,
En zeden, lang van gras en onkruit overgroeit,
Geluckigh voor den dagh, zoo klaer als onvermoeit.[60]
Zoo voede uw milde pen de hongerige zielen,
Die op den bloessem van uw blaên en brieven vielen,
Als byen, op een velt, vol bloemen, dau, en kruit.
Zoo hebt ghy lang, op 't spits van redenen, gestuit[64]
Den vreesselijcken storm van 't heir der duisternissen,[65]
En al wat zich vermomt met verwen en vernissen
In 't licht ten toon gestelt; de Hel de grijns gelicht.[66-67]

38 *pluicken:* plukken.
39 *wie:* wie ook; *verduft:* synoniem van *versuft*.
41 *plantsoenen:* gewassen.
44 *pack:* last.
45 *muzijck:* gelijk meermalen bij Vondel, onz. genomen. Welk instrument N. bespeelde blijkt uit het verband niet. Doelt *goddelijck* wellicht op orgelspel?
48 *godtgeleert papier:* theologiese geschriften.
49 *hooger dan de klocken:* torenhoog.
51 *in den geest verruckt:* in extase.
52-53 *'t velt van starrelichte blaên:* het slagveld, waar in geschriften de strijd gestreden wordt tussen het heldere licht van het geloof en de duisternis van de dwaling; *geleden:* gelederen, nl. van de martelaren.
56 *het gras te bijten met den tant:* op het veld van eer te vallen.
57 *den Leeuw Alatius:* Leo Allatius (geboren 1568), een beroemd Grieks geleerde, die de gunst van verschillende pausen genoot, en door Alexander VII aangesteld werd als opzichter der boekerij van 't Vatikaan. Zijn ‘De ecclesiae occidentalis... etc. libri tres’, uit het Grieks vertaald, is door Nihusius bewerkt en bij Blaeu uitgegeven als ‘Coloniae apud Judocum Calcovium. 1648’.
60 *zoo:* even.
64 *op 't spits van redenen:* strijdbaar met kracht van argumenten.
65 *storm van 't heir der duisternissen:* de stormloop van helse machten, d.w.z. van ketterijen.
66-67 Alle dwaalleer die onder schone schijn verborgen was, helder aangetoond; *de Hel* (Datief); *grijns:* masker.

De Vaders hebben zoo van outs de Kerck gesticht;[68]
Het zy men Marcion Godts menscheit zagh verbasteren;[69]

68 *gesticht:* opgebouwd.
69 *Marcion* (± 150), de verkondiger van de gnostiese leer, die de menselikheid van Christus lochende.

Het zy Arrius tong de Godtheit dorst verlasteren,[70]
Op 't spoor van Ebion; het zy Pelagius[71]
Den toevloet der Gena verriet met Judas kus;
Zoo dickwerf hy Natuur, en ons gezwackt vermogen[73]
Te hoog in top verhief. de Waerheit en de Logen,
Van 's werelts aenvang af, elckandre 't voorhooft boôn.[75]
Gelijck mijn treurspel nu door Lucifer den troon
Van 't hemelrijck bestormt; daer Michaël van boven
Den blixem op hem worpt, die angstigh in de kloven[78]
Der aerde zich versteeckt, en zijn wanschapenheit
Geplondert ziet van glans en d'eerste Majesteit.[79-80]
Rechtschape dapperheit verduurt Godts tegenwrijters.[81]
Nu schept ghy ademtoght, in 't midden van twee Myters,[82]
Wier gunst en zegen u gedyen tot een' rugh;[83]
Keur *Mentz* aen d'eene zijde, aen d'andere *Ozenbrugh,*[84]
Twee Helden door hun deught zoo hoogh in top geklommen,
Verstercken u, gelijck twee vierige kolommen.
Mijn geest verlangt naer u, en dien gewenschten dagh,
Dat ick uw aengezicht gezont aenschouwen magh.
De jaren glyen hene, of vallen af, als bladers:
De tijt wort niet gestuit. zoo missen wy ons Vaders,[90]
En vrienden, dagh op dagh. de vrientschap is het zout,
Het welck door zijne kracht gemeenschap onderhoudt.
Ick wensch dat d'Engel, uw behoeder, u geleide,
En voere, door woestijn, en over stroom, en heide,
Geluckigh herwaert aen. op zulck een bly gezicht[95]
Verwelkome u mijn lier met eer- en welkomdicht.
J. V. VONDEL.

70 *Arrius* (± 300) bestreed de eenheid van Vader en Zoon.
71 *Ebion* en zijn aanhangers waren Joden-Christenen buiten het verband van de Rooms-Kath. kerk; *Pelagius,* een Britse monnik uit de 5de eeuw verkondigde dat ieder uit eigen kracht zalig kon worden, en dus de genade kon ontberen.
73 *gezwackt:* nl. door de erfzonde.
75 *elckandre 't voorhooft boôn:* waren met elkander in strijd.
78 *worpt:* werpt.
79-80 *zijn wanschapenheit geplondert ziet:* wanstaltig geworden, ziet hoe hij beroofd is.
81 *verduurt:* is bestand tegen; *tegenwrijters:* tegenstanders, vijanden.
82 *Myters:* bisdommen.
83 *rugh:* ruggesteun.
84 *Keur Mentz:* de aartsbisschop van Mainz was tevens keurvorst; *Ozenbrugh:* Osnabrück.
90 *ons Vaders*, blijkbaar Marius en de andere katholieke priesters.
95 *gezicht:* vooruitzicht.

Op de afbeeldinge van Mas' Aniello, Oproermaker van Napels.[aant. *]

Sie M A S ' A N I E L L O hier in Print voor elk ten toon,
Die van de Vischbank klom op 's Konings hogen Troon,
Het kitteloorigh Paert van Napels holp aen 't hollen,[vs. 3]
En, op zijn Faiëtons, geraekt aen 't zuizebollen,[4]
In eenen oogenblik gingh plotselingh te grondt,
Gehoorzaemt als een Vorst, doorschoten als een Hont.
J . V . V O N D E L

Op d'afbeeldinge van Johanna Gray Koningin van Engelandt.[aant. *]

d'Onnoosle G R A Y door dwangh gekroont[vs. 1]
Wert om haer Gods-dienst niet verschoont.[2]
De tongh van vleyers vinnigh treft,[3]
Die zich te vry op gunst verheft.[4]
Mariaes erf-recht dringt het deur.[5]
In Engelandt gelt kracht, noch keur.[6]
J . V . V O N D E L .

* Van of voor 1653. Afgedrukt volgens de tekst in *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* II, 1653, blz. 220.
Mas' Anjello, eigenlijk Tommaso Aniello, visser te Napels, was de hoofdleider van de opstand aldaar in 1647, en korte tijd onbeperkt meester van de stad. Nadat hij met de onderkoning een verdrag gesloten had, openbaarden zich tekenen van waanzin en werd hij met geweerschoten afgemaakt.

vs. 3 *kitteloorigh:* prikkelbaar; *Paert:* allegorie voor de staat; *holp aen 't hollen:* op hol deed gaan (d.i. in oproer bracht).

4 *op zijn Faiëtons:* als eertijds Faëton, die de zonnewagen van zijn vader Apollo wilde besturen, op hol geraakte, duizelig werd (*zuizebollen*) en neerstortte.

* Van of vóór 1653. Afgedrukt volgens de tekst in *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* II, 1653, blz. 221.
Johanna Gray, 1537-54, de Protestante kleindochter van een zuster van Hendrik VIII, was door Eduard VI, met voorbijgaan van zijn zusters Maria en Elisabeth, tot opvolgster benoemd, op aansporing van Johanna's schoonvader, de Hertog van Northumberland. Tegen haar zin op 10 Julie 1553 als Koningin uitgeroepen, werd zij op bevel van Maria Tudor gevangen gezet, en op 12 Febr. 1554 onthoofd.

vs. 1 *Onnoosle:* onschuldige.

2 Wegens haar godsdienst viel zij als slachtoffer.

3 *vleyers:* de aanhangers van Joh. Gray, die haar overhaalden om de kroon te aanvaarden.

4 Die met te vast vertrouwen rekent op hun genegenheid, hun aanhankelikheid.

5 *dringt het deur:* krijgt de overhand?

6 De laatste regel is onduidelik, gelijk trouwens het gehele bijschrift. Van Lennep onderstelde reeds dat het een vertaling uit het Latijn zou zijn.

Lucifer

Bewerkt door Lr. B.H. Molkenboer O.P.[aant.]

Van 1654. Afgedrukt naar de eerste uitgave te Amsterdam, bij Abraham de Wees, den bekenden boekverkooper op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament (Unger, *Bibliogr. nr. 515*) en dus waarschijnlijk gedrukt bij de Wees' gewonen drukker Dominicus vander Stichel (Unger, ib. blz. 89).

Het motto 'Praecipitemque immani turbine adegit' is ontleend aan Virgilius' *Aeneïs*, VI, 594, in Vondels vertaling: ‘d'Almaghtige Vader.... dreef hem met eenen vreesselijcken dwarrelwint, dat hij tuimelde’.

De titelprent, die de eerste uitgaven siert, werd blijkbaar ontworpen op Vondels tekst (en niet andersom), waarvan ze, wat de ontknooping der tragedie betreft, een synthetische illustratie geeft (zie vs. 1746-74, 1849-1936). Zoowel de halvemaanvorm van Lucifers benden als het driekantig heir van Michaël zijn aangeduid. Buiten het organisch verband van deze legerscharen zien we Michaël met zijn schubbig pantser (vs. 1737) en schittrend harrenas (1901), den gloet des blixems in de hant (1752) en den diamanten schilt (1910); en daaronder Lucifer, die van zijn wagen (1782), met Leeuw en feilen Draeck bespannen (1784, 1918), de heirbijl in de vuist, de scheemrende rondas (1788) met helm en hooft (1915) naar beneden valt. Ook het aanhangsel van het treurspel: de verdrijving van Adam en Eva uit het Paradijs (vs. 2020-2184) is onderaan afgebeeld.

De prent, die ongesigneerd bleef, is waarschijnlijk ontworpen en gesneden door Salomon Saverij (Savry), die ook de titelprenten van Vondels *Amsteldamsche Hecuba* (Deel 2, blz. 532) en van *Palamades* (ib. blz. 617) graveerde. Deze Salomon (1594-1664) behoorde tot het uitgebreide kunstenaarsgeslacht van Doopsgezinde Z.-Nederlandsche afkomst, dat den dichter ook na zijn bekeering bleef vereeren. Het Schouwburghoofd Jan Vos, die een raren ‘dans van Engelen’ als naspel van *Lucifer* ontwierp (Unger, 1654-55, blz. 266), schreef op de titelprent een soort reklame-gedicht, opgenomen in *Apollo's Harp* van 1658. Zie verder: *Lucifer* in Zwolsche Herdrukken (1928) blz. 143.

J.V. Vondels
Lucifer. Treurspel.

PRAECIPITEMQUE IMMANI TURBINE ADEGIT.
t'A m s t e r d a m ,
Voor A BRAHAM DE WEES , Boeckverkooper op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament, in 't jaer 1654.

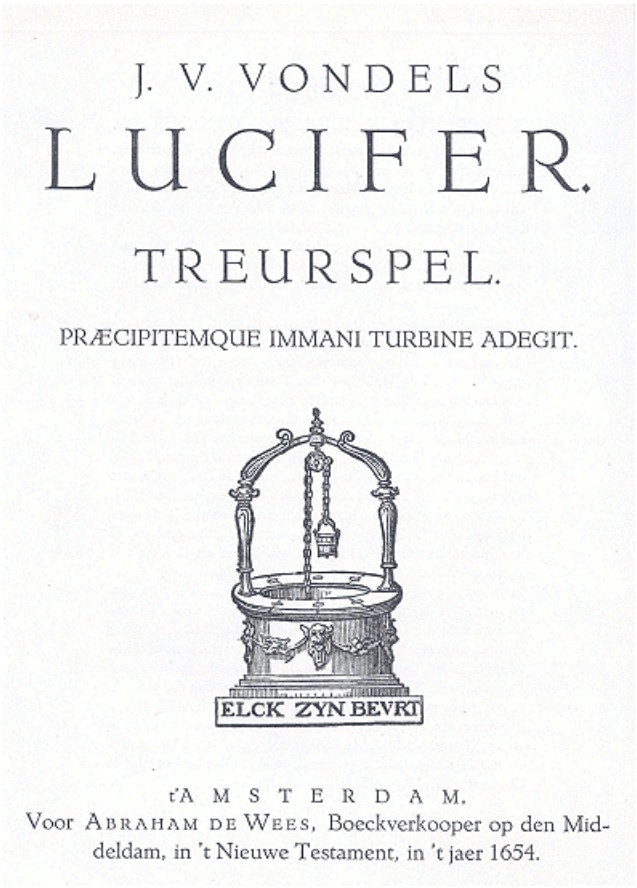
J. V. VONDELS

LUCIFER.

TREURSPEL.

PRÆCIPITEMQUE IMMANI TURBINE ADEGIT.

ELCK ZYN BEVRI

t'A M S T E R D A M,
Voor ABRAHAM DE WEES, Boeckverkooper op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament, in 't jaer 1654.

Den onverwinnelycksten Vorst en Heere, Den Heere Ferdinandus Den Derden,
Gekoren Roomschen Keizer, Altyt Vermeerder des Rycks.*

[1] Gelyck de Goddelycke Majesteit in een ongenaeckbaer licht gezeten is;
[2] zoo zit oock de weereltsche Mogentheit, die haer licht uit Godt schept, en[r. 2]
[3] de Godtheit afbeelt, in haren glans verheerlyckt: maer gelyck de Godtheit,[3-4]
[4] of liever opperste Goetheit, den allerminsten en ootmoedigen, met den toe-
[5] gangk tot haren troon, begenadight; zoo gewaerdight de tydelycke Mogent-
[6] heit oock den allerkleensten dat hy zich eerbiedigh voor hare voeten ver-
[7] nedere. Op deze hoop verstout zich myne Zanggodin, van verre, aen uwe[7]
[8] Keizerlycke Majesteit op te offeren dit treurspel van Lucifer, wiens styl wel[8]
[9] ryckelyck de deftigheit en statigheit vereischt, waer van de Poëet spreeckt:[9]

10 *Omne genus scripti gravitate Tragaedia vincit;*
Hoe hoogh men drave in styl, en toon,
Het Treurspel spant alleen de kroon;

[13] Doch wat aen de vereischte hooghdraventheit des styls ontbreeckt, dat zal[1313-14]
[14] de tooneelstof, titel, en naem, en doorluchtigheit des persoons vergoeden,
[15] die hier, ten spiegel van alle ondanckbare staetzuchtigen, zyn treurtooneel,[15-16]

* *Ferdinandus den Derden:* keizer Ferdinand III, (1608-1657), in 1636 als koning van Hongarije en Bohemen tot Roomsch koning gekozen, volgde in 1637 zijn vader Ferdinand II als keizer op. Vondel had voor dezen katholieken vorst een vaak uitgesproken vereering (vgl. *Zegezang van G. van Vinckenroy,* vs. 118; *Brief aen B. Nieuhusius,* vs. 10-20), vooral omdat zijn bevordering van den Vrede van Munster den dichter de hoop gaf, dat alle Christenvorsten zich onder den keizer tegen de Turken zouden vereenigen, gelijk uit regel 28-33 van deze Opdracht en uit den *Brief* aan Nihusius duidelijk blijkt. Met die bedoeling droeg Vondel zijn *Lucifer*, een spiegel voor heerschzuchtige vorsten, den keizer op. Het verdient opmerking, dat 's dichters ideëele opvatting van de historische zending der Duitsche keizers den politieken droom van Dante zeer nabij komt. - *Roomschen Keizer:* Roomsch keizer, nl. keizer van het H. Roomsche Rijk, zooals de middeleeuwsche, maar in Vondels tijd allang verbleekte titel nog altijd luidde. - *Altyt Vermeerder des Rycks:* dit was de beteekenis van den middeleeuwschen keizerstitel 'Semper Augustus'; het H. Roomsche Rijk werd nl. onder de opperheerschappij van den keizer steeds met de nieuw bekeerde volkeren uitgebreid (augeri).

r. 2 *weereltsche Mogentheit:* wereldlijke macht; *die haer licht uit Godt schept:* vgl. *Rom.* XIII, 1.

3-4 *Godtheit.... Goetheit:* Vondel verklaart in *Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst* I, 44 uitdrukkelijk, dat 'God' is afgeleid van 'goed', waarmee hij etymologisch de juistheid der scholastieke definitie meende te demonstreeren: 'Deus est summum bonum': (God is het opperste Goed).

7 *Zanggodin:* Muze.

8 *op te offeren:* op te dragen.

9 *de Poeët:* nl. Ovidius in *Tristia* II, 381; vgl. dit citaat in *Jeptha's* Berecht en in *Faëton*, vs. 646.

13 *hooghdraventheit:* in Vondels tijd met gunstige beteekenis: verhevenheid.

13-14 Vgl. deze gedachte met *Altaergeh.* I, 31-35.

15-16 *staetzuchtigen:* naar hooger staat begeerigen, heerschzuchtigen, hoogmoedigen; *zyn treurtooneel, den hemel, bekleet:* op zijn treurtooneel, dat de hemel voorstelt, de hoofdrol speelt.

[16] den hemel, bekleet, waer uit hy, die zich vermat aen Godts zyde te zitten,
[17] en Gode gelyck te worden, verstooten, en rechtvaerdighlyck ter eeuwige
[18] duisternisse verdoemt wert. Op dit rampzalige voorbeelt van Lucifer, den
[19] Aertsëngel, en eerst heerlycksten boven alle Engelen, volghden sedert, by-
[20] kans alle eeuwen door, de wederspannige geweldenaers, waer van oude en[20-21]
[21] jonge historien getuigen, en toonen hoe gewelt, doortraptheit, en listige
[22] aenslagen der ongerechtigen, met glimp en schyn van wettigheit vermomt,
[23] ydel en krachteloos zyn, zoo lang Godts Voorzienigheit de geheilighde
[24] Maghten en Stammen hanthaeft, tot rust en veiligheit van allerhande Staten,[24]
[25] die, zonder een wettigh Opperhooft, in geene burgerlycke gemeenschap
[26] kunnen bestaen: waerom Godts Orakel zelf, den menschelycken geslachte[26]
[27] ten beste, deze Mogentheit, als zyn eige, in eenen adem, bevestight, ge-[27-29]
[28] biedende Gode en den Keizer elck hun recht te geven. Christenryck door-
[29] gaends, gelyck een schip in de wilde zee, aen alle kanten, en tegenwoordigh
[30] van Turck en Tarter, bestormt, en in noot van schipbreucke, vereischt ten[30]
[31] hooghste deze eendraghtige eerbiedigheit tot het Keizerdom, om den alge-[31]
[32] meenen erfvyant des Christen naems te stuiten, en den Rycksbodem en zyne[32]
[33] grenzen, tegens den inbreuck der woeste volcken, te veiligen, en te stercken;[33]
[34] waerom Godt te dancken is, dat het hem beliefde 't Gezagh en de Kroon des
[35] H. Roomschen Rycks, voor 's Vaders overlyden, op den jongsten Rycksdagh,
[36] in den zone, FERDINANDUS DEN VIERDEN, te verzekeren; een[36]

20-21 *oude en jonge historien:* Vondel doelt op de voorbeelden van opstand, hem zoowel uit de mythologische en historische Oudheid als uit den Bijbel en de latere geschiedenis, ook die van zijn eigen tijd, bekend. In hoever hij speciaal aan den opstand van den Zwijger tegen Philips, van Cromwell tegen Karel I, van Wallenstein tegen Ferdinand III gedacht heeft, valt niet te zeggen, maar wie met Jonckbloet, Van Lennep of Cramer in *Lucifer* een 'politieke allegorie' zoekt, doet Vondels universeele typologie zwaar te kort; vgl. mijn inleiding op *Lucifer* in *Zwolsche Herdrukken*, 6e druk, Zwolle, 1928; *en toonen:* die toonen.

24 *geheilighde Maghten en Stammen:* de koninklijke dynastieën, die door algemeene erkenning en erfopvolging eenmaal in hun macht bevestigd zijn.

26 *Godts Orakel:* Christus.

27-29 *Mogentheit:* macht van heerschappij; *als zyn eige:* evenals zijn eigen macht; *gebiedende* enz.: vgl. *Matth.* XXII, 21; *Christenryck:* de christelijke volken, het Christendom; *doorgaends:* altijd doorgaande, voortdurend; *tegenwoordigh:* in deze tijden; sinds eeuwen bedreigden de Turken Europa, waartegen tal van groote geesten hadden gewaarschuwd en waartegen ook V. herhaaldelijk zijn stem verhief.

30 *Turck en Tarter:* niet alleen om 't stafrijm, maar ook om hun politieken band gewoonlijk samen genoemd; Tarters of Tartaren, bewoners van de Krim, waren bovendien voor Vondel de samenvatting van alle barbaarschheid.

31 *eendraghtige eerbiedigheit tot het Keizerdom:* zoo spitst Vondel zijn gedachte toe over de eenheid der christelijke vorsten, in een gebed aan Jezus Christus van 1644 afgebeden (vgl. Dl. 3, blz. 419).

32 *erfvyant des Christen naems:* hij die van geslacht op geslacht de vijand van het Christendom is.

33 *veiligen:* beveiligen.

36 *Ferdinandus den Vierden*; Ferdinand Maria werd in 1653 als Roomsch koning aangewezen, maar stierf in 't jaar zelf van deze Opdracht, 9 Juli 1654.

[37] zegen, waerop zoo vele volcken moet dragen, en de tooneeltrompet van[3737-39]
[38] onze Nederduitsche Zanggodinne te moediger, voor den troon van Hoogh-[38]
[39] duitschlant, den overwonnen Lucifer, in Michaëls triomfstaetsi ommevoert.

UWE KEIZERLYCKE
MAJESTEITS
allerootmoedighste dienaer
J.V. VONDEL.

37 *moet:* moed, hoop.
37-39 Uit deze regels blijkt wel, dat Vondel de definitieve overwinning van de overal opdringende opstandigheid, nabeeld van Lucifers verzet tegen God, van een versterkt keizerdom verwacht.
38 *Hooghduitschlant:* de landen waar het Hoogduitsch gesproken wordt, in tegenstelling met het Nederduitsch, het Nederlandsch.

Op de Afbeeldinge van Keizerlycke Majesteit, Ferdinandus den Derden;

Toen *Joachimus Sandrart van Stockou* my, uyt Weenen in Oostenryck, zijn Majesteits afbeeldinge, met haer loofwerck en cieraden, vereerde.*

Deus nobis haec otia fecit.

De Zon van Oostenryck verheft haer schoone stralen,[vs. 1]
Uit schaduwen van kunst, veel schooner in elx oogh,[2]
Dewylze, in haren troon gestegen hemelhoogh,[3]
Zich niet ontziet zoo laegh op ons gezicht te dalen.[4]
De derde F E R D I N A N D , geschapen tot regeeren,
Gelyck een tweede August, en Vader van de pais,[6]
Zyn' Zoon de hierbaen wyst naer 't hemelsche palais,[7]
En leert met wapenen van Vrede triomfeeren.
Gezegent is het Ryck, gezegent zyn de volcken,
Daer zyn voorzienigheit genadigh 't oogh op houdt,[10]
En hem de Weeghschael wort van 't heiligh Recht betrout.
Een Arent broght zyn zwaert en scepter uit de wolcken.[12]
Een kroon verciert het hooft, ter heerschappy gewyt:

* H e t o p s c h r i f t : De vriendschap van Vondel en Sandrart bleef bestaan toen de laatste in 1645 uit Amsterdam naar 't erfgoed van zijn vrouw in Stockau (bij Ingolstadt) verhuisd was. (Zie Vondels *Klaghte* bij 't vertrek, dit Deel, verderop). Juist onder de bewerking van *Lucifer,* in de tweede helft van 1653, vereerde de in zijn tijd beroemde schilder den dichter met de ‘Afbeeldinge’, waar dit sonnet op doelt, en misschien is de barok-allegorische verheerlijking van de keizersfamilie, die Vondel bewonderd moet hebben, voor hem een aanleiding te meer geweest, om zijn treurspel aan Ferdinand III op te dragen. Want daar nergens opgave van een afzonderlijk portret van den keizer door Sandrart te ontdekken valt, moet het sonnet de apotheose gelden, die door den schilder ‘des hohen Hauses von Oesterreich Triumph’ genoemd werd en welke door hem was opgezet volgens een uitvoerig 'Reskript von Kayserlicher Hand' zelf. Het schilderstuk, waarop de keizer, de keizerin en de twee prinsen Ferdinand en Leopold onder godengestalten waren voorgesteld, bestaat niet meer, maar bleef bekend door de kolossale gravure, welke Frans van den Steen (Antw. 1604-Weenen 1672) ervan sneed met 't onderschrift: ‘Jovi Austriaco pacificoque chari caelites deae diique sui grati veniunt litantque. Joachimo de Sandrart à Stochaw invent. et pinxit. Francesco de Steen S.C.M. sculp. sculpsit’. (Zie: P. Kutter: *Joachim von Sandrart,* Strassburg, 1907). De weergave van Sandrarts naam door Vondel duidt er op, dat de dichter een prent van deze kopersnee uit Weenen kadoo kreeg. - *Deus* enz.: Dit motto, uit Virgilius' *Bucolica* I, 6 (‘Een Godt holp ons aen deze gerustheit’ in Vondels vertaling) lag den dichter na aan 't hart (zie *Oranje May-lied* Str. V, en het titelblad der *Verovering van Grol*) en doelt hier op den zin van de ‘Afbeeldinge’, welke Ferdinand III als vredevorst voorstelt.

vs. 1 *De Zon van Oostenryck:* de keizer.
2 *schaduwen van kunst:* afschaduwing door de kunst, kunstrijke afbeelding.
3 *Dewylze:* terwijl zij; *in haren troon* enz.: in het toppunt der glorie.
4 *op ons gezicht:* voor ons gezicht.
6 *een tweede August:* keizer Augustus' regeering werd gekenmerkt door een algemeenen vrede; *Vader van de pais:* kweeker van den vrede; zoo heet, in vergelijking met Augustus, keizer Ferdinand, omdat hij den vrede van Munster, onder zijn regeering in 1648 gesloten, bevorderd had.
7 Versta: de keizer gaat zijn zoon in een christelijk leven voor.
10 *Daer:* waar.
12 *Een Arent:* het symbool van het keizerrijk, op Sandrarts schilderij aangebracht.

Dit Hooft verciert de Kroon, en schept een' gulden tyt.[14]

14 *gulden tyt:* tijd voor voorspoed door vrede.

Berecht aen alle Kunstgenooten, en Begunstigers der Tooneelspelen.

[1] Hier wort u, om uwen kunst-yver weder t'ontsteken, en uwen geest[r. 1]
[2] teffens te stichten, en te verquicken, het heiligh treurtooneel, dat den hemel
[3] afbeelt, opgeschoven. De groote Aertsengelen, Lucifer, en Michaël, elck[3]
[4] met hunne aenhangelingen van wederzyde gesterckt, komen de stellaedje[4-5]
[5] stoffeeren, en hun rollen spelen. Het tooneel en de personaedjen zyn zeker
[6] zoodanigh, en zoo heerlyck, datze eenen heerlycker styl vereischen, en[6]
[7] hooger laerzen dan ick haer weet aen te trecken. Niemant, die de spraeck[7-8]
[8] van d'onfeilbare orakelen des goddelycken Geests verstaet, zal oordeelen
[9] dat wy een gedichtsel van Salmoneus bybrengen, die midden in Elis, Jupyn,[9]
[10] op zynen wagen en metale brugh, braveerende, en met een brandende[10]
[11] fackel den blixem en donder nabootsende, van den donder geslagen wert:
[12] nochte wy vernieuwen hier geen gryze fabel van den Reuzenstryt, onder[12]
[13] wiens schorsse de Poëzy haere toehoorders reuckelooze verwaentheit, en[13]
[14] godtlooze kerckschenderyen zocht te verleeren, en natuurkennis in te boe-
[15] zemen; namelyck, dat lucht, en winden, in den hollen buick en het zwavel-
[16] achtige ingewant der aerde, besloten, by wylen ademtoght zoeckende, met
[17] gewelt van geborste steenrotsen, smoock, en roock, en vlammen, en aerdt-[17]
[18] bevingen, en schrickelyck geluit, uitbersten, en hemelhoogh opgestegen,
[19] in het neêrstorten, den gront van lant en zee met assche en steenen be-[19-20]
[20] stulpen, en ophoopen. Onder de Profeten verzekeren ons van den afval

r. 1 *kunst-yver:* yver voor de kunst.
3 *opgeschoven:* opengeschoven of op zij geschoven; het rolgordijn was in Vondels tijd niet bekend.
4-5 *de stellaedje stoffeeren:* het tooneel bekleeden of bezetten.
6 *heerlyckheerlycker:* in de oude beteekenis van seigneurial, vgl. heerlijk jachtrecht, en zie vs. 1575.
7 *hooger laerzen:* de hooge tooneellaarzen of brozen (cothurni) vergrootten in het oud-klassieke drama de gestalten der spelenden en werden in de Renaissance-taal het zinnebeeld van de tooneelkunst.
7-8 *de spraeck van* enz.: de taal van de H. Schrift.
9 *gedichtsel:* verdichtsel, fabel; *Salmoneus:* de mythe van dezen koning van Elis, die voor Jupiter tonans wilde spelen, maar door den beleedigden god werd vermorzeld, kende Vondel vooral uit Virgilius (*Aeneïs* VI, 585-v.v.; vgl. Homerus *Odyss.* XI, 236) en zij was hem zoozeer de heidensche parallel van de Geschiedenis van Lucifer, dat hij, toen de *Lucifer* van het tooneel geweerd werd, zijn *Salmoneus* schreef, om het dure scenario, voor het verboden drama vervaardigd, te kunnen benutten; zie *Salmoneus* verderop in dit Deel.
10 *braveerende:* tartende.
12 *nochte:* evenmin: *geen:* beter ware na *nochte: een; den Reuzenstryt:* den strijd der Giganten, die den Olymp bestormden maar ook werden verslagen, verhaalt Ovidius (*Herscheppinge* I, 177-v.v., V, 437-v.v.). Vondel die dezen strijd herhaaldelijk heeft behandeld (*Maeghdenbrieven*, St. Aeght, vs. 89-v.v.; *Altaergeh.* III, 1203) ziet er hier een spiegelbeeld van Lucifers opstand in, wat hij in vs. 1941-61 van het treurspel (vgl. *Hersch.* V, 445) toespitst.
13 *schorsse:* bekleeding: *reuckelooze:* roekelooze.
17 *geborste:* gebarsten.
19-20 *bestulpen:* bedekken; *Onder de Profeten:* hier geeft Vondel de hoofdbronnen der dramatische stof aan.

*
[21] des Aertsengels, en zynen aenhang, Izaïas, en Ezechiël; by den Euangelist,
[22] Christus, het allerwaerachtighste orakel, ons met eene stem uit den hemel[22]
[23] bevolen te hooren; en endelyck Judas Thaddeus, zyn getrouwe Apostel;
[24] welcker spreucken waerdigh zyn in eeuwigh diamant, en waerdiger in onze
[25] harten geprint te worden. Izaïas roept: *O Lucifer, die vroegh opgingt, hoe*[25]
[26] *zytghe ter aerde geploft? die de volcken quetste, in uw harte spraeckt: Ick wil*
[27] *in den hemel stygen, mynen stoel boven Godts gestarnte verheffen, op den*
[28] *bergh des verhondts aen de noortzyde zitten. Ick wil boven de hooge wolcken*
[29] *steigeren, den Allerhooghsten gelyck worden: maer ghy zult ter helle toe, in*
[30] *den poel des afgronts, vernedert worden*. Godt spreeckt door Ezechiël aldus:[30]
[31] *Ghy zyt een uitgedruckte gelyckenis, vol wysheit, en volkomen schoon. Ghy*
[32] *waert, in de weelde van Godts paradys, bekleet met allerhande kostelycke*
[33] *steenen, sardis, en topazen, en jaspis, en chrizoliten, en onix, en beril, safier,*
[34] *en karbonkel, en smaragden: gout was uw cieraet. Op den dagh uwer schep-*
[35] *pinge waren uwe schalmeien vaerdigh. Ghy breide u uit, gelyck een beschadu-*
[36] *wende Cherubyn, en ick zette u op Godts bergh. Ghy wandelde midden onder*
[37] *de blakende steenen. Ghy waert volschapen in uwen tredt, van den dage uwer*
[38] *scheppinge aen, tot dat men u op boosheit betrapte*. Beide deze spreucken
[39] zyn, naer den letterlycken zin, d'een van den Koning van Babilon, d'ander
[40] van den Koning van Tyrus te verstaen, die, by Lucifer, in hunne heerlyck-
[41] heit en hooghmoet, geleken, bestraft en gedreight worden. J E S U S Christus
[42] ziet mede op den val van den weerspannigen Lucifer, daer hy zeght: *Ick zagh*[42-3]
[43] *den Satan, gelyck eenen blixem, uit den hemel vallen*, en Thaddeus ontvout
[44] den afval der Engelen, en hun misdaet, en de straf daer op gevolght, zonder
[45] eenige bewimpelinge, beknopt op deze wyze: *Doch hy beeft de Engelen,*
[46] *die hunne hoogheit niet bewaerden, maer hun behuizinge verlieten, met eeuwige*[46]
[47] *banden van duisternisse, tegens het oordeel des grooten Godts bewaert*. Wy[47]
[48] stuiten dan met deze goude spreucken, en inzonderheit met Judas Thaddeus,
[49] leerling en afgezant des hemelschen Leeraers, en Konings aller Koningen,[49]
[50] gelyck op eenen diamanten schilt, alle de pylen der ongeloovigen, die de
[51] zekerheit van der Geesten afval zouden durven in twyfel trecken. Behalve

* TEKSTKRITIEK: In r. 23 na *hooren* volgt in latere uitgaven: *Sint Peter de Prins der Apostelen*. - In r. 43 achter *vallen* hebben de latere uitgaven: *Oock Sint Peter, zeggende: God heeft d'Engelen, die zondighden, niet verschoont, maer, met de koorden der helle afgeruckt, in den afgront overgelevert, om gepijnight en ten oordeele bewaert te worden* [*vgl.* II *Petr.* II, 4]. - In r. 48 achter *inzonderheit* staat later: *met Sint Peter en Judas Thaddeus, afgezanten des Konings aller Koningen*.

22 *ons met eene stem* enz.: *Matth.* XVII, 5.

25 *geprint:* gedrukt; *Izaïas roept* enz.: *Is.* XIV 12-15; vgl. *Lucifer* vs. 569. Deze en de volgende Bijbelteksten heeft Vondel blijkbaar zelf uit de Vulgaat vertaald.

30 *Ezechiël: Ezech.*. XXVIII, 12-15; vgl. *Luc.* vs. 1475-81.

42-3 *Ick zagh* enz.: *Luc.* X, 18; *Thaddeus:* Brief van Judas, vs. 6.

46 *behuizinge:* 'domicilium' in de Vulgaat, 'woontent' in de Statenvertaling; bedoeld is de plaats waarin God hen gesteld had.

47 *des grooten Godts:* de Vulgaat heeft: 'magni diei' (des grooten dags), maar bij Petavius, door Vondel zeker voor zijn treurspel bestudeerd (cfr. mijne inleiding van *Lucifer* in de Zwolsche Herdrukken, 1928, blz. XLII) staat één keer: 'magni Dei'.

49 *afgezant:* apostel.

[52] dit onderstut ons ten overvloet doorgaends d'eendraghtige en eerwaer-[52]

52 *doorgaends:* doorloopend.

*

[53] dighste aeloutheit der godtvruchtige Outvaderen, die in den gront dezer[53]
[54] geschiedenisse overeenstemmen: doch om de Kunstgenooten niet op te
[55] houden, zullenwe ons met drie plaetsen genoegen; d'eerste getrocken uit[55]
[56] den heiligen Cypriaen, Bisschop en Martelaer te Karthago, daer hy schrijft:[56]
[57] *Hy, die te vore door een Engelsche Majesteit ondersteunt, Gode aengenaem*[57]
[58] *en waert was, borst, toen hy den mensch naer Godts beelt geschapen zagh,*[58]
[59] *door eenen boosaerdigen naeryver uit, hem door ingeven van dien naeryver*[59]
[60] *niet eer ten val brengende, voor dat by zelf door dien naeryver ter neêr gestort*
[61] *lagh, gevangen eer hy ving, bedorven was eer hy hem bedorf; terwyl hy, van*[61]
[62] *Nydigheit aengeprickelt, den mensche van de genade der onsterfelyckheit, hem*
[63] *geschoncken, beroofde, en zelf oock verloor het gene hy te vore hadde*. De
[64] groote Gregorius bestelt ons de tweede spreuck: *Dees afvallige Engel, ge-*[64-65]
[65] *schapen om boven d'andere regementen der Engelen uit te blincken, is door zyn*
[66] *hoovaerdy zulx ter neder gestort, dat hy nu de heerschappye der stantvastige*[66]
[67] *Engelen onderworpen blyft*. Het derde en leste bewys scheppen wy uit de
[68] predikatien van den honighvloeienden Bernardus: *Schuwt de hoovaerdy:*[68]
[69] *ick bidde u schuwtze toch. d'oirsprong van alle overtredinge is hoovaerdy, die*
[70] *Lucifer zelf, klaerder dan alle starren uitblinckende, met een eeuwige duister-*
[71] *nisse heeft verdonckert. zy heeft niet alleen eenen Engel, maer den oppersten*
[72] *van alle Engelen in eenen Duivel verandert*. De Hoovaerdy en Nydigheit,
[73] twee oirzaecken of aenstokers van dezen afgrysselycken brant van twee-
[74] draght en oorloge hebben wy uitgedruckt, onder het gespan van twee be-[75]
[75] starnde dieren, den Leeuw, en den Draeck, die voor Lucifers oorloghswagen
[76] gespannen, hem tegens Godt en Michaël aenvoeren; aengezien deze dieren

* TEKSTKRITIEK: In r. 62 van de eerste uitgave staat *sterfelyckheit* in plaats van *onsterfelyckheit*.

53 *Outvaderen:* oudste christelijke schrijvers, waaronder Vondel ook nog den twaalf-d'eeuwschen heiligen Bernardus rekent.

55 *genoegen:* vergenoegen.

56 *Cypriaen:* geb. ± 200, gest. 258; de aangehaalde tekst is uit *Liber de Zelo et Livore* cap. IV, bij Petavius, ed. Barri-Ducis, MDCCCLXVIII, tom. IV, blz. 168; (Migne P.L. IV, kol. 640).

57 *Engelsche:* zooals gewoonlijk bij Vondel voor Engelachtige.

58 *toen hy den mensch* enz.: dit motief van jalouzie van de Engelen op den mensch, dat den val der Engelen nà de schepping van Adam en Eva plaatst, maar dat niet door alle Theologen gedeeld wordt, zal Vondel in zijn drama aanscherpen met Gabriëls boodschap van de menschwording van het Eeuwig Woord, vgl. *Lucifer*, vs. 221-v.v.

59 *naeryver:* naijver; *hem:* den mensch.

61 *bedorf:* bedierf, verdierf.

64-65 *De Groote Gregorius bestelt* enz.: de H. Gregorius de Groote, Paus en Kerkvader († 604); zie *Moralium* Lib. IV, cap. XIII, bij Petavius, blz. 177 (Migne, P.L. LXXV, kol. 646). Na de afgunst geeft V. nu in dezen en den volgenden tekst den hoogmoed als den grond van den afval der Engelen aan; *bestelt:* doet aan de hand.

66 *zulx:* zoodanig.

68 *den honigh vloeienden Bernardus:* de H. Bernard van Clairvaux (1091-1153), bijgenaamd Doctor Mellifluus; zie *Sermo I de Adventu*, bij Petavius, blz. 177 (Migne, P.L.: CLXXXIII, kol. 36).

75 *den Leeuw, en den Draeck:* vgl. *Lucifer* vss. 1784, 1889, 1918, 2159.

[77] twee zinnebeelden van deze hooftgebreken verstrecken: want de Leeuw,
[78] der dieren Koning, gemoedight door zyne krachten, acht uit verwaentheit[78]
[79] niemant boven zich zelven; en de Nydigheit quetst met hare tong den
[80] benyden van verre, gelyck de Draeck, met het schieten van zyn vergift,
[81] zynen vyant van verre quetst. Sint Augustyn, deze twee hooftgebreken[81]
[82] Lucifer toe-eigenende, maelt ons den aert der zelve levendigh af, en zeit

78 *gemoedight:* aangemoedigd.
81 *Sint Augustyn:* Bisschop van Hippo en Kerkvader (354-430); zie *De Genesi ad Litteram*, Lib. XI, cap. XIV, bij Petavius, blz. 169 (Migne, P.L.: XXXIV, kol. 436).

[83] dat de Hoovaerdy is een liefde tot zyn eige grootsheit; maer de Nydigheit[83]
[84] een haetster van een anders geluck: waer uit klaer genoegh blyckt wat hier
[85] uit geboren wort: want een iegelyck, zeit hy, die zyn eige grootsheit bemint,
[86] benyt zyns gelycken, naerdienze met hem gelyckstaen; of benyt zynen
[87] minder, op dat die hem niet gelyck werde; of die grooter zyn dan hy, om
[88] datze boven hem staen. Nu dewyl de dieren zelf van verdoemde Geesten
[89] misbruickt en bezeten worden, gelyck in den aenvang de Paradysslang, en[89]
[90] in de heileeuwe de zwynskudden, die met een groot gedruis in zee stortten;[90]
[91] en dewyl de gestarnten aen den hemel zelfs by dieren afgetekent, oock by[91]
[92] de Profeten gedacht worden; gelyck de Pleiades of Zevenstar, en Arcturus,[92-4]
[93] Orion, en Lucifer, zoo gelieve het u de weeligheit en leerzaemheit der
[94] tooneelpoëzye te vergeven, dat de rampzalige Geesten zich op ons tooneel
[95] hier mede wapenen, en verweeren: want den helschen gedroghten niets[95]
[96] eigener is dan slimme treken, en het misbruick der schepselen, en ele-[96]
[97] menten, tot afbreuck van d'eere en den naem des Allerhooghsten, zoo
[98] verre hy dit gehengt. Sint Jan, in zyne Openbaringe, beelt de hemelsche[98]
[99] geheimenissen, en den stryt in den hemel, door den Draeck uit, wiens staert
[100] nasleepte het derde deel der starren, by de Godtgeleerden op d'afvallige[100]
[101] Engelen geduit; waerom men in Poëzye de gebloemde wyze van spreken[101]
[102] niet al te neuswys behoort te ziften, nochte naer de scherpzinnigheit der[102]
[103] schoollessen te regelen. Oock moeten wy onderscheiden de tweederhande
[104] personaedjen, die dit tooneel betreden, namelyck quaetwillige en goede
[105] Engelen, die een ieder hun eige rol speelen; gelyck Cicero en de voeghe-[105]
[106] lyckheit zelf ons elcke persoonaedje, naer heuren staet en aert, leeren
[107] uitbeelden. Ondertusschen ontkennen wy geensins dat heilige stof den
[108] tooneeldichter nauwer verbint, en intoomt dan weereltsche historien, of[108]
[109] Heidensche verziersels; onaengezien d'oude en befaemde hantvest der[109]
[110] Poëzye, by Horatius Flakkus, in zyne Dichtkunste, met deze vaerzen uit-[110]

83 *grootsheit:* 'amor excellentiae propriae', *grootsheit* is hier dus: uitschittering.
89 *de Paradysslang: Gen.* III, 4-v.v.
90 *de heileeuwe:* de tijd van Christus, vgl. *Altaergeh.* I, 1018; *de zwynskudden* enz.: zie *Matth.* VIII, 30-32.
91 *by dieren afgetekent:* door dieren voorgesteld; sterrebeelden onder diergestalten; *oock by:* zelfs door.
92-4 *gedacht:* herdacht; *Pleiades:* zie *Job* XXXVIII, 31; *Arcturus, en Orion:* samen bij *Job* IX, 2 en *Amos* V, 18; *Lucifer:* als sterrebeeld, o.a.: *Ps.* CIX, 3; II *Petr.* I, 19; *de weeligheit en leerzaemheit der tooneelpoëzye:* het drama vergt in Vondels opvatting een vruchtbare fantazie om te beter te kunnen leeren.
95 *hier mede:* nl. met de dierengestalten van leeuw en draak, zie r. 75.
96 *treken:* streken of trekken.
98 *Sint Jan: Openb.* XII, 4.
100 *by:* door.
101 *gebloemde:* overdrachtelijke.
102 *scherpzinnigheit:* spitsvondigheid.
105 *Cicero:* Vondel heeft minder het oog op een bepaalden tekst dan op den inhoud van *De Inventione*, Lib. II; *voeghelyckheit:* gepastheid.
108 *nauwer verbint:* meer aan banden legt.
109 *verziersels:* verdichtsels; *onaengezien:* ondanks; *hantvest:* vrijbrief, recht.
110 *by:* door.

[111] gedruckt:

> De Schilder en Poëet ontfingen beide een maght[112]
> Van alles te bestaen wat elck zich dienstigh acht.

[114] Doch hier dient inzonderheit aengetekent hoe wy, om den naeryver der
[115] hooghmoedige en nydige Geesten te heftiger t'ontsteken, den Engelen de
[116] geheimenis van het toekomende menschworden des Woorts, door den

112 *De Schilder* enz.: uit de *Ars Poetica* van Horatius (*Epist.* II, 3) 'Pictoribus atque poetis quidlibet audendi semper fuit aequa potestas'.

[117] Aertsëngel Gabriël, Gezant en Geheimenistolck der Godtheit, eenighzins[117]
[118] ontdecken; hier in [onder verbeteringe] volgende, niet het gevoelen der[118-19]
[119] meesten, maer zommiger Godtgeleerden, naerdien dit ons treurtafereel
[120] rycker stof en luister byzet; zonder dat wy evenwel, in dit punt, noch in
[121] andere omstandigheden van oirzaken, tyt, plaetse, en wyze [waer van wy
[122] ons dienden, om dit Treurspel krachtiger, heerlycker, gevoeghelycker en
[123] leerzamer uit te voeren;] de rechtzinnige waerheit opzettelyck willen in[123]
[124] het licht staen, of iet, naer ons eige vonden, en goetduncken, vast stellen.
[125] Sint Pauwels, Godts geheimenisschryver aen de Hebreen, verheft zelf,[125125-35]
[126] benydenswaerdigh genoegh, tot afbreuck van het Ryck der logenen en
[127] verleidende Geesten, de heerlyckheit, maght en Godtheit van het mensch-
[128] geworden Woort, door zyn uitstekentheit boven alle Engelen, in naem, in
[129] zoonschap, en erfgenaemschap, in het aenbidden der Engelen, in zyne[129]
[130] zalvinge, in zyne verheffinge aen Godts rechte hant, in de eeuwigheit zyner
[131] heerschappye, als een Koning over de toekomende weerelt, en de oirzaeck
[132] en het einde aller dingen, en een gekroont Hooft der menschen en Engelen,
[133] zyne aenbidders, Godts boden, en geesten, gezonden ten dienst der men-
[134] schen, erfgenamen der zaligheit, welcker natuur Godts Zoon, de Engelen[134-35]
[135] voorbygaende, in het bloet van Abraham aenneemt. By gelegenheit van
[136] deze onschult achte ick niet ongerymt hier ter loop iet aen te roeren tot[136-37]
[137] onschult van tooneel en tooneeldichteren, die Bybelstof voorstellen, naer-
[138] dienze by wylen opspraeck onderworpen zyn; gelyck trouwen's menschen[138]
[139] zinnelyckheit verscheiden is, en d'ongelycke getempertheit der herssenen[139]
[140] veroirzaeckt dat d'een treck tot een zelve zaeck heeft, die den anderen

117 *Gezant:* letterlijke vertaling van □γγελος, engel; *Geheimenistolck:* verkondiger van Gods ondoorgrondelijke (geheime) raadsbesluiten.

118-19 *ontdecken:* openbaren; *onder verbeteringe:* naar mijn beste weten; *niet het gevoelen der meesten, maer zommiger Godtgeleerden:* Bij Petavius, die uitvoerig de meeningen der oudste chr. schrijvers over het motief van den val der Engelen weergeeft (*De Angelis,* Lib. III, cap. II, nr. X, ed. cit. blz. 169) had Vondel dit gelezen: ‘Er zijn er, die meenen, dat de duivel door afgunst geprikkeld werd en het onverdragelijk vond(invidia commotus iniquo animo tulisse), toen hij van God vernomen had, dat de menschelijke natuur tot het deelgenootschap van de Godheid zou worden aangenomen. Maar dit wordt door geen enkel gezag van de Schrift of van de oude Vaders gedekt, en het lijkt mij ook niet waarschijnlijk, dat dit mysterie zoo lang te voren aan de Engelen zou zijn geopenbaard’; *naerdien:* omdat.

123 *de rechtzinnige waerheit:* de leer der kath. Kerk.

125 *Sint Pauwels, Godts geheimenisschryver:* de H. Paulus, schrijver over de goddelijke geheimenissen (wel met toespeling op I *Cor.* IV, I).

125-35 Vondel bedoelt, dat S. Paulus in *Hebr.* I, 4-13 hem voorging met de verhevenheid van het menschgeworden Woord bòven de Engelen uit te meten. Deze verheffing doet *afbreuck* aan het *Ryck der logenen* (de Hel) en aan de *verleidende Geesten* (de gevallen Engelen) en is daarom voor hen *benydenswaerdigh genoegh*, d.i. een sterke prikkel tot afgunst, door den dichter in zijn drama (vs. 390-405) meesterlijk op de spits gedreven.

129 *der Engelen:* door de Engelen.

134-35 *de Engelen voorbygaende:* ziehier de reden tot afgunst met zooveel woorden uitgedrukt, vergelijk *Luc.* vs. 469-70; *in het bloet van Abraham:* Abraham was de stamvader van het geslacht, waaruit Christus geboren werd.

136-37 *onschult:* rechtvaardiging.

138 *trouwen:* trouwens.

139 *zinnelyckheit:* zin, voorkeur; *getempertheit:* elders bij Vondel *temper:* aanleg.

[141] tegens het hart steeckt. Alle eerlycke kunsten en oefeningen hebben hare[141]
[142] be-yveraers, en tegenwryters, oock hun recht gebruick, en misbruick. De[142]
[143] heilige treurspeldichters hebben, onder de oude Hebreen, tot hun voor-[143]

141 *eerlycke:* edele.
142 *tegenwryters:* tegenstanders; *recht:* goed, juist.
143 *De heilige treurspeldichters:* de dichters van treurspelen met een heilig, een bijbelsch onderwerp.

[144] beelt den Poëet Ezechiël, die den uittoght der twalef Stammen uit Egypten[144]
[145] in Griex nagelaten heeft; onder d'eerwaerdige Outvaders hebben zy het
[146] groote licht uit den Oosten, Gregorius Nazianzener, die zelf den Gekruisten[146-47]
[147] Verlosser in Griecksche tooneelvaerzen uitbeelde; gelyck wy noch van[147-48]
[148] wylen den Koningklycken Gezant, Hugo de Groot, dat groote licht der
[149] geleertheit en vromicheit onzer eeuwe, sint Gregorius spoor naerstrevende,
[150] voor zyn treurspel van den Gekruisten, in Latyn beschreven, en dien on-
[151] vergangklyken en stichtigen arbeit eer en danckbaerheit schuldigh blyven.
[152] Onder d'Engelsche Onroomschen heeft de geleerde pen van Richard[152]
[153] Baker, Lucifer en al den handel der oproerige Geesten, oock vry breet in[153-54]
[154] 't rymeloos uitgestreken. Wel is waer dat de Vaders der oude Kercke de
[155] gekristende tooneelspeelders buiten de gemeenschap der Kercke keerden,[155]
[156] en het tooneelspel van dien tyt heftigh bestreden: maer let men 'er wel op,[156]
[157] de tyt en reden van dien was heel anders gelegen. De weerelt lagh toen[157]
[158] noch diep, op vele plaetsen, in Heidensche afgoderye verzoncken. De gront
[159] des Christendoms was noch onbestorven, en de tooneelspelen werden[159]
[160] Cybele, der gedroomde Goden moeder, een groote afgodinne, ter eere ge-[160]
[161] speelt, en gehouden voor een verdienstigh middel om hier door lantplagen[161]

144 *Ezechiël:* Joodsch-Grieksch dichter uit de 2e eeuw na Chr. Zijn door Vondel bedoelde tragedie □*Εξαγωγ*□ is alleen in fragmenten bewaard, die in 1598 en 1606 werden uitgegeven en in 1609 door Fréderic Morel in Lat. verzen vertaald.

146-47 *Gregorius Nazianzener:* de H. Gregorius van Nazianze, bijgenaamd de Theoloog (329-90); *zelf:* zelfs; *den Gekruisten Verlosser in Griecksche tooneelvaerzen: Χριστ*□*ς π*□*σχων τραγ*□*δια* (De lijdende Christus, Treurspel). Vondel zal wel geweten hebben, dat de hem bekende auteurs Baronius, Bellarminus, Vossius en Rivetus het vaderschap van dit uitvoerig drama aan Gregorius Nazianzer ontzegden (zie Migne, P.G. XXXVIII, kol. 133-338); maar Grotius, die het had nagevolgd met zijn *Christus Patiens* (Monachii MDCXXVII), schreef het in de Voorrede van dit spel uitdrukkelijk aan den genoemden heilige toe en dit gaf voor Vondel blijkbaar den doorslag.

147-48 *van wylen:* wijlen.

152 *Richard Baker:* een Engelsch edelman en schrijver (1568-1645), die in een tienjarige gevangenschap velerlei Meditations schreef op de Psalmen, het Onze Vader en een *Apologie for Laymen's Writing in Divinity, with a short Meditation upon the fall of Lucifer* (1641), maar het is twijfelachtig of Vondel op deze spitsvondige overpeinzingen doelt (zie: G. Kalff in *Oud-Holland*, XII [1894], blz. 22-v.v.).

153-54 *al den handel:* het heele proces; *vry breet in 't rymeloos uitgestreken:* breedvoerig in proza uitgesponnen. Deze tamme kritiek op Baker's eindeloos langdradige overpeinzingen is niet onjuist.

155 *gekristende:* christelijke.

156 *het tooneelspel van dien tyt heftigh bestreden:* Bossuet toont dit in zijn *Maximes et Réflections sur la Comédie* (1694) uitvoerig aan vooral met citaten uit S. Augustinus, Ambrosius en Joh. Chrysostomus.

157 *de tyt en reden van dien:* de tijd en de opvattingen van dien tijd.

159 *noch onbestorven:* nog niet bezonken.

160 *Cybele:* de geïmporteerde Phrygische godin, dochter van hemel en aarde, vrouw van Saturnus en vereerd onder de namen Rhea, Vesta, en *Μεγαλη Ματηρ* (Magna Mater), waarnaar ook haar jaarfeesten Megalesia (12 April) heetten, die met optochten en voorstellingen gevierd werden; *der gedroomde Goden moeder:* òfwel: moeder der gedroomde goden, òfwel: aan de gedroomde godenmoeder; 'Mater deorum', ook een der namen van Cybele, vergelijk *Peter en Pauwels*, vs. 752.

161 *verdienstigh:* verdienstelijk.

[162] van den hals des volcks af te keeren. Sint Augustyn getuight, hoe de[162]
[163] Heidensche Aertspriester, een bedienaer van Numaes instellingen en af-[163]
[164] godendienst, te Rome, ter oirzaecke van een zware pest, de tooneelspeelen
[165] eerst instelde, en door zyn gezagh bekrachtighde. Scaliger zelf bekent datze,[165]

162 *Sint Augustyn getuight:* nl. in *De Civitate Dei* I, 32: 'Ingravescente pestilentia ludi scenici auctoritate Pontificum Romae primitus instituti sunt' (bij een toenemende pest zijn de tooneelspelen te Rome het eerst [r. 165 *eerst*] op gezag van de hoogepriesters ingesteld).

163 *Numa:* Numa Pompilius, de legendarische insteller van den Romeinschen godendienst, vgl. *Peter en Pauwels*, vs. 915, 927.

165 *Scaliger zelf:* Scaliger zelfs; Julius Caesar Scaliger (1484-1585) schreef in zijn *Poetices*, I, 37: '(Ludi) scenici... pro bona populi valetudine Sibyllae jussa instaurati' (de tooneelspelen zijn op bevel van een Sibylle voor de gezondheid van het volk ingesteld).

[166] om de gezontheit des volx te verwerven, door ingeven van de Sibille inge-[166]
[167] stelt waren; in voegen dat dit spelen eigentlyck streckte tot een krachtigh[167]
[168] voedtsel van de blinde afgoderye des Heidendoms, en verheffinge der af-
[169] goden; een ingekankerde gruwel, wiens uitroien den eersten kruishelden,[169]
[170] en de gedurigh worstelende Kercke op zoo veel zweet en bloet stont, maer
[171] nu lang uitgestorven, geene voetstappen in Europe laet. Dat dan de H. Out-[171-72]
[172] vaders die tooneelen hierom, en te gelyck om het bederf der zeden, en
[173] andere openbare en schaemtelooze misbruicken van naeckte jongelingen,
[174] vrouwen en maeghden en andere vuilicheden bestraften, was noodigh en
[175] loflyck, gelyck het in dien gevalle noch zoude zyn. Dit nu overgeslagen,[175]
[176] laet ons het nut en den oirbaer van stichtelycke en vermakelycke spelen niet[176]
[177] te licht wechworpen. Heilige en eerlycke voorbeelden dienen ten spiegel,[177]
[178] om deught en Godtvruchtigheit t'omhelzen; gebreken, en d'elenden, daer
[179] aen gehecht, te schuwen. Het wit en ooghmerck der wettige Treurspelen[179]
[180] is de menschen te vermorwen door schrick, en medoogen. Scholieren, en[180]
[181] opluickende jongkheit worden door spelen, in talen, welsprekentheit, wijs-
[182] heit, tucht, en goede zeden, en manieren, geoefent, en dit zet in de teere
[183] gemoeden en zinnen, een ploy van voeghelyckheit en geschicktheit, die[183]
[184] hun, tot in den ouderdom toe, byblyven, en aenhangen: ja het gebeurt by
[185] wylen dat overvliegende vernuften, by geene gemeine middelen te buigen,[185]
[186] noch te verzetten, door spitsvondigheden en hooghdravenden tooneelstyl[186]
[187] geraeckt, en, buiten hun eigen vermoeden, getrocken worden: gelyck een
[188] edele luitsnaer geluit geeft, en antwoort, zoo dra heur weêrgade, van de
[189] zelve nature en aert, en op eenen gelycken toon, en andere luit gespannen,
[190] getokkelt wort van een geestige hant, die, al speelende, den tuimelgeest[190]

166 *Sibille:* waarzeggende priesteres van Apollo.
167 *in voegen:* zoodanig.
169 *uitroien:* uitroeien.
171-72 *nu lang:* die nu lang, nl. de in r. 169 genoemde *gruwel; voetstappen:* sporen; *Dat dan de H. Outvaders* enz.: Bossuet, die in zijn bij r. 156 aangehaald werk al te radikaal het tooneel bestreed, zou Vondel hier geantwoord hebben: ‘C'est lire trop négligemment les passages des Pères que d'assurer, comme vous faites, qu'ils ne blâment, dans les spectacles de leur temps, que l'idolâtrie et les scandaleuses et manifestes impudicités... leurs raisons portent plus loin. Ils blâment dans les jeux et dans les théâtres l'inutilité, les passions excitées, la vanité’ enz. (*Oeuvres Complètes*, Paris, 1856, II, blz. 863).
175 *overgeslagen:* overwogen.
176 *het nut en den oirbaer:* tautologie, want oorbaar, oorbaarheid is òok *nut; stichtelycke en vermakelycke spelen:* treur- en blijspelen.
177 *wechworpen:* verwerpen; *eerlycke:* eerbare.
179 *wit en ooghmerck:* weer tautologie, want *ooghmerck* is óok *wit*, doelwit; *wettige:* zedelijk goede.
180 *vermorwen:* vermurwen; *Scholieren* enz.: dit gaf zelfs de strenge Bossuet toe, l.c. blz. 910.
183 *ploy:* gewoonte.
185 *overvliegende vernuften:* buitengewoon begaafden; *by geene gemeine middelen te buigen:* niet voor gewone argumenten zwichtend.
186 *spitsvondigheden:* fraaie, pittige gezegden.
190 *geestige:* begaafde, vaardige; *den tuimelgeest:* wargeest, booze bui.

[191] uit eenen bezeten en verstockten Saul dryven kan. De historien der eerste[191]
[192] Kercke bezegelen dit met de gedenckwaerdige voorbeelden van Genesius[192-93]
[193] en Ardaleo, beide tooneelspeelders, in den Schouburgh, door den H. Geest

191 *uit eenen bezeten..... Saul:* toespeling op David, die door harpspel den van een boozen geest bezeten Saul wilde kalmeeren, vgl. 1 *Kon,* XVIII, 10.

192-93 *Genesius en Ardaleo:* Baronius verhaalt in zijn *Ann. Eccl.* op 't jaar 303, nr. 118, dat eerst de tooneelspeler Genesius, daarna zijn kollega Ardaleon voor Diokletiaan in een komedie de geheimen des Christenen bespotten, maar door Gods genade getroffen plotseling hun rol in ernst namen en als martelaren stierven (feestdag van St. Genesius 23 Augustus, van St. Ardaleon 14 April). De geschiedenis van den eerste is door Henri Ghéon gedramatiseerd in *Le Comédien et la Grâce* (Paris, 1925).

[194] verlicht, en bekeert; terwylze, onder het spelen, den Christenschen Godts-
[195] dienst willende beschimpen, overtuight wierden van de waerheit, dieze
[196] geleert hadden, uit hun deftige speelrollen, doorgaends beter gestoffeert[196]
[197] met pit van wysheit dan laffe redenen, uren lang in den wint gestroit, en[197]
[198] eer verdrietigh dan leerzaem. Men worpt ons, ten opzichte van Bybelstoffe,
[199] voor, dat men geen spel met heilige zaecken behoorde te spelen; en zeker
[200] dit zou wat schyns hebben in onze tale, die juist het woort van Spel mede
[201] brengt: maer wie slechts een woort of anderhalf Griecks kan uitstamelen,
[202] weet wel dat dit woort by Griecken en Latynen geen gebruick heeft in dien[202]
[203] zin: want *Τραγ□δ□α* is een koppelwoort, en betekent eigentlyck Bockezang,[203]
[204] naer der herderen wedgezangen, ingestelt om met zingen eenen Bock te
[205] winnen, uit welcke gewoonte de treurzangen, en sedert de tooneelspelen,
[206] hunnen oirsprong namen: en wil men ons immers dus ongenadigh knuf-[206]
[207] felen om het woort Spel, waer blyvenwe dan met orgelspel, Davids harp-
[208] en zangspel, en het spel van tien snaren, en ander fluit- en snarespel, by[208-09]
[209] verscheidenheit van Onroomschen, in hunne vergaderingen ingevoert?
[210] Wie dan dit onderscheit vat, zal wel, het misbruick der tooneelkunste be-
[211] bestraffende, het rechtmatigh gebruick niet ongenadigh vallen, en dezen[211]
[212] heerlycken ja Goddelycken vont, een eerlycke uitspanninge, en honigh-[212]
[213] zoete verquickinge van 's levens moeielyckheden, de jeught, en kunstbe-
[214] minnende burgerye niet misgunnen; op dat wy, hier door gemoedight,[214]
[215] Lucifer met meer yvers ten Treurtooneele voeren, daer hy, endelyck, van
[216] Godts blixem getroffen, ter helle stort, ten klaren spiegel van alle ondanck-[216]
[217] bare staetzuchtigen, die zich stoutelyck tegens de geheilighde Maghten,
[218] en Majesteiten, en wettige Overheden durven verheffen.

196 *deftige:* indrukwekkende; *doorgaends:* doorloopend.
197 *laffe redenen:* onbeduidende praat; *uren lang* enz.: Ds. P. Leupenius, die Vondel om zijn spelling bestreed, gaf deze uitlatingen in zijn *Naaberecht* (Unger 1654-55, blz. 271) valsch weer, door te verzinnen, dat Vondel van den eenen kant er mee op zijn eigen 'lompe verdichtselen' doelde, van den anderen kant op de ‘Preedikingen van Gods Dienaaren’, terwijl Vondel alleen zegt, dat Genesius en Ardaleo door hun indrukwekkende christen-rollen vol zin en wijsheid bekeerd werden.
202 *dit woort:* nl. *spel; geen gebruik heeft in dien zin:* niet in dien zin van spel gebruikt wordt; *Τραγ□δια*: tragoedia, treurspel,
203 *koppelwoort:* gekoppeld, samengesteld woord; *Bockezang: τραγ-□δ□α τραγος* is bok; *□δ□*: gezang.
206 *immers:* dan; *knuffelen:* frekwentatiet van knuiven of kluiven; beknabbelen, beknibbelen.
208-09 *spel van tien snaren:* het tiensnarig psalter van Ps. XXXII, 2 (in Vondels *Harpzang* vs. 6: *galm van vijf paer snaeren*); *by verscheidenheit van Onroomschen, in hunne vergaderingen:* door allerlei niet-Katholieken in hun kerkelijke diensten.
211 *vallen:* zijn.
212 *vont:* vondst, uitvinding; *eerlycke:* eerzame.
214 *gemoedight:* bemoedigd.
216 *ten klaren spiegel* enz: uitdrukkelijk geeft Vondel nogmaals het zedelijk doel van zijn treurspel aan, om zijn tegenstanders te ontwapenen.

Inhoudt.

[1] Lucifer, d'Aertsengel, opperste, en doorluchtighste boven alle Engelen,
[2] hoovaerdigh en staetzuchtigh, uit blinde liefde tot zyn eige, benyde Godts[r. 2]
[3] onbepaelde grootheit, oock den mensch, naer Godts beelt geschapen, en in
[4] het weeligh Paradys met de heerschappye des aerdtbodems begiftight. Hy
[5] benyde Godt en den mensch te meer, toen Gabriël, Godts Herout, alle[5-6]
[6] Engelen voor dienstbare Geesten verklaerde, en de geheimenissen van Godts
[7] toekomende menschworden hun ontdeckte; waer door het Engelsdom voor-[7]
[8] bygegaen, de waerachtige menschelycke natuur, met de Godtheitvereenight,
[9] een gelycke maght en Majesteit te verwachten stont: waerom de hoovaer-
[10] dige en nydige Geest, poogende zich zelven Gode gelyck te stellen, en den
[11] mensch buiten den hemel te houden, door zyne medestanders, ontelbare
[12] Engelen oprockende, wapende, en tegens Michaël, 's hemels Veltheer, en[12]
[13] zyne heirkrachten, onaengezien Rafaëls waerschuwinge, aenvoerde; en af-[13]
[14] gestreden, na de neêrlaegh, uit wraecke den eersten mensch, en in hem alle[14]
[15] zyne nakomelingen, ten val brogh t, en hy zelf met zyne weêrspannelingen ter helle gestort, en eeuwigh verdoemt wert.[15]
Het tooneel is in den hemel.[*]

r. 2 *staetzuchtigh:* afgeleid van *staetzucht*, herhaaldelijk door Vondel en vooral ook in *Lucifer* gebruikt (vs. 1323, 1326. 1329, 1535, 1540, 1688, 1962, 2008), beteekent: zuchtig, begeerig naar hoogen staat, stand, is dus 't zelfde als eerzuchtig, heerschzuchtig, hoovaardig; *zijn eige:* zich zelf.
5 *Herout:* gebodenaf kondiger.
5-6 *alle Engelen voor dienstbare Geesten verklaarde:* vgl. *Hebr.* I, 14.
7 *ontdeckte:* openbaarde; *het Engelsdom:* de natuur en de wereld der Engelen.
12 *oprockende:* ophitste.
13 *onaengezien:* ondanks.
14 *afgestreden:* overwonnen, vgl. *afvechten* in vs. 1831.
15 *brogt:* bracht.
* *Het tooneel is in den hemel:* Volgens het wereldstelsel van Ptolomaeus, in de Oudheid en gedurende de Middeleeuwen gehuldigd en door Vondel, die na Copernicus, Galileï en Tycho Brahé beter wist, om het dichterlijk suggestieve ervan voor zijn drama's vastgehouden, ligt de Hemel, de verblijfplaats van God en de Engelen, in de oneindigheid buiten de negen sferen of bogen, die koncentrisch de aarde, als middelpunt van het Heelal, omringen. Toch zijn, als het stuk begint, de Engelen nog niet tot de eigenlijke innerlijke Godskennis, waarin het formeele van de hemelsche genieting gelegen is (vgl. *Joan.* XVII, 3), tot de aanschouwing van aanschijn tot aanschijn (I *Cor.* XIII. 12), die zij immers door de proef van hun onderworpenheid aan God verdienen moeten, toegelaten, zooals vooral uit den Reizang van het 1e Bedrijf duidelijk blijkt. Overigens stemt Vondels hemelbouw overeen met dien van Cicero (*Somnium Scipionis*), van Dante (*Divina Commedia*), van Du Bartas (Aanteekeningen bij *La Sepmaine*) enz.

Personaedjen.

BELZEBUB, *wederspannige Oversten*.
BELIAL, *wederspannige Oversten*.
APOLLION, *wederspannige Oversten*.
GABRIËL, *Godts Geheimenistolck*.
REY VAN ENGELEN.
LUCIFER, *Stedehouder*.
LUICIFERISTEN, *Oproerige Geesten*.

BELZEBUB: Hebreeuwsche naam Bel-Zebub, letterl. Heer der Vliegen, d.i. der duivels, die als vliegen door de lucht zwerven; in IV *Kon.* I, 2 is Belzebub de god van Akkaron; in het N.T. heet hij geregeld een vorst der duivelen: *Matth.* X, 25; XII, 24, 27; *Marc.* III, 22: *Luc.* XI. 15. 18. De naam komt bij Vondel als 'duivel' voor in *Inwijding van den Chr. Tempel*, vs. 114; *Decr. Horr.* vs. 96; *Altgeh.* III, 1231.
BELIAL: Hebreeuwsche naam met de beteekenissen: nietsnutter, perverse, verworpene, onderwereld, en zoo: Satan, gelijk bij II *Cor.* VI, 15; verder op een dozijn plaatsen in het O.T. gewoonlijk in verbindingen als Belialskind, Belialsdochter enz. bijv. *Deut.* XIII, 13; I *Kon.* I, 16; II *Kon.* XXVI. 7 enz. Nog bij Vondel: *Altgeh.* II, 944 en als de verleider van Eva in *Adam in Ballingschap*..
APOLLION: Grieksche naam '*Απολλ□ων* van het w.w.' *απολλυω*, dat in den zin van: 'iemand in het eeuwig verderf storten' herhaaldelijk in het N.T. gebruikt wordt (bijv. *Matth.* X, 28; XXI, 41) en als eigennaam voorkomt in *Openb.* IX. 11; 'Tot koning over hem hebben ze den Engel van den Afgrond; zijn naam is *Abaddon* in 't Hebreeuwsch, Apollion [Verderver] in het Grieksch'. Apollion treedt ook in *Joannes de Boetgezant* (IV, 53-vv.) als ondergeschikt aan Lucifer op, maar zelfstandig en eigenlijk als Lucifer met een anderen naam in Vondels *Noah*.
Vondel geeft de drie ongunstige namen aan de *wederspannige Oversten:* oproerige opperengelen reeds vóór het heele proces van den opstand is afgeloopen, en terecht, want daar hun verzet tegen God zich terstond openbaart, vallen zij ook dadelijk in hun duivelsch karakter mède door hun naam te typeeren.
GABRIËL: Hebreeuwsche naam, die Man (Strijder) Gods beteekent en voorkomt bij *Dan.* X, 16: IX, 21 en *Luc.* I, 19, 26 als naam van één der drie Aartsengelen. Telkens treedt Gabriël in den Bijbel op als openbaarder van de geheime, ondoorgrondelijke raadsbesluiten der Godheid, daarom noemt Vondel hem *Godts geheimenistolck*, vgl. het drama vs. 451, 453-54. Herhaaldelijk komt deze Aartsengel in Vondels werk voor, zie speciaal *Adam in Ballingschap* en *Joannes de Boetgezant* I, 109, 110 191 enz.
LUCIFER: Deze Latijnsche naam, die Lichtdrager beteekent en op zich zelf gunstig is (in tegenstelling met de duivelnamen van Belzebub, Belial en Apollion) duidt in de Vulgaat de Morgenster aan: *Job* XI, 17; XXXVIII, 32; *Ps.* CIX, 5; II *Petr.* I, 19, maar doelt in *Is.* XIV, 12 in typischen zin op den opstandigen Opperengel, zooals Vondel in het *Berecht* aanteekende (r. 40) en blijft ook bij dit verzet zijn naam, omdat in de voorrechten, door dien naam uitgedrukt (vs. 354-vv.; 404, 648 enz.), de grond van het verzet gelegen is. Vondel gaat op die beteekenis in door van *Morgenstar* te spreken (vs. 349, 1264, 1450). Ook heet Lucifer, wien de andere Engelen gehoorzaamheid schuldig zijn (vs. 251) *vorst* (vs. 3, 1179), een rang, die ook Belzebub en Belial bekleeden (vs. 1259-60), daarom is Lucifers eigenlijke gezagstitel *Stedehouder*, die herhaaldelijk voorkomt (vs. 376, 587, 718 enz.). Behalve als dramatis persona in *Adam in Ballingschap* komt Lucifer in Vondels werk ontelbare malen voor, zie mijn studie in de *Zwolsche Herdr.* blz. XIII-vv., nader uitgewerkt in *Die opstandsmotief by Vondel* door Prof. Dr. M.S.B. Kritzinger, Pretoria, 1930.
LUICIFERISTEN: zóo schrijft Vondel, ter onderscheiding van *Luc.* (Lucifer), bij de afkorting *Lui.* vòor de verzen. Wellicht heeft deze benaming den protesteerenden Kerkeraad de woordspeling 'Luisevaers treurspel' ingegeven.

M I C H A Ë L , *Veltheer*.
R A F A Ë L , *Bescherm-engel*.
U R I Ë L , *Michaëls Schiltknaep*.

MICHAËL: Hebreeuwsche naam met de beteekenis: Wie is als God? Bij *Dan.* X, 13, 21; XII, 1 treedt hij op als de beschermengel der Joden, in *Jud.* 9 en *Openb.* XII, 7 als de aanvoerder (*Veltheer*) van de hemelsche heirscharen tegen den grooten Draak, den duivel Lucifer; zie verder bij Vondel: *Geboortklock van W.v.N.* vs. 295; *Brief aen Nihusius* vs. 77; *Adam in Ballingschap* vs. 380 en *Joann. de Boetgez.* III, 183.
RAFAËL: Hebreeuwsche naam beteekenend: God geneest. In *Tob.* XII, 15 is Rafaël de reisgenoot en *beschermengel* van Tobias, die kwalen heelt, vandaar zijn bemiddelende rol tusschen God en Lucifer (Vde Bedrijf). Vondel liet hem optreden in *Gysbreght van Aemstel* vs. 1823-vv., *Adam in Ballingschap* vs. 347-vv. en noemt hem nog in *Joann. de Boetgez.* VI, 274.
URIËL: Hebreeuwsche naam. letterl. God is mijn licht, komt wel als menschennaam in het O.T. voor (I *Par.* VI, 24 enz.) maar als Engelnaam alleen in het aprokriefe boek Esdras, vgl. IV *Esdr.* IV, I. Vondel, die Uriël in *Ad. in Ballingsch.* en in *Noah* laat optreden als *Gerechtsengel*, voegt hem hier als *Schiltknaap* aan Michaël toe.

Lucifer. Treurspel.
Het eerste bedryf.

BELZEBUB. BELIAL. APOLLION.

B e l z e b u b :
Myn Belial ging hene op lucht en vleugels dryven,
Om uit te zien waer onze Apollion magh blyven.
Vorst Lucifer zondt hem, tot dezen togt bequaem,[vs. 3]
Naer 't aertrijck, op dat hy eens nader kennis naem'
Van Adams heil en staet, waer in d'Almogentheden[5]
Hem stelden. het wort tyt om weder van beneden
Te keeren hier ter stede: ick gis hy is niet veer.[7]
Een wacker dienaer vlieght op 't wencken van zyn' Heer;
En stut zyn meesters troon getrou met hals en schouder.

B e l i a l :
Heer Belzebub, ghy Raet van 's hemels Stedehouder,[10]
Hy steigert steil, van kreits in kreits, op ons gezicht.[11]
Hy streeft den wint voorby, en laet een spoor van licht
En glanssen achter zich, waer zyn gezwinde wiecken[12-13]
De wolcken breecken. hy begint ons lucht te riecken,[14]
In eenen andren dagh en schooner zonneschyn,[15]
Daer 't licht zich spiegelt in het blaeuwe kristalyn.[16]
De hemelklooten zien met hun gezicht, van onder,[17]
Terwyl hy ryst, hem na, een ieder in 't byzonder,
Verwondert om dien vaert en goddelycken zwier,[17-19]

vs. 3 *Vorst Lucifer:* titel (princeps angelorum) en naam (ob splendorem) vond Vondel toegelicht in Petavius' traktaat *De Angelis* III, 3, 1-5 (l.c. blz. 176-vv.).
5 *heil en staet:* hendiadys voor heilstaat, de staat van Adams oorspronkelijk geluk; *d'Almogentheden:* de almachtige God, vgl. het Hebr. mvd. Elohim (de machtige Goden) in het O.T.
7 *hier ter stede:* naar deze plaats, namelijk de hemel; *veer:* ver.
10 *Raet:* raadsheer, raadgever; *'s hemels Stedehouder:* vgl. vs. 1162; later: *Stedehouder van Godts opperheerschappyen* (vs. 376), *van Godts onbepaelt gezagh* (vs. 587), *der Godtheit* (vs. 1214-15). Deze titel duidt Lucifer aan als den eersten gezagdrager in de hierarchie der engelenwereld; dat gezag zelf heet *Stadthoudery* (vs. 422, 1469) en *Stedehouderschap* (vs. 1602). Aan de letterlijke beteekenis van plaatsbekleeder, zooals de Paus de plaatsbekleeder van Christus heet, valt hier niet te denken.
11 *steigert:* stijgt voortdurend; *kreits in kreits:* van de éene hemelsfeer (kring) in de andere, vgl. vs. 45 en zie *van ronde in ronde* in *Joan. de Boetgez.* I, 136; *op ons gezicht:* op ons aan, vgl. vs. 1748.
12-13 Vgl. Ovidius, *Metamorph.* XV, 848-49, in Vondels vertaling XV, 1145.
14 *riecken:* ruiken, voor naderen.
15 *dagh:* licht.
16 *Daer:* waar; *het blaeuwe kristalyn:* de kristalhemel (het primum mobile), van de aarde uit de negende en laatste sfeer, waarna de Hemel volgt; blauw schijnt die sfeer voor de aardbewoners.
17 *De hemelklooten:* de hemelbollen, de sterren, vooral de planeten, waarnaar elk der sferen genoemd is; *zien met hun gezicht:* pleonasme, vergelijk de neervaart van Gabriël, ook door Engelen nagestaard in *Joan. de Boetgez.* I, 133-34.
17-19 *onder - byzonder - verwondert:* bekend rijmspel van Vondel.

Die hun geen Engel schynt, maer eer een vliegend vier.[20]
Geen star verschiet zoo snel. hier komt hy aengestegen,[21]
Met eenen gouden tack, en heeft de steile wegen[22]
Voorspoedigh afgeleit.

B e l z e b u b :
Wat brengt Apollion?

A p o l l i o n :
Heer Belzebub, ick heb, zoo vlytigh als ick kon,
Het laegh gewest bespiet, en offere u de vruchten,[25]
Zoo diep beneden ons, in andre zon en luchten,
Gesproten: oordeel, uit de vruchten, van het lant,
En van den hof, door Godt gezegent, en beplant,[28]
Tot wellust van den mensch.[29]

B e l z e b u b :
ick zie de goude bladen,
Met perlen van de lucht, den zilvren dau, geladen.
Hoe lieflyck rieckt dit loof, dat zyne verf behoudt![31]
Hoe gloeit dit vrolyck ooft van karmozyn, en gout![32]
't Waer jammer zoo men dit ontwyde met de handen.
't Gezicht bekoort den mont. wie zou niet watertanden
Naer aertsche leckerny? hy walght van onzen dagh,
En hemelsch mann', die 't ooft der aerde plucken magh.[36]
Men zou ons Paradys om Adams hof verwenschen.[37]
't Geluck der Engelen moet wycken voor de menschen.

A p o l l i o n :
Niet waer, heer Belzebub? al schynt de hemel hoogh,
Wy leggen veel te laegh. het geen ick met myn oogh[40]
Gezien heb, mistme niet. 't vermaeck van 's weerelts hoven,

20 Vgl. *Ps.* CIII, 4 (door Vondel vertaald in *Koning Davids Harpzangen*).
21 Vgl. *Publius Ovidius Nazoos Herscheppinge,* XV, 1146 en Homeros' *Ilias*, IV, 75.
22 *eenen gouden tack:* een tak van den Boom des Levens in 't Paradijs, van goudgroen loover en met roodgloeiende vruchten, vgl. vs. 29, 32, 181.
25 *offere:* biede.
28 *den hof:* de tuin, het Paradijs.
29 *wellust:* genot.
31 *dat zyne verf behoudt:* dat niet verwelkt en verkleurt, wijl geplukt van den Boom des Levens.
32 *karmozyn:* karmijn (donker)rood.
36 *hemelsch mann':* hemelsch manna, vgl. later vs. 832-33. Het manna van de Joden (*Exod.* XVI, 13-36), in *Altaergeheimenissen* I, 225-vv. door de Engelen bereid, heet in *Ps.* LXXVII, 24-25 en *Wijsh.* XVI, 20 brood en spijs der Engelen, zoodat oude schrijvers, door Petavius (*De Angelis* I, 2, nos. 1-2, l.c. blz. 5-6) vermeld, leerden, dat dit manna het voedsel der hemelgeesten was.
37 *ons Paradys:* het woord Paradijs, oorspr. Perzisch (pairidaeza, *παρ□δεισος* eigenlijk omheining) in de beteekenis van lustpark, komt 't eerst voor in de Septuagint zoowel voor den tuin van Eden (bijv. *Gen.* II, 8) als voor den Hemel (bijv. *Eccl.* XLIV, 16; *Luc.* XXII, 43).
40 *leggen:* liggen.

Een eenigh Eden gaet ons Paradys te boven.[42]

B e l z e b u b :
Laet hooren watghe zaeght: wy luistren t'zamen toe.

42 *Een eenigh Eden:* een geheel eenig, vgl. 290; het Hebr. woord *Eden* (*Gen.* II, 8) beteekent letterlijk: wellust (zie *Lucifer* vs. 29 en vgl. *Adam in Ballingschap,* vs. 346) en is dus een plaatsnaam, aan het karakter van het aardsch paradijs ontleend.

A p o l l i o n :

'k Verzwygh mijn henevaert, om niet te reppen hoe
Gezwint ick nedersteegh, en zonck door negen bogen,[45]
Die, sneller dan een pijl, rontom hun midpunt vlogen.
Het radt der zinnen kan zoo snel niet ommeslaen,[47]
In ons gedachten, als ick, lager dan de maen[48]
En wolcken, afgegleên, bleef hangen op mijn pennen,[49]
Om 't Oostersche gewest en lantschap t'onderkennen,[50]
Op 't aenzicht van den kloot, daer d'Oceaen om spoelt,[51]
Waer in zoo menigh slagh van zeegedroghten woelt.
Van verre zagh men hier een' hoogen bergh verschieten,
Waer uit een waterval, de wortel van vier vlieten,[54]
Ten dale nederbruischt. wy streken steil, en schuin[55]
Voorover met ons hooft, en rusten op de kruin
Des berghs, van waer men vlack de zalige landouwen
Der onderweerelt en haer weelde kon aenschouwen.[58]

B e l z e b u b :

Nu schilder ons den hof, en zijn gestaltenis.[59]

A p o l l i o n :

De hof valt ront, gelijck de kloot der weerelt is.[60]
In 't midden rijst de bergh, waer uit de hooftbron klatert,
Die zich in vieren deelt, en al het lant bewatert,
Geboomte en beemden laeft, en levert beken uit,
Zoo klaer gelijck kristal, daer geen gezicht op stuit.
De stroomen geven slib, en koesteren de gronden.[65]
Hier worden Onixsteen en Bdellion gevonden.[66]
Hoe klaer de hemel oock van starren blinckt, en barnt;[67]

45 *negen bogen:* de negen koncentrische hemelsferen, in wier middelpunt (*midpunt*) de aarde ligt, zie noot bij *Inhoudt*.
47 *Het radt der zinnen* enz.: merkwaardig voorbeeld van Vondels dubbele beeldspraak: Apollions vaart was nog sneller dan een gedachte, de gedachte slaat zoo snel om als een rad (bijv. aan den beugel van een put). Het eerste beeld is sterk verwant aan Homeros' vergelijking van Hera's gezwinde vlucht naar den Olymp met de verspringende gedachten van een mensch, *Ilias* XV, 80.
48 *lager dan de maen:* de maanhemel in de laagste der negen sferen.
49 *bleef hangen op mijn pennen:* vergelijk *Joan. de Boetgezant* I, 142; *pennen:* vleugels.
50 *'t Oostersche gewest:* in 't Hebreeuwsch staat in *Genesis* II, 8: ‘tegen het Oosten’, zooals de Statenbijbel vertaalt, waarmee het onduidelijker ‘a principio’ van de Vulgaat niet in tegenspraak is. Vondel adapteert de oriëntatie der Engelentaal aan 't Westersch begrip.
51 *Op 't aenzicht:* bij het zien, door het bezien; *kloot:* de aardbol.
54 Herinnering aan een schilderij, vergelijk *Palamedes*, vs. 1485-86; *de wortel:* de bron; *vier vlieten:* vgl. *Gen.* II, 10 en zie straks vs. 61-vv.
55 *wij streken:* Apollion bedoelt alleen zich zelf.
58 *onderweerelt:* de aarde, die ten opzichte van den Hemel zoo kan heeten.
59 *gestaltenis:* gestalte, vgl. deze schildering van Eden met *Adam in Ballingschap* vs. 299-338.
60 *valt:* is.
65 *koesteren:* verkwikken.
66 *Hier worden* enz.: letterlijk *Gen.* II, 12; *Onixsteen:* mat doorschijnende en veelkleurige steen; *Bdellion:* gelige steen als hars, vgl. *Adam in Ball*. vs. 314, 315.
67 *barnt:* brandt.

Hier zaeide vrouw Natuur in steenen een gestarnt,[68]
Dat onze starren dooft. hier blinckt het gout in d'aderen.

68 *steenen:* edelsteenen.

Hier wou Natuur haer' schat in eenen schoot vergaderen.[70]

B e l z e b u b :
Wat zweeft 'er voor een lucht, waer by dat schepsel leeft?

A p o l l i o n :
Geen Engel, onder ons, zoo zoet een' adem heeft,
Gelijck de frissche geest, die hier den mensch bejegent,[73]
Het aengezicht verquickt, en alles streelt, en zegent:
Dan zwelt de boezem der landouw' van kruit, en kleur,[75]
En knop, en telgh, en bloem, en allerhanden geur.
De dau ververschtze 's nachts. het ryzen en het dalen[77]
Der zonne weet zijn maet, en matight zoo haer stralen[78]
Naer eisch van elcke plant, dat allerhande groen
En vrucht gevonden wort, in eenerley saizoen.[80]

B e l z e b u b :
Nu maelme de gedaente en 't wezen van de menschen.[81]

A p o l l i o n :
Wie zou ons Engelsdom voor 't menschdom willen wenschen,[82]
Wanneer men schepsels ziet, die 't al te boven gaen,
En onder wiens gezagh alle andre dieren staen.[84]
Ick zagh den ommegang van hondertduizent dieren,[85]
Die op het aertrijck treên, of in de wolcken zwieren,
Of zwemmen in den stroom, zoo ieder is gewent,[86-87]
En leven schept in zijn byzonder element.
Wie zou een ieders aert en eigenschappen ramen
Als Adam! want hy gafze op eene ry hun namen.[90]
De berghleeuw quispelde hem aen met zynen staert,
En loegh den meester toe. de tiger ley zijn' aert[92]
Voor 's Konings voeten af. de lantstier boogh zijn' horen,
En d'olifant zijn' snuit. de beer vergat zijn' toren.[94]
Griffoen en adelaer quam luistren naer dien man,[95]

70 *eenen:* met klemtoon.
73 *geest:* luchtstroom; *streelt, en zegent:* koestert en bevrucht.
75 *de boezem:* de bolle oppervlakte, vergelijk vs. 60.
77 *ze:* de landouw.
78 *matight:* tempert naar eisch van warmte of koelte.
80 *eenerley:* een bestendig.
81 *'t wezen:* het gelaat.
82 *ons Engelsdom:* onze engelennatuur; *menschdom:* de menschelijke natuur.
84 *wiens:* wier; *alle andre dieren: dier* heeft hier de generieke beteekenis van animal: bezield wezen, de mensch is een animal rationale.
85 *den ommegang van hondertduizent dieren:* hoe de verschillende dieren op de wereld verkeerden (Dr. Verdenius).
86-87 De onderscheiding van viervoeters, vogels en visschen, door Vondel bij soortgelijke beschrijvingen gemaakt, gaat over de Middeleeuwen terug tot *Gen.* I, 20-25.
90 Vgl. *Gen.* II, 19.
92 *loegh:* lachte.
94 *toren:* toorn.
95 *Griffoen:* Natuurlijk bedoelt Vondel in deze bijbeltrouwe schildering van het Paradijs niet het fabeldier, maar den havik, in de Vulgaat tweemaal (*Levit.* XI, 13; *Deut.* XIV, 12) als een onrein dier tegelijk met den *adelaer* genoemd en daar *gryps* geheeten: ‘De avibus comedere

Oock draeck, en Behemoth en zelf Leviatan.[96]

non debetis: aquilam et gryphem', wat door den bijbel van Mourentorf (1599) met *Griffioen*, door den Statenbijbel met *havik* vertaald wordt.

96 *draeck:* slang, vgl. vs. 2138; vgl. *Adam in Ballingschap* vs, 769, 779; *Behemoth:* aldus in de Vulgaat *Job* XL, 10 (ook bij Mourentorf); de Behemoth (mv. van 't Hebr. béhema, rund) is een reuzenrund, volgens sommigen een nijlpaard; *Leviathan:* (in de Vulgaat *Job* III, 8; XL, 20; *Is.* XXVII, 1) is een watermonster, wellicht de walvisch of kaaiman.

Noch zwygh ick welck een lof den mensch wort toegezongen
En toegequinckeleert van 't lustpriëel, vol tongen;
Terwyl de wint in 't loof, de beeck langs d'oevers speelt,[97-99]
En ruischt op een muzyck, dat nimmer 't hart verveelt.
Had zich Apollion in zynen last gequeten,[101]
Hy had ons hemelryck in Adams Ryck vergeten.

B e l z e b u b :
Wat dunckt u van het paer, dat ghy beneden zaeght?

A p o l l i o n :
Geen schepsel heeft om hoogh myn oogen zoo behaeght
Als deze twee om laegh. wie kon zoo geestigh strengelen[105]
Het lichaem, en de ziel, en scheppen dubbele Engelen,[106]
Uit klaiaerde, en uit been. het lichaem, schoon van leest,[107]
Getuight des Scheppers kunst, die blinckt in 't aenschijn meest,
Den spiegel van 't gemoedt. wat lidt my kon verbazen;
Ick zagh het beelt der ziele in 't aengezicht geblazen.[109-10110]
Bezit het lyf iet schoons, dat vint men hier by een.
Een Godtheit geeft haer' glans door 's menschen oogen heen.
De redelycke ziel komt uit zyn troni zwieren.[113]
Hy heft, terwyl de stomme en redenlooze dieren
Naer hunne voeten zien, alleen en trots het hooft[114-15]
Ten hemel op naer Godt, zyn' Schepper, hoogh gelooft.

B e l z e b u b :
Hy looft hem niet vergeefs voor zoo veel rycke gaven.

A p o l l i o n :
Hy heerscht, gelyck een Godt, om wien het al moet slaven.
D'onzichtbre ziel bestaet uit geest, en niet uit stof.
Z'is heel in ieder lidt. het brein verstreckt haer hof.[120]
Zy leeft in eeuwigheit, en vreest noch roest, noch schennis.[121]

97-99 Verzen vol muziek.
101 *in zynen last:* van zijn last, opdracht. Versta: Ware Apollions opdracht met het kijken alleen voltooid geweest, dan.... Maar hij moest het hoofddoel van zijn tocht nog volbrengen: vertellen, hoe 't met Adams heil en staet gelegen was; in vs. 1353 is *quyten* zonder voorz. gebruikt.
105 *geestigh:* vernuftig, kunstig.
106 *dubbele Engelen:* de mensch heet een engel èn om zijn geestelijke ziel èn om zijn schoon gevormd lichaam; maar 't kan ook zijn, dat Vondel op den man en de vrouw doelt, zooals 't volg. vs. te denken geeft vgl. vs. 352.
107 *uit klaiaerde:* uit aarde gevormd: Adam; *uit been:* uit een ribbe van Adam: Eva, vgl. *Gen.* I, 27; II, 7, 22.
109-10 *wat lidt* enz.: Versta: hoe verstomd ik was over elk deel van 't menschelijk lichaam: het aangezicht, waaruit de ziel sprak, verbaasde mij 't meest.
110 *geblazen: Gen.* II, 7.
113 *troni:* gezicht, hier in gunstige beteekenis, tegenover den ongunstigen zin in vs. 664.
114-15 *stomme en redenlooze:* zonder spraak en verstand. De gedachte van deze vss. komt zoowel bij de klassieken (Sallustius, *Conj. Catilinae*, I, 1) als bij de kerkelijke schrijvers (cfr. Petavius l.c. blz. 307, 322) voor, vgl. ook *Bespiegelingen*, III, 113-14.
120 *het brein verstreckt haer hof:* in de hersens ('t verstand) is de voornaamste zetel der ziel, een gedachte van Lactantius.
121 *roest:* slijtage; *schennis:* verminking.

Z'is onbegrypelyck. voorzichtigheit, en kennis,[122]

122 *onbegrypelyck:* niet te grijpen, ontastbaar.

En deught, en vryen wil bezitze in eigendom.[123]
Voor hare majesteit staen alle geesten stom.
De wyde weerelt zal eer lang van menschen krielen.
Zy wacht, uit luttel zaets, een' rycken oegst van zielen;[126]
En hierom huwde Godt den man aen zyn mannin.[127]

B e l z e b u b :
Wat dunckt u van zyn ribbe, en lieve gemalin?[128]

A p o l l i o n :
Ick deckte myn gezicht en oogen met myn vleugelen,
Om myn gedachten en genegentheên te teugelen,
Zoo dra zy my gemoete, als Adam met der hant[131]
Haer leide door het groen. by wylen hiel hy stant,[132]
Beschoudeze overzy, en onder dat beloncken
Begon een heiligh vier zyn zuivre borst t'ontvoncken:
Dan kuste hy zyn bruit, en zy den bruidegom:
Dan ging de bruiloft in, met eenen wellekom[136]
En brant van liefde, niet te melden, maer te gissen,
Een hooger zaligheit, die d'Engelen noch missen.
Hoe arm is eenigheit! wy kennen geen gespan[139]
Van tweederhande kunne, een jongkvrouw, en een' man.[140]
Helaes! wy zyn misdeelt: wy weten van geen trouwen,
Van gade of gading, in een' hemel, zonder vrouwen.[138-42142]

B e l z e b u b :
Zoo wort 'er met der tyt een weerelt aengeteelt?[143]

A p o l l i o n :
Door een genot van 't schoon, in 's menschen brein gebeelt,
En ingedruckt met kracht van d'opgespanne zinnen.[144-45145]
Dat houdt dit paer verknocht. hun leven is beminnen,
En wederminnen met een' onderlingen lust,
Onendelyck gelescht, en nimmer uitgebluscht.

123 *in eigendom:* als eigenschappen.
126 *oegst:* oogst.
127 *mannin:* de vrouwelijke vorm van man om de bij elkaar hoorende seksen aan te geven; Vondel houdt overigens van dezen vorm, vgl. zijn heerin, bodin, knapin, papin, afgodistin, enz. Zie verder *Gen.* II, 24.
128 *ribbe:* vrouw, vgl. *Gen.* II, 21, 22.
131 *gemoet:* te gemoet kwam; *met der hand:* oude datiefvorm vr. enkelv. met de hand, bij de hand, vgl, *met der tyt* vs. 143.
132 *hiel hy stant:* bleef hij staan.
136 *eenen wellekom:* een omhelzen.
139 *eenigheit:* eenzaamheid; *gespan:* span, paar, vgl. *Berecht* r. 74 en verder vs. 883, 1888.
140 *tweeërhande:* tweëerlei.
138-42 Vgl. deze gedachte in *Ter Bruilofte van J. Linnich en K.J. de Vries*, vs. 13-24, Unger, 1657-60, blz. 44 en *De Vorstelijcke Bruiloft t'Amsterdam*, vs. 15, *ib.*, blz. 115.
142 *gade of gading:* echtgenoot(e) en paring; *in een' hemel, zonder vrouwen:* vgl. *Matth.* XXII, 30.
143 *met der tyt:* mettertijt, vgl. vs. 131.
144-45 Apollion bevestigt en verklaart de gissing van Belzebub in vs. 142 door deze korte en kiesche omschrijving van de paringsdaad; *'t schoon:* de lichamelijke schoonheid.
145 *opgespannen:* fel gespannen.

B e l z e b u b :
Nu pasme deze bruit naer 't leven af te malen.[149]

149 *pasme:* pas mij, *passen* is zorgen, acht geven.

A p o l l i o n :

Dit eischt Natuurs penseel, geen verf, maer zonnestralen.
De man en vrou zyn bey volschapen, evenschoon,
Van top tot teen. met recht spant Adam wel de kroon,
Door kloeckheit van gedaente, en majesteit van 't wezen,[153]
Als een ter heerschappy des aertryx uitgelezen:
Maer al wat Eva heeft vernoeght haer bruigoms eisch:[155]
Der leden tederheit, een zachter vel en vleisch,
Een vriendelycker verf, aenminnigheit der oogen,
Een minnelycke mont, een uitspraeck, wiens vermogen[158]
Bestaet in eedler klanck; twee bronnen van yvoor,
En wat men best verzwyge, eer dit een' Geest bekoor'.
Bejegent Engelen, hoe schoonze uw oogh behaeghden;
Het zyn wanschapenheên by 't morgenlicht der maeghden.[150-62162]

B e l z e b u b :

Het schijnt ghy blaeckt van minne om 't vrouwelijcke dier.[163]

A p o l l i o n :

Ick heb mijn slaghveêr in dat aengename vier
Gezengt. het vielme zwaer van onder op te stijgen,
Te roeien, om den top van Engleburgh te krijgen.[166]
Ick scheide, doch met pijn, en zagh wel driewerf om.
Nu blinckt geen Serafijn, in 't hemelsch heilighdom,[168]
Als deze, in 't hangend hair, een goude nis van stralen,
Die schoon gewatert van den hoofde nederdalen,[170]
En vloejen om den rugh. zoo komtze, als uit een licht,
Te voorschijn, en verheught den dagh met haer gezicht.
Laet perle en perlemoer u zuiverheit beloven;
Haer blanckheit gaet de perle en perlemoer te boven.[173-74169-74]

B e l z e b u b :

Wat baet al 's menschen roem, indien zijn schoonheit smelt,

153 *'t wezen:* het gezicht, vgl. vs. 81.
155 *vernoeght:* vergenoegt, bevredigt.
158 *wiens:* wier.
150-62 Deze onsterflijke schildering der rein-menschelijke schoonheid (vgl. *Bespieg.* III, 419-v.v.) valt te illustreeren met de Adam en Eva van Hugo van der Goes in 't Hofmuseum te Weenen.
162 *'t morgenlicht der maeghden:* Eva zelf, die de eerste is van een lange reeks.
163 *'t vrouwelijcke dier:* Vondel legt, tegenover vers 84, door deze verbinding wel den nadruk op het animale van Apollions begeerte, wat wijsgeerig bij een zuiveren geest niet verantwoord schijnt, maar alleen door een eenmaal veel verbreide interpretatie van *Gen.* VI, 2 te rechtvaardigen is; vgl. mijn artikel over Apollion en Eva in Vondels *Lucifer* in *De Katholiek*, 1908, II, blz. 27.
166 *Engleburgh:* de Hemel. vgl. *Blijenburgh* in *Hier. Verwoest*, vs. 1428.
168 *Nu blinckt* enz.: versta: nu ik Eva gezien heb....; *Serafijn:* de Seraphim komt alleen voor bij *Is.* VI, 26, en behoort tot de hoogste rangen der Engelen, vgl. vss. 229, 243; de Hebr. naam beteekent: vlammende, brandende, nl. van Godsliefde, zooals de Vaders uitlegden. (Vgl. Petavius, *De Angelis* III. 3, 3 (l.c. blz. 115).
170 *gewatert:* golvend.
173-74 *perle en perlemoer:* de dubbele herhaling suggereert sterk Eva's *blanckheid*, vgl. vs. 30.
169-74 Deze onsterflijke schildering der rein-menschelijke schoonheid (vgl. *Bespieg.* III, 419-v.v.) valt te illustreeren met de Adam en Eva van Hugo van der Goes in 't Hofmuseum te Weenen.

En endelijck verwelckt, gelijck een bloem op 't velt?[176]

176 Vgl. *Ps.* CII, 15.

A p o l l i o n :
Zoo lang die hof beneên niet ophoude ooft te geven,
Zal dit gezalight paer by zulck een' appel leven,[178]
Die daer in 't midden groeit, bevochtight van den stroom,[179]
Waer by de wortel leeft. dees wonderbare boom
Wort 's levens boom genoemt. zijn aert is onbederflijck.[180-81]
Hier door geniet de mensch het eeuwigh en onsterflijck,
En wort den Engelen, zijn' broederen, gelijck,[183]
Ja overtreftze in 't eindt; en zal zijn maght en Rijck
Verbreiden overal. wie kan zijn vleugels korten?
Geen Engel heeft de maght zijn wezen uit te storten
In duizentduizenden, in een oneindigh tal.
Nu overreken eens wat hier uit worden zal.

B e l z e b u b :
De mensch is maghtigh dus ons over 't hooft te wassen.[189]

A p o l l i o n :
Zijn wasdom zal ons haest verschricken, en verrassen.
Al duickt zijn heerschappy nu lager dan de maen;
Al is die maght bepaelt; hy zal al hooger gaen,
Om zijnen stoel in top der hemelen te zetten.[193]
Zoo Godt dit niet belet, hoe konnen wy 't beletten?
Want God bezint den mensch, en schiep het al om hem.[195]

B e l z e b u b :
Wat hoor ick? een bazuin? gewis hier wil een stem[196]
Op volgen: zie eens uit, terwylwe hier verbeien.

A p o l l i o n :
d'Aertsengel Gabriël, gevolght van 's hemels Reien,
Genaeckt in 's Hooghsten naem, om uit dien hoogen troon[199]
T'ontvouwen, als Herout, het geen hem wiert geboôn.[200]

B e l z e b u b :
Ons lust te hooren wat d'Aertsengel zal gebieden.

GABRIËL. REY VAN ENGELEN.

178 *zulck een' appel:* als Apollion van den tak (vs. 29-36) heeft meegebracht.
179 *van den stroom:* door den stroom, nl. de Phison, de eerste der vier Paradijsrivieren, vgl. vs. 61-64 en *Gen.* II, 10-11.
180-81 *Waer by:* waardoor. *Dees wonderbare boom* enz.: in het Paradijs stonden twee wonderbare boomen, de boom des levens, en de boom der kennis van goed en kwaad, vgl. *Gen.* II, 9; de eerste voedt tot onsterfelijk leven en wordt hier nader beschreven; de tweede is ter beproeving, vgl. vs. 2079 en *Adam in Ballingschap*; *onbederflijck:* aan geen bederf onderhevig.
183 *zijn' broederen:* ironisch.
189 Geen vraag, maar een bittere konklusie.
193 *stoel:* zetel, macht.
195 *bezint:* bevoorrecht; *het al:* het heelal, alles.
196 *wil:* zal, moet.
199 *dien hoogen troon:* de troon, het gezag van God.
200 *wiert:* werd.

G a b r i ë l :
Hoort toe, ghy Engelen: hoort toe, ghy hemellieden.

De hooghste Goetheit, uit wiens boezem alles vloeit[203]
Wat goet, wat heiligh is; die nimmer wort vermoeit
Door weldoen, noch verarmt van haer genadeschatten,[205]
Tot noch met geen begryp der schepselen te vatten;[206]
Dees Goetheit schiep den mensch haer eigen beelt gelyck,[207]
Oock d'Englen, op dat zy te zamen 't eeuwigh Ryck
En noit begrepen goet, na 'et vierigh onderhouden[209]
Der opgeleide wet, met Godt bezitten zouden.[210]
Zy boude 't wonderlyck en zienelyck Heelal[211]
Der weerelt Gode en oock den mensche te geval;
Op dat hy in dit hof zou heerschen, en vermeeren;[213]
Met al zyne afkomst hem bekennen, dienen, eeren;[214]
En stygen, langs den trap der weerelt, in den trans
Van 't ongeschapen licht, den zaligenden glans.[215-16]
Al schynt het Geestendom alle andren t'overtreffen;
Godt sloot van eeuwigheit het Menschdom te verheffen,[218]
Oock boven 't Engelsdom, en op te voeren tot[219]
Een klaerheit en een licht, dat niet verschilt van Godt.
Ghy zult het eeuwigh Woort, bekleet met been en aren,[221]
Gezalft tot Heer, en hooft, en rechter, al de scharen
Der Geesten, Engelen en menschen te gelyck,
Zien rechten, uit zyn' troon, en onbeschaduwt Ryck;[222-24]
Daer staet de stoel alree geheilight in het midden.[225]
Dat alle d'Engelen hem passen aen te bidden,[226]
Zoo ras hy innery, wien 't menschelyck gestalt,[227]
Oock boven ons natuur verheerelyckt, gevalt.[228]

203 *wiens:* wier.
205 *genadeschatten:* bovennatuurlijke gaven, nl. de bestemming tot den Hemel; nadat de voorrechten in de natuurlijke orde door Apollion zelf zijn opgesomd, voegt Gabriël er nu de bovennatuurlijke bij, waar geen engel begrip van had.
206 *Tot noch:* tot nog toe, vgl. vs. 509; *met geen begryp:* door geen begrip.
207 Vergelijk *Gen.* I, 26, 27.
209 *vierigh:* ijverig.
210 *opgeleide:* opgelegde.
211 *wonderlyck en zienelyck:* bewonderenswaardig, voor menschelijke oogen zichtbaar.
213 *hy:* de mensch; *dit hof:* het Heelal; *vermeeren:* zich vermenigvuldigen; vergelijk *Gen.* I, 28.
214 *bekennen:* belijden.
215-16 *den trans van 't ongeschapen licht:* in de sfeer van de Godheid, het Empyreum, de Hemel; *den zaligenden glans:* de visio beatifica.
218 *sloot:* besloot.
219 *Oock:* zelfs.
221 Nòg hooger voorrechten dan de opgesomde krijgt de mensch door de Menschwording van het eeuwig Woord des Vaders; *bekleet met been en aren:* (*Joan.* I, 14) want hierdoor wordt de mensch tot de Godheid opgeheven: ‘Factus est Deus homo ut homo fieret Deus’ (letterlijk: ‘God is mensch geworden, opdat de mensch God zou worden’ zegt S. Aug. in Serm. XIII de Temp.
222-24 *Gezalft: Χριστος*. Christus is de Gezalfde bij uitstek; Vgl. *Handel.* XVII, 31: *Rom.* II, 16; XIV, 10 enz.; *onbeschaduwt Ryck:* het grondelooze licht van vs. 282.
225 *de stoel:* Christus' rechterstoel op de wolken, vgl. *Matth.* XXIV, 30.
226 *hem passen aen te bidden:* er voor zorgen, opletten, hem te aanbidden.
227 *Zoo ras hy innery:* zoodra hij als mensch zijn intocht in de wereld houdt, vgl. *Hebr.* I, 6; *'t menschelyck gestalt:* het menschelijk lichaam.
228 Vgl. *Hebr.* II, 16.

Dan schynt de heldre vlam der Serafynen duister,[229]
By 's menschen licht, en glans, en goddelycken luister.
Genade dooft Natuur en al haer glansen uit.[231]

229 Vgl. vs. 168.
231 *Genade* enz.: Versta: de voorrechten der engelennatuur zijn niets bij die der genade, den mensch geschonken.

Dit 's nootlot, en een onherroepelyck besluit[232]

Rey van Engelen:
Al wat de hemel stemt, zal 't hemelsch heir behagen.[233]

Gabriël:
Zoo past u trou in Godts en 's menschen dienst te dragen:[234]
Naerdien de Godtheit zelf de menschen zoo bemint.[235]
Wie Adam eert, het hart van Adams vader wint.
De mensch en Engel, beide uit eenen stam gesproten,[237]
Zyn medebroeders; uitgekore lotgenoten,
Des Allerhooghsten zoons en erven, zonder smet.
Een ongedeelde wil en liefde zy uw wet.
Ghy weet hoe 't Engelsdom moet onderscheiden worden
In dryderhande ry, een negenvouwige orden;[242]
De hooghste in Serafyn, en Cherubyn, en Troon,[243]
Die zitten in Godts Raet, en stercken zyn geboôn.[244]
De middenry bestaet uit Heerschappyen, Krachten,[245]
En Maghten, die op 't woort van Godts Geheimraet wachten,[246]
Tot 's menschen nut, en heil, en hulp in 't algemeen.[246-47]
De derde en laeghste ry, gewyt uit Vorstenheên,[248]
En groote Aertsengelen, en Engelen, moet duicken[249]
Voor 't woort der middelrye, en laten zich gebruicken,
Beneden het gewelf van zuiver kristalyn,[251]
In hun' byzondren last, zoo wyt 't gestarrent schyn'.[241-52250-52252]
Wanneer de weerelt koom' zich verder uit te spreiden,[253]

232 Versta: Dit is noodzakelijk, want een onherroepelijk besluit, vgl. vs. 438.
233 *stemt:* bestemt, besluit.
234 Lees: Zorgt dan (*Zoo past*), dat ge u trouw gedraagt enz.
235 *Naerdien:* nu.
237 *uit eenen stam:* uit éénen stam, nl. God.
242 Drie hoofdrangen, elk in drie orden onderscheiden.
243 *Serafyn:* vgl. aant. bij vs. 168; *Cherubyn:* Cherub en Cherubim komen herhaaldelijk voor in 't Oude Testament; Cherubim in 't Nieuwe Testament alleen *Hebr.* IX, 5; de naam beteekent: ‘plenitudo scientiae’ (volheid van wetenschap), Petavius, l.c. blz. 115; *Troon:* Thronus in de Vulgaat, *Col.* I, 16.
244 De Tronen heeten ook Sedes, Zetels, ‘omdat ze zóó innig met God verbonden zijn, dat de goddelijke majesteit bij hen als op een zetel rust’ en ‘omdat God bij de uitoefening van zijn oordeelen hun presideert’ (Petavius, blz. 116).
245 *Heerschappyen:* Dominationes, *Eph.* I, 21; *Col.* I, 16; *Krachten:* Virtutes, *Eph.* I. 21.
246 *Maghten:* Potestates, *ib.*
246-47 ‘Hun is de zorg der volkeren opgedragen’, (Petavius, blz. 117).
248 *Vorstenheên:* gewoonlijk Vorstendommen, Principatus.
249 *Aertsengelen:* Archangeli, en *Engelen:* Angeli; *duicken:* wijken.
251 Beneden den kristalhemel (vgl. aant. bij vs. 16), dus op aarde.
241-52 In Petavius' *De Angelis, Lib.* II. *Cap.* I-IV vond Vondel tal van teksten uit de Grieksche en Latijnsche Vaders, die, op grond vooral van *Eph.* I, 21 en *Col.* I, 16, met Dionysius Areop. en S. Gregorius Magnus indeeling en ambten der Engelenwereld leerden. Petavius vermeldt, dat Beza en Kalvijn deze leer verwierpen.
250-52 De Engelen en Aartsengelen zijn resp. om de kleinere en de grootere boodschappen den menschen af te kondigen, (Petavius, blz. 117) en 125.
252 *last:* opdracht, vgl. vs. 101; *zoo wyt* enz.: zoo ver er sterren schijnen, dus door het Heelal.
253 *de weerelt:* het menschdom.

Wort elck van deze ry in zyn gewest bescheiden,[254]
Of weet zyn eige stadt, en huis, en wat persoon
Zyn zorgh bevolen blyft, ter eere van Godts kroon.[255-56]

254 *bescheiden:* gezonden.
255-56 Petavius, Kalvijn bestrijdend, geeft in *De Angelis, Lib.* II, *Cap.* VI-VIII uitvoerig de meeningen der Vaders over de Bewaarengelen van menschen, steden en staten, vergelijk *Bespiegel.* III, 1249-1328.

Getrouwen, gaet dan hene, onsterfelycke Goden,[257]
Gehoorzaemt Lucifer, verknocht aen Godts geboden.
Bevordert 's hemels eer, in 't menschelyck geslacht,
Een ieder in zyn wyck, een ieder op zyn wacht.
Laet zommigen voor Godt de schael vol wieroock branden,
En brengen voor Godts troon der menschen offerhanden,
En wenschen, en gebeên, en zingen 's Godtheits lof,
Dat zich de galm verspreie in 't eeuwighjuichend hof.[262-64264]
Een ander draey' gestarnte en ronde hemelklooten,[265]
Of zett' den hemel op, of hou de lucht gesloten[266]
Met wolcken, om den bergh te zegenen om laegh,
Met eenen zonneschijn, of versche regenvlaegh
Van manne en honighdau, daer Godt wort aengebeden,[269]
Door d'eerste onnozelheit, de burgery van Eden.[270]
Wie door de lucht, en 't vier, en aerde, en water rent,[271]
Die matige op zyn pas een ieder element,[272]
Naer Adams wensch, of legg' den blixemstrael aen banden,
Of breidele den storm, of breeck' de zee op stranden.[265-74]
Een ander sla de treên des menschen gade op 't velt.
De Godtheit heeft zyn hair tot op een hair getelt.[276]
Men draegh' hem op de hant, dat hy zyn' voet niet stoote.[277]
Wort iemant, als gezant, gezonden van een' Groote[278]
Aen Adam, 's aertrijcks Vorst, dat hy zyn last verricht'.
Zoo luidt myn last, waer aen de Godtheit u verplicht.[280]

257 *Goden:* Petavius (l.c. blz. 5) beroept zich op Plato, S. Augustinus en Maimonides voor deze benaming van de Engelen, vgl. *Ps.* LXXXI, 6.

262-64 Vgl. *Openb.* VIII, 3-4.

264 *'t eeuwighjuichend hof:* de Hemel.

265 *gestarnte en ronde hemelklooten:* is meer dan tautologie.

266 *op:* open.

269 *manne en honighdau* (vgl. *Salomon,* vs. 601): zuiver dichterlijke woorden voor regendroppels (misschien ook hagel) en dauwdroppels; *daer:* waar.

270 *d'eerste onnozelheit:* Adam en Eva in hun eersten staat, den staat van onschuld, vóór den zondeval.

271 De vier elementen.

272 *op zyn pas:* naar zijn behoefte, naar omstandigheden.

265-74 Kerkvaders en Scholastici leeren, dat de werkingen van de hemellichamen en sferen door de Engelen worden geregeld (vgl. S. Thomas Aq. *De Potentia* VI, 3); ook bij Dante zijn de Engelen de ‘motori’ der hemelsferen (*Inf.* VII, 74; *Par.* XXIX, 44, 52).

276 Vgl. *Luc.* XII, 7.

277 Vgl. *Ps.* XC, 12.

278 *van een' Groote:* door een hooger Engel.

280 *aen:* toe. - *Rey van Engelen:* Zang, Tegenzang en Toezang hebben de beteekenis van Vraag, Antwoord en Konklusie. De Vraag wordt door de lagere Engelen gesteld aan de hoogere (vgl. vs. 306-07), die 't Antwoord geven, waarna lageren en hoogeren samenstemmen in de aanbidding van den Toezang. Petavius zet tegen de Hervormers op grond van Schriftuur en Kerkvaders uiteen, dat de Engelen onderling hun gedachten uitwisselen, en dat de hoogere Engelen de lagere over de goddelijke dingen voorlichten, (*De Angelis, Lib.* I, *Cop.* XII), wat vooral voor den proeftijd, welken Vondel hier veronderstelt, en waarin de Engelen op hun natuurlijke krachten waren aangewezen, om iets van Gods wezen te achterhalen, aannemelijk is. De lagere Engelen, die God nog niet zien (vs. 282; 301-02), hebben over Gods vanzelfheid (asseitas) en algemeene oorzakelijkheid (causalitas) enkele begrippen, die door de hoogere Engelen, die ook Gods wezen nog niet aanschouwen (vs. 325-33), alleen per viam remotionis nader worden bepaald. Vondel steunt bij zijn beknopte Theodicea op Petavius' *De Deo Deique*

REY VAN ENGELEN.

Z a n g :

Wie is het, die zoo hoogh gezeten,[281]
  Zoo diep in 't grondelooze licht,[282]
Van tyt noch eeuwigheit gemeten,
  Noch ronden, zonder tegenwight,
By zich bestaet, geen steun van buiten[283-85]
  Ontleent, maer op zich zelven rust,
En in zyn wezen kan besluiten[287]
  Wat om en in hem, onbewust
Van wancken, draeit, en wort gedreven,[288-89]
  Om 't een en eenigh middelpunt;[290]
Der zonnen zon, de geest, het leven;
  De ziel van alles wat ghy kunt
Bevroên, of nimmermeer bevroeden;[293]
  Het hart, de bronaêr, d'oceaen
En oirsprong van zoo vele goeden[295]
  Als uit hem vloeien, en bestaen
By zyn genade, en alvermogen,
  En wysheit, die hun 't wezen schonck[297-98]
Uit niet, eer dit in top voltogen

Proprietatibus, Lib. I, Cap. V; vgl. mijn inleiding op *Lucifer* in de *Zwolsche Herdrukken,* blz. XLII-vv.

281 Vgl. *Ps.* CXII, 5.

282 *'t grondelooze licht:* het onpeilbare, oneindige licht in het Empyreum.

283-85 *Van tyt noch eeuwigheit gemeten, noch ronden:* Versta: door geen enkele maat van duur of ruimte gemeten en vgl. *o noit volprezen van al wat leeft, of niet en leeft* van vs. 311-12 en: *Maer gy, o bron der dingen, Onendigh een en al, Besluit den ring der ringen, Bepaelt van maet noch tal,* Harpzang XCI, vs. 37-40; *ronden:* hemelsferen; *zonder tegenwight, by zich bestaet:* in tegenstelling met alles wat in zijn bestaan van iets anders afhankelijk is gelijk bij een balans het gewicht door het tegenwicht, blijft God staan door zich zelf (*a se,* zegt de Scholastiek), *'die alleen uit zich bestaet'', Bespiegelingen van G. en G.* I, 1023.

287 *kan besluiten:* vermag te omsluiten.

288-89 *om en in hem:* Vondel doelt op Gods werking naar buiten (in de schepping) en naar binnen (door de H. Drievuldigheid); *onbewust van wancken:* hoort bij *hem:* die niet weet van wankelen, op geen enkele manier veranderen kan; *draeit, en wort gedreven:* al wat drijft, voortdrijft, de draaibeweging geeft, d.i. het Empyreum, dat zelf stil staat en door het Primum Mobile de draaibeweging aan de andere sferen tot de aarde toe doorgeeft (movens non motum). Op al die andere sferen duidt: *wort gedreven,* met klem op *wort*.

290 *Om 't een en eenigh middelpunt:* en is niets tegen, hieronder de aarde te verstaan, die immers in den Ptolomeïschen heelalbouw het één en eenig middelpunt is; toch doelt Vondel waarschijnlijker op God als de oorzaak, dus den bestaansgrond, het steun- en middelpunt van alles wat is, vgl. *Daer zit de Godtheit op den troon In 't middenpunt van alle ronden* in *Uitvaert van Maria v.d. Vondel* (Unger 1667-71, blz. 78, vs. 5-6), 'de meest autentieke kommentaar op deze plaats' zegt Dr. W. van Koeverden; De Eerste Rey uit Vondel's *Lucifer, Van onzen Tijd.* 1915, blz. 285.

293 *nimmermeer:* nooit; *bevroeden:* begrijpen.

295 *goeden:* goedheden, goede dingen, (bona) vgl. *Adam in Ballingschap,* vs. 465.

297-98 *By:* door, vgl. vs. 285; *zyn genade, en alvermogen, en wysheit:* zinspeling op den almachtigen Vader, de wijsheid van den Zoon en den genade gevenden H. Geest, vgl. 'Fecemi la divina potestate, la somma sapienza e il primo amore', *Inferno* III, 4-5.

Palais, der heemlen hemel, blonck;[299-300]
Daer wy met vleuglen d'oogen decken,[301]
Voor aller glansen Majesteit;

299-300 Hoewel de meeste Grieksche en Latijnsche Vaders verdedigden, dat de Engelen vóór de aarde geschapen waren, hielden toch sommigen dat ze op den 4den dag vlak voor de hemelen, de hemelsferen (*Gen.* I, 14-19), door *der heemlen hemel,* het Empyreum, bekroond, ontstonden, vgl. vs. 1016 en (Petavius, *De Angelis*, Lib. I, Cap. XV).

301 *Daer:* waar; vgl. *Is.* VI, 2; *Openb.* IV, 8.

Terwijlwe 's hemels lofgalm wecken,
En vallen, uit eerbiedigheit,[301-04]
Uit vreeze, in zwym op 't aenzicht neder?
Wie is het? noemt, beschryft ons hem,
Met eene Serafyne veder.[307]
Of schort het aen begryp en stem?[308]

T e g e n z a n g :

Dat 's G O D T . Oneindigh eeuwigh Wezen
Van alle ding, dat wezen heeft,[309-10]
Vergeef het ons; o noit volprezen
Van al wat leeft, of niet en leeft,[312]
Noit uitgesproken, noch te spreken;
Vergeef het ons, en schelt ons quyt
Dat geen verbeelding, tong, noch teken
U melden kan. ghy waert, ghy zyt,[316]
Ghy blyft de zelve. alle Englekennis
En uitspraeck, zwack, en onbequaem,[318]
Is maer ontheiliging, en schennis:
Want ieder draeght zyn' eigen naem,[320]
Behalve ghy. Wie kan u noemen[314-21]
By uwen Naem? wie wort gewyt
Tot uw Orakel? wie durf roemen?[323]
Ghy zyt alleen dan die ghy zyt,[324]
U zelf bekent, en niemant nader.
U zulx te kennen, als ghy waert[326]
Der eeuwigheden glans en ader;[327]
Wien is dat licht geopenbaert?
Wien is der glansen glans verschenen?
Dat zien is noch een hooger heil[330]
Dan wy van uw genade ontleenen;[331]
Dat overschryt het perck, en peil

301-04 Vergelijk *Joan. de Boetgez.* III, vs. 247-49.
307 *eene Serafyne veder:* de hoogste Engelenrang wordt opgeroepen, vergelijk vs. 243.
308 *begryp:* verstandelijke omvatting.
309-10 God is de eerste oorzaak van alles wat *Wezen,* bestaan, heeft.
312 Vergelijk *Salmoneus,* vs. 1540-41.
316 *ghy waert* enz.: vgl. *Hebr.* XIII, 8.
318 *uitspraeck:* spraak, taal, vgl. vs. 158.
320 *eigen naem:* naam, die 't wezen aanduidt, vgl. *Gen.* XXXII, 29; *Spreuken* XXX, 4; intusschen tracht Vondel elders den eigen naam van *God* met *goed* te benaderen, volgens hem etymologisch met elkaar verwant, zie *Tot Verlossinge van L. Reael,* vs. 8 (Dl. 3, blz. 195), *Lucifer*, Opdr. r. 4-5; vs. 203, 295; *Bespiegelingen,* I, 44.
314-21 Vgl. *Bespiegelingen*, II, 27-46; *Noah,* vs. 1232-39.
323 *Orakel:* wonderbaar verkondiger; *wie durf roemen?:* wie durft zich daarop beroemen.
324 Versta: Wat gij zijt, zijt gij alleen, is niemand anders; God valt niet onder een soort, vergelijk *Exod.* III, 13-14 en S. Thomas Aq. *Summa Theol.* I, Q. XIII, art. 5.
326 *zulx:* zóó.
327 *Der eeuwigheden glans en ader:* de bronader van de glorie der eeuwigheden, de oorsprong der eeuwige vreugde, vgl. vs. 302 en 329 *der glansen glans:* de hoogste glorie.
330 *Dat zien:* lees: dàt zien, nl. de aanschouwing van Gods wezen, zooals hij is (vergelijk I *Joan.* III, 2).
331 Dan de Engelen nu, in den proeftijd, genieten; die zaligende aanschouwing moesten zij juist nog verdienen.

Van ons vermogen. wy verouden[332-33333]

332-33 En ging boven hun natuurkrachten uit.
333 *verouden:* worden ouder, verslijten, vgl. *Ps.* CI, 26, *Hebr.* I, 10-12.

In onzen duur; ghy nimmermeer.[334]
Uw wezen moet ons onderhouden.
Verheft de Godtheit: zingt haer eer.

T o e z a n g :

Heiligh, heiligh, noch eens heiligh,[337]
Driemael heiligh: eer zy Godt.
Buiten Godt is 't nergens veiligh.
Heiligh is het groot gebodt.[340]
Zyn geheimenis zy bondigh.[341]
Men aenbidde zyn bevel.
Dat men overal verkondigh'
Wat de trouwe Gabriël
Ons met zyn bazuin quam leeren.
Laet ons Godt in Adam eeren.
Al wat Godt behaeght, is wel.

334 *nimmermeer:* nooit.
337 *Heiligh,* enz.: vgl. het Trisagion bij *Is.* VI, 3, *Openb.* IV, 8 en in de dagelijksche Misliturgie.
340 *het groot gebodt:* nl. het is vs. 203-vv. afgekondigd.
341 *Zyn geheimenis zy bondigh:* dat groot gebod, hoe vol geheimen ook, moeten wij als onveranderlijk en bindend aanbidden. In *Harpzang* CX vertaalt Vondel ‘mandata ejus confirmata in saeculum saeculi’ (*Ps.* CX, 8) met: ‘Godts geboden zijn... Eeuwigh, onveranderbaer en *bondigh*’ (vs. 25-27). In heel andere beteekenis komt *bondigh* nog voor in *Op het Twaalfj. Bestandt,* vs. 11 (Dl. 1, blz. 150).

Het tweede bedryf.

LUCIFER. BELZEBUB.

L u c i f e r :

Ghy snelle Geesten, houdt nu stant met onzen wagen:[vs. 348]
Al hoogh genoegh in top Godts Morgenstar gedragen;[349]
Al hoogh genoegh gevoert: 't is tyt dat Lucifer
Nu duicke, voor de komst van deze dubble star,[351]
Die van beneden ryst, en zoeckt den wegh naer boven,
Om met een' aertschen glans den hemel te verdooven.
Borduurt geen kroonen meer in Lucifers gewaet.
Vergult zyn voorhooft niet met eenen dageraet
Van morgenstarre en strael, waer voor d'Aertsenglen nygen;[356]
Een andre klaerheit komt in 't licht der Godtheit stygen,
En schynt ons glansen doot; gelyck de zon, by daegh,
De starren dooft, voor 't oogh der schepselen, om laegh.
't Is nacht met Engelen, en alle hemelzonnen:[360]
De menschen hebben 't hart des Oppersten gewonnen,
In 't nieuwe Paradys: de mensch is 's hemels vrient:[362]
Ons slaverny gaet in. gaet hene, viert, en dient,[363]
En eert dit nieuw geslacht, als onderdane knapen.[364]
De menschen zyn om Godt, en wy om hen geschapen.[365]
't Is tyt dat 's Engels neck hun voeten onderschraegh',
Dat ieder op hen passe, en op de handen draegh',
Of op de vleugels voere, op d'allerhooghste troonen:[366-68]
Onze erfenis komt hun, als uitverkore zonen.[369]
Onze eerstgeboorte leit nu achter, in dit Ryck.
De zoon des zesten daghs, den Vader zoo gelyck[371]
Geschapen, stryckt de kroon. met recht is hem gegeven

vs. 348 *onzen wagen:* het denkbeeld van den strijd- of triomfwagen, zoowel in den Bijbel als bij de Klassieken bekend, leefde sedert Dante en Petrarca sterk op bij de Humanisten-dichters en Renaissance-kunstenaars (Rubens o.a.) en verschafte Vondel een geschikt middel om zoowel het vorstelijke als strijdlustige van Lucifer te accentueeren.

349 *Godts Morgenstar:* Lucifer duidt zich zelf aan door zijn vertaalden eigennaam, ook door zijn embleem en versierselen uitgedrukt, vgl. vs. 356, 404, 644, 1772, 1919 en 2004.

351 *dubble star:* zie noot bij vs. 107.

356 *morgenstarre en strael:* stralende morgenster; *nygen:* buigen.

360 *'t Is nacht met Engelen:* bij Petavius (*De Angelis,* Lib. III, Cap. III, blz. 178) heeft Vondel de uitdrukking van St. Hieronymus kunnen vinden: ‘Vesper ex Lucifero’; ook leefde *'t is nacht* in de volkstaal in de bet.: 't is uit, vgl. *Leeuwendalers,* Voorrede, vs. 43.

362 *'t nieuwe Paradys:* de pas geschapen hof van Eden, tegenover *ons Paradys* van vs. 42, de Hemel.

363 *gaet in:* begint.

364 *onderdane knapen:* knechten die onderdoen.

365 Sofistische en ophitsende voorstelling van Lucifer!

366-68 Lucifer parodieert Gabriëls gebod van vs. 260-77; vgl. *Ps.* XC, 11-12.

369 *komt hun:* komt aan hen.

371 *De zoon des zesten daghs:* minachtend voor Adam, vgl. *Gen.* I, 27-31.

Den grooten staf, waer voor alle eerstgeboornen beven,[373]

373 *Den grooten staf:* de opperheerschappij in Christus den mensch gegeven, vgl. *Hebr.* I, 4-14; de 4e nvl. vorm, meer bij Vondel in den 1e nvl., hier wel om reden van versvolheid en kracht; *eerstgeboornen:* de engelen, vgl. vs. 370.

En sidderen. hier gelt geen tegenspraeck: ghy hoort
Wat Gabriël bazuint voor 's hemels goude poort.

B e l z e b u b :

O Stedehouder van Godts opperheerschappyen,[376]
Wy hooren 't al te wel, en, midden in 't verblyen
Der Reien, eenen klanck, die 't eeuwigh feest bedroeft.[376-78378]
De last van Gabriël leit klaer: dat woort behoeft[379]
Geen Cherubynetong om ons den zin t'ontvouwen.
Men hoefde Apollion naer d'onderste landouwen
Niet af te vaerdigen, om nader ga te slaen
Wat Adam al bezit, zoo laegh beneên de maen:
Het blyckt hoe heerlyck hem de Godtheit begenadight,[384]
Ja door een lyfwacht van veel duizenden verdadight;[385]
En hanthaeft in zyn' staet en aenzien, min noch meer[386]
Of hy gehuldight waer tot aller Geesten Heer.
De poort des hemels staet voor Adams afkomst open.
Een aerdtworm, uit een' klomp van aerde en klay gekropen,[389]
Braveert uw mogentheit. ghy zult het Menschdom zien[390]
Zoo verre boven u, en vallende op uw knien,
Met nederslaghtigheit en neêrgeslagene oogen,[392]
Aenbidden zyne maght, en hoogheit, en vermogen.
Het zal, verheerelyckt van d'allerhooghste maght,
Zich zetten, aen de zy der Godtheit, in zyn kracht;
En heerschen, langer en noch wyder dan de ronden
Der entlooze eeuwigheit, aen tyt noch plaets gebonden;[396-97]
Om Godt, haer middelpunt en omloop te gelijck,
Zich draeien, zonder rust. wat hoeft men klaerder blijck
Dat Godt de menschen wil verheffen, ons verneêren;[390-400]
Wy zyn ter dienstbaerheit, de menschen tot regeeren
Geboren. legh voortaen den scepter uit der hant:[402]
Een lager is 'er, die de kroon daer boven spant,

376 *opperheerschappyen:* weidscher dan 't enkelvoud.
376-78 *opperheerschappyen - verblyen - Reien:* let op dit echo-rijm, hier even klankfraai als zinrijk.
378 *'t eeuwigh feest:* de Hemelvreugde. Belzebub bedoelt, dat de bevoorrechting van den mensch de Hemelvreugde der Engelen, die ze nog verdienen moeten, bij voorbaat bederft.
379 *leit:* is.
384 *heerlijck:* als heer en meester.
385 *veel duizenden:* het aantal Engelen wordt in *Dan.* VII, 10 en *Openb.* V, 11, op duizend duizenden gesteld.
386 *staet en aenzien:* aanzienlijke staat; *min noch meer* enz: niet minder of meer dan, alsof.
389 Vgl. *Gen.* II, 1; vgl. 463, 499; *aerde en klay:* kleiaarde, vgl. vs. 107.
390 *Braveert uw mogentheit:* bedreigt, daagt uit uw heerschappij.
392 *nederslaghtigheit:* ootmoedige eerbied.
396-97 'Cujus regni non erit finis', zingt de kath. Liturgie van Christus; *de ronden der entlooze eeuwigheit:* de duur der eeuwigheid wordt verbeeld door de machtig wijde hemelsferen van den Ptolomeïschen heelalbouw; maar God is van die eeuwige ronden tegelijk *middelpunt* en *omloop,* oorzaak en inhoud; vgl. noot bij vs. 290.
390-400 Belzebub spreekt over de verheffing, die de menschheid door den Godmensch zal ten deel vallen, en reageert schamper op Gabriëls woord van vs. 218-30.
402 *uit der hant:* oude datiefv.; vgl. vs. 131 en 143.

Of spannen zal eer lang. legh af uw morgenstralen,
En hulsel voor dees zon, of pas haer in te halen[405]
Met zangen, en triomf, en goddelijck cieraet.
Wy zien den hemel haest veranderen van staet.[407]
De starren zien vast uit, en wijcken met verlangen,[408]
Om vol eerbiedigheit dit nieuwe licht t'ontfangen.

L u c i f e r :

Dat zal ick keeren, is het anders in myn maght.[410]

B e l z e b u b :

Daer hoor ick Lucifer, en zie hem, die den nacht
Van 's hemels aengezicht verdryven kan, en jagen.
Waer hy verschynt, begint het heerlyck op te dagen.
Zyn wassend licht, het eerste en allernaeste aen Godt,
Vermindert nimmermeer. zyn woort is 't hoogh gebodt;[415]
Zyn wil en wenck een wet, van niemant t'overtreden.[416]
De Godtheit wort in hem gedient, en aengebeden,
Bewieroockt, en geviert: en zou een lager stem
Nu dondren uit Godts troon? gebieden boven hem?[419]
Zou Godt een' jonger zoon, geteelt uit Adams lenden,[420]
Verheffen boven hem? dat waer het erfrecht schenden[421]
Van 't alleroutste kint, en zyn stadthoudery[422]
Ontluisteren. naest Godt is niemant groot als ghy.
De Godtheit zette u eens in glorie aen haer voeten:
Geen mensch verstoute zich onze orden om te wroeten,[425]
En dit bezworen Recht t'ontwyden, zonder reên;[426]
Of al de hemel raeckt in 't harnas tegens een.

L u c i f e r :

Ghy vat het recht: het past rechtschape heerschappyen[428]
Geensins hun wettigheit zoo los te laten glyen:[429]
Want d'oppermaght is d'eerste aen hare wet verplicht;[430]
Verandren voeght haer minst. ben ick een zoon van 't licht,[431]
Een heerscher over 't licht, ick zal mijn Recht bewaren:

405 *hulsel:* hoofdsieraad, diadeem; *pas:* zorg.
407 *haest:* weldra.
408 *starren:* engelen; *vast:* reeds.
410 *anders:* althans.
415 *nimmermeer:* nooit; *zyn woort:* klemtoon op *zijn,* tegenover *het groot gebodt* van God en Gabriël in vs. 340.
416 *van:* door.
419 *dondren:* met gezag spreken.
420 *een' jonger zoon:* de Godmensch Christus.
421 *erfrecht:* het eerstgeboorterecht naar analogie van *Gen.* XXV, 31; met hun *recht* zullen de opstandige Engelen voortdurend schermen, zie vs. 426, 428, 432, enz.
422 *stadthoudery:* stedehouderschap.
425 *orden:* verhoudingen.
426 *dit bezworen Recht:* Vondels teruggrijpen naar de menschelijke rechtstaal verscherpt het opruiende van Belzebubs leugens; *ontwyden:* schenden.
428 *Ghy vat het Recht:* tweezinnig, nl. gij begrijpt het goed en: gij begrijpt ons Recht.
429 *los:* makkelijk.
430 *d'eerste:* het eerst; *verplicht:* door plicht gebonden.
431 *ben ick* enz.: vgl. *Is.* XIV, 12.

Ick zwicht voor geen gewelt, noch aertsgeweldenaren.
Laet zwichten al wat wil: ick wijck niet eenen voet.[434]

434 *eenen:* met klemtoon.

Hier is myn Vaderlant. noch ramp, noch tegenspoet,
Noch vloecken zullen ons vervaren, noch betoomen.[436]
Wy zullen sneven, of dien hoeck te boven komen.[437]
Is 't noodlot dat ick vall', van eere en staet berooft:[438]
Laet vallen, als ick vall' met deze kroone op 't hooft,
Dien scepter in de vuist, dien eersleip van vertrouden,[440]
En zoo veel duizenden als onze zyde houden.
Dat vallen streckt tot eer, en onverwelckbren lof.
En liever d'eerste Vorst in eenigh lager hof,
Dan in 't gezalight licht de tweede, of noch een minder.
Zoo troost ick my de kans, en vrees nu leet noch hinder.[445]
Maer hier komt 's hemels tolck, en wackere Herout,
Met Godts geheimnisboeck, zyn zorge toebetrout.[447]
Het waer niet ongeraên hem nader t'ondervragen.
Ick wil hem tegentreên, en aftreên van den wagen.

GABRIËL. LUCIFER.

G a b r i ë l :
Heer Stedehouder, hoe? waer hene leit de reis?

L u c i f e r :
Naer u, Herout, en tolck van 't hemelsche palais.

G a b r i ë l :
My dunckt ick zoude uw wit aen 't voorhooft kunnen gissen.[452]

L u c i f e r :
Ghy die den duistren gront van Godts geheimenissen
Door 't licht van uw vernuft ontdeckt, en openbaert,
Verlichtme met uw komst.[455]

G a b r i ë l :
wat is 't dat u bezwaert?

L u c i f e r :
Het raetslot en besluit der Godtheit, die de waerde[456]
Des hemels lager schat dan 't element der aerde,
Den hemel onderdruckt; het aertryck uit een' poel
Door alle starren voert; het menschdom op den stoel
Der Englen zet; berooft hun 't Recht der eerste gaven;[460]
Gebietze om 's menschen nut te zweeten, en te slaven.

436 *vloecken:* vervloekingen, straffen.
437 *hoeck:* klip, vgl. *Adam in Ballingschap,* vs. 50; *Salmoneus,* vs. 1787.
438 *Is 't nootlot:* is het noodzakelijk, vgl. vs. 232; *eere en staet:* eerestaat.
440 *eersleip:* eeregevolg.
445 *troost ick my:* waag ik.
447 *Godts geheimnisboeck:* het boek met de geheime raadsbesluiten der Godheid, die Gabriël naar omstandigheden moet afkondigen; het denkbeeld schijnt ontleend aan *Openb.* V, 2.
452 *wit:* bedoeling.
455 *Verlichtme:* in den dubbelen zin van: gij brengt me licht, en: gij bevrijdt me van een zwarigheid.
456 *raetslot en besluit:* pleonasme.
460 *'t Recht der eerste gaven:* vgl. vs. 421.

Het Geestendom, gewyt tot amptenaers van 't hof
Des hemels, zal voortaen een' aertworm, uit het stof[463]

463 *aertworm,* vgl. vs. 389 en 499.

Gekropen, en gegroeit, ten dienst staen, op hem passen,
En, in getal en staet, ons over 't hooft zien wassen?
Waer toe vernedert ons d'oneindige Gena
Zoo vroegh? wat Engel paste op zynen dienst te spa?[467]
En hoe waer 't mooghlyck dat de Godtheit zich zou mengelen
Met menschen? de natuur der uitgekorene Engelen
Voorbyslaen, en zyn' aert en wezen storten in
Een lichaem? d'eeuwigheit verknoopen aen 't begin?[471]
Het hooghste aen 't allerlaeghst? den Schepper aen 't geschapen?
Wie kan uit dit besluit den zin te zamen rapen?
Zal 't eeuwighschynend licht nu schuil gaen in den nacht
Der weerelt? zullen wy, Stadthouders van Godts maght,[470-75]
Voor dit geleent gezagh, een wulpsch vermogen, knielen?[476]
Ontelbre lichaemlooze en godtgelycke zielen[477]
Zien buigen voor een grof en zackende element,[478]
Daer Godt zyn majesteit en wezen inneprent?[479]
Wy Geesten zyn te grof om dit geheim te vatten.[480]
Ghy, die het slot bewaert van Godts geheimnisschatten,[481]
Ontvou ons, magh het zijn, dit donkere geschil,[482]
Uit uw gezegelt boeck: ontvou ons 's hemels wil.[483]

G a b r i ë l :

Zoo veel 't geoorloft zy te melden uit Godts bladen.
Veel weten kan altyt niet vordren, zomtyts schaden.[485]
De Hooghste ontdeckt ons slechts wat hy geraden vint.[486]
Het al te stercke licht schynt Serafynen blint.[487]
De zuivre Wysheit wou ten deel' haer' wil bezegelen,[488]
Ten deele ontsluiten. zich te schicken en te regelen
Naer heur gestelde wet, dat voeght den onderzaet,
Die aen zyn meesters last en wil gebonden staet.
De reden en het wit waerom wy namaels wachten,[492]

467 *paste te spa:* was nalatig.
471 *verknoopen:* vastknoopen, verbinden.
470-75 Toespelingen op de Menschwording van 't Eeuwig Woord, met weerklank van de woorden ‘suscipitur a majestate humilitas, a virtute infirmitas, ab aeternitate mortalitas’ van paus Sint Leo in de Kerst-liturgie.
476 *wulpsch vermogen:* de macht van een welp, een jong, dus onbeduidend en kinderachtig, vgl. verder *Hebr.* I, 6.
477 *lichaemlooze en godtgelycke zielen:* geesten, tegenover de grove lichamelijkheid der menschen in volg. vs
478 *grof en zackende element:* de mensch is zwaar en naar de aarde neigend, want uit aarde gemaakt, vgl. I *Cor.* XV, 47, maar de engelen zijn als geesten snel en licht, vgl. vs. 689-92.
479 *majesteit en wezen:* de majesteit van zijn wezen, van zijn geestelijkheid.
480 Scherpe ironie.
481 *het slot:* de toegang.
482 *geschil:* probleem.
483 *gezegelt:* verzegeld, *Openb.* V, 1.
485 *niet vordren:* geen voordeel doen.
486 *ontdeckt:* openbaart.
487 *Serafynen:* zélfs Serafijnen, de hoogste intelligenties onder de Engelen, vgl. vs. 243.
488 *bezegelen:* verzegeld, gesloten houden.
492 *wit:* doelwit.

Na 'et overleven van een tafel erfgeslachten,[493]
Den Heer, die, Godt en mensch geworden in der tyt,[494]

493 Versta: Nadat wij een reeks van elkaar de Christus-verwachting ervende geslachten zullen overleefd hebben.
494 Lees: de Heer, die, God zijnde, in den tijd mensch wordt.

Den scepter voeren zal, en breet en overwyt[495]
De starren, aerde, en zee, en al wat leeft regeeren,
Verberght de hemel u: de tyt wil d'oirzaeck leeren.[497]
Gehoorzaem Godts bazuin: ghy hebt zyn' wil gehoort.

L u c i f e r :

Zoo zal een vreemdeling, een worm, het hooghste woort
Hier boven voeren, en een ingeboren zwichten
Voor vreemde heerschappy? de mensch een' zetel stichten,
Zoo verre boven Godt?[500-02502]

G a b r i ë l :

genoegh u met uw lot,
En staet en waerdigheit, u toegeleit van Godt.
Hy hief u in den top van alle Hierarchyen:[504]
Doch niet om iemants glans en opgang te benyen.[505]
De wederspannigheit verplet haer hooft en kroon,[506]
Indienze wederstreef' des Oppersten geboôn.
Uw aenzien schept zyn licht alleen uit Godts vermogen.

L u c i f e r :

Ick heb toch noch myn kroon voor Godt alleen gebogen.

G a b r i ë l :

Zoo buighze oock voor 't besluit der Godtheit, die het al
Wat wezen heeft uit niet, of namaels wezen zal,[511]
Bestiert tot zeker eindt, hoewel wy 't niet beseffen.[512]

L u c i f e r :

Den mensch in 't heiligh licht der Godtheit te verheffen,
Den mensch, zoo hoogh met Godt vergodlyckt in zyn' troon,
Te zien het wieroockvat toezwaeien, op den toon[515]
Van duizentduizenden eenstemmige kooralen;[516]
Verdooft de majesteit en diamante stralen
Van onze morgenstar, die straelt nu langer niet;
En 's hemels blyschap slaet aen 't quynen van verdriet.

G a b r i ë l :

495 Vgl. *Ps.* II, 8; LXXI, 8; *Zach.* IX, 10; *Phil.* II, 10-11 enz.

497 *de tyt wil* (zal) *d'oirzaeck leeren:* de oorzaak zal de val van Adam zijn, nú nog niet aan te geven, wijl die val volgt op den val der Engelen zelf en deze is op dit moment der handeling nog geen feit. Vondel houdt hier kennelijk rekening met St. Thomas v. Aquino, die uitdrukkelijk leerde, dat in Gods raadsbesluiten de Menschwording 't gevolg was van Adams zondeval (*Summa Theol.* III, Q.I.a. 3, vgl. mijn inleiding op *Lucifer* in *Zw. Herdr.* blz. XXXVIII).

500-02 Weer sofismen van Lucifer!

502 *genoegh:* vergenoeg.

504 *alle Hierarchyen:* alle rangen der Engelen.

505 *glans en opgang:* glanzende opgang.

506 *hooft en kroon:* gekroond hoofd, vgl. vs. 568.

511 *wezen:* bestaan.

512 *eindt:* doeleinde.

515 Vgl. *Openb.* VIII, 3.

516 Vgl. 't aantal der Engelen noot bij vs. 385; *eenstemmige kooralen:* éenstemmige koorzangen, zooals in 't Gregoriaansch.

De zaligheit bestaet in een gerust genoegen,
In 't stemmen met Godts wil, en zich naer hem te voegen.[520-21]

520-21 Asketische berusting, aan de *Navolging van Christus* verwant, vgl. Boek III, hfst. 10, 21, 29, 34; *gerust genoegen:* rustig zich vergenoegen, te vreden zijn; *stemmen:* instemmen.

L u c i f e r :

De majesteit van Godt en Godtheit wort verkleent,[522]
Indienze haer natuur met 's menschen bloet vereent,
Vereenight, en verbint. wy Geesten grenzen nader
Aen Godt, en zyn natuur, als zoons van eenen Vader[525]
Geteelt, en hem gelyck, indien 't geoorloft is
Te stellen tegens een dees ongelyckenis
Van een oneindigheit en 't eindigh; de bepaelde[527-28]
By d'onbepaelde maght. indien de zon verdwaelde
Uit hare streecke, en zich bekleede met een' smoock,[530]
Om al den aerdtkloot toe te lichten, uit een' roock,
En zwarten damp; hoe zou de vreught der weerelt sterven!
Wat zou het aertsch geslacht al glans en leven derven!
De zon al majesteits ontbeeren, in haer' loop!
Ick zaegh den hemel blint, de starren overhoop,[535]
Wanorden orden en geschicktheit overrompelen,[536]
Indien de bron van 't licht haer klaerheit quaem te dompelen
In 't graf van een moerasch. verschoonme, o Gabriël,
Indien ick uw bazuin, de wet van 't hoogh bevel,
Een luttel wederstreve, of schyn te wederstreven.
Wy yvren voor Godts eere: om Godt zyn Recht te geven,
Verstout ick my, en dwael dus verre buiten 't spoor
Van myn gehoorzaemheit.

G a b r i ë l :

ghy yvert krachtigh voor
De glori van Godts naem; doch zonder t'overwegen
Dat Godt het punt, waerin zyn hoogheit is gelegen,
Veel beter kent dan wy; dies staeck uw onderzoeck.
De menschgeworden Godt zal dit geheimnisboeck,[547]
Met zeven zegelen gesloten, zelf ontsluiten.
Nu smaecktghe niet het pit, maer ziet de schors van buiten.
Dan zal men d'oirzaeck zien, de reden, den waerom[550]
Van zyn verholentheên, en diep in 't heilighdom
Der heilighdommen gaen. nu voeght het ons te duicken,[551-52]
En dezen dageraet t'aenbidden, te gebruicken[553]
Met danckbaerheit, tot dat de kennis in haer kracht

522 *Godt en Godtheit:* tautologie evenals *vereent, vereenight en verbint* in vs. 523-24.
525 *eenen:* met klemtoon.
527-28 Versta: met elkaar te vergelijken de oneindigheid met het eindige, die elkaar zóo weinig gelijken.
530 *streecke:* baan.
535 *blint:* duister.
536 *geschicktheit:* welgeschiktheid, regelmaat.
547 *dit geheimnisboeck:* vgl. vs. 483 en 488.
550 *de reden, den waerom:* vgl. vs. 392; waeromme, zelfst. gebruikt, was in het Mndl. meestal niet onzijdig (Cramer).
551-52 *verholentheên:* verborgenheden; *'t heilighdom der heilighdommen:* zinspeling op het heilige der heiligen (sancta sanctorum) van den Joodschen tempel, dat alleen de Hoogepriester betreden mocht.
553 *dezen dageraet:* nl. de aankondiging van Gods plannen omtrent de verheffing der menschelijke natuur; *gebruicken:* genieten.

De twyfeling verdryf, gelyck de zon den nacht.
Nu leeren wy allengs Godts wysheit tegenstappen,
Eerbiedigh, en beschroomt. zy openbaert by trappen[556-57]
Het licht der wetenschappe en kennisse, en begeert
Dat ieder, op zyn wacht, zich onder haer verneêrt.[559]
Heer Stedehouder, rust, en hanthaef d'eerste ons wetten:[560]
Ick ga, daer Godt my zent.[561]

L u c i f e r :
men zal 'er scherp op letten.

BELZEBUB. LUCIFER.

B e l z e b u b :
De Stedehouder hoort, waer dit plakkaet op draeit,[562]
Dat Gabriëls bazuin zoo trots heeft uitgekraeit.[563]
Hy gaf Godts ooghmerck u, oock scherp genoegh, te ruicken.[564]
Men zal uw mogentheit aldus de vleugels fnuicken.[565]

L u c i f e r :
Zoo licht niet: neen gewis, men kan 'er in voorzien,[566]
Geen minder droome hier zyn' meerder te gebiên.[567]

B e l z e b u b :
Hy dreight weêrspannigheit haer hooft en kroon te pletten.[568]

L u c i f e r :
Nu zweer ick by myn kroon het al op een te zetten,
Te heffen mynen stoel in aller heemlen trans,[570]
Door alle kreitsen hene, en starrelichten glans.[571]
Der heemlen hemel zal my een palais verstrecken.[572]
De regenboogh een troon; 't gestarrente bedecken[573]
Myn zalen; d'aertkloot blyft myn steun, en voetschabel.[574]

556-57 *allengs... by trappen:* vgl. *Hebr.* I, 1
559 *wacht:* post, plaats.
560 *d'eerste:* gij het eerst, vgl. vs. 430.
561 *men zal 'er scherp op letten:* Lucifer kondigt een afwachtende houding aan: we zullen zien!
562 *waer dit plakkaet op draeit:* waar dit hatelijk besluit op neer komt.
563 *uitgekraeit:* minachtend voor *afgekondigd* met bijgedachte aan den haan, die trotsch wil koning kraaien, den baas spelen, vergelijk *kraeien* in *Rommel-pot Vant Hane-kot*.
564 *ruicken:* gissen, onder den neus duwen; Belzebub werkt sterk met grove woorden.
565 *mogentheit:* heerschappij; *fnuicken:* korten, uitrukken.
566 *men kan 'er in voorzien:* daar kunt ge op rekenen.
567 *Geen minder:* geen mindere, nl. Gabriël.
568 Terugslag op Gabriëls bedreiging in vs. 506.
570 *trans:* hoogste punt.
571 *kreitsen:* kringen; de hemel wordt voorgesteld evenals het materieele heelal uit verschillende kringen of sferen te bestaan, gelijk bij Dante; *starrelichten glans:* de glans van alle hemelsterren, d.i. de Engelen.
572 *Der heemlen hemel:* het empyreum, de heele hemel, vgl. vs. 300.
573 *De regenboogh een troon:* in de chr. kunst is de regenboog de troon der Godheid, vgl. *Openb.* IV, 3.
574 Vgl. *Ps.* CIX, 1; *voetschabel:* voetbank.

Ick wil op een karros van wolcken, hoogh en snel[570-75575]
Gevoert door lucht en licht, met blixemstrael en donder
Verbryzelen tot stof, wat boven, of van onder
Zich tegens ons verzet, al waer 't den Veltheer zelf;[578]

570-75 Vgl. *Is.* XIV, 13-14 en zie Berecht, r. 25-vv.
575 *karros van wolcken:* vergelijk *Ps.* CIII, 3.
578 *den:* 4e nvl. vorm als in vs. 373; *Veltheer zelf:* aartsengel Michaël.

Ja eerwe zwichten, zal dit hemelschblaeu gewelf,
Zoo trots, zoo vast gebouwt, met zyn doorlachte bogen
Te bersten springen, en verstuiven voor onze oogen;
't Gerabraeckt aertryck zien als een wanschapen romp;
Dit wonderlijck Heelal in zynen mengelklomp,[583]
En wilde woestheit weêr verwarren, en verkeeren.
Laet zien wie Lucifer durf trotsen, en braveeren.[585]
Men dage Apollion.

B e l z e b u b :
hier treet hy voor den dagh.[586]

APOLLION. LUCIFER. BELZEBUB.

A p o l l i o n :
O Stedehouder van Godts onbepaelt gezagh,
Orakel, in den Raet der onderdane Goden,[588]
Ick offer u myn' dienst, en wacht op uw geboden.
Wat eischt de majesteit van haren onderdaen?

L u c i f e r :
Het lust ons uwen zin en inzien te verstaen,
Op een gewightigh stuck, dat zalme niet mislucken.
Het wit is Michaël de slaghveêr uit te rucken;[593]
Op dat ons toelegh niet op zyn vermogen stuit'.
Hy voert met zynen arm zoo vele Orakels uit,[595]
Als oit de Godtheit heeft met hare hant gedreven
In eeuwigh diamant: daer wort de mensch geheven[597]
In top der hemelen, door alle kreitsen heen,[598]
En ziet het Engelsdom zoo diep, zoo laegh, beneên
Zyn voettapyt, in stof vast grimmelen, als wormen.
Het lustme met gewelt dien zetel te bestormen,
En op te zetten by dat opzet, in een' slagh,[602]
Al teffens wat myn staet, en star, en kroon vermagh.

A p o l l i o n :
Een loffelyck bestaen: dat uwe kroon vermeere,
En aenwasse op dien voet. ick reken my tot eere
Te raden, onder u, tot zulck een brave daet.[606]
Het zy die recht en wel, of averechts beslaet,[607]

583 *mengelklomp:* chaos, vgl. vs. 2055 en *Faëton,* vs. 904-05.
585 *trotsen*; trotseeren, tautologie met *braveeren*.
586 *dage - dagh:* woordspel.
588 *onderdane Goden:* dienstbare Engelen, vgl. resp. vs. 364 en 257.
593 Vgl. vs. 2043.
595 *Orakels:* besluiten der Godheid.
597 *eeuwigh diamant:* diamant geldt in het Oude Testament als 't beeld van onvergankelijkheid, vgl. *Jerem.* XVII, 1; *Ezech.* III, 9.
598 De mensch wordt in Christus op den hoogsten troon van den Hemel, nl. op den troon van God, verheven.
602 *opzetten:* op 't spel zetten, woordspel met *opzet:* plan.
606 *brave:* dappere.
607 *beslaet:* uitvalt.

De wil is prysselyck, al wou het niet gedyen.[608]

608 *wou:* zou; *gedyen:* lukken.

Maer om niet reuckeloos noch radeloos te stryen,[609]
Hoe treet men allerbest tot zulck een stout bestaen?
Hoe veilighst tegens 't punt van 't raetslot aengegaen?[611]

L u c i f e r :
Men kante hier met list ons eigen raetslot tegen.

A p o l l i o n :
Dat zeggen heeft wat in. geleende maght te wegen
In eene zelve schael met d'Almaght; haer gewicht[614]
Weeght over. wacht uw kroon: wy vallen veel te licht.[615]

B e l z e b u b :
Zoo licht niet, of de kans zal eerst in twyfel hangen.

A p o l l i o n :
Van wien, of hoe, of waer dien aenslagh aengevangen?[617]
Het overpeinzen quetst alree Godts majesteit.

L u c i f e r :
Men hou haer ongequetst, en stappe met beleit
Die steile steilten op, en noit gebaende rotsen.[620]
Beleit en moedt verwint, en durf gevaren trotsen.

A p o l l i o n :
Geen Almaght, noch haer kroon: men koomze niet te na,
Ten zy men leeren wil met naberou te spa.
De minder moet gedwee voor zynen meerder wycken.

L u c i f e r :
Laet d'Almaght rusten: zet gelyckheit en gelycken
Te zamen. laet eens zien wiens wapen zwaerder weegh'.
Ick zie ons vyanden gevlught, den hemel leegh
Met eenen slingerslagh; ons heiren overladen[628]
Van heerelycken roof: dan wyder zich beraden.[628-29]

A p o l l i o n :
Ghy weet wat Michaël, Godts Veltheer, al vermagh:
Godts regementen staen verplicht aen zyn gezagh.
Hy draeght den sleutel van het wapenhuis, hier boven.[632]
De wacht is hem betrout. hy houdt op alle hoven[633]
Getrou een wakende oogh, zoo dat 'er niet een star[634]

609 *reuckeloos:* roekeloos; *radeloos:* zonder overleg.
611 Gods besluit wordt vergeleken bij een legermacht met spitse slagorde (Cramer).
614 *haer gewicht:* nl. van Gods almacht.
615 *Weeght over:* weegt het zwaarst; *vallen:* zullen blijken.
617 *Van wien:* bij wien.
620 Toespeling op den strijd der Olymp-bestormende Giganten, door Vondel herhaaldelijk vermeld, zie *Berecht,* r. 12 met noot en *Lucifer* in *Zw. Herdr.*, blz. XXIII, noot 3.
628 *Met eenen slingerslagh:* klem op éénen; vgl. *Zeemagazyn,* vs. 264.
628-29 *heiren - heerelycken:* woordspel.
632 Vgl. *Openb.* IX, 1 en vs. 1342.
633 *boven:* hemelkringen.
634 *een star:* lees: één star, één Engel.

Van al het hemelsch heir, in 't minst, zich reppen dar,[635]
Noch op dien hemeltoght uit zyn gelit verroeren.[636]
Men vangt haest aen, maer zulck een oorlogh uit te voeren,[637]
Dat draeft ons maght voorby, en sleipt een' langen staert
Van zwaricheden na. wat tuigh, wat stormgevaert
Kan tegens hem bestaen, en d'opperbenden sloopen?[640]
Al zette 's hemels slot zyn diamantpoort open,
Het vreesde list, noch laegh, noch overrompeling.

B e l z e b u b :
Indien men ons besluit bekrachtigh' met de kling,
Ick zie de morgenstar op onzen hoogen standert
Braveeren, 's hemels staet en heerschappy verandert.[645]

A p o l l i o n :
De Veltheer Michaël voert, ruim zoo trots en fier,
Godts wonderlycken Naem in 't velt van zyn banier,[647]
De zon in top.

L u c i f e r :
wat baet een naem met licht geschreven?
Een heldenstuck, als dit, wort geensins doorgedreven
Met tittelen, en pracht, maer dapperheit, en moedt,
En treken, van vernuft en loosheit uitgebroet.[651]
Ghy zyt een meester, tuck om Geesten in te luien,[652]
Te rygen aen uw snoer, te leiden, op te ruien.
Ghy kunt bederven zelfs de vroomsten van de wacht;[654]
En leeren weifelen wat noit op weiflen dacht.
Begin, wy zien Godts heir gereten aen twee deelen;
De hoofden en de leên aen 't woeden, en krackeelen;
De meeste maght alree geblintdoeckt, en verdooft,[658]
En Oversten en elck vast roepen om een hooft.[659]
Indienghe een vierde deel op onze zy kunt troonen,
Men zal uw kloeck beleit met eere en ampten kroonen.[661]
Ga hene, en overlegh dit stuck met Belial:[662]

635 *dar:* durft.
636 *dien hemeltoght:* die opmarsch, die beweging der Engelen; elke Engel heeft in 't groote geheel zijn eigen plaats en ambt (vgl. vs. 265-75 en *ieder op zyn wacht,* vs. 559), zooals elke ster in het draaiende uitspansel, vgl. vs. 972-81.
637 *Men vangt haest aen:* men begint makkelijk, spoedig.
640 *bestaen:* blijven staan, stand houden, vgl. vs. 285.
645 *Braveeren:* triomfeeren.
647 Cramer verzekert, dat Vondel deze bizonderheid ontleende aan 't labarum van Konstantijn, dat met een kruis en 't monogram van Christus versierd was.
651 *treken:* streken; *van:* door.
652 *tuck:* volleerd en gretig; *in te luien:* binnen te krijgen, om te praten.
654 *bederven:* toespeling op de beteekenis van Apollions naam: bederven, zie noot bij *Personaedjen*; *vroomsten:* trouwsten.
658 *meeste:* grootste; *verdooft:* uitgedoofd, onschadelijk gemaakt.
659 *vast:* reeds.
661 *eere en ampten:* eereambten.
662 *stuck:* waagstuk, onderneming.

Het moet 'er duister zyn, daer hy verdolen zal.[663]
Zyn troni, gladt vernist van veinzen en bedriegen,[664]

663 Blijkbaar een zegswijze, vergelijk Bredero's *Sp. Brabander:* ‘Het moet al duyster zijn daer dat volckje sal dwalen’, vs. 1042.
664 *troni:* hier ongunstig, vgl. vs. 113.

In 't mommen niemant kent, die haer voorby kan vliegen.[665]
Ick stygh te wagen: legh het over met u twee.[666]
De Hofraet is vergaert, en wacht ons komst alree.[667]
Men zal, zoo dra ghy komt, u beide binnen roepen,
Heer Overste, bewaeck de hofpoort met uw troepen.

BELIAL. APOLLION.

B e l i a l :
Godts Stedehouder dient zich van ons beide om hoogh.[670]

A p o l l i o n :
Wy vliegen te gelyck, als pylen van zyn' boogh:

B e l i a l :
En doelen op een wit, doch hachelyck te raken.[672]

A p o l l i o n :
Sta vast, de hemel wil van dezen aenslagh kraken.[673]

B e l i a l :
Laet kraken al wat wil: het moet 'er nu op staen.[674]

A p o l l i o n :
Hoe grypen wy dit stuck met kans en voordeel aen?[675]

B e l i a l :
De wapens dienen ons: men moet van 't heir beginnen.[676]

A p o l l i o n :
De hoofden eerst, met een de stoutsten zien te winnen.[677]

B e l i a l :
Door iet wat glimpelyx, en met een' schyn verbloemt.[678]

A p o l l i o n :
Zoo geef het dan een' naem: laet hooren hoe ghy 't noemt.

B e l i a l :

665 *mommen:* zich vermommen.
666 *legh het over:* overleg het.
667 *De Hofraet:* vgl. vs. 731. De raad bestaat uit niet nader aangeduide hoofden der Engelen. Apollion moet Belial zoeken en vooraf raadplegen (vs. 662) en zal dan worden binnengeroepen (vs. 668); een *Overste* krijgt bevel, de vergadering te bewaken (vs. 669).
670 *om hoogh:* blijkbaar: hier omhoog, eenigszins vreemd, vgl. vs. 768.
672 *op een wit:* lees: op één wit, doelwit.
673 *wil:* zal.
674 *het moet* enz.: Versta: wij moeten het er nu op zetten, vgl. vs. 1391.
675 *kans en voordeel:* kans op voordeel.
676 *van 't heir:* bij het leger, de lagere Engelen.
677 *met een de stoutsten:* terstond de stoutmoedigste hoofden.
678 *glimpelyx:* vernis, vgl. vs. 664.

Men hanthaef 't Engelsdom, zyn hantvest, eer, en staten,[680]
En kieze een hooft, waer op zich ieder magh verlaten.

A p o l l i o n :
Dat hebtghe recht gevat: ick wensch geen schooner stof[682]

680 *Men hanthaef* enz.: we moeten zeggen, dat wij opkomen voor enz.; *hantvest:* vrijbrief, voorrecht, vgl. *Berecht,* r. 109, verder vs. 853, 881, 1042 en 1517.
682 *Dat hebtghe recht gevat:* vgl. vs. 428.

Noch zaet tot muitery, om burgery en hof[683]
Te schennen tegens een, en scharen tegens scharen:[684]
Want ieder is gezint zyn' staet en eer te waren,[685]
En wettigheit, waer toe d'Almogentheit hem riep,
Eer zy de menschen vormde, en zoo veel spader schiep.
Het hemelsche palais is ons tot erf gegeven.
Den Geesten, die dus hoogh op hunne vleugels zweven,
En, vry van lichamen, niet zacken naer om laegh,
Past beter dit gewest dan 't aertsch geslacht, te traegh
Om tegens zyn natuur te kiezen deze bogen.[689-92692]
Hier valt de dagh te sterck, te krachtigh, en hun oogen[693]
Verdragen geensins 't licht, ons vroeger aengewent.
De mensch beware dan zyn eigen element,
Als andre dieren: hy genoegh' zich met de palen[696]
Van zynen rycken hof. het ryzen en het dalen
Van zon en maen verdeel' de maenden, en het jaer.
Hy neem' den ronden loop der heldre starren waer.
Hy nuttige zyn ooft, en al den geur der kruiden,
En keer' zich oost, en west, ten noorden, en ten zuiden,
Dat zy zyn tytverdryf: en wat behoeft hy meer?
Wy kennen nimmer hier een' aertschen opperheer.[703]
Zoo sluit ick. kuntghe, help dien zin beknopter uiten.[704]

B e l i a l :
Den mensch in eeuwigheit ten hemel uit te sluiten.[705]

A p o l l i o n :
Dat klinckt alle Engelen te wonder wel in 't oor.[706]
Dat vlieght, gelyck een vier, van 't een in 't ander koor,
Door negen Ordens heene, en alle Hierarchyen.[708]

B e l i a l :
Zoo zal men allerbest versufte traegheit myen.[709]
Ons heil en uitkomst hangt aen snelheit, en aen spoet.

A p o l l i o n :
Niet min aen kloeck beleit, en dapperheit, en moedt.

B e l i a l :
Die zal, door toeval van ontelbre vanen, groejen.[712]

683 *Noch zaet:* noch beter zaad; *burgery en hof:* lage en hooge Engelen.
684 *schennen:* ophitsen.
685 *waren:* verdedigen, bewaren.
689-92 Vgl. vs. 477-78.
692 *bogen:* hemelkringen.
693 *valt de dagh:* straalt het licht.
696 *Als andre dieren:* sarkastisch; *genoegh':* vergenoege.
703 *kennen:* erkennen.
704 *Zoo sluit ick:* zoo is mijn konklusie.
705 Belialsche Monroe-leer!
706 *te wonder wel:* wonderlijk goed.
708 Vergelijk vs. 242-vv.
709 *versufte:* versuffende.
712 *door toeval:* door het toevallen, bijvallen.

A p o l l i o n :
Zy morren vast: men moet hier heimlyck onder roejen,[713]
Zich mengen in dien hoop, en voeden hun beklagh.

B e l i a l :
Dan diende Belzebub, een Godt van groot gezagh,[715]
Zyn wapen aen hun klaght en wettigheit te hangen.[716]

A p o l l i o n :
Niet plotsling, maer allengs, en als door zydegangen.

B e l i a l :
De Stedehouder met zyn tegenwoordigheit
Bie zelf de stercke hant aen zulck een trots beleit.[719]

A p o l l i o n :
Wy zullen in den Raet zyn' zin en voorstel hooren:
Hy veinze voor een poos, en geve in 't endt de sporen
Aen 't opgeruide heir, verlegen om een hooft.

B e l i a l :
Aen 't hooft hangt al de zaeck. hoe veel ghy hun belooft,
Zy zullen zonder hooft dien optoght niet beginnen.[724]

A p o l l i o n :
Wat ree gewonnen is, behoeft men niet te winnen.
Wie meest gequetst wort in zyn heerlyckheit, en staet,
Dien gelt het eerst; die stapp' vooraen, en sla de maet[727]
In zoo veel duizenden.

B e l i a l :
De billyckheit en reden
Vereeren hem dees kroon: doch eerwe dieper treden,
Zoo laet ons al 't gevaer eerst wegen, niets bestaen,
Of al de Hofraet steeck' hier zelf zyn zegel aen.

REY VAN ENGELEN.

Z a n g :
Hoe zien de hoffelycke gevels[732]
Zoo root? hoe straelt het heiligh licht[733]
Zoo root op ons gezicht,
Door wolcken en bedroefde nevels?[735]

713 *vast:* reeds.
715 *een Godt:* een Engel, vgl. vs. 257 en 588.
716 *wapen:* zegel; *klaght en wettigheit:* wettige, gewettigde klacht.
719 *trots beleit:* stoute onderneming.
724 *optoght:* het optrekken, de opmarsch.
727 *Dien gelt het eerst:* lees: dien geldt het, betreft het het eerst.
732 *hoffelycke gevels:* gevels van het hemelsch hof, paleis.
733 *het heiligh licht:* nl. der vergramde Godheid, vgl. volgende vss.
735 *bedroefde:* droeve, donkere.

Wat damp, wat mist betreckt
Dat zuiver, noit bevleckt,
En loutere saffier?[732-38738]
Die vlam, dien glans, dat vier
Van 't heldere Alvermogen?[740]
Hoe schynt ons nu de diepe gloet
Der Godtheit toe, zoo zwart als bloet?[741-42]
Die flus zoo klaer alle oogen[743]
Verheughde? wie begrypt, wie kent
Deze oirzaeck, onder d'Engelsdommen,
Die, boven Adams element,[746]
Noch flus op galm van keelen zwommen;
Op lucht van Geesten, in den glans,[747-48]
Die galery, en tin, en trans,
Gewelf van koor en hof vergulde,[749-50]
En met een ziel van vreught vervulde
Al wat hier boven leeft, en zweeft?
Wie is 'er, die ons reden geeft?

T e g e n z a n g :

Toen wy, op Gabriëls bazuinen,[754]
Ontvonckten, en een nieuwe wys[755]
Aenhieven, Godt ten prys;
De roozegaerden, en de tuinen[757]
Van 't hemelsch paradys,
Door zulck een' dau en spys[759]
Van lof en zang verblyt[760]
Ontloken; scheen de Nyt[761]
Van onder in te sluipen.
Een groot getal der Geesten stom,
En bleeck, en dootsch, ging, drom by drom,
Misnoegend henedruipen.[764-65765]
De winckbraeu hing verslenst op 't oogh.

732-38 Misschien is de klagende vraagvorm een herinnering aan 't 4de klaaglied van Jeremias in den Statenbijbel (*Thren.* IV, 1). ‘Hoe is het gout soo verdonckert! het goede fijne gout soo verandert! hoe zyn de steenen des heylighdoms voor aen op alle straten verworpen!’.

738 *saffier:* het blauw van het Empyreum.

740 *'t heldere Alvermogen:* Gods stralende Almacht.

741-42 Vgl. *Is.* XIII, 10; *Ezech.* XXXII, 7; *Joël* II, 31.

743 *flus:* nog onlangs.

746 *Adams element:* de aarde, het aardsche en lichamelijke, vgl. vs. 478.

747-48 *flus:* nog onlangs; *galm - lucht - glans:* de minst materieele elementen voor de geestelijke Engelen.

749-50 De architektuur van het hemelsch paleis.

754 *bazuinen:* het bazuinen.

755 *een nieuwe wys:* den reizang van 't eerste bedrijf.

757 *De roozegaerden, en de tuinen,* vgl. *Paradiso* XXX en XXXI.

759 *dau en spys:* spijs uit dauw bereid, het manna, de spijs der Engelen, vgl. *Wijsh.* XVI, 20 en zie vs. 832.

760 *lof en zang:* lofzangen.

761 *de Nyt:* de afgunst, die terstond bij het tweede bedrijf in Lucifer en Belzebub aan 't woord komt.

764-65 Let op de onheilspellende donkere klanken dezer prachtig plastische verzen!

765 *Misnoegend:* misnoegd.

Het gladde voorhooft zette een rimpel.
De hemelduiven, hier om hoogh,[768]

768 *De hemelduiven:* zoo heeten de Engelen ook in *Op de Tittelprint van d'Altaergeheimenissen,* vs. 11, vgl. *Matth.* X, 16; *hier om hoogh,* vgl. vs. 670.

Onnozel eerst, oprecht, en simpel,[769]
Aen 't zuchten sloegen, zoo het scheen;
Als of de hemel waer te kleen
Voor haer, toen Adam wiert verkoren,
En zulck een kroon den mensch beschoren.[773]
Dees smet ontstelt het oogh van 't Licht.[774]
Z'ontsteeckt die vlam in Godts gezicht.
Wy willen ons uit liefde in 't midden van hun mengen,
En deze oploopentheit weêr tot bedaren brengen.[777]

769 *Onnozel:* onschuldig.
773 *zulck een kroon:* zoo'n groote kroon, nl. van de aanneming der menschelijke natuur door God.
774 *het oogh van 't Licht:* Gods alziend oog.
777 *oploopentheit:* onrust.

Het derde bedryf.

LUCIFERISTEN. REY.

L u c i f e r i s t e n :

Hoe kan men in zyn waen zoo vroegh bedrogen worden!
Hoe is 't alree verkeert! wy schatten niemants Orden
Geluckiger dan d'onze, in dit opgaende Ryck,[vs. 779-80]
Ja achtten onzen Staet den Oppersten gelyck,
En onveranderlyck, en boven 't aertsch gezegent;
Wanneer ons Gabriël met Godts bazuin bejegent,[783]
En uit de goude poort verbaest met dit gebodt,[784]
Het welck al 't Engelsdom versteeckt van 't hooghste lot,
Hun uit den vollen schoot der Godtheit eerst geschoncken.
Daer leggen wy te laegh, en zien de schoone voncken[787]
En stralen van onze eere en heerlyckheit geblust,
De gansche Hierarchy des hemels ongerust,
Den mensch, in top van Staet en maght, zoo trots verheven,
Dat wy, als slaven, voor zyn heerschappye beven.
O onverwachte slagh, en staetverwisseling!
Och treurgenooten, zet u hier in eenen ring
In 't ronde: zet u hier te zamen: helpt ons treuren,[793-94]
En zuchten: het is tyt ons feestgewaet te scheuren,
Te klagen: niemant kan ten minste ons dit verbiên.
De blyschap smilt, en zal nu d'eerste droefheit zien.[797]
Helaes, helaes, helaes, gebroeders, hemelreien,
Leght af uw hooftcieraet: verandert uw lievreien,
En vrolyckheit in rou: slaet neêr uw aengezicht.[799-800]
Zoeckt schaduwen, als wy. de droefheit schuwt het licht.
Een ieder volge ons stem, en bange jammerklaghten.
Verdrinckt in jammer: zinckt in droevige gedachten.
Het klagen helpt, en zet de droefheit oock van 't hart.[804]
Nu schept in kermen lust: het kermen heelt de smart.
Nu roept uit eenen mont, en volleght ons misbaren.
Helaes, helaes, helaes, waer is ons heil gevaren!

R e y :

Wat weeklaght hoort men hier? onaengenaemen toon,[808]

vs. 779-80 *wy schatten* enz.: versta: wij meenden, dat er geen gelukkiger toestand denkbaar was dan die van onze rangen.
783 *Wanneer:* tot dat.
784 Vgl. vs. 202-vv.; *verbaest:* overmeestert, overrompelt.
787 *Daer leggen* (liggen) *wy te laegh:* woordspel, vgl. vs. 40.
793-94 *in eenen ring in 't ronde:* tautologie.
797 *smilt:* smelt.
799-800 *lievreien en vrolyckheit:* vroolijke, kleurige statiekleederen, denk aan de Engelen van Fra Angelico; vgl. voor *lieverei: Maeghden,* vs. 1357.
804 *oock:* zelfs.
808 *Rey:* de Rei begint hier te doen, wat hij zich in vs. 776-77 voornam.

De hemel yst hier af. dees lucht is niet gewoon[809]
Te hooren een muzyck van druck op noten galmen[810]
Door 't juichende gewelf. triomfen, kransen, palmen,
En harpen passen ons, en snaren. wat wil dit?[811-12]
Wie of hier hangends hoofts in een gekrompen zit,
Verlaten, en bedruckt, en zonder noot beladen?[814]
Wie geeft hun treurens stof? wie kan dees oirzaeck raden?
Myn Reigenooten, volght: 't is noodigh dat men vraegh'
Naer d'oirzaeck van hun leet, en deze donkre vlaegh
Van droefheit, die den glans van onze pracht ontluistert,
Het licht van 't eeuwigh feest benevelt, en verduistert.[819]
De hemel is een hof van weelde en vreught en vree.[820]
Hier nestelt aen dit dack noch rou, noch hartewee.
Myn Reigenooten volght, en troostze in hun bezwaren.

L u c i f e r i s t e n :
Helaes, helaes, helaes, waer is ons heil gevaren!

R e y :
Genooten van ons heil en blyschap, broeders, hoe?
O zonen van het licht, hoe dus bedroeft te moe?
Wat geeft u stof aldus te jammeren, te treuren?
Ghy had begonnen 't hooft ten hemel op te beuren,
Te bloeien in den dagh, die neêrstraelt van Godts glans.
De Hemel broght u voort om vlugh, van trans in trans,
Van 't een in 't ander hof, te steigeren, te zweven,[830]
In 't onbeschaduwt licht, vernoeght verzaet te leven,
Op een gedurigh feest, te smaken 't hemelsch mann'[832]
Van Godts onsterflijckheit, in een gerust gespan[833]
Van feestgenooten. hoe? dit voeght geen burgeryen
Van Englestadt, o neen: dit voeght geen Heerschappyen,
Geen Maghten, Troonen, noch geen heerschend Hemelsdom.[834-36]
Ghy kropt uw droefheit in, en zit versuft, en stom.
Laet hooren wat u deert: ontdeckt het uw gespeelen.
Ontdeckt uw hartquetzuur, dat wy die mogen heelen.[839]

L u c i f e r i s t e n :
Och broeders, vraeghtghe noch met errenst wat ons let?

809 *af:* van.
810 *muzyck van druck:* treurmuziek.
811-12 *triomfen* enz.: zooals de christ. ikonografie, vooral door Fra Angelico, de Engelen pleegt voor te stellen; *triomfen:* vreugdeteekenen, vgl. *Peter en Pauwels,* vs. 1648.
814 *zonder noot beladen:* neergedrukt, terwijl er toch aan onze vreugde niets hapert.
819 *'t eeuwigh feest:* de Hemelvreugde, vgl. vs. 378; *benevelt:* vgl. vs. 735.
820 *weelde:* welbehagen.
830 *hof:* hemelkring, vgl. vs. 633.
832 *'t hemelsch mann':* de geestelijke spijs der Engelen, vgl. vs. 36, 759.
833 *gerust gespan:* rustige gemeenschap.
834-36 *burgeryen Heerschappyen* enz.: de rangorden der Engelen, van de hoogste tot de laagste, vgl. *burgery en hof* in vs. 683; *Englestadt:* de Hemel, vgl. vs. 1723; in vs. 166 *Engleburgh*.
839 *hartquetzuur:* hartewond, gewoonlijk quetsuur.

Ghy hoort, zoo wel als wy, wat Gabriël trompet:
Hoe wy, door 't nieuw bevel, van onzen staet vervielen
In eene slaverny der aerde, en zoo veel zielen[843]
Als uit een luttel bloets en zaets te spruiten staen.
Wat is by ons alree mishandelt, of misdaen,[845]
Dat Godt een waterbel, vol wint en lucht geblazen,
Verheft om d'Engelen, zyn zonen, te verbazen?[847]
Een basterdy verheft, gevormt uit klay, en stof?
Wy waren pas gewyt tot pylers van zyn hof,
Bekleedden onzen plicht, als trouwe ryxgenooten,
En worden op een' sprong gebannen, en gestooten[851]
Uit deze waerdigheit, verdruckt te streng, en straf.
De hantvest en het Recht, dat ons de Godtheit gaf,[853]
Wort ingetrocken, en, in stede van regeeren[854]
Met Godt, en onder Godt, zal Adam triomfeeren,
En heerschen, in zyn bloet en afkomst, onbepaelt.[856]
De zon der Geesten is te plotseling gedaelt.
Och lotgenooten, volght ons droefheit, en misbaren.
Helaes, helaes, helaes, waer is ons heil gevaren!

R e y :

Ontsteltghe u om den last van Godt en Gabriël?
Dit schynt een razerny. wie durf het hoogh bevel
Berispen? wie verwaent de Godtheit wederstreven?
Wy zyn gehouden Godt zyn Recht en eer te geven,
Te rusten in zyn wet. wie treet hier in geschil[864]
Met Godts almogentheit? zyn wenck, en woort, en wil
Verstrecke ons eene wet, en maet, en vaste regel.
Wie tegenspreeckt, die breeckt des Allerhooghsten zegel.[867]
Gehoorzaemheit behaegt den Heerscher in dit Ryck
Veel meer dan wieroockgeur, en goddelyck muzyck.[868-69]
Ghy zyt [och, weest zoo trots en hoogh niet in uw wapen,]
Tot onderdanigheit, tot heerschen min, geschapen.[871]
Och medebroeders, staeckt dit kermen, en geklagh,
En buight u onder 't juck van 't eenigh hooftgezagh.

L u c i f e r i s t e n :

Zeght liever: onder 't juck van grimmelende mieren.[874]

843 *en zoo veel zielen:* lees: en van zooveel zielen.
845 *mishandelt:* mis gehandeld, verkeerd gedaan, vrijwel synoniem uit 't volg. *misdoen*.
847 *verbazen:* overrompelen.
851 *op een' sprong:* lees: op één sprong, ineens.
853 *De handvest:* het voorrecht, vgl. vs. 680 en noot ald.
854 *in stede van regeeren:* lees: in stede dat wij regeeren.
856 *bloet en afkomst:* tautologie.
864 *rusten:* berusten.
867 *des Allerhooghsten zegel:* het door God bezegelde, Gods wet.
868-69 Vgl. *1 Kon.* (*Sam.*) XV, 22, en zie vs. 1678-83.
871 *min:* minder.
874 *grimmelende mieren:* in 't stof krioelende mieren, vgl. grimmelende wormen, vs. 600, en dan nog *waterbel* (vs. 846), *basterd* (vs. 848), keur van scheldwoorden voor den mensch.

R e y :
Wanneer het hem behaegh', moet ghy u laten stieren.[875]

L u c i f e r i s t e n :
Wat hebben wy verbeurt? geeft reden, en bescheit.[876]

R e y :
Verbeurt? ghy quetst Godts kroon door ongeduldigheit.

L u c i f e r i s t e n :
Wy klagen van verdriet, en enkel ongenoegen.

R e y :
In ste van uwen wil gerust naer Godt te voegen.[879]

L u c i f e r i s t e n :
Wy steunen op het Recht, ons wettigh toegestaen.

R e y :
Uw Recht en hantvest blyf' de Godtheit onderdaen.[881]

L u c i f e r i s t e n :
Hoe kan de meerder voor een minder zich verneêren?

R e y :
Die zich gelaten stelt. Godt dienen is regeeren.[883]

L u c i f e r i s t e n :
Gewilligh, zoo de mensch regeere daer beneên.[884]

R e y :
De mensch leeft met zyn lot vernoeght, al is het kleen.[885]

L u c i f e r i s t e n :
Den mensch is boven dat een hooger lot beschoren.

R e y :
Na menige eeuwen wort zyn opgang eerst geboren.[887]

L u c i f e r i s t e n :
Een eeuw beneden is om hoogh een oogenblick.[888]

875 *stieren:* besturen, regeeren.
876 *reden, en bescheit:* tautologie.
879 Vergel. vs. 520-21.
881 *hantvest:* voorrecht, vgl. vs. 853; *onderdaen:* onderworpen, vgl. vs. 364, 588.
883 *Die zich gelaten stelt:* door gelaten, aan God onderworpen te zijn; *Godt dienen is regeeren:* 'Deo servire regnare est', bekende spreuk van paus Leo den Groote (Ep. ad Demetrium), later wapenspreuk van Engeland, door Vondel geciteerd in *Henriette Marie t'Amsterdam* (Dl. 4, blz. 314, vs. 386).
884 *Gewilligh:* dat zullen wij gewillig doen....
885 *vernoeght:* vergenoegd, tevreden.
887 *opgang:* verheffing, nl. in den persoon van Christus.
888 Vgl. *Ps.* LXXXIX, 4; II *Petr.* IV, 8.

R e y :
Het ga, zoo 't wil, zoo 't moet, zoo d'Oppermaght dit schick'.

L u c i f e r i s t e n :
Men had ons nutter dees geheimenis gezwegen.[890]

890 *dees geheimenis:* dit voor ons onbegrijpelijk plan, vgl. vs. 341.

R e y :
De Godtheit openbaert haer hart, tot u genegen.[891]

L u c i f e r i s t e n :
Noch milder tot den mensch: zy zet hem boven aen:

R e y :
Verknocht met Godts natuur; een wonderlyck bestaen.[893]

L u c i f e r i s t e n :
Och Engelsdom, wou Godt zich paren met uw wezen!

R e y :
Wat Godt behaeght, en schickt, dat wort met recht geprezen.

L u c i f e r i s t e n :
Hoe heeft hy 's menschen peil alree zoo hoogh gemerckt?

R e y :
Het is al wel, al goet, wat Godt bepaelt, en werckt.[897]

L u c i f e r i s t e n :
Hoe wil de mensch de kroon der Engelen verdooven![898]

R e y :
Alle Englen zullen Godt in 't lichaem zien, en loven.[899]

L u c i f e r i s t e n :
Zy zullen slyck en stof aenbidden in het stof?[900]

R e y :
Bewieroocken Godts naem, met geur, en prys, en lof.

L u c i f e r i s t e n :
Den mensch bewieroocken, van hooger hant gedwongen?

APOLLION. BELIAL. REY.

A p o l l i o n :
Zy mompelen alree? ghy hoort een' stryt van tongen.[903]

B e l i a l :
Wat scharen treuren hier, gedompelt in den rou,
De sluiers om de borst, en lenden; niemant zou[905]

891 Versta: God toont u juist door de mededeeling van dit plan zijn liefde voor u.
893 *een wonderlyck bestaen:* het ‘o admirabile commercium’ van de Kerstliturgie.
897 Vergelijk *Tob.* III, 2.
898 *wil:* zal; *verdooven:* uit dooven.
899 Verg. *Hebr.* I, 6.
900 Versta: zij zullen, in 't stof gebogen, een mensch aanbidden; waarmee de Godheid van den toekomstigen Christus ontkend wordt.
903 Dit zegt Apollion halfluid tot Belial.
905 Vgl. *Gen.* XXXVII, 34.

Begrypen dat men dus, in 't midden van de Geesten,
Op 't eeuwige bancket, en d'endelooze feesten,[907]
Kon treuren, zaegh men niet dit jammerlyck getal
Verslensen van verdriet. wat ramp, wat ongeval

907 *'t eeuwige bancket:* het eeuwig gastmaal, verg. *Openb.* XVII, 19; *d'endelooze feesten:* vgl. vs. 378.

Ontsteltze? Broeders, hoe? wat's d'oirzaeck van dit kermen?
Beledight iemant u? men zal uw Recht beschermen.[911]
Wat deert de Broeders? spreeckt: laet hooren wat u deert.

R e y :
Zy klagen dat de staet der menschen triomfeert,
Door Gabriëls bazuin, en opstyght boven d'Engelen!
Dat Godt zyn wezen wil met Adams wezen strengelen:[915]
De Geesten onderworpt het menschelijck gebiet.[916]
Daer hoort ghy kort en klaer den gront van hun verdriet.

A p o l l i o n :
Zoo groot een ongelijck valt lastigh te gedoogen.

B e l i a l :
Het overtreft bykans ons krachten, en vermogen.

R e y :
Wy bidden dat ghy toch dien twist met ons beslecht.

A p o l l i o n :
Wat raet? hoe paeit men hen? zy steunen op hun Recht.[921]

R e y :
Wat Recht? die wetten geeft vermagh de wet te breken.

A p o l l i o n :
Hoe kan Rechtvaerdigheit een onrecht oordeel spreken?

R e y :
Bestraft Godts oordeel eens, en schryft hem wetten voor.

B e l i a l :
De vader leer' het kint hem volgen op zyn spoor.[925]

R e y :
Zyn spoor te volgen is het zelve als hy te willen.

A p o l l i o n :
Verandring van Godts wil veroirzaeckt dees geschillen.

R e y :
Hy zet den eenen van, den andren op den troon.[928]
De minder waertste wyck' voor eenen waerder zoon.[929]

B e l i a l :
Gelyckheit van gena de Godtheit best zou passen.[930]

911 *Beledight iemant u?:* nl. door onrecht.
915 *wezen - wezen:* natuur.
916 *gebiet:* macht, vgl. vs. 1089, 1551, 1733.
921 *paeit:* bevredigt, kalmeert; vgl. vs. 1315.
925 Versta: God moet de zijnen het voorbeeld van rechtvaardigheid geven.
928 Vgl. *1 Kon.* (*Sam.*) II, 7; *Luc.* I, 52.
929 *waertste:* waardige.
930 *best:* het best.

Nu durf de duisternis het hemelsch licht ontwassen.[931]

931 Versta: nu waagt de mensch het boven de Engelen uit te groeien; *ontwassen:* ontgroeien.

De kinders van den nacht braveeren zelfs den dagh.[932]

R e y :

Wat adem haelt, met recht den Schepper dancken magh,[933]
Die elck zyn wezen gaf, en mindre en meerder waerde.
Wanneer het hem belieft, zal 't element der aerde
Veranderen in lucht, of water, of in vier;
De hemel zelf in aerde; een Engel in een dier;
Een mensch in Engleschyn, of onbegrepen wonder.[938]
Een maght regeert het al, en keert het bovenste onder.[939]
Wat d'allerminste ontfangt, is loutere gena.[940]
Hier gelt geen willekeur. hier komt vernuft te spa.[941]
In d'ongelyckheit is Godts heerlyckheit gelegen.
Zoo zienwe tegens 't lichtste het zwaerste zwaerder wegen.[943]
Dus steeckt het schooner af op 't schoon; de kleur op kleur;
De diamantsteen op turkoisblaeu; geur op geur;[945]
Het stercke op flauwer licht; gestarrent tegens starren.
Ons schicken is den Staet van dit Heelal verwarren,[947]
Misschicken al wat Godt geschickt heeft, en beleit;
En wat het schepsel schickt, dat is wanschapenheit,
In 't allerminste lidt. men staeck' dit murmureeren.
De Godtheit kan den staet van 't Engelsdom ontbeeren.
Zy is met niemants dienst beholpen, eeuwigh ryck[952]
En heerelyck, behoeft zy wieroock, noch muzyck,
Noch geur, haer toegezwaeit, noch lof, haer toegezongen.
Ondanckbre Geesten, zwyght; betoomt uw snoode tongen.
Ghy weet Godts reden niet; genoeght u met uw lot,
En onderworpt u Godts en Gabriëls gebodt.

A p o l l i o n :

Is dan de staet en 't lot der Geesten onbestendigh?
Zoo staenze glibberigh, zoo zynze alreede elendigh.

R e y :

Om dat een minder zal regeeren in dit Ryck?
Wy blyven diewe zyn: geschiet ons ongelyck?

B e l i a l :

Zy zyn de naeste aen Godt, hun' toeverlaet, en vader,[962]
En lagen hem aen 't hart: nu leit een minder nader.

932 *braveeren:* dagen uit.
933 Vgl. *Ps.* CL, 6.
938 *onbegrepen:* onbekend.
939 *Een maght:* lees: één macht.
940 Vgl. *1 Cor.* IV, 7.
941 *Hier gelt geen willekeur:* keuze of begeerte van het schepsel heeft geen invloed op de wijze, waarop God zijn gaven verdeelt; *hier komt vernuft te spa:* alle geschapen verstand komt bij die verdeeling te laat, heeft er niets over te zeggen.
943 te lezen; *'t lichtst' 'et*.
945 *turkoisblaeu:* het blauw van de turquoise, een Turksche edelsteen, vgl. vs. 1477, 1821.
947 *Ons schicken:* lees: óns schikken.
952 *beholpen:* geholpen, vgl. het tegenw. onbeholpen.
962 *de naeste:* het naast.

R e y :
Zich over 's anders heil bedroeven, is gebreck
Van liefde, en rieckt naer nyt, en hooghmoet. laet dees vleck
Op Englezuiverheit en louterheit niet kleven.[966]
Elckandre, in eendraght, liefde, en trou, voorby te streven,
Behaeght den Vader, die het al in orden schiep.[968]

B e l i a l :
Zy houden d'orden, daer de hemel hen toe riep;[969]
Maer kunnen traegh verstaen des menschen slaef te worden.

R e y :
Dat 's ongehoorzaemheit: zoo spattenze uit hun Orden.
Ghy ziet hoe 't hemelsch heir, geharrenast in 't gout,[972]
En in 't gelidt gestelt, zyn beurt en schiltwacht houdt;
Hoe deze star gedaelt, en gene, in top daer boven,
De klaerste een minder klare in luister kan verdooven;
Hoe d'eene een kleiner ronde, en d'andre een grooter schryft;
De laeghste hemel snelst, de hooghste langsaem dryft;[977]
En evenwel verneemtghe, in deze oneffenheden[978]
Van ampten, licht, en kreits, en stant, en trant, en treden,
Geen tweedraght, nyt, noch stryt: des Albestierders stem
Geleit dit maetgezang, dat luistert scherp naer hem.[972-81981]

B e l i a l :
't Gestarrent blyft in staet, daer Godt het in wou scheppen.[982]
Behaeghde 't hem den Staet der Englen niet te reppen,[983]
Zy weken geen gestarnte, in eendraght, noch in pais,[984]
Noch steurden met geklagh de rust van dit palais.[982-85]

R e y :
Zie toe, en wacht u wel deze ongenoeght te styven.[986]

A p o l l i o n :
Wy wenschen dat dees lucht en wolck magh overdryven,[987]
Eerze uitberste, en 't gewest des hemels zette in vier.

966 *louterheit:* Englelouterheit.
968 *het al in orden:* alles in verschillende, met elkander harmonieerende rangen.
969 *houden:* met klemtoon.
972 *'t hemelsch heir:* hier de sterrenwereld, als beelden van de Engelenwereld, vgl. vs. 635.
977 'Vondel noemt hier den hoogsten hemel dat gedeelte van den sterrenhemel, dat het dichtst bij den hemelpool staat. Natuurlijk is de beweging der vaste sterren des te sneller, naar mate zij verder van dien pool verwijderd zijn, en dus in één etmaal grootere kringen moet doorloopen' (Cramer).
978 *oneffenheden:* ongelijkheden.
972-81 Vgl. *Bespiegelingen* III, 839-908.
981 *maetgezang:* koorzang.
982 *in staet:* in den staat.
983 *reppen:* storen.
984 *weken geen:* weken voor geen.
982-85 Belial redeneert handig ad hominem!
986 *deze ongenoeght:* dit ongenoegen, deze ontevredenheid.
987 *lucht en wolck:* bewolkte lucht, geladen atmosfeer.

Zy groeien in getal. wie stiltze? wie komt hier?

LUCIFERISTEN. BELZEBUB. REY.

L u c i f e r i s t e n :

Helaes, helaes, helaes, waer is ons heil gevaren?

B e l z e b u b :

't Gaet wel: wy groeien aen: onze Engelen vergaren,
En steken, vol misbaer, de hoofden vast by een.[991-92]
Wat port u Engleburgh met kermen en gesteen[993]
T'ontrusten? kan de bloem der zaligheit verslensen?[994]
Gerust bezitten al wat eenigh Geest kan wenschen
Van Godt, den zegenaer, vernoeght u dat noch niet?[995-96]
Zoo staetghe u zelfs in 't licht, en koestert een verdriet,
Waer van ick d'oirzaeck noch beseffen kan, noch raden.
Houdt op van kermen: scheurt velttekens, en gewaden[999]
Niet langer, zonder reên, maer heldert uw gezicht,[1000]
En voorhooft met een' strael, o kinders van het licht!
De schelle keelen, die met zang de Godtheit dancken,[1002]
Zien om, en belgen 't zich, om dat ghy valsche klancken[1003]
En basterttoonen mengt, in 't goddelyck muzyck.[1004]
Uw bittre weeklaght steurt de maet van 't hemelryck.[1005]
't Gewellef huilt u na. de rougalm, in den hoogen
Gestegen, rolt al voort, van d'een in d'andre bogen:[1006-1007]
En zonder misdaet wort, door zulck een ongeluit,[1008]
De wasdom van Godts naem en glori niet gestuit.[1009]

L u c i f e r i s t e n :

Heer Overste, op wiens wenck ontelbre keurebenden[1010]
Zich wapenen, ghy komt van pas om onze elenden
Te zalven, en den smaet en onverdienden hoon
Te schutten door uw maght. zal Gabriël de kroon
Der heilige Engelen op 't hooft van Adam zetten,
Door Adams erfgenaem Godts eerstelingen pletten?[1015]

991-92 Deze vss. zegt Belzebub voldaan voor zich zelf.
993 *port:* prikkelt; *Engleburgh:* vgl. *Englestadt* in vs. 835.
994 *de bloem der zaligheit:* de hemelsche vreugde.
995-96 Huichelachtige weerklank van Gabriëls woorden in vs. 520-21; *vernoeght:* vergenoegt, bevredigt.
999 *van:* met.
1000 *heldert:* verheldert.
1002 *schelle:* klare.
1003 *belgen 't zich:* zijn gebelgd, geërgerd.
1004 *basterttoonen:* wanklanken, dissonanten; *'t goddelyck muzyck:* nl. van het onderlinge maatgezang, waarvan dat der sterren (vs. 981) een beeld was.
1005 *de maet:* de harmonie.
1006-1007 Hoe plastisch-muzikaal deze verzen!
1008 *ongeluit:* verkeerd geluid, vgl. onmensch, ondier enz.
1009 *wasdom:* uitbreiding.
1010 *keurebenden:* legioenen, vgl. *Matth.* XXVI, 53.
1015 *Adams erfgenaem:* in 't algemeen: Adams nakomelingschap, in 't bizonder: Christus; *Godts eerstelingen:* de Engelen, die zich telkens op 't eerstgeboorterecht beroepen, vgl. vss. 370, 421, 460, 500, 1032 enz.

Wy waren nutter niet geschapen, eer de zon
Te wagen steegh, en licht den hemel geven kon.[1017]

1017 *Te wagen steegh:* haar loop begon, geschapen werd, nl. op den 4den scheppingsdag (*Gen.* I, 14-19) nà de schepping der Engelen op dienzelfden dag, vgl. noot bij vs. 299.

De Godtheit koos vergeefs de Geesten tot trouwanten[1018]
Van 't onbeweeghbre hof, indienze zich wou kanten,[1019]
En spitsen tegens 't Recht der Geesten, zonder schult
Tot wederstant geterght, uit noot, en ongedult.
Wy juichten, in den lof der Godtheit opgetogen,
Aenbaden, wieroockten met schalen, neighden, bogen[1023]
Onze aengezichten neêr. de hemel gaf gehoor,[1024]
Verslingert op den dans des galms, van koor in koor,[1025]
Ja smolt van volle vreught op tongmuzyck, en harpen;[1026]
Toen Gabriëls bazuin zich plotseling quam werpen
Met dezen donderslagh in 't midden van Godts eer:[1028]
Daer lagen wy verbaest, verstroit, verdruckt ter neêr.[1029]
De blyschap gaf den geest. de zwangre keelen zwegen.[1030]
De jongstgeboren streeck de kroon, den staf, den zegen;[1031]
En d'oudste zoon, onterft by d'Oppermajesteit,[1032]
Gemerckt bleef voor een' slaef. dat valt gehoorzaemheit,[1033]
Godtvruchtigheit, en liefde, en trouwe, uit Godts trezooren,
Ten deele, dompelt haer in rouwe, ontvonckt den toren,
En wraeckzucht, om den mensch, uit een' gerechten haet,
Te smooren in zyn bloet, eer hy der Englen Staet[1037]
Verplette, en zy geboeit, als snoode en arme slaven,[1038]
Gedwongen worden naer zyn zweep en wil te draven;
Gelyck hy daer beneên de dieren houdt in dwang.
Heer Overste, ghy kunt der Geesten ondergang
Verhinderen, en by hun hantvest hen bewaren:[1042]
Beschutze door uw maght: wy staen gereet uw scharen,
Uw' standert, en uw heir te volgen: treck maer aen.
't Is eerlyck voor zyn eere, en kroone, en Recht te staen.[1045]

B e l z e b u b :

My deert uw ongelyck. o Koning aller Heeren,
Verhoe dit liever. geef geen stof tot muitineeren,[1047]
Noch tweedraght. geef geen stof tot wederspannigheit.
Wat raet? hoe stil ick u, en d'Oppermajesteit?

1018 *trouwanten:* dienaars, met bijgedachte aan trouw.
1019 *'t onbeweeghbre hof:* de onbeweegbare sfeer van het Empyreum (movens non motum), vgl. noot bij vs. 289 in ‘Beneden ist gewoel: hier boven isset stil’, *Op de Chr. Sinne-beelden van Z. Heyns,* vs. 12 (Dl. 2, blz. 756).
1023 *wieroockten met schalen:* vgl. *Openb.* V, 8.
1024 *de hemel gaf gehoor:* de hemelbewoners luisterden.
1025 *Verslingert:* verliefd.
1026 *tongmuzyck:* zang.
1028 *Godts eer:* ons eerbetoon aan God.
1029 *verbaest:* vgl. vs. 847.
1030 *zwangre:* met lofliederen vervulde.
1031 Toespeling op Jakobs onderkruiping van Esau, *Gen.* XXVII.
1032 *by:* door.
1033 *Gemerckt bleef voor een' slaef:* kreeg voorgoed een slavenmerk.
1037 *Staet:* met een hfdl., waarschijnlijk omdat het woord hier een staatkundige kleur heeft en gelijk is bijv. aan den *Staat* der Nederlanden; vgl. vs. 1240.
1038 *snoode:* niets beteekenende.
1042 *hantvest:* voorrechten, vergelijk vss. 680, 853, 881, 1517.
1045 *eerlyck:* eervol; *voor zyn eere ... te staen:* zijn eer voor te staan.
1047 *muitineeren:* uit muiten en mutiner, vergelijk vers 1110.

L u c i f e r i s t e n :
Zy quetst het heiligh Recht, aen d'Engelen geschoncken.

B e l z e b u b :
Het Recht te quetsen kan den onderzaet ontvoncken,
Een vier ontsteken, daer de lucht af branden zou.
O averechtsen loon van onbevleckte trou!
Hoe zullen wy ons best in dees vertwyfling dragen?[1054]

L u c i f e r i s t e n :
Men trooste zich een kans, een' stouten sprong, te wagen.

B e l z e b u b :
Waer toe zich zelfs gewaeght? men ga een' zachter gangk.[1056]

L u c i f e r i s t e n :
Hier gelt alleen gewelt, en kracht, en wraeck, en dwangk.

B e l z e b u b :
Men kon, waer 't mogelyck, een veiligh middel kiezen.[1058]

L u c i f e r i s t e n :
Met uitstel zal men hier niet winnen, maer verliezen.

B e l z e b u b :
Men geef zyn ongelyck met reden te verstaen.

L u c i f e r i s t e n :
De reden heeft hier uit: men zet ons onder aen.

B e l z e b u b :
Met smeecken moght ghy best en eerst uw' wensch verwerven.

L u c i f e r i s t e n :
Het stuck ontdecken, is den handel gladt bederven.[1063]

B e l z e b u b :
Men kan dien aanslagh naeu ontveinzen voor het licht.

L u c i f e r i s t e n :
Wy groeien maghtigh aen, en staen in evenwight.

B e l z e b u b :
De kans begunstight hun, die met Godts Veltheer vechten.[1066]

L u c i f e r i s t e n :
Hier is met sufferye en schrick niet uit te rechten.[1067]

1054 *best:* het best; *dragen:* gedragen.
1056 *zich zelfs:* zich zelf.
1058 *een veiligh middel:* een veiligen middenweg.
1063 Versta: wanneer wij met smeeken onze bedoelingen verraden is de onderneming van te voren bedorven.
1066 *Godts Veltheer:* Michaël.
1067 *niet:* niets.

B e l z e b u b :
Wat zeit Apollion hier toe, en Belial?

L u c i f e r i s t e n :
Zy trouwen onze zyde, en stercken het getal.[1069]

B e l z e b u b :
Hoe heeft men dit verhaest? het is nu ver gekomen.

L u c i f e r i s t e n :
De hemel vloeit ons toe van zelf met volle stroomen.

B e l z e b u b :
Betrout u op geen heir, vol lichte weifelaers.

L u c i f e r i s t e n :
Wy zien alree meer kans, en voordeel, min gevaers.

B e l z e b u b :
Wie reuckeloos begint, beroem' zich van geen voordeel.[1074]

L u c i f e r i s t e n :
Aen d'uitkomst hangt het al, voor d'uitkomst dwaelt het oordeel.
Dit gansche leger eischt u tot een opperhooft,
En leitsman op dien togh.[1077]

B e l z e b u b :
Maer wie is zoo berooft
Van zinnen, dat hy uw gerechtigheit verdadigh',
En 's hemels heirkracht terge? ay, weest u zelfs genadigh.[1079]
Verschoonme van dien last: ick kieze geene zy.
Men legge met verdragh deze ongelyckheit by.

R e y :
Gebroeders, geeft gehoor. houdt boven aen met smeken
By Godt, door middelaers: men wint met tusschenspreken
Gemackelycker velt dan door dien steilen wegh
Van oproer. handelt koel met raet, en overlegh.
Wy willen te gelyck uw Recht om hoogh verweeren.[1086]
Bedaert: ghy quetst de kroon van Godt, den Heer der heeren:

L u c i f e r i s t e n :
En ghy ons wettigheit: verstout u hooger niet.
Heer Belzebub, aenvaert dit wettige gebiet,[1089]
En zet de heiren schrap: wy volgen u te gader.[1090]

B e l z e b u b :
O yveraers, bedenckt, bedenckt u liever nader.
Ick wil u voortreên naer den troon van 't groot palais,

1069 *trouwen:* houden, vgl. vs. 580.
1074 *reuckeloos:* roekeloos.
1077 *togh:* veldtocht.
1079 *En 's hemels* enz.: door 's hemels heirkracht te tergen; *zelfs:* zelf.
1086 *willen:* zullen; *verweeren:* verdedigen.
1089 *gebiet:* het gebieden, bevel.
1090 *zet de heiren schrap:* schaar de Engelen in slagorde.

En ons gerechtigheit bemiddelen door pais,
En onderling verdragh, gewilligh, onbedwongen.[1094]

R e y :
Houdt stil: houdt stil: ghy wort van Michaël besprongen.[1095]

MICHAËL. BELZEBUB. LUCIFERISTEN.

M i c h a ë l :
Waer zynwe? wat gedruis verneemt men hier alree?
Dit schynt een hof van twist en oproer, niet van vreê,
Gehoorzaemheit, en trou. Prins Belzebub, wat reden
Beweeght u, als een hooft van wederspannigheden,[1099]
Dien oploop, zwanger van een goddeloos verraet,[1100]
Te styven tegens Godt, ons aller toeverlaet?

B e l z e b u b :
Genade, o Michaël, gewaerdigh ons te hooren,
Eer ghy een vonnis velt, uit yverigen toren,
Ter eere van Godts Naem. belast ons met geen schult.

M i c h a ë l :
Ick zal uw onschult dan aenhooren met gedult.[1105]

B e l z e b u b :
De t'zamenrotting van zoo menigh duizent troepen,
Gesteurt om 't hoogh gebodt, ten ryxtroon uitgeroepen,[1107]
Op Gabriëls bazuin, vereischte een tusschenspraeck,
Tot slissing van dien brant; waerom ick van hun zaeck[1109]
En klaghten kennis koom te nemen, om het muiten,
By alle middelen en mooghlyckheên, te stuiten:[1111]
Zy varen echter voort, al razende en ontzint
Aen 't hollen, buiten spoor, en dringen 't klaghtbewint[1113]
Met kracht ons op den hals. ick poogh de maght te scheien,[1114]
[Laet tuigen van myn trou dees Godtgetrouwe Reien,]
Te raden hunne klaght te storten voor Godts stoel;
Maer yvre vruchteloos, in 't midden van 't gewoel,
En oproer, als een zee ten hemel toe verbolgen.
De Veltheer tre nu voor: wy staen gereet te volgen,
Indien hy middel ziet tot slechting van 't geschil.

M i c h a ë l :
Wie durf zich tegens Godt en zynen heilgen wil

1094 *gewilligh:* vrijwillig; *onbedwongen:* ongedwongen.
1095 *besprongen:* overvallen.
1099 *wederspannigheden:* weerspannigen.
1100 *oploop:* onrust, vgl. *oploopentheit* van vs. 777.
1105 *onschult:* verontschuldiging.
1107 *Gesteurt:* verstond.
1109 *slissing:* blussching.
1111 *middelen en mooghlyckheên:* mogelijke middelen.
1113 *'t klaghtbewint:* het bevel over de klagers.
1114 *de maght te scheien:* de menigte te verspreiden.

Verzetten? wie dus stout den oorloghsstandert planten,
In 't koningkryck van pais. indienghe door gezanten
Wilt handelen om hoogh, tot voorstant van uw lot;[1124]
Wy willen uwen zoen bemiddelen by Godt,
Of anders wacht uw hooft: dit zal u niet gelucken.

L u c i f e r i s t e n :
Zoudt ghy met wapenen ons heiligh Recht verdrucken?
Zy zyn den Veltheer niet tot zulck een eindt betrout.
Wy steunen op ons Recht: Rechtvaerdigheit is stout.[1129]

M i c h a ë l :
D'inspanner tegens Godt is allerminst rechtvaerdigh.[1130]

L u c i f e r i s t e n :
Wy dienen Godt: hy kenne ons tot zijn diensten waerdigh.[1131]
De hemel blyve maer in zynen eersten stant.[1132]
Men stell' geene amptenaers van 't hemelsch Vaderlant
Beneden 't aertsch geslacht: dat staet de Hierarchyen,
De Troonen, Maghten, hooge en lage Heerschappyen
Der Geesten, Englen, en Aertsenglen nimmermeer
Te lyden: neen geensins; al zoude uw blixemspeer[1134-37]
Doorstooten borst aen borst, en d'allertrouste harten:
Wy laten ons geensins van Adams afkomst tarten.

M i c h a ë l :
Ick wil dat elck vertrecke, op 't wencken met mijn hant.
Hy kant zich tegens Godt, en Godtheit, wie zich kant[1141]
Meineedigh tegens ons. vertreckt naer uwe vanen.
Dat past soldaten, en gehoorzame onderdanen
Des hemels. wat gewelt, wat moetwil dryft men hier!
Wie anders oorelooght dan onder myn banier,
Beoorlooght Godt, en is een vyant van zyn Rycken.

L u c i f e r i s t e n :
Wie op zyn Recht staet, hoeft voor geen gewelt te wycken.
Naturelyck is elck beschermer van zyn Recht.[1148]

M i c h a ë l :
'k Gebiede u datghe flux de wapens nederleght.
Door t'zamenrotten wort uw eer en eedt geschonden.

1124 *tot voorstant van uw lot:* om uw lot voor te staan, vgl. vs. 1045, 1205.
1129 *Rechtvaerdigheit:* het bewustzijn van zijn goed recht.
1130 *D'inspanner:* hij die 't tegen God opneemt, vgl. *Palamedes,* vs. 1100; *Joan. de Boetg.* VI, 358.
1131 *hy kenne ons* enz.: hij wete dat wij tot zijn dienst staan.
1132 Versta: Slechts blijve de hemel in zijn eersten toestand.
1134-37 *dat staet de Hierarchyen .... nimmermeer te lyden:* dat zullen zij nooit gedoogen.
1141 *Godt, en Godtheit:* vgl. vs. 559.
1148 *Naturelyck:* volgens de natuur.

L u c i f e r i s t e n .
Natuur heeft d'Engelen door eenen bant verbonden
Elckandre by te staen: oock wort niet een alleen
Geraeckt in dit geschil, maer 't raeckt ons in 't gemeen.

M i c h a ë l :
Zoudt ghy met wapenen den hemel dan beroeren?
Die zyn u niet betrout om tegens Godt te voeren,
Misbruicktghe uw maght, zoo vreest des Allerhooghsten maght.

L u c i f e r i s t e n :
De Stedehouder wort alle oogenblick verwacht.[1157]
Hy is in aller yl gedaghvaert, en ontboden.
Wy willen al op een, en Goden tegens Goden[1159]
Opzetten, liever dan van ons gerechtigheit
Aftreden door gewelt.

M i c h a ë l :
Zoo groot een onbescheit[1161]
Verwacht ick nimmermeer van 's hemels Stedehouder.[1162]

L u c i f e r i s t e n :
Het zweemt naer onbescheit een' eersteling, een' ouder
Te stellen onder 't juck des jongsten, als een' knecht.[1163-64]
Dat d'Engel de natuur der Engelen bevecht',
En tegens zyns gelyck, in staet, en aert, en wezen,
De wapens voere, wort met onbescheit geprezen.[1165-67]

M i c h a ë l :
Hardtneckige aert, ghy zyt geen zonen meer van 't licht,
Maer eer een bastertslagh, dat voor geen Godtheit zwicht.[1169]
Ghy terght den blixemstrael, en onverzoenbren toren.
Volhardtghe, wat een ramp en val is u beschoren![1171]
Ghy luistert naer geen' raet, noch onderwys: laet zien
Wat d'Allerhooghste stem ons boven zal gebiên.
Welaen, ick wil dat zich d'oprechte en vrome Reien[1174]
En scharen daetlijck van rebelle rotten scheien.

L u c i f e r i s t e n :
Laet scheiden al wat wil: wy houden ons by een.

M i c h a ë l :
Getrouwe Reien, volght Godts Veltheer.

L u c i f e r i s t e n :

1157 *De Stedehouder:* Lucifer.
1159 *al op een:* er alles op zetten.
1161 *onbescheit:* vermetelheid, brutaliteit, vgl. vs. 1163, 1167.
1162 *nimmermeer:* nooit.
1163-64 Weer de oude grief, vgl. noot bij vs. 1015.
1165-67 Dit direct tegen Michaël.
1169 *bastertslagh:* ontaard ras.
1171 *ramp en val:* rampzalige val.
1174 *oprechte:* echte, waarachtige.

treckt vry heen.

BELZEBUB. LUCIFER. LUCIFERISTEN.

B e l z e b u b :
De Veltheer vaert naer Godt, om over u te klagen.
Schept moedt: Vorst Lucifer, gestegen op zyn' wagen,[1179]
Wort herwaert aen gevoert. ghy moet u kort beraên.[1180]
Een heirkracht, zonder hooft, kan nimmermeer bestaen.[1181]
Wat my belangt, die last valt my te zwaer te tillen.

L u c i f e r :
De gansche hemel waeght en dreunt van uw geschillen.[1183]
De keurebenden staen gereten en gedeelt.[1184]
Het oproer slaet al voort. de hooge noot beveelt[1185]
Hierinne te voorzien, en onheil voor te komen.[1186]

L u c i f e r i s t e n :
Heer Stedehouder, wijck en toevlught aller vromen,
Wy hopen nimmermeer dat ghy, als Michaël,
Den hals van 't Engelsdom tot eene voetschabel[1189]
Van Adams afkomst zult verworpen, en verdoemen,[1190]
En zulck een' smaet en hoon vergulden, en verbloemen
Met schijn van billyckheit, en styven door uw maght
Den opgang van den mensch, een grof een aertsch geslacht.[1193]
Wat wieroock schenckt hy toch den schaers van hem gezienen?[1194]
Waerom belast men ons een' snooden worm te dienen,[1195]
Te dragen op de hant, te luistren naer zyn stem?[1196]
Schiep Godt de hemelen en Englen slechts om hem;[1197]
Wy waren nutter noit geschapen, noch geworden.
Ontfarm u, Lucifer. gedoogh niet dat onze Orden
Zoo laegh vernedert werde, en zonder schuit verzinck',
De mensch, gelyck een hooft der Englen, strale en blinck',
In 't ongenaeckbre licht, waer voor de Serafynen,[1201-02]
Al bevende van angst, als schaduwen, verdwynen.[1202-03]
Indien ghy u verneêrt zoo groot een ongelyck,

1179 *zyn' wagen,* vgl. noot bij vs. 348.
1180 *herwaert:* hierheen.
1181 *bestaen:* blijven staan.
1183 *waeght:* davert.
1184 *keurebenden:* legioenen, vgl. vs. 1010.
1185 *noot:* nood.
1186 *voor te komen:* te voorkomen.
1189 *voetschabel:* voetbank, vgl. vs. 574.
1190 *Adams afkomst:* de menschheid, in Christus, vgl. vs. 1015; *verdoemen:* veroordeelen.
1193 *een grof en aertsch geslacht:* vgl. vs. 478, 691.
1194 Versta: welke eer brengt de mensch aan God, dien hij nauwelijks gezien heeft; ook in *Bespiegelingen* IV, 163 heet God *den ongezienen*.
1195 *snooden worm:* nietigen worm, vgl. vs. 1038 en noot bij vs. 874.
1196 Vgl. vs. 277.
1197 Vgl. vs. 365.
1201-02 Weer verzet tegen de verheffing der menschheid in Christus tot de goddelijke eer, vgl. vs. 220, 395; *'t ongenaeckbre licht:* nl. der Godheid.
1202-03 Vgl. *Altaergeheimenissen* I, 11-14.

Tot voorstant van ons Recht, te slechten in dit Ryck;[1205]
Wy zweeren uwen arm eendraghtigh t'onderstutten.

1205 *voorstant:* vgl. vs. 1124; *slechten:* beslechten.

Aenvaert dees heirbyl: help, och help ons Recht beschutten.[1207]
Wy zweeren u met kracht, in volle majesteit,
Te zetten op den troon, aen Adam toegeleit.[1209]
Wy zweeren uwen arm eendraghtigh t'onderstutten.
Aenvaert dees heirbyl: help, och help ons Recht beschutten.

L u c i f e r :
Myn zonen, op wier trou geen vleck van ontrou hecht,
Al wat de Godtheit wil, en van ons eischt is recht.
Ick ken geen ander Recht; en stutte, als Stedehouder
Der Godtheit, zyn besluit en raetslot met myn schouder.[1215]
Den scepter, dien ick voer, ontfing myn rechte hant[1216]
Van zyne Almogentheit, als een genadepant
En teken van Godts gunst en liefde tot ons allen.
Is nu zyn hart en zin op Adam juist gevallen,
En lust het hem den mensch, in volle heerschappy,
Te zetten boven aen, en boven u, en my
Te kroonen, schoonwe noit in onzen plicht bezweken;
Wat raet hier toe? wie wil dat raetslot tegenspreken?
Indien hy Adam noch een zelve heerlyckheit,
En d'Engelsche natuur gelyck, hadt toegeleit,
Dat waer verdraeghelyck voor alle hemeltelgen,
Gesproten uit Godts stam: nu moghten zy 't zich belgen,[1227]
Zoo belghzucht geene vleck om hoogh gerekent waer.
Maer hoe men 't vat, dit loopt van wederzy gevaer,
Het zy men zwichte uit schroomte, of moedigh wederstreve:
Ick wensche dat hy u dees belleghzucht vergeve.

L u c i f e r i s t e n :
Heer Stedehouder, ay, aenvaert dien heirstaf toch,[1232]
En hanthaef 't heiligh Recht: wy volgen in uw zogh.[1233]
Wy volgen, streef vooruit op uw gezwinde veeren.
Wy willen sneuvlen, of zeeghaftigh triomfeeren.[1235]

L u c i f e r :
Dit stryt met onzen eedt, en Gabriëls gebodt.

L u c i f e r i s t e n :
Dat stryt met Godt, en zet het Menschdom boven Godt.

L u c i f e r :
Laet Godt zyn eer, en stoel, en majesteit bewaren.

1207 *heirbyl* (vgl. vs. 1211, 1561): strijdbijl, wapen en Romeinsch symbool van 't opperbevel.
1209 *toegeleit:* toebedacht, vgl. vs. 1225.
1215 *besluit en raetslot:* tautologie, vgl. vs. 456.
1216 *scepter:* vgl. vs. 440.
1227 *'t zich belgen:* vgl. vs. 1003.
1232 *heirstaf:* of heirbijl als in vs. 1205, 1211.
1233 *zogh:* spoor (in 't water).
1235 *sneuvlen:* vallen, vgl. vs. 1298.

L u c i f e r i s t e n :
Bewaer uw' eigen stoel: wy willen, als pylaren,
U stutten, en den Staet der Engelen met een.[1240]
Geen mensch zal onze kroon, Godts kroon, met voeten treên.

L u c i f e r :
De Veltheer Michaël, gewapent onder 't zegenen
Van boven, wil ons flux met al zyn heir bejegenen.[1243]
Zyn heirkracht by uw maght, wat is 't een groot verscheel!

L u c i f e r i s t e n :
Is 't geene helft, ghy sleipt een' staert van 't derde deel[1245]
Der Geesten mede, indienghe u geeft op onze zyde.

L u c i f e r :
Dan is de kans gewaeght, ons gunst verloren by de
Verdruckers van uw Recht.

L u c i f e r i s t e n :
de moedt, de dapperheit,[1248]
De hoon, de smaet, de spyt, de wanhoop, het beleit,
De wraeck, het ongelyck, niet anders te beslechten,
En wat hier aenhangt, zal ons styven, onder 't vechten.[1251]

B e l z e b u b :
Wy hebben 't heiligh Ryck alleen in onze maght.
Wat raetslot men besluit', de wapens geven 't kracht,[1253]
En nadruck. zoo wy slechts ons in slaghorden stellen;
Wat nu noch weifelt strax op onze zy zal hellen.[1154-55]

L u c i f e r :
Ick troostme dan gewelt te keeren met gewelt.

B e l z e b u b :
Zoo stygh de trappen op, o allerbraefste Helt.[1257]
Heer Stedehouder, stygh dien troon op, datwe u zweeren.

L u c i f e r :
Vorst Belzebub, getuigh, en ghy, doorluchtste Heeren,
Apollion, getuigh, getuigh, Vorst Belial,
Dat ick, uit noot en dwang, dien last aenvaerden zal,[1261]
Tot voorstant van Godts Ryck, om ons bederf te keeren.[1262]

1240 *Staet der Engelen:* vgl. noot bij vs. 1037.
1243 *wil:* zal; *flux:* terstond.
1245 Vgl. vs. 1337 en *Openb.* XII, 4, geciteerd in *Berecht,* r. 98.
1248 *de moedt, de dapperheit:* zoovele personifikaties, als in de Rederijkersspelen.
1251 *En wat hier aenhangt:* en wat er verder tot de opgenoemde gevoelens behoort.
1253 *Wat raetslot men besluit':* welk besluit we ook maken, nl. om onze eischen door te zetten.
1154-55 *zoo wy slechts* enz.: versta: als wij ons maar in slagorde stellen, zal wat nu nog weifelt enz.; *strax:* terstond.
1257 *allerbraefste:* allerdapperste.
1261 *noot en dwang:* nooddwang.
1262 *voorstant:* vgl. vs. 1045, 1124.

B e l z e b u b :
Nu brengt den standert voort, dat wy de standert zweeren,

Getrouwigheit aen Godt, en onze Morgenstar.

L u c i f e r i s t e n :
Wy zweeren te gelyck by Godt, en Lucifer.

B e l z e b u b :
Nu brengt het wieroockvat, ghy godtgetrouwe scharen:
Bewieroockt Lucifer met wieroockkandelaren,
En schalen, ryck van geur. verheerlyckt hem met licht,
En glans van fackelen. verheft hem met gedicht,[1268-69]
Gezangen, en muzyck, bazuinen, en schalmeien.
Het voeght ons, hem aldus met staetsi te geleien.
Heft op een' heldren toon,[1272]
Ter eere van zyn kroon.

L u c i f e r i s t e n :
Op, treckt op, o ghy Luciferisten,[1274]
Volght dees vaen.
Ruckt te hoop al uw krachten, en listen.[1276]
Treckt vry aen.
Volght dezen Godt, op zyn trommel, en trant.[1278]
Beschermt uw Recht, en Vaderlant.[1279]
Helpt hem Michaëls heirkrachten stuiten.
Houdt nu moedt.
Helpt den hemel voor Adam nu sluiten,[1282]
En zyn bloet.[1283]
Volght dezen Helt, op zyn bazuin, en trom.
Beschut de kroon van 't Engelsdom.
Ziet, ay ziet nu de Morgenstar blincken.
Voor die pracht
Zal des vyandts banier haest verzincken,[1288]
In der nacht:
Wy met triomf kroonen Godt Lucifer.
Bewieroockt hem, en zyne Star.[1290-91]

REY VAN ENGELEN.

Z a n g :
Waer zynwe toe gekomen,[1292]
Dat 's hemels burgertwist

1268-69 Vgl. *Openb.* V, 8.
1272 *op:* aan.
1274 In een rythme als een roffel!
1276 *Ruckt te hoop:* brengt bijeen.
1278 *dezen Godt:* Lucifer, in één adem met God genoemd (vs. 1264-66) en door goddelijke eer bewierookt en bedwelmd (vgl. vs. 1339); *op zyn trommel, en trant:* op de maat van zijn trom.
1279 *Vaderlant:* vgl. vs. 435, 1318.
1282 Vgl. het parool van vs. 705.
1283 *bloet:* nakomelingschap.
1288 *haest:* weldra.
1290-91 Het laatste woord van de afgoderij, vgl. vs. 1376.
1292 Na het bruisend oproerslied nu deze maat in mineur!

De regementen splist,[1294]

1294 *splist:* splitst.

En 't zwaert is opgenomen,
Te zinneloos en blint?[1296]
Wie is 'er van ons benden,
Hy sneuvelt, of verwint,[1298]
Geluckigh? die d'elenden
Van hunne broedren zien,
En Ryx en Reigenooten?
Of die verwonnen vliên,
In ballingschap gestooten?
O zoons van eenen Godt,[1304]
Waer toe verdwaelt uw lot?

T e g e n - z a n g :

Helaes! waer toe verdwalen
De Geesten? wat verleit
Hen uit de zekerheit
Van hunnen Staet en palen[1309]
Te spatten, zonder noot?[1310]
Zich op het spits te wagen?
Ons weelde was te groot,
Te dertel om te dragen;[1313]
De hemel niet genoegh
Om Engelen te paejen:[1315]
De Nydigheit most vroegh[1316]
Dit zaet van oorlogh zaejen,
In 't vreedzaem Vaderlant.[1318]
Wie leit dien twist aen bant?[1319]

T o e - z a n g :

Is dit kryghsvier niet te smooren,
Door een maght van hooger hant,
Wat wil blyven in zyn' stant?[1320-22]
Staetzucht zal alle Orden stooren.[1323]
Hemel, aerde, zee, en strant
Zullen staen in lichten brant.
Staetzucht, door het triomfeeren
Als gewettight, zal verwoet
Godt en alle maght braveeren.[1328]
Staetzucht kent noch Godt, noch bloet.

1296 *Te:* zóó.
1298 Lees: hij sneuvele (valle) of verwinne.
1304 *eenen:* met klemtoon.
1309 *Staet en palen:* nauwkeurig afgebakende positie.
1310 *zonder noot:* zonder noodzakelijkheid, vgl. vs. 814.
1313 *dertel:* welig.
1315 *paejen:* tevreden stellen.
1316 *Nydigheit: Nijd* in vs. 761, afgunst.
1318 *Vaderlant:* vergelijk vs. 425, 1279.
1319 *leit:* legt.
1320-22 Lees: als dit krijgsvuur enz..... wat zal (*wil*) dan in stand blijven?
1323 *Staetzucht:* zucht naar hooger staat of stand: *alle Orden:* alle rangorden der Engelen, maar ook elke geordende samenleving.
1328 *braveeren:* tarten.

Het vierde bedryf.

GABRIËL. MICHAËL.

G a b r i ë l :

De gansche hemel gloeit, in eenen lichten brant
Van oproer en verraet. 'k verdaegh u, als Gezant[vs. 1331]
Van Godt en zynen stoel, nu daetlyck op te trecken,
Met eenen gloet van vier en yver deze vlecken[1333]
Te branden uit Godts naem, en 't zuiver Hemelsdom.[1334]
Vorst Lucifer braveert: hy roert trompet, en trom.[1335]

M i c h a ë l :

Is Lucifer, helaes, in zyne trou verandert?

G a b r i ë l :

Des hemels derde deel heeft reede zynen standert,[1337]
Die valsche Morgenstar, gezworen, zynen troon
Bewieroockt, als een' Godt, en met een' lastertoon[1339]
Van goddeloos muzyck hem eere toegezongen.[1338-40]
Zy komen herwaert aen in volle kracht gedrongen,
En dreigen schrickelyck de poort van 't wapenhuis[1342]
Te rammen met gewelt. een woest een wilt gedruis
Van onweêr buldert vast, van boven, en van onder.[1344]
Het weêrlicht, stormt, en raest. de blixem, en de donder
In arbeit, schudden vast de pylers van ons hof.[1346]
Men hoort geen Serafyns, noch wedergalm van lof.
Een ieder zit in druck gedompelt over d'ooren.
Dan zwygen plotseling, dan huilen al de kooren
Der Engelen, van druck, en medelyden, om[1350]
Den blinden afval van 't gezalight Engelsdom,
En d'Engelsche natuur. 't is meer dan tyt om heden
Te quyten uwen plicht, en op uw heilige eeden,
[Die ghy, als Veltheer, op het punt des blixems zwoert,
By Godt en zynen naem] te passen.

M i c h a ë l :

wat vervoert
Godts Stedehouder dus zich tegens Godt te kanten,
Te dragen als een hooft van dolle vloeckverwanten?[1357]

vs. 1331 *'k verdaegh u:* ik roep u op, om....
1333 *vier en yver:* vurige ijver.
1334 *'t zuiver Hemelsdom:* de zuivere, trouwe Engelen.
1335 *braveert:* daagt uit.
1337 Vergelijk vs. 1245.
1339 *lastertoon:* God lasterenden toon en daarom *goddeloos,* 1340.
1338-40 Vgl. vs. 1264-91.
1342 *'t wapenhuis:* vergelijk vs. 632.
1344 *vast:* reeds.
1346 *In arbeit:* aan 't losbarsten.
1350 *druck:* vorm.
1357 *vloeckverwanten:* samenzweerders.

G a b r i ë l :

De hemel weet hoe noode ick Godts gerechte zaeck
Verdadige, op dees wys. hoe bitter wil de wraeck
Hem treffen! want men weet geen middelen te vinden,
Om dit verdoolt geslacht rampzaligen en blinden
Te leiden op de baen, de heirbaen van hun trou.
Ick zagh Godts blyschap zelf zich met een wolck van rou
Beschaduwen; in 't endt de wraeck een vlam ontsteken
In d'oogen van het licht; eer, om dien slagh te breken,[1363-65]
Het last gaf tot den toght. ick hoorde een wyl het pleit,[1366]
Hoe d'opperste Genade, en Godts Gerechtigheit
Elckandre in wederwight, met pit van reden, hielen.[1368]
Ick zagh de Cherubyns, hoeze op hun aenzicht vielen,
En riepen vast: gena, gena, o Heer, geen Recht.[1370]
Men had dit zwaer geschil gezoent, en schier geslecht;[1371]
Zoo scheen de Godtheit tot genade en zoen genegen:
Maer als de wieroockstanck in top komt opgestegen,
De smoock, die Lucifer om laegh wort toegezwaeit,
Met wieroockvat, bazuin, en lofgezangen, draeit[1373-75]
De hemel zyn gezicht van zulcke afgoderyen,
Gevloeckt van Godt, en Geest, en alle Hierarchyen.
Gena had uitgedient. waeck op, in 't harrenas.
De Godtheit daghvaert u, eer 't oproer ons verrass',
Betem met uwen arm de woeste Behemotten,
En Leviathans, die dus godtloos t'zamenrotten.[1380-81]

M i c h a ë l :

Uriël, schiltknaep flux, men breng' den blixem hier,[1382]
Myn harnas, helm, en schilt. breng herwaert Godts banier.
Men blaze de bazuin. te wapen, flux te wapen.
Ghy Maghten, Troonen, wat getrou is, en rechtschapen,
Dat wapen' zich met ons. ghy regementen voort,
Een ieder in 't gelidt: de hemel geeft het woort.[1387]
Men blaze de bazuin: men sla de holle trommels.
Verdaghvaerde in der yl ontelbre dicke drommels
Gewapenden. blaest op: ick schiet de wapens aen.
Het gelt Godts eer alleen. het moet 'er nu op staen.[1391]

1363-65 Vgl. vss. 735-42; *het licht:* God.
1366 *den toght:* den veldtocht tegen de opstandigen.
1368 *wederwight:* evenwicht; *pit van reden:* krachtige argumenten.
1370 *vast:* àlmaar.
1371 *gezoent:* verzoend; *geslecht:* vereffend.
1373-75 Vgl. vss. 1266-91.
1380-81 *Behemotten en Leviathans* (lees Leviàthans): vgl. noot bij vs. 96; om hun monsterachtigen opstand worden de Luciferisten met deze monsters vergeleken.
1382 *Uriël:* zie aant. bij *Personaedjen*.
1387 *Een ieder in 't gelidt:* ook Lucifer zegt dit aan de zijnen in vs. 1667; *geeft het woort:* beveelt het.
1391 *het moet 'er nu op staen:* ook Belial zei dit in vs. 674.

G a b r i ë l :
Dit harnas past zoo braef, al waer 't u aengeschapen.[1392]
Hier komt de veltbanier, waer in Godts naem en wapen[1393]
U toestraelt, en de zon in top u heil belooft.
Hier komen de Kornels u groeten, als het hooft[1395]
Van 't heir der hemelen, die Godts baniere zwoeren.
Schep moedt, Vorst Michaël: ghy zult Godts oorlogh voeren.

M i c h a ë l :
Zoo zal ick. hou myn woort om hoogh: wy trecken heen.

G a b r i ë l :
Wy volgen uwen toght met wenschen, en gebeên.

LUCIFER. BELZEBUB. LUCIFERISTEN.

L u c i f e r :
Hoe staet het met ons heir? hoe is 't 'er me gelegen?

B e l z e b u b :
Het heir verlangt, gereet om, onder uwen zegen,[1401]
Te vliegen regelrecht op 't spits van Michaël.[1402]

L u c i f e r i s t e n :
Zoo doet het: ieder wacht op Lucifers bevel,
Om teffens d'armen en hun vleugels eens te reppen,
Dien grooten vyant lucht en winden t'onderscheppen,
En, als hy leght in zwym, te ketenen met kracht.

L u c i f e r :
Hoe talryck is het heir? waer in bestaet ons maght?

B e l z e b u b :
Die groeit alle oogenblick, en bruist uit alle transen
Ons toe, gelyck een zee van vier en heldre glansen.
'k Vertrou het derde deel des hemels houdt ons zy,[1410]
Is 't niet de halve streeck: want Michaëls gety[1411]
Verloopt alle oogenblick, en ebt aen alle kanten.
De helleft van de wacht en eerste hoftrouwanten,
Uit ieder Orden, van een ieder Hierarchy,
Verzweeren hunnen Heer, Vorst Michaël, als wy.[1415]
Men ziet 'er Cherubyns, Aertsengelen, Serafynen
De vanen voeren. zelf het paradys, aen 't quynen

1392 *braef:* uitstekend; *al waar 't u aengeschapen:* vergelijk eenzelfde uitdrukking van Gabriël over Lucifers wapenrusting in vs. 1795; *al:* als.
1393 Vergelijk vs. 647.
1395 *Kornels:* Kolonel, vgl. vs. 1738.
1401 *verlangt, gereet:* is verlangend en gereet.
1402 *'t spits:* later zal blijken, dat Michaëls leger den vorm van een driehoek heeft met een spits naar voren, zie. vs. 1748.
1410 Vgl. vs. 1245 en 1337.
1411 *de halve streeck:* de helft.
1415 *Verzweeren:* afzweren.

Geslagen van verdriet, verschiet zyn groente, en verf;[1418]

1418 *groente, en verf:* groene en andere kleuren, naar analogie van het Aardsch Paradijs, zooals de Hemel in de Chr. kunst (door fra Angelico vooral) steeds werd voorgesteld.

En waer men d'oogen keert, daer schynt een wis bederf,
En boven 't hooft een buy en donkre wolck te hangen.
Dat voorspoock spelt ons heil: men heeft slechts aen te vangen.[1421]
Ghy draeght alree de kroon des hemels op uw kruin.

L u c i f e r :
Die klanck behaeghtme meer dan Gabriëls bazuin.
Hoort toe en geeft gehoor, beneden deze trappen.
Hoort toe, ghy Oversten: hoort toe, ghy Ridderschappen,[1425]
En luistert wat wy u vermelden, klaer, en kort.
Ghy weet hoe verre wy alree zyn uitgestort,
In wraeckzucht tegens 't Hooft der opperste palaizen,[1428]
Dat het een dolheit waere, op hoop van zoen, te deizen,
En niemant dencken durf deze onuitwischbre smet
Te zuivren door gena: dies moet de noot een wet,
Een wisse toevlught van te wancken, noch te wycken
Verstrecken; ghy, met kracht en zonder om te kycken,
Dien standert en myn star verdadigen, met een
Den vrygeschapen Staet der Englen in 't gemeen.
Het ga zoo 't wil: volhardt groothartigh, onverdrietigh:[1436]
Geen almaght heeft de maght dat zy geheel vernietigh'
Het wezen, dat ghy eens voor eeuwighlyck ontfingt.[1437-38]
Indienghe fel en fors met uwe heirspits dringt
In 't hart van 's vyants heir, en komt te triomfeeren,
Zoo zal de tiranny der hemelen verkeeren
In eenen vryen Staet, en Adams zoon, en bloet,[1442]
Gekroont in top van eere, en met een' aertschen stoet[1443]
Omcingelt, uwen hals niet boeien aen de keten
Van slaefsche dienstbaerheit, om hem ten dienst te zweeten,
En onder 't kopren juck te hygen, zonder endt.
Indienghe my voor 't hooft van uwen vrydom kent,[1447]
Gelyckghe uit eenen mont dien standert hebt gezworen;
Zoo staeft den eedt noch eens eenstemmigh, dat wy 't hooren,
En zweert getrouwigheit aen onze Morgenstar.

L u c i f e r i s t e n :
Wy zweeren te gelyck by Godt, en Lucifer.

B e l z e b u b :
Maer zie hoe Rafaël, verbaest, en vol medoogen,[1452]

1421 *voorspoock:* voorteeken.
1425 *Ridderschappen:* ridders.
1428 *'t Hooft der opperste palaizen:* God, vgl. *aertspalaizen* vs. 1709.
1436 *volhardt groothartigh:* woordspel.
1437-38 Een sofisme, vgl. 't zelfde in *Adam in Ball.,* vs. 44-47.
1442 *vryen Staet:* vergelijk noot bij vs. 1033; *Adams zoon, en bloet:* Christus.
1443 *top:* toppunt.
1447 *vrydom:* vrije Staat.
1452 *verbaest:* verbijsterd, verslagen.

Met zynen vredetack van boven komt gevlogen,
Om uwen hals, op hoop van stilstant, en verdragh.[1454]

RAFAËL. LUCIFER.

R a f a ë l :
Och, Stedehouder, mont van 't goddelyck gezagh,
Wat heeft u buiten 't spoor van uwen plicht gedreven?
Zoudt ghy den Schepper van uw glori wederstreven?
Lichtvaerdigh weifelen, en wancklen in uw trou?
Dat hoop ick nimmermeer. helaes, ick zwym van rou,[1459]
En blyve om uwen hals beklemt, bestorven hangen.

L u c i f e r :
Oprechte Rafaël.[1461]

R a f a ë l :
myn blyschap, myn verlangen,
Ick bidde u, hoorme.

L u c i f e r :
spreeck, zoo lang het u behaegh'.

R a f a ë l :
Genade, o Lucifer. verschoon u zelven: draegh
Geen harnas tegens my, die treurigh smilte, en quyne
Van druck, om uwent wil. ick koom, met medecyne[1465]
En balsem van gena, gestegen uit den schoot[1466]
Der Godtheit, die, gelyckze in haren Raet besloot,
U, boven duizenden gekroonde Heerschappyen,
Gezalft heeft op den stoel van haer stadthouderyen.[1469]
Wat dolheit is het, die uw zinnen dus verruckt?
Zy had haer zegel en gelyckenis gedruckt[1471]
Op uw geheilight hooft, en voorhooft, overgoten
Met schoonheit, wysheit, gunst, en wat'er komt gevloten,[1473]
En stroomen, zonder maet, uit aller schatten bron.[1474]
Ghy blonckt in 't paradys, voor 't aenschyn van de zon
Der Godtheit, uit een wolck van dau en versche roozen.
Uw feestgewaet stont styf van perlen, en turkoozen,
Smaragden, diamant, robyn, en louter gout.
De zwaerste scepter wert uw rechte hant betrout,
Zoo dra ghy steeght in 't licht, en, op bazuin en bommen,

1454 *stilstant:* wapenstilstand.
1459 *Dat hoop ick nimmermeer:* dat zal, hoop ik, nooit gebeuren.
1461 *Oprechte Rafaël:* Wat een tragiek en teederheid in dezen eenen zucht!
1465 *medecyne:* zinspeling op de beteekenis van Rafaëls naam, zie aant. bij *Personaedjen*.
1466 *balsem van gena:* vgl. *K. David in Ball.,* vs. 799.
1469 *stadthouderyen:* stadhouderschap.
1471 *zegel en gelyckenis:* gelijkenis als een zegel. De gelijkenis van de Engelen met God ligt in hun geestelijke natuur.
1473 *gunst:* genade.
1474 *aller schatten bron:* God, vgl. vs. 294, 996.

Door 't blakende gesternte en steenen quaemt te brommen:[1475-811481]

1475-81 Vgl. *Ezech.* XXVIII, 12-15 en zie *Berecht,* r. 30-38.
1481 *'t blakende gesternte en steenen:* sterren brandend als edelsteenen, vgl. ‘In medium lapidum ignitorum ambulabat’ van St. Gregorius den Groote (*Moral.* Lib. XXXII, cap. 18); *brommen:* schitteren, vgl. vs. 1747.

En zoudt ghy reuckeloos u storten uit dien troon?[1482]
Verreuckeloozen al dat heerelyck, en schoon?[1483]
Zoudt ghy uw glansen, die de hemelen vercieren,
Ons licht verduisteren, in eenen knoop van dieren,
En mengsel van gedierte en ondier onder een,[1485-86]
Griffoensklaeu, drakenhooft, en andre gruwzaemheên[1487]
Misscheppen onbedacht? en zouden 's hemels oogen,[1488]
De starren, u zoo laegh berooft zien van vermogen,
En eere, en majesteit, door 't schenden van uw trou?
Dat keer' de goede Godt, wiens aenschyn ick aenschou,
In 't zaligh licht, daer wy, geheilight alle zeven,[1491-92]
Hem dienen voor zyn' troon, en sidderen, en beven
Voor zulck een Majesteit, die op ons voorhooft straelt,
Verquickt en leven geeft wat leeft, en adem haelt.
Heer Stedehouder, magh myn bede uw hart bewegen;[1496]
Ghy kent myn zuiver wit, en hart, met u verlegen,[1497]
Ruck af dien trotsen kam: schud uit dit harrenas:[1498]
Smyt neder uit dees hant de heirbyl, de rondas[1499]
Uit d'andre. hooger niet: legh neder, och, legh neder,
Legh neder, stryck van zelf den standert, en de veder
Van uwe vleugelen, voor Godt, en zynen glans;
Eer hy u uit den troon, den allerhooghsten trans
Van eere, nederklincke aen gruis, en stof te mortel,
Ja zulx dat van den stam der Geesten tack, noch wortel,
Noch geen gedachtenis, noch leven overschiet;[1505-6]
't En ware een leven van elende, van verdriet,
De Doot, de Wanhoop, en een worm, een eeuwigh knagen,[1508]
En knersetanden moght den naem van leven dragen.[1509]
Verneêr u: staeck dien toght: ick offere u gena,[1510]
Met dien olyftack: gryp, of echter 't is te spa.[1511]

1482 *reuckeloos:* roekeloos
1483 *Verreuckeloozen:* roekeloos wagen.
1485-86 *knoop* en *mengsel:* hier synoniem.
1487 *Griffoensklaeu:* met handen als klauwen van een roofvogel, zie noot bij vs. 95; *drakenhooft:* slangekop: de gevallen Engel nam in 't Paradijs immers de gedaante van een slang aan; slang en draak zijn bij Vondel vaak synoniem, zie vs. 2138 en *Adam in Ball.* vs. 628.
1488 *Misscheppen:* omscheppen tot iets leelijks.
1491-92 Vgl. *Openb.* I, 4; IV, 5; VIII, 2.
1496 *magh:* moge.
1497 *myn zuiver wit, en hart:* de zuivere bedoeling van mijn hart.
1498 *kam:* de kam of hoorn (cornu) verheffen (vs. 1685, 1717, 2008) beteekent in den Bijbel doorgaans opstaan tegen God, vgl. *Ps.* LXXIV, 6; toch lijkt me ook het denkbeeld van den trotschen haan niet vreemd aan V.'s uitdrukking, vergelijk *Gysbr. v. Aemstel* vs. 296.
1499 *rondas:* circelvormig schild, vgl. vss. 1788, 1900, 2004.
1505-6 Hevig aangeschroefde, zoo niet overdreven uitdrukking van Rafaël, maar uit zijn angst voor Lucifers misstap te verklaren; *zulx:* zoodanig.
1508 Vgl. *Is.* LXVI, 24; *Marc.* IX, 44-48.
1509 Vgl. *Matth.* VIII, 12.
1510 *dien toght:* dien veldtocht tegen God; *ick offere u gena:* ik bied u genade (vergeving, vrede) aan Lucifer had juist de mogelijkheid van genade ontkend, vs. 1429-31.
1511 *olyftack:* symbool van verzoening en vrede; *echter:* anders.

L u c i f e r :
Heer Rafel, ick verdien noch dreigement, noch toren.
Myn helden hebben Godt, en Lucifer gezworen,[1513]
En, onder 's hemels eedt, dien standert opgerecht.
Men stroie wat men wil den hemel door: ick vecht,
En oorloge onder Godt, tot voorstant van zyn kooren,[1516]
De hantvest, en het Recht, hun wettigh aengeboren,[1517]
Eer Adam zyne zon zagh opgaen, eer de dagh[1518]
Zyn paradys bescheen. geen menschelyck gezagh,
Geen juck van menschen zal den neck der Geesten plagen;
Geen Engelsdom den troon van Adam onderschragen,
Met zynen vryen hals, gelyck een dienstbaer slaef,
't En zy de hemel ons in eenen poel begraef',
Met zoo veel scepteren, en kroonen, glans, en voncken,
Als ons de Godtheit uit haer' boezem heeft geschoncken,
Voor eeuwigh, en altyt. laet bersten al wat berst:[1526]
Ick hanthaef 't heiligh Recht, door hoogen noot geperst,
En, na veel wederstants, my entlyck overdrongen,[1528]
Op 't klagen en gekerm van duizenden van tongen.
Ga hene, bootschap dit den Vader, onder wien
Ick dus, voor 't Vaderlant, den standert voere, en dien'.[1531]

R a f a ë l :
Och Stedehouder, wat verbloemt ghy uw gepeinzen
Voor 't alziende oogh? ghy kunt uw ooghmerck niet ontveinzen.[1533]
De strael van zyn gezicht verraet de duisternis,
De staetzucht, daer uw geest zoo grof van zwanger is,[1534-35]
En reede in arbeit gaet, om dit gedroght te baren.
Waer bergh ick my van schrick! hoe ryzen al myn haeren!
Verdwaelde Morgenstar, verschoon u zelve toch.
Ghy kunt d'Alwetentheit niet paeien met bedrogh.[1539]

L u c i f e r :
Wat staetzucht? heeft myn plicht in eenigh deel ontbroken?

R a f a ë l :
Wat hebt ghy in uw harte al heimelyck gesproken?
Ick wil in 's hemels top, door alle wolcken heen,

1513 Vgl. vs. 1265, 1451.
1516 *voorstant:* bescherming, vgl. vs. 1124, 1205.
1517 *hantvest:* voorrecht, vgl. vs. 680, 853, 881, 1042.
1518 *de dagh:* de zon.
1526 *Voor eeuwigh, en altyt:* Lucifer misleidt zich en ontkent den proeftijd.
1528 *overdrongen:* opgedrongen.
1531 *'t Vaderlant:* vergelijk 435, 1279, 3318.
1533 *oogh* en *ooghmerck:* een van Vondels vele onbewuste woordspelingen en klankherhalingen.
1534-35 *de duisternis, de staetzucht:* de duistere staatzucht; *grof:* ten hoogste.
1539 *paeien:* misleiden.

En boven Godts gestarnte opstygen, van beneên,
Godt zelf gelyck, geen maght bestralen met genade,
't En zyze aen mynen stoel het leen verheergewaede.[1545]
Geen majesteit braveer' met scepter, nochte kroon,[1546]
Ten zy ick haer beleene uit mynen hoogen troon.
Bedeckt uw aengezicht: valt neder: stryckt uw pennen,
En wacht u, boven ons, een hooger maght te kennen.[1542-49]

L u c i f e r :
Hoe nu toe? ben ick dan Godts Stedehouder niet?[1550]

R a f a ë l :
Dat zyt ghy, en ontfingt van 't onbepaelt gebiet[1551]
Bepaelde mogentheit, en heerscht uit zynen name.

L u c i f e r :
Helaes, hoe lang? tot dat Vorst Adam ons beschame,
En, boven de natuur der Engelen, zyn lot
Uit 's hemels schoot ontfange, en aenzitt' neffens Godt?

R a f a ë l :
Wil d'opperste Monarch zyn maght met mindren deelen;
Ja d'eerste kroon den mensch opzetten, en bevelen,[1557]
Hem wyden tot een hooft der Geesten, boven al
Wat kroon en scepter voert, of namaels voeren zal;
Zoo leer ootmoedigh u Godts raetslot onderwerpen.

L u c i f e r :
Dat is de wetsteen om dees heirbyl op te scherpen.[1561]

R a f a ë l :
Ghy scherptze reuckeloos voor uwen eigen neck.[1562]
Bedenck eens waer wy staen. de hemel kan geen vleck
Van afgunst, haet en nyt, noch hovaerdy verdragen.[1564]
De Wraeck des hemels dreight dees schantvleck uit te vagen.
Hier helpt geen veinzen. och, of voor d'alziende Zon,
Het aldoordringende oogh, ick deze lastren kon[1567]
Bedecken. Lucifer, waer is uw glans gebleven?

L u c i f e r :
Myn glans is Adam en zyne afkomst lang gegeven.

1545 *verheergewaede:* als leen erkenne, vgl. *Altaergeh.* III, kantt. op vs. 1; vooral *Bespiegelingen* IV, 941-42.
1546 *braveer':* prale.
1542-49 Weergave van Lucifers woorden, gedeeltelijk niet alleen *in zijn harte* en *heimelyk*, maar ook hoorbaar gesproken in vs. 569-85, vgl. den tekst van Isaïas in 't *Berecht,* r. 26-vv.
1550 *Hoe nu toe?:* wat nu? (ook bij Hooft).
1551 *'t onbepaelt gebiet:* Gods macht, heerschappij, vgl. vs. 916, 1089, 1733.
1557 *den mensch:* in Christus; *bevelen:* toevertrouwen.
1561 *wetsteen:* slijpsteen; *dees heirbyl:* die Lucifer als wapen en symbool in de hand werd gedrukt, vergelijk vs. 1207, 1211.
1562 *reuckeloos:* roekeloos.
1564 *haet en nyt:* bij Vondel dikwijls samen, vgl. *Joseph in Dothan,* vss. 453, 1424, ja soms als één woord en begrip *Haetenijt: Herscheppinge* II, 983.
1567 *lastren:* ondeugden.

Men noem' my langer niet den eerstgewyden zoon,[1570]
Den outsten erfgenaem.

R a f a ë l :

Vorst Lucifer, verschoon
U zelven: onderworp u 't opperste behagen.[1572]
Gewaerdigh ons dat wy die blyde tyding dragen[1573]
Naer boven: ieder ziet myn weêrkomst te gemoet.
Ick valle ootmoedigh dus uw majesteit te voet.
Om Godts wil, wacht u toch weêrspannigen te styven,
Die op uw' wil en wenck, als op hun aspunt, dryven.[1577]
Zoudt ghy, in wederwil van 't hemelsche palais,[1578]
Dees lucht, vol heiligheit, vol vrede, d'eerste reis,[1579]
Met duizentduizenden in 't harrenas, beroeren?
Op trommel en trompet den oorloghsstandert voeren,
En kanten tegens Godt, den stercksten worstelaer?[1582]

L u c i f e r :

Men kant zich tegens ons. was Adams afkomst maer
Een zelven staet en stoel, als d'Engelen, geschoncken;[1584]
Dat scheen verdraeghelyck: nu vliegen vast de voncken[1585]
Van dezen hemeltwist door alle daken heen.
Zwygh Engelsdom: verhef eerbiedighlyck het leen[1587]
Van al wat ghy bezit aen Adam, en zyn neven.[1588]
Den mensch weêrstreven, is de Godtheit wederstreven.
Hoe magh het Godt van 't hart, dat hy zoo laegh, zoo diep[1590]
Vernedert dien hy tot den grootsten scepter schiep?[1591]
Een edelmoedigheit, geheilight tot regeeren,[1592]
Voor eenen minder zich zoo zwaerlijck kan verneêren,
Van heerlyckheit ontkleên, en opstaen uit haer' staet,
En stoel, dat zy vervloeckt den glans en dageraet[1594-95]
Van haren opgangk, ja veel liever had gebleven
Een schaduw, zonder verf, een niet, en zonder leven:
Want niet zyn, overtreft verkleening duizentwerf.[1598]

R a f a ë l :

1570 *eerstgewyden zoon:* eerstgeboren; vergelijk noot bij vs. 1015.
1572 *onderworp:* onderwerp.
1573 *Gewaerdigh:* gun, gedoog.
1577 *aspunt:* draaipunt, centrum.
1578 *in wederwil:* tegen den wil in; *'t hemelsche palais:* God en alle goede Engelen.
1579 *reis:* keer.
1582 *den stercksten worstelaer:* toespeling op Jakobs worsteling met God, *Genesis* XXXII, 25-30, vgl. Ps. XXIII, 28.
1584 *Een zelven staet en stoel:* een gelijken rang.
1585 *vast:* reeds.
1587 *verhef:* sta af enz. Lucifer overdrijft hier in omgekeerde richting even sterk als in vs. 1545.
1588 *neven:* nakomelingen.
1590 *magh:* kan.
1591 *den grootsten scepter:* de hoogste waardigheid; vgl. *De zwaerste scepter*, vs. 1479.
1592 *Een edelmoedigheit:* een edel iemand in hoogsten graad; *geheilight:* gewijd.
1594-95 *opstaen uit:* afstand doen van; *staet, en stoel:* rang, vergelijk vs. 1584.
1598 Nieuw sofisme!

Geleende heerschappy staet los, en is geen erf.[1599]

1599 *staet los:* schept geen recht, kan ontnomen worden; *is geen erf:* is niet als vrij erfgoed onvervreemdbaar.

L u c i f e r :

'k Misdanckme dan dit leen, als 't immers leen moet heeten.[1600]

R a f a ë l :

Bewaer uw ampt: of is zyn ooghmerck u vergeten?[1601]
Het Stedehouderschap uw wysheit werd betrout,
Op dat ghy 't al in ruste en orden houden zoudt:
En hebtghe tegens Godt het panser aengeschoten,[1604]
Als een meineedigh hooft van blinde bontgenooten?

L u c i f e r :

Wy schoten slechts, uit noot en nootweer, 't panser aen;
Zoo luttel wouden wy de Godtheit wederstaen.
De reden spreeckt, al waer 't dat schilt en wapen zwege.[1608]
Wy vryen onzen Staet: benyt men ons die zege?[1609]

R a f a ë l :

Geen zege is heerelyck, daer, in een zelve Ryck,
Slaghordens van een' Staet bestryden haers gelyck:
En deerlyck is het, zoo gebroeders van eene Orden[1610-121612]
Door hun gebroeders zelfs in 't endt verwonnen worden.
Om onzent wil, om Godt, en zyn gedreighde straf,
Och Stedehouder, voer uw regementen af:
Voer af, en laet u toch vermorwen door gebeden.
Ick hoor, 't is schrickelyck, alree de ketens smeden,
Om, na de neêrlaegh, u geketent door de lucht[1617-18]
Te voeren in triomf. ick hoor alree gerucht,
En zie allengs het heir van Michaël genaken.[1620]
Het is hoogh tyt, hoogh tyt dien dollen togh te staken.

L u c i f e r :

Wat baet het, schoon men zich op 't uiterste bera?
Hier is geen hoop van pais.[1622-23]

R a f a ë l :

'k verzeker u gena,
En stelme, als middelaer, om hoogh voor u te pande.

L u c i f e r :

Myn Star te dompelen in duisternisse, en schande.

1600 *'k Misdanckme:* ik bedank voor. Deze interpretatie van Lucifers opstandsmotief gaat volkomen akkoord met het gevoelen der kath. Theologen: Lucifer wilde zijn grootheid aan zich zelf danken en niet aan God; vgl. Petavius, *De Angelis*, Lib. III, Cap, II, blz. 174.

1601 *Bewaer:* neem, houd; *is zyn ooghmerck u vergeten:* zijt ge Gods bedoeling vergeten?

1604 *panser:* pantser.

1608 *schilt en wapen:* zij bewijzen, bedoelt Lucifer, dat de Luciferisten zich alleen tegen een aanval willen verdedigen.

1609 *Wy vryen onzen Staet:* wij willen onzen Staat zeker stellen.

1610-12 *heerelyck* en *deerlyck:* woordspel.

1612 *eene Orden:* van de Engelenwereld.

1617-18 Mengeling van Romeinsch triomf-denkbeeld en *Openb.* XX, 1-3.

1620 Vergelijk *De Getemde Mars*, vs. 72.

1622-23 Na de afgunst en den hoogmoed bekruipt Lucifer nu de wanhoop, die het proces ten einde voert, vgl. vs. 1671.

Myn vyanden te zien braveeren op den stoel!

R a f a ë l :

Och Lucifer, waeck op. ick zie den zwavelpoel,[1627]
Met opgespalckte keel, afgryslyck naer u gapen.
Zult ghy, het schoonst van al wat Godt oit heeft geschapen,
Een aes verstrecken voor het vratige ingewant[1630]
Des afgronts, nimmer zadt, en nimmer uitgebrant;
Dat hoede Godt. och och, bewilligh onze bede.
Ontfang dien tack van pais: wy offren u Godts vrede.

L u c i f e r :

Of ergens schepsel zoo rampzaligh zwerft als ick?
Aen d'een zy flaeuwe hoop, aen d'andre grooter schrick.
De zege is hachelyck; de neêrlaegh zwaer te myden.
Op 't onwis tegens Godt en Godts banier te stryden?[1637]
Den eersten standert op te rechten tegens Godt,
Zyn hemelsche bazuin, en openbaer gebodt?
Zich op te worpen, als een hooft van Godts rebellen,
En tegen 's hemels wet een wederwet te stellen?[1641]
Te vallen in den vloeck der snootste ondanckbaerheit?
Te quetsen de genade en liefde en majesteit
Des rycken Vaders, bron van alle zegeningen,
Die noch t'ontfangen staen, en wat wy reede ontfingen?
Hoe zynwe nu zoo wyt verzeilt uit onzen plicht!
Ick zwoer myn' Schepper af. hoe kan ick voor dat licht
Myn lasterstucken, myn verwatenheit vermommen!
Hier baet geen deizen: neen, wy zyn te hoogh geklommen.
Wat raet? wat best geraemt in dees vertwyfeltheên?[1650]
De tyt geen uitstel lydt. een oogenblick is geen
Genoeghzaemheit van tyt; indien men tyt magh noemen
Dees kortheit, tusschen heil en endeloos verdoemen.
Maer 't is te spa, en hier geen boete voor ons smet.
De hoop is uit. wat raet? daer hoor ick Godts trompet.[1634-55]

APOLLION. LUCIFER. RAFAËL.

A p o l l i o n :

Heer Stedehouder, op? het is geen tyt te marren:
De Veltheer Michaël, in aentoght met zyn starren,[1657]
En regementen, daeght u uit in 't vlacke velt.
De tyt vereischt dat ghy u in slaghorden stelt.
Treck op, treck op met ons: wy zien den stryt gewonnen.

1627 *den zwavelpoel:* de hel, vgl. *Openb.* XIV, 10.
1630 *Een aes verstrecken:* ter prooi dienen.
1637 *Op 't onwis:* met zulke onzekere kansen.
1641 *wederwet:* tegenwet.
1650 *geraemt:* geoordeeld.
1634-55 Deze giganteske monoloog is het laatste woord van den vallenden Lucifer.
1657 *starren:* Engelen.

Lucifer:
Gewonnen? dat 's te vroegh: de stryt is niet begonnen.
Men weegh' dien zwaren slagh en oorlogh niet te licht.

Apollion:
Ick zagh alree den schrick in Michaëls gezicht,
En al zyn benden doots schier omzien naer de hielen.[1663-64]
Wy willen, twyfel niet, haer sloopen, en vernielen.
Hier komen d'Oversten met onzen standert aen.

Lucifer:
Een ieder in 't gelidt: een ieder kenn' zyn vaen.
Nu rustigh de bazuin en kryghstrompet gesteken.[1668]

Apollion:
Wy wachten op uw woort.[1669]

Lucifer:
Zoo volght ons op dit teken.

Rafaël:
Helaes, hy stont alreede in twyfel, en beraet:
Nu voert hem Wanhoop aen. helaes, in welck een' staet[1671]
Van jammernissen stort d'Aertsengel al de zynen![1672]
Nu magh hy nimmermeer in vreught om hoogh verschynen,[1673]
't En zy de Godtheit dit medoogende belett'.[1674]
Ghy Hemelreien, komt, en geeft u in 't gebedt:[1675]
Misschien of noch dees slagh te schutten waer met smeken.
Het bidden kan een hart van diamantsteen breken.

REY VAN ENGELEN. RAFAËL.

Rey van Engelen:
O Vader, die geen wieroockvat,[1678-vv.]
Noch gout, noch lofzang waerder schat
Dan godtgelatenheit, en stilte[1680]
Van 't schepsel, dat uit nedrigheit
Behagen schept aen uw beleit,
En in uw' wil zich zelf versmilte;
Ghy ziet, o aller telgen stam,[1684]

1663-64 Apollion beliegt Lucifer tot het uiterste.
1668 *gesteken:* gestoken.
1669 *woort:* bevel; *dit teken:* den standert van vs. 1667, bezworen in vs. 1263-64.
1671 *Nu voert hem Wanhoop aen:* nu drijft hem de wanhoop, vgl. vs. 1621-vv.
1672 *jammernissen:* jammeren.
1673 *nimmermeer:* nooit meer.
1674 *dit:* de aanslag.
1675 *geeft:* begeeft.
1678-vv. Het ontroerende smeeklied! Vgl. vs. 868-69.
1680 *godtgelatenheit:* volkomen overgave aan God, vgl. *godtgebooghzaem* in *Br. Der H. Maeghden,* Eulalia, vs. 1.
1684 *aller telgen stam:* boom-beeldspraak, *telg:* tak; oorsprong van alles, vgl. vs. 294-95.

Hoe 't hooft der Geesten zynen kam[1685]
Durf kanten tegens uw behagen;

1685 *zynen kam:* vgl. noot bij vs. 1498.

Hoe hy trompet en trommel roert,
En blint, van Staetzucht aengevoert,
U terght op zynen oorloghswagen.
Ontferm u over 't lasterstuck,[1690]
En keer, och, keer het ongeluck
Van duizentduizent lotgenooten,[1692]
Die al te jammerlyck misleit,
Met zulck een wederspannigheit
Het harnas hebben aengeschoten.

Rafaël:

Verschoon genadigh, och verschoon
Den Stedehouder, die de kroon
Der kroonen op zyn hooft wil zetten,[1697-98]
Om neffens u, en boven al
Te triomfeeren. och, wie zal[1700]
Hem zuiveren van zulcke smetten?

Rey van Engelen:

Gedoogh niet dat de schoonste ziel,
Waer op uw oogh genadigh viel,
Gedoogh niet dat d'Aertsengel sneve.
Hy boete deze ondanckbre daet,
En blyf' gehanthaeft by zyn' staet.
Dat uw gena zyn schuld vergeve.

1690 *lasterstuk:* schandaal.
1692 *duizentduizent:* vergelijk vs. 1580.
1697-98 Vergelijk vss. 1542-49.
1700 *triomfeeren:* heerschen.

Het vyfde bedryf

RAFAËL. URIËL.

R a f a ë l :

De gansche hemel, van den gront op tot de kruin[vs. 1708]
Der aertspalaizen, juicht op Michaëls bazuin,[1709]
En zwaeiende banier. de veltslagh is gewonnen.
Ons schilden schitteren, en scheppen nieuwe zonnen.
Uit elcke schiltzon straelt een triomfanten dagh.
Daer komt Uriël zelf, de Schiltknaep, uit den slagh,
En zwaeit het vlammend zwaert, dat, scherp van wederzyden,[1714]
Gewet van 's hemels wraecke en gramschap, onder 't stryden,[1715]
Door schilt, en harrenas, en helm van diamant,
Gevaeght heeft, slinx en rechts, al wat de horens kant[1717]
En opsteeckt tegen Godts doordringende alvermogen.
Gestrenge Schiltknaep, die het scherprecht uit den hoogen
Bekleet, en 't ongelyck, dat tegens 't eeuwigh Recht[1720]
Zich opworpt, met een' slagh rechtvaerdighlyck beslecht;
Gezegent is 't geweer, gezegent zyn uwe armen,
Die d'eer van Englestadt hanthaven, en beschermen.[1723]
Wat leghtghe al pryzen in, by d'Oppermajesteit![1724]
Verhael ons toch den stryt: ontvou ons al 't beleit,
En 's hemels eersten toght: wy luistren met verlangen.[1726]

U r i ë l :

Uw lust ontvonckt myn' geest om rustigh aen te vangen,
Dien vreesselycken storm t'ontvouwen op een ry.
Geluckigh vecht het heir, dat Godt heeft op zyn zy.
De Veltheer Michaël, [verwittight uit den hoogen,
Door' s hemels afgezant, die neder quam gevlogen,
Nog sneller dan een star, die door de lucht verschiet,[1732]
Hoe Lucifer zoo trots zich tegens 't hoogh gebiet[1733]
Had opentlyck gekant, gereet hen aen te voeren,
Die hem bewieroockten, zyn starre en standert zwoeren;][1735]
Schoot voort, op 't aenstaen van den trouwen Gabriël,[1736]

vs. 1708 *van de gront op tot de kruin:* van den laagsten kring tot den hoogsten.
1709 *aertspalaizen:* vergelijk opperste palaizen van vs. 1428.
1714 Vergelijk het tweesnijdend zwaard van den Cherub voor 't gesloten Paradijs, *Gen.* III, 24.
1715 *van:* door.
1717 *de horens kant:* hetzelfde als: de kam opsteekt, vergelijk noot bij vs. 1498, maar hier, volgens vs. 1762, met bijgedachte aan een stootschen stier.
1720 *'t ongelyck:* het onrecht.
1723 *Englestadt:* vergelijk vs. 835.
1724 *Wat leghtghe al pryzen in:* welk een loon verdient ge.
1726 *toght:* veldtocht.
1732 Vergelijk vs. 21.
1733 *'t hoogh gebiet:* Gods gezag.
1735 Vgl. vss. 1263-91.
1736 *voort:* terstond; *aenstaen:* aandringen.

Het schubbigh panser aen, en gaf terstont bevel,[1737]
Aen al zyn Oversten, en hoofden, en Kornellen,[1738]
De heiren, in Godts naem, in hun geleên te stellen,
Om met gemeene maght en kracht, op 't luchtigh ruim[1740]
Van 't zuivre hemelsblaeu al dit meineedigh schuim[1741]
Te vaegen, al dit spoock in duisternis te dompelen,[1742]
Eer zy op 't ongezienste ons moghten overrompelen.
Op dezen last vergaert Godts heirkracht in der yl
Slaghordenswys, zoo snel gelyck een vlugge pyl,
Gedreven van de pees. men zagh ontelbre drommen,
In een driekantigh heir, aen alle kanten brommen,[1747]
Gelyck een driehoeck steeckt en straelt op ons gezicht.
Men zagh een enckelheit in een driepuntigh licht,[1749]
Zoo spiegelgladt, gelyck een diamant, geslepen;
Een heirspits, eer van Godt dan eenigh Geest begrepen.[1751]
De Veltheer, met den gloet des blixems in de hant,[1752]
Hielt recht voor Godts baniere, in 't hart van 't leger, stant.
Wie moedt wil houden, en triomf en zege baren,[1754]
Die moet voor al het hart verzekren, en bewaren.[1755]

R a f a ë l :
Waer bleef 't verwaten heir, dat ons bestormen wou?

U r i ë l :
Het quam vol moedts ter bane, en had zyn eerste trou
Gehoorzaemheit en eer en eedt en al vergeten,
Te heiloos en verwaent op Godt en ons gebeten.[1759]
Het groeide snel, en wies gelyck een halve maen.[1760]
Het wet zyn punten, zet twee horens op ons aen;
Gelyck 't gestarrent van den Stier de hemeldieren[1761-62]
En andre monsters, die rontom hem henezwieren,[1763]
Met goude hoornen dreight. de rechte horen wort

1737 *panser:* pantser.
1738 *Kornellen:* Kolonels, vgl. vs. 1395.
1740 *gemeene:* algemeene.
1741 *'t zuivre hemelsblaeu:* vgl. het *loutere saffier* van vs. 738.
1742 *al dit spoock:* al deze gedrochten (in moreelen zin); *in duisternis:* in de eeuwige duisternis der hel, vgl. *Matth.* XXV, 30.
1747 Het leger van Michaël heeft den vorm van het symbool der H. Drieëenheid; voor een grafische voorstelling van orde en stand der beide legerscharen zie: *Lucifer, Zw. Herdr.,* blz. LIV.
1749 *een enckelheit:* lees: één enkelheid.
1751 *eer van:* eerder door.
1752 *gloet des blixems:* gloeienden bliksem.
1754 *triomf en zege:* tautologie: *baren:* behalen.
1755 *voor al:* vóór alles; *hart:* in dubbelen zin: centrum en moed, vgl. vs. 1877.
1759 *Te:* zeer.
1760 *een halve maen:* het symbool der door Vondel gehate en geweerde Turken levert den vorm van Lucifers slagorde; vgl. Inleiding *Zw. Herdr.* XXVIII.
1761-62 *twee horens - van den Stier:* vgl. noot bij vs. 1717.
1763 *En andre monsters:* Vondel heeft 't oog op sterrebeelden als Leeuw en Draak (vs. 1784), Orion (vs. 1929-31), grooten en kleinen Beer (vs. 1932), Hydra (vs. 1934), die hij op de hemelkaarten en globe's van Blaeu en Hevelius zag afgebeeld en nu met zijn lenige fantazie voor de bezetting der opstandige strijdmachten gebruikte (vgl. Sabbe: *Dierk. en Diers. bij Vondel*, 1917, blz. 73).

Vorst Belzebub, op dat hij ons de vleugels kort',

En zyne wacht betrout; Vorst Belial de slincken.[1766]
Men ziet hen beide om stryt in hunne rusting blincken.
De Stedehouder, nu Veltmaerschalck tegens Godt,[1768]
Verzekerde den buick des legers, om het slot,
Der regementen knoop, in 't midden te bewaren.[1769-70]
De trotse standert, daer de dagh scheen op te klaren,[1771]
Uit zyne morgenstar, wert van Apollion
Gehanthaeft, achter hem, zoo moedigh als hy kon,
In zynen vollen krits, om hoogh ten toon gezeten.[1770-74]

R a f a ë l :

Helaes, wat durf, wat durf d'Aertsengel zich vermeten?
Och, of ick hem by tyts tot afstant had gebroght.
Beschryfme niettemin het aenzicht van dien toght,
En in wat schyn de Vorst de benden quam geleien.[1778]

U r i ë l :

Omringt van zyn staffiers, en groene lievereien,[1779]
Hy, wrevligh aengevoert van onverzoenbren wrock,
In 't gouden panser, dat, op zynen wapenrock
Van gloeiend purper, blonck, en uitscheen, steegh te wagen,
Met goude wielen, van robynen dicht beslagen.[1782-83]
De Leeuw, en felle Draeck, ter vlught gereet, en vlugh,[1784]
Met starren overal bezaeit op hunnen rugh,
In 't parrele gareel, gespannen voor de wielen,[1786]
Verlangden naer den stryt, en vlamden op 't vernielen.
De heirbyl in de vuist, de scheemrende rondas,[1788]
Waer in de morgenstar met kunst gedreven was,
Hing aen den slincken arm, gereet de kans te wagen.

R a f a ë l :

O Lucifer, ghy zult dien hooghmoedt u beklagen.
Ghy fenix, onder al wat Godt daer boven looft,[1792]
Hoe steeckt ghy, onder 't heir, zoo fier met hals en hooft,
En helm en schoudren uit! hoe heerlyck past u 't wapen,
Als waer 't naturelyck uw wezen aengeschapen![1795]

1766 *zyne wacht betrout:* aan zijn toezicht, bewaking toevertrouwd.
1768 *Veltmaerschalck:* opperbevelhebber.
1769-70 *buick- slot- knoop:* synon. voor het centrum van het leger; *slot:* als van een halsketen.
1771 *daer:* terwijl.
1770-74 Versta: Apollion zat in den vollen legerkring (*krits:* kreits, halvemaansvorm) hoog achter Lucifer en hield den standaard op.
1778 *de Vorst:* Lucifer.
1779 *staffiers, en groene lievereien:* stafdragers (vgl. *Salom.*, vs. 1082) in groen uniform; *groen:* de kleur der Turken; *lieverei*, vgl. vs. 799.
1782-83 Vgl. *Ezech.* I, 20 en noot bij vs. 348.
1784 Vgl. *Berecht*, r. 75 en noot bij vs. 1763; *vlugh:* vliegklaar.
1786 *'t parrele gareel:* het paarlemoeren span, vgl. *Bruyloftsbed v.H. en H.*, vs. 320.
1788 *de scheemrende rondas:* het schitterende schild, vgl. vs. 1499.
1792 *fenix:* voortreffelijkste; de legendarische fenixvogel is door Vondel herhaaldelijk behandeld, o.a. *War. d. Dieren*, CXXIII; *Jos. in Dothan,* vs. 1113.
1795 *naturelyck:* van nature; *aengeschapen,* vgl. vs. 1392.

O hooft der Engelen, niet hooger: keer weêrom.

U r i ë l :

Zoo stonden zy gekant, en slaghree, drom by drom,
Een ieder op zyn lucht, en hoefslagh, en by ryen[1798]
Gesnoert aen hun gezagh, om 't schoonst van wederzyen;
Wanneer de dolle trom en klinckende trompet[1800]
Zich mengen; het geluit geweer en handen wet,[1801]
En steigert in den trans van 't heiligh licht der lichten;[1802]
Een klanck, waer op terstont een zwangre wolck van schichten[1803]
Geborsten, slagh op slagh, een' gloênden hagel baert,
Een' storm en onweêr, dat de hemelen vervaert,
De hofpylaren schudt, de kreitsen, en de starren,[1806]
Verbystert in hun ronde en ommeloop, verwarren,[1807]
Of zwymen op de wacht, en weten niet waer heen
Te dryven, oost en west, of boven of beneên.
Al weêrlicht wat men ziet, al wat men hoort is donder.
Wat blyft'er in zyn' stant? het bovenste raeckt onder.[1811]
De heiren, na'et gedreun van 't eerste schutgevaert,[1812]
Geraken hantgemeen met knods, en hellebaert,[1813-vv.]
En sabel, speer, en dolck. het gaet'er op een kerven,
En steken. al wat kan, wat toeleit op bederven,
Op schenden, rept zich nu, bederft, en treft, en schent.
De broederschap heeft uit, en niemant ziet noch kent
Zyn' medeburger meer. men ziet'er parle huiven,[1818]
Gekrolde vlechten hairs, en pluim, en pennen stuiven,[1819]
En schitteren, in 't vier der blixemen gezengt.
Men ziet turkoisblaeu, gout, en diamant gemengt,[1821]
En perlesnoer, en wat de hairlock kon vercieren.
De vleugels, half geknot, gebroke pylen zwieren
En zweven door de lucht. een gruwzaem veltgeschrey
Verheft zich uit den stoet der groene lieverey,[1825]
Daer lyt het kryghsheir last, geperst uit noot te deizen.[1826]
De dolle Lucifer hervat den stryt drie reizen,[1827]
En stut de flaeute van zyn regement zoo trots,[1828]
Gelyck het zeegedruis al schuimende op een rots

1798 *hoefslagh:* wachtpost.
1800 *dolle:* holle, doffe.
1801 *geweer:* wapentuig: *geweer en handen:* gewapende handen.
1802 *in den trans van:* naar den troon van God.
1803 *schichten:* pijlen als bliksemschichten.
1806 *hofpylaren:* de pijlers van het hemelpaleis; *kreitsen:* hemelkringen of -sferen.
1807 *ronde* hoort bij kreitsen; *ommeloop* bij starren.
1811 *in zyn' stant:* staan.
1812 *'t eerste schutgevaert:* de eerste schoten, van vs. 1803
1813-vv. Alles vermaterialiseert zich bij de ontaarde Engelen, en dan vanzelf naar de strategische begrippen van Vondels tijd.
1818 *parle huiven:* beparelde haarsluiers.
1819 *pennen:* vleugels.
1821 *turkoisblaeu:* blauwe edelgesteenten, vgl. vs. 945.
1825 *der groene lieverey:* der groene uniformen, de Luciferisten, vgl. vs. 1779.
1826 *deizen:* deinzen, terugtrekken.
1827 *reizen:* keeren.
1828 *flaeute:* moedeloosheid.

Gestuit wort, reis op reis, en meer niet uit kan rechten.[1830]

R a f a ë l :
Gewis, het heeft wat in de Wanhoop af te vechten.[1831]

U r i ë l :
De dappre Michaël laet blazen: Eer zy Godt.
De regementen, op die leus en zyn gebodt,
Gemoedight, te gelyck aen 't steigeren, en stygen
Naer boven, om de loef van 's vyants heir te krygen;
Dat styght met een om hoogh, maer met een' trager vaert,
En raeckt in 't ende in ly. als of men hemelwaert[1835-37]
Een' valck zagh, van om laegh, op zyne wackre pennen
Zich geven in de lucht, eer hem de reigers kennen;[1839]
Die sidderen van schrick, in 't bosch, by eenen beemt,
Zoo dra het hooge nest dien vyant daer verneemt.[1841]
De reiger schreeut, en styght, en bang voor 's vyants pooten;
Verwacht hem op den beck, om door de borst te stooten,[1843]
Van onder, als hy ploft van boven op den buit.[1844]

R a f a ë l :
O Lucifer, wat raet! het ziet'er schricklyck uit.
Ghy zweeft hier op een vlackte, en zonder poort, en wallen.
Een gruwelycke Orkaen wil plotsling u bevallen,[1847]
En zincken in een' poel, en afgront, zonder gront.[1848]

U r i ë l :
Wat gaf 't een schoon verschiet, om laegh een hallef ront,
Of halve maen; om hoogh een driekant spits t'aenschouwen;[1850]
De regementen, die zich sluiten, en ontvouwen,[1851]
Op 't wencken van hun hooft, een ieder in zyn vaen,[1852]
Te zien zoo pal, gelyck metale muren staen,
Als op een wederwight van lucht en eige zwaerte,[1854]
Met al hun slingertuigh, geschut, en stormgevaerte.[1855]
Zy hangen even als men zich een wolck verbeelt,
Een wolck, waer in de zon met heure stralen speelt;
En schildert en schakeert doorluchte regenbogen.

1830 *rechten:* richten.
1831 *de Wanhoop af te vechten:* met wanhoop in 't hart tot het einde door te vechten.
1835-37 *loef - ly:* scheepstermen; in loef zijn: den wind mee, in lij zijn: den wind tegen hebben.
1839 *kennen:* herkennen, bemerken.
1841 *het hooge nest:* het reigersnest in de boomtoppen; *dien vyant:* den valk; *daer verneemt:* daar boven hem in de lucht waarneemt.
1843 *hem:* den valk.
1844 *hy:* de valk.
1847 *wil:* zal; *bevallen:* overvallen.
1848 *zincken:* doen zinken.
1850 *halve maen:* Luciferisten; *driekant spits:* Michaëlisten, vgl. resp. 1760 en 1747.
1851 *De regementen* enz.: nl. van beide legers.
1852 *in:* bij.
1854 *wederwight:* tegenwicht, vgl. vs. 1368; *van lucht* enz.: zooals een vlieger in de lucht staat.
1855 Dit zware materiaal hoort de Luciferisten toe, vgl. 1813, terwijl Michaël alleen met de onstoffelijker natuurkrachten van donder en bliksem strijdt, zie vs. 1875, 1914.

De hemelsche adelaer, zoo steil in top gevlogen,[1859]

1859 *De hemelsche adelaer:* Michaël.

Bespiet Godts vyant vast, de havicksvlught, beneên.[1860]
Hy klapt van moedigheit zyn pennen tegens een,[1861]
Misguntze 't weiden niet, en vruchteloos braveeren,[1862]
Terwyl hy vlamt om hem te zitten in de veeren,[1863]
Te plonderen eerlang van zyne gladde pluim;
Zoo ras de kromme beck en klaeu, op 't luchtigh ruim,[1865]
Het aes bevalle, of dryf voor wint af, uit zyn oogen.[1866]
Dus komenze afgestort, en stroomen uit den hoogen,[1867]
Gelyck een binnenzee, of noortschen waterval,
Die van de rotsen bruischt, en ruischt, met een geschal
Dat dier en ondier schrickt, in diepgezoncke dalen;
Daer steenen, van de steilte, en dicke waterstralen,
En masten, zonder tal, verpletten, en vertreên
Wat tegens woest gewelt van stroom en hout en steen
Niet opgewassen is. de heirspits treft den navel[1867-74]
Der halve mane fel met roode en blaeuwe zwavel,
En vlammen, slagh op slagh, en donderkloot op kloot.[1876]
Dat baert een luchtgeschrey. het hart van 't heir in noot,[1877]
Begint van langer hant den wrevelen t'ontzacken.[1878]
De boogh der halve mane, aen 't kraecken, en aen 't knacken,
Zoo styf gespannen staet [want d'einden krommen vast]
Dat hy in 't midden moet bezwycken voor dien last,
En springen, wort hem flux geen' ademtoght gegeven.[1882]
De trotse Lucifer, dan hier dan daer gedreven,
Schiet toe op dit geschrey, en geeft zich rustigh bloot,[1884]
Om zyn groothartigheit, in 't nypen van den noot,[1885]
Te toonen voor de vuist, op zynen oorloghswagen.[1886]
Dat geeft den flaeuwen moedt. hy schut de wreetste slagen[1887]
En scheuten op 't gebit van zyn verwoet gespan.[1888]
De Leeuw en blaeuwe Draeck aen 't woeden, vliegen van[1889]

1860 *de havicksvlught:* den vliegenden havik.
1861 Vgl. *Joan. de Boetgez.* I, 132.
1862 Versta: En gunt den havik een korte poos rond te vliegen (*weiden*) en machteloos te pralen (*braveeren*).
1863 *hem:* den havik.
1865 *de kromme beck en klaeu:* de adelaar met zijn snavel en klauwen.
1866 *Het aes:* zijn prooi, den havik, Lucifer; *bevalle:* overvalt; *of dryf voor wint af:* of met den wind mee verjaagt.
1867 *Dus komenze:* Zoo komen de Michaëlisten.
1867-74 Als deze schildering niet geïnspireerd is door een van Van Everdingens of Ruysdaels noordsche watervallen, dan kan ze er de beschrijving van heeten.
1876 Donder en bliksem, Michaëls wapenen.
1877 *hart:* in dubbelen zin, centrum en moed, vgl. vs. 1755.
1878 *wrevelen:* weerbarstigen.
1882 *wort hem* enz.; als hij niet terstond versterkt wordt.
1884 *rustigh:* koelbloedig.
1885 *zyn groothartigheit:* heldenmoed; een grondtrek van karakteradel kan Vondel den opstandigen Lucifer niet ontzeggen, zooals Dante den verdoemden Farinata ook noemde ‘quell' altro magnanimo’ (*Inf.* X, 73).
1886 *voor de vuist:* openlijk.
1887 *flaeuwen:* kleinmoedigen.
1888 *scheuten:* schoten.
1889 *De Leeuw en blaeuwe Draeck:* vgl. noot bij vs. 1784.

Zyn hant, op elcken wenck, met vreeselycke driften.
D'een brult, en byt, en scheurt, en d'ander schiet vergiften,[1891]

1891 *D'een:* de Leeuw; *d'ander:* de Draak.

Met zyn gesplitste tong, ontsteeckt een pest, en raest,
En vult de lucht met smoock, dien hy ten neuze uitblaest.

R a f a ë l :

Hier wil de barrening van boven hem beknellen.[1894]

U r i ë l :

Hy zwaeit de heirbyl vast, om Godts banier te vellen,[1895]
Die neêrstyght, en waer uit Godts naem een schooner licht
En schooner stralen schiet in 't gloên van zyn gezicht.
Men dencke eens na of hy dit voorspoock ons benydde.[1898]
De heirbyl in zyn vuist, aen d'eene en d'andre zyde,
Den toescheut stuit, en sloopt, of schutze op zyn rondas,[1900]
Tot dat hem Michaël, in 't schittrend harrenas,
Verschynt, gelyck een Godt, uit eenen kring van zonnen.
Zit af, o Lucifer, en geef het Godt gewonnen.
Geef over uw geweer, en standert: stryck voor Godt.[1904]
Voer af dit heiloos heir, dees goddelooze rot,
Of anders wacht uw hooft. zoo roept hy uit den hoogen.
D'Aertsvyant van Godts naem, hardneckigh, onbewogen,
Ja trotser op dat woort, hervat in aller yl
Den slagh, tot driewerf toe, om met zyn oorloghsbyl
Den diamanten schilt, met een Godts naem, te kloven.[1910]
Maer wie den hemel terght gevoelt de wraeck van boven.
De heirbyl klinckt en springt op 't heiligh diamant
Aen stucken. Michaël verheft zyn rechte hant,
En klinckt den blixemstrael, gesterckt door 't alvermogen,
Dien wrevelmoedigen, door helm en hooft, in d'oogen
Al t'ongenadigh dat hy achterover stort,
En uit den wagen schiet, die omgeslingert, kort
Met Leeuw en Draeck en al, den meester volght in 't zincken.[1918]
De standert van de star vergaet hier op het blincken,
Zoo ras Apollion myn vlammend zwaert gevoelt,
Den standert geeft ten roof, daer 't barrent en krioelt[1921]
Van duizentduizenden, om 't hooft der helsche scharen
In 't vallen, voor den val en neêrsmack, te bewaren.
Hier yvert Belzebub: daer trotst ons Belial.
Dus wort de maght ontsnoert, en met den zwaren val[1925]
Des Stedehouders breeckt de boogh der halve mane

1894 *wil:* zal; *barrening:* barning, aanval.
1895 *vast:* al; *Godts banier:* in Michaëls hand, vergelijk vs. 647.
1898 *hy:* Lucifer; *voorspoock:* voorteeken.
1900 *toescheut:* het toegeschotene, de *scheuten* van vs. 1888; vgl. voor 't klankspel *Inwijdinge v.h. Stadth.* vs. 252-3.
1904 *stryck:* haal in uw standerd.
1910 Ook op Michaëls schild stond Gods naam; *met een:* meteen.
1918 *Leeuw en Draeck:* vgl. vs. 1889.
1921 *barrent:* barnt, wemelt.
1925 *Dus wort de maght ontsnoert:* zoo valt Lucifers gezag en macht uiteen; eerst stond ieder *Gesnoert* aan dat gezag, vs. 1799.

In stucken. echter komt Apollion ter bane[1927]
Met zoo veel monstren als de kloot des hemels draeght[1928]
De Reus Orion schreeut, dat al de lucht vertsaeght,[1929]
En pooght met zyne knods ons heirspits 't hooft te kneuzen,
Die op Orions past, noch knodzen, noch op Reuzen.[1931]
De Noortsche Beeren op hun achterklaeuwen staen,[1932]
Om met een dommekracht in 't hondert toe te slaen.[1933]
De Hydra braeckt vergift, en gaept met vyftigh keelen.[1934]
Ick zie een galery, vol oorloghstafereelen,[1935]
Geboren uit dien slagh, zoo wyt men af kan zien.

R a f a ë l :
Gelooft zy Godt: valt neêr: aenbidt hem op uw knien.
Och Lucifer, helaes, waer blyft uw valsch betrouwen?
Helaes, in welck een' schyn zal ick u lest aenschouwen?
Waer is u klaerheit nu, die allen glans braveert?

U r i ë l :
Gelyck de klare dagh in naren nacht verkeert,[1941]
Wanneer de zon verzinckt, vergeet met gout te brallen;[1942]
Zoo wort zyn schoonheit oock, in 't zincken, onder 't vallen,
In een wanschapenheit verandert, al te vuil;
Dat helder aengezicht in eenen wreeden muil;
De tanden in gebit, gewet om stael te knaeuwen;
De voeten en de hant in vierderhande klaeuwen;[1947]
Dat glinstrend parlemoer in eene zwarte huit.
De rugh, vol borstlen, spreit twee drakevleugels uit,
In 't kort, d'Aertsengel, wien noch flus alle Englen vieren,
Verwisselt zyn gedaente, en mengelt zeven dieren[1951]
Afgryslyck onder een, naer uiterlycken schyn;

1927 *echter:* daarna.
1928 *zoo veel monstren als de kloot des hemels draeght:* zooveel monsters als zich in de hemelsferen, in de sterrebanen bevinden; uit *kloot des hemels:* hemelglobe blijkt, dat Vondel 't oog had op hemelkaarten, vgl. noot bij vs. 1763.
1929 *De Reus Orion:* een beroemd jager met de knods, later als sterrebeeld aan den hemel geplaatst (*Berecht,* r. 93) en als zoodanig door Homeros vermeld, *Ilias* XXII, 29, *Odyss.* V, 274.
1931 *past:* let, acht geeft.
1932 *De Noortsche Beeren:* de Groote en de Kleine Beer, sterrebeelden bij de Poolster of Noordster, vergelijk *Inwydinge van 't Stadthuis t'Amsterdam*, vs. 855 en *Harpz.* CVI, vs. 12.
1933 *dommekracht:* lomp geweld.
1934 *De Hydra:* Lernische waterdraak met tal van koppen, door Herkules gedood en ook onder de sterrebeelden opgenomen.
1935 Vondel denkt aan de serie-schilderingen, die vaak in gangen of galerijen van paleizen werden aangebracht, bijvoorbeeld in het Raadhuis van Amsterdam of de Loggia van 't Vatikaan.
1941 *naren:* duisterdroeven.
1942 *brallen:* pralen.
1947 *hant:* handen; *vierderhande:* vier.
1951 *zeven dieren:* de zeven hoofdzonden: hoogmoed, gulzigheid, traagheid, toorn (*toren*, vs. 1954), geilheid, nijd en gierigheid.

Een' leeu, vol hoovaerdy, een vratigh gulzigh zwyn,
Een' tragen ezel, een rinoceros, van toren[1954]
Ontsteken, eene sim, van achter en van voren[1955]
Al even schaemteloos, en geil en heet van aert,
Een' draeck, vol nyts, een' wolf en vrecken gierigaert.
Nu is die schoonheit maer een ondier, te verwenschen,
Te vloecken, zelf van Godt, van Geesten, en van menschen.
Dat ondier yst, indien 't de blicken op zich slaet,[1944-60]
En deckt met damp en mist zyn gruwelyck gelaet.

R a f a ë l :
Dat leert de Staetzucht Godt naer zyne kroon te steken.
Waer bleef Apollion?

U r i ë l :
hy zagh zyn ty verstreken,
Op 't ondergaen der starre, en vloodt: een ieder vloodt.
De hemelsche kortou van boven, schoot op schoot,[1965]
Met weêrlicht blixemen en donderen aen 't rollen,
De monsters, in het licht geklautert, holp aen 't hollen,[1967]
En groeide in zulck een jaght. wat was 't een dwarreling[1968]
Van buien ondereen! hoe ruischt' et hier! wat ging,[1969]
Wat ging 'er een gety! ons maght, van Godt gezegent,
Ruckt voort, en treft, en sloopt voor 's hants wat zy bejegent,
Wat green hier overal, waer 't op een vlughten ging,[1972]
Een wilde woestheit, een gestaltverwisseling,
In leden, en in leest! men hoortze brullen, bassen.[1973-741974]
D'een janckt, en d'ander huilt. wat ziet men al grimmassen
In Engletronien nu zweemen naer de hel,[1976]
En helsche gruwzaemheên. daer hoor ick Michaël,
Om triomfant in 't licht met Engleroof te pralen.[1978]
De Reien groeten hem met lofzang, en cimbalen,
Schalmeien, en tamboer. zy treden hier vooruit,
En stroien lauwerloof, op 't hemelsche geluit.

1954 *rinoceros:* neushoorn.
1955 *Ontsteken:* ontstoken; *sim:* aap.
1944-60 Vondel sluit zich voor deze gedaanteverwisseling bij de Middeleeuwsche, maar in zijn tijd nog grootendeels gangbare ikonographie aan, die den duivel en de zonde onder allerlei wanstaltige dieren uitbeeldde, met bepaalde symbolieke bedoelingen, aan den globalen aard van elk beest ontleend. Sabbe, die Cramer aanvulde, wees in *Dierk. en Diers. bij Vondel* (blz. 195-vv.) vooral op den Val der Engelen van P. Breughel d. O. te Brussel en van Fl. de Vriendt te Antwerpen, stukken die Vondel tenminste gekend kan hebben. Ook bij Ovidius komt een verandering van goden in allerlei dieren voor: *Herschepp.* V, 449-54.
1965 *kortou:* kanon, hier als beeld van den donder, waarmede Michaël vocht; *schoot:* schot.
1967 *in het licht geklautert:* de monsters poogden naar het licht terug te klauteren, maar ze werden naar de duisternis der hel geschoten.
1968 *groeide:* had pleizier.
1969 *buien:* donderbuien.
1972 *green:* grijnsde.
1973-74 Deze vrs. lijken sterk op den Engelenval van Fl. de Vriendt waarover in noot op vss. 1944-60.
1974 *leest:* vorm.
1976 *zweemen:* gelijken.
1978 *Engleroof:* de buit door Engelen op Engelen behaald, vgl. vs. 2005 en 2022.

REY VAN ENGELEN. MICHAËL.

Rey van Engelen:
Gezegent zy de Helt[1982]
Die 't goddeloos gewelt,

1982 De marcia trionfale van het binnentrekkend Engelenheir!; *de Helt:* Michaël.

En zyn maght, en zyn kracht, en zyn' standert
Ter neder heeft gevelt.
Die Godt stack naer zyn kroon,[1986]
Is, uit den hoogen troon,[1987]
Met zyn maght in den nacht neêrgezoncken.[1988]
Hoe blinckt Godts Naem zoo schoon!
Al brant het oproer fel,
De dappre Michaël
Weet den brant met zyn hant uit te blusschen,
Te straffen dien rebel.
Hy hanthaeft Godts banier.
Bekranst hem met laurier.
Dit palais groeit in pais, en in vrede.
Geen tweedraght hoort men hier.
Nu zingt de Godtheit lof,
In 't onverwinbaer hof.
Prys en eer zy den Heere aller Heeren.
Hy geeft ons zingens stof.

M i c h a ë l :
Gelooft zy Godt; de Staet hier boven is verandert.
D'Aertsvyant leyt 'er toe. hy laet ons zynen standert,[2003]
En Morgenstar, en helm, en vanen, en rondas,
Dien afgejaeghden roof, aen 's hemels heldere as,[2005]
Met juichen, en triomf, en eere, en lofgezangen,
Bazuinen, en trompet, ten klaren spiegel hangen
Van wederspannigheit, en Staetzucht, die den kam[2007-08]
Verheffen tegens Godt, den onverzetbren stam,[2008-09]
En oirsprong, en de bron en Vader aller dingen,[2009-10]
Die wezen en natuur en eigenschap ontfingen.[2011]
Men zal niet meer den glans der Oppermajesteit
Bezwalckt zien door den damp van snoode ondanckbaerheit.
Zy zwerven in de lucht, en tuimelen, en woelen,[2014]
Heel diep beneden ons gezicht, en deze stoelen,[2015]
Benevelt, en verblint, en ysselyck misvormt.

1986 *Die:* Lucifer.
1987 *den:* zijn.
1988 *nacht:* uiterste duisternis.
2003 *leyt 'er toe:* ligt ter neer; vgl. vs. 2026.
2005 *afgejaeghden roof:* door achtervolging behaalden buit, vgl. vs. 1978 en 2922; *'s hemels heldere as:* de wentelingsas van alle hemelsferen, voorgesteld als een stoffelijke lijn, met gedachten aan de vlaggen en tropeeën, die, op vijanden (de Engelschen!) veroverd, aan de dwarsbalken of kroonlijsten der kerken werden opgehangen, want zie *Adam in Ballinschap*, vs. 390.
2007-08 *ten klaren spiegel* enz.: vgl. *Berecht,* r. 216.
2008-09 *den kam verheffen:* vgl. noot bij vs. 1498; *onverzetbren:* onwrikbaren, onoverwinnelijken.
2009-10 *stam - oirsprong - bron - Vader:* Vondels onuitputtelijke profusie, die de synoniemen opstapelt, vgl. vss. 291-95.
2011 *wezen:* het zijn; versta dit vs.: existentia, essentia, proprietates.
2014 *Zy:* de gevallen Engelen.
2015 *stoelen:* zetels.

Zoo moet het gaen, die Godt, en zynen stoel bestormt.[2017]

Rey van Engelen:
Zoo moet het gaen, die Godt, en zynen stoel bestryden,
Den mensch, naer 't hemelsch beelt geschapen, 't licht benyden.

GABRIËL. MICHAËL. REY.

Gabriel:
Helaes, helaes, helaes, hoe is de kans gekeert!
Wat viert men hier? 't is nu vergeefs getriomfeert:
Vergeefs met wapenroof en standerden te brallen.[2022]

Michaël:
Wat hoor ick, Gabriel?

Gabriel:
och Adam is gevallen;
De vader en de stam van 't menschelyck geslacht[2024]
Te jammerlyck, te droef alree ten val gebracht.[2025]
Hy leit'er toe.[2026]

Michaël:
dat is een donderslagh in d'ooren.
Al yze ick, my verlangt die nederlaegh te hooren.[2027]
Heeft dan 't verwaten Hooft het aerdtryck oock bestreên?[2028]

Gabriel:
Hy ruckte, na den slagh, 't verstroide heir by een,
Doch eerst zyn Oversten, die voor elckandre gruwen;[2030]
En zette zich, om 't licht van 't alziende oogh te schuwen,
In eene holle wolck, een duistre moortspelonck[2032]
Van nevlen, daer geen vier dan uit hun blicken blonck;[2033]
En, midden in den ring des helschen Raets gezeten,[2034]
Hief uit zyn' zetel aen, te helsch op Godt gebeten:[2035]
Ghy maghten, die zoo trots, voor ons gerechte zaeck,
Dien afbreuck hebt geleên; nu is het tyt om wraeck
Te nemen van ons leet, en listigh, en verbolgen,
Met onverzoenbren wrock den hemel te vervolgen,

2017 *Godt, en zynen stoel:* Gods gezag, vgl. vs. 1332.
2022 *wapenroof:* vgl. vs. 1978 en 2005; *brallen:* pralen, vgl. vs. 1942.
2024 *De vader en de stam:* de stamvader.
2025 *Te - te:* zeer.
2026 *Hy leit'er toe:* hij ligt ter neer, vgl. vs. 2003.
2027 *my verlangt:* ik verlang.
2028 *'t verwaten Hooft:* Lucifer.
2030 *gruwen:* om hun duiveltronie.
2032 *moortspelonck:* lugubere spelonk; in *Adam in Ballingschap:* nachtspelonck, vs. 14.
2033 *geen vier:* (vuur) enz.; vgl. 'Caron dimonio con occhi di bragia'. *Inferno*, III, 109.
2034 Vgl. den helschen Raad in *Joan. de Boetgez.*, IV, 1-55. en Lucifers proloog van *Adam in Ballingschap*.
2035 *te:* zeer.

In zyn verkoren beelt, en 't menschelyck geslacht[2040]
Te smooren in zyn wiegh, en opgang, eer het maght[2041]
In zyne zenuw kryge, en aenwinne in zyne erven.

2040 *zyn verkoren beelt:* zijn uitverkoren beeld, Adam, of de mensch.
2041 *in zyn wiegh, en opgang:* in zijn pril bestaan.

Myn wit is Adam en zyn afkomst te bederven.[2043]
Ick weet, door 't overtreên der eerstgestelde wet,[2044]
Hem aen te wryven zulck een onuitwischbre smet,
Dat hy, naer lyf en ziel, met zyn nakomelingen
Vergiftight, nimmer zal ten zetel innedringen,
Waeruit men ons verstiet: edoch gebeurt het al
Dat iemant bovenstyge, een kleen, een dun getal,[2049]
En noch door duizent doôn, en arrebeit, en lyden,[2050]
Zal steigren tot den Staet en kroon, dieze ons benyden.
Elenden zullen zich terstont, op Adams spoor,
Verspreien zonder endt, de wyde weerelt door.
Natuur zal, van dien slagh getaistert, schier verteeren,
En wenschen in een Niet of mengelklomp te keeren.[2054-55]
Ick zie den mensch, die naer het beelt der Godtheit zweemt,
Van Godts gelyckenis verbastert, en vervreemt,
In wil, geheughenis, en zyn verstant ontluistert,
Het ingeschapen licht benevelt, en verduistert,[2056-59]
En wat den dagh beschreit, in 's moeders bangen schoot,
Gevallen in den muil der onvermybre Doot.
Ick wil de tyranny verheffen, altyt stouter,[2062]
En u, myn zoons gewyt tot Godtheên, op het outer,
In kercken, zonder tal, tot aen de lucht gebout,[2064]
Vereeren offervee, en wieroockgeur, en gout,[2063-65]
Ja zoo veel menschen, als geen tong vermagh te noemen,
En al wat Adam teelt in eeuwigheit verdoemen,
Door gruwelstuck op stuck, Godts naem ten trots begaen.
Zoo dier wil hem myn kroon, en zyn triomffeest staen.

M i c h a ë l :

Verwaten vloeck, zoo trots de Godtheit noch braveeren![2070]
Wy willen u eerlang dat lasterstuck verleeren.[2071]

G a b r i ë l :

Aldus spreekt Lucifer, en zent Vorst Belial,

2043 *Myn wit is:* mijn doel is, vergelijk vs. 593; *afkomst:* nakomelingschap; *bederven:* in 't verderf te storten.
2044 *eerstgestelde wet:* de eerste wet, die den mensch gesteld werd, namelik het verbod aan Adam en Eva om van den kennisboom te eten, *Gen.* II, 16-17; III, 1-6.
2049 *bovenstyge:* in den Hemel kom; *een kleen, een dun getal:* 't is mogelijk dat Vondel hier den spijtigen Lucifer zich zelf laat troosten met de opvatting, door rigoristen in zijn tijd verkondigd en kort nadien door Massillon vertolkt in zijn befaamde preek *Sur le petit nombre des Élus*.
2050 De stoffelijke gevolgen van de erfzonde.
2054-55 Lucifer overdrijft niet weinig!; *mengelklomp:* chaos, vergelijk vs. 583.
2056-59 De geestelijke gevolgen van de erfzonde, voornamelijk bestaande in de verzwakking van den wil en de verduistering van het verstand. Vondel zet de katholieke leer over den staat van Adams rechtvaardigheid, zijn val en de gevolgen uitmuntend uiteen in het *Berecht* van *Adam in Ballingschap*.
2062 Vergelijk *Eph.* II, 2; VI, 12.
2064 *kercken:* tempels.
2063-65 Volgens *Ps.* XCV, 5 zijn de afgoden duivels.
2070 *vloeck:* vervloekeling.
2071 *lasterstuck:* schelmstuk.

Op dat hy datelyck den menschen breng' ten val.[2073-vv.]
Dees schiet de boosheit zelf, de listighste aller dieren,[2074]
De slang aen, om met glimp van woorden te vercieren
Het lockaes, 't welck aldus d'onnoosle schepsels ving,[2076]
Daer zy geslingert om den tack der kennis hing.[2077]
Heeft Godt, op halsstraf, u zoo dier, zoo streng, benomen[2078]
Den vrydom van dit ooft, den smaeck van 't puick der boomen?
Neen Eva, simple duif, geensins: ghy zyt verdwaelt.[2080]
Aenschou eens, bid ick u, dien appel. ay, hoe straelt,
Hoe gloeit dit ooft van gout en karmozyn te gader![2082]
Hoe noodt u dit bancket! ay dochter, tre wat nader:[2083]
Hier nestelt geen venyn in dit onsterflyck loof.
Hoe lockt dees vrucht: ay pluck: ay pluck vry: ick beloof
U wetenschap, en licht. wat deistghe, bang voor schennis?[2086]
Tast toe, en wordt Godt zelf, in wysheit, en in kennis,
En wetenschap gelyck, en eere, en majesteit,
Hoe zeer hy 't u beny. zoo vat men 't onderscheit
Het wezen en den aert en d'eigenschap der zaken.
Terstont begint het hart der schoone bruit te blaken,
T'ontvoncken, en zy vlamt op d'aengepreze vrucht.
De vrucht bekoort het oogh, het oogh den mont, die zucht.
De lust beweeght de hant al bevende te plucken.
Zoo plucktze, en proeft, en eet (dat wil haar afkomst drucken!)[2095]
Met Adam, en zoo dra hun oogen opengaen,
En zy hun naecktheit zien, bedeckenze, met blaên,[2097]
Met vygenloof, hun schaemte, en schande, en erfgebreken,[2098]
En gaen zich in geboomte en schaduwen versteken,
Versteken, maer vergeefs, voor 't aldoordringende oogh.
De lucht betreckt allengs. zy zien den regenboogh[2101]
Gespannen, als een bode en voorspoock van Godts plagen.[2102]
De hemel treurt in rou. geen handenwringen, klagen,
Noch schreien helpt den mensch en zyne weergade. ach,
Het weerlicht, reis op reis: het dondert, slagh op slagh.[2105]
Al wat men hoort en ziet, is schrick, en angst, en zuchten.
Zy vlughten voor hun schim, maer kunnen niet ontvlughten[2107]

2073-vv. Belial is ook in *Adam in Ballingschap* de verleider.
2074 *schiet:* trekt.
2076 *onnoosle:* onschuldige en niets kwaads vermoedende, misschien hier nog beter: domme.
2077 *tack:* boom.
2078 *halsstraf:* doodstraf; *dier:* duur, plechtig.
2080 *simple duif:* onnoozele ziel.
2082 *gout en karmozyn:* geel en rood.
2083 *bancket:* kostbaar eten.
2086 *schennis:* schending van Gods wet, zonde.
2095 *dat wil* enz.: dat zal haar nakomelingschap bezwaren.
2097 *hun naecktheit zien:* dus hun onschuld verloren hebben.
2098 *erfgebreken:* zij trachten hun zonde, die op alle menschen zal overgaan, met verontschuldigingen (*vygenloof* heeft voor *erfgebreken* dus overdrachtelijken zin) te bedekken.
2101 *den regenboogh:* als teeken van het vonnis van God, die volgens de ikonografie, gezeten op den regenboog oordeel velt.
2102 *voorspoock:* aankondiging; *plagen:* straffen.
2105 *reis:* keer.
2107 *schim:* schaduw.

Den worm, die 't hart doorknaeght, het overtuight gemoedt.[2108]
Zy knickebeenen beide, en struicklen, voet voor voet.[2109]
Het aengezicht ziet doots, en d'oogen, diep verdroncken
In tranen, zien geen licht. hoe is de moedt gezoncken!
Hoe stack hy flus het hooft zoo moedig in de lucht![2112]
Het ritslen van een bladt, of beeck, een kleen gerucht
Verbystert hen; terwyl een zwangre wolck komt dalen,
Die scheurt, en baert allengs een licht, een' glans, en stralen,
Daer d'Opperste uit verschynt, in dien bedruckten staet,
En dondert met zyn stem, die hen ter aerde slaet.

R e y :
Och och och och, de mensch waer nutter noit geschapen.
Dat leert zich aen een vrucht, een' mont vol saps, vergapen.

G a b r i ë l :
O Adam, dondert Godt, waer zyt ghy toegeraeckt?
Vergeefme, o Heer. ick vlught uw aenzicht, bloot, en naeckt.
Wie leerde u, vraeght hem Godt, uw schaemte en naecktheit kennen?
Durft ghy uw lippen aen verbode vruchten schennen?[2123]
Myn gade, myne bruit bekoorde my, helaes.
Zy zeght: de slimme slang bedrooghme met dit aes.[2120-252125]
Dus schuift elck van den hals den oirsprong der gebreken.

R e y :
Gena. wat vonnis wort op dit vergryp gestreken?

G a b r i ë l :
De Godtheit dreight de vrou, die Adam heeft verleit,
Met ween, en barens noot, en onderworpenheit;[2129]
Den man met arbeit, zweet, en zorge, en lastigh slaven;
Den acker, die den mensch ten leste zal begraven,
Met onkruit, en veel ramp; de Slang, om 't loos misbruick
Van haer doortrapte tong, zal kruipen op den buick,
Langs d'aerde hene, en slechts by stof en aerde leven.
Maer om den armen mensch een' vasten troost te geven,
In zulck een jammernis, belooft de Godtheit trou
Te wecken, uit het zaet en bloet van d'eerste vrou,
Den Stercken, die de Slang, den Draeck, het hooft zal pletten,[2128-382138]

2108 *Den worm:* vgl. vs. 1508; *overtuight:* van zonde bewust.
2109 *voet voor voet:* bij elken pas.
2112 *flus:* nog onlangs.
2123 *schennen:* bezoedelen.
2120-25 Vgl. *Gen.* III, 8-13.
2125 *aes:* lokaas.
2129 *ween:* weeën.
2128-38 Vgl. *Gen.* III, 14-19; *Hebr.* II, 14; *Openb.* XII, 9.
2138 *Den Stercken, die* enz.: Christus. Vondel volgt hier evenals elders de vertaling van den Hebreeuwschen Bijbel en niet van de Vulgaat, die immers het verpletten van den slangenkop aan de beloofde Vrouw toeschrijft (ipsa conteret, *Gen.* III, 15; vgl. Brom, *Studia Catholica,* 1929, blz. 296).

Door erfhaet, van geen tyt noch eeuwen te verzetten.[2139]
En schoon dat felle Dier hem naer de hielen byt,
Noch triomfeert de Helt met eere, na dien stryt.[2141]
Ick koom uit 's Hooghsten naem dat onheil u ontvouwen.[2142]
Stel daetlyck orden, eerze ons moeite op moeite brouwen.

M i c h a ë l :
Uriël, Schiltknaap, die het heiligh Recht bewaert,
En reuckeloosheit straft; gryp aen uw vlammend zwaert:[2145]
Vliegh hene naer om laegh, en dryfze beide uit Eden,
Die d'eerste wet zoo blint zoo reuckloos overtreden.
Bewaeck den ingang van 't ontheilight paradys,
En keer de ballingen met kracht af van de spys,
Den boom, die 't leven reckt. gedoogh niet datze pluicken[2150]
D'onsterfelycke vrucht, en 't hemelsch ooft misbruicken.
Ghy wort op schiltwacht voor den hof en boom gestelt.
Dat Adam buiten zwerve, en, vroegh en spade, velt
En klaigront ommeploegh', waer uit hem Godt bootseerde.[2145-542154]
Ozias, aen wiens vuist de Godtheit zelf vereerde[2155]
Den zwaren hamer van geklooncken diamant,
En ketens van robyn, en krammen, spits van tant,
Ga hene, vang en span het heir der helsche dieren,[2158]
Den Leeu, en fellen Draeck, die tegens ons banieren[2159]
Dus woedden: vaegh de lucht van dees vervloeckte jaght,
En boeize aen neck en klaeu, en ketenze met kracht.
Dees sleutel van den put des afgronts, en zyn holen,
Wort, Azarias, u en uwe zorgh bevolen.
Ga hene, sluit in 't hol al wat ons maght bestryt.
Maceda, neem dees torts, die vlam is u gewijt:[2160-652165]
Ontsteeck den zwavelpoel, in 't middelpunt der aerde,[2166]
En pynigh Lucifer, die zoo veel gruwlen baerde,

2139 *erfhaet:* onverzoenlijken haat; *verzetten:* veranderen.
2141 *de Helt:* de Sterke van vs. 2138, Christus.
2142 *dat onheil:* van 's menschen val.
2145 *reuckeloosheit:* roekeloosheid.
2150 *Den boom, die 't leven reckt:* den levensboom, vgl. vs. 177-82; *pluicken:* plukken.
2145-54 Vgl. *Gen.* III, 22-23.
2154 *bootseerde:* bootste, vormde.
2155 *Ozias:* In *Tijdschrift voor Taal en Lett.,* 1928, blz. 128-vv. betoogt M. Heyer op grond van overeenkomsten tusschen *Lucifer* en 't apokriefe boek *Henoch*, dat de namen *Ozias, Azarias* (vs. 2163) en *Maceda* (vs. 2165), alle drie aan den Bijbel ontleend, door Vondel als nieuwe namen werden gegeven aan respektievelijk Gabriël, Rafaël en Uriël, ter aanduiding van de nieuwe funkties, welke Michaël hun opdraagt.
2158 *vang en span:* vgl. *Maria Stuart*, vs. 273.
2159 *Leeu en - Draeck:* vgl. vs. 1784.
2160-65 Vgl. *Openb.* IX, 1; XX, 1-3, waar wel van een Engel sprake is die den sleutel van den put des afgronds heeft, maar zonder zijn naam; in *Tob.* V, 18 echter noemt Rafaël zich zelf fiktief Azarias; *jaght:* bende.
2165 *Maceda:* engelen- noch menschennaam, alleen in *Josuë* X, 10 etc., de naam van een plaats; *torts:* toorts.
2166 De helsche zwavelpoel bevond zich volgens middeleeuwsche opvatting, ook door Dante gevolgd, *in 't middelpunt der aerde,* ‘'s aerdtrijx navel’ genoemd in *Noah,* vs. 2; vgl. verder *Joannes de Boetgez.* VI, 277-vv.

In 't eeuwighbrandend vier, gemengt met killen vorst;[21368]

21368 *eeuwighbrandend vier: Marc.* IX, 42; *killen vorst: Joannes de Boetgez.* VI, 323 en *Inferno,* XXXII.

Daer Droefheit, Gruwzaemheit, Versteentheit, Honger, Dorst,
De Wanhoop, zonder troost, de prickel van 't geweten,[2169-70]
En Onverzoenbaerheit, een straf van 't boos vermeten,[2171]
Versteken van den glans der Godtheit, in dien roock,
Getuigen 's hemels ban, gevelt op 't heiloos Spoock;[2173]
Terwyl 't beloofde Zaet, verzoenende Godts toren,[2174]
Herstelle uit liefde al wat in Adam wert verloren.[2175]

R e y :
Verlosser, die de Slang het hooft verpletten zult,
't Vervallen Menschdom eens van Adams errefschult
Verlossen, t'zyner tyt, en weêr, voor Evaes spruiten,
Een schooner paradys hier boven opensluiten;
Wy tellen d'eeuwen, en het jaer, ja dagh, en uur,
Dat uw gena verschyn'; de quynende Natuur[2181]
Herstell', verheerelycke, in lichamen, en zielen;
Stoffeerende den troon, daer d'Engelen uit vielen.[2020-21832183]

U I T .

2169-70 Weer allegorieën als in de Mnl. en Rederijksche spelen vgl. vs. 1248-50.
2171 *Onverzoenbaerheit:* onbekeerlijkheid.
2173 *Spoock:* booze geest.
2174 *'t beloofde Zaet:* Christus, vgl. vs. 2138.
2175 Vgl. vs. 2138; *Herstelle:* vgl. *Eph.* I, 10.
2181 Vgl. 2 *Tit.* II, 11.
2020-2183 Dit slot is in de kern *Adam in Ballingschap* van tien jaar later.
2183 Vgl. ‘Redimendo homines reintegratur angelorum ruina’, S. Thomas Aq. *Lect.* III in *Eph.* I; vgl. *Joan. de Boetgezant* III, 257-59.

[Gedichten]

Moyses Gezang. aant. *

O Hemel, hoor naer myne reden. vs. 1
Het aertryck geef' myn stem gehoor.
Myn leering druipe in ieders oor,
Gelyck de wolcken naer beneden.
Ick wensche dat de woorden vloejen,
Uit mynen mont, als dau, en vocht;
Gelyck de regen, uit de locht.
Het kruit, en druppels 't gras besproejen:
Dewyl myn tong den naem des Heeren
Verheffen wil, gelyck 't behoort.
Geef Gode alleen den prys: komt voort,
En helpt zyn majesteit vermeêren.
Godts wonderwercken zyn volkomen, 13
En al zyn paden loopen recht.
Godt is getrou: geen valscheit hecht
Op dien rechtvaerdigen, en vromen. 16
Die zich geensins als kinders droegen, 17
Maer schendigh, tegen 's hemels stem, 18
Zich zelfs vergrepen, gaven hem 19
Niet weinigh stof van ongenoegen,
Verkeert geslacht, bedorve rancken, 21
Onwetend volck, te dwaes en snoo, 22
Bejegent ghy de Godtheit zoo!
Is dit den Allerhooghsten dancken?
Is hy dan niet uw rechte Vader,
Uw eigen vooght, en wettigh Heer, 26

* Van 1654. Afgedrukt volgens den tekst achter de eerste uitgave van *Lucifer* (*Unger: Bibliogr., nr. 515*), waar het met *Het Geloofs-Teken der Apostelen, Het Gebedt des Heeren en het Noodigh Berecht* de overgeschoten bladz. 68-79 moest vullen. Een algemeene gedachte over de noodzakelijkheid van de onderwerping aan God ligt aan de drie gedichten vrij duidelijk ten grondslag en in zoover zijn ze achter het treurspel niet misplaatst.
Moyses Gezang: het lied, door Mozes vlak voor zijn dood als een laatste vermaning tot 't Joodsche volk gezongen: *Deuteron.* XXXII, 1-43. Vondel vertaalde klaarblijkelijk uit de Vulgaat, die hij hier even vrij en even trouw volgt als in zijn *Harpzangen*. Er is dus evenmin sprake van een bewerking naar Bartas' *Cantique de Moyse*, zooals Prof. Kalff meende, als van een ontstaan dezer vertaling in 1622, gelijk Van Lennep en Van Vloten wilden. Wij herkennen hier terstond stijl en vertalingsmethode der *Harpzangen*.

vs. 1 *reden:* rede, toespraak.
13 Vulgaat vs. 4: ‘Dei perfecta sunt opera’; Statenbijbel (naar 't Hebr.): ‘Hij is de rotssteen, wiens werk volkomen is’. ‘Rotssteen’ voor ‘God’ komt volgens den Statenbijbel nog vijfmaal in dit lied voor (vs. 15, 18, 30, 31, 37), maar nergens in de Vulgaat en bij Vondel.
16 *rechtvaerdigen, en vromen:* rechtvaardige en vrome (‘justus et rectus’, vs. 4).
17 *zich droegen:* zich gedroegen.
18 *schendigh:* schandelijk.
19 *zelfs:* zelf.
21 *Verkeert:* ontaard (vergelijk vs. 96); *bedorve:* verdorven; *rancken:* afstammelingen (‘generario perversa’, vs. 5).
22 *snoo:* onverstandig (‘insipiens’, vs. 6).
26 *vooght:* bestuurder.

Die u bootseerde tot zyn eer,[27]
En 't wezen gaf, en schiep te gader?[28]
Gedenck aen d'overoude dagen,
En loop met uw gedachten vry
Door alle huizen, op een ry:[31]
Ga hene, ga uw' vader vragen:
Hy zal u al 't voorleden mellen,[33]
En wat 'er is gebeurt voorheen.
Ga vraegh uwe ouders naer 't voorleên:
Zy zullen 't u in 't lang vertellen.[36]
Toen d'Opperste elck zyn lant ging toonen,
Toen Adams afkomst wiert verspreit,
Hy elck zyn deel heeft toegeleit,
Naer 't juist getal van Jakobs zoonen.
Godts volck is 't eigendom des Heeren,
En Jakob blyft zyn errefpant.[42]
Hy vont hem in verwildert lant,
Daer Schrick en Eenzaemheit verkeeren.[43-4444]
Hy voerde hem omher, bewogen[45]
Van liefde, en gaf dien zone een wet;
Bewaerde hem voor ramp en smet,
Gelyck den appel van zyn oogen.
Gelyck een arent vlugge vogels[49]
Tot vliegen port, rontom hen zweeft,
Spreit Godt zyn pennen uit, en heeft
Hem opgenomen op de vlogels.[52]
De ware Godt alleen geleide
Hem op dien toght: geen heidensch godt,
Of uitheemsch ongodt broght zyn lot[54-55]
En erfdeel door woestyn en heide.[56]
Hy zette het met zyne veder[57]
Op hooge landen, in een lucht,[58]
En velt, vol spyze en ackervrucht
En weelige gewassen, neder.

27 *bootseerde:* boetseerde, vormde; denk aan den uit klei gevormden eersten mensch, vs. 87 en *Lucifer*, vs. 2154.
28 *'t wezen:* het zijn.
31 *huizen:* geslachten (‘generationes’, vs. 7).
33 *'t voorleden:* het vroeger gebeurde verleden; *mellen:* assimilatie uit: melden.
36 *in 't lang:* in den breede.
42 *zyn errefpant:* Vulgaat: ‘funiculus haereditatis ejus’, Statenbijbel: ‘het snoer zijner erve’ (vs. 9).
43-44 Egypte.
44 *verkeeren:* heerschen (eig. zich bevinden).
45 *hem:* Jakob, het huis van Jakob, de Joden; *omher:* rond (germanisme).
49 *vlugge vogels:* bedoeld zijn: de jonge vogels, die pas kunnen vliegen (‘pullos’, vs. 11); *vlug* beteekent *ter vlucht gereed,* vgl. *Lucifer*, vs. 1784.
52 *vlogels:* vleugels; Vulgaat: ‘humeris’ (schouders); Statenbijbel: ‘vlerken’ (vs. 11).
54-55 *heidensch godt, of uitheemsch ongodt:* Vulgaat heeft alleen: ‘Deus alienus’ (vs. 12); *lot:* eigendom.
56 *heide:* woeste, onbebouwde streken.
57 *met zyne veder:* op zijn vleugel; Vondel voltooit het adelaars-beeld van vs. 52.
58 *hooge landen:* het vruchtbare bergland van Kanaän.

Daer zogen de verkore lippen[61]
Aen honighdau het hart gezont;[62]
Aen oli, die hun in den mont
Quam vloejen, van de harde klippen;
Aen boter van de gladde koejen,
De schapemelck, 't gemeste lam,
En Basans bock, en vetten ram,[67]
De tarwe bloem, zoo schoon in 't bloejen.
Godt schonck hem rustigh van den klaren[69]
En rooden wyn: aldus gemest
En zat, begon de zoon in 't lest[71]
Weêrspannigh achter uit te varen.[72]
De zoon wert gladt, en vet, en grover,
Verliet de Godtheit, die hem schiep,
Ontviel de Godtheit, die hem riep,
En zette aen vruchtbre beemden over.[76]
Zy terghden Godt, door vreemde goden,
Ontstaecken 's hemels Majesteit
Tot gramschap, door de gruwzaemheit
Der afgoôn, hun zoo streng verboden.
Zy offerden den Goôn der beemden,[81]
En niet den Godt, die hen verbont.[82]
Zy dienden, los en zonder gront,[83]
Den onbekenden, en den vreemden;[84]
De nieuwe en onbekende altaren,
By uwe vaders noit ge-eert.
Ghy lochent Godt, die u bootseert,[87]
En laet uw' Heer en Schepper varen.
Dat zagh d'Almaghtige, uit zyn troonen,
Ontsteken van verbolgenheit,[90]
Geterght door 't schendigh onbescheit[91]
Van zyne dochteren, en zonen.
Hy sprack: ick wil voor deze boozen

61 *de verkore lippen:* de lippen van het uitverkoren volk.
62 *honighdau:* Poëtisch voor honig (‘mel’, vs. 13) vgl. *Lucifer* vs. 269.
67 *Basans bock:* de grazige landstreek Basan was bekend om haar uitstekend vee.
69 *rustigh:* overvloedig.
71 *zat:* verzadigd; *de zoon:* Vulgaat: ‘dilectus’, de geliefde (vs. 15) en in 't Hebr. ‘Jesjoeroen’, dat ongeveer 't zelfde beteekent, voor: het bevoorrecht Israël.
72 *Weêrspannigh:* hiermede wordt de hoofdgedachte van het treurspel aangeraakt: na de buitengewone bevoorrechting de weerspannigheid tegen God en de afgoderij (vs. 57-vv., vgl. *Luc.* vs. 1467-vv.); *achter uit te varen:* afvallig te worden (*Ned. Wdb.* I, 730). De Vulgaat heeft hier: ‘recalcitravit’: verzette zich.
76 Versta: en die hem naar vruchtbare beemden voerde: ‘salutari suo’ (vs. 15), in 't Hebr.: de rots van zijn heil.
81 *den Goôn der beemden:* aan de afgoden van Kanaän; de Vulgaat heeft: ‘daimoniis’, vs. 17.
82 *den Godt:* in 't Hebr. weer: de rots.
83 *los en zonder gront:* loszinnig en ondoordacht.
84 *Den onbekenden, en den vreemden:* een onbekenden en vreemden god.
87 *bootseert:* heeft geboetseert, gemaakt, vgl. vs. 27.
90 *Ontsteken:* ontstoken.
91 *schendigh onbescheit:* schandelijk gebrek aan inzicht.

Myn aenschyn decken met een wolck,[94]
En zien den uitgang van dit volck,[95]
Verkeerde kinders, trouweloozen.[96]
Men durf door ongoôn my vergrammen,[97]
My tergen door afgodery.
Ick wil een ander volck aen my
Verbinden, buiten Iakobs stammen.
Ick wil verwecken dwaze volcken,[101]
Ten trots van hunnen wrevlen moedt.[102]
Myn gramschap zal, gelyck een gloet,
Ontsteken 's afgronts diepste kolcken;[103-4]
Al 't lant met zyne vruchten blaecken,
Der bergen gront in asch vertreên,[106]
De rampen stapelen op een,
En hen met al myn pylen raecken.
De honger zal hen vleesch verzwelgen.
't Gevogelt om hen pickt en zwiert.
De felle slang en wreet gediert
Zal hen, in stof gesleept, verdelgen.[112]
Het zwaert van binnen, schrick van buiten[113]
Zal t'effens al wat my mishaeght[114]
Bederven, jongeling, en maeght,
Den ouden man, en teere spruiten.[116]
Dan wil, dan wil ick schimpwys vragen:[117]
Waer zynze nu in roock en wint?[118]
Ick wilze, waer men menschen vint,
Uit elcks gedachtenisse vagen.
Doch om geen' vyant stof te geven
Tot lastren, schortte ick deze straf,
Eer zy hun hatren voedtsel gaf,
Om trotser my te wederstreven.
Zy moghten licht uit hooghmoedt stoffen:[125]
Ons hant is sterck, daer 't al op stuit.
Hun Godtheit voerde dit niet uit,
Noch heeftze door haer maght getroffen.

94 *met een wolck:* noch in Vulg. noch in 't Hebreeuwsch.
95 *den uitgang:* het einde (‘Novissima’, vs. 20).
96 *Verkeerde kinders:* ontaard geslacht (‘Generatio perversa’, ib.).
97 *durf:* durft; *ongoôn:* goden, die geen goden zijn, ‘in eo qui non erat deus’, vs. 21).
101 *dwaze volcken:* ‘gens stulta’; maar ‘het volk, dat geen volk is’, ‘in eo qui non est populus’ de tegenstellende strofe slaat V. over.
102 *Ten trots van:* om te trotseeren.
103-4 Er staat: In mijn gramschap is een vuur ontstoken (‘Ignis succensus est in furore meo’, vs. 22).
106 *gront:* grondslag (‘fundamenta’).
112 *in stof gesleept:* hoort eigenlijk bij *felle slang* (‘trabentium super terram, atque serpentium’), (vs. 111).
113 Er staat: ‘Foris gladius, intus pavor’, vs. 25.
114 *t'effens:* tegelijkertijd.
116 *teere spruiten:* zuigelingen (‘lactentem’, vs. 25).
117 *wil:* zal.
118 *in roock en wint:* toevoegsel.
125 *stoffen:* bluffen.

O radelooze, en zinneloozen!
Och, was dit volck toch wys en vroet.
En zaegh noch tydigh te gemoet
D'aenstaende straf, en plaegh der boozen!
Hoe kan een enkle, duizent jagen,
En twee, tien duizent op den togh[134]?
Is 't niet om dat hen Godt verkocht,[135]
En dreef in 't net, om hen te plagen?[136]
Ons Godtheit slachte noit de goden[137]
Der vyanden: dat boos geslacht
Kan zelf getuigen van de maght,
Waer voor alle afgoôn henevloden.[138-40]
De wynstock, die ons haters pooten,
Is als der Sodomyten ranck,
En Gomorreeschen ackerdranck;[143]
Een bittre wyn, vol gal gegoten.[141-44]
Hun wyn is gal van felle draken,
En dootlyck addrengift. En broet
Dit niet al stil, in myn gemoedt,
Bezegelt, als een schat van wraken?
Ick hou de weêrwraeck voor myn eigen,
En wil 't vergelden, op zyn tyt,
Op datze sneuvlen in den stryt.[151]
De dagen naecken, die hun dreigen.
De tyt, beschoren tot hun schade,[153]
Is voor de hant. de hemel zal[154]
De boosheit brengen tot een' val,
Zyn dienaers troosten, uit genade.
Zy zullen zien hoe die hen haten
In kracht vermindren, en getal,
En hoeze smilten, die op wal
En stercke muren zich verlaten.[157-60]
Dan roeptghe: waer zyn nu hun goden,[161]
Hun toevlught, en hun toeverlaet,[162]

134 *op den togh:* op de vlucht.
135 *Godt:* in 't Hebr.: rots. vs. 30.
136 *dreef in 't net:* Vulg.: ‘conclusit’, sloot hen in.
137 *slachte:* geleek op.
138-40 V. vertaalt hier ‘inimici nostri sunt judices’ (vs. 31) volkomen juist naar den zin.
143 *ackerdrank:* wijndrank op de akkers van Gomorrha gewonnen.
141-44 De bedoeling van ‘De vinea Sodomorum vinea eorum, et de suborbanis Gomorrhae’ (vs. 32) is, dat Israël, de wijnplanting van Jehovah, slechte vruchten voortbracht gelijk Sodoma en Gomorrha.
151 Vulg.: ‘Ut labatur pes eorum’ (vs. 35): dat hun voet wankelt.
153 *beschoren tot:* bestemd voor.
154 *voor de hant:* nabij.
157-60 De zin van het duistere: Videbit quod infirmata sic manus, et clausi quoque defecerunt, residuique consumpti sunt’ (vs. 36), schijnt te zijn dat de Heer (met erbarming) zal zien, hoe na zijn strafoefening de hand (de kracht) van Israël verzwakt is, de ingesloten burgerij bezweken en de rest vergaan is.
161 *Dan roeptghe:* ‘Et dicet’ (vs. 37), En de Heer zal zeggen’.
162 *toevlught:* 't Hebreeuwsch heeft ‘rots’.

Van welcker offer zy verzaet
En vet geworden zyn, gevloden?
Van welcker offerwyn zy nutten?[165]
Zy geven nu zich zelfs eens bloot,[166]
En redden u, in dezen noot.
't Is tyt, dat zy u nu beschutten.
Nu merckt, aen 't geen 'er is bedreven,
Dat ick alleen de Godtheit ben,
En, neffens my, geen andre ken,
Ick ben de Heer van doot, en leven.
Ick quetse, en zalve, aen alle zyden,
En geen gewelt, noch geene kracht
Kan iemant rucken uit myn maght,
Noch voor myn hant zich zelf bevryden.
Ick hef myn rechte hant naer boven,
En zweere by myn Majesteit:
Ick leef alleen in eeuwigheit,
Die alle maghten kan verdooven.[180]
Indien ick koom' myn zwaert te wetten,
Tot dat het als een blixem strael',
En myne hant, met schittrend stael
Gewapent, zich in 't recht ga zetten;[184]
Zoo wil ickme aen myn haters wreecken,
Vergelden hunnen wrevlen moedt,
Myn pylen zullen, root van bloet,
En dronken, druppelen, en leken.
Myn zwaert zal 's vyants vleesch verslinden,
En 't bloet der dooden, in den slagh;
's Gevangens vleesch, die met geklagh
Bloots hoofts zich boejen liet, en binden.
Dat allerhande volck, en tongen
Godts volleck loven: want hy boet[194]
Zyn dienaers schade, en wreeckt hun bloet,
Uit wraecke tot dees straf gedrongen.
Hy zal het onrecht van zyn zoonen
Uit yver wreken, naer zyn maght,
Maer Jakobs erfdeel en geslacht
Genadigh vallen, en verschoonen.

165 *nutten:* gebruiken, drinken.
166 *Zy geven:* laat zij nu zich zelf eens bloot geven (‘surgant et opitulentur vobis’, vs. 38).
180 Toevoegsel; *verdooven:* in glans overtreffen.
184 Zich zet om recht te spreken.
194 *boet:* vergoedt.

Het Geloofs-teken der Apostelen.[aant.*]

Ick stut de hoop van myn gemoedt
Met myn geloof in Godt den Vader,
Almaghtigh, en volkomen goet,
Die hemel, aerde, en zee te gader
Hun wezen gaf. ick rust met een
Op J E S U S , boven zyn genooten
Gezalft, des Vaders zoon alleen,[vs. 6-7]
Van eeuwigheit uit hem gesproten,
Ons aller Priester, Vorst, en Heer,
En Leeraer, waerdigh prys en eer:
Die, in der tyt oock, door de kracht[11]
Des Geests, die heiligh is, ontfangen
Uit Davids Koningklyck geslacht,
Na aller vaderen verlangen,
Geboren wert uit eene Maeght,
Maria: zonder schult most lyden,
En voor Pilatus stoel gedaeght
In 't endt, benaut van alle zyden,
Aen 't kruis den bittren dootsnick gaf;
Gesloten wert in 't nare graf;[20]
Ter helle daelde: wederom
Ten derden dage, van 's doots keten
Ontbonden, naer den hemel klom,
Daer hy in glorie is gezeten,
Aen 's Vaders rechte hant; wiens maght
Het al bestiert door zyn vermogen:
Van waer men hem ten oordeel wacht.
Als Rechter, in des hemels bogen;[28]
Om uit de wolcken, zynen troon,
Te scheiden levenden, en doôn.[30]

* Van 1654. Afgedrukt volgens den tekst achter de eerste uitgave van *Lucifer* (zie bij vorig gedicht).
I n 't o p s c h r i f t : *Het Geloofs-Teken der Apostelen:* Vondel vertaalt met eenige uitbreiding het *Symbolum Apostolorum,* de oudste geloofsbelijdenis van het Christendom.

vs. 6-7 Vgl. *Hebr.* I, 9.
11 *in der tyt:* in den tijd.
20 *nare:* sombere, duistere.
28 *in des hemels bogen:* op de wolken des hemels, vergelijk *Matth.* XXIV, 30.
30 *levenden, en doôn:* zaligen en verdoemden.

'k Geloof [waer in my Godt versterck']
Oock in den Heilgen Geest, vol vrede:
De heilge en Katholycke Kerck;
Der Heiligen gemeenschap mede:
Vergiffenis van alle quaet:
Verrysenis van vleesch en âren:[36]
Het leven in volkomen Staet,
En niet bepaelt van tyt of jaren.[38]
Dit is 't Apostelyck geloof.
Dat niemant ons hier van beroof'.

Het Gebedt des Heeren.[aant.]*

O Vader, die my naer uw beelt
Bootseerde, na den val herteelde,[vs. 2]
En heilighde, en my mededeelt,
Uit uwen rycken schoot, vol weelde,
Wat ziel en lichaem onderhoudt;
En my myn lusten leert betoomen;
Myn hoop, op uw gena gebout
En liefde, o Vader aller vromen,
Ten hemel styght, om, als een zoon,[7-9]
Te knielen voor uw' hoogen troon.
Uw groote naem, o groote Godt,
Van valsche godtheên afgescheiden,
En wat verroest en haest verrot,[13]
Gedient wort by den blinden Heiden;[14]
Uw heiligheit, uw majesteit,

36 *vleesch en âren:* vgl. *Luc.* vs. 221.
38 *bepaelt van:* beperkt door.
* Van 1654. Afgedrukt volgens den tekst achter de eerste uitgave van *Lucifer,* (zie de beide voorgaande gedichten).
I n ' t o p s c h r i f t : *Het Gebedt des Heeren:* Is deze uitbreiding van het *Onze Vader* misschien naar Richard Baker? Vgl. *Berecht* van *Lucifer,* r. 152 met de noot op blz. 612.
vs. 2 *na den val herteelde:* na den zondeval mij als het ware herschiep door de Verlossing.
7-9 Versta: Mijn hoop voert mijn verlangens naar den Hemel, om daar eenmaal als zoon enz.
13 *haest:* spoedig.
14 *by:* door.

Voorzienigheit, en almaght blyven
Zoo lang en wyder uitgebreit
Als 't licht de schaduw zal verdryven.[18]
Uw heerlyckheit en eere strael'
Dat geen bepaeltheit haer bepael'.
Uw Ryck, geen aertsch, noch weereltsch Ryck,
Verknocht aen plaets, en grens, en tyden,[22]
Maer uwe majesteit gelyck,
In hun, die voor uwe eere stryden,
Op hoop, van eens met uwen Zoon
In eeuwigheit te triomfeeren,
Daer duizenden, voor uwen troon,
Uw heerlyckheit en Godtheit eeren;
Dat Ryck moet groeien, en volsta[29]
In heerlyckheit, als in gena.
Uw wyze wil, en niet myn wil,
Gekrenckt door daeghlyx overtreden,[32]
En Adams heiloos erfgeschil,[33]
Neem' zynen voortgang hier beneden,[34]
Als boven, in het hemelsch hof,
Alle Englen, op uw' wenck, uw wetten
Bestemmen, en uw' rycken lof[37]
Eenstemmigh zingen, en trompetten.
Myn wil in uwen wille smilt',
En wille al wat de hemel wilt.[31-40]
Verleen ons, uit uw' vollen schoot,
Uw woort, en 't voedtsel van genade;
Voor al het Manne en hemelsch broot,
Op dat dit onze ziel verzade,
En voede, en stercke, eer zy verreist.[41-4545]
Verleen ons door uw' zegen, heden
En daeghlyx, wat de nootdruft eischt,
Tot onderhoudt van lyf en leden;
Hoewel geensins voor my alleen,
Maer alle menschen in 't gemeen.

18 Versta: als de zon zal opgaan, altijd.
22 *Verknocht:* gebonden.
29 *volsta:* moge volbloeien.
32 *Gekrenckt:* verzwakt.
33 De erfzonde.
34 Versta: worde volbracht.
37 *bestemmen:* moeten instemmen met, erkennen.
31-40 Vergelijk deze uiting van onderworpenheid aan God met *Lucifer* vs. 1678-83.
41-45 Opmerkelijk verstaat Vondel met sommige Kerkvaders de bede om het dagelijksch brood op de eerste plaats als een bede om geestelijk voedsel: het Geloof (*uw woort* enz, vs. 42) en de H. Kommunie (vs. 43).
45 *verreist:* afreist (naar den hemel).

Naerdienwe, door verzuim van deught,
Of boosheit, menighmael bedreven,
Ons schuldigh vinden van der jeught,
Zoo wil de schulden ons vergeven;
Gelyckwe 's naesten rekning net,[55]
In 't schultboeck van ons harte, sluiten,[56]
Met weêrwraeck haet noch wrock besmet,
Uit liefde, om 's naesten leet te stuiten;
Zoo boeten wy door kleen gedult[59]
Uw' grooten eisch, ons zware schuit.
Wanneer de Hel ons klampe aen boort,[61]
De lust der weerelt hart en zinnen
Met eenen glimp van vreught bekoort,[63]
Het zy van buiten, of van binnen;
Zoo troost en moedigh en versterck[65]
Den zwacken geest door uw genade,
Om onbezweken in dit perck,
En onverwonnen, zonder schade,
T'ontworstelen dit zielgevaer.[69]
Och, dat geschiede: dat zy waer.[70]

Noodigh Berecht*

over de nieuwe Nederduitsche misspellinge.

[1] Sedert eenige jaren herwaert had Nederduitschlant het geluck dat ver-[r. 1]
[2] nuftige Schryvers en Letterkunstenaers loflyck hunnen yver besteedden[2]
[3] in onze Spraeck te verrycken, te schuimen, te zuiveren, en te regelen,[3]

55 *'s naesten rekning:* wat de naaste ons schuldig is.
56 *'t schultboeck van ons harte:* wat wij tegenover God schuldig zijn volgens ons geweten.
59 *boeten:* herstellen; *kleen gedult:* een weinig toegevendheid.
61 *de Hel:* de duivel; *klampe aen boort:* aanklampt, overvalt.
63 *bekoort:* in verzoeking brengt.
65 *moedigh:* bemoedig.
69 *T'ontworstelen dit zielgevaer:* ook in *Geboortezang aen Gregorius Thaum.* vs. 18.
70 Amen, het zij zoo.
* Van 1654. Afgedrukt volgens den tekst op blz. 78 en 79 achter de eerste uitgave van *Lucifer*. - Dit weinig malsche stukje spellingstrijd vult vreemd de laatste pagina's van den verheven *Lucifer* van 1654. Het is gericht tegen den Amsterdamschen predikant P. Leupen (Petrus Leupenius), die de door Vondel gewraakte ‘misspellinge’ had aanbevolen in zijn *Aanmerkingen op de Nederduitsche taale* van 1653. De aangevallene verweerde zich nóg heftiger in zijn *Naaberecht gedaan op J.v. Vondelens Noodigh Berecht over de Nieuwe Nederduitsche Misspellinge,* dat in 1654 bij Hendrik Donker verscheen en bij Unger is afgedrukt in 1654-55, blz. 259-77 (vgl. *Bibliographie v. Vondels werken, no. 864*). - *Nederduitsche:* van Germania Inferior, Nederlandsche.
r. 1 *herwaert:* tot op onzen tijd.
2 *Letterkunstenaers:* beoefenaars van de spraakkunst.
3 *schuimen:* van bastaardwoorden zuiveren.

door schriften, of letterkunstigh onderwys; waerover wy tegenwoordigh[4]
niet voornemen ons inzicht, onder verbeteringe van letterwyzen, te melden,[5]
dan alleen wat de misspellinge belangt, in het verdubbelen der klinckklet-[6-7]
teren, by weinigen begonnen in te voeren: gelyck [om een voorbeeld te
te stellen] voor *Vader, Vaader;* voor *vrede, vreede;* voor *Koning, Kooning*,
en diergelycke walgende verdubbelingen van klinckletteren meer; quansuis[9]
om de langkheit van den klanck der syllabe of lettergrepe uit te drucken,
en niet te lezen *Vadér, vredé, Koning:* welcke verdubbelinge ick, gelyck
oock eertyts van wylen den hooghgeleerden Heere *Vossius* zelf, oordeele[12]
een gansch ongerymde en overtollige misspellinge te wezen, tegens den
voorgang van Hebreen, Griecken, Latynen, Italianen, Spanjaerden, Fran-[14-15]
schen, Hooghduitschen, en andere tongen: en schoon men dezen voet van[15]
verdubbelen al volghde, noch blyft evenwel de twyfelachtigheit der langk-
heit of kortheit des klancks der syllabe of lettergrepe, in een ongelyck
grooter getal van andere woorden, daer de klanck lang valt, op d'eerste of
tweede of derde lettergreep, gelyck by deze voorbeelden blyckt, namelyck
op d'eerste, in *áfgaen;* op de tweede, in *beerín;* op de derde, in *koopvaerdy:*
het welck ick noodigh vondt aen te wyzen, om den inbreuck van deze[21]
wilde woestheit te stuiten, de Nederlantsche pennen voor d'aenstootelycke[22]
klippe dezer misselycke misspellinge te waerschuwen, en zulck een inck-
vlack uit onze boecken te wisschen.

H O R A T I U S :

Leef lang: vaer wel. of slaet ghy beter gelt als dit,
Zoo deel het rustigh me: zoo niet, bestem myn wit.[27]

4 *letterkunstigh:* grammaticaal; *tegenwoordigh:* op 't oogenblik.
5 *voornemen:* van plan zijn; *letterwyzen:* taalkundigen; *te melden:* bekend te maken.
6-7 *klinckletteren:* klinkers; *by weinigen:* door enkelen (Hooft o.a. in zijn *Historien*).
9 *walgende:* walgelijke, tegenstaande; *quansuis:* zoogenaamd.
12 *van wylen:* wijlen; *Vossius:* Gerardus Vossius (1577-1649), hoogleeraar in de geschiedenis aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam en een van Vondels meest vereerde vrienden en autoriteiten. Merkwaardig is hier 't beroep op den humanist, van wien vele Latijnsche boeken, maar geen enkel Nederlandsch bekend is.
14-15 Op grond van deze indrukwekkende verzekering over zeven en nog andere *tongen* (talen), waaronder, volgens de Voorrede van *Palamedes* ook het Deensch behoort, moeten we aannemen, dat Vondel de vergelijkende taalwetenschap tot zekere hoogte beoefend heeft.
15 *dezen voet:* deze manier.
21 *den inbreuck:* het doordringen.
22 *wilde woestheit:* verwarring, vgl. *Lucifer,* vs. 1973.
H o r a t i u s : Vertaling van *Epist.* I, 6, 88: ‘Si quid novisti rectius istis Candidus imperti; Si non, his utere mecum’.
27 *bestem myn wit:* stem in met mijn bedoeling.

Salmoneus[aant.]

Bewerkt door Lr. B.H. Molkenboer O.P.

Van 1657. Afgedrukt naar de eerste uitgave, gedrukt door Thomas Fontein, op de Voorburghwal, by de Deventer-houtmerckt te Amsterdam [zie het drukkers-adres onderaan op de laatste bladzijde] voor de Weduwe van Abraham de Wees op den Middeldam, waarvan het titelblad hiernaast typografisch is nagevolgd. (*Unger: Bibliographie, nr. 563*).

Het motto: 'Discite Iustitiam moniti, & non temnere Divos', is ontleend aan *Aeneïs* VI, 620 en wordt aan het einde van het Berecht herhaald en vertaald.
Waarom hier wordt afgeweken van de chronologische volgorde en dit drama onmiddellijk achter *Lucifer c.a.* van 1654 wordt geplaatst, zegt 't Voorbericht over de bewerking van dit Deel. Salmoneus is uit te spreken drie-lettergrepig, met klemtoon op *mo* en met den Griekschen *ui*-klank in de laatste lettergreep, dus: *Sal-mó-nuis*.

J.V. Vondels
Salmoneus. Treurspel.

Discite Iustitiam moniti, & non temnere Divos.
t'A m s t e r d a m ,
Voor de Weduwe van A b r a h a m de W e e s , op den Middeldam, in 't jaer MDCLVII.

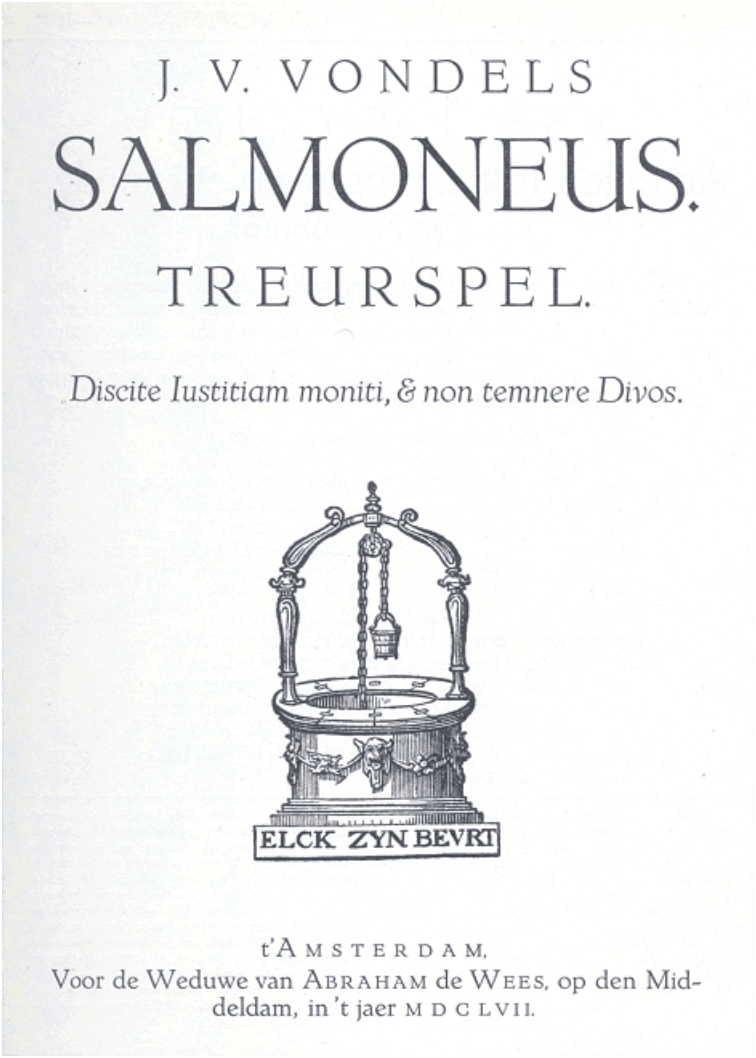

J. V. VONDELS

SALMONEUS.

TREURSPEL.

Discite Iustitiam moniti, & non temnere Divos.

ELCK ZYN BEVRT

t'AMSTERDAM,
Voor de Weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, in 't jaer M D C LVII.

Berecht
Aen alle kunstgenooten en voorstanders van den Schouburgh.

[1] Het nadeel geleden by het Wees- en Oudemannenhuis, door het sluiten[r. 1]
[2] van den kostelijcken en kunstigen tooneelhemel, na twee reizen speelens,[2]
[3] beweeghde my, nu dry jaeren geleden, Salmoneus treurspel te dichten,[3]
[4] om ten minste toen d'onkosten eenighzins te vergoeden, en dien toestel[4]
[5] te passen op d'overoude fabel des verwaeten Konings, van wien Virgilius[5-6]
[6] in Eneas hellevaert aldus zingt:

'K zagh'er oock Salmoneus, Eols zoon,[7]
Afgrijslijck pijnigen, die, als een allersnootste,
Godts weêrlicht donderkloot en blixemstraal nabootste.
Dees liet in Grieckenlant, en midden door de stadt
Van Elis, daer hy trots op zijnen wagen zat,
Zich met vier paerden door den drang der Griecken voeren,[12]
En, zwaejende eene torts, braveerde met rumoeren[13]
Den Goden in de lucht, en stackze naer hun kroon.
Dees zinnelooze durf de koopre brugh uit hoon
Oprennen met zijn paert, en weet met razen ruischen,
En storm den blixem en den donder na te kuischen.[17]
Dat niemant oit vermoght: maer Godts almogentheit,[18]
Om fackel roockrigh licht noch zulck een onbescheit
Verlegen, schoot met kracht en uit de dicke wolcken,[20]
Dreef met een' dwarrelwint, ten spiegel aller volcken,
Hem neder, dat hij plofte.[21-22]

r. 1 Beide Godshuizen hadden in 1637 den bouw van den Schouwburg bekostigd en betaalden de tooneelrekwisieten; daartegenover ontvingen zij de baten van de stukken. Het verbod van *Lucifer* beteekende voor deze huizen dus een materiëele schade, waarvoor Vondel zich verantwoordelijk voelde; vgl. Berecht van Lucifer, noot bij r. 9 (hiervóór blz. 607); zijn geprikkeldheid tegen de predikanten verzwijgt de dichter hier, maar zij komt in den *Inhoudt* en in 't heele drama (zie de aanteekeningen) zooveel te scherper uit; *by:* door.
2 *reizen:* keeren (vergelijk Ger. Brandt: *J.v. Vondels Leven,* blz. 57).
3 *beweeghde:* bewoog; *nu dry jaeren geleden:* Vondel schreef *Salmoneus* dus vlak na het verbod van *Lucifer* in Febr. 1654.
4 *dien toestel:* dat scenario.
5-6 *Virgilius in Eneas hellevaert:* het bezoek van Eneas aan de onderwereld, door Virgilius in *Aeneïs* VI verhaald. De aangehaalde vss. (*Aeneïs* VI, 585-594), die de hoofdbron van het treurspel zijn, nam Vondel in zijn rijmvertaling van 1660 over: VI, 875-981. Reeds bij de bewerking van *Lucifer* had hij in den Jupiter-spelenden koning van Elis een mythologischen dubbelganger van den gevallen Engel gezien, vgl. *Lucifer,* Berecht, blz. 607.
7 *Eols zoon:* zoon van Eolus, koning van Elis (Z. Griekenland).
12 *den drang:* het gedrang.
13 *torts:* toorts; *braveerde:* tartte.
17 *na te kuischen:* na te bootsen.
18 *Dat:* wat.
20 *Verlegen:* vervaard.
21-22 Vertaling van 'Praecipitemque immani turbine adegit', het motto van *Lucifer*.

[23] Homeer noemt Salmoneus den degelijcken vader, het welck d'uitlegger[23]
[24] Didymus verstaet schimpswijze gezeght te zijn: want Virgilius en alle[24]
[25] andere poëten gedencken hem ter oneere. Ick neeme met Eustathius[25]
[26] gaerne aen dat hy een natuurkundige en wiskunstigh toesteller van storm-[26]
[27] gevaerten was, die [gelijck de bussekruitvinder, zoo men zeght, met verlies[27]
[28] van zijn eigen leven] donder en blixem nabootsende, stof beschafte aen[28]
[29] dit gedichtzel van het staen naer de vergodinge, by de Griecken □*πoθ*□*ωσις*[29]
[30] genoemt: en hierom moght men dit lasterstuck wel eene dolheit naer de[30]
[31] reden en zeden, hem den dollen Salmoneus heeten, en het tooneel wei-[31]
[32] geren: maer d'overoude Griecken en Latijnen stoffeeren oock hunne
[33] tooneelen zelfs met natuurlijcke dollen, en komen met den zinneloozen[33]
[34] Ajax, Orestes, Pentheus, de Razernyen, de razende Bacchanten, den[34]
[35] droncken Polyfemus, een' menscheeter, en den dollen Herkules opdon-[35]
[36] deren. De ridder en drost Hooft, loflijcker gedachtenisse, verhaelde my,
[37] veele jaeren geleden, hoe een fluitenist in het dolhuis op zijn Duitsche[37]
[38] fluit begon te blazen, waerop terstont elck kranckzinnigh hooft eenen
[39] byzonderen toon en grimmas zette, naer den ongelijcken temper en in-[39]
[40] beeldinge der ontstelde herssenen. d'een begon te lachen, d'ander te[40-45]
[41] schrejen, te zitten, te klauteren, te springen, te zingen, de handen te wrin-
[42] gen, te kermen, te schermen. men hoorde en zagh den haenekraey, geblaet
[43] van schaepen, greepen van aepen, gebas van honden, gehuil van weer-
[44] wolven, en het loejen van stieren. men hoorde aexters, papegaejen, en[44]

23 *Homeer noemt Salmoneus den degelijcken vader:* Odysseus verhaalt dat hij in de onderwereld een Tyrische vrouw ontmoette, die *ε*□*πατ*□*ρεια* (nobili patre nata) scheen en die zich een dochter noemde *Σαλμων*□*ος* □*μ*□*μονος* (Salmonei eximii) *Odyss.* XI, 234-35.
24 *Didymus:* Rom. kommentator van Homerus onder keizer Augustus.
25 *Eustathius:* XIIde-eeuwsch bisschop wiens kommentatoren op Homerus door Frobenius en andere humanisten in 1542 en 1559 werden uitgegeven.
26 *toesteller:* samensteller.
27 *de bussekruitvinder:* ook in het gedicht *Op het Onweder van 's Lants Bussekruit te Delft* (dit deel, blz. 821) noemt Vondel den zgn. uitvinder van het buskruit Berthold Schwartz tegelijk met Salmoneus (vs. 2-14).
28 *beschafte:* verschafte.
29 *gedichtzel:* verdichtsel.
30 *lasterstuck:* misdrijf.
31 *hem:* met klemtoon; *het tooneel weigeren:* niet op het tooneel dulden, geen drama over hem maken.
33 *natuurlijcke dollen:* werkelijke krankzinnigen.
34 *Ajax:* in Sofokles' treurspel van dien naam; *Orestes:* in Euripides' spelen *Electra* (door Vondel vertaald), *Orestes* en *Iphigeneia in Tauris* (*Ifigenie in Tauren* van Vondel) en in de *Eumeniden* van Aeschylus; *Pentheus:* in de *Bachchanten* van Euripides; *de Razernyen:* de Furiën of *Eumeniden* van Aeschylus; *de Bacchanten:* van Euripides.
35 *Polyfemus:* in den *Cykloop* van Euripides; *Herkules* in den *Razenden Herakles* van Euripides, door Vondel vertaald in *Herkules in Trachin*.
37 *fluitenist:* fluitist, fluitspeler; *in het dolhuis:* het voormalig krankzinnigengesticht aan den Kloveniersburgwal, vgl. *Inwydinge van 't Stadthuis,* vs. 753; *Duitsche:* Hollandsche.
39 *temper:* temperament, aanleg.
40-45 Let op de rijmslagen in dit levende proza!
44 *aexters:* eksters.

[45] kraejen, uilen, zeemeeuwen, en spreeuwen, en wiltzangk, een oubollige[45]
[46] muzijck van dolle muzikanten, zonder maet, onder een gemengt, en zoo
[47] menigh dolhuis, zoo menigen weêrgalm. Toen nu mijn leerachtigh treur-[47]
[48] spel van Lucifer zoo veel spels maeckte, docht my het verhael van den[48]
[49] Heere Drossaert hier niet qualijck op te sluiten, en dat ick mede onder
[50] diergelijck gezelschap vervallen was. Indien wy den tooneeltoon op bybel-

45 *oubollige:* dwaze.
47 *zoo menigh dolhuis, zoo menigen weêrgalm:* spreukachtige overgang om van het beschreven gekkenhuis op het spektakel der predikanten tegen *Lucifer* te komen; *leerachtigh:* leerzaam, nl. met een goede moreele bedoeling geschreven.
48 *zoo veel spels maeckte:* nl. buiten den schouwburg.

[51] stof zetten; men schreeuwt dat Godts naem gelastert, het heilighdom des[51-52]
[52] Heiligen Geests ontheilight wort. Speelen wy Heidensche fabelen, en
[53] kloecke verzieringen, men beschuldight ons van ydelheit en lichtvaerdig-[53]
[54] heit: Brengt men zinnespeelen te voorschyn, om goede zeden te planten,[54]
[55] dat waenen zommigen hun alleen aenbesteet te zyn: waerom de gemelde[55]
[56] Heer Drost wel magh zeggen:

't Is quaet iet aen te slaen met naugezette liên.[57]

[58] Een rymer van den ouden tyt vraeght:

Wie kan 't maken, zegh het my,
60 *Dat het alle man te passe zy?*[59-60]

[61] Waerop in rym van outs geantwoort wert:

Hy kan 't passen, die het koren laet wassen:[62]

[63] Maer de Griecksche poët Theognis zeght hier tegen, dat Iupiter zelf een[63]
[64] iegelyck niet behaeght, het zy dat het regene, of de zon schyne. Het is
[65] dan geen wonder dat de zonneschyn der tooneelen en spelen een iegelyck
[66] niet behaeght. In het berecht voor Lucifers treurspel, waeruit de kunst-[66]
[67] genooten veel lichts kunnen scheppen, wort breeder aengewezen het
[68] stichtelijck gebruick der heilige spelen, en de goede vruchten, hieruit
[69] gesprooten: maer d'ervaerenheit leert ons dat een zelve zaeck naer de
[70] luimen des tijts aengenomen of verworpen wort. My gedenckt dat mijn[70]
[71] zuster binnen Keulen, by eenen schoolmeester van de Geneefsche gezint-[71]
[72] heit, Moses geboorte met haere medeschoolieren, als Moses zuster, holp
[73] speelen, en toen Iochebeds moederlijck hart van droefheit bezweeck, daer[73]
[74] zy het rieten kistje, waerin het kint lagh, den stroom en Godts genade
[75] zoude beveelen, ontlaste de dochter haer van dien last, zette het kistje

51-52 *heilighdom des H. Geests:* de Bijbel.
53 *kloecke verzieringen:* stoute verbeeldingen.
54 *zinnespeelen:* drama's met een moreele strekking.
55 *dat waenen zommigen hun alleen aenbesteet te zyn:* daarvan meenen de predikanten dat 't hun alleen toekomt.
57 *'t Is quaet* enz.: Hooft's *G. van Velsen*, vs. 807; *aen te slaen:* te ondernemen.
59-60 Blijkbaar een populaire rijmspreuk.
62 Vergelijk Cats' rijmpje: ‘Hy en kan 't niet yder passen Die het koren ons doet wassen’.
63 *de Griecksche poët Theognis:* geb. 545 v. Chr.; op zijn hier bedoeld woord ‘ne Jupiter quidem omnibus placet’ beroept Vondel zich ook in het briefje ‘aen zynen afwezenden Vrient’ van 1644 (Zie Deel 4, blz. 846).
66 *berecht voor Lucifer*, hiervóór blz. 607.
70 *luimen:* grillige opvattingen.
71 *mijn zuster binnen Keulen:* Clementia van den Vondel, geb. 1586 te Keulen. Een jaar ouder dan de dichter heeft zij te Keulen als 8-10 jarig meisje schoolgegaan; *van de Geneefsche gezintheit:* dus streng Kalvinist. Fijn speelt Vondel hier een reeks van kalvinistische beschermers van het tooneel tegen de predikanten uit.
73 *Iochebed:* Jochabed, de moeder van Mozes.

[76] in den nagebootsten Nyl, sloegh het van verre gade, en bestelde dat haer[76]
[77] onnozele broeder, in den schoot van Faroos dochter geborgen, by de
[78] rechte moeder ter minne besteedt wiert. My heught oock dat ick zelf[78]
[79] t'Uitrecht voor het Stadthuis, door last der Heeren Burgemeesteren, ten[79]
[80] dienst der Latijnsche schoolieren, een tooneel gebouwt zagh, met eene[80]
[81] opgaende brugge hieraen geslagen, waer langs de reus Goliath met de

76 *bestelde:* zorgde ervoor.
78 *rechte:* eigen.
79 *t'Uitrecht:* waar Vondel tusschen de jaren 1598-1606 heeft schoolgegaan; vgl. 'Vondels Schooljaren' door Mr. H.F. Wijnman in de *Vondelkroniek* I (1930), blz. 59.[aant.]
80 *Latijnsche schoolieren:* de zgn. Hieronymus-klerken, die o.a. in Juli 1598, 1599, 1601 en 1606 schoolvertooningen gaven.

*

[82] heirkracht der Filistynen tegens Sauls leger aen quam opdonderen, en,[82]
[83] van Davids slinger met eenen kay in het voorhooft getroffen, nederplofte,[83]
[84] dat de stellaedje kraeckte. Toen de Wethouders van Haerlem geraden
[85] vonden het oudemannenhuis met eene loterye te bouwen, beriepen en[85-86]
[86] noodighden zy de rederijckkamers, uit steden en dorpen door het gansche
[87] lant, om, op het cierlijckste en kostelijckste uitgestreecken, den grooten[87-88]
[88] Intre om prijs te vieren; en men speelde eenighe weecken voor het stadt-
[89] huis, in het gezicht der kercke, zonder belet van de kercke. De Brabant-[89-90]
[90] sche kameristen van Amsterdam traden toen mede ter poorte in, onder
[91] den triomfboogh door, met den bermhartigen Samaritaen, die den ge-[91]
[92] wonden en half naeckten mensch geleide, terwijl dees, op zyn paert
[93] leggende, vast klippertande, en schier doot van koude was. De Ioodsche[93]
[94] tooneeldichter Ezechiël verloste al van outs door zynen Moses de Hebreen[94]
[95] uit de duisternisse van Egypten. De Schotse Buchanaen, leermeester van[95]
[96] Koning Iakob Stuard, heeft Iephtha en Sint Ian den Dooper ten tooneele[96]
[97] gevoert; Schoneus, de Latijnsche schoolvooght te Haerlem, ons zyne[97]
[98] bybelsche histori-spelen nagelaeten, en naerdien hy de tedere herssens

* TEKSTKRITIEK: in r. 87 hebben alle drie de uitgaven van Vondels tijd (*Unger: Bibl. nr. 563-65*) *onkostelijckste*.

82 *opdonderen:* rumoerig te voorschijn komen.

83 *van:* door; *kay:* keisteen.

85-86 *beriepen zy.... de rederijckkamers:* op het Landjuweel van 1607, door de Haarlemsche Kamer 'Trou moet blijcken' georganiseerd.

87-88 *uitgestreecken:* uitgedost; *den grooten Intre:* de groote intocht; *om prijs:* voor de mooiste groepen waren prijzen uitgeloofd.

89-90 *in het gezicht der kercke:* tegenover de oude Sint Bavo, toen reeds in de handen der Hervormden; *zonder belet van de kercke:* zonder tegenspraak van de predikanten; *De Brabantsche kameristen van Amsterdam:* nl. 't Wit Lavendel, waarvan Vondel al vroeg lid, misschien zelfs vaandrig was; *ter poorte:* door de Amsterdamsche poort te Haarlem.

91 *met den bermhartigen Samaritaen* enz.: dit was de groep waarmee de Amsterdamsche Brabanders antwoord gaven op de prijsvraag: 'Wat den mensche mach weeten, om den armen te troosten en de zijnen naesten bij te staen'. Een af b. van de groep in het *Const thoonende Juweel* (Zwolle 1607), waarop Prof. J. te Winkel in den vaandeldrager den jongen Vondel meende te herkennen (*Platenatlas bij de Nederl. Lit. Gesch.*, Gron. 1914, blz. 24-25).

93 *vast:* voortdurend.

94 *Ezechiël* enz.: vgl. Berecht van *Lucifer*, r. 144 met noot.

95 *Buchanaen:* Georg Buchanan (1506-82), rondzwervend poëet en bespotter van het kloosterwezen, vooral van de Franciskanen.

96 *Koning Iacob Stuard:* Jacob I van Engeland, dezelfde als Jacob VI van Schotland (1566-1625). zoon van Darnley en Maria Stuart (zie V.'s *Maria Stuart,* vs. 142, 1018). Vondel kon anders als vereerder van M. Stuart en leerling van Bellarminus evenmin sympathie hebben voor Buchanan, die de geschiedenis van de Schotsche koningin vervalschte als voor Jacob VI, die den kath. apologeet bestreed; *Iephtha en Sint Ian den Dooper:* deze twee oorspronkelijke drama's van Buchanan, voor Vondel om de onderwerpen van belang (vgl. Berecht van zijn *Jephta* in 1659), staan ver beneden zijn vertalingen van Euripides' *Medea* en *Alkestis*; Elzevier gaf in 1628 alle gedichten van Buchanan uit.

97 *Schoneus:* Cornelis de Schoone (1541-1611), katholiek schoolhoofd en dichter, wiens vele Comoediae Sacrae onder den titel van *Terentius Christianus* (r. 101), werden gedrukt o.a. in Amsterdam 1629 en 1646.

[99] der jongkheit met het zout der wijsheit en eerlijcke zeden voor bederf[99]
[100] zocht te bewaeren, zoo wert hem, met eene gemeine bestemminge der
[101] braefste vernuften, de titel van Christenschen Terentius vereert. De groote
[102] Cezar Scaliger, die te Leiden, als een orakel van wijsheit, te prijck zat,[102]
[103] en door den mont van zijnen dapperen leerling Heinsius uitgeroepen wort[103]
[104] voor een kerck van alle kunsten en weetenschappen, stelde uit Aristoteles[104-6]

99 *eerlijcke:* eerbare.
102 *Cezar Scaliger:* Julius Cesar Scaliger (1484-1558), vgl. Berecht van *Lucifer*, r. 165.
103 *leerling Heinsius:* Vondel bedoelt *leerling* in wijden zin; in enger zin, als student te Leiden, was Daniël Heinsius (1581-1655) leerling van Joseph Scaliger.
104-6 *stelde... eene wijze op blyde* enz.; stelde naar de wetten van Aristotelen en Plato een theorie der dramatische dichtkunst op, nl. in zijn *Poetices,* door Vondel al in 't Berecht van *Lucifer* aangehaald.

[105] en den goddelijcken Plato eene wijze op blyde en droeve spelen, en
[106] toestel van schouburgen, tooneelen en personaedjen. De zelve Daniel[106]
[107] Heinsius, die welspreeckende Professor, een vermaert poët, oock by de[107]
[108] Heeren Staeten tot hunnen geheimschrijver in het Synode van Dordrecht[108]
[109] gebruickt, ontvouwt geleerdelijck Aristoteles onderwijs van het treurspel,[109]
[110] om den schouburgh met de fackel van zijn oordeel voor te lichten, en
[111] opent het treurtooneel van Herodes kindermoort. Hy prijst den tooneel-[111]
[112] yver en de spelen der Griecken, zoo hoogh by hen geschat, dat d'onkosten
[113] der zelve, naer zyne getuighenis, niet min dan hunne oorlogen bedroegen.
[114] De doorluchtige Professor der Historien, Gerardus Vossius, houdt rijcke-[114]
[115] lijck de hant aen dichtkunst en tooneelpoëzy, den Heeren Staeten der vrye
[116] Nederlanden opgedraegen, en vereerde my met dat boeck, oock den[116]
[117] schouburgh en mijn treurspel met zijne tegenwoordigheit. Hy getuight[117]
[118] dat Godt zelf een groot gedeelte der Heilige Schrift in poëzye vervatte,
[119] en de Doctoren der oude Kercke uit hunne poëzye een groote eer bereick-
[120] ten, en de Kercke vruchten toebroghten. De wijze Hugo de Groot, de
[121] fenix van zyne eeuwe, vertoonde ons, gelijck voorheene de heilige out-
[122] vader Gregoor Nazianzeener, JESUS CHRISTUS, die, op het kruisaltaer,[122]
[123] tot eene zoenofferhande voor alle menschen, zijnen geest in de handen
[124] van zijnen hemelschen Vader beveelende, den bitteren doot storf: en de[124]
[125] godtvruchtige rol van zijnen Iosef, voor Koning Iacob Stuards dochter[125]
[126] hier in den schouburgh gespeelt, leerde het ongelijck door de Broeders
[127] hem aengedaen, vergeven en vergeten. De grootachtbaere Raetsheer van

106 *toestel:* inrichting.
107 *Professor.... poët:* D. Heinsius was sinds 1604 professor te Leiden en dichter van Latijnsche en Nederlandsche verzen, waardoor zijn naam in binnen- en buitenland *tot* de beroemdste van zijn tijd hoorde.
108 *geheimschrijver:* sekretaris.
109 *ontvouwt* enz.: in 1610 had Heinsius een kritische uitgave en Latijnsche vertaling van Aristoteles' *De Poëtica* bezorgd, in 1616 (en 1643) voorafgegaan door zijn *De Tragoediae Constitutione*, waarin hij J.C. Scaliger prijst (zie r. 104) en waardoor hij op Vondels dramatischen arbeid veel invloed had.
111 *Herodes kindermoort:* Heinsius' tweede treurspel *Herodes Infanticida* (1632).
114 *Gerardus Vossius:* prof. te Amsterdam en Vondels bekende vriend, zie Dl. 3, blz. 799 enz.
116 *dat boeck:* nl. *Institutionum Poeticarum Libri Tres*, Amsterdam, Elzevier, 1647, die ook voor onzen treurspeldichter van groote beteekenis waren.
117 *mijn treurspel:* ongetwijfeld doelt Vondel op *Gysbreght van Aemstel*, door Grotius in een brief aan Vossius hoog geprezen, en op *Gebroeders*, aan Vossius opgedragen; Vossius stierf 1649.
122 Zie over Gregorius' en Grotius' drama's van den Lijdenden Christus, waarop Vondel zich ook in het Berecht van *Lucifer* beriep, de noot bij r. 146-147 (dit deel, blz. 612).
124 *storf:* stierf.
125 *zijnen Iosef:* Grotius' Latijnsch drama *Sofompaneas* van 1635, door Vondel terstond vertaald (Dl. 3, blz. 431).
Koning Iacob Stuards dochter: Elisabeth Stuart, dochter van Jacob VI (vgl. r. 94), gehuwd met Frederik V, keurvorst van de Paltz en koning van Bohemen, die zich na zijn nederlaag door Tilly, in 1621 in Den Haag vestigde.

[128] den Honert, verheerlijckt zijnen tooneelstijl met Moses den tafelbreecker,[128]
[129] en de schennis van Thamar. Maer wat most ick niet vergeeten? De poët[129]
[130] Theodorus Beza, wiens yver den Staet en de kerck van Geneve zoo zuiver[130]

128 *van den Honert:* Rochus van den Honert (1572-1638) gaf in 1611 twee Latijnsche treurspelen uit *Moses Legifer seu Nomenclastes* (*tafelbreecker*) en *Thamar,* de door Amnon onteerde dochter van David.

129 *Maer wat most ik niet vergeeten?:* Maar wat mag ik vooral niet tegenover de kalvinistische tooneelbestrijders van Holland vergeten?

130 *Theodorus Beza:* rechterhand en opvolger van Kalvijn te Genève (1519-1605), ook schrijver van Latijnsche en Fransche gedichten, o.a. *Sacrifice d'Abraham*; zie Beza nog in *Decretum Horribile,* vs. 146.

bewaerde, als die door Kalvyn hervormt was, heeft zyn treurspel van Abrahams offerhande nagelaeten: En Blondel, namaels Professor der[132] historien, quam met allen den vaderen van dat groote Synode, te Castres[133] in Languedocq, in het schouperck het spel der Latynsche scholieren zien en hooren. Het oordeel en beleit van zoo veele grootachtbaere Heeren en hooghgeleerde mannen behoorde dan billijck deze onweetende men-[136] schen t'overtuigen: want wat reden is wettigh genoegh om eerlijcke en staetnutte[138] kunsten en oefeningen dus haetelijck en onbeschaemt door te strijcken? De tooneelkunst den menschelijcken handel, gelijck de schilder-kunst en beelthouwery de natuur, nabootsende, mengt her eerlijck en het nut onder een, gelijck Horatius zeght:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.[142]
Hy heeft op 't rechte wit gemickt,
Die stichtende oock den geest verquickt.

De tooneelkunst wyst aen wat eerlyck wat schandelyck luit. De treurstyl,[145] die allerhooghst op geluck en ongeluck der Grooten draeft, arbeit om de[146] menschen weeck in den boezem te maecken, schildert de hartstoghten naer het leven af, leert naer voorvallende gelegenheit den toom des Staets vieren of aenhaelen, en elck zich zacht aen een anders ongeluck spiegelen. Zy beelt levendigh de wysheit uit, die in deftige voorbeelden, uit de historien getrocken, bestaet: want in de historien ziet men geduurigh het radt van avontuure draejen, en hoe de menschen hier met elckanderen omspringen, waerom Plutarchus, die befaemde zedevormer, uit den mont[153] van Gorgias zeght; *Het treurspel is eenerhande slagh van bedrogh, waer*[154] *door hy, die een ander bedrogen hadde, en de geen, die bedrogen was, wijzer kon worden dan een die onbedrogen is: want het treurspel bedrieght of ver-kloeckt, naerdien het een verziersel verhandelt*: *maer het bedrieght zoo geestigh,*[157] *dat het verzierde geheel waerachtigh schijnt: doch hy schijnt rechtvaerdiger te handelen, die de menschen bedriegende of verkloeckende, hun eenigh nut aenbrengt: en hy is wijzer, die door gedichte fabelen leert kennen wat schan-*[160]

132 *Blondel:* David Blondel (1591-1655), gewezen priester, protestantsch apologeet en opvolger van Vossius als prof. in de geschiedenis te Amsterdam.
133 *dat groote Synode, te Castres:* ik vind alleen, dat Blondel op de Nationale Synode te Charenton in 1631 aanwezig was.
136 *deze onweetende menschen:* de predikanten, door Vondel telkens maar vaag aangeduid.
138 *staetnutte:* nuttig voor den Staat.
142 *Omne* enz.: Horatius' *De Arte Poetica,* vs. 343.
145 *eerlyck:* eerzaam; *luit:* genoemd wordt.
146 *die allerhooghst* enz.: versta: die het best tot zijn recht komt.
153 *Plutarchus:* Grieksch-Romeinsch wijsgeer († 140 na Chr.), wiens werken o.a. in 1572 en 1624 waren uitgegeven.
154 *Gorgias:* bijgenaamd Leontinus, Siciliaansch wijsgeer uit de 5de eeuw v. Chr.; *eenerhande slagh van bedrogh:* een soort van bedrog.
157 *naerdien het een verziersel verhandelt:* doordat het een verzinsel, een fantazie uitwerkt; *zoo geestigh:* met zooveel geest.
160 *gedichte:* verdichte.

[161] *delijck of eerlijck luit*. Het vaers, in het voorhooft des schouburghs uitge-[161]
[162] houwen, magh wel zeggen:

De weerelt is een speeltooneel.
Elck speelt zijn rol, en krijght zijn deel.

161 *Het vaers:* hier citeert Vondel zich zelf, vgl. Dl. 3, blz. 512.

[165] Hoewel het tooneelspel zulck eene ry van eeuwen in eere gehouden,
[166] gehanthaeft, en oock gehanteert van Keizeren, Koningen, Vorsten, Velt-[166]
[167] oversten, Staeten en letterwyzen, voor geen gewelt van eenen hoop drin-[167]
[168] geren en dommekrachten zwicht, nochtans past het den voorstanderen[168]
[169] der tooneelen niet altijt stomme honden te zyn, maer hunne loflijcke kunst
[170] tegens dwersdryvers en tooneelvlegels te verdaedigen, op dat het stichte-[170]
[171] lijck gebruick des Schouburghs in aenzien en eere blyve, terwyl Salmoneus
[172] allen aenschouweren, gelyck de verdoemde Fleggas uit den jammerpoel,[172]
[173] toeschreeuwt:

Discite justitiam moniti, & non temnere Divos.

[175] Dat is:

Leert rechtvaerdigheit betrachten,
En geen Godtheit te verachten.

166 *gehanteert:* aangewend en beoefend.
167 *letterwyzen:* geleerden en letterkundigen; *dringeren:* drijvers.
168 *dommekrachten:* met dezelfde ironische beteekenis als in *Altaergeheimenissen* I, 1067.
170 *tooneelvlegels:* naar de gebruikelijke klassieke vorming van μ□στιξ (geesel), tooneelvernielers; *stichtelijck:* stichtend.
172 *Fleggas:* minder juist voor *Flegias* in vs. 1433 en *Phlegias*, Opdracht van *Gebroeders* (Dl. 3, blz. 799) met het zelfde citaat uit *Aeneïs* VI, 620, zie noot bij r. 3 aldaar.

Inhoudt.

[1] Salmoneus, Koning van Elis, (door de staetzuchtige verwaentheit zijner[r. 1]
[2] gemaelinne Filotimie aengedreven, om zich boven den top der koningk-[2]
[3] lijcke tot de goddelijcke Majesteit te verheffen, en Jupijn, den Koning
[4] der Goden en menschen, gelijck te schijnen, zich offerhanden en tienden[4]
[5] toe te eigenen, en een eigen Priesterdom door Hierofant, zijnen wulpschen[5]
[6] hofpriester, op te rechten, tegens den wettigen godtsdienst door Cekrops[6]
[7] van outs in Griecken ingevoert, en in de drie deelen der weerelt uitge-[7]
[8] spreit;) bouwt in de hooftstadt Elis, op den vliet Peneius, een metaele[8]
[9] brugh, waerop zijn beelt in schijn van Godt Jupiter ten toon staet. De[9]
[10] verwaende Koning, hier mede niet genoeght, laet het mercktvelt, hof, en[10]
[11] tempel, en de hofstraet, tot de brugge toe, van buiten, als een lucht en
[12] hemel, met wolcken en starren bekleeden, en toestellen. Boven dit beveelt
[13] hy zijn marmerbeelt uit het hof in den tempel op het altaer te voeren,
[14] maer wort van Theofrastus, den aertspriester van Jupijn, gestuit. Onder-[14]
[15] tusschen ontvonckt de burgertwist in de stadt, en berst tot oproer uit, dat
[16] door Bazilides, den veltheer, die listigh weifelt, en op de kroon vlamt, voor[16]
[17] een poos geslist wort. Theofrastus, aengemaent om het Koningsbeelt op[17]
[18] het altaer te planten, kant zich met alle het priesterdom hier heftigh tegen;
[19] maer de Koning voert het door zijne trouwanten met gewelt uit, en na
[20] eenen triomfdans van Goden en Godinnen, uit den toegestelden hemel
[21] nedergedaelt, treet met eene prachtige hemelstaetsie van Goden en den
[22] hofsleip naer de brugh, daer het nieuwe priesterdom gereet stont om op[22]

r. 1 *Salmoneus, Koning van Elis* (in den Peloponnesus): de man schijnt niet heelemaal legendarisch, hij was een koningszoon in Oud-Griekenland, die als mechanicus een middel had gevonden, om eenigszins den bliksem te imiteeren; de volksverbeelding en de dichters hebben dit gegeven uitgebreid tot de mythe, die Vondel hier met sarkastische toevoegingen aan het adres van de bliksemslingerende predikanten verwerkt; *staetzuchtige:* eerzuchtige.
2 *Filotimie:* van *φιλοτ□μ□α,* de verpersoonlijkte eerzucht, een door Vondel voor Salmoneus' al of niet historische echtgenoote verzonnen naam.
4 *tienden:* belastingen.
5 *een eigen Priesterdom:* een onwettig priesterschap, het predikantendom; *Hierofant:* van □ερoφ□ντης, offerpriester, Vondels spotnaam voor de predikanten, zooals in den *Speelstrijt van Apollo en Pan,* vs. 98, waarmede, evenals met de *Uitvaert van Orfeus* (allebei gelijk *Salmoneus* van vlak na den *Lucifer*), de tendenz van dit treurspel parallel gaat; *wulpschen:* overmoedigen, onbezonnen.
6 *Cekrops:* Egyptenaar, die ± 1482 v. Chr. in Athene kwam, daar den Areopaag stichtte en den ouden *wettigen* godsdienst instelde.
7 *Griecken:* Griekenland; *in de drie deelen* enz.: de drie werelddeelen Azië, Afrika en Europa, met zinspeling op de katholiciteit van het oude Christendom.
8 *den vliet Peneius:* rivier in Thessalië (*Ilias* II, 752) tgw. Salambria.
9 *in schijn:* in de gedaante.
10 *genoeght:* vernoegd, tevreden; *hof:* voorhof.
14 *Theofrastus:* van *θεος-φρ□ζω,* spreken met en over God.
16 *vlamt:* aast.
17 *geslist:* beslist, gesust.
22 *hofsleip:* hofsleep, gevolg, hofhouding; *het nieuwe priesterdom:* duidelijk genoeg!

[23] zijne aenkomste een brantoffer van hondert stieren t'ontsteecken. De[23]
[24] Koning, gelijck een Jupiter, met den blixem in de hant ten toon gevoert,
[25] wort van d'aengedronge schaeren op het geluit der trompetten aengebeden,

23 *een brantoffer van hondert stieren:* een hekatombe, het grootste offer van den heidenschen eeredienst.

en toegejuicht. In dezen schijn draeft hy de brugh op, om een brandende[26]
fackel, als eenen blixem, onder het volck te slingeren: maer de lucht berst
terstont met donder, blixem, en weêrlicht uit, waer door de paerden aen
het hollen geraecken, hy doot uit den wagen, de wagen aen stucken ge-
smeeten wort, en de paerden verstroien. De gemeente, hier over aen 't
woeden, wil zich over deze godeloosheit aen het doode lijck des Konings
wreecken, en haeren moedt koelen, maer Bazilides behindert dit, en ver-[32]
brant het lichaem des Konings op het offerhout tot assche, om het volck
te stillen. Filotimie, op het geluit des donders uit den hove komende, om
haeren gemael met danssen en triomfzangen te verwelkomen, hoort uit de
Pizaners de droeve maren, en, na een rouwklaghte aen 't razen geslagen,[36]
vlieght naer binnen. Middelerwijl brengt Bazilides de dootbus met 's[37]
Konings asschen aen Theofrastus, en geeft de dootbus over ter begraefe-
nisse. Hierop bootschappen de Pizaners hoe de Koningin zich zelve uit
wanhoope verhing, het hof van het hofgezin vast uitgeplondert wort, en[40]
zy brengen het Rijxcieraet van kroon en scepter en het koningklijck ge-
waet, by hen geborgen, aen Theofrastus, die, om het Rijck in orden te
houden, Bazilides den aelouden godtsdienst en de wetten laet bezweeren,
en Koning van Elis kroont.

Het tooneel is op Godtsvelt, voor het hof van Elis. De Rey bestaet uit[45]
priesteren. Het treurspel begint na den ondergang en eindight na
den opgang der zonne.

Spreeckende personaedjen.*

P I Z A N E R S . Nagebuuren van Elis.
D I O D O O R . Kerckwachter.
R E Y van P R I E S T E R E N .
T H E O F R A S T U S . Aertspriester van Jupijn in Elis.
B A Z I L I D E S . Veltheer, en hooft der hofbenden.
H I E R O F A N T . 's Konings Hofpriester.
S A L M O N E U S . Koning van Elis.
F I L O T I M I E . Koningin van Elis.

26 *schijn:* gestalte.
32 *behindert:* verhindert.
36 *Pizaners:* inwoners van Pisa in Elis, waar de Olympische spelen werden gehouden; *maren:* tijdingen.
37 *de dootbus:* de urn met de asch van den gekremeerden koning.
40 *van het hofgezin:* door de hofhouding.
45 *Godtsvelt:* wellicht naar analogie van Godsakker, kerkhof, tempelplein, vgl. hierna, vs. 57.
* *Bazilides:* Vondel accentueert in zijn versmetrum Bazi-*li*-des, hoewel van het Grieksche achtervoegsel *ides* de eerste lettergreep kort is; *hof benden:* paleiswacht.
Filotimie: spr. uit: Filoti-*mi*-ë (zie vs. 60, 1938).

Salmoneus. Treurspel.
Het eerste bedryf.

PIZANERS. DIODOOR.

P i z a n e r s :

De volle maen komt op, en volleght d'Avontstar.
Wy hebben Pize, daer de mont van Jupiter[vs. 2]
Den vraeger antwoort geeft, ter goeder tijt verlaeten,
Om Elis, en het hof, en kerck, en merckt, en straeten
t'Aenschouwen op 't gerucht, dit lantschap door gespreit,
Dat deze stadt te nacht al Pizaes majesteit
En glans verdoven zal, en Herkles feest en spelen,[7]
Door toestel van wat groots, en hemelsche tooneelen:[8]
En zeker 't geen wy zien vermindert niet de Faem,
Die doorgaens is gewoon op eenen hollen naem
Te stoffen, en met klanck van ydele trompetten[11]
De kleene dingen breet en heerlijck uit te zetten:
Want wat Pizaner oit verkeerde hier omtrent,
Niet een heeft Elis oit in dezen schijn gekent.
Zelf d'ingezeten dwaelt, en gaept, als opgetoogen.
De Goden schijnen hier in starrelichte boogen
Te drijven, of te treên op wolcken door de lucht,
Langs d'aerde in lucht verkeert. geen loopende gerucht[18]
Bedroogh ons, nu wy hier verbaest, als ziende blinden,
Noch twijflen waer wy staen, en om den wegh te vinden
Een leitsman hoeven, die den nabuur met bescheit
Berechte, en wijze en toone al stadts gelegenheit.[21-22]
Hier komen twee gewijde in witte koorgewaeden,[23]
d'Een met een offerkruick, en d'ander overladen
Met eicke kranssen. wat of dit bedieden wil?
Zy hebben ons in 't oogh, en staen nu beide stil.

vs. 2 *daer de mont* enz.: in Pisa was de beroemde tempel van Jupiter, één der zeven wereldwonderen, vgl. vs. 1466.
7 *Herkles feest en spelen:* de feestelijke spelen te Olympia in de landstreek Elis, ter eere van Jupiter ingevoerd door Herkules, vgl. vss. 122-23, 1467-71.
8 *toestel:* ensceneering.
11 *stoffen:* bluffen.
18 *loopende gerucht:* loopend praatje.
21-22 *hoeven:* behoeven; *met bescheit berechte:* oordeelkundig onderrichte; *al stadts gelegenheit:* den heelen toestand der stad.
23 *gewijde:* gewijden, priesters.

D i o d o o r :

Wat mannen komen hier van buiten opgedondert[27]
By avont naer dit feest? ay zie, zy staan verwondert
Om dees verandering, en heel verbaest, en stom.

P i z a n e r s :

Het zy gy Priester zijt, of een, die 't Priesterdom
De hant reickt, laet u niet verdrieten, noch mishaegen[31]
Dat wy Pizaners u een luttel ondervraegen
Naer deze nieuwigheên, voorheene noit gezien.
Wat wil de toestel van dees staetsi toch bediên?[34]
En dat dees stadt, de merckt der omgelege volcken,[35]
Een lucht vol starren schijnt, en met tapijt van wolcken
Behangen om en om, waer door een uitheemsch man,
Of lantzaet naulix kerck en hofstraet kennen kan,[38]
Noch 't hof, hoewel hy hier gewoon is alle jaeren
Te trecken om gewin, te wisselen zijn waeren[40]
Aen munt of koopmanschap? hoe scherp men haer beziet,
De hooftstadt Elis schijnt noch lijckt zich zelve niet,
Maer lucht en hemel, daer Jupijn de hemelraeden[43]
Verdaghvaert door de lucht en starrelichte paden.
Zoo dit een schouburgh is; Athene, Pallas stadt,
Heeft zulck een speeltooneel noch glori noit gehadt.
Ay, staet een poos: gy zult den Goden niet mishaegen[47]
Dat gy verdwaelden dient, en antwoort op hun vraegen.

D i o d o o r :

Mijn kerckgenoot, ay breng dees offerkruick der Goôn[49]
In 't offerkoor: gy weet, ick ben ten hove ontboôn,
En kan, al loopt de tijt, niet laeten ons gebuuren[51]
Te dienen op hun vraegh, en wat te recht te stuuren.[52]
Mijn naem is Diodoor, aen d'oostzy van de kerck
Mijn wooning, nu vermomt met dit geschildert zwerck,[54]
Daer duizent kunstenaers en geesten over zweetten.
Dees kerck, recht voor u, wort nu Donderkerck geheeten,[56]
Dees ruimte Godtsvelt, als geheilight aen Godts zorgh;[57]
En ginder rijst het slot, men heet het Godenborgh:
Daer houdt Salmoneus hof met onze Koninginne

27 *opgedondert:* onverwacht te voorschijn.
31 *De hant reickt:* helpt, bijstaat.
34 *toestel:* inrichting.
35 *de merckt* enz.: waar de heele omtrek ter markt komt.
38 *lantzaet:* ingezetene.
40 *Te trecken:* heen te trekken.
43 *de hemelraeden:* zijn olympische mede-goden.
47 *staet een poos:* blijft eens even staan.
49 *kerckgenoot:* mede-priester; Diodoor zegt vss. 49-52 tot dezen tempeldienaar.
51 *loopt:* verloopt; *laeten:* nalaten.
52 *stuuren:* wijzen.
54 *vermomt:* verscholen.
56 *Donderkerck:* nl. de tempel van den nieuwen Jupiter tonans, Salmoneus; vgl. vs. 222.
57 *Godtsvelt:* tempelplein; vgl. *Inhoudt*, r. 45.

Filotimie, zijn bekoorende Godinne,
Die meer op hem vermagh dan Juno by Jupijn.

P i z a n e r s :
Wat heeft Salmoneus voor? hy mickt in allen schijn
Op een byzonder wit: want hoe men 't keere of wende,[63]
Zoo groot een toestel ooght op een doorluchtigh ende.[64]

D i o d o o r :
Hy heeft verandering van godtsdienst in den zin.

P i z a n e r s :
Een aenslagh vol gevaers.[65-66]

D i o d o o r :
Indien de Koningin
Hier zwaerigheit in vont, hy zou dees snaer niet roeren.[67]
Zy pooght den Koning, als een' Godt, in top te voeren,
Gelijck Godt Jupiter te heffen op 't altaer,
Door offerhande, en tiende, en kerckelijck gebaer,
En wieroock, en triomf, en beelden, en gezangen;
Als eenen, uit wiens schoot en boezem wy ontfangen
De zegeningen, daer dit Rijck van overvloeit.
Dat d'aerde vruchten draeght, geboomte en acker bloeit;
De hemel beemden laeft met dau en vruchtbren regen;
De zon 't gewas beschijnt, bestraelt met vollen zegen;
Dat lucht en aerde, en zee, van wiltzang, tiereliert,
Van visschen krielt, en vee, en tam, en wilt gediert;
De man en vrou, in d'echt gezegent, kinders teelen;
Het gansche Rijck in rust, voor bloedige krackeelen,
Gewelt, en overlast, en sterfte, en zwaerigheên
Beschut zit, eigent hy zijn wijsheit toe alleen,
Geen' anderen Jupijn, noch mindre Godtgenooten.

P i z a n e r s :
d'Aeloude godtsdienst wort te schendigh dus verstooten,
En in zijn plaets een nieuw gedichtsel aengebeên.[84-85]
Zich Godt te noemen is een laster, daer voorheen[86]
Zoo menige eeuwen, noch onze ouders oit van hoorden.

D i o d o o r :
Gebruick bescheidenheit in yver, en in woorden.[88]

P i z a n e r s :
Wat roept men van zijn beelt, en trotse wagenprael?[89]

63 *wit:* doelwit.
64 Versta: met zoo'n ensceneering moet een buitengewoon doel beoogd worden.
65-66 De katholieke Vondel aan het woord!
67 *hy zou* enz.: dan zou hij daar niet aan beginnen.
84-85 Weer tegen de Hervorming; *gedichtsel:* verzinsel.
86 *laster:* misdaad.
88 Versta: matig je wat.
89 *roept:* vertelt men hardop.

D i o d o o r :

Zoo gy Penejus brugh gezien had, uit metael[90]
Gegooten, en met een den goddelijcken wagen
Op goude raders, en vier paerden, hecht beslagen
Met blinckend stael, gereet langs 't brommende gewelf[93]
Der brugge, en over stroom te rennen; gy zoudt zelf
Gelooven dat Jupijn dees toestel best zou passen.

P i z a n e r s :

De trotsheit kent geen peil: zy wil al hooger wassen:
Zoo wort door overdaet 's Rijcks schatkist uitgeput,
De zenuw van den Staet. geen burgers trecken nut
Uit lasterlijcke pracht, gewoon de lucht te tergen,[99]
Gelijck weleer de rot der Reuzen, niet dan dwergen[100]
Gerekent by de maght der Godtheit, die het al
Wat zich te trots verheft verwezen heeft ten val,
En elcke maght haer peil, van niemant t'overschrijden,
Door nootlot toegekeurt, heel stip, voor alle tijden.

D i o d o o r :

Het is niet veiligh hier te waeren dezen nacht,[105]
Omtrent het hof, ten zy men geen gevaeren acht;
Eene oirzaeck dat dees wijck, nu dootsch, en schier verlaeten,
Niet grimmelt van een' drang, gevloeit uit alle straeten,
Nieusgierigh om te zien wat onweêr van geschil
Hier tusschen hof en kerck misschien oprijzen wil.
Men heeft, om min het volck t'ontrusten, en te stooren,
De nacht en duisternis voor dees triomf gekooren:
Want wat zich schaemt by daegh, en draeit op veel gevaers,[113]
Wort liever 's nachts gezien, als schooner by de kaers.[114]
De burgery gedeelt, en al een wijl aen 't mompelen,
Wort naulijx ingetoomt. men vreest voor overrompelen.
d'Een droomt van nieuwigheên, door eige baet gestijft,
En d'ander eert al wat den ouden godtsdienst drijft.[117-18]
De hemel blussch' by tijts dit smeulend vier, dees voncken;
Zoo niet, wy zien den Staet in asch en puin verzoncken.
Wat zeght'er Pize toe?[121]

P i z a n e r s :

Die Godtstadt houdt de zy

90 *Penejus brugh:* de brug over den Peneus.
93 *brommende:* pronkende.
99 *lasterlijcke:* ergernis gevende; *de lucht:* den Olymp.
100 *de rot:* het rot, vgl. vss. 775-78, 1427.
105 *waeren:* rond te dwalen.
113 *draeit op veel gevaers:* met veel gevaar gepaard gaat.
114 *als schooner by de kaers:* minder gevaarlijk wanneer het in 't geheim bij een kaars wordt beraamd.
117-18 Protestant en Katholiek!
121 *Wat zeght'er Pize toe:* wat zegt gij, Pizaners, ervan; *Godtstadt:* stad van Jupiter.

Van Jupiter, en viert 't Olympisch jaergety,
Om 't vijfde jaer, heel stip, en zonder t'overtreden.[123]
Pizaners volgen 't oude, en haeten nieuwicheden.[124]
Gansch Elis loopt gevaer van Staet- en kerckkrackeel.
Dees stadt gelijckt bykans een schouburgh, en tooneel.
De Goden treden hier te voorschijn met hun rollen.
Zoo raeckt Jupijn ten schimp, en zijn gemeente aen 't hollen.
Godtslasterlijcke vont! de godtsdienst raest en suft,
Wanneerze dient tot spel van menschelijck vernuft.
Men moet de weeligheit der herssenen besnoejen.
Het brein verdicht niet goets. de Staet vergeet te bloejen,
Daer nevels van misbruick en ongetoomde drift
De telgen van de jeught besmetten met vergift
Van eigenzinnigheit, en dertle hoovaerdyen.
De Goden hoeden ons voor zulcke guighleryen;[136]
Een ongebondenheit, te Pize lang getemt,
Dat stemt geen spelen, als de Kerck het tegenstemt.[129-38138]

D i o d o o r :

Wy willen ons gespreck bespaeren tegens morgen:
Ick ben ten hove ontboôn, en ga, niet zonder zorgen,
Naer Bazilides, om te spreecken met dien heer,
Te hooren 's Konings wil. der Goden Koning keer'
d'Oneenigheden van den Staet ten goeden ende:
Want tweedraght is de bron en springaêr van ellende.

P i z a n e r s :

De vader Jupiter bestraele ons met gena,
Dat niet dees tempelvlam in zijnen tempel sla
Te Pize: want die slagh kon Grieck en ongrieck treffen,[147]
Indien de Koningen zich tegens Godt verheffen,
En 't grijze hooftgezagh van 't eeuwigh priesterdom[149]
Verdrucken ongestraft. wy zien d'orakels stom
En elck den vorsten naer den mont zien, en gelooven,[151]
Geraeckt Salmoneus en het hof dien hoeck te boven.[152]
Hier hangen wieroockvat en kroon in eene schael.[153]
Maer gaenwe naer de brugh en trotse wagenprael,
Bezien waer 't veiligst is voor oploop ons te bergen.
Men magh 't gevaer wel zien, maer wacht u dat te tergen.

123 *Om 't vijfde jaer:* om de vier jaren, vgl. vss. 1467-71.
124 Als de Katholieken!
136 *guighleryen:* begoochelingen.
129-38 Anti-reformatorische uitingen!
138 *stemt geen:* stemt niet in met.
147 *ongrieck:* vreemdeling, barbaar, vgl. vs. 248.
149 Met bijgedachte aan het Pausdom.
151 ‘Cujus regio illius et religio’.
152 *dien hoeck:* die moeilijkheid.
153 *wieroockvat en kroon:* Kerk en Staat; *schael:* weegschaal, vgl. *Op de Ionghste Hollantsche Transformatie*, vss. 3-4 (Dl. 1, blz. 790).

REY VAN PRIESTEREN.

Z a n g :
Jupijn, die alles naer uw' wensch
Beschickt, waerom is toch den mensch
Door 's hemels wijsheit in dit leven
Den nabootseerlust ingegeven,[160]
Naerdien hy dezen treck misbruickt,
En niet alleen al wat'er duickt
Beneden u wil nabootseeren;
Maer hooger vliegen op de veêren
Van zijn vernuft, en al den schat,
Dien d'endlooze eeuwigheit bevat
In haeren schoot, in 't licht durf brengen;
Al zou hy oock zijn vleugels zengen
In 't eeuwigh vier, dat boven hangt,
En 't hof der starren ommevangt.[169-70]
d'Ondanckbre staet naer hooger waerde.[171]
De mensch was gaerne een Godt op d'aerde.

T e g e n z a n g :
De redenloosheit zoo genoemt,[173]
Oock 't allerminste dier verdoemt[174]
Dees reuckeloosheit in het dwaelen[175]
En overspringen van haer paelen.
De dieren volgen het bestuur
Van hunne leitsvrou, vrou Natuur,
Onnozel, zonder kreuck en rimpel,[179]
Oprecht, en slecht, en stil, en simpel,[180]
Genoeght aen 't lot, dat op hun viel;[181]
Oock 't onbezielde en met een ziel
Van groeizaemheit alleen gezegent.[182-83]
Al wat des menschen oogh bejegent
Dat roept hem toe: wy zijn verzaet,
Gerust, vernoeght met onzen staet.
Natuur verneemt noch klaght, noch bede.
Het mindre als 't meerder rust in vrede.

Z a n g :
De Hooghmoedt schept voor ons gezicht

160 *nabootseerlust:* imitatiezucht.
169-70 *'t eeuwigh vier* enz.: de vuurhemel (caelum empyreum) die zich buiten den sterrenhemel uitstrekt.
171 *naer hooger waerde:* naar altijd hooger waardigheid.
173 Versta: de zgn. redelooze dieren.
174 *Oock:* ja zelfs; *verdoemt:* veroordeelt.
175 *reuckeloosheit:* roekeloosheid.
179 *Onnozel*, enz.: zonder schuld en fout.
180 *slecht:* eenvoudig.
181 *Genoeght aen:* tevreden met.
182-83 De anorganische en de plantenwereld.

Een' hemel uit een stadt; het licht
Uit duisternisse, en nacht, en dampen;
Het aerdtrijck tot een lucht, vol lampen,
Gestarnte, en glans, die 't oogh verblint.
Men durf hier regen, hagel, wint,
En weêrlicht, blixems, vier en donder,
Oock zelf den Godt Jupijn, van onder,
Braveeren op zijn' hoogen stoel.
Zoo schijnt de kickvorsch, uit een' poel
Vol modder, 's Konings rol te speelen.
De tempel moet voor speeltooneelen
Den vinger leggen op den mont,
Om zulck een' godeloozen vont
Van mommerye op haer stellaedje.[203]
Een worrem speelt Godts personaedje.[200-4]

T e g e n z a n g :

De Hoovaerdy houdt streeck noch maet.
Men kentze aen mijnen en gelaet,[206]
De tong en tekens der gepeinzen;
Al wouze een poos haer wit ontveinzen,
Vernissen met wat glimps en schijns;
De Wijze zietze door de grijns.
De Priesters speelen nu voor stommen,[211]
En zien dit lofgetuit, dit mommen,[212]
Met hun weemoedige oogen aen.[213]
De huichlaers poogen wel te staen[214]
Ten hove, en oogen slechts op voordeel.
De glimp van staet verblint het oordeel[216]
Der Hovelingen, en dien staert.[217]
Een Godtsdienst, daer men wel by vaert,
Wort van de menighte aengebeden.
Hier duickt de Waerheit en de Reden.[220]

203 *mommerye:* vermomming.
200-4 Deze vss. schijnen een spottende weerklank op de klacht van Ds. P. Leupenius' *Naaberecht* over Vondels zgn. preferentie van zijn drama's boven preeken; ook heet het daar, dat ‘een snoode aerdworm sik vermeet den helderen Hemel.... in synen donkeren Schouwburg te vertoonen’ en dat de H. Drievuldigheid door ‘lichtvaerdige Kaamerspeelders’ wordt afgebeeld (Unger, 1654-55, blz. 371-72). Het spel brengt mee, dat Vondel dezen weerklank den goeden priesters van Jupiter in den mond moet leggen.
206 *mijnen:* gelaatstrekken (het Fr. mine), vgl. vs. 367.
211 Dit verwijten de priesters van den Tegenzang aan die van den Zang, die immers juist beleden hadden, dat ze noodgedwongen moesten zwijgen, vs. 200-201.
212 *mommen:* verkleeden.
213 *weemoedige:* huilende.
214 *De huichlaers:* dat schijnt op de laffe houding van die priesters (predikanten) te slaan, die zich uit angst voor nadeel niet tegen het tooneel verzetten; *wel:* wèl, goed.
216 *glimp van staet:* uitwendige schittering.
217 *dien staert:* dat aanhangsel der priesters.
220 *duickt:* verdwijnt.

Het tweede bedryf.

DIODOOR. THEOFRASTUS. REY VAN PRIESTEREN.

D i o d o o r :
Trouwanten, zet dit beelt wat neder op den drempel[vs. 221]
Van Donderkerck. nu toeft een luttel voor den tempel:[222]
d'Aertspriester Theofrast met al het Priesterdom
Komt bevende uit het koor, zoo grijs hy is, en krom[224]
Geboogen door den last der opgehoopte jaeren,
Gesleeten op de wacht voor kercken en altaeren:
Al is het lichaem zwack, noch flaeut zijn yver niet.

T h e o f r a s t u s :
Wat of dit marmerbeelt in 't kerckpoortael bediet?[228]
Dit schijnt Salmoneus zelf, of naer Jupijn te zweemen.

D i o d o o r :
De Vorst belast u dit in 't heilighdom te neemen,[230]
Te planten op 't altaer, in 't allerhooghste koor,
Met alle pleghtigheên.

T h e o f r a s t u s :
Wat zeghtge, Diodoor?
Aenvaertge dezen last?

D i o d o o r :
d'Aertspriester houme onschuldig:
Ik spreek in 's Konings naem.

T h e o f r a s t u s :
Wie kan dien trots geduldig?[234]

D i o d o o r :
Getroost d'Aertspriester zich des Konings ongena
Te laden op den hals, zoo kan men my de scha
Den krack des Priesterdoms in eeuwigheit niet wijten.[237]

T h e o f r a s t u s :
O Priesters, het is tijt u voor Jupijn te quijten.[238]

vs. 221 *dit beelt:* nl. van Salmoneus met de attributen van Jupiter, zie vs. 229.
222 *Donderkerck:* vgl. vs. 56.
224 *uit het koor:* hier en doorloopend bedient Vondel zich van christelijke termen voor heidensche begrippen; een omgekeerd humanisme, dat intusschen zijn bijbedoelingen des te duidelijker maakt.
228 *'t kerckpoortael:* het atrium van den tempel.
230 *belast:* gelast.
234 *Wie kan dien trots geduldig:* vul in: *lijden?* Diodoor valt hem in de rede.
237 *Den krack:* de vernietiging.
238 Versta: O Priesters, het is nu de tijd om uw plicht tegenover Jupiter te doen, door nl. Salmoneus niet te gehoorzamen. Misschien bedoelt Theofrastus ook, dat de priesters het beeld omver moeten werpen of wegdragen, zooals (vs. 239-40) te denken geeft.

D i o d o o r :
Eerwaertste vader, hou gemack. gy Priesters houdt
Uw handen van dit beelt, mijn zorge toebetrouwt.
De Koning gaf geen' last my tegens u te kanten

Met openbaer gewelt; dus keert, gy hoftrouwanten,
Ten hove, en zeght hoe ick den wil en last van 't hof
De Kerck hebbe aengedient.[244]

Theofrastus:
Wat wort de Kercke al stof
Gegeven om met maght hier tegens aen te wercken![245]
O schennis! ô Jupijn! ô gruwel voor Godts kercken!
Geeft nu een sterflijck mensch zich uit voor eenen Godt?
d'Aeloude godtsdienst wort den ongrieck tot een' spot[248]
Door zulcke vreemdicheên, te godtloos, en verwaten
Ten toon gestelt. hoe nu, godtvruchtige onderzaeten
Van Elis, kuntge dit met lijdtzaeme oogen zien?
De Juno van dit hof wil 't Priesterdom gebiên:[252]
Zy heerscht door haeren heer, en durf ons wetten stellen.
Nu zietge eerst klaer wat quaet onze offervinders spellen[254]
Uit vezelen van vee en offeringewant.
Hier draeit dit nachtfeest op. dit wort door Hierofant[256]
Beyvert, om zijn' klaeu te slaen in al 't gewijde,
En hierom weifelt hy, en trouwt des Konings zijde:[258]
Maer niemant onder u zal zoo lichtvaerdigh zijn
Dat hy om aertsch genot den godtsdienst van Jupijn
Verzaecke. ick zweere by mijn heilige offerbanden
En hooft, geen' witten stier noch smoockende offerhanden
Te wijden aen dit beelt, noch geur noch wieroockvat
Te zwaejen voor 't altaer, al zouden hof en stadt
Met koningkrijck met al in vier en bloet verzincken.[265]

Rey van Priesteren:
Eerwaertste vader, zacht.

Theofrastus:
Ick meen mijn bloet te drinken[266-67]
Om dees verwatenheên.

Rey van Priesteren:
Gewis uw Heiligheit
Wort op de proef gestelt door zulck een onbescheit.[268]
Het hof, dat in de kerck noch spreecken magh, noch stemmen,
Belaeght de myterkroon, en waent haer maght te temmen:[270]

244 *De Kerck hebbe aengedient:* aan Theofrastus en de zijnen heb overgebracht.
245 *tegens aen te wercken:* zich te verzetten.
248 *ongrieck:* barbaar, vgl. vs. 147.
252 *De Juno van dit hof:* koningin Filotimie, die over den koning baast, zooals Juno over Jupiter, vgl. vs. 60 en 66-71.
254 *offervinders:* augures et haruspices, die uit de ingewanden der offerdieren de toekomst voorspelden.
256 *op:* op uit.
258 *trouwt:* houdt.
265 *met al:* en al.
266-67 *Ick meen* enz.: Versta: het is of ik door die schandalen mijn eigen bloed drink: ik word in mijn intiemste en heiligste gevoelens gekrenkt.
268 *onbescheit:* dwaas schandaal.
270 *de myterkroon:* weer een christelijk woord voor een heidensch begrip.

Maer 't Priesterdom, dat u tot hooft heeft ingewijt,
Zal 't heiligh tempelrecht, aen eeuwen noch aen tijt[272]

272 *'t heiligh tempelrecht* enz.: Vondel, die voor hij katholiek was, zich o.a. in *Palamedes* heftig tegen alle heerschzucht van de predikanten over den Staat had verzet en die zelfs met den ouden C.P. Hoofd en Oldenbarneveld gemeend had, dat de Kerk aan den Staat onderworpen is, geeft hier als bekeerling de o.a. door Bellarminus' *De Romano Pontifice* uiteengezette katholieke leer, dat het goddelijk kerkrecht ook voor den Staat onaantastbaar is.

Noch weereltsch hooftgezagh gebonden, kloeck verweeren,
Al zou de weerelt in haer' ouden baiert keeren:
Maer aengezien dees storm, zoo snel, en onverwacht,
Dus opsteeckt, en het hof zijn opzet dezen nacht
Voltrecken wil, en zich om hoogh noch laegh laet hinderen,[277]
Valt dit bedencken, of ghy met wat zeils te minderen[278]
Niet veiliger door zee zult vaeren, voor een poos,[279]
Dan laeten volstaen, en den godtsdienst reuckeloos[280]
Beveelen aen 't gevaer van gijpen of van stranden,[281]
In zulck een dwarrelinge en buy van misverstanden.
Men ga met overlegh: het hangt aen uw besluit.[283]

Theofrastus:

Hier valt geen middelen: hier heeft de godtsdienst uit,[284]
Indien wy weifelen, en 't hof naer 't aenzicht doecken.[285]

Rey van Priesteren:

Men kon behendiger de schalckheit dus verkloecken[286]
Om beters wil. de scha gaet zomtijts voor de baet.[287]

Theofrastus:

Ick prijze uw ooghmerck, maer 't gevollegh is te quaet.[288]
Het hof, doortrapt en loos, verleert niet licht zijn luimen.
Begintme om beters wil dien afgodt in te ruimen,[290]
Zoo wort de voet geleght tot ongebondenheên.[291]

Rey van Priesteren:

Men ruimt, met eenen voet of twee te rugh te treên,
Het velt niet, maer verliest wat velts om 't velt te winnen.[293]

Theofrastus:

Zoo wint het hof op ons. waertoe den vyant binnen
Gelaeten, die zoo licht gekeert wort voor de poort?[295]

Rey van Priesteren:

277 *om:* door.
278 *Valt dit bedencken:* valt dit te overwegen.
279 *voor een poos:* voorloopig.
280 *laeten volstaen:* lees vòlstaan, nl. het zeil, dus met alle kracht doorzetten, vgl. vs. 1519; *reuckeloos:* roekeloos.
281 *gijpen:* plotseling omslaan.
283 *ga:* ga voort.
284 *middelen:* w.w.: middenweg kiezen, transigeeren.
285 *naer 't aenzicht doecken:* een doek omdoen die past, voorloopig toegeven.
286 *de schalckheit dus verkloecken:* de slimheid van het hof te slim af zijn door voorloopig en alleen schijnbaar toegeven.
287 *de scha* enz.: Versta: de schade gaat soms aan het voordeel vooraf, vgl. ‘Schaebaet’, de hond van R. Visscher.
288 *'t gevollegh:* de gevolgen van dat schipperen.
290 *Begintme:* begint men; *in te ruimen:* plaats in te ruimen.
291 *de voet:* de grondslag.
293 ‘Reculer pour mieux sauter’, vgl. *Geboortklock*, vs. 72.
295 *licht:* gemakkelijk.

Niet licht, maer met gevaer. het hof vaert echter voort.[296]

D i o d o o r :
De Vorst heeft by zijn hooft en kroon te hoogh gezworen.

296 *vaert echter voort:* zet in weerwil van uw tegenkanting door.

Theofrastus:
En ick by Jupiter. geen afgodt zal zijn kooren
Ontheiligen; geen maght van Vorsten onze maght
Verdrucken: liever hier gestorven op de wacht
Des tempels dan den toom van 't kerckgezagh te missen.[301]
Wie zou dees lastervleck uit onze altaerkleên wissen?[302]

Rey van Priesteren:
Salmoneus heeft de maght der hofbende op zijn hant.

Theofrastus:
De kerck onteeren zet een Rijck in lichten brant.

Rey van Priesteren:
Hy acht zich sterk genoegh dien brant des Rijcks te blussen.

Theofrastus:
Gansch Grieken stemt met ons in godsdienst.[306]

Rey van Priesteren:
ondertussen
Verliezen wy 't genot des godtsdiensts, en zijn vrucht.
Wy bouwen, zonder 't zwaert, kasteelen in de lucht,
Indien we ons op den arm van 't Priesterdom verlaeten.
Hy kan de maghtigen en hoofden der soldaeten[310]
Betaelen met uw erf, en zettenze in 't bezit.[311]

Theofrastus:
Wie hoorde oit onbescheit wanschapener dan dit,
Der geestelijcken erf aen 't weereltsdom te brengen!

Rey van Priesteren:
Gehengt het Jupiter, wy moeten het gehengen.

Theofrastus:
Ick stel mijn toeverlaet op Bazilides trou.

Rey van Priesteren:
Een' hoveling? helaes, een zwack en kranck gebou.

Theofrastus:
Geen hoveling zoo kleen, hy vlamt op hooger Staeten.

Rey van Priesteren:
Gy mooght het hoopen, doch de hoop zal luttel baeten.[318]

Theofrastus:
Wat brouwt de hoovaerdy van eenen Vorst al ramps!

301 *missen:* loslaten.
302 *lastervleck:* schandvlek.
306 *Grieken:* Griekenland.
310 *Hy:* de koning.
311 *erf:* eigendom.
318 Versta: Niet zoo'n bekrompen hoveling, maar een die hooger idealen heeft.

320 Een vrouw, vol ydelheên, vol spoocks, vol roocks, vol damps,[320]

320 *vol roocks, vol damps:* vol booze opwellingen; v. Lennep herinnert aan de vapeurs van de XVIIIe eeuw.

*

Kan zijn verstant zoo wijdt misleiden, en vervoeren,[321]
Dat hy zich niet ontzie zijn Rijcken te beroeren,
Te stellen in gevaer: men laete 't beelt hier staen.[323]

D i o d o o r :
Gy moet u op dit stuck al daetelijck beraên.[324]

BAZILIDES.

Het schijnt of deze tijt de weerelt om wil wroeten,[325]
Die uit haer assen rolt. hoe raecktze eens op haer voeten?
Zy twijfelt ofze dwers of achter gaet, of voor;
Zoo zwindelt haer het hooft: zy houdt noch streeck, noch spoor.[328]
De Koning, zonder zoon en manlijcke erfgenaemen,
Wort van de spil beheerscht, die rockent 't werck te zamen,[330]
Rust nimmer nacht noch dagh, en spint het werck zoo grof
Dat zy den Staet verwert, en terght; de kerck en 't hof
Als in slaghorden zet, door 't broên van vyantschappen,
Verhit om onderling elckanders hart te trappen.
Mijn zwaert, aen 's Konings eedt gebonden, suft en dut
Wat zy te kiezen sta, het eerlijck, of het nut.[336]
De weereltwijsheit raedme op eige nut te letten,
En my en mijn geslacht en afkomst hoogh te zetten,
By dees gelegenheit: want uit den burgertwist
En kerckkrackeelen weet de loffelijcke list,[340]
In schijn van heelzaemheit, als 't evel is aen 't rijpen,[341]
Met glimp een sluierkroon en purpren rock te grijpen,[342]
Die Bazilides past, des Rijcks vertrouweling,
En oppervelthеer. ick verlaetme op deze kling,
Daer mijn geluck aen hangt, en wilze aen weêrzy leenen,[345]
En kunstigh weifelen, doch geen party vereenen.[346]
Zoo stuurt men best 't gezagh des Konings naer 't bederf
Te bersten op de rots van tweedraght. heeft de verf
Van een verniste grijns oit iemants oogh bedrogen,
Zy dienme nu: zoo wort een' vos in 't net getogen,[350]
En valt de loosheit van den jaeger tot een' buit:[351]

* TEKSTKRITIEK: De 1e uitgave heeft in vs. 328: *zoo zwindelt haer 't hooft*.
321 *wijdt:* ver.
323 *men laete 't beelt hier staen:* dus voorloopig in den voorhof van den tempel, niet op het altaar.
324 *al daetelijck:* nu terstond. Na dit vs. allen af.
325 Bazilides komt alleen op en verraadt in dezen monoloog zijn geheime egoïstische bedoelingen.
328 *zwindelt:* duizelt.
330 *de spil:* het rokken van het spinnewiel als ironisch beeld van de vrouw; *die rockent 't werck te zamen:* die windt het vlas op, is de oorzaak van alles.
336 *Wat zy:* welke zijde; *het eerlijck, of het nut:* het lofwaardige, of het voor mij voordeeligste.
340 *loffelijcke list:* de door de wereld toegejuichte list.
341 *heelzaemheit:* verzoening; *'t evel:* het euvel.
342 *glimp:* met een mooien schijn, onder voorwendsels; *sluierkroon en purpren rock:* de koninklijke waardigheid.
345 *weêrzy:* beide partijen.
346 *doch* enz.: mij met geen enz.
350 *getogen:* getrokken, gelokt.
351 *de loosheit:* de sluwheid, 3de nvl.

Want gaet de Konings Stam met 's levens uurglas uit;[352]
Dit Koningkrijck is mijn, al had een nader voordeel.[353]
De scepter hangt aen 't zwaert: de stomme spreeckt het oordeel,[354]
In spijt van Hierofant, hofpriester van mijn' heer.
De Koningin misbruickt zijn wulpsheit, om haer eer[356]
Oock boven Junoos troon op spinneweb te bouwen.[357]
Zy zet den aert ten toon, en ydelheit der vrouwen,[358]
Die spieglen 't aenschijn; en mistrouwen zelf den schijn,[359]
Uit dwaeze hoovaerdy. zy willen grooter zijn
Dan haer Vulkanus eerst bootseerde om stof te spaeren.[361]
De deught is slecht bewaert, daer zy de doos bewaeren,[362]
Vol deught en ondeught, haer nieusgierigheit betrout,
En opgeblazenheit, die 't Rijck dien nevel brout,[364]
Waer uit alree mijn zon en glorie is aen 't rijzen.
Maer zie hoe Hierofant (ick zal zijn' yver prijzen,
En aenvoên,) zich vergramt met mijnen, en gelaet,[367]
Om 't beelt, dat noch ten schimp voor onze hooftkerck staet.

HIEROFANT. BAZILIDES.

H i e r o f a n t :

Daer pronckt het marmerbeelt des Konings, voor den drempel
Van Donderkerck. ô trots! men weigert het den tempel,[370]
De schaduw van 't gewelf en godtgewijde dack.
Magh dit bestaen, zoo heeft het hofgezagh een' krack;[372]
Zoo leght ons eerste ontwerp van godtsdienst plat in d'assen.[373]
Magh dit bestaen; wie zal op 's Vorsten kerckwet passen?[374]
Wy moeten hier met maght en yver in verzien.[375]

B a z i l i d e s :

352 Versta: Als dit koninklijk huis met den dood van Salmoneus uit sterft.
353 *mijn:* het mijne; *al had een nader voordeel:* al zou iemand, die den koning nader bestaat, den voorrang hebben.
354 *de stomme:* namelijk het zwaard.
356 *wulpsheit:* onbezonnenheid.
357 *op spinneweb:* op een hersenschim, een dwaze inbeelding.
358 *zet:* stelt.
359 *schijn:* weerschijn, spiegelbeeld.
361 *Dan haer Vulkanus eerst bootseerde:* Vulcanus (of Prometheus zijn dubbelganger) heeft de eerste vrouw gevormd, die door de andere goden met allerlei gaven werd geëerd, vandaar Pandóra, de albegaafde. (In *Joannes de Boetgezant* V, 425 heet de verleidelijke Salome een *Pandore*). Dat Vulkanus haar echter klein vormde (kleiner dan de man) *om stof te spaeren*, vind ik nergens vermeld.
362 *de doos:* de doos van Pandora vol ellenden, die zij nieuwsgierig opende, zoodat de ellenden over de wereld kwamen; alleen de hoop hield zij over.
364 *dien nevel brout:* deze moeilijkheden berokkent.
367 *mijnen, en gelaet:* vgl. vs. 206.
370 *Donderkerck:* vgl. vs. 56, 222.
372 *zoo heeft het hofgezagh een' krack:* dan is het gezag van den koning geknakt.
373 *ons eerste ontwerp van godtsdienst:* onze eerste poging tot het stichten van een nieuwen godsdienst; *plat in d'assen:* geheel in de asch, in het vuur.
374 *passen:* letten.
375 *verzien:* voorzien.

Dat staet alleen aen hem, die magh en moet gebiên,

H i e r o f a n t :
Die last was u betrout: wat had gy hun geboden?

B a z i l i d e s :

Zy zouden, in den naem des Konings van de Goden,[378]
Dit heiligh beelt in 't koor verheffen op 't altaer,
Met Priesterlijck geleide, en kerckelijck gebaer.
Heeft Diodoor, die flus den last heeft aengenomen,[381]
Dit aengedient, en is 't bevel niet nagekomen,
Zoo loopt de Kerck gevaer van 's Vorsten ongena.
De tijt verloopt, en lijt geen uitstel.

H i e r o f a n t :

ick versta
De zaeck als gy. men magh op zulck een stuck niet slaepen.
Schoon Theofrastus trots en hoogh is in zijn wapen,
Hy moet 'er echter aen, hoe stout men dit belett'.
Een grijs gerimpelt hooft, als hy, wort traegh verzet.
Het afgesleeten kleet verleert niet licht zijn plojen.
Wat hoorenwe onder 't volck al lasteringen strojen!
Hoe wort het hof betight van wetteloozen dwang![391]
Dit kan niet langer staen, en stilstaen spoet geen' gang.[392]

B a z i l i d e s :

Hoe 't ga of niet, ick sta beknelt van wederzijden.
De Koning dringtme hier, en daer de Kerckgewijden.
Ick volghde 's Vorsten last, zoo ras ick dien ontfing;
Noch roept men: dit 's de drift van zijn' vertrouweling,
En Bazilides wort gelastert voor vermeeten,
Voor kerreckschender en loftuiter uitgekreeten,[398]
Die 't hof naer d'oogen ziet, en Godt noch afgodt acht;
Doch 't moet 'er eens op staen. ick heb het hof met wacht
By tijts bezorght: al sloegh de stadt en 't volck aen 't muiten,[401]
Men vreeze geen gevaer, van binnen, noch van buiten:
En schieten wy te kort in deze razerny,[403]
Zoo schen ick den soldaet op stadt, en burgery,[404]
En d'oude Priesters aen. zy paejen dan die tanden,
Dat yzeren gebit met loeiende offerhanden.[405-6]
Ick ken geen Godtheit dan den Koning, en Mevrou:
Laet weifelen wie wil; ick blijf de kroon getrou,
En hanthaef 't hoogh bevel.

H i e r o f a n t :

Zoo spreecken al de braven,
Die op een' zelven draf en heirbaen heenedraeven,

378 *des Konings van de Goden:* van den nieuwen Jupiter Salmoneus.
381 *flus:* zoo juist.
391 *wetteloozen dwang:* dwang buiten de wet om, onwettigen dwang.
392 *staen:* vertraagd worden; *stilstaen spoet geen' gang:* stilstand is achteruitgang.
398 *loftuiter:* vleier van den koning.
401 *bezorght:* voorzien.
403 *deze razerny:* nl. van het muiten.
404 *schen:* hits.
405-6 *paejen:* verzadigen; *die tanden* enz.: van het militair geweld.

Hoe steil zy opwaert rijs'. de deught is niet gewoon
Te streven op een bed van roozen naer de kroon,
Maer langs een' steilen wegh. zy wil op 's volcks behaegen
Den prijs niet zoecken, noch den helm en 't harnas draegen
Den meesten hoop ten dienst. zy weeght waerdeert en schat[415]
De dingen op hun waerde, en toetst voorzichtigh wat
Haer voorgestelt wort, dan besluitze, en wraeckt ten leste,
En kiest, en voert het uit, en geeft zich zelf ten beste
Voor vaderlant, en vorst, en tempel, en altaer.
Dus vallen haer, hoe 't loop', geen zwaericheên te zwaer.

B a z i l i d e s :

Geheilighde, gy spreeckt niet wulpsch, maer wel ervaeren,[421]
En uw godtvruchtigheit en wijsheit zijn uw jaeren
Gansch ongelijck, en treên het grijze hair voorby.[423]
De Koning, zonder u, laegh onder en in ly.
d'Aertspriester Theofrast, een onverzetbaer drijver,
Staet stom voor uw vernuft, verschrickt voor uwen yver,
En openbaeringen. gy rieckt in kerckgeschil
Geheimenisse en droom den goddelijcken wil,
Als had gy mont aen mont de Goden zelfs gesproken.

H i e r o f a n t :

Het heeft ons noit aen moedt noch aen den lust ontbroken,
Om diep te gronden waer de wijsheit in bestaet,
En wat de godtsdienst eischt te reeglen op zijn maet.
Ick weet de vlecken van de dwaeling uit te schuuren,
Te vaegen van den roest. ick raegh de tempelmuuren
Van spinnewebbe, en ragh, en kleeze in zuiver wit.[433-35]
Ick kies geen' dop of bast voor kerne en voedzaem pit.[436]
Wat overtolligh is besnoei ick van zijn telgen.
Geen Wijze, die mijn wit kan vatten, zal zich belgen
Dat ick den ouden stijl des tempeliers verzet.[439]

B a z i l i d e s :

Zie Theofrastus schijnt met yverigen tredt
Te naecken: spreeck hem aen: de tijt is nu geboren.
Wy willen uw gespreck van wederzijde hooren.

415 *meesten:* grootsten; *waerdeert:* keurt.
421 *Geheilighde:* vgl. *Kerckgewijden* van vs. 394, priester; *wulpsch:* onbezonnen; Hierofant wordt als een jongeling voorgesteld, waarschijnlijk om de nieuwheid van zijn verzonnen godsdienst te accentueeren. Overigens is Bazilides' vleizoete taal één sarkasme van Vondel tegenover de predikanten, vgl. Calches in *Palamedes,* vs. 973-78.
423 *treên:* streven.
433-35 Nieuwe spot op de witgekalkte kerken der Hervorming!; *kleeze:* kleed ze.
436 Versta: het innerlijk gaat mij boven het uiterlijk, en vergelijk Vondels typeering van Erasmus: ‘Syn siele walght van 't werren, Se kiest geen' dop voor kerren’, Dl. 2, blz. 416, vs. 33-34.
439 *den ouden stijl des tempeliers:* den ouden godsdienst; *tempelier:* tempeldienaar, priester; *verzet:* verander, hervorm.

THEOFRASTUS. HIEROFANT. BAZILIDES.

Theofrastus:
Wat brengt ons Hierofant al weder uit het hof?
Is 't vrede, en eenigheit, of moeite, en twistens stof?[444]

Hierofant:
Wie met den Koning stemt, bestelt geen stof tot twisten,
Als Theofrasten.

Theofrastus:
zegh, gelijck de Salmonisten.
De Hierofanten, die het hof naer d'oogen zien,[446-47]
En traegh beseffen wat de Goden ons gebiên.

Hierofant:
Gy meent de Koningen? verstaetge zulcke Goden,[449]
Ick stel my onder hen, en eere hun geboden.

Theofrastus:
Gy eertze, wyliên me, doch boven al Jupijn.[451]

Hierofant:
Gy eert de Koningen, als 't pas geeft, met een' schijn
Van eere, en andersins onteertze in hunne wetten;
Wanneerge, in ste van 't beelt op 't hoogh altaer te zetten,
Zijn Godtheit voor de kerck en al het volck onteert.

Theofrastus:
De Godtsdienst heeft van oudts dit Elis noit geleert,[456]
Dat d'eens van hant tot hant ontfange kerckbevelen[457]
Gevolght heeft, en Jupijn met goddelijcke spelen,
Altaeren, tempelen, en tempelwoudt geviert.
De wijde weerelt wort van Jupiter bestiert.[459-60]
Hy is de lucht, en 't vier. hy leeft in alle dingen.
Zijn wezen kan alleen door alle wezens dringen.
Zijn Godtheit is de geest, die 't al vervult in al,[463]
Wat uit den mengelklomp; niet by een wilt geval,[464]
Maer naer heur vast besluit zijn' leest en vorm ontleende.[460-65]
Wie deze Godtheit oit ontheilighde of verkleende,

444 *moeite:* moeilijkheid.
446-47 *Theofrasten, Salmonisten, Hierofanten:* zooveel partijnamen.
449 Ook in Vondels taal heeten de koningen dikwijls goden.
451 *me:* mede, ook.
456 *dit:* nl. den koning in Jupiters plaats te zetten.
457 De kerkelijke overlevering.
459-60 Zinspeling op de kath. lit.; *tempelwoudt:* heilige bosschen rondom den tempel.
463 *de geest:* de *vo□ç* van Plato.
464 *den mengelklomp:* de chaos; *geval:* toeval.
460-65 Vondels omschrijving van de overalheid en algemeene oorzakelijkheid der Godheid is deels pantheïstisch (vgl. *Leeuwendalers,* vss. 998-1001), deels christelijk.

Ontsloop niet straffeloos zoo reuckeloos een daet.[467]
Die Majesteit verschoont veel boosheit, doch geen smaet,
Noch outerschendery, noch geen godtslasteringen.
Hy is verwaent, die Godt den blixem waent t'ontwringen.

467 *reuckeloos:* roekeloos.

H i e r o f a n t :
Hoe nu? heeft Krete niet uw Godtheit uitgebroet?
De Koribas dat kint met geitemelck gevoedt?
Geborgen in een hol voor 's vaders haet en toren?[471-73]
Heeft Jupiter dat Rijck, waerin hy was geboren,
Als Koning, niet beheerscht met zijnen grooten staf?
Gewaeght al 't eilant niet noch heden van zijn graf?[474-76]
Of is 't een bloote naem, waer van zich elck verwondert?
Aenbidtge slechts den naem? ick reken wel driehondert
Jupijns, de weerelt door gedient, gevreest, geducht.

T h e o f r a s t u s :
Hoort Jupiter dit aen, en straft hy uit de lucht
Die lastermonden niet? waer ickme wende, of draeie,
Men dient dien Godt in Krete, op Ide, en in Achaie.[482]
Pyrreüs, Homole, en ons Piza dienen hem.[483]
Gansch Libye is gewoon naer zijne orakelstem[484]
En raet te luisteren. wat wil ons hier gebeuren![480-85485]

H i e r o f a n t :
Gy moght u liever om gedroomde fablen steuren,
En dolle poëzy, gespeelt op snaer, en lier;[486-87]
Hoe hy zich zelven kan vermommen, als een stier,
Om schoone Europe, in spijt van Sidons kroon, te schaecken;
Hoe hy om Danaë door hof en koopre daken[488-90]
Aen goude druppels smolt in haeren zuivren schoot;
Of Ledaes minne in schijn van eene zwaen genoot;[490-92]
Of Semele in den gloet des blixemstraels verteerde;[493]
Of Ganimedes met het schenckersdom vereerde,
Hem kuste en wederkuste, als hy met eenen lonck
Hem aenloegh, en de schael vol klaeren nektar schonck.[494-96]
Zit deze Godtheit noch vooraen, in 's hemels orden,

471-73 Jupiter heet op Kreta (*Krete*) te zijn geboren in een hol van den berg Dikte, waar hij met den melk van de geit Amaltheia werd gevoed. Om te voorkomen dat Jupiters vader, Kronos of Saturnus, den kleinen jongen zou hooren schreeuwen, voerden de Korybanthen (*Koribas*, Gr. *K□ρυβας*) met groot wapengekletter allerlei dansen uit; *toren:* toorn.
474-76 Op Kreta bleef Jupiter als stier vereerd; hij werd daar begraven en ieder jaar waren er spelen op zijn graf.
482 *Ide:* het Ida-gebergte in 't land van Troje; *Achaie:* Griekenland.
483 *Pyrreüs:* Piriaeeus, haven van Athene; *Homole:* berg in Thessalië.
484 *Libye:* Libië in Afrika.
480-85 Op Hierofants opmerking, dat er zooveel Jupiters zijn, en dat dus Salmoneus er wel bij kan (vs. 498), antwoordt Theofrastus, dat er maar één Jupiter is, maar dat hij op vele plaatsen geëerd wordt.
485 *wil:* zal.
486-87 Weer de aan poëzie vijandige predikanten; *steuren:* verstoren.
488-90 Jupiter schaakte vermomd als een witte stier de maagd Europa en voerde haar over zee naar Kreta. Europa was de dochter van Agenor, koning van Phenicië met de hoofdstad Sidon.
490-92 Jupiter vermengde zich als een gouden regen met de Argivische prinses Danaë.
493 Als een zwaan nadert hij de Spartaansche koningin Leda; de Thebaansche prinses Semele zag op haar verzoek Jupiter in zijn vollen luister, maar verbrandde door zijn bliksemgloed.
494-96 De jongen Ganymedes, het schoonste menschenkind, werd, door Jupiters adelaar geroofd; hij is de schenker der goden op den Olymp.

Wat deert Salmoneus, dat hy geen Jupijn zou worden?[497-98]

497-98 Hierofant bedoelt, dat Jupiter blijft die hij is.

T h e o f r a s t u s :
O Salmonist, die Godt zijn wettige eer ontsteelt!

H i e r o f a n t :
Indien Lykaon lang uw Godtheit had gekeelt,[500]
Men moght, tot 's anders nut, veel zouts en wieroock spaeren.[501]
De geur is niet besteet, dien wy voor haer bewaeren.
Men had veel offervees verschoont, dat hemelhoogh
En wijdt vergeefs in roock en smoock en asch vervloogh.
De hondertvoudigheit van entlooze offerstieren[505]
Is jammerlijck besteet met zulck een' droom te vieren.

T h e o f r a s t u s :
Zo smeedtghe, ons hof ten dienst, een' nieuwen Dondergodt.[507]

H i e r o f a n t :
Gy stut den ouden, slechts om 't aenzien en genot.[508]

T h e o f r a s t u s :
Het wettige gebruick, bevestight door de tijden,
En alle Rijcken, kan ons decken en bevrijden
Voor zoo veel lasterschuts. zal elck wat hy verdicht[511]
Verbloemen met den naem van godtsdienst, en zoo licht
Een erfgewoonte, lang geviert, en aengebeden,
Gesterckt met wonderen, van outs, in alle steden
En koningkrijcken, oock zoo wijt men menschen vint,
Verandren naer zijn brein, dan dus dan zoo gezint?
Zoo moet de godtsdienst flux ten schimp des volcks gedijen,
Gelijck een weêrhaen zich naer 's vollecks razernijen
En driften draeien: ja de wispeltuurigheit,
Aen geen gezagh verknocht, noch wet, noch regel, leit
Een' voet, en baent den wegh tot alle godeloosheit,[520-21]
En ongebondenheên. ga heene, en vier de boosheit
Der weerelt vry dien toom, en toon ons eenen man,
Die zonder 't out gebit de weerelt mennen kan.[524]
Wat volght hier op? wy staen aen God noch kerck gebonden.[509-25525]
Schept Goden by de mijl. elck wieroocke aen zijn vonden.[526]
Helaes, ick schricke en ys: mijn haeren staen te bergh.

500 Versta: Als Lykaon indertijd uw Jupiter had gedood. Lykaon, koning van Arkadië, noodigde Jupiter op een maaltijd van menschen vleesch, en werd in een wolf veranderd.
501 *zouts en wieroock:* van de heidensche offers.
505 *De hondertvoudigheit* enz.: de hekatomben, vgl. vss. 1006, 1222.
507 Versta: De nieuwe Jupiter, dien ge nu fabriceert, en nogwel uit winzucht (*ons hof ten dienst*), is niets beter dan de oude.
508 Hierofants tegenverwijt, dat ook de aanhangers van den ouden godsdienst uit hebzucht handelen, houdt wellicht den weerklank in van een protestantsche beschuldiging.
511 *lasterschuts:* schoten of pijlen van den laster.
520-21 *leit een' voet:* krijgt vasten voet.
524 *'t out gebit:* den toom van den ouden godsdienst.
509-25 Vondels beschouwing van het Katholicisme en het Protestantisme.
525 *op:* uit.
526 *by de mijl:* bij de vleet; *vonden:* uitvindsels.

*

Indien men dezen poel, vol razernijen, tergh',[528]
Ick zie den weereltkloot gedrongen uit zijne assen,
Een' Oceaen van bloet tot aen de starren wassen,
Om zulck een lastersmet, die niemant zuivren kon,[531]
Te wassen, al in d'eeuw van een' Deukalion.[532]

B a z i l i d e s :

Gy Heeren, matight u, en spreeckt met koele zinnen.[533]
Men kan met ondergaen elckandre beter winnen.[534]

H i e r o f a n t :

Een schrander vogel schrickt zoo licht niet voor den schijn
En molock van uw kerck, den slaependen Jupijn,[536]
Misschien in d'armen van zijn boel, met kracht gedwongen,[537]
Daer Juno vast om pruilt. wat dultze al geile sprongen![538]
En zietze om laegh 't gewelf des heldren hemels aen,[539]
Zy ziet zijn bastert zoons en schoone boelen staen,
(Quansuis een eeuwige eer,) in 't heir der starren prijcken,[540-41]
En in den hemel zelf Godt Bacchus hem gelijcken,
Gelijck zijn eigen kroost. zy ziet Alkmenes zoon,[542-43543]
En kropt haer stiefmoerschap en onverzoenbren hoon.[544]
Ick zwijgh zijn snoepen en ontelbre zijdegangen,
Van geen' Vulkaen betrapt, noch in zijn net gevangen.[546]
Dit is uw Jupiter, die zulcke rollen speelt:
Dies yver dat gy zweet, en keer Salmoneus beelt:
Ick ga ten hove, en wil den Koning zoo belezen,
Salmoneus zal 'er staen, of Godt noch Koning wezen.[550]

BAZILIDES. THEOFRASTUS.

* TEKSTKRITIEK: De 1e uitgave heeft achter vs. 540 een punt.

528 *tergh':* nl. door er in te roeren.

531 *lastersmet:* schandvlek.

532 *d'eeuw van Deukalion:* het tijdperk van diep zedelijk verval, ten gevolge waarvan Jupiter de wereld door een verschrikkelijken regen teisterde; alleen de rechtschapen Deukalion bleef met zijn vrouw Pyrrha gespaard.

533 *koele:* niet zoo opgewonden.

534 *ondergaen:* tegemoetkoming.

536 *molock:* vogelverschrikker.

537 *zijn boel, met kracht gedwongen:* een van de in vss. 489-92 genoemde, door Jupiter verkrachte vrouwen.

538 *Juno:* de moeilijke vrouw van Jupiter; *dultze:* moet ze dulden.

539 *om laegh:* van den Olymp uit; *'t gewelf des heldren hemels:* de sterrenhemel.

540-41 De *bastert zoons:* van Jupiter en Leda, nl. de Dioskuren werden sterrenbeelden, evenzoo zijn *boelen:* Venus, de morgen- en avondster, was Jupiters dochter; *Quansuis:* zoogenaamd, quasi.

542-43 Zooals herhaaldelijk voorkomt in de godenleer heeft Bacchus veel trekken van overeenkomst met Jupiter; alsof Bacchus Jupiters zoon was,

543 Herkules was de zoon van Jupiter uit de Argivische koningin Alkmene.

544 Juno gold als de stiefmoeder over de verdere kinderen van haar man Jupiter.

546 Vulkanus kwam meermalen voor zijn moeder Juno (Hera) op, wanneer vader Zeus haar beleedigde.

550 Wanneer Salmoneus niet als Jupiter in het beeld aanbeden mag worden, zal hij ook geen koning meer zijn.

B a z i l i d e s :
Aertspriester, kan men dit aenhooren, zonder schult?
Jupijn verschoonme: ick ben ten ende van gedult.
Mijn eedt verplicht dit zwaert voor 't hofgezagh te bucken;

Maer zonder dat, het hieuw hem 't beckeneel in stucken,[554]
En schonck de stucken van dat godtverwaten lidt[555]
Den disch van mijnen Heer, die nu ter tafel zit,[556]
En bancketeert, en drinckt den wijn uit nektarschaelen,
Om in zijn majesteit, gelijck een Godt, te praelen
Met al den Adeldom, een' trots vermomden stoet[559]
Van Goden. moet men 't hof ten dienst staen op dien voet;
Wy waren nutter, och veel nutter, ongeboren.
Al heeft de hofbende ons, haer' Overste, gezworen,
Wy staen gereet dit ampt te weigren, en deze eer.
Behaeght het u, in ernst, daer leght de degen neêr,[564]
Om geenen valschen dienst van Godtheên te beschutten.

T h e o f r a s t u s :
Heer Overste, om de kerck en Godtsdienst t'onderstutten,
Bewaer uw ampt, en waeck ten minste dezen nacht,
Ten dienst van Jupiter, en 't Priesterlijck geslacht.

B a z i l i d e s :
Hoe kan ick Jupiter en 's Konings gruwel eeren?[569]

T h e o f r a s t u s :
Met dezen dollen slagh van onzen hals te keeren.[570]

B a z i l i d e s :
Twee Godtheên dienen, d'een waerachtigh, d'andre valsch?

T h e o f r a s t u s :
Ontzietge 's Konings vloeck te haelen op den hals?[572]

B a z i l i d e s :
Geensins. ick sta bereit voor Godts altaer te sterven.

T h e o f r a s t u s :
Volhardt: gy zult de gunst van Godt en ons niet derven.

B a z i l i d e s :
Wie kan een sterflijck mensch verheffen, als een' Godt?[575]

T h e o f r a s t u s :
Beveel dien last aen ons.[576]

B a z i l i d e s :

554 *zonder dat:* zonder die eed; *hem:* Salmoneus.
555 *dat.... lidt:* minachtend voor: Salmoneus.
556 *Den disch van mijnen Heer:* aan de gasten van Salmoneus; Bazilides bedoelt zooals Lykaon (vs. 500) Jupiter eens op menschenvleesch onthaalde.
559 Versta: Met den heelen adel, trotsch als goden rondom Jupiter-Salmoneus verkleed.
564 *leght:* ligt. Bazilides werpt zijn degen op den grond.
569 *'s Konings gruwel:* de gruweldaad van Salmoneus.
570 Versta: Met Salmoneus' krankzinnigen greep naar de goddelijke macht te verijdelen.
572 *Ontzietge:* ben je bang om.
575 Bazilides' dubbelhartigheid komt tot allerlei twijfel. Hij bedoelt: wie kan, alsof hij God was, een sterveling Gods gunst beloven?
576 *Beveel dien last aen ons:* laat dat aan mij over.

Het koningklijck gebodt
Niet uit te voeren stelt ons voort in ongenade.[577]

577 *voort:* terstond.

T h e o f r a s t u s :
Wy zwichten niet: wy gaen met Jupiter te rade.

B a z i l i d e s :
Oock zwicht Salmoneus niet. het hof braveert de kerck.[579]

T h e o f r a s t u s :
Geen weereltlijcke maght valt 's hemels maght te sterck.[580]

B a z i l i d e s :
De Koning eigent zich het opperste vermogen.

T h e o f r a s t u s :
Der Goden Koning ziet dit schouspel uit den hoogen.

B a z i l i d e s :
Hy ziet het, maer de straf komt overlangsaem by.[583]

T h e o f r a s t u s :
De hemel weet zijn' tijt, en ruim zoo wel als wy.

B a z i l i d e s :
De nadruck van de straf leert wetten onderhouden.[585]

T h e o f r a s t u s :
Door uitstel van den eisch geen schult wort quijt geschouden.[586]

B a z i l i d e s :
Hoe draeght zich midlerwijl een amptenaer van 't hof?[587]

T h e o f r a s t u s :
Vermomt.[588]

B a z i l i d e s :
Hoe magh dit deur?

T h e o f r a s t u s :
Wy geven u verlof.

B a z i l i d e s :
Terwijl verloopt de kans om dit schandael te stooren.[589]

T h e o f r a s t u s :
Zoo dra niet. toom u in: de tijt is niet geboren.

B a z i l i d e s :

579 *braveert:* tart.
580 Versta: Geen wereldlijke macht is sterker dan die van den hemel.
583 *komt.... by:* nadert.
585 *De nadruck:* de indruk, het indrukwekkende.
586 *geschouden:* gescholden.
587 Versta: Hoe moet een hofbeambte zich intusschen gedragen!
588 *Vermomt:* zijn meening verbergend; *Hoe magh dit deur?:* hoe is dat geoorloofd?
589 *Terwijl:* ondertusschen, nl. als ik mijn meening verberg.

En stuit gy dit; ick zie uw' kercker al bereit.[591]

T h e o f r a s t u s :
En vangtge my, dat dient tot mijn verzekerheit.[592]

B a z i l i d e s :
Ick schen mijn handen niet aen 't hooft der godtgewijden.

591 *En stuit gy dit:* en als ge het schandaal wilt voorkomen.
592 Versta: En als gij mij gevangen moet zetten, zal het schandaal zeker niet doorgaan.

T h e o f r a s t u s :
Om beters wil: die wil zal met Jupijn niet strijden.

B a z i l i d e s :
De Koningin verruckt den Koning: is 't geen scha?[595]

T h e o f r a s t u s :
Der vrouwen hooghmoedt sleipt een' staert van rampen na.

B a z i l i d e s :
Der vrouwen hovaerdy heeft menigh heer bedorven.

T h e o f r a s t u s :
Die buiten 't vaderlant in ballingschappen storven.

B a z i l i d e s :
Geen zorgelijcker punt dan dat op godtsdienst slaet.[599]

T h e o f r a s t u s :
De kercktwist baert doorgaens de scheuring in den staet;

B a z i l i d e s :
En staetbederf, niet licht te beetren, noch te boeten.[601]

T h e o f r a s t u s :
De rechte godtsdienst stelt een' staet op vaste voeten.

B a z i l i d e s :
De Koningin misbruickt dien wulpschen Hierofant:[603]

T h e o f r a s t u s :
Die brout dees nieuwicheên, en broeit een pest in 't lant.

B a z i l i d e s :
Zijn wulpscheit waent den wegh te baenen naer de starren.

T h e o f r a s t u s :
Dat brein is recht gespitst op Staeten te verwarren
Door dubbelzinnicheên. zoo breit de spin haer net.[607]
Zoo weeftze een spinneweb, daer vint zich 't aes bezet.
Zoo raeckt de simple vliegh, oock eer zy 't merckt, gevangen:
Een vogel streeft'er door, en zal zich niet verhangen
Aen zulck een' strick.

B a z i l i d e s :
De Vorst blijft evenwel verstrickt.

T h e o f r a s t u s :

595 *verruckt:* maakt gek; *is 't geen scha?:* is 't niet jammer?
599 *zorgelijcker:* teerder.
601 *boeten:* herstellen.
603 *wulpschen:* onbezonnen.
607 *dubbelzinnicheên:* den koning in de plaats van Jupiter zetten veroorzaakt dubbelzinnigheid en verwarring.

De Vorst is wijzer, maer zijn overdwaelsheit mickt
Op 't onbeschietbaer, van zijn bedtgenoot gesteven,
Die weet door Hierofant dien droom een' glimp te geven.[612-14614]

612-14 Versta: Op zich zelf is de vorst verstandig, maar zijn vrouw dwingt hem dwaas het onbereikbare te willen, terwijl Hierofant dat met mooie praatjes in de hand werkt.
614 *dien droom:* om Jupiter te worden.

B a z i l i d e s :
Zijn aenhang is noch kleen, waer op hy zich betrout.

T h e o f r a s t u s :
Is d'aenhang kleen, hy is wel loos, en boos, en stout,[615-16]

B a z i l i d e s :
Om wat te dorven?[617]

T h e o f r a s t u s :
dat heel Griecken door zou donderen,
Den tempel van Jupijn, altaer, en beelt te plonderen;
Het grijze Priesterdom te zetten uit zijn erf,
En voort al 't overschot te deelen by versterf.[620]

B a z i l i d e s :
Men eischt alleen dit beelt ten tempel in te voeren.

T h e o f r a s t u s :
Al 't ander smoortmen, om dat hooftpunt niet te roeren:
Het luidt te haetelijck. waer eerst de gront geleit,
Gy zoudt den nadruck zien van deze nieuwicheit:[622-24]

B a z i l i d e s :
Misschien hoe Hierofant bekleede uw kerckgestoelte.[625]

T h e o f r a s t u s :
Met reden, daer geen zon op 't hooft steeckt in de koelte[626]
En schaduw van 't gewelf. hy vlamt op 't kerckgenot.[627]
Wie zou Salmoneus beelt voor dien beroockten Godt[628]
Jupijn niet kiezen, en met offerhanden paeien?
Het voorspoock van dien storm wort ree gehoort aen 't kraeien[630]
Des weêrhaens van dit hof, die zijnen trotsen kam[631]
Vast opsteeckt tegens ons.

B a z i l i d e s :
Met welck een trotsheit nam
Hy afscheit, en beloofde u weder op te komen![632-33]

T h e o f r a s t u s :

615-16 Hier wordt over Hierofant gesproken.
617 *dorven:* durven; *dat heel* enz.: Iets wat in heel Griekenland opzien zal baren.
620 Versta: En al hun goederen als bij hun sterven te verdeelen.
622-24 Versta: Men verdoezelt alles, om dat hoofdpunt niet te verraden, dat immers te hatelijk klinkt. Doch als de grondslag maar gelegd is, dan zult ge beteekenis en gevolgen (*nadruck*) van deze nieuwigheid zien.
625 Versta: Misschien zou men ook zien, hoe gij door Hierofant verdrongen werdt.
626 *Met reden:* ja juist!; *daer:* waar enz. nl. in den tempel.
627 *'t kerckgenot:* 't voordeel van het priesterambt.
628 *Wie zou* enz.: waarom zou Hierofant; *beroockten:* ouden.
630 *voorspoock:* voorteeken.
631 *Des weêrhaens van dit hof:* Hierofant.
632-33 *Met welck een trotsheit* enz.: nl. in vs. 549-50; *op te komen:* tegen te treden.

Laet suffers, zonder hart, voor dreigementen schroomen:
Ick wijck niet eenen voet voor doot, noch dreigement.

B a z i l i d e s :
Wie twijfelt, die den moedt van Theofrastus kent?
Ick ga ten hove om hun geen achterdocht te geven.[637]
Eerwaerdighste, volhardt. mijn staet en eer en leven
Te waegen, is niet veel, indien het u behoe.
Ick blijf mijn' Vorst getrou, maer tot het outer toe.[640]

T h e o f r a s t u s :
Ga heene: hier op moet gy Jupiter behaegen,[641]
Die waerdigh zijt om 't hooft een sluierkroon te draegen.[642]
Een weiflaer houdt ten hove alleen zijn' heer te vrient[643]
Om 't voordeel, en zoo lang 't geluck den meester dient;
Doch Bazilides ooght op Godtsdienst meer dan Staeten.
Op zulck een kerckhelt magh Godts volck zich vast verlaten.

REY VAN PRIESTEREN.

Z a n g :
Geluckigh is de heer,
Die wel begrijpt hoe teêr
d'Aeloude godtsdienst en Godts wetten
Uit hun natuure zijn;[650]
Zoo datze oock zelfs geen' schijn
Geen lucht noch glimpen van verzetten[652]
Verdraegen, min verwatenheit[653]
Van laster, dat de majesteit[654]
Des Dondergodts geheel verduistert.[655]
De louterheid des godtsdiensts luistert[656]
Noch scherper dan de fixte tong[657]
Van Themis weeghschael, die rechtvaerdigh,[658]
Terwijl 't geschil in twijfel hong,[659]
Het vonnis velde, en scheide 't waerdigh
En minder waerdigh juist en net.
Oprechte godtsdienst lijdt geen smet.

T e g e n z a n g :
Den Priestren is de wacht
Des godtsdiensts dagh en nacht

637 *hun:* Hierofant en zijn aanhang.
640 *tot het outer toe:* zonder den ouden godsdienst prijs te geven.
641 *hier op:* op dit woord.
642 *sluierkroon:* koningskroon.
643 *weiflaer:* zwakkeling.
650 *Uit hun natuure:* van nature.
652 *verzetten:* veranderen.
653 *min:* nog minder.
654 *laster:* godslastering.
655 *Des Dondergodts:* van Jupiter.
656 *louterheid:* ongereptheid.
657 *scherper:* nauwer; *fixte:* meest fiksche, vaste.
658 *Themis weeghschael:* de godin der Gerechtigheid, die wordt afgebeeld met een weegschaal.
659 *hong:* hing.

Op 't hooghst bevolen te bewaeren.

De tempel rust alleen
Op geenen marmersteen,[666-67]
Maer meer op levende pylaeren,
Op 't onbeweeghbre Priesterdom,[669]
Dat met zijn schouderen alom
De feesten stut, en pleghtigheden,
Zoo wijdt de zon komt aengereden,[672]
Van d'ooster- naar de westerkim.
Jupijn, de Koning van de Goden,
Munt uit, als 't licht by eene schim.[675]
Wy staen getrou voor zijn geboden.
Wie boven hem een Godtheit stell',[677]
Wy houden Jupiters bevel.

S l o t z a n g :

Wanneer de tempels en de hoven[679]
Verwarren hun gezagh,
Dan gaet het niet als 't plagh,
Dan wort de deught verschoven,[682]
De schaduw schijnt het licht
Te steuren in zijn' plicht.[684]
Een ieder moet zijn beurt bekleeden.[685]
d'Eenstemmigheit van bey[686]
Gaet lieflijck, als een rey
Van zang en dans, op maet van reden.[688]
Zy onderhoudt den Staet,
Als 't zout der burgerijen,
En stelt het volck een maet.[691]
Geluckigh zijn die tijen.[692]

666-67 *rust alleen op geenen marmersteen:* niet alleen op marmeren zuilen.
669 *onbeweeghbre:* onverzettelijke, beginselvaste.
672 *wijdt:* ver.
675 *Munt uit:* schittert uit; *schim:* schaduw.
677 *Wie:* met klemtoon, wie ook.
679 *de tempels en de hoven:* Kerk en Staat.
682 Versta: Dan wordt de deugd op zij gezet, dan komen allerlei hartstochten los.
684 *steuren:* hinderen.
685 Versta: Zoowel de Kerk als de Staat moet op eigen terrein blijven.
686 *d'Eenstemmigheit:* eensgezindheid.
688 *op maet van reden:* naar de voorschriften van 't gezond verstand.
691 *stelt het volck een maet:* beteugelt het volk.
692 *die tijen:* de tijd waarin die eensgezindheid bestond, vgl. *als 't plagh* van vs. 681.

Het derde bedryf.

PIZANERS. BAZILIDES. SALMONEUS.

P i z a n e r s :
Is dit een stadt van Rechte, of woestheit en gewelt?

B a z i l i d e s :
Wat jaeght u herwaert aen? hoe hijghtge dus ontstelt?
Hoe dus verbaest?

P i z a n e r s :
Jupijn, ô vader van de Goden
En menschen, help och help. waerheene best gevloden?
Waer bergen wy het lijf? waer vinden wy een wijck?

B a z i l i d e s :
Daer komt de Koning aen, de toevlught van dit Rijck,
En alle vroomen. zijt goedsmoeds, en wilt niet schroomen.

S a l m o n e u s :
Wie zijtge? van wat oort?

P i z a n e r s :
Van Pize eerst aengekomen,[vs. 700]
In 't vallen van den dagh.[701]

S a l m o n e u s :
wat deert u dat gy klaeght?

P i z a n e r s :
Wy zoecken heul ten hove, en worden voorgejaeght[702]
Van 't opgehitste graeu. heer Koning, bergh ons leven.
Jupijn heeft Koningen op zijnen troon geheven.
d'Onsterfelijcke maght, die klaer op 't voorhooft straelt
Der sterfelijcken, heeft alle aertsche maght bepaelt,[706]
Uit stof in top gebeurt, met last aen zijn vertrouden
Dat zy rechtvaerdighlijck het Recht hanthaven zouden.
Wy, onderzaeten van uw leenrijck en gebiet
Te Pize, twijfelen aen uw genade niet,
Als aen een zelve wet verbonden en altaeren.[711]
't Is Godtheên eigen den ootmoedigen te spaeren.[712]

S a l m o n e u s :
Wie heul zoeckt aen Jupijn, betrouw' hy is niet verr'.[713]
Hier is de majesteit van Koning Jupiter,

vs. 700 *eerst:* pas.
701 *In 't vallen van den dagh:* van avond.
702 *voorgejaeght:* weggejaagd.
706 *bepaelt:* begrensd.
711 *een zelve:* éénzelfde.
712 Het bekende: ‘parcere subjectis’ van Virgilius' *Aeneïs* VI, 835.
713 *aen:* bij; *hy:* Jupijn.

715 Tot voorstant van oprechte en onderdaene zielen,[715]

715 *voorstant:* verdediging.

Die wieroock offren, en voor zijne altaeren knielen.
Maer hoe verstaenwe dit? wat gloeit'er in uw hant,
Dat als een roode gloet van slingerstraelen brant?[717-18]

P i z a n e r s :
De gloende blixem, uit de vuist van 't beelt gesmeeten,
Omtrent de kopre sluis, door 't vinnigh graeu, bezeten[720]
Van helscheit, en verhit op beeldestormery.
Wy berghden dit op straet.[722]

S a l m o n e u s :
Geef hier, ô razerny!
Hoe ving het oproer aen? verhaelt uw wedervaeren.

P i z a n e r s :
Terwijlwe bij de maen verwondert staen en staeren
Op 't wonderwerck der brugge, uit erts en klaer metael,
Zoo levendigh als oit Korinthus tot een prael[726]
Aen eenigh Koning schonck, en meesterlijck gegooten;
Terwijlwe' t heiligh beelt, verbaest en onverdroten,
De Godtheit van Jupijn den gouden adelaer[729]
Beschrijden zien om hoogh, en op den booghpylaer[730]
Den blixem voeren, die de boosheit schijnt te dreigen;[725-31]
Waerop de burgers uit ontzagh hun hoofden neigen,
En buigen voor dien Godt; zoo wort'er, van de poort,
In 't noorden, langs den vliet, een mompeling gehoort,[734]
Een oproer. het gerucht, van verre, allengs wat nader,
Wint aen, en heldert op, als beeck by beeck te gader,[736]
Naer eenen boezem bruischt, en, van den steenrots neêr
Gestort, ten leste groeit, en aenwast tot een meer.
Zoo groeide oock 't oproer aen, in menighte en geluiden,[739]
Eer iemant vatte wat dit onweêr wou beduiden.
Ten leste dondrenze op; een toomeloos gespuis[741]
Van allerhanden slagh, omtrent de Godensluis,[742]
Daer schreeuwenze overluit: waer zijtge, ô Salmonisten,
Met uwen Jupiter? gy zuivere godisten,[744]
Wy brengen wieroock aen. ô yverige rot,

717-18 Blijkens vss. 719, 759, 794-95, 806 dragen de Pizaners de nagemaakte bliksemschichten van het Jupiterbeeld.
720 *Omtrent:* bij; *sluis:* brug.
722 *Wy berghden dit op straet:* wij brachten dit, op straat gevonden, in veiligheid.
726 *Korinthus:* Korinthe, eenmaal de fraaiste stad van Griekenland.
729 *Den Godtheit van Jupijn* (*Godtheit* hier mannelijk, voor *God* Jupijn): behoort bij *'t heiligh beelt* van vs. 728, waar *verbaest en onverdroten* bepaling is van *we*.
730 *booghpylaer:* zuil op brugboog of brugwelving.
725-31 Zie de beschrijving van brug en beeld ook in vs. 90-95.
734 *den vliet:* Penejus, zie Inhoudt r. 8.
736 *heldert op:* wordt duidelijker.
739 *en:* van.
741 *dondrenze op:* komen ze met geraas te voorschijn.
742 *Godensluis:* de brug met het Godenbeeld, vgl. vs. 720, 760.
744 *zuivere godisten:* die den zuiveren eeredienst van Jupiter bewaart, tegenover de *Salmonisten*.

Wy brengen wieroock aen: bewieroock uwen Godt:
Maer neen, wy zoecken hem. dees afgodt moet'er onder.[747]
Heeft nu zijn blixem vier, en kan hy met dien donder
Zijn eer verdaedigen, het is verweerens tijt,
Het hagelt kaien. noch gewijt noch ongewijt
Wort aengezien: en wie deze onrust ondertusschen
Wil stillen loopt gevaer: dit vier is niet te blusschen.
De kaien klincken vast op 's Konings bruggeprael,[753]
Tot dat een straetgerucht uit schrick hen altemael
Een wijl te rugge drijft. toen rustten al de steenen.
Een roep ging op: vertreckt, het hof is op de beenen.[756]
Wy naderen, en zien het heiligh beelt geschent.
De hemel schenn' dien schelm, van niemant noch bekent.
Wy vinden dit geweer der Godtheit, en vertoonen[759]
Dees schennis zommigen, die by de godtsbrugh woonen.[760]
Het graeu omcingelt ons. een woest baldadigh gast
Vlieght toe in al dien hoop, en schuift zijn schelmstuck vast,
Helaes, op onzen hals. dit baert een strijt van monden.
Geen onschult baet, men schreeuwt: gy zijt op 't stuk bevonden,[764]
Op 't plonderen betrapt. in zulck een straetgeschrey
Roept een: houdt stil: dit zijn Pizaners alle bey.
Houdt stil: verschoontze toch; het zijn ons ledemaeten.[767]
Zoo worden wy geberght, en naulijx vrygelaeten,[768]
Ontslippen 's doots gevaer, eer iemant ons verrass',
Heer Koning, bergh ons lijf.

S a l m o n e u s :

voort Bazilides, pas[770]
Gewelt te keeren met een' drommel hofsoldaeten.[771]
Treck heene: stil dien twist, men zal u niet verlaeten:
Pizaners, volght hem. nu zal 't blijcken dat men schent
Een Godtheit, die geen aerdtsch noch bluschbaer element[774]
Tot haeren scepter voert, maer eenen staf, die reuzen,
Bestormers van de lucht, het beckeneel kan kneuzen,
Bestulpen, onder klip, en steenrots, en geberght,
De radelooze maght, die onzen donder terght:[775-78]
Men dient nochtans wel rijp dit opzet t'overweegen.
In zwaere zaecken staet den wijsten raet te pleegen.

747 *hem:* het beeld van Jupiter-Salmoneus.
753 *bruggeprael:* de brugversiering, het beeld.
756 *op de beenen:* op komst.
759 *geweer:* wapen.
760 *godtsbrugh:* in vs. 742 *Godensluis*.
764 *onschult:* verontschuldiging; *gy zijt* enz.: gij zijt op heeterdaad betrapt.
767 *ons ledemaeten:* onze landgenooten.
768 *geberght:* geborgen, gered.
770 *pas:* zorg.
771 *drommel:* drom.
774 *geen aerdtsch* enz.: geen bliksemscepter van gewoon vuur.
775-78 De door Vondel herhaaldelijk behandelde strijd van de Olympbestormende Giganten, door Jupiters bliksem bedolven onder de rotsen, die ze opeen hadden gestapeld, vgl. vs.100.

Vertreckt, trouwanten, daer verschijnt de Koningin,[781]
Ons Juno met haer sleip. zy treet als een Godin.[782]

FILOTIMIE. SALMONEUS.

F i l o t i m i e :
Wat onraet hooren wy? wie wederstreeft ons wetten?

S a l m o n e u s :
Men gaet d'oploopenheit van 't graeu wat nederzetten.[784]

F i l o t i m i e :
Het is geraden dat zich ieder hou gerust.

S a l m o n e u s :
De brant van oproer wort in 't opgaen licht geblust,
Maer zwaerlijck als de vlam ten daecke is uitgeslagen.
Dat dit geen voorspel zy van ongemack en plaegen.

F i l o t i m i e :
Hoe nu toe? zwicht een Godt, zoo trots en groot als gy?
Wat vrees ontstelt uw brein? dit schijnt wel suffery.[790]

S a l m o n e u s :
Getrouwe bedtgenoot, gy zoudt bedachtzaem spreecken,
Indien uw wijsheit lette op dit rampzaligh teken.

F i l o t i m i e :
Wat teken?

S a l m o n e u s :
Wist men wie ons beelt heeft aengerant.
Jupijn, mijn brughbeelt, is de blixem uit de hant[794]
Geloncken met een' steen. ons Godtheid mist haer wapen.
Daer zietge Godts geweer. hoe is 't met ons geschapen,[796]
En 't Rijck? wat brommen wy met dezen hemel hier![797]
Mijn donder heeft geen kracht, mijn blixem vlam noch vier

F i l o t i m i e :
Wy kennen deze nuck. dit spelen ons die gasten.
Dit oproer wort gestoockt van 't schuim der Theofrasten,
Op dat men 't hooghtijt steure, ons opzet overschreeuw'[801]
Maer laetze toezien: want zy tergen geenen leeuw,
Noch brullende leeuwin, door 't steuren van haer nesten,

781 *trouwanten;* tot de hofsoldaten, trawanten.
782 *Ons Juno:* Salmoneus speelt zoo ‘echt’ Jupiter, dat hij zijn vrouw den naam van Jupiters vrouw geeft, vgl. 61, 356,1073; *zy treet als een Godin:* Van Lennep herinnert aan het ‘incessu patuit Dea’ van Virgilius.
784 *oploopenheit:* opgewondenheid; *nederzetten:* kalmeeren.
790 *suffery:* malligheid.
794 *brughbeelt:* het Jupiterbeeld op de brug.
796 *geweer:* wapen, vgl. vs. 759.
797 *brommen:* pralen; *dezen hemel:* de nagebootste hemel, zie Inhoudt, r. 10-12.
801 *'t hooghtijt:* het feest.

Maer onze almogentheên, die rechte burgerpesten!
Zy dienen uitgevaeght, als vloecken van den Staet.

S a l m o n e u s :
Pizaners raepten by geval dit op van straet.[806]
Men leght de schult op hen. wat zullen wy gelooven?
De schult wort dickwijl op onschuldigen geschoven,
In zulck een dwarreling van zinnen en verstant.

F i l o t i m i e :
Die stout zich tegens d'eer van uwe Godtheit kant,[810]
Heeft, zonder twijfel, dit door iemant loos besteecken,[811]
Op dat het u aen hart en yver zou gebreecken
Om 't godtgeheilight beelt te voeren op 't altaer,
Uit schrick en angst voor moeite, en oploop, en gevaer.
Wort dit gestuit, zoo legh den scepter uit de handen,[815]
Met een den blixemschicht. zy wetten vast hun tanden
Op uw lafhartigheit, die bouwt de stercke brugh,[817]
Waer langs de Wraeck u dreight. men lacht u achter rugh
Wel schimpigh na. zie om: zy schuifelen, zy schimpen
Met dezen Jupiter, om straetgerucht aen 't krimpen.[820]
Een Vorst, die 't spel begint, en 't spel ten halve staeckt,
Wat wonder is 't zoo hy ons have en hals geraeckt?

S a l m o n e u s :
In groote zaecken draeft een wijs regeerder zachter.

F i l o t i m i e :
Zoo raeckt men niet den stroom te boven. hy raeckt achter,
Die niet zijne armen rept, daer 't water voor de boegh
Geweldigh bruischt, en ruischt. dan kan men niet genoegh
Zijn krachten spannen, en zich reppen in het roeien.

S a l m o n e u s :
Liet Theofrastus na zich met dit stuck te moeien,[828]
Het gansche Priesterdom ging willigh aen de hant.

F i l o t i m i e :
Geloof dit onweêr komt ons op van dezen kant.[830]
Men ziet hem naer den mont alleen, en niemant anders.[831]
Een lastertong ontsteeckt zoo veele stokebranders.[832]
d'Orakels staen verstomt voor zijne orakelstem.

S a l m o n e u s :
Wat raet in dit geschil? hoe wint, hoe stilt men hem?

806 *dit:* de blikken bliksem van het beeld.
810 *Die:* hij die; bedoeld is Theofrastus, vgl. vs. 828.
811 *loos besteecken:* slim in elkaar gezet.
815 *Wort dit gestuit:* wordt inderdaad de plaatsing van uw beeld op 't altaar verhinderd.
817 *die:* uw lafhartigheit. Wellicht onder invloed van de godenbrug gebruikt Filotimie hier brug als beeldspraak.
820 *krimpen:* terugkrabbelen.
828 *dit stuck:* deze onderneming.
830 *dezen:* met klemtoon.
831 *hem:* met klemtoon.
832 *Een:* met klemtoon; *stokebranders:* stokebranden, onruststokers.

De Tempelier wil noo voor Majesteiten duicken.[835]

F i l o t i m i e :
Volhardt dit hooft, zoo moet gy flux uw maght gebruicken.[836]

S a l m o n e u s :
Gebruicken? dat ziet verre: en zoo het ons misluckt?[837]
Een ingewortelde aert wort langsaem onderdruckt.

F i l o t i m i e :
Hier gelt geen langsaemheit: wy zijn te hoogh geloopen.[839]

S a l m o n e u s :
Hier gelt beleit, dat zet de heirbaen voor ons open.

F i l o t i m i e :
Indienge deist uit schrick, zoo wint uw vyant velt.

S a l m o n e u s :
Men wint door tusschenspraeck dat met geen aertsgewelt[842]
En volle krachten wort gewonnen en verkregen.

F i l o t i m i e :
Door tusschenspreecken krijght hy maght op uwen degen.[844]
Hy vlamt op uw geweer, de Godtheit van uw kroon.[845]
Dat winnende, zoo voert hy uw gezagh ten toon,[846]
En speelt met eenen Godt, gelijck met een' gevangen.

S a l m o n e u s :
Daer zouden wy ons kroon en 't gansche Rijck aen hangen.

F i l o t i m i e :
Wat Rijck? wat kroon? dan zijtge een Koning, zonder Rijck.

S a l m o n e u s :
Dan stelt rechtvaerdigheit party in 't ongelijck.[850]

F i l o t i m i e :
En zoo Rechtvaerdigheit voor 't ongelijck moet bucken?

S a l m o n e u s :
Dan staen de wetten stom: dan springht die draet in stucken.

F i l o t i m i e :
En echter blijft de heer vermeestert van den knecht.[853]

835 Versta: Een priester gaat moeilijk voor een vorst opzij.
836 *dit hooft:* de priester, Theofrastus.
837 *dat ziet verre:* dat is geen kleinigheid.
839 *gelt:* baat.
842 *tusschenspraeck:* onderhandeling; *dat:* wat.
844 *tusschenspreecken:* onderhandelen.
845 *geweer:* wapen; *de Godtheit van uw kroon:* de goddelijke macht van uw kroon.
846 *Dat:* met klemtoon.
850 *party:* de tegenpartij.
853 *echter:* daarna, dan.

S a l m o n e u s :
Wat heet dan Recht?

F i l o t i m i e :
al wat de Koning wil, is Recht:
Dat lijdt geen tegenspraeck, besnoeien, noch bedillen.
Gezagh kan met een' slagh den knoop van hooftgeschillen[856]
Ontwarren, en zoo leght de weerelt. neem vry acht[857]
Op 't geen ick zegh: gebruick uwe onbepaelde maght.
Mijn trou is uit, (indien gy 't vat, en kunt beseffen,)[859]
Om u tot zulck een' Staet van glori te verheffen,
Daer noit geen Koning, geen Monarch toe steigren kon,
Terwijl hy leefde, schoon hy al de weerelt won.
Wat glans van eere sta te winnen na dit leven,
Dat is van geen belang. wat lust ons hier te streven
Naer een onzekere eer? en wat vernuft verstaet
De zekerheit, hoe 't met de ziel ten leste gaet,
Wanneerze eens uit de schors des lichaems is gevaeren?
Of zy aen lucht verdwijne, of in een dier loop' waeren,[868]
Terwijl het lichaem vast in asch verteert, of rot?
De Grooten scheppen hier hunn' hemel, hunnen Godt.
Dit 's d'eerste wijsheit: dit 's de hooftdeught van de Wijzen.
Laet ooren jeucken om hun deught te hooren prijzen;
Terwijl de dootbus rust, begraeven in een naelt,[873]
Of marmeren gewelf, ten hemel opgehaelt:[874]
Laet dwazen deze pracht en ydelheên bevolen,
En volgh mijn rechtsnoer: dit 's de streeck om niet te doolen.[854-76876]
Mistroutge dit, bera u vry met Hierofant.
Natuur beschonck zijn jeught met goddelijck verstant.
De Weetenschap is niet in 't grijze hair gelegen:
Want ouden suffen, door een stuck te zwaer te weegen.
Spreeck 't hoforakel aen, daer komt hy, juist van pas.

HIEROFANT. FILOTIMIE. SALMONEUS.

H i e r o f a n t :
Ick twijfelde waer Godt Jupijn en Juno was,
Om hunne Godtheên met gedienstigheên te volgen.

856 *met een' slagh:* met één slag enz. met bijgedachte aan den Gordiaanschen knoop; *hooftgeschillen:* groote oneenigheden.
857 *zoo leght de weerelt:* zoo gaat 't in de wereld, zoo moet je doen.
859 *uit:* er op uit; *indien gy 't vat* enz.: Filotimie slaat het verstand van haar god-man niet erg hoog aan!
868 Versta: Wanneer de ziel in lucht, in niets wordt opgelost, of in een dierenlichaam verhuist.
873 *de dootbus:* de urn met de asch van een gekremeerd lichaam; *naelt:* grafnaald, obelisk, zooals bij de Egyptenaren.
874 *marmeren gewelf:* grafmausoleum, zooals bij de Grieken en Romeinen; *ten hemel opgehaelt:* tot de lucht toe opgetrokken.
854-76 Macchiavellisme en wat Vondel noemen zou Epikurisme zijn in dit betoog dooreengestrengeld.
876 *rechtsnoer:* richtsnoer; *om niet te doolen:* waar ge niet zult dolen.

Een storm van oploop stack zoo heftigh en verbolgen
Omtrent Penejus op, van waer allengs 't gerucht,[885]
Dan luit dan flauwer, quam gebuldert door de lucht,
Dat d'oude torenwacht, om onheil te beletten,
Geraên vont uit den trans te wapen te trompetten,
Daer hy zijn wacht bewaerde, om hoogh in top van 't hof:[887-89]
Wie brant wil stichten is beholpen met dees stof,[890]
Een klein begin, om dus wat grooters uit te wercken.
Men kan hier aen den aert van Theofrastus mercken,
En zien naer welck een wit hy dus by doncker schiet.
Heer Koning, het wort tijt dat gy hier in verziet.[894]

F i l o t i m i e :

Hofpriester, zie dien gloet van negen blixemstraelen.[895]
Jupijn, ten spot gestelt, zal moedeloos zijn praelen[896]
Vergeeten; magh men zoo in 't beelt de Majesteit
Ontwapenen: daer dient niet langer op gebeit.[898]

H i e r o f a n t :

De plonderaer zal dit voor geen godtschennis neemen,
Om dat hy 't gulden beelt ziet naer Salmoneus zweemen.
Wanneer een Godtheit wort dus ongestraft veracht,
Dan valtze met haere eer. de glori volght de maght:
Waer deze blijckt, daer wortze ontzien, en aengebeden.

S a l m o n e u s :

Men wint een hooghte allengs, by trappen en by treden,
En raeckt al stil op stoel, terwijl het niemant merckt.[905]
Hoe kan men zeggen dat hy rust, die doorgaens werckt?[906]
De waterdrop wint traegh, noch wintze op steen, en yzer.[907]
De schaduw gaet haer' gang ront om den zonnewijzer:
De starren spoeden wegh, en niemant merckt de vaert.

H i e r o f a n t :

Het oogh bedrieght wanneer de torens achterwaert,
En onder 't vaeren bergh en oever zich beweegen,
En deizen: dan is schijn van reden reden tegen:[912]
Doch een halfziende merckt wat zich beweeght of niet,
Die gaslaet welck van beide uit zijne plaets verschiet.[914]

885 *Penejus:* de rivier.
887-89 Even Vondels middeleeuwsche romantiek.
890 *beholpen:* geholpen; *dees stof:* deze gelegenheid.
894 *verziet:* voorziet, maatregelen neemt.
895 Filotimie wijst hier op de bliksemschichten van vss. 759, 796, 806.
896 *Jupijn:* bedoeld is de zgn. Jupijn, Salmoneus; *zal:* gaat, wil.
898 *daer* enz.: daar kunnen wij 't niet bij laten.
905 *raeckt al stil op stoel:* komt ongemerkt tot macht.
906 *hy:* met klemtoon; *doorgaens:* doorgaande, steeds door.
907 Vgl. ‘Gutta cavat lapidem non vi sed saepe cadendo’.
912 *deizen:* terugdeinzen; *dan is schijn van reden reden tegen:* dan gaat de schijn van werkelijkheid tegen de werkelijkheid in.
914 *verschiet:* verandert.

Indien de Majesteit, na dat wy dit begonnen,[915]
Door toeven in gezagh en aenzien had gewonnen,
Het most nu blijcken: en wy zien het tegendeel.
Uwe eer lijdt afbreuck, en zy blijft niet in 't geheel.[918]
De tempel weigert noch 't geheilight beelt t'ontfangen.[919]
Het brughbeelt staet geschent. de meeste burgers hangen[919-20]
Aen Theofrastus: en zoo veele u gunstigh zijn
Zien om naer hun fortuin. zy speelen met den schijn,[922]
En weifelen, vermomt al stil van wederzijden,
Om naer de beste kans, de kerck of 't hof, te glijden.
Men dreef dit stuck in 't eerst met kracht en yver aen.
Nu schijnen wy verbaest (wat zegh ick stil te staen?)
Te deizen. laet de vorst zijn' scepter dus verguizen,[926-27]
Zoo wort het tijt dat wy verhoven, en verhuizen,[928]
En naer een vaster wijck en vrybrugh ommezien:
Want durf men Theofrast niet eens de tanden biên;
Zijn hoovaerdy, gewoon op geene maght te passen,[931]
Zal u met heiligh en onheiligh haest verbassen,[932]
En zetten uit den troon. ick breng mijn inzicht in.
Indien mijn oordeel dwaelt, laet vry de Koningin
Verbeteren, waerin my kennis moght ontbreecken.

F i l o t i m i e :
De Koning antwoorde u, dan is 't mijn beurt te spreecken.

S a l m o n e u s :
Dit stuck, gelijck gy zeght, wert heftigh aengevat.[937]
Penejus koopre brugh, en 't brughbeelt, om de stadt[938]
En 't Rijck een heerlijckheit en glori te verleenen,
Behaeghden elck in 't eerste, en al de Priesters scheenen
Vernoeght, zoo lang ons wit hun noch verholen bleef.[941]
Maer toen gy quaemt ten hove, uw aenzien boven dreef,
En Theofrastus glans in 't licht stont aen ons zijde;[943]
Viel elck aen 't mompelen, gewijde, en ongewijde,
Noch heftiger, naerdien wy, Theofrast ten trots,
Ons zetten wouden in den troon des Dondergodts,
Het wieroock voor ons beelt, de pleghtige offerhanden
Ontsteecken, dien men plagh voor Jupiter te branden.

915 *dit:* de opzet van de Salmoneus-vergoding.
918 *in 't geheel:* heel.
919 *De tempel:* de tempelpriester Theofrastus.
919-20 *'t geheilight beelt* en *het brughbeelt:* er waren dus twee beelden voor Jupiter-Salmoneus, vgl. vss. 1208-09.
922 *fortuin:* geluk, goede kans.
926-27 (*stil te staen*) *Te deizen:* versta: wij staan niet alleen stil, maar gaan achteruit.
928 *verhoven:* van hof veranderen.
931 *passen:* letten.
932 *verbassen:* wegblaffen.
937 Vgl. noot bij vs. 915; *heftigh:* met groote geestdrift.
938 *Penejus:* de rivier.
941 *ons wit:* onze bedoeling van zelf-vergoding.
943 Versta: En toen Theofrastus naast mij zijn invloed deed gelden.

Dit liep gelijck een vier. wat bleef' er ongeroert![949]
Nu berst het teffens uit, terwijl men dit volvoert,[950]
En wil volvoeren, en wy zien de donckre wolcken
Ons hangen boven 't hooft. wat raet om alle volcken,
Die Jupiter zijn eer ophouden, met gewelt[953]
Den mont te stoppen? wat dees blixemstrael ons spelt[954]
Of niet; dit voorspoock kan gewis geen heil bedieden.[955]
Men vondt wel Wijzen, die wat nader zich berieden.
Wie tijt wint, is noch van zijn ooghmerck niet verdwaelt.

F i l o t i m i e :

De Koning heeft ons met deze antwoort niet betaelt,[958]
Noch in het minst vernoeght. wie wijs is en voorzichtigh[959]
Heff' geensins aen een zaeck zoo zwaer, en zoo gewightigh,[960]
't En zy hy eerst doorzie en inzie dan en dan[961]
Wat tegenspartelen hier over vallen kan.
Het is een klein bescheit te sluiten met gedachten:[963]
Wie zou uit dezen hoeck dien zwaeren storm verwachten?
De Wijze weet op 't naeust, voor 't ende, en voor het slot,
Wat op dien terling loopt. o licht verblufte Godt![966]

H i e r o f a n t :

De maen rijst hooger uit de kim, gelijck de starren:
Wy dienen nacht en dagh niet onder een te warren
In dees verwarringen van raet en daet. de spoet
Is noodigh, zal de Staet op eenen vasten voet
Geraecken. laet de zaeck berusten, of besluiten.[971]

F i l o t i m i e :

Indien dit stuit, het wil op onze borst afstuiten,[972]
En allereerst op u. wy staen al even schoon,[973]
En deelen in 't gemeen wat vast hangt aen de kroon.[974]

S a l m o n e u s :

Heer Bazilides komt: laet hooren wat die wachter
Van 't oproer brengt, en of wy voorwaert gaen, of achter.[976]

949 *Dit:* het verzet.
950 *teffens:* ineens; *dit:* de vergoding.
953 *Die Jupiter zijn eer ophouden:* Jupiters eer hooghouden.
954 *dees blixemstrael:* die afgerukte schicht van vss. 759, 794-95, 806 enz.
955 *voorspoock:* voorteeken.
958 *betaelt:* bevredigd.
959 *vernoeght:* vergenoegd, tevreden gesteld.
960 *aanheffen:* aanvangen.
961 *dan en dan:* onder verschillende omstandigheden.
963 Versta: Het getuigt niet van groot verstand, ten slotte te denken.
966 *Wat op dien terling loopt:* wat op dien leerling, dobbelsteen gezet is, wat op 't spel staat, vgl. vs. 1024; *o licht verblufte Godt:* o spoedig ontmoedigde Jupiter! een kompliment aan Salmoneus.
971 *laet de zaeck* enz.: houd op met overleggen òf besluit.
972 *Indien dit stuit:* als de vergoding niet doorgaat; *het wil* enz.: het zal ons gelden.
973 *al even schoon:* er gelijk voor.
974 *in 't gemeen:* samen; er hangt voor ons beiden even veel van af.
976 *achter:* achteruit.

BAZILIDES. SALMONEUS. FILOTIMIE. HIEROFANT.

B a z i l i d e s :
Gelooft zy Jupiter, dat onweêr is bedaert.
Gy hoftrouwanten, treckt nu weder slotewaert,[978]
En past op uw geweer: het is geen tijt te slapen.[979]
Een ieder hou zich reede, en vaerdigh in zijn wapen.

S a l m o n e u s :
Wel Bazilides, leght de razerny aen bant?[981]

B a z i l i d e s :
Zoo vast niet, of men vreest van eenen andren kant.
De wacht bezet de brugh.

S a l m o n e u s :
verhael uw wedervaeren.

B a z i l i d e s :
De gansche stadt gewaeght en dreunt van nieuwe maeren,[984]
Gestroit tot laster of tot glorie van het hof.
De logentael ontbreeckt geen voedtsel noch geen stof
Met waerheit ondermengt. dit oproer was besteecken[987]
(Gelooven wy de Faem,) door een' der woeste leken,
En wies zoo maghtigh aen, in stoutheit, en getal,
Dat, zonder mijn ontzet, het heilighdom lagh al[990]
In onzen stroom geplompt. alreê zat een geklommen[991]
Den boogh op by het beelt. ontsteecke fackels glommen[992]
Uit alle tralien, en lichtten 't oproer toe,[993]
Als een godtsdienstigh stuck. wanneer het volck de roe[994]
Der straffe ontwassen schijnt, valt schennis noch godtloosheit
Noch geen verwatenheit te snoode voor zijn boosheit.
Mijn bende broght den schrick in dien verleiden hoop.[997]
De schrick verstroitze flux. de beeldestormer sloop[998]
Behendigh door den drang, die naer ons toe quam dringen.
Dit voorspook dreigt uw vuist den blixemschicht t'ontwringen:[1000]
En blijft dit haperen, ick zweer u by Jupijn,[1001]
Gy zult noch Jupiter, noch t'Elis Koning zijn.

978 *slotewaert:* naar het slot, het hof.
979 *geweer:* wapen.
981 *leght de razerny aen bant?:* is het oproer bedwongen?
984 Vergelijk ‘De gansche hemel waeght en dreunt van uw geschillen’, *Lucifer*, vs. 1183.
987 *besteecken:* op touw gezet.
990 *zonder mijn ontzet:* als ik het niet ontzet had; *het heilighdom:* het beeld.
991 *een:* iemand.
992 *Den boogh op:* langs den boog; *ontsteecke:* ontstoken.
993 *tralien:* tralievensters.
994 *stuck:* daad.
997 *bende:* legerbende; *verleiden:* misleiden.
998 *de beeldestormer:* de man van vs. 991, misschien dezelfde als van vs. 761.
1000 *voorspoock:* voorteeken, vgl. vs. 1224.
1001 *blijft dit haperen:* blijft de vergoding verijdeld.

F i l o t i m i e :
Heer Bazilides heeft de zaeck op 't hooft getroffen.

H i e r o f a n t :
Hy treft het op een hair: men magh niet langer sloffen.[1004]

B a z i l i d e s :
De hofaltaeren staen al vaerdigh by de brugh,[1005]
En hondert stieren, wit als sneeuw, de witte rugh[1006]
Met eickenloof bekranst. het gout vergult den horen.
d'Altaerbijl is gewet, en zout noch offerkoren
Noch offerbant ontbreeckt uw' Priester, die vast wacht
Op d'aenkomst van Jupijn, om datelijck met pracht
Van Goden uit het hof, en reien van Godinnen,[1011]
Op uw beveelen dit triomfspel te beginnen,[1012]
Zoo ras 't gestarrente uit de kimme ons hooftpunt raeckt.[1013]
't Is noodigh dat men spoe: de middernacht genaeckt.

S a l m o n e u s :
Is d'offerstaetsie in 't geheel noch ongeschonden?[1015]

B a z i l i d e s :
Uwe amptenaers, die blanck gewapent om haer stonden,
Beschermden het gewijde, en weecken niet een' voet.[1017]
Zy zien uw Godtheit vast met yver te gemoet.[1018]
En wachten Hierofant, die tot een heerlijck teken
Van uwe Godtheit zelf den offer aen zal steecken,
Zoo dra men het geluit des donderwagens hoort.[1021]

H i e r o f a n t :
Wy stonden lang gereet, alleen ontbreeckt'er 't woort.[1022]

F i l o t i m i e :
Kan u dees reden niet, laet u de noot beweegen
Om voort te vaeren, of de terling loopt ons tegen.[1024]

S a l m o n e u s :
Heer Bazilides, ga, spreeck Theofrastus aen,
Terwijl we op 't hof voor 't lest noch eens te rade gaen.
Hy zal op uw verzoeck misschien van zellef strijcken.[1027]

F i l o t i m i e :

1004 *het:* het hoofd.
1005 *vaerdigh:* gereed.
1006 *hondert stieren:* een hekatombe, vgl. vss. 505, 1222.
1011 *Goden en Godinnen:* de leden der hofhouding, die allerlei godheden moesten voorstellen.
1012 *triomfspel:* vgl. bij vs. 1262.
1013 *ons hooftpunt:* het zenith, dus te middernacht, vgl vs. 1683.
1015 *d'offerstaetsie:* alle benoodigdheden voor 't offer.
1017 *het gewijde:* de gewijde, heilige voorwerpen.
1018 *vast:* allang.
1021 *des donderwagens:* van den wagen, waarop Salmoneus over de koperen brug zou rijden, om door 't gerammel den donder te imiteeren.
1022 *'t woort:* het koninklijk bevel.
1024 *de terling:* de teerling, de dobbelsteen, het spel, vgl. vs. 966.
1027 *strijcken:* het zeil strijken, toegeven.

't Is hem geraeden: want het past ons niet te wijcken.

THEOFRASTUS. BAZILIDES.

T h e o f r a s t u s :
Wat brouwt men al ten hoof? het Priesterdom verlangt
Naer d'uitkomst van dit pleit, dat in de weeghschael hangt,
Die twijfelt naer wat kant zy noch wil overhellen.[1031]
Het schijnt haer tong bezwijckt, en durf geen vonnis vellen.
Gewislijck d'overslagh wil treffen, door 't gewight[1033]
Van zulck een hooftzaeck. valt de Majesteit te licht,[1034]
De Heiligheit zal haer dien hoogen sprong verleeren.[1035]
Wy zien den ganschen Staet het onderst boven keeren.
Bedrieght ons 't oogh niet, by den heldren maneschijn[1037]
En schemering, dit zal een van de Grooten zijn,
Die heene en weder hier, met wolcken overlommert,[1039]
Om dezen Jupiter zich zelven vast bekommert.
Gewisselijck het is heer Bazilides zelf.
Het schijnt hy zoecktme, en treet eerbiedigh naer 't gewelf
Des tempels herwaert aen.

B a z i l i d e s :
Veel heils, eerwaertste vader,
Gy zijt het dien ick zocht.

T h e o f r a s t u s :
wel zoon, ay tre wat nader.
Wat port u hier dus spa te mijmeren voor 't hof?

B a z i l i d e s :
O vader, is dit vreemt? wat levert men al stof
Aen een godtsdienstigh hart tot zuchten, en tot treuren,
Om deze nieuwigheên! wat wil 'er noch gebeuren,[1048]
Zoo dit gebeure, daer heel Griecken van gewaeght![1049]
Misschien wort heel Europe om zulck een stuck geplaeght.[1050]
Het hof te dienen, daer de Godtsdienst heeft te lijden,[1051]
Valt lastigh, hoe men 't stelle en schick', van wederzijden:
Doch hoe het ga of niet in hof- en kerckgeschil,
Mijn raetslot is gesmeedt. ick draegh mijn hart en wil[1054]
Geheel den godtsdienst op, die, zonder eindt van jaeren,[1055]
Jupijn by eere hielt, met kercken, en altaeren.
Nu koom ick hier door last en wil der Majesteit,

1031 *wil:* zal.
1033 *d'overslagh wil treffen:* als de weegschaal doorslaat, dan zullen de gevolgen belangrijk zijn.
1034 *valt de Majesteit te licht:* als de koning, de Staat het verliest.
1035 Versta: Dan zal de Kerk den Staat zulke grepen afleeren.
1037 Hier ziet Theofrastus iemand (Bazilides) naderen.
1039 Versta: Die vol bezorgdheid op en neer loopend.
1048 *wil:* zal.
1049 *dit:* met klemtoon.
1050 *zulck een stuck:* deze onderneming, de vergoding.
1051 *daer:* waar.
1054 *Mijn raetslot is gesmeedt:* mijn besluit is gemaakt.
1055 *zonder eindt van jaeren:* van oudsher, sinds onheugelijke tijden.

Om Theofrastus, die den Vorst zijn' eisch ontzeit,

Te troonen dat hy schick' den Koning te believen,[1059]
En met dien afgodt d'eer des Dondergodts te grieven:[1060]
Maer 'k wensche eer duizentwerf dat my de donder sla,
Eer 't grijze Priesterdom de Godtheit koom' te na.
Vergeefme, ô vader, dat ick uw godtvruchtige ooren
Ontheilige, nu zy dees lasterbootschap hooren
Uit Bazilides mont. o kerckschandael! o smart!
Ick uite 's Konings wil: de vader kent mijn hart.

Theofrastus:

Zoo doenwe, zoon. gy strijt voor Jupiter stantvastigh.
Men kent den stijl van 't hof, dat valt zijn dienaers lastigh,[1068]
En leertze weifelen tot zoo vervloeckt een stuck.
Jupijn heeft uit by alle aenbidders van 't Geluck.
Wie hem den neck toekeer', wy zullen niet bezwijcken.[1071]
Men drijft zoo licht geen' Godt den troon uit van zijn Rijcken,
Dat zal Salmoneus zien, en dit hoovaerdigh bloet,[1073]
Zijn Juno, die verblint een nieuw tooneelspel broet,[1074]
Om op den hoogsten trans langs dezen trap te steigeren.
Al stont Jupijn dit toe, noch durven wy het weigeren.
Dat 's 't antwoort. eisch niet meer: belief hun, schoon 't u smert,[1077]
Wy zijn gerust, gy draeght de kerck met al uw hart.[1078]

Rey van Priesteren:

Waer zullen wy belanden,
  Zoo scheuring van de kerck gedijt
  Tot tweedraght in den staet?
Zoo tweedraght haere handen
  In 't bloet der burgren verft uit spijt
  En onverzoenbren haet?
De braefste stylen wancken,[1085]
  En waggelen van wederzy.
  De suffers vallen af.[1087]
Wat leggen 'er al krancken[1088]
  Op hun verscheiden, als in ly,[1089]
  En op den kant van 't graf!
Hoe barnen ons gepeinzen![1091]
  Hoe leert het voordeel veinzen!

1059 *troonen:* bewegen, vgl. 1315; *schick':* toegeve.
1060 *grieven:* kwetsen.
1068 *den stijl:* de manier, de gewoonte.
1071 *Wie:* met klemtoon; *wy:* met klemtoon.
1073 *bloet:* schepsel.
1074 *Zijn Juno:* vergelijk vss. 61, 356, 782.
1077 *belief hun:* gelief hun antwoord te geven.
1078 *draeght:* steunt. - *Rey van Priesteren:* prachtige klaagzang op de politiek-religieuze tweespalt van Vondels Europa! Let ook op de merkwaardige en zelden door V. gebruikte rijmschakeering: abc abc def def gg.
1085 Versta: De sterkste personen aarzelen.
1087 *suffers:* zwakkelingen.
1088 *krancken:* geestelijk aangetasten.
1089 *als in ly:* bijna omver geworpen.
1091 *barnen:* branden, woelen.

T e g e n z a n g :
Noch heiligh noch onheiligh
Wert van de Staetzucht oit ontzien,
En nimmer min dan nu.
Ons Godtheit staet niet veiligh.[1096-vlg.]
Men durfze trots den rugge biên,[1097]
Van wieroock wars en schuw.[1098]
Haer deught en weldaên worden
Vergeeten, en de gunst van 't hof
Nu boven Godt gestelt.
De noot verdeelt onze orden,[1102]
En geeft den wuften weiflaer stof.[1103]
Godtvruchtigheit versmelt:[1104]
Schijnheiligheit staet boven.
Gevoelen heet gelooven.[1106]

Z a n g :
De godtsdienst wort geprezen,
Als d'eerste hooftdeught, waert by Godt.
Zoo lang dees ampten geeft,
Aenbidt elck een dat wezen:
Maer geeft het staeten, noch genot,[1111]
Daer 't weeligh lijf by leeft;
Vaert wel, godtsdienstigheden.
Jupijn moet duicken voor 't geluck;[1114]
Die tempel valt te kleen,[1115]
Te naeu in alle steden.
't Geweten viert den toom in druck.[1117]
De mensch is stael, noch steen.
Wien viert men dan ten leste?
De miltste is d'allerbeste.

T e g e n z a n g :
Al valt het hof ons lastigh,
Godts Priesters dienen evenwel
Te streven voor 't altaer,[1123]
Geduldigh, en stantvastigh.
Al valt de Koning Godt rebel,[1125]

1096-vlg. Vgl. *Gysbreght van Aemstel: aen N. van Kampen,* vs. 25, Dl. 3, blz. 526.
1097 *den rugge biên:* den rug toekeeren.
1098 En men weigert God aanbidding (*wieroock*).
1102 Een onheil verstoort onze harmonie.
1103 *stof:* nl. tot weifelen.
1104 *versmelt:* smelt weg, neemt af.
1106 *Gevoelen heet gelooven:* hoe modern weet Vondel het godsdienstig individualisme te brandmerken!
1111 *staeten:* stand en aanzien.
1114 *duicken:* wijken.
1115 *Die:* met klemtoon: de tempel van het Geluck nl.; vergelijk vs. 1070.
1117 't Geweten neemt het minder nauw in zoo'n tijd van geestelijke nood en verwarring; vgl. vs. 1102.
1123 *streven:* strijden.
1125 Versta: Al wordt de koning opstandig tegen God.

Men vreeze geen gevaer.
Jupijn den blixemstrael t'ontwringen,
Heeft endeloozen arbeit in,
Eischt meer dan reuzekracht.
Den hemel uit zijn as te dringen,
Te wricken naer zijn' eigen zin,
Bestaet in niemants maght.
De trotse mensch moet buigen.
Laet d'uitkomst dit getuigen.

Het vierde bedryf.

HIEROFANT. FILOTIMIE.

H i e r o f a n t :
Nu Bazilides niets op Theofrastus wint,
Die zijn hardtneckigheit, te krachtigh boos en blint,
Verdadight, staet ons eens het uiterste aen te vatten.
Een werck, zoo zwaer als dit, loopt groot gevaer van spatten,[vs. 1138]
Indien men 't ondermijne, en ramme slagh op slagh.[1139]

F i l o t i m i e :
Wat middel dunckt u dan het uiterste.[1140]

H i e r o f a n t :
Uw gezagh
In 't werck te stellen.

F i l o t i m i e :
Och, hoe ick den Vorst bejegen,
Hy zwicht van achterdocht, en stemtme t'elckens tegen.[1142]

H i e r o f a n t :
Gebruick zijn mogentheit. hy volge u met zijn stem[1143]
En scepter eenen nacht.

F i l o t i m i e :
Hoe overstem ick hem?

H i e r o f a n t :
U past het hem, die niet wil luisteren, te dwingen.

F i l o t i m i e :
Zoo most ick verder dan mijn staet en paelen springen.[1146]

H i e r o f a n t :
Ia sleip hem, wil hy u niet volgen met gemack.[1147]

F i l o t i m i e :
Dan gaef ick zijn gezagh en Godtheit eerst een' krack.[1148]

H i e r o f a n t :
Wat tusschen u en hem gesmoort wort, blijft verholen.[1149]

vs. 1138 *spatten:* mislukken.
1139 Als het, door de tegenpartij, telkens zoo heftig bestreden wordt.
1140 *Wat:* met klemtoon.
1142 *zwicht van achterdocht:* ontwijkt mij uit angstig wantrouwen.
1143 *mogentheit:* macht.
1146 *mijn staet en paelen:* de perken van mijn vermogen.
1147 *met gemack:* gewillig.
1148 *krack:* knauw.
1149 *gesmoort wort:* geheim blijft.

F i l o t i m i e :
De kroon is eerst aen hem, en lest aen my bevolen.

H i e r o f a n t :
En of hy suffen blijft, en geen gevaer beseft?

F i l o t i m i e :
Hy zal 't beseffen, maer te spade, als 't onheil treft.

H i e r o f a n t :
Dat treffen zult gy zwaerst bezuuren, en gevoelen.[1153]

F i l o t i m i e :
Rechtschapenheit zal aen een vrou haer moedt niet koelen.[1154]

H i e r o f a n t :
Gy zijt by Theofrast te schendigh in den haet.[1155]

F i l o t i m i e :
Die slijt wel, wort hy slechts gehanthaeft by zijn' Staet.

H i e r o f a n t :
Hy dreight het lasterstuck der Godtheit fel te wreecken.[1157]

F i l o t i m i e :
Zijn grimmigheit bedaert, indien het werck blijf steecken:[1158]

H i e r o f a n t :
Men zoent het Priesterdom met afstant niet zoo licht.[1159]

F i l o t i m i e :
Het springt niet verder dan 't besteck van zijnen plicht.[1160]

H i e r o f a n t :
Dees eischt vergoeding van geleden schimp en schade.

F i l o t i m i e :
De Priesters drijven op der Koningen genade.

H i e r o f a n t :
Zy stellen wetten zelfs den Vorsten, en hun Rijck.

F i l o t i m i e :
In 't punt van godtsdienst is de Vorst hun naeste wijck.

H i e r o f a n t :
Hier over kraeit men, dat het hair te berge rijze.[1165]

F i l o t i m i e :
De Godtsdienst blijft de zelve, al scheelt het in de wijze.

1153 *gy:* met klemtoon.
1154 *Rechtschapenheit:* een rechtschapen mensch.
1155 *schendigh:* erg, heftig.
1157 *het lasterstuck der Godtheit:* de misdaad der vergoding.
1158 *het werck:* de vergoding.
1159 *zoent:* verzoent, kalmeert; *afstant:* van zijn eischen.
1160 Filotimie bedoelt, dat als de priesters in 't godsdienstige voldaan zijn, zij zich met de rest niet bemoeien.
1165 Versta: Daarover juist, dat de vorst den nieuwen godsdienst beschermt, maakt men kabaal.

H i e r o f a n t :
Zagh Theofrastus dit ick zagh den Staet geredt.[1167]

F i l o t i m i e :
Geen tong verzet hem, wort hy door geen maght verzet.

1167 *Zagh* enz.: als Theofrastus dat inzag.

H i e r o f a n t :
Dat is het eenigh punt, waer op deze as moet draeien.

F i l o t i m i e :
Ons dreight een felle storm.

H i e r o f a n t :
Die zal wel overwaeien.
Men steeck' maer rustigh af in deze bare zee.

F i l o t i m i e :
En waer in 't endt belant?

H i e r o f a n t :
Op een geruste ree.
Ick zie van verr' den mont van een behoude haven.

F o l o t i m i e :
Behouden, of te gronde, en levendigh begraven.
Ick toetste u slechts, getroost al wat my wedervaert.
Wie omziet, en noch vreest, is zulck eene eer niet waert.[1176]
Een hemel hier op aerde, een Godtheit verre ons leven
Opweegen: maer al wat ick naer mijn oogh besteven[1177-78]
Bezeilt mijn moedt, die zwicht voor wederspoet, noch last,
Noch dreigementen van Jupijn, noch Theofrast.
Dees weerelt valt te klein: men sta naer hooger percken.[1181]
Nu middelen beraemt om 't opzet uit te wercken.
Salmoneus moet 'er aen, oock tegens wil en zin,
Hy aengebeên als Godt, en ick als een Godin.

SALMONEUS. FILOTIMIE.

S a l m o n e u s :
Men draeft en woelt vergeefs. geen middel van verdragen,[1185]
Nu Theofrast zoo los heeft in den wint geslagen
Wat Bazilides riedt, en t'zamenhaelen kost.[1187]
d'Aertspriester onverwrickt, als een metaelen post,[1188]
Door gunst noch ongunst van zijn opzet is te brengen.
Wy moeten voor een poos wat dulden en gehengen,
En stellen 't nachtfeest uit, tot op een zachter luim.[1191]
Schoon Bazilides dringt om al dit tempelschuim[1192]
Te vaegen uit mijn Rijck, en moedigh voort te vaeren.
Een verreziende heer weet zijn gezagh te spaeren,[1194]

1176 *zulck eene eer:* nl. van de vergoding.
1177-78 Filitomie bedoelt, dat de vreugde van het god zijn meer waard is dan het leven; *verre....*
opwegen: wegen ruimschoots op; *naer:* met; *besteven:* afzoek, opspoor.
1181 *valt:* is; *percken:* gebied.
1185 *geen middel van verdragen:* geen middel om tot een verdrag, een vergelijk te komen.
1187 *t'zamenhaelen kost:* bij elkaar kon halen.
1188 *post:* deurstijl.
1191 *zachter luim:* gunstiger gelegenheid.
1192 *al dit tempelschuim:* Theofr. en zijn aanhang.
1194 *verreziende heer:* vooruitziend heerscher.

Gebruickt het op zijn tijt, en waeght het zonder noot
Zoo licht niet: neen gewis. een tegenstant, een stoot

Helpt al 't gezagh in d'asch. de Majesteit is teder.
Zy lijd geen' schimp, stortze eens in d'asch, wie brengze weder
Tot haeren ouden glans, zoo luisterschoon al oit?
Dat kon Athene zelf met al zijn Wijzen noit.[1200]
Het Koningklijck gezagh wast op, als heilige eicken,
Die hoeven jaeren om hun hooghte te bereicken;[1202]
Dies laet ons 't zekere om 't onzekere eergenot
Niet waegen zonder kans. Mevrou, dit is het slot,[1204]
En hier op afgetreên, eer wy dit paert berijden,[1205]
Eer 't schichtigh wort, en ons den breidel koomt' t'ontglijden.

F i l o t i m i e :

Een schoone wijsheit: waer heeft die zoo langh geschuilt?
Het eene beelt staet hier in 't kerckpoortael en pruilt;[1208]
Het andere op de brugh. de paerden voor den wagen[1208-09]
Staen reede, om in triomf uw Godtheit om te draegen.[1210]
De Priesters, 't offervee, zoo groot een toestel wacht[1211]
En reckhalst, van verdriet, om met den middernacht,[1212]
Den Melckwegh langs, (zo heet die straet met starre en wolken
Van wederzy bekleet,) in 't oogh van alle volcken,
U endelijck te zien braveeren, en 't besluit[1215]
Van al dien toestel komt ten leste op uitstel uit.
Is dat de Majesteit verzeekren, en bewaeren?
't Geberghte zweet van last, in arbeit om te baeren,
En na dien arbeit komt een veltmuis voor den dagh.[1218-19]
Dat heet voorzichtigheit, en 't Koningklijck gezagh
Verzekeren. 't gaet wel. waer blijven d'offervieren?
Brengt wieroockvaten, flux: men slaghte hondert stieren,[1222]
Ter eere van den Godt, die dus den blixem voert.
O liever duizentwerf dees koorde noit geroert[1224]
Dan zich en zijnen stam in zoo veel smaets gedompelt.
Indien dit haepren blijf, wy worden overrompelt[1226]
Van rampen, zonder ende, en plotsling met een' slagh
Getroffen, dat men noit om opstaen dencken magh.

S a l m o n e u s :

Mevrou, gy kunt hier aen mijn oprecht hart bespeuren,[1229]
En hoe ick u in top der Godtheit zocht te beuren,

1200 Van Lennep merkt hier op, dat *Athene met al zijn Wijzen* pas veel later opkwam.
1202 *hoeven:* behoeven.
1204 *het slot:* mijn besluit en laatste woord.
1205 *En hier op afgetreên:* en nu hiervan afgestapt.
1208 *en pruilt:* te pruilen, het beeld staat daar nutteloos in een hoek.
1208-09 De twee beelden, vgl. vs. 919-20.
1210 *reede:* gereed; *om te draegen:* rond te dragen, omdracht.
1211 *toestel:* ensceneering.
1212 *reckhalst:* reikhalst.
1215 *'t besluit:* het slot.
1218-19 'Parturiunt montes et nascetur ridiculus mus' van Horatius; vgl. *Warande der Dieren*, no. CX, Dl. 1, blz. 736.
1222 *hondert stieren:* hekatombe, vgl. vss. 505, 1006.
1224 *dees koorde:* deze snaar.
1226 *dit haepren blijf:* de vergoding werkelijk niet doorgaat.
1229 *oprecht:* lees: òprecht.

Te heffen aen mijn zijde, indien 't gelucken wou.
Nu 't weiflende geluck der weerelt, luttel trou,
Ons aenziet met den neck, en komt dit spel te hinderen
Door tegenspartlen, raet ons 't voorspoock zeil te minderen,[1234]
Te strijcken, geenen storm te loopen in den mont.
Dat 's veiliger dan 't schip te jaegen in den gront,
En, tegens wint en stroom, door al die blinde rotsen
Het uiterste gevaer te tergen, en te trotsen.
Vergeef het uwen heer, dat hy uw leven berght,
En eer, en staet, en kroon.

F i l o t i m i e :
Gy berghtze niet, maer terght
Een' grondeloozen poel, vol helsche Razernijen,
Brengt teffens my en u en duizenden in lijen.

S a l m o n e u s :
Uw oordeel en het mijn staen tegens een gekant.
Wanneer ons glori zit, gelijck een schip, gestrant:
Dan zal het blijcken wie best oordeelt van ons beide,
Helaes, maer al te spade. ick waeckte, en overleide
Te nacht het heele stuck, terwijl 't gestarrent doock,
Tot dat de Slaepgodt quam, en bey mijne oogen loock.[1248]
De Droomen volghden hem, die zijne vleugels spreide
En om mijne ooren sloot. ick droomde, en zat en schreide
Op 't achterschip alleen, als 't voorschip, schier te gront
Geslingert, hulp noch troost aen stuur noch stuurman vondt,
Waer na een noortsche buy met kracht haer vinnen roerde,[1253]
De hulck aen lager wal door klip en steenrots voerde:
Toen stietze op eene plaet, die stroom en baren stuit.[1255]
De golven gingen hol, en 't zagh 'er byster uit.

F i l o t i m i e :
Dit voorspoock hoop ick zal in ydelheit verdwijnen.

S a l m o n e u s :
Elenden naecken, eer de zon beginn' te schijnen.
Mijn geest getuight geen heil: het onheil is naby.

F i l o t i m i e :
Laet vaeren uwen droom.

S a l m o n e u s :
Wat eischt Mevrou van my?

1234 *'t voorspoock:* het voorteeken, nl. van den afgerukten bliksemschicht, zie vss. 759, 794-95, en vooral vs. 1000.
1248 *de Slaepgodt:* Morpheus.
1253 *noortsche buy:* door de *vinnen* als een zeemonster voorgesteld.
1255 *eene plaet:* een zandplaat.

F i l o t i m i e :
Dat gy dees godtstriomf uitvoeren wilt met orden.[1261]
Beveel de zaeck aen ons; laet ons hier mee geworden.

S a l m o n e u s :
Wat raet om Theofrast te zetten naer uw hant?
Noch Bazilides, noch de kloecke Hierofant,
Noch mijn gezagh heeft hem het alderminst bewogen.

F i l o t i m i e :
Wie niet gewilligh buight wort met gewelt gebogen.

S a l m o n e u s :
En buight hy niet?

F i l o t i m i e :
Zoo gaet de handel echter voort.[1267]
Men klamp' dien Amirael met al ons maght aen boort.[1268]
Laet kraecken al wat kan: men zal hem zien verstommen,
Ons tegenwoordigheit aen uwe zijde brommen.[1270]
Bezat de stoutheit oit des weerelts derde deel;[1271]
Wy laeten zijnen Godt den hemel niet geheel.[1272]

S a l m o n e u s :
Ick ben het stuck getroost.[1273]

F i l o t i m i e :
welaen, om tijt te winnen,
Is 't meer dan tijt dat wy dit heerlijck stuck beginnen,
En 's Rijcks geheimraet eerst verspreecken in het hof,[1275]
Om met een majesteit op d'aengevange stof
Te wercken, en uw beelt, gestuit voor dezen drempel,[1276-77]
Gewilligh of door dwang te voeren in den tempel:
Dan, na een dans van eere op Godtsvelt, met de pracht[1279]
Der Goden voort getreên, daer d'offerhande u wacht.[1280]

REY VAN PRIESTEREN. THEOFRASTUS.

1261 *godtstriomf:* vgl. *triomfspel* van vs. 1012, het Italiaansche Renaissance-denkbeeld van een Trionfo, een praalstoet.
1267 *de handel:* de onderneming; *echter:* toch.
1268 *dien Amirael:* hoonend voor Theofrastus.
1270 Filotimie zal zelf naast Salmoneus pronken (*brommen*).
1271 *de stoutheit:* de overmoedigheid, de brutaliteit; *des weerelts derde deel:* Van Lennep ziet hierin een zinspeling op den Jupiter-dienst in Europa, één van de drie oudtijds bekende wereld-deelen; wellicht werkte ook 'het derde deel des hemels' van *Lucifer,* vs. 1410 na.
1272 *zijnen Godt:* Jupiter.
1273 *Ick ben het stuck getroost:* ik zal het waagstuk volbrengen, ik geef me gewonnen.
1275 *verspreecken:* ompraten.
1276-77 Versta: Om met den noodigen luister aan de uitvoering mee te werken.
1279 *Godtsvelt:* vgl. vs. 57.
1280 *Goden:* de verkleede hofhouding.

Rey van Priesteren:
Wy treden naer het hof, en bleven nutter buiten.[1281]

Theofrastus:
Gaef Jupiter dat wy dien afgodt moghten stuiten.
Het waer een parel aen de kroon van 't Priesterdom.

1281 *nutter buiten:* beter buiten 't hof.

Rey van Priesteren:
De Koningin, te trots, te moedigh, ziet niet om
Naer Godt noch Priesterschap, om Junoos rol te speelen.

Theofrastus:
En zou men luisteren naer 't hof en zijn bevelen;[1286]
Zou een verwaende vrou haer wetten in de kerck
Bekrachtigen? waerom verscheuren wy dit zwerck,[1288]
Dees hemelschildery en wolcken niet aen sleters?[1289]

Rey van Priesteren:
Verschoon het dezen nacht, met hoope van wat beters.[1290]
Wat deert ons spinnewebbe en kranck tooneeltapijt
Van dezen Jupiter, die met den hemel strijt,
Zijn Juno te geval? hoe laet hy zich misleien!
Men moght zijn dolheit eer beklaegen en beschreien
Dan lasteren. wanneer een vrou de Kerck regeert[1295]
Dan draeit de weerelt om, dan staet haer hooft verkeert.[1296]

Theofrastus:
De vrouwen midlerwijl beschicken groote zaecken.
Zy spoocken door de lucht, gelijck Medeas draecken.[1298]

Rey van Priesteren:
Een heer hou best de hand aen 't roer van zijnen staet.[1299]

Theofrastus:
By wijlen heeft de heer den naem, mevrou de daet.[1300]

Rey van Priesteren:
Zoo gaet het hier: zoo raeckt het heele Rijck op hollen.[1301]

Theofrastus:
Dees donderkloot moght hun wel voor de scheenen rollen.

Rey van Priesteren:
Kan Hierofant dien storm, dat onweêr niet voorzien?[1303]

Theofrastus:
By wisseling van Staet zal hy de Kerck gebiên.

Rey van Priesteren:

1286 *En zou men:* zou men werkelijk.
1288 *Bekrachtigen:* weten door te drijven.
1289 *hemelschildery:* geschilderde hemel; *sleters:* slenters, flarden.
1290 *Verschoon het dezen nacht:* ontzie, spaar het vannacht nog.
1295 *lasteren:* uitschelden.
1296 *haer hooft:* 't hoofd van de wereld.
1298 *Medeas draecken:* de toovergodin Medea vloog op draken door de lucht.
1299 *Een heer hou best:* het best houdt de heer.
1300 Vondels humor!
1301 *op hollen:* op hol.
1303 *voorzien:* afwenden.

Die wulp de Kerck gebiên? hy moght zich billijck schaemen.[1305]

1305 *Die wulp:* die kwajongen; *moght:* moest; *billijck:* met reden.

Theofrastus:
De wulpen weeten minst wat zeden hun betaemen.

Rey van Priesteren:
Zv willen dat men hen gelijck orakels hoor'.

Theofrastus:
Zy vangen simpelen, en hangenze op by 't oor.[1308]

Rey van Priesteren:
Noch vintmen deftigen, die voor de wulpscheit duicken.[1309]

Theofrastus:
In schijn. zy weeten loos hun wulpscheit te gebruicken.

Rey van Priesteren:
Misbruicken, zeit gy liefst, als in een mommery.[1311]

Theofrastus:
Gebruick of misbruick, 't hof zoeckt zijn fortuin hier by.

Rey van Priesteren:
Oprechten worden dus aen laeger wal geschoven.

Theofrastus:
Wie met dees grijns niet speelt raeckt kommerlijk te boven.[1314]

Rey van Priesteren:
Het Hof ziet uit, om u te troonen door genot.[1315]

Theofrastus:
Wy wislen Godts altaer om geenen aerdtschen Godt.

Rey van Priesteren:
d'Aertspriester sta maer vast: wy zullen niet bezwijcken.[1317]

Theofrastus:
Voor 't outer van Jupijn, en zonder ommekijcken.[1318]

Rey van Priesteren:
Met wat bewijzen zal het hof dit spel bekleên?[1319]

Theofrastus:
Met vonden, zonder gront.[1320]

1308 *simpelen:* eenvoudige lieden.
1309 *deftigen:* verstandige menschen; *duicken:* wijken.
1311 *zeit gy liefst:* zei je beter; *mommery:* een komedie.
1314 *raeckt kommerlijk te boven:* komt er moeilijk boven op.
1315 *troonen:* in te palmen, mee te krijgen, vgl. vs. 1059.
1317 Versta: Als de Aartspriester maar standvastig blijft, wij zullen niet bezwijken.
1318 Theofr. bedoelt: Ja, ik zal standvastig blijven voor 't outer enz.; *zonder ommekijcken:* zonder vrees.
1319 *bewijzen:* redeneering; *bekleên:* goed praten.
1320 *vonden, zonder gront:* bodemlooze verzinsels; *ginder heen:* in elkaar.

Rey van Priesteren:
die zacken ginder heen.

Theofrastus:
Een reden, lang erkaut, bevestight door de tijden,[1321]
Die op elckandre slaen, en die de proef kan lijden,[1322]

1321 *erkaut:* herkauwd, overwogen.
1322 Het eerste *Die* hoort bij *tijden*; het tweede bij *reden* van vs. 1321; *op elckandre slaen:* elkaar terstond volgen.

Behout haer waerde, als munt van 't louterste metael,
Ontziet noch vier, noch toets, noch klank, gewigt, noch schael,[1324]
Dat zult gy hooren, nu ick, Godt Jupijn ter eere,
Dien valschen Godt ten schimp, ons zaek voor 't hof verweere.[1326]
Daer treet het gansche hof ons tegen. houdt u vast
Aen Godt, en zijn altaer: de Godtsdienst lijdt geen' last,
Al ramdenze met kracht ons godtgewijde muuren.

Rey van Priesteren:
Wy zullen hun gewelt door lijden best verduuren.

SALMONEUS. THEOFRASTUS. FILOTIMIE. HIEROFANT. REY.

Salmoneus:
Eerwaertste vader, hoe? wat drift, wat onbescheit
Is dit? zal 't Priesterdom Salmoneus majesteit
In 't licht staen? kan men u met reden niet beweegen?
Gy staet alleen geen' Vorst, maer Godt op aerde tegen.
Een wijze hoedt zich wel dat hy geen Godtheit steurt.

Theofrastus:
Zoo wort onnozelheit, die nergens in verbeurt,[1336]
Beschuldight, zonder blijck en merck van schult te noemen.

Filotimie:
Een onbeschaemde durf zijn schande noch verbloemen.

Theofrastus:
Verbloemen? niemant wijst ons schande of misdaet aen.

Hierofant:
Ziet gy 't geheilight beelt niet voor den tempel staen?

Theofrastus:
Zoo 't beelt een misdaet heet, ick heb het niet gehouwen.[1341]

Salmoneus:
Gy keert het uit de kerck,

Theofrastus:
men magh geen godtsgebouwen
Ontwijden door een beelt, dat Jupiter ontwijt,
Een Godtheit, aen wiens eer gy zelf verbonden zijt,
Dies wacht u zijn altaer en tempel te bestormen.

Hierofant:
De minste Koning giet een' Godt in zulcke vormen,
Daer zijne zinlijckheên op speelen. is 't niet waer?[1347]

1324 *Ontziet:* vreest.
1326 *verweere:* verdedig.
1336 *onnozelheit:* onschuld.
1341 Diplomatieke manier van afkeuring: Ja, dat beeld! als er zijn die 't afkeuren, ik heb er geen schuld aan.
1347 *Daer zijne zinlijckheên op speelen:* waar hij behagen in schept.

Scheep over naer den Nijl: de schrandre Egyptenaer
Schept Goden, zonder endt, uit zijn gedroomde vonden,[1349]
Bidt koey, en kalvers aen, en krokodil, en honden,
Griffoen, en gans, en haen, oock zelf ajuin, en loock,[1351]
Gedient door offervee, en geur, en offersmoock.
Dat leert hem Zonnestadt, in zijn befaemde schoolen,[1353]
Aen Isis Priesterdom van overouts bevolen.[1354]

T h e o f r a s t u s :

Wy keeren ons geensins aen ongrieck, nochte Nijl.[1355]
Het wijze Griecken volght en houdt den ouden stijl,[1356]
Door Cekrops ingevoert t'Athene, en streng geboden.[1357]
Hy leerde ons eerst Jupijn, den Koning aller Goden
En menschen te gelijck, aenbidden; vee, en stier,
Brandtoffer, wieroockgeur, en zuiver offervier
Opdraegen, en dien Godt in marmerbeelden eeren.
Wie dezen godtsdienst nu in Elis om wil keeren,
En 't beelt van Koningen op 't heiligh outer plant;
't Gebruick der ouderen, getrou van hant tot hant
Hunn' kindren toegereickt, verandert in de steden,
Wort geensins ingevolght met d'allergrootste reden.[1366]
Wat wijs en wet een Vorst in zijne Rijcken zet,
d'Aeloutste godtsdienst is en blijft de hooghste wet,
En hierom keeren wy dien nieuwen afgodt buiten.

F i l o t i m i e :

Laet Cekrops Heiligheên in zijne kercken sluiten,
En buiten keeren wat hy raedzaem vint of niet:
Salmoneus is een Godt en heer in zijn gebiet.
De lantzaet hou zich stil: men vint en stelt geen wetten.[1373]
Wie dit mishaeght vertreck' (men zal 't hem niet beletten,)
Naer Cekrops stadt, en zoecke alleen by Cekrops prijs.[1375]

T h e o f r a s t u s :

Geweldigh heerschen, en met dwang, is geen bewijs[1376]
Van wettigheit in 't stuck van godtsdienst en Godts kercken,
By duizentduizenden gezaeit op 't aerdtrijck, wercken
Van menschenhanden niet, maer Goden opgebout.[1379]
d'Almaghtige Jupijn heeft ons zijn' dienst betrout,

1349 *vonden:* verzinsels.
1351 *Griffoen:* havik, zie noot bij *Lucifer,* vs. 95 (hiervóór blz. 621).
1353 *Zonnestadt:* Heliopolis, oude hoofdstad van Egypte.
1354 *Isis:* Egyptische oppergod.
1355 *keeren:* storen; *ongrieck:* vreemdeling, barbaar, vgl. vs. 147.
1356 *Griecken:* Griekenland.
1357 *Cekrops:* vgl. *Inhoudt* r. 6.
1366 Wordt niet gehoorzaamd, met 't hoogste recht.
1373 *lantzaet:* onderdaan; *men vint* enz.: er is hier geen sprake van menschelijke wetten uitvinden en stellen (dit is goddelijk werk).
1375 *Cekrops stadt:* Athene; *prijs:* lof, belooning.
1376 *Geweldigh:* met geweld.
1379 *Van:* door; *Goden:* door Goden.

Met dit beding van trou voor Godts altaer te waecken.
Dit wettige beroep verbiet dien dienst te staecken,
Verbiet een' sterflijck mensch t'aenbidden voor een' Godt.

H i e r o f a n t :
Eert Herkles Priesterdom dan, tegens 't hoogh gebodt
Van Jupiter, zijn' zoon gewonnen by Alkmene?[1384-85]
Waer is de wijsheit nu van Cekrops, en Athene?
Was Herkules geen mensch met sterflijckheit bekleet,
Toen dat venijnigh hemd, zoo schrickelijck en wreet,
Hem naer het lijckvier dreef, daer hy tot asch verteerde?
Wat plaets leedt opspraeck, die dien Helt met offer eerde?[1388-90]
De zoon van Actor slaght den allereersten stier,[1391]
Ter eere van dien Godt. de krans van popelier
Bekranst zijn Priesterdom. Thebaner en Arkader,[1393]
Tyrinte, Tybur, en de Gades dezen vader[1394]
Gezangen zingen. hem ontbreeckt noch kerck, noch feest.
Nu lochen dat hy is een sterflijck mensch geweest.[1395-96]
Zijn daeden dienen u tot onschult, noch verschooning,
Te min dewijl hy noit een Rijck beheerschte als Koning.

T h e o f r a s t u s :
Alcides heeft men eerst geoffert na zijn doot,[1399]
En, als een Godt, geviert.

H i e r o f a n t :
dat onderscheit is groot,
Het scheelt den lesten snick en dootsnick tusschen beiden,
Dat kan hier Godendom en menschdom onderscheiden.[1400-02]

T h e o f r a s t u s :
Ons Godtgeleertheit leert ons klaer hoe veel dit scheelt,
Als zy de Godtheit in drie ordens heeft gedeelt,[1404]
Het hooghste Wezen stelde in d'eerste hemelsche orden;[1405]
Het tweede in zielen, die van menschen Goden worden,
Geheilight om hun deught, hoedanigh Herkles was;

1384-85 *Herkles:* Herkules was de zoon van Jupiter en Alkmene (vgl. vs. 543) en werd, na zijn dood in den Olymp bij de Goden opgenomen, door de Grieken algemeen vereerd.
1388-90 Gekweld door het betooverde kleed van Nessus, dat met het bloed van de Lernische giftslang bestreken was, (*dat venijnigh hemd*), liet Herkules zich op den berg Eta levend verbranden, zie *P. Ovidius Nazoos Herscheppinge,* IX, 214-379.
1391 *De zoon van Actor:* een der Actoriden, bij Ovidius vermeld; Actor was de grootvader van Patroclus.
1393 *Thebaner:* inwoner van Thebe; er zijn vier steden van dien naam bekend; *Arkader:* Arkadiër, Griek.
1394 *Tyrinte:* Tiryns, de stad in Argolis, waar Herkules was opgevoed; *Tybur:* tegenwoordig Tivoli bij Rome; *de Gades:* Gadis, waar de 'zuilen van Herkules' stonden, tgw. Cadix.
1395-96 Versta: Ge kunt niet loochenen, dat Herkules een sterfelijk mensch is geweest, 't blijkt uit zijn daden en dus is bewezen dat men een mensch goddelijke eer mag brengen, zeker als hij koning is.
1399 *Alcides:* Herkules.
1400-02 Hoonende ironie! Versta: Dat onderscheid van dood of levend is even groot als van den laatsten snik en den doodsnik.
1404 *drie ordens:* rangen nl. de Goden, half-Goden en de verpersoonlijkte Deugden.
1405 *Het hooghste Wezen:* Jupiter.

Het derde in Deught en Eer. hoe komt nu dit te pas,
Dat wy altaer, en kerck, en beelt, en offer schencken
Aen sterffelijcken ('t is een gruwel om te dencken,)
Al waren 't Koningen? hier hapert uw bewijs.
Keer om dit speeltooneel: gy haelt noch eer noch prijs[1412]
By mannen van verstant, by geenerhande volcken,
Met schilderhemelen, gemaelde lucht, en wolcken,[1414]
En starren, zonder vier: men voer' dit beelt in 't hof.
Wie glimpigh mommen wil, die momme niet zoo grof.[1416]

F i l o t i m i e :

Wert niemant by zijn tijt een godtheit toegeschreven,[1417]
Salmoneus zal dan eerst naer dezen pallem streven.[1418]

T h e o f r a s t u s :

Mevrou, al waren wy den Koning onderdaen,[1419]
Dees tempelschennis kan niet ongestraft vergaen.[1420]
Geen Goden lieten oit zich ongestraft beschimpen.
Verbloemen baet hier niet, noch verf, noch schijn, noch glimpen.
Geen grooter schennis dan die Godt zijn eer ontsteelt,
Het zy door offersmaet, of een onheiligh beelt.
Wie zich wil spiegelen, geen spiegels hem ontbreecken.
De nacht verloopt te snel, om breet hier af te spreecken.[1426]
Waer bleef de Reuzerot, die, staende naer den stoel[1427]
Des Dondergodts, zoo diep in Plutoos jammerpoel
In eeuwigheit verzonck, van boven neêr geklocken?
Prometheus, die de zon haer levendige voncken
En straelen steelt, om 't beelt t'ontvoncken, streckt helaes,
Geketent aen zijn rots, den Arent tot een aes.[1430-32]
Geen Flegias vergeefs Apolloos tempel blaeckte.[1433]
Geen Pentheus Bachus feest vergeefs beschimpte, en laeckte,[1434]
Noch Glaukus Venus; dees verbeten en gesleurt[1435]
Van 't paert, en d'ander door zijn moeders hant verscheurt.
De bijl, die Ceres woudt vermeeten aen dorst randen,
Zagh hoe haer heer zijn spier most knaegen met de tanden,

1412 *Keer om:* breek af.
1414 *schilderhemelen:* geschilderde hemels, vergelijk *hemelschildery* in vs. 1289.
1416 Versta: Wie met vertoon iets wil voorstellen, eerbiedige de grenzen.
1417 *tijt:* leven.
1418 *eerst:* het eerst.
1419 *onderdaen:* gehoorzaam.
1420 *vergaen:* verloopen.
1426 *af:* van.
1427 *de Reuzerot:* de Giganten, vergelijk vss. 100, 775-78.
1430-32 *Prometheus:* van klei maakte hij het menschenbeeld en stal vuur van de zon om het levend te maken; voor straf werd hij aan een rots geketend, waar een gier (*Arent*) zijn lever vrat; vgl. vs. 361.
1433 *Flegias:* vgl. noot bij Berecht r. 172; *vergeefs:* straffeloos.
1434 *Pentheus:* koning van Thebe, die 't feest van Bacchus bespotte, werd door zijn moeder en de Bacchanten verscheurd.
1435 *Glaukus:* koning van Corinthe in den tijd der halfgoden, werd door zijn merries, aan welke hij hengsten weigerde, terwijl ze door Venus zelf waren opgehitst, verscheurd.

Uit dollen honger. och, indien hier raden gelt,[1437-39]
Och, schen uw handen aen geen tempels door gewelt.

H i e r o f a n t :
Zoo wort een lichte pluim, een' roock, een' damp verblazen.
Hy pooght den Koning dus met dreigen te verbaezen,[1442]
Vergeefs: wy troosten ons deze ydele ongena.[1443]

T h e o f r a s t u s :
Verleider van ons hof, de felle donder sla
Uw boosheit, het bederf, de pest der vroome heeren.

H i e r o f a n t :
De Vloecken zijn gewoon in hunnen hoeck te keeren,[1446]
Van waerze quamen.

T h e o f r a s t u s :
wacht, de Vloecken zijn niet wijdt.[1447]

S a l m o n e u s :
Krackeelen vordert niet. men staecke dezen strijt.

T h e o f r a s t u s :
Indien het u behaegh', men stell' de strijt ter zijden.
Niet een der Priesteren zal 's Konings beelt ontwijden:
Het ruste dezen nacht alleen voor 's tempels poort.
De Koning vaer' terwijl met dees triomffeest voort,
Getroost hy zich den slagh van boven te verwachten.
Wy zullen midlerwijl ons Godtheit offer slaghten,
En wieroocken. zy zal gewis dien hoon en smaet
Haest wreecken aen dit hooft, een' stokebrant van 't quaet![1456]

H i e r o f a n t :
Aen my? de donder kan my hinderen noch deeren:
Maer mooght gy in dit beelt des Konings wil onteeren,[1458]
En Koningklijck gezagh, zoo blijckt het al te wis
Waer toe de mogentheit des Rijcks vervallen is.[1460]

F i l o t i m i e :
Dan waer de gront geleit tot wederspannigheden.

T h e o f r a s t u s :
Ziet toe, gy haelt den vloeck van alle Griecksche steden
En alle ongriecken u te schendigh op den hals:[1463]

1437-39 Erysichthon, zoon van een Thessalisch vorst, schond het heilige woud van de godin Ceres en werd met zóó'n honger gestraft, dat hij zijn eigen lichaam knaagde.
1442 *verbaezen:* verbluffen.
1443 *wy troosten ons* enz.: versta: Wij getroosten ons al die opgesomde straffen, die toch niets waard zijn.
1446 *Vloecken:* wraakgodinnen
1447 *wacht:* pas maar op; *zijn niet wijdt:* zijn niet ver.
1456 *Haest:* terstond.
1458 *mooght gy:* als gij moogt.
1460 *mogentheit:* macht, gezag.
1463 *ongriecken:* vreemdelingen, vgl. vss. 147, 1355; *schendigh:* schandelijk.

Zoo staen d'orakels stom: de wichlery is valsch.[1464]

1464 *Zoo:* nl. bij Salmoneus' vergoding.

Waertoe Jupijn gedient in hondertduizent kercken?
Waertoe zijn beelt, de kroon van zeven wonderwercken,[1466]
Zoo heerlijck opgerecht? waertoe 't Olympisch feest
Van Herkles ingevoert, daer zich vernuft en geest
En pracht van Koningen en Vorsten vinden laeten,
Als Pize, en Elis, elck om 't vijfde jaer, heur straeten
Van toeloop zien gepropt, en woelen naer heur' wensch?[1467-71]
Nu wijdt deze eer eens toe een kranck een sterflijck mensch,
En ziet wat opspraeck wat al laster dit zal draegen.

H i e r o f a n t :
Zoo dit Salmoneus en zijn Juno kan behaegen,
Wy keeren ons aen 's volcks oploopentheit, noch haet.[1475]

F i l o t i m i e :
In 't minste niet.

T h e o f r a s t u s :
Jupijn, hoe wort uwe eer versmaet!

F i l o t i m i e :
Hier gelt geen weigeren. als 't hof het volck moet schroomen[1477]
En naer den mont zien, dan is 't verr' genoegh gekomen.

S a l m o n e u s :
Zoo doet het. zet dit beek op 't outer: haest u, voort.

T h e o f r a s t u s :
Gy opent uw bederf in eeuwigheit de poort,
Waer door Godts plaegen vast van alsins innetrecken.[1481]

F i l o t i m i e :
Trouwanten, by der hant.[1482]

T h e o f r a s t u s :
Geen water kan de vlecken
Van tempelschendery afwasschen, geene zee
U zuiveren. helaes, o wee, o wee, o wee.
Stijgh op, o Rey: bezet den godtgewijden drempel.

F i l o t i m i e :
Trouwanten, rept u: voert dit godtsbeelt in den tempel.

T h e o f r a s t u s :
Om Godts wil, Koningin, hou stil, verhaest u niet,[1487]

1466 De Zeus (Jupiter) van Phidias in den tempel te Olympia hoorde tot de zeven wereldwonderen, vgl. vs. 2.
1467-71 *'t Olympisch feest van Herkles:* de Olympische spelen, om de vier jaren (*elck om 't vijfde jaer*) in Pisa en Elis in den Peloponnesus gevierd, waren door Herkules ter eere van Jupiter ingesteld, vgl. vs. 123.
1475 *keeren:* storen.
1477 *Hier gelt geen weigeren:* jullie hebt niets te weigeren.
1481 *van alsins:* van alle kanten.
1482 *by der hant:* aan 't werk!
1487 *verhaest u niet:* doe u zelf geen kwaad door te groote haast.

In tegenwoordigheit van 't oogh, dat alles ziet,

Van 't oor, dat alles hoort, en zonder aenzien oordeelt.[1488-89]
Ten minste spiegel u by tijts, aen 't eeuwigh voorbeelt
Van Niobe, de trotse en stoute Koningin,
Die niet ontzagh, verwaent en met een' dollen zin,
Latonaes offerfeest t'ontwijden en te stooren,
Op 't spoor van Tantalus, haer' vader, die den toren
Der Goden had geterght, met hun geheimenis
Te brengen aen den dagh, waerom hy eeuwigh is
Ter helsche straff' gedoemt. Latone, aldus ontsteecken,
Beweeght Diane en Godt Apollo met haer smeecken
Te straffen 's moeders hoon, van Niobe geleên,
Wiens kinders niet zoo haest vergaderen by een
Voor Thebe, om in het perck hun paerden te berijden,
Of 't hagelt pijlen uit de lucht, van alle zijden.
De trotse Niobe, half doot, aenschout dees plaegh,
Bezuurt in al haer bloet, een droeve nederlaegh.
Een dochter wenschtze alleen, in 't midden van het treuren,[1505]
Te bergen in haer' schoot, maer 't magh haer niet gebeuren:
En zy, die flus verwaent de Godtheit terght zoo trots,[1507]
Besterft zoo kil als ys, verandert in een rots,
En leert u wat het is zich tegens Godt te kanten.[1490-1509]

S a l m o n e u s :
Nu Bazilides, voort, vaert voort, gy hoftrouwanten.

R e y :
Jupijn, aenschoutge dit? aenschou wie u onteert.
Gewelt, gewelt. Godts kerck wort schendigh geschoffeert.[1512]

T h e o f r a s t u s :
Godtvruchte Priesters, rust: treet binnen om, in 't midden
Der zwaericheên te koor, den Dondergodt te bidden,
Dat hy zijn heilighdom beschutte in dit gevaer.

H i e r o f a n t :
Het stuck is uitgevoert, het godsbeelt op 't altaer.[1516]

S a l m o n e u s :
Nu 't hooghtijt met triomfe en danssen en gezangen,
Ter eere van ons Rijck en Godtheit, aengevangen.

1488-89 Volkomen christelijke en bijbelsche uiting; *zonder aenzien:* namelijk van persoon.
1505 *Een:* met klemtoon.
1507 *flus:* zoo juist.
1490-1509 *Niobe:* lees: Niobee. Zij was zóó trotsch op haar veertien kinderen dat zij aan de godin *Latona* (Leto) gelijk wilde worden. Latona's kinderen *Apollo* en Artemis (*Diane*), doodden uit wraak alle kinderen van Niobe (vergelijk *Ovid. N. Herscheppinge,* VI, 232-500). *Tantalus, haer' vader*, koning van Phrygië, had nectar gestolen en de alwetendheid der goden beproefd, daarom werd hij in de onderwereld met honger en dorst gekweld.
1512 *schendigh geschoffeert:* schandelijk ontheiligd.
1516 *stuck:* waagstuk, gruwelstuk.

Laet volstaen al wat kan. mijn Ganimedes, fier[1519]
Op uw dischschenckersdom, en gy, o kamenier
Van Iuno, Iris, brengt ons nu de godtsgewaeden.[1521]
My past die mantel, rijck van licht, en overladen
Van starren. reick Mevrouw den mantel van azuur.
Alree verandren wy van wezen. de natuur
Der sterflijckheit begint de Godtheid aen te neemen,
De leest der menscheit naer d'onsterflijckheit te zweemen.[1526]
Nu heeft de Godtheit haer voltoisel en beslagh.[1527]
Wy zien de weerelt aen uit eenen andren dagh,
En uit een ander oogh. de velden, en waeranden,[1529]
Geberghte en zee en stroom staen reede om offerhanden[1530]
t'Ontsteecken op 't altaer. mijn bedgenoote, aenvaert
Dien scepter, u alleen, u past die pauwestaert,[1532]
Zoo rijck en dicht bezaeit met Argus blinckende oogen.
De hemel daelt alreede, en opent zijne boogen.

F i l o t i m i e :

Apollo, die het al verlicht met uwen glans,[1535]
Verschijn nu op dit feest: verheerlijck onzen dans
En staetsi. Vader Mars, die bloedige oorelogen[1537]
Bestiert, verzelschap ons: dael neder uit den hoogen.
Merkuur, die op de pen van hoedt en hielen zweeft,[1539]
Met uwe slangeroe verdaghvaert al wat leeft,[1540]
En niet en leeft, verschijn, en help den dans beginnen.[1540-41]
O dochter van Jupijn, en moeder van het minnen,[1542]
Verschijn op deze feest met uwen vluggen zoon.[1543]
O strijtbre Pallas, dael om laegh uit 's hemels troon[1544]
Met helm, en beuckelaer, en speere. dat Diane[1545]
Met haeren jaghtspriet daele in 't schijnen van de maene.

1519 *volstaen:* lees vòlstaan, de zeilen vol wind (vgl. vs. 280); *Ganimedes:* Trojaansch koningskind, door Jupiter om zijn schoonheid geroofd en tot schenker der goden verheven.
1521 *Iris*, dochter van Thaumas en Elektra, goudgevleugelde dienstbode van Jupiter en Juno.
1526 *leest:* gedaante.
1527 *voltoisel:* voltooiïng.
1529 *waeranden:* tuinen.
1530 *reede:* gereed.
1532 *pauwestaert:* de honderd oogen van Io's bewaker Argus werden door Juno in den staart van den haar toegewijden pauw gezet, vergelijk *P. Ov. Naz. Herscheppinge* I, 880-84.
1535 *Apollo:* Phoebus, god van het licht, de muziek en de dichtkunst.
1537 *Vader Mars:* Mars pater, zooals de klassieken hem noemen, god van den oorlog.
1539 *Merkuur:* Hermes, god van den wind en bode der goden, afgebeeld met vleugels (*de pen*) aan hoed en hielen.
1540 *slangeroe:* Mercurius wierp eens zijn gouden staf tusschen twee vechtende slangen in, die zich daar omheen krulden; met dien slangenstaf wordt hij afgebeeld; *verdaghvaert:* dagvaardt, voor Jupiter oproept.
1540-41 *al wat leeft, en niet en leeft:* vergelijk *Lucifer,* vs. 312.
1542 *dochter van Jupijn:* Venus uit Jupiter en Dione, de godin der liefde.
1543 *zoon:* Amor, Cupido en Eros geheeten.
1544 *Pallas:* Pallas Athene of Minerva, godin van den krijg, in volle wapenrusting uit den schedel van Jupiter geboren.
1545 *beuckelaer:* schild; *Diane:* Diana of Artemis, godin van de jacht, als Selene en Hekate is zij de maangodin.

S a l m o n e u s :
De rey der Goden stijght uit 's hemels gouden troon.[1547]

1547 *De rey der Goden:* het ballet der als goden en godinnen verkleede heeren en dames.

Men zweefze te gemoet. zy buigen voor ons kroon,
En eeren ons van verre, als eerste en opper goden.
O Godtheên, wellekom. die, reede op ons geboden,[1550]
Dit Godtsfeest eeren wilt, en elck uit zijnen trans[1551]
En onzen hemel daelde, om dezen Godendans
Eendraghtigh te bekleên op schuiftrompet, op veêlen,[1553]
Schalmejen, en muzijck van goddelijcke keelen.
Wy zullen uit den troon van wolcken, aen de zy
Van onze gemalin gezeten, beide bly
Bestraelen uwen zwier, en letten op de zwaejen
Van deezen dans en trant, waerop de starren draejen.

H i e r o f a n t :

Genoegh gedanst: uw dans vernoeght de majesteit[1558-591559]
Van onzen Jupiter. de Priesters staen bereit
Met facklen, offertuigh, en geur van wieroockvaten[1561]
U door den Melleckwegh en starrelichte straeten[1562]
Op 't staetighst' voor te treên, te leiden met de pracht
Van Goôn en hofsleip naer de brugh, daer 't offer wacht
Op d'aenkomst van Jupijn.

S a l m o n e u s :

Mijn Juno, tre naer binnen,
Verwacht ons in het hof met deze feestgodinnen,
Terwijl ons priesterdom zijn offerschult betaelt:
Dan met triomfe 't hooft der Goden ingehaelt,[1568]
Dan mooght gy en uw sleip ons triomfant ontmoeten.

F i l o t i m i e :

Het zal ons lusten u, zoo groot een' Godt, te groeten.[1570]

THEOFRASTUS. REY VAN PRIESTEREN.

T h e o f r a s t u s :

O Priesterlijcke Rey,
Hef aen een droef geschrey,
En pas de jammerzangen,
Rontom den tempel heen,
Op uw bedruckte treên,[1573-75]

1550 *reede:* gereed.
1551 *Godtsfeest:* godenfeest; in *Altgeh.* II, 1633, is dit woord vertaling van Fête-Dieu voor H. Sakramentsdag.
1553 *bekleên:* bezetten; *veêlen:* vedels, violen.
1558-59 Blijkbaar dacht Vondel zich een dans van goden en godinnen tusschen deze vss. in, met orkestbegeleiding volgens vss. 1553-4. De *gezangen* (vs. 1517) van de *keelen* (vs. 1554) zullen als tekst hebben gehad stroof I van de later gedrukte *Vertooningen in Salmoneus* (hierachter, blz. 790).
1559 *vernoeght:* behaagt.
1561 *offertuigh:* offerbenoodigdheden.
1562 *den Melleckwegh:* vgl. 1213.
1568 *'t hooft der Goden:* Salmoneus als Jupiter.
1570 Het schijnt dat stroof II van de *Vertooningen in Solmoneus* (hierachter, blz. 790) hier moet volgen, als zangtekst bij de offervertooning.
1573-75 *pas.... op:* laat passen bij.

En deerlijcke ommegangen.[1576]
O wee, o druck, o strijt,
Ons outer is ontwijt.

Rey van Priesteren:
Aertsvader, wou Jupijn u spaeren,
En uwe grijze hairen,
Om out en stram te lijen
De tempelschenderyen?
Om deze gruwellasteren[1583]
Te hooren? dit verbasteren
't Aenschouwen voor uwe oogen,
Met nevelen betogen,
Terwijl uw beenen beven,
De krachten u begeven?
Wat baeten offerhanden?
Wat helpt het wieroock branden?
Wat vorderen gebeden?[1591]
De tempelplechtigheden
Zijn ydel en verloren.[1592-93]
Och, liever noit geboren,
Zoo droegen wy geen kennis
Van dees gevloeckte schennis.
De hemel blijft gesloten.
Hy hoort geen kerckgenooten.[1598]

Theofrastus:
O Priesterlijcke Rey
Vervolgh dit nachtgeschrey.
Vervolgh uw jammerklaghten,
En klaeg uw droefheit uit,
Op hoop of dit geluit
Den hemel moght verzachten.[1604]
O wee, o druck, o strijt,
Ons outer is ontwijt.

Rey van Priesteren:
Aertsvader, och, wat helpt dit kermen,
Daer ons geen Goôn beschermen?
Zy vlieden dieze haeten.
De tempel treurt, verlaeten

1576 *ommegangen:* processies voor Salmoneus.
1583 *gruwellasteren:* gruwelijke godslasteringen.
1591 *vorderen:* baten.
1592-93 Versta: al onze ceremoniëele gebeden zijn nutteloos, onverhoord.
1598 *kerckgenooten:* priesters, vgl. vs. 49.
1604 *verzachten:* verteederen.

Van zijne heilighdommen.
De schennis zit geklommen
In 't hooge koor der kooren.
't Orakel heeft geene ooren.[1614]
Wy klaegen de pylaeren,[1615]
Gewelf, en doove altaeren,
Daer torts, noch eicke kranssen,[1617]
Noch kerckbancket, noch danssen
Den Goden meer behaegen.
Men past op donderslagen,
Noch blixemvier, noch schichten.
Men hoeft geen kerck te stichten
Den opperste ten prijze.
't Is uit met d'oude wijze.[1624]
De hemel blijft geslooten.
Hy hoort geen kerckgenooten.

T h e o f r a s t u s :
O Priesterlijcke Rey,
Hou aan met nachtgeschrey,
Volhardt al stil, in 't midden
Van 't binnenkoor met my,
En zet u zy aen zy.
Bestorm de lucht met bidden.
O wee, o druck, o strijt,
Ons outer is ontwijt.

1614 Versta: de godsspraak, die anders altijd uitkomst geeft, schijnt ons nu niet te hooren.
1615 *de:* aan de.
1617 *torts:* offertoorts.
1624 *d'oude wijze:* de oude godsdienst.

Het vyfde bedryf.

FILOTIMIE. PIZANERS.

F i l o t i m i e :

Jupijn Salmoneus, nu gekent in zijne waerde,[vs. 1635]
En volle majesteit door d'offerhande op aerde,
Zoo past het Juno mede aen dit Godinnendom
De heerschappyen van haer koningkrijcken om
Te deelen naer den eisch. getrouwe feestgenooten,
Die nu de rijckste kroon der Godtheit ziet geslooten
Om mijn alwaerdigh hooft, hoe zoude ick, in dien schijn[1641]
Van eere zonder gade, u niet gedachtigh zijn![1642]
Den grootsten voeght het eerst gedienstigheên t'erkennen.
Gy Venus zult de duif en uwen wagen mennen[1644]
In Cyprus, uw gebiet, daer elck uw tortsen voelt.[1645]
Idalie, Amathunte, en Pafos zal 't gestoelt[1646]
Van uwe Godtheit zijn: het priesterdom, met huiven[1647]
En roozen om het hooft, u musch, en zwaen, en duiven
Toewijden op 't altaer, oock maght van wieroockgeur.
Uw Godtheit wort geviert de gansche weerelt deur.
Gy zult geslachten door hunne afkomst onderstutten.[1651]
Gy Pallas zult de steên met speere en schilt beschutten,[1652]
Waerin Medusaes hooft van zwarte slangen krielt.[1653]
Athene, door gewelt noch vyantschap vernielt,[1654]
Zal u in kercke en koor met blonde olijven eeren,
En onder uw gezagh veele eeuwen triomfeeren.
Diane, ontfang te leen bosschaedje, en wildernis,[1657]
En bergh, en dal, en 't Wilt, dat u geheilight is.
Men zal het wufte Wilt, met pijl of net gevangen,[1659]
Of winthont in uw kerck aen 't hoogh gewelfslot hangen,[1660]
En wijden hart en hinde en zwijn uw Godtheit toe.[1661]

vs. 1635 *nu gekent:* versta: nu erkend zijnde.
1641 *alwaerdigh:* volkomen waardig; *schijn:* schittering.
1642 *zonder gade:* zonder weerga.
1644 *de duif:* met *musch* en *zwaen* (vs. 1648) de aan Venus gewijde vogels; de Renaissance beeldde Venus af op haar wagen door duiven getrokken, o.a. Rafaël in de Farnesina te Rome.
1645 *Cyprus:* toen Venus uit 't zeeschuim was geboren, ging zij op Cyprus aan land, waar zij haar residentie hield; *tortsen:* liefdevlammen.
1646 De drie hier genoemde plaatsen waren Cyprische steden met Venustempels.
1647 *huiven:* sluiers.
1651 *afkomst:* nakomelingschap.
1652 *Pallas:* vgl. vs. 1544.
1653 *Medusaes hooft:* Perseus sloeg den kop af van 't slangenharig monster Medusa of Gorgo en gaf dien kop aan Minerva, die hem in haar schild plaatste.
1654 *Athene:* vooral in deze stad werd Pallas als schutsgodin vereerd, vandaar haar naam Pallas Athene; de olijfboom was haar toegewijd, vgl. *Palamedes,* vs. 2300.
1657 *Diane:* vgl. vs. 1545.
1659 *wufte:* vlugge.
1660 *gewelfslot:* sluitsteen.
1661 De hier genoemde dieren waren Diana geheiligd.

Maer wie komt ginder, uit zijn' adem mat en moe
Geronnen, en verbaest het feest der Goden stooren?[1663]

P i z a n e r s :
Och, Elis Elis, och, nu is uw ramp geboren.

F i l o t i m i e :
Het zijn Pizaners. hoort, wat jaeght u herwaert aen?

P i z a n e r s :
Och, Elis Elis, och, hoe wil dit feest vergaen?[1666]
Jupijn behoe de stadt, en 't Rijck, en alle vroomen.
De Goden hoeden ons, of 't is hier omgekomen.[1668]

F i l o t i m i e :
Wie zijt gy, die de vreught der groote Goden steurt?

P i z a n e r s :
Wy boodtschappen het hof wat daetlijck is gebeurt.[1670]

F i l o t i m i e :
De Godtheit triomfeert op haeren zegewagen.

P i z a n e r s :
Salmoneus, is, helaes, van Godt Jupijn verslagen.
De Koning is een lijck. Salmoneus leght'er al.[1673]

F i l o t i m i e :
Wat stroit de Faem niet uit, de boosheit te geval!

P i z a n e r s :
Wy wachtten by de sluis of godtsbrugh met verlangen,[1675]
Daer Elis borgery, om hunnen Heer t'ontfangen
Gereet stont, en het volck krioelde en t'zamendrong,
d'Een ingetogener, en d'ander los van tong.
Zy duiden vast dit feest ten slimsten, of ten goede,
Daer zomtijts muitery en oproer onder broedde.
Ontzagh hielt evenwel de menighten in toom.
De midnacht quam vast aen, en koesterde den schroom,[1682]
En naerheit: het gestarnte aen 't hooftpunt stont gesteegen,[1683]
Wanneer een straetgerucht luids keels, van alle wegen,
En wijcken opstack: wijckt, ruim baen: de Koning komt:
Hy treckt den Melckwegh door. de meesten staen verstomt[1686]
Van angst, en vreezen vast voor onheil onder 't hoopen.[1687]

1663 *Geronnen:* aangerend; *verbaest:* ontsteld.
1666 *vergaen:* afloopen.
1668 *'t is hier omgekomen:* 't loopt hier mis.
1670 *daetlijck:* zoo even.
1673 *leght'er al:* ligt al ter neer, is al dood.
1675 *sluis of godtsbrugh:* vgl. vss. 742, 760.
1682 *koesterde:* voedde.
1683 *'t hooftpunt:* het zenith, vgl. vs. 1013.
1686 *den Melckwegh:* vgl. vss. 1213, 1562.
1687 *onder 't hoopen:* terwijl zij nog hopen dat er geen ongelukken (*onheil*) zullen gebeuren.

Verbaesde wijven voort aen 't schreeuwen, voort aen 't loopen.[1688]
Ten lange leste komt de sleip en staetsi voort.[1689]
De hofbende is hier d'eerste om door de hemelpoort[1690]
Te trecken, en zy bralt met haeren blixemstandert,
Gevolght van Hierofant; toen 't hooge hof, verandert
In Goden. ieder voert zijn teken, en zijn draght.
Salmoneus treet, gelijck Jupijn, na deze pracht,[1694]
Verdooftze in majesteit, en eere, en glans, en luister.
De blixem is zijn staf, die schooner straelt by duister,
En Bazilides volght op 't koninglijcke spoor.
De hoftrouwant bestuwtze. een ieder geeft gehoor,[1698]
En luistert in de stilte, om op 't gevolgh te letten.[1699]

F i l o t i m i e :

Wy letten op 't gevolgh.[1700]

P i z a n e r s :

De zilvere trompetten
Verhieven een geluit, dat aen den hemel klonck,
Zoo dra Salmoneus trots te wagen steegh, en blonck
Om hoogh, gelijck een Godt, daer duizenden van zielen,
By 't heerlijck sluisgewelf voor hem ter aerde vielen.[1704]
De Priesters zwaeiden hem voor 't outer, wieroock toe.
De gansche hofsleip wert geroep noch juichen moe.[1706]
De fackels bloncken klaer, en gaven een geflonker
In 't goddelijck gewaet, dat schooner scheen by donker.
De dertle paerden staen en knabbelen het gout
Van 't knarsende gebit, en brieschen, trots en stout
En moedigh op dien Godt, als die zijn godtheit kennen.[1711]
Zy trappen van verdriet, om eenmaal voort te rennen.
De nieuwe Goôn bekleên in orden van weêrzy
Salmoneus wagenpracht.

F i l o t i m i e :

dat voeght dien Godt, en my.

P i z a n e r s :

De Koning, by Jupijn in Majesteit geleecken,[1715]
Gebiet ten derdemael de feesttrompet te steecken.
Men hoort een stem: valt neêr: valt neêr: aenbidt Jupijn.
Een ieder knielt in 't stof, de huichlaer met een' schijn
Van rechte eerbiedigheit. kornetten en schalmeien[1719]

1688 *Verbaesde:* ontstelde.
1689 *de sleip en staetsi:* het gevolg van als goden verkleede hovelingen.
1690 *De hofbende:* vgl. vs. 771: *een drommel hofsoldaeten* onder Bazilides.
1694 *na deze pracht:* na de prachtig uitgedoste hovelingen.
1698 *hoftrouwant:* lijfwacht.
1699 *'t gevolgh:* de gevolgen.
1700 *Wy:* met klemtoon.
1704 *sluisgewelf:* brugboog, vergelijk vs. 992.
1706 *hofsleip:* 't hofgevolg.
1711 *moedigh:* trotsch; *dien Godt:* Jupiter-Salmoneus; *als die:* alsof zij.
1715 *by:* aan; *geleecken:* gelijk gemaakt.
1719 *kornetten:* hoorns.

Bestemmen 't maetgezang van uitgeleze reien.[1720]
De paerden op dien toon aen 't draven op de sluis.[1721]
Men hoort een knarssende en een klinckende gedruis,
De paerdehoeven op 't metael, de goude raeden,
Met dien vermomden Godt in zijn triomf geladen,[1724]
Vermengen hun geknars in al dit ongeluit.[1725]
De Godtheit van Jupijn ziet hem ten oogen uit.
Hy weet met zijne vuist en gloeiendige vingeren[1727]
Den blixem in den drang en 's volx gewoel te slingeren,
Dat al de stadt verschrickt, en siddert om hem heen.
Maer wat gebeurt'er flux? de Godtheit komt beneên
Gedondert uit een wolck, recht aen op 's Konings wagen,[1730-31]
Die schrickt, in zijn triomf gedootverft en verslagen.[1732]
Zoo dra wy Godt Jupijn op zijnen Arent zien[1733]
Verschijnen, vallen wy op 't aenzicht, op ons knien
Ter aerde. daetlijck berst een onvoorziene donder
Vervaerlijck uit de wolcke, en treft afgrijslijck onder
De paerden, en hunn' heer, die schiet op zijnen rugh
Gezwint ten wagen uit. de paerden, op de brugh
Aen 't hollen, rucken voort. de wagen, door dit rucken.
Dit schocken langs de straet, gebroken, en in stucken,
Berooft van wagenaer en toom, vergeet zijn vaert,[1741]
Verstroit zijn ysren raên. de paerden, trots van aert,
Die vier en vlam en gloet noch strax ten beck uitspoogen,
En blixems schooten uit het blickren van hunne oogen,[1744]
Aen 't sneuvelen, met kracht uit hun garreel gespat.[1745]
De Koning geeft den geest, geplet van 't gloejend radt.

F i l o t i m i e :
Och och, Pizaners, och, waer bleef mijn uitverkooren?

P i z a n e r s :
Het volck geraeckte voort aen 't hollen, heet van toren.[1748]
Apollo, Mars, Merkuur, het nieuwe Godendom,
De hofsleip, elck verbaest zagh naer zijn hielen om,[1749-501750]
Geborgen in dien drang, of hallef doot gedrongen,[1751]
Gelastert, en gevloeckt, van overal besprongen.

1720 *Bestemmen:* bijvallen.
1721 *sluis:* brug, vgl. vs. 742.
1724 *geladen:* beladen.
1725 *ongeluit:* verward geluid.
1727 *gloeiendige:* gloeiende.
1730-31 *flux:* ineens; *de Godtheit:* Jupiter zelf; *beneên gedondert:* naar beneden gevallen.
1732 *in:* middenin; *gedootverft en verslagen:* bleek en angstig; vergelijk 'gedootverft en verlegen' in *Klaghte over het verongelucken der Kercke van Sinte Katharine,* vs. 31, Dl. 4, blz. 612.
1733 *Arent:* Jupiters vogel.
1741 *wagenaer:* wagenbestuurder.
1744 *blixems.... blickren:* een bij Vondel bekend klankspel.
1745 *sneuvelen:* nederstorten.
1748 *voort:* terstond; *toren:* toorn.
1749-50 Aardige ironie!
1750 *verbaest:* ontsteld.
1751 *Geborgen in dien drang:* verborgen, verloren in 't gedrang.

De wraeck des oploops rande om strijt den dooden aen.[1753]
Had Bazilides niet het lijck den onderdaen[1754]
Ontruckt, de Koning waer, als Hierofant, gereeten,[1755]
Verscheurt van lidt tot lidt, en in den stroom gesmeeten.
Hy stilde 't oproer met zijn benden, hier gereet,
En wondt het warme lijck in 't pluimaluine kleet,
Dat Etnaes gloet verduurt, en liet het, onder 't krijten[1758-59]
Der woelende gemeente, op d'offerstapels smijten.
Toen stack de lijcktorts voort den brant in 't hout, gewijt[1761]
Voor d'offerstieren: maer de hemel scheurt en splijt,
En schiet den blixem in de lijckvlamme uit den hoogen.
Wie kent den blixem niet, wiens gloet, van groot vermogen,
De schee des zwaerts verschoont, door 't leder heenedringt,[1765]
En 't fijnste lemmer, daer de vlam en vonck uit springt,
Tot stof en gruis verteert? de lang geterghde vader[1767]
Verslont geraemte, been, en zenuw, vleesch, en ader;
Zoo dat 'er van het lijck niet anders overschoot
Dan d'assche, die men ras in eene dootbus sloot.
Door zulck een offer raeckte al d'oploop aen 't bedaeren.
Zoo liep dees treurrol af. Jupijn wil u bewaeren.

F i l o t i m i e :

Waer bergh ick 't leven nu? Salmoneus, och, mijn Heer,
De hoop is uit met my; mijn kroon, mijn staet, mijne eer,[1774]
Mijn troost in eenen storm al teffens dus verloren.[1775]
Och, beter noit tot staet en majesteit geboren.
Salmoneus, och, ick heb u reuckeloos verraên,[1777]
Vervoert om naer de kroon van Jupiter te staen.
Men wijte my uw ramp: ick ick heb u bedorven.[1779]
Waer nu in ballingschap de weerelt door gezworven?
Hier is geen vryburgh, noch geen toevlught in der noot.
Helaes, waer bergh ick my? waer vlught ick voor de doot?
Het graeu genaeckt. helaes, wie broght dien vorst om 't leven?
Want Jupiter heeft hem dat vier niet toegedreven:
Een koningsmoorder, schuim van 't helsch en nijdigh volck
Heeft ergens, uit de schim van een gemaelde wolck,[1786]
Hem met een handgranaet op 't beckeneel geklocken:
Nu schuift men 't op Jupijn. waer vinden wy speloncken,

1753 *des oploops:* van 't opdringende volk.
1754 *het lijck:* van Salmoneus.
1755 *als:* evenals.
1758-59 *'t pluimaluine kleet, dat Etneas gloet verduurt:* een kleet van amiant- of vezelsteen, dat onontvlambaar is; Vondel gebruikt het mooie zachte woord ook in *Jephta*, vs. 1586.
1761 *voort:* terstond.
1765 *verschoont:* beschaamt, niet noodig heeft?
1767 *vader:* Jupiter.
1774 *De hoop is uit met my:* ik heb geen hoop meer.
1775 *eenen:* met klemtoon; *al teffens:* allemaal tegelijk.
1777 *reuckeloos:* roekeloos.
1779 *bedorven:* in 't verderf gestort.
1786 *schim:* schaduw; *gemaelde:* geschilderde.

Een' kuil, een' schuilhol, naer en droef genoegh voor my?
Maer neen, Salmoneus leeft in volle heerschappy.
Hy roept ons (hoortge niet?) uit zijnen troon naer boven.
Mijn lief, ick koom, ick koom. geen weereltlijcke hoven
Verquicken my om laegh. mijn heer ick koom, ick koom.
Waer zijnwe? suffen wy? is 't waerheit, of een droom?
Wat baet my nu mijn pracht de bondel pauwepluimen?
Nu zijt gy Juno niet: gy moet uw Rijcken ruimen.
Wat baet my deze kroon op 't hooft? daer leghtze in 't stof.
Men trapze met den voet. ô Godtheit zonder lof.[1798]
Legh af dien mantel, die wil nu geen weduw passen.[1799]
De majesteit heeft uit. zy zijn 't gezagh ontwassen.[1800]
Men daghvaert ons ter straffe. o onderaertsche Goôn,[1801]
Waer dwaelt mijn heer? mijn lief, waer heene nu gevloôn?[1802]

P i z a n e r s :
Staetjoffers volghtze in 't hof: het gaet haer aen de zinnen,
Die hoeven rust. gaet voor: wy spoeden oock naar binnen.[1804]

BAZILIDES. REY VAN PRIESTEREN. THEOFRASTUS.

B a z i l i d e s :
Stantvastigh Priesterdom, waeck op: waer schuilt gy nu?[1805]
Waeck op, schep moedt: Jupijn de vader handhaeft u.
Hy heeft ter goeder uure uw ongelijck gewroken,
Zijn out altaer beschut. geen maght heeft hem ontbroken.
Een felle kerckstorm is u over 't hooft gewaeit.
Eerwaertste vader, hoe is dit tooneel gedraeit!
Dat leert den Dondergodt naer zijne altaerkroon steecken,
Wiens blixemschichten gloet noch vier noch kracht ontbreken.
Ick breng de heilooze asch beslooten in dees bus,[1813]
Salmoneus overschot, Salmoneus, die noch flus[1814]
Verwaten heenetrock om Jupiter te speelen.

R e y v a n P r i e s t e r e n :
Groot, groot is Jupiter.

T h e o f r a s t u s :
hy hanthaeft zijn beveelen,

1798 *ô Godtheit zonder lof:* dit zegt de ontgoochelde Filotimie tot zichzelf.
1799 *wil... passen:* past, betaamt.
1800 *zy:* de Theofrasten.
1801 De *onderaertsche Goôn* Minos, Rhadamanthus en Eakus zijn de rechters der onderwereld, vgl. vs. 1833.
1802 *Waer dwaelt mijn heer?:* Filotimie wil in verstandsverbijstering haar gestorven man gaan zoeken.
1804 Na dit vs. was het tableau vivant gedacht, dat in stroof III van de *Vertooningen in Salmoneus* (hierachter, blz. 790) beschreven wordt.
1805 *Stantvastigh Priesterdom:* Priesterdom dat stand hield; *waer schuilt gy nu?:* waar blijft ge nu?, een verwijt over de kleinmoedigheid der priesters in den Rey van vs. 1579-vv. Intusschen lijken vss. 1805-10 evenals vss. 1815-19 een voorspelling van het herstel der vervolgde katholieke kerk in Nederland.
1813 *de heilooze asch:* de ongelukkige asch van den gekremeerden Salmoneus, vgl. vs. 1770.
1814 *flus:* pas.

Orakels, offereer, en tempels, hoogh gebouwt.

Hy eert het priesterdom, dat hem in eere houdt.
Hy eert zijn priesterdom, en kercken, en altaeren.
Dat leert het weereltsch hof zijn' staet en ampt bewaeren.
Nu blijckt het wat'er van dees Godtheit overschiet.
Die Godt braveerde is nu een hant vol stof, een niet.

B a z i l i d e s :
Waer nu met deze bus, dit dootvat, best gebleven?[1823]

T h e o f r a s t u s :
Wie Godt onteert verdient geen eere na dit leven.
Koom herwaert, Diodoor, aenvaert dien offervloeck,[1825]
Die godtlooze asch, en stopze in een' vergeeten hoeck
By 't noorder kerckpoortael, en aen de slincke zijde[1827]
Van 't kerckhof. dat dees bus den tempel niet ontwijde:
Bestulpze met een' zerck. wie Jupiter veracht[1829]
Verdient geene eer by Godt, noch 't priesterlijck geslacht.
De godelooze ziel, ten lichaeme uitgedrongen,
Met eenen sprongk zoo diep in 's afgronts poel gesprongen,[1832]
En voor den rechterstoel van Radamanth gedaeght,[1833]
Deist t'elckens achterwaert, terwijl Megeer haer jaeght[1834]
Ter vierschaer' met de zweep, om haestigh te verschijnen,[1835]
Op 't jammerlijck geluit van hondertduizent pijnen,[1836]
Geknars en ketenklanck. de dolle reuzerot[1837]
Verwacht met smert de komst van dien verdoemden godt.[1824-38]

B a z i l i d e s :
Wat wil dat hofgeschrey, dat bonzen, en dat kraecken?
Hoe spreit die naere galm zich over alle daecken!

PIZANERS. THEOFRASTUS. BAZILIDES.

P i z a n e r s :
Och, Theofrastus, och, om Jupiter, om Godt,

1823 *dootvat:* urn.
1825 *dien offervloeck:* Salmoneus, den onteerder van het offer.
1827 *By 't noorder kerckpoortael:* Ook hier is Vondel volop middeleeuwsch. Aan den noordkant der kerken, de zij van koude en duisternis, en daarom van geestelijken dood, werden de dooden begraven; de ongewijde aarde voor afvalligen was daar in den linkerhoek. Aan den noordhoek van de Nieuwe Kerk op den Dam bevond zich kort voor Vondels tijd het zgn. ‘ellendige kerkhof’ voor zelfmoordenaars en misdadigers.
1829 *Bestulpze:* bedek ze.
1832 *'s afgronts poel:* de Hades of onderwereld.
1833 *Radamanth:* één van de hellerechters, vgl. vs. 1801.
1834 *Megeer:* Megera, één van de drie Furiën of Wraakgodinnen.
1835 *met de zweep:* bij Dante (*Inf.* III, 111) is het Caron, die de verdoemden, met zijn roeispaan, tot spoed dwingt.
1836 *geluit van... pijnen:* de weeklachten der gepijnigden.
1837 *de dolle reuzerot* enz.: de troep verdwaasde reuzen, die den Olymp wilden bestormen en door Jupiter ook in de onderwereld werden geworpen, vgl. vss. 100, 1427-29.
1824-38 In deze dantesk-klassieke vss. is het katholiek-kerkrechterlijk verbod opgesloten, ketters en afvalligen op gewijden grond te begraven.

Och bergh dit Rijckscieraet. het hof, het Godenslot[1842]
Wort door het hofgezin van zijnen schat geplondert.

1842 *dit Rijckscieraet:* deze kostbaarheden nl. Kroon en Scepter; *Godenslot:* ironisch, het kasteel der zgn. goden.

't Gezagh heeft uit: de vorst, het hooft, is doot gedondert.[1844]
De Koningin geworght aen eenen gouden strick.

T h e o f r a s t u s :

Hoe lang Jupijn vertoeft, een eenige oogenblick[1846]
Betaelt de schennissen en tempelschenderijen.
Dat leert den godtsdienst en Godts heilighdom ontwijen.
Hoe quam de Koningin aen dit rampzaligh endt?

P i z a n e r s :

Zy had den rou beklaeght, en haere schuit bekent[1850]
Voor Jupiter, en sloegh van druck en schrick aen 't raezen.[1851]
Men leitze in 't hof, of rust en stilte haer genazen[1852]
In 't eenzaem kabinet, op eene ledekant,
En vintze flux geworght, gestickt aen dezen bant.[1854]
Geen geur, noch artseny, noch kruit herbaerde 't leven.
Op deze maere schijnt het gansche hof te beven,
Te dreunen van 't gekerm. het troostloos hofgezin
Vlieght razende en verbaest de zaelen uit en in,[1858]
Niet anders of de stadt en 't hof, in rouw gedompelt,
En van erfvyanden verweldight, overrompelt,
In brant stont, en de vlam, door alle straeten ras
Geslagen, noch van Godt noch mensch te blusschen was.
Wat kon'er tegen staen? daer was gezagh noch orden.
Elck volghde zijnen lust en moedtwil, die hen porden.[1864]
Een ieder vlamt op roof, en rooft, en grijpt en vat.
Kleenoodie, kostlijckheit, juweel. gesteente, en schat
Wort buit verklaert. men valt aen 't plonderen, aen 't stroopen.
Men ramt de kamers op. de sloten springen open.[1868]
Wy bergen naulix noch den scepter, en de kroon,
En 't Koningklijck gewaet.

T h e o f r a s t u s :

dat u Jupijn beloon'
Voor dien getrouwen dienst. men moet hier orden stellen,[1871]
Of hof en tempel valt ten roof voor 's rijcks rebellen.
Heer Bazilides, neem de kroon aen, en het Rijck.[1873]

B a z i l i d e s :

Genade, Aertspriester, och verschoonme: met wat blijck

1844 *doot gedondert:* door den bliksem van Jupiter gedood.
1846 *vertoeft:* dwaalt, wacht.
1850 *den rou beklaeght:* rouwklachten geuit.
1851 *druck:* leed.
1852 *genazen:* genezen mochten.
1854 *flux:* ineens.
1858 *verbaest:* ontsteld.
1864 *porden:* aanprikkelden.
1868 *ramt... op:* rameit open.
1871 *orden:* orde.
1873 Het is niet aan te nemen, dat Vondel, die van Bellarminus 's pausen indirekte macht in het staatkundige kon weten, met dit vs. de volkomen afhankelijkheid der tijdelijke macht van de geestelijke heeft willen uitdrukken. Theofrastus is niet overal een spiegelbeeld van den katholieken priester.

Of glimp van wettigheit kan ick de kroon aenvaerden?

Hoewel de Koningen van hunnen stam veraerden,
Noch magh geen onderdaen zich zetten in dien Staet
Door onderkruipingen, of reuckeloozen raet:[1878]
Men dient den breeden Raet en 't volck hierop te hooren.[1879]
Ick heb den Koning en het Rijck mijn trouw gezworen,
My met gestaefden eedt verbonden aen den staf[1881]
Van Elis, die dit volck veele eeuwen wetten gaf.
Ick vlam op kroon noch troon, maer wensche met mijne armen,
Gelijck een' vrijen Staet, d'Eliders te beschermen.
Dat voeght een' Oppervooght des volcks, en op dien voet
Vernoegh ick allerbest de drift van mijn gemoedt.[1886]
Men stell' den Staet voortaen aen 't keurrecht, niet aen erven:[1887]
Dewijl de Deught verhuist, en dickwijl by 't versterven,[1888]
Tot onheil van 't gemeen, veranderingen baert.
Zoo wort het weesdom van dees heerschappy bewaert.[1890]

T h e o f r a s t u s :
Gy spreekt godtvruchtig: maer wat vordert uw verschoning?
Dees lantsaert eischt een hooft, een opperhooft, een' Koning.

B a z i l i d e s :
Een eenigh hooft vervalt te licht tot dwinglandy.[1893]

T h e o f r a s t u s :
By 't koningsdom gelt eer.[1894]

B a z i l i d e s :
een rechte slaverny.
Het Recht des volcks wort best bewaert by veele mannen.

T h e o f r a s t u s :
Als die veraerden dan gebieden veel tirannen
In plaets van een'.

B a z i l i d e s :
is d'een of d'ander luttel vroom,[1897]

1878 *onderkruipingen:* politieke kuiperijen; *reuckeloozen raet:* roekeloozen, onvoorzichtigen raad, zooals de raad of liever het bevel van Theofrastus in vs. 1873.
1879 Theofrastus' absolutisme wordt door deze demokratische woorden van Bazilides aanmerkelijk getemperd.
1881 *den staf:* het bestuur.
1886 *Vernoegh:* bevredig; *drift:* aandrift, begeerte.
1887 *den Staet:* het opperbestuur van den Staat; *keurrecht:* kiesrecht; *erven:* de erfopvolgingen in een dynastie.
1888 *Dewijl de Deught verhuist:* omdat de geschiktheid tot regeeren lang niet altijd die erven eigen blijft; *'t versterven:* het sterven van den kroondrager.
1890 Versta: zoo wordt bovendien in een opvolger voorzien wanneer de kroondrager kinderloos sterft, zooals hier 't geval was, vgl. vss. 329, 1929. Bazilides' pleidooi voor een republiek is wel heel merkwaardig in Vondels pen, maar men bedenke, dat deze man staat te huichelen in overeenstemming met zijn politiek van vss. 325-68; *het weesdom:* de verweezing, het vaderloos-zijn.
1893 *Een eenigh:* een enkel.
1894 *By 't koningsdom gelt eer:* vgl. noblesse oblige; *een rechte slaverny:* nl. de eer; een vorst die altijd met zijn eer schermt is een echt tiran.
1897 *is d'een of d'ander luttel vroom:* als de een of ander niet deugt.

Zoo houdt de menighte den boosten by den toom.

T h e o f r a s t u s :
En als de menighte gesplist zit door krackeelen?

B a z i l i d e s :
Dan zit de Staet gescheurt.

T h e o f r a s t u s :
wie kan die scheuring heelen?

B a z i l i d e s :
De reden, en de tijt.[1901]

T h e o f r a s t u s :
Terwijl vervalt de Staet
Van quaet tot erger, en tot een onheelbaer quaet.

B a z i l i d e s :
Dan vint de kranckheit zelf eene uitkomst in d'elende.

T h e o f r a s t u s :
Dan zieltooght al de Staet, en d'arts verwacht het ende.[1904]
Is dees een opperhooft, zoo schaft hy tydigh raet,[1905]
En middel.[1906]

B a z i l i d e s :
is 't een hooft, dat zijne kunst verstaet:
Maer dwaelt dit eene hooft, zoo dwaelen al de leden.
Een eenigh voorbeelt is 't bederf van tucht en zeden,
Of d'opgang van de deught. men vraege ervaerenheit:[1909]
Zy geeft van hant tot hant het zekerste bescheit:[1910]

T h e o f r a s t u s :
Dat monarchyen verr' den vryen Staet verduuren.[1911]

B a z i l i d e s :
Men gunne my wat tijts, ten minste weinige uuren.
Eerwaertste vader, kan 't uw heiligheit verstaen,
Ick zal met mijn gemoedt hier op te raede gaen.

T h e o f r a s t u s :
De hooge noot eischt spoet, verbiet dit uit te zetten.[1915]
Wanneer 't de noot vereischt dan zwijgen stijl, en wetten.[1916]
Zoo gy dit weigert, nu dees storm van oproer brult,
En 't Rijck verslinden wil, wort u alleen de schult
Van 't algemeen bederf met reden toegeschreven.

1901 *De reden:* het gezond verstand.
1904 *al de Staet:* de heele Staat.
1905 *opperhooft:* een die alles in handen heeft, een koning.
1906 *middel:* geneesmiddel; *is 't een hooft* enz.: Versta: ja, als het een hoofd is dat enz.
1909 *men vraege ervaerenheit:* raadpleeg de ervaring maar!
1910 *van hant tot hant:* telkens.
1911 Theofrastus vult de laatste zinsnede van Bazilides haastig in en bedoelt, dat de ervaring leert, hoe een monarchie langer duurt dan een republiek (*vryen Staet*).
1915 *verbiet dit uit te zetten:* en verbiedt uitstel.
1916 *stijl:* gewoonte.

De kerckpilaer zal dees verkiezing steunsel geven,[1920]
En stutten uwen stoel in aenstoot en gevaer.

B a z i l i d e s :
Eerwaertste vader, och, dit pack valt veel te zwaer

1920 *De kerckpilaer:* de priesterschap, die de Kerk steunt; *dees verkiezing:* de keuze van Bazilides tot koning, door Theofrastus gedaan.

Voor mijnen zwacken hals: nochtans op uw behaegen
Ontzegh ick niet dien last, tot heil des lants, te draegen.[1924]

T h e o f r a s t u s :
Zoo zweer dan heilighlijck den godtsdienst, en Jupijn.

B a z i l i d e s :
Wy zweeren Gode en u en 't Rijck getrou te zijn.

T h e o f r a s t u s :
Godtvruchte Helt, en hooft der hoffelijcke benden,[1927]
Treck aen dit rijxgewaet, en vly het om uw lenden.
Het Rijck is zonder oir: het kent geen' trouwer vrient.[1929]
Gy hebt Jupijn oprecht, Godts volck getrouw gedient.
Nu kniel: aenvaert dien staf, en hanthaef Elis wetten.[1931]
Ontfang dees kroon op 't hooft, en wacht u haer te smetten
Door ongodtvruchtigheit, of wreede dwinglandy.

R e y v a n P r i e s t e r e n :
Leef lang, heer Koning: heil met uwe heerschappy.

T h e o f r a s t u s :
Hoe kan Jupijn den staet der trotsen ommekeeren.
Hy eert ootmoedigen, die zijne Godtheit eeren.
Wat is Salmoneus nu? een bus, een hant vol stof,
Filotimie een lijck, een stanck van stadt en hof.[1938]
Heer Bazilides wort op 's Konings troon geheven.
De godtsdienst triomfeert, wanneer de boozen sneven.

U I T
t'A m s t e r d a m ,
Ter Druckerye van *Thomas Fontein*, op de Voorburghwal, by de Deventer-houtmerckt, 1657.

1924 *Ontzegh:* weiger.
1927 *hoffelijcke benden:* hofwacht.
1929 *oir:* troonopvolger.
1931 *staf:* scepter.
1938 *Filotimie:* spreek uit Filoti-*mi*-ë.
D r u k k e r s a d r e s : Thomas Fontein was blijkbaar een nieuwe drukker van de Wed. Abraham de Wees; hij zal nog verschillende werken van Vondel ter perse leggen (zie Unger, *Bibliographie*, nrs. 569, 585, 591, 593, 612).

Vertooningen in Salmoneus.*

I.

Salmoneus Iupiter, gevolght van Godendommen,[vs. 1]
Treet, aengeprickelt van de Staetzucht, naer de brugh,[2]
Daer Elis uitziet om dien Godt te wellekommen.
Wie steiler klimt dan 't past, kan nauwelyx te rugh.[4]

II.

Het Priesterdom en 't volck, op 't klincken der trompetten,
Aenbidden, offeren een sterfelycke maght,
Die met den blixem dreight weêrspannigen te pletten.
Zoo staet een taeje boogh gespannen uit zyn kracht.[8]

III.

Hier leght Salmoneus met zyn' Hierofant getroffen,[9]
En in zyn wagenprael geknackt, gebrant, geschent.
Aldus verleert de wraeck van boven 't ydel stoffen.[11]
Wie wys is, hou zich laegh, en in zyn element.[12]

* Van 1657. Afgedrukt volgens den tekst in *Hollantsche Parnas,* 1660. blz. 448.
Deze zgn. 'stomme' vertooningen, die de hoogtepunten van het drama moesten illustreeren en den kijklust van het publiek bevredigen, bestonden in een 'tableau vivant', of een ballet met muziek, waaraan de deklamatie van enkele uitleg-verzen voorafging. Vondel schreef zulke vss. voor *Gebroeders* (zie Dl. 3, blz. 867 en 902) en, naar 't schijnt, ook als een naspel voor *Lucifer* (dus van Engelen), die echter door Jan Vos voor eigen werk verdrongen werd. In *Salmoneus* hield Vondel blijkbaar de zaak in handen en schreef hij deze drie strofen, die resp. achter de vss. 1558; 1570 en 1804 schijnen te moeten worden ingelascht.

vs. 1 *Godendommen:* godheden., de verkleede hovelingen, vgl. vs. 1535-vv.
2 *de Staetzucht:* als een persoon voorgesteld.
4 *steiler:* hooger; *nauwelyx:* moeilijk.
8 Zoo moet de boog, waarvan te veel geeischt wordt, breken; *uit:* buiten.
9 *leght:* ligt; *met zyn' Hierofant:* vgl. vs. 1755.
11 Zoo leert de wraak (van Jupiter) Salmoneus de ijdele grootspraak (*stoffen*) af.
12 De grondtoon van Vondels antirevolutionnaire dramatiek, ja van zijn heele levenshouding.

[Gedichten]

[Op Wittewrongel] aant. *

Trompetter van de Zeeuwen,
Gy terght een nest vol spreeuwen.

* Van 1654. Afgedrukt volgens de tekst in G. Brandt, *J.V. Vondels Leven,* blz. 58, achter diens uitgave van *Poëzy* II, 1685, waar het voorkomt in het volgende verband: ‘Onder de Predikanten, die meest hier in [in het “opentlijk op stoel” bestraffen van de *Lucifer* namelik] ijverden, was Petrus Wittewrongel, een Zeeuw van geboorte, wel de voornaamste, die daaghelyks den Schouburg met de tooneelspeelen in zyne predikatien overhaalde; die noemende *schoolen der ydelheit, zondige hooghten; overblyfsels van 't Heidendom, aanleidingen tot zonden, godloosheit, onreinigheit, lichtvaardigheit en tydtspillinge*. Vondel, met zulke sterke tegenstrevers te doen hebbende, liet den moedt niet vallen: maar paste dit op Wittewrongel, *Trompetter* enz....’
Petrus Wittewrongel, geboren te Middelburg in 1609, sinds 1632 predikant te Renesse, sinds 1636 te Zierikzee, en van 31 Julie 1638 tot zijn dood in Desember 1662 te Amsterdam, behoorde tot de strengste en meest rechtzinnige predikanten, zodat hij en zijn partij herhaaldelik met Burgemeesteren in botsing kwamen. Na Vondel's aanvallen in dit spotrijm en de *Uitvaert en Speelstryt,* gaf W. uit zijn *Christelicke Huyshoudingh,* Amsterdam 1655 in 8°, vijf jaar later vermeerderd tot *Oeconomia Christiana ofte Christelicke Huyshoudinghe,* Amsterdam, in 4°, waarin, zo niet alle toneelpoëzie, dan toch de aanschouwelike voorstelling op het toneel veroordeeld werd, en vooral Vondel's *Lucifer* het ontgelden moest. Vondel beantwoordde dit met zijn *Tooneelschilt of Pleitrede voor het tooneelrecht* (1661) (*Nieuw Ned. Biogr. Wdb.*).

Uitvaert van Orfeus:
en
Speelstryt van Apollo en Pan.

t'AMSTERDAM,
Voor de Weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament, 1654.

Uitvaert van Orfeus.[aant.*]

Toen Orfeus met zyn keel,[vs. 1]
Toen Orfeus, met zyn keel, en veêl,[2]
In 't mastbosch, zong, en speelde,[3]
Tierelier, tierelier,
Dat schoone lustprieel;[5]
Scheen hemel aerde en zee,
Scheen hemel aerde en zee alree,
Op zang en spel, te danssen,
Tierelier, tierelier,
Gevolght van wilt, en vee.[10]
Hy zat op een tapyt,
Hy zat op een tapyt gewyt,[12]
Een' regenboogh van bloemen.
Tierelier, tierelier.
De Deught braveert den Nyt.[15]
Een krans van lauwerier,
Een krans van lauwerier, heel fier,
Vereert de heldre locken,[18]
Tierelier, tierelier,
Een' Godt gelyck in zwier.[20]
De lange witte rock,
De lange witte rock, van vlock[22]
Gesponnen door zyn moeder,[23]
Tierelier, tierelier,
Hielt streeck met boogh en stock.[25]

* Van 1654. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in 4°. (*Unger: Bibliographie, nr. 541*).
In de titel: *Uitvaert:* uiteinde, dood.

vs. 1 *Orfeus:* de Thraciese zanger, die door zijn muziek zelfs dieren en onbezielde dingen tot zich trok (Orfeus = Vondel).
2 *veêl:* in afbeeldingen uit Vondel's tijd hanteerde Orfeus de viool, in plaats van de lier.
3 *'t mastbosch:* Amsterdam, wegens de scheepsmasten in de haven, of de heipalen in de grond. Dat beide opvattingen mogelik zijn, blijkt uit de vergelijking van *Inw. van 't Stadthuis*, vs. 559 met vs. 852.
5 *lustprieel:* lusthof (*Ned. Wdb.* VIII, 3341).
10 *wilt, en vee:* wilde en tamme dieren (vgl. vs. 60).
12 *gewyt:* te verbinden met *tapyt*.
15 *De Deught:* zijn voortreffelikheid (vgl. vs. 190); *braveert:* trotseert.
18 *Vereert:* siert; *heldre:* blinkende.
20 *zwier:* bevalligheid.
22 *vlock:* wol.
23 *zyn moeder:* Orfeus was de zoon van Calliope (Muze van het Heldendicht) en van Apollo (vgl. vs. 97-98).
25 *Hielt streeck met:* bewoog zich op de maat van *boogh en stock:* de gebogen strijkstok.

Hy zong wat Reuzerot,[26]
Hy zong wat Reuzerot den Godt
Iupyn aen boort durf klampen,[28]
Tierelier, tierelier,
Bestormen 't hemelsch slot;
Hoe elck zyn krachten verght,[31]
Hoe elck zyn krachten verght, en terght;[32]
Hoe zy, een stormkat bouwen,[33]
Tierelier, tierelier,
Van steenrots en geberght;
Hoe zy met torts, en knods,
Hoe zy met torts, en knods, en rots,
De Goden zelfs matteeren,[38]
Tierelier, tierelier,
In 't Ryck des Dondergodts;
En hoe Iupyn in 't lest,
En hoe Iupyn in 't lest dees pest,[42]
Met blixemstrael en donder,
Tierelier, tierelier,
Begraeft in 't helsche nest.[45]
Terwyl hy speelde, en zong,
Terwyl hy speelde, en zong, ontsprong
Een bron van melck, en honigh,
Tierelier, tierelier,
Gevloeit van zyne tong.[48-50]
De boomen in het ront,
De boomen in het ront terstont
Vergaren om den Zanger,[51-53]
Tierelier, tierelier,
En kussen zynen mont.
De wiltzang tiereliert,[56]
De wiltzang tiereliert, en zwiert
Rondom den Speelman heene,

26 *Reuzerot:* bende van Reuzen, Titanen.
28 *aen boort durf klampen:* durft aanvallen.
31 *verght:* inspant.
32 *terght:* prikkelt, aanzet.
33 *stormkat:* belegeringswerktuig, hier de opeengestapelde rotsen, waarmee zij de Olympus konden naderen.
38 *zelfs:* zelf; *matteeren:* afmatten, vermoeien (*Ned. Wdb.* IX, 321).
42 *pest:* misdadige bende (*Ned. Wdb.* XII, 1374).
45 *'t helsche nest:* de onderwereld.
48-50 Vergelijking van de welluidende klanken met vloeiende honing, navolging van het Latijnse *mellifluus*, d.i. honingvloeiend.
51-53 De bomen rukten zich met de wortel uit de grond om Orfeus te volgen.
56 *wiltzang:* in 't wild levende zangvogels.

Tierelier, tierelier,
Oock wilt, en tam gediert.[60]
De nachtegael ontsteeckt,
De nachtegael ontsteeckt en breeckt
Zyn' toon aen Orfeus gallem,[61-63]
Tierelier, tierelier,
Die duizent zangers queeckt.
De leeu zyn brullen staeckt,
De leeu zyn brullen staeckt en blaeckt.[67]
De duiven treckebecken,
Tierelier, tierelier.
Wat Godt blyft ongeraeckt![70]
Maer onder spel en zang,
Maer onder spel en zang eerlang[72]
Een Rey van Boschbachanten,[73]
Tierelier, tierelier,
Nam derwaert haren gang.
Daer zagen zy Godts Helt,
Daer zagen zy Godts Helt in 't velt,
En 't bosch; en d'elementen.[78]
Tierelier, tierelier,
Bekoort door 't zoet gewelt.[80]
Zy holden door den dranck,
Zy holden door den dranck, doot kranck
Van zinnen en van zeden,[82-83]
Tierelier, tierelier,
Dat bleeck aen haren gang.
Zy bulckten overluit,
Zy bulckten overluit vol uit:
Wat plaeght ons al dit speelen![88]
Tierelier, tierelier,
Daer Bachus vreught op stuit.[90]
Dees speelman wou zyn oor,
Dees speelman wou zyn oor ons koor

60 Wilde dieren legden zich bij hem neer.
61-63 *ontsteeckt zijn' toon aen:* begint te zingen in navolging van; *breeckt:* moduleert.
67 *blaeckt:* ontbrandt in liefde (*Ned. Wdb.* II, 2776).
70 *blyft ongeraeckt:* wordt niet ontroerd.
72 *eerlang:* weldra.
73 *Boschbachanten:* zinspeling op de predikanten, die geërgerd worden door de Dichter, *Godts Helt*, als zoon en gunsteling van Apollo.
78 *d'elementen:* de gehele natuur.
80 *'t zoet gewelt:* de macht van de liefelike muziek.
82-83 Mogelik een zinspeling op de oude beschuldiging tegen Trigland; *doot kranck:* dodelik verzwakt, verslapt.
88 *plaeght:* kwelt, ergert.
90 *stuit:* verhinderd wordt.

En wyngertspiets noit gunnen.[93]
Tierelier, tierelier,
Hy houdt Apolloos spoor.
Al is 't Apolloos zoon,
Al is 't Apolloos zoon, en kroon;
Trots Kallioop zyn moeder,[98]
Tierelier, tierelier,
Hy zit ons nu te schoon.
Valt aen, als dol en doof.
Valt aen, als dol en doof: dien roof[102]
Zal niemant ons ontrucken,
Tierelier, tierelier,
Wat hulp men hem beloof.
Dus raest de Wyngodts Rey.
Dus raest de Wyngodts Rey: hey, hey,
Valt aen: hy moet 'er onder.
Tierelier, tierelier.
Valt aen met veltgeschrey.[110]
Met worpt de Menas snel,[111]
Met worpt de Menas snel en fel
De Speelmans borst met kaien,[113]
Tierelier, tierelier,
In wasch verkeert door 't spel.[115]
Een andre breeckt uit wrock,
Een andre breeckt uit wrock een' stock
Op 't beckeneel des zangers.[118]
Tierelier, tierelier.
Het brein bespat den rock.[120]
De vedel rolt daer heen,
De vedel rolt daer heen beneên,
En Wilt en vlught verstroien.[123]
Tierelier, tierelier,
Hoe lillen al zyn leên!
Schoon hy den jammerpoel,[126]
Schoon hy den jammerpoel en stoel[127]

93 *wyngertspiets:* de thyrsus, het wapen van de Bacchanten, met wingerdloof omwonden.
98 Zie bij vs. 23.
102 *roof:* buit.
110 *veltgeschrey:* krijgsroep.
111 *Met:* tegelijkertijd; *worpt:* werpt; *Menas:* Bacchant.
113 *kaien* (met Amsterd. *ai*-klank): rotsblokken.
115 *In wasch verkeert:* geheel week geworden, gekneusd; *'t spel:* het werpen met stenen.
118 *beckeneel:* hersenpan.
120 *Het brein:* de hersenen.
123 *vlught:* vogels; *verstroien:* stuiven uiteen.
126 *jammerpoel:* onderwereld, als plaats van kwelling.
127 *stoel:* troon.

Van Pluto had bewogen,[128]
Tierelier, tierelier,
In 't onderaertsch gewoel;
Euridice en haer ziel,[131]
Euridice en haer ziel, wiens hiel[132]
Van d'adder was verbeten,[133]
Tierelier, tierelier,
Hem weêr in d'armen viel;
Schoon hy den wiltsten aert,
Schoon hy den wiltsten aert hier paert,[137]
En breidelt 's tigers toren,
Tierelier, tierelier,
De wynkroes niemant spaert.[140]
Zy rucken met gewelt,
Zy rucken met gewelt dien Helt,
En spreien al zyn leden,
Tierelier, tierelier,
Gesleurt verscheurt, langs 't velt.
Daer rolt de schelle keel.[146]
Daer rolt de schelle keel en veêl,
Voor wint geplompt in 't water,[148]
Tierelier, tierelier,
Valt Hebrus kil ten deel.[150]
De vedelgallem zucht,
De vedelgallem zucht, en vlught.
De keel en vingers beven.
Tierelier, tierelier.
't Geluit verdwynt in lucht.
Toen schreide al wat 'er was,
Toen schreide al wat er was een' plas,
Een heele beeck van tranen,
Tierelier, tierelier,
Die vloeiden over 't gras.

128 Door zijn spel had hij *Pluto,* de God van de onderwereld, bewogen om hem zijn gestorven vrouw *Euridice* (vs. 131) terug te geven.
131 *Euridice:* niet met *e* te lezen, want het smelt samen met het volgende *en*.
132 *wiens:* wier.
133 *was verbeten:* een dodelike beet gekregen had.
137 Ofschoon hij de van nature wildste dieren vreedzaam samenbrengt.
140 *wynkroes:* als attribuut van de Bacchant.
146 *schelle:* luid klinkende.
148 *Voor wint:* zodat hij met de wind wegdreef. Toen Orfeus gedood was, dreven zijn hoofd en zijn lier op de golven van de Hebrus en de zee naar het eiland Lesbos (zie vs. 203).
150 *Hebrus:* een rivier die in de Egeïese zee uitstroomt; *kil:* diepte; hier: de bedding, de wateren.

De beeck- en boomgodin,
De beeck- en boomgodin niet min
Betreurden haeren zanger,
Tierelier, tierelier,
Met eenen droeven zin.
De Wyngodt strafte voort,[166]
De Wyngodt strafte voort dien moort
Aen alle Boschbachanten,
Tierelier, tierelier,
Zoo straf als oit gehoort.[170]
Apollo van Parnas,
Apollo van Parnas quam ras
Met negen Zanggodinnen,
Tierelier, tierelier,
Daer 't lyck gemartelt was.
Zy zamelden 't gebeent,
Zy zamelden 't gebeent besteent,[177]
En zoncken 't lyck met klaghten,
Tierelier, tierelier,
In 't graf, van elck beweent.[178-80]
De Vader treckt een' schicht,[181]
De Vader treckt een' schicht van licht
En straelen, uit zyn' koker,
Tierelier, tierelier,
En schryft dit grafgedicht:
Gun O R F E U S , hier geblust,[186]
Gun O R F E U S , hier geblust, nu rust,
Myn zang- en spelorakel.
Tierelier, tierelier,
Hy plantte deught met lust.[190]
Apollo veêl en boogh,
Apollo veêl en boogh, om hoogh,
Ten toon hing in de starren;[193]
Tierelier, tierelier,
Een trots voor 't nydigh oogh.[195]

166 *voort:* dadelik.
170 *straf:* streng.
177 *besteent:* beweend, beklaagd.
178-80 *zoncken in 't graf:* deden zinken, begroeven.
181 *schicht:* pijl, blijkens de volgende regel een bliksemstraal.
186 *geblust:* uitgedoofd, gedood.
190 Het was zijn lust, de deugd aan te kweken (vgl. vs. 15).
193 Orfeus' lier werd in een sterrebeeld verheerlikt.
195 *trots:* uittarting; *nydigh:* afgunstig, vijandig gestemd.

Terwyl voer Orfeus geest,
Terwyl voer Orfeus geest op 't feest
Der zielen, by Godts reien,
Tierelier, tierelier,
Daer vreught den rou geneest.[200]
Het hooft, voor ty in zee,[201]
Het hooft, voor ty in zee, alree
Te Lesbos aengedreven,
Tierelier, tierelier,
Broght tyding van dit wee.
Een zeeslang, wit van tong,
Een zeeslang, wit van tong, zich wrong,[206-7]
Om 't bloedigh hooft te licken,
Tierelier, tierelier,
Te slicken op een' sprong.[210]
Apollo quam op slagh,
Apollo quam op slagh, en zagh
De slang afgryslyck gaepen,
Tierelier, tierelier,
Noch wyder danze plagh.
De Godt hier door onteert,[216]
De Godt hier door onteert, verkeert[217]
Gebit en beck in marmer,
Tierelier, tierelier,
En 't byten haer verleert.[220]
Nu vrees geen' haet en nyt,
Nu vrees geen' haet en nyt, noch stryt.
Wat kan een dier ons schaden,
Tierelier, tierelier,
Dat gaept, maer niet en byt![225]

200 *rou:* smart (*Ned. Wdb.* XIII, 1482).
201 *voor ty:* met de stroom mee (vergelijk *voor wint* in vs. 148).
206-7 Met de woorden *wit* en *wrong* zinspeelt Vondel op de naam van Ds. Wittewrongel (zie het vorige gedichtje).
210 *slicken:* verzwelgen; *op een' sprong:* plotseling.
216 *onteert:* gekrenkt, geërgerd.
217 *verkeert:* verandert.
220 *haer:* de slang.
225 Duidelike zinspeling op Vondel's tegenstanders, die een grote mond opzetten zonder hem te kunnen deren.

Speelstryt van Apollo en Pan.[aant.*]

De Godt Apollo wert,
De Godt Apollo wert heel hardt,
Om tegens Pan te zingen,[vs. 3]
Tin tin tin tin tin tin,
Geterght, en uitgetart.[5]
Zy quamen beide in 't perck,
Zy quamen beide in 't perck, heel sterck,
Met herderen, en Nimfen,
Tin tin tin tin tin tin,
In Godt Apolloos kerck.
De rechter hoorde toe.
De rechter hoorde toe, noit moe
Om spel en zang te hooren,
Tin tin tin tin tin tin.
Toen loeide stier noch koe.
Apollo hief eerst aen.
Apollo hief eerst aen, met blaên
Van lauwerier belommert.[18]
Tin tin tin tin tin tin.
Hy zong gelyck een zwaen.
Toen Herkles uit den stoel,
Toen Herkles uit den stoel en poel
Des jammers op quam dondren,[22-23]
Tin tin tin tin tin tin,
Wat zagh men een gewoel!
't Was middagh by de klock,
't Was middagh by de klock, en kock,[27]

* Van 1654. Afgedrukt volgens de tekst van de voorafgaande uitgave.
vs. 3 *tegens:* in wedstrijd met.
5 *Geterght:* geprikkeld; *uitgetart:* uitgedaagd.
18 *belommert:* omkranst. De laurier was aan Apollo gewijd.
22-23 *poel des jammers:* vgl. vs. 126 van het vorige gedicht; *op quam dondren:* plotseling, indrukwekkend te voorschijn kwam.
27 *by de klock, en kock:* volgens de klok en de etenstijd.

In Pallas stadt, Athene,
Tin tin tin tin tin tin,
Toen al de lucht betrock.
Een ieder riep: gewis,
Een ieder riep: gewis wat is
Wat wil dit yslyck voorspoock?[33]
Tin tin tin tin tin tin,
Wie schept dees duisternis?
Zy liepen naer de mert.[36]
Zy liepen naer de mert benart,
Daer zagen zy den wachter,[38]
Tin tin tin tin tin tin,
Den Helhont met zyn' start.
Zy hoorden veel geschals.
Zy hoorden veel geschals, een valsch[42]
Geluit in drie geluiden,
Tin tin tin tin tin tin,
Drie hoofden, eenen hals.
De Wilde dreef dien gast,[46]
De Wilde dreef dien gast, heel vast
Gebonden aen zyn keten.
Tin tin tin tin tin tin.
Wie schrickt niet, als hy bast!
Hy quam in Platoos school.
Hy quam in Platoos school. de kool[52]
In 't backhuis glom als fackels;[53]
Tin tin tin tin tin tin,
Dat stonck, als een giool.[55]
De wyze en gryze baert,
De wyze en gryze baert vervaert
Wert gryzer om dit monster.[58]
Tin tin tin tin tin tin.
De school kroop achterwaert.[60]

33 *wil:* beduidt; *voorspoock:* voorteken.
36 *mert* (markt) rijmt op *benart* (37): benauwd.
38 *den wachter* is de *Helhont*, de Cerberus.
42 *een* (met accent): de drie koppen gaven elk een geluid dat onharmonies samenklonk.
46 *De Wilde:* Hercules; *gast:* rare klant.
52 *de kool:* het oog.
53 *glom als fackels:* door de plotselinge schrik?
55 *giool:* gevangenishok (*Ned. Wdb.* IV, 2386); vgl. *Inwydinge van 't Stadthuis*, vs. 1242.
58 *Wert gryzer:* verbleekte, als 't ware, nog van vrees.
60 *De school:* de leerlingen.

Nu zwyght het schoolkrackeel,[61]
Nu zwyght het schoolkrackeel geheel,
En klooft geen hair in zeven;[63]
Tin tin tin tin tin tin.
De Droes ziet al te scheel.[65]
Die in den tabbert zat,[66]
Die in den tabbert zat vergat
Zyn boeken, en zyn schriften,
Tin tin tin tin tin tin,
En wist niet hoe hy 't had.
En Thales sprack in 't lest,[71]
En Thales sprack in 't lest: o pest,[72]
Ghy steurt ons goude lessen.[73]
Tin tin tin tin tin tin.
Loop heen naer 't helsche nest.
Hy ging van deur tot deur.
Hy ging van deur tot deur, recht veur
Den Wildeman, zyn' temmer.
Tin tin tin tin tin tin,
De stadt verschoot haer kleur.[80]
Het geemlyck kint kyckt bril.[81]
Het geemlyck kint kyckt bril, zwygt stil.
Het gaet nu vroet te bedde,[83]
Tin tin tin tin tin tin,
En volght zyn moeders wil.
Hy quam in 't heilighdom.[86]
Hy quam in 't heilighdom. hoe stom
Zat Pallas op het outer!
Tin tin tin tin tin tin.
Al d'uilen keecken om.
Nu zogen zy niet meer.
Nu zogen zy niet meer, als eer,

61 *schoolkrackeel:* de twistgesprekken van de filosofen.
63 Houdt op met haarkloverij.
65 *De Droes:* het helse wezen.
66 *Die in den tabbert zat:* de leermeester in ambtsgewaad.
71 *Thales* (600 v. Chr.) een der zeven wijzen van Griekenland, vader van de Ioniese wijsbegeerte. Hij leefde dus twee eeuwen vóór Plato.
72 *pest:* schurk (vlg. het vorige gedicht, vs. 42).
73 *goude:* kostbare, voortreffelike.
80 *verschoot haer kleur:* verbleekte van schrik.
81 *geemlyck:* knorrig, lastig (*Ned. Wdb.* IV, 1414); *kyckt bril:* kijkt beteuterd (*Ned. Wdb.* III, 1387).
83 *vroet:* zoet, gehoorzaam.
86 *'t heilighdom:* de tempel van Pallas Athene, waar de wetenschap beoefend werd. Zijn met *d'uilen* de geleerde predikanten bedoeld?

Den oly uit de lampen,[93]
Tin tin tin tin tin tin,
Noch vlogen heene en weêr.
Toen schreeude een halve roes,[96]
Toen schreeude een halve roes: wat droes[97]
Versteurt de Hierofanten![98]
Tin tin tin tin tin tin,
Hoe staet hun hooft zoo kroes![100]
Meduzaes slangenhooft,[101]
Meduzaes slangenhooft berooft
Geen' mensch zoo van zyn zinnen.
Tin tin tin tin tin tin.
't Gebas ons stem verdooft.[21-105]
Dus zong Apollo voor;
Dus zong Apollo voor, in 't koor,
En Pan begon in 't ende.
Tin tin tin tin tin tin.
Een ieder gaf gehoor.
Hy zong verwaent en stout.[111]
Hy zong verwaent en stout van woudt
En tempel, by Dodone,
Tin tin tin tin tin tin,
Daer zich Iupyn onthoudt.[113-15115]
Daer hy orakels queeckt.
Daer hy orakels queeckt, en breeckt,[117]
Door 't korren van zyn draeiers,[118]
Tin tin tin tin tin tin,
Als 't volck hem bidt, en smeeckt.
Daer boomen, groen als palm,
Daer boomen, groen als palm, door galm[122]

93 *Den oly uit de lampen:* Van Lennep denkt hierbij aan de inkomsten die zij genoten.
96 *een halve roes:* in dit verband niet duidelik. Is wellicht het Oostfriese woord *roes:* verwarde massa, bedoeld? (vgl. *Ned. Wdb.* XIII, 819).
97 *wat droes:* welke helse geest.
98 *Versteurt:* breng in verwarring; *de Hierofanten:* de priesters. Eigenlik de hoofdpriesters van de tempel van Demeter te Eleusis, bij wie de erfelike macht berustte om de geheimenissen te onthullen.
100 Waarom maken ze zich zo boos?
101 *Meduzaes slangenhooft:* het Medusahoofd met het slangenhaar deed ieder die het aanschouwde, verstenen.
21-105 bevatten het lied van Apollo op de avonturen van Hercules, die de driekoppige hellehond Cerberus uit de onderwereld naar boven gesleept heeft; *stoel:* troon, d.w.z. het rijk.
111 *verwaent:* vol zelfbesef; *stout:* brutaal.
113-15 Het aan Zeus gewijde orakel te Dodona, een oude stad in Epirus, was het oudste en eerwaardigste in Griekenland.
115 *zich onthoudt:* zich bevindt.
117 *queeckt:* voortbrengt; *breeckt* is mij in dit verband niet duidelik.
118 *'t korren van zyn draeiers:* het gekoer van de twee heilige duiven, waaruit het orakel werd opgemaakt.
122 *door galm:* door het geruis in het gebladerte. Volgens andere schrijvers waren het eiken die de orakels gaven.

Verlege vraegers raeden,[123]
Tin tin tin tin tin tin,
Geluit slaen als een halm.
Daer klinckend koperspel,[126]
Daer klinckend koperspel en bel
Hun' klanck verdubbeleeren,[128]
Tin tin tin tin tin tin,
En klincken hel en schel.[130]
Oock wou zyn zangk hunliên,
Oock wou zyn zangk hunliên bediên
Hoe zommigh slagh van beesten,[133]
Tin tin tin tin tin tin,
Met kracht geen wit magh zien;[135]
Een ander aert zich stoot,[136]
Een ander aert zich stoot aen 't root,[137]
Een verf by d'olifanten,[138]
Tin tin tin tin tin tin,
Gehaet, gelyck de Doot;
En hoe zich 't buffelsvelt,[141]
En hoe zich 't buffelsvelt ontstelt
Om 't root, en roode rocken,
Tin tin tin tin tin tin,
Bezuurt van menigh helt.[145]
Wie niet ontrennen kan,
Wie niet ontrennen kan, wort van[147]
De buffels doot geknuffelt,[148]
Tin tin tin tin tin tin,
Al waer 't een oorloghsman.
Nu zweegenze alle bey.
Nu zweegenze alle bey; elck zey:
Apollo wint de pryzen,

123 *Verlege:* in moeielikheid verkerende.
126 *klinckend koperspel:* ook koperen bekkens, op de top van twee hoge kolommen, door de wind bewogen, hadden door hun geluid voorspellend vermogen.
128 *verdubbeleeren:* verdubbelen.
130 *schel:* luid.
133 *zommigh slagh van beesten:* zinspeling op de predikanten.
135 *Met kracht:* hoe zeer ze er toe aangespoord worden (?); *geen wit magh zien:* niet vrolik kunnen worden (vgl. Dl. 3, blz. 396).
136 *Een ander aert:* een andere soort.
137 *'t root:* de kleur van 't bisschoppelik gewaad.
138 *verf:* kleur; *by:* door; *d'olifanten:* de predikanten (wegens de sombere kleur van hun kleding?).
141 *'t buffelsvelt:* het kamp van de buffels (synoniem met de *olifanten*).
145 Waarvoor menig held (d.w.z. de priesters die als martelaren vielen of verdrukt werden) heeft moeten boeten.
147 *van:* door.
148 *geknuffelt:* gedrukt.

Tin tin tin tin tin tin,
Bestemt van rey by rey.[155]
Maer Midas, tegens reên,[156]
Maer Midas, tegens reên, alleen
Gaf Pan den prys van 't zingen,
Tin tin tin tin tin tin,
En daerme ging hy heen.[160]
De plompert, by een' vliet,
De plompert, by een' vliet, beziet
Zyn' eigen schyn in 't water,[163]
Tin tin tin tin tin tin,
En zucht, van groot verdriet.
Hy ziet, van zin berooft,
Hy ziet, van zin berooft, zyn hooft
Verciert met ezels ooren.
Tin tin tin tin tin tin.
Wie had dit oit gelooft!
Eer 't iemant wort gewaer,[171]
Eer 't iemant wort gewaer hy 't hair
Met eenen hoedt gaet decken.
Tin tin tin tin tin tin,
Noch loopt de schant gevaer.[175]
De scheerder merckt het ras,
De scheerder merckt het ras, toen was
Het melden hem verboden,[178]
Tin tin tin tin tin tin,
Hoe sterck men hem belas.[180]
Hy groef, op dat hy 't zweegh,
Hy groef, op dat hy 't zweegh, om leegh[182]
Een' diepen put in d'aerde,
Tin tin tin tin tin tin,
Waer in hy nedersteegh.[185]
Daer riep hy overluit,
Daer riep hy overluit recht uit:

155 *Bestemt van:* hem toegedacht door.
156 *tegens reên:* tegen recht en billikheid.
160 *daerme:* daarmee, daarop.
163 *schyn:* gedaante.
171 *wort:* werd.
175 Toch loopt hij gevaar dat zijn schande bekend wordt.
178 *melden:* verraden.
180 Deze regel zal als uitroep bedoeld zijn: Hoe ernstig drukte men hem dit op het hart!
182 *om leegh:* in de diepte.
185 *nedersteegh:* afdaalde.

Zwygh stil van Midas ooren,
Tin tin tin tin tin tin,
Te lang en ruigh van huit.[190]
Hy stopt na dit gehuil,
Hy stopt na dit gehuil, den kuil
Met zant en aerde weder:
Tin tin tin tin tin tin,
Noch ging de schant niet schuil.
De herder leert dit haest.[196]
De herder leert dit haest. hy blaest
Op 't riet, hier uit gesproten,[198]
Tin tin tin tin tin tin,
Dees' klanck, die hem verbaest:[200]
Wie u naer Midas vraeght,
Wie u naer Midas vraeght, hy draeght
En roert twee ezels ooren.
Tin tin tin tin tin tin,
Met recht aldus geplaeght.[205]
I. v. VONDEL.

190 *Te lang:* zeer lang.
196 *leert dit haest:* vernam dit spoedig.
198 *'t riet:* een fluit, gemaakt van het riet dat op deze plek gegroeid was.
200 *Dees' klanck:* de volgende woorden; *verbaest:* doet ontstellen.
205 *geplaeght:* gestraft.

Op d'afbeeldinge van den E. heere Gerardus Hulft, Geschildert door G. Flinck, toen hy stont op zyn vertreck naer Oost-Indien.[aant.] *

Aldus leeft *Hulft* tot eer der Hasselaeren.[vs. 1]
Ons Raethuis viel zijn moedigheit te kleen:[2]
Hy wou voor 't lant zich waegen op de baeren,
Daer Hollant en Britanje om 't zeerecht streên.[4]
Dat 's niet genoegh: dees zeehelt zet ons paelen[5]
Noch verder dan de Straet van Gibraltar,
Op 't heerlijck spoor der Hollantsche amiraelen,[7]
Uit liefde tot de schoone morgenstar;[8]
Daer sluit zyn hoop een nieuwe weerelt open.[9]
Wat meer? al wat een edel hart durf hopen.[10]

* Van 1654. Afgedrukt volgens de tekst in *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 145.
Gerard Hulft, gedoopt te Amsterdam 12 Des. 1621, als een der twaalf kinderen van Pieter Evertsz. Hulft, bierbrouwer, en Balichje Pietersd. Hasselaer, gesneuveld op Ceylon 10 April 1656. Na studie in de rechten werd Hulft secretaris van Amsterdam. Toen in 1652 de Engelsen een Hollandse vloot van straatvaarders namen, waarin H. een belangrijk aandeel had, nam hij als vrijwilliger op eigen kosten dienst op 's lands vloot met 24 matrozen en streed tot 1654 tegen de Engelsen op het schip van Witte de With. Na de vrede trad hij in dienst van de O.I. Compagnie; een der redenen van zijn vertrek was, dat hij een opdracht van burgemeesteren, die in strijd was met een resolutie der Vroedschap, als onrechtmatig niet wenste uit te voeren. Bewindhebbers der Comp. stelden er grote prijs op een om zijn bekwaamheid en rechtschapenheid bekend 'buitenstaander' in invloedrijke positie naar Indië te zenden, om een oogje in het zeil te houden; zij gaven hem twee gesloten commissie-brieven mee, bevattende respectievelik benoeming tot Gouverneur-Generaal en tot Directeur-Generaal. De eerste zou gelden voor het geval bij zijn aankomst Carel Reyniersz. nog in functie was; de tweede, indien deze reeds was opgevolgd door Maetsuycker. Dit laatste bleek het geval te zijn en zo werd Hulft Directeur-Generaal. Maetsuycker, die in Hulft een ongewenste dwarskijker zag, zocht hem kwijt te raken. Hij werkte op Hulft's eergevoel, zodat deze toen in de strijd tegen de Portugezen op Ceylon een bekwaam aanvoerder nodig was, Hulft zich aanbood. Hij sneuvelde, ongehuwd, bij het beleg van Colombo (*Nieuw Ned. Biogr. Wdb.*).

vs. 1 *tot eer der Hasselaeren:* Hulft stamde van moederszijde af van de Hasselaars.
2 Zijn functie in het stadsbestuur was een te geringe taak voor zijn energie.
4 *om 't zeerecht:* om de heerschappij ter zee.
5 *ons paelen:* de grenzen van ons machtsgebied.
7 *heerlijck:* eervol, schitterend.
8 *de schoone morgenstar:* het verre Oosten.
9 *sluit open:* ontsluit (voor onze invloed).
10 *durf:* durft.

Op den Tafelkrans Voor den Heer Geeraert Hulft, Directeur generael in de *Oostindien*,[aant. *]

Konstig van parlemoêr in een toetsteene tafel door Ryswyck gevlochten.

MATERIAM SUPERABAT OPUS.

De dorre toetsteen, daer Natuur[vs. 1]
Geen plant in poot, noch bloemen zaeit,
Als 't licht zijn aenschijn herwaert draeit,[3]
Na 's winters buien, kout en guur;
Die steenen gront, dus net geploegt[5]
Met konst, van R Y S W Y C K S eêle hant,[6]
Een lente baert, als vruchtbaer lant,
Dat zijnen hovenier vernoeght.
Hier blinckt de schoone regenboogh,
Van bloemen lofwerck en festoen,[10]
Uit root en blaeu en geel en groen
En gout gemengelt, in ons oogh.
Wie zou gelooven, schoon men 't zwoer,
Dat dit geen zomerlovers zijn,
Noch bloemen, anders dan de schijn,
En anders niet dan parlemoêr?
O Parlemoeder, uit der zee
Gebooren, als de Koningin
Van Cyprus, ghy ontvonckt de min[18-19]
Van H U L F T te Jakatra alree![20]

* Van 1654. Afgedrukt volgens de tekst in *Klioos Kraam* I, Leeuwarden 1656, blz. 8.
Het Latijnse motto is ontleend aan Ovidius' *Metamorphoses* I, II (Phaëton) vs. 5 en betekent: de bewerking overtrof het materiaal.
Dirck van Rijswijck, goudsmid en paarlemoerwerker, geboren te Kleef in 1596, woonde reeds vóór 1622 te Amsterdam, waar hij in de Berenstraat zijn goudsmederij had. Hij was een oude vriend van Vondel, die zijn toetsstenen tafels en met paarlemoer ingelegde tafereeltjes als zeer biezondere kunstwerken bezong. Zie over Rijswijck het artikel van Dr. Sterck in het *Jaarverslag van het Kon. Oudheidk. Genootschap* 1909.

vs. 1 *toetsteen:* zeer harde, dof-zwarte steen, ook gebruikt om goud en zilver te toetsen.
3 *'t licht:* de zon.
5 *net:* keurig en zorgvuldig.
6 *van:* door.
10 *lofwerck:* gebladerte.
18-19 *de Koningin van Cyprus:* Venus, uit het zeeschuim geboren.
20 *Jakatra:* de oude hoofdstad van Java, in 1619 door Jan Pieterszoon Koen verwoest; op de puinhopen verrees Batavia.

Wat ziet hy door den minnegloet
Al schoonheit in dien tafelkrans?
Hoe gaet zijn geest hier om ten dans.
En danst dees schoonheit te gemoet!
Hier geeft genoffel, leli, roos,[25]
Gemengt uit onderscheiden kleur,
Trots Indisch velt, een lucht, en geur.[27]
Hier praelt robijn, saffier, turkoos.[28]
Hier blinckt de gout- en-zilvermijn.
Hier rijst de witte morgenstar.[30]
Zy voert den dagh aen op haer kar,[31]
En bootschapt ons den zonneschijn.
Hier wast de blaeuwe korenbloem,
En spijst de Raden aen den disch.[34]
Hier leeft de trosbloem, en melis,[35]
En wat ick naeulix ken, noch noem.
Het onverwelckbre klimop klimt,
Als 't hart van H U L F T , al even bly
Van groente, en vreest geen winterty[39]
In 't Oosten, daer geen sneeuwbeer grimt.[40]
Hier quetst de hulst, gelijck de maeght,
Die zuiver is van hart en gront,[42]
Den wulpschen wederstreeft, en wont,
Die haer iet vergen ongevraeght.[44]
De paeuwestaert, de duivenhals,
De Fenix kan niet schooner zijn,
Oock geen Narçis in kristallijn.[47]
Noch is de schijn in 't water valsch.[48]
Hier leght de schilder zijn pallet
En rijck penseel uit zijne hant,
De juweelier acht diamant,
Noch dier gesteente, in gout gezet.
Dees kunst schept, uit een ruwe schulp,[53]
Gesteente, en tulpen, knoppen, blaên,
Gesternte, en licht, en zon, en maen.

25 *genoffel:* anjelier.
27 *Trots Indisch velt:* de velden van Indië trotserend.
28 *saffier, turkoos:* blauwe en blauwgroene edelsteen.
30 *de witte morgenstar:* de aster of sterrebloem.
31 *den dagh:* het morgenlicht.
34 Naast de bloem waren waarschijnlik korenaren afgebeeld.
35 *trosbloem:* duizendschoon (Heukels: *Wdb. van plantnamen,* blz. 86); *melis:* melisse, citroenkruid (*Ned. Wdb.* IX, 485).
39 *groente:* groenheid.
40 *sneeuwbeer:* ijsbeer.
42 *zuiver:* kuis; *gront:* aard.
44 *haer iet vergen:* iets van haar eisen.
47 *in kristallijn:* in het heldere water. Zinspeling op de *Metamorphosen* van Ovidius, waar verhaald wordt hoe de schone jongeling Narcissus, zich spiegelend in het water, veranderd werd in een bloem.
48 *Noch:* en niet; *de schijn:* de weerspiegelde gestalte; *valsch:* bedrieglik.
53 *een ruwe schulp:* het onverwerkte paarlemoer.

Zy neemt vernis noch verf te hulp.[56]
De schilderkunst verschiet haer verf,[57]
Gelijck de maeght haer frissche jeught:
De tulpen zien haer waerde en vreught
Verwelckt, of schricken voor bederf:[60]
De rijp de nevel en de mist
Verstickt de tulp: een felle storm
Vernielt de bloem: een bitze worm[63]
Verbijt haer leven, eer men 't gist:[64]
De parlemoêrbloem, op haer' steel,
Volght d'eeuwigheit, in duurzaemheit,
En blijft tot dat de weerelt scheit.[67]
Waer bloeide oit eêler bloemprejeel![68]
Dat een Japonner, of Chinees,
Of Persiaen, of eenigh Heer
Den disch met kunstgerecht stoffeer',[69-71]
Zoo koningklijck, zoo rijck als dees.
Indien ons d'eer gebeuren magh[73]
Dat H U L F T , van blijschap aengewinckt,[74]
Hieraen op Hollants welvaert drinckt,[75]
Met zijnen Raet en Hofgezagh;[76]
Dan zal zijn dischkrans mijn gezang[77]
Vercieren meer dan lauwerier:
Dan zing ick met een' blijder zwier:
Zoo leef hy vrolijck jaeren lang.
J . V . V O N D E L .

56 *neemt te hulp:* neemt haar toevlucht tot.
57 *verschiet haer verf:* verbleekt.
60 *bederf:* beschadiging.
63 *bitze:* bijtende.
64 *Verbijt:* vernietigt door zijn beet; *gist:* berekent, kan nagaan.
67 *scheit:* ten einde loopt.
68 *bloemprejeel:* lusthof van bloemen.
69-71 *Dat:* Laat eens.... voorzien; *Japonner:* oude vorm voor Japanner; *Persiaen:* Pers.
73 *gebeuren:* te beurt vallen.
74 *van blijschap aengewinckt:* door blijdschap er toe gebracht, d.i. in opgewekte stemming.
75 *Hieraen:* aan deze tafel.
76 *Hofgezagh:* civiel en militair gevolg.
77 Dan zal ik mij voor mijn gezang meer beloond achten met (de herinnering aan) deze fraaie tafelkrans dan met lauweren.

Op het Vertrek *Van den E. Heere* Geeraart Hulft, *Directeur generaal in de Oost-Indiën.*[aant.*]

Hae tibi erunt artes.

Manhafte *Hulft*, een ijder word[vs. 1]
(Bestrafme indien ik mis)[2]
Een geest van boven ingestort,[3]
Die naau verzetbaar is.[4]
Elk heeft zijn' trek en tegenheid,[5]
Tot dit, van dit en dat.
Wie breidelt dees genegenheid,[7]
Dat zij niet uit en spat,[8]
En uitberst, d'eene of d'andre tijd?
Men onderdruktze wel
Een poos, maar geenzins zonder strijd,
En innerlijk gequel.[12]
Natuurwet wankelt niet zoo licht,
Hoe hard zij werd geschokt.[14]
Zij zet zich scharp, en sluit zich dicht,
En staat, gelijk verstokt.[16]
Likurgus, die wel eer tot nut[17]
Van Lacedemon schreef
Zijn wet die Staat en steden stut,
Dees nutte waarheid steef.[20]
Wanneer de jonkheid aan de poort
Van haren leitsman quam,
Hij uit den aart van elks geboort'[23]
Een zeker teken nam.[24]
De vrije keur haar vrijheid hiel
In 't kiezen, onder veel,[26]

* Van 1654. Afgedrukt volgens de tekst in *Bloemkrans van Verscheide Gedichten*, Amsterdam 1659, blz. 476.
Het motto, ontleend aan *Aeneïs* VI, 852, betekent: dit zal uw kunst zijn. Zie over G. Hulft hiervóór blz. 807.

vs. 1 *Manhafte:* dappere; *ijder:* in 't Amsterdams wellicht met onze *ij*-klank.
2 *Bestrafme:* wijs mij terecht.
3 *geest:* karakter, aanleg.
4 *naau:* moeielik.
5 *trek* (tot) *en tegenheid* (van): lust en tegenzin.
7 *genegenheid:* neiging.
8 *uit spat:* de perken te buiten gaat.
12 *gequel:* pijn.
14 *werd* (conj.): moge worden.
16 *verstokt:* stijf, onbeweeglik.
17 *Likurgus* (± 820), Spartaanse wetgever van strenge leefregels en harde krijgslucht. Omtrent hem zijn veel anekdoten in omloop.
20 *steef:* versterkte, bevestigde (door het volgende feit).
23 Uit ieders aangeboren aanleg.
24 *zeker:* betrouwbaar; *teken:* aanwijzing.
26 *onder veel* (oefentuigen).

Een oefentuig, daar 't oog op viel.
Natuur gaf elk zijn deel.
Men greep, als in een' oorlogsbuit,
Dees snel, en die bedaard,
Een ring, een pen, een vijl, een luit,
Een boek, een beeld, een zwaard:
En op het geen een ieder greep,
Gedreven van zijn lot,[34]
De kiezer dan zijn zinnen sleep,[35]
Gelijk een ampt, van God[36]
En vrouw natuur, hem opgeleît.
Wie hieraan twijfel slaat,[38]
Die hale op Jakatra bescheid[39]
Bij u, den eersten Raad
Van ons Oostindiaansch gebied,
En scheppe een blijk uit u,[42]
Die ruim moest weiden, anders niet,[43]
Van enge palen schuw.[44]
Dies viel ons ruim en nieuw Stadhuis
Uw' ruimen geest te kleen.[45-46]
Het zitten op ons wapenkruis[47]
U ongemaklijk scheen.
Dat dreef u naar het zeegevecht;
Een zorgelijke kans,[50]
Daar 't Britsch en Hollands waterrecht[51]
Elkandere om den krans[52]
In 't zeeperk sloegen, en de brand
Den Oceaan ontstak,
De lontstok, in uw rechte hand,[55]
Kartouwen, krak op krak,[56]
Aan 't baren holp, en staal en schroot[57]
En ketens van metaal
Ten beste gaf aan 's vijands vloot,[59]
En zijnen Amiraal.
Gij strekte, in 't midden van 't geschreeuw,[61]

34 *lot:* bestemming.
35 *zijn zinnen sleep... op:* legde zich ijverig toe op.
36 *ampt:* taak.
38 *twijfel slaat:* twijfelt.
39 *Jakatra:* vgl. bij vs. 20 van het vorige gedicht; *bescheid:* inlichtingen.
42 *scheppe een blijk uit:* ontlene een bewijs aan.
43 *ruim moest weiden:* een ruim gebied zoeken voor zijn werkzaamheid.
44 *palen:* grenzen.
45-46 Vgl. vs. 2 van het gedicht op zijn afbeelding.
47 *op ons wapenkruis:* op het kussen van de magistraat, geborduurd met het stadswapen.
50 *zorgelijke:* waaraan risico verbonden is.
51 *waterrecht:* het recht op de heerschappij over de wateren.
52 *krans:* overwinning.
55 *rechte hand:* rechterhand.
56 *Kartouwen:* scheepskanonnen.
57 *baren:* lossen.
59 *Ten beste gaf aan:* afschoot op.
61 *strekte:* waart.

Van brand en gloed en vloed,

Een klaauw aan Hollands waterleeuw,
Geverft in Engelsch bloed.
Nu dreef de zelve waterzucht[65]
U naar d'opgaande zon,
Ter wereld uit, in ruimer lucht,
Zoo wijd men zeilen kon.
De hoop van Ridder Maarseveen[69]
En onzen Vrijheer Graaf[70]
Verzekert ons, dat gij 't Gemeen[71]
Zult voorstaan, ruim zoo braaf[72]
Als ooit een Amsterdammer Zoon
Zich in het Oosten droeg.[74]
De Deugd begeert geen rijker kroon:
Deze eer is haar genoeg.
J.v. Vondel.

65 *de zelve:* dezelfde; *waterzucht:* lust in zeevaart.
69 *Ridder Maarseveen:* Joan Huydecoper; Ridder, Heer van Maerseveen, burgemeester van Amsterdam (1651-1660), raad en bewindhebber van de O.I. Compagnie te Amsterdam.
70 *Vrijheer Graaf:* Cornelis de Graeff, Heer van Zuidpolsbroek (1599-1664), burgemeester van Amsterdam (1643-1662).
71 *'t Gemeen:* het algemeen belang.
72 *voorstaan:* behartigen; *ruim zoo braaf:* dapperder.
74 *Zich droeg:* zich gedroeg.

Ter Inwydinge van den E. Heere, Gerardus van Westrenen.[aant. *]

Toen hem het Recht van Licentiaetschap der Heilige Godtgeleertheit te Loven wiert opgedragen.

I. Zang.

Elck een is niet zoo hoogh geschapen
Dat hy met Adelyck gezagh,
Op 't spoor der Oudren, voeren magh
Acht gryze schilden in zyn wapen;[4]
Dat zyn geslachtboom toont aen 't licht
Gewyde en ongewyde mannen,
Vierhondert jaeren lang, gespannen
In 't eerlyck juck, ten dienst van 't Sticht;[8]
Beproeft in ooreloge, en vrede;
Naemhaftigh door hun brave blyck,[10]
In schriften, brieven, en kronyck;[11]
Bekent in kercke, op hof, in stede.[12]
Indien men op deze eere ziet;
W E S T R E N E N stryckt voor laeger niet.[vs. 1-1414]

I. Tegenzang.

Ay, span de snaeren van uw vedel
Niet ydel. ay, wat is geslacht,[16]
Of veergehaelde wapenpracht!
Door 's anders helm wort niemant edel.[18]
Men kroonde de Godtvruchtigheit,
Op geenen eenen dagh te noemen[20]

* Van 1654. Afgedrukt volgens de tekst in *Apollos Harp*, Amsterdam 1658, blz. 223. Gerard van Westre(e)nen, zoon van Jacob Petersz., licentiaat der theologie, kanunnik van St. Gerson te Keulen, pastoor van St. Laurentius te Weesp tot 1646, van 20 Mei 1655 tot zijn dood president van het Sint Willebrord- of Bosch-kollege te Amersfoort, waar een glasvenster met inschrift zijn gedachtenis bewaart.

4 *gryze:* overoude.

8 *eerlyck:* eervol.

10 *Naemhaftigh:* beroemd; *brave blyck:* bewijzen van dapperheid, van flinkheid.

11 *brieven:* dokumenten.

12 *op hof:* aan het bisschoppelik hof.

vs. 1-14 Leden van het geslacht van Westre(e)nen (zich achtereenvolgens noemend Van Lauwerecht, Sterkenburg, Themaat, Vaylcoop, Cockengen en Driebergen), voornamelik te Utrecht en Amersfoort gevestigd, hebben eeuwenlang in stads- en landsregering zitting gehad en eervolle betrekkingen bekleed.

14 *stryckt niet:* doet niet onder.

16 *ydel:* vergeefs.

18 *helm:* boven het adellik wapen.

20 *geenen eenen dagh:* niet op één (zelfde) dag.

Met Stam, en Adel, al dat roemen
Is enkel roock. de Wyze vleit
Zich zelven met geen' glans, die, buiten
Zyn wezen, dwaezen is gemeen;[24]
Maer acht het wezentlycke alleen,
En deughden, die in 't harte spruiten,
Bedaut van Godt, het hooghste goet:
Die schilt veredelt zyn gemoedt.[28]

II. Zang.

Laet vaeren dan geleende gunsten.[29]
G E R A R D U S wert van eedler lust
Alleen ontvonckt. Wat arbeit blust[31]
Zyn' zuivren treck tot vrye kunsten![32]
Hy queet zich braef, in 't worstelperck
Der Wysheit, en haer letterwyzen.[34]
Dus rees hy, daer de trappen ryzen,
En klom in Godtgeleertheits Kerck;[36]
Daer kon zyn ooghmerck hem niet missen,[37]
In 't heiligh licht, dat op 't altaer
Godts waerheit toont. toen zagh hy klaer
Den gront der Kruisgeheimenissen,[40]
En wat zyn oogh verdragen kon,
Gelijck Gods arent in de zon.

II. Tegenzang.

Geworstelt door den drang der schoolen,[43]
In Godtgeleertheit afgerecht,[44]
Wert zyne zorge, by de Vecht,[45]
Sint Laurens kudde en koy bevolen;[46]
Die, vyf paer jaeren achter een,
Ging weiden in geruste lommer[48]
Van zynen staf, bevryt van kommer.[49]
Wat Herder droegh zich zoo gemeen![50]

24 *die dwaezen is gemeen:* die hij gemeenschappelik heeft, die hij moet delen met dwazen.
28 *Die schilt:* dat (wapen)schild.
29 *geleende:* niet door eigen verdienste verworven.
31 *Wat arbeit:* welke inspanning.
32 *zuivren treck:* belangeloze neiging; *vrye kunsten:* de wetenschap (artes liberales).
34 *letterwyzen:* geleerden.
36 Verrijkte voortdurend zijn kennis van de godgeleerdheid.
37 Daarin bereikte hij wat hij zocht.
40 *Kruisgeheimenissen:* de geloofsgeheimen van de Katholieke leer.
43 *den drang der schoolen:* de velerlei stelsels (*drang:* menigte).
44 *afgerecht:* doorkneed, volleerd.
45 *by de Vecht:* te Weesp.
46 Het herderschap over de parochie, aan de H. Laurens gewijd; *bevolen:* toevertrouwd.
48 *geruste:* veilige.
49 *staf:* herderstaf. Vondel's bedoeling zal wel zijn, *Van zynen staf* (door zijn staf) te verbinden met *bevryt van kommer*. Dan zou de komma dus te verplaatsen zijn.
50 *droegh zich zoo gemeen:* wijdde zijn zorgen zo aan 't algemeen belang.

Geluckigh zyn d'onnoosle harten,[51]

51 *onnoosle:* onschuldige, brave.

Daer dees getrouwe 't oogh op slaet:
Z'ontbeeren weide, hulp, noch raet,
Noch troost, in tegenspoet, en smarten.
Men vint veel Leeraers overal,
Maer luttel Vaders in getal.[56]

Toezang.

Laer Loven dan den lof trompetten[57]
Van dezen Helt, aen Godt verlooft,
Hem Godtgeleertheits kroon opzetten,
Die gout en diamant verdooft.[60]
De Maimaent wil 't eerwaerdigh hooft[61]
Met haren geur en bloesem cieren.
Helene komt zyn hair laurieren[63]
Met Kruisloof, noit van groen berooft.
Een ander roeme op stam, en wapen;
De Godtgeleertheit, die ten stryt
W E S T R E N E N heden Ridder wydt,
Ziet 's hemels kroon voor hem geschapen.[68]
Dees kroon verduurt laurier, en tyt.[69]
1654, *den 5. May*.
J. V. V O N D E L.

56 Maar gering is het aantal vaders.
57 *Loven* (klankspeling met *lof* en *verlooft*)*:* de Universiteit te Leuven, waar hij de doctorale graad (*Godtgeleertheits kroon*) verwierf.
60 *verdooft:* overstraalt.
61 *wil:* zal.
63 *Helene:* de moeder van Constantijn, die volgens de overlevering het kruis gevonden zou hebben.
68 *kroon:* krans.
69 *verduurt:* duurt langer dan.

Op den Afstant Der Kroone, en het Reizen van Koninginne Christine.[aant.*]

Virtus, recludens immeritis mori
Coelum, negatâ tentat iter viâ.

Wat Noortstar gunt ons nu haer licht,[vs. 1]
En voert, in voorhooft en gezicht,[2]
  Een' glans van wyze majesteit
  Genade en goedertierenheit,
En straelen van doorluchtigheên,
Het wieroock waerdigh? al verscheen
  De Deught, uit haeren hoogen troon,
  Zoo fier en onbesproken schoon
Als d'allereêlste pen haer oit
Heeft afgetekent, en voltoit;
  Zy zoude, in wezen nochte schyn,[11]
  Niet aengenaemer konnen zyn
Dan deze, die alle oogen treckt,
En heimelyck de harten weckt,
  Om aen te bidden, op dit feest,
  Een Godtheit, die des menschen geest
In haer bejegent, en verruckt.[17]
Terwyl elck nedervalt, en buckt,
  Door overtuighden plicht, en zucht,[19]
  Verneemt men, uit d'omscheene lucht,[20]
Een aenspraeck, die ons, onbewust

* Van 1654. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (*Unger: Bibliographie, nr. 542*).
Op de rijksdag te Upsala deed Koningin Christina van Zweden, 16 Junie 1654, afstand van de regering, en reisde daarna over Hamburg en Munster en Deventer naar Brussel, waar zij heimelik tot de Kath. Kerk overging. Eerst in 1655, op weg naar Rome, deed zij te Innsbrück haar openlike geloofsbelijdenis. Het motto, ontleend aan Horatius' *Carmina* III, 21, werd door Vondel in zijn prozavertaling vertolkt: ‘De deught, die schimp noch smaet kan lijden, den hemel openende voor dien, die niet behoorden te sterven, streeft door ongebaende wegen’.

vs. 1 *Noortstar:* schitterend licht uit het Noorden.
2 *gezicht:* oog.
11 *in wezen nochte schyn:* noch door gelaat, noch door gedaante.
17 *In haer bejegent:* in haar persoon tegemoet treedt.
19 *Door overtuighden plicht:* in het besef dat het zijn plicht is; *zucht:* neiging, genegenheid (voor haar).
20 *omscheene:* doorstraald van licht.

Van dees geheimnis, stelt gerust:[21-22]
Wat speltghe? twyfelt langer niet:[23]
Het is CHRISTINE, die ghy ziet,
De glori van Gustavus Ryck,
Die hondert duizent te gelyck,
Uit liefde tot den Duitschen pais,[27]
Ontwapent heeft, in haer palais;
Zoo veel kortouwen met een woort[29]
De kopre keelen toegesmoort;[30]
Ontelbre zwaerden in de schee
Gebonden door den bant van vree.
Dit is de trotse, die, vol moedt,
Het recht der kroonen, dat geen bloet[34]
Noch maeghschap kent, noch zielen spaert,
Durf afstaen, rustigh en bedaert,[36]
In 't allerbloejenst van haer tyt,
Den stoel der Wysheit toegewyt.[38]
Is 't wonder dat dees trotse daet
De Vorsten voor het voorhooft slaet,[40]
En al wat Kroon en Scepter voert
Verbaestheit aenjaeght, en beroert?[42]
Dat gansch Europe staet verbluft?
Geen aerdtsch geen sterfelyck vernuft
Begrypt dees wondren, maer een ziel
Als zy, die 's hemels heirbaen hiel,[46]
Van kreits in kreits, daer in 't verschiet[47]
De weereltkloot in eenen Niet
Verdwynt, en 't hemelsch hof vergroot,[48-49]
Het welck met zynen open schoot
Haer wenscht t'ontfangen op Godts troon.
Daer is der Wyzen Ryck, en Kroon.
J.V. VONDEL.

t'Amsterdam, Voor de Weduwe van *Abraham de Wees,* Boeckverkoopster op den Middeldam, in 't jaer 1654.

21-22 *onbewust van dees geheimnis:* niet wetende vanwaar die geheimzinnige stem komt.
23 *Wat speltghe:* Wat verdiept gij u in voorspellingen, in gissingen.
27 *den Duitschen pais:* de vrede in Duitsland. Vgl. Vondel's lof voor haar vredelievendheid, hiervóór, blz. 498.
29 *kortouwen:* kanonnen; *een:* een enkel.
30 *toegesmoort:* gestopt (eig. verstikt).
34 Het vorstelik recht, dat over leven en dood van de onderdanen kan beschikken.
36 *Durf afstaen:* afstand durft doen; *rustigh en bedaert:* geestkrachtig en met zelfbeheersing.
38 *stoel:* troon.
40 *voor het voorhooft slaet:* verbaasd doet staan.
42 *Verbaestheit:* ontsteltenis; *beroert:* in beroering brengt, ongerust maakt.
46 *'s hemels heirbaen hiel:* de weg naar de hemel koos.
47 *kreits:* hemelsfeer.
48-49 *in eenen Niet verdwynt:* onzichtbaar klein wordt.

Op het Overlyden van wylen zyn Excellentie den grave Axel Oxenstern,[aant.*]

Kantselier der kroone van Sweden, en Vader des Vaderlants.

Grafschrift.

De staf van Swedenryck, hanthaver van dry kroonen,[vs. 1]
  En weereltwyze, daer geen nyt op vatten kan,
's Rycks Kantsler *Oxenstern* zagh uit naer hooger troonen:
  Nu deckt dit graf het lyck van zulck een' grooten man.

* Van 1654. Afgedrukt volgens de tekst in *Hollantsche Parnas,* Amsterdam 1660, blz. 515. Axel, Graaf van Oxenstierna, 16 Junie 1583-28 Augustus 1654, beroemd Zweeds staatsman. Bij de meerderjarigheidsverklaring van Gustaaf Adolf in 1612 werd Oxenstierna tot rijkskanselier verheven en na de dood des Konings (16 November 1632) was hij de leider van de Zweedse politiek in Duitsland, waarvoor hij alle vereiste eigenschappen bezat. In 1636 keerde hij naar Zweden terug en wijdde vaderlike zorg aan de opvoeding van Christina, de dochter van zijn koninklike vriend; zij verhief hem in 1645 tot Graaf van Södermöre. Ook van haar opvolger Karel X Gustaaf genoot hij het onbeperkt vertrouwen.

vs. 1 *staf:* stut, steun; *hanthaver:* beschermer; *dry kroonen:* Zweden, Noorwegen en Denemarken.

Inwyjinge *der* Schilderkunste, Op Sint Lukas Feest.[aant. *]

1654.

Gelyk de zonneblom haar oogen
Uit minne draeit naer 's hemels bogen,
  En volght met haer gezicht
  Het alverquickend licht,
De zon, die 't al zyn verwe geeft,[vs. 5]
En daer geboomte en plant by leeft;[6]
  Zoo volght de Schilderkunst,
  Uit aengebore gunst,[8]
Ontsteecken van een heilig vuur[9]
  De schoonheit van Natuur,
Met hare streecken en penseelen;
Geeft doode doecken en panneelen
  Het leven, waerze zweeft en zwiert;
  Verkloeckt de menschen, en 't gediert.[14]
O eedle Schildermin,
O tiende Zang-godin,[16]
  Wy loopen u, met d'andre negen
  Parnas-godinnen tegen;[18]
Van zingen noch van speelen moe:
Ontfang dees kroon: zy komt u toe.[20]
  J.V. VONDEL.

* Van 1654. Afgedrukt volgens de tekst op blz. 5 van *Broederschap der Schilderkunst, ingewydt door Schilders, Beeldthouwers En des Zelfs Begunstigers; Op den 21. van Wynmaent 1654, op St. Joris Doelen, in Amsterdam. - t'Aemstel-dam, Voor Jakob Vinkel, Boekverkooper, in de Lange-brugs-steeg, in de History-schrijver. Anno 1654*.
Het bekende feest van het Sint-Lucasgilde, waar Vondel in 1653 gehuldigd was, werd de 21ste Oktober 1654 herhaald. Voor dit feest dichtte Th. Asselyn zijn *Broederschap der Schilderkunst*, waarin het bovenstaande gedicht van Vondel opgenomen is (vgl. Brandt's *Leven van Vondel* achter *Poëzy* 1682 II, blz. 56).

vs. 5 *verwe:* kleur.
6 *by:* door.
8 *gunst:* liefde.
9 *Ontsteecken:* oudere vorm naast ontstoken.
14 *Verkloeckt:* verschalkt (door een bedrieglike nabootsing van de natuur).
16 *tiende:* naast de negen Muzen of *Parnas-godinnen* (18).
18 *tegen:* tegemoet.
20 *kroon:* krans.

Op het Onweder van 's Lants Bussekruit te Delft.[aant. *]

PLURIMA MORTIS IMAGO.

Aen den Heer Joan van Maerseveen, Ridder van S[t]. Michiel.

Het was, geleerde M A E R S E V E E N ,[vs. 1]
Geensins Salmoneus, die voorheen
Zoo stout, op 't spoor van d'Allergrootste,[3]
In Elis met zyn torts nabootste
Den donderkloot en blixemstrael,
En langs de brugh, uit klaer metael,
Van hoovaerdye om 't hooft gezwollen,[7]
Met kopre raden af quam rollen,
Als een verbolgen Godt, en kracht,
Die hemel, aerde, en Plutoos nacht[10]
Alleen braveeren durf, en plaegen,[11]
Op zynen donderenden wagen;[2-12]
Noit had Salmoneus zoo veel harts:[13]
Maer 't was de Deenemercker, Zwarts,[14]
Die, zwart van roock en smoock en koolen,
Natuur doorgronde, en alle holen
Van haeren boezem openbrack,
En polste wat in 't harte stack.[18]
Hy mengt salpeter, kool, en zwavel,

* Van 1654. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (*Unger: Bibliographie, nr. 543*).
Het motto, ontleend aan *Aeneïs* II, 368, betekent: de dood in velerlei gedaante.
De 12de Oktober werd Delft getroffen door een grote ramp; een kruittoren met meer dan 80.000 pond buskruit vloog in de lucht en verwoestte de gehele omgeving; enige honderden mensen werden gedood, en vijfhonderd huizen vernield.

vs. 1 *geleerde Maerseveen:* Joan Huydecoper (zie hiervóór blz. 811).
3 *stout:* vermetel.
7 *om 't hooft gezwollen:* van trots vervuld (eig. wie het naar het hoofd gestegen was).
10 *Plutoos nacht:* de onderwereld van Pluto.
11 *braveeren durf:* durft trotseren.
2-12 *Salmoneus:* herinnering aan het treurspel dat Vondel in deze tijd bewerkte (zie aldaar).
13 *zoo veel harts:* zoveel moed, durf.
14 *de Deenemercker, Zwarts:* Berthold Schwarz, eigenlik Konstantin Anklitzen, een Franciscaan uit Freiburg (waar zijn gedenkteken staat), kreeg bij zijn kloosternaam Berthold de bijnaam Schwarz wegens zijn chemiese onderzoekingen, die in 1259 tot de uitvinding van het buskruit zouden geleid hebben. Echter was dit toen al lang bekend. Ook andere, voornamelik Duitse steden, worden als plaats van de uitvinding genoemd.
18 En onderzocht wat in de diepte van de natuur zich schuil hield.

Dat scheurt den afgront tot den navel[20]
Van boven open, buldert, brant,
En slingert aerde, en ingewant,
Kasteelen, sloten, steên te mortel.[23]
Dat ruckt den aerdtboôm van zyn' wortel,[24]
Vermengelt levenden en doôn,[25]
En schynt den hemel naer zyn kroon
Te steecken, door gewelt te baeren,
Dat al de helsche slangehairen,[28]
Uit schrick voor 't oorloghs-element,[29]
Te berge staen, en overendt.
Uw jeught, in 't opgaen van haer starre,
O braeve Ridder, ging zoo verre
Bespieglen, op Kampanjes kust,[33]
Den zwavelbergh, die, noit geblust,[34]
Maer eeuwigh vlammen braeckt en voncken,
En Plinius gebeent noch schoncken[36]
Ons gunde, noch het minste merck,[37]
Om zyne dootbus met een' zerck[38]
Te decken, voor den trouwen yver
En faem van dien Natuurbeschryver:
Nu zaeghtghe, hier op Hollants gront,
Vesuvius in zynen mont,[42]
Te Delf, daer, tegens styl en orden,[43]
Ons kruit, 's lants vyandin geworden,
Stadthuis ontziet, noch kerckgewelf,
En delft een burgergraf voor Delf,
In puin, en menschevleesch, en golven
Van gloejende assche en glas gedolven.
Wie wort van bitter schreien moe?
De woeste hooftstadt huilt u toe,[50]
En gaept en stinckt, in zoo veel wycken,
Gelyck een kerckhof, zadt van lycken,[52]
Geplet, geknot, gescheurt, gezengt.

20 *den afgront:* de hel; *navel:* middelpunt.
23 *te mortel:* tot puin.
24 Vernuftspel: -*boôm en wortel*.
25 *Vermengelt:* mengt dooreen.
28 *de helsche slangehairen:* de haren van de helse wezens, als monsters (slangen) voorgesteld.
29 *'t oorloghs-element:* het kruit.
33 *Bespieglen:* aandachtig beschouwen; *Kampanjes:* van Campanië.
34 *zwavelbergh:* Vesuvius.
36 *Plinius:* C. Plinius Secundus (23-79), beroemd natuuronderzoeker, kwam door zijn zucht tot onderzoek, bij de uitbarsting van de Vesuvius, om het leven.
37 *merck:* kenteken, aanwijzing.
38 *dootbus:* eigenlijk de urn voor zijn as; hier figuurlik voor het stoffelik overblijfsel.
42 *in zynen mont:* in uw onmiddellike nabijheid (vgl. *in den mont lopen:* tegemoet).
43 *Delf:* oudere vorm naast Delft, hier woordspelend met delven (vs. 46); *styl:* gewoonte. Immers, het buskruit was een helpende macht, in de oorlog.
50 *woeste hooftstadt:* de verwoeste voorname Hollandse stad.
52 *zadt van:* vervuld van.

Een Chaos, onder een gemengt.
Een jongste dagh, vol dootsche schricken,
En d'oogenblick der oogenblicken.[55-56]
Verbouw een eeuw, en Krezus schat:[57]
Een vonck, een blick verwoest een stadt.[58]
J. v. VONDEL.

t'Amsterdam, Voor de Weduwe van *Abraham de Wees,* Boeckverkoopster op den Middeldam, in 't jaer 1654.

Eenzaeme Aendacht In de Vasten[aant.*]

Secura quies, & nescia sallere vita.

Een eenzaem Kluizenaer
Nam zijn getijden waer,[vs. 2]
Daer 't beeckje spiegelklaer
Langs 't kluisje vloeit,
De klaverweide schaeft,[5]
Zijn dorre lippen laeft,
Geboomt met vocht begaeft,[7]
En milt besproeit.
Hy docht om geen verdriet.[9]
Dan zagh hy, in 't verschiet,
By wijle een spits, of iet,[11]
Gelijck een kerck.
Zijn aendacht, als een boogh,[13]
Gespannen, voert zijn oogh

55-56 *Een jongste dagh:* een Oordeelsdag, waarop de mensheid gevonnist worden zal, het ogenblik bij uitnemendheid (*oogenblick der oogenblicken:* bijbelse genitief).
57 Besteed een eeuw en schatten gelds aan het opbouwen; *Krezus:* de laatste koning van Lydië (± 550), spreekwoordelik bekend om zijn rijkdom.
58 *een blick:* een ogenblik.
* Van 1654. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (*Unger: Bibliographie, nr. 544*).
Het motto, ontleend aan Verg. *Georgica* II, 467, betekent: Een veilige rust en een levenswandel, die van geen bedrog weet. Dit gedicht schijnt wel geinspireerd te zijn door een schilderij of een prent met dit onderwerp.
vs. 2 *Nam zijn getijden waer:* las zijn gebeden (*Ned. Wdb.* IV, 1841).
5 *schaeft:* schuurt, vloeit langs.
7 *begaeft:* voorziet van.
9 *docht:* dacht.
11 *iet:* iets.
13 *aendacht:* vrome bespiegeling.

En zinnen steil om hoogh,
Ia boven 't zwerck;
Daer d'Engelen zingen,
Krieoelen, en klingen,[18]
En danssen, en springen
Om Godt, hun lot, hun eenighste wit.[10-2020]
O jeught, ô vreught, wat leven is dit!

2.

Dan zat, dan sprong hy wat.
Dan badt dan zong hy dat.
Of schreef, of las een bladt.
Dan prees zijn tong,
In aengename stilt',
Zijn' Godt, zijn hoop, zijn' schilt!
Daer d'afgront vier op spilt,[28]
Die hem besprong.
Toen sprack hy onbevreest:
Ghy zijt dat spoock geweest,[31]
De zelve tuimelgeest,[32]
Die met Godts Schrift[33]
Het afgevaste Woort,[34]
Mijn' Kruisheer, klampt aen boort,
Met Staet en eer bekoort,[36]
En helsche drift:
Maer hoe ghy dit mengelt,
Uw doolhoven strengelt,[39]
Uw troni verengelt;[40]
Ghy zijt de Nijdt, de baerlijcke Droes.[41]
Hou rust: my lust geen giftige kroes.[42]

3.

Ick ken uw nucken wel,[43]
Tooneel- en guighelspel.[44]
Uw hemel is een hel,
Vol druck, vol ween.

18 *klingen:* muziek maken.
10-20 Dit visioen is, gelijk later blijkt (vs. 55, 101), een valse voorspiegeling van de duivel om hem te verleiden.
20 *hun lot:* wiens aanschouwing hun ten deel gevallen is; *wit:* doel.
28 Waar de hel vergeefs zijn vuur tegen richt, vergeefs aanvalt. *Daer op* heeft betrekking op zijn gebed (*zijn tong,* vs. 25).
31 *spoock:* duivelse verschijning.
32 *tuimelgeest:* oproerige geest (nl. tegen God).
33 *met Godts Schrift* met het bijbelwoord, nl.: ‘daar is geschreven, dat hij zijne engelen van u bevelen zal, dat zij u bewaren zullen’ (*Lucas* 4, 10).
34 *Het afgevaste Woort:* de door vasten uitgeputte Christus (*Mijn' Kruisheer,* vs. 35). Vergelijk *Lucas* 4, 2.
36 *Staet:* hoge positie; *bekoort:* tracht te verleiden.
39 *strengelt:* de paden van de doolhof verward dooreen laat lopen.
40 *Uw troni verengelt:* uw gelaat de uitdrukking geeft van een engel, dus: de gedaante aanneemt van een engel.
41 *de baerlijcke Droes:* de duivel in eigen persoon.
42 *Hou rust:* houd uw gemak, laat mij met rust.
43 *nucken:* streken.
44 *guighelspel:* bedrog.

Hoe schoon ghy u vergult,
En oefent mijn gedult,[48]

48 *oefent mijn gedult:* mijn lijdzaamheid op de proef stelt.

Schoon ieder brast, en smult,
My lust geen steen;[50]
Die kost is veel te raeu.
Al wort het lichaem flaeu,[52]
Ick leef by manne en daeu.[53]
O plompe vont![54]
Ghy spant vergeefs dit net.[55]
Een kay is geen bancket:[56]
Maer lecker aes besmet[57]
En lockt den mont.
Uw aenslagen stincken.
Loop elders rinkincken.[60]
Laet anderen hincken.[61]
Godts knecht houdt recht, en simpel, en slecht,[62]
Het padt naer stadt, daer I E S U S voor vecht.[63]

4.

Wat smaeckt zoo zoet, als spijs
En vrucht van 't paradijs,
Genut met lof en prijs![66]
Dees voedt mijn ziel.
Dit heiligh hemelsch broot,
Een troost in druck en noot,
Uit den genadeschoot
Des Vaders viel.
Geen winter schent Godts palm.
En waerom spreuck en galm
Van Koning Davids Psalm
Dus loos misduit,[75]
Op dien verkeerden zin?
Hier schuilen slangen in.[77]
Ick stortme van geen tin,[78]
Op zulck een fluit.[79]
Mijn ooren verduren
Dat zoet tureluren.
Zy kennen uw kuren.

50 Zie *Lucas* IV, 3: ‘Indien gij Gods Zoon zijt, zeg tot dezen steen dat hij brood worde’.
52 *flaeu:* verzwakt.
53 *manne:* manna, hemels voedsel.
54 *vont:* list.
55 *dit net:* nl. deze voorspiegeling (vs. 10-20).
56 *kay:* de *steen* van vs. 50; *bancket:* lekkernij.
57 *aes:* spijs.
60 *rinkincken:* onheilspellend rondwaren (*Ned. Wdb.* XIII, 569).
61 *hincken:* mank gaan, d.i. tot zonde vervallen.
62 *slecht:* eenvoudig, oprecht.
63 *stadt:* het hemelse Jerusalem.
66 *Genut:* genuttigd.
75 *Dus loos misduit:* zo listig verkeerd uitgelegd. Dit slaat op *Matth.* 4, 6: ‘want er is geschreven dat hij zijn engelen van u bevelen zal, en dat zij u op de handen zullen nemen’.
77 Hier schuilt een adder onder het gras.
78 Ik laat mij niet door de duivel verleiden, evenmin als Jezus zich van de tinnen des tempels wilde storten (zie *Matth.* 4, 6; *Lucas* 4, 9).
79 *fluit:* verleidelike muziek, het *zoet tureluren* van vs. 81.

Uw spoock is roock, en nevel, en wint.[83]
Wie wijckt, en strijckt, is razende blint.[84]
5.
Al bietghe noch zoo veel,
En toontme, op 't berghtooneel,[86]
Wat in dat lustprieel[87]
De zon beschijnt;
Ick luister naer geen' eisch
Van 't wulpsch en weeligh vleisch,
Noch eer van 't aerdtsch palais,
Die snel verdwijnt.
Mijn wellust is mijn boeck,[93]
In een' vergeten hoeck.
Dees stomme leertme kloeck,[95]
En spreeckt met my.
Daer val ick Godt te voet.
Zijn Geest, het hooghste goet,
Mijn' geest ontvonckt door gloet
Van Poëzy.
Schuif toe uw vertooning.[101]
Mijn I E S U S , mijn Koning,
Is al mijn belooning.
Ick eer den Heer van 't kruis, in mijn kluis.
Dat zwaert vervaert het logengespuis.[105]
I.v. Vondel.

Te H O O R N , Gedruckt voor *Pieter Zachariassz. Hartevelt,* Boeck-verkooper woonende aen de Marckt, 1 6 5 4 .

83 *spoock:* vgl. 31.
84 *strijckt:* toegeeft (beeld van de vlag of van het zeil).
86 *'t berghtooneel:* de hoge berg, vanwaar de duivel Jezus 'al de koninkrijken der wereld en hunne heerlijkheid' toonde (*Matth.* 4, 8).
87 *lustprieel:* lusthof.
93 *wellust:* genot; *boeck:* gedenkboek.
95 *Dees stomme:* namelik het boek.
101 Dit slaat weer op vs. 10-20.
105 *logengespuis:* de bedrieglike duivelen.

Gethsemani *of* Engeletroost.[aant.*]

De Godtheit trock, in 't lichaem van M A R Y E ,
Het lichaem aen, op datze lijden zou,
Tot 's menschdoms heil, wat wet en profecye[vs. 3]
Had afgebeelt, en voorgespelt zoo trou.[4]
Dees uur ghenaeckte, als J E S U S , met verlangen
Naer 't heilzaem Kruis, zijn lichaem en zijn bloet
Had uitgereickt, daer danckbaer met gezangen[6-7]
Het twaleftal Godt looft voor 't hemelsch goet.[8]
De leerling had den meester, hier in 't midden[9]
Ter Paeschfeeste, al op snooden prijs geschat:[10]
Nu gingenze uit met Godt, om Godt t'aenbidden.
De bidplaets was d'Olijfbergh, by de Stadt.
Messias scheit zich af van alle d'anderen,
Op dat hy zigh nu wapen' met gebeên.
Het treurtooneel zal draeien, en veranderen:[15]
De bende komt, en Judas treet voorheen.[16]
d'Aenstaende schimp en smaet, de smert van 't lijden
Ontvouwen zigh voor zijn alwetende oogh:
En schoon de Zoon dit flus zagh met verblijden,[19]
Niet minder dan de Vader zelf om hoogh;
De kranckheit der nature is niet gescheien[21]
Van 't lichaem, daer de geest den strijt gevoelt,
En duizent ween, noit uitgebeelt met schreien;[23]
Een' gloet van pijn, door tranen noit verkoelt.
Hy voelt alree de koorden, d'ysre vuisten,
En 't lastigh kruis. Hy hoort den smaet, en schimp.[26]
Hy kent alree wat vyanden hem kruisten,

* Van 1654. Afgedrukt volgens de tekst in *Klioos Kraam* II, Leeuwarden 1657, blz. 108. Ook dit gedicht maakt de indruk, oorspronkelik een bijschrift te zijn bij een schilderij of een prent. Daarop wijst m.i. vooral het laatste gedeelte: de engel die de beker aanbiedt en het gezicht met de slippen van zijn kleed bedekt.

vs. 3 *wet:* het Oude Testament; *profecye:* de profetiese boeken.
4 *afgebeelt:* in prototypen van Christus; *voorgespelt:* voorspeld, nl. de komst van de Messias.
6-7 Aan het laatste Avondmaal.
8 *het twaleftal:* de apostelen.
9 *De leerling:* Judas.
10 *op snooden prijs geschat:* de schandelike prijs voor het verraad bepaald (vgl. vs. 29).
15 Een nieuw bedrijf van het drama zal beginnen.
16 *voorheen:* vooruit.
19 *flus:* dadelik.
21 *kranckheit:* zwakte.
23 *noit uitgebeelt met schreien:* waaraan geen tranen voldoende uiting kunnen geven?
26 *lastigh:* drukkend.

Met schijn van schrift, en Farizeeuschen glimp.[28]
Het bloetgelt ziet hy zijn' scholier ontfangen,
En tegens Godt den Ouderling gekant;[30]
Het purpren kleet om zijne schouders hangen,
Den rieten staf hem steecken in de handt.
Hy voelt de smart der doornekroone en roeden
En nagelen. hy proeft, gesmacht van dorst,[34]
De gal en eeck der tygersche gemoeden.[35]
Hy voelt de speer, den moortsteeck in zijn borst.
Hy worpt zich neêr wel driemael, schijnt te zincken[37]
In 't graf des doots, en bidt in dit geschil:[38]
O Vader, laet my dezen kelck niet drincken;
Doch Vaders wil sta boven mijnen wil.
Hy worstelt met de doodt, in zijn gebeden.
Het dootzweet breeckt hem uit, zoo root als bloet.
Het bloet, uit angst, komt vloeien, langs zijn leden
Op d'aerde, daer hy neêrstort, flaeu van moedt.[44]
Den Vader komt dit moortgeschrey ter ooren,[45]
En zent ten troost, uit 's hemels hoogsten troon,
Een' Engel neêr aen zijnen eerstgeboren
En eenigen en troosteloozen Zoon.
Hoewel de naem des troosters wort gezwegen,
Het was misschien d'Aertsengel Gabriel,
Die voortijts broght de bootschap van Godts zegen
Aen Iosefs bruit, in d'onbesmette cel.
Hy vint hem op zijn aenschijn neêrgevallen
In stof en bloet, dat van dit aenschijn droop,
Daer Cherubijns om wenschen met hun allen.
Hy heft hem op, en heldert J E S U S hoop.[56]
Hy stut den hals en 't hooft, en streelt de kaecken
Met zijne hant, noch zachter dan fluweel.
Hy kust Godts mont, en schijnt hem aen te blaecken[59]
En sterckt het hart, met geur uit Godts prieel.[60]
Hy spreeckt ten leste: O eenige uitgekoren.
O erfgenaem van Godt en 't hemelsch Rijck!
Wat is uw hooft en kroon om hoogh beschooren!
Wat is die kroon uw schimpkroon ongelijck![64]

28 *schijn van schrift:* schijn van (wettelik) recht; *Farizieeuschen glimp:* schijnheilige voorwendsels.
30 *den Ouderling:* zie *Matth.* 27, 1, 12 en 20, waar de ‘ouderlingen’ naast de overpriesters genoemd worden.
34 *gesmacht:* versmacht.
35 *eeck:* edik, azijn; *tygersche:* dierlik-wrede; *gemoeden* (oud meerv.): gemoederen.
37 *worpt:* werpt.
38 *geschil:* zielestrijd.
44 *flaeu van moedt:* ontmoedigd (*flaeu:* verslapt).
45 *moortgeschrey:* jammerklachten.
56 *heldert:* verlevendigt.
59 *aen te blaecken:* met licht te bestralen.
60 *Godts prieel:* het paradijs.
64 *schimpkroon:* de doornenkroon, hem tot bespotting opgezet. Welk een geheel andere kroon staat u te wachten!

Hoe wil uw naem en tittel alle naemen[65]
Verdooven, als de hemel aerde en hel,[66]
Voor u geknielt, in J E S U S Naem, te zamen
Zich buigen voor uw' troon, en voetschabel![68]
De heemlen en alle Engelen verlangen
Naer uwe komste, en blijde hemelvaert.
Ons Paradijs luickt op, van groot verlangen.[71]
Alle oogen zien, vol hoops, benedenwaert.
Al wortghe in 't aertsch Jeruzalem verschoven,[73]
Ter poorte uit naer den Kruisbergh toe geleit;
Een schooner stadt, Jeruzalem daer boven,
Ontsluit voor u haer' glans en heerlijckheit.
De mantel, uw triomfkleet, wort geschapen,
Vol zonnen en vol starren rijck gezaeit,
Vol fenixen. het Kruys, uw heerlijck wapen,
Zal glinstren, waer de zon haer oogen draeit.
Hoe kan 't geloey der Schriftgeleerde stieren,[81]
Dat vloecken, dat verlastren uwe Faem[82]
Verdooven! geen gebulck van tempelieren[83]
Verdooft de loftrompet van J E S U S Naem.
Dees druppels bloets verkeeren in robijnen,
In perlesnoer de tranen, hier gestort.
De zon en maen zich schamen meer te schijnen,
Als ghy uw kleet met diamant omgort.
Dat tittelschrift, ten schimpschrift van de waerheit,[89]
Aen 't Kruis gehecht, eerlange der Hebreen
Schijnheiligheit, met goddelijcke klaerheit,
Verwijten zal dien hoon, by u geleên;[92]
Wanneerge heerscht door nimmer eindende eeuwen,
In 't onbepaelt en eeuwigh erfgebiet,[94]
Als Godts Gezalfde en Koningh der Hebreeuwen
En Onhebreen, waer 't licht zijn stralen schiet.[96]
Verbergh uw' glans en Godtheit noch drie dagen,
Een oogenblick by d'aenstaende eeuwigheit;[98]
Zoo ras de zon dan 's morgens stijght te wagen,[99]
Zal 't licht u zien geweckt met majesteit.
Dan zullen Doot noch graf u langer houden;

65 *wil:* zal; *tittel:* aanspraken. Zinspeling op *Filippensen*, II, 10.
66 *Verdooven:* overstralen.
68 *voetschabel:* bijbels woord voor: voetbank.
71 *luickt op:* opent zich.
73 *verschoven:* verworpen.
81 *stieren:* bedoeld als scheldwoord (vgl. *gebulck* in vs. 83).
82 *verlastren:* belasteren.
83 *verdooven:* dof doen worden, doen verbleken; *tempelieren:* Joodsche priesters.
89 *tittelschrift:* het opschrift boven het kruis: ‘koning der Joden’ (vgl. vs. 95).
92 *by:* door.
94 *onbepaelt:* onbegrensd.
96 *Onhebreen:* alle andere volken.
98 *by:* vergeleken bij.
99 *stijght te wagen:* klassieke herinnering aan Apollo's zonnewagen.

Uw grafwacht, al verbaest op dat gerucht,[102]
Zoo menige als op zichtbre maght betrouden,[103]
Uit schaemte en angst, zich geven op de vlught.[104]
Ten spiegel van de quaên, ten troost der vrome,[105]
Zal Godt uw bloet hereischen van hun hant;[106]
Wanneer de wraeck en roode Roe van Rome[107]
Haer' standert hier op 's tempels puinhoop plant.
De Rechter, met de Wetgeleerde Vloecken,[109]
Gedaghvaert voor uw' strengen rechterstoel,
Zal schaduwen in moortspeloncken zoecken,[111]
Op hoop of eens uw grimmigheit verkoel'.
Terwijlwe noch dat hooghste Recht verbeien,
En ghy alleen de wijnpers treden moet,[114]
Betrou dat wy uw smeecken en uw schreien
Den Vader biên, en voeren te gemoet.
Ghy kent zijn hart en gloeiendige liefde.[117]
Heeft hy van zelf het menschdom zoo bemint,[118]
Dat zijnen Zoon, zijn hart, zoo bitter griefde;
Wat liefde draeght hy zijn gehoorzaem kint!
Gezegent hooft der Serafijnsche Geesten,
Getroost u dan dit worstlen voor Godts eer.
Om Godt, om uw triomfen en uw feesten,
Aenvaert dien kelk, een' kruiskelk, dan geen' meer.[124]
d'Aertsengel wascht het aenschijn met zijn slippen.[125]
En J E S U S niet zoo dra dien kelck ontfong,[126]
Met eenen kus van troost voor mont en lippen,
Of mist hem, als een blixem, op een sprong.[128]
J . V. V O N D E L .

102 *verbaest:* ontsteld.
103 *Zoo menige als:* allen die.
104 *zich geven:* zich begeven, gaan.
105 *Ten spiegel:* als afschrikkend voorbeeld voor.
106 *hereischen:* terugvorderen.
107 *roode Roe:* beul; in dit verband: de voltrekker van het recht.
109 *Vloecken:* misdadigers.
111 *schaduwen in moortspeloncken zoecken:* zal wegvluchten in een duister gruwelhol (gelijk Lucifer deed na zijn val; zie *Luc.* vs. 2031-32, en *Adam in Ballingschap,* vs. 13-14).
114 En gij alleen moet lijden. Herinnering aan *Jesaia* 63, 3: ‘Ik heb de pers alléén getreden’ (vgl. *Openb.* 14, 19-20 en 19, 15).
117 *gloeiendige* (Brab. vorm): gloeiend (vgl. *Eeuwgetij Fr. X.* vs. 88; hiervóór blz. 558).
118 *van zelf:* uit vrije wil.
124 *kruiskelk:* lijdensbeker. Accent op *een;* een enkele, en dan ook de laatste.
125 *slippen:* (nl. van zijn kleed).
126 *ontfong:* ontving.
128 *Of mist hem.... op een sprong:* of plotseling, bliksemsnel, verdwijnt hij (de engel) uit zijn gezicht.

Ecce Homo.[aant.*]

Wien brengt de grijze Rechter daer
Ten rechthuize uit in 't openbaer
Door zijnen hofsoldaet ten toon?
Gekroont met eene doorne kroon;
De koorde om d'armen stijf en straf;[vs. 5]
Een riet, quansuis de gouden staf,[6]
In zijne hant; het purpre kleet
Hangt om de schouders. wat een kreet
Van schimp verheft zich uit de wolck
En drang van 't opgehitste volck,[9-10]
Het welck, vol wrock en helschen haet,
Om laegh hem aengrimt, van de straet![12]
Schijnheiligheit van Farizeen
Noch Schriftgeleerden hier beneên
Ontbreecken, stout en trots van geest.
Wie scherrep toeziet, spelt en leest
De wet van Moses, in den boort
Van hunnen mantel, met Godts woort
Bestickt, zoo vol Hebreeus gezaeit[18-19]
Als deerlijck door hun tong verdraeit.[20]
d'Een torst het wetboeck in den arm.
Een ander terght een' zwarten zwarm[22]
Van horselen, die al bereit[23]
Zijn angels, om d'Onnozelheit
Te quetsen, vinnigh scherpt en slijpt.[25]
Het bloet, dat door de dorens zijpt,
En langs den hals en boezem loopt;
Dat aenschijn, in zijn bloet gedoopt;
De stramen, in die zuivre borst;[29]
Zijn armen, root van bloet bemorst;[30]
Onnozel bloet, van top tot teen,

* Van 1654. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (*Unger: Bibliographie, nr. 545*).
De aanhef, met *daer,* wijst op een schilderij of een prent: zie vooral vs. 161
vs. 5 *straf:* strak.
6 *quansuis:* als spottende voorstelling van.
9-10 *wolck en drang:* dicht opeengepakte menigte.
12 *aengrimt:* vertoornde blikken toewerpt.
18-19 Bijbelteksten in Hebreeuwse letters.
20 *deerlijck door hun tong verdraeit:* jammerlik door hen verkeerd uitgelegd en toegepast.
22 terght: prikkelt, hitst op.
23 *horselen:* de fanatieke Joden, die Jezus (*d'Onnozelheit*) met hun smaad zullen kwetsen.
25 *vinnigh:* kwaadaardig.
29 *stramen* (Brabants): striemen.
30 *bemorst:* bezoedeld.

Zoo root gevloeit door al zijn leên;
Verzachten noch de helscheit niet,[33]
Die dit elendigh schouspel ziet,
En onverzoent, en onverzaet,
Hierom alleen geen tranen laet,
Maer vloeckt hem noch, door haet verblint;
Daer 't Roomsch Gerecht geen schult by vint.[38]
Wie magh dit zijn? wie anders, och,
Dan J E S U S zelf, die geen bedrogh
Noch smet, noch vleck, noch misdaet kent.
Aertspriesters, Wetgeleerden, schent[42]
Ghy dus uw handen aen Godts Lam,
Aen 't heiligh bloet van Abraham,
En David? hoe verantwoort ghy[45]
Dees dolheit? wet en profecy[46]
Op niemant oogen dan op hem.[47]
O Koning van Ieruzalem,
Hoe staetghe hier van glans berooft!
O doornekroon, ghy druckt dat hooft,
Om 't welck de glans der Godtheit straelt,
En daer Godts Duif op nederdaelt.
Is dit het stralende aengezicht,
Waer uit op Thabor 't hemelsch licht,[54]
Gelijck een zon, op d'aerde scheen?
En heeft dees mont de zuivre speen[56]
Der M A E G T gezogen, toen de tong
Der Englen Godts geboorte zong?
Is dit het Koninglijck gestalt,[59]
Waer voor het Oosten nedervalt,[60]
En offert wieroock mirre en gout?
Noch hoopt Pilatus, en betrout
Dat zulck een schouspel 't wreet geschal[63]
Den lastermont eens stoppen zal:
Maer al vergeefs. helaes, de stem[65]
Is: Kruist hem, kruist hem. Voort met hem.
Al heeft hy Lazarus geweckt,
De weeu en wees een kruck verstreckt,[68]

33 *de helscheit:* de verbitterde vijanden.
38 *Roomsch:* Romeins.
42 *schent:* slaat.
45 *David:* Jezus stamde door zijn moeder Maria van het geslacht van David.
46 *wet en profecy:* vgl. het voorafgaande gedicht, vs. 3.
47 *oogen op:* doelen op.
54 *Thabor:* berg in Palestina, bij Nazareth gelegen, waar volgens de overlevering Jezus' verheerliking plaats vond (*Matth.* 17, 1-8).
56 *zuivre:* kuise.
59 *het gestalt:* in Vondel's taal ook onz.
60 *het Oosten:* de drie Koningen.
63 *'t wreet geschal:* de rumoerige menigte.
65 *de stem:* het geroep.
68 *kruck:* stut, steun.

Den blinde een oogh, den lamme een voet;
Geen weldaên, geen genoten goet
Gedenckt d'ondanckbre, al ziende blint.
Alreede slaet men in den wint
Hoe zy Hozanne zongen, toen,
De wegh bestroit, met pallemgroen
En hunne kleedren, hy de stadt,[74-75]
Als Koning, innereedt, en zat
Zachtzinnigh op zijn ezelin.[77]
Zoo veel vermagh die booze spin
Der Schriftgeleertheit, overtuight
Van boosheit, als zy moortsap zuight[79-80]
Uit roozeblaên en heilzaem schrift
Van Godts oraklen, in vergift
Verkeert, en daer de honighby
Haer' dau uit treckt, en leckerny.[81-8484]
Pilatus, met zoo veel geschreeus
Des opgerockenden Hebreeus[86]
En der Rabbijnen lasterkeel
Verlegen, op Godts schimptooneel,
Verwijst in 'tende Emanuël.[89]
Aenschou hier Godt, elx guighelspel,[90]
I.v. Vondel.

Te H O O R N , Gedruckt by *Abraham Isaacxsz. van der Beeck,*
Voor *Pieter Zachariassz, Hartevelt,* Boeckverkooper woonende aen de Merckt, 1654.

74-75 Absolute constructie.
77 *Zachtzinnigh:* zachtmoedig, nederig.
79-80 *overtuight van:* betrapt op.
81-84 Het volksgeloof dat de spin gif zuigt uit de bloemen waarin de bij honing vindt, is al oud,
84 *dau:* honing.
86 *opgerockenden:* opgehitste, opgeruide.
89 *Verwijst:* veroordeelt.
90 *elx guighelspel:* tot spot van iedereen tentoongesteld.

Lof-zang van Sinte Agnes.[aant.*]

Hoe zalig was de Maagd,
Die Gode zoo behaagt,
Dat op haar ziel,, Het oog van JEZUS viel,
Die dees bedaude roos
Tot zijne Bruid verkoos,
Zoo ras zijn licht,, Verheugde haer gezicht,[vs. 6]
En zij hem opdroeg den morgenstond[7]
Van 's levens geuren,, En knop, en kleuren;
In 't hart gewond.[9]
Sinte AGNES was dees Bruid,
Die oog en ooren sluit,
En hart, en zin,, Voor's werelds meeremin,[12]
Wiens honig-zoete keel[13]
De Jeugd naar 't lust-prijeel[14]
Van Rome troont,, En aanlokt, en vertoont
Wat rijkdom, adel, en eer vermag,
Een sleip van staten,, En onderzaten,[17]
En spel, en lach.
Dit speet Symfronius,
Toen zij zoo fier den kus
Van 's levens mai,, Zijn' eedlen mond ontzei,[21]
Juweelen, ring, en schat[22]
Op straat met voeten trad.[19-23]
Hoe blaakt de deugd,, Van hare schoone jeugd[24]
Den Roomschen Jongeling, dag en nacht.[25]
De vlam, door 't weig'ren,, Begint te steig'ren
Met grooter kracht.

* Van of vóór 1654. Afgedrukt volgens de tekst in *Bloemkrans van Verscheide Gedichten,* 1659, blz. 429.

vs. 6 Zodra zij het licht van Jezus met vreugde ontvangen had, d.w.z. Christin geworden was.

7 *hem opdroeg:* hem wijdde.

9 *In 't hart gewond:* te verbinden met *zij* (vs. 7).

12 *meeremin:* als allegorie, de verleiding.

13 *Wiens:* wier.

14 *lust-prijeel:* lusthof; in dit verband: plaats van werelds vermaak.

17 *Een sleip van staten:* een stoet van aanzienliken.

21 *Van 's levens mai:* van haar frisse jeugd; *eedlen:* adellike.

22 *Juweelen:* kostbaarheden.

19-23 De H. Agnes versmaadde de liefde en de kostbare geschenken van de zoon en naamgenoot van de stadhouder Symphronius.

24 *blaakt:* doet in liefde ontgloeien.

25 *Roomschen:* Romeinse.

De vader van Sijmfroon;
Beladen met den zoon,[29]
De Schoone vrijd,, En aanlokt, en bestrijd:[30]
Maar AGNES, even trots,
Houd stand, gelijk een rots,
In dit gedruis,, Getrouw en rein en kuisch.
Zij weigert Vesta de wierook-eer,[34]
Door hooger kennis,, Acht schand noch schennis,
Hoe jong en teer.
Maar d'Opper-majesteit
Bewaart haar zuiverheid,[38]
Door 's hemels Geest,, Voor 't eeuwig bruilofts-feest.
Symfroon, ter dood geplet,[40]
Verrijst door haar gebed,
En looft de kracht,, Van 't kruis, dus lang veracht.
De Wraak verwijst ten vuure Gods bloed,
Dat blust, in 't midden,, Des brands, door bidden
Den rooden gloed.[43-45]
Het ongeschonde Lam
Gered door vier en vlam,
Biet onvervaard,, Den hals de punt van 't swaerd,[46-48]
En erft de martel-faam,[49]
De daad bestemt den naam.[50]
Haar Geest bij nacht,, Verschijnt eer lang de wacht,[51]
Bij 't graf, daar d'ouders haar koud gebeent,
En asch bewaken,, En God genaken,
Niet onbeweent.[54]
Zij blonk in eenen rei
En goddelijk gelei[56]
Van zuiverheen,, Die op de wolken tre'en.[57]
Een kroon, die 't licht verdooft,[58]
Bestraalt haar vrolijk hoofd.

29 *Beladen met:* bekommerd om.
30 *vrijd:* spreekt vriendelijk toe; *bestrijd:* tracht haar met geweld over te halen.
34 *Vesta:* als godin van de huiselike haard, van het huwelik.
38 *zuiverheid:* kuisheid.
40 *geplet:* terneer geslagen. Toen de jonge Symphronius zich aan Agnes vergrijpen wilde, werd hij door een engel ter aarde geslagen. Agnes' gebed bracht hem tot het leven terug, waarop hij Christen werd.
43-45 De vader Symphronius liet nu Agnes op een brandende houtstapel plaatsen, maar het vuur doofde uit, zonder haar te deren; *Gods bloed:* de Godgewijde maagd (eig. Gods kind).
46-48 Daarop werd Agnes onthoofd.
49 *erft:* verwerft; *martel-faam:* eer van het martelaarschap.
50 *De daad bestemt den naam:* door die daad (van het martelaarschap) bleek zij terecht de naam Agnes (woordspeling met agnus: *Lam*) te dragen (vgl. vs. 60); *bestemt:* bepaalt (*Ned. Wdb.* II, 2142).
51 *eer lang:* kort daarop.
54 *Niet onbeweent:* te verbinden met *Haar* (*Geest*) in vs. 51.
56 *gelei:* geleide, stoet.
57 *zuiverheen:* reine, heilige maagden.
58 *verdooft:* overschittert.

Een Lam bij haar,, In 't midden van de schaar.[60]
Zij sprak ten leste de Moeder aan:
Houw op van ijzen,, Naar deze prijzen[62]
Heb ik gestaan.[63]
Gekroonde Kruisheldin,
In oude en teerheid min,[65]
Doch meer in kracht,, En wijsheid, waard gedacht;
Die 't eelste van uw tijd
Den hemel had gewijt;
Och, sla uw oog,, Uit 's hemels gouden boog:
Verbid uw Speelnoods in 't Engle-koor,[70]
Die hier beneden,, Om God, betreden
Uw zuiver spoor.[71-72]
J.v. Vondel.

Lof-zang van Sinte Klara.[aant. *]

Assisium verplicht
Europe om 't kloosterlicht,[vs. 2]
Dat uit haar,, Het altaar,, Der Klarissen
Gebouwt heeft en gesticht.[3-4]
De zwangre Moeder, had
Niet ijdel, toen ze bad[6]
Op de knien,, Al voorzien,, Deze klaarheid[7]
Van haar geboorte-stad.
Dit voorspel van de faam[9]
Gaf KLARA haren naam

60 *Een Lam bij haar:* als attribuut.
62 *ijzen:* verschrikt, ontsteld zijn.
63 *gestaan:* gedongen.
65 *oude:* leeftijd.
70 *Verbid:* bid voor.
71-72 Uw voorbeeld van reinheid volgen.
* Van of vóór 1654. Afgedrukt volgens de tekst in *Bloemkrans van Verscheide Gedichten*, 1659, blz. 431.
vs. 2 *om 't kloosterlicht:* wegens de H. Franciscus van Assisi.
3-4 Sint Klara, geb. 1194 te Assisi, vluchtte op haar achttiende jaar, toen men haar uithuweliken wilde, uit het ouderlik huis naar Portiuncula, waar de H. Franciscus met zijn aanhangers leefde. Deze sneed haar de haren af, gaf haar een boetekloed en deed haar de drie ordegeloften afleggen. Klara's zuster Agnes (vs. 25) volgde haar voorbeeld en werd eveneens door S. Franciscus ingekleed. In 1212 stichtte S. Klara een vereniging van gelijkgezinde vrouwen, waaruit de Klarissenorde ontstond, waarvan S. Klara tot haar dood (1253) abdis was.
6 *Niet ijdel:* niet ten onrechte.
7 *knien* (éénlettergrepig te lezen); *klaarheid:* glans (woordspeling met Klara; vgl. vs. 9-10).
9 *voorspel:* voorspelling.

Naar de daad,, En den staat,, Van haar leven,[11]
Eer 't 's werelds nacht beschaam'.[12]
Men zag in d'eedle vrucht
Godvruchtigheid en tucht,
Op de vont,, Uit Gods mond,, Ingeblazen,[15]
Een zuivre drift en lucht.[16]
Haar tijd- en stad-genoot
Franciskus, naakt en bloot,
Niet van moed,, Maar van goed,, Neemt behagen
In zulk een kerk-kleinoot.
Hij leertze's werelds lot
Versmaan, uit lust tot God,
En hij wijd,, Haar verblijd,, Met zijn handen,
De weelde en pracht ten spot.
De zuster *Agnes*, word
Door haar gebeen geport,
Naar Gods raad,, Eer en staat,, Te verlaten,
In 't haire kleed gegort.
De heilge KLARA, naakt
En arm, van ijver blaakt.
Zij regeert,, Dus verneert,, als Abdisse,
En bid, en vast, en waakt.
Op 't voorbeeld dezer Maagd,
Het duizenden behaagt
Hoofsche pracht,, En geslacht,, Te versmaden,
En lust, van elk bejaagt.
Het zijze leest, of bid,
Of opgetogen zit,[38]
Boven 't volk,, In een wolk,, Van stralen,[39]
Zij mikt op 't hoogste wit.
In armoede is zij rijk,
In nedrigheid gelijck
't Minste kind,, En gezind,, Elk te dienen.
Het outer is haar wijk.
Haar spiegel, klaar en kuisch,
Is JEZUS, en zijn kruis,

11 *Naar de daad:* vgl. het vorige gedicht, vs. 50.
12 *'s werelds nacht:* de nog in duisternis gehulde wereld.
15 *Op de vont:* bij de doop.
16 *zuivre drift:* neiging tot reinheid; *lucht:* (Gods) adem.
38 *opgetogen:* in extase.
39 *Van stralen:* hier ontbreekt een lettergreep. Wellicht te lezen: Vol van stralen?

En de stam,, Daar Gods Lam,, Heeft gehangen.[47]
Hier legt haar aandacht t'huis.[48]
Dees klooster Serafijn[49]
Ontzag geen' Sarazijn,
Die gestoort,, Muur en poort,, Quam bestormen,[51]
Hoe krank zij was van pijn.[52]
Zij schut zijn spiets en trom[53]
Op 't Outer-heiligdom.[54]
Hy verschijnt,, Maar verdwijnt,, Voor haar oogen
In stof, beschaamt, en stom.
Door 't merk van 't heilzaam Kruis[57]
Verdreefse 't helsch gespuis,
En belas,, En genas,, Den bezeten,
Verlost van dit gedruis.
Door kracht van haar gebed
Genas zij smet bij smet.
In geen smart,, Is haar hart,, Ooit bezweken,
Al bleef zij ongered.
Gods Moeder en haar Zoon
Bezoekenze uit Gods troon,
Eerze sterft.,, Zij verwerft,, Door hun bede
De lang beloofde kroon.
In eene zelve kerk
Bij Sint Franciscus zerk
Word dees Non,, Deze zon,, Ook begraven.
Hun bede ons zwakheid sterk'.
J.v. Vondel.

47 *de stam:* de boom van het kruis.
48 Al haar vrome overpeinzingen zijn hierop gericht.
49 *Serafijn:* engel. Toen de Saracenen die in het leger van Keizer Frederik II dienden, Assisi wilden plunderen en reeds de muren van haar klooster beklommen, verscheen Sint Klara met de monstrans op de tinnen, waarop de vijanden ter aarde stortten. Zij wordt daarom met de monstrans afgebeeld.
51 *gestoort:* verstoord, woedend.
52 *krank:* verzwakt.
53 *schut:* weert af.
54 *'t Outer-heilighdom:* de monstrans.
57 *merk:* teken.

Op de Wijt vermaerde zeestadt Hoorn.[aant. *]

Aen de E.E. Heren, Burgermeesters en Wethouders der zelve Stede.

Alias inter caput extulit urbes.

De zuider Triton heeft tot zijn trompet gekoren[vs. 1]
De Hooftstadt van zijn zee, den uitgelezen H O O R E N ,[2]
Gezegent en gepropt, in een bedaude lucht,[3]
Met ooft en korenair en weelige ackervrucht.
Dees boezem Helden teelt, en maght van Oorloghsschepen[5]
En vloten, die den oegst des aerdboôms binnen slepen,
Of wyder voeren dan d'onendige Oceaen[7]
Om alle stranden wort beschenen van de maen.
Hier is de Zuivelwaegh, de Munt, en 't Hof der Staten[9]
En zeevaert, op wiens trou d'inwooners zich verlaten.
Zy vondt het haringnet. geen letterwijs vernuft[11]
Noch geest van andre steên haer telgen heeft verbluft,
Een stille burgery, oprecht van eigenschappen.[13]
'k Geloof Rechtvaerdigheit liet hier haer leste stappen.[14]
Een Raethuys, zonder smet, de vryburgh van 't gemeen.[15]
Zoo draeght Westvrieslandt moedt op d'eere van zijn steên.[16]
J . V . V O N D E L .

* Van 1654. Afgedrukt volgens de tekst in *Klioos Kraam* I, Leeuwarden 1656, blz. 348. Het motto is ontleend aan Vergilius' *Ecloga* I, 24, en betekent: Onder de andere steden verhief zij het hoofd.

vs. 1 *De zuider Triton:* de zeegod van de Zuiderzee.

2 *Hooren* kan een dubbele woordspeling bevatten, nl. met horen: blaasinstrument (*trompet* in vs. 1) en horen des overvloeds (vs. 4).

3 *gepropt:* overvol van.

5 *Dees boezem:* de zeeboezem waaraan Hoorn ligt. Te Hoorn werden o.a. geboren de zeereiziger Willem IJsbrantsz. Bontekoe (1587-na 1654), Willem Cornelisz. Schouten, naar wie de Schouten-eilanden genoemd zijn, en Jan Haring, die in de slag op de Zuiderzee (1573) de vlag van het vijandelike Admiraalschip naar beneden haalde; *maght van:* een grote menigte.

7 *wyder voeren:* als tussenhandelaars verder voeren. De rest van vs. 7 en 8 is onduidelik, wellicht door een bedorven lezing in deze tekst. Mogelik moet voor *dan* gelezen worden: *daer; om alle stranden* zou kunnen betekenen: langs alle stranden.

9 *de Zuivelwaegh:* het nog bestaande fraaie gebouw de Waag, in het begin der 17de eeuw gesticht; *de Munt:* de Munt voor West-Friesland, die beurtelings te Hoorn, Enkhuizen en Medemblik gehouden werd; *'t Hof der Staten:* de gecommitteerde raden van West-Friesland en het Noorderkwartier vergaderden in het Hoogehuis, dat in 1631 en 1632 geheel was vernieuwd en met twee schone voorgevels versierd.

11 Te Hoorn werd in 1416, kort nadat Willem Beukelsz. van Biervliet een verbeterde wijze van het haringkaken had uitgevonden, het eerste grote haringnet gebreid; *letterwijs vernuft:* geleerde geest.

13 *oprecht:* rechtschapen.

14 Rechtvaardigheid is hier tehuis.

15 *vryburgh van 't gemeen:* waarborg voor de stedelijke rechten en vrijheden.

16 *draeght moedt op:* is trots op.

Op de kunstige Teekeningen en Bootzeerzels van Juffr. Catharina Questiers.[aant.*]

Tweede S A F F O in uw Dichten,[vs. 1]
Hoe bestiert Natuur uw geest,
Als gy levende op haar leest[3]
Ons Saizoenen door 't verlichten,[4]
Knoppen, Bloemen, Airen, Ooft,
Ys, en Kegels, ziel en leven[6]
Op uw bladen weet te geven,
Ja een' oudt Bloemist berooft[8]
Van zyn zinnen, van zyn oogen,
Die van geen bedrogh bewust,
Waant den levenden August[11]
Aan te zien, en staat bedrogen.
Maar ik stel dit wonderwerk,
Zonder schimp, by d'andre zeven,[14]
Dat een Maagt is maagt gebleven,
Buiten opspraak van de Kerk,[16]
Schoonze een Kindt bootzeerde, en teelde,
't Welk natuurlijk leeft, en bloost,
In wiens aanschijn 't eige kroost[19]
Van de zuivre Moeder speelde.[20]
Zoekt Natuur by Konst wat viers,[21]
Datze licht haal' by Q U E S T I E R S .
I . v . V o n d e l .

* Van of vóór 1654. Afg. volgens de tekst in *Het tweede deel van de Koddige Olipodrigo*, Amsterdam 1654, blz. 136.
Catharina Questiers (geb. 1637), als schrijfster bekend door een aantal toneelstukken en gedichten, in *Klioos Kraam* en *Bloemkrans van Versch. Gedichten*, beoefende de pennekunst, het tekenen, schilderen en boetseren, graveren op glas, koper en hout. Enige etsjes van haar hand vindt men in de bovengenoemde bundel, waaruit Vondel's lofdicht overgenomen is.

vs. 1 *Saffo:* de bekende Griekse dichteres.
3 *levende op haar leest:* uw vormen ontlenende aan de modellen die de Natuur biedt.
4 *door 't verlichten:* door uw talent van uitbeelding.
6 *Ys, en Kegels:* ijskegels.
8 *een' oudt Bloemist:* een ervaren bloemenlief hebber (het *Ned. Wdb.* kent alleen de betekenis: bloemenkweker).
11 *den levenden August:* een kostbare tulp, *semper Augustus* genoemd.
14 *schimp:* scherts; *d'andre zeven:* nl. de bekende zeven wonderwerken van de Oudheid.
16 *opspraak:* kritiek, veroordeling.
19 *kroost:* gelaatstrekken (*Ned. Wdb.* VIII, 365).
20 *zuivre:* kuise.
21 *wat viers:* enige bezieling.

Knip-zang.[aant. *]

Rozemond zag op, en riep,
Met de dood op hare lippen,[vs. 2]
Toen de wang haar verf verschiep,[3]
Boksvoet, wat bediet dit *knippen?*[4]
Zoek in wouden en op klippen[5]
Andre jacht en Minnestof,[6]
Zonder onzen slaap te steuren.
Mach ons dan geen rust gebeuren?[8]
Och, Och, Och! dit is te grof.
J. V. VONDEL.

Slot van de Knip-zang.[aant. *]

Laat het kostelijkst van al[vs. 1]
U niet reukeloos ontslippen,[2]
Dat 's de tijdt, die snel gaat glippen,
Zonder dat hy keeren zal.
Och! hoe dun is dit getal,[5]
Dat zijn uren meet by stippen,[6]
Eer de doodt den draadt komt *knippen*[7]
Van hun leven onverwacht.
Meest verlooren, minst geacht.[9]
J. V. VONDEL.

* Van of vóór 1654. Afgedrukt volgens de tekst in *Het tweede deel van de Koddige Olipodrigo*, Amsterdam, 2de deel, 1654, blz. 236.
De 'Knipzangen' waren een reeks van 18 gedichtjes, van verschillende auteurs, gemaakt naar aanleiding van het 'velddeuntje' van P.C. Hooft 'Rozemond die lag en sliep', waarin verteld wordt dat Pan 'liep zoetjes op haar borsje knippen'. Op dit 'knippen' hebben Vondel en verscheiden anderen variaties gemaakt.

vs. 2 *Met de dood op hare lippen:* dodelik verschrikt.
3 *haar verf verschiep:* haar kleur verwisselde, verbleekte.
4 *Boksvoet:* Faun.
5 *klippen:* rotsen, bergen.
6 *Minnestof:* liefjes.
8 *gebeuren:* ten deel vallen.

* Afgedr. volgens de tekst van *De Nieuwe Hofsche Rommelzoo*, z. pl., 1655, blz. 38.

vs. 1 *kostelijkst:* kostbaarst, dierbaarst.
2 *reukeloos:* zorgeloos.
5 *dun:* schaars.
6 Dat zuinig te werk gaat met zijn uren.
7 *den draadt komt knippen:* beeld ontleend aan de werkzaamheid van de Parcen, die de levensdraad spinnen en afknippen.
9 Wat het meest verloren gaat (nl. de tijd), wordt vaak het minst geacht.

Ter Bruilofte van den E. Heere Joan de Witt, *Raet pensionaris* van den Lande van Hollant en Westvrieslandt, en de Ed. Joffer Wendela Bickers.[aant. *]

In 't Haeghsche bosch verschynt de Vryheit van het Landt,[vs. 1]
Die fiere en eedle Maeght. zy voert in d'eene handt
De goude speer, den hoedt om hoogh op 't spits gesteken,
Der steden hooftcieraet, dat triomfeerend teken,
En d'andre hant regeert den toom en 't montgebit
Van haeren wackren Leeuw, waer op die brave zit.[6]
Aldus bejegent zy de Moeder van het minnen,[7]
Die spreekt haer aen van zelf: ô Maeght, wat voert u zinnen[8]
In 't bladelooze woudt, daer mirt noch eicke bloeit,
Myn bloem, in haeren bol gedoken, bloost noch gloeit.[10]
De Winter schent het al. de Vorst der Noortsche buien[11]
Is vyant van de groente en levendige kruien,[12]
Begraeft al 't veltcieraet in hagel ys en sneeuw:
En lust het u een lucht te scheppen met den Leeuw?
De Maeght begroetze heusch, en antwoort op dit vraegen:[15]
Godin der weerelt, laet myn' toght u niet mishaegen;
Ick zocht en vinde u hier ter goeder tyt en uur,
O levenweckerin en voester van natuur,
By wie de weerelt leeft, en al wat schynt verloren[19]
Zich kleet in versche verwe, en opstaet, als herboren,[20]
Zoo ras de lentetyt uw vier en prickels voelt,
Waerop gedierte en vee en voglezang krioelt,
De leeurick uit den dauw, in vrolycke landouwen,

* Van 1655. Afgedrukt volgens de tekst in *Klioos Kraam* I, 1656, blz. 124.
Johan de Witt (geb. 1625) trouwde 16 Febr. 1655 met Wendela Bicker (geb. 1636), dochter van Jan Bicker en Agneta de Graeff van Polsbroek.

vs. 1 *de Vryheit:* allegories voorgesteld als de Hollandse Maagd, met de *hoedt* (vs. 3), de vrijheidshoed op de punt van haar speer, gezeten op de Hollandse Leeuw.
6 *brave:* dappere.
7 *bejegent:* ontmoet; *de Moeder van het minnen:* Venus, de moeder van Amor.
8 *van zelf:* uit eigen beweging.
10 *Myn bloem:* de bloemen van de Hollandse tulpenvelden.
11 *het al:* alles.
12 *groente:* het groene gewas.
15 *heusch:* vriendelik.
19 *By:* door.
20 *versche verwe:* frisse kleur.

Met zang ten hemel vaert, om 't nieuwe licht t'aenschouwen,
Te groeten met den dagh, daer 't gras, dus lang verwelckt,
Vast aengroeit, dat het piept, en 't lantvolck koeien melckt:[26]
O Moeder van de min, begunstigh myne beden.
De welvaert van myn' Staet bestaet alleen in steden
En maght van menschen niet, maar oock in eerlyck bloet,[28-29]
Ter heerschappy geteelt, gequeeckt, en aengevoedt.[30]
's Lants adeldom bestaet alleen in schilt noch wapen,[31]
Maer oock in 't vroom gemoedt, ten dienst des volks geschapen;[32]
En hierom heeft het lot D E W I T T , myn' trouwen helt,
Op Katoos ouden stoel, aen 't roer des lants gestelt,[34]
En juist ter goeder tyt; toen d'eilanden der Heeren,[35]
Die al den Oceaen en weerelden regeeren,
Geraeckten hantgemeen, en klampten boort aen boort,[37]
Van hier tot Indus kust, en purperden met moort[38]
De velden van Neptuin, die, op den helschen donder[39]
En blixem der kortouw, met al zyn heir, van onder,[40]
Den zeestroom roocken zagh, en branden, root van gloet,
Het vreeslyck kraecken hoorde, en 't scheuren van den vloet,
Het bersten van 't metael, 't geknars 't geschrey der mannen,
Als of de vrede was ter weerelt uitgebannen,
De grendel van de hel gesprongen uit zyn slot,
Al 't naere spoock ontboeit, de vyanden van Godt[46]
En 't menschelyck geslacht. In 't midden van die baeren,
Dien zeebrant, stont D E W I T in 't opgaen van zyn jaeren,
Gelyck een rots, aen 't roer van mynen vryen Staet,
Bekoort door niemants gunst, verschrickt voor niemants haet.[50]
Hy stack, door zyn beleit, de zwaerden in de scheede;
En holp de zee en 't lant aen dien gewenschten vrede,
Waer by de burgery van weêrzy zit ontlast,
De hulck den acker ploegt, daer gout en zilver wast,[54]
D'eilanden onderling elckandren heusch bejegenen,[55]
En minzaem, als voorheen, met eere en liefde zegenen.
Wat waer 't een jammer dat dees Staettelgh, zonder vrouw,
En afkomst, afgeslaeft, in 't endt verdorren zou![58]

26 *Vast:* reeds.
28-29 *alleen.... niet:* niet alleen; *maght:* grote menigte; *eerlyck bloet:* roemrijke geslachten.
30 *aengevoedt:* opgeleid.
31 *schilt noch wapen:* niet in het wapenschild, in aanzienlike afkomst.
32 *vroom:* rechtschapen.
34 *Katoos ouden stoel:* de zetel van de landsadvokaat Van Oldenbarneveldt, een Hollandse Cato, als voortreffelik staatsman.
35 *d'eilanden der Heeren:* Engeland en de Republiek. Vondel beschouwt de delta van Rijn, Maas en de Schelde dus als eilanden.
37 *Geraeckten hantgemeen:* in de eerste Engelse oorlog.
38 *purperden met moort:* kleurden met hun bloed in zeeslagen.
39 *De velden van Neptuin:* de oppervlakte van de zee.
40 *kortouw:* scheepskanon.
46 *'t naere spoock:* de angstwekkende duivels.
50 *Bekoort:* verleid.
54 Het schip de golven doorsnijdt, en welvaart in 't land brengt.
55 *D'eilanden:* vgl. vs. 35.
58 *afkomst:* kroost.

Het is uw eigen ampt myne uitgeleze stammen[59]
En huizen onder een, door kracht van minnevlammen,
Te smilten, en de deught te queecken in haar kroost.[60-1]
's Landts arbeit eischt een stut, en minnelycken troost.[62]
Wanneer myn wachter zit beschanst in zyn papieren,
Of worstelt in den Raet, en nacht en dagh van stieren[64]
Vermoeit wort, kan een vrouw door vriendelyck onthael
Verquicken 's mans gemoedt. men ziet hoe steen en stael
En diamanten zelfs, door een geduurigh wryten[67]
Verliezen en vergaen; en zou de borst niet slyten
Van dezen Herkules, die voor den vrydom waeckt?
Ghy, die met uwe torts en minnevieren blaeckt
De kilste harten, die noit gloet van minne voelden,
Of voelende, terstont door bezigheit verkoelden,[72]
Tre toe, ontvonck D E W I T T , en W E N D E L E , zyn ga,
Met uwe zuivre vlamme, op dat haer ongena[74]
Verzachte, en zy dien Helt, haer trouwe toebeschoren,[75]
Omhelze en wellekome. Ick zie den Helt herbooren,[76]
En al het vrye Landt in deze twee vereent.
Zoo ga de bruiloft in, op 't juichen der gemeent'.[78]
Zy zal hem afgeslaeft des middernachts verpoozen,[79]
Daer ghy de ledekant bestroit met geur van roozen,
Die op haer kaecken reede ontluicken van de schaemt,
En 't schaemroot, eene verf die zulck een Bruidt betaemt.[82]
Ick zie twee hooftsteên reede in deze beide paeren,
De Merwe en Aemstelstroom, gelyck in echt, vergaeren,[84]
Den Haegh en Amsterdam elkandre wel verstaen,[85]
Zoo wyt als Bickers vlagh den grooten Oceaen
Beschaduwde, en doorsnee met ryck gelade schepen,
Die 's weerelts gouden oegst in Hollants boezem slepen.[88]
Ick hoor den ouden Graef, in top van Amsterdam,[89]
Uit eene heldre wolck, met blyschap zynen stam
Begroeten in dees twee, die wy met wenschen paerden,
En vruchten gunden, die naer bey de Grootvaêrs aerden.
Behaeght u dit, voltreck myn be, tot Hollants heil,
Zoo vierigh dat geen twist hun minne scheide en deil'.

59 *ampt:* taak.
60-1 *onder een te smilten:* nauw aan elkaar te verbinden,
62 *minnelycken troost:* liefelike, vrouwelike steun.
64 *stieren:* sturen, het landsbestuur.
67 *wryten:* in dit verband: slijten.
72 *door bezigheit:* door hun werkzaamheden in beslag genomen.
74 *zuivre:* kuise; *ongena:* ongunstige gezindheid.
75 *toebeschoren:* door het lot toebedeeld.
76 *herbooren:* als 't ware herleefd (door zijn huweliksgeluk).
78 *ga.... in:* krijge beslag; *gemeent':* volk.
79 *afgeslaeft:* vermoeid van zijn arbeid.
82 *verf:* kleur.
84 Dordrecht en Amsterdam, beide stemhebbende steden (*hooftsteên*).
85 *Den Haegh:* als woonplaats van de Witt, die in Dordrecht geboren was.
88 *gouden oegst* (te lezen zonder g): de kostbare produkten.
89 *den ouden Graef:* Cornelis de Graeff, Heer van Zuidpolsbroek (1599-1664), destijds burgemeester van Amsterdam en grootvader van de bruid.

De moeder van de min bestemde deze bede.[95]
De Leeuw des lants, ontvonckt van minne, scheen dit mede
Te stemmen. Venus zagh het vier in zijn gezicht,[97]
Dat eerst te branden scheen van grimmigheit, gezwicht,
Als of hy om D E W I T T de Joffer scheen te vryen.
De hemel zeegne hen en 't lant met gulde tyen.
J . V . V O N D E L .

*

Klinckdicht Voor de Keure van zyne Heiligheit, Alexander VII.[aant.*]

HYLAX IN LIMINE LATRAT.

Wie roozen stroit voor 't zwyn, belust in stanck te wroeten,[vs. 1]
Verquist dien eedlen geur, dat Christus zelf mishaegt.
De Stoel die veertigh en tweehondert herders draegt,[3]
Most zomtyts het gebreck van Godts Stadthouder boeten:[4]
Doch geen godtvruchtige aert den Bybel treet met voeten,[5]
Schoon David zit van moort en overspel beklaeght,[6]
Zyn nazaet Godts altaer met boel en afgodt plaeght,[7]
Sint Peter Godt verzaeckt, daer dienstboôn hem gemoeten.[8]
Schoon Paulus, heet en wreet, vervolghde I E S U S schaer,[9]
En Sint Mattheus stonck, gelijck een tollenaer.[10]
Dees smet verdoofde noit den luister van hun pennen.[11]
Wie geen gewettight ampt van misbruick onderscheit,[12]
Onteert met een den Stoel der weereltsche Overheit.

95 *bestemde:* willigde in.
97 *stemmen:* goed te keuren.
* TEKSTKRITIEK: vs. 14 heeft in de oude uitgave foutief: men moght *uw* kennen.
* Van 1655. Afgedrukt volgens de tekst in *Hollantsche Parnas*, Amsterdam 1660, blz. 351. Het motto, ontleend aan Vergilius' *Ecloga* VIII, 107, betekent: Hylax blaft op de drempel.
vs. 1 Spreekwoordelike variant van het evangelie-woord: werpt uw paarlen niet voor de zwijnen (*Matth.* 6, 7); vgl. blz. 564.
3 *herders:* pausen.
4 *het gebreck:* de zonden; *boeten:* herstellen, vergoeden; d.w.z. al mogen sommige pausen als mens te kort geschoten hebben, de Paus is en blijft Gods Plaatsbekleder (*Stadthouder*).
5 Geen gelovige zal de bijbel minachten, al worden daarin de zonden van de geloofshelden niet verzwegen.
6 *zit beklaeght:* schuldig is aan. Zinspeling op zijn verhouding tot Batseba.
7 *Zyn nazaet:* Salomo (vgl. Vondel's drama).
8 Zinspeling op Petrus' verlochening van Jezus (*Marcus* 14, 30; 66-72).
9 *heet:* verwoed, nl. als Saulus de vervolger van de Christenen.
10 *stonck:* een zondaar was.
11 Deze zonde deed nooit afbreuk aan de voortreffelikheid van hun geschriften.
12 Wie niet, ondanks mogelik misbruik, de wettigheid van het wereldlik gezag erkent.

O Midas, deck uw hooft, en duick: men moght u kennen.[14]

14 *Midas:* de onbevoegde scheidsrechter, die daarom ezelsoren ontving (vgl. hiervóór, blz. 805).

Op Het Inwyden van zyne Heiligheit Alexander VII.[aant. *]

TU MAXIMUS ILLE ES.

Gelyck de Wysheit zich een huis
Op zeven pylers sticht,[vs. 2]
Dat voor geen buldrend zeegedruisch,
Noch regenbuien zwicht;
Zoo zienwe 't hof van Vatikaen
Gegrontvest sterck en vast,

* Van 1655. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie, nr. 547*). Het motto, ontleend aan *Aeneïs* VI, 845, betekent: gij zijt die allergrootste.
Fabio Chigi (geb. 1599) werd na de dood van Innocentius X, de 8ste April 1655, tot Paus verheven.

vs. 2 *zeven pylers:* de zeven hoofddeugden (vs. 9), waarop de ware *Wysheit* steunt. Vergelijking met de zeven heuvelen waarop Rome gebouwd is.

Dat op geen brullenden Orkaen
Noch donderslagen past.[8]
De Deughden zyn wel lotgemeen,[9]
By druppels uitgespreit,[10]
Maer zelden vint menze al in een.[11]
Dit wort Natuure ontzeit.[12]
Dat bleeck, toen d'opperste Gena,[13]
De kracht van 's hemels Geest,
Zich storte, zonder wederga,
Op 't heiligh Pingsterfeest;
Daer Godts Aposteldom, by een
Vergadert, onder 't dack,
Verlichte Griecken, en Hebreen,[19]
En al het volck ontstack.
Dat bleeck noch onlangs, toen de Keur[21]
Te Rome, een wyl verwacht,
Gelyck een leystar, entlyck deur
De nevels heenebrack,
En 't lot des hemels *Chisius*[25]
Verhief op 't hooghste altaer,
Met een' gemeenen vredekus,[27]
En wensch: dat menigh jaer
De Kruisstaf door zyn sleutelmaght[29]
Regeere in vrede, en pais.
Dat *Fabius* zyn grys geslacht[31]
Verçiere in 't Kerckpalais,[32]
Als braefste hoofttack van den stam,[33]
Die, door zyn wys beleit,
Kartagoos toght den scheut benam,[35]
En, Rome in veiligheit
Herstellende, met recht den naem
Van Allergrootste kreegh;[38]
Een eer, bekent door d'oude Faem:

8 *past op:* bekommerd is voor.
9 *lotgemeen:* door de beschikking van het lot als algemeen eigendom (?).
10 *By druppels:* druppelsgewijze.
11 *al in een:* alle bij elkaar.
12 *wort:* werd. Aan de Natuur (de gewone mensen?) werd dit geweigerd.
13 *Dat bleeck:* nl. dat zulke uitzonderingen inderdaad mogelik zijn.
19 te verbinden met vs. 13-16.
21 *de Keur:* de verkiezing van de nieuwe paus.
25 *Chisius:* verlatijnsing van Chigi.
27 *gemeenen:* gemeenschappelike.
29 *sleutelmaght:* pauselike macht, ontleend aan de sleuteldrager S. Petrus.
31 *Fabius:* voornaam van de nieuwe paus, met zinspeling op Quintus Fabius Maximus, in 217 tot dictator gekozen, die de strijd tegen Hannibal voerde door steeds de slag te vermijden en de Karthaagse veldheer zodoende uit te putten. Vandaar zijn bijnaam Cunctator (d.i. de draler); *grys:* overoud.
32 *Kerckpalais:* Vatikaan.
33 *braefste:* voortreffelikste; *hoofttack:* afstammeling in rechte lijn.
35 *den scheut benam:* belette om voortgang te maken, sukses te hebben.
38 *Allergrootste:* vergelijk het motto boven dit gedicht.

40 Maer A L E X A N D E R steegh[40]

40 *Alexander:* deze pauselike naam doet Vondel denken aan een andere held uit de Oudheid, die hij met zijn paus vergelijkt.

Noch hooger met de Myterkroon,
Ge-eert door zulck een' helt,
Hanthaver van zyn voorzaets troon,
Ten trots van 's Turcks gewelt,
Dat eeuwigh op Godts Kerckdeur brult.[45]
Al dwong de Macedoon[46]
De weerelt; dees zal met gedult[47]
En zyn' godtvruchten toon
Van wysheit en rechtmaetigheit[49]
Veroveren al wat
De woestheit van Godts wetten scheit.
Zoo groeit Sint Peters Stadt;
Terwyl elck stil te weide gaet,[53]
Waer 't eickloof schaduw geeft
Het volck, dat, op dien toeverlaet,[55]
Gerust in vrede leeft;
Zoo wyt d'Aertsherder, op de wacht,
De bergen gadeslaet,[58]
d'Orakelrol zet in haer kracht,[59]
Die dezen gulden Staet[60]
Ons spelde, jaeren lang vooruit;
Een teken dat dit lot
Zich voeght naer 't eeuwigh raetbesluit.
Dus stont de Kerck, van Godt
Gewyt op bergen, voor 't gezicht
Van David, die haer zagh
Ontworpen in 't voorziende licht,[67]
Op haeren schoonsten dagh.[64-68]
Daer gaet de zanger aen den rey,
Verruckt in haeren lof.
Wat Keurfeest hem noit stof ontzey;[71]
Hier vint hy rycker stof.
J U S T E .

45 *brult op:* te keer gaat voor, d.w.z. het Christendom bedreigt.
46 *de Macedoon:* Alexander de Grote, van Macedonië.
47 *gedult:* lijdzaamheid.
49 *rechtmaetigheit:* rechtvaardigheid.
53 *te weide:* onder de hoede van deze *Aertsherder* (vs. 57).
55 *op:* vertrouwende op.
58 *gadeslaet:* zorg draagt voor.
59 *d'Orakelrol zet in haer kracht:* de voorspelling van het orakel gaat in vervulling.
60 *gulden Staet:* periode van welvaart en geluk.
67 *Ontworpen in 't voorziende licht:* in het licht van zijn voorspellende geest uitgebeeld.
64-68 *Dus:* zo. Toespeling op *Psalm* LXXXVI *Fundamenta ejus in montibus*.
71 Al moge het hem bij vroegere pausenverkiezingen niet aan stof ontbroken hebben. Zie Vondel's gedicht op Innocentius X in Dl. 1.

Op het Marmerbeelt van den edelen en gestrengen heere, H. Joan Huidekooper,[aant.]*

Ridder, Heere van Maerseveen, Neerdyck, &c. Burgermeester en Raet, en Bewintheer der Oost-Indische Maetschappye t'Amsterdam.

Zoo vat de beitel van Quellyn in louter marmer
Naer 't leven wat ons oogh in *Huidekooper* ziet,
Den burgervader en trouwhartigen beschermer
Der koopstadt, daer de Nyt haer pylen op verschiet.
Christine heeft dien helt het ridderszwaert gegeven.[vs. 5]
De Keurvorst welkomt hem, als stadts Gezant in 't hof.[6]
Zyn raet stut Indien, zoo wyt ons zeilen zweven,[7]
En Maerseveen draeft hoogh en groeit op 's ridders lof.[8]
Het lust den burger hem in marmersteen t'aenschouwen:
Maer schooner staet de man in 't hart des volx gehouwen.

* Van 1655. Afgedrukt volgens de tekst in de *Hollantsche Parnas,* Amsterdam 1660, blz. 138.

Het borstbeeld, gebeeldhouwd door Arthur Quellinus, is gemerkt: I. Huydecooper Sr. van Maerseveen A 1654 Aetatis 53 - A.Q. (door elkander). Het bleef in het bezit van de familie. Zie over Huydecoper hiervóór: *Op het vertrek van G. Hulft,* vs. 69 (blz. 813).

vs. 5 *Christine:* van Zweden. De Hollandse patriciërs waren zeer gesteld op de verheffing tot 'ridder' aan een buitenlands hof.

6 *De Keurvorst:* Frederik Willem van Brandenburg, bijgenaam de Grote Keurvorst, die gehuwd was met Louise Henriëtte, de oudste dochter van Frederik Hendrik, zie *De Kleefsche Hofzwaen*, hiervóór blz. 154. Nadat op 6 Februarie 1655 een jonge keurvorst geboren was, verzocht Frederik Willem de stad Amsterdam peter te zijn van zijn zoon en hem een rentebrief van 1000 gulden jaarliks in een gouden doos te schenken. Bij vroedschapsbesluit van 17 April werd dit aangenomen. Daar achter de zending een diplomatiek doel was verborgen, kreeg geen secretaris, gelijk bij buitenlandse zendingen gebruikelik was, maar de presiderende burgemeester Joan Huydecoper, Heer van Maersseveen, de eervolle opdracht als peter het doopfeest te Berlijn te gaan bijwonen en de lijfrentebrief te overhandigen. Op 25 April 1655 aanvaardde het buitengewone gezantschap met grote plechtigheid de reis (Mr. N. de Roever, *Uit onze oude Amstelstad*, Amsterdam 1890, IV, blz. 1-28).

7 Als bewindhebber van de O.I. Compagnie.

8 *Maerseveen:* de heerlikheid waarvan hij de naam droeg; *draeft hoogh en groeit:* is trots en geniet van.

Ter Bruiloft *Van den E. Heer*, Aernout Hellemans Hooft, Ridder van Sint Michiel, *En de E. Iuffrou* Maria vander Houve.[aant. *]

Zelden kan Natuur ontveinzen
Haren aart, die node liegt,[vs. 2]
Al vermomtze haar gepeinzen,
Schoon ze loos een wijl bedriegt.[4]
Sperwers telen mus noch spreuwen.
Wolven geen onnozel lam.
Leeuwenesten voeden leeuwen.
Wilt van wilt, en tam van tam:
Zoek by d'oude merk noch teeken[9]
Van dees waarheit, loop niet wijd,
Blijf in Hollant, en de streeken
Van den onvervlogen tijt,
Die getuigt u hoe een jonge
A R E N T , van der Muider borg,[14]
Door de min tot roof gedrongen,
Uitvloog, denk eens in wat zorg[16]
Wereloze duiven vliegen,
Als de vogel van Jupijn,
Op zijn vleugels, van der wiege,[19]
Volgt zijn vaders streek en lijn.
Hy doorsnuffelt alle landen,
En bezocht uitheemze lucht,[22]
Rynstroom, bosschen en waranden,[23]

* Van 1655. Afgedrukt volgens de tekst in *Apollos Harp*, Amsterdam 1658, blz. 11.
Mr. Arnout Hellemans Hooft (geb. 1630) was de zoon uit het tweede huwelik van P.C. Hooft en Leonora Hellemans. Maria vander Houve, geb. 9 November 1628, gestorven 2 Juni 1663, was de derde dochter van Dr. Robbert Aspersz. vander Houve en Maria van Offenburg (vgl. *Dietsche Warande N.R.* V en VI). Zij trouwde met A. Hooft de 25ste Mei 1655.

vs. 2 *node liegt:* ongaarne bedriegt.
4 *loos:* op listige wijze.
9 *by d'oude:* in de Oudheid; *merk noch teeken:* geen bewijzen.
14 *Arent:* woordspeling met de naam Aernout; *Muider borg:* het Muiderslot.
16 *zorg:* bezorgdheid, angst.
19 *van der wiege:* van jongs af.
22 *uitheemze lucht:* vreemde streken.
23 *waranden:* lustoorden.

d'Alpes kosten zijne vlucht[24]
Niet beletten, met haar kruinen,
Hy ziet zee noch bergen aan,
Vlieten, wildernis, noch duinen,
Po, noch Arno houd hem staan,
Noch geen Tiber, Perthenope[29]
Zag hem drijven op zijn pluim:[30]
Maar hy keerde zonder hope
Door het Hemelsblaauwe ruim,
Naar de Loir, en d'oude Seyne,
Van de Seyne naar de Teems.
Valt mijn Hollant dan te kleine,
Sprak hy, dat ik dus uitheems
Eeuwig omdwaal, door de wolken,
Beter in mijn vaderlant
Buit gezocht, dan vreemde volken
Te bespieden. Aan de kant,
Daar de Rynstroom loopt ten ende,[41]
Zag hy flukx een kuische Duif
Zitten, onder de bekenden,
En bekoort door deze kuif,
Vlieght hy tienwerf om die H O U V E .[45]
End'lijk valt hy uit de lucht,
Grijpt d'onschuldige, en de droeve,
Die van dootschrik kermt, en zucht,
Och, waar vind ik een behoeder,
Helpme, och helpme nu, och, och,
Helpme Zusters, Speelnoots, Broeder,
Och de lucht is vol bedroch,
Maar geen A R E N T past op 't kermen[53]
Van een Duive. Hy vliegt heen,
En vertroost haar, uit ontfermen,
Zijt gerust, en wel te vreên,
't Is onnodig dat men zidder,
Daar geen onheil wert verwacht,[58]
Geef u over aan den Ridder,[59]
Als een vrucht van zijne jacht;
Vrees geen Arentsklaau of pennen,

24 *Alpes* (Romaans meervoud); *kosten:* konden.
29 *Perthenope:* oude naam voor Napels.
30 *pluim:* veren, vleugels.
41 Te Leiden. Van Lennep onderstelt dat hij haar in zijn studietijd daar leerde kennen.
45 *Houve:* blijkens het rijm en de woordspeling, met de *oe*-klank (vgl. vs. 65).
53 *past op:* geeft om.
58 *wert verwacht:* te wachten staat.
59 *den Ridder:* nl. van Sint Michiel.

Dees verscheurt de Duive niet,
Kunt gy slechts uw aart gewennen
Naar zijn lust en H O O F T -gebied,
En uw moeders H O E F vergeten,
Alle uw droefheit is gesleten.
J. V. VONDEL.

Ter bruilofte van den E. Heere Ioan Six en de E. Joffer Margarite Tulp.[aant.*]

CONCORDES ANIMAE.

Der kindren eer en dienst, hunne ouderen bewezen,
Van outs by heiligh en onheiligh wert geprezen,[vs. 2]
En met den titel van Godtvruchtigheit gekroont;[3]
Dewijl hy tegens Godt om hoogh zich danckbaer toont,[4]
Die d'ouders dient, en eert, als oirsprong van het leven
En wezen, aen het kint door hen van Godt gegeven;
Behalve 't geen de telgh van zijnen stamme deelt
Aen sap van deught en tucht, de spruiten ingebeelt,[8]
En levende ingeplant, als Goddelijcke voncken,
Van kintsbeen met de melck der moeder ingedroncken.
Wat zaet van leeringen men dickwils vruchtloos stroy;
Dees hooftdeught zette in SIX van zijne wiegh haer ploy,[12]
En blonck in hem, en in zijn' eensgezinden broeder.[13]
Wat eer wat dienstbaerheit oit kint zijn waerde moeder[14]
Van harte opdraegen kon, als een vereischte schult,[15]

* Van 1655. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (*Unger: Bibliographie, nr. 548*).
Het motto, ontleend aan *Aeneïs* VI, 827, betekent: ‘eensgezinde zielen’. - Jan Six (37 jaar) ondertrouwde 2 Julie 1655 met Margarita Tulp (20 jaar), dochter van de Amsterdamse burgemeester Dr. Nicolaas Tulp.

vs. 2 *by:* door; *heiligh en onheiligh:* de Christelike en heidense schrijvers.
3 *titel:* erenaam; *Godtvruchtigheit:* vertaling van pietas.
4 Accent op *hy*.
8 *ingebeelt:* ingeprent.
12 *zette haer ploy:* vestigde zich, kwam tot volle ontwikkeling.
13 *eensgezinde:* van gelijke aard.
14 *zijn waerde moeder:* Anna Wymers, in 1641 door Vondel bezongen (Dl. 4, blz. 295).
15 *opdraegen:* betonen; *een vereischte schult:* een schuld, waarop zij recht had.

Die droegenze op aen haer, uit schijn niet, noch vergult
Met een geveinst gelaet, maer uit oprechte trouwe.[17]
Wat was het een vermaeck voor d'oude weduwvrouwe
Zich dus te zien gedient, door haer gehoorzaem bloet![19]
De dagen uitgereckt, en zonder tegenspoet[20]
Van wederspannigheit de weduwlijcke jaeren,[21]
In 't keeren en in 't gaen, gelijck op twee pylaeren,
Gestut te zien, een heil dat niet gevonden wort
By tortels, troosteloos op haeren tack verdort:[24]
Maer S I X was 't niet genoegh de Moeder in haer leven,
Te volgen; hy had lust haer graf deze eer te geven,
Na dat de Doot zoo lang haer mont en oogen loock,[27]
En zy verdweenen was, gelijck een damp en roock
Om hoogh aen lucht verdwynt. hy overwoegh haer zorgen,[29]
In 't vallen van den dagh, in 't ryzen van den morgen,
En hoeze in haeren tijdt, bekommert voor den zoon,
Uit duizent maeghden een zoo zedigh koos als schoon,
Een zuivre T U L P , het puick van allerhande bloemen;
Toen 't oogh op deze viel, die wy de Parle noemen,[34]
In Grieksch en out Latyn, en niet onduitsch noch vremt,[35]
Als met de bloem gepaert, haer' eigen naem bestemt,[36]
Met uitgelezenheit van zedigheit en waerde,
Die van der Moedren aert, van weêrzy, niet veraerde.[38]
Zy hing geduurighlyck aen haer Vrouw Moeders zy,
Gekent in 't zedigh kroost, de beste schildery;[40]
Het zyze speelde of zong, op 't klincken van de snaeren,
Waer op de geest van S I X ten hemel scheen te vaeren,
En met zyn moeders geest te spreecken van de Maeght,
Die hem, op haeren raet en zyn gezicht, behaeght;
Als eene aen wie hy hoopt zich zelven te verbinden,
Om in dat lieve bloet zyn moeders ziel te vinden,
Die hy verloren heeft; en zyn vrouw moeders naem[47]
In een' herboren klanck te wecken, zoo hy quaem
Ontmoeten zyn geluck in deze M A R G A R I T E .
O, zucht hy menighmael, dat 's hemels zegen vliete

17 *gelaet:* houding.
19 *bloet:* zonen.
20 *De dagen uitgereckt:* haar leven verlengd.
21 *wederspannigheit:* geest van verzet (van de zijde van haar kinderen).
24 *By:* door (vgl. voor het beeld van de treurende weduwe *Gysbr.,* vs. 1272).
27 *loock:* sloot.
29 *hy overwoegh* (met *oe*-klank) *haer zorgen:* hij bracht zich te binnen haar bezorgdheid (voor hem).
34 *Parle:* vert. van *Margarite*.
35 *onduitsch:* on-Nederlands.
36 *bestemt:* bepaalt, aangeeft.
38 *van weêrzy:* haar moeder was M. Vlaming (vgl. vs. 78); *veraerde:* afweek in degelikheid van karakter.
40 *Gekent:* herkend; *de beste schildery:* in de voortreffelike kinderen herkende men het best het beeld van de moeder.
47 *zyn vrouw moeders naem:* Anna. Hij hoopte dus in een dochtertje Anna de naam van zijn moeder, als *herboren klanck* (vs. 48) te zullen horen, wat inderdaad geschiedde.

En vloeje op mynen wensch, en ick den blijden dagh
Beleef', die Moeders wil geheel voltrecken magh,
In mynen trouring, lang dees Joffer toebeschoren,[53]
Gelyck myn geest getuight. O waer die dagh geboren![54]
De Liefde ontsteeckt aldus des jongelings gemoedt,
Gelyck de vlam een torts. al d'aders, al zyn bloet
Veranderen in vier, dat, krachtigh van vermogen,
Hem uitstraelt uit gebaer, en aengezicht, en oogen,
En niet te blusschen is, zoo lang het voedtsel vint.
Waer twee vereenigen, daer strengelt en verbint
De Liefde tien aen een; want ieder heeft zyn zinnen:[61]
Doch lichter zal die bant op deze harten winnen,[62]
En hechten, aengezien de wil in 't algemeen
Een heilzaem wit beooght: dat wit smilt veele in een.[64]
Gestadigheit verwint. zoo wort de draet volsponnen.[65]
Haer Broeder heeft aldus den hoogen B U R G H gewonnen.[66]
Moskovisch ys noch sneeuw verkoelden noit den gloet[67]
Van zyne ontsteecke borst, door 't afzyn aengevoedt,[68]
Daer na gewellekomt, en by de liefste ontfangen,
Verquickster van het moede en afgestreên verlangen.[70]
De trouwe min van S I X verdiende oock 't echte pant[71]
Te schencken aen zyn Bruit, te trouwen met haer hant
Die schoone wederga, hem toegeschickt van boven,[73]
En schooner door haer deught. op zulck een trouw beloven[74]
De starren hen te zien, aen onzen Aemstelstroom,[75]
In telgen uitgespreit; gelyck een vruchtbre boom,[76]
Waerin de S I X E N en O U T S T H O R E N S weder bloejen,
Waerin men V L A M I N G E N en T U L P E N aen ziet groejen,[77-78]
Ten dienst van onze stadt en Hollants vryen Staet:
Terwijl de Bruidegom zyn Bruit en toeverlaet
Omhelst, en onderhoudt met vriendelijcke togen,[81]
En dau en geur, uit tym van Poëzy gezogen;
Daer hy, by wylen, 't hart en zyn' verliefden geest
Met geuren sterckt, en witte en roode roozen leest[84]

53 *toebeschoren:* door het lot toebedacht.
54 *geboren:* verrezen.
61 *tien*, nl. tweemaal vijf *zinnen*.
62 *op deze harten winnen:* deze harten voor zich winnen, in beslag nemen.
64 *wit:* doel.
65 *Gestadigheit verwint:* wschl. spreekwoordelik; vgl. *Inwydinge van 't Stadthuis*, vs. 203.
66 *Haer Broeder:* de broeder van de bruid was met een juffrouw Burgh getrouwd.
67 *Moskovisch ys noch sneeuw:* bij zijn verblijf in Rusland (Moskovië).
68 *ontsteecke:* ontstoken, ontvlamde; *aengevoedt:* versterkt.
70 *afgestreên:* door de strijd afgemat.
71 *'t echte pant:* de huweliksbelofte.
73 *toegeschickt:* toegezonden.
74 *op zulck een trouw:* bij de aanschouwing van zulck een trouw.
75 *De starren:* het gesternte dat de toekomst voorspelt.
76 *In telgen uitgespreit:* met een groot gezin gezegend.
77-78 De moeder van de bruid heette Margareta de Vlaming van Outshoren.
81 *onderhoudt:* vriendelik toespreekt; *togen:* teugen.
84 *witte en roode roozen leest:* haar wangen kust.

Op haere ontloocke wang; daer verf in verf verdreven,[85]

85 *ontloocke:* fris als opengaande bloemen; *verdreven:* ineen vloeiend.

Hem 't gansche jaer den May afschilderen naer 't leven.
De deught, aldus gevat in uitgeleze stof,
Veredelt haer waerdy met onwaerdeerbren lof.
Wat zocht de Bruigom 't oogh der Schoone te behaegen
Door parlesnoer, om aen den blancken hals te draegen,[90]
Om 't hooft, en om de hant? zyn parlevisschery
Is ydel: want de schoonste en eelste Parle is zy,[92]
Wiens deught geen toisel hoeft, noch ydele cieraeden[93]
Van baggen en gesteente of kraeckende gewaeden,[94]
Vol parlen geborduurt, en styf van Indisch gout.
Zy leent van buiten niet, die d'ydelheit mistrouwt.[96]
Geen ramp den bloessem van dit huwelyck verniele,
Een bruiloft, zonder endt, voor lichaem en voor ziele,
Die, even onverzaet, verlangen naer het zoet,
Dat lyf en ziel vernoeght, door 't onbegreepen Goet.[100]
J. V. VONDEL.

90 *parlesnoer:* als huweliksgeschenk.
92 *ydel:* vergeefs.
93 *Wiens:* wier.
94 *baggen:* ringen; *kraeckende:* door kostbare zware zijde.
96 Zij, die niet op ijdele opschik gesteld is, zoekt het niet in uiterlike middelen.
100 *'t onbegreepen Goet:* de ondoorgrondelike wil van God.

[Inwydinge van 't Stadthuis t'Amsterdam][aant. aant.]

Jacob van Campen, de bouwmeester van het stadhuis (naar een teekening van Jan Lievensz.)

Titelprent der eerste uitgave

Inwydinge Van 't Stadthuis t'Amsterdam.

Toegeigent
Den E.E. Heeren Burgemeesteren en Regeerderen der zelve Stede.
t' A M S T E R D A M , *by Thomas Fontein,*
Voor de Weduwe van A B R A H A M de W E E S , op den Middeldam, in het Nieuwe Testament. A° CI□ I□ LV.

INWYDINGE
Van 't
STADTHUIS
t'AMSTERDAM.
Toegeigent
Den E. E. Heeren Burgemeesteren en
Regeerderen der zelve Stede.
ELCK ZYN BEVRT
t'AMSTERDAM, by Thomas Fontein,
Voor de Weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, in het Nieuwe Testament. A° CIↃ IↃ LV.

Inwydinge Van Het Stadthuis t'Amsterdam.*

Gelijck nu d'ackerman de zeissen slaet in d'airen,[vs. 1]
En heenstreeft, door een zee van gout en goude baren,[2]
Zoo weckt ons Amsterdam, door overvloet van stof,
Om in den vruchtbren oeghst van zijnen rycken lof[4]
Te weiden met de penne, en vrolijck in te wyen[5]
De hoogtijdt van 't Stadthuis en burgerheerschappyen,[6]
Met een de jaermerckt, die, met haeren open schoot,[7]
Alle omgelege steên en bontgenooten noodt[8]
Op 't heerelijck bancket van allerhande gading,[9]
Die 't nimmer zat gezicht genoegen en verzading[10]
Belooft, door zoo veel schat, gerief, verscheidenheên,[11]
Als kunst en hantwerck hier nu stapelen op een.
Dat zoo veel duizenden, als sterck ter poorte indringen,[13]
Zich spoeden naer den Dam, om 't wyfeest in te zingen,[14]
In 't midden van ons vloên, den Amstel en het Y,[15]
Met al de burgerjeught van d'oude en nieuwe Zy,[16]
Op 't heldere geklanck der zilvere trompetten,
Het dondren van kortouwe, en maetklanck van musketten,[18]
Het vliegen van de vaene, en luid triomfgeschal;
Terwijl elck element van blyschap juichen zal,[20]
De hemel huppelen, en alle starretranssen[21]
In 't ronde, als hant aen hant, rontom ons Raethuis danssen,

* Van 1655. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave, waarvan het titelblad hiernaast gereproduceerd is (*Unger: Bibliographie, nr. 549*). Het motto op de titelprent, ontleend aan *Aeneïs* VII, vs. 170, betekent: een zeer groot en verheven gebouw (vgl. vs. 1289).

vs. 1 *nu:* het stadhuis werd 29 Julie 1655 betrokken; *zeissen* (enkelvoud): zeis.
2 *heenstreeft:* zich voortbeweegt.
4 *oeghst* (met *oe* en zonder *g*).
5 *weiden met de penne:* genietend te beschrijven en zijn overvloedige lof te verkondigen.
6 *burgerheerschappyen:* de stedelike bestuurders.
7 *de jaermerckt:* de kermis, vroeger in September gesteld, begon sinds 1650 op de eerste Zondag van Augustus.
8 *bontgenooten:* bewoners van andere steden der Unie.
9 *bancket:* feestmaal.
10 *zat:* verzadigd.
11 *gerief:* gemak.
13 *sterck:* in dichte drommen.
14 *in te zingen:* met gezang in te wijden.
15 *ons vloên:* onze stromen. De Amstel viel bij de Damsluis in het Damrak, dat in het Noorden met het IJ in verbinding stond. De Dam lag dus in het midden tussen Amstel en IJ.
16 *d'oude en nieuwe Zy:* Amsterdam ten Oosten en ten Westen van het Damrak.
18 *kortouwe:* kanon; *maetklanck:* ritmies geluid; *musketten:* geweren.
20 *elck element:* aarde, water en lucht (*hemel*).
21 *huppelen* (zal); *starretranssen:* de hoge sterren. De vergelijking van de sterreloop om de aarde met een dans gebruikt Vondel ook elders, o.a. in de *Adam in Ballingschap,* vss. 830-vlg.

De Bruit, daer 't al om danst, en die, zoo fier en ryck,[23]
Op haeren schoonsten dagh en 't kussen, zit te pryck.[24]
De Leeuw des hemels schynt de hooftstadt van de landen,[25]
Wiens schilt gehanthaeft wort van leeuwen, onder 't branden[26]
Te zeegnen, met een lucht, uit zyne keel gestort,
Te maetigen zyn vier, om frisch en onverdort,
De graftlaen en het loof der boomen te bewaeren.[29]
De straelen van zyn maene en glinsterende hairen[30]
En oogen steecken niet zoo vinnigh op ons hooft;
Als had hy dezen dagh en zyn triomf belooft
Een koele lentezon: want dit gestarnt, by vlaegen,
Den geest verstickende, door 't gloên der heetste dagen
En weecken, koestert nu den zanglust, en de Min,
En Oegstmaent gaet met lust, gelijck de Maymaent, in.[36]
Ghy Heeren, die de Stadt, gelyck vier hooftpylaeren,[37]
Met raet en wysheit stut, in 't rypste van uw jaeren,
Grootachtbre Vryheer GRAEF, en Ridder MAERSEVEEN,[39]
Oprechte telgh van POL, en SPIEGEL, die 't Gemeen[40]
Ten burgerspiegel streckt, gewaerdight ons gezangen[41]
Te hooren, daer 't muzyck uw' intre zal ontfangen[42]
Met blyschap op den stoel, en 't eerlyck wapenkruis;
Uw burgermeesterschap het ingewyt Stehuis
Vercieren, meer dan kunst, besteet aen witte marmers;[44-45]
En d'oude burgery haer hoofden en beschermers
Begroeten, uit den drang, van overal vergaêrt.[47]
De burgervaders zyn met recht alle eere waert.
De zwackheit van den mensch behoeft gestut te worden
Door loon, en straf, dit eischt gezagh, en wettige orden:[50]
Gezagh en orden melt terstont het onderscheit[51]
Van volck en burgerye en 't ampt der Overheit:[52]
Het ampt vereischt een plaets, en huis, hier toe gekoren,

23 *De Bruit, daer 't al om danst* (spreekwoordelik): de alom gevierde.
24 *en* (op) *'t kussen:* wschl. denkt V. hier aan het kussen met het stedelik wapen voor de overheid bestemd; *te pryck:* nl. op een erezetel onder een troonhemel of kroontje, gelijk in de 17de eeuw gebruikelik was.
25 *De Leeuw des hemels:* de zon staat in Julie in het teken van de leeuw.
26 *gehanthaeft:* vastgehouden (*Ned. Wdb.* V, 1964), tegelijk: beschermd.
29 *graftlaen:* bomenrij langs de gracht.
30 *maene* (collect. enkelv.).
36 *met lust:* met opgewektheid.
37 *Ghy Heeren:* de vier burgemeesters.
39 *Graef:* Cornelis de Graef, vrijheer van Zuid-Polsbroek (1599-1664); *Maerseveen:* Joan Huydecoper, ridder, heer van Maerseveen (1599-1661).
40 *Pol:* Joan van de Poll (1597-1678); *Spiegel:* Henrick Dircksz. Spiegel (1598-1667), die 't volk een voorbeeld geeft van burgerdeugd (41).
41 *gewaerdight:* verwaardigt u.
42 *uw' intre:* te verbinden met: *op den stoel* (43), die versierd was met het *eerlyck* (eervol) *wapenkruis* (stadswapen met de drie kruisen).
44-45 Aan te vullen met *daer... zal*.
45 *marmers:* marmeren beelden.
47 *drang:* mensenmassa.
50 *wettige orden:* orde, tucht op wettige grondslag.
51 *melt:* geeft aan.
52 *volck:* het lagere volk tegenover de gezeten burgers (*burgerye*); *ampt:* taak, plicht.

Ten dienst der stede; aldus wort hier 't Stehuis geboren,[54]
Uit een nootwendigheit, tot heil van 's burgers Staet.

54 *wort:* werd.

Stadthuizen dienen dan alom ten toeverlaet
En vryborgh van het volck, dat, vry van alle zorgen,[57]
Gerust zyn' handel dryft, en heenslaept op die borgen,[58]
Het oogh der Vaderen, dat voor de kindren waeckt,[59]
En toeziet, eer de storm de poorte en wal genaeckt.[60]
Dus lydt het volck geen' last van schipbreucke, in 't verheffen[61]
Der oorloghsbuien, die de burgerstaeten treffen,
En storten in den gront, ten zy 't de hemel schutt',
Die Heeren hanthaeft, en door zulcke pylers stut
Veel duizent huizen, als in een Stehuis gesloten,[65]
Het hart van al de stadt en trouwe stadtgenooten,
Die 't hart bedancken, voor zyn' levendigen gloet;[67]
Terwijl het al de leên der burgerye voedt,
In 't leven onderhoudt, veel honderden van jaeren.
Zoo staet Venedigh pal, in 't midden van de baren,[70]
Als een metaele rots, na twalef eeuwen tijdts,
Bestreden van de pest, en dierte, en zoo veel stryts,[72]
Gestreden met den Turck, en 't huis der Ottomannen
En Vorsten, tegens 't Recht der vryheit ingespannen.[74]
Zoo blinckt de stadt, myn wiegh, gebouwt van Agrippijn,[75]
Gelijck een halve maene, op d'oevers van den Rijn,
Na zestienhondert jaer, en toont haer lauwerieren,
Gestrickt in 't vreverbont met d'oude Batavieren.[78]
Aldus stont Rome vast, schier zes paer eeuwen lang,
Eer 't Noorden met zyn byl, by haeren ondergang,[80]
In 't ommewroeten groeide, en 't sloopen der gebouwen,[81]
Gewortelt al te diep, te hardt om uit te houwen.[82]
Al hanthaeft d'oppermaght, in oorloge, en gewelt,
De steden, eeuw op eeuw, haer paelen zijn gestelt,[84]
Haer oude stuit in 't endt, gelijck des menschen leven.[85]

57 *vryborgh:* wijkplaats voor de vrijheid (vgl. vs. 149).
58 *heenslaept:* voortslaapt; *op die borgen:* vertrouwende op die waarborgen (woordspeling met *vryborgh*).
59 *Het oogh der Vaderen:* slaat terug op *borgen* (58). De burgemeesters hadden als biezondere taak de zorg voor weduwen en wezen, en voor de stadsversterkingen.
60 *storm:* vijandelike aanval.
61 *'t verheffen:* het opsteken.
65 Accent op *een:* als 't ware met het Stadhuis in één lichaam verenigd, waarvan het Stadhuis het *hart* is (vss. 66 en 89).
67 *bedancken:* dankbaar zijn (*Ned. Wdb.* II, 1121); *levendigen:* levenwekkende.
70 *Venedigh:* Duitse naam voor Venetië, naar het heet in 452 gesticht; later als Republiek telkens in strijd gewikkeld met de Turken, ook in dit jaar.
72 *dierte:* schaarste, d.w.z. hongersnood.
74 *ingespannen tegens:* zich verzettende tegen.
75 *de stadt:* zijn geboortestad Keulen (Colonia Agrippina); vgl. de aanhef van de *Olyftack aan Gustaaf Adolf* en de *Opdraght van de Maeghden,* Dl. 3, blz. 377 en 710.
78 Omstreeks 70 v. Chr. sloten de Agrippinensen een bondgenootschap met de Batavier Claudius Civilis (Tacitus: *Historiae* IV, 65, 66).
80 Dit slaat op de aanvallen der Germanen; vgl. *Olyftack,* Dl. 3, blz. 379: ‘Hier heeft de Gotsche bijl Den Agrippijnschen arbeid afgebroken’. Zie ook vs. 158.
81 *groeide:* genoot.
82 Waarvan de fundamenten de tijd weerstonden (als ruïne).
84 *paelen:* grenzen.
85 *oude:* ouderdom; *stuit in 't endt:* loopt op vernietiging uit.

Wat menschen bouwen, wort geene eeuwigheit gegeven.[86]

86 *Wat menschen bouwen:* aan het werk van mensenhanden.

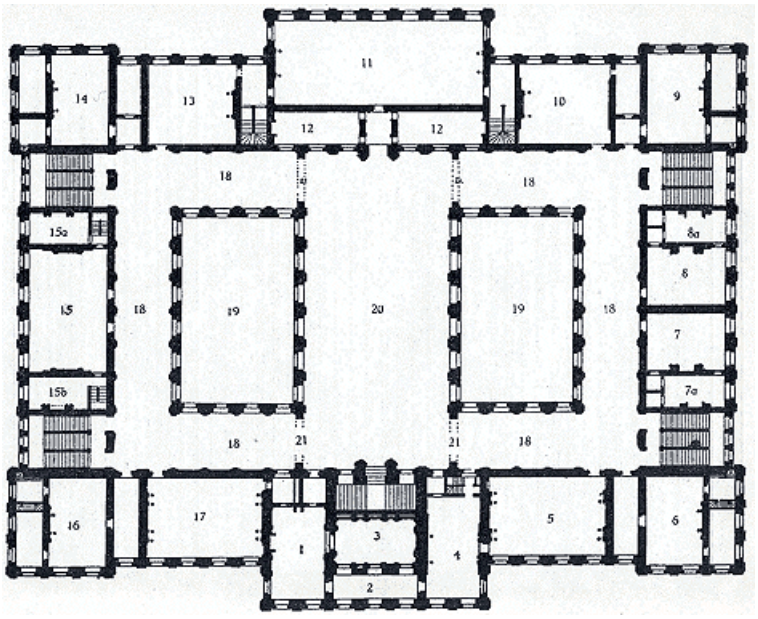
11
14
13
12
12
10
9
18
18
15a
8a
8
15
18
19
20
19
18
7
15b
7a
18
21
21
18
16
17
1
3
4
5
6
2

Plattegrond van het stadhuis te Amsterdam

VERKLARING DER CIJFERS:

1	Burgemeesterskamer.
2	Pui.
3	Vierschaar.
4	Justitiekamer.
5	Raadkamer.
6	Weeskamer.
7	Assurantiekamer.
7*a*	idem.
8	Desolate-Boedelkamer.
8*a*	idem.
9	Rekenkamer.
10	Kamer van Schepenen-extraordinaris.
11	Schepenzaal.
12	Kamers van Advocaten en Procureurs.
13	Kamers van Commissarissen van Kleine Zaken.
14	Kamer van Thesauriers-extraordinaris.
15	Secretarie.
15*a*	Secretarie.
15*b*	Secretarie.
16	Kamer van Thesauriers-ordinaris.
17	Burgemeestersvertrek.
18	Galerij.
19	Binnenplaatsen.
20	Burgerzaal.
21	Open poorten van de Burgerzaal.
N.B.	De voorgevel is de Oostzijde, de zijde tegenover de Nieuwe Kerk de Noordzijde.

Wie iet geduurzaems zoeckt, die heff' zyn hart om hoogh.[87]
Men kan niet zekers hier beschieten met ons oogh.[88]
Hoe 't Raethuis by het hart met reden wort geleecken,
Waernaer de vyanden der burgervryheit steecken
Met heimelyck geweer, en laegen, en verraet,[91]
Of inbreuck van de poorte, uit openbaeren haet;[92]
Dat bleeck, toen Beuckels rot haer moedernaeckte waerheit,[93]
Het licht der logentaele, als een herbore klaerheit,[94]
Wou planten op den Dam, ten trots van 't wapenkruis;[95]
Gelyck de Schilderkunst, op 't afgebrant Stadthuis,[96]
Getuighde menigh jaer: dat bleeck, toen d'eerste Gallen[97]
Na'et winnen van de Stadt, noch zochten t'overvallen[98]
Het Roomsche Kapitool, beletter van hun kans;
Daer Manlius zoo braef, gewaerschuwt van de gans,[100]
En haer verbaest geschal, het burgerrecht verweerde,[101]
Door 't overschot des volcks, en Brennus heirkracht keerde,
Die, zeven maenden langk, verrijckt door roof en buit,
Most slaecken zijnen roof, op 't Kapitool gestuit.[104]
Gelyck Heer Gysbrechts stadt van visschers is begonnen,[105]
Door haer gelegentheit, en na heeft aengewonnen,[106]
Zoo wert haer Raethuis oock tot driewerf weêr verzet.
Het eerste stont daer 't Y zich uitstreckt in zijn bedt,[108]
Met biezen riet en helm geboort, van wederzijde;
Daer d'Aemstelheer, van outs, de zeekapelle wydde,[110]
Ter eere van Godts Helt, Sint Olof, die zijn' troon[111]
In 't Noorden had gebouwt, en wien de martelkroon

87 *geduurzaems:* duurzaams, blijvends.
88 *niet:* niets; *beschieten:* bereiken. Oorspr. het doel treffen (*Ned. Wdb.* II, 1976).
91 *geweer* (collectief): wapenen.
92 *openbaeren:* openlike.
93 *Beuckels rot:* de benden Wederdopers, onder leiding van Jan Beuckelszoon, die bij het oproer van 1535 het stadhuis bezetten; *moedernaeckte waerheit* is een zinspeling op hun naaktlopen.
94 *herbore:* slaat op de geestelike wedergeboorte door de doop.
95 *ten trots van 't wapenkruis* (vgl. vss. 43 en 428): de stedelike overheid trotserende.
96 In het oude stadhuis hing een schilderij van Barend Dircksz., met een voorstelling van het oproer der Wederdopers. Prenten naar deze verbrande schilderij bleven bewaard (vgl. Brugmans: *Geschiedenis van Amsterdam*).
97 *Gallen:* Galliërs, die onder *Brennus* (102) Italië binnendrongen. Bij de overrompeling van het Kapitool werd de oud-consul Manlius door ganzengesnater gewekt, zodat hij bijtijds de vijand af kon weren (Livius: *Hist.* V, 47).
98 *de Stadt:* Rome.
100 *braef:* dapper.
101 *verbaest:* verschrikt; *het burgerrecht verweerde:* opkwam voor het recht van de burgers (nl. op vrijheid).
104 *slaecken:* loslaten; *roof:* buit.
105 *van:* door.
106 *gelegentheit:* ligging; *na heeft aengewonnen:* later aangegroeid is.
108 Latere onderzoekingen hebben aangetoond dat deze mening, nog door Wagenaar gedeeld, onjuist is. Waarschijnlik stond er reeds in 1410 een Raadhuis op de Dam.
110 *de zeekapelle:* de Sint Olofs of O.-Zijds Kapel.
111 *Sint Olof:* Olof Haraldsen, koning van Noorwegen, die wegens zijn verdiensten voor de verbreiding van het Christendom na zijn marteldood (1030) heilig verklaard is.

Met recht wert toegekeurt: want toen hy onder d'Ieren[113]
Tot kennis quam van Godt en Christus kruisbanieren,
En in Nieuw Megen sprack d'orakels van Godts mont,[115]

113 *toegekeurt:* toegekend.
115 *Nieuw Megen:* Nijmegen (Noviomagum) waar Vondel deze biezonderheden uit de legende van Sint Olof aantrof, blijft onzeker (vgl. de uitgave van Mej. Kronenberg, blz. 76-77 en Sterck: *Oorkonden,* blz. 125-28, waar deze plaats uitvoerig besproken is).

Liet hy zich Kerstenen, en wasschen op de vont,[116]
Van 't heiloos Heidensch slym. dus zuiver, en herboren,[117]
Zocht hy Godts dienst en Kruis te planten by zijn Nooren,
En, die een Koning was, verkondighde het licht,[119]
Waer voor de zon en maen en steile Noortstar zwicht.[120]
De maght der afgoôn raest, en, als een stroom gedreven,[121]
Bejegent hem in 't velt, daer hy getroost zijn leven[122]
En kroon ten beste schenckt aen Christus kruisaltaer,[123]
Geheilight door het bloet van zulck een' martelaer.
Het tweede Raethuis stont, daer nu de kant gesleeten[125]
Wort van het waterrack, dat, naer den Dam geheeten,[126]
Allengs ten Zuiden, van het Y, te rugge springt,
Tot daer de middensluis en duicker 't water dwingt,[128]
Of weder uitgiet, als de stercke wint van 't Zuien
Den Aemstel viert den toom, en afjaeght met zijn buien;[130]
Gelijck de stroomen staen ten dienst van weêr en wint,[131]
Naer dat der winden Vorst hem uitlaet, en ontbint.[132]
Men zagh de derdemael het Raethuis weêr verrezen,
Als of Natuur den gront had met haer hant gewezen,
Daer Kalverstraet en Dijck noch uitzien naer den Dam,[135]
En reicken aen de merckt, daer 't Sticht ter merreckt quam,
De Goier, Aemstelaer, de Veene- en -Waterlander.[137]
Zy staplen vrucht en vee en zuivel op elckander,
Gevogelte, en gewas, en wat de nootdruft eischt,[139]
Ter liefde van 't gewin, daer 't al om draeft, en reist,
En vlet, en vaert, en woelt; terwijl de burgeryen,[141]
Van d'eene aen d'andre weeck, by deze merckt gedyen,[142]
En kelder en schappra, met opgepropten schoot,[143]
Bezorgen, als de mier haer hol, voor hongers noot.[144]

116 *Kerstenen:* dopen, dus synoniem met *wasschen op de vont*.
117 *slym:* slijk.
119 *licht:* evangelie.
120 *steile Noortstar:* de Poolster, dus: het hoge Noorden.
121 *De maght der afgoôn:* de menigte van heidense goden.
122 *Bejegent hem:* komt hem tegemoet.
123 *ten beste schenckt:* prijs geeft.
125 Ook dit feit wordt door de historiese kritiek niet bevestigd.
126 *van:* door; *waterrack:* het Damrak (*rack:* lange strook, gewoonlik van land gezegd).
128 *de middensluis en duicker:* eerst bij deze ‘Middeldam’, ter hoogte van de tegenwoordige Dam werd het Amstelwater tegengehouden.
130 *Den Aemstel viert den toom:* aan de Amstel de vrije loop laat; *afjaeght:* voortjaagt (*Ned. Wdb.* I, 1034).
131 *Gelijck:* omdat nu eenmaal (*Ned. Wdb.* IV, 1179); vergelijk ook vs. 1919.
132 *Naer:* naar mate; *der winden Vorst:* Aeolus, die de winden geketend opgesloten hield.
135 Kalverstraat en Nieuwendijk liepen samen op de Dam; de Westelike rij aaneensluitende huizen hadden dus uitzicht op het Damplein (Kronenberg). Deze huizen werden onteigend en afgebroken voor het nieuwe Stadhuis.
137 *Veenelander:* de bewoner van het ‘Veen’, ten Zuiden van Amsterdam (vgl. vs. 232).
139 *de nootdruft:* de noodzakelike levensbehoeften.
141 *vlet:* met vletten vaart.
142 *by:* door; *gedyen:* tot welvaart komen.
143 *schappra:* provisiekast.
144 *Bezorgen:* zorg dragen voor, voorzien (*Ned. Wdb.* II, 2498).

De Koning van de Stadt, wiens kruin 't gewelt zou tergen:[145]
Verkoos Tarpeius bergh alleen, uit zeven bergen,[146]

145 *De Koning:* Romulus, koning van Rome; *wiens:* wier (slaat terug op *Stadt*).
146 *Tarpeius bergh:* de Tarpejiese rots, waarop het Kapitool gebouwd werd. Dat Romulus de stichter was, kan Vondel ontleend hebben aan *Aeneïs* VIII, vs. 654. In zijn vertaling van die plaats zegt hij: ‘slechts met riet en stroo gedeckt’ (vergelijk vs. 152).

Omtrent den Tiberstroom, en zijne waterkolck,
Om daer den adelaer en stoel van 't strijtbre volck,
Als op den vryburgh van 't Gemeene best, te planten,
Dat tegens al de maght der weerelt zich zou kanten.
Dus rees het Kapitool, op dezen steenen bult,[151]
Van Romulus met riet gedeckt, en na vergult,[152]
Gelijck een gouden bergh, om, in het onderdaelen
En opstaen van de zon, de zon ten trots te praelen;[154]
Een eer, waer voor de bergh den vader Numa danckt,
Zoo lang 't Romainsch gebiet, dat nimmer zackt, noch schranckt,[156]
Maer op zijn wyze duurt, de weerelt zal verduuren;[157]
Terwijl de Noortsche byl en heirschap Remus muuren[158]
En menigh trots gevaert, gelijck een steenrotsduin,[159]
Noch noit begraven kon, in 't omgewroete puin.
De Raeden van de Stadt vier van hun leden zetten,[161]
Graef, Wavren, Maerseveen, en Geelvinck, om te letten[162]
Op 't voorgebeelde ontworp van 't Raethuis, wijs en rijp[163]
Beraetslaeght, en bepaelt in zyn vereischt begryp,[164]
Bespiegelt door en door, in 't oogh der Trezoorieren[165]
En Burgermeesteren, tot dat uit meer papieren[166]
De waertste tekeninge, en d'eelste niet ontbrack,[167]
Waeraen de breede Raet in 't endt zijn zegel stack.[168]
De Raet van Amsterdam verkoos, met rijpe reden,
De plaets van 't out Stadthuis, nu moede, en afgereden,[170]
Van hoogen ouderdom, en arbeit, zorge, en last;
Als 't midden van de stadt, het hart in 't lichaem, past,[172]
Gestut van wederzy met heur vermaerde stroomen,
Om af en aen in zee, of aen den Ryn te komen,
En Schelt, en Wael, en Maes, buurinnen van den Ryn,

151 *steenen bult:* rots.
152 *na vergult:* later, door Numa Pompilius (vs. 155), verguld.
154 *de zon ten trots:* de zon trotserende, overtreffende.
156 *gebiet:* heerschappij; *schranckt:* ineenstort (oorspronkelik uit de voegen wijken, uitzakken; *Ned. Wdb.* XIV, 990).
157 *op zijn wyze duurt* (voortduurt): Vondel denkt hier aan het gezag van de Roomse Kerk; *verduuren:* langer duren dan.
158 *de Noortsche byl:* zie bij vs. 80; *heirschap:* heerschappij (*Ned. Wdb.* VI, 379).
159 *steenrotsduin:* hoge steenrots.
161 *De Raeden van de Stadt:* de vroedschap.
162 De leden van deze kommissie van advies heetten voluit: Cornelis de Graeff, Anthony Oetgens van Waveren, Joan Huydecoper van Maerseveen en Jan Cornelisz. Geelvinck.
163 *voorgebeelde ontworp:* voorlopig ontwerp (*worpen:* werpen). Sedert 1640 heeft men telkens wijzigingen in het bouwplan gemaakt (vergelijk ed. Kronenberg, *Inleiding*, blz. 10-11).
164 *begryp:* omvang.
165 *Bespiegelt:* beschouwd, bestudeerd (*Ned. Wdb.* II, 2076); *in 't oogh:* door het onderzoek van; *Trezoorieren:* de Thesaurieren, de regenten belast met het financieel beleid van de stad.
166 *uit meer papieren:* er waren ook andere ontwerpen ingediend dan dat van Jacob van Campen (zie bovengenoemde *Inleiding*, blz. 11).
167 De verdienstelikste en kunstrijkste uitgekozen werd.
168 *de breede Raet:* de volledige vroedschap; *zijn zegel stack* (hechtte): zijn goedkeuring schonk.
170 *afgereden:* afgemat, uitgeput (oorspr. van personen gezegd: *Ned. Wdb.* I, 1286).
172 *midden:* middelpunt.

Verheerlijckt door de steên, waer van zy voesters zijn.[176]

176 *Verheerlijckt:* tot aanzien gebracht.

Hier keert ons trots gevaert zyn aenschijn naer het Oosten,
Den opgang van de zon, die d'aerde komt vertroosten,
Verquicken met haer' glans, waer naer elx oogh verlangt.
De slincke vleugel deckt de Noortzijde, en ontfangt
Den offer uit der zee; de rechte deckt den zegen[180-81]
Van Beurze en vliet, van wien dees zeestadt heeft gekregen[182]
Haer' naem, de weerelt door gevlogen, en bekent,
Zoo wijt zy 's weerelts oegst op alle merckten zent,
En inhaelt uit der zee, met overlade kielen
Gestuurt van Watergoôn, en snelle waterzielen,[186]
Die, schuw van weide en ploegh, in zee te weide gaen,[187]
En danssen op den rugh van vader Oceaen.
Maer 't weifelende lot, dat noit zijn rust kon houwen,
Quam 't rustigh raetsbesluit des Aemstels, onder 't bouwen,[190]
Bespringen, slagh op slagh, niet anders of de Nijt,
Die schendige Harpy, uit wrevel, schimp, en spijt,[192]
Het nootwerck scheuren wou, en met verwoede klaeuwen[193]
Der Burgermeestren gunst verbystren, en verflaeuwen,[194]
En dwingen af te staen van dezen arrebeit,[195]
Zoo noodigh, en zoo nut, gevordert en beleit
Door opzicht en het oogh der meestren, die bedreven
Steenhouweren hun maet en wet en regel geven;
Dies 't uurwerck van dien bouw gestadigh schynt te gaen,
Van hant tot hant, gelijck de wyzer, op zijn raên,[200]
De ronde doet, en past op klockeslagh en uuren,[201]
Zoo net, gelijck de zon om hoogh haer' loop kan stuuren.[202]
Gestadigheit verwint. al draeit de wyzer kort[203]
Den dagh om, niemant merckt dat hy bewogen wort.[204]
De Nydigheit zocht eerst de poorten stil t'ontgrendelen,[205]
En daeghde, uit eenen mist, voor stadt op, met haer vendelen,[206]

180-81 *slincke:* linker; *ontfangt den offer uit der zee:* ziet de gaven tegemoet, die de zeeschepen in het IJ aanvoeren.
182 Onder de rechtervleugel waren de kelders van de wisselbank. Deze Beurs, door Vondel in 1643 bezongen (Dl. 4, blz. 548-49), sloot het Rokin in het Noorden dwars af.
186 *van:* door; *Watergoôn:* schertsend voor stuurlieden, die de golven beheersen; *waterzielen:* varensgasten.
187 *schuw van:* afkerig van; *te weide gaen* (woordspeling, met de bijgedachte van het genot dat zij er vinden; vandaar ook: *danssen*).
190 *rustigh:* energieke.
192 *schendige:* afschuwelike; *Harpy:* monster, uit de Griekse mythologie: vogel met meisjesgezicht en lange klauwen.
193 *nootwerck:* noodzakelik werk.
194 *gunst:* goede gezindheid, liefde voor het werk; *verbystren:* van 't juiste spoor brengen, vernietigen.
195 *af te staen van:* te laten varen.
200 *Van hant tot hant:* langzaam (vgl. langzamerhand).
201 *past op:* let op.
202 *net:* nauwkeurig.
203 *Gestadigheit verwint:* waarschijnlik spreekwoordelik (vgl. hiervóór, blz. 854, vs. 65): door volhouden bereikt men het doel; *kort:* in korte tijd, snel.
204 *Den dagh om:* twaalf uur rond.
205 *Nydigheit:* de verpersoonlikte Nijd, die Amsterdam zijn nieuw raadhuis niet gunt.
206 *voor stadt:* voor de stadspoorten.

Door Amsterdam betaelt, en van den haenekraey,[207]
Ontdeckt, eer 't nachtgedroght belande aen wal, en kaey,[208]

207 *van:* door.
208 *nachtgedroght:* de in de nacht optrekkende vijandelike troepen (vergelijk *zeegedroght* in vs. 1026).

Dat van verbaestheit zwichte, in ste van aen te vallen;[209]
Toen al de burgery 't geschut voerde op de wallen,
En blanck in 't harnas blonck, gelijck een ysre rots,
Die geenen aenstoot vreest, den Oceaen ten trots.[205-212]212
Noch rustze niet, maer streeft naer d'onbevrozene oorden,[213]
En hitst met volle kracht den blaesbalgh, uit den Noorden,[214]
Op dijck en dammen aen, dat Hollant schud, en yst.
De zee verlaet haer bed. de springvloet wast, en ryst,
En overschryt haer peil. de waeckende Aemsterlanders
Aen 't zweeten, in dien noot, met schuppe en zoôn, niet anders
Als warenze getroost den springvloet van Neptuin[219]
Het hooft te biên, gelyck een strantbeer van arduin.[220]
Neptuin, hier tegens aen, wil toonen dat geen zoden[221]
Vermogen zyne vorck en opgepreste Goden[222]
Te stuiten, op den toght; ontziet noch dijck, noch pael,
Noch eicke planck, en komt u, boven Outewael,[224]
Geborsten in de weide, en, bruizende op zijn riemen,[225]
Vaert voort, en zackt, en ryst, en valt in 't meer van Diemen,
Zet hofsteên, vee, en vrucht in 't water, dat wel eer,[227]
Zijns ondancks, ruimen moest den boezem van zyn meer,
Daer d'Amsterdammers, die hier lucht en adem schiepen,[229]
Al morrende om 't stehuis, nu huis en hof verliepen.[230]
Het open Aemsterlant, de polder rontom heen,
Al 't vlacke velt lagh blanck, tot in het Sticht en 't Veen[232]
Geleeck een bare zee. men kon het meer van Leiden[233]
En Haarlem, stroom noch sloot noch wegen onderscheiden.
De hoybergh bergde 't vee. de droeve huisman stack,[235]
Met vrouwe en kindren, 't hooft gedootverft uit het dack,[236]
In 't uitgemaelen meer. onwetenden aen 't schelden,

209 *verbaestheit:* ontsteltenis, schrik.
205-212 Herinnering aan de aanslag van Willem II op Amsterdam.
212 *aenstoot:* aanval (*Ned. Wdb.* I, 373); *den Oceaen ten trots:* (zelfs) de Oceaan trotserende.
213 *ze:* de Nydigheit (vs. 205); *oorden:* wateren.
214 *uit den Noorden:* (Datief na *uit*).
219 *getroost:* vol goede moed om (*Ned. Wdb.* IV, 1853); *Neptuin:* de opperste zeegod.
220 *strantbeer:* zeewering.
221 *hier tegens aen:* daar tegenover.
222 *zyne vorck:* de drietand, als attribuut van Neptunus; *opgepreste Goden:* de naar boven gejaagde zeegoden.
224 *Outewael:* of Oetenwael, dorpje ten O. van Amsterdam aan de Diemerdijk, later bij de stad getrokken.
225 *Geborsten:* met geweld binnengedrongen; *zijn riemen:* Neptunus wordt dus voorgesteld als zittende in een geroeid schip.
227 *wel eer:* nl. omstreeks 1630, bij de drooglegging.
229 *schiepen:* schepten. Veel Amsterdammers bezaten buitenplaatsen in de Diemermeer.
230 De schuld gevende aan het stedelik bestuur; *verliepen:* wegliepen uit.
232 *'t Veen:* vgl. vs. 137.
233 *een bare zee:* de volle zee.
235 *huisman:* boer.
236 *gedootverft:* doodsbleek van schrik.

En 't kostelijck stehuis de lantscha most ontgelden.[213-38238]
Na zulck een zeestorm woelt het zeezieck Brittenlant.[239]

213-38 Herinnering aan de hoge watervloed van Maart 1651, waarbij Amsterdam ten dele onderliep, dijken doorbraken en de drooggemaakte Diemermeer overstroomde.
238 *kostelijck:* duur. De gelden, bestemd voor het kostbare Stadhuis, moesten dienen om de schade te vergoeden.
239 *zeezieck:* begerig naar de macht ter zee.

De Faem gewaeght hoe dit de waterketen spant,[240]
Van Doever af aen 't hooft te Kalis, en zijn krammen.[241]
De hoop van Londen vischt een net vol Amsterdammen.[242]
Karthage en Rome zien elckandre grimmigh aen,[243]
Als leeuw en tigerdier. alle oorloghsvensters staen,
Als Plutoos blicken, root van gloet en zwavelvlammen.[245]
Zy treên in 't waterperck, als strijtgezinde rammen,[246]
Of stieren, dol van wraeck, en nimmer stootens moe,
Hervatten strijt op strijt, en stooten vreeslijck toe;
Terwijl hun schuim en bloet ontloopt, en, in 't vertoornen,
De herders toezien, hoe zy, met gewelt van hoornen,
Elckandre gaen te keere, en booren door de huidt
In 't vleesch, en ingewant, en menigh toestoot stuit[252]
Op ribben, en gebeent. d'een poogt, met d'achtervoeten
En klaeuwen, stof en zant in 's vyants oogh te wroeten,
Van achteruit te slaen, te stuiven voor den wint:[255]
En d'ander slingert fel den staert om, en verblint
't Gezicht des vyants vast, met heene en weêr te zwaejen.[257]
Zy loejen schrickelijck, en wenden zich, en draejen,
Tot dat de worstelstrijt en dagh zyn ende neemt,
En ieder wenscht om rust, in zijnen eigen beemt.[239-60]
Geduurende dien storm en stryt der worstelaeren,
Vernam men hoe om hoogh Saturnus quam gevaeren,[262]
Op bey zijn vleugels, schier gesleeten van de vlught:
En zwevende rontom den Dam, in onze lucht,
Met zijne scherpe zeîn, waerme hy d'eeuwen maeide,[265]
Het uurglas op zijn hooft, de grijzaert d'oogen draeide[266]
Naer 't afgeleeft stadthuis, oft eer zijn overschot,[267]
Gereten, onderstut, verminckt, en half verrot,
En evenwel, ter noot, 't verblijf der Amptenaeren,[269]
Om schrift, gerief, en schat, en diensten te bewaeren.[270]
Wat, ben ick, zeght hy, dan mijn kracht en zickel quijt,
Dat dit bouwvalligh dack mijn' ouderdom verslijt,[272]

240 *de waterketen spant:* een reeks oorlogschepen als een keten over het Kanaal legt van Dover tot Calais (vgl. de *Zeeleeu op den Teems,* vss. 7-10).
241 *krammen:* ineengedraaide bosjes stro, om het materiaal van de dijkversterking vast te houden (*Ned. Wdb.* VIII, 78).
242 Londen hoopt zich meester te maken van de handel der Holl. zeesteden.
243 *Karthage en Rome:* met deze aartsvijanden worden Engeland en de Republiek bedoeld.
245 *Plutoos blicken:* de ogen van Pluto, god van de onderwereld.
246 *waterperck:* strijdperk ter zee.
252 *toestoot:* aanvalstoot.
255 *Van achteruit:* achteruit: *stuiven:* stof op te jagen.
257 *vast:* voortdurend.
239-60 Handelen over de eerste Engelse oorlog van 1652.
262 *Saturnus:* god van de tijd.
265 *zeîn:* zeis (vgl. *zickel* in 271).
266 *Het uurglas:* de zandloper, als tijdmeter. Met dit attribuut en de zeis wordt de tijdgod meermalen afgebeeld.
267 *oft eer:* of liever gezegd.
269 *ter noot:* door de nood gedrongen.
270 *gerief, en schat:* benodigdheden en gelden; *diensten:* takken van dienst.
272 *myn' ouderdom verslijt:* op mijn hoge leeftijd mijn gezondheid ondermijnt.

En wacht het noch gerust, als leggende op zijn sterven,[273]

273 *leggende:* liggende.

Dat menschenhanden voort het slechten, en bederven?[274]
Ick wil een' korter gangk met dit geraemte gaen.
Zoo spreeckt hy, en verzinckt in 't smitshol van Vulkaen,[276]
Beveelt hem 's middernachts dien ouden romp te sloopen.
Vulkaen, toen 't nachtglas net ten halve was verloopen,[278]
De wachters, van den slaep beschooten, stom en stil,[279]
Vergaten hunne wacht, voltreckt Saturnus wil,
Ontsteeckt het zolderveen van boven, met zijn voncken.[281]
Het veen geraeckt in brant, dat eertijts lagh verdroncken:
Dus brant het vier den balck, den zolder, en het dack.
De gansche stadt waeckt op. de vlam ging op, en stack[284]
Het torenbuskruit aen. nu rusten geene bedden.[285]
De trousten schieten toe, en reppen zich, en redden
De brieven, boecken, gelt, trezoor, en banck en schat;[287]
En bergen in dien brant de ziel der gansche stadt;[288]
Terwijl de vlam in top blijft weiden, als een wonder,[289]
Uit gunst, die 't vier ons droegh, dat tijt gaf, om van onder[290]
Te redden have, en goet, ten oirbaer van 't Gemeen.[291]
Dus liet Vulkaen hier niets dan muurwerck, puin, en steen,
Waerna de Bouwkunst breet haer vleugels ging ontvouwen,
De nieuwe fenixpluim en kroon van 's lants gebouwen,[294]
Als ryzende uit den grave en d'assche en 't lijck van 't out,
En een geduurzaemheidt van eeuwen toebetrouwt.[296]
Maer 't is aenmerckens waert hoe Godt zich openbaerde,
In 't midden van die vlamme, en door zijn zorgh bewaerde
De hooge steigering, rontom 't begonnen werck,
Toen vlam en roode gloet den lesscher viel te sterck,[300]
Met zijne tong, voorwint, alree de masten leckte,[301]
En blaeckte, en eene wolck van smoock het volck bedeckte,
Daer Stalpaert, op zyn wacht, gelyck Brantmeester, stont,[303]
En zagh het gaepend vier, zijn' vyant, in den mont.[304]

274 *voort:* dadelik, weldra; *bederven:* vernietigen.
276 *verzinckt:* daalt af.
278 *nachtglas:* het *uurglas* (vs. 266) dat in de nacht afloopt, dus: halverwege de nacht.
279 *beschooten:* bevangen (vgl. *Palam.,* vs. 407).
281 *het zolderveen:* de turf op zolder.
284 *waeckt op:* wordt wakker.
285 *torenbuskruit:* een vaatje kruit in de toren.
287 *trezoor:* kist met kostbaarheden.
288 *bergen:* brengen in veiligheid.
289 *weiden:* zich verspreiden (oorspr. zich verlustigen).
290 *gunst:* genegenheid.
291 *oirbaer:* nut.
294 *De nieuwe fenixpluim:* de jonge veren van de nieuwe Fenix, herrezen uit de as van de afgeleefde vogel. Appositie bij het vorige *haer vleugels*. Met *kroon van 's lants gebouwen* laat Vondel het beeld van de verpersoonlikte *Bouwkunst* varen, en denkt hij weer aan het voortbrengsel van de bouwkunst. Daardoor wordt de zin wat verward.
296 *een geduurzaemheidt van eeuwen:* een eeuwenlange duurzaamheid (vgl. vs. 590). En (aan dit bouwwerk) een langdurig bestaan verzekert.
300 *lesscher:* blusser.
301 *voorwint:* door de wind in die richting gedreven.
303 *Stalpaert:* de tweede bouwmeester.
304 *in den mont:* tegemoet.

Hy sterckt het tegenweer, dan onder, dan van boven.[305]
De ledren eemer bluscht al kissende den oven[306]
Van 't grimmigh element, dat schricklijck kraeckt, en knerst,

305 *tegenweer:* in Vondel's taal onz.
306 *eemer:* brandemmer; *kissende* (klanknabootsend woord): sissende.

En niet een kant noch steen van 't nieu gestichte berst.[308]
Waer zulck een heiloos ramp tot dit gevaert geslaegen,[309]
Het was om 's bouwers glans uit al zyn werck te vaegen,[310]
Den moedt der Overheit te kneuzen van verdriet,[311]
Te schenden 't aengezicht, daer al het lant op ziet.
Een voorspoock scheen voorheene ons in te willen prenten[313]
Den opgang van dien brant, toen heele regementen[314]
Van rotten zich verbaest begaven op de vlught,[315]
Drie dagen voor den noot, gelijck van eene zucht[316]
Tot haer behoudenis al heimelijck gedreven,[317]
En, boven ons begrijp, dit ondier ingegeven,[318]
Dat, vroeger wacker, eer zyne ongevallen vat
Dan ons vernuft, dat traegh, tot kosten van de stadt,[320]
Voor 't naeckende onweêr duickt. hoe onvast staen dees gronden:[321]
't Geluck der steden is aen 't out stehuis gebonden:
Men vraege Schelt en Eems; zy hebben 't ons geleert
Hoe met den raethuisbouw 't geluck der steden keert.[323-24]
De bouwer van 't Stehuis wist noch van geen verhuizen,
Toen schon de bouwplaegh flux een' watervloet van muizen[326]
Op Hollants kusten aen. dit heir, in 't lang en 't bree,
Geslingert staert aen staert, quam dryven over zee,
Van 't Noorden, op ons strant. hier baet geen tegensportelen.[329]
Zy knaegen hoy, en gras, en klaver, met hun wortelen
En groente en steelen, af. de geest des beemts verdwijnt.[331]
De lantheer, by gebreck van voêr en klaver, quijnt.
Men troost hem dat de scha der muize 't lant zal baeten,[333]
En zy een' gouden tant in velt en weide laeten;[334]
Gelijck het naeste jaer de muizenscha vergoedt,
Met driemael zoo veel winste, en weide in overvloet:[336]
Maer 't ryzend Raethuis wort met smaet en hoon bejegent,

308 *gestichte:* bouwwerk.
309 *heiloos:* spelling voor heilloos.
310 Dat zou de bouwer het genot van zijn arbeid vergald hebben.
311 *kneuzen:* knakken.
313 *voorspoock:* voorteken.
314 *Den opgang:* het uitbreken.
315 *verbaest:* verschrikt.
316 *van:* door.
317 *behoudenis:* levensbehoud.
318 *begrijp:* begrip.
320 *tot kosten van:* tot schade van.
321 Dan eerst bukt, als de ramp ons overvalt; *dees gronden:* de volgende bewering.
323-24 Antwerpen en Emden bewijzen het tegendeel, want na de bouw van hun stadhuizen is hun bloei nog toegenomen; *keert* betekent dus: een gunstige wending neemt.
326 *schon.... aen:* jaagde op. De *bouwplaegh* is dezelfde *Nydigheit* (205), die telkens tracht de bouw te verhinderen; *een' watervloet:* een stroom, massa.
329 *tegensportelen:* tegenweer.
331 *groente:* de groene delen; *de geest:* de levenwekkende kracht (*Ned. Wdb.* IV, 720).
333 *der muize:* naast muis kent het Vlaams ook een jonger enkelv. muize (De Bo).
334 *een gouden tant laeten:* blijkens het verband: nieuwe vruchtbaarheid veroorzaken. De oorsprong van deze uitdrukking is mij onbekend.
336 *weide:* grasvoorraad.

En houdt een zelve streeck, zoo hoogh als 't nu, gezegent[338]
Van al de burgerye, een ieders oogh behaeght,

338 *houdt een zelve streeck:* volgt dezelfde koers. ‘Hoog streek houden’ betekent in zeemanstaal: bijna pal tegen de wind ingaan, dus weinig vorderen. Mej. Kronenberg wil deze lastige plaats aldus opvatten: ‘met de bouw ging het al even onvoorspoedig als 't nu voltooide werk voorspoedig is in zijn aanzien bij iedereen’.

En d'eer van al de stadt in 't staetigh voorhooft draeght.
De Kerck van Sint Kathryn, gelijck menze innewijde,[341]
En bouwde tot Godts eer, bekleet de slincke zyde,[342]
Een ryck gebouw, waeraen de Heer van Purmerent,
Heer Eggaert, by 't geschrift voor bouwheer noch gekent,[344]
Den eersten grontsteen ley, dies wy zijn eedle rancken[345]
Gehouden zijn met lof, voor 's vaders deught, te dancken.[346]
Wie Amiëns bezoeckt, dat hy zyne oogen sla
Op 't grootste kerckgesticht, de rechte wederga[348]
Van Eggaerts arrebeit, en lette of ons pylaeren
Gewelf en kooren min den bouwlust openbaeren
In Hollants Graeflijckheit, dan in het Konings Rijck,
Den Grave in majesteit en maght al t'ongelyck.[352]
Het heerlijck orgel noot geen dwaze zangverquisters,[353]
Maer Wyzen, op 't bancket van veertien paer registers.[354]
Vier orgeldeuren noôn alle oogen, door de gunst[355]
Van Bronckhorsts tekengeest en schoone schilderkunst,
Hem van Natuure alleen miltdaedigh ingegeven.
Men ziet hier geene verf, maer louter ziel, en leven
Daer Saul zit te paerde, en David voert het hooft[359]
Van Goliath, den Reus, gelijck hy wort gelooft,
Om zulck een trotse daet, en ingehaelt van rejen,
Die, zingende in triomf, den helt ter poorte inlejen,
En wetten Sauls haet, en kroonzucht door dien zang,[363]
Bezuurt van Jesses zoon, zoo veele jaeren lang.[364]
Men ziet, daer Davids harp en snaer den Godtvergeten
En dollen Saul streelt, hoe eerloos en vermeten[366]
De Haet dien jongeling den schicht toedryven wil,[367]
Terwijl hy dien ontduickt, en balling wort al stil,[368]

341 *De Kerck van Sint Kathryn:* de Nieuwe kerk, gebouwd naar het voorbeeld van de hoofdkerk van Amiens (vs. 347).
342 *bekleet de slincke zyde:* bevindt zich aan de linker zijde (*Ned. Wdb.* II, 1596), nl. na de afbraak van de huizen.
344 *Heer Eggaert:* Willem Eggert, een rijk koopman († 1417), bevriend met graaf Willem VI, droeg veel geld bij voor de bouw. Op zijn grafschrift in die kerk werd hij genoemd ‘medefundateur van dese Kerk’; *'t geschrift:* het opschrift; *gekent:* erkend.
345 *rancken:* afstammelingen. Verschillende aanzienlike Amsterdamse families (o.a. Hinlopen, Oetgens, Reael en Six) beweerden af te stammen van deze Willem Eggert.
346 *Gehouden:* verplicht; *deught:* weldaad.
348 *kerckgesticht:* kerkgebouw (vgl. 341).
352 *al t'ongelyck:* zeer ongelijk, d.w.z. ver overtreffende.
353 *dwaze zangverquisters:* die onachtzaam luisteren naar muziek.
354 *bancket:* feestelik onthaal.
355 *Vier orgeldeuren:* twee boven elkaar aan weerszijden, aan beide kanten beschilderd door Jan Gerritsz. van Bronckhorst (1603- ± 1677) met voorstellingen uit de geschiedenis van David en Saul.
359 *Saul:* tweelettergrepig te lezen: Sauwel (ook in 366).
363 *wetten:* scherpen, versterken; *kroonzucht:* heerszucht.
364 *Bezuurt van Jesses zoon:* waarvan David de smartelike gevolgen ondervond.
366 *vermeten:* laatdunkend.
367 *schicht:* speer; *toedryven:* toeslingeren.
368 *al stil:* zich ongemerkt verwijderend.

Tot dat een flux soldaet hem bootschapt, hier beneden,[369]

369 *flux:* vlug (*Ned. Wdb.* III, 4591). De bedoeling zal wel zijn dat hij de boodschap vlug overbracht; *hier beneden:* op een lager paneel.

Hoe Saul op den bergh, van wanhoop overstreden,[370]
Na zulck een nederlaegh, met zijn verwaete ziel,[371]
Op drie verslage zoons, in zijnen degen viel.
Op dat men het gevolgh aen deze keten schakel',[373]
Vraeght David Godt om raet, daer Abjathar 't orakel
Zal spellen, uit den glans van 't heiligh borstgesteent,[375]
Dat hem naer Hebron wijst, die Sauls doot beweent.[374-76376]
Wanneer de dubble deur van 't orgel hangt geslooten,
Wort David, daer hy knielt, gezalft, en overgooten
Ten Koning, over 't huis van Juda, toen die stam
Te Hebron, met gejuich, op deze staetsi quam,[380]
Waerop d'eenstemmigheit van uitgeleze keelen,[381]
De joffers en de jeught, met zingen, dans, en speelen,
En cyter, en tamboer, en rinckeltuigh, en luit,[383]
Verheffen haeren galm, die aen den hemel stuit.
Graef Willem, tot den stoel des lants, van Godt geschapen,[385]
Beschenckt, in 't Noorder glas, met haer doorluchtigh wapen,[386]
Dees stadt, waerover hy, als wettigh Graef, regeert;
Waerna Maxmiliaen, Roomsch Koning, hoogh ge-eert,[388]
Haer' wapenkruisschilt kroont met diamante straelen,
En parlen van zijn kroone, om eeuwighlijck te praelen,
Als met een danckbaer merck van zijne majesteit,[391]
Voor Ridder Boelens gout, en 's helts grootdaedigheit,[392]
Ten dienst van zijnen Heer, voor ieders oogh, gebleecken;
Een eer, die blijft, en duurt, als 't brosse glas zal breecken;
Gelijckze oock op de kruin des Westertorens blinckt,[395]
En blincken zal, zoo lang de zon verrijst, en zinckt.
In deze hooftkerck gaet de Batavier ten grave[397]
Naer Galen, die de Doot wou kiezen, eer dan slave
Te worden op de zee, geboeit aen 't Britsch gebiedt,[399]
Daer hy op 't Midlantsch meer den brant in 't buskruit schiet
Van 's vyants zeekasteel, en leert hem, op de baren,

370 *overstreden van:* overwonnen, overmand door.
371 *verwaete:* vervloekte, verdoemde.
373 *gevolgh:* vervolg.
375 *spellen:* voorspellen; *'t heiligh borstgesteent:* de twaalf edelstenen op het opperkleed van de hogepriester, uit wier schittering de toekomst voorspeld werd (zie *Gebroeders,* vs. 240-vlg.).
374-76 Vgl. Vondel's *Gebroeders*.
376 *Hebron:* woonplaats van David, de koning van Juda; *die Sauls doot beweent* behoort bij *hem*.
380 *staetsi:* plechtigheid.
381 *d'eenstemmigheit:* het harmonies samen-klinken.
383 *rinckeltuigh:* instrument met rinkelende bellen.
385 *stoel:* troon.
386 *'t Noorder glas:* het nog aanwezige kerkraam in de Noorder kruisbeuk.
388 *Maxmiliaen:* verkorting uit Maximiliaan, ter wille van het versritme. De keizerskroon boven het wapen werd in 1489 verleend voor de hulp van de stad in de binnenlandse strijd.
391 *danckbaer merck:* bewijs van dankbaarheid.
392 *Ridder Boelens gout:* dat Andries Boelens Dircksz. (1455-1519) deze kroon met goud gekocht zou hebben, is een onbewezen overlevering. Vgl. hierachter het gedicht *Op de Wapenkroon van Amsterdam; grootdaedigheit:* dapperheid.
395 De Westertoren draagt nog deze keizerskroon onder het kruis met de windvaan.
397 *ten grave:* naar het praalgraf (vergelijk hiervóór, blz. 573-74).
399 *gebiedt:* gezag.

In weêrlicht roock en smoock, in Plutoos hemel vaeren,[402]
En stuiven, recht voor wint, om in dien waterbrant,[403]
Als voorbo, naer den Teems, en 't vyantsch Brittenlant,[404]
De tijdinge aen het hof van Withal zelf te draegen.[405]
Hetrurie en Livorne en 't zeestrant zal gewaegen,[406]
Veele eeuwen na zijn doot, hoe stout dees watervorst
Den vyant boort aen boort groothartigh klampen dorst,[408]
Gelijck een oorloghshelt, uit louter hart geschapen,[409]
Waerom de grafzerck noch gekroont hangt met zijn wapen,[410]
En ridderlijck geweer, en met de vaen bedeckt,[411]
Terwijl dit lijck de deught der levenden verweckt.
De Waegh, aen deze zy voor 't Raethuis, weet den zegen[413]
Van 's weerelts koopstadt net maer nimmer af te weegen,[414]
Door toevloet van de vaert. zy voert met haer gewin,
De stede een' Potozy van daeghlijx zilver in,[416]
Door twee paer poorten, als om strijt, van vier gewesten,[417]
Om Hollants vryen Leeuw te weeliger te mesten,
In uitgemaelen meer, of duin, en poldergras.[418-19]
Hier groeit het Hollantsch hart. hier zwelt de zuiveltasch,[420]
Van zilver, en root gout, en vriendelijcke schyven,
Die, by gevaer en noot, onze oorloghszenuw styven,[422]
En leeren dat men licht den Amsterdammer terght,
Maer zijn gedult den krijgh niet ongewroken verght,[424]
Zoo lang de schiltwacht waeckt, en hier, langs steene trappen,
Gewapent nacht en dagh, de waeghtrap op zal stappen,[425-26]
En uitzien, vroegh en spa, en luistren of 't Stehuis
Geen laegen wort geleght, ten schimp van 't wapenkruis.[428]

402 *Plutoos hemel:* schertsend-ironies voor: de onderwereld.
403 *waterbrant:* brand op het water.
404 *vyantsch:* vijandig.
405 *Withal:* Whitehall, het koninklik paleis te Londen.
406 *Hetrurie:* het oude Etrurië, waarin Livorno lag.
408 *boort aen boort klampen:* enteren; *groothartigh:* dapper.
409 *hart:* symbool van moed.
410 *wapen:* familiewapen.
411 *ridderlijck geweer:* wapens. Op de graftombe ziet men speerpunten en pijlbundels, tussen vaandels half stok, monden van kanonnen en een helm.
413 *De Waegh:* de sierlike oude Waag, midden op de Dam, is in 1808 afgebroken.
414 *net:* nauwkeurig. Woordspeling met *afwegen:* ten einde toe wegen: de Waag werkt nauwkeurig, maar kan de overvloed nauweliks aan, en komt nooit gereed.
416 *een' Potozy:* een eindeloze voorraad; *Potozy:* rijke zilvermijn van Bolivia.
417 *gewesten:* windstreken.
418-19 Het verdiende geld wordt besteed aan vruchtbaar land door nieuwe inpoldering, of aan landgoederen in de duinstreek, en brengt dus nieuwe welvaart.
420 *groeit:* geniet; *zuiveltasch:* beurs met de opbrengst van de zuivelprodukten.
422 *oorloghszenuw:* de krijgskas.
424 Onduidelik uitgedrukt. De bedoeling is: maar dat zijn lijdzaamheid niet zo ver gaat, dat hij niet een oorlog zou eisen (*verghen*) om zich te wreken.
425-26 De hoofdwacht van het stedelik garnizoen was gevestigd in de bovenverdieping van de Waag.
428 *schimp:* smaad (vgl. vs. 95).

De Vischmerckt woelt vooruit, en leeft van spartelvisschen,[429]
Schaft stroom- en- zeevisch, en bezorght de burgerdisschen[430]

429 *De Vischmerckt:* overdekte visbanken op de Middeldam, op de plaats waar later de beurs gebouwd werd; *woelt vooruit:* dit kan slaan ‘op de bootjes met visch, die druk dooreenwarrelend langs het Damrak, zich naar voren werkten’ (Kronenberg).
430 *bezorght:* voorziet (vgl. vs. 144).

Met allerhande teelt van 't vochtige element,
Tot 's levens onderhoudt. het Gilt was hier gewent[432]
Sint Peters feest, van outs, met kroonen te vereeren,[433]
Te zingen, hant aen hant, naerdien 't zich moet geneeren,[434]
Als 't Galileesch geslacht, by 's hemels zegening,[435]
En 't uitgeworpen net, dat 's waters vruchten ving.
De Beurs [daer d'Amstel stuit, en door vijf steene boogen,[437]
Met waterpylen schiet, als van een pees gevloogen,[438]
Wanneer het water valt, en adem haelt in 't Y,][439]
Ontfangt den burgerzwarm van d'oude en nieuwe Zy,[440]
En al het uitheemsch bloet, dat 's middaghs hier te gader[441]
In eenen boezem vloeit, en uit zoo menige ader
Gevloten, leven geeft aen 't lichaem van 't Gemeen.
Hier wort Merkuur gedient, geviert, en aengebeên,
Met zijnen slangestock, en vleuglen aen de hielen.[445]
Hier zweet het koopmans brein, gepropt van vrachten, kielen,[446]
Papieren, wisselkansse, en munte, en beurskrackeel,[447]
En winninge, en verlies. elck grijpt naer 't beste deel,
In schiphreuck, havery, verzekert kist, en packen,[449]
En berght zijn have en 't lijf op masten, en op wracken.[450]
De weiflende Fortuin smyt blindling 's weerelts goet
Te grabbel in den drang. de rijckdom styft den moedt[452]
Des koopmans, door het lot, zoo rijck hem toegevallen.
Dan steigeren om strijt de gevels, poort, en wallen,[454]
En torens hemelhoogh. de Staet en burgerdraght[455]
Getuigen van 't geluck, door schattingen, en pracht.[456]
Gewinzucht propt de breede en lange galerijen,[457]
Die brommen in 't vierkant, gelijck een korf, vol byen,[458]
En uitgelezen geur, gewonnen op het velt.
Dan roept de Beurs zich heesch: waerheen met al uw gelt,
O geltrijck Amsterdam? mijn nissen zien uw draeven,

432 *het Gilt:* het Vissersgilde vierde hier feest ter ere van de beschermheilige, Sint Petrus.
433 *kroonen:* kransen.
434 *naerdien:* omdat; *zich geneeren:* in zijn onderhoud voorzien.
435 *'t Galileesch geslacht:* die vissers ten tijde van de apostel Petrus; *by:* door.
437 *De Beurs:* vgl. vs. 182.
438 *waterpylen:* pijlsnel voortschietend water.
439 *adem haelt:* eerst tot rust komt.
440 *d'oude en nieuwe Zy:* vgl. vs. 16.
441 *bloet:* geslacht, volk.
445 *slangestock:* staf met twee slangen omwonden.
446 *gepropt:* vervuld.
447 *wisselkansse:* het risico van wissels.
449 *havery:* averij: *verzekert:* assureert.
450 *wracken:* niet zeewaardige schepen.
452 *drang:* drom, massa; *moedt:* durf.
454 *steigeren:* verrijzen.
455 *burgerdraght:* de (weelderige) kleding van de burgers.
456 *schattingen:* (ruime) opbrengst van de belastingen; *pracht:* weelde.
457 *propt:* vult met gedrang.
458 *brommen:* gonzen (vgl. *Aeneïs*-vertaling VI, 1055).

En missen midlerwijl haer driemael twalef Graven,[461-62]
Uit klaren marmersteen te klincken, tot een eer[463]
Van 't koopmans Kapitool. of magh my nimmermeer

461-62 In de nissen boven de bogen van de Beursgalerij ontbraken nog de beelden. Vondel wilde er 36 Graven (de 36 leden van de Vroedschap?) in geplaatst hebben.

463 *klincken:* uithouwen.

Gebeuren dit geluck, het welck mijn Beursgenooten[465]
Verdienden, die het gout met heele schepen gooten,
In uwen open schoot door kommer, zorgh, en zweet,
Ten bouw van uwen Staet, en 't vrye lant besteet?
Vijf hooftgebouwen, hier in 't ronde te bereicken,[469]
Uit 's mercktvelts navelpunte, is geen onkenbaer teiken[470]
Van majesteit, en maght, die nu doorluchtigh blijckt,
Naerdien de Dam in naem Sint Markus plaets niet wijckt,[472]
Noch zelf het velt van Mars, zoo wyt befaemt by d'ouden,[473]
Die Rome, in zijne kracht en middaghglans, aenschouden,[474]
Toen, Cezars erfgenaem, August, in vollen vre,
Het heiligh Kapitool in zijn triomfe opree.[476]
Hoe luchtigh kan men nu op 't mercktvelt adem scheppen,[477]
En ieder 's mercktdaghs zich, op zulck een ruimte, reppen,[478]
In alle stallingen, en inkoop, en verkoop;[479]
Daer volck en burgerdrang en huisman, in den hoop,[480]
Vast veilen, loven, biên, en afslaen, en besteden,[481]
Verkochte waeren laên, op burrien, en sleden,[482]
Of torssen op den hals, of onder hunnen arm,
Of krujen op het radt. geen wackre byenzwarm[484]
Is drocker op het velt, en in de honighkorven,
Wanneer de boeckweit bloeit, die doot lagh, en gestorven,
In d'aerde, eer klont en zon en dau haer leven schenckt,
En naer dien eedlen geur de honighzuigers wenckt.[484-88]
Hier is de wandelstreeck van Amsterdamsche Heeren
Wethouderen en Raet bekommert met regeeren,[490]
En deftigh staetgespreck. de koopman luistert hier[491]
Naer luchten uit der zee, en zamelt uit papier[492]
Den zin der letteren, van overal geschreven.[493]
Dan valt, dan ryst de merckt. hier is een schip gebleven,[494]

465 *Gebeuren:* te beurt vallen; *mijn Beursgenooten:* de kooplieden die mij (de Beurs) bezoeken.
469 *Vijf hooftgebouwen:* Raadhuis, Nieuwe Kerk, Waag, Vismarkt, Beurs.
470 *navelpunte:* middelpunt; *geen onkenbaer teiken:* een niet te miskennen bewijs.
472 *naem:* roem; *Sint Markus plaets:* het San Marcoplein te Venetië.
473 *zelf:* zelfs; *het velt van Mars:* het Campus Martis te Rome.
474 *middaghglans:* toppunt van roem.
476 *in zijn triomfe:* bij zijn driedaagse triomftocht in Rome (29 v. Chr.), toen hij de vrede bevestigd had.
477 *'t mercktvelt:* Damplein.
478 *zich reppen:* zich (gemakkelik en) snel brengen.
479 *stallingen:* uitstallingen, kramen.
480 *burgerdrang:* drom van burgers; *huisman:* boer; *in den hoop:* in bonte mengeling.
481 *Vast:* voortdurend; *besteden:* van de hand doen, verkopen.
482 *burrien:* draagbaren; *sleden:* voertuig zonder wielen, oudtijts voor vrachtvervoer gebruikt (*Ned. Wdb.* XIV, 1633).
484 *radt:* kruiwagen.
484-88 Vergiliaanse vergelijking (*Aeneïs* I, 430, VI, 707; vgl. Hooft's *Geeraerd van Velsen,* vs. 1650).
490 *Wethouderen:* burgemeesters; *bekommert:* belast.
491 *deftigh staetgespreck:* ernstige, gewichtige gedachtenwisseling over politiek.
492 *luchten:* geruchten.
493 *letteren:* brieven.
494 *gebleven:* vergaan.

En ginder een belant, dat met Turkyen sloegh,[495]
De roofgalajen brande, of binnen Tunis joegh,

495 *belant:* gestrand; *sloegh:* streed.

En 't roofnest, out Algiers, noit zat van schepeplonderen.[497]
Dan hoort men hier van 't Y een' oorloghsman opdonderen,[498]
Of vlooten uit de Straete, of van de Spaensche kust:[499]
Dan groeit het koopmans hart, nu zeker, en gerust,[500]
In zijn bekommeringe, en danckt Godts weêr en winden
En watren, die by storm zoo menigh schip verslinden.
De rijcke zee is nu niet rijcker als de man,
Die met dees blyde maer zijn zolders laden kan,
Verquicken zijne hoef, en groene Gravelanden,[505]
En Beemsters, klaverrijck, vol vee, en vol waeranden.[506]
De Stadthuistoren stelt zijn kunstigh klockwerck, rijck[507]
Van klanck. Hemoni speelt een hemelsch klockmuzijck,[508]
Zoo snel, gelijck een luit, of Swelings orgelpijpen,[509]
En snellen cimbeltoon, met vingeren te grijpen.[510]
Hier blazen schuiftrompet en kromme en rechte fluit
Orlandoos grooten geest ter heerenvenstren uit,[512]
Ter eere van de Wet, en burgerwandelaeren,[513]
Verquickt door bly muzijck, in ongeruste maeren
Van oorloge of tempeest, hier leest men de geboôn[515]
Der ondertrouden af, die op den zondaghstoon[516]
Naer hunne trouwboey treên, met onverzaet verlangen;[517]
Terwijl de drang des volcks en toeloop vast de wangen[518]
Der bloode bruiden verft, in 't op-en-nedergaen[519]
Van 't Raethuis, naer hun straet, bestroit met pallemblaên,
En goude loveren, door eene straet van menschen,[521]
Die 't nieugetroude paer den schoot vol zegen wenschen;
Of weegen onderling de bruit, en bruidegom,
Te rijck, te vreck, te lang, te kort, te wijs, te dom.

497 *En* (binnen) *'t roofnest*.
498 *oorloghsman:* oorlogschip (in deze betekenis niet in 't *Ned. Wdb.*)*; opdonderen:* plotseling te voorschijn komen.
499 *de Straete:* nl. van Gibraltar.
500 *groeit:* voelt zich voldaan.
505 *Verquicken zijne hoef:* zijn buitenplaats verrijken en verfraaien. Vooral in 's Graveland en en de Beemster hadden de rijke Amsterdamse kooplieden hun bezittingen.
506 *waeranden:* lusthoven.
507 *stelt:* brengt in werking(?). De gewone betekenis is: stemt.
508 *Hemoni* (met accent op de tweede lettergreep): François Hemony; in 1655 tot stadsklok- en geschutgieter te Amsterdam aangesteld. Vergelijk Vondel's gedicht *Op het klokmusyk t'Amsterdam,* van 1661.
509 *Swelings:* Diedrick Sweelinck, bij zijn dood, in 1652, door Vondel herdacht (hiervóór blz. 546).
510 *cimbeltoon:* het cimbaal of hakbord was een snaren-instrument.
512 *Orlandoos grooten geest:* de muziek, door Orlando's talent voortgebracht. Orlando Lasso was een beroemd Zuid-Nederlands componist, uit de 16de eeuw; *heerenvenstren:* de vensters van de Raadskamer of de Burgemeesterskamer.
513 *de Wet:* de stedelike regering.
515 *tempeest:* noodweer (op zee); *hier:* namelik van de pui van het stadhuis.
516 *op den zondaghstoon:* na de afkondiging in de kerk (?).
517 *Naer hunne trouwboey treên:* de huweliksband gaan leggen (*Ned. Wdb.* III, 83).
518 *vast:* intussen.
519 *verft:* doet blozen.
521 *eene straet:* een dubbele rij.

Hier leest men 's lants plackaet, of oude en nieuwe keuren,[525]
Of vonnissen, wanneer de jongste dagh het treuren[526]

525 Van de stadhuispui werden ook, na klokgelui, de geboden, keuren, vonnissen door een sekretaris afgelezen; *oude keuren,* die slechts een jaar van kracht waren, werden jaarliks opnieuw afgekondigd.

526 *de jongste dagh:* de oordeelsdag; hier: de dag van het rechterlik vonnis, dat met klokgelui afgekondigd wordt.

Des sterfdaghs inneluit, en 't spiegelnut schavot[527]
Den scherreprechter daeght, die 't hooft van 't lichaem knot,[528]
De keel de lucht verbiedt, en streept met taeje roeden[529]
De ruggen, op 't geschrey, en brantmercktze, onder 't bloeden,
Met 's Heeren wapenkruis. hier treckt de stadts soldaet[531]
Op trommelslagh ter wacht, naer 't wachthuis toe, en staet
's Wachtmeesters oogh ten dienst: hy zelf ontfangt de leuze,[533]
Het woort der nachtwacht, van des Burgermeesters keuze
En orde, tot een merck en veiligheit der wacht,[535]
Om alle misverstant te schuwen in der nacht.
De vlyt en bezigheit der burgeramptenaeren,
Die ieder hunnen plicht bekleeden, en bewaeren,[538]
Vermeerdert hier den zwarm van 't Raethuis, af en aen.[539]
Hier waeckt de burgery. hier oefent zy haer vaen,[540]
De wapens, en 't geweer, zoo trots in harrenassen[541]
Gegespt, en uitgerust, als ofze waer gewassen
In 't yzer, uit de wiege, en van haer moeders mam.[543]
Wie Amsterdammers dreight, die vint hier Amsterdam,
Gereet om toe te treên, groothartigh uit te vallen,[545]
Het zwangere geschut te voeren op de wallen,[546]
Tot voorstant van haer Recht, en vryheit, zoo verraet[547]
Haer poorten onderkruipt, of Mars de trommel slaet.[548]
Het Damrack voert den Dam de vrachten toe met schepen,
Gemackelijcker dan veel duizent sleden sleepen,[550]
Veel wagens konnen laên. tien wegen, nimmer moe[551]
Van woelen, loopen drock naer 't vrye mercktvelt toe,
En kruissen 't heene en weêr, met menschen, en met rossen,[553]
Van burghwal, straete, en graft. heeft Orfeus eertijts bossen
Verplant met zijne lier, Amfion met zijn snaer[555]

527 *Des sterfdaghs:* van de terechtstelling; *spiegelnut* (in de eerste uitgave verbeterd uit de foutieve lezing: spiegelent): nuttig als afschrikkend voorbeeld.
528 *daeght:* oproept.
529 *streept:* striemt, ranselt.
531 *'s Heeren wapenkruis:* het Amsterdamse wapen; *de stadts soldaet:* vgl. vs. 425. De *wachtmeester* (533) of majoor voerde het bevel over het garnizoen.
533 *leuze:* wachtwoord.
535 *orde:* order; *merck:* teken, waarborg.
538 *bekleeden, en bewaeren:* vervullen en betrachten (*Ned. Wdb.* II, 2382).
539 *af en aen:* in- en uitgaande.
540 *de burgery:* de 54 vendels schutters; een van de hoofdwachten was op het stadhuis gevestigd; *vaen:* vendels.
541 *geweer:* wapenen.
543 *mam:* borst.
545 *toe te treên:* op te rukken; *groothartigh:* dapper.
546 *zwangere:* geladen.
547 *voorstant:* verdediging.
548 *onderkruipt:* heimelik binnendringt.
550 *sleden:* vgl. vs. 482.
551 *tien wegen:* lopende van de Vismarkt, de Middeldam, Beurssteeg, Kromelleboogsteeg, Kalverstraat, van weerszijden van 't Stadhuis, van achter de Nieuwe Kerk, de Nieuwendijk en van het Water of Damrak.
553 *kruissen:* doorkruisen.
555 *Amfion:* vgl. het gedicht op de *Gedenckpenning,* blz. 906.

De steenen oit verzaemt, om Thebe wonderbaer
Te stichten tot een stadt; 't is t'Amsterdam gebleecken
In waerheit, onverbloemt, en zonder dichters streecken.[558]
Het Noortsche mastbosch neemt het Raethuis op den rugh.[559]

558 *streecken:* vernuftige bedenksels.
559 *Het Noortsche mastbosch:* de heipalen, uit Skandinavië afkomstig.

De rots van Benthem danst. de Wezerstroom wort vlugh.[560]
De Wester marmerklip den maetzang volght van Kampen[561]
En Stalpaert, die bezweet noch arbeit vliên, noch rampen,[562]
Noch opspraeck, nu en dan gesprongen voor hun scheen,[563]
Te vrede datze zich verbouwen voor 't Gemeen.[564]
De mieren, in den bouw, om nootdruft te vergaeren[565]
Des zomers, eer de kou des winters, zonder airen
En vrucht, haer overvall' zijn bezich in het velt,
Vervoeren ordentlijck de rijpe tarwe en spelt[568]
Met yver in het hol. d'een sleept en torst het koren
Al zweetende op den neck. een ander geeft de spooren
Aen traegen, en bestuurtze, en drijftze op 't smalle padt.
Het is 'er alsins drock. d'een geeft, en d'ander vat.[572]
Zy byten 't zaet in d'aerde, eer 't wortel koom' te schieten.[573]
Voorzichtige arbeit zwicht voor lasten, noch verdrieten.[574]
De bouw van 't Raethuis schynt op dezen trant te gaen.
Dus komt een regement ruighwerckers op de baen,[576]
En schickt den baiert op van balcken steen en masten.[577]
Steenzaegers, kanters, en polijsters, fluxe gasten,[578]
Een ieder past zijn werck te spoeden, even drock.[579]
Men draeft 'er af en aen, op 't luiden van de klock.
Men voert pylasters aen, en voedsel voor de muuren.[581]
De bicksteen wast en groeit, om al de stadt te schuuren,[582]
En d'afval van arduin, vertreden, en veracht,
Als puin en stof, betaelt den Trezoorier noch pacht.[584]
Men ziet den Bentemer en Bremer gront gesleten,[585]
En vratigh ingeslickt, om hier een rots te meeten,[586]
Tweehonderttachtigh breet, tweehondert voeten diep,[587]

560 Het stadhuis was gebouwd van Bentheimer steen, en van Bremersteen, langs de *Wezerstroom* aangevoerd; *wort vlugh:* komt in beweging.
561 *De Wester marmerklip:* het Engelse of Schotse marmer; *den maetzang volght:* de vergelijking van de bouwmeesters met Amfion wordt voortgezet.
562 *Stalpaert:* de tweede bouwmeester van het stadhuis; zie vs. 303.
563 *opspraeck:* kritiek; *gesprongen voor hun scheen:* hun voor de voeten geworpen.
564 *zich verbouwen:* al hun krachten wijden aan de bouw, zich aan het werk opofferen; *'t Gemeen:* het algemeen belang.
565 Vergiliaanse vergelijking (*Aeneis* IV, 402-07); *in den bouw:* tijdens de oogst; *nootdruft:* levensonderhoud.
568 *ordentlijck:* in geordende troepen; *spelt:* grove tarwesoort.
572 *alsins:* in alle richtingen, overal.
573 *byten:* maken bijtende een gat voor de korrels.
574 *Voorzichtige:* vooruitziende, vooruit zorgende.
576 *ruighwerckers:* arbeiders voor het ruwe werk (*Ned. Wdb.* XIII, 1649: alleen op deze plaats).
577 *schickt den baiert op:* ruimt de rommel op (*baiert:* chaos).
578 *kanters:* de werklieden die de steen behakken (*Ned. Wdb.* VII, 1368, alleen op deze plaats); *fluxe gasten:* flinke kerels.
579 *past:* draagt zorg.
581 *pylasters:* uitstekend deel van een muur, als zuil bewerkt; *voedsel voor de muuren:* kalk.
582 *bicksteen:* als schuurzand gebruikt.
584 Voor het weghalen van de afval werd een bedrag aan de stadskas (aan de *Trezoorier*) betaald.
585 *gesleten:* afgesleten, door het uithouwen van bouwsteen.
586 *vratigh ingeslickt:* gulzig binnengehaald: *meeten:* uit te meten, tot stand te brengen.
587 De eigenlike oppervlakte is 282 bij 235 voet.

Daer 't Raethuis het vernuft der eedle bouwkunst riep
Tot stichtheer, om gerief en aenzien te bewaeren,[589]

589 *gerief:* geriefelikheid, gemak; *te bewaeren:* te handhaven, in acht te nemen.

En een geduurzaemheit, de drie, die hier vergaeren,[590]
Als krachten van de ziel der bouwkunste, in 't gesticht,[591]
Dat eeuwigh tuigen kan van 's bouwers trouwe en plicht,
Aen zijne arbeitzaemheit en overlegh te mercken,
Ten trots der gryze Faem van zeven Wonderwercken.[594]
Wien namaels lusten zal te toetsen 't recht bescheit,[595]
Wanneer, en oock van wien de grontsteen wiert geleit,[596]
Dat hy ter vierschaer ga den stommen toetssteen spreecken,[597]
Daer Polsbroeck in Latijn, tot een gedenckbaer teken,[598]
Uitheemschen klaer berecht, en, door de goude tong[599]
Van 't bouwschrift, alle kunne, en staet, en out en jong[600]
Vernoeght, als hy gedenckt hoe 't wit der oorelogen[601]
Getroffen, en de pais in haeren krits voltogen,[602]
Den Aemstelraet bewoogh te vallen aen den bouw[603]
Van 't Raethuis, toeverlaet van 's burgers deught en trouw.
Graeff, Pankras, Valckonier, en Schaep men hier te zamen
Ziet glinstren in den toets, met hun doorluchte naemen,
Als Burgermeesters zoons en neven, in 't gemeen,[607]
Grontleggers van 't Stehuis, en zynen eersten steen,
In 't gulden vredejaer, en 't aenzien van hunn' Vaderen[609]
En oomen, die hierop, omringt van 't volck, vergaderen,[610]
Het welck hun zegen wenscht, tot dat de leste steen
Den eersten volgen zal, daer zy den stoel bekleên.[601-12612]
Een, die te naeu gezet, wat hy bedilt wil pluizen,[613]
Verschoont zelf d'afbreuck van den terling burgerhuizen,[614]
Nu ruimte en stadtgerief dees schade ruim vergoedt.
Geen dolle Nero heeft de stadt hierom in gloet

590 *de drie:* nl. de eisen van de praktijk, schoonheid (*aenzien*) en duurzaamheid (vgl. vs. 296); *vergaeren:* samengaan.
591 *gesticht:* gebouw.
594 De zeven wereldwonderen van de Oudheid.
595 *te toetsen 't recht bescheit:* de juistheid van de inlichtingen te onderzoeken (*toetsen* bevat een woordspeling met *toetssteen* in vs. 597).
596 *van:* door.
597 Boven de zetel van de Sekretaris in de *Vierschaer* zag men op een voetstuk van zwarte toetssteen (voor het beeld van de Amsterdamse maagd) een Latijnse inscriptie met gouden letters (zie de tekst in de uitgave van Mej. Kronenberg, blz. 87).
598 *Polsbroeck:* Cornelis de Graef, vrijheer van Zuid-Polsbroek; *gedenckbaer:* de gedachtenis levendig houdende (*Ned. Wdb.* IV, 585).
599 *Uitheemschen klaer berecht:* (ook) vreemdelingen duidelik inlicht.
600 *kunne:* sexe; *staet:* stand.
601 *wit:* einddoel.
602 *in haeren krits voltogen:* volkomen tot een (gelukkig) einde gebracht (*Ned. Wdb.* VIII, 296).
603 *vallen aen:* beginnen met.
607 *neven:* kleinkinderen; *in 't gemeen:* gezamenlik.
609 *en* (in) *'t aenzien:* en ten aanschouwe van.
610 *hierop:* tot dit doel.
601-12 Vgl. Vondel's gedicht bij deze Grond steen-legging, hiervóór blz. 368.
612 *daer zy den stoel bekleên:* wanneer zij de regeringszetels zullen bezetten.
613 Iemand die al te kleinzielig zou willen napluizen of er ook aanmerkingen te maken zijn.
614 *zelf:* zelfs; *afbreuck:* afbraak; *terling:* blok (oorspr. dobbelsteen).

En lichten brant gezet, belust den nacht van Trojen[616-17]
Te speelen, en de boght der Wijcken af te rojen,[618]

616-17 Nero wordt er van beschuldigd, Rome in brand gestoken te hebben, om zich zelf de eer te geven, een nieuwe stad te stichten (Tacitus' *Annales* XV, 39). Men verhaalde dat hij tijdens die brand de ondergang van Troje stond te bezingen, de toenmalige ramp bij de aloude vergelijkend (ed. Mej. Kronenberg).

618 *af te rojen:* af te breken wat buiten de rooilijn valt, dus: de bochtige nauwe straten door brede te vervangen.

Op lant- en- stadtgeschrey. geen Celer, geen Seveer[619]
Versmolten schat en stadt, voor ooghlust van hunn' Heer,[620]
Aen overdaet van kunst, die veel te dertel steigert,[621]
Daer vrouw Natuur, te zwack, de Bouwkunst grontvest weigert:[622]
De noot, de nutbaerheit, in 't dringen even styf,[623]
Vereischten dack, en ruimte, en lucht, en veel geryf[624]
Van ampten, die beknopt by een zich t'zamen quijten,
Ten dienst van Amsterdam, die d'eeuwen zal verslijten,[626]
Indien de Zeevaert haer getrouw blijve, en de Twist
En Tweedraght niet den Raet van Hollants steden splist,
Door onderkruipingen, en baetzucht, van geen muuren,[629]
Zoo sterck als diamant, en yzer, te verduuren.[630]
De bouwkunst, toenze in 't werck beooghde haeren wensch,
Koos tot haer voorbeelt uit het lichaem van den mensch,
Zoo meesterlijck volbouwt, van buiten en van binnen,
Dat niets hieraen ontbreeckt, en d'allersnelste zinnen,[634]
Die dit doorsnuffelen, van 't meeste aen 't minste lidt,[635]
Bekennen moeten dat het allerminst miszit
Wat hieraen wort herstelt. herstellen is misstellen.[636-37]
Wie dit hervormt, misvormt. laet overmeeten, tellen,
En weegen, wien dit lust; het lichaem schroomt geen licht,
Geen klaere middaghzon, noch maet, getal, en wight.
Zoo blijckt dit bouwsel dan van lit tot lit rechtvaerdigh[641]
In evenredenheit, en zulck een' bouwheer waerdigh,
Die ieder bouwer wijst, en, als Godts leerkint, trouw
Het oogh leert slaen op hem, en zynen schoonsten bouw.[644]
De bouwers van 't Stadthuis den eisch der wet voldeden,
En volghden zulx de Kunst, dat geen van all' de leden[646]
In zynen stant bezwyckt. Vitruvius trede aen,[647]
En zelf Apollodoor, bouwmeester van Trajaen,[648]
Wiens naelt noch heden praelt te Rome, voor onze oogen;

619 Celer en Severus waren bouwmeesters van Nero, die voor hem na de brand een weelderig paleis bouwden.
620 *schat en stadt:* de stedelike gelden.
621 *te dertel steigert:* tot overmatige weelde opgevoerd wordt.
622 *vrouw Natuur, te zwack:* de te slappe bodem.
623 *nutbaerheit:* de eisen van de praktijk; *in 't dringen even styf:* die een even sterke aandrang oefenden (tot de nieuwe bouw).
624 *geryf:* geriefelike huisvesting.
626 *die* (terugslaande op Amsterdam) *d'eeuwen zal verslijten:* eeuwen lang zal voortbestaan.
629 *van:* door.
630 *verduuren:* doorstaan, te boven komen.
634 *d'allersnelste zinnen:* het schranderste verstand.
635 *aen:* tot aan.
636-37 Dat het allerminste dat men zou veranderen, verkeerd zit. Elke verandering is verslechtering.
641 *rechtvaerdigh:* juist, zuiver.
644 *hem:* God.
646 *zulx:* zodanig.
647 *In zynen stant bezwyckt:* op de aangewezen plaats te kort schiet; *Vitruvius:* Romeins bouwmeester, ten tijde van Caesar en Augustus, auteur van een geschrift *De Architectura*.
648 *zelf:* zelfs; *Apollodoor:* Apollodorus, Grieks architekt uit Damascus, die o.a. de zuil van Trajanus bouwde (649).

Zy vinden dit gebouw door al zyn leên voltogen,[650]
Van boven tot beneên. geene outheit dit verdooft.[651]

650 *door al zyn leên voltogen:* in alle onderdelen volmaakt.
651 *verdooft:* overtreft.

Het heeft zyn middenlijf, zijne armen, voeten, hooft,
En schouders, elck om 't netst. het heeft zyn ingewanden,[653]
Elck lidt, elck ingewant zyn ampt, gebruick, en standen.[654]
Hier leeft en zweeft de ziel van ons Wethoudery,[655]
Gelyck een Godtheit, in, en ziet het zeilrijck Y
Met 's weerelts oeghsten en Oostindiën geladen.
De Zeven landen zelfs ons Heeren en hun Raeden,[658]
Orakels van den Staet, bezoecken, reis op reis,[659]
In tijt van ooreloge en ongestoorden pais,
En leeren, beter dan by Griecken, en Romainen,
Hoe zich de Grooten hier tot 's nabuurs dienst verkleinen.[662]
Hier houdt het burgerhof de wateren in toom,[663]
Geplant op Aemstels gront, gelijck een hooge boom,
Die zyne wortels schiet heel diep en taey in d'aerde,
En, wassende in de lucht, zijn pit voor lucht bewaerde,[666]
Voor regen, hitte, en vorst, met schorsse, en schelle, en bast.
Geene overwightigheit in 't groejen hem vermast.[668]
Hy geeft den hemel bosch, en loof, en groene bladen,
Den gront zyn schaduwen, en hangt met ooft geladen.
De waterstroomen voên de wortels, en zijn groen
Wort van den dau verquickt. al 't jaer is zijn saizoen.[672]
Men hoort de vogels schel in zijne tacken zingen.[673]
Men ziet de melckbron versch, rontom geduurigh springen,[674]
En vloeien, tweemaels 's daeghs; wanneer de zon, gehult[675]
Met straelen, 's morgens ryst, en 's aerdtrijx lyst vergult,[676]
Of 's avonts ons ontzinckt, en schuil gaet achter duinen.
De Noortsche blaesbalgh schud de bosschen, en hun kruinen,[678]
Of knackt den eicken stam; maer dees, al even vast
Gehanthaeft van om hoogh, ontziet noch leedt, noch last.[680]
Men ziet, van buiten en van binnen, drie kolommen,
Gekoren uit de vyf aeloude, kunstigh brommen,[682]

653 *elck om 't netst:* wedijverend in sierlikheid (*Ned. Wdb.* IX, 1870); *ingewanden:* inwendige organen.
654 *lidt:* slaat op al wat genoemd is van *middenlijf* tot *schouders; ampt:* taak; *standen:* juiste plaats.
655 *Wethoudery:* stadsregering.
658 *zelfs:* zelf.
659 *bezoecken:* onderzoeken, ervaren.
662 *zich verkleinen:* zich nederig in dienst stellen van.
663 *houdt de wateren in toom* (figuurlik): bewaart de binnenlandse rust; *het burgerhof:* het raadhuis, als zetel van de burgerl. regering.
666 *zijn pit:* het binnenste hout.
668 *overwightigheit:* topzwaarheid; *vermast:* overlaadt, bezwaart.
672 *al 't jaer is zijn saizoen:* het gehele jaar door voelt hij zich krachtig.
673 *schel:* luid.
674 *de melckbron:* de koeien die gemolken worden.
675 *gehult:* getooid (oorspr. gekapt, *Ned. Wdb.* VI, 1300).
676 *lyst:* horizon.
678 *De Noortsche blaesbalgh:* vgl. vs. 214.
680 *ontziet:* vreest.
682 *de vyf aeloude:* nl. de Toskaanse, Doriese, Ioniese, Korinthiese en Composiete (volgens Vitruvius: *Architectura* III, cap. 2). Daarvan waren de drie laatste toegepast; *brommen:* prijken.

In bey de stadiën, voor 't opgetogen oogh.[683]
De laeghste uit twee gemengt, en d'ongemengde om hoogh.[684]

683 *stadiën:* verdiepingen.
684 *uit twee:* nl. de Ioniese en Korinthiese; *d'ongemengde:* de Korinthiese.

D'Ionische, en Korintsche, als in een huwlijck, onder,
Gesmolten ondereen, wort, tot een weereltsch wonder,
Gedraegen van den voet, en draeght Korinthen weêr
Uit Griecken t'Amsterdam om hoogh, tot Aemstels eer.[688]
Wie dees verknochtheit ziet en orden, zagh niet vasters[689]
Niet netters uitgewrocht. gestreepte muurpylasters,[690]
De hangende festoen, of die zich zelve spant,[691]
Het marmeren poortael, de vloer, gewelf, en pant,[692]
Het kroonwerck, zinrijck loof, rontom elcks innegangen,[693]
Naer eisch van ieders ampt, gevlochten en gehangen,[694]
Geen ledige ydelheit, het beelt, dat draeght, of ciert,[695]
Geen woeste wildernis, maer alles gemaniert,[696]
De voet, de lange pijp, de kapiteel, de friezen,[697]
En lysten, elck om 't rijckst, by d'ouden niets verliezen.[698]
Doch eer wy noch gerijf en cieraet gadeslaen
Inwendigh, laet ons voor de beide gevels staen,
En in elcks voorhooft eerst de beeldewercken eeren,[701]
Daer wy Quellijns vernuft en geest zien triomfeeren.[702]
Het ooster voorhooft draeght hier moedt op Amsterdam,[703]
Een dochter, voortgeteelt uit Aemstels gryzen stam,
En endelijck gekroont, door 's Keizers gunst en handen,[705]
Met zulck een hooftcieraet, de zon der Duitsche landen.[706]
De leeuw stut haeren stoel, en waeckt aen elcke zy,
Daer d'Aemstelnymf haer kruick, de Stroomgodt van het Y[708]
Zijn water giet in zee, en rusten in hun biezen,
Die, al den zomer groen, by wintervorst bevriezen.
De Watergoden slaen een ongelijck geluit,[711]
En blazen haeren lof op alle watren uit.
De Zeegodinnen, nu geweckt door zulcke galmen,
Vereeren haer met wier, en krans, en mosch, en palmen.
De krokodil de zwaen de zeehont, reis op reis,
Zich domplen, daerze heerscht met haeren tack van pais.

688 *Griecken:* Griekenland.
689 *verknochtheit:* samenvoeging; *orden:* schikking; *niet:* niets.
690 *gestreepte:* van cannelures voorziene.
691 *De hangende festoen:* boven de ramen aan de buitenzijde; *of:* alsof.
692 *de vloer:* van de grote zaal (zie vs. 977-vlg.); *pant:* galerij (*Ned. Wdb.* XII, 295).
693 *zinrijck loof:* lofwerk met biezondere betekenis, boven de ingang van de afdelingen, b.v. boven de Desolate-Boedelkamer: de val van Icarus, omringd met lege kisten, brieven en rekenboeken waaraan de ratten knagen (Kronenberg).
694 *ampt:* bestemming.
695 *ledige ydelheit:* doelloze opsiering, d.w.z. de plaats van elk beeld is doordacht.
696 *gemaniert:* geordend, harmonies.
697 *de lange pijp:* de schacht van de zuil.
698 *by d 'ouden niets verliezen:* kunnen gerust de vergelijking met de Antieken doorstaan.
701 *voorhooft:* frontispies.
702 *Quellijn:* Artus Quellinus, de beroemde Antwerpse beeldhouwer, die een groot deel van het beeldhouwwerk maakte.
703 *draeght moedt op:* is trots op.
705 *gekroont:* met de keizerskroon; zie vs. 388-vlg.
706 *de zon der Duitsche* (Germaanse) *landen:* slaat op Amsterdam.
708 *kruick:* het gewone attribuut van watergoden in de renaissancekunst.
711 *slaen een ongelijck geluit:* doen verschillende klanken horen.

Ick hoor de Tritons heesch trompetten, zie dolfynen,[717]

717 *de Tritons:* half mens, half vis, als trompetters van Neptunus, blazend op een kinkhoorn.

En meereminnen, nat van vlechten, hier verschijnen
Ter wyfeest, Godt Neptuin gezeten, met zijn hulp
En trouwe gemaelin, in zyne wagenschulp.
Hier woelt de waterjaght van Zeegoôn en Godinnen.[721]
Zoo kil een element kan noch de kool van 't minnen[722]
Niet blusschen in den vloet, of Peleus, heet en warm,[723]
Neemt Thetis op den schoot, en drucktze in zynen arm.
En dunckt dit iemant vreemt? zy toeten op den horen
Dat Venus uit het schuim en zeeschuim wert geboren.
Al 't zeedom leeft hier nu, in 't groejen van ons Stadt,[727]
Als of het haer geluck om strijt gezworen hadt.
Zy roepen, waer een vloot de baren door komt bruizen:
Vaert heene: propt de stadt, de zolders, en de huizen,[730]
En kelders met uw vracht: wy schencken u 't geley.
De koey geeft Hollant melck, maer dit 's de vetste wey,
Waerby de koey gedyt. wie twijfelt aen dat zeggen,[733]
Zal Gysbrechts wallen noch aen Pampus uit zien leggen.[734]
Geen koejenujer maeckt de steên en dorpen rijck:
De Zeevaert bouwtze, en brengt eerst zoden aen den dijck.[736]
Indien 't geoorloft waer ter zyde eens af te treden,[737]
Om ieder hooftgebouw der Koopstede aller steden
Te gaen bespiegelen; ick sleet den dagh en tijt,[739]
Die den stehuisbouw nu alleen is toegewyt:
Ick overvlocht het hooft van Amsterdam met kranssen,
Of, als een Cybele, met heldre torentranssen,[742]
En spitsen, op wier kruis de goude weêrhaen draeit,
Aenwyzende uit wat streeck de koopvloot overwaeit.[744]
Lucy, daer 't weeshuis groeit, zich dagelijx verwondert,[745]
Als zy haer weezen telt, en opvoedt zevenhondert,
Uit haeren milden schoot. Sint Klaere ziet Raspyn[747]
Betemmen met zijn rasp het wilt, dat in de lijn[748]
Het Brasiliaensche bosch moet maelen en versleepen,
En siddren voor den knoop en 't klatren van de zweepen

721 *waterjaght:* stoet, troep die zich in het water beweegt (*Ned. Wdb.* VII, 73).
722 *kool:* gloed.
723 *Peleus:* Griekse koningszoon, verliefd op de Nereïde Thetis; uit hun verbintenis werd Achilles geboren.
727 *'t zeedom:* de gezamenlike zeegoden.
730 *propt:* vult.
733 *Waerby:* waardoor.
734 *aen:* tot aan. In 1612 was de stad uitgebreid; in 1663 is deze uitbreiding voltooid door het graven van de drie hoofdgrachten.
736 *bouwtze:* maakt die grote uitbreiding mogelik; *brengt zoden aen den dijck* (spreekw.): helpt de zaak goed vooruit.
737 *af te treden:* uit te weiden.
739 *bespiegelen:* beschouwen.
742 *Cybele:* de grote Moeder van de goden, afgebeeld met een kroon van torens op het hoofd, als symbool van haar heerschappij over de aarde; *heldre:* luisterrijke.
744 *overwaeit:* aan komt zeilen.
745 Het Burgerweeshuis stond op de plaats van het vroegere nonnenklooster van Sint Lucia.
747 Het tucht- of rasphuis was ingericht in het voormalige Klarissenklooster aan de Heiligenweg. De gevangenen moesten daar rood Braziliaans hout raspen. Schertsend noemt Vondel de tuchtmeester *Raspyn* (vgl. Vondel's gedichtje *Op d'Afbeeldinge van de Tucht*).
748 *het wilt:* de boeven; *in de lijn:* vastgebonden.

Der overstrenge Tucht. het Spinhuis raeght de spin,[751]
Die looze netten spant voor breidelooze Min.
Het Dolhuis sluit en stilt ontzinde Razernyen,
In stille schaduwen. Sint Peters Galeryen[754]
Geleiden ons naer 't bedt van krancken man en vrouw,
Door Kosters kunst verquickt. de Bajert herberght trou,[756]
Drie nachten achtereen, verlege wandelgasten,[757]
Die, naeckt en geldeloos, vermagert zien van vasten.
Het nabuurgasthuis troost den ouderdom in rouw,[759]
Ontfangt den ouden stock, en d'afgeleefde vrouw.[760]
Het Amiraelshof dient den Zeeraet, scherp gesleepen
Op 't veiligen der zee, gekruist met oorloghsschepen.[761-62]
Ontfanger Spiegel hier 't geleigelt wort betrouwt,[763]
Ten steun der zenuw, die de zeekust ploeght, en bouwt.[764]
Het ront Begynhof berght de Maeght in zijne muuren.
De Zuid- en- Noortkerck en de Westkerck haer gebuuren[766]
Ten dienst staen. Sint Niklaes wint aenzien, door de kunst[767]
Des torens, net gedraeit, en Swelings Faem en gunst,[768]
Wiens geest door d'orgelkeel zoo hemelsch quam gedrongen,
Dat Englen op den galm van Jesses nooten zongen.[770]
De dubbele orgeldeur, een stichtigh tafereel,[771]
Verweckt noch Heemskercks geest ten grave uit, door 't penseel,
Dat David, die den Reus het hooft heeft afgeslaegen,
Op maeghdegalmen schijnt tot aen de lucht te draegen.
De Koningklijcke harp, voor 't heiligh Kistverbont,[775]
Zijn voeten gaende maeckt, die raecken naulijx gront,[776]

751 *het Spinhuis:* de gestraften moesten in dat werkhuis spinnen. Later werd het vooral tuchthuis voor vrouwen en meisjes die zich overgaven aan *breidelooze Min* (752); *raeght:* veegt weg. In de *spin* zit dus een woordsp.

754 *Sint Peters Galeryen:* 't St. Pietersgasthuis, waaraan Dr. Sam. Coster (756) als dokter verbonden was.

756 *verquickt:* gebaat, geholpen; *de Bajert* of Beiaard, een deel van het vorige gebouw, waar daklozen drie dagen kosteloos geherbergd werden.

757 *verlege wandelgasten:* hulpeloze zwervers, landlopers.

759 *Het nabuurgasthuis:* het naburige Oudemannen- en vrouwenhuis.

760 *stock:* grijsaard.

761-62 *Het Amiraelshof* of Prinsenhof, bestemd tot verblijfplaats van hoge gasten, maar later aan de Admiraliteit afgestaan. Daar vergaderde de *Zeeraet* of Admiraliteit; *scherp gesleepen op 't veiligen:* die steeds volle aandacht schenkt aan het beveiligen; *gekruist:* doorkruist; wellicht ook woordspeling met: geplaagd, onveilig gemaakt door (*Ned. Wdb.* VIII, 450)?

763 *Ontfanger Spiegel:* Mr. Egbert Spiegel, sinds 1641 ontvanger-generaal der Admiraliteit; *'t geleigelt wort betrouwt:* wordt het convooi-geld toevertrouwd. Deze belasting op in- en uitgaande goederen was oorspronkelik bestemd om het noodzakelik geleide van koopvaardijschepen te bekostigen.

764 De *zenuw* moet de kas van de Admiraliteit zijn; de toevoeging *die de zeekust ploeght, en bouwt* is mij niet duidelik.

766 *haer gebuuren:* de omwonenden.

767 *Sint Niklaes:* de Oude Kerk.

768 *net:* sierlik; *Swelings Faem:* vgl. vs. 509; *gunst:* populariteit (de genegenheid voor hem), of zijn liefde (voor de kunst)?

770 *Jesses nooten:* Davids psalmen.

771 De orgeldeuren waren beschilderd door Maarten van Heemskerck (1498-1574).

775 Het tafereel stelde voor: David dansende vóór de Bondskist (*'t heiligh Kistverbont*).

776 *gaende maeckt:* brengt in beweging, doet dansen.

Daer Michol, uit het hof, te blint vervoert, eilaci,[777]
Dien ommegang beschimpt, en godtsdans met zijn staetsi.[778]

777 *Michol:* zijn vrouw, die dit beneden zijn waardigheid acht (*2 Sam.* VI, 16); *te blint vervoert:* geheel verblind en meegesleept (door haar verontwaardiging).
778 *ommegang:* optocht; *staetsi:* plechtigheid.

De Godskist, zevenmael gedraegen om den wal,
Dreight Jericho verbaest met eenen zwaeren val.[780]
Maer 't heerlijck kerckglas, daer ons Lievevrouws kapelle
Van outs gesticht was, geeft getuighnis van het snelle[782]
Vernuft des schildergeests, die 't werck zoo schicken kon,[783]
Dat 's Engels Groet, Godts Kribbe, en oude Simeon,
Daer Christus wort vertoont, de grootste meesters leeren[785]
Hun verwen maetigen, hartstoghten ordineeren,[786]
En bouwen naer de kunst; te schildren een gewelf[787]
Natuurlijck, en gelijck de kerck in 't leven zelf.[781-88]
Ick zwijgh van 't koorglas, daer de kloecksten naer verlangen;[789]
Van Ridder Heemskercks graf, met zynen schilt behangen.[790]
't Gewelf, van Heiligheit in d'oude tijt befaemt,[791]
Op achtien pylers rust. Sint Agnes school betaemt[792]
Door Baerle en Vossius de Koopstadt te stoffeeren
Met wijsheit, die de jeught t'Athene plagh te leeren.[794]
De Schouburgh licht de stadt, gelijck een morgenstar,[795]
En schuift tooneelen op, daer Engel Lucifer[796]
Uit zijnen hemel ploft, en starrelichte stoelen,[797]
In 't onuitbluschbre vier der helsche zwavelpoelen;
Een treurspel om een hart van diamant, als glas,[799]
Te brijzelen tot stof, te kneên, als maeghdewas;[800]
Naerdien 't veranderen van heil in ongelucken
Noit grooter ommezwaey in 's trotsen brein kon drucken.
De Schouwburgh plant en stampt de zeden in de jeught,[803]
Ontmomt de weerelt, leert welspreeckentheit, en deught,[804]

780 *verbaest:* verschrikt, ontsteld.
782 *snelle:* vaardige.
783 *des schildergeests:* van de talentvolle schilder.
785 *Daer Christus wort vertoont:* terwijl hem het Christuskind getoond wordt.
786 *maetigen:* tot een harmonies geheel maken; *hartstoghten ordineeren:* hartstochten treffend uitbeelden.
787 *bouwen:* een schilderij componeren; *schildren een gewelf:* Vondel bewondert de perspektieviese weergave van het gewelf op de twee eerste ramen.
781-88 De in deze verzen beschreven ramen, door Pieter Aertsen in 1555 ontworpen, zijn nog bewaard.
789 *'t koorglas:* achter 't Hoge koor was een raam met de wapens der burgemeesters. Ieder, vooral de *kloecksten,* verlangden naar de eer, zijn wapen hierop te zien.
790 Admiraal Jacob van Heemskerck (gesneuveld 1607) had daar zijn praalgraf; de grafsteen wordt bekroond door zijn wapenschild.
791 *'t Gewelf:* de Nieuwe-Zijdskapel, bekend door het mirakel van Amsterdam; vandaar zijn *Heiligheit in d'oude tijt*.
792 *Sint Agnes school* (Datief): het Athenaeum, gevestigd in 't oude Agnietenklooster. Caspar van Baerle en G. Vossius waren daar de eerste professoren (zie Dl. 3, blz. 372).
794 *plagh:* placht.
795 *licht:* verlicht.
796 *op:* open. De Amsterdamse schouwburg had openschuivende gordijnen.
797 *starrelichte stoelen:* door sterrenglans verlichte tronen.
799 Vondel bedoelt niet zo zeer zijn *treurspel,* als de hartontroerende stof zelf, die bij uitstek tragies was (vgl. vss. 801-2).
800 *maeghdewas:* zuiver was.
803 Vgl. voor de opvoedende kracht van het toneel: *Samson,* vs. 685.
804 *Ontmomt:* ontmaskert.

En wijsheit, uitgebeelt door rol, en personaedje,[805]
Gelaerst, of licht geschoeit, gevoert op haer stellaedje.[806]
De tooneeldichter zuight, gelijck de bie, zijn stof

805 *personaedje:* toneelspeler.
806 *Gelaerst, of licht geschoeit:* in treur- of blijspel. De laars (cothurnus) is het attribuut van de tragediespeler; de lichte schoen (soccus) die van de comedie-speler.

En geur, uit heiligh en onheiligh, om met lof[808]
t'Onthaelen al de Wet en wijze Burgerheeren,[809]
Die met hun achtbaerheit 't gestoelte hier vereeren.
Sint Joris hof bezorght den onbezorghden kost[811]
Zyn macke vooglen, van bekommering verlost.
De Heerenherbergh staet voor alle Grooten open,[813]
En zweet om 't vaste goet in 't veilen, en verkoopen.
Het rijcke Ostindisch huis verslaeft zich, mat en moe,[815]
En rieckt ons met den geur van 't kruidigh Oosten toe.
't Westindiaensche wil noch eens den Portugiezen[817]
Afeischen 't geenwe by de zeefortuin verliezen.[818]
Het Schrynwercks pant bestelt ons tafel, en kantoor,[819]
En glimt van sackerdaen, en ebben, en yvoor.[820]
De Vleeschhal schaft ons vee, wiens keelen afgesteecken[821]
Niet blaeten, daer voorheen Sint Peter plagh te preecken
Van d'oude visschery. het dienstbaer Leenhuis plant[823]
Zijn nutte leenbanck, daer het ingebroghte pant
Den noot der armen stut. 't Geschuthuis smilt aen vlieten[825]
Van koper, root van gloet, om donders af te gieten,
En blixems op haer' vorm. de korenschuur schaft graen,[826-27]
Betoomt de vrecke merckt, en spijst den onderdaen.[828]
Steenhouwery, Stetuin bezorghen stadts gebouwen,[829]
Daer zaegh en beitel knerst, in 't zaegen, en in 't houwen.

808 *heiligh en onheiligh:* uit de bijbel of de geschiedenis.
809 *Onthaelen:* ontvangen; *de Wet:* het stadsbestuur.
811 *Sint Joris hof:* een Proveniershuis, waar men de kost moest kopen; *den onbezorghden kost:* de kost waarvoor zij zelf niet behoeven te zorgen.
813 *De Heerenherbergh:* voornaam stadslogement. Bedoeld zal zijn het Oude-Zijds Heerenlogement, waar ook de veiling van vaste goederen plaats vond (814).
815 *Ostindisch huis:* het pakhuis van de O.I. Compagnie, door Hendrik de Keyser gebouwd, waar ook de veilingen van de Compagnie waren. (Vergelijk Vondel's gedicht van 1638 in Deel 3, blz. 628).
817 *'t Westindiaensche:* het pakhuis van de W.I. Compagnie, gebouwd in 1642; *wil:* zal. Deze hoop is niet verwezenlikt.
818 *Afeischen:* terugvorderen, nl. het verloren gegane Brazilië; *by:* door; *zeefortuin:* wisselend lot ter zee.
819 *Het Schrynwercks pant* of Kistemakerspand: gildehuis van de schrijnwerkers, die daar hun werk uitstalden; *bestelt:* verschaft; *kantoor:* in de oude betekenis van kist of kast, ter berging van geld en papieren (*Ned. Wdb.* VII, 1383).
820 *sackerdaen:* geurig, bruin hout.
821 *De Vleeschhal:* de grote Vleeshal was gevestigd in de vroegere Sint Pieterskapel; *wiens:* welks; *afgesteecken:* doorgestoken.
823 *d'oude visschery:* Mej. Kronenberg denkt hier aan de wonderbare visvangst in het evangelie, met een toespeling op de vroegere Boeren-Vischmarkt daar ter plaatse. Zou niet eer te denken zijn aan het vissen van mensenzielen door de apostel?; *Leenhuis:* de Bank van Lening.
825 *'t Geschuthuis:* de Stads Geschut- en Klokgieterij, in 1614 gebouwd; *smilt aen vlieten:* smelt in stromen.
826-27 *donders en blixems:* geschut en munitie; *de korenschuur:* de zolders van de stadswapenhuizen deden dienst als stadskorenpakhuizen, die dienden om in dure tijden de korenwoeker te bestrijden.
828 *vrecke merckt:* de hebzuchtige speculanten.
829 *Stetuin:* de Stadstimmertuin, waar timmerwerk voor de stad verricht werd; *bezorghen:* voorzien van het nodige.

d'Aelmossenier bezorght den nootdruft, in den noot,[831]
Door al het ronde jaer, en deelt uit zijnen schoot
Der burgren schaelgifte uit. Huiszittevaders winnen,[833]
By winterdagh, het hart der naeckte huisgezinnen,

831 *bezorght den nootdruft:* helpt de behoeftigen door bedeling.
833 *Huiszittevaders:* de armvoogden, die de Huiszittenhuizen bestuurden.

Door armoede uitgeput. de Schermschool treckt haer eer[835]
Uit Aemstels schutterye, en oefentze in 't geweer.
Zy monstert den soldaet, op haere monsterrollen,[837]
En helpt hem aen soldy, en munt, betaelt ten vollen.
Van 't Pesthuis rep ick niet, dat, buiten ons stevest,[839]
De lucht der stede vaeght van doodelycke pest;[840]
Noch oock van d'Ossemerckt. daer vette en magere ossen[841]
De weide en Eiderste van hunnen last verlossen;[842]
De gladde klepper van ons Ridderjeught zoo vroom[843]
Leert luistren, in den ring, naer roede, en spoore, en toom.[844]
De scheepswerf bouwt een vloot, ten dienst der Amiraelen,[845]
En Bickers eilant schept eilanden, om te dwaelen[846]
Op 't wijzen van 't kompas, en al de ruime zee
Te dwingen met geschut, van d'eene aen d'andre ree.[848]
Het bezigh Werckhuis kan de luie koorts verjaegen,[849]
Die voor den arbeit gruwt, als 't hooft van alle plaegen.
Nu zwygh ick van de Wael, die zwart van schepen krielt,[851]
En 't mastbosch om de stadt, zoo levende, en gezielt.[852]
De stadt verrijst, gelyck een weerelt, uit het weilant,
Doorvloeit van aderen, bezaeit met menigh eilant,[854]
Met steene bruggen, boogh by boogh, aen een gehecht.
Noch zwijgh ick van den stoel, gewijt aen 't Waterrecht.[856]
De zegen van den bouw der Zeevaert is gebleecken,[857]
Nu Amsterdam braveert, dus heerlijck uitgestreecken,[858]
En haere bolwercken en wallen heft om hoogh,
Die, storm op storm getroost, uit een heel ander oogh[860]

835 *de Schermschool:* stadsdrilmeesters oefenden daar de schutters in de wapenen (*geweer*).
837 *monstert:* schrijft in.
839 *'t Pesthuis:* sinds 1635 buiten de stad, aan de Overtoom, gevestigd.
840 *vaeght van:* zuivert van.
841 *vette en magere:* de magere ossenmarkt werd in April, de vette eind Oktober of begin November op 't plein voor de Regulierspoort gehouden.
842 *Eiderste* of Eiderstede: Eiderstedt in 't Westen van Sleeswijk. Daar kwamen in 't voorjaar de magere ossen van daan.
843 *Ridderjeught:* jonge aristokraten; *vroom:* dapper, flink.
844 *in den ring:* een perk of plein, een soort manege, buiten de Regulierspoort, waar rijlessen gegeven werden.
845 *De scheepswerf:* nl. die van de admiraliteit, op Rapenburg.
846 *Bickers eilant* (genoemd naar Dr. Jan Bicker): gelegen in 't N.N.W. van de stad, met veel scheepstimmerwerven; *eilanden:* drijvende eilanden, schepen.
848 *aen:* tot aan.
849 *Het bezigh Werckhuis:* 't Arme kinderen Werkhuis, ook voor volwassen leeglopers bestemd, in 1650 ingericht; *de luie koorts:* de kwaal van luiheid, oorsprong van alle andere kwalen (*hooft van alle plaegen,* vs. 850).
851 *de Wael:* twee binnenhavens aan de IJkant.
852 *'t mastbosch:* de talloze schepen; *gezielt:* bemand, vol leven en beweging.
854 *aderen:* wateren.
856 *den stoel, gewijt aen 't Waterrecht:* het kantoor van het zeerecht, in 1618 gebouwd, waar de Commissarissen van de zeezaken vergaderden.
857 *den bouw:* het opbouwen, organiseren.
858 *braveert:* praalt; *dus heerlijck uitgestreecken:* zo luisterrijk gesierd.
860 *uit een heel ander oogh:* met geheel andere blikken, d.w.z. met meer zelfvertrouwen, nu ze sterker zijn.

Op hunnen vyant zien; terwijl 't geluck, ons gunstigh,
De stadt door Haimens sterckt, zoo heerlijck als wiskunstigh.[862]
Maer deze uitspanning dient het wyfeest tot een kruis,[863]

862 *Haimens:* Jan Heimensz. Koeck, stadsingenieur en vestingbouwkundige; *wiskunstigh:* volgens de regelen van de wiskunde.

863 *uitspanning:* uitweiding; *dient het wyfeest tot een kruis:* is een wanklank bij dit inwijdingsfeest (*kruis:* ramp, ongeluk).

Dies keer ick naer de pracht van 't steigerend Stehuis.[864]
De gevel voert in top Voorzichtigheit, en Vrede.
Rechtvaerdigheit bekleet, ter slincke hant, haer stede,[865-66]
Regeert met haeren staf, en weeght een ieders Recht,
Gelijck en ongelijck, door 's weeghschaels tong beslecht.[868]
De westerzon verzinckt ontrent de westkim zachter,[869]
Om zich te spiegelen in 's gevels prael van achter,
Daer deze hooftstadt draeght den hoedt van Godt Merkuur,[871]
Den graetboogh en kompas en kaertboeck kaert en stuur[872]
Kanaster bael en kas ziet slingren voor haer voeten,[873]
Als schatten, die door winst al 's koopmans zorgh verzoeten.
Vier weerelden, en elck uit een verscheide lucht[875]
Genaecken de Godin, en offren haere vrucht,
Uit rechte eerbiedigheit. het goutrijck Amerijcke,[877]
't Wydtheerschende Asia, het leeuwenvoênde Afrijcke,
Het burgerlijck Europe ontvouwen door dien schat[879]
En gaven haere gunst, gedraegen deze Stadt,[880]
Die alle kusten kent, en omzeilt, en bewandelt,
Met geele en zwarten Moor, en alle uitheemschen handelt,[882]
Van daer het gouden hooft des morgens straelt, en praelt,
Of 's avonts in den schoot van Thetis nederdaelt,[884]
Of 's middaeghs blaeckt, of 's nachts, by 't grimmen van de Beeren,[885]
Geen ys ontdojen kan, noch sneeuw en sneeujaght deeren.[886]
Dus schijnt de weerelt heel om Amsterdam gebouwt,
Gelyck menze, op haer' troon gezeten, hier aenschouwt.
Drie beelden staen in top. de Sterckheit, grof van leden,[889]
Zich aen den pyler hout. de breidel is de Reden
Met reden toegeleght, en Athlas onderschraeght[891]
Op zyne schouders fors den hemel, dien hy draeght,

864 *steigerend:* zich verheffend. In 1655 was de bouw nog niet voltooid.
865-66 Deze drie metalen beelden bekronen het frontispies; *Voorzichtigheit:* vooruitziend beleid; *bekleet haer stede:* neemt haar plaats in; *slincke hant:* linker kant.
868 *Gelijck en ongelijck:* recht en onrecht.
869 *zachter:* des te meer bevredigd, omdat ze zich spiegelen kan.
871 *Daer:* waar.
872 *graetboogh:* instrument om de sterren te ‘schieten’ (vs. 895), d.w.z. de hoogte te bepalen; *kaertboeck:* atlas.
873 *Kanaster:* korf voor verzending van Indiese produkten (*Ned. Wdb.* VII, 1221).
875 *lucht:* luchtstreek.
877 *rechte eerbiedigheit:* oprechte hulde.
879 *burgerlijck:* beschaafde (met geordende toestanden).
880 *gunst, gedraegen:* genegenheid, toegedragen aan.
882 *Moor:* niet-blanke; *geele Moor:* de Muzelmannen van Noord-Afrika; *zwarte Moor:* neger (*Ned. Wdb.* IX, 1101).
884 *Thetis:* vgl. vs. 724.
885 *by 't grimmen van de Beeren:* in het hoge Noorden, waar de grote en de kleine Beer schijnen.
886 Te verbinden met het subjekt *het gouden hooft* (de zon) in vs. 883.
889 Ook boven op het fronton van de achtergevel staan drie metalen beelden: Atlas in 't midden, geflankeerd door de Reden of de Matigheid en de Wakkerheid. Toen Vondel dit schreef was de bovenverdieping nog niet voltooid. Het plan schijnt dus eerst geweest te zijn, de Sterkheid (889) of Standvastigheid te kiezen in plaats van de Wakkerheid (vgl. Aant. Kronenberg, blz. 98).
891 *toegeleght:* toegekend.

Waerin al d'aerdtkloot hangt, gedeelt aen aerde en baren,[893]
Om wien de zeeman durf naer alle kusten vaeren,[894]

893 *gedeelt aen:* verdeeld in.
894 *Om wien:* rondom welke; *durf:* durft.

Op 't wyzen van 't kompas, en 't schieten van den boogh,[895]
Die 't wackerste vernuft van Tifis noit bedroogh.[896]
  Toen Romulus begon zijn nieuwe stadt te bouwen,
Met kracht, op Palatyn, uit louter rots gehouwen,[898]
Omtrent den Tyberstroom, en met een smalle gracht
Omtrocken voor gevaer; had iemant oit gedacht
Dat deze stadt al d'aerde en zee zou wetten stellen;
Zoo menigh aertsgewelt en Rijck ter nedervellen,[902]
Gelijck een Keizerin der weerelt, die het zwaert
Uit 's hemels troon ontfing, en niemants wrevel spaert?[904]
  Toen Kennemaers, van outs, om 's Graven moort te wreecken,[905]
In Gysbrechts houten muur den peckstock quamen steecken,[906]
Zoo menigh rieten dack begraven in zyne asch,
Wel tweewerf achtereen; had iemant op dit pas[908]
Gelooft dat zulck een nest, nu andermael begraven,
Verryzen zoude, om noch behantvest van 's lants Graven,[910]
Ten toon te staen, zoo trots, gelijck een lantspylaer,[911]
En uitstaen zoo veel noot en lant- en- zeegevaer?[912]
  Toen Amsterdam herbouwt, omgort met steene muuren,
En toornen half gebrant, zoo bitter moest bezuuren[914]
Den honger van het los verreuckeloosde vier;[915]
Had iemant wel gedroomt dat deze in 't lest dus fier
Haer kroon verheffen zou, na'et entloos ooreloogen,
Met zulck een heerlijck dack en overwelfde boogen?[918]
Gelyck dit Raethuis nu geen Kapitoolen wijckt,[919]
Dat, als een schim den mensch, het out Stehuis gelijckt,[920]
En, onder 't branden van het oude, quam te wassen
Uit ydel puin, en roock, en smoock, en stof, en assen;[922]
Gelijck de Fenix wort herboren uit de vlam,
En 't vaderlijcke lyck: dies roept nu Amsterdam:[924]
Laet Nijt, gevalt haer dit, zich by mijn koolen warmen;[925]

895 *schieten:* zie bij vs. 872.
896 *Tifis:* Tiphys, de stuurman op de tocht van de Argonauten.
898 *Palatyn:* op de Palatijnse berg.
902 *aertsgewelt:* wereldmacht.
904 *niemants wrevel spaert:* de wrok, de haat van niemand ontziet.
905 *van outs:* eertijds.
906 *Gysbrechts houten muur:* de houten verschansing rondom Gysbrechts veste.
908 *tweewerf:* dit doelt misschien op de overlevering dat de Kennemers reeds in 1203 de stad in brand gestoken zouden hebben. Vgl. *Zeemagazyn,* vs. 208-vlgg.; *op dit pas:* in die tijd.
910 *behantvest:* met privileges begunstigd; *van:* door.
911 *lantspylaer:* steun voor het gehele land.
912 *uitstaen:* doorstaan, te boven komen.
914 Zware branden hebben Amsterdam geteisterd in 1421, 1441 of 1444 en 1452 (vgl. vs. 928).
915 *het los verreuckeloosde vier:* de brand die door roekeloosheid aangekomen was.
918 *heerlijck:* vorstelik, prachtig.
919 *Gelyck* (vgl. vs. 131): want immers.
920 *als:* even weinig als.
922 *ydel puin:* niets dan puin (*ydel:* leeg).
924 *dies:* daarom.
925 *gevalt haer dit:* als zij lust heeft. Mej. Kronenberg onderstelt hier een toespeling op de uitdrukking: zijn huis in brand steken, om zich aan de kolen te warmen, d.i. iets doms doen.

Hier staet het spreeckwoort vast, dat branden niet verarmen[926]
Het afgebrande huis: gelijck nu menighwerf

926 *dat branden niet verarmen:* het (*Ned. Wdb.* III, 1034) geeft meer voorbeelden van dit spreekwoord.

De brant tot viermael toe verheerlijckte mijn erf,[928]
En stadt, en Stedehuis, waer by men klaer kan mercken
Hoe 't lot behaegen neemt door strijdigheên te wercken,[930]
Te zeegnen, onder schijn van vloeck elende en ramp.[931]
Zoo blinckt de zon op 't schoonst, die aenbreeckt uit den damp.
Zoo lant de vloot, na storm, geluckighst in de haven.[933]
De scha van haverye en packen te begraven,[934]
In 't onweêr, wort met vreught door overwinst geboet,[935]
En zet het rijck kantoor op eenen vaster voet.
't Gerief van binnen eischt dat wy de bouwkunst loven,
Op haeren ondergront. hier valt de dagh van boven,[938]
Door twee vierkanten, doch langworpigh, om het licht[939]
Te scheppen uit de lucht, van binnen, voor 't gezicht,[940]
Ten dienste van de breede en diepe galerijen,
En alle duisternis inwendigh te vermijen.
Hier slaept het donderhol, de koker van 't metael,[943]
Het welck in arbeit gaet, bevrucht van yzer, stael,[944]
Salpeter, blixem, vier, gereet gewelt te baeren,
Ten schrick van vyanden, en 's lants geweldenaeren.[946]
De Noortsche kercker duickt in droeve schemering,[947]
Noch dieper voor den hals, gedoemt ten stroppe, of kling.[948]
De gyzelkamers, die het Noorder licht ontfangen,[949]
Zijn min met schaduwen en schemering behangen.
De folterkamer met vertrecken is voorzien,[951]
Op datze het gerecht naer zynen eisch bedien'.
Hier herberght de cippier, gelijck rontom gegooten,[953]
Terwijl hy kerckers spijst, en toeziet op hun sloten.
De Pander woont in 't weste: en 't zuiden, diep en langk,[955]

928 *verheerlijckte mijn erf:* mijn gebied luisterrijker maakte.
930 *strijdigheên te wercken:* een (schijnbaar) tegenstrijdige uitwerking heeft, dat men door brand uit de brand geraakt.
931 *zeegnen:* tot een zegen te maken.
933 *geluckighst:* het gelukkigst.
934 *haverye:* averij.
935 *onweêr:* noodweer; *geboet:* hersteld, vergoed.
938 *Op haeren ondergront:* in de door haar (de bouwkunst) ontworpen benedenverdieping; *de dagh:* het daglicht.
939 *vierkanten:* de binnenplaatsen; *langworpigh:* langwerpig.
940 *gezicht:* uitzicht.
943 *het donderhol:* de wapenkamer, tussen de beide binnenplaatsen.
944 *in arbeit gaet:* in barensweeën verkeert; vgl. *gereet te baeren* (945); *van:* door.
946 *'s lants geweldenaeren:* die het land geweld willen aandoen.
947 *De Noortsche kercker:* de gevangenis in de keldergewelven aan de Noordzijde, bestemd voor ter dood veroordeelden.
948 *kling:* zwaard van de beul.
949 *De gyzelkamers:* Noordelik boven de grond; bovendien waren daar de gevangenissen voor minder zware misdadigers, de folterkamers en de cipierswoning.
951 *vertrecken:* zijkamers.
953 *herberght:* woont; *gelijck rontom gegooten:* als 't ware rondom ingesloten. Mej. Kronenberg onderstelt terecht dat Vondel hier aan 't Lat. circumfusus gedacht heeft.
955 *Pander:* eerste gerechtsbode, tevens concierge (*Ned. Wdb.* XII, 311).

Ontfangt geheel Peru, op zyne wisselbanck,[956]
En lichts genoegh van straet, bescheenen klaer en helder.

956 *geheel Peru:* alle goud en zilver, grotendeels uit Peru afkomstig; *wisselbanck:* in 1609 opgericht, belangrijk wissel- en kassierskantoor, dat over de kelders van het stadhuis beschikte. Het beheer werd gevoerd door drie commissarissen, de *Wisselheer* (960), drie ontvangers (961), vier boekhouders (*de wisselschryver* 963) en een essayeur, die het goud en zilver, *gemunt en ongemunt* (959), moest toetsen.

Hier slaept een zilvermijn, in Kresus zilverkelder.[958]
Men toetst hier zilver, gout, gemunt, en ongemunt.
De Wisselheer vooraen den koopman toegang gunt;
d'Ontfanger, achter hem, ontfangt de ronde schyven,
Of keertze weder uit, om ieder te geryven.[962]
De wisselschryver houdt de boecken, dicht hier by,
Bekleet den Wisselheer, en hangt aen 's meesters zy.[964]
De laege rechtbanck volght, en dan, van wederzijen[965]
De Vierschaer, waeckt de Wacht, het oogh der burgeryen,[966]
Als Argus overal, op 't Raethuis, en den Dam.[967]
De Vierschaer, als de mont van 't heiligh scherprecht, nam[968]
In 't midden haeren stoel, om den ter doot verwezen[969]
Zijn vonnis, voor de straf, rechtvaerdigh voor te lezen:
En wie de Vierschaer ziet, en let op haeren stant,[971]
Gelooft dat Ctesifon met zijn vernuft de hant[972]
Den kloecken bouwheer boodt, om deze t'ordineeren:[973]
Want wie de bouwkunst zoeckt, hier eeuwigh uit zal leeren.
Nu roept de bovengront my boven naer de prael[975]
Van 't heerelijck gewelf, de groote burgerzael.
Wat vloer betreet men hier! wat wil ons nu gemoeten![977]
Hier wort de hemelkloot en aerdtkloot met de voeten
Getreden, en men ziet hier aerde, en Oceaen,
Twee weerelden, gevloert: de starren, zon, en maen,[980]
De twalef tekens me, waerdoor de zon haer ronden[981]
Voltreckt, van jaer tot jaer, gehoorzaemen de vonden[982]
Van 's bouwers schrandren geest, en straelen, nimmer moe,
Den burger, van beneên, met haere glanssen toe.[984]
Wat schept mijn hart al lucht en zon, van wederzyen!
Hoe weide ick in 't vierkant, door d'ope galerijen,[986]

958 *Kresus:* koning Croesus, spreekwoordelik om zijn rijkdom.
962 *keertze uit:* geeft ze uit.
964 *Bekleet:* staat ter zijde.
965 *De laege rechtbanck:* rechtbank voor de minder gewichtige, meest civiele zaken. Van hun uitspraak was beroep op de schepenen.
966 *waeckt de Wacht:* de burgerwacht en de soldatenwacht, die in de aangrenzende kamers waakten.
967 *Argus:* de waker uit de Griekse mythologie, wiens lichaam met ogen bezaaid was.
968 *De Vierschaer:* de zaal voor de hoge rechtbank, die vonniste over leven en dood (*'t heiligh scherprecht*), gebouwd, met wit marmer, door de twee verdiepingen heen.
969 *verwezen:* veroordeelde.
971 *stant:* bouw.
972 *Ctesifon* (aldus genoemd bij Vitruvius: De Architectura): gewoonlik Chersiphron genoemd, de bouwmeester van de tempel van Diana te Ephesus.
973 *ordineeren:* ontwerpen en inrichten (*Ned. Wdb.* XI, 1477).
975 *bovengront:* bovenverdieping.
977 *vloer:* in deze vloer was een prachtig mozaiek aangebracht, voorstellende twee aardbollen en de hemelbol; *wil:* zal; *gemoeten:* tegemoet komen.
980 *gevloert:* in het platte vlak van de vloer aangebracht.
981 *tekens:* nl. van de dierenriem; *me:* mee, ook.
982 *vonden:* uitvinding.
984 *glanssen:* het inlegsel was deels van koper, deels van gekleurde steen.
986 In de vier hoeken van de zaal waren open poorten, die op de galerij om de binnenplaats uitkwamen.

Waer langs men, stap op stap, naer ieder Amptheer gaet,[987]
Die hier zijn ampt bekleet, en burgerlijcken Staet![988]

987 *Amptheer:* hoofd van een afdeling.
988 *burgerlijcken Staet:* waardigheid bij het burgerlik bestuur.

De groote zael des volcks is net in 't hart begreepen,[989]
Om van het Oosten 't oogh te houden op den Schepen,[990]
Die zich in 't Westen zet, en daer elcks Recht bewaert.[991]
De pleitbezorger en 's Rechts voorspraeck zyn vergaêrt[992]
Van vore, aen elcke zyde, om op hun pleit te letten,
De keuren, 't Roomsche Recht, en Keizerlijcke wetten.[994]
De Rekenkamer houdt hier by haer schryfkantoor,[995]
Ontfangt het gelt, en sluit het slot van 't rijck trezoor.[996]
De troostelooze boêl zucht midden in het Noorden,[997]
Terwijl de schultheer zich niet paejen laet met woorden.[998]
Zyn oosterbuurzael zet de zeescha net betaelt,[999]
Beslecht verzekertwist, zoo lang Fortuin verdwaelt,
En haeren koopheer solt, op wilde en woeste baren,[1001]
Door storm, en rovery, en brant, en zeegevaeren.
Het noortoost pauweljoen de Weezemeesters deckt,[1003]
En 't zuidwest het trezoor voor al het lant verstreckt.[1004]
Geheimnisschryvers staen ten dienst van volck en Heeren,[1005]
Daer boecken en papier de kamer dicht stoffeeren,
In 't midden naer de straet, van waer de middagh straelt.[1007]
In 't zuidoost pauweljoen wort aen de stadt betaelt[1008]
De rent, of burgerschap, of huishuur, lang verstreecken.[1009]
Hier komen amptenaers en ambachtsmeesters spreecken[1010]
Om amptloon, en verschot, by Aemstels trezoorier,[1011]
En zijne rijcke kas betaelt den soldenier.[1012]
De groote raetzael, en de zesendertigh Raeden,[1013]

989 *net in 't hart begreepen:* juist in het midden ontworpen en tot stand gebracht (*Ned. Wdb.* II, 1428).
990 *den Schepen:* de schepenzaal (zie de plattegrond).
991 *bewaert:* handhaaft.
992 De kamers van advokaten en procureurs (zie plattegrond).
994 *keuren:* stedelike verordeningen; *Roomsche:* Romeinse; *Keizerlijcke:* afkomstig van keizer Karel V.
995 *De Rekenkamer* (plattegrond 9).
996 *sluit het slot:* woordspeling met slot: sluiting en saldo; *trezoor:* schatkist.
997 *De troostelooze boêl:* de 'Desolate Boedelkamer', waar faillissementen behandeld werden (plattegrond 8 en 8a).
998 *de schultheer:* schuldeiser.
999 De Assurantiekamer, waar recht gesproken werd in geschillen over assurantie en averij (plattegrond 7 en 7a); *net:* nauwkeurig.
1001 *solt:* heen en weer slingert.
1003 *de Weezemeesters* (plattegrond 6).
1004 *het trezoor voor al het lant* (plattegrond 14): daar inden de Thesauriers-extraordinaris de gewestelike belastingen, die ze afdroegen aan de ontvanger-generaal van Holland; *verstreckt:* dient als.
1005 *Geheimnisschryvers:* purisme voor sekretarissen. Op de Secretarie (plattegrond 15, 15a en 15b) waren er twaalf, ten dienste van burgemeesters, schepenen en lagere rechtbanken.
1007 *van waer de middagh straelt:* aan de Zuidzijde.
1008 *'t zuidoost pauweljoen* (vleugel): de thesaurie ordinaris (plattegrond 16).
1009 *burgerschap:* het poorterschap van de stad kon men ook kopen.
1010 *ambachtsmeesters:* werkbazen (*Ned. Wdb.* II, 359).
1011 *amptloon:* traktement.
1012 *soldenier:* huursoldaat.
1013 *De groote raetzael:* vergaderzaal van de Vroedschap, aan de voorzijde (plattegr. 5).

Aen 's vierschaers slincke zyde, als burgerpylers, laeden[1014]
De last van stadt en lant op hunnen stercken neck.
De Burgermeesters zael bekleet, met zyn vertreck,[1016]
De vierschaer van om hoogh. de borst der hooge puien[1017]

1014 *slincke:* linker.
1016 *bekleet:* ligt ter zijde van.
1017 *de borst der hooge puien:* een galerij met drie vensters aan de voorzijde (plattegrond 2). De pui (Mnl. poye) is oorspronkelik een stenen verhoging met een balustrade, bestemd om van die stoep bekendmakingen te doen.

Steeckt midden uit, en melt 's Wethouders wil, op 't luien[1018]
Der schelle torenklock, door 's Heerenschryvers mont,[1019]
En wat de Heer, tot heil des volcks, geraeden vondt.
Van hier wert, op 't gejuich der aengedronge stede[1021]
En alle de gemeent, den zeevaertnutten vrede,[1022]
Gesloten tusschen Brit en Batavier, gehoort,
En 't volck verkuntschapt hoe nu d'yzere oorloghspoort[1024]
Ter zee gesloten was, en zoo veel kopre monden
Van 't gruwzaem zeegedroght, die schip op schip verslonden.[1026]
Men zagh de steigeringe en masten gansch in 't groen,[1027]
En 't onvolbouwt stehuis met loofwerck en festoen
Behangen in triomf, met hangende prieelen.[1029]
De Dam ontvouwt hierop de pracht der schouwtooneelen.[1030]
De waterzege steeckt haer vreughdevieren aen,[1031]
Die geven schooner glans, by d'uitgebluschte maen.[1032]
De Vredefaem schept lucht op allerhande tongen,[1033]
En zet de havens op, die teffens opensprongen,[1034]
Als deuren uit haer slot. wat zeilvlugh is en ree[1035]
Licht ancker voor den wint, en kiest de vrye zee.
De tweede staedje om hoogh [gewyt voor 't bloedigh outer[1037]
Van vader Mars Bellone en 't streng geslacht, dat stouter[1038]
In 't harnas, op de trom en 't vliegen van de vaen,
Gereet is naer den slagh, als naer zijn feest, te gaen,]
Bewaert in haer gewelf, noch trotser dan Venedigh,[1041]
De wapens, en 't geweer, dat, spits, en scherp, en snedigh,
En zwanger, op zijn tijt, van Plutoos kruit en loot,[1043]
De grootste schoonheit ziet in 't grimmen van de Doot;
Indien de noot vereischt te strijden op de vesten;
Of buiten, voor de poorte, ons dijcken vet te mesten,

1018 *'s Wethouders:* van het stadsbestuur (vgl. vs. 490).
1019 *schelle:* luid klinkende; *Heerenschryvers:* van de sekretaris.
1021 *stede:* stadsbevolking.
1022 De vrede van Westminster was 27 Mei 1654 feestelik afgekondigd (vergelijk Aant. Kronenberg, blz. 102).
1024 *d'yzere oorloghspoort:* zinspeling op Romeinse toestanden: de tempel van Janus, in oorlogstijd geopend, werd bij het sluiten van de vrede gesloten.
1026 *zeegedroght:* de oorlogschepen.
1027 *steigeringe:* de steigers van het nog onvoltooide stadhuis.
1029 *hangende prieelen:* een soort bloemversiering.
1030 *schouwtooneelen:* ingericht door Jan Vos, de regent van de schouburg (*Alle de Gedichten*, 1726 I, 511-vlg.).
1031 *waterzege:* overwinning ter zee.
1032 *uitgebluschte:* donkere.
1033 Het bekendmaken van de vrede doet ieder herademen.
1034 *op:* open; *teffens:* tegelijk.
1035 *zeilvlugh:* geschikt om uit te zeilen.
1037 *De tweede staedje:* de Grote Wapenkamer strekte zich langs de gehele Oostzijde en een stuk van de Noord- en Zuidzijde uit op de hoogste verdieping. Toen Vondel dit schreef was dit gedeelte nog niet gebouwd.
1038 *Bellone:* krijgsgodin van Sabijnse oorsprong, zuster of vrouw van Mars.
1041 *Venedigh:* Duitse naam voor Venetië, bekend door zijn Arsenaal.
1043 *Plutoos:* gewijd aan Pluto, god van de onderwereld.

Met heiloos bloet, en mergh; of, op den Aemstelstroom,[1047]
En 't Y, den vyant kort te houden by den toom;[1048]

1047 *heiloos:* heilloos, ten verderf gespild.
1048 *kort te houden:* strak te houden, dus: tegen te houden.

Of ergens op de grens voor 't Vaderlant te waecken;
Of op een vlacke hey, daer d'elementen kraecken,
In pulverroock, en smoock, en stof, en vlamme, en vier,
Te haelen uit den slagh, een' lofkrans van laurier,[1052]
En zegenrijcken roof, na 's vyants nederlaegen,[1053]
Gespreit langs 't open velt, verwonnen, en verslaegen.[1054]
Wie lust heeft toe te treên in 't ridderlijck gespan,[1055]
Hier schaft men wapentuigh, om vijftigh duizent man
Te wapenen, van teen ten tanden toe, met helmen,
En rustingen, ten schrick van eervergete schelmen,
Tot voorstant van de ruste en vryheit der gemeent',[1059]
Haer hantvest, goet, en bloet, en al wat Godt verleent,
Tot 's levens onderhoudt, om maetigh te gebruicken,[1061]
Daerze in de schaduwen der Burgervadren duicken.[1062]
Nu 't ovrigh beeltcieraet van binnen aengemerckt,
De Vierschaer eerst om laegh, die, naer den eisch beperckt:[1064]
Den rechterstoel bekleet met driederhande stoffen
Van oordeelen, met kunst, als op het hooft, getroffen.[1065-66]
De wyze Salomon, in 't midden, scheit, niet blint,
Het duistere geschil om 't levendige kint,[1068]
En weet den boezem van Natuur dus uit te putten,[1069]
Dat hy zijn oordeel bouwt op onverwrickbre stutten;
Naerdien hy klaer, door 't bloote en schitterende zwaert,
Het waere moeders hart en 's valsche moeders aert
Zoo levendigh ontdeckt, dat geene haer gepeinzen[1073]
Voor zyn doorzichtigh oogh kan decken, noch ontveinzen.[1067-741074]
Ter rechte zyde laet Seleucus zelf het licht[1075]
Uitblusschen in zijn ooge, om 't halleve gezicht
Van zijn' beklaeghden zoon te spaeren, te verschoonen,
En onbesproken zich oprecht in 't Recht te toonen,[1078]
De straffe Brutus houdt gestreng de slincke hant,[1075-79]

1052 *haelen:* behalen.
1053 *roof:* buit.
1054 *Gespreit:* verspreid.
1055 *'t ridderlijck gespan:* de schare van dappere strijders.
1059 *voorstant:* verdediging.
1061 *maetigh:* met mate, zonder overdadige weelde.
1062 *Daer:* waar; *duicken:* wegschuilen, d.i. veilig rusten (*Ned. Wdb.* III, 3572).
1064 *om laegh:* de Vierschaar verheft zich n.l. door twee verdiepingen heen. De onderste helft is door Quellinus volgens het plan van Van Campen uitgevoerd; *naer den eisch beperckt:* gelijk het behoort afgesloten.
1065-66 *bekleet:* overdekt; *stoffen van oordeelen:* onderwerpen, voorbeelden van (beroemde) vonnissen, in de volgende verzen beschreven; *als op het hooft, getroffen:* treffend juist uitgebeeld (vgl. de slotregel van *Op een gekleurt wassen beelt*).
1068 *duistere:* moeielik te beslissen; *levendige:* levende.
1069 *dus:* zó. Hij weet zozeer gebruik te maken van de natuurlike moederliefde.
1073 *levendigh:* duidelik.
1067-74 Het eerste bas-relief bevat Salomon's oordeel.
1074 *doorzichtigh:* diep doorziende; *decken:* verborgen houden.
1075 *rechte:* rechter.
1078 *onbesproken:* onberispelik; *oprecht:* rechtvaardig.
1075-79 *Seleucus* of Zaleukus, wetgever in Lokris, had een wet uitgevaardigd dat men elke overspeler beide ogen zou uitsteken. Toen hij nu zijn zoon voor dit misdrijf moest vonnissen, liet hij, om de wet te handhaven, één oog van zijn zoon en één van zich zelf uitsteken.

Eischt halsrecht van zyn zoons, in heimelijck verstant[1079-801080]
Getreden met Tarquijn, om Rome te verraeden:
En schoon de volgende eeuw dit vonnis magh versmaeden,[1082]
Als al te scherp en wreet voor 't vaderlijck gemoedt;
Hy draeght, ten dienst des Staets, geen kennis van zyn bloedt.[1084]
  Godts oordeel, boven 't hooft der Rechteren t' aenschouwen,[1085]
Verschrickt 's verwezens geest, verquickt zyn flaeu betrouwen,[1086]
Naerdien genade en straf hem noodight, en ontstelt,[1087]
Daer 't hemelsche penseel het jongste vonnis velt.[1088]
  De Vierschaer, daerze zit ten oordeele opgetoogen,[1089]
Twee zuivre beelden ziet verschijnen voor haere oogen,[1090]
't Rechtvaerdige Gerecht, met een Voorzichtigheit:[1091]
Want alle vierschaer doolt, die dit paer zustren scheit.
  Acht marmerbeelden, daer men d'Ouden op magh nooden,[1093]
De zeven Godtheên, en de Moeder van de Goden,
Vrouw Cybele, om de kunst, van 's beeldehouwers hant,
Naer 't leven, en vol ziels, tot bouwcieraet geplant
Om hoogh, in d'enden van de lange gaeleryen,
Verdienen dat Athene en Rome hun benyen.
Fortuin wou Amsterdam in 't bouwen gunstigh zijn,
Toen zy, ter goeder tijt, hier Fidias Quellijn,[1100]
Van 't Schelt aen d'oevers van den Aemstel, nederzette,
Op dat hy zijn vernuft op ons cieraeden wette;
Toen Koningin Christine, in 't bloejenst van haer tijt,[1103]
Hem, als een perle, had haer kroone toegewijt,
En noo dien helt ontsloegh, ten dienst der bontgenooten.[1105]
De Tyber had voor hem de hooge school ontslooten.[1106]
Hy staet voor Angeloos noch geen aelout vernuft,
In zijn beelthouwerye of tekenkunst, verbluft.[1107-08]
Eischt iemant van dien lof een blijck, en kenbaer teken,

1079-80 *straffe:* strenge; het derde basrelief stelde Brutus voor, die zijn beide zoons ter dood liet brengen, omdat ze deel genomen hadden aan een samenzwering van de Tarquinii tegen Rome.
1080 *verstant:* verstandhouding.
1082 *versmaeden:* afschuwelik achten.
1084 *draeght geen kennis van zyn bloedt:* houdt er geen rekening mee, dat het zijn eigen zonen geldt.
1085 *Godts oordeel:* het aanvankelik plan om het Laatste Oordeel af te beelden is niet volvoerd. In de plaats daarvan zijn ramen aangebracht.
1086 *'s verwezens:* van de ter dood veroordeelde.
1087 *noodight, en ontstelt:* lokt en schrik aanjaagt.
1088 *'t hemelsche penseel:* dat het vonnis optekent in het Boek des Oordeels; *jongste:* laatste.
1089 *Vierschaer:* rechters; *opgetoogen:* opgestegen op hun zetels.
1090 *Twee zuivre* (schone) *beelden:* recht tegenover de schepenbank aan de Oostwand.
1091 *Voorzichtigheit:* vooruitziend beleid.
1093 *Acht marmerbeelden:* twee aan twee op de hoeken van de grote galerij: Diana en Mercurius, Jupiter en Apollo, Mars en Venus, Saturnus en Cybele.
1100 *Fidias:* deze bijnaam geeft Vondel hem naar de grote Griekse beeldhouwer. Quellijn was afkomstig uit Antwerpen.
1103 Christine van Zweden had hem aan haar hof geroepen.
1105 *noo dien helt ontsloegh:* ongaarne die grote kunstenaar liet gaan.
1106 Hij was leerling van François Duquesnoy te Rome.
1107-08 *staet verbluft:* doet onder; *Angeloos:* van Michel Angelo; *aelout vernuft:* kunstenaar van de oudheid.

Men vraege elck meesterstuck: de stommen zullen spreecken,[1110]

1110 *de stommen:* de stomme beelden.

En pleiten voor den man, die zulck een kunst en schat,
Als Aertsbeelthouwer van de zegenrijckste stadt,
Besteede aen 't Kapitool der Amsterdamsche Heeren,[1113]
Die hun Stadthuis met kunst, gelijck met schat, stoffeeren;
Dus most de Schilderkunst de Beeldehouwery,
Verzelschappen, als twee gezusters, zy aen zy.
De Schilderkunst zocht stof by Grooten, niet by kleinen,[1117]
Uit Godts gewyde blaên, en d'outheit der Romainen,
Bemaelde gaelery, schoorsteenen, boogh by boogh,
Naer eisch van ieders ampt, beneden, en om hoogh.
Men ziet 'er Burgerhart, het hooft der Batavieren,[1121]
Bestrijden d'adelaers, en Cezars krijghsbanieren,[1122]
Tot voorstant van zyn Recht, met opgeheve kling.[1123]
Men ziet 'er den triomf, en handel onderling.[1124]
De Tyber leert de maght des Rijns beneden kennen,[1125]
Omhelst dien bontgenoot, waerop de Faem haer pennen
Ontvouwt met eenen klanck, daer 't aerdrijck van gewaeght;[1127]
Terwijl de Batavier geen juck van Rome draeght,
Maer op de vryheit praelt, verworven door zijn wapen.
Aldus eert Tacitus dit bloet, ter deught geschapen.[1130]
Plutarch en Livius verleenen geest en gunst,[1131]
In hun historien, de rijcke tekenkunst,
Op 't Raethuis, overkleet met Roomschen, en met Griecken.[1133]
Der Burgermeestren deught, zoo liefelijck te riecken,[1134]
Door hun trouwhartigheit, die Rome 't hooft ophoudt,[1135]
[Daer dreigement, noch doot, noch eigebaet, noch gout
Deze ackermans beweeght in hunnen plicht te wancken,[1137]
Waer voor de Stadt dat bloet niet ophoudt te bedancken,][1138]
Behoudt haer verwe noch. Lykurgus, zonder vrees,[1139]
Beschermt het wettigh Recht der Koningklijcke wees.

1113 *'t Kapitool* te Rome was ook zetel van de regering.
1117 Deze ontworpen schilderijen voor de boogvlakken in de hoeken van de galerijen moesten nog aangebracht worden. Zie over de geschiedenis van deze schilderijen, waarvan er één, aan Rembrandt opgedragen, later verwijderd werd, de aantekening in de uitgave van Mej. Kronenberg, blz. 104-06.
1121 *Burgerhart:* Claudius Civilis.
1122 *d'adelaers:* de Romeinse standaarden.
1123 *voorstant:* verdediging.
1124 *handel:* handelingen; *handel onderling:* onderling overleg. Hiermee is waarschijnlijk bedoeld de samenzwering tegen de Romeinen in het Heilige Woud, later door Rembrandt geschilderd.
1125 *des Rijns beneden:* van de beneden-Rijn.
1127 *gewaeght:* dreunt.
1130 *Tacitus:* in zijn *Historiae,* boek IV; *bloet:* geslacht, volk.
1131 Hier begint een beschrijving van de schoorsteenstukken in de verschillende kamers (vgl. Mej. Kronenberg, t.a.p., blz. 106-vlg.); *geest en gunst:* kunstrijke bezieling (aan de schilders).
1133 *Roomschen:* Romeinen.
1134 *Der Burgermeestren:* van de consuls; *riecken:* waar te nemen.
1135 *'t hooft ophoudt:* moed doet houden.
1137 *Deze ackermans:* deze eenvoudige oude magistraten, die zelf nog het land bebouwden (vgl. *Roskam*, vs. 17-20) vgl. vs. 1209; *wancken:* wankelen, weifelen.
1138 *dat bloet:* dat geslacht.
1139 *Behoudt haer verwe noch:* blijkt nog duidelik; *Lykurgus:* stelt zijn pasgeboren neefje aan de Spartanen voor als hun toekomstige koning (verhaal van Plutarchus): schoorsteenstuk van Cornelis Holsteyn in de weeskamer.

Hier spreekt de Poëzy, die stom is, alle spraecken.

Medea wapent zelf den vlieshelt tegens draecken,[1142]
En doodelijck venyn. Kalipso berght, uit noot
Van schipbreuck, noch den Grieck in haeren zachten schoot:[1144]
En om in 't heilighdom der letteren te treden;[1145]
Men ziet 'er Josefs maght geviert, en aengebeden,
Daer hy Egypten stut, gelijck een Konings stijl,[1147]
Den hongerigen buick verzadight aen den Nijl,
Met voorraet van gewas, en opgeleide graenen,[1149]
In eenen dorren tijt, bedaut van ieders tranen.
Men ziet hoe Amrams huis, tot weering van gewelt,[1151]
Den volcke een wyze wet en vrome rechters stelt;
Hoe Salomon geknielt, na 'et bouwen van Godts drempel,[1153]
De Wijsheit bidt van Godt, in Godts gewyden tempel;
Hoe Moses elders met de wet ten berge afdaelt;
En elders hoe men Gode en Cezar tol betaelt,[1156]
Door last van 't eeuwigh Woort, zoo lang in kracht gebleven;[1157]
Terwijl het elck beveelt zijn schuldigh recht te geven.
Wat noch te maelen staet, zal blijcken, als 't penseel
De jongste streeck voltreckt, op ons stehuispanneel.[1160]
De beeldehouwery zou zich met recht beklaegen,
Indien ick hem vergat, die, op den zegewagen[1162]
Gezeten, triomfeert, na dat hy stadt en wal
Beschutte voor den arm en 't zwaert van Hannibal,
Door 's helts beleit misleit, en schrander opgehouden;[1165]
Toen al het morrend volck den heirtoght toebetrouden,[1166]
Den grootsten Fabius, belaste, zonder schult.[1167]
Zoo redde een man den Staet door wijsheit, en gedult.
Toen Stalpaert my de kunst aldus liet zien, en hooren,[1169]
Op 't Raethuis, steegh mijn lust, daer Sint Katrijnes toren,[1170]
Wanneer hy dien volbouwt, in zijnen vollen krits,[1171]
Noch hooger dan de Dom van Uitrecht, met zijn spits

1142 *den vlieshelt:* Jazon, de held van het gulden vlies. Dit onderwerp, bedoeld voor de Assurantiekamer, werd niet uitgevoerd, en vervangen door Theseus, die Ariadne het kluwen teruggeeft (Kronenberg, t.a.p.).
1144 *den Grieck:* Odysseus (Odyssea VI): schoorsteenstuk voor de Desolate-Boedelkamer. Het werkelik geschilderde stuk stelt eer Nausikaä voor (Kronenberg, t.a.p.).
1145 *'t heilighdom der letteren:* de Heilige Schrift. Zie over deze bijbelse stukken en hun bestemming de uitvoerige aantekeningen van Mej. Kronenberg, blz. 108-09.
1147 *stijl:* pilaar, steun.
1149 *opgeleide:* opgelegde, opgestapelde.
1151 *Amram:* de vader van Mozes.
1153 *drempel:* tempel.
1156 Dit onderwerp is niet uitgevoerd.
1157 *'t eeuwigh Woort:* Christus.
1160 *De jongste streeck voltreckt:* de laatste penseelstreek zet.
1162 *hem:* Q. Fabius Maximus, wegens zijn taktiek van steeds achteruittrekken *Cunctator* (de draler) bijgenaamd. Zijn triumftocht was afgebeeld op een wit marmeren fries in de burgemeesterskamer.
1165 *schrander:* op listige wijze.
1166 *den heirtoght toebetrouden:* de leiding van de veldtocht toevertrouwde aan.
1167 *belaste, zonder schult:* de zonder schuld beschuldigde.
1169 *Stalpaert:* de tweede bouwmeester (zie vs. 303 en 562).
1170 *daer:* waar, d.w.z. in hoger sferen; *Sint Katrijnes toren:* de toren van de Nieuwe Kerk.
1171 *krits:* omvang, hoogte (vgl. vs. 602).

Die lucht niet raecken zal, waerin mijn geest ging weiden,[1173]

1173 *weiden:* zich verlustigen.

In beelde- en schilderkunst verruckt, en afgescheiden,[1174]
Verwondert dat het brein des menschen zulck een' schat
Van beitel en penseel beknopt te zamen vat,
En onder 't eenigh dack, een ieder op zijne orden.[1177]
Wie nu bouwmeester, of een schildergeest wil worden,[1178]
Of Fidias in kunst en beeldehouwery,
Die zal, uit gansch Euroop, zich spoeden naer het Y,
En onzen trotzen Dam, met penne, en verwe, en koole,[1181]
Om in dit nieuw Stadthuis, als in de hooghste schoole
Van Pallas, uit het brein van Jupiter geteelt,[1183]
Te tekenen al wat de leerlust hem beveelt
t'Ontworpen op papier, en perckement, en doecken.[1185]
Zoo ging de Grieck van outs de kunst te Memfis zoecken,
De Roomsche jeught t'Athene, en elck by dien Romain.[1187]
Nu toont u Amsterdam, beknopt by een, in 't klein,
Wat Memfis wat Athene en Rome t'zamenhaelden;
Toen deze, als eigenaers, met al hun leengoet praelden,
En zwoeren, elck om 't zwartst, met onbeschaemden mont,[1191]
Dat dit geen leenkunst was, maer ieders eigen vont,[1192]
Inzonderheit de Grieck, al kan hy niet ontschreeuwen[1193]
Dat d'eerste kunstbron vloeide uit d'ader der Chaldeeuwen.[1194]
Maer naeugezetheit schijnt zich, om de prael en pracht[1195]
En 't ruim begryp des bouws, te belgen, met dees klaght:[1196]
Waer is de zuinige aert van onzen Aemsterlander
Gebleven? anders gingt by d'ouden, toen Evander[1198]
Eneas, den Trojaen, zoo gastvry, zijn gemack
Hiet neemen in zijn hof, en onder 't schamel dack,[1200]
Dat Herkles, met zyn knods en leeuwenhuidt behangen,
Wel eer geherberght had, gewelkomt, en ontfangen.
De gast van Troje ziet het hart aen van dien Heer.[1203]
Hy vlydt zich op de huidt van een beerinne neêr.
De groote Koning slaept op eene stroje bulster;[1205]
Daer kunst noch overdaet steenhouwster noch vergulster[1206]
Van poorte of welfsel was, als namaels; daer yvoor

1174 *afgescheiden:* nl. van het aardse.
1177 *'t eenigh:* één enkel; *orden:* juiste plaats.
1178 *schildergeest:* kunstschilder.
1181 *koole:* houtskool, om te schetsen.
1183 *Pallas:* Athene, in volle wapenrusting uit het hoofd van Zeus voortgekomen.
1185 *Ontworpen:* ontwerpen, schetsen.
1187 *Roomsche:* Romeinse; *elck by dien Romain:* alle andere volken bij de Romeinen(?).
1191 *elck om 't zwartst:* wedijverend in leugenachtigheid.
1192 *vont:* vondst.
1193 *ontschreeuwen:* schreeuwende, heftig ontkennen.
1194 *Chaldeeuwen:* volkstam in Babylonië.
1195 *naeugezetheit:* schrielheid (vgl. vs. 613).
1196 *begryp:* omvang.
1198 *gingt:* ging et; *Evander:* koning van Pallanteum, die alle pronk versmaadde, toen hij Aeneas ontving (*Aeneïs* VIII, vss. 362-68).
1200 *Hiet:* heette, beval.
1203 *het hart:* de gezindheid, bedoeling.
1205 *bulster:* matras.
1206 *vergulster:* verguldster.

Noch toets noch marmer blonck. op dat bekrompen spoor[1208]

1208 *toets:* zwarte toetssteen (vgl. vs. 597); *bekrompen:* zuinig, eenvoudig.

Zocht Rome in ackeren haer eerste Staetgenooten.[1209]
En hoe vergeet dees stadt, uit visscheren gesproten,
Zich zelve aen zulck een pracht, by d'ouden ongewent![1211]
Geluckigh is de Staet, die zijnen oirsprong kent,
De middelmaet bewaert, en omziet onder 't stuuren.[1213]
Het wanckelbaer geluck kan zelden steen verduuren.[1214]
Gelijck de tempels staen den Godtsdienst toegewyt,[1215]
Die 's hemels eer bewaert, van 's afgronts spoock benyt,[1216]
Zoo past het ons den Staet van 't burgerlijck regeeren,
En 't Recht, dat heiligh is, en 's Rechts gestoelte t'eeren,[1218]
Naerdien hun achtbaerheit eerbiedigheit vereischt,
En 't oogh dit ziet in zwang, zoo wijt ons Zeevaert reist.[1220]
Zijn 's volcks regeerders hier ons mombers, anderde ouders;[1221]
Zijn stadts Wethouders zelfs Godts stoel- en- stedehouders;[1222]
Wie weigert hun een huis, gelijck hun waerde voeght,
Een onbekrompenheit, waeraen 't gebruick genoeght,[1224]
De burger, en de Heer, en zoo veele amptenaeren,[1225]
Al slaven der gemeente, en wit van gryze hairen,
Geploeght met rimpelen in 't voorhooft, door den last
Der koop- en- zeestadt, vol uitheemschen, en vermast
Van dit zwaermoedigh pack, door Athlas t'onderschraegen,[1228-29]
Die hier op zynen hals den weereltkloot moet draegen?[1230]
Wie gunt elck ampt geen plaets, en voeghelijck besteck,[1231]
En elcke kamer niet een eerlijck amptvertreck?[1232]
Hoe zat de heerschappy zoo jammerlijck bekrompen,
In luchten, die benaeut der zinnen sne verstompen,[1234]
Den dienaer volcke en Heer, hunn' dienst en plicht verbiên;
Beluistert al te scherp, of al te naeu bezien;[1236]
Gesteurt door pleitkrackeel, gesmoort in hun papieren;
Verkort aen kist, en kas, en laden; zonder vieren,[1238]
En haertsteên; koudt van vorst, of van het vier gezengt;[1239]

1209 *in ackeren:* vgl. vs. 1137; *Staetgenooten:* regeerders.
1211 *aen:* bij; *ongewent:* ongewoon.
1213 *bewaert:* handhaaft.
1214 *steen verduuren:* langer duren dan de stenen monumenten die van de roem moeten getuigen.
1215 In de volgende verzen weerlegt Vondel de mopperaars.
1216 Vgl. 1213; *van:* door; *'s afgronts spoock:* de helse machten.
1218 *'s Rechts gestoelte:* de zetel van dat Recht, dus: de zetel van de Regering.
1220 En men in alle landen de gewoonte ziet om de Overheid luisterrijk te huisvesten.
1221 *mombers:* voogden; *anderde:* tweede.
1222 *Wethouders:* regenten (vgl. vs. 490); *zelfs:* zelf.
1224 *onbekrompenheit:* een ruime huisvesting; *waeraen 't gebruick genoeght:* waarmee het gebruik, de praktijk, tevreden kan zijn (*Ned. Wdb.* IV, 1561).
1225 *De burger, en de Heer:* Datief, als bijstelling bij *hun* (1223).
1228-29 *vermast van:* overladen met, gedrukt door; *dit zwaermoedigh pack:* deze drukkende, (zwaarmoedig makende) last, d.w.z. de zorgen voor een wereldhandel.
1230 *hier:* zinspeling op het Atlasbeeld boven op het Stadhuis.
1231 *voeghelijck besteck:* passende ruimte.
1232 *eerlijck:* behoorlik, passend bij de waardigheid van het ambt.
1234 *der zinnen sne:* de scherpte van de geest. Navolging van het Latijnse: ingenii acumen.
1236 *scherp:* nauwkeurig. Het was in die kleine vertrekken te gehorig en te onvrij.
1238 *Verkort aen:* te weinig ruimte hebbende voor; *kist:* kast op poten; *vieren:* vuur.
1239 *van:* door.

De kamers en het volck, verdrongen en gemengt,
En onderling verwert. de kerckers, naeuwe holen,
Vol slijm en vochtigheit, die vuile stanckgioolen[1242]
Vergiftighden terstont, verstickten, als een pest,
Het lichaem, dat gezont beklemt wert in dit nest.
Het hair viel uit, alsof de wortel was vergeven.[1245]
De dootkist berght een lijck, een lichaem zonder leven:
Dees dootkist zinckt te vroegh den levende in zyn graf,[1247]
Eer 't vonnis leght gevelt, en d'overwoge straf
In 't recht gesloten is. om 't out stadthuis te noemen[1248-49]
By zynen rechten naem, en zonder te verbloemen
Die rotte vuiligheit van 't afbreck, och, wat was 't?[1251]
Een yslijck rottenest, zich zelf een overlast.
De schryver en de klerck verschrickten voor de dieren,
Wanneerze menighmael de boecken en papieren
By avont knaeghden, of, niet zonder meer gevaers
Van brant, al brandende het einde van de kaers,[1256]
En lecker op dat aes, in hun deurboorde kloven
Versleepten, zonder schroom, naer onder, en naer boven:
Want een bouwvalligheit, van zijn geval gestiert,[1259]
Verstreckt de legerplaets voor gruwzaem ongediert,[1260]
En nachtgebroet: en quam het manck gebou te storten,[1261]
Al teffens, och wien zou, wien zou die val verkorten[1262]
Alleen met eenen slagh? wien anders dan de Stadt,[1263]
De gansche Stadt, en 't volck? geene eeuw, geen aenwas had
Dien zwaeren val geboet, die schade kunnen keeren,[1265]
Daer boecken, brieven, schat, en volck, en burgerheeren,[1266]
Als teffens in een graf begraven, en vergaen,
Den lastermont ten schimp rechtvaerdigh zouden staen,[1268]
Om d'onvoorzichtigheid, en vreckheit, en het sloffen[1269]
Van toe te zien, eer ramp hun hoofden had getroffen.
En waerom stoot men zich aen pyler, en gewelf,[1271]
Bevrijt voor vier, en vlam? de brant van 't Raethuis zelf
Ontschuldight dit: want vonck en vlam en vier vint vatten[1273]

1242 *slijm:* slijk, vuil; *stanckgioolen:* stinckende gevangenishokken.
1245 *vergeven:* vergiftigd.
1247 *zinckt:* doet zinken.
1248-49 *leght:* ligt, is; *en d'overwoge straf In 't recht gesloten is:* en na rijpe overweging een rechtvaardige straf opgelegd is.
1251 *'t afbreck:* de afbraak.
1256 Het eindje vetkaars, waarop ze verlekkerd waren, brandend wegsleepten in de uitgeholde gangen (*deurboorde kloven*).
1259 *een bouwvalligheit:* een zo bouwvallig gebouw; *van zijn geval* (door zijn lot) *gestiert:* dat men aan zijn lot overlaat, d.w.z. verwaarloost.
1260 *Verstreckt:* dient als.
1261 *manck:* bouwvallig.
1262 *Al teffens:* geheel en al, plotseling; *verkorten:* te kort doen, schaden.
1263 *eenen:* één enkele.
1265 *geboet:* vergoed.
1266 *brieven:* papieren; *schat:* gelden.
1268 Met recht bloot staan aan de schimp van lasteraars.
1269 *sloffen:* nalaten.
1271 *stoot men zich:* neemt men aanstoot, ergert men zich.
1273 *Ontschuldight:* verontschuldigt.

Aen balck, en zoldering, stelt boecken, brieven schatten,

Ter noot, en by geluck geborgen uit den brant,[1275]
In 't uiterste gevaer. de hooghte ciert den stant,[1276]
Is niet alleen in 't oogh ontzaghbaer, aengenaemer,[1277]
Maer weert oock vochtigheit, om voor een wapenkamer
Te dienen, in den noot: want of men gout vergaêrt,
Het gout is, zonder stael en yzer, slecht bewaert,
En een gereede roof voor wettelooze snootheit.[1281]
Geen Wyze kan zich dan verstooren om de grootheit
Van 't overwelft gebouw, daer 't noodigh eerlijck nut[1283]
De Stadt en burgery en welvaert onderstut.
Men moet den wijzen Raet des Aemstels meer betrouwen.[1285]
Wie wetten hanthaeft, kent zijn wet en maet in 't bouwen,
En houdt zich aen de schets, niet wuft, en onbedacht.[1287]
Geen rype raet mistrouwt zijn voorgewoge kracht.[1288]
Latinus raethuis, daer Eneas aen quam vaeren,[1289]
Verhief zich, als een kerck, op hondert hooftpylaren,
In 't hooghste van de stadt, aen 's Tybers ouden stroom,
En stont rontom in bosch, en schaduwen, om schroom
Om ootmoet en ontzagh, in 't harte des aenschouwers,
Te wecken, als het wit des overkloecken bouwers.[1294]
Hier wert het hoogh gezagh in zijne kracht gezet,[1295]
Gewettight by den Raet der Vadren, en de Wet.[1296]
Men zagh den voorzaet hier uit cedren hout gesneden.
Saturnus, wit en grijs, en Janus, stram van leden,
Met dubble troniën, bewaeckten het poortael.[1298-99]
Bellone en vader Mars de groote wapenzael,
In 't ronde gestoffeert, langs wanden, en aen posten,
Met zegenrijcken roof, en wapenen, op kosten[1302]
Van burgerbloet gehaelt, tot heil van 't vaderlant,
Op al wat voor de vuist met boosheit innespant,[1304]
Tot afbreuck van den Staet der moedige Latynen,
By wie de Bataviers in 't ende onzaghbaer schynen.[1306]
Het burgerlijck gebiet, zoo schuw van tiranny,[1307]

1275 *Ter noot:* in de nood, met moeite; *geborgen:* gered.
1276 *ciert den stant:* geeft een voorname indruk.
1277 *ontzaghbaer:* ontzag wekkend.
1281 *wettelooze snootheit:* misdadige overval.
1283 *'t noodigh eerlijck nut:* het noodzakelike, het eervolle en het nuttige (verenigd).
1285 *betrouwen:* vertrouwen schenken.
1287 *schets:* ontwerp, opzet; *wuft:* veranderlik.
1288 *voorgewoge:* vooraf overwogen.
1289 *Latinus raethuis:* vgl. *Aeneïs* VII, vs. 170-vlg.
1294 *wit:* doel; *overkloecken:* zeer bekwame.
1295 *in zijne kracht gezet:* bekrachtigd.
1296 *by:* door.
1298-99 *Janus* werd afgebeeld met twee aangezichten (*troniën*).
1302 *roof:* krijgsbuit.
1304 *voor de vuist met boosheit innespant:* onmiddellik geneigd is om met slechte elementen samen te spannen.
1306 Die voor de Batavieren steeds eerbied koesterden, die de Batavieren als broeders en vrienden behandelden (Tacitus: *Germania*, 29).
1307 *gebiet:* heerschappij, regering van burgers.

En slaende op onzen aert, hier oock, naer zyn waerdy,[1308]
Zijn' stoel verheven heeft, daer Gysbrechts Burgerheeren,

1308 *slaende op onzen aert:* passende bij onze landaard; *naer zyn waerdy:* overeenkomstig zijn waarde.

Als op den hoogen burgh der Vryheit, nu regeeren,
En leiden de gemeent met eenen zachten toom.[1311]
De Stadt, op hun gezagh, zal, als een cederboom,[1312]
Voltrecken haere Kroon, en altijt hooger wassen.[1313]
Zy zal op haer kleenoot, de gulde Vryheit, passen,
Het wit, waerom zy 't zwaert getroost op zyde bondt,[1315]
En schier een bloedige eeuw in 't vier des oorloghs stont.
Wie deze grieft, met een de zegels van haer brieven,[1317]
Die zal haer kroon, haer oogh, haer hart en hartaêr grieven:
Want zy naeryverigh geen vleck lijt in haer kleet,[1319]
Geen schiphreuck zwaerder acht dan 't schenden van haer' eedt[1320]
En eer, hoe reuckeloos hier andren mede speelen,[1321]
Die min in 't erf van deught, en meer in 't ydel deelen:[1322]
Waerom de hemel oock, in 't schocken van al 't lant,
Haer' Staet gehanthaeft heeft, en in een' vaster stant,
Ten schimp van zoo veel nijts erghlistigheên en laegen,
Verzekert, en gelijck op zyne hant gedraegen.[1326]
De bondtgenooten en 's lants vyanden, die 't zien,
Na d'overdrift van mist en misverstanden, biên[1328]
Haer burgren alle gunst, en haeten, die haer haeten.
Zy eerenze, als pylaer van Zeven vrye Staeten,
En schatkist van den Staet, die zich verbonden houdt[1331]
Door eendraght, maghtiger dan stael, en Indisch gout.
Aldus is Rome in top van 't hooftgebiet geklommen,[1333]
Van waerze wetten gaf aen Rijcken, Vorstendommen,
En heerschappyen, van den Ganges, met haer roe,
Tot, achter groot Britanje, aen ' teilant Thule toe,[1336]
En van de zuider Kreeft aen d'oversneeude vlieten,[1337]
Daer d'Ister zyne kruick in Pontus uit komt gieten.[1338]
Geheel Europe viel haer' ruimen geest te kleen.[1339]
Zy smolt drie weerelden tot eenen klomp in een,
En zette zich in top des aerdtkloots, als een wonder.
Wat voor haer lagh in stof, zagh dees Godin, van onder,[1342]

1311 *de gemeent:* het volk.
1312 *op hun gezagh:* vertrouwende op hun gezag.
1313 *Voltrecken:* voltooien.
1315 *getroost:* moedig.
1317 *grieft:* schendt; *met een de zegels van haer brieven:* tegelijk haar oude privileges, plechtig bezegeld.
1319 *naeryverigh:* naijverig; *lijt:* duldt.
1320 *haer' eedt:* de aan haar gedane eed.
1321 *reuckeloos:* roekeloos.
1322 *erf:* erfdeel; *'t ydel:* het lege, het waardeloze; *deelen in:* een deel ontvangen van.
1326 *Verzekert:* beveiligd; *zyne:* van de hemel.
1328 *d'overdrift:* het overdrijven; *mist:* figuurlik voor alles wat glans en luister verduistert (*Ned. Wdb.* IX, 871); *misverstanden:* onenigheid.
1331 *zich verbonden houdt:* verbonden blijft (*Ned. Wdb.* VI, 1160).
1333 *'t hooftgebiet:* wereldheerschappij.
1336 *'t eilant Thule:* door de Grieken gehouden voor het Noordelike punt van de wereld.
1337 *de zuider Kreeft:* de Kreeftskeerkring; *aen:* tot aan.
1338 *Ister:* Donau; *zyne kruick:* vergelijk vs. 708; *Pontus:* de Zwarte Zee.
1339 *viel:* was.
1342 *dees Godin* (voorw.); *van onder:* d.w.z. keek eerbiedig tegen haar op.

Met ootmoet en ontzagh en vreeze eerbiedigh aen,

Als 't grootste dat oit wiert bescheenen van de maen,
Die wisselbaer haer licht dan ebben zagh, dan vloeien;[1345]
Terwijl de Staet van Rome en 't Roomsch gebiet bleef groeien,[1346]
Dies Cezars loftrompet haer noemt, gelijckze praelt,[1347]
Het eeuwigh hooftgezagh, van tijt noch grens bepaelt.[1348]
De Burgermeester weet den breidel hier te vieren,
En aen te haelen; weet alle ampten te bestieren
In orde, en kan nu zacht dan weder strenger gaen,[1351]
Naer eisch van elcks natuur en Staet; niets onberaên
Verhaesten; wrevelen, die hooge en laegen hoonen,[1353]
Betemmen; misverstant verbloemen, en verschoonen;[1354]
De lasten minderen, zoo veel de Staet dit lijdt,
Eer 's koopmans koopkans keere, en winste en welvaert slijt'.[1356]
Uitheemschen gunt hy plaets, en welkomtze uit ontfarmen.
Hy zorgt doorgaends met lust voor Godts nootdruftige armen.[1358]
't Geweten, min of meer door onverstant verruckt,[1359]
Beschut hy. niemant wort in zijn gemoedt gedruckt,
Noch in zijn billijck Recht verkort, of opgehouden.[1361]
Getrouwheit aen 't Gemeen wort rijckelijck vergouden.[1362]
De deughden draven hoogh, op 't voortreên van den Heer.[1363]
De boosheit smilt allengs. geen gout gaet boven eer.
De kunsten winnen velt. de nutte wetenschappen
Geraecken op den troon. geene averechtze stappen
Misleiden nu de kiel in 't zogh van snooden buit.[1367]
Men koestert pais en vre, tot daer de zeevaert stuit,
Houdt ieder een ten vrient, en acht de baetzucht schande.
Dus bloeit d'olijftack bly te water, en te lande.[1370]
De Zeven volcken, alle uit eenen Duitschen stam,[1371]
Bekennen dat hun heil, van Godt en Amsterdam,
Gelijck een morgendau en zegen, neêr komt vallen.
Zy eeren nu, om strijt, de Wijsheit, daer dees wallen
Op wassen, in hun ronde, en stercken 's lants gezagh.[1375]
Zy wenschen datze noit van 't Raethuis scheiden magh,
Maer kroonen dezen bouw, met titelen en naemen[1377]

1345 *wisselbaer:* steeds wisselend; *vloeien:* toenemen (van *vloed*).
1346 *'t Roomsch gebiet:* de Romeinse heerschappij.
1347 *Cezars loftrompet:* Vergilius, in *Aen.* I, 278-79.
1348 *bepaelt van:* beperkt door.
1351 *gaen:* te werk gaan.
1353 *wrevelen:* misdadigers, kwaadwilligen; *hoonen:* krenken.
1354 *misverstant:* onenigheid; *verbloemen:* ten goede wenden.
1356 Eer de te hoge belasting de handel zou schaden; *slijt':* af zou nemen.
1358 *doorgaends:* voortdurend.
1359 De vrijheid van geweten, door onverstand soms in gevaar gebracht, beschermt hij.
1361 *opgehouden:* tegengehouden.
1362 *vergouden:* vergolden.
1363 *draven hoogh:* nemen een hoge vlucht; *voortreên:* voorgang, voorbeeld.
1367 *'t zogh:* het spoor (dat een schip nalaat).
1370 *d'olijftack:* als symbool van de vrede.
1371 *volcken:* gewesten.
1375 *wassen:* aangroeien. Dit slaat op de uitleg van het Amsterdamse gebied door het graven van de nieuwe grachten; *stercken* behoort bij *wallen*.
1377 *Maer* (dat de Wijsheid moge) *kroonen*.

Van Heeren, die hunn' stoel en kussen niet beschaemen.[1378]

1378 *stoel en kussen:* zetel met het kussen (voorzien van het Amsterdamse wapen).

[Matige Regeering en Maghtige Neering]

Matige Regeering.

WIe leerzaem is leene oogh / en oor
Aen maetzang en Amfions ſnaeren.
De ruwe rotsſteen treet u.vooz /
Verbozmt in beeldwerck en pilaeren.
Hÿ ſchickt zich rond / vierkant / en lang /
Trots Thebes ſtercke wallen:
Terwyl Merkour de dubb'le ſlang
Betemt / en naer den allen
Den gulden hoet der Wyheit ſchenckt /
En d'Oòerheit naer 't Raedhuis wenckt;
Wiens kloeck beleit haer onderzaten
Zoo voeghzaem leit / en bint zoo ſtouw /
Dat yder geerne aen 't vaſt gebouw
Een grontſteen ſtreckt / en ſtut der Staten;
Naerdien dees Harpenaer ons leert;
Dat maet te houden beſt regeert.

Zilveren gedenkpenning van 't Stadhuis door G. Pooll: voorzijde, met de bijbehorende tekst.

Matige Regeering.[aant.*]

Wie leerzaem is leene oogh, en oor[vs. 1]
Aen maetzang en *Amfions* snaeren.[2]
De ruwe rotssteen treet u voor,[3]
Vervormt in beeldwerck en pilaeren.
Hy schickt zich ront, vierkant, en lang,
Trots Thebes stercke wallen:[6]
Terwyl *Merkuur* de dubb'le slang[7]
Betemt, en milt aen allen
Den gulden hoet der Vryheit schenckt,
En d'Overheit naer 't *Raethuys* wenckt;
Wiens kloeck beleit haer onderzaten[11]
Zoo voeghzaem leit, en vint zoo trouw,[12]
Dat yder geerne aen 't vast gebouw
Een grontsteen streckt, en stut der Staten;[14]
Naerdien dees Harpenaer ons leert:[15]
Dat maet te houden best regeert.
M DC LV.

* Van 1655. Dit en 't volgende gedicht afgedrukt volgens de tekst, met gotiese letter, van de afzonderlike uitgaven in plano (*Unger: Bibliographie, nr. 550*), in de ronde deksels van de penningdoos (zie de afbeeldingen).
Dit en het volgende gedicht geven een toelichting bij de gedenkpenning (hierbij afgebeeld op 4/3 der werkelike grootte), vervaardigd door G. Pooll voor de plechtige inbezitneming van het nieuwe Stadhuis. Op de rand van de vrijheidshoed, die Mercurius in de linkerhand houdt, staat *Omnibus idem* (*Aeneïs* X, 112), d.i. voor allen dezelfde. Aan de voet van Amfion ziet men een steen, waarop de namen van Johan Huydecoper, Cornelis de Graef, Johan van de Poll en Hendrik Dirkszoon Spieghel, burgemeesters; Nicolaes Tulp en Cornelis van Dronkelaer, schatmeesters. Het randschrift *Fuit haec Sopientia Quondam* (Horatius, *Ars Poëtica,* vs. 396) betekent: dit was vanouds de wijsheid (namelik: *publica privatis secernere sacra profanis* d.i. de dienst van gemeenschap en godsdienst te onderscheiden van het persoonlike en ongewijde).
I n 't o p s c h r i f t : *Matige:* maat houdende, gematigde (vgl. vs. 16 en *Ned. Wdb.* IX, 312).

vs. 1 *leerzaem:* leergierig.
2 *Amfions snaeren:* op de klanken van Amfion's lier daalden de stenen uit eigen beweging van de berg Cithaeron en voegden zich samen tot de muren van Thebe. (Vergelijk ook *Inwydinge van 't Stadthuis*, vss. 555-vlg.).
3 *treet u voor:* komt u tegemoet.
6 *Trots:* in spijt van.
7 *de dubb'le slang:* om de staf van Mercurius kronkelen zich twee slangen, die aan de top de koppen naar elkaar toe keren.
11 *Wiens* slaat op het vrouwelike *Overheit*.
12 *voeghzaem:* gepast, rechtvaardig.
14 *streckt:* dient als.
15 *dees Harpenaer:* Amfion. Op de afbeelding draagt hij echter een lier.

Maghtige Neering.

Hier landt hèt Grieckſche Heldenſchip
Voor wint / uit d'ongeſtuime baeren /
Bevrypt van brandinge / ſtraut / en klip /
De ſtieren / dyaeck / en oorloghsſchaeren /
Die 't al te boven is geraeckt.
Het gulde Vlies te plucken
Toe ber van honck / en ſterck bewaeckt /
Magh yder niet gelucken.
Men roemt van outs op d'eerſte kiel /
Die zulck een ſchat te beurte viel ;
Soo ons de Dichters niet bedrogen :
Maer d'Amſterdamſche Kogh , gewis /
Veel grooter koopvaerdyſchip is /
Vol neering / ryckdom / en vermogen.
Men treck' te water of te velt ;
De Stadt van Amſterdam ſchaft gelt

M DC LV.

Zilveren gedenkpenning van 't Stadhuis door G. Pooll: keerzijde, met de bijbehorende tekst.

Maghtige Neering.[aant. *]

Hier landt het Griecksche *Heldenschip*[vs. 1]
Voor wint, uit d'ongestuime baeren,
Bevryt van barning, strant, en klip,[3]
De stieren, draeck en oorlogsschaeren,
Die 't al te boven is geraeckt.[5]
Het gulde Vlies te plucken
Zo ver van honck, en sterck bewaeckt,
Magh yder niet gelucken.
Men roemt van outs op d'eerste kiel,
Die zulck een schat te beurte viel;
Zoo ons de Dichters niet bedrogen:[11]
Maer *d'Amsterdamsche Kogh*, gewis,[12]
Veel grooter koopvaerdyschip is,
Vol neering, ryckdom, en vermogen.
Men treck' te water of te velt;[15]
De Stadt van Amsterdam schaft gelt.
M DC LV.

* De keerzijde van dezelfde penning vertoont het terugkerende schip Argo, met Amsterdam op de achtergrond. Het randschrift, ontleend aan Valerius Flaccus Sentinus *Argonautica* I, vs. 169, *Pelagus quantos aperimus in usus,* betekent: tot hoe grote voordelen ontsluiten wij de zee.

vs. 1 *het Griecksche Heldenschip:* De Argo was bemand met de bloem der Griekse helden: Heracles, Castor en Polydeuces, Theseus, Orpheus, Peleus, enz. De Colchiese koning AEëtes beloofde Jason het gulden vlies, mits hij de vuurbrakende, kopervoetige stieren van Hephaestus onder het ploegjuk spande en de aan Ares gewijde akker met draketanden bezaaide. Uit deze tanden wiessen de gewapende mannen (*oorlogsschaeren*) op, die Jason versloeg.

3 *barning:* branding.

5 Die aan dat alles ontkomen is.

11 De Argonautensage, die vele mythiese en geschiedkundige elementen bevat, is meermalen door de Griekse dichters tot epos of tragedie bewerkt. O.a. is bewaard een door C. Valerius Flaccus onvoltooid nagelaten, heldendicht *Argonautica* (zie het randschrift), dat het epos van Apollonius Rhodius op de voet volgt.

12 *Kogh:* koggeschip, snelvarend koopvaardijschip (afgebeeld in 't Amsterdamse zegel).

15 Of men ter zee of te land een vijand te bestrijden heeft.

Op de *Wapenkroon* Van Amsterdam, Aen den Ed. Heer Kornelis de Graef,[aant. *]

Vryheer van Zuidpolsbroeck, Burgermeester en Raet der zelve Stede.

MICAT INTER OMNEIS.

Indien men uwen gryzen stam,[vs. 1]
Ter heerschappy des lants geschapen,
En die 's lants vryburg Amsterdam[3]
Gekroont heeft met de kroon van 't wapen,
Den lauwer schonck, die niet verdort,
Noch schoot de danckbaerheit te kort.[6]
Had A N D R I E S niet Stadts eer bewaert,[7]
En 's Keizers glori trouw verdadight,
August had met zyn edel zwaert[9]
Den Ridder spader begenadight,[10]
Wiens miltheit Oostenryck behaeght,
Daer Aemstels schilt de kroon af draeght.[12]
De goude keten om den hals,[13]
't Geweer den Helt op zy gehangen,[14]
In zoo veel juichens en geschals
Der stede, daer hy wiert ontfangen,
Op 's Keizers hoftrompet en faem,
Verheft al d'afkomst in dien naem.[18]

* Van 1655. Afgedrukt volgens de tekst in *Klioos Kraam* I (Leeuwarden 1656), blz. 1. Het motto, ontleend aan Horatius *Carm.* I, 12, 46 betekent: ‘Zij schittert uit boven allen’.

vs. 1 *uwen gryzen* (overoude) *stam:* blijkens dit vers leidde Kornelis de Graef zijn geslacht af van *Andries Boel,* in vs. 7 genoemd.

3 *'s lants vryburg:* de stad die de vrijheid van het land waarborgt.

6 *Noch:* toch.

7 *Andries:* De Amsterdamse Schepen Andries Boel Dirksz., 1455-1519, vele malen burgemeester (uit het geslacht de Graef?) schonk uit eigen middelen een grote som gelds aan Maximiliaan, toen deze strijd voerde tegen de Hoeksen; als beloning kreeg Amsterdam de vergunning de Roomse koningskroon boven het stadswapenschild te dragen (1489); zie *Inwydinge van 't Stadthuis,* vs. 392; *bewaert:* gehandhaafd.

9 *August:* keizer Maximiliaan, die Andries Boel tot ridder sloeg.

10 *spader:* later.

12 *Daer.... af:* waardoor.

13 *De goude keten:* het zinnebeeld van zijn ridderlike waardigheid.

14 *Geweer:* degen.

18 *afkomst:* afstammelingen.

Hoe trots het hooge kerckglas praelt,[19]
Met Cezars hooftprael, ons geschoncken,
Daer Maximiliaen, bestraelt
Van gout en diamante voncken,
Drie Kruissen heilight, voor altoos;[23]
Gedachtenis van glas is broos.
Maer dees geslachtboom bloeit, gekroont
In top met B I C K E R E N en G R A V E N,[26]
Daer vryheit in hun schaduw woont,
En grootvaêr B O E L E N S zoo veel braven
Gesproten ziet uit zynen struick.[29]
Zoo blinckt de goutmyn in 't gebruick.
De stam, die voor 't Gemeene best
Zich zelven uitdeelt, by zyn leven,[32]
Wort noch, gelijck van outs, bevest,[33]
En in zyn tacken hoogh verheven:
Want schoon 't gebeent ten grave vaert,
De deught blyft eeuwigh en vermaert.
J. V. V O N D E L.

19 *het hooge kerckglas:* het raam in de Nieuwe Kerk, waarop Maximiliaan afgebeeld was, die de stad met de kroon op het wapen (*Cezars hooftprael*) beschenkt.
23 *Drie Kruissen:* nl. in het Amsterdamse wapen.
26 Mr. Andries de Graeff (1611-78) was in 1646 getrouwd met Elisabeth Bicker van Swieten, zijn nicht, de dochter van Cornelis Bicker.
29 *struick:* stam.
32 *Zich zelven uitdeelt:* zijn uiterste krachten beschikbaar stelt.
33 *bevest:* in zijn waardigheden gehandhaafd (*Ned. Wdb.* II, 2331).

Aen De doorluchtighste Heerschappye van Venetie.[aant.] *

Dives opum, studiisque asperrima belli.

Gekroonde Zeeleeuwin, ghy bouwde uw heerlijck nest
In 't Adriatisch meer, beschermde Antenors zoonen[vs. 2]
Voor Attila, den Hun, die gruwelijckste pest.[3]
Uw Stadt en Staet verduurt der Monarchyen troonen,[4]
Slaet Mahomets gewelt met ysre klaeuwen af,[5]
Ten dienst van Christus Rijck, terwijl die groote Heilant
En zijn Euangelist, Sint Marck, uw' Hertoghs staf[7]
Bewaecken, daer uw Raet vereenight menigh eilant.
Een Stadt, een eilant, zee en 't vaste lant gebiet.[9]
Wie noit Venedich zagh, zagh 't licht der Staeten niet.[10]
J. V. VONDEL.

t'Amsterdam,
By de Weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam. MDCLV.

* Van 1655. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie, nr. 552*).
Het motto, ontleend aan *Aeneïs* I, 14, betekent: rijk aan schatten en zeer ervaren in oorlogskunsten.

vs. 2 *Antenors zoonen:* volgens de overlevering stichtte de Trojaan Antenor de stad Padua. De bewoners van die stad bezetten het eerst de eilandjes, waarop later Venetië verrees, en verdedigden zich daar tegen de Hunnenkoning *Attila* (vs. 3), die plunderend en verwoestend Italië binnentrok.

3 *pest:* scheldwoord.

4 *verduurt:* bestaat langer dan.

5 Nadat de Turken in 1453 Constantinopel veroverd hadden, deden ze herhaaldelik aanvallen op de republiek Venetië, waar ze afgeslagen werden. Zo beveiligde Venetië het Christelik West-Europa (vs. 6).

7 Sint Marcus, te Venetië begraven, werd de beschermheilige van de stad.

9 *Een* (met accent).

10 *Venedich:* Duitse vorm voor Venetië; *'t licht der Staeten:* de schitterendste onder alle staten.

Op de Heelkunst van D^r^. Paulus Barbette.[aant. *]

Hier verschynt een heelzaem PAULUS,[vs. 1]
Niet gelijck een wreede Saulus,
Die met scherpe klaeuwen grypt,
En de tanden wet en slypt
Op doortrapte en helsche vonden[5]
Van geweer, om volck te wonden,[6]
Te vernielen, en verwoet
Zich te baên in menschenbloet,
En den vetten buit te deelen:[2-9]
Maer hy komt gewonden heelen,
En genezen, door de gunst
Van zyn meesterlijcke kunst.[12]
Hulpeloozen, gaetghe quynen,
Dol van weedommen en pynen,
Aen gekrompen aêr of zeên,[15]
Aen een breuck van arm en been,
Of gekneusde ledemaeten;
Leghtghe in 't uiterste verlaeten,[18]
Door een diepe vleeschquetzuur;
Schynt de geest, van uur tot uur,
't Zwacke lichaem te begeven;
Kan 't veraerde bloet het leven[22]
Niet bewaeren; loopt om raet[23]
By den Duitschen Hippokraet,[24]
By BARBETTE, die zyn' zegen
Uitgiet over den verlegen,[26]
En den bant breeckt, die zoo stout

* Van 1655. Afgedrukt volgens de tekst in het voorwerk van P. Barbette: *Chirurgie Nae de hedendaeghse Practijck beschreven door Paulus Barbette, der Medicijnen Doctor, en Practisijn t'Amsterdam*. (Amsterdam 1655, kl. 8°).

vs. 1 *heelzaem:* genezende.
5 *vonden:* vondsten, listen.
6 *geweer:* wapenen.
2-9 Voor zijn bekering vervolgde Paulus, toen nog Saulus geheten, de jonge Christensekte.
12 *meesterlijcke:* woordspeling met meester: geneesheer.
15 *zeên:* zenuwen.
18 *Leght:* ligt; *in 't uiterste:* op het punt van te sterven.
22 *veraerde:* bedorven, besmette.
23 *bewaeren:* in stand houden.
24 *Duitschen:* Nederlandse; *Hippokraet:* Hippocrates, de Griekse vader der geneeskunde (± 400 v. Chr.).
26 *verlegen:* hulpeloze.

De natuur geknevelt houdt.[27-28]
Zyne Heelkunst ongedwongen
Komt ter zyden uitgesprongen,
Uit de volle Medecyn,[31]
Als een ader uit den Ryn,
En verquickt de dorre leden,
In de Zeestadt aller steden,[34]
Dies zy hem deze eere geeft
Dat hy voor een ander leeft.
J. V. VONDEL.

Aen myne Afbeeldinge, door Govaert Flinck geschildert. Toenze den Heere Directeur Generael Geeraert Huift in Oostindien toegezonden wiert.[aant.*]

Ghy steeckt dan af, voor d'Amsterdamsche paelen,[vs. 1]
Om over zee te zweven, daer de dagh
Batavie vergult met d' eerste straelen,[2-3]
En geuren brengt, uit ootmoedt en ontzagh:[4]
Daer d' eilanden om stryt, van alle kanten,
Aenhouden om gehoor, voor 't Hollantsch Hof,[6]
Door Koningen en smeeckende Gezanten,
Met hunne kroon gebogen in het stof.
Wanneer ghy koomt in 't Oosten te belanden,
En d'eer geniet, dat H U L F T u wellekoomt,
Zoo kust dien Helt eerbiedighlyck de handen;
En melt hem, wat ick onlangs heb gedroomt.
De duistre nacht bedeckte met haer vlogelen
De kamer, daer ick eenzaem lagh en sliep,
Als Hulft, belust op vangst van 't puick der vogelen,
[Zoo 't scheen] door 't ryck kanneelbosch jaegen liep.
Hy volghde in 't ende een duif, wiens pennen bloncken[17]

27-28 Die over de (schijnbaar) onverbrekelike wetten van de natuur zegeviert, d.w.z. die zieken geneest die al ten dode waren opgeschreven.
31 *Medecyn:* de mediese wetenschap.
34 In Amsterdam.
* Van 1655. Afgedrukt volgens het handschrift in 't bezit van het Vondelmuseum; zie *Oud-Holland* II, blz. 129. - Zie voor de 'afbeeldinge': *Iconografie van Vondel*, in Dl. 4, blz. 39 en 44.
vs. 1 *paelen:* wal.
2-3 Waar de zon het ver in het Oosten gelegen Batavia het eerst beschijnt.
4 *ootmoedt en ontzagh:* onderdanige eerbied.
6 *Aenhouden om:* aandringen, verzoeken.
17 *wiens:* wier.

En flickerden van zilver, en fyn gout,
En purperverf, en scheen van min t' ontvoncken,
Om zoo veel schoons als haere pluim ontvouwt.
Eneas volghde aldus, door bosch en struicken,
De vogels, hem gestuurt van 's moeders dack,
Op dat hy hen, als leitsmans, moght gebruicken,
Op 't heilzaem spoor naer lunoos gouden tack.[21-24]
De boschduif streeck op een' kanneelboom neder.
De Hollander, gedoocken onder 't loof,
Viel op een knie met zyne jaghtbus weder.[27]
Gelyck hy plaght, en mickte op dezen roof.[28]
Myn geest verschrickte, en, om hem in te toomen,
Sprack dus bedacht den jongen schutter aen:
O Iongeling, hoe wil u dit bekoomen?[31]
Het schieten is u lest niet wel vergaen.[32]
Ghy jaeght, 't is waer, geen' draeck, noch Kolchis stieren,[33]
Noch everzwyn, noch tigers, wilt van aert:
Maer uwe jaght naer tamme en macke dieren,
Is 't voorspoock. dat my allermeest vervaert.[36]
Geen duif noch spreeuw heeft vreesselycke kluiven,[37]
Noch moort geen mensch: maer echter hou u schuw:[38]
Versteurt geen vlught van spreeuwen noch van duiven:[*]
Hoe mack zy zyn, die vogels dreigen u.
Het heught my hoe een spreeuw u had gebeeten,
En meer gewont dan stael en donderkloot,[42]
Daer 't Britsch geschut op zee van was bezeten,
Toen ghy den Teems braveerde met ons vloot.[44]
Dus sprack ick naeu, of 't vogelroer gesprongen[45]
Gaf met zyn slot den schutter eenen slagh[46]
Op zyne heup, dat hem, van pyn gedrongen,
Het hart ontzonck, daer hy ter aerde lagh.
De Droomgodt was op dezen slagh vervloogen
Naer zyn spelonck. 'k ontwaeckte in 't bange bedt:[50]
En schoon ick my geluckigh vont bedrogen,
Noch bleef myn hart met schroomte en schrick bezet.[52]
Nu wenschte ick, dat hy geene duiven langer

[*][Randschrift:] een voorspellinge van zyn doot: want Columba daer de Heer voor gebleven is, heeteen duif. *[Vondels kanttekening van later]*.

21-24 Vgl. *Aeneïs* VI, vs. 190.
27 *jaghtbus:* geweer.
28 *roof:* buit.
31 *wil:* zal.
32 Een spreeuw had hem nl. in de hand gebeten (vgl. vs. 41).
33 *geen' draeck, noch Kolchis stieren:* gelijk de Argonauten deden (zie hiervóór blz. 908).
36 *voorspoock:* voorteken, voorspelling. Vondel tekende hierbij later met blekere inkt aan: ‘een voorspellinge van zyn doot, want Columba daer de Heer voor gebleven is, heet een duif’. Inderdaad sneuvelde hij voor Colombo, de 10de April 1656.
37 *kluiven:* klauwen.
38 *hou u schuw:* onthoud u daarvan.
42 *donderkloot:* kanonskogel.
44 Zie hiervóór, blz. 807-vlgg.
45 *naeu:* nauweliks; *vogelroer:* geweer voor de vogel-jacht.
46 *slot:* gewone naam voor de ‘haan’ (Sterck).
50 *bange:* benauwende.
52 *schroomte:* angst.

Belaeghde op tack en boom, noch in haer vlught,
Al ging deze oock van een musschaetnoot zwanger,
Of pypkanneel: hy schuw' die duivelucht.[55-56]
Hy schuwe mede Oostindische Harpyen,[57]
Een snoot gebroet, bekent in d' oude tyt,
Het welck op strant een anders gasteryen[59]
Besmet, en noode een dischgenootschap lydt.[60]
Het aenzicht schynt een maeght gelyck van wezen.
Zy hongert, van geen dischgerecht verzaet.[62]
Haer kraeuwels, scherp geslepen, staen te vreezen.
Zy scheit met stanck, en vloeckt al watze haet.
Men moet haer nest met achterdocht genaecken:
Want staet men haer een voet te na in 't licht,
Zy zal een' vloet van dreigementen braecken:
Of zwyghtze stil, zy moort met haer gezicht.
Nu zyt myn bode, en melt dien Helt myn zorgen,[69]
Als ghy belant in 't hof, daer hy gekeert,
En uit gevaer, ter goeder tyt, geborgen,[71]
Het roer van nieuw Batavie regeert.
I. V. VONDEL.

55-56 Al lokte het bos ook door heerlike geur(?).
57 *Harpyen:* in de Griekse mythologie afzichtelike monsters, vogels met meisjesgezichten en lange klauwen (*kraeuwels*), die de spijzen door vuil en stank verontreinigden. Vgl. *Aeneïs* III, vss. 208-11.
59 *gasteryen:* lekkere spijzen.
60 *een dischgenootschap lydt:* een gezamenlike maaltijd duldt.
62 *van:* door.
69 *zorgen:* bezorgdheid.
71 *geborgen:* veilig.

Blijde Inkomste *Van Koninginne* Christina Maria Alexandra te Rome.[aant.]

Zy quam van het einde der aerde om Salomons wijsheit te hooren, en ziet hier is meer dan Salomon.

t'Amsterdam, Voor de Weduwe van *Abraham de Wees,* op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. In den Iaere 1656.

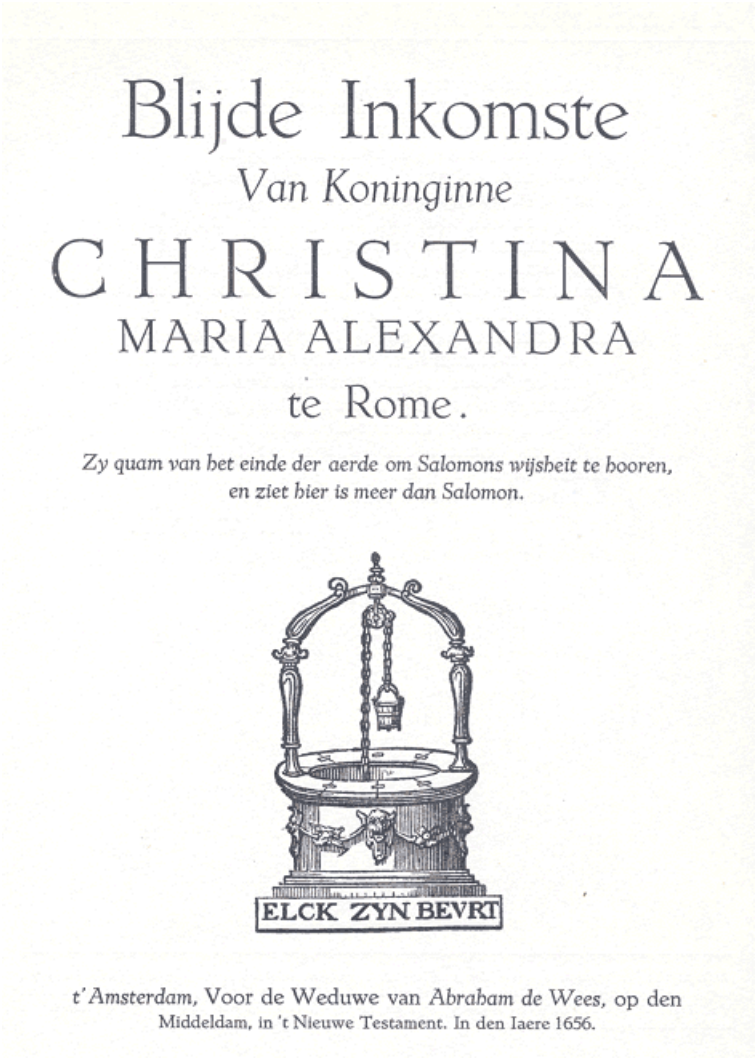
Blijde Inkomste
Van Koninginne
CHRISTINA
MARIA ALEXANDRA
te Rome.
Zy quam van het einde der aerde om Salomons wijsheit te hooren, en ziet hier is meer dan Salomon.
ELCK ZYN BEVRT
t' Amsterdam, Voor de Weduwe van Abraham de Wees, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. In den Iaere 1656.

Blijde Inkomste *Van Koninginne* Christina Maria Alexandra te Rome.*

Nu zing ick van geen Noorlantsche Amazoone,[vs. 1]
Die Thetis zoon, den dappren oorloghshelt,
In zijnen schilt durf vaeren, op het velt[3]
Voor Troje, om d'eer van een verwelckbre kroone:[4]
Die zich gewende in sneeuw op 't ys te draven,
De stroomen op te bijten met de bijl,[6]
De borst afzette, en speer en boogh en pijl[7]
Hanteeren kon, ten trots van alle braven:[8]
Het lustme nu C H R I S T I N E na te stappen,

* Van 1656. Afgedr. volgens de tekst in de afz. uitg. in 4° (*Unger: Bibl., nr. 554*), waarvan het titelblad hiernaast is weergegeven. Het motto, ontleend aan *Matth.* XII, 42, slaat op de Koningin van Saba of Scheba (vgl. vs. 121).
Koningin Christina van Zweden is door Vondel herhaaldelik gevierd. Zie de gedichten op haar afbeelding hiervóór, blz. 590-594, en het gedicht *Op den afstemt der Kroone,* hiervóór blz. 817. In 1657 draagt hij haar zijn *Harpzangen* op. - Nadat Koningin Christina, als gast van het Aartshertogelik hof te Innsbrück, op 3 November 1655 in de hofkerk plechtig haar Katholieke geloofsbelijdenis had afgelegd tegenover 's Pausen legaat, Lucas Holstenius, betrad zij 21 November het grondgebied van de Kerkelike Staat, eerbiedig verwelkomd door de hoge geestelikheid. In verschillende steden van Italië werd zij ingehaald met kerkelike en wereldse feestelikheden in de uitbundige rococo-stijl van die tijd. Op 19 Desember werd zij in de Villa Olgiati, 9 mijlen van Rome, namens de Paus plechtig begroet door twee Kardinalen met groot gevolg. 's Avonds om 7 uur deed zij in een prachtkaros, vervaardigd en versierd naar tekeningen van Bernini, omstuwd door een ontzaglike menigte Romeinen en vreemdelingen, haar intocht in de Stad. Zij steeg af aan een zijpoort van het Vaticaan, waar zij voor een tijdelik verblijf koninklik ingerichte vertrekken gereed vond. De eigenlike plechtige intocht had plaats de 23ste Des. Met grote, vorstelike praal werd een stoet gevormd, die haar naar de Sint-Pieterskerk en het Vaticaan geleidde, tot voor de troon van de Paus, bij wie zij tot de voetkus werd toegelaten. Op de eerste Kerstdag ontving zij het Sacrament van het H. Vormsel.

vs. 1 De b e g i n l e t t e r is versierd met de voorstelling van een door ruiters vervolgde vrouw; *Noorlantsche:* de Amazonen worden zo genoemd wegens hun woonplaats in het Noordelik gelegen Skythië, met een guur klimaat (vgl. vss. 5-6). Penthesilea, koningin der Amazonen, verleende na Hector's dood hulp aan de Trojanen, en werd door Achilles (*Thetis zoon,* vs. 2) gedood.

3 *In zijnen schilt vaeren:* aanvallen; *durf:* durft.

4 *verwelckbre kroone:* vergankelike krans (oorlogsroem).

6 *op te bijten:* open te hakken.

7 *De borst afzette:* de Amazonen lieten zich de rechterborst afzetten om beter de boog te kunnen hanteren. De volksetymologie bracht dit in verband met hun naam (letterlik: zonder borsten).

8 *braven:* dapperen.

Van daer de kou den steilen Noortbeer terght,[10]
Te treên door 't sneeuw van 't Italjaensch geberght,[11]
Tot Rome toe, en voor Sint Peters trappen.[12]
Eêlmoedigheit van 't goede noit veraerde:[13]
Wat in zijn' bloey en groeizaemheit bezwijck',
Deze is zich zelve alom doorgaens gelijck.[15]
Een eedle vrucht getuight wat telgh heur baerde.[16]
De leeuwskracht kan men uit zijn klaeuwen mercken,[17]
De treck getuight des zeilsteens geest en aert,[18]
De proef de deught van 't ridderlijcke zwaert.[19]
Elcke oirzaeck wort ons kenbaer door haer wercken.[20]
Maer als Natuur, waerze uitmunt, wort bejegent
Van Godts Gena, den oirsprongk van het goet,[21-22]
Dat zy bezit, dan springtze in overvloet,
Gelijck een bron, die heele landen zegent.
Indien men hier zit om bewijs verlegen,
C H R I S T I N E alleen zet dezen grondslagh vast,[26]
En wijst ons wat een Christverlichte past,[27]
Die verder ziet, en oogen heeft gekreegen.
De hemel had haer tot de kroon gekoren,
Geschapen tot het erf van 's vaders Rijck,[30]
Of liever tot dry scepters te gelijck,[31]
En zulck een' bergh van lauren haer beschoren.[32]
Vernuft en geest van jongs op in haer bloncken.[33]
De lust tot kunst en letterwetenschap
En wijsheit holp haer aen den smaeck van 't sap,[35]
Door Plato milt den leerling toegeschoncken.[36]
De Wijsheit, van Egypters en Chaldeeuwen[37]
Aen 't grijze Athene, en van Athene weêr
Gereickt aen Rome, ontstack haer meer en meer,
Om ga te slaen het spoor van 's weerelts eeuwen.[40]

10 *den steilen Noortbeer:* het hoog staande sterrebeeld de grote Beer.
11 *'t Italjaensch geberght:* de Alpen.
12 *Sint Peters trappen:* de Sint-Pieterskerk.
13 Een edel karakter verloor het goede nooit uit het oog (*veraerde:* ontaardde).
15 *alom doorgaens:* overal en altijd.
16 *wat telgh heur baerde:* aan welke tak zij groeide.
17 Naar de Latijnse spreuk: ex ungue leonem, d.i. aan de klauw (kent men) de leeuw.
18 *De treck:* de aantrekkingskracht.
19 Het op de proef stellen (getuigt) de voortreffelikheid (*deught*) van het zwaard.
20 *wercken:* resultaat.
21-22 *bejegent van:* ontmoet door, d.i. samengaat met.
26 *zet dezen grondslagh vast:* bevestigt deze stelling (*Ned. Wdb.* V, 1017).
27 *Christverlichte:* door christelike geest verlicht.
30 *tot het erf van:* om te erven.
31 *dry scepters:* van Zweden, Noorwegen en Denemarken.
32 *beschoren:* door het lot toebedeeld.
33 *van jongs op:* van jongs af.
35 *holp haer aen den smaeck:* deed haar smaak vinden (in de wijsbegeerte).
36 *toegeschoncken:* toegereikt (eigenlik: ingeschonken).
37 *van:* door.
40 *het spoor van 's weerelts eeuwen:* de loop van de wereldgeschiedenis.

De Wijsheid leert haer elck tot nut te leven,[41]
Hoe 't vreedzaemst Rijck geen bloedigh oorloogh past,
Waerop zy heir op heir ontharrenast,[43]

41 *elck* (Dat.): tot ieder nut.
43 *ontharrenast:* ontwapent. Vgl. V.'s lof van haar vredelievendheid hiervóór, blz. 593, vs. 17: ‘Zy heeft den dollen Mars gansch Duitschlant uitgebannen’.

Belust Europe en elck den pais te geven.
Toen sloot de kroon van Sweden om haer vlechten,
En blonck, gelijck de Noortstar, op dit hooft,
Met eenen glans, die diamant verdooft.[47]
Men leerde uit haer den onderzaet berechten.[48]
Men leerde uit haer de Majesteit bewaeren[49]
In eere, ontzagh, en aenzien, te gelijck
Gevreest, bemint, en aengebeên in 't Rijck,
En buiten 't Rijck, zoo wijt haer zeilen vaeren.
Noch kan zoo veel gelucks haer niet vernoegen.
Zy voelt den slagh der onruste in 't gemoedt,
Die, nacht en dagh, heur jaeght naer 't hooghste goet,
Dat 's menschen hart beschut voor 't eeuwigh wroegen.[56]
Wat goet is dit? bestaet dit goet in schatten,
Of weetenschap, of Staet, en heerschappy,[58]
Of eere en faeme, of lichaems leckerny,[59]
En wellusten, en wat de zinnen vatten?
Neen zeker, neen: die goedren zijn vergangbaer,[61]
Verwelcken, als de bloem, door hitte en rijp,
Vergaen, als roock: een goet voor aertsch begrijp[63]
En zinlijckheên bekoorlijck, en ontfanghaer.
Het hooghste goet, dat weinigen ontfingen,
Bestaet in niet geschapens, maer alleen[66]
In 't kennen van 't oneindigh eenigh Een,
Begin en eint van ons bespiegelingen.
De weetenschap, gevat by d'eerste kloecken,[69]
Bereickte dit, als met een vergezicht,[70]
En zagh 't, gelijck een vonck, gespat van 't licht,[71]
Geholpen door Natuur, en d' outste boecken:[72]
Maer dieper dringt het oogh in deze waerheit,
Als Godt van Godt, bekleet met sterflijckheit,[74]
Godts Zoon den mensch naer's menschen oorsprong leit,
En voorlicht met zijn heiligheit, en klaerheit.

47 *verdooft:* overstraalt.
48 *den onderzaet berechten:* hoe men zijn onderdanen dient te besturen.
49 *bewaeren:* handhaven.
56 *'t wroegen:* de wroeging, aanklacht van het geweten.
58 *staet:* hoge positie.
59 *lichaems leckerny:* (lichamelik) genot van spijs en drank.
61 *vergangbaer:* vergankelik.
63 *begrijp:* bevatting, dus: naar aardse opvatting.
66 *niet geschapens:* niets dat geschapen is.
69 *gevat by d'eerste kloecken:* begrepen door de oudste Wijzen.
70 *een vergezicht:* een ver reikende blik.
71 *'t licht:* het eeuwige licht, de eeuwige waarheid.
72 Dit vers te verbinden met vs. 69.
74 'Godt-van-Godt' is evenals 'licht-van-licht' in het *Credo*, de geloofsbelijdenis in de Mis, een b e n a m i n g voor de Zoon, de tweede Persoon der Drieëenheid. ('t Begin van het *Credo* luidt aldus: 'Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium. - Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum. Et ex Patre natum ante omnia saecula. *Deum de Deo*, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero', etc.).

Dees Herder draeght het lam op hals en schouder
In zijnen stal, dat deerlijck liep verdwaelt:
En als hy vaert in 't licht, dat endtloos straelt,[79-vlgg.]
Beveelt zijn mont dees zorgh Godts Stedehouder;
De Sleutelmaght, die zestienhondert jaeren[80-81]
Den hemel sloot, en wederom ontsloot,
Uit haeren stoel, elx vryburgh, daer in noot[83]
Alle afgedwaelde in veiligheit vergaêren.[84]
C H R I S T I N E komt van boven dit te vatten:[85]
Zy zweert terstont het Rijck der weerelt af,
Verworpt heur zwaert, en purper, kroon, en staf,[87]
En kiest voor 't aertsch den grootsten schat der schatten.
De rustige aert en moedt, haer aengeboren,[89]
Van 's hemels Geest gedreven, en verlicht,
Acht haet, noch smaet, en kiest, aen God verplicht,[91]
Het beste deel, dat oit werd uitgekoren.
Gelijckze in 't eerst haer geesten wist te scherpen,[93]
Om in den top der heerschappy te staen,
Zoo lust het haer zich stil en onderdaen[95]
Den stoel van Godt en Christus t' onderwerpen.
Men kan Godts dienst gebruicken of misbruicken,
Misbruicken als men 't oogh op 't weereltsch slaet,
En dees ons dient een stormleêr om naer staet
Te steigren, daer de vroomsten dickwils duicken.[99-100]
De godtsdienst wort gebruickt naer Godts behaegen,
Wanneer men hem met kennisse eert, en dient:
Als Abraham, geheeten 's hemels vrient,
Die Ur verliet, zijn vaderlant, en maegen:[103-04]
Als Moses, die den rijckdom van Egypte
Versmaede, vroegh de kroon met voeten tradt,[106]
En, Christus smaet voor wellust eere en schat[107]

79-vlgg. zien op de Petrus-teksten bij *Joan.* XXI, 15-17 en bij *Matth.* XVI, 18, 19. Tussen de verrijzenis en de hemelvaart (*als hij vaert in 't licht*) vervult Jezus met het driemaal herhaalde bevel, om zijn lammeren, schaapjes en schapen te weiden (*Joan.* XXI, 15-17) de belofte vroeger (*Matth.* XVI, 18, 19) aan Petrus gedaan, en stelt hem tot algemeen opperherder aan over heel zijn Kerk (volgens de katholieke leer).

80-81 *Godts Stedehouder* is hier Petrus persoonlik; de *Sleutelmaght* (appositie en uitbreiding) = Petrus en zijn opvolgers, de Paus, de Sleutel-mogendheid.

83 *stoel:* troon (de pauselike Stoel) vergelijk vs. 96; *vryburgh:* toevluchtsoord.

84 *afgedwaelde:* zelfstandig gebruikt adjectief meervoud zonder *n*.

85 *van boven:* door goddelike ingeving.

87 *Verworpt:* verwerpt.

89 *rustige:* krachtige.

91 *verplicht:* verbonden.

93 *geesten:* verstand.

95 *onderdaen:* onderdanig.

99-100 *stormleér:* stormladder; *naer staet te steigren:* op te klimmen tot een hoge positie; *daer de vroomsten dickwils duicken:* terwijl de voortreffeliksten (vroomsten) dikwels nederig en tevreden zijn.

103-04 Op bevel van God toog Abraham uit Ur naar het land Kanaän (*Gen.* 11, 31; 12, 1-4).

106 Zie hiervóór, blz. 164.

107 Vondel beschouwt hier Mozes in dezelfde geest als hij Joseph doet in de voorrede van *Sofompaneas* (Deel 3, blz. 435): hij stelt ook Mozes' doen ‘eer onder den Christelycken doop, als onder de wet der besnijdenisse’.

Verkiezende, het blinde hof ontglipte.[108]
Zy ruckt hier op van 't Noorden naer de sloten
Van Rome, door haer Gotten omgewroet,[110]
Op datze zelf die schennis decke, en boet',[111]
Daer zoo veel bloets en traenen zijn vergoten:
Op datze zelf 't onfaelbre Orakel spreecke,[113]
Daer Godt door spreeckt, en levendigh ontvouwt[114]
De raetsels, aen zijn' tolck en tong betrouwt,[115]
Op dat Godts volck geen raet noch troost ontbreecke.
Aldus vergeet de bruit, in Davids zangen,[117]
Haer eigen volck, en vaders huis, en stam.
Zy smilt haer hart in 's bruigoms zuivre vlam,[119]
Die haer verwacht, gereet Godts bruit t' ontfangen.
Zoo quam voorheen de Koningin der Mooren[121]
Te Sion, uit den Zuiden, en haer zon,[122]
Om Davids zoon, den wijzen Salomon,
Met raetselen te toetsen, en te hooren.[124]
De Koningin, die zich ontkroont, zoeckt d'ader,[125]
Daer Salomon zijn wijsheit zelf uit haelt.
Zy zoeckt de Duif, die uit de wolcken daelt
Op Godt, den Zoon, en mont van Godt den Vader.[128]
Zy zoeckt de Stadt, daer d' eerste Kruisgezanten,[129]
Gemartelt, en begraven, 't hoogh altaer
Door hun gebeent noch zeegnen, jaer op jaer,
En 't heiligh Kruis, ten trots des afgronts, plantten.[132]
Zy zoeckt haer heil by geenen Roomschen stander,
Noch arent, maer by Godt aen 't heilzaem hout,[133-34]
Daer Vatikaen, tot aen de lucht gebouwt,
Haer welkomt door den Grootsten Alexander.[136]
Hy zalft dit hooft, nu kroonloos, en bezegelt

108 *blinde:* verblinde (door wereldse gezindheid).
110 *haer Gotten:* omdat zij heette: koningin der Zweden, Gotten en Wenden (zie blz. 588) beschouwt Vondel de Goten, die in de 6e eeuw Rome plunderden, als de voorouders van haar volk (vergelijk *Olyftack van Gustaaf Adolf,* vs. 72, Deel 3, blz. 377).
111 *die schennis decke, en boet':* die schandelike daad doe vergeten door haar boetvaardigheid.
113 *'t onfaelbre Orakel:* de onfeilbare Paus.
114 *levendigh:* door een levende persoon.
115 *aen zijn' tolck en tong betrouwt:* toevertrouwd aan zijn vertolkende uitspraak (*tong*).
117 *in Davids zangen:* namelik in Psalm 45, vs. 11.
119 *zuivre vlam:* reine liefde.
121 *de Koningin der Mooren:* de koningin van Saba (zie titelmotto).
122 *uit den Zuiden* (Datief van *het Zuiden*).
124 *Met raetselen:* door hem raadsels voor te leggen; *te toetsen:* op de proef te stellen.
125 *d'ader:* de oorsprong, nl. de goddelike inspiratie, in dit geval de Heilige Geest (*de Duif*, vs. 127).
128 *mont:* tolk, openbaring.
129 *Kruisgezanten:* Apostelen.
132 *ten trots des afgronts:* de Hel trotserende.
133-34 *Roomschen stander, noch arent:* de Romeinse krijgsstandaarden met de adelaar; hier symbool van wereldlike macht; *heilzaem:* heil brengend.
136 *den Grootsten Alexander:* Paus Alexander VII, groter dan Alexander de Grote (vgl. vss. 145-46).

Haer' nieuwen eedt, op 't juichen van de Faem,[138]

138 *Haer' nieuwe eedt:* nl. van trouw aan het Roomse geloof.

Verrijckt met noch twee naemen haeren naem,[139]
Die nu, vol geurs, zoo veele hoven regelt.[140]
Zy schept haer' naem uit Christus, den Behoeder,[141]
Als een Gezalfde; uit die met hem regeert,[142]
En zy haer kroon en scepter heeft vereert,[143]
Maria zelf, de zuivre maeght, en moeder.
Haer slotnaem eert een grooter van vermogen[145]
Dan hy, wiens zwaert het Oosten dwingen kon,
Dan Fabius, die Hannibal verwon;[147]
Het Hooft, waervoor zich 's weerelts assen boogen.[148]
Al wenschtze d' eer van staetsiën t' ontbeeren,[149]
En wellekomste, en ongemeene prael:
Haer ootmoedt eischt een Koningklijck onthael[151]
Op 't blijde feest, daer d' Englen triomfeeren.[152]
Naerdien de kroon in 't ende wordt gestreecken,[153]
Zoo zeegne Godt haer endt, gelijck 't begin:
Zoo blinck' het spoor van deze Koningin;
Een heerlijck licht, dat duizent kan ontsteecken.[156]
I. V. VONDEL.

Tegens de Lastervaerzen Koninginne Christine In het aenschijn gespogen.[aant.*]

Zy zetten een doornekroon op zijn hooft.

Hoe kroont de blinde Haet C H R I S T I N E dus met doornen?
Dat 's Christus hooftcieraet, de Kroon van Godts verkoornen.
J. V. VONDEL.

139 *noch twee naemen:* nl. Maria Alexandra, naar de Maagd Maria en Paus Alexander; vergelijk vss. 144-48.
140 *regelt:* beheerst(?).
141 Als *Christina*.
142 *die met hem regeert:* de Maagd Maria.
143 *En* (aan wie) *zy; vereert:* geschonken.
145 *vermogen:* macht (zie bij vs. 136).
147 *Fabius:* zinspelend op de wereldlike naam van Paus Alexander VIII, nl. Fabius Chigi.
148 *'s weerelts assen:* de gehele wereld, van Noord naar Zuid.
149 *staetsiën:* plechtige optocht om haar in te halen.
151 *eischt:* vereist, d.i. maakt noodzakelik, verdient.
152 *'t blijde feest:* het Kerstfeest. Op de eerste Kerstdag ontving zij het Sacrament van het Vormsel.
153 Omdat de kroon eerst behaald wordt bij de voleindiging van het leven.
156 *dat duizent kan ontsteecken:* dat duizend anderen in geloofsijver kan ontsteken, tot navolging kan opwekken.
* Van 1655. Afgedrukt volgens de tekst in de afzonderlike uitgave in plano (*Unger: Bibliographie, nr. 555*). - Het motto is ontleend aan *Matth.* XXVII, 29.

[Aantekeningen en aanvullingen]

Literatuur-opgave

HENDRIK EBBIUS: J.F.M. Sterck: ‘Oorkonden over Vondel en zijn kring’, 1918.
DANIEL SEGHERS:
H.J. Allard S.J.: ‘Broeder Daniel Seghers’, *Volksalmanak voor Ned. Katholieken,* 1870.
J.F. Kieckens: ‘Daniel Seghers’, *Dietsche Warande*, 1894.
JACOB VLIEGER:
A. de Vries en J.H.W. Unger: ‘Vondeliana’, *Oud-Holland,* Dl. I, blz. 26.
SYBRAND CAMAY:
C.J. Gonnet: ‘Geslacht Camay’, *Algemeen Ned. Familieblad,* Dl. III, 1886.
C. Bruynvis: ‘Bouwstoffen voor de genealogie van Camay’, *Bijdragen voor de Gesch. van het Bisdom Haarlem,* Dl. XXXI.
SUZANNA VAN BAERLE:
J.F.M. Sterck: *Dietsche Warande,* 1886, blz. 31 en 464.
WILLEM VAN DEN ZANDE:
A. de Vries en J.H.W. Unger: ‘Vondeliana’, *Oud-Holland,* Dl. I, blz. 25.
FRANCISCUS XAVERIUS (Zie ook Dl. 4, blz. 832 Literatuur-Opgave):
H.J. Allard S.J.: ‘Vondeliana III, *Studiën,* 1890. - ‘De oude heer Jac. Pz. Schaep en de zendelingen uit Brazilië’, *Volksalmanak voor Ned. Katholieken,* 1905.
CHARLES COUVRECHEF:
F.A. Snellaert: ‘Drie autografen van Vondel’, *Konst-en Letterbode,* 1854.
J.A. Alberdingk Thijm: ‘Op het Hof’, *Volksalmanak voor Ned. Katholieken,* 1857.
P. Génard: ‘Archiefstukken uit Antwerpen van Couvrechef’, *Dietsche Warande,* 1879.
BARTHOLDUS NIHUSIUS: H.J. Allard: *Jaarboekje van Alberdingk Thijm,* 1891.
MILTON EN VONDEL:
G. Edmundson: ‘Milton and Vondel’, *A curiosity of literature,* Londen, 1885.
Mr. H.E. Moltzer: ‘Milton en Vondel’, *Noord en Zuid,* Dl. IX, 1886.
S. van Kerkhoff: ‘Vondel en Milton’, *Dietsche Warande,* 1889.
Aug. Muller: ‘Ueber Miltons Abhängigkeit von Vondel’, *Berlin,* 1891.
J.J. Moolhuizen: ‘Vondels Lucifer en Miltons Verloren Paradijs’, Nyhoff, 1895.
G. Duflou: ‘Vondel en Milton’, *Ned. Spectator,* 1895, No. 13.
R.J. Spitz: ‘Twee noodlotstragedies’, *Weekblad voor Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs,* 1915, blz. 603.
D. Tol: ‘Vondel, Milton en Shelley’, *Nieuwe Gids,* 1917.
L.C. van Noppen: ‘Parallelisms between Vondel and Milton’ in Vondel's Lucifer, translated from the dutch (1917), blz. 229-238.
LEEUWENDALERS:
A.S. Kok: ‘Vondel in eenige van zijn vrouwenkarakters’, Amsterdam, 1864.
J. ten Brink: ‘Het Lantspel van Joost van den Vondel’, *Gids,* 1864.
J.A. Alberdingk Thijm: ‘Over Vondel als dramatisch dichter in zijn Leeuwendalers’, *Gids,* 1879.

Dr. R.A. Kollewijn: ‘Ueber den Einfluss des Hollaendischen Dramas auf Andreas Gryphius’. Z.j. Blz. 48, ‘Die geliebte Dornrose’ is navolging van Leeuwendalers.

W.L. van Helten: ‘Iets over den Italiaanschen oorsprong der Leeuwendalers’, *Tijdschrift voor Ned Taal- en Letterkunde,* Dl. II, 1882.

A.S. Kok: ‘Trucs’ en versleten Plunje, *Noord en Zuid,* Dl. XIII, blz. 487.

H. Eymael: ‘Nalezing op Vondels Leeuwendalers’, *Noord en Zuid,* Dl. XIII.

P. Visser: ‘Uit Vondels Leeuwendalers’, *Noord en Zuid,* Dl. XV.

F. van Veerdeghem: ‘Vondels Leeuwendalers’, vers 1323, *Noord en Zuid,* Dl. XVI, blz. 187.

Arthur Cornette: ‘Vondels Leeuwendalers’, vers 1325, *Noord en Zuid,* Dl. XVI, blz. 28l.

H.J. Allard: ‘Vondeliana’, *Dietsche Warande,* 1894.

G.A. Nauta: ‘Bespreking van Vondel's Leeuwendalers van Dr. F. Buitenrust Hettema’ *Taal en Letteren,* Jaargang 9, 1899.

N.A. Cramer: ‘Leeuwendalers’, *Taal en Letteren,* Jaargang 9, 1899.

Dr. G. Kalff: ‘Bronnen van Vondels Werken’, *Oud-Holland,* Dl. XII, blz. 38.

A.T.A. Heyting: ‘Shelley en Vondel’, *Tijdspiegel,* 1911.

Jop Pollmann: ‘Muziek bij Vondels Leeuwendalers’, *Vondelkroniek,* I.

CHRISTINA VAN ZWEDEN:

J.A. Alberdingk Thijm: ‘Christine van Zweden te Amsterdam’, *Volksalmanak,* 1865.

VONDEL EN DE TURKEN:

G. Segers: ‘Karaktertrekken van Vondel’, *Dietsche Warande,* 1895, blz. 131.

G. Segers: ‘Vondel en de Turken’, *Dietsche Warande,* 1898.

STRADA:

Mr. A.D. de Vries: ‘Een vergeten gedicht van Vondel’, *Dietsche Warande,* 1876.

VONDEL EN SINT LUCAS:

Dr. J.A. Worp: ‘Thomas Asselijn’, *Tijdschrift voor Ned. Taal en Letterkunde,* Dl. IV, 1884, blz. 48-50.

C.R. de Klerk: ‘Vondel's verhouding tot de klassieke oudheid en tot de beeldende kunst zijner dagen’, *Van Onzen Tijd,* Jaargang 19.

J.F.M. Sterck: ‘Vondel gehuldigd door Sint Lucas in 1653 of 1654’? *Van Onzen Tijd,* Jaargang 19. En *Hoofdstukken,* blz. 57.

Dr. H. Moller: ‘De Huldiging van Vondel op het Sint Lucasfeest’, *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde,* Dl. 43.

Dr. P. Leendertz Jr.: ‘Vondel op het Sint Lucasfeest’, *Tijdschrift voor Nederl. Taal- en Letterkunde,* Dl. 45.

Marc. Heijer: O.F.M. ‘Horatius' Lierzangen’, *Vondelkroniek* I, 1929.

Dr. Edg. van de Velde: ‘Vondel en de Plastische Kunsten’, *Gent,* 1930.

B.H. Molkenboer: ‘Vondel en de plastische kunsten’. (Beoordeeling van het voorgaande). *Vondel-Kroniek,* III, 1931.

VONDEL EN SIX:

A.S. Kok: ‘De Pandora van Jan Six’, *Noord en Zuid,* Dl. 17, blz. 399.

Jhr. Dr. J. Six: ‘De Pandora van Jan Six’, *Haagsch Maandblad,* 1924.

INWYDINGE VAN'T STADTHUIS:

Norbert van Reuth: ‘Vondel als Lierdichter’, *Dietsche Warande,* 1887-8, blz. 198.

G. Segers: ‘Gesprek met Vondel’, *Versl. en Meded. der Kon. Vl. Academie,* 1912.

Dr. C.G.N. de Vooys: ‘J. van Vondel's Inwydinge van't stadthuis 't Amsterdam’ *Nieuwe Taalgids,* Dl. 8.

M. Kronenberg: ‘J. van Vondel, Inwydinge van 't Stadthuis 't Amsterdam’, Deventer, 1913.

J.F.M. Sterck: ‘Vondels verzen (110-119) op Sint Olof’, *Oorkonden,* blz. 125-28.

AENLEIDINGE TOT DE NEDERLANDSCHE DICHTKUNST:

H. van Leeuwen: ‘Vondels Proza’, *Noord en Zuid,* Dl. 28.
Dr. J. Prinsen: Zie Vondel van de W.B., Dl. 1.
VONDELS TAAL EN SPELLING:
Dr. W. van Helten: ‘Vondels Taal’, Rotterdam, 1881.
Dr. C.G.N. de Vooys: ‘De invloed van de renaissance-spraakkunst in de zeventiende eeuw’, *Nieuwe Taalgids,* Dl. XII, 1918. - ‘Opmerkingen over de studie van Vondel's taal’, 13de Verslag van het Vondelmuseum.

Dr. G. Kalff: ‘Vondel's zelfcritiek’, *Tijdschr.v. Ned. Taal- en Letterkunde,* Dl. 15.

G. Segers: ‘Vondel. Taalleeraar’, *Hooger leven,* 1929.

Mr. A. Bogaers: ‘Aanstippingen’, *Noord en Zuid,* Dl. 29, blz. 330. - ‘Bijdragen tot een woordenboek van Vondel’, *Noord en Zuid,* Dl. 29.

Dr. H.W.E. Moller: ‘Vondels Spelling’, *Tijdschr. voor Ned. Taal- en Letterkunde,* Dl. 27.

Dr. C.G.N. de Vooys: ‘Onzuivere Vondel-teksten’, *Nieuwe Taalgids,* 1916.

Dr. C.C. van de Graft: ‘Eenige Vondel-varianten’, *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde,* Dl. 48, 1929.

Dr. C.C.N. de Vooys: ‘Herinneringen aan de Antwerpsche moedertaal in Vondel's werken’, 14e Verslag Vondel-Museum, 1930.

EEUWGETY DER HEILIGE STEDE:

J. Scheerboom: ‘Vondel geïnspireerd door Boëtius à Bolswert’, *Studiën,* 1924.

J.F.M. Sterck: ‘De Heilige Stede in de geschiedenis van Amsterdam’, Amsterdam, 1928.

MOERENTORFF, VONDEL EN ZUID-NEDERLAND (Zie hierbij ook de Literatuur over Gilles van Vinckenroy in Dl. 4):

J.L.M. Eggen: ‘De Invloed door Zuid-Nederland op Noord-Nederland uitgeoefend op het einde der XVIe en het begin der XVIIe eeuw’, 1908 (In 1905 bekroond door de Kon. Vlaamsche Academie).

Dr. M. Sabbe: ‘Vondel Balthazar Moretus II, Leonardus Marius en Hendrik Barentsen’, *Uit het Plantijnsche Huis,* Antwerpen, 1923, blz. 87. - ‘Heeft Vondel Zuid-Nederland bezocht?’, *Verslagen en Meded. der Kon. Vl. Academie,* 1922.

G. Segers: ‘Is Vondel in België geweest?’ (als voren).

J.F.M. Sterck: ‘Heeft Vondel Zuid-Nederland bezocht?’ *Hoofdst. over Vondel,* blz. 59.

J. Salsmans S.J.: ‘Vondel en het Vlaamsche Volk’, *Hooger Leven,* 1929. - ‘Vondel's Zuid-Nederlandsche Gedichten’, *Verslagen en Meded. der Kon. Vl. Academie,* 1929.

Dr. E. Rombauts: ‘Vondel en Zuid-Nederland’, *Vlaamsche Arbeid,* 1929.

JOAN DE WITTE:

H.J. Allard S.J.: ‘Vondeliana IV’, *Studiën,* 1890.

J.F.M. Sterck: ‘Vondel's Gulden jaer van Joan de Witte’, 9de Verslag van het Vondelmuseum.

MARIA STUART:

Ioachim Oudaen: ‘Johanna Grey, treurspel’ (tegen Maria Stuart van Vondel).

J.A. de Rijk: ‘Inleiding op de uitgave Maria Stuart’, 1873.

Camille Looten: ‘Etude sur le poète néerlandais Vondel’, 1889.

H.J. Allard: ‘Vondeliana’ *Dietsche Warande,* 1894.

Dr. D.C. Nyhoff: ‘Vondels Hecuba, Gebroeders en Maria Stuart, Aesthetisch-critisch beschouwd’, Utrecht, 1886.

Mr. H.E. Moltzer: Spectator 1888, blz. 358.

J. Koopman: ‘Vondel-Studiën IV’, *Taal en Letteren,* Dl. 9, 1899.

Dr. J.A. Worp: ‘Vondel's Maria Stuart en G. Camdeni Annales’, *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde,* Dl. 21, 1902.

Dr. Karl Kipka: ‘Maria Stuart im Drama der Weltliteratur vornehmlich des 17- und 18-Jahrhunderts’, Leipzig, 1907.

J.F.M. Sterck: ‘Een door Vondel verbeterde drukproef’, *Oorkonden over Vondel en zijn Kring,* blz. 220-vlgg.

Dr. A. Verwey: ‘Maria Stuart of Gemartelde Majesteit’, *Tijdschrift v.N. Taal- en Letterkunde,* Dl. 46. 1927.

J.F. Kenens: ‘Maria Stuart in Camden's Annales’, *Studiën,* 1929.

LUCIFER:

W.G.A. Jonckbloet: ‘Vondels Lucifer een politieke allegorie’, *Overijsselsche Almanak van Oudheidskunde en Letteren,* 1850.

J.M. Schrant: ‘Aanteekeningen bij J.v. Vondels Lucifer-treurspel’, Dordrecht 1856.

Dr. N. Beets: ‘Vondel's Reizangen met Naschrift: Vondels Lucifer Eene Politieke Allegorie’, 1863. Herdrukt in Beets' *Verscheidenheden* der Mij. voor Goede en Goedk. Lect.

‘Hoe Vondel over het heilige in dramatische voorstellingen dacht’, *Dietsche Warande,* Dl. VI, 1864 (zonder onderteekening).

J.A.F.L. Baron van Heeckeren: ‘De opvoering van Vondel's Lucifer’, *Aurora, Muzen Almanak,* Amsterdam 1878, blz. 121.

J.A. Alberdingk Thijm; ‘Van tijt noch eeuwigheit gemeten’, *Volksalm. v. Ned. Kath.,* 1887.

A.M. Verstraeten: Inleiding bij den 2en druk van zijn Luciferuitgave 1890 (over Lucifer als allegorie).

Dr. P. Leendertz Jr.: ‘Het slot van den Lucifer’, *Tijdschr. v. Ned. Taal- en Letterk.,* Dl. 42, 1893.

Dr. Alb. Verwey: ‘Een Inleiding tot Vondel’. Z.j. (1892-94). Hfst. VI.

C.J. Vierhout: ‘Vers 101 en 102 van den Lucifer’, *Noord en Zuid,* Dl. XVII, 1894, blz. 279.

Dr. G. Kalff: ‘Bronnen van Vondels Werken’, *Oud-Holland,* Dl. XII, 1894.

P. Visser: ‘Vondels Lucifer’, *Noord en Zuid,* Dl. XIX, 1896.

G. Segers: ‘Vondelkarakters’, *Dietsche Warande,* 1896.

Dr. G. Kalff: ‘Ontstaan en Groei van Vondels gedichten’, *Tijdschr. N.T. en L.,* Dl. XVI, 1897.

J.A.F.L. Baron van Heeckeren: ‘De tendenz van den Lucifer’, *Taal en Lett.,* Jrg. 8, 1898.

H.J. Boeken: ‘Vondels Lucifer’, *Nieuwe Gids,* Nov. 1897/98.

Dr. L. Simons: ‘Een blik op Vondel als Wijsgeer’, *Verslagen en Meded. der Koninklijke Vlaamsche Academie,* 1898/99.

H.J. Allard: ‘Vondels Lucifer toegelicht door Verstraeten en Salsmans’, *Studiën* 1902.

v.M., J. van Lennep en P.L. Wzn. over: ‘Kwijten in zijnen last’, *Navorscher,* XIII, bladzijde 335 en 368.

J. Salsmans S.J.: ‘Luciferiana’, *Dietsche Warande en Belfort,* 1902.

W. de Hoog Azn.: ‘Studiën over de Nederlandsche en Engelsche Taal en Letterkunde’, Dordrecht, 1903.

Dr. J.D. Bierens de Haan: ‘De dichterlijke konceptie van Vondels Lucifer’, *De Kroniek,* 26 Maart, 1904.

H. Diferee: ‘Vondels Lucifer’, *Boek en Kunst,* 1904.

E.J. Ossenblok: ‘Een lezing over Vondels treurspel Lucifer’, Lier, 1905.

J. Salsmans S.J.: ‘Theologische Kantteekeningen op Vondels Lucifer’, *Dietsche Warande en Belfort,* 1905.

E. Rypma: ‘Lucifer’, *Noord en Zuid,* Dl. XXIX, 1906.

L.A.t.W.: ‘Eenige uitdrukkingen in Vondels treurspel Lucifer’, *N. en Z.,* Dl. XXIX, 1907.

J.J.G. Boelen S.J.: ‘Vondel en de Sterrenkunde’, *Vondelstudiën,* I, 1906.

J. van Mierlo Jr. S.J.: ‘Vondels Lucifer. De grondgedachte van het treurspel’, *Jong Dietschland,* 1907.

J. Salsmans S.J.: ‘Over Lucifer, vers 341’, Antwerpen 1907.

B.H. Molkenboer: ‘Apollion en Eva in Vondels Lucifer’, *De Katholiek,* Dl. 134, 1908.

J. Salsmans S.J.: ‘De eenheid van plaats in Vondels Treurspelen’, *Het Vondeljaarboek,* 1908.

Dr. P. Leendertz Jr.: ‘De eerste Rei uit Lucifer’. Proeve van verklaring. *Het Vondeljbk.,* 1908.

G. Segers: ‘Het karakter van Lucifer bij Vondel’, *Versl. der Kon. Vl, Acad. te Gent,* 1909.

Dr. H.W.E. Moller: ‘Vondels Lucifer’, *Bijbl. v. Taal en Lett. van Opv. en Onderw.,* 1910.

A.T.A. Heyting: ‘De reien van Vondel’. Amsterdam, 1910.

I. Oorda: ‘Lucifer’, *Jong Dietschland,* 1910.

Dr. Gerard Brom: ‘Vondel's Lucifer’, *Het tooneel,* 1910.

Rich. Schutte O.S.B.: ‘De Kerkvaders en het voorbericht van den Lucifer’, *Van Onzen Tijd,* XI, 1910/11.

L. Simons: ‘Vondel's Lucifer’, *De Ploeg,* Jg. III, 1910/11.

Fr. Halewijn: ‘De Lucifer-muziek’. Vondels Lucifer klankanalystisch onderzocht. *Van Onzen Tijd,* Jg. XI, 1910/11.

J. van Vroeger: ‘De ontwerpen van Roland Holst voor de vertooning van Vondels Lucifer’, *Van Onzen Tijd,* Dl. XI, 1910/11.

E.H. Vermeirsch: ‘Inleiding tot Vondels Lucifer’, *Verhandelingen van de Algemeene Katholiek Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding,* 1911.

L. de Wolf: ‘Lucifer’, *Biekorf,* Dl. XXII, 1911.

J. Salsmans S.J.: ‘Klank en rythmus in Vondel's Lucifer’, *Leuvensche Bijdragen,* Dl. IX, 1911.

Rosso di San Secondo: ‘Angeli e demoni tumultuanti nel genio di Vondel’, *Corriere d'Italia,* 25 Juli 1912.

‘Luciferiana’, *Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie,* 1913.

L. Simons: ‘Uit Vondels dramatische Lyriek’, Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, 1913.

H. Padberg: ‘Een beschouwing over Vondels Lucifer’, *Studiën,* Dl. 89, 1913.

B.H. Molkenboer: ‘Van Lucifers Opgang’, Vondelschetsen. Bussum 1913.

J.C. Alberdingk Thijm S.J.: ‘Van tijt noch eeuwigheit gemeten’, *Dietsche Warande,* 1914.

Dr. W. van Koeverden: ‘De eerste Rei uit Lucifer’, *Van Onzen Tijd,* Jrg. XV, 1915.

B.H. Molkenboer: ‘Het Lucifer-motief in Vondels werk’, *Beiaard,* 1916. - ‘Inleiding op den vierden herdruk van Dr. N.A. Cramer's uitgave der Lucifer’, Zwolle 1917. - ‘Inleiding op Vondels Lucifer’, *Annalen der Ver. tot bevord. van de beoef. der Wetenschap onder de Kath. in Ned.,* 1918. - ‘Verhouding van Vondel tot Dante’ (als voren), 1924.

Dr. M.G.S. Overdiep: Zinsvormen in Vondels Pascha en Lucifer, 1926.

A. van Hoonacker: ‘Toelichting bij een paar regels uit Vondels Lucifer’, *Versl. en Med. der Kon. Vl. Academie,* 1929.

Cyriel Verschaeve: ‘Uren bewondering’, 1929.

M.S.B. Kritzinger: ‘Die opstandsmotief bij Vondel’, Pretoria, 1930.

J. van Mierlo Jr.: ‘De Idee van Vondel's Lucifer’.

J.J.G. Boelen: ‘De Geesten bij Vondel.

Dr. H.W.E. Moller: ‘Inleiding en verklaringen bij Joost van Vondel's Lucifer’, *Letterkundige Boekenreeks,* van der Vecht, Amsterdam (zonder jaartal).

DR. J.F.M. STERCK.

Bibliographie

P = Vondels Poëzie met jaar der uitgave. - V.G. = Vondels Verscheide Gedichten 1644. V.N.G. = Verscheide Nederduitsche Gedichten 1653. - Dif. = H.C. Diferee, Lijst van Plano-afdrukken; 2e Verslag van het Vondel-Museum 1906.

1645. *Eeuwgety der H. Stede*. - Altaergeheimenissen, blz. 162-65; Der Poëten Vegtschool, blz. 20; P. 1647 A-B, blz. 123; P. 1650, blz. 301; P. 1660, blz. 132; P. 1682 I, blz. 462. Vermoedelijke plano-druk, zie Dl. 4, blz. 829 hiervoor.

Kenteken des Afvals. - Altaergeh., blz. 166-168; Der Poëten Vegtschool, blz. 32; P. 1647 A-B, blz. 126; P. 1650, blz. 304; P. 1660, blz. 137; P. 1682 I, blz. 466. Plano als voren.

Schilt des Geloofs. - Der Poëten Vegtschool, blz. D verso, blz. 26. Wschl. vroeger in plano. *Danckoffer Aen Jacob, Aertsbisschop,* enz. - Holl. Parnas 1660, blz. 375; P. 1682 II, blz. 114.

Geluck aen Louyze Marie. - P. 1647 A-B, blz. 117; P. 1650, blz. 152; P. 1660, blz. 126; P. 1682 I, blz. 188.

By-schriften op de K. Bruit v. Polen. - P. 1647, 2e deel A-B, blz. 121; P. 1650, blz. 180; P. 1660, blz. 130; P. 1682 I, blz. 597.

De Druckunst. - Plano, Dif. 417; P. 1647 A-B, blz. 98; P. 1650, blz. 272; P. 1660, blz. 104; P. 1682 I, blz. 413.

1646. *De Kleefsche Hofzwaen*. - Plano Dif. 96; P. 1650, blz. 156; P. 1682 I, blz. 193.

Gulden Iaer van den Heer Ioan de Witte. - Plano in gulden letters op blauw satijn. Vondel-Museum. (Niet bij Dif.); P. 1647 A-B, blz. 158; P. 1660, blz. 171; P. 1682 II, blz. 103.

Omtr. 1646. *Aen de Joffers K. en A. Hinlopen*. - P. 1650, blz. 270; P. 1682 II, blz. 127.
1646. *Maria Stuart*. - I. Te Kevlen in d'oude druckerye [Door Dominicus van der Stichel, bij Abraham de Wees.] Met liggende lijnen in benedenhoeken van 't portretje; II. Als I, met ruitjes in benedenhoeken van het portretje; III. Als I, beginletter met Joh. de Dooper. Vers 739: ‘vequicken’; IV. Als I, beginletter krulornament. Vers 1127: ‘hacchelycke’; vers 1175: ‘vree’; V. Als I, ongenummerde blzn. Vers 225: ‘qualijck’; VI. Als I, genummerde blz. Vermoedelijk laat 17e eeuwsche druk; VII. Met vignet: wapen van Engeland. Na de Copye Te Keulen, in d'oude druckerye. 1661.

Triomf van Maria Stuart. (Prudenter). Blz. 31 van het treurspel.

Op d'af beeldinge van Koningin Maria Stuart. - Achter het treurspel. P. 1647 B, blz. 172; P. 1650, blz. 179; P. 1660, blz. 182; P. 1682 I, blz. 596.

Voorbyganger. - Blz. 62 van het treurspel.

Grafschrift. - Uit Vondels Poëzye. Blz. 71 van het treurspel. V.G. 1644, blz. 316; P. 1650, blz. 479; P. 1682 II, blz. 83.
Omtr. 1647. *Uyt seker Stam-boeck*. - P. 1647 A-B, blz. 66; P. 1650, blz. 502; P. 1660, blz. 69; P. 1682 II, blz. 395.

Uyt het Stam-boeck van Kristiaan Kas. - P. 1647 A-B, blz. 66; P. 1650, blz. 503; P. 1660, blz. 69; P. 1682 II, blz. 394.

Op Jacobus Arminius. - P. 1647 A-B, blz. 69; P. 1650, blz. 484; P. 1660, blz. 72; P. 1682 I, blz. 578.

Op Simon Episcopius. - Onder portret. P. 1647 A-B, blz. 69; P. 1650, blz. 484; P. 1660, blz 72; P. 1682 I, blz. 578.

Op een Medaillie van Kornelis Tacitus. - P. 1647 II, A-B; P. 1650, blz. 186; P. 1660, blz. 73; P. 1682 I, blz. 583.

Op D.P. Pers. - P. 1647 II, A-B, blz. 70; P. 1660, blz. 73; P. 1682 II, blz. 578.

Op een Roomsche Lampe. - P. 1647 II, A-B, blz. 83; P. 1650, blz. 506; P. 1660, blz. 87; P. 1612 II, A-B, blz. 597.

Op een mier in een Amber-steen geslooten. - P. 1647 A-B, blz. 83; P. 1650, blz. 506; P. 1660, blz. 87; P. 1682 II, blz. 597.

Op het Dolhuis. - P. 1647 A-B, blz. 128; P. 1650, blz. 549; P. 1660, blz. 139; P. 1682 II, blz. 308.

Gezang van d'Egyptische Goden, enz. - P. 1647 II, B, blz. 166; P. 1650, blz. 531 (ander opschrift); P. 1660, blz. 179; P. 1982 II, blz. 453.

Blaauwe Scheentje. P. 1647 B, blz. 167; P. 1660, blz. 181; P. 1682 II, blz. 578.

Op de Zeven Keurvorsten. - P. 1647, blz. 175; P. 1650, blz. 177; P. 1660, blz. 185 P. 1682 II, blz. 361.
1647. *De Getemde Mars*. - I. Folio-uitg. Amsterdam, A. de Wees, MDCXLVIII. II. Als voren, 1648. Olyfkrans der Vreede, 1649, blz. 129-136; P. 1650, blz. 252; P. 1682 I, blz. 362. *Vredezang*. - Olyfkrans, als voren, blz. 137; P. 1650, blz. 258; P. 1682 I, blz. 369.

Geboortezang. - Achter Salomon, 1648; P. 1650, blz. 319; P. 1682 II, blz. 37.

Op den Burger-twist van Britanje. - P. 1647 II, A-B, blz. 81; P. 1650, blz. 476; P. 1660, blz. 85; P. 1682 II, blz. 549.
1647-48. *Leeuwendalers*. - I. Amsterdam, Abraham de Wees, MDCXLVII, (op sommige exemplaren: MDCXLVIII); II. Als voren, 1647, met kleine verschillen

(blz. 7, regel 7 v.b. ‘klare’, in I ‘klaere’). Is latere druk; III. Amsterdam, Ter Druckerije van Kornelis de Bruyn. 1661; IV. Als voren. Amsterdam, Voor Joannes de Wees. 1696; V. Als voren. Gedrukt voor de Amsterd. Rederijkerskamer *Achilles*. Amsterdam, J. Noordendorp, 1853.
1647. *Afzetsel der koningklycke printe*. - Amsterdam, Abr. de Wees, 1647; P. 1650, blz. 160; P. 1682 I, blz. 197.
1648. *Lyckzang over den Heer K.v. Baerle*. - Plano. Dif. 115; P. 1650, blz. 1650, blz. 472; Apollo's Harp, 1658, blz. 135; Herstelden Apollo's Harp, 1663, blz. 135; P. 1682 II, blz. 29.

Op den Wachttoren binnen Uitrecht. - P. 1650, blz. 512; P. 1682 II, blz. 309.

Vredezang. - De Getemde Mars. 2e druk. Zie verder hiervoor, t.a.p.

Op Paltsgraef Karel Gustaef. - P. 1650, blz. 182; P. 1682 I, blz. 549.

Op de Vrede. - P. 1682 II, blz. 331.

Bouwzang. - Plano. Dif. 38. Amsterdam, bij Nicolaes van Ravensteyn. Ook Olyf-krans der Vreede; P. 1650, blz. 261; P. 1682 I, blz. 372.

Op.... Jakob de Graef. - P. 1682 II, blz. 553.

Op Kataryne Baeck. - P. 1650, blz. 480; P. 1682 II, blz. 84.

Salomon. - I. Amsterdam. Gedruckt by Jacob Lescaille. Voor Abraham de Wees, in 't Vredejaer 1648; II. Als voren. Vers 374: ‘ons gelyck’, i.p.v. ‘ons geluck’; III. Als voren, zonder: Gedruckt by Jacob Lescaille; IV. Als voren. Vele drukfouten (in vers 378, 995, 1132, 1818). Is latere nadruk; V. Als voren. Gedruckt by Tymon Houthaeck, voor de Wed. van Abraham de Wees, 1654; VI. Als voren. Ter Druckerye van Kornelis de Bruyn, 1661; VII. Als voren. Voor Joannes de Wees, 1706.

Lastmans Offerstaetsi van Listren. - Vondels handschrift in verzameling Six, Amsterdam, in het Album ‘Pandora’. Achter 1e druk van Salomon. P. 1650, blz. 312; P. 1682 II, blz. 321.

Omtr. 1648. *Op M. Kretzers Ste. Marie Magdalene*. - Vondels handschrift in verzameling Dr. J.F.M. Sterck. P. 1650, blz. 309; P. 1682 II, blz. 318. Verder achter alle uitgaven van Salomon.

1648. *Op den Heer Theodoor Velius*. - Onder portret in Chroniick van Hoorn, 1648. P. 1650, blz. 189; P. 1682 I, blz. 588.

1649. *Op het overlyden van.... Geeraert Vossius*. - Verscheiden Nederd. Gedichten I, Amsterdam, 1651, blz. 55; id. 1659, blz. 65; Klioos Kraam I, 1656, blz. 243; P. 1660, blz. 229; P. 1682 II, blz. 31.

Mayboom voor Joan de Wolf. - Bloemekrans ter bruiloft van enz., 1649, 12°; P. 1650, blz. 400; P. 1682 I, blz. 736.

Op haren trouwpenning. - P. 1650, blz. 403; P. 1682 II, blz. 374.

Op het huldigen van Geeraert Bicker. - P. 1650, blz. 265; Apollos Harp 1658, blz. 140; Hersteld. Apollos Harp 1663, blz. 140; P. 1682 I, blz. 375.

Jubiljaer van den Heere Philippus Rovenius. - P. 1650, blz. 299; P. 1682 I, blz. 460.

De dootbaer van den Heere G.N. Pankras. - P. 1650, blz. 461; P. 1682 II, blz. 21.

Danckoffer Aen Koningin Kristine. - Amsterdam. Gedruckt bij Nikolaes van Ravesteyn, Voor Abraham de Wees, 1649. Plano. Dif. 49; P. 1650, blz. 166; P. 1682 I, blz. 203.

Wieroock voor Cornelis en Elizabeth Le Blon. - Holl. Parnas, blz. 363; P. 1682 II, blz. 116.

Op de Neerlaegh Der Turcksche Vlote. - Amsterdam, bij Nikolaes van Ravesteyn, voor Abraham de Wees, 1649. Plano Dif. 125; P. 1650, blz. 55; P. 1682 I, blz. 61.

Op den Vader-Moort in Groot Britanie. - Plano. Dif. 174, 1649 met Got. letter. Bloemkrans 1659, blz. 299; P. 1660, blz. 510; P. 1682 II, blz. 221.

Op d'Ilias van de Medicis. - In Hooft's Ramsaligheden der verheffinge van den huize van Medicis, Amsterdam 1649, blz. 5; P. 1650, blz. 267; P. 1682 I, blz. 379.

Op Cosmus de Medices. - Onder zijn portret in Hooft's Rampsaligheden, 1e druk, 1649; P. 1650, blz. 186; P. 1682 I. blz. 552.

Op den Heer Trezorier Peter Raep. - P. 1650, blz. 186; P. 1682 II, blz. 308.

Op de Nederlantsche Oorlogen van P. Strada. - In het tweede Deel der Nederl. Oorlogen van F. Famianus Strada. Amsterdam 1649. Opnieuw uitgegeven door Mr. Adr. de Vries, D. War. 1875, blz. 389.

1650. *Aenleidinge Ter Nederduitsche Dichtkunste*. - P. 1650, als voorwerk: P. 1682 I.

Toets-steen. - P. 1650, voorwerk; P. 1682 II, blz. 684.

Op H. Ebbius. - Naar handschrift op schutblad P. 1650, in het Vondel-Museum. Voor het eerst gedrukt in 6e Verslag Vondel-Museum 1914.

Graf-naeldt van Montrose. - Versch. Nederd. Gedichten II, 1653, blz. 169; P. 1660, blz. 238; P. 1682 II, blz. 11.

Slotdicht. - P. 1650, blz. 610; P. 1682 II, blz. 684.

Op den koperen Aertkloot. - P. 1650, blz. 174; P. 1682 II, blz. 582.

Op Blekers Danaë. - P. 1650, blz. 175; P. 1682 II, blz. 352.

Martiaels Byschrift. - P. 1650, blz. 175; P. 1682 II, blz. 596.

Byschrift voor Daniel Zegers. - P. 1650, blz. 176; P. 1682, blz. 359.

Gespreck op den Leeuw. - P. 1650, blz. 176; P. 1682, blz. 358.

Op Koningin Christine. - P. 1650, blz. 181; P. 1682 I, blz. 597.

Op den Heer Joost Buick. - P. 1650, blz. 182; P. 1682 I, blz. 558.

Op den Heer Justus Baeck. - P. 1650, blz. 185; P. 1682 I, blz. 590.

Op mijn Print door Livius van Leiden. - P. 1650, blz. 189; P. 1682 I, blz. 586.

Op Diedrick Zweling. - P. 1650, blz. 190; P. 1682 I, blz. 595.

Op Joffer Anna Hinlopen. - P. 1650, blz. 190; P. 1682 I, blz. 601.

De Vierbaeck van Ignatius Loiole. - P. 1650, blz. 306; P. 1682 I, blz. 468.

De Zerck van Henrick Goltzius. - P. 1650, blz. 326; P. 1682 II, blz. 37.

Op den doode Leander. - P. 1650, blz. 486; P. 1682 II, blz. 350; zie ook: De Olipodrigo 1654, 12°.

Op een Italiaensche Schildery van Suzanne. - P. 1650, blz. 501; P. 1682 II, blz. 315.

In het Stamboeck van G. Hegenits. - P. 1650, blz. 506; P. 1682 II, blz. 395.

Op de Schoorsteen van Katharine Blaeuw. - P. 1650, blz. 193; P. 1682 II, blz. 310.

Aen de Blokhuizen van Amsterdam. - Plano, Dif. 29; Versch. Ned. Ged. 1651, Aanhangsel blz. 197, en 1653, blz. 199; P. 1660, blz. 273; P. 1682, Aanhangsel, blz. 7.

De Monsters onzer eenuwe. - I. Plano, Dif. 122; II. Als voren; vers 2: ‘In Africa’; vers 30: ‘Van outs behaamt’. Versch. Nederd. Ged. 1651, Aanhangsel, blz. 1; id. 1659, blz. 187; P. 1660, blz. 266; P. 1682, Aanhangsel, blz. 6.

Overval. - Afval. - Plano Dif. 67. In doosjes geplakt bij den penning. Apollos Harp 1658, blz. 60; Hersteld. Apollos Harp 1663, blz. 60; P. 1660, blz. 420; P. 1682, Aanhangsel, blz. 12.

Op d'oproericheit van.... Max. Teeling. - Plano Dif. 136. I. Met bloemornament in eerste letter; II. Piano, Dif. 137; 2e letterl. herdruk; III. Plano (in 4°) Dif. 138. Met Antwoord aen den Paepschen Poëet; Plano Dif. 139; Versch. N. Ged. 1651, Aanhangsel, blz. 2; id. 1659, blz. 188; P. 1660, blz. 267; P. 1682 II, blz. 223. Ook Gedichten van J. Zoet, 1647, blz. 190.

Op d'Afbeeldinge van Andries Bicker. - Plano, Dif. 42; Versch. Nederd. Gedichten 1651, Aanhangsel, blz. 6; P. 1660, dubbel: blz. 237 en 271; P. 1682 I, blz. 560.

Op den Heer Cornelis Bicker. - Plano, Dif. 42; Versch. Nederd. Gedichten 1651, blz. 6, Aanhangsel; in Afbeeldingen der Stamheeren, P. 1660, blz. 271; P. 1682 I, blz. 560.

De Bickers in Marmer. - Plano, Dif. 25; Versch. Nederd. Ged. 1651; blz, 4 Aanhangsel; id. 1659, blz. 91; P. 1660, blz. 271; P. 1682 I, blz. 560.

Op het Ontheyligen van het H. Sacrement des Altaers. - Plano, is niet bewaard. In afzonderlijk boekje met dezen titel. Tot Schiedam, in de Oude Druckerye.

Op den getrouwen Herder. - In: Den getrouwen herder.... van Guarini.... door Henrick Bloemaert, Utrecht 1650; P. 1650, blz, 513; P. 1682 II, blz. 233.

Op het Tafel-zilver. - Versch. Nederd. Gedichten II, 1653, blz. 117; P. 1660, blz. 255; P. 1682 I, blz. 491.

Op den geboeiden Leeuw. - Op den ontboeiden Leeuw. - Holl. Parnas 1660, blz. 451; P. 1682 II, blz. 358.

De deughtrycke Jongkvrouwe Garbrecht Hooft. - Handschrift in P. 1650, opdracht. Catal. Vondel-Tentoonst. 1879, blz. 2.

1651. *Op d'uitvaert van Mr. Iacob Vlieger*. - Plano Dif. 173; P. 1682 II, blz. 53.

Onderschrift van portret v. Jacob Vlieger. - Verder O. Holl. I, blz. 26.

Ter Bruiloft van Sybrant Kamay. - Plano, Dif. 36; Apollo's Harp 1663, blz. 220; P. 1660, blz. 422; P. 1682 I, blz. 493.

De Leeuw aen Bandt. - V.N.G. 1651 I, blz. 35 en 1659, blz. 45; P. 1660, blz. 226; P. 1682 I, blz. 739.

Geboortekrans; den Heer Michiel Le Blon. - P. 1682 II, blz. 101.

Bisschoppelijcke Staetsi v. Karolus en Andreas. - Plano, Dif 26; Apoll. Harp 1658, blz. 220; Herst. Apoll. Harp 1663, blz. 220; P. 1660, blz. 422; P. 1682 I, blz. 493.

Op een gekleurt wassen beelt, t'Amsterdam, v. Lodewijck Spillebout, 1651. - Plano. Dif. 68; V.N.G. II, 1653, blz. 8; P. 1660, blz. 231; P. 1682 II, blz. 344.

Op een marmeren Beelt van Koning David. - Handschrift Kon. Bibl. München; V.N.G. II, blz. 223.

Op d'Afbeeldinge van Vorst Frederick. - Plano Dif. 1 Amst. Bij Nikolaes van Ravesteyn, 1651; Klioos Kraam II, 1657. blz 300; P. 1660, blz. 395; P. 1682 I, blz. 548.

Op de Afbeeldinge v. Diedrick van Os. - V.N.G. 1651 I, blz. 346; P. 1660, blz. 230; P. 1682 I, blz. 573.

Ter Staetsie van Jongkvr. D.N. - P. 1682 I, blz. 521.

1652. *Onder portret van Past. Joannes Merius*. - Gravure d.C. Visscher. Holl. Parnas 1660, blz. 151; P. 1682 I, blz. 580.

Engeleburgh in den rouw. - Voor Abr. de Wees, 1652. Plano Dif. 61; V.N.G. 1653 II, blz. 167; P. 1660, blz. 236; P. 1682 II, blz. 22.

Op het verbranden van't Stadthuis. - Plano. V.N.G. 1653 II, blz. 119; P. 1660, blz. 233; P. 1682 II, blz. 145.

Iaergety van Michiel Le Blon. - P. 1682 II, blz. 101.

Het orgel in den rouw. - V.N.G. II, blz. 171; P. 1660, blz. 240; P. 1682 II, blz. 39.

Op d'Afbeeldinge van Susanna v. Baerle. - V.N.G. 1653 II, blz. 55; P. 1660, blz. 232; P. 1682 I, blz. 604.

Praalbed v.L. Marius. - Op gravure d.C. Visscher.

Lyckstaetsi v.L. Marius. - Plano Dif. 114; V.N.G. 1653 II, blz. 172; P. 1660, blz. 241; P. 1682 II, blz. 43.

Onder portret v.L. Marius door Moyaert. - Holl. Parnas 1660, blz. 516; P. 1682 I, blz. 580.

Onder portret v.W. van der Zande door C. Visscher. - O. Holl. I, blz. 25.

De Hoogtijt v.M. Looten. - P. 1682 I, blz. 742.

Eeuwgety van Franciscus Xaverius. - Kl. Kraam 1657 II, blz. 85; P. 1660, blz. 369; P. 1682 I, blz. 484.

Onder portret v.A. Motman door C. Visscher. - Holl. Parnas 1660, blz. 150; P. 1682 I, blz. 580.

Edipus of Teeckentolck. - Plano Dif. 59; Ap. Harp, 1658, blz. 226; Herst. Ap. Harp 1663, blz. 226; P. 1660, blz. 450; P. 1682 I, blz. 496.

Vrye Zeevaert. - Voor A. de Wees 1653, Plano Dif. 182. - In ‘'t Rotterdams Zee-praatjen’, blz. 3-4. Schiedam 1953; in ‘Ontstelde Zee’, Amst. 1654; V.N.G. II, blz. 176; Kl. Kraam I. 1656, blz. 132; P. 1660, blz. 243; P. 1682 I, blz. 63.

1653. *Scheepskroon v. Joan v. Galen*. - t'Amsterdam, By Nikolaes van Ravestein 1653; V.N.G. 1653 II, blz. 178; in ‘Leven.... v. J.v. Galen’, Amst. 1654; Kl. Kraam 1656 I, blz. 312; P. 1660, blz. 246; P. 1682 I, blz. 65.

Grafschrift op den zelven. - Als voren; V.N.G. II, blz. 182; Kl. Kraam, blz. 316; P. 1660, blz. 250; P. 1682 II, blz. 70.

Ter Lyckstaetsi van v. Galen, Plano Dif. 113.

Ter bruiloft van Jacob Hinlopen Tymonsz. - Plano Dif. 35; P. 1682 I, blz. 690.

Muzyck Ter Bruiloft v. Joan Papenbroek. - Holl. Parnas 1660, blz. 353.

Onder het portret van Steven Kracht door Th. Matham. - Holl. Parnas 1660, blz. 150; P. 1682 I, blz. 580.

Grafschrift van Mr. Joan de Witte. (Door Prudenter). - Bibl. Gent. Plano Dif.?

Uitvaert v, Marten Harpertsz. Tromp. - Pl. Dif. 172; in 'Memorie... rakende M.H. Tromp', 's Gravenhage; Kl. Kraam, blz. 11; Apoll. Harp en Herst. Apoll. Harp, blz. 218; P. 1660, blz. 263; P. 1682 II, blz. 13.

Op de afbeeldinge van M.H. Tromp. Onder prent door Hondius. - Kl. Kraam 1656 I, blz. 304; P. 1660, blz. 356; P. 1682 I, blz. 553.

Ter gedachtenis van den Zeehelt M.H. Tromp. Onder gravure van grafmonument door C.v. Dalen. - Holl. Parnas 1660, blz. 514; P. 1682 II, blz. 69.

Op denzelven. - P. 1682 I, blz. 553.

Op myne schildery, door G. Flinck. - Holl. Parnas 1660 blz. 152; P. 1682 I, blz. 586.

Afbeeldinge van Christine. t'Amsterdam, bij Nikolaes van Ravestein 1653. V.N.G. 1653 II, blz. 9; P. 1660, blz. 250; P. 1682 I, blz. 206.

Op dezelve. - Bijschrift. V.N.G. 1653 II, blz. 13; P. 1660, blz. 254; P. 1682 I, blz. 596.

Afbeeldinge van Charles Couvrechef. - Holl. Parnas 1660, blz. 149; P. 1682 I, blz. 579.

Op d'afbeeldinge van Karel Stuart II. - Holl. Parnas 1660, blz. 137; P. 1682 I, blz. 546.

D.H. Andreas Deonysz. Winius. Onder portret d.C. Visscher. - P. 1682 I, blz. 575.

Brief aen Bertholdus Nieuhusius. - Apoll. Harp en Herst. Apoll. Harp 1658, blz. 172; P. 1660, blz. 444; P. 1682 II, blz. 128.

Op de Afbeeldinge van Mas' Aniello. - In ‘Napelsche Beroerte’, 1e deel, Rott. 1655; P. 1660, blz. 257; P. 1682 I, blz. 553; V.N.G. 1653 II, blz. 220.

Op d'afbeeldinge van Johanna Gray. - V.N.G. 1653 II, blz. 221; P. 1660, blz. 257; P. 1682 I, blz. 596.

1654. *Lucifer*. - I. t'Amsterdam, v. Abr. de Wees 1654, laatste woord van 1e blz. Opdracht: ‘oock den’; II. Als voren; laatste woord van 1e blz. Opdracht: ‘allermin-sten’; III. Als vor.; met in den tekst ij i.p.v.y; IV. Als vor.; 1e blz. Opdracht eindigt: ‘mijne/Zang; V. Als voren; eerste blz. opdracht eindigt: ‘toegangk-tot’; VI. Als voren, t'Amsterdam, By Kornelis de Bruyn 1661.

Moyses Gezang. - In Lucifer, 1e uitgave. Verder in Davids Harpzangen 1657; P. 1660, blz. 513; P. 1682 II, blz. 473.

Op d'Afbeeldinge van.... Ferdinand III. - Klioos Kraam I, blz. 232; P. 1660, blz. 357; P. 1682 I, blz. 544.

Het Geloofs-teken der Apostelen. - In Lucifer, 1e uitg. Verder in Davids Harpzangen 1657, blz. 352; P. 1660, blz. 518; P. 1682 II, blz. 519.

Het Gebedt des Heeren. - In Lucifer, 1e uitgave. Verder P. 1660, blz. 520; P. 1682 II, blz. 521.

Noodigh Berecht over de nieuwe Nederduitsche misspellinge. - Achter Lucifer, 1e uitgave.

(1657). *Salmoneus*. - I. t'Amsterdam, Ter Druckerye van Thomas Fontein, 1657. Voor de Wed. van Abraham de Wees, 1657; II. Als voren, zonder naam van drukker Th. Fontein; III. Als voren, t'Amsterdam, Ter Druckerye van Kornelis de Bruyn 1661; IV. Als voren, t'Amsterdam by d'Erfg. van Jacob Lescailje 1685; V. Als voren. t'Amst. bij Johannes de Wees, 1696. *Vertooningen in Salmoneus*. - Holl. Parnas 1660, blz. 448; P. 1682 II, blz. 391.

1654. *Op Wittewrongel*. - G. Brandt, Het Leven van Vondel, blz. 58, achter P. 1682, II.

Uitvaert van Orfeus: en Speelstryt van Apollo en Pan. - t'Amsterdam, Wed. v. Abraham de Wees 1654; *Uitvaert* in Kl. Kraam 1656 I, blz. 274; P. 1660, blz. 138;

P. 1682 II, blz. 435; *Speelstryt* in Kl. Kraam I, blz. 382; P. 1660, blz. 348; P. 1682 II, blz. 443.

Op d'afbeeldinge van G. Hulft. - Holl. Parnas 1660, blz. 145; P. 1682 I, blz. 557.

Op den Tafelkrans voor den Heer G. Hulft. - Kl. Kraam 1656 I, blz. 8; Apoll. Harp (1658) en Herst. Apoll. Harp (1663), blz. 191; P. 1660, blz. 260; P. 1682 II, blz. 365.

Op het Vertrek van Geeraert Hulft. - Bloemkr. v. Versch. Ged. 1659, blz. 476; P. 1660, blz. 495; P. 1682 I, blz. 406.

Ter Inwydinge van den E. Heere Gerardus v. Westrenen. - Apoll. Harp 1658, blz. 223; P. 1660, blz. 447; Herst. Apoll. Harp 1663, blz. 223; P. 1682 I, blz. 514.

Op den afstand der Kroone van Koninginne Christine. - Plano Dif. 5; Apoll. Harp 1658, blz. 152; Herst. Apoll. Harp 1663, blz. 152; P. 1660, blz. 428; P. 1682 I, blz. 383 en in ‘Reyse van... Christina’ enz. 1660.

Op het overlijden van Axel Oxenstern. - Holl. Parnas 1660, blz. 515; P. 1682 II, blz. 73.

Inwyjinge der Schilderkunste. - In Broederschap der Schilderkunst 1654, blz. 5; Holl. Parnas 1660, blz. 16; P. 1682 II, blz. 371.

Op het Onweder van 's Lants Bussekruit. - Plano Dif. 134, voor Wed. van Abr. de Wees 1644; Kl. Kraam 1656 I, blz. 56; P. 1660, blz. 285; P. 1682 II, blz. 148.

Eenzaeme aendacht in de Vasten. - Plano Dif. 60, te Hoorn v. Pieter Zachariasz. 1654; Kl. Kraam 1657 II, blz. 49; P. 1660, blz. 364; P. 1682 II, blz. 506.

Gethemani. - Kl. Kraam 1657 II, blz. 108; P. 1660, blz. 374; P. 1682 I, blz. 477.

Ecce Homo. - Plano Dif. 57, te Hoorn, bij Abrah. Isaaxsz. 1654; Ap. Harp (1668) en Herst. Ap. Harp (1663), blz. 62; P. 1660, blz. 411; P. 1682 II, blz. 506.

Lof-zang van Sinte Agnes. - Bloemkr. v.V.G. 1659, blz. 429; P. 1660, blz. 486; P. 1682 II, blz. 516.

Op de Wijt vermaerde zeestadt Hoorn. - Kl. Kraam 1656 I, blz. 348; Ap. Harp (1658) en Herst. Ap. Harp (1663), blz. 67; P. 1660, blz. 358; P. 1682 II, blz. 299.

Lof-zang van Sinte Klara. - Bloemkr. v.V.G. 1659, blz. 431; P. 1660, blz. 489; P. 1682 II, blz. 516.

Omtr. 1654. *Op de kunstige Teekeningen v. Catharina Questiers*. - In: Koddige Olipodrigo, Amsterdam 1654, blz. 136.

Knipzang. - In: Koddige Olipodrigo, Amsterdam 1654, blz. 236.

Slot van de Knipzang. - In: Nieuwe Hofsche Rommelzoo, 1655, blz. 38.

Ter Bruilofte van Joan de Witt. - Kl. Kraam I, 1656, blz. 124; Ap. Harp (1658) en Herst. Ap. Harp 1663) blz. 14; P. 1660, blz. 327; P. 1682 I, blz. 662: Het swart toneelgordyn, 1676, blz. 65.

Klinckdicht voor.... Alexander VII. - Holl. Parnas. Amsterdam 1660, blz. 351.

Op het Inwyden van Alexander VII. - Plano Dif. 86, onder portret door C. Visscher; Bloemkrans V.G. 1652, blz. 473; P. 1660, blz. 492; P. 1682 I, blz. 501.

Op het Marmerbeelt van.... Joan Huidekooper. - Holl. Parnas 1660, blz. 138.

Ter Bruiloft van A. Hellemans Hooft. - Apollos Harp 1658, blz. 11; P. 1660. blz. 407; Herst. Ap. Harp 1663, blz. 11; P. 1682 I, blz. 678.

1655. *Ter Builofte van Ioan Six*. - Plano Dif. 40; Kl. Kraam II, 1657, blz. 28; P. 1660, blz. 361; P, 1682 I, blz. 683.

Inwydinge Van 't Stadthuis t'Amsterdam. - Bij Thomas Fontein, voor de Wed. van Abr. de Wees, 1655.

Matige Regeering - Maghtige Neering. - In de twee penningdoosjes. I. Plano, Dif. 117; II. *Op den Amsterdamschen gedenkpenning*. Als voren. t'Amst., by Paulus Matthysz. Plano, Dif.? Apollos Harp 1658 en Herst. Apollos Harp 1663, blz. 61; Holl. Parnas 1660, blz. 485; P. 1660, blz. 421; P. 1682, II, blz. 377.

Op de Wapenkroon van Amsterdam. - Klioos Kraam I, 1656, blz. 1; P. 1660, blz. 258; P. 1682 I, blz. 429.

Aen de doorluchtighste heerschappye van Venetie. - Pl. Dif. 54; Amst. Wed. A. de Wees, 1655; Ap. Harp 1658 en Herst. Ap. Harp 1663, blz. 231; P. 1660, blz. 455; P. 1682 II, blz. 303.

Op de Heelkunst van Dr. Paulus Barbette. - In: Chirurgie.... door P. Barbette, Amst. bij Jacob Lescaille 1655 en volgende drukken; Kl. Kraam 1656 I, blz. 181; P. 1660, blz. 330; P. 1682 II, blz. 251.

Aen myne afbeeldinge door G. Flinck. - Volgens handschrift, in Vondel-Museum; Ap. Harp 1658 en Herst. Ap. Harp 1663, blz. 127; P. 1660, blz. 417; P. 1682 II, blz. 132.

1656. *Blyde Inkomste van Koninginne Christina*. - Amst. Wed. v. Abr. de Wees 1656; Kl. Kraam 1656 I, blz. 40; Apollos Harp 1658 en Herst. Apollos Harp 1663, blz. 209; P. 1660, blz. 275; in: Reyse van.... Christina, 1660 en de latere uitgaven hiervan; en achter Kort Journael enz. Amsterdam 1660.

Tegens de Lastervaerzen enz. - Plano, Dif. 105; Klioos Kraam II, 1657, blz. 173; P. 1660, blz. 387; P. 1682 II, blz. 584.

DR. J.F.M. STERCK.

Aanvullingen en opmerkingen door Dr. J.F.M. Sterck

Blz. 15. *De drukproef van Maria Stuart*. Door dit document wordt bewezen, wat dikwijls is betwijfeld, dat Vondel zelf zorgde voor de correctie van zijn drukproeven. Dat de verbeteringen in deze proef, eigenlijk een revisie, door Vondel zelf zijn aangebracht, wordt bewezen, zoowel door de veranderingen in den tekst zelf, in woorden en spelling, als ook door Vondels zeer kenbare schrijfhand, in de typische onverbonden druk-letters. Het is een proef van de eerste uitgave, verschenen in den winter van 1646. Het boekje telt VIII blz. voorwerk en 62 ongenummerde bladzijden, omdat aan het einde de bijvoegsels ontbreken. De schoondruk heeft VIII en 72 blz. De proef mist de bijlagen van blz. 63 af, en omvat de vellen A tot en met H, en van I de pag. 1-3. Elk vel heeft 8 pag.

In den schoondruk zijn nog correcties opgenomen, die in de proef over het hoofd zijn gezien. Vondel heeft dus op de drukkerij (bij Dominicus van der Stichel voor Abraham de Wees,) nog een persrevisie gezien, en daarin nog verbeteringen aangebracht. Toch zijn nog enkele fouten blijven staan, als blz. 4, regel 8 van 'Opdracht' *onozelheit;* dit is pas in den derden druk verbeterd. Op blz. 5, regel 9 is de fout *men* gebleven en eerst in den 4den druk veranderd in *met*. Geheel onopgemerkt bleef, ook tot in den 3den druk de fout in vers 387: 'Soo veel baldigheits geleên bij 't zamenrotten.' In sommige exemplaren is *baldagigheits* met de pen verbeterd.

In het eerste 'Epitaphium':

> Vivificante Fide *matura* resurget *Arista*,
> Secta hominis, Jesu lecta, *Stuarta*, manu.

is *hominis* door Vondel eigenhandig veranderd in *odio*. Er is dus gegronde reden om hem voor den samensteller van het geheele epigram te beschouwen. In vers 691 is *knotte* veranderd in *maeîde*.

Verder zijn er nog talrijke veranderingen van woorden in de verzen, vermeld in mijn 'Oorkonden over Vondel', blz. 226 en vlgg. Ze zijn als allereerste opvattingen van den dichter zeer merkwaardig, vooral wat de spelling betreft; ook in zijn opvatting van y en ij.

Blz. 6. *Over de beteekenis van 'Staetsabbath'* in dezen zin zijn de meeningen verdeeld. Dit gaf mij aanleiding enkele Vondel-kenners er over te raadplegen. De heer C.R. de Klerk verwees me naar zijn artikel in Van Onzen Tijd, 1902, 3e Jg., blz. 19, waar de beteekenis uitvoerig is behandeld. De kern van zijn betoog heb ik medegedeeld op blz. 6 van dit deel.

Dr. Leendertz antwoordde op mijn verzoek met een degelijke verhandeling, waarvan ik de quintessens hier, met zijn goedvinden, overneem.

'De verklaring van Van Lennep is zeker onjuist. Zelfs al zou Vondel gemeend hebben, dat de verkoeling in hun omgang was "teweeggebracht door verschil in politieke en religieuze meeningen", dan zou het ongelooflijk onhandig geweest zijn, daarop hier zoozeer den nadruk te leggen.

Hooft vat het in zijn antwoord op als "een wettelijk voorgeschreven rust van staatszaken". Dat is ook de eenige beteekenis, die de samenstelling, als zij algemeen gebruikelijk was, zou kunnen hebben.

Het komt mij echter voor, dat Hooft hier opzettelijk het woord in zijne eigenlijke beteekenis neemt, om daardoor een antwoord op Vondel's herinnering van vroeger dagen te

ontwijken. Hij was toch een te scherpzinnig tekstverklaarder om niet te begrijpen, dat Vondel iets geheel anders bedoelde. Wat was dat?

Een sabbat is "een door eene godsdienstige wet voorgeschreven rustdag". Wanneer het woord overdrachtelijk gebruikt wordt, laat men het eerste gedeelte van het begrip weg en neemt dus het woord in de beteekenis van "rustdag", zonder meer, "dag, waarop niet gewerkt wordt".

Het verhaal van den Jood bracht Vondel er toe te spreken van den "sabbath onzer onderlinge kunstbroederschap", d.w.z. den tijd, waarin die kunstbroederschap nog wel springlevend was, maar niet werkte, zich niet in daden toonde. Dit beeld is duidelijk. Maar waarom voegde hij er dan dat *staet* bij, dat onnoodig was en daardoor juist tot misverstand aanleiding kon geven?

Hier moeten wij raden. Mij lijkt het volgende het aannemelijkst.

Doordat de sabbat eene godsdienstige instelling is, vreesde Vondel, dat het enkele woord *sabbath* den indruk zou maken, dat het ophouden van het letterkundig verkeer tusschen hem en Hooft zijn oorzaak vond in het verschil van godsdienst. Dat verschil nu was er en bleef er, en zou dit de oorzaak zijn, dan kon er van het weer aanknoopen van dat verkeer geene sprake zijn. Daarom wilde hij doen uitkomen, dat dit niet de oorzaak was. Er moest dus bij het woord *sabbath* iets bijgevoegd worden, dat de gedachte aan godsdienst uitsloot. Het was geen godsdienstig, maar een gewoon menschelijk, een wereldlijk verschil. Waar nu staat en kerk zoo dikwijls tegenover elkander gesteld werden, meende hij dit door het woord *staet* te kunnen uitdrukken: *sociaal* kende men toen nog niet in dezen zin. Zijne bedoeling was dan ook niet anders dan wat wij tegenwoordig zouden noemen "de nonactiviteit van onze kunstbroederschap".

Hij noodigde dus Hooft uit, die kunstbroederschap weer in activiteit te herstellen door hem eenige verbeteringen te doen toekomen. Maar Hooft deed, alsof hij dit niet begreep'.

Van Dr. Aleida Nijland mocht ik de volgende verklaring ontvangen.

'V. wil zeggen: wij zijn kunstbroeders, maar door verschil in levensopvatting is er in onze omgang, in onze kunstbroederschap, een belemmering gekomen. Ik hoop evenwel dat dit niet zo ver gaat dat gij, Hooft, deze vertaling daarom niet van mij zoudt willen aannemen.

Op dat *verschil*, hoofdoorzaak van verwijdering, valt alle nadruk. En Vondel legt dit blijkbaar aldus uit:

Hoofts opvatting van de *staat:*

1. de door een geordend gezag geregeerde en bestuurde volksgemeenschap,
2. de politieke of maatschappelijke, burgerlijke ordening,
3. de geordende rechtsgemeenschap.

(oudste voorb.: Vondel, *Heerl. van Sal.* vs. 403 deze brave kunst, die vestigt eenen *staet*. Bartas: qui soustient un *estat*).

(*Ned. Wdb. 250, 16*).

gebiedt hem als Drost, dienaar en beschermer der "politieke ordening" (van de *Staat*) een "strenge rust" in zijn omgang als kunstbroeder met Vondel; die immers - Vondel is het zich heel goed bewust - vaak zo roerig-lastig is in de door Hooft geëerbiedigde *Staat*.

Hoofts zichzelf voorgeschreven "rust" noemt Vondel schertsend en met luchtige, maar toch wel wat scherpe spot: een *Sabbath*, een *Staet*sabbath; want Hooft verbiedt

zichzelt even streng zich in te laten met zijn kunstbroeder Vondel, als de *Wet*-sabbath aan de Jood verbiedt op *Sabbath* van een (naar het voorbeeld dat V. geeft) niet-Jood een geschenk aan te nemen, al is dit ook een vertaling van Davids psalmen: elke storing van de rustige sabbathsfeer, n.l. alles wat buiten die sfeer valt, moet de Jood streng mijden.

In het woord *Sabbath* ligt voor mij iets van spot met Hoofts al te strenge en wat benauwde opvatting van zijn plichtals "*Staets*" dienaar (overeenkomstig het "devoot politiek"). Mogelik heeft Hooft dit ook wel gevoeld, wat mede zijn zeer koel antwoord verklaart.

Vandaar Vondels schertsend: laten we elkaar dan maar ontmoeten op onzijdig, d.i. letterkundig gebied (Sint Virgilius dagh); lichte spot klinkt mij ook toe uit het bijschrift over-

Huygens: “hope niet, dat het zijn E. in zijn *staet* (*hier natuurlik in heel andere zin*) of *ampt* quetsen zal. Het is *Maro*, en geen *kerckgeschil*”. - - De uitlegging *Van Lennep-Unger* komt met de mijne overeen - ik ben iets scherper’.
Prof. Dr. J.W. Muller was zoo vriendelijk mij het volgende mede te deelen: ‘Ik heb ‘Staetsabbath’ in Vondel's brief altijd ongeveer evenzoo als Van Lennep opgevat, in verband dus met de bekende verwijdering tusschen Hooft en Vondel. Maar nu mij rechtstreeks wordt gevraagd: wat beteekent hier nu eigenlijk *Staet*sabbath, blijf ik 't antwoord schuldig! Dat antwoord vind ik ook niet in het *Ned. Wdb.*, noch op *Sabbath,* noch op *Staat*, en evenmin in een uitvoerig artikel van mij zelf over de woorden *Recht, Wet en Staat*, in Mensch en Maatschappij I (1925). Bij Vondel, die *staet* zoo dikwijls nog gebruikt in den zin van: (hooge) stand, rang, en van toestand (denk b.v. aan *staetverandering = peripetie*), zou men ook hier wellicht aan die oudere beteekenis willen denken; maar ik vind daarin toch ook geen oplossing: immers op 't verschil in *stand* tusschen Hooft en Vondel zal deze hier toch zeker niet doelen. Toch zou ik eer aan deze beteekenis willen denken dan aan de moderne van *staat*, die aan Vondel misschien nauwelijks bekend, voor hem althans niet de gewone geweest zal zijn; al schijnt Hooft's antwoord wel meer in die richting te wijzen. 't Moet m.i. ten slotte wel beteekenen wat Van Lennep er in vindt: de door ons verschil in religieuse en politieke meeningen tusschen u en mij ontstane verwijdering; maar wat *staet* hierin nu beteekent? Ik weet ook van geen pamflet met dezen of dergelijken titel; (bij *Geusenvesper* heeft men immers ook aan den *Morgenwecker* als pamflet gedacht). Dit herinnert mij weer aan Vondel's hekeldicht: ‘*M. der Sabbatisten*’. Dit zijn dan de Engelsche Puriteinen; het vers is volgens Unger's Bibliogr. van 1644. En Vondel's brief is van 1646. Kan er in die jaren misschien een pamflet geweest zijn met een dergelijken titel, waarop Vondel hier zinspeelt? 't Is maar een gissing, meer niet!

Aan dien ‘Morgenwecker’ herinnert mij ook ‘Staetwecker’ (14de Versl. v.h. Vondel-Museum, 41-8). ‘Morgenwecker-Staetwecker-Staetsabbath’: 't lijkt wel een soort van ketting; maar ik kan 't toch niet sluitend maken! Vondel heeft zeer veel samenstellingen met ‘staet’ gesmeed: zie *Ned. Wdb. XV,* 266 vlgg.; naar 't schijnt toch meestal wel reeds *ongeveer* in den hedendaagschen zin van *staat*. Maar ik kan uit *Staetsabbath* toch geen anderen zin halen dan: rustdag (stilstand) om politieke redenen onzer kunstbroederschap.
Blz. 32. Over de *huldiging van Vondel op het Sint Lucas-feest* is een vrij uitgebreide literatuur ontstaan. Het is nuttig daarvan hier een beknopt overzicht te geven, omdat deze eenige openbare huldiging van den dichter van veel beteekenis is voor de kennis der waardeering van Vondel door zijn tijdgenooten.

Wanneer J.A. Alberdingk Thijm, in zijn ‘Portretten van Vondel’, in het hoofdstuk ‘Vondel, Hersteld’ het verhaal geeft van die huldiging (uitg. 1876, blz. 136) vermeldt hij reeds in een aanteekening (blz. 140): ‘Men heeft beide feesten (nl. van 1653 en 1654) door elkaar gehaald, en oneindig getwist over de vraag, of 1653 of '54 het jaar is’. Enz. Thijm doelt hier op Wagenaar, die in ‘Amsterdam’, V, 214, 1654 als het jaar der Vondel-hulde aanneemt, en op Van Lennep, die in zijn ‘Vondel’, VI, 376 noot, het aanvankelijk door hem als 1654 aangenomen jaar, verandert in 1653, daarna het gedicht van L. Meijer op de plechtigheid als in 1654 afdrukt, en ten slotte in een

noot op blz. 22, Dl. V (Nalez. en Aant.) 1654 als het jaar der Vondel-kroning aanneemt.[1)]

In ‘Oorkonden over Vondel’ 1918 ben ik op de vraag teruggekomen (blz. 297), en heb de meening geuit, dat de huldiging in S. Lucas op 20 October 1654 zou zijn geschied. Ik kwam hiertoe door de verwarring der jaren bij gelijktijdige dichters en schrijvers, zooals ik in *Hoofdstukken*, blz. 60, meen te hebben aangetoond. Hieruit ontstaat onzekerheid.

1) Arn. Houbraken vermeldt in zijn *Groote Schouburgh* (2e dr. 1753, blz. 329) dus vóór Wagenaar, wel de S Lucas-viering en de huldiging van Vondel, maar laat het jaar in 't midden. En Hofstede de Groot, in zijn *Quellenstudien* (1893, blz. 446), betreffende Houbrakens werk, schrijft: ‘Die Erneuerung der Lucasgilde in den Jahren 1653 und 1654’.

In *Van Onzen Tijd,* Jaargang XIX, blz. 35, 38 heeft C.R. de Klerk bezwaar gemaakt tegen mijn opvatting; waarop ik mijn meening nader heb toegelicht in hetzelfde tijdschrift, t.a.p. blz. 40 (herdrukt in *Hoofstukken,* blz. 57-vlgg.). Hierin heeft Dr. P. Leendertz Jr. aanleiding gevonden om in *Tijdschr. v. N.T. en L.,* Dl. 45, blz. 190, een artikel te schrijven over dit feest, en het te stellen op 1653, zooals hij reeds in zijn *Leven van Vondel* gedaan had (blz. 294). Tevens houdt hij vol, dat 'het niet bekend is, of hij [Vondel] er zelf geweest is', namelijk bij het tweede feest in 1654.

Reeds vroeger had echter Dr. Moller in het 43e. Dl. van hetzelfde tijdschrift voor het jaar 1653 gepleit, wat Dr. Leendertz ontgaan was.

Ofschoon het van geen groot literair belang is, te weten, of Vondel in 1653 of in 1654 door de kunstenaars op S. Lucas is gehuldigd, komt het mij toch voor, dat zelfs na de minutieuse uiteenzettingen van Dr. Moller en Dr. Leendertz, nog sommigen niet overtuigd zullen zijn. Immers geen van beide schrijvers lost *met zekerheid* de vermenging der jaren 1653 en 1654, in de 'Broederschap'[1], op. Zoo heeft Dr. Leendertz Vondels bekend sonnet aanvankelijk tot het eerste feest (1653) gebracht; maar 'bij nadere overweging', plaatst hij het bij het tweede feest (1654) (Tijdschr. blz. 199).

Met zekerheid kan slechts geconstateerd worden: op grond van de mededeelingen der tijdgenooten (waaronder ook G. Brandt): 1° dat 'den 20en October van 't 1653ste Iaer' aan 'den Hoofdpoeet J. van Vondel een Lauwerkrans' is 'op 't hoofdt ghezet'. (Volgens opschrift van het gedicht door L. M(eijer) afgedrukt in de 'Hollantsche Parnas, 1660, blz. 12); 2° dat 'Op Sint Lukas-feest 1654', door Vondel een gedicht is gemaakt[2], getiteld: *Inwydinge der Schilderkunst*, dat eindigt:

> O eedle Schildermin,
> O tiende Zang-godin,
> Wy loopen u, met d'andre negen
> Parnas-godinnen tegen;
> Van zingen noch van speelen moe:
> *Ontfang dees kroon:* zy komt u toe.

Daar men niet kan aannemen, dat Vondel de kroon, waarmede hij de 'Schildermin' vereerde, haar door een ander heeft laten opzetten, of overreiken aan het bestuur der Broederschap, valt in de door mij gecursiveerde woorden niet anders te lezen, dan dat Vondel op het feest van St. Lukas, 1654, persoonlijk een andere krans heeft aangeboden, blijkbaar als een wederkeerige beleefdheid voor den lauwerkrans, die hem op 20 October 1653 was opgezet; en dat men dus met zekerheid kan aannemen, dat Vondel zoowel in 1653 als in 1654 de St. Lukasviering heeft bijgewoond. De eerste keer toen hij zelf werd gehuldigd, en de tweede toen hij, als grootmeester der Poëzie, de Schilderkunst, de 'tiende Zanggodin', met een lauwer bekranste. Zijn aanwezigheid zou verklaard kunnen worden doordat hij was opgenomen in de toen gestichte Broederschap der schilderkunst, wellicht als eerelid. Kort tevoren, Februari 1654, was Lucifer voor het eerst opgevoerd. Door dit meesterstuk was zijn aanzien als dichter zeer zeker nog gestegen bij de kunstenaars en kunstminnaars, die hem hadden gehuldigd. In 1654 heeft de dichter ook zijn pas verschenen, maar op 27

1) Ik heb steeds van de 'Broederschap' gebruikt het exempl. v. de Univ. Bibl. Amsterdam. Dr. Leendertz had blijkbaar een ander, volgens zijn beschrijving, blz. 192.
2) Ook door Brandt in *Poëzy* 1682 op 1654 gedateerd. Dl. II, blz. 371.

November 1653 gedateerde Horatius-vertaling opgedragen ‘Aen de Kunstgenooten van Sint Lukas’. Het is dus duidelijk, dat er twee St. Lukas-vieringen zijn geweest, waarbij Vondel op den voorgrond trad, en door de kunstgenooten is gevierd.
Blz. 41. Hoe komt Rijswijcks Toetssteenen Feesttafel te Potsdam? Vermoedelijk heeft zij gediend als een geschenk van de stad Amsterdam aan den Grooten Keurvorst van Brandenburg, gehuwd met Louise Henriëtte van Oranje, de dochter van Frederik Hendrik.

Het is niet onmogelijk dat de voor Hulft bestemde tafel, te Amsterdam achtergebleven na zijn sneuvelen, door de Vroedschap aan het prinselijk echtpaar is vereerd geworden, wellicht in 1657 bij de geboorte van hun derden zoon, den lateren Koning Frederik. Zoodoende kan het kunstwerk in het keizerlijk paleis te Potsdam zijn terecht gekomen. Zie verder *Hoofdstukken over Vondel en zijn kring*, blz. 92.

Blz. 35. BRIEF VAN JAN VOS AAN VONDEL OVER DE DANSEN IN *LUCIFER*.

Myn Heer,

De dans van Engelen, daar gy met my van gesprooken hebt, zal, mijns bedunkens, niet raadtzaam zijn, dewijl gy de Engelen, om de val van Lucifer, een wettige reeden, met een treurigh gelaat op het tooneel laat koomen: ik heb' er een gemaakt, die zich wonderlijker, geloof ik, voor d'oogen der aanschouwers zal vertoonen: want in deeze wordt het vervolg van 't spel, de goude en zilvere eeuw, uitgebeeldt.

Beschrijving van de Dans achter het spel van Lucifer.

Adam en Eva, van Liefde, Onnoozelheidt, Trouw en Eer gevolgt, verschijnen in 't Paradijs; hier op komt her Bedrog uit d'afgrondt rijzen, maar omheint van Welspreekentheidt. Meineedigheidt, Smeeken, Vleien en looze laagen. Zy heeft haar pruik vol slangen van 't hooft, en 't vergift in haar mondt geleit. Nu komt zy met een aangezicht vol aanminnigheidt, aan Eva, dan aan Adam een schoone appel bieden: dit wordt haar door een Engel, die zich hier tussen voegt, elke reis belet. Endelijk, door de vrucht bekoort, krijgt Eva d'appel en eet van 't verboden ooft en geeft het aan Adam, die 't zelfde doet: d'Engel vertrekt met een deerelijke zucht. Het Bedrog, dartel door zulk ecn vervloekte zeege, volgt met wufte sprongen.

't Bedrog, vol heilloosheidt, verschuilt haar pruik vol slangen,
En berst door 't aardtrijk heen, daar zy haar kunst voor stelt.
Wie 't oog bedriegen wil moet zich met glans behangen.
Het vleiende Bedrog is starker dan 't Geweldt.
Zoo deedt zy 't eerste paar van 's hemels spoor afwenden.
Wie dat Godts wet verwarpt verwacht niet dan ellenden.

Terwijl Adam en Eva, die zich naakt bevinden, bezich zijn met een hut te bouwen, vertoont zich een Engel, die de gramschap afgrijselijk ten oogen uit komt blaaken: hy drijft het verleide paar door het brandende slag-zwaardt, dat hy in zijn vuist heeft, uit het lusthof. Honger, Armoedt, Arbeidt, Ouderdom en Doodt voegen zich by d'eerste ballingen. De Goude eeuw wordt door d'yzere verjaagt: de Tijdt komt vaardig voor den dagh springen: hy heeft Staatzucht, Nijdigheidt, Oorlog, Roof en Moordt aan zijn zyden; na dat deze gruwelen een poos 't zaamen gedanst hebben, verspreiden zy hen over de werreldt. Liefde, Onnoozelheidt, Trouw en Eer worden in een wolk vol vol starren ten hemel gevoert.

Wijkt Liefde, Trouw en Eer, de plaagen zijn aan 't stijgen.
De Honger, Arbeidt en de Doodt betreeden d'aardt.
Het voedtsel is niet dan door zorg en zweet te krijgen.
De Staatzucht, Wreedtheidt, Roof en al wat onheil baart,
Bekoomen volle macht, om 't aardtrijk te overheeren.
De gruwlen zijn niet dan door 't schildt des deugts te keeren.

Nu koomen de Faam met haar trompet, en de Tijdt met zijn seissen gewapent, op het midden van het tooneel: zy hebben Adam en Eva aan hun rechte zy; den Dag en

Nacht aan de slinke. Honger, Armoedt, Arbeidt en Bedrog volgen, Staetzucht, Oorlog, Moordt en Roof leeveren hun wapens aan de Faam en Tijdt. De Doodt deurschiet Adam, Eva, d'ellenden en d'andere gruwelen: hierop geeven de Faam en Tijdt al wat zy van deeze Pesten ontfangen hebben, aan de Doodt; die, om haar macht te betoonen, de Faam en Tijdt beneevens alle de anderen deurschiet. Natuur, die met haar vier dochters, Aardt, Water, Lucht, en Vuur, het geweldt poogt te ontvluchten, wordt door de Doodt, die haar hier ontmoet, bevochten. Hier tusschen verschijnt 'er een heldere wolk, daar men een wagen uit ziet koomen, die van een Fenix voortgetrokken wordt: op deeze vertoont zich d'Eeuwigheidt: zy is in 't wit gekleedt, en behangen met een blaauwe staatcymantel, die met starren overzaait is. Haar pruik wordt van een slang, die de staart in haar bek heeft, omringt. Zy verdelgt door de blixem die zy in haar handt heeft, de Doodt: en zet Natuur op haar waagen en voert haar ten hemel: de hooftstoffen verdwijnen.

Elk komt zijn wapens aan de Faam en Tijd opdraagen.
Deez' worden weeder door de Doodt in 't graf geleit.
Wat immer aassem schiep wordt door de Doodt verslaagen.
Noch moet zy zwichten voor de handt van d'Eeuwigheidt.
Deez' wordt vergeefs bestreên van d'allerstarkste krachten,
Wie geen beginsel heeft, heeft ook geen endt te wachten.

Myn Heer,
De wijzen, om op te danssen, heb ik nu droef, dan blijdt, naar d'eigenschap der gemelde persoonen gevoegt.
Uw E.
genegenste dienaar
JAN VOS.

Blz. 45. De aanhaling van J.A. Alberdingk Thijm is genomen uit zijn: ‘Levensbericht van Joost van den Vondel, eenmaal genaamd: “'s Landts oudste Poëet” nog altijd: 's Lands grootste’. (Door J.A.A. Th.) Amsterdam, 1867. Een zeldzaam boekje gedrukt bij de standbeeld-onthulling.
Blz. 712, noot 79. Zie over ‘Vondels Schooljaren’, ook de wederlegging van Mr. H.F. Wijnmans voorstelling, in *Vondel-Kroniek* (1930) blz. 157 door J.K. Riemens, en Naschrift der Redactie, blz. 162-vlgg.
DR. J.F.M. STERCK.

Aantekeningen door Dr. C.G.N. de Vooys en Dr. C.C. van de Graft

Evenals in de vorige delen zijn wij uitgegaan van het beginsel, dat elk gedicht op zich zelf verklaard moest worden en dat verwijzingen zoveel mogelik te vermijden waren: vandaar de onvermijdelike herhaling van dezelfde woordverklaring.

Bij de annotatie hebben wij dankbaar gebruik gemaakt van het werk van voorgangers, met name van de zakelike verklaringen in de uitgave van Van Lennep-Unger, voor enige hekeldichten van de uitgave door Dr. J. Bergsma in het *Letterkundig Pantheon,* voor de *Leeuwendalers* van de uitgave door Verwijs-Nauta (*Ned. Klassieken*), voor de *Inwydinge van 't Stadthuis t'Amsterdam* van de uitgave door Mej. E. Kronenberg (Deventer, 1913).
EEUWGETY DER HEILIGE STEDE T'AMSTERDAM, blz. 133:

Zie voor de tegenschriften in dichtvorm de uitgave van Van Lennep-Unger, 1645, blz. 223.
KENTEKEN DES AFVALS, blz. 138: Aldaar, blz. 226.
SCHILT DES GELOOFS, blz. 141: Aldaar, blz. 234.
MARIA STUART, blz. 162:

De vele tegenschriften in de dichtvorm, die Vondels drama uitlokte, vindt men achter de uitgave van Van Lennep-Unger, 1646-1647, blz. 271-301.
In alle uitgaven van de *Maria Stuart* (*Unger: Bibliographie, nr. 432-437*) staat achter de tekst afgedrukt:

GRAFSCHRIFT.

Maria Stuart kroont dit graf.
Zy gaf, gekerckert op dien gront
Des Rijcks, daer heur met recht een' staf
En goude kroon te haelen stont,
Dat schoone hooft, gekroont van Schot,
Gehuwt aen 't Fransche scepterlot,
Geduldigh over aen 't schavot.
Getroost u, dat hier 't lijf verrot.
De ziel ontkerckert, voer naer Godt,
Om daer te heerschen op den troon.
Stantvastigheit ontbeert geen Kroon.

Gewoonlik met het onderschrift Uit Vondels Poezye. Inderdaad was dit Grafschrift het eerst verschenen in *Poëzy* 1644, blz. 316; daarna komt het voor in *Poëzy* 1650, blz. 477, en *Poëzy* 1682 II, blz. 83. In al deze bundels heeft vs. 2 i.p.v. gekerckert: gevangen. *Van Lennep* V, blz. 508. - *Unger* 1646-47, blz. 111.

Over Maria's spreuk Justus fide vivit, die Vondel in 1645 tot de zijne maakte, zie Deel 4, blz. 642. Over een door Vondel verbeterde drukproef van de eerste uitgave en over de schuilnaam Prudenter (blz. 240) zie Sterck, *Oorkonden over Vondel en zijn Kring*, blz. 220-35.

DE BRONNEN

Terwijl in het algemeen de bronnen die Vondel voor zijn treurspelen gebruikte, moeilik te benaderen zijn, verkeren wij voor de Maria Stuart in gunstiger omstandigheden. Immers hier wijst de dichter ons zelf de weg door achter de tekst af te drukken ‘Getuigenis uit Kamdeen, Elisabeths historischrijver, een Protestant’. Dit getuigenis is de letterlike vertaling van het ‘Elogium’, waarmee William Camden (1551-1623) in zijn *Annales rerum Anglicarum et Hibernicarum regnante Elizabeth*[1] de geschiedenis van Maria Stuart besluit, ook het daarop volgende ‘Epitaphium’ nam Vondel vertaald over.

De opmerking dat Vondel voor zijn Maria Stuart bizonderheden ontleend had aan Camden, is het eerst gemaakt door *Camille Looten, Etude sur le poète Neerlandais Vondel* 1889, blz. 275.

Dr. J.A. Worp bevestigde Looten's opmerking in zijn opstel *Vondel's Maria Stuart en G. Camdeni Annales*, in *Ts. van Ned. Taal- en Letterk.*, 21ste deel, 1902, blz. 241-49, en wees daar nog op tal van andere plaatsen die van Camden afkomstig moesten zijn. Wèl moest Vondel, blijkens bizonderheden die Worp niet in Camden terugvond, ook andere bronnen gebruikt hebben, maar diens Annales waren toch de hoofdbron geweest.

Echter was reeds in 1872 op enige van deze bronnen gewezen. J.A. de Rijk, die toen onder medewerking van J.A. Alberdingk Thijm een uitgaaf van de *Maria Stuart* bezorgde, had in zijn inleiding genoemd *Nicolas Caussin, Histoire de l'incomparable Reyne Marie Stuart*[2] en *Florimond Remond, Opgang, Voortgang, en Nedergang der ketteryen dezer eeuwe. Uit het Frans in 't Nederduyts vertaelt door v[ander] K[ruyssen] P.* Dit laatste werk verscheen in hetzelfde jaar als de Maria Stuart: in 1646, te Antwerpen. Op enige overeenkomstige plaatsen uit beide schrijvers heeft De Rijk tevens de aandacht gevestigd.

Ten slotte stelde *Albert Verwey* in zijn artikel *De Bronnen van Vondels Maria Stuart,* in *Ts. van Ned. Taal- en Letterkunde*, 46ste deel, 1927, blz. 302-vlgg., vast dat Vondel zijn gegevens niet alleen en zelfs niet hoofdzakelik aan Camdens Annales moest ontleend hebben, en dit wel op grond van een meer uitgebreid onderzoek, ingesteld door de heer B.J. Cramer von Baumgarten, candidaat in de geschiedenis te Leiden. De uitkomst van dit onderzoek was dat De Rijk in hoofdzaak gelijk gehad had, maar dat Vondel Florimond Remond nog veel meer gebruikt had dan De Rijk vermoedde. Bovendien had de dichter bizonderheden ontleend aan *Du Thou, Historiae sui temporis* en aan het *Summarium de morte Mariae Stuartae* van *Romoaldus Scotus*. Kortom, met uitzondering van de in Camden gevonden gegevens, waren alle andere afkomstig van R.-Kath. schrijvers.

De uitgaaf van de studie van de Heer Cramer von Baumgarten, door Prof. Verwey in het uitzicht gesteld, heeft nog niet plaats gehad. Inmiddels had laatstgenoemde de vriendelijkheid mij mee te deelen dat Vondel niet het geheele werk van *Nicolas Caussin* gebruikte, maar slechts een gedeelte daarvan, dat is overgedrukt in *S. Jebb, De vita et rebus gestis Mariae Scotorum reginae*, Londen 1725 II, blz. 53-104, en dat daar de titel draagt *L'histoire de l'Incomparable Reyne Marie Stuart*, en niet een herdruk is van een uitgave met dezelfde titel (hier noemt de auteur zich Causin). Dit

1) *Het eerste gedeelte, dat loopt tot 1588 en dus de geschiedenis van M.S. bevat, verscheen te Londen in 1615, het gehele werk te Leiden 1625, Londen 1627 en Leiden 1639.*
2) *Londen 1615, blz 54.*

werk van Jebb is een verzamelwerk van opstellen over Maria Stuart. Wat ligt nu meer voor de hand dan dat Vondel, toen hij een van deze bronnen gebruikte, ook van de andere inzage zal genomen hebben en daaraan gegevens ontleende? Een nader onderzoek bevestigde dit vermoeden. Hieronder volgen de plaatsen die Vondel blijkbaar overnam. Hij ontleende ze aan de volgende werken:

W. Camden, Annales rerum Anglicarum regnante Elizabetha, Londen 1615.

Nic. Causin, L'Histoire de l'incomparable Reyne Marie Stuart, in Sam. Jebb, De Vita Mariae Reginae Scot. II, blz. 53-104.

Flor. Remond, Opgang, Voortgang en Nedergang der ketteryen dezer eeuwen. Uit het Frans in 't Nederduyts vertaelt door A.I. v[ander] K[ruyssen] P., Antwerpen 1646.

J.A. Thuanus (Du Thou), Historiae sui temporis, 1630, 1. LXXXVI.

Rom. Scotus, Summarium in Jebb II, blz. 117-74.

A. Blackwood, Martyre de Marie Stuart, in Jebb II, blz. 175-327.

La Mort de la Royne d'Escosse, in Jebb II, blz. 609-69.

Extract des Memoires de Messire Michel de Castelnau, in Jebb II, blz. 441-610.

Conaeus, Vita Mariae Stuartae, in Jebb II, blz. 9-52.

Voor een nadere beschouwing van deze ontleningen zie men Vondelkroniek 1931.

I N H O U T :

r. 16 Causin, blz. 66: Elizabeth .... la presse et solicite par mille courtoisies pour luy faire prendre la route d'Angleterre....

Remond, blz. 133a: sy neemt haer toevlucht tot Elisabeth dese lockt haer aen[2a)].

P E R S O N A E D J E N :

Camden en Causin: Melvin i.p.v. Melville.

H E T E E R S T E B E D R I J F e.v.:

vs. 22 Camden, blz. 405: vel currum in porta subvertendo.

vs. 22 Causin, blz. 84: où en renversant un carosse à la porte.

vs. 37-43 Camden, blz. 451: falsos rumores passim per Angliam indies trepidis vociferationibus spargi, scil. Hispanicam classem Milfordico Portu jam appulisse, Scotos in Angliam irrupisse, Guisium cum justo exercitu in Sussexia terram conscendisse, Scotam e carcere evasisse, armatamque manum conscripsisse, Septentrionales rebellionem concitasse, novos percussores in Reginae perniciem et Urbis Londini incendium conjurasse, etc.[3)].

2a) *Camden drukt daarentegen de brief af* (*blz. 135-36*), *waarin Maria na haar landing te Wirkington aan Elisabeth om toegang verzocht. Op Elisabeths weigering herhaalde Maria dit verzoek nog*.

3) *Reeds meegedeeld door Worp, Ts. v. Ned. T. en L., deel 21, 1902, blz. 242. Worp gebruikte Camden's Annales in de uitgaaf van 1639*.

vs. 105-10 Camden, blz. 219-20: Pontifex.... Norfolcio per literas subsidium promittit. Hispanum urget ut conjuratis opituletur: utque vehementius urgeret, in eorum subsidium se profecturum, et universa sedes Apostolicae bona, Calices, Cruces, et sacra Vestimenta oppignaturum, si opus fuerit, pollicetur; difficultatem autem subesse nullam si Chapinum Vitellium, cum armata manu in Angliam e Belgio submitteret. Quod Hispanus ala-critate expeditissima fieri jussit, et ipse Pontifex in Belgio pecuniam paravit. Albano haec non placuere, qui tum Vitellio hanc gloriam invidit, etc.[1)].

vs. 136-138 Causin, blz. 63: .... sous pretexte de venger la mort du Roy, qu'ils avoient fait peindre mort sur une banniere sanglante, avec son petit fils à ses pieds qui demandoit vengeance.

vs. 139-40 Camden, blz. 117: Illam.... in carcerem ad Locum Levinum contruserunt, sub custodia matris Moravii, quae Jacobi Quinti pellex incarceratae Reginae calamitatem petulantissime infectata est, etc.

Causin, blz. 64: Elle estoit chargée d'opprobres dans cette captivité par la concubine de son père, etc.

vs. 143-52 Camden, blz. 43: Verumenimvero ex hoc titulo, et Insignibus, quae Guisiis authoribus Henricus Galliarum Rex Scotorum Reginae jam tenellae imposuerat, omnia mala quae illam postea involuerunt, quasi a fonte profluxerunt.

Camden, blz. 42: Insigniaque Regni Angliae conjunctim cum Insignibus Scotiae in supellectili, et parietibus ubique depicta, et foecialium paludamentis intexta passim proposuit. Legato Anglico frustra conquerente, hoc fieri in insignem injuriam Elizabethae, etc.[2)].

vs. 236-37 Campen, Inl. blz. 14: Maria a marito neglecta, et moerore ex Caleto amisso (quod annos C.C. juris fueras Anglici) confecta, febre semestri et aqua intercuti die XVII Novembris e vita migravit[3)].

vs. 242-49 Remond II, blz. 194 b: ... die haer bewaerde, wilde nauwelijcks toestaen dat haren Doctoor soude uytgaen om eenige enkele kruyden, tot haerder verlichtenisse, te raepen.

La mort de la Royne d'Escosse, blz. 619-20: Et pour ce faire envoya Monsieur Bourgoin son medecin vers Amias Poolet, luy demander congé d'aller cueillir quelques herbes hors du chasteau pour la medeciner, etc.

vs. 253-84 Summarium, blz. 172:

DE ELIZABETHA ANGLIAE REGINA.

XVI. Cognatam Elizabeth Zachariae praesulis uxor,
Quod tulerat decus, est passa referre domum.
Cognatae Elizabeth praesul, si foemina praesul,
Prô pudor, innocuum decutit ense caput.
In promptu causa est; Zachariae praesulis uxor
Elizabeth, sancto numine plena fuit.
Sathanico praesul Calvini imbuta veneno est
Elizabeth, diraque impietate tumet[4)].

1) *Worp, blz. 242*.
2) *Worp, blz. 243*.
3) *Worp, blz. 243*.
4) *Reeds meegedeeld door Alb. Verwey, Tijdschrift voor Nederl. Taal- en Letterkunde, deel 41, 1921, blz. 304*.

vs. 287 Causin, blz. 66: Cette innocente Colombe en fuyant les filets de l'oyseleur....

vs. 320 Remond II, blz. 177 a: nadat zy Dundrenen[5)] verlaten hadde, quam zy aen te Wirkenton....

vs. 321-22 Remond II. blz. 177: il (l'Archevesque Hamilton) se jetta à ses pieds la larme aux yeux, la priant etc.

vs. 325-30 Remond II, blz. 176b: ... gelijk men ontallijke exempelen in Engeland kan bewijsen, om te toonen dat de wreetheit, en verraderye dit volk eygen is; dit was het gene dat de goede en wijse Aerdtsbisschop Ian Hamilton de Koninginne van Schotlandt voorspelde. Iacob de eerste, Koning van Schotlandt, haer oudt Grootvaders Vader, zoo hy naer Vrankrijk wilde trecken, wert van de Engelschen te Flambour gevangen gehouden, daer hy achttien jaren bleef, en moest echter noch een groot rantsoen betalen. Henrick de tweede, Koningk van Engelant ontbood te Londen Malcolm de vierde, Koning van Schotland, en daer na sijn broeder Willem, om teeken van onderdanigheyt te eyschen, van wegen het Hartogdom van Northumberland; maer soo sy te Londen waren/ dwong hy hun den krijgh te volgen tegens Vrankrijk, meynende hier door hun te verderven. De Hartog van Albanien broeder van Iacob de derde werdt gevangen door de Engelsche Seerovers, en geraeckte uyt die ongerechtige en onredelijke gevangenisse niet, dan door gewelt[6)].

vs. 331-34 Remondt II, blz. 176b-177a: Deze ongeluckige Koninginne.... ging t' scheep om in Engeland over te varen. De Aerdtsbisschop van S. Andries trachte haer te wederhouden; beswoer haer, dat zy toch zoude willen blijven: ten lesten, ziende dat zy by haer voornemen bleef, versocht een acte, ofte schrift van haer hand, dat zy zijn raet niet hadde willen volgen, enz.

vs. 403 Causin, blz. 65: Une de ces Damoiselles nommée Quenede, voyant sa maistresse dans ce combat, saute par une fenestre du Chasteau dans le lac, est s'abandonne à la mercy des ondes pour l'aller joindre.

Remond II, blz. 175b: Op de selfste stont, zoo zy in 't schuitje trat, een sekere edele Juffrou Joanna Queneda, wirp zich uit een venster en volgde haer.

vs. 406 Causin, blz. 65: Dieu suscite un petit Daniel pour delivrer cette pauvre Susanne: Un jeune enfant, fils du Comte Domglas, sentit son petit coeur touché des miseres de cette belle Reyne, etc.[7)].

vs. 425-36 Remond II, blz. 175b: de Koninginne.... die alleenlijk maer voorgenomen hadde binnen het onwinbaer slot van Dombreton te vertrecken, en sich te beschermen; maar Mourray is het zelve door een verrader komen te weten, en stelde zich in 't velt met al zijn macht, te Langsid[8)], daar zy genoodtzaekt was door te trecken. In dese slagh bleven doot seven en vijftig heeren uit het geslacht der Hamiltonnen, en sevenentwintig gevangen, behalven ontallijke anderen, die voor haar Koninginne hun leven gelaten hebben.

5) *Bij Camden noch bij Causin genoemd.*
6) *Reeds meegedeeld door De Rijk, blz. 84.*
7) *Reeds meegedeeld door De Rijk, blz. 88.*
8) *Bij Camden noch Causin vermeld.*

vs. 501-10 Causin, blz. 95: Qu'elle ne pensoit pas, que la Reyne sa soeur deust venir jusques-là: Mais puis que tel estoit son plaisir, que la mort luy estoit tres-agreable, et qu' une ame ne seroit point digne des joyes celestes et eternelles, dont le corps ne pourroit endurer un coup de bourreau[1].

vs. 585-88 Causin, blz. 88-89: .... et je vous demande si je n'ay pas commis un grand crime, d'avoir souhaitté un bien que la voix publique nous enseigne, que les lois approuvent, que tous les hommes pratiquent, que la nature apprend aux petits Rossignols jusques dans les volieres et dans les cages.

vs. 595-98 Causin, blz. 89: .... jamais je n'ay v'oulu affermir dans les mains du Roy d'Espagne le droit qu'il pretendoit sur la Couronne d'Angleterre, quoy qu'il en soit offensé, respectant ma soeur jusques à ce point, que d'avoir negligé ma vie et ma deliverance pour ne la point irriter, et aimant mieux me servir des devotions d'Esther que de l'épée de Judith.

vs. 605-10 Causin, blz. 89: .... vous sçavez bien en conscience que rien ne me charge que ma naissance, rien ne me rend criminelle que ma Religion, mais je ne puis démentir ce que Dieu m'a faict naistre, et ne puis renoncer le caratere que j'ay reçeu au jour de mon Baptesme.

vs. 615-30 Causin, blz. 91: Premierement, je vous demande, que comme comme il ne m'est pas possible d'esperer une sepulture en Angleterre selon les solemnitez Catholiques, practiquées par les anciens Roys vos ancestres et les miens, et que dans l'Escosse on a forcé et violenté les cendres de mes ayeuls, quand mes adversaires seront saoulez de mon sang innocent, mon corps soit porté par mes domestiques en quelque terre saincte pour y estre enterrée et sur tout en France, où les os de la Reyne ma tres honorée Mère reposent, afin que ce pauvre corps qui n'a jamais eu de repos, tant qu'il a esté joint à mon ame, le puisse finalement rencontrer, lors qu'il en sera separé.

vs. 687-93 Camden, blz. 439: Anglos in suos Reges subinde caedibus saevisse, ut neutiquam novum nunc sit, si etiam in me ex eorum sanguine natam itidem saeverint[2].

vs. 715-48 Causin, blz. 91: Paulet.... la traitta dés lors comme un barbare, commamdant aux officiers de sa maison d'abbatre le daiz de sa chambre; mais comme personne n'y vouloit toucher. et qu'il vid qu'on ne luy respondoit que par des cris et des lamentations qui eussent amolli un coeur d'homme, il fit cette execution par les mains de ses satellites, etc.

vs. 839-71 Causin, blz. 95: elle commence à regler l'ordre de son dernier jour, *comme si elle eust deliberé d'un petit voyage* .... Et premièrement elle commande que l'on avance son souper, pour aviser à ses affaires, et soupant fort sobrement selon sa coustume, elle s'entretint de très-bons discours, avec une merveilleuse tranquillité d'esprit. Et entre autres paroles; se tournant vers Burgon son Medecin, elle luy demanda, s'il avoit bien remarqué combien est grande la force de la verité, veu que son Arrest portoit, qu'elle estoit condamnée pour avoir conjuré contre la Reyne Elizabeth, et neantmoins le Comte de Kent luy avoit signifié qu'elle mourroit pour l'apprehension qu'on avoit qu'elle ne fist un jour mourir la fausse religion, *ce que luy estoit plutost une gloire qu'un supplice*.

1) *Worp, blz. 243, haalt hier Camden aan;* (*in de uitgaaf van 1615, blz. 454, die daar foutief genummerd is als 445*). *De inhoud is dezelfde; daar Vondel blijkbaar in hoofdzaak Causin volgt, gaven wij de Franse tekst*.
2) *Worp, blz. 244*.

Sur la fin du souper, elle voulut boire à tous les bons serviteurs avec une gayeté grave, et modeste, surquoy tous se jetterent à genoux pour luy faire raison et meslerent tant de larmes avec le vin, *que c'estoit chose pitoyable:* Autant que leurs sanglots donnerent de liberté à leurs paroles, ils luy demanderent pardon, s'ils ne luy avoient rendu les services que sa Majesté meritoit: mais elle pareillement pria tout le monde de luy pardonner ses defauts, quoy que ce fut la meilleure maistresse qui fut jamais sous le Ciel, elle les consola d'un courage invincible, et leur commanda d'essuyer leurs larmes, et se resjouïr, *puis qu'elle alloit sortir d'un abysme de miseres, et qu'elle ne les oublieroit pas, ny devant Dieu, ny devant les hommes*[3].

vs. 952-54 Camden, blz. 443: Plures Reges damnatos et supplicio affectos fuisse, scilicet... Conradinum Siciliae.

vs. 957-59 Thuanus III, blz. 160: Conradinus in Italiam venerat, ut vitam regnumque Carolo eriperet. Maria non hostis in Angliam pedem intulit, sed tanquam hostes ac supplex ad te velut in portum ac tutissimum praesidium confugit, etc.

Remond II blz. 193b: dat zy (Elisabeth) eens overweghen zoude wat al onghevallen de dood van den Koningh Conradin medebrochte: daar de Vesperen van Sicilien getuygen van zijn. Zie ook vervolg.

vs. 1198-1204 Martyre, blz. 314: Elisabeth ne peut domter sa colere, mais a gardé vingt-cing ans ou plus son venin, pour en fin le vomir contre son hostesse.

vs. 1334-65 Camden, blz. 456: In porticu exceperunt illam Comites, et nobiles alii, ubi Melvinus famulus genibus flexis, lachrimisque offusis, sortem suam *deploravit quod ille tristissimum nuntium de infoelici Dominae suae fato in Scotiam perlatures esset*. Illa hominem consolata, Ne lamenteris, inquit, potius laeteris, tu Mariam Stuartam omnibus curis solutam statim videbis. Nunties me in Religione mea constantem, in fide erga Scotiam et Galliam firmam mori. Ignoscat illis Deus qui sanguinem meum, ut cervi fontem, sitierunt. Tu Deus qui ipsa veritas, et intimos animi mei recessus penitus et vere nosti, *noris quantopere expetierim ut Angliae et Scotiae Regna in unum coalescerent*[4].

vs. 1380-1411 Causin, blz. 98: Puis se tournant vers les Comtes, les pria que l'on traictast humainement ses pauvres serviteurs, les faisant jouyr des choses qu'elle leur avoit données par son testament, et leur promettant d'assister prés d'elle à sa mort, et de là qu'on les renvoyast en leur pays sous la foy publique. L'humanité du Comte de Kent luy refusa l'assistance des siens, et dit que tout cela ne feroit qu'augmenter la superstition. Mais elle luy dit, ne craignez point; ces pauvres miserables ne desirent autre chose que de me dire le dernier Adieu, et je sçais que ma soeur Elizabeth ne voudroit pas m'avoir refusé si peu de chose, veu que l'honneur mesme du sexe demande que mes servantes y soient: Je luy suis tres-proche parente, petite fille de Henry VII,

3) *Worp* (*blz. 244-245*) *haalt hier Camden aan, die een overeenkomstig verslag geeft* (*blz. 455*), *doch bij wie eenige kleine bizonderheden ontbreken van Causin, die wij bij Vondel terugvinden* (*hier gecursiveerd*).

4) *Causin, blz. 98, is bijna gelijkluidend, maar mist de gecursiveerde bizonderheden, die wij bij Vondel terugvinden*.

et doüairiere de France, outre l'onction de la Reyne d'Escosse; *si vous n'accordez cette courtoisie à ma qualité, donnez la pour le moins à la qualité d'un coeur humain*[1].

vs. 1427-31 Remond II, blz. 134a: .... 't is van noode dat ik haer beelt hier afmale, en 't selve voor alle de werelt ten toon stelle; .... ende op dat het bekent gemaekt zijnde, een ygelijck een schrick daer van mach hebben, en vervloecken Elizabeth, die met recht in haer wapen-schilt drie gekroonde Luypaerts voert.

vs. 1478 Camden, blz. 456: Melvinus syrma sustulit.

vs. 1484 Castelnau, blz. 489: une Robbe de velours noir ....

vs. 1485-86 Martyre, blz. 306: un grand voile de crespe blanc, qui la couvroit depuis la teste jusqu'à terre, etc.

vs. 1489-92 Summarium, blz. 164: una manu ferebat crucem ligneam vel asseam, cum effigie Christi ex ea dependentis, altera librum: ejusdem è collo aurea crux pendebat. de cingulo verò rosarium.

vs. 1498 Causin, blz. 99: Cetta divine Reyne, que la France avoit veuë marcher superbement dans les pompes de son Hymenée, lors qu'elle estoit suivie de toute la gloire, marcha pour lors avec ce petit train pour aller tendre le col au bourreau.

vs. 1502-06 Summarium, blz. 163: In Majori aula extructum erat theatrum latum pedes duodecim, altum duos, cinctum saepimento altitudinis pedum duorum, omnia tecta panno nigro, in medio sedes una et pulvinaria.

vs. 1506 Camden, blz. 457: Ad pegma venit quod in superiori aulae parte erectum, in quo cathedra pulvinus, truncus, et omnia pannis funebribus instrata.

vs. 1517-18 Remond II, blz. 197: .... versocht sy van Amias Paulet, haer te willen daer op helpen.

vs. 1518-21 Camden, blz. 457: Ut primum consedit, silentio indicto, Bealus Medatum perlegit, illa attende audit quasi aliud agens.

vs. 1533-47 Causin, blz. 99: Elle jetta lex yeux par toute la sale pour voir si elle ne découvriroit point son Confesseur pour luy demander l'absolution de ses pechez, mais on l'avoit bien empesché d'en approcher. Une pauvre fille de sa maison s'estant jettée à toute force parmy la presse, comme elle fut entrée, et qu'elle vid sa maistresse entre deux bourreaux, commença à jetter un grand cry qui esmeut toute l'assistance: Mais la Reyne ayant l'esprit present à tout, luy fit signe du doigt qu'il se falloit taire, si elle ne vouloit estre chassée.

vs. 1549-66 Camden, blz. 457: Deinde Fletcherus Decanus Ecclesiae Petroburgensis verbosam ad eam instituit orationem de vitae anteactae, praesentis, et futurae conditione. Illum loquentem semel atque iterum interpellat, ne sibi facesseret negotium rogat, protestata se in antiqua, Catholica Romana Religione esse firmatam, et pro ea vitam profundere paratam. Ille vehementer suadenti ut poenitentiam verè ageret, et certa fide spem in Christo collocaret. Respondet se in ea Religione natam, enutritam, et jam morituram. Comitibus dicentibus, se velle unà cum ipsa precari; vobiscum verò qui alterius estis professionis, precibus communicare, mihi, inquit, sit peccatum et piaculum.

vs. 1575-95 Causin, blz. 99: Puis se tournant à cette multitude qui estoit environ de trois cens personnes, elle dit: ‘C'est un spectacle bien nouveau de voir une Reyne reduite à mourir sur un echaffaut: Je n'ay pas appris à lever le voile, et me despoüiller de mes ornemens Royaux dans une si grande compagnie, et d'avoir des bourreaux

1) *Bijna gelijkluidend bij Camden, blz. 456, bij wie echter de gecursiveerde woorden, die Vondel overnam, ontbreken*.

pour valets de chambre; mais il faut vouloir tout ce que le Ciel veut, et obeyr aux Arrests de la Providence divine.

Je proteste à la face du Dieu vivant, que je n'ay jamais attenté à la vie, ny à l'Estat de ma cousine, ny commis autre chose digne de ce traittement, si l'on ne me veut imputer ma Religion, pour laquelle je m'estime heureuse de respandre jusqu'à la derniere goutte de mon sang. Je mets toute mon esperance en celuy que je vois representé en cette Croix que je tiens en main, et je me promets que cette mort temporelle soufferte pour son nom, me sera le commencement d'une vie eternelle avec les Agnes et les ames bien-heureuses qui recevront mon sang, et le representeront devant Dieu en remission de toutes mes offences'.

vs. 1629 Remond, blz. 198: Sy liet haer ooghen door haer Staetdochters verbinden, enz.

vs. 1644-53 Causin, blz. 101: .... il enleva la teste du corps, et la monstra publiquement toute pasle et toute sanglante qu'elle estoit, portant encore en ses yeux eclypsez les traits de cette belle ame, qui cessoit de l'animer; et là dessus il cria d'une voix horrible: Vive la Reyne Elizabeth, ainsi perissent les ennemis de l'Evangile. Ce que le Doyen repeta, et le Comte de kent y applaudit, lors que tout le monde estoit en pleurs.

vs. 1657-69 Causin, blz. 101: ... la cruelle Elizabeth, qui se cacha plutost de honte que de dueil, quoy qu'elle feignit estre extrémement touchée de la mort de sa cousine, et en effect elle sentoit quelquefois des remords de conscience, et avoit des songes horribles, qui la faisoient crier la nuict, et esveiller les femmes de chambre avec frayeur.

vs. 1670-71 Causin, blz. 102: Le Ciel a fait secher sa racine sur terre, l'a fait mourir sans enfans, et a mis sur son thrône le sang de Marie, qui tient aujour d'huy la Couronne d'Angleterre et d'Escosse.

vs. 1812-19 Remond, blz. 199a: De Engelschen .... zeggen dat de plancken van het schavot, en de vloer van het huys, met al het ghene dat met haer bloedt besprenckt soude moghen geweest zijn, soo verbrant, als afgewassen wert, door vreese dat men in de navolgende tijden die eenige eere mocht bewijsen.

Thuanus, blz. 165: omnia sanguine aspersa tam lictori quam alliis statim adempta, et eluta sunt, nec non et pegmatis asseres, pannus substratus, et reliqua cruenta in ignem injecta, ne quid reliquiarium superesset .... quod superstitioni occasionem praeberet.

UYT HUGO DE GROOT. Aen Thuanus. blz. 244: De oorspronkelike verzen luiden hier:

UIT 'HUGONIS GROTII SILVA AD FRANCISCUM AUGUSTUM THEANUM IAC. AUGUSTI F.'

Istud ad exemplum[1)] crebram tibi pagina lasset
Sacra manum: patet illa piis. sed saepius annis
A nostris oculos ad saecula prisca retorque,
Cum rudis & simplex nondum se fecerat artem
Relligio: nondum titulum pietatis habebat
Fulmineus Mavors & sceptri dira cupido:
Cum brevis hoc totum melior quo vita paratur
Regula dictitabat, non solis nota magistris,
Sed populi commune bonum: neque docta ferebant
Jurgia dissidium, sed certabatur amando:
Omnibus idem ardor verum defendere, tantum
Morte sua; nullusque alieni sanguinis usus.

LEEUWENDALERS, blz. 261:

Over het verband met Vondels drama met de Italiaanse pastorale is herhaaldelik geschreven. Brandt merkt in zijn *Leven van Vondel* reeds op, dat het geschreven is 'op den trant van Guaryns Herderspel'. A.S. Kok (*Vondel, in eenige van zijn vrouwenkarakters*, Amsterdam, 1864) vestigde de aandacht op overeenkomst met Tasso's *Aminta*. Dit werd uitgewerkt door Jan ten Brink, toen hij in *De Gids* (1864 IV) de uitgave van Eelco Verwijs uitvoerig aankondigde: *Het Lantspel van Joost van den Vondel:* de overeenkomende passages zijn daar naast elkaar geplaatst. Ook Jonckbloet (*Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* IV, 4de dr., blz. 251-vlg.) schrijft uitvoerig over het verband met de Aminta en geeft de inhoud van dit drama weer. J.A. Alberdingk Thijm (*Over Vondel als Dramatiesch Dichter en meer bizonder over zijn Leeuwendalers*, in *De Gids* 1879 I, blz. 310-vlg.) sluit zich bij Kok en Ten Brink aan. W.L. van Helten (*Iets over den Italiaanschen oorsprong der Leeuwendalers* in *Tijdschr. v. Ned. taal- en letterkunde* II, 1882, blz. 61) vindt meer overeenkomst met Guarini's *Pastor fido* dan met de Aminta.

Naast de Italiaanse voorgangers heeft Vondel Rodenburgh's *Trouwen Batavier* (1617) gekend. Behalve de namen Heereman, Warner en Vrerick ontleende hij daaraan het denkbeeld om de pastorale op vaderlandse toestanden toepasselik te maken (vgl. Jonckbloet t.a.p. en het artikel van Worp in *Oud-Holland* XIII, 1895, blz. 76).

Over de figuur van de Wildeman schreef G. Kalff in *De Nederlandsche Spectator* 1893 (blz. 46-48) het volgende:

> Dat de Wildeman een schepsel van Vondel's fantazie zou zijn, acht ik uiterst onwaarschijnlijk; zulke Calibanfiguren treft men niet in Vondel's werkplaats aan; het formeeren van zulke monsters lag, naar ik meen, buiten den kring van Vondel's genie.

1) *Het voorbeeld van zijn vader nl.*

> En vanwaar elders zou deze reus zijn aangestapt zoo niet uit den Mucedorus.[2)]
> De Wildeman uit de Leeuwendalers is geen kopie van Bremo, al zijn beiden met een knots gewapend en ‘zien de vrijsters garen’. In den Mucedorus speelt deze figuur een belangrijker rol dan in de Leeuwendalers. Ook behoort Bremo tot de familie van den ‘boschman’ die in de Germaansche volkspoëzie en -sprookjes een aanzienlijke plaats beslaat, terwijl de wildeman niet is de beheerscher van het woord voor wien de dieren zich buigen, maar is gezonden door Pan tot plaag van de bewoners van het gewest. Dergelijke monsters, door een vertoornde Godheid gezonden, herinneren meer aan klassieke mythologie dan aan de Germaansche.

De passage uit Ripa's *Iconologia* over Pan, bedoeld in de noot op blz. 265, luidt als volgt:

> *Pan* is een Griex woort, en bediet *Al*, of het *Geheel:* waer door de Oude de *Werreld* wilden afbeelden, door de horens, als geseyt is, wierde de Sonne en Maene verstaen, en *Bocatius* wil dat de hoorens, ten Hemel gekeert, bedieden de Hemelsche lichaemen en haere werckinghen, hier beneden. Het roode en verbrande aengesicht bediet, dat suyvre vier, 't welck boven alle Elementen sweeft, naest by de Hemelsche Sphaeren. De lange baerd, die over de borst hanght, betoont, dat de twee bovenste Elementen, te weeten de Locht en het Vier, van natuyre en kracht manbaer zijn, en stieren haere instortingen uyt, van de Vroulijcke natuyre....
> De Roede, bediet de bestieringe der Natuyre, waer door alle dingen, insonderheyt daer de reden ontbreeckt, worden bestiert en die in hare werckinge tot een seker einde zyn bepaelt. Door de gekrulde Roede wort het laer bediet, 't welck in sich selve altijd wederom keert. In de ander hand heeft hy zyn fluyt met seven rieten, overmits *Pan* de eerste is geweest die veele rieten met Wasch te saemen gehecht heeft, en daer op eerst heeft gespeelt. Hy wort van 't midden af, nae beneden toe, als den ruyge en haerige Geyte afgemaelt, waerdoor de Aerde verstaen wort, diewelcke is hart, steyl en gantsch oneffen, bedeckt met boomen en ontallijcke planten en kruyden.

2) *Mucedorus, ein englisches Drama aus Shakesperes Zeit, übersetzt von Ludwig Tieck, Berlin 1893. Opnieuw uitgegeven door Dr. Joh. Bolte. - Het is misschien door Engelse tooneelspelers voltooid.*

OP DEN DOODE LEANDER, blz. 505:

Hier volgt de gewijzigde tekst, die voorkomt in de *Olipodrigo*, Amsterdam 1654, blz. 145, en stellig niet van Vondel afkomstig is. In de titel: dooden.... Zee-Godinnen; Van den Ridder Marino in 't Latijn gestelt. Vertaalt door J.v. Vondel; en op dees Toon gevoegt door D. Questiers. *Je voudrois bien o Cloris*, etc.

Waar draagt, waar draagt gy uit verkeert ontfermen,
Ai! zeg, ô Nimfen, Godheên van de Zeen'
Op deze Doodbaar van uwe muff'ge armen,
Den trouwe drenk'ling van Abidus heen?
Die, door u vloet gesolt en omgedreven,
Zijn Minnevuur geblust is en zijn leven.
2.
Verveelt hy noch u element, u golven,
Wat voert den doode Sestus gy te moet?
ô Nimfen! wendt, houd maar zijn rif bedolven;
Zo niet, ik ducht voor 't stremme van meer bloed.
Rukt hem weêr t'Zeewaart in, nu 't zo moet blijven.
Verhoed meer ongeval, laat hem weêr drijven.
3.
Ziet hem zijn Joffer dobb'ren in de baren,
Aan 't barre strant, gesneuvelt in de vloet,
Haar trouwe Lief met zijne natte hairen,
Wat zal dat quetzen haar verlieft gemoed!
Dat wil tot grooter ramp, eilaas! uitspatten,
Dan ofze alreê het Lijk in d'arm kon vatten.

OVERVAL - AFVAL, blz. 514: Zie voor de tegenschriften in dichtvorm de uitgave van Van Lennep-Unger, 1648-1651, blz. 222.

OP D'OPROERICHEIT VAN DEN GODTLOOSEN ZEEUW, MAXIMILIAEN TEELING, blz. 517:

Niet opgenomen hebben wij de gedichten *Bloed-beuling van Maximiliaen Teeling* en *Raadzel*, die in de uitgave Van Lennep-Unger op bovenstaand gedicht volgen (1648-1651, blz. 164 en 165). Zij komen voor in *Bloemkrans van Verscheiden Gedichten* 1659, op blz. 593 en 583 en zijn beide getekend P.L. Evenmin namen wij op *Het Grafschrift* (op blz. 372-vlg.), dat ongetekend is (Unger 1648-1651, blz. 153). Dit laatste wordt bovendien aangetroffen op de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie, nr. 481*) en staat daar boven het gedicht *Op Maximiliaen Teeling* met het opschrift: *Graf-teyken over de doodt van Cornelis Musch, Griffier van hare Hoog: Mog:* Deze drie gedichten volgen hier volgens de tekst van *Bloemkrans* 1659.

BLOED-BEULING VAN MAXIMILIAAN TEELING, GROOTE BLOED-BEULING IN ZEELAND.

Meester Teeling had een grooten Bloed-beuling gegeten,
Heel vol gepropt van Apostelen en Propheten.
Waar doe zijn maag al dat vet niet kon verduwen,
Begost Meester afgrijsselijk te schijten en te spuwen.
Al de Zeeuwsche *Teelingen* uit hunne poelen en slooten
Quamen daar op al quakende aangestooten:
En speelden, slobber op, die zuivere voesters;
O klokspijs, lekkerder dan Engelsche Oesters!

Wech Vrij-geesten, Harmianen, en Morsebellen:
Wij slabberen met Meester Teeling geen padde-vellen,
Geen pieren, geen alikruiken, noch zotte *klauzen*
Van versche *Apostaten*, of beschimmelde Pauzen:
Maar Middelburgse saucijzen, en lekkere worsten,
In een reine ketel van onder en boven uitgeborsten.
Gij lichte *Kapellanen, Roelanden* en *Teulingen*,
Smul bijgort met ons; dit zijn *Leicestersche beulingen*;
Geen *duivels-brood*, padde-stoelen, noch morssige kruimen:
Meester Teelings ketel behoeft niemand te schuimen:
Niemant kan zijn quijl noch snottebellen laken;
Want van zijn gelen ooker mag men kazen maken:
Ja al zat gantsch Portegaal verlegen hij kon het gerieven,
Niet met bullen of prullen, maar met zijn bezegelde brieven.
P.L.

RAADZEL.

Een schaap in *Schapenland* gezonden door de golven,
Herschiep het *Leeuwen-nest*, en broede al 't Land vol Wolven
Die beten 's middernachts den *koestal* na de strot:
En sleepten bij de keel de wachters in hun kot.
De *Waterhonden* los geborsten van hun *keten*
Besprongen 't wreed gebroet, en schuimden als bezeten.
Toen droop de *Wollefs kudde*, in 't veld rondsom vergaart
Met hangende ooren af, en ingetrokken staart.

Zij dreigden echter noch den koestal met hun wrokken
Maar *Izegrim* ging t'huis gezuivert door de pokken:
De *Herders* togen uit, en stelden beter wacht.
Zoo wert al 't lant geveegt met eene Wolvejacht.
P.L.

GRAF-SCHRIFT, OP EEN MUSCH. Waar in Katullus, Johannes Secundus, Barlaeus, Hoofd, Vondel, &c. nagevolgt.

Hier leit de Hofmusch nu en rot,
Zij broeide slangen in haar pot;
Lijcesters en Duc d'Alb's gebroed:
Zij scheet de vrijheid op de hoed,
De schoonste Steden op het hoofd,
Zij schon en at al 't lekker ooft;
Zij pikten, zonder schrik of schroom,
De schoonste kerssen op den boom;
Zij vroeg na kluit-boog, klap, noch knip;
Zij kon den Moolek op een stip;
Zij vloog de Meester van de hand,
En speelde met de macht van 't Land;
Zij bersten aan een Spinnekop,
Dewijl zij dronk, en sprak; Dit sop
Bekomt mij zeker niet te wel;
De rest geeft *Aarssen* en *Kapel*.

Op Jan. 1654 plaatsen de andere uitgaven het gedicht *Protector Weerwolf*, maar hoewel het in *Poëzy* 1682 voorkomt, wordt het m.i. ten onrechte aan Vondel toegeschreven. In de beide plano-drukken (*Unger: Bibliographie*, nrs. 508 en 509) ontbreekt Vondel's naam; in de *Bloemkrans van Verscheide Gedichten* (1659), blz. 422 wordt het niet geregistreerd onder de *V*, maar onder de *O* en wel als Onbenaamd, terwijl menig gedicht van Vondel, in de bundel verspreid en ook wel van hekelende aard, er behoorlik onder zijn naam staat.

Ook de taal en stijl maken het auteurschap van Vondel onwaarschijnlik: zulke platte taal en maatloze verzen schrijft de dichter in deze periode niet meer. Om de lezer zelf te laten oordelen, volgt hier de tekst:

PROTECTEUR WEERWOLF.

Milord Isegrim, van den boozen Geest beseten,
Had den goeden Herder de keel afgebeten;
Nu wort hem de Kudde, die dus langh gingh doolen,
En den Stal met Schapen, en Bocken bevolen,
Hy bewaert de Vleysch-hal en Bijl met sijn Vleyschhouwers Honden,
Aen hun Hoofden met Halsbanden als Rekels ghebonden,
Hy mach de Schapen scheeren, villen en stroopen,
Lardeeren, braden, en met hun eyghen Vet bedroopen.
Hy ontfanght, in spijt van Blinden en Sienden,
Costuymen, en Schip-gheldt, Vrybuyt-gheldt, en thienden.
Maer als hy uit Sijn Bybel begint te spreken,
Dan hoortmen den Duyvel de Passi Preken:
Dan kan hy quylen, en Verkens tranen huylen,

By heele plassen, daer Kokedrillen in schuylen,
Och arme Gentelmans, beschreyt u oude sonden:
Nu wort de Staert eerst te deegh opghebonden.
Ghy bruyde Koningh Karel, zoo na, als veur:
Nu Bruyt u een Schrobber, een Protecteur.

Afgedrukt volgens de tekt van de uitgaaf in folio te Gent (*Unger: Bibliographie, nr. 509*).

OP HET ONTHEYLIGEN VAN HET H. SACREMENT DES ALTAERS, blz. 521:

Zie voor de tegenschriften in dichtvorm de uitgave van Van Lenep-Unger, 1648-1651, blz. 226.

INWYDINGE VAN'T STADTHUIS T'AMSTERDAM, blz. 856:

De ruimte voor de voetnoten beschikbaar, liet niet toe, meer dan de strikt nodige zakelike biezonderheden over te nemen uit de voortreffelike uitgave, die Mej. M.E. Kronenberg van dit gedicht bezorgde. In de brede aantekeningen achter haar uitgave (blz. 73-110) vindt de belangstellende lezer dus de gewenste aanvulling van onze beknopte toelichting. Ook de *Inleiding* bij die uitgave (blz. 1-21) is aanbevelenswaardig.

Afwijkende lezingen door Dr. C.C. van de Graft

Voor de wijze van bewerking zie men Deel 3, blz. 903.
[Door een misverstand aan de drukkerij zijn de elf eerstvolgende gedichten blijven liggen voor Dl. 5, terwijl zij hadden behoren opgenomen te worden op blz. 872-vlgg, van Dl. 4].
BRVYLOFTS-ZANG AEN NIKOLAES PANKRAS, ENDE PETRONELLE DE VVAERT. blz. 615:
Poëzy 1650, blz. 396. Titel: Bruiloftzang voor den Heere Nikolaes Prankras en Joffer Petronelle de Waert.
10 naer
13 bruiloftsbedt
13 Bruiloftsbed
17 Naer
29 vaste (drukfout?)
22 Van dees
36 kunstighste
42 goetaerdigheit
46 Amstels
50 helptme
Poëzy 1660, blz. 122.
Poëzy 1682 I, blz. 681, stemt overeen met *Poëzy* 1650, behalve in de titel: Heer.
Van Lennep IV, blz. 20. - *Unger* 1642-1645, blz. 192.
OP GROTIUS, blz. 617:
Poëzy 1660, blz. 479, stemt overeen.
Poëzy 1682 I, blz. 559. Titel: Op den Heer Hugo de Groot in zijn Ballingschap.
Van Lennep IV, blz. 624. - *Unger* 1642-1645, blz. 109.
DANCKDICHT AEN BOREAS, blz. 617:
Poesy 1647 II (beide drukken), blz. 72.
40 oorrelogs
62 Amstels
Poëzy 1650, blz. 244.
29 Kristine
40 oorrelogs
Poëzy 1660, blz. 75.
31 tsestig
40 orelogs
62 Amstels
Poëzy 1682 I, blz. 355, als in *Poëzy* 1650, en met de datering MDCXLV.
Van Lennep IV, blz. 626. - *Unger* 1642-1645, blz. 194.
OP HET VERTRECK ZIJNER EXCELLENTIE, blz. 619:
Poesy 1647 II (beide drukken), blz. 74.
Poëzy 1650, blz. 246; *Poëzy* 1660, blz. 78 en *Poëzy* 1682 I, blz. 357; alle met dezelfde tekst.
Van Lennep IV, blz. 628. - *Unger* 1642-1645, blz. 197.
AEN JAKOB HEIBLOCK, blz. 620:

Jacobi Heiblocq Amstelaedamensis Farrago Latino-Belgica Of Mengelmoes van Latijnsche en Duitsche gedichten.... t'Amsteldam 1662, 8°, bladzij 238. Bij de datering ontbreekt: t'Amsterdam. - *Poëzy* 1682 II, blz. 585; geen afwijking.

Van Lennep IV, blz. 757. - *Unger* 1645, blz. 215.

UITVAERT VAN ZIJN EXCELLENTIE, blz. 621:

Poesy 1647 II (beide drukken), blz. 76.

14 na

Poëzy 1650, blz. 460, als in de plano-druk. - *Poëzy* 1660, blz. 80.

14 na

Poëzy 1682 II, blz. 28, met het onderschrift: Overleden 1645, den 28 van Oegstmaent.

Van Lennep IV, blz. 630. - *Unger* 1642-1645, blz. 197.

OP DE SELVE, blz. 622: *Poëzy* 1660, blz. 81; stemt overeen.

Van Lennep IV, blz. 632. - *Unger* 1642-1645, blz. 199.

AEN DEN LASTERAER VAN WYLEN DEN KONINCKLYCKEN GEZANT HUIGH DE GROOT, blz. 633:

Plano-uitgave, Unger-Bibliographie, nr. 420, stemt overeen met de oudste uitgaaf.

Poesy 1647 II (beide deelen), blz. 77.

4 Phoenix

Poëzy 1650, blz. 503.

4 autaer

Poëzy 1660, blz. 80; geen afwijking. - *Poëzy* 1682 II, blz. 217; als in *Poëzy* 1650.

Van Lennep V, blz. 427. - *Unger* 1642-1645, blz. 200.

LYCKZANGK OVER H. VANDER POL, RAET EN OVT SCHEPEN, blz. 634:
Poesy 1647 II (beide deelen), blz. 78; stemt overeen. - *Poëzy* 1650, blz. 458; ook. *Poëzy* 1660, blz. 82.
1 van de
- *Poëzy* 1682 II, blz. 19; geen verschil.
Van Lennep IV, blz. 747. - *Unger* 1645, blz. 1.
GRAFSCHRIFT, blz. 635:
Poesy 1647 II (beide deelen), blz. 79; *Poëzy* 1650, blz. 460; *Poëzy* 1660, blz. 83; stemmen overeen. - *Poëzy* 1682 II, blz. 74, met het opschrift: Op Herman vander Pol, Scheepen en Raet der stadt Amsterdam.
Van Lennep IV, blz. 749. - *Unger* 1645, blz. 3.
ZEGEZANG TER EERE VAN GILLIS VAN VINCKENROY, blz. 636:
Poëzy 1650, blz. 247.
12 Naer
25 Van groote vreught, en
90 dickwils
118 Rijcksvorst
Poëzy 1660, blz. 110. Vormen als *zangk* en *gingk* zijn vervangen door *zang* en *ging*, behalve als rijmwoord.
24 werd
36 meijeboomen
39 flikkerend
98 Zelims
Poëzy 1682 I, blz. 357, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep III, blz. 283. - *Unger* ontbreekt.

Deel V.

DANCKOFEER AEN JAKOB, AERTSBISSCHOP VAN MECHELE, blz. 142:
Poëzy 1682 II, blz. 114; geen afwijkingen.
Van Lennep IV, blz. 618. - *Unger* 1645, blz. 202.
GELUCK AEN LOUYZE MARIE, KONINGIN VAN POLEN EN SWEDEN, blz. 144:
Poëzy 1650, blz. 152.
25 Naer
90 oorlooghsvier
Poëzy 1660, blz. 126; geen afwijkingen. - *Poëzy*, 1682 I, blz. 188, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep IV, blz. 750. - *Unger* 1645, blz. 205.
BY-SCHRIFTEN OP D'AFBEELDINGE VAN DE KONINGLIJCKE BRUIT VAN POLEN, blz. 148:
Poëzy 1650, blz. 180. In de titel: Op de Koningklijcke Bruit van Polen. Enz.
Poëzy 1660, blz. 130; geen afwijkingen. - *Poëzy* 1682 I. blz. 597, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep IV, blz. 755. - *Unger* 1645, blz. 210.
OP 'S KONINGS AFBEELDINGE, blz. 149:

Poëzy 1650, blz. 179. Titel: Op Vladislaus, koning van Polen en Zweden.
Poëzy 1660, blz. 131, geen afwijking. - *Poëzy* 1682 I, blz. 546, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep IV, blz. 756. - *Unger* 1645, blz. 212. Titel: Udalislaus.

AEN DE HEEREN GEZANTEN, blz. 149:
Poëzy 1650, blz. 155. Titel: Aen de Heeren Gezanten van Polen.
4 van Polen
5 't Heiligh Kerckgebiet
Poëzy 1660, blz. 132.
7 Liscienski
- *Poëzy* 1682 I, blz. 192, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep IV, blz. 754. - *Unger* 1645, blz. 13.

DE DRVCKKVNST. AEN BALTHASAR MOERENTORF, blz. 150:
Poëzy 1647 II (beide deelen), blz. 98.
7 Druckzang
89 hars-versprayende
Poëzy 1650, blz. 272. In de titel: Aen den Heer Balthasar.
Poëzy 1660, blz. 104.
19 die
55 na
- *Poëzy* 1682 I, blz. 413, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep II, blz. 293. - *Unger* 1645, blz. 216.

DE KLEEFSCHE HOFZWAEN, blz. 154:
Poëzy 1650, blz. 156.
9 oorelogsgeruchten
- *Poëzy* 1682 I, blz. 193, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep V, blz. 535. - *Unger* 1646-1647, blz. 1.

GVLDENIAER VAN DEN HEER IOAN DE WITTE, RECHTSGELEERDE, blz. 158:
Poëzy 1660, blz. 171.
25 Den Raad
Poëzy 1682 II, blz. 103.
20 Erglistigheit
21 aan het eind een komma
22 En
24 wort
Van Lennep V, blz. 516. - *Unger* 1646-1647, blz. 5.

AEN DE JOFFERS KATHARYNE EN ANNA HINLOPEN IN HET GOY, blz. 160:
Poëzy 1682 II, blz. 127; dezelfde tekst.
Van Lennep VI, blz. 173. - *Unger* 1646-1647, blz. 7.
MARIA STUART OF GEMARTELDE MAJESTEIT, blz. 162:
1. Keulen [lees Amsterdam] 1646 (Unger: Bibliographie, nr. 432).
OPDRACHT:
10 de kroon
HET TWEEDE BEDRYF e.v.:
515 Verschoont
834 anderen
975 oorlogh
Tal van drukfoutjes.
2. Keulen [lees Amsterdam] 1646 (Unger: Bibliographie, nr. 433).
OPDRACHT:
10 de kroon
17 doornekroone
34 hartstoght, of misverstant,
57 groothertigh
INHOUT:
12 Koninginne
13 hoewelze
HET EERSTE BEDRYF e.v.:
112 zedert
174 d'eerste
262 hertelijck
346 oorloghs
387 door 't
421 Hauwaert
443 sterckt
834 andre
975 oorlogh
998 dertelheit
1028 eigen
1050 opgeleght
1067 zeghtze
1169 toegeleght
1393 Ontzeght
1414 marteladeren
1419 vaderen
1560 zeght
1577 zeghtze
1665 ten hoofde
1804 Oock zelf
1843 afgeleght
3. Keulen [lees Amsterdam] 1646 (Unger: Bibliographie, nr. 434). Met dezelfde tekst als nr. 433; maar heeft in Opdracht r. 17 de drukfout *doorne* i.p.v. *doornekroone*.

4. Keulen [lees Amsterdam] 1646 (Unger: Bibliographie, nr. 435) stemt geheel overeen met nr. 434, ook in de drukfout.
5. Keulen [lees Amsterdam] 1646 (Unger: Bibliographie, nr. 436) met dezelfde tekst en dezelfde drukfout.
6 Keulen [lees Amsterdam] 1646 (Unger: Bibliographie, nr. 437) met dezelfde tekst, maar OPDRACHT:

17 doornekroone.

Van Lennep V, blz. 431. - *Unger* 1646-1647, blz. 11.

BYSCHRIFT OP D'AFBEELDINGE VAN KONINGIN MARIA STUART, blz. 168:

In alle uitgaven van *Maria Stuart* (Unger: Bibliographie, nr. 432-37) zonder afwijking.

Poesy 1647 II b, blz. 172.

3 na die

- *Poëzy* 1650, blz. 179.

3 naer een

Poëzy 1660, blz. 182, volgt *Poesy* 1647 II b. - *Poëzy* 1682 I, blz. 596, volgt *Poëzy* 1650.

Van Lennep V, blz. 430. - *Unger* 1646-1647, blz. 9.

TRIOMF VAN MARIA STUART, blz. 239:

In alle uitgaven van *Maria Stuart* (Unger: Bibliographie, nr. 432-37) zonder afwijking, beh. in U.B. nr. 433, vs. 43: gevaeght.

Van Lennep V, blz. 500. - *Unger* 1646-1647, blz. 103.

UYT SEKER STAM-BOECK, blz. 241:

Poëzy 1650, blz. 502. Met onderschrift: t'Amsterdam, *Voor* Abraham de Wees, *Boeckverkoper op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament*, 1650, dat ontleend kan zijn aan een latere folio-uitgave van dit gedicht.

Poëzy 1660, blz. 69.

3 Dit

- *Poëzy* 1682 II, blz. 395, volgt *Poesy* 1647 II.

Van Lennep V, blz. 564. - *Unger* 1646-1647, blz. 253.

UYT HET STAM-BOECK VAN KRISTIAAN KAS, DIENAER VAN SIJN EXCELLENTIE DE GROOT, blz. 241:

Poëzy 1650, blz. 503. In de titel: In het; opschrift van nr. 2: Noch. - *Poëzy* 1660, blz. 69. Geen opschrift boven nr. 2. - *Poëzy* 1682 II, blz. 394, volgt *Poëzy* 1650.

Van Lennep III, blz. 146. - *Unger* 1646-1647, blz. 254.

OP JACOBUS ARMINIUS, blz. 242:

Poëzy 1650, blz. 484. Titel: Jacobus Arminus.

6 worpt.

Poëzy 1660, blz. 72, geen afwijking. - *Poëzy* 1682 I, blz. 578, volgt *Poëzy* 1650.

Van Lennep II, blz. 320. - *Unger* 1646-1647, blz. 255.

OP SIMON EPISCOPIUS, blz. 242:
Poëzy 1650, blz. 484. Titel: Simon Episcopius. - *Poëzy* 1660, blz. 72, volgt *Poesy* 1647 II.
Poëzy 1682 I, blz. 578, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep II, blz. 321. - *Unger* 1646-1647, blz. 256.
OP EEN MEDAILLIE VAN KORNELIS TACITUS, blz. 243:
Poëzy 1650, blz. 186. In de titel: medalje
4 naer
5 Geen zilver
6 Met
Poëzy 1660, blz. 73, geen afwijking. - *Poëzy* 1682 I, blz. 583, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep II, blz. 335. - *Unger* 1645-1647, blz. 257.
OP D.P. PERS, blz. 243:
Poëzy 1660, blz. 73, geen afwijking.
Poëzy 1682 II, blz. 577. Titel: Op d'afbeelding van D.P. Pers.
Van Lennep II, blz. 656. - *Unger* 1646-1647, blz. 258.
OP D.P. PERS [II], blz. 244:
Poëzy 1682 II, blz. 578, geen afwijking.
Van Lennep II, blz. 655. - *Unger* 1646-1647, blz. 257.
UYT HUGO DE GROOT, AEN THUANUS, blz. 244:
Poëzy 1650, blz. 505. Titel: Uit Grotius Latijn vertaelt Voor Joan Victoryn, Rechtsgeleerde. Aen Thuanus.
3 naer
5 kunst
- *Poëzy* 1660, blz. 78, geen afwijking.
Poëzy 1682, blz. 605, volgt *Poëzy* 1650, doch met uitbreiding van de titel: Aen Franciscus Augustus Thuanus.
Van Lennep III, blz. 147. - *Unger* 1646-1647, blz. 259.
UYT KLAUDIAAN, blz. 245:
Poëzy 1650, blz. 505.
4 stackze
- *Poëzy* 1660, blz. 86, geen afwijking.
Poëzy 1682 II, blz. 598, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep IV, blz. 376. - *Unger* 1646-1647, blz. 259.
UYT JUVENALIS, blz. 245:
Poëzy 1650, blz. 506. Titel: Uit Juvenael.
4 al zijn
- *Poëzy* 1660, blz. 86, volgt *Poesy* 1647 II.
Poëzy 1682 II, blz. 598, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep IV, blz. 377. - *Unger* 1646-1647, blz. 259.
UYT LUCANUS, blz. 245:
Poëzy 1650, blz. 476. Titel: Uit Lukaen. Hier gaan nog twee versregels uit Lucanus vooraf die Vondel inlaste in het eind van zijn opdracht van de Leeuwendalers. Het opschrift *En een weinig daar na* ontbreekt.
Poëzy 1660, blz. 87, volgt *Poesy* 1647 II. - *Poëzy* 1682 II, blz. 597, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep ontbreekt. - *Unger* 1646-1647, blz. 260.

OP EEN ROOMSCHE LAMPE UYT MARTIAAL, blz. 246:

Poëzy 1650, blz. 506. Titel: Uit Martiael. Op een Roomsche lamp.

4 slechts

Poëzy 1660, blz. 87, volgt *Poesy* 1647 II. - *Poëzy* 1682 II, blz. 597, volgt *Poëzy* 1650.

Van Lennep IV, blz. 375. - *Unger* 1646-1647, blz. 260.

UYT MARTIAAL, OP EEN MIER IN EEN AMBER-STEEN GESLOOTEN, blz. 246:

Poëzy 1650, blz. 506. In de titel: in Ambersteen

1 barnsteens

2 het welck in schaduw

Poëzy 1660, blz. 87, volgt *Poesy* 1647 II. - *Poëzy* 1682 II, blz. 597, volgt *Poëzy* 1650.

Van Lennep IV, blz. 375. - *Unger* 1646-1647, blz. 261.

OP HET DOLHUIS T'AMSTERDAM, blz. 246:

Poëzy 1650, blz. 473. In de titel ontbreekt: t'Amsterdam

1 en wandel onbeschroomt

2 wort de Razerny getoomt.

Poëzy 1660, blz. 139, volgt *Poesy* 1647. - *Poëzy* 1682 II, blz. 308, volgt *Poëzy* 1650.

Van Lennep III, blz. 196. - *Unger* 1646-1647, blz, 265.

GESANG VAN D'EGYPTISCHE GODEN, APIS EN ISIS, blz. 247:
Poëzy 1682 II, blz. 453. T i t e l: Gezang van Apis en Isis.
Van Lennep ontbreekt. - *Unger* 1646-1647, blz. 265.
BLAAUWE SCHEENTJE, blz. 248:
Poëzy 1660, blz. 181. - *Poëzy* 1682 II, blz. 578; dezelfde tekst.
Van Lennep III, blz. 461. - *Unger* 1646-1647, blz. 266.
OP DE ZEVEN KEURVORSTEN, DE DOODT, EN EENIGE HONDERT DOOTSHOOFDEN, KONSTICH VAN EEN BAYERSCHE NON, OP EEN KARSSE-STEENTJE GESNEDEN, blz. 249:
Poëzy 1650, blz. 177. Het onderschrift van de titel: Tot Amsterdam enz. ontbreekt.
8 De kloecke kloosterkonst
14 Naerdien.... op graf
20 me
Poëzy 1660, blz. 185.
2 Beijersche
- *Poëzy* 1682 II, blz. 361, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep V, blz. 559. - *Unger* 1671-1679, blz. 400.
DE GETEMDE MARS, blz. 250:
Afzonderlike uitgave in folio (Unger: Bibliographie, nr. 442).
137 gantsche
Het onderschrift ontbreekt.
Olyfkrans der Vreede, Amsterdam 1649. Vierregelige strofe-indeling.
137 gantsche
Poëzy 1650, blz. 252.
69 oorloghsvlam
100 oorloghsscharen
Geen onderschrift.
Poëzy 1682 I, blz. 362, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep V, blz. 577. - *Unger* 1646-1647, blz. 113.
AAN ONZE VREDEVADERS VADERS DES VADERLANDTS DE HEEREN BURGEMEESTERS VAN AMSTERDAM, blz. 251:
Afzonderlike uitgave in folio (Unger: Bibliographie, nr. 442).
17 handhaeft
Olyfkrans der Vreede, Amsterdam 1649; geen afwijking. (Geen strofe-indeling).
Poëzy 1650, blz. 252. Onder de t i t e l: Voorspel.
17 hanthaeft
Van Lennep V, blz. 575. - *Unger* 1646-1647, blz. 115.
GEBOORTEZANG AEN GREGORIUS THAUMATURGUS, MIJNEN GEBOORTEHEILIGH, blz. 258:
Poëzy 1650, blz. 319. Zonder jaartal en spreuk. - *Poëzy* 1682 II blz. 87. Alleen het jaartal.
Van Lennep V, blz. 560. - *Unger* 1646-1647, blz. 123.
OP DEN BURGER-TWIST VAN BRITANJE, blz. 260:
Poëzy 1650, blz. 476.
7 naer
9 stemde
- *Poezy* 1660, blz. 85; geen afwijking.

Poëzy 1682, blz. 549, volgt *Poëzy* 1650.
Ontbreekt bij *Van Lennep en Unger*.

LEEUWENDALERS. Lantspel, blz. 261:
1. Amsterdam 1647 (Unger: Bibliographie, nr. 445).
OPDRACHT:
14 oorloghstriomfen.
Volgens Unger is deze uitgaaf uit het eind van de 17de eeuw, al heeft hij het jaartal 1647,
2. Amsterdam 1648 (niet in de Unger: Bibliographie vermeld).
OPDRACHT:
14 oorloghstriomfen
16 testement
3. Amsterdam 1661 (Unger: Bibliographie, nr. 446).
OPDRACHT:
16 testement
38 eenvoudigheyt
HET EERSTE BEDRYF e.v.:
85 omtrent
92 kaeien
106 komt
129 aan het eind een punt.
1045 aan het eind een komma.
1133 aan het eind een vraagteken.
1950 zelf de vrucht.
Van Lennep V, blz. 591. - *Unger* 1646-1647, blz. 135.

AFZETSEL DER KONINGKLYCKE PRINTE, blz. 354:
Poëzy 1650, blz. 160; *Poëzy* 1682 I, blz. 179; dezelfde tekst.
Van Lennep IV, blz. 398. - *Unger* 1646-1647, blz. 126.

LYCKZANG OVER DEN HEER KASPER VAN BAERLE, blz. 361:
Poëzy 1650, blz. 472. Achter vs. 9 een vraagteken. - *Apollos Harp*, Amsterdam 1658.

blz. 135 en *Herstelden Apollos Harp* z. pl. 1663, blz. 135; dezelfde tekst. - *Poëzy* 1682 II, blz. 29, volgt *Poëzy* 1650, en heeft het onderschrift: Overleden 1648, den 14 van Loumaent. *Van Lennep* V, blz. 694. - *Unger* 1648-1651, blz. 1.

OP DEN WACHTTOREN BINNEN UITRECHT, NU BY STARREKIJCKERS GEBRUICKT, blz, 363:

Poëzy 1682 II, blz. 309. In de titel: Heer.

Van Lennep V, blz. 553. - *Unger* 1648-1651, blz. 195.

OP PALTSGRAEF KAREL GUSTAEF, ERFVORST VAN ZWEDEN GOTTEN EN WENDEN, blz. 363:

Poëzy 1682 I, blz. 549; dezelfde tekst.

Van Lennep IV, blz. 15. - *Unger* 1648-1651, blz. 178.

VREDEZANG ONDER DE REGERINGE DER HEEREN GEERAERT SCHAEP, GARBRANT PANKRAS, KORNELIS DE GRAEF, WOUTER VALCKENIER, BURGEMEESTEREN T'AMSTERDAM, blz. 364:

Olyf-krans der Vreede, Amsterdam 1649, blz. 137. - *Poëzy* 1650, blz. 258; *Poëzy* 1682 I, blz. 369; alle met dezelfde tekst.

Van Lennep V, blz. 584. - *Unger* 1648-1651, blz. 3.

OP DE VREDE, ONDER DE GLAZEN IN DE OUDE KERK, blz. 367:

Van Lennep V, blz. 589. - *Unger* 1648-1651, blz. 6.

BOUVVZANG. AEN GERBRANT PANKRAS, JAKOB DE GRAEF, SYBRANT VALCONIER, PETER SCHAEP, blz. 368:

Olyf-krans der Vreede, Amsterdam 1649, blz. 391, evenzo.

Poëzy 1650, blz. 261.

2 oorloghskerck

- *Poëzy* 1682 I, blz. 472, volgt *Poëzy* 1650 en heeft het jaartal MDCXLVIII.

Van Lennep V, blz. 777. - *Unger* 1648-1651, blz. 8.

TYTDICHT, blz. 371:

Olyf-krans der Vreede, Amsterdam 1649, blz. 394, evenzo. - *Poëzy* 1650, blz. 264.

2 de gront

Poëzy 1682 II, blz. 307, volgt *Poëzy* 1650, en heeft de titel: Tytdicht op de grondtsteenlegging van 't stadhuis t'Amsterdam.

Van Lennep V, blz. 776. - *Unger* 1648-1651, blz. 12.

OP DEN WELEDELEN HEER JAKOB DE GRAEF, JONGKHEER VAN ZUIDT-POLSBROEK, blz. 372:

Van Lennep V, blz. 780. - *Unger* 1648-1651, blz. 12.

OP KATARYNE BAECK, GEMALIN VAN DIRECTEUR HILLEBRANT BENTES, blz. 372: *Poëzy* 1682, blz. 480, evenzo.

Van Lennep III, blz. 318. - *Unger* 1648-1651, blz. 13.

SALOMON, blz. 373:

1. Amsterdam 1648 (Unger: Bibliographie, nr. 459).

OPDRACHT:

7 d'overgeblevene

23 genegentheit

HET EERSTE BEDRYF e.v.:

166 outaer

187 achter Godtsdienst geen komma.

1044 achter trouw een komma.

1177 oorloghsbuien
1187 onder 't lant (drukfout?)
1249 afgoddinnen
1502 overdwars

2. Amsterdam 1648 (Unger: Bibliographie, nr. 460). Dezelfde tekst als nr. 459 (beh. in 1502: overdwers) en dezelfde drukfouten.

3. Amsterdam 1648 (Unger: Bibliographie, nr. 461) stemt overeen met nr. 460, doch drukfouten zijn verbeterd.

4. Amsterdam 1654 (Unger: Bibliographie, nr. 462) verschilt van de oudste uitgaaf alleen in:

166 outaer
177 oorloghsbuien

5. Amsterdam 1661 (Unger: Bibliographie, nr. 463).

166 autaer
177 oorloghsbuien
1249 afgoddinnen

Van Lennep V, blz. 697. - *Unger* 1648-1651, blz. 15.

LASTMANS OFFERSTAETSI VAN LISTREN, blz. 451:
Achter de oudste uitgaaf van *Salomon* 1648 (Unger: Bibliographie, nr. 458).
16, vol yvers om
18 aengezien
22 ging, en
55 Een kenner ziet hier, heel vernoeght,
56 Hoe d'eene
59 achter bewaert een dubbele punt.
60 aan het eind een punt.
66 d'Apostels eeren op d'altaren.
69 Van 't Heidensch gruweloffer
Poëzy 1650, blz. 312, en *Poëzy* 1682 II, 321, volgen *Salomon* 1648.
Van Lennep V, blz. 767. - *Unger* 1648-1651, blz. 97.
OP M. KRETZERS S^{TE}. MARIE MAGDALENE, blz. 454:
Handschrift in de Universiteitsbibliotheek te Gent, in facsimile bij Van Lennep V, tegenover blz. 772; zie *Oud-Holland* II, 1884, blz. 119.
Met opschrift: Aen M. Karel Couvrechef, en aentekening: Haec D.I. Vondelius propria manu scripsit A^{o} 1650 22 Juli; getekend J.V. Vondel. Vs. 5 en 6 ontbreken.
33 en lippen
Achter *Salomon* 1648 (Unger: Bibliographie, nr. 458).
13 Ons Grootmoêr
17 krachtiger penseel
33 De mont
39 het den
43 En help den dichter, daer ghy zit,
Salomon 1648 (Unger: Bibliographie, nr. 459, 460, 461). *Salomon* 1654 (Unger: Bibliographie, nr. 462); evenzo. - *Poëzy* 1650, blz. 309; *Poëzy* 1682 II, 318, ook.
Van Lennep V, blz. 772. - *Unger* 1648-1651, blz. 100.
OP DEN HEER THEODOOR VELIUS, blz. 456:
Poëzy 1650, blz. 189. - *Poëzy* 1682 I, blz. 588, met dezelfde tekst.
Van Lennep V, blz. 550. - *Unger* 1648-1651, blz. 103.
OP HET OVERLYDEN VAN DEN HEERE GEERAERT VOSSIUS, blz. 456:
Klioos Kraam I 1656, blz. 243, en *Poëzy* 1660, blz. 229, dezelfde tekst.
Poëzy 1682 II, blz. 31, met het onderschrift: Overleden 1649, den 17 van Lentemaent.
Van Lennep VI, blz. 30. - *Unger* 1648-1651, blz. 104.
MAYBOOM VOOR JOAN DE WOLF, EN AGNES BLOCK, blz. 458:
Poëzy 1682 I, blz. 736, met het onderschrift: Getrouwt den 2 van Bloeymaent, MDCXLIX.
Van Lennep VI, blz. 13. - *Unger* 1648-1651, blz. 110.
OP HAREN TROUWPENNING, blz. 461:
Poëzy 1650, blz. 403. - *Poëzy* 1682 II, blz. 374, met dezelfde tekst.
Van Lennep VI, blz. 24. - *Unger* 1648-1651, blz. 113.
OP HET HULDIGEN VAN DEN HEERE GEERAERT BICKER, blz. 461:
Apollos Harp, Amsterdam 1658, blz. 140. In de titel: Weesperkerspel.
17 verlaên met

Den herstelden Apollos Harp, z. pl. 1663, blz. 140, evenzo.
Poëzy 1682 I, blz. 375, geen afwijking.
Van Lennep VI, blz. 10. - *Unger* 1648-1651, blz. 106.

JUBILJAER DES PRIESTERDOMS VAN DEN HEERE PH. ROVENIUS, blz. 464:
Poëzy 1682 I, blz. 460, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep VI, blz. 27. - *Unger* 1648-1651, blz. 114.

DE DOOTBAER VAN DEN HEERE GERBRANT NIKOLAESZ PANKRAS, blz. 466:
Poëzy 1682 II, blz. 21, met dezelfde tekst.
Van Lennep VI, blz. 32. - *Unger* 1648-1651. blz. 117.

DANCKOFFER AEN KONINGIN KRISTINE, blz. 468:
Poëzy 1650, blz. 166.
16 pappieren
- *Poëzy* 1682 I, blz. 203, geen afwijking.
Van Lennep IV, blz. 406. - *Unger* 1648-1651, blz. 119.

WIEROOCK VOOR CORNELIS EN ELIZABETH LE BLON, blz. 472:
Poëzy 1682 II, blz. 116. In de titel: Kornelis Le Blon en zyn echtgenoot Elizabeth van den Kerkhove. Toenze enz.
Van Lennep IV, blz. 405. - *Unger* 1648-1651, blz. 123.

OP DE NEERLAEGH DER TURCKSCHE VLOTE, blz. 473:
Poëzy 1650, blz. 55, dezelfde tekst.

Poëzy 1682 I, blz. 61, met het foutieve jaartal MDCXXXVI.
Van Lennep VI, blz. 39. - *Unger* 1648-1651, blz. 124.
OP DEN VADER-MOORT IN GROOT BRITANIE, blz. 476:
Bloemkrans van Verscheiden Gedichten 1659, blz. 299; *Poëzy* 1660, blz. 510; *Poëzy* 1682 II, blz. 221; alle drie zonder jaartal.
Van Lennep VI, blz. 7, met het opschrift: Op de Konlngh-dooders van Engelant.
Unger 1648-1651, blz. 127.
OP D'lLIAS VAN DE MEDICIS. AEN MICHIEL HINLOPEN, 477:
P.C. Hooft, Rampsaligheden der verheffinge enz., in alle volgende uitgaven dezelfde tekst.
Poëzy 1650, blz. 267, en *Poëzy* 1682 I, blz. 379, evenzo.
Van Lennep IV, blz, 149. - *Unger*, 1648-1651, blz. 128.
OP COSMVS DE MEDICES, FLORENTYN, VADER DES VADERLANDTS, blz. 481:
P.C. Hooft, Rampsaligheden enz., in alle volgende uitgaven. - *Poëzy* 1650, blz. 182 en *Poëzy* 1682 I, blz. 552, dezelfde tekst.
Van Lennep ontbreekt. - *Unger* 1648-1661, blz. 132.
OP DEN HEER TREZORIER PETER RAEP, blz. 481:
Poëzy 1682 II, blz. 308, met het opschrift: Op het weduwen-en weezenhof van Peter Raep.
Van Lennep V, blz. 774. - *Unger* 1648-1651, blz. 133.
OP DE NEDERLANTSCHE OORLOGEN VAN DEN DOORLUCHTIGEN ROMAIN, FAMIAEN STRADA, blz. 482:
P. Famianus Strada, Het tweede deel der Nederlandsche oorlogen, Rotterdam 1656 (niet gezien, niet in Nederland en Zuid-Nederland op openbare bibliotheken aanwezig) en Antwerpen 1662, zonder afwijking. - Het gedicht ontbreekt in de herdrukken van Rotterdam 1655 en van 1666.
Van Lennep ontbreekt. - *Unger* 1648-1651, blz. 134.
AENLEIDINGE TER NEDERDUITSCHE DIGHTKUNSTE, blz. 484:
In het voorwerk van *Poëzy* 1682 I, met dezelfde tekst.
Van Lennep VI, blz. 44. - *Unger* 1648-1651, blz. 136.
TOETS-STEEN, blz. 492: *Poëzy* 1682 II, blz. 684, met dezelfde tekst.
Van Lennep VI, blz. 52. - *Unger* 1648-1651, blz. 145.
DEN GODTVRUGHTIGEN EN HOOGHGELEERDEN HEERE MR. HENRICK EBBIUS, blz. 492:
Ontbreekt bij *Van Lennep* en *Unger*.
GRAF-NAELDT VAN MONTROSSE, blz. 493:
Poëzy 1660, blz. 238.
34 's Konings
- *Poëzy* 1682 II, blz. 11, ook, èn het jaartal MDCL.
Van Lennep VI, blz. 91. - *Unger* 1648-1651, blz. 146.
OP DEN KOPREN AERTKLOOT DOOR DE BEWINTHEEREN DER OOST INDISCHE MAETSGHAPPYE PANTAGOULE, PRINCE VAN MAKAZAR TOEGEZONDEN, blz. 495:
Poëzy 1682 II, blz. 582; evenzo.
Van Lennep V, blz. 563. - *Unger* 1671-1679, blz. 404.
OP BLEKERS DANÄE, blz. 495: *Poëzy* 1682 II, blz. 352; evenzo.

Van Lennep IV, blz. 148. - *Unger* 1648-1651, blz. 173.
MARTIAELS BIJSCHRIFT VOOR M. CICERO, blz. 496:
Poëzy 1682 II, blz. 596; evenzo.
Van Lennep IV, blz. 374. - *Unger* 1648-1651, blz. 174.
BYSCHRIFT VOOR DANIEL ZEGERS, blz. 497:
Poëzy 1682 II, blz. 359.
8 vergeeft
9 bloempenzeel
Van Lennep V, blz. 555. - *Unger* 1648-1651, blz. 174.

GESPREK OP DEN LEEUW, DOOR L. VAN LEIDEN GESCHILDERT, blz. 497:
Poëzy 1682 II, blz. 358; evenzo.
Van Lennep V, blz. 558. - *Unger* 1648-1651, blz, 176.
OP [GUSTAEF ADOLF'S] DOCHTER KONINGIN KRISTINE, blz. 498:
Poëzy 1682 I, blz. 597; evenzo.
Van Lennep IV, blz. 409. - *Unger* 1648-1651, blz 177.
OP DEN HEER JOOST BUICK, BURGEMEESTER EN RAET VAN AMSTERDAM, blz. 498:
Poëzy 1682 I, blz. 558. In de titel: Burgermeester
Van Lennep IV, blz. 418. - *Unger* 1648-1651, blz. 180.
OP DEN HEER JUSTUS BAECK EN MAGDELENE VAN ERP, blz. 499:
Poëzy 1682 I, blz. 590; evenzo.
Van Lennep II, blz. 226. - *Unger* 1648-1651, blz. 181.
OP [VONDELS] PRINT DOOR LIVIUS VAN LEIDEN GETEECKENT EN GESNEDEN, blz. 499:
Poëzy 1682 I, blz. 586; evenzo.
Van Lennep VI, blz. 53. - *Unger* 1648-1651, blz. 182.
OP DIEDRICK ZWELING, blz. 500:
Poëzy 1682 I, blz. 595; evenzo.
Van Lennep V, blz. 557. - *Unger* 1648-1651, blz. 183.
OP JOFFER ANNA HINLOPEN, blz. 500:
Poëzy 1682 I, blz. 601; evenzo.
Van Lennep VI, blz. 172. - *Unger* 1648-1651, blz. 184.
DE VIERBAECK VAN IGNATIUS LOJOLE, blz. 501:
Poëzy 1682 I, blz. 468; evenzo.
Van Lennep IV, blz. 621. - *Unger* 1648-1651, blz. 185.
DE ZERCK VAN HENRICK GOLTZIUS, blz. 503:
Poëzy 1682 II, blz. 37; evenzo.
Van Lennep III, blz. 97. - *Unger* 1648-1651, blz. 188.
OP DEN DOODE LEANDER, blz. 505:
Poëzy 1682 II, blz. 350; geen afwijking.
Van Lennep V, blz. 530. - *Unger* 1648-1651, blz. 191.
OP EEN ITALIAENSCHE SCHILDERY VAN SUSANNE, blz. 506:
Poëzy 1682 II, blz. 315; evenzo.
Van Lennep V, blz. 532. - *Unger* 1648-1651, blz. 192.
SLOTDICHT, blz. 508:
Poëzy 1682 II, blz. 684. Titel: J.V. Vondels Slotdicht, Wel eer gehecht achter zijn Poëzy, in den jaere MDCL gedrukt.
2 kan echt van onecht schiften
Van Lennep VI, blz. 55 - *Unger* 1648-1651, blz, 145.
IN HET STAMBOECK VAN GODEFRIED HEGENITS, blz. 508:
Poëzy 1682 II, blz. 395; evenzo.
Van Lennep IV, blz. 371. - *Unger* 1648-1651, blz. 194.
OP DE SCHOORSTEEN VAN JOFFROUW KATHARINE BLAEUW, blz. 508:
Poëzy 1682 II, blz. 310; evenzo.
Van Lennep III, blz. 462. - *Unger* 1648-1651, blz. 193.
AEN DE BLOKHUIZEN VAN AMSTERDAM, blz. 509:

Afzonderlike uitgave in folio (niet vermeld in Unger-Bibliographie). Dezelfde tekst, jaartal

ontbreekt. - *Verscheyde Nederduytsche Gedichten*, Amsterdam 1651, aanhangsel, blz. 197. Niet gezien: niet in Nederland en Zuid-Nederland op openbare bibliotheken aanwezig. - Poëzy 1660, blz. 273.

4 harte
20 de Vreê
27 paarlen

Het jaartal ontbreekt. *Poëzy* 1682 II, in het Aanhangsel van gedichten, die in den lesten druk van J.V. Vondels Poezye zyn agtergelaten (in sommige exemplaren), blz. 7, geen afwijking.

Van Lennep VI, blz. 62. - *Unger* 1648-1651, blz. 149.

DE MONSTERS ONZER EEUWE, blz. 512:

Afzonderlike uitgave in folio (Unger: Bibliogr., nr. 475). Titel: Op de monsters dezer eeuw.

2 In
3 paleyzen
5 Groote-moeder
8 erm
12 om 't snood
15 zonder komma's
17 Orainge zonder volgende komma.
22 In 't hert
24 glants!
33 Het klaagd Ondertekening: J.v. Vondel.

Versch. Nederduitsche Gedichten, Amsterdam 1651, aanhangsel blz. 1 z.b.; 1659, blz. 187; *Poëzy* 1660, blz. 266.

3 paleizen

- *Poëzy* II 1682, Aanhangsel (zie voorafgaande gedicht), blz. 6, geen afwijking. - *Van Lennep* VI, blz. 75. - *Unger* 1648-1651, blz. 159.

OVERVAL - AFVAL, blz. 516:

Apollos Harp, Amsterdam 1658, blz. 60. Titel: Op den gedenkpenning van den Overval. Onderschrift van Overval: Crimine ab uno disce omneis. P. Vergilius Maro. Onderschrift van Afval: Magnis excidit ausis. P. Ovidius Naso. - *Den Herstelden Apollos Harp*, z. pl. 1663, blz. 60; *Poëzy* 1660, blz. 266; *Poëzy* 1682, Aanhangsel (zie boven), blz. 12; alle evenzo.

Van Lennep VI, blz. 77. - *Unger* 1648-1651, blz. 160.

OP D'OPROERICHEIT VAN MAXIMILIAEN TEELING, blz. 517:

Afzonderlike uitgave in folio (Unger: Bibliographie, nr. 479); evenzo. - *Afzonderlike uitgave in folio* (Unger: Bibliographie, nr. 480), In de titel: Zeeuw, M.T. - *Afzonderlike uitgave in folio* (Unger: Bibliographie, nr. 481; hier afgedrukt onder: Graf-teyken, Over de doodt van Cornelis Musch, enz.).

4 bulderend' onweeder

Deze zelfde tekst staat ook afgedrukt onder Unger: Bibliographie, nr. 490: Engelebvrgh in den rouw over Andries Bicker. *Versch. Nederd. Gedichten*, Amsterdam 1651, aanhangsel blz. 2, z.b. - *Verscheyde Nederd. Gedichten*, Amsterdam 1659, blz. 188. Titel: Op d'oproerigheit van Max Teeling. - *Jan Zoet*, Gedichten, Amsterdam 1674, blz. 190. Titel: Op M.T.

3 Koningk

7 Burgerlikke
Poëzy 1682 II, blz. 223.
Van Lennep VI, blz. 86. - *Unger* 1648-1651, blz. 152.
BYSCHRIFT OP D'AFBEELDINGE VAN DEN HEERE A. BICKER, blz. 518:
Afzonderlike uitgave in folio (Unger: Bibliographie, nr. 471):
3 d'oude deught
4 Spanjen
5 Oranjen
8 geen komma achter best
Ondertekend: J.v. Vondel
Afzonderlike uitgave in folio (Unger: Bibliographie, nr. 472). Achter best kommapunt, ondertekend: I.V. Vondel.
Afzonderlike uitgave in folio (Unger: Bibliographie, nr. 490), afgedrukt onder Engelebvrgh in den rouw, met t i t e l : Op d'afbeeldinge van wijlen den zelve*n* Heere.
Verscheyde Ned. Ged., Amsterdam 1651, aanhangsel, blz. 6 (niet gezien, niet in Nederland en Zuid-Nederland op openbare bibliotheken aanwezig); 1653, blz. 169, en 1659 blz. 192; en *Poëzy* 1660, blz. 237, met hetzelfde opschrift. - *Poëzy* 1660, blz. 271, geen afwijking. *Poëzy* 1682 I, blz. 560, onder de rubriek Afbeeldingen, met de t i t e l : Byschrift op den Heere Andries Bikker, Heere van Engelenburg, enz., en het jaartal MDCL.
Van Lennep VI, blz. 69. - *Unger* 1648-1651, blz. 154.
OP DEN HEER CORNELIS BICKER, blz. 518:
Verscheyde Nederd. Gedichten, Amst. 1651, aanhangsel, blz. 6 z.b. - *Verscheyde Nederd. Gedichten*, Amsterdam 1659, blz. 192, en *Poëzy* 1660, blz. 272; evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 560, met het jaartal MDCL. Het gedicht in *Afbeeldingen der stamheeren* (Unger: Bibliographie, nr. 581) is een ander gedicht op C.B., waarnaar Unger abusievelik verwijst.
Van Lennep VI, blz. 70. - *Unger* 1648-1651, blz. 155.

DE BICKERS IN MARMER, blz. 519:
Verscheyde Nederd. Gedichten, Amsterdam 1651, aanhangsel, blz. 4, z.b. - *Versch. Nederd. Gedichten*, Amsterdam 1659, evenzo. - *Poëzy* 1660, blz. 269.
36 Burgemeesterlijk
Poëzy 1682 I, blz. 10.
1 den breede
4 verwarde
5 in hangt
15 manhaftigh
16 aen wasdom
36 Burgemeesterlijk
Van Lennep VI, blz. 72. - *Unger* 1648-1651, blz. 156.
BYSCHRIFT OP HUNNE MARMERBEELDEN, blz. 521:
Verscheyde Nederd. Gedichten, Amsterdam 1651, aanhangsel blz. 5, z.b. - *Versch. Nederd. Gedichten*, Amsterdam 1659, blz. 189 en *Poëzy* 1660, blz. 271; geen afwijking. - *Poëzy* 1682 I, blz. 560. Titel: Op de marmerbeelden van de heeren Bikker. Met het jaartal MDCL.
Van Lennep VI, blz. 71. - *Unger* 1648-1651, blz. 158.
OP HET ONTHEYLIGEN VAN HET H. SACREMENT DES ALTAERS, blz. 521:
Poëzy 1650, blz. 504.
7 naer
Poëzy 1682 II, blz. 534. In de titel Sociniaen N.N.
7 naer
Van Lennep IV, blz. 616. - *Unger* 1648-1651, blz. 166.
OP DEN GETROUWEN HERDER VAN HENRICK BLOEMAERT, blz. 522:
Poëzy 1650, blz. 315.
5 bien
12 Liefelijck
24 Neêrduitsch
Poëzy 1682 II, blz. 233, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep III, blz. 99. - *Unger* 1648-1651, blz. 167.
OP HET TAFEL-ZILVER VAN GHRISTOF BERNART, blz. 523:
Poëzy 1660, blz. 255; evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 491, met het jaartal MDCL.
Van Lennep VI, blz. 65. - *Unger* 1648-1651, blz. 169.
OP DEN GEBOEIDEN LEEUW, blz. 525:
Poëzy 1682 II, blz. 358.
1 zuft
Van Lennep V, blz. 557. - *Unger* 1648-1651, blz. 172.
OP DEN ONTBOEIDEN LEEUW, blz. 525: *Poëzy* 1682 II, blz. 358; evenzo.
Van Lennep V, blz. 558. - *Unger* 1648-1651, blz. 172.
DE DEUGHTRIJCKE JONGKVROUWE GARBRECHT HOOFT, blz. 525:
Van Lennep ontbreekt. - *Unger* 1648-1651, blz. 172.
OP D'UITVAERT VAN MR. IACOB VLIEGER, blz. 526:
Poëzy 1682 II blz. 53.
6 By Grootvaer W.
Met het jaartal MDCLI.
Van Lennep VI, blz. 106. - *Unger* 1648-1651, blz. 196.

[ONDERSCHRIFT ONDER HET PORTRET VAN MR. VLIEGER], blz. 526:
Van Lennep ontbreekt. - *Unger* 1648-1651, blz. 196.
TER BRVILOFT VAN SYBRANT KAMAY EN MARIA KOPPESEN, blz. 527:
Poëzy 1682 I, blz. 745; evenzo.
Van Lennep VII, blz. 666. - *Unger* 1648-1651. blz. 198.
DE LEEUW AEN BANDT, blz. 528:
Verscheyde Nederd. Gedichten 1659, blz. 45, en *Poëzy* 1660, blz. 226, geen afwijking.
Poëzy 1682 I, blz. 739, met het onderschrift: Getrout den 14 van Bloeymaent, MDCLI.
Van Lennep VI, blz. 96. - *Unger* 1648-1651, blz. 199.
GEBOORTEKRANS, MICHIEL LE BLON OPGEZET, blz. 531:
Van Lennep VI, blz 99. - *Unger* 1648-1651, blz. 208.:
BISSCHOPPELIJCKE STAETSI DER E. HEEREN KAROLUS EN ANDREAS, blz. 532. - *Apollos Harp*, Amsterdam 1658, blz. 220; en *Den Herstelden Apollos Harp*, z. pl. 1663. blz. 220, evenzo. - *Poëzy* 1660, blz. 422.
8 ontdekken
13 van zijn'
15 koorgezang
26 hem
43 zang
Poëzy 1682 I, blz. 493, als *Poëzy* 1660, en bovendien:
11 ten besten
22 heiligh
24 na
73 vruchtbaer
Van Lennep VI, blz. 100. - *Unger* 1648-1651, blz. 202.

OP EEN GEKLEURT WASSEN BEELT, blz. 534:
Versch. Nederd. Gedichten II, Amsterdam 1653, blz. 8; evenzo.
Poëzy 1660, blz. 231.
37 werd
- *Poëzy* 1682 II, blz. 344; geen afwijking.
Van Lennep VI, blz. 42. - *Unger* 1648-1651, blz. 205.
OP EEN MARMEREN BEELDT VAN KONINGH DAVID, blz. 536:
Versch. Nederd. Gedichten II, Amsterdam 1653, blz. 223 en *Klioos Kraam* I, Leeuwarden 1656, blz. 158.
3 scharp
6 triumfeert
- *Poëzy* 1682 I, blz. 543.
3 scharp
De onderschriften ontbreken in alle drie.
Van Lennep VII, blz. 585. - *Unger* 1648-1651, blz. 206.
OP D'AFBEELDINGE VAN VORST FREDERICK, blz. 536:
Klioos Kraam II, Leeuwarden 1657, blz. 300; en *Poëzy* 1660, blz. 395; geen afwijking.
Poëzy 1682 I, blz. 548. In de titel (in de rubriek Afbeeldingen): Op zyn hooghvorstelyke doorluchtigheit Frederik enz. Gedagtekend MDCLI.
Van Lennep VI, blz. 94. - *Unger* 1648-1651, blz. 207.
OP DE AFBEELDINGE VAN DIEDRICK VAN OS, blz. 537:
Versch. Nederd. Gedichten, Amsterdam 1659, blz. 346; evenzo. - *Poëzy* 1660, blz. 230. Het jaartal ontbreekt. - *Poëzy* 1682 I, blz. 573; geen afwijking.
Van Lennep VI, blz. 108. - *Unger* 1648-1651, blz. 209.
TER STAETSIE VAN JONGKVROUW D.N., blz. 538:
Van Lennep VI, blz. 110. - *Unger* 1648-1651, blz. 209.
[ONDERSCHRIFT ONDER CORNELIS VISSCHER'S PORTRET VAN PASTOOR J. MERIUS], blz. 539:
Hollantsche Parnas 1660, blz. 151. Titel: Op d'afbeeldinge van wylen den eerwaerdigen heere, Mr. Joan de Meer. - *Poëzy* 1682 I, blz. 580. Titel: Op den eerwaerdigen heer enz.
Van Lennep VI, blz. 124. - *Unger* 1652-1653, blz. 25.
ENGELEBVRGH IN DEN ROUW OVER ANDRIES BICKER, blz. 540:
Versch. Nederd. Gedichten II, 1653, blz. 167.
40 Engelebur[g]h
- *Poëzy* 1660, blz. 236. In de titel: Engelenburg.
9 Werd
25 werd
- *Poëzy* 1682 II, blz. 22; geen afwijking.
Van Lennep VI, blz. 133. - *Unger* 1652-1653, blz. 1.
OP HET VERBRANDEN VAN 'T STADTHUIS VAN AMSTERDAM, blz. 542:
Versch. Nederd. Gedichten II, 1653, blz. 119 en *Poëzy* 1660, blz. 233, evenzo.
Poëzy 1682 II, blz. 145. In de titel: Klaghte op
Van Lennep VI, blz. 114. - *Unger* 1652-1653, blz. 3.
JAERGETYDE VAN MICHIEL LE BLON, blz. 545:
Van Lennep VI, blz. 123. - *Unger* 1652-1653, blz. 34.

HET ORGEL IN DEN ROUW OVER MR. DIEDRICK ZWELING, blz. 546:

Poëzy 1660, blz. 240.

28 zingren

29 vingren

- *Poëzy* 1682 II, blz. 39; geen afwijking.

Van Lennep VI, blz. 125. - *Unger* 1652-1653, blz. 7.

OP D'AFBEELDINGE VAN SUSANNA VAN BAERLE, blz. 547:

Poëzy 1660, blz. 232; evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 104. In de titel (in rubriek Afbeeldingen): Op Susanna.... Geeraerdt Brandt, door Geeraerdt van Zyl geschildert. Gedagtekend MDCLlI.

Van Lennep Vl, blz. 113. - *Unger* 1652-1653, blz. 9.

[ONDERSCHRIFT BIJ CORNELIS VISSCHER'S GRAVURE VAN MARIUS' PRAALBED], blz. 549:

Hollantsche Parnas 1660, blz. 516. Titel: Grafschrift van den E. Heere Leonardus Marius.

Fortiter sed suaviter. - *Poëzy* 1682 II, blz. 78. Titel: Op den E. Heer Leonardus Marius.

Fortiter sed suaviter.

Van Lennep VI, blz. 131. - *Unger* 1652-1653, blz. 12.

LYCKSTAETSI VAN LEONARDUS MARIUS, blz. 550:
Versch. Nederd. Gedichten II, 1653. blz. 172, en *Poëzy* 1660, blz. 241.
36 Zy zijn met hem haer tweden Vader quijt.
- *Poëzy* 1682 II, blz. 43. In de titel: Heer.
12 gloeiend Serafijn
13 Een bergh geploeghde
14 Vaders
15 Getuight ons hoe
36 Wy zyn, helaes! ons' tweeden
Onderschrift: Overleden MDCLII den 18 van Wynmaent. In alle drie ontbreekt het tweregelig versje. - *Van Lennep* VI, blz. 129. - *Unger* 1652-1653, blz. 10.
Het tweregelig versje staat in *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 517 en *Poëzy* 1682 II, blz. 78 onder het gedicht: Op den E. Heer Leonardus Marius, met opschrift: Ander op den zelven.
Van Lennep VI, blz. 129. - *Unger* 1652-1653, blz. 12.
[ONDERSCHRIFT BIJ MATHAM'S GRAVURE NAAR MARIUS' PORTRET DOOR MOYAERT], blz. 552:
Hollantsche Parnas 1660, blz. 516. Titel: Afbeeldinge. - *Poëzy* 1682 I, blz. 580. Titel: Op den E. Heer Leonardus Marius.
Van Lennep VI, blz. 132. - *Unger* 1652-1653, blz. 13.
[ONDERSCHRIFT BIJ CORN. VISSCHER'S GRAVURE NAAR SOUTMAN'S PORTRET VAN WILLEM VAN DER ZANDE], blz. 552:
Van Lennep ontbreekt. - *Unger* 1652-1653, blz. 13.
DE HOOGTYT VAN M. LOOTEN EN C. RUTGERS, blz. 552:
Van Lennep VI, blz. 183. - *Unger* 1652-1653, blz. 14.
EEUWGETY VAN FRANCISCUS XAVERIUS, blz. 556:
Klioos Kraam II 1657, blz. 85 en *Poëzy* 1660, blz. 369, geen afwijking. - *Poëzy* 1682 I, blz. 484.
27 blijden
39 Getroost om hoogh, in hemelsche landouwen,
40 Zijn Vaderlant t'aenschouwen.
Gedagtekend MDCLII.
Van Lennep VI, blz. 135. - *Unger* 1652-1653, blz. 18.
[ONDERSCHRIFT BIJ C. VISSCHER'S PORTRET VAN A MOTMAN], blz. 561:
Hollantsche Parnas 1660, blz. 150. Titel: Op de afbeeldinge van Adriaen Motman, Priester en Minderbroeder. - *Poëzy* 1682 I, blz. 580. Titel: Op Adriaen Motman, Priester, en Minderbroeder.
Van Lennep VII, blz. 789. - *Unger* 1652-1653, blz. 26.
[OP DEN] EDIPUS OFTEECKENTOLCK VAN ATHANASIVS KIRCHER, blz. 562:
Apollos Harp 1658, blz. 226, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 226 en *Poëzy* 1660, blz. 450, evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 496. Gedagtekend MDCLII.
Van Lennep Vl, blz. 118. - *Unger* 1652-1653, blz. 28.
VRYE ZEEVAERT ONDER DE VLAGGE VAN M. HARPERTSZ. TROMP, blz. 567:

Rotterdams Zee-praatjen.... Aangaande de handelingen ter Zee: ende De laatste Slag tusschen den Heer Admiraal Tromp, ende de Engelsche. Schiedam 1653, 4°, blz. 3, en *Onstelde-Zee, oft Zee-daden... Midsgaders eenige Harde Scheeps ontmoetinge, Bloedige Voorvallen ter Zee, en gedenkweerdige Felle Zee-slagen daar op gevolght*, Amsterdam 1654, 4°, blz. 71.

37 eyndlijk.

- *Verscheide Nederd. Gedichten* II 1653, blz. 176, geen afwijking. *Klioos Kraam* I 1656, blz. 132.

4 Harder.

- *Poëzy* 1660, blz. 243, geen afwijking. - *Poëzy* 1682 I, blz. 63, gedagtekend MDCLIII.

Van Lennep VI, blz. 142. - *Unger* 1652-1653, blz. 35.

SCHEEPSKROON BEHAELT DOOR JOAN VAN GALEN, blz. 569:

Verscheide Nederd. Gedichten II 1653, blz. 178. - *Het Leven en Bedrijf van Joan van Galen*, Amsterdam 1654, 8°, [blz. X]. - *Klioos Kraam* I 1656, blz. 312. - *Poëzy* 1660, blz. 246. - *Poëzy* 1682 I, blz. 65, geen afwijking.

Van Lennep VI, blz. 147. - *Unger* 1652-1653, blz. 38.

GRAFSCHRIFT OP DEN ZELVEN, blz. 573:

Het Leven en Bedrijf van Joan v. Galen, Amsterdam 1654, ongepag. [blz. 14]. - *Verscheide*

Nederd. Gedichten II 1653, blz. 182. - *Klioos Kraam* 1656, blz. 316. - *Poëzy* 1660, blz. 250, evenzo. - *Poëzy* 1682 II, blz. 70. Titel: Grafschrift van den zeehelt Joan van Galen.

Van Lennep VI, blz. 176. - *Unger* 1652-1653, blz. 44.

TER LYCKSTAETSI VAN JOAN VAN GALEN, blz. 574:

Het Leven en Bedryf van Johan van Galen, Amsterdam 1655, blz. 61. - *Klioos Kraam* I 1656, blz. 316. - *Apollos Harp* 1663, blz. 182. - *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 182. - *Poëzy* 1660, blz. 357. - *Poëzy* 1682 II, blz. 70, evenzo.

Van Lennep VI, blz. 151. - *Unger* 1652-1653, blz. 43.

DE BRUILOFT VAN J. HINLOPEN TYMONSZ. EN U. VAN BERGEN, blz. 574:

Poëzy 1682 I, blz. 690. In de titel: Heer... Tymonsz. Vermaes, en z.

Gedagtekend MDCLIII.

Van Lennep VI, blz. 176. - *Unger* 1652-1653, blz. 45.

MUZYCK TER BRUILOFT VAN J. PAPENBROECK EN M. KOECK, blz. 577:

Poëzy 1682 I, blz. 746. Gedagtekend MDCLIII.

Van Lennep VI, blz. 180. - *Unger* 1652-1653, blz. 48.

[BIJSCHRIFT ONDER HET PORTRET VAN STEVEN KRACHT], blz. 578:

Hollantsche Parnas 1660, blz. 150. Titel: Afbeeldinge van wylen Mr. Steven Kracht, Deken en Priester

2 Den Deken en den Priester

- *Poëzy* 1682 I, blz. 580, evenzo, behalve in de titel: Op Mr. enz.

Van Lennep VI, blz. 193. - *Unger* 1652-1653, blz, 58.

GRAFSCHRIFT VAN DEN HEER MR. JOAN DE WITTE, blz. 580:

Ontbreekt bij *Van Lennep* en *Unger*.

UITVAERT VAN WYLEN MARTEN HARPERTSZ. TROMP, blz. 581:

Memorie.... van de diensten van wijlen de Heer, Marten Harpertsz. Tromp, 's-Gravenhage z.j., 4°, blz. 8 (niet gezien, maar niet van belang). - *Klioos Kraam* I 1656, blz. 11 en *Poëzy* 1660, blz. 263.

5 buldren

41 hert.

- *Apollos Harp* 1658, blz. 218 en *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 218, geen afwijking. - *Poëzy* 1682 II, blz. 13. Met jaartal MDCLIII.

Van Lennep VI, blz. 154. - *Unger* 1652-1653, blz. 49.

OP DE AFBEELDINGE VAN MARTEN HARPERTSZ TROMP, blz. 584:

Klioos Kraam I 1656, blz. 304. In de titel: Tromp, Daer hy.... getrocken wort.

3 de donderkloot.

- *Poëzy* 1660, blz. 356. De titel als in *Klioos Kraam*, behalve: werd.

3 de donderkloot.... de brand.

- *Poëzy* 1682 I, blz. 553, geen afwijking.

Van Lennep VI, blz. 157. - *Unger* 1652-1653, blz. 53.

TER GEDACHTENIS VAN DEN ZEEHELT M. HARPERTSZ. TROMP, blz. 586:

Hollantsche Parnas 1660, blz. 514. Achter de titel: Grafschrift.

3 in kunstigh

4 storf

Poëzy 1682 II, blz. 69.

4 storf

Met het jaartal MDCLIII.
Van Lennep VI, blz. 156. - *Unger* 1652-1653, blz. 55.
OP DEN ZELVEN, blz. 586: *Poëzy* 1682 I, blz. 553, evenzo.
Van Lennep VI, blz. 157. - *Unger* 1652-1653, blz. 56.
OP MYNE SCHILDERY, TOEN GOV. FLINCK MY UITSCHILDERDE, blz. 587:
Poëzy 1682 I, blz. 546, evenzo.
Van Lennep VI, blz. 191. - *Unger* 1652-1653, blz. 214.
AFBEELDINGE VAN CHRISTINE DER ZWEDEN GOTTEN EN WENDEN KONINGINNE, blz. 588:
Versch. Nederd. Gedichten II 1653, blz. 9. In de titel ontbreekt: Door David enz.
Poëzy 1660, blz. 250. In de titel ontbreekt: Door enz.
1 verwild'ren
3 schildren
25 Beks
56 peis
64 bruissen
- *Poëzy* 1682 I, blz. 206.
25 Becks
Van Lennep VI, blz. 159. - *Unger* 1652-53, blz. 209.

OP DE ZELVE, blz. 592:
Versch. Nederd. Gedichten II, 1653, blz. 11. - *Poëzy* 1660, blz. 252. - *Poëzy* 1682 I, blz. 209; evenzo.
Van Lennep VI, blz. 161. - *Unger* 1652-1653, blz. 211.
BYSCHRIFT OP DE ZELVE, blz. 594:
Versch. Nederd. Gedichten II, 1653, blz. 13.
2 Becks
- *Poëzy* 1660, blz. 254.
2 Beks
Poëzy 1682 I, blz. 596 (onder Afbeeldingen). T i t e l: Op de koningin Christina, door David Beks, haren Kamerling, geschildert.
2 Beks
Gedagtekend: MDCLIII.
Van Lennep VI, blz. 163. - *Unger* 1652-1653, blz. 214.
AFBEELDINGE VAN P. CHARLES COUVRECHEF, blz. 595:
Poëzy 1682 I, blz. 579; evenzo.
Van Lennep VI, blz. 188. - *Unger* 1652-1653, blz. 215.
OP D'AFBEELDINGE VAN KAREL STUART, DEN TWEEDEN, blz. 595:
Poëzy 1682 I, blz. 546. T i t e l: Op zyn koningklyke maiesteit Karel enz.
Van Lennep VIII, blz. 104. - *Unger* 1652-1653, blz. 215.
D.H. ANDREAS DEONYSZOON WINIUS, blz. 596:
Poëzy 1682 I, blz. 575 (onder Afbeeldingen). I n d e t i t e l: Op den Heer.... Commissaris.
3 Bevelheer
- *Van Lennep* VI, blz. 165. - *Unger* 1652-1653, blz. 216.
BRIEF AEN DEN HEER BERTHOLDUS NIEUHUSIUS, blz. 596:
Den Herstelden Apollos Harp 1663, blz. 172; evenzo. - *Poëzy* 1660, blz. 444.
41 Werd
50 zag
69 verbast'ren
70 verlast'ren
- *Poëzy* 1682 II, blz. 128; geen afwijking.
Van Lennep VI, blz. 194. - *Unger* 1652-1653, blz. 217.
OP DE AFBEELDINGE VAN MAS' ANIELLO, blz. 600:
Onderschr. van het portret in *Het eerste deel der Napelsche beroerte,... Uyt het Italiaensch vertaelt door L.v.B.*, 4de druk, Rotterdam 1655, 8° (niet gezien). - *Poëzy* 1660, blz. 257; geen afwijking. - *Poëzy* 1682 I, blz. 553. I n d e t i t e l ontbreekt: Oproermaker van Napels.
Van Lennep V, blz. 554. - *Unger* 1652-1653, blz. 224.
OP D'AFBEELDINGE VAN JOHANNA GRAY, blz. 600:
Poëzy 1660, blz. 257. - *Poëzy* 1682 I, blz. 596; evenzo.
Van Lennep V, blz. 515. - *Unger* 1652-1653, blz. 222.
[OP WITTEWRONGEL], blz. 791:
Van Lennep VI, blz. 327. - *Unger* 1654-1655, blz. 118.
UITVAERT VAN ORFEUS, blz. 793:
Klioos Kraam IV, 1656, blz. 274 en *Poëzy* 1660, blz. 338.

95 Apollos
98 Kalioop
Poëzy 1682 II, blz. 435; geen afwijking.
Van Lennep VI, blz. 327. *Unger* 1654-1655, blz. 119.
SPEELSTRYT VAN APOLLO EN PAN, blz. 800:
Klioos Kraam I 1656, blz. 282, en *Poëzy* 1660, blz. 348.
75 na
- *Poëzy* 1682 II, blz. 443. Gedagtekend 1654.
Van Lennep VI, blz. 334. - *Unger* 1654-1655, blz. 126.
OP D'AFBEELDINGE VAN GERARDUS HULFT, blz. 807:
Poëzy 1682 I, blz. 557, In de titel: Op de.
Van Lennep VI, blz. 622. - Unger 1654-1655, blz. 135.
OP DEN TAFELKRANS VOOR GEERAERT HULFT, blz. 808:
Klioos Kraam I, 1656, blz. 8, evenzo. - *Apollos Harp* 1658, blz. 191 en *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 191. In de titel: Heere.
10 loofwerck
68 bloemprieel.
Poëzy 1660, blz. 260. - *Poëzy* 1682 II, blz. 365; evenzo.
Van Lennep VI, blz. 626. - *Unger* 1654-1655, blz. 136.

OP HET VERTREK VAN GEERAERT HULFT, blz. 811:
Bloemkrans van versch. ged. 1659, blz. 476, evenzo. - *Poëzy* 1660, blz. 495. - *Poëzy* 1682 I, blz. 406
14 wort
15 schrap
Gedagtekend MDCLV.
Van Lennep VI, blz. 623. - *Unger* 1654-1655, blz. 139.
TER INWYDINGE VAN GERARDUS VAN WESTRENEN, blz. 814:
Poëzy 1660, blz. 447. - *Den Herstelden Apollos Harp*, 1663, blz. 223. - *Poëzy* 1582 I, blz. 514. Gedagtekend MDCLIV; den 5 May ontbreekt.
Van Lennep VI, blz. 359. - *Unger* 1654-1655, blz. 166.
OP DEN AFSTANT DER KROONE, EN HET REIZEN VAN KONINGINNE CHRISTINE, blz. 817:
Apollos Harp 1658 en *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 152, evenzo. - *Poëzy* 1660, blz. 428.
27 peis
28 paleis
Reyse van hare Doorluchtige Majesteyt Christina, Koninginne van Sweden; .... van haer eerste Uyt-tocht uyt Sweden, in den Jare 1654. tot haer Wederkomste in den Jare 1660, 2de druk, Amsterdam 1661, 12°, blz. V-VII (niet gezien, maar niet van belang). - *Poëzy* 1682 I, blz. 383. Gedagtekend MDCLIV.
Van Lennep VI, blz. 371. - *Unger* 1654-1655, blz. 142.
OP HET OVERLYDEN VAN AXEL OXENSTERN, blz. 819:
Poëzy 1682 II. blz. 73; evenzo.
Van Lennep VI, blz. 373. - *Unger* 1654-1655, blz. 144.
INWYJINGE DER SCHILDERKUNSTE, blz. 820:
Hollantsche Parnas 1660, blz. 16, en *Poëzy* 1682 II, blz. 371. In de titel: Inwydinge.
1 zonnebloem
- *Van Lennep* VI, blz. 380. - *Unger* 1654-1655, blz. 145.
OP HET ONWEDER VAN 'S LANTS BUSSEKRUIT TE DELFT, blz. 821:
Kiioos Kraam 1656, blz. 56, en *Poëzy* 1660, blz. 285.
43 Delft
- *Poëzy* 1682 II, blz. 148; ook en gedagt. MDCLIV.
Van Lennep VI, blz. 374. - *Unger* 1654-1655, blz. 147.
EENZAME AENDACHT IN DE VASTEN, blz. 823:
Klioos Kraam II, 1657, blz. 49; evenzo. - Poëzy 1660, blz. 364.
56 key
91 paleis
Poëzy 1682 II, blz. 506, zonder afwijking, en gedagt. MDCLIV.
Van Lennep VI, blz. 343. - *Unger* 1654-1655, blz. 149.
GETHSEMANI OF ENGLETROOST, blz. 827:
Poëzy 1660, blz. 374.
13 and'ren
15 verand'ren
105 vromen

Poëzy 1682 I, blz. 477. In de titel: Gethsemane. Gedagt. MDCLIV.
Van Lennep VI, blz. 346. - *Unger* 1654-1655, blz. 153.

ECCE HOMO, blz. 831:
Apollos Harp 1658, blz. 62. - *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 62. - *Poëzy* 1660, blz. 411; evenzo. - Poëzy 1682 I, blz. 481; ook en gedagt. MDCLIV.
Van Lennep VI, blz. 350. - *Unger* 1654-1655, blz. 157.

LOFZANG VAN SINTE AGNES, blz. 834:
Poëzy 1660, blz. 486. evenzo. - *Poëzy* 1682 II, blz. 513. In de titel: Op de Wijze van, O schoone Europea.
43 viere
46 ongeschonden
Met jaartal MDCLIV.
Van Lennep VI, blz. 353. - *Unger* 1654-1655, blz. 160.

LOFZANG VAN SINTE KLARA, blz. 836:
Poëzy 1660, blz. 489, evenzo - *Poëzy* 1682 II, blz. 516. In de titel: Op de Wijze: Cupid' onlangs geleên. Met jaartal MDCLIV.
Van Lennep VI, blz. 356. - *Unger* 1654-1655, blz. 162.

OP DE WIJT VERMAERDE ZEESTADT HOORN, blz. 839:
Ap. Harp 1658, en *Den Herst. Ap. Harp* 1663, blz. 67. - *Poëzy* 1660, blz. 358, evenzo. - *Poëzy* 1682 II, blz. 299. Het motto ontbreekt. Met jaartal MDCLIV.
Van Lennep VI, blz. 362. - *Unger* 1654-1655, blz. 165.
OP DE KUNSTIGE TEEKENINGEN EN BOOTZEERSELS VAN JUFFR. CATH. QUESTIERS, blz. 840:
Kl. Kraam I 1656, blz. 254, en *Poëzy* 1660, blz. 335, evenzo. - Lauwerstryt tusschen Catharina Questiers, en Cornelia van der Veer, Amsterdam 1665, 8°, blz. 78 (niet gezien, niet van belang). - *Poëzy* 1682 II, blz. 362. In de titel: van Jongkvrouwe Saffo Questiers.
19 eigen
Van Lennep VII, blz. 657. - *Unger* 1654-1655, blz. 170.
KNIP-ZANG, blz. 841:
De Nieuwe Hofsche Rommelzoo, z.p. 1655, 12° oblong, blz. 4; evenzo. - *Poëzy* 1682 II, blz. 460. Opschrift: Onder de Knipzangen. Door verscheide Rymers gedicht, schreef Vondel 't geen volght:
Van Lennep X, blz. 475. - *Unger* 1654-1655, blz. 169.
SLOT VAN DE KNIP-ZANG, blz. 841:
Poëzy 1682 II, blz. 461. Titel: Slot der knipzangen.
5 is het
Van Lennep X, blz. 476. - *Unger* 1654-1655, blz. 179.
TER BRUILOFTE VAN JOAN DE WITT EN WENDELA BICKERS, blz. 842:
Ap. Harp 1658, en *Den Herst. Ap. Harp* 1663, blz. 14, evenzo. - *Poëzy* 1660. blz. 326. In de titel: Juffr. - Het swart toneelgordyn, opgeschoven voor de Heeren Gebroederen Cornelis en Johan de Witt. z.j. 1676, 4° (niet gezien, niet van belang). - *Poëzy* 1682 I, blz. 662. In de titel: bruiloft.... heer.
Van Lennep VI, blz. 640. - *Unger* 1654-1655, blz. 173.
KLINCKDICHT VOOR DE KEURE VAN ALEXANDER VII, blz. 845:
Poëzy 1682 I, blz. 308. In de titel: keur
8 Pieter
Met jaartal MDCLV.
Van Lennep VI, blz. 730. - *Unger* 1654-1655, blz. 176.
OP HET INWYDEN VAN ALEXANDER VII, blz. 846:
Bloemkrans van Versch. Gedichten 1659, blz. 473.
12 werd
- *Poëzy* 1660, blz. 492.
12 werd
30 peis
32 kerkpaleis
- *Poëzy* 1682 I, blz. 501. Gedagtekend MDCLV.
Van Lennep VI, blz. 634. - *Unger* 1654-1655, blz. 178.
OP HET MARMERBEELT VAN H. JOAN HUIDEKOOPER, blz. 849:
Poëzy 1682 I, blz. 567. In de titel: Heere Joan.... Neerdyk, en Diependal, Burgermeester.
Van Lennep VI, blz. 725. - *Unger* 1654-55, blz. 170.

TER BRUILOFT VAN AERNOUT HELLEMANS HOOFT EN MARIA VANDER HOUVE, blz. 850:
Poëzy 1660, blz. 407.
57 sidder
62 Duiven
- *Den Herst. Ap. Harp*, blz. 11, geen afwijking. - *Poëzy* 1682 I, blz. 678. In de titel: joffrouw.
14 van den
29 Parthenope
40 den
50 en 51 Helptme
57 sidder
58 wort
62 duiven
Van Lennep IV, blz. 368. - *Unger* 1654-1655, blz. 181.
TER BRUILOFTE VAN JOAN SIX EN MARGARITE TULP, blz. 852:
Klioos Kraam II 1657, blz 28.
1 kinderen
- *Poëzy* 1660, blz. 361.
53 juffer
86 Mei
Poëzy 1582 I, blz. 683; geen afwijking.
Van Lennep VI, blz. 644. - *Unger* 1654-1655, blz. 184.

INWYDINGE VAN HET STADTHUYS T'AMSTERDAM, blz. 856:
Klioos Kraam I 1656, blz. 61.
66 en 67 hert
349 Eggerts
451 blindlings
756 bajaert
801 Nadien
831 d'Aelmoessenier
1010 ambachtmeesters
1013 zesendartigh
1110 stomme
1118 Romeimen
Poëzy 1660, blz. 288. Dezelfde wijzigingen, en bovendien:
86 en 99 werd
156 Romeins
205 ontgrendlen
206 vendlen
213 d'onbevrozen
271 sikkel
329 tegensportlen
330 worstlen
390 paarlen
497 schepeplondren
498 opdondren
609 Vad'ren
610 vergad'ren
693 rondom
716 peis
862 Heimans
907 zijn
953 rondom
1072 en valsche
1360 werd
Poëzy 1682 I, blz. 217.
390 paarlen
Gedagtekend MDCLV.
Van Lennep VI, blz. 659. - *Unger* 1654-1655, blz. 191.
MATIGE REGEERING, blz. 906:
Apollos Harp 1658 en *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 61, en *Poëzy* 1660, blz. 421. T i t e l: Op den gedenkpenning van den Intreê in 't Amsterdamsch Stadhuis. Matige enz.
1 leen
13 gaerne
Onderschrift: Fuit haec Sapientia quondam. Q. Hor. Flaccus. - *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 485. Onderschrift: Fuit haec Sapientia quondam, Publica privatis secernere sacra profanis. Q. Hor. Flaccus. - *Poëzy* 1682 II, blz. 377. T i t e l: Op den Amsterdamsen gedenkpenning. Matige enz.

1 leen
Onderschrift: Hor.: Fuit haec Sapientia quondam.
Van Lennep VI, blz. 705. - *Unger* 1654-1655, blz. 237.

MAGHTIGE NEERING, blz. 908:

Apollos Harp 1658 en *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 61. - *Poëzy* 1660, blz. 422, en *Poëzy* 1682 II, blz. 377. Onderschrift: Pelagus quantos aperimus in usus! C. Val Flac. Sentinus. - *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 485; evenzo.
Van Lennep VI, blz. 706. - *Unger* 1654-1655, blz. 237.

DE WAPENKROON VAN AMSTERDAM, blz. 909:

Klioos Kraam I 1656, blz. 1, en *Poëzy* 1660, blz. 258.
12 Amstels
- *Poëzy* 1682 I, blz 429. Gedagtekend MDCLV.
Van Lennep VI, blz. 710. - *Unger* 1654-1655, blz. 240.

AEN DE DE DOORLUCHTIGHSTE HEERSCHAPPYE VAN VENETIE, blz. 911:

Apollos Harp 1658 en *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 231, en *Poëzy* 166, blz. 455; evenzo. - *Poëzy* 1682 II, blz. 303. Gedagtekend MDCLV.
Van Lennep ontbreekt. - *Unger* 1654-1655, blz. 242.

OP DE HEELKUNST VAN DR. PAULUS BARBETTE, blz. 912:

Chirurgie.... door Paulus Barbette, Amsterdam 1662, 1672, 1680 (niet gezien, maar niet van belang). - *Klioos Kraam* 1656, blz. 181; *Poëzy* 1660, blz. 330, en *Poëzy* 1682 II, blz. 251.
13 gij
Van Lennep VI, blz. 657. - *Unger* 1654-1655, blz. 243.

AEN MYNE AFBEELDINGE, DOOR GOVAERTFLINCK GESCHILDERT, blz. 913:

Apollos Harp 1658 en *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 127 en *Poëzy* 1660, blz. 417. In de titel: afbeeldinge, toen zij den Heer
2 den dag
3 en 72 Batavia
9 komt
13 vloglen
15 voglen
20 Op (drukfout?)
28 plag.... deze
39 versteur
De kanttekening ontbreekt. *Poëzy* 1682 II, blz. 132. In de titel: heer
28 plagh
Van Lennep VI, blz. 629. - *Unger* 1654-1655, blz. 244.

BLIJDE INKOMSTE VAN KONINGINNE CHRISTINA MARIA ALEXANDRA TE ROME, blz. 916:

In alle latere uitgaven ontbreekt de strofenindeling - *Apollos Harp* 1658 en *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 209. vss. 97-108 ontbreken. - *Klioos Kraam* I 1656, blz. 40 en *Poëzy* 1660, blz. 275.
21 werd
42 oorlog
97-108 ontbreken.
119 smelt
153 Nadien... werd

Reyse van hare Doorluchtige Majesteyt Christina, Koninginne van Sweeden.... Amsterdam 1660, 4°, blz. VIII-XIX; en Amsterdam 1661, 12°. - *Kort Iournael gehouden op de reyse van hare Doorluchtige Majesteyt Christina, Koninginne van Sweeden*.... Amsterdam 12° (deze niet gezien, maar niet van belang). - *Poëzy* 1682 I, blz. 211. Gedagtekend MDCLVI.

Van Lennep VII, blz. 3. - *Unger* 1656-1657, blz. 1.

TEGENS DE LASTER VAERZEN KONINGINNE CHRISTINE IN HET AENSCHIJN GESPOGEN, blz. 922:

Klioos Kraam II 1657, blz. 173. - *Poëzy* 1660, blz. 387. - *Poëzy* 1682 II, blz. 584; evenzo.

Van Lennep VII, blz. 9. - *Unger* 1656-1657, blz. 8.

Varianten van de gedichten in dit deel, die toegelicht zijn door Lr. B.H. Molkenboer.

EEUWGETY DER HEILIGE STEDE T'AMSTERDAM, blz. 133:

Dit gedicht, waarvan de oorspronkelijke plano-uitgaaf verloren is, komt ook voor in *Der Poëten Veghtschool* (na 1648), blz. 20; in *Vondels Poesy* (1647 A en B) blz. 123; in *Poëzy* (1650), blz. 301; in *Poëzy* (1660), blz. 132 en in *Poëzy* (1682), I, blz. 462. (Vergelijk *Unger's Bibliographie*, blz. 85, noten 2 en 3).

Behalve spellingsverschillen komen enkel de volgende varianten voor: vs. 15 *dat lant:* het lant; vs. 16 *Daer:* Toen; vs. 47 *ongezengt:* niet gezengt.

KENTEKEN DES AFVALS, blz. 138:

Dit gedicht, onmiddellijk achter het *Eeuwgety,* komt in dezelfde bundels voor als dit, onderscheidenlijk op blz. 32, 126, 304, 137 en 466. Varianten zijn er niet, alleen ontbreekt soms de slottekst uit *1 Kon.* 2.

LUCIFER, blz. 601:

Van *Lucifer* zijn zeven drukken verschenen met het jaartal 1654 en één met 1661, in 't geheel dus *acht* uitgaven, onder Vondels oogen in 't licht gekomen. Unger (*Bibliographie*, nrs. 515-521) die van deze acht drukken er één niet kende (ze werd later door Dr. Cramer gevonden en als I b voor zijn *Lucifer*-bewerking van de Zwolsche Herdrukken benut), betoogt op meer of minder betrouwbare aanduidingen, vooral aan den staat van de titelprent ontleend, dat van deze met 1654 gejaarteekende edities er enkele van het laatst der XVIIde eeuw zijn.

Zeker is het, dat die zeven eerste drukken alles behalve stereotiep zijn en zoowel in spelling als in woordkeus, woordklank, interpunktie en.... drukfouten opvallende schommelingen vertoonen. Het valt, dunkt ons, heel moeilijk uit te maken, in hoever de dichter zelf de hand in die soms op en neer gaande veranderingen gehad heeft. We herkennen sporen van haast en slordigheid, die wellicht met het verslappen van de titelprent, in 1654 het gevolg waren van de koortsig bewerkte herdrukken. De aktie der predikanten tegen het treurspel moet immers het debiet enorm verhoogd hebben, waarmede het getal van *zeven* herdrukken in overeenstemming is.

De varianten betreffen op de eerste plaats de *spelling*. We zullen daar niet verder op ingaan dan met deze algemeene opmerking, dat de y-spelling, die in de twee eerste drukken op enkele uitzonderingen na regel is, in de vier volgende drukken een aanzienlijk deel van haar hegemonie aan de ij-spelling heeft afgestaan.

Als dit een neiging naar moderner spelling verraadt, dan is 't zooveel te vreemder, dat tal van andere aanvankelijk zoo eenvoudig mogelijk geschreven woorden van I en II in de latere drukken ineens zooveel omslachtiger gespeld worden: *vagen* wordt *vaegen; smeken smeecken* enz., een lijst, die voor de studie van Vondels onvaste spellingbegrippen van belang kan zijn, maar die we hier niet kunnen samenstellen.

Wij beperken onze opgave der varianten, die intusschen nergens van ingrijpenden aard zijn, tot de verschillen, die, buiten de spelling om, in woord- of klankkeus gelegen zijn. Ook op wisseling van interpunktie en op de voornaamste drukfouten vestigen wij de aandacht, die voor de bepaling van een druk van belang kunnen zijn.

De toevoeging van den Petrus-tekst, die in I en II nog niet voorkomt, hebben we ter plaatse (hiervóór, blz. 608) aangegeven en wordt hier dus niet herhaald.

Wie het varianten-overzicht op de volgende bladzij goed bekijkt, zal bevinden, dat de druk van 1661 (VIII) plotseling sterk op I teruggaat. Trouwer nog dan in de hier opgegeven

I, 1654 Unger nr. 515	II, 1654 Niet bij Unger	III, 1654 Unger nr. 516	IV, 1654 Unger nr. 517	V, 1654 Unger nr. 518
LUCIFER:				
2 Onze Apollion	ons Apollion	-	-	-
7 ter stede	-	te stede	ter stede	te stede
28 beplant	-	geplant	beplant	geplant
68 gestarnt	-	gesternt	-	-
90 hun namen	-	haer naemen	hun namen	haer naemen
148 Onendelyck	-	-	Onendelijck	-
153 van 't wezen	-	van wezen	-	van 't wezen
168 Serafijn	-	-	-	-
242 negenvouwige	negenvoudige	-	-	-
252 gestarrent	-	gesterrent	gestarrent	gesterrent
339 veiligh	-	-	-	veiigh
341 bondigh.	-	-	-	bondigh:
416 een wet	-	-	-	een weet
429 hun wettigheit	-	haer wettigheit	hun wettigheit	haer wettigheit
527 dees ongelyckenis	-	deze ongelijckenis	dees ongelijcke*n*is	deze ongelijckenis
581 Te bersten	-	Te barsten	Te bersten	Te barsten
622 Geen Almaght	-	Geene Almacht	Geen Almaght	Geene Almaght
668 U beide	-	Uw beide	U beide	-
693 hun oogen	-	hunne oogen	hun oogen	hunne oogen
713 een Godt	een Vorst	-	-	-
722 hun belooft	-	-	-	-
771 waer te kleen	viel te kleen	-	-	-
815 geeft hun	-	-	-	-
dees oirzaeck	-	deze oirzaeck	dees oirzaeck	deze oirzaeck

825 O zonen van het licht	-	O zoons van 't vrolijck licht	O zonen van het licht	O zoons van 't vrolijck licht
905 lenden;	lenden?	-	-	-
924 Bestraft-schryft	Bestraf-schryf	-	-	-
1123 van pais.	-	van pais?	van pais.	-
1190 verworpen	-	-	-	-
1274 Luciferisten	Luiciferisten	-	-	-
1284 op zyn bazuin	-	-	-	op een bazuin
1291 hem, en zyne Star	hem: aenbidt zyn Star	-	-	-
1297 Wie is 'er	-	Wie 'er	Wie is 'er	-
1326 door het triomfeeren	eens door triomfeeren	-	-	-
1428 opperste palaizen	-	opperste palaizen	oppersten palaizen	opperste palaizen
1466 kopren	-	kooperen	kopren	koopren
1565 uit te vagen	-	uit te vaegen	uit te vragen	uit te vaegen
1575 Uw majesteit	Uw heerlyckheit	-	-	-
1618 lucht	-	lucth	lucht	-
1659 De tyt vereischt	-	-	-	De tijt gebiet
1760 en wies gelyck	-	en wies, gelijck	en wies gelijck	-
1787 op 't vernielen	op vernielen	-	-	-
1860 Bespiet Godts vyant vast,	-	Bespiet Godts vyandin	Bespiet Godts vyant vast	Bespiet Godts vyandin
1863 om hem	-	om haer	om hem	om haer
1864 van zyne	-	van haere	van zijne	van haere
1935 oorloghs tafereelen	-	oorloghs tafereelen	oorloghstafereelen	oorloghs tafereelen
2064 gebout	-	gebout	gbout	gebout

2113 kleen gerucht	-	klein gerucht	kleen gerucht	klein gerucht
2183 uit vielen	uitvielen	-	-	-
MOYSES GEZANG:				
61 zogen de verkore	-	zoogen d'uitgekore	zogen de verkore	zoogen d'uitgekore
112 in stof gesleept	-	in stof gesleipt	in stof gesleept	in stof gesleipt
127 Hun Godtheit	-	-	Hun Goedtheit	Hun Godtheit
136 om hem te plagen	-	-	om hen te plagen	om hem te plagen
171 geen andre ken	-	geene andre ken	geen andre ken	geene andre ken.

I, 1654 Unger nr. 515	**VI, 1654 Unger nr. 519**	**VII, 1654 Unger nr. 520**	**VIII, 1661 Unger nr. 521**
LUCIFER			
2 Onze Apollion	-	-	-
7 ter stede	-	-	ter stede
28 beplant	-	-	beplant
68 gestarnt	-	-	-
90 hun namen	-	-	hun namen
148 Onendelyck	Oneindelijck	Onendelyck	-
153 van 't wezen	-	-	-
168 Serafijn	Sarafijn	Serafijn	-
242 negenvouwige	-	-	-
252 gestarrent	-	-	-
339 veiligh	veiligh	-	-
341 bondigh.	bondigh.	-	-
416 een wet	-	-	-
429 hun wettigheit	-	-	hun wettigheit
527 dees ongelyckenis	-	-	dees ongelyckenis
581 Te bersten	-	-	Te bersten
622 Geen Almaght	-	-	Geen Almaght
668 U beide	-	Uw beide	U beide

693 hun oogen	-	-	hun oogen
713 een Godt	-	-	-
722 hun belooft	-	hen belooft	hun belooft
771 waer te kleen	-	-	-
815 geeft hun	geeft hen	-	geeft ons
dees oirzaeck	-	-	dees oirzaeck
825 O zonen van het licht	-	-	O zonen van het licht
905 lenden;	-	-	-
924 Bestraft-schryft	-	-	-
1123 van pais.	van pais?	-	van pais.
1190 verworpen	-	verwerpen	verworpen
1274 Luciferisten	-	-	-
1284 op zyn bazuin	op zijn bazuin	-	-
1291 hem, en zyne Star	-	-	-
1297 Wie is 'er	-	-	-
1326 door het triomfeeren	-	-	-
1428 opperste palaizen	-	-	-
1466 kopren	-	kopren	-
1565 uit te vagen	-	uit te vagen	-
1575 Uw majesteit	-	-	-
1618 lucht	-	-	-
1659 De tyt vereischt	-	-	De tyt vereischt
1760 en wies gelyck	en wies, gelijck	-	en wies gelyck
1787 op 't vernielen	-	-	-
1860 Bespiet Godts vyant vast,	-	-	Bespiet Godts vyant vast
1863 om hem	-	-	om hem
1864 van zyne	-	-	van zyne
1935 oorloghs tafereelen	-	-	oorloghstafereelen
2064 gebout	-	-	-
2113 kleen gerucht	-	-	kleen gerucht

2183 uit vielen	uit vielen	uitvielen	uit vielen
MOYSES GEZANG:			
61 zogen de verkore	-	-	zogen de verkore
112 in stof gesleept	-	-	in stof gesleept
127 Hun Godtheit	-	-	-
136 om hem te plagen	-	-	om hen te plagen
171 geen andre ken	Geen andre ken	Geene andre ken	Geen andre ken.

woorden is dit het geval in de spelling, die weer doorloopend y vertoont en in de rest de oude vereenvoudiging hervat. Mogen we nu zeggen, dat de dichter, die in 1661 bij Kornelis de Bruyn zijn twee als bij elkander hoorende spelen *Lucifer* en *Salmoneus* in een elegant 8° formaat liet herdrukken, dáarin zijn definitieven tekst van het bijbeldrama heeft willen geven? Wellicht, maar zekerheid is er niet.

MOYSES GEZANG, blz. 697:

Dit gedicht komt ook voor in *Davids Harpzangen* (1657); in *Poëzy* (1660), blz. 513 en in *Poëzy* (1682), II, blz. 473. (Verg. *Unger's Bibliographie,* blz. 102, noten). Zie voor enkele varianten het tabellarisch overzicht op blz. 967, onderaan.

HET GELOOFS-TEKEN DER APOSTELEN, blz. 703:

Komt ook voor in *Davids Harpzangen*, blz. 352; in *Poëzy* (1660), blz. 518. Verder achter: *Beginselen en leerstucken van het Christelijk Leven In 't Latijn beschreven door Joannes Bona.... Tot Rotterdam, By Fransois van Hoogstraeten, 1675,* 12°, en eindelijk in *Poëzy* (1682), II, blz. 519 (lees 521). (Verg. *Unger's Bibliographie,* blz. 102).

HET GEBEDT DES HEEREN, blz. 704:

Komt ook voor in *Poëzy* (1660), blz. 520 en in *Poëzy* (1682), II, blz. 521 (lees 519). (Verg. *Unger's Bibliographie,* blz. 102). Geen varianten.

SALMONEUS, blz. 708:

Bij Vondels leven verschenen drie uitgaven: twee in 1657, de derde in 1661; men vindt ze vermeld in *Unger's Bibliographie* onder de nrs. 563, 564 en 565. Geen tekst-varianten.

Lijst der illustraties

	BLZ.
Vondel op 66-jarigen leeftijd, naar de schilderij van Govert Flinck in 1653. Vierkleurendruk. Titelprent	
Vondel naar de schilderij van Jan Lievens in 1660. Vierkleurendruk	54
Facsimilé van een drukproef van ‘Maria Stuart’, door Vondel zelf verbeterd	16
De Heilige Stede in Vondels tijd	134
Reproductie van het op satijn gedrukte gedicht *Gulden Iaer van den Heer Ioan de Witte*	159
Maria Stuart (titelportret)	163
Paulus en Barnabas in Lystra, naar de schilderij van Pieter Lastman.	450
Afbeeldingh vande twee Blockhuysen, op den Amstel voor Amsterdam.	510
Zilveren Gedenkpenning op Prins Willem II door Sebastiaen Dadler: boven- en keerzijde, met facsimilé's van de bijbehoorende gedichten *Overval* en *Afval*	514 en 515
Praalbed van Leonardus Marius met bijschrift van Vondel, naar de prent van Cornelis Visscher	548
Steven Kracht, gravure door Theod. Matham naar de schilderij van I. Spilberge	579
Grafmonument van Marten Harpertsz. Tromp in de Oude Kerk te Delft, gravure door C. van Dalen Jr. naar de teekening van I. van Campen.	585
Christina, dochter van Gustaaf Adolf, Koningin der Zweden, naar de prent van Cornelis Visscher	589
Titelprent van den *Lucifer*	603
Portret van Paus Alexander VII, titelhoofd van de plano: *Op het Inwyden van zyne Heiligheit.*	846

Jacob van Campen, de bouwmeester van het Stadhuis, naar de teekening van Jan Lievens	856
Titelprint van *I.v. Vondels Inwydinge van 't Stadthuis t'Amsterdam*	857
Plattegrond van het Stadhuis te Amsterdam	862
Zilveren Gedenkpenning van 't Stadhuis door G. Pooll, boven- en keerzijde, met facsimilé's van de bijbehoorende gedichten *Matige Regeering* en *Maghtige Neering*	905 en 907

EINDE VAN HET VIJFDE DEEL